DE INDISCHE GIDS.

DE INDISCHE GIDS.

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

ZEVEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1905.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

INHOUD VAN DEN ZEVEN EN TWINTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Pag.

Het Javaansch als verplicht leervak bij de opleiding voor Indisch Bestuursambtenaar; door D. van Hinloopen Labberton. 1

Hanenvechten; door H. R. Rookmaaker 9

Brieven uit den zetel van het Khalifaat. VII: De Residentie van den Khalief-Sultan; door مخبر Moekhbir 30

Varia:

De onttrekking van millioenen aan Indië; door J. E. de M. 44
De rechtspositie der ingezetenen van Ned.-Indië 47
Eene eerlijke waarschuwing 62
Een Engelsche dame in Afghanistan 64

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 68

De Tapanahonie-expeditie in Suriname. — De pers en de heer Rooseboom. — Indische statistieken. — Chineezen in Indië. — Officieele publiciteit in Indië. — De Raad v. Indië naar Buitenzorg. — Energiek optreden tegen Boni. — Zeevisscherij langs Java's kusten. — Een vergelijking van het Britsch- en Hollandsch kol. beheer. — Sigi. — Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij. — Een emigratieproef op Lombok. — Wat Indië noodig heeft. — De Artillerie Constructiewinkel te Soerabaja. — De positie der ambtenaren B. B. — Het algemeen irrigatieplan. — Zwavelindustrie in Indië. — Geen fusie. — Een uitval van den heer Victor de Stuers. — Inlandsch recht en inlandsche Christenen. — Het emigratie-ontwerp van kapitein Kerkkamp. — Zachte dwang of volkomen vrijheid. — Zeeroof in straat Madoera. — Wijlen Mr. W. Ph. Scheuer. — Draadlooze of vonkentelegraphie. — De suikerindustrie en de belangen der bevolking. — Ambtenaars aanmatiging. — Tijdelijke benoemingen. — Delische toestanden. — De Indische regeering en de schutterij. — Het boschwezen op Java. — De handel in de Straits Settlements. — Protestanten en Roomschen in de Minahassa. — Gezag in de Gajoe- en Alas-landen. — De kleine landbouw in Suriname. — Een kina-jubilee.

Koloniale Literatuur:

Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Nederlandsch-Indië, door Mr. J. de Louter, Hoogleeraar te Utrecht; vijfde herziene en bijgewerkte uitgave: door J. E. de M. 104
Victor Ido, Langs een Afgrond. 108
Studiën over Nederlandsch-Indische Vezelstoffen door E. L. Selleger, Technoloog. (Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 31). 108

Wetenschap en Industrie:

Ontginningsspoorwegen in Fransch West-Afrika. 110
Een hongersnood in Zuid-China 120
De dollarquaestie op Sumatra's Oostkust 121
Fabrieksnijverheid op Java 122

Pag.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw, IV (*Vervolg*); door N. Mac Leod 125

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 143

Financieel Overzicht 147

Over het primitief Begrip van Grondeigendom; door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen. 161

De begrooting van Nederl.-Indië voor het jaar 1905; door Mr. D. Fock . 193

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de voorgestelde wijzigingen in het Regeerings-Reglement; door J. W. Gunning 213

Consonantverbinding in 't Javaansch; door H. N. Kiliaan 224

Varia:

Het twintigste Indische Nationale Congres te Bombay. 233
Vroegere voorstellen in zake het privaatrecht der Inlanders 235
Contracten met Balineesche Vorsten 238

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 248

Spoor- en tramwegen op Zuid-Sumatra. — De conclusies van het rapport-Rhemrev. — Een brief uit St.-Eustatius. — Katoen in de West. — Perzië in de Tweede Kamer. — Bezuiniging op postpaarden en reisindemniteiten. — Verdere lotgevallen van de Tapanahonie-expeditie. — De Indische postspaarbank. — De lastpost Sumatra's Westkust. — De nachttrein Djokja-Soerabaja. — Reorganisatie der politie. — Het stoken met Ombilin-kolen. — Een nieuw argument voor afschaffing van heerendiensten. — Kritiek op het nijverheidsrapport van Mr. Abendanon. — Honderd acht en zeventig periodieken. — Indische pensioenen. — Duitschers en Engelschen op Nieuw-Guinea. — De hormat. — Onze Tweede Kamer, toevlucht en.... zondebok. — Mr. S. v. Houten over de eereschuld en over de Delische toestanden. — Verbod tot invoer van dollars. — Inlanders bij het Europeesch bestuur in Indië. — Luitenant Rakarias. — De reis van den bisschop naar Menado. — Voorspellingen in verband met den oorlog. — Onze neutraliteit in Indië. — De uitgestelde tocht naar het sneeuwgebergte. — De nieuwe schutterijbepalingen. — Winst en verlies bij Indische zaken. — De heer A. v. Houtum over de particuliere landerijen. — Vreemdelingen bij het Indische leger. — Voor vrienden van de fusie.

Koloniale Literatuur:

L'Europe Coloniale; organe hebdomadaire des intérêts coloniaux de l'Europe Continentale. Directeur: Henri Moreau 284
Beschrijving van de ruïne bij de dessa Toempang, genaamd Tjandi Djago, in de residentie Pasoeroean; samengesteld naar de gegevens, verstrekt door H. L. Leydie Melvill en J. Knebel, onder leiding van Dr. J. C. A. Brandes. 286
Boekoe Penoentoen akan dipakai oléh prajì² dalam Pemeriksaan „Voorloopig Onderzoek", dikarang oléh Mr. W. F. Haase dan Mr. W. Bockhoudt. 287

Correspondentie-Artikel. De onttrekking van Millioenen aan Indië; door Mr. C. Th. van Deventer. 289

Wetenschap en Industrie:

De spoorwegen in den onafhankelijken Congo-staat 291
Handelsomzet en koloniale ontwikkeling 305
Het caoutchouc. 309
De Nanoesa-Eilanden. 314

De Eenige die hem lief had; door F. 317

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 321

Financieel Overzicht 325

Pag.

Een Amerikaan over onze opleiding tot Indisch Bestuursambtenaar; door J. Habbema 341

Over het primitief Begrip van Grondeigendom; door Mr. F. D. E. van Ossenbruggen. *(Slot)* 360

Mr. J. A. van der Chijs. †; door J. E. de M. 393

Wat er met 's Lands geld gebeurd is. Opmerkingen over Indische Comptabiliteit; door H. A. Meppelink. 399

Varia:

Wat de Amerikanen op de Philippijnen tot stand brachten 406
Het grondbezit op Lombok. 419

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 426

Belasting op Sumatra's Westkust. — Zachte dwang. — Inlanders bij het Europeesch bestuur van N. I. — Het Soerabajasche havenvraagstuk. — Zelfstandigheid van ambtenaren. — Hormat. — Opleiding van Inlanders tot zelfstandigheid. — Begeerige blikken op Celebes. — Rijkdom van Sumatra's Westkust. — De Anambaseilanden. — Plein of Buitenzorg. — Nederlandsch-Indië en de Nederlandsche statistiek. — Geneeskundige statistiek in N.-I. — De legende van Indië's geldnood — Japan tegenover Siam. — Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat. — Volksverplaatsingen in Indië. — De Tamiang-spoorweg en de emigratie. — Een Regeerings-persbureau in Ned.-Indië. — Verzoeken van vreemdelingen. — Suikerraffinaderij op Java. — Jabadioe. — Openbaarheid, schrijfwerk en koffiecultuur. — Midden-Timor. — Het succes op Borneo. — De Celebes-verzameling der heeren Sarasin. — Spoorweg-exploitatie in Indië. — Zout bij de Siameesche visch. — De zeemacht in Ned.-Indië. — Rodsjestvenski's vloot. — Rechtshervorming in Indië. — Japanners in de Soeloe-Zee. — Ons optreden op Sumatra. — In memoriam W. P. D. de Wolff v. Westerrode. — De Indische Postspaarbank. — Onze goede Hollandsche taal. — Klachten over het Indische leger en de werving.

Koloniale Literatuur:

Een en ander over de Duitsche koloniale politiek en over de bezittingen van het Duitsche Rijk buiten Europa, bizonderlijk die in Melanesië en Micronesië, bijeengebracht door C. F. Zeeman, gep. O. I. Ambtenaar 458

Nasihat Dokter. Memiara Mata. Dikarang dengan memperhatikan boekoe Prof. Dr. O. Eversbusch oleh Abdul Ravaï Doctor-Djawa, sekarang Candidaat-arts di sekola tinggi, Amsterdam, d. i. Raadgevingen van den doctor. De verzorging van het oog. Naar het werk van Prof. Dr. O. Eversbusch, door Abdul Rivaï (vroeger) doctor-djawa (inlandsch geneeskundige), thans, candidaat-arts aan de Amsterdamsche Hoogeschool; door H. 461

Wetenschap en Industrie:

Tibet-moeilijkheden. 462
Een pianofabriek op Java 465
De Hedjaz-spoorweg en de toestand in Arabië 466

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw. IV; door N. MacLeod. *(Slot)*. 470

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 487

Financieel Overzicht 491

Java en Madoera contra de Buitenbezittingen; door W. M., met een Naschrift van de Redactie 505

Het ruilmiddel der bevolking op Lombok; door J. C. van Eerde 546

Pag.

Varia:

Uitvoerrechten in Indië; door J. E. de M. 557
De wettigheid van koloniale geldleeningen 567

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 572

De Javaansche adat. — De Vosmaer-baai. — Zaak-Godden. — Onze scheepsmacht in Oost-Indië. — Vooruitgang in Indië. — Een orkaan op het Jang-gebergte. — Bezuinigingen bij het N.-I. leger. — De transformatie van China. — Art. 75 en 109 van het Regeeringsreglement. — Chineesche koelies en consuls in de Britsche koloniën. — Inlandsche bestuursambtenaren. — Een bede van Dr. J. Groneman. — Gruwelen in Fransch-Congo. — Het liberale manifest en de koloniën. — De ambtenaars bemoeienis in Indië. — Een onbillijke maatregel. — De vestiging van ons gezag op Ambon. — De wetenschappelijke expeditie naar Nieuw-Guinea. — De pacht der Duizend Eilanden. — Alleyne Ireland over de Philippijnen. — Belasting op Sumatra's Westkust. — De achteruitgang van de koffiecultuur op Sumatra. — Wat betaalt de Maleier? — Oorlogsgebruiken tegenover minder beschaafden. — Een idealist. — Mijnbouwkundige opsporingen in Djambi. — Het huldeblijk der Regenten van Java en Madoera. — Ethnographische aanwinsten in Nederland. — Een karakterschets van den heer Van Kol. — Het Leger des Heils op Java. — Conservatief of Koloniaal Historisch. — Het telephoonwezen in Indië. — Boni. — Banka. — Vergiftiging door kratokboonen. — Het kolenvervoer op Sumatra's Westkust. — De Javaansche taal in het Indische leger. — Overbevolking op Java? — Tuchtiging.

Koloniale Literatuur:

Handboek ten dienste van de Suikerrietcultuur en de Rietsuiker-fabricage op Java. — Eerste deel: Methoden van Onderzoek bij de Java Rietsuiker-industrie door H. A. P. M. Tervooren 613
De Bestuursstelsels der hedendaagsche Koloniën, door H. van Kol 614

Wetenschap en Industrie:

De exploitatie der djati-bosschen op Java 619
De verhooging der suikerprijzen 623
De eilanden Guam en Jap 625

Een bezoek aan het „Palais de la Femme"; door F. 631

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 633

Financieel Overzicht 638

De behandeling van politieke zaken ter Algemeene Secretarie; door E. Moresco 653

De Caoutchouccultuur; door A. H. Berkhout 665

Een brief over Desaverkiezingen; door A. H. J. G. Walbeehm. 676

Trans-Saharische Spoorwegen 683

Varia:

Patna 702
De Decentralisatie 706
Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten op de Westkust van Celebes 712

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 723

Uitvoerrecht op copra. — Niet in 't vergeetboek. — Het Japansche woord *maroe*. — Amerika tegenover Japan. — De Christenen op Ceram. — De toestanden op Curaçao. — Hoe de phosphaat van Santa Barbara ons ontging. — De phosphaatquaestie op Aruba. — De economische toestand der Minahassa. — Kunst op de Salomo-eilanden. — Zegevierend Japan en de Fransche koloniën. — Belastingen ter Sumatra's Westkust. — De onafhankelijke grenslanden ter Sumatra's Westkust. — Logica en slib. — Beminnelijke wilden. — De toekomst van den Islam op Java. — De schutterij te Menado. — De groep Ned.-Indië van het Alg. Ned. Verbond. — Pastoor Verbraak. — Verwikkelingen op Celebes. — Een koloniaal programma. — Inlandsche officieren in het leger. — Het request van Java's suikerfabrikanten. — Het Departement van Marine in N.-I. — De aardbeving in Britsch-Indië. — Paupers en kleine landbouw. — Vergoeding van schade, veroorzaakt door karretransport. — Over kolonisatie van Europeanen in de tropen. — De voorschriften tot invoering van de nieuwe Mijnwetgeving. — Geven de Ombilinkolen verlies? — Regeeringsinmenging in Indië. — Java-thee in Engeland. — Paardenartsen voor Indië. — Landrente op Java. — Reorganisatie in Indië. — Exploratie in Nieuw-Guinea. — De Chineesche busdokter.

Koloniale Literatuur:

Eduard Mygind: Vom Bosporus zum Sinai; Erinnerungen an die Einweihung der Hamidié-Pilgerbahn des Hedjas (Teilstrecke Damaskus-Ma'an), mit 2 Porträts, 15 Bildern, 1 Karte und 1 Höhenriss. — Leipzig und Konstantinopel. Verlag von Otto Keil (Hofbuchhandlung Sr. Maj. des Sultans) 1905 756

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem N. 32. Bijdrage tot de kennis van het gebruik van sirih in Ned. Oost-Indië. Uitgave van het museum te Haarlem. 764

Javaansche Spraakkunst (schrift, uitspraak, taalsoorten en woordafleiding) door A. H. J. G. Walbeehm, Kontroleur B. B. 767

Wetenschap en Industrie:

Handel tusschen Nederlandsch-Indië en Frankrijk 768
Tangerangsche hoeden 769
Scheepegeld 778
Risico verbonden aan groote kunstwerken 780
Automatisch denken 782

Een provoost-geweldiger der O. I. Compagnie; door S. Kalff. 784

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 799

Financieel Overzicht 804

Artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet en de wijze, waarop aan de slotalinea daarvan uitvoering is gegeven; door een landsdienaar . . . 821

Voorziening in de behoefte aan hout voor de Inlandsche bevolking; door W. H. v. d. Haas 862

Nog eens Desaverkiezingen; door Walbeehm 870

Varia:

Pensioenen bij staats- en particuliere spoorwegen op Java. 874
De opstand in Arabië. 875
Koloniale Geldleeningen, door J. E. de M.. 879

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 889

De magangs op Java. — De opening van den spoorweg in Suriname. — De Gajoelanden en hunne afvoerwegen. — Timor aan Duitschland. — De Aborigines' Protection Society. — Toestanden op Britsch-Noord-Borneo. — De regeerende koopman. — Nog iets over de Mentawei-eilanden. — Indische statistieken. — De regent van Bodjonegoro. — Opium-aanhalingen. — Vreemdelingen-verkeer op Java. — Cuba's opkomst. — De nieuwe gemeenteraden. — l'Europe Coloniale. — Onvruchtbare gedachtenwisseling. — De behandeling der koelies op Deli. — De zeemacht en de bezittingen in Azië. — De samensmelting van officierskaders. — Indië verdedigd door inlanders. — De Socialisten en de Koloniën. — Broenei en Sarawak. — Niet het rechte woord op de rechte plaats. — Handelsbalans en welvaart. — Het verslag van 's Rijks Ethnographisch Museum. — De Bantamspoorweg. — Java-Koffie naar Triëst. — Toenadering tot Duitschland. — Onze neutraliteit in Indië. — Pan-islamisme. — Een nieuw gezichtspunt over vruchtbaarheid door slib. — Waar moet het heen? — Het Institut colonial international. — Ruil van onze West tegen een deel der Philippijnen. — Het strafstelsel in Indië. — Het verslag van het Museum Prins Hendrik te Rotterdam.

Koloniale Literatuur:

L'Angleterre et son empire, par Elie Halévy (Editions de „Pages libres"). 923

Wetenschap en Industrie:

De militaire cartographie in Nederlandsch-Indië; door J. S. 927
De Haven Tsing Wan-Tao 930
Exploratie van het Lawa-Gebied in Suriname 931
De Belawan-Haven; door J. E. de M. 940

Een provoost-geweldiger der O. I. Compagnie; door S. Kalff. (*Slot*). . . 944

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 963

Financieel Overzicht 967

VERBETERING.

Maart-afl. bl. 443 r. 8. v. b. staat *pseudoniem*, lees: *presidium*.

Het Javaansch als verplicht leervak bij de opleiding voor Indisch Bestuursambtenaar.

Rede tot opening van de lessen aan afdeeling B van het Gymnasium Willem III te Batavia, den 5en September 1904.

DOOR

D. VAN HINLOOPEN LABBERTON.

Bij de opening mijner lessen aan deze instelling waar gelegenheid wordt gevonden tot het verwerven van de kennis noodig voor den a. s. Bestuursambtenaar in deze gewesten, wenschte ik U in enkele breede trekken te schetsen waarom het Javaansch recht heeft op eene plaats als leervak bij dit onderwijs, wat als doel bij het mij toevertrouwde onderricht in deze taal zal worden nagestreefd en in de derde plaats welken omvang dit onderwijs in verband daarmede zal dienen te hebben.

Dat van de drie talen van Java het Javaansch de voornaamste plaats bekleedt, zoowel wat zijn gebied als de rijkdom zijner literatuur betreft en reeds om die reden de stelselmatige beoefening van deze taal boven die der beide andere welke hier gesproken worden de voorkeur verdient, ligt voldoende voor de hand. Ook staan de beide andere talen die in het Oost- en in het West-einde van Java gesproken worden bij alle belangrijke verschillen — die ze inderdaad elk tot eene geheel eigen taal maken — toch zoo nauw er bij, dat een goed inzicht in bouw en wezen van een dier drie gerust als grondslag kan dienen voor het aanleeren door eigen studie en praktijk van de beide andere.

Doch ook zoo we het Javaansch ten opzichte van den ganschen verderen Archipel beschouwen, heeft deze taal hare goede aanspraken op eene eereplaats bij het onderwijs.

Van de 5 menschen in dezen Archipel toch spreken er 3 Javaansch, ja, Java en Madoera samen nemende woont er slechts 1 van de 5 buiten deze eilanden in het zeker hoogst belangrijke en ongetwijfeld nog voor groote ontwikkeling vatbare gedeelte van Nederlandsch-Indië dat algemeen en zelfs officieel met den naam van „de Buitenbezittingen" wordt gedoodverfd.

Voorzeker mag het belang van deze Buitenbezittingen, deze uitgebreide, zij 't weinig bevolkte, oorden niet worden onderschat, maar toch doet de historie — en niet slechts die van den, wat ik zal noemen, Westerschen tijd — ons Java kennen als het brandpunt, van onzen Archipel.

Zoo ver de geschiedstukken reiken [1]) was Java de draagster der beschaving, Java het emporium, had Java de hegemonie.

Java is dan ook een zeer oud land, dat geologisch zijn leeftijd telt bij heel wat grooter cyclussen dan eene periode van ongeveer twee maal duizend jaren na den aanvang van den tijdkring van Adji Saka, waartoe al onze historische gegevens zich beperken, en een land dat nog van heel wat beschavingen de vloer zal kunnen zijn.

In de toekomst zal de geschiedenis vragen hoe wij thans de opgelegde taak vervullen. En als wij ons dan met onzen blik tot het heden beperken, dan valt op hoe tot dusver Java de draagster is van het Indisch budget.

Ten behoeve van de Indische Regeeringstaak en de voorziening in de verschillende takken van staatszorg wordt meer dan honderd millioen jaarlijks door Java en Madoera geleverd tegen geen derde daarvan of met inbegrip van twintig millioen aan Banka-tin nog niet de helft door de reusachtige Buitenbezittingen.

Die honderd millioenen 's jaars geven een niet afwijsbare aanspraak op onafgebroken zorg voor 's lands ontwikkeling en vooruitgang, en deze nu zijn niet te behartigen zonder het volk te kennen, welke kennis slechts in en door de taal is te verkrijgen.

Het is op grond van het geschetste dat Java in onzen Archipel een bijzondere plaats bekleedt, zoo zelfs, dat wel gezegd wordt dat wie Indië noemt, Java noemt.

Nog lang zal het wellicht zoo blijven, doch al mocht het ons gegeven zijn om — wat anderen als een noodzakelijke uitkomst

---

[1]) Ik behoef U hier maar te verwijzen naar de belangwekkende samenvatting door R. uffaer in het artikel „Ontdekkingstochten" van de Encyclopaedie van N.-I. van wat vooral Kern en Brandes in het licht stelden.

beschouwen — die Buitenbezittingen tot verdere ontwikkeling te brengen, zoo zal het wederom zijn met *Java*'s bevolking en als ambtenaar op de Buitenbezittingen zal het u wellicht gegeven zijn om, door de taal het volk vindende, de nooden te lenigen, de behoeften te bevredigen en het welzijn te bevorderen van die ongetwijfeld Javaansch-sprekende kolonies van immigranten-gezinnen.

Doch voor velen uwer zal het ongetwijfeld de taak zijn uw werk te doen onder en ten bate van de 17 millioen Javaansch sprekenden op Java.

Nu juist veertig jaren geleden herinnerde een der groote grondvesters van de studie der Javaansche taal, Taco Roorda, die toen aan de pas geopende Rijksinstelling in Leiden zijn lessen aanving, zijne hoorders aan het oude gezegde dat de taal gansch het volk is — en ik onderschrijf ten volle deze woorden.

Als Bestuursambtenaar deel van de Regeering over deze gewesten zult gij eene schoone doch zware taak te vervullen krijgen, en hoe beter gij het volk in al zijne gronden kent, hoe beter gij u daarvan zult kwijten.

Het doel met de kennis van deze taal beoogd is dan ook meer van *politieken* dan van *taalkundigen* aard: de wetenschap toch zal hier niet beoefend kunnen worden slechts om haarszelfs wille, doch de taal zal een handbaar middel moeten zijn om het volk te leeren kennen.

Inzicht in de begrippen des volks, inzicht in zijn rechtsbewustzijn, inzicht in zijne geestelijke behoeften, slechts een Bestuur dat dit inzicht heeft zal aan zijn volk tot zegen kunnen zijn en aan zijne roeping beantwoorden.

Kennis van de taal zal het middel moeten zijn tot ongedwongen verkeer, daar wederzijdsch vertrouwen dan (maar ook dan alleen) mogelijk is door voorkoming of opruiming van misverstand.

Die taalkennis zal dienstig zijn om de behoeften te leeren kennen en daarin te voorzien, om bij de groote vragen op het gebied van landbouw, en ook van nijverheid vooral, de hulpbronnen van dit volk te leeren kennen en tot ontwikkeling te doen komen, de wegen mede te helpen zoeken die hiervoor zullen moeten worden ingeslagen, en bij het voortschrijden tot gids te kunnen strekken.

Door kennis van taal en volk zal het mogelijk zijn ontwikkeling in eene gewenscht geachte richting te doen aanpassen aan het bestaande.

Want we zijn thans hier te lande in een tijdperk, dat eene

evolutie noodzakelijk schijnt te maken, en deze dan ook door verschillende spontane symptonen als onbewust in gang zijnde doet erkennen.

Niet slechts in stoffelijken zin, doch ook in zedelijken en geestelijken bestaat aan vooruitgang behoefte, de periode die wij thans beleven getuigt van streving en drang van velerlei aard, uit alles is het bemerkbaar dat er gevraagd en gezocht wordt, dat er een sterk innerlijk streven is dat slechts op goede leiding en leering wacht om schoone resultaten op te leveren [1]).

Nederland moet thans zijne taak begrijpen en tot het openen van nieuwe banen den stoot geven.

Neêrland's taak hier, mijne heeren, is toch geenszins geëindigd met de verzekering van een rechtvaardig bestuur en een onvertogen rechtspraak.

Van hoe onschatbare waarde ook deze reeds mogen zijn, zoo heeft Nederland door het feit zelf van zijn hier zijn de niet af te wijzen plicht en zedelijke roeping om deze volkeren tot hoogere ontwikkeling te brengen, zoowel in maatschappelijk als ook in zedelijk opzicht.

---

[1]) Als uitingen van dezen innerlijken drang kan ik voor het geestelijke wijzen op de sterke begeerte die zich in de beschaafde Inlandsche maatschappij openbaart om kennis te nemen van de resultaten van wat ik zou willen noemen de Arische renaissance, welke renaissance mogelijk geworden door een thans honderdjarigen arbeid van oostervorschers bezig is zich in de laatste dertig jaren baan te breken.

Voor het stoffelijke moge ik volstaan met te wijzen op 'n enkel typeerend feit, dat vermoedelijk aan slechts weinig Europeanen bekend raakte. Het betreft niet meer dan de vorming eenige maanden geleden in een kampong van gewone ongeletterde Bantënsche koeli's hier in Batavia van eene coöperatieve verbruiksvereeniging. Voor gemeenschappelijke rekening werd het noodige ingeslagen en in een waroeng in eigen beheer verkrijgbaar gesteld.

Hoewel het aan solidariteit onder de verbruikers niet ontbrak, is de zaak onlangs te niet gegaan. Als vertrouwsmannen waren eenige hadji's en santri's gekozen aan wie leiding en beheer werden toevertrouwd, maar jammer genoeg was de keuze niet gelukkig en bleek hun heiligheid meer in den tulband dan dan in 't gemoed te zitten, zoodat over de dobbelzucht der heeren bestuurders de poging struikelde.

Toch schijnt het feit dat de proef genomen werd op zich zelf reeds van groote beteekenis, omdat uit de poging drieërlei blijkt: 1°. het streven om den tusschenhandel in Inlandsche handen te krijgen — en daar zal het op den duur in meerdere mate naar toe moeten; 2°. een herkennen van coöperatie en solidariteit als het middel tot vooruitgang en 3°. een verblijdend blijk van wakker wordend eigen initiatief, want met de gansche zaak had Europeesche drang geenerlei bemoeiing.

Zonder maatschappelijk welzijn zal eene geestelijke vooruitgang bezwaarlijk kunnen plaats hebben.

De bevordering van Java's welvaart zij eene gedachte waarmede elk Bestuursambtenaar 's morgens zijn taak aanvangt om er 's avonds mee ter ruste te gaan, doch naast dit stoffelijk welzijn zal u, mijne heeren, ook het zedelijk en geestelijk welzijn van de bewoners van dit schoone land ter harte gaan.

Is ons het beheer toevertrouwd, dan zijn wij ook verantwoordelijk om voor de verdere ontwikkeling en beschaving van dit volk wat in ons vermogen is te doen. Op ons rust de plicht om aan te wakkeren de goede elementen in het volkskarakter en leiding te geven tot verbetering en tegengang van de volksondeugden.

Onze taak in dit opzicht is wat ik zou willen noemen eene inwendige zending, d. w. z. aan Java te brengen het beste wat onze beschaving heeft aan te bieden, de begrippen van hare bewoners op te voeren in de richting die ons als de meest waardevolle toeschijnt, onder hen den dienst van de waarheid, van rechtschapenheid en van verdraagzaamheid te bevorderen.

Het ligt genoegzaam voor de hand dat deze stuwing — die uit den aard der zaak het zij dan in goede of kwade richting steeds plaats heeft waar twee verschillende rassen samen komen, zoodat ieder onzer bewust of onbewust voor zijne eigene Inlandsche omgeving daaraan medewerkt — dat deze stuwing eerst door kennis van de taal zoo goed mogelijk tot haar recht kan komen, terwijl ook slechts door deze het vertrouwen kan worden gevestigd dat noodzakelijk is om die stuwing niet het tegenovergestelde gevolg te doen hebben van wat zij beoogde, door bij mistrouwen, reactie op de plaats van actie uit te lokken.

„Vertrouwen" nu is op zich zelve reeds zoo'n kostbare factor dat om dit te bereiken geene moeite zou mogen worden gespaard. En om dit vertrouwen te vestigen is vooral, waar bestuurder en bestuurde van zoo verschillenden landaard zijn, naast zuiverheid van bedoelingen de kennis van de taal een onmisbaar vereischte. Ons bestuursstelsel heeft deze moeilijkheid op zeer geslaagde wijze weten te ondervangen door het systeem van dubbel bestuur, doch alles schijnt er op te wijzen dat langzamerhand dit dubbel bestuur zal moeten vervallen. Een dubbel bestuur is een duur bestuur en het laat zich aanzien dat meer zal worden bereikt zoo elk van de deelen in zich volledig competent is, de Inlandsche

bestuurder door verdere ontwikkeling een grootere zelfstandigheid waard, en de Europeesche ambtenaar berekend ook voor aanrakingen met de bevolking zoude intermediair na door kennis van de taal zich van haar vertrouwen te hebben verzekerd.

Het laat zich voorzien dat bij het zich steeds uitbreidend gebied van bestuursbemoeienis, waar steeds nieuwe velden voor Staatszorg geopend worden, de dubbele dammen zullen moeten uiteenschuiven om al die velden te kunnen bezetten.

Aan deze ontwikkeling zult gij, mijne heeren, wellicht geroepen worden mede te werken, en taalkennis zal U den weg openen tot het hart van de hoofden die daartoe nog opleiding behoeven, en van het volk dat zijn vertrouwen op U vestigen moet.

De omvang ten slotte van het onderwijs laat zich gemakkelijk afleiden uit het doel dat er blijkens het vorenstaande mede wordt beoogd.

Niet de vorming van taalgeleerden ligt hier in de bedoeling, maar wel U gereed te doen zijn voor de eischen die de praktijk U stellen zal.

Het zal mijn streven zijn U de kennis te doen verwerven, die noodig is, om gepaard aan ernstige belangstelling tot *inzicht* te leiden in de taal en door middel daarvan tot inzicht in het geestelijk leven van Java's bewoners.

De studie der grammatica die in Europa bij de z.g. oude talen zulk een hoofdrol speelt, vindt hier zijne beperking dus vanzelf aangewezen. Ze zal niet meer zijn dan een zeer noodzakelijk, ja onontbeerlijk hulpmiddel om inzicht in het wezen van de taal en hare idiomatie te erlangen: ze zal overzichtelijk hebben vast te leggen wat bij de practische studie der taal valt waar te nemen om zoodoende het geheugen en het taalgevoel te hulp te komen bij het spreken en verstaan. Mijn onderwijs zal in deze de richting dus voortzetten hier, reeds eerder ingeslagen, het zal zich zoo nauw mogelijk aansluiten, vooral voor het 2e studiejaar bij het door Dr. Hazeu gedoceerde.

Ik hoop door mijn onderwijs den indruk te vestigen, dat het Javaansch niet is eene moeilijke taal, die men nooit leeren zal, en waarmêe men zich liefst zoo min mogelijk moet afgeven, maar integendeel bij al haren rijkdom en voor ons eigenaardigen bouw, eene eenvoudige en schoone spraak, die waard is, gekend te worden, en die men bij de beoefening lief zal krijgen.

Mijn onderwijs zal er op gericht zijn, U in staat te stellen, in het practische leven U daarmede te bewegen en voort te bouwen op wat U hier in den eigenlijk te korten tijd van twee jaren zal worden aangeboden. Behalve de ervaring, noodig om geschreven en gedrukt proza behoorlijk te verstaan, hoop ik U voldoende op de hoogte te brengen van de ettelijke honderden woorden, noodig om in het dagelijksch leven de gedachten uit te drukken, en van de niet eens zoo heel groote voorraad z.g. Hoog-Javaansche woorden, noodig om den Inlander, die zijne belangen bij U komt voordragen, al dadelijk behoorlijk te verstaan.

Gij zult daardoor een grondslag hebben die het U mogelijk maakt, om door de praktijk zonder veel moeite verder te komen, zoodat het U niet zal gaan als helaas te velen die in de praktijk te werk gesteld maar niet met hun Javaansch durven beginnen met het noodlottig gevolg dat zij zich in hun onkunde steeds meer thuis gaan gevoelen en de behoefte tot het gebruik van die taal na tien en meer jaren dienst in 't geheel niet meer kennen.

Mijne heeren, ik hoop U iets van de belangstelling te geven, noodig tot voortgaande studie, met de taal als middel, van het geestelijk leven, de nooden, de behoeften en verlangens van Java, het is deze studie die in uw verdere loopbaan steeds uwe aandacht waard zal zijn, zooals ik zelf ter wille van deze voortgezette studie thans een mij in vele opzichten aangename werkkring aan het Indische centraal-bureau heb opgegeven en de betrekking heb verkozen waarin ik thans voor u sta.

Ik zou het doel van mijn onderwijs dan ook niet bereikt achten, indien het mij daarbij niet zou gelukken aan mijne leerlingen iets van die belangstelling mede te deelen.

En nu heb ik nog een enkel woord tot U, niet slechts als a.s. ambtenaren, maar in het bijzonder als studeerenden aan deze Afdeeling B te Batavia. Toen zes jaren geleden door het initiatief van den Indischen Bond eene adresbeweging werd uitgelokt om deze instelling van onderwijs zoo mogelijk voor Indië te behouden, en tegen dit streven door sommigen, op wier oordeel ik prijs stel, verzet werd gedaan, heb ik mij onvoorwaardelijk geschaard aan de zijde van hen, door wie gepleit werd vóór het behoud. Dit deed ik niet omdat ik meende, dat er eenig recht voor de hier verblijvenden zou bestaan om *in Indië* eene opleiding tot ambtenaar te ontvangen — integendeel meen ik, dat het staatsbelang

eischt om de allerbeste krachten aan 's Lands dienst te verbinden en alle waarborgen te vragen, die te bekomen zijn — maar ik deed dit omdat ik meende onbillijk te zijn door er aan te twijfelen, dat ook onder U, mijne heeren, die beste krachten te vinden, die waarborgen overvloedig aanwezig zullen zijn, omdat ik overtuigd was, dat gij, mijne heeren, zonder twijfel aan alle eischen zult kunnen voldoen welke noodig zijn om eene goede vervulling te verwachten van de zware, doch schoone taak, waartoe de ambtenaar hier geroepen is. Als zoodanig zult gij deel hebben uit te maken van de Nederlandsche regeering over deze gewesten, en van U zal, in lagen rang in den aanvang, in hoogen rang wellicht in de toekomst, gevraagd worden om mede te besturen met Hollandsche degelijkheid, Hollandsche eerlijkheid en Hollandsche trouw.

Van U zal het mee afhangen om aan Nederlandsche rechtvaardigheid en Nederlandsche bestuurswijsheid een goeden klank te verzekeren.

Gij zult er dus dubbel voor hebben te waken, dat de eigenschappen, die den Man des Gezags sieren, steeds de Uwe zullen blijken. Dit zijt ge verplicht, zoowel aan uzelf als aan uwe geboorte, althans die van de meesten der hier opgeleiden, in dit land.

Gij zult steeds dàt zijn en steeds zóó handelen als van U mag worden verwacht.

Onkreukbaarheid, rechtschapenheid, welwillendheid, ijver en onbaatzuchtigheid zullen U kenmerken, evenals afwezigheid van die ijdele hoovaardigheid, waartoe de onderdanige beleefdheid van den Inlander bij sommigen wel aanleiding geeft, wier beenen niet sterk genoeg waren om de weelde van het gezag te kunnen dragen, uwe ronduitheid en karakter zullen ons staatsorganisme ten goede komen, en gepaste bescheidenheid zal nimmer ontaarden in oogendienst. Gij zult steeds beseffen dat de slechte eigenschappen die helaas maar al te vaak aan minder ontwikkelde en verwaarloosde hiergeborenen worden nagegeven, niet slechts den drager zelven vernederen, maar ook het ambt en dat op den beschaafden hiergeborene de taak rust om tot hooghouding van de waarheid dat karaktergrootheid wast onder alle klimaten, en dat zielenadel niet afhangt van stoffelijke bloedmenging, schitterende voorbeelden te zijn van karakter en geestelijken adel. Zoo zij het.

Hanenvechten,

DOOR

H. R. ROOKMAAKER.

Als een Maleier der Padangsche Bovenlanden eens een boek moest schrijven over een onderwerp, geschikt om de volle aandacht te trekken van het volk, dat zijn wonderschoon vaderland bewoont, dan zou hij bezwaarlijk aantrekkelijker titel kunnen vinden voor zijn werk, dan die ik thans heb gekozen voor het mijne.

In den eigenaardig Oosterschen stijl, ons Hollanders bekend uit het boek, waarin Gods woord is geschreven, zou hij het opstellen en de mannen en knapen, liefhebbers van nachtbraken als ze zijn, zouden het zich laten voorlezen in de lange avonden en ze zouden luisteren naar de woorden van den man, die ze geschreven had, zoo geheel in hun geest en naar hun hart.

Dari Hal Saboeng.

terkarang oleh

Datoe Baginda Radja nan Sati (zullen we den niet bestaanden schrijver maar noemen.)

Maka adalah di terangkan dalam tjeritera ini ja-ini peri hal tabiat dan kalakoewan jang tiada dapat di hilangkan deri ninik Perpatih Sebatang dan ninik Katoemanggoengan dalam loehak nan tiga laras nan doewa Alam Menangkarbau ja-itoe deri hal menjaboeng ajam.

Wat zouden ze de ooren spitsen al dadelijk bij een begin, dat wellicht als het bovenstaande zou luiden, tot het einde toe, al de drie hoofdstukken door. Want er zouden drie hoofdstukken moeten zijn in dat boek en wel:

1°. Saboeng adat.

2°. Saboeng di balei en

[1]) 3° (in verband met de tijden waarin zij leven) Deri hal menjaboeng dalam hoetan atawa pada tampat jang soeni.

---

[1]) Cland-stien hanenvechten op verborgen plaatsen in bosch of wildernis.

De tijden zijn veranderd voor de Maleiers, ook wat betreft het geliefkoosd volksvermaak. Vroeger, tijdens hun radja's, was het hanenvechten een Staatsinstelling, geregeld middels niet beschreven, niettemin alom eerbiedig opgevolgde wetten; thans is het een met boete en gevangenis strafbaar gestelde overtreding, en daar men zeer geliefde eeuwenoude volksvermaken niet kan uitroeien door een enkel politiereglementje van vreemde hand en twijfelachtige wijsheid, heeft men thans het hanenvechten dat ik ten derde noemde: op verborgen plaatsen in de bosschen en de wildernis.

In afwachting dat de misschien nog ongeboren schrijver, beter dan ik 't zou kunnen, het werk zal afmaken, waarvan ik hierboven alvast den titel schreef, zal ik hier eenige mededeelingen doen aangaande de ten doode gedoemde, maar nog van warm leven tintelende „Staatsinstelling" van voorheen.

Saboeng adat.

Oudtijds was in het Menangkarbausche Rijk geen feest bestaanbaar zonder hanengevechten. Van af de hooggezeten vorsten van Pagarroejong af tot de veel lageren dan zij in grootheid en rang, bij heugelijke gebeurtenissen in het gezin, als hoedanig in de eerste plaats gold het huwelijk eener dochter of het haarsnijden van een zoon, was het houden van hanengevechten een der grootste festiviteiten en hadden die plaats met alle decorum; het vroolijke, aantrekkelijke en prettige gevende van een altijd allen, jong en oud, zeer animeerend feest.

Teekenden enkele verdienstelijke schrijvers als Van Eck, Matthes, Nieuwenhuis en Van Hasselt reeds een en ander op over het hanenvechten in eenig deel van onzen archipel, alleen laatstgenoemde behandelde het onderwerp voor Sumatra's Westkust in zijn werk over Midden Sumatra, echter als onderdeel eener studie, dus niet geheel volledig en daarom kan ook mijn arbeid, meer een geheel vormende, wellicht eenige ethnografische waarde hebben, hoe gering, die dan ook zij.

We gaan dus met onze gedachten naar de Padangsche Bovenlanden. In dat deel toch der Buitenbezittingen, en ook in daaraan grenzende landschappen, was het hanenvechten te allen tijde een volksvermaak zoo groot, dat het zelfs beduidenden invloed uitoefende op maatschappelijke en huishoudelijke toestanden, dat het — zooals we hierboven reeds zeiden — door de overheden des lands als een

aangelegenheid van beteekenis was geregeld. Het hanenvechten elders in Indië, is waar het gebruikelijk is, een hanenvechten „second hand," evenals het zulks thans in de Padangsche Bovenlanden is in vergelijking met wat het "Saboeng adat" daar was. Na onze mededeelingen over het echte, het officieele saboeng daar te lande, waarvoor we een eindje in de geschiedenis terug moeten gaan, zullen we ons dan kunnen bepalen tot met een enkel woord nog iets op te teekenen omtrent het minder voorname „Saboeng tengah balei" en het thans als strafbaar bestaande, half vergalde genot van het houden van hanengevechten.

Om luister en feestvreugde bij te zetten aan gewichtige gebeurtenissen of bij plechtige gelegenheden in de gezinnen van de bestuurders des lands of van landschappen werd het „Saboeng adat" stéédsop touw gezet. Ernstige beraadslagingen hadden dan plaats tusschen de panghoeloes, hoeloebalangs en verdere notabelen omtrent de vraag waar de vechtbaan (galanggang) op te richten en als men het daarover eens was geworden, werd die aangelegd op de van ouds gebruikelijke wijze, zijnde het opstapelen van plaggen aarde tot een hoogte van vier hesta en ter lengte en breedte van tien hesta. [1]) Aan de hoeken werden stijlen in den grond gezet om als versiering daaraan op te hangen kleurige lappen, vlaggen en wimpels en om de vechtbaan werden balai balai's gemaakt om te dienen als zitplaats voor de spelers en toeschouwers; de overheden hadden hun plaats in een voor hun gereserveerde tribune.

Vormelijk als alles in de gebruiken der Oosterlingen, werd men ten volksvermake genoodigd en wel door toezending van de „Koelansing", een in pisangblad gewikkelde reeds met kalk bestreken sirihpruim. Dat was de invitatiekaart, die tot in verre streken, soms dagreizen ver van het aanstaande feestterrein, radja's, panghoeloe's en soetans's werd thuis bezorgd. Dat er hanengevechten zouden worden gehouden, waar en wanneer, was dezen gewoonlijk reeds bekend, maar eerst als ze de „koelansing" ontvangen hadden, gingen ze op reis naar de galanggang, hun vechthanen medenemende. Het gemeene volk, de „orang banjak", kwam ongenoodigd op ten volksfeeste.

Op den bepaalden dag begint het feest. Uitstel omdat deze of gene grootmacht nog niet is gearriveerd, is niet noodig, Waar

[1]) „Hesta" is de lengte van den elleboog tot aan het uiteinde der hand; een overal op de Buitenbezittingen gebruikelijke lengtemaat.

zulk een ook uitstellen wil, bij hanengevechten niet, daarvoor is hij Maleier. Op een uurtje komt het er evenwel niet aan, maar, alles present of niet, op den bepaalden tijd is men in de gelegenheid zijn geluk te beproeven.

Gelukkig volkje, dat daar om de vechtbaan zit, zoo kalm, zoo zonder zenuwen, gelijk uw voorvaderen in „tempo doeloe" om de galanggang zaten! Het geheele feest, dat dagen, vaak weken lang duurt, door, kenmerken de spelers en toeschouwers zich door een benijdenswaardig geduld, want de voortvarendheid, die het kind onzer moderne beschaving allicht zou wenschen, daarvan is geen sprake bij de zoo kalm en rustig genietenden. Al loopt de kamp tusschen twee hanen gemeenlijk in enkele weinige oogenblikken af, voordat ze beginnen kan, daarmede is een heele tijd, soms wel een uur of langer gemoeid en op het laatst als het spel reeds weken lang heeft geduurd en er worden bij gebrek aan verdere animo of aan geld bij de spelers, soms niet meer dan drie à vier paar hanen op een heelen dag ten strijd losgelaten, ook dan nog hebben de spelers een onverstoorbaar geduld; het geduld van den Oosterling. Ons, anders aangelegd en hem in flegma niet gelijk, zou het gaan vervelen toe te zien naar het langzame passen, meten, schatten, wikken en overwegen, opdat de kans op overwinning bij de strijders zoo gelijk mogelijk zij; wij zouden er tureluursch van worden en ons geduld er bij verliezen. Niet alzoo de Maleier. Hij waardeert den ernst der „djoewara's", als ze, gewapend met de wetenschap dat de eene haan grooter, sterker, hooger of lager van postuur is dan den anderen, met de hanen voor zich midden op de vechtbaan gezeten, lang en breed wikken en wegen hoeveel grooter de winningskans voor den een is boven die van den ander. Eerbied heeft hij voor de deskundigheid van hen, die daar voor hun aangezicht met diepdenkend gelaat zulks, alles behalve met den Franschen slag, beoordeelen en zijn geduld is nog lang niet uitgeput als door de „djoewara's" eindelijk is bepaald voor elk der beide vechthanen, waar de stalen spoor, de „tadji" zal worden aangebonden, rechts of links, hoog of laag — precies wáár — aan den poot, opdat de kans gelijk zij.

Over de „djoewara" 's spreken we later nader ter plaatse waar we ook de overige officianten bij het hanenvechten zullen voorstellen. Voor 't oogenblik zij alleen aangeteekend dat de „djoewara" niet is de „scheidsman en bestuurder" bij hanenvechten, gelijk Klinkert's Maleisch Woordenboek opgeeft.

Wijden we eerst een woord — geldig voor voorheen en thans — aan de kampvechters zelven.

De vechthanen worden gekozen uit het pluimvee dat men op elk Maleisch woonerf aantreft; men neemt dan die dieren, van welke men onderstelt dat ze veel kracht, strijdlust en volhardenden moed bezitten. Zeer gewaardeerd worden de hanen, die in vorm en kleur veel gelijken op de wilde boschhanen (Broego, Ajam Denna). Dezulke komen onder het tamme pluimvee voor; een enkele maal vindt men er daaronder, die men van den — immer op dezelfde wijze geteekenden — boschhaan niet zou kunnen onderscheiden, ware het niet dat deze kleiner is dan zijn tamme broeder.

Heeft men eenmaal zijn keus gevestigd op een haan en alzoo dezen tot vechthaan bestemd, dan kan hij voor goed afscheid nemen van de hennetjes, van den geliefden mesthoop en van al wat hem dierbaar is, want hij wordt geheel aan de hoendersamenleving onttrokken; losloopen mag hij niet meer; zijn verder leven zal alleen zijn gericht op krijgsroem.

Nu wordt hij goed verzorgd tot vertroetelens toe en voor zijn krijgshaftige educatie wordt veel moeite gedaan. Allereerst wordt de kam afgesneden opdat de tegenstander in het gevecht hem daar niet zal kunnen pikken, dat zeer nadeelig moet zijn in den strijd. Is de wond genezen, dan draagt men zorg dat hij geen vuiligheid meer ete; niets mag hij eten dan padie. In de avonduren wordt hij afgericht tot de taak, die hem wacht; 't is uitsluitend op de gymnastiek dat hij zich toeleggen moet, vooral draaien en wenden, nu links dan rechts, straks weer van rechts naar links; alles om hem lenig te maken.

Men zou denken als men een haan zoo nu en dan in courtoisie voor de hennetjes een sierlijken halven cirkel ziet beschrijven, vlug en onberispelijk als ware hij bezig een figuur te maken uit de hoogere danskunst, dat hij lenig en vlug genoeg is; de Maleier oordeelt daar anders over en geeft hem avond aan avond en ook wel overdag les door hem, met de hand bestuurd, allerlei wendingen en sprongetjes te doen maken. Die oefeningen, vaak ten aanzien van vrienden, die een praatje komen maken, verricht, hebben tevens het nut den haan gewend te maken aan de nabijheid van menschen, zoodat hij ten slotte in het gevecht, al zijn er nog zooveel toeschouwers, wat dat aangaat geheel op zijn gemak is.

's Morgens vóór zonsopgang wordt de vechthaan buiten gebracht en moet hij eenigen tijd op het erf vastgebonden blijven, dan wel

los onder een van rottan gevlochten of bamboezen stolp, wijl de morgendauw wordt geacht hem goed te doen en sterk te maken. Eerst als de haan door een en ander behoorlijk „getraind" is, brengt men hem naar de balai of naar de galanggang.

De waarde van zulk een haan, als hij mooi en sterk is, is zoowat twee rijksdaalders; winnende (dit geheel anders dan bij de vechtduiven der Maleiers, wier strijd zonder verwonding of dood eindigt) vermindert in den regel zijn verkoopwaarde, omdat men heeft opgemerkt dat zijn gevechtswaarde, die men zou denken dat na elken kamp moest toenemen, daardoor vermindert. De Maleier heeft verschillende woorden om het uiterlijk der hanen aan te duiden; dit is zeer gemakkelijk bij het hanengevecht, daar het de omschrijvingen, die daartoe anders zouden moeten worden gebruikt, onnoodig maakt.

Zoo noemt men ze b. v.:

Ajam pileh, als veeren, pooten en oogen, alles zwart is (Klinkert's woordenboek geeft dit woord niet op.)

Ajam biring, zijn de bruinen met gele pooten (biring is in Kl.'s woordenb: geelachtig roode kleur, ook van een vechthaan.)

Ajam djalak; donkere kleur van veeren en pooten geel of wit (Kl.'s woordenb: vechthaan, zwart met groenen gloed.)

Ajam koerik, bruin of rood met lichte spikkeltjes daarop (koerik is gespikkeld. Kl.'s woordenb. geeft dit woord niet.)

Ajam kalaboe, zijn dezulke, die de kleur hebben van de pipit pinang (rijstvogeltjes) daarbij zwarte pooten (kalaboe in grijs.)

Ajam tadoeng, heelemaal geel van kleur, ook de pooten (Kl.'s woordenb. hajam tĕdoeng: een zwarte vechthaan met zwarte oogen.)

Ajam kinantan, zijn witte hanen met witte pooten. (Kl.'s woordenb. hajam kĕnantan, witte vechthaan met witte pooten.) [1])

Thans overgaande tot de „djoewara's" (djoewarŏ zegt de Maleier), stel ik u deze lieden voor als deskundigen van belang, als mannen van beteekenis bij 't hanenvechten. Bij een volmaakte kennis van de gebruiken bij het hanenvechten, moeten ze ook zeer ervaren zijn in het aanbinden der sporen, verstand hebben om de deugdelijkheid dier wapens te beoordeelen en, last not least, fijne kenners zijn van vechthanen, wier kracht, moed, ouderdom etc. zij met

[1]) A. L. van Hasselt geeft op bladzijde 136 en 137 van zijn werk over Midden Sumatra een gansche reeks namen tot onderscheiding der vechthanen (enkele daarvan wijken af van de door mij gegeven aanduidingen).

groote juistheid moeten kunnen taxeeren. Hun kennis in het schatten der gevechtswaarde van de kemphanen is van groote beduidenis, want zij kiezen uit de hen door de toeschouwers toevertrouwde hanen, dezulke uit, die het best bij elkaar passen en bepalen de plaats waar aan den poot de vlijmscherpe tadji zal worden bevestigd. Eerst als ze uit de door het publiek medegebrachte hanen een paar hanen hebben kunnen vinden, die geacht worden in leeftijd en kracht elkaars gelijken te zijn, dan wordt de spoor bij elken haan aangebonden terzelfder plaatse aan den rechterpoot, namelijk daar waar de natuur het beest een spoor gaf.

Naarmate de hanen worden gerekend in kracht te verschillen, bepalen ze de plaats van aanhechting van het wapen om daardoor de geringere kans tot overwinning van den zwakkere te verhoogen.

Om elke plaats van aanbinding der tadji aan te duiden, heeft de Maleier mede weer een afzonderlijk woord in zijn taal. Zoo heet het aanbrengen van het wapen aan de rechterpoot langs de spoor gewoonweg boelang kanan; boelang dagang het aanbinden daar ter plaatse aan de linkerpoot; boelang boegis is het vastbinden van de tadji aan de achterteen; bij boelang tiga djari wordt de steel van de tadji samengebonden met de drie voorste teenen; boelang toendjoek is het wapenen van den rechtschen of linkschen teen. (Klinkert geeft nog op b. tjipai, aan den sterksten teen, b. toendjoek tiga tusschen de twee uiterste teenen, b. lepas aan den top van den sterksten teen (Pad. Bovenl. en ook de Riouw Archipel).

De djoewara's zorgen zooveel mogelijk voor elk gevecht twee hanen te vinden van gelijke grootte en gelijke capaciteit en wordt alsdan de normale wijze van aanbinding gevolgd, d. i. ter plaatse waar de natuur den haan zijn wapen gaf. Kan men geen strijders van vermoedelijk gelijke kracht bijeenbrengen, dan geldt als algemeene regel dat bij kleine vechthanen de spoor aan den poot, bij de grooten dat wapen aan de teenen wordt bevestigd.

Het is een hoofdbrekend werk dat schatten van de vechtwaarde der kemphanen en in verband daarmede het bepalen van de plaats waar ze gewapend moeten worden. Met de grootste belangstelling, met respect voor de deskundigen, zelf kansrekenend en mitsdien stilzwijgend, zien de toeschouwers dat passen en pikiren en overleggen aan, en als de beide „djoewara's" het eens zijn geworden, kiezen deze elk een „tadji" uit het fraaie kokertje met tadji's dat ze bij zich hebben en binden die aan ter overeengekomen

plaatse. Dit werk vereischt een groote bedrevenheid, want, behalve dat het moeilijk is, is met goed aanbinden een deel der winningskans gemoeid.

Eerst wikkelen ze om de plaats van aanbinding wat uitgerafelde pinang en dan binden ze de spoor aan (memboelang) met een draad vele meters lang. De uitgerafelde pinang (of een gedeelte van een uitgekauwde sirihpruim) tusschen den poot en den steel van het wapen is noodig omdat anders de poot door het staal gewond zou kunnen worden. Voorts doet men tot op het oogenblik dat men de hanen tot het gevecht loslaat om de vlijmscherpe tadji een houten schede.

Het bindgaren (benang boelang) wordt door de Maleiers met veel zorg vervaardigd uit „kapas kain".

De tadji wordt van krisstaal [1]) gemaakt. De vorm komt vrijwel overeen met het lemmet van een cavaleriesabel heel in het klein. Eén stuk met het sabeltje vormt het steeltje. Het wapen is ongeveer vijf duim lang en circa een halve duim breed, aan beide zijden even scherp, of nog scherper, dan een scheermes en ook de punt is zoo scherp mogelijk, alzoo een snij- en steekwapen tevens.

Men heeft twee soorten van tadji. De eene, „bantoek boewah goelinggang" geheeten, heeft de vorm van het Maleische wapen, dat men „koerambik" noemt: de andere „bantoek moeara panas" is iets krommer dan de bantoek boewah goelinggang.

De tadji's worden bewaard in keurig mooie bamboezen kokertjes, die zeer fraai met zilver, koper of spinsbek, soms met goud zijn beslagen. Soms verbindt een kettinkje het onder- met het bovenstuk. Het geheel is een luxe voorwerp, dat een étagère zou sieren. Op den bodem van het kokertje, baroemboeng geheeten, is nog een bodem aangebracht van „gaboes", een zeer zachte houtsoort, (die in Europa onder den naam cuir végétal thans gebruikt wordt bij wijze van aanzetriem voor scheermessen); daarin steekt men de mesjes. In elk étuitje doet men er minstens vijf.

Bij het Saboeng nan Beradat stellen de radja's en panghoeloe's in gemeen overleg voorts een drietal, Van Hasselt spreekt abusievelijk van *twee* djadjanang's, personen aan, die djadjanang worden geheeten. Een hunner is de djadjanang tjotok; de beide anderen zijn djadjanang taroeh. Dit zijn de lieden, die het gezag

[1]) Sedert eenigen tijd meenen de Maleiers een voortreffelijk materiaal tot het vervaardigen van wapens te hebben gevonden in versleten hoefijzers.

hebben op de vechtbaan. Zeer zeker worden ze niet gekozen uit Jan en Alleman, maar het moeten zijn uitgezochte personen, ook „berbangsa" (van voorname geboorte) en als zeer rechtschapen te boek staande. Ze moeten gezag kunnen uitoefenen, de regels van het hanenvechten in de perfectie kennen en weten wat verboden is en wat „pantang" (verboden als onheilaanbrengend). Voor de aanvaarding van hun officie leggen ze een eed af, die hoofdzakelijk bestaat in de volgende eenvoudige woorden; sakali kali tiadalah boleh mengitjoek atas galanggang; nan kalah di kalahkan, nan menang di menangkan [1]).

Ook op hun toilet let de adat saboeng, Ze mogen niet gekleed zijn met een leelijke kain of een smerige hoofddoek maar „berserong" [2]) kain palang of kain soetra boeatan Siloengkang. „Bersandang" [2]) kain is dan heelemaal ongepast.

Van af het oogenblik dat de hanen ten strijd zijn losgelaten heeft de djadjanang tjotok alléén de macht op de galanggang. De djoewaras mogen dan niet meer spreken; geen enkel woord mogen ze zeggen totdat straks de dj. tjotok zal hebben uitgesproken welke partij gewonnen heeft.

In ademlooze stilte volgen nu allen den gewoonlijk, dank zij de gevaarlijke wapens, maar kort durenden strijd. Als dan een der hanen, zoo 't schijnt, dood of voor den strijd verder machteloos neervalt, (en die schijn bedriegt zéér zelden) komt de djadjanang tjotok ijlings de nog overeind staande haan grijpen met de linkerhand; de gesneuvelde haan pakt hij met de rechterhand als een eenvoudig eerbewijs aan den gevallen strijder. Hij houdt dan den dooden of doodgewaanden haan tegen den levenden om te zien of hij zijn tegenstander nog pikken kan. Pikt hij deze niet en is hij dus dood, dan neemt de dj. tjotok den overwinnaar in de rechterhand tegen den dan in de linkerhand genomen dooden haan. De overwinnaar pikt dan den doode. Als hij dat driemaal heeft gedaan dan eerst is het pleit beslecht en verkondigt de stem des dj. tjotok's aan djoewara's, aan spelers en

[1]) Op de vechtbaan mogen we volstrekt niet bedriegen; die verliest, verliest en die wint, wint, eerlijkweg.

[2]) Berserong, is het dragen van de Kain op „gekleede" manier, zóó dat de eene slip wat onder de andere uitkomt. Bersandang is het dragen van de kain als sjerp of bandelier over den schouder. Op deze ongegeneerde wijze de kain dragende, verschijnen tegenwoordig de Maleiers wel voor onze (Europeesche) bestuursambtenaren, die niet allen weten hoe hoogst ongepast dit is.

toeschouwers welke haan gewonnen heeft en, op zijn Oostersch daar natuurlijk bij, welke haan verloren heeft. Deze uitspraak heeft een ieder te eerbiedigen, 't is een uitspraak in 't hoogste ressort; hooger beroep er op bestaat niet.

Bij zijn werk om te kunnen constateeren dat de strijd beslist is, moet de djadjanang tjotok wel toezien dat hij de overwinnende haan niet uit zijn hand laat glippen, want als hij hem laat vallen is volgens de aloude adat saboeng het gevecht „baloes" geweest, d. w. z. niet geldig. (Men ziet welk een groot vertrouwen er moet kunnen gesteld worden in zulk een djadjanang tjotok, want soms staan er groote sommen op, die hij dan valschelijk den winners zou kunnen onthouden).

„Baloes" is mede het gevecht geweest, wanneer de doodgewaande of stervende zijn overwinnaar nog driemaal kan pikken. Ook dan krijgt ieder zijn inzet terug.

De djadjanang taroeh hebben tot taak alle inzetten in ontvangst te nemen. Ze gaan daartoe rond bij de aanwezigen, hen uitnoodigende om te zetten, zonder dat zij daarbij mogen aanhouden of er toe dringen. Zij alleen zijn gerechtigd de inzetten in ontvangst te nemen; andere inzetten zijn niet geldig.

Als de dj. taroeh langs de rijen der toeschouwers zijn op en neer gegaan zoolang tot hun blijkt dat er geen liefhebbers meer zijn om geld in te zetten, gaan ze zitten rekenen hoeveel elk hunner aan inzetgeld heeft opgehaald. Dit geschied zijnde, gaat de djadjanang taroeh die het minst heeft ontvangen opnieuw bij de aanwezigen rond, hen uitnoodigende hun inzetten wat te willen verhoogen en trachtende nieuwe inzetten te krijgen. Hiermede gaat dikwijls nog al eenigen tijd verloren. Eindelijk komen ze toch zoo ver dat de totaalinzet op elken haan gelijk is en dan kan het gevecht beginnen.

De djoewara's hebben over dat beginnen niets te zeggen; als ze geheel klaar zijn met hun werk, hebben ze te wachten totdat de dj. taroeh gereed zijn met het hunne en deze zijn het dan ook, die zeggen dat het gevecht beginnen kan.

Heeft de djadanang tjotok aangekondigd welke haan gewonnen heeft, dan geeft de djadjanang taroeh van den overwonnen haan al wat hij aan inzetten heeft ontvangen aan zijn confrater en deze gaat dan onmiddellijk over tot het uitbetalen van den dubbelen inzet aan ieder, die bij hem heeft gezet. Bij de aansprakelijkheid

der dj. taroeh voor het geld, komen verlies van inzetgeld, kwesties en misverstand zelden voor en, zoo al, worden die dadelijk uit den weg geruimd door bijpassing van den djadjanang taroeh, wiens ijdelheid als Maleier niet zou dulden dat daar in 't publiek een smet zou worden geworpen op zijn naam. In 't algemeen kwamen herrie, ruzie, kabaal en dergelijke onhebbelijkheden zoo goed als nooit voor. De oosterling, men weet het, heeft beschaafde manieren en vormen. En mocht er al eens wat voorkomen dat ordeverstorend werkt, de djadjanangs hebben de macht een einde te maken aan alle ongeregeldheid door personen te verwijderen van de galanggang, door het recht om aan het spel deel te nemen te ontzeggen, als anderszins.

We zeiden zoo even dat de winnende hand den dubbelen uitzet krijgt; dit is evenwel niet geheel juist. Als bij alle hazardspelen van inlanders in onzen archipel werd en wordt ook bij het hanenvechten „tjoekai" geheven, d. i. een zeker, gemeenlijk nog al hoog, percentage van elken inzet, ten einde daarmede allerlei noodzakelijke uitgaven te bestrijden. Bij hanenvechten bedraagt de tjoekai zes duiten van elke gulden of vijftien duiten van de rijksdaalder. Dit geld wordt door de djadjanangs in een bamboe bewaard totdat het hanenvechten geheel is afgeloopen. Als dan wordt de inhoud van dien spaarpot in vier gelijke deelen verdeeld onder de daarop volgens de adat rechthebbenden, zijnde: elk huisgezin in de negri die de galanggang oprichtte; de panghoeloes, die die negri besturen; de drie djadjanangs; het resteerend vierde deel dient voor voeding en onthaal van de soetan soetan's en de djoewara's, die van elders het feest kwamen bijwonen.

Met het bovenstaande gaven wij in hoofdzaak een zoo volledig mogelijk kijkje op het Saboeng volgens de aloude adat; voor de ethnografische juistheid onzer mededeelingen vermeenen wij te mogen instaan. Eindigen wij nu dit gedeelte onzer studie met nog even een blik te werpen in het feestvierende dorp.

De eentonigheid van het mooi rustieke leven is verbroken. De kalme bedrijvigheid van het leven op den dag en de liefelijke stilte van de avonden hebben plaats gemaakt voor feestgewoel en prettige drukte. Heel de kampong is met bloemen, guirlandes, vlaggen, kleurige linten en wimpels getooid. Elk gezin heeft logées, elke woning is in een restauratie herschapen, waar de vrouwen en meisjes koken en braden en gebakjes en koeken toebereiden

om met Oostersche gastvrijheid hun gasten te kunnen onthalen met het beste wat zij geven kunnen. Over gebrek aan handen hebben de dames niet te klagen, want er zijn meer helpsters dan noodig is en zoo hindert het niet aan den drukken culinairen arbeid als nu en dan een der Maleische schoonen zich wat al te langen tijd daaraan onttrekt om nieuwe brandstof te gaan halen van onder het huis of water uit de rivier, dan wel om met den gloed der liefde in de schoone, donkere oogen door een reet in den wand of langs de portière te gluren in de zaal, waar ook de vreemde jonkman zit, wiens uiterlijk haar, bij kuischheid, toch aan zinnelijke liefde zoo overrijk hartje heeft getroffen.

De vroolijkheid en drukte op straat, nu met al die vreemdelingen in het dorp, allen sierlijk uitgedost, de datoe's in hun adatkleeding, het geeft aan jong en oud een ongewoon prettige, aangename stemming en een feestelijk gevoel is over allen daar in de in allerlei kleuren kwistig versierde kampong, welk gevoel nog wordt verhoogd door de drukke muziek op agoeng talimpoeng, op tjanang, taboeh en andere Maleische muziekinstrumenten, die van alle zijden weerklinkt den heelen dag en de lange avonden door als een eindeloos concert.

En hoe prettig zijn die avonden beginnende voor de vrouwen en meisjes aan de rivier, als zij daar tegen het ondergaan der zon heel wat te babbelen hebben, veel meer stof daartoe dan anders. Mochten we daar eens een kijkje nemen, we zouden de élégance en de sierlijkheid der lichaamsvormen bewonderen, die de rasschoonheid is onzer Indische vrouwen; doch neen, dat mogen we niet, de adat verbiedt, met strafbepaling daarop, het begluren en bespieden van badende vrouwen.

Na het bad, de mannen hebben een afzonderlijke badplaats, kuieren deze langzaam, koutende naar de woningen, de „roemah tangga" om te eten en te smullen. Daar is dan van alles; behalve van het vleesch van de geslachte karbouw (of de karbouwen) is daar bij de rijst lekkere geroosterde of op andere wijze met kruiden toebereide kip, visch en wildbraad. Tot streeling van zijn ijdelheid heeft een of ander ervaren jager onder de dorpelingen een hert geveld; de vreemde gasten, die er van eten, weten dat hij het is die het doodde, en de armen aan geld hebben visch of wild gevangen om een duitje te hebben voor feest en spel.

Na het maal koek, taart of gebak, dan sirih en geurige sigaretjes, waarbij het mooiste poesakavaatwerk dienst doet, en tot laat in

den nacht wordt gezellig gekeuveld, „geboomd" en „nageboomd" over allerlei; ook over het saboeng van den geëindigden dag.

Wij zien laag neer op zulk een volksfeest van Maleiers, maar als ik dit schrijf komen ze mij voor den geest de volksfeesten van het „beschaafde" volk in Nederland in onze moderne, verlichte tijden. Liederlijkheid, dronkenschap, weerzinwekkend geblèr, dat als zang moet gelden, godlasterlijke en vuile taal overal..... doch neen, laten we de vergelijking zelfs niet beginnen.

Saboeng tengah balei.

Moest ik bij de beschrijving van het Saboeng adat wel wat uitvoerig zijn, wilde ik alles ter zake van aanbelang aanstippen, in hetgeen mede te deelen valt over het Saboeng di balei (of balai) en over het clandestine hanenvechten kan ik kort zijn. En ik acht dit een geluk, want een al te lang artikel over een onderwerp als het mijne, zou mijn lezers afschrikken en ik ben, dit opstel in de Nederlandsche taal schrijvende, toch al in een zeer ongunstige positie, naardien de meest belangstellenden in het onderwerp mijn geschrift niet zullen lezen. Op den „pair of Scotland," die op zijn tijd nog wel eens van een kloppartijtje [1]) houdt, op den Spaanschen hidalgo, op den boer in Dalmatië, op den veehandelaar of landbouwer in Chili of den Cubaan, [2]) op al die liefhebbers en op den Maleier zelven, die anders mijn beste lezers hadden kunnen zijn, mag ik dus helaas niet rekenen. Mogen daarom de lezers van *De Indische Gids*, die als Hollanders héél weinig hartstocht gevoelen voor hazardspel, als vergoeding voor mijn gemis wat toegevend zijn voor mijn onderwerp. Zoo niet, dan blijft onze arbeid maar als een „onder onsje" tusschen enkele Indologen, beminnaars van ethnografische thema's, en mij, en ik zal daarmede ook voldaan zijn.

De „balai" is zoo iets als de vergaderzaal van een Nederlandschen gemeenteraad, met dit verschil dat het een op zich zelf staand gebouw is, aan alle zijden open, d. w. z. zonder omwanding en dat schriftelijke bescheiden daar zeldzaam worden gezien. Het is een groot op palen staand gebouw, uit kostelijke houtsoorten samen-

[1]) Hanenkloppen, kloppartijen zijn woorden waarmede men ook wel het hanenvechten aanduidt.

[2]) Op 10 November 1902 trokken 500 boeren naar het paleis van den President Palma te Havanna om hem de opheffing te vragen van het verb d van hanenvechten.

gesteld, slechts één vertrek bevattend en gemeenlijk staande op de markt midden in het dorp. [1])

Daar voor die balai hadden oudtijds ook hanengevechten plaats, die echter slechts een enkelen dag duurden en die dag was de wekelijksche marktdag (passardag). Een galanggang was daar niet; het saboeng had plaats op een daartoe vrij gehouden gedeelte van den harden bodem van het marktplein en van uit de balai had men een goed kijkje op het dierengevecht daarbeneden.

Invitaties tot bijwoning van het vermaak werden nooit gedaan en ook het heele saboeng had volstrekt geen feestelijk aanzien. De passargangers verpoosden zich daar wat met naar het hanenvechten te kijken of wel nu en dan eens een kansje te wagen, terwijl er altijd lieden waren, niet van de soliedste en eerzaamste soort Maleiers, die, van markt tot markt trekkende, van het saboeng di balai trachtten te leven een leven van luiheid, alleen rijk aan droomen van kansgeluk, van zakken vol zilver en goud.

Het ging daar bij de balai niet zoo vormelijk toe, niet zoo „op z'n 's zondags" als bij het deftige saboeng adat; hetgeen hierboven werd opgeteekend over de djoewara's, de djadjanangs en de hanen was echter ook van toepassing bij dit wekelijksche hanenvechten. Wat betreft de „tjoekai", alleen de verdeeling ervan was anders dan bij het saboeng adat. Eens in de maand werden die ongelden verdeeld en wel in twee gelijke deelen, waarvan het eene was bestemd voor de gezamenlijke panghoeloe's, die de negeri waar de balai was, bestuurden en het andere deel voor de drie djadjanangs te zamen. Ook hier zien we dus de djoewara's weer te kort schieten.

Waar bij zoovele aangelegenheden in het leven van den Maleier het bijgeloof een rol speelt, ontbreekt dat natuurlijk niet bij iets waarbij zooveel afhangt van kans en veine als bij het hanenvechten.

Algemeen werd en wordt als verboden aangemerkt dat wanneer iemand gaat hanenkloppen, zijn vrouw of kinderen het huis vegen of het haar kammen, dat er in zijn woning twist of lawaai wordt gemaakt of wel daar iemand weent. Mocht zoo iets zijn voorgekomen op den dag van vertrek, dan kan de hanenklopper zijn voornemen om naar het hanengevecht te gaan niet volvoeren. Het zou „pantang" zijn d. i. als onheil aanbrengend verboden.

Kans om te winnen kan mede niet bestaan, wanneer men naar het hanengevecht gaande, op den weg een slang ontmoet of een varken

---

[1] Ook elders in vele streken der Buitenbezittingen is dat zoo.

dwars op den weg ziet en evenmin wanneer men op zijn tocht derwaarts een blinde ontmoet of een lijk, dan wel iemand zijn haar ziet kammen of een sirihpruim weg werpen. Heeft men een dergelijke ontmoeting, dan is het zaak terug te keeren en het deelnemen aan het hanenvechten tot een volgende gelegenheid uit te stellen. Slaat men een dergelijke waarschuwing in den wind dan moet beduidend geldelijk verlies daarvan het noodwendig gevolg zijn.

Als bijgeloof is wel denkelijk ook aan te merken de begeerte van een hanenklopper om van een in het gevecht gesneuvelden haan te eten. Weliswaar zijn zulke hanen volgens het Mohammedaansche geloof „haram" en mogen de geloovigen ze mitsdien niet eten, de hanenklopper stoort zich daar niet aan en daarom werden de hanen, die in het gevecht sneefden, grif verkocht (voor een halven gulden het stuk) en genuttigd door die ontrouwe Muzulmannen, die het vleesch ervan lekkerder en malscher achtten te zijn dan dat van op gewone wijze omgebrachte hanen. We teekenen hier nog bij aan dat de door het Saboeng bezweken hanen door de Maleiers worden genaamd „orang indaroes" (men lette op dit „orang").

In vroeger tijd hadden behalve op de officiëele galanggang en aan de balai ook wel hanengevechten plaats bij het bouwen van een woonhuis, bij het openen der waterleidingen voor de sawahs (memboeka kapala bandar), zoomede als oogstfeest. Men koos dan voor elk feest afzonderlijk de djadjanangs, die zonder beëedigd te worden hun werkzaamheden als zoodanig vervulden.

Het clandestine hanevechten.

Twee machtige invloeden hebben zich doen gelden om het hanenvechten geheel af te schaffen; eerst de wil der Padri's, daarna die van het Nederlandsch Indisch Gouvernement. Beide zijn onmachtig geweest om het geliefde volksvermaak uit te roeien. Het bestaat nog, zij het ook schier uitsluitend op clandestine wijze. En dat het nog bestaat als een niet zeldzaam voorkomend iets, kan b. v. blijken uit de gemakkelijkheid waarmede bestuursambtenaren haast te allen tijde zich voldoende van werkkrachten kunnen voorzien, wanneer ze het gouvernements erf, dat ze bewonen, eens een flinke beurt willen geven of daar eens wat nieuws aanleggen. Als er dan niet genoeg dwangarbeiders of ten arbeidgestelden aan

de publieke werken voor den kost zonder loon zijn, geeft de bestuurder den adjunct djaksa of eenig persoon, die als spion wil fungeeren, last om een partijtje hanenkloppers op te pikken. Ze slagen daarin gewoonlijk naar wensch en spoedig worden dan ten magistraats gerechte een aantal, soms wel vele tientallen Maleiers tegelijk, veroordeeld, die dan vrij logies hebbende in 's lands gevangenis, eenige dagen lang de verlangde werkkrachten geven.

Het is op eenzame plaatsen, vaak ver in het gebergte of in de bosschen, soms wel in een dier grotten, die het natuurschoon van het wonderschoone land nog vermeerderen, dat tegenwoordig de Maleier zijn hartstocht voor het hanenvechten bevredigt. Behalve zijn geld, zet hij dan zelfs tijdelijk zijn vrijheid op het spel, n'importe, ook dit laatste kan hem niet afschrikken. In den nacht gaat hij langs ongebaande wegen met zijn vechthaan naar de in het geheim afgesproken plaats of overdag reizende naar het uiterlijk als een gewoon reiziger of „orang menggalas" door kampongs en langs de groote wegen. Vele hoofden, met de geheime speelplaatsen bekend, staan het vermaak oogluikend toe; als Maleiers meenen ze dat het den Maleiers toekomt en dit is, hoewel plichtverzuim, toch nog zoo héél erg niet. Wat zullen ze hun volk het in hun oog onschuldig genoegen bederven en zichzelf, zonder eenige vergoeding daarvoor, nog heel wat moeite en lange reizen naar den zetel van het Europeesch gezag, en dagenlang wachten daar, op den hals halen! Als ze wat ver af zitten, doen ze zelf wel mee en tolereeren het saboeng ook wel op niet verren afstand van de negri; niettemin kunnen dezulken overigens toch zéér goede hoofden zijn. Op alle plichtverzuim in het tegengaan van hanengevechten staat echter ontslag uit hun ambt en in den loop der tijden zijn er deswege al heel wat hoofden ontslagen; misschien was dit wel de meest voorkomende van alle redenen, die ontslag van hoofden ten gevolge hadden.

Al is het hanenvechten op verborgen plaatsen in angst voor verraders en politiespionnen niet het ware, het ziet er daar op zoo 'n clandestine kloppartij toch gezellig uit. Honger of dorst hoeft men daar in den verren schuilhoek niet te lijden, want er zijn vrouwen, die op hun gevorderden leeftijd daar zijn gekomen met spijs en drank en versnaperingen in de hoop met een zoet winstje van daar te gaan. 's Avonds keeren allen, die niet te ver wonen naar hun haardsteden terug, de overigen blijven in eere en deugd op de plaats overnachten, soms wel zoolang het clandestine saboeng duurt.

Anders dan bij het deftige Saboeng adat worden bij zulke hanengevechten de djadjanangs zonder veel vormelijkheid gekozen. Daar wordt er speciaal op gelet of de te kiezen djadjanang een sterke, brani kerel is (koewat lagi gagah dan brani), om als het eens moet zijn, des noods als „uitkaaier" te kunnen fungeeren. Eenmaal gekozen, hebben ze evenwel de macht om alle geschillen kort en bondig, afdoende te beslechten en die macht wordt geëerbiedigd. Is er eens den een of ander onder de spelers, die de goede orde bedreigt (dat zelden voorkomt; immers van dronkenschap is nooit sprake) dan gelast de djadjanang tjotok hem zich te verwijderen, soms wel met verbod om ooit meer te mogen deelnemen aan zulk spel. Heeft hij geen leeftocht meer, dan voorziet, als hij ver weg woont, de djadjanang hem tevens van het noodige onderhoud gedurende zijn terugreis, zooals men dat te Monte Carlo gewoon is te doen middels geld aan sommigen daar niet gewilde spelers.

Het „oewang adat" — de tjoekai — is ook hier, als bij alle hanengevechten, zes duiten van de gulden, doch geheel ten voordeele van de djadjanangs.

Lieden die deze belasting niet willen betalen, worden uitgesloten van het spel.

Wijden we nu een enkel woord aan de beantwoording van de vraag of het wel zoo heel verstandig is gehandeld van het Nederlandsch Indisch Gouvernement met zoo botweg het geliefde volksvermaak geheel te willen afschaffen. Dat het wel goed zal zijn geweest omdat het Gouvernement zoo iets deed, is geen antwoord, waar in de Maleische maatschappij door ons zoo veel is afgeschaft dat goed en nuttig was en ook heilzaam werkende instellingen kortzichtigweg door ons werden vervangen door dezulke, die in westersche landen thuis hooren, maar in de Maleische maatschappij niet deugen. Men denke maar eens aan onze afschaffing van de voorbeeldig schoone „adat tanggoeng menanggoeng", waar door de diefstal werd geboren en toenam in een maatschappij waar hij zoo goed als onbekend was, en in het algemeen aan ons weinig voortreffelijk beheer, waardoor het rijke schoone land, van àl de, vroeger bloeiende, kustplaatsen af tot ver in de binnenlanden toe, al meer en meer is veranderd en ingezonken, totdat het is geworden wat het thans is. Héél wat anders dan wat het had kunnen zijn. Doch om dit treurig feit te behandelen, is het hier niet de plaats.

Mijn meening dat de algeheele afschaffing op eens, die zoo flink en zoo verstandig heette te zijn, dat niet was, zal ik hier niet vooropstellen. Laten we liever eens hooren hoe de Maleier zelf daarover denkt. Daarna kunnen we misschien nog gelegenheid hebben om ons gevoelen kortelijk te verdedigen.

De Maleier zegt dat in vroegere tijden de welvaart van zijn volk grooter was dan nu; toèn werd er tijd en geld verdaan aan het „saboeng", nù niet, tenminste lang niet in de mate als voorheen. Ergo sticht het volksvermaak oekonomisch niet zoo erg veel kwaad.

Dat het een wreed vermaak is vindt hij niet, de man die het hanenvechten van aanschouwen kent. Ook in deze meening is veel waars.

De Maleier, de man, die inrichting en wezen van de Maleische maatschappij en van het Maleische gezin kent en ook het karakter van zijn volk, weet dat waar de afschaffers van het hanenvechten en de voorstanders daarvan het hebben voorgesteld, alsof daar vaak vrouwen en kinderen werden verdobbeld, alle welvaart en vaak de vrijheid van den mensch op het spel werd gezet, ze schromelijk zijn gaan overdrijven. Die inrichting en dat wezen maakten het creëeren van al zulke ellende haast onmogelijk. (De enkele fijne adatkenners onder de Europeanen, die nog leven — ik weet het van de besten — geven veel van deze stelling toe). Zeker, als zeldzaamheid kwam iets daarvan wel eens voor — het verdobbelen van vrouw en kinderen b.v. nooit, als zijnde onmogelijk — maar moet men als er een enkele maal eens een verwonding of moord plaats heeft bij een volk, daarom alle wapens afschaffen!

Nog een oordeel van Maleische zijde hoorde ik eens te Fort de Kock. Een paar dagen achtereen waren daar duizenden menschen bijeen om overtuigend te zien bevestigd de stelling dat het eene paard harder loopen kan dan het andere. De Europeanen zaten in hun tribune, waar ook inlandsche hoofden waren en wedden bij elken rit; totaliseeren heeren, riep telkens met luide stem een voornaam landsdienaar, als moderne djadjanang taroeh, en het Maleische volk volgde het hen voorheen onbekende dobbelspel na. Toen hoorde ik een aanzienlijk Maleier zeggen „ziet, het is toch wel vreemd zooals soms de Europeanen met ons doen; ze verbieden ons het „saboeng" en voeren zelf iets dergelijks onder ons in. Vroeger zette men op den haan, nu op het paard. Het eerste

moet verderfelijk zijn; het tweede niet. Begrijpen doe ik het niet." En zoo denkt elk Maleier er over en bij waardeering van veel goeds, dat wij hem brachten, trekt hij hier onze wijsheid in twijfel.

Het is zoo. De afschaffing is zelfs een politieke fout geweest, zooals wij Westersche trekvogels ondoordacht er zoovele maken in het Oosten. Ze heeft een heel volk op eene wijze te meer ontstemd, want het „saboeng" was een zéér geliefd volksvermaak ter Sumatra's Westkust, en zoo wat het eenige, dat het had. Het weinige wat zij verder hebben kan daarbij in de verste verte niet in vergelijking komen. En wat is verder het gevolg geweest van ons bedenkelijk streven naar een moreele verheffing, die hier niet noodig was (zooals nu b.v. voor het volk in Nederland)? We hebben van elken jongeling een catechiseermeester of een catechisant gemaakt. Hoort dat bidden en oefenen eens daar 's avonds in de kampong! Vroeger was dat niet zoo; maar de jeugd moet afleiding en uitspanning hebben en nu we haar die met het voornaamste, eigenlijk het eenig geliefde vermaak, hebben ontnomen, hebben we den Islam een dienst gedaan, die de hechtheid van ons gezag niet vergroot. Door ontwikkelde Maleiers heb ik meermalen in vertrouwelijke gesprekken deze mijne meening hooren bevestigen.

Waar men volken van een „andere" beschaving, die velerlei middelen tot afleiding en ontspanning hebben, publieke vermakelijkheden laat als paardenwedrennen, stierengevechten, het genieten van halsbrekende toeren door menschen verricht, zelfs het sarren van gewezen roofdieren enz., daar had men den Maleier zijn eenig volksvermaak ook moeten laten, zij het dan ook door beperkenden bepalingen een geleidelijke afschaffing beoogende, in welken tijd misschien andere volksgenoegens konden hebben ontstaan. En veel van wat vroeger door het hanenvechten gevaarlijk kon zijn, kan immers toch niet meer voorkomen, zooals b.v. het worden van slaaf of pandeling door het spel.

Dat het een wreed vermaak is, ik, die het vechten meermalen aanschouwde, geloof dat zelfs een lid van de vereeniging tot bescherming van ,dieren, als hij het kende, zijn edel streven tot verzachting van dierenleed eer op velerlei ergerlijker toestanden zou richten, van meening zijnde, dat dit in vergelijking van zoovele andere kwellingen, zoo erg nog niet is. In waarheid, het slachten van die duizende hoenders elken dag in Indië is wreeder. De grenzelooze moed en strijdlust van den vechthaan doet hem in het vuur van den strijd denkelijk niet eens pijnlijk voelen het

vlijmscherpe staal, dat gemeenlijk al gauw zonder eenige marteling een einde maakt aan zijn leven.

Hoog was mijn onderwerp zeker niet, toen ik het van politieken kant ging bezien; mijn advies allerminst een gewichtig punt van regeerkunst rakende, doch ook het kleine en nederige kan nut hebben, waar het gelijk hier tot groote bedachtzaamheid bij het maken van verordeningen voor Oostersche volken aanspoort.

* * *

Ik eindig, om den drogen nasmaak van het onderwerp wat weg te nemen, mijn mededeelingen en beschouwingen met eens een ambtelijke grap te vertellen en wel hoe de lust tot hanenvechten bij de Maleiers mij eens heeft geholpen een schier ondoenlijke taak uit te voeren.

Te Alahan Pandjang, hoog in het gebergte, voerde ik als controleur het civiel gezag. Verbazend zwaar en moeielijk waren daar de groote lange rijwegen in dat zeer geaccidenteerd terrein te onderhouden. De Maleiers vonden dat ook, want als ze begonnen te begrijpen dat na den oogst den tijd aanbrak dat „all hands" in (onbetaalden) heerendienst aan de wegen en bruggen moesten werken en vooral aan dat moeielijke eind van af het plateau van Alahan Pandjang tot aan de grens met het Soloksche, poetsten ze de plaat.

Als dan het bevel tot „uitkomen" werd gegeven, bleken bijna alle heeren op reis te zijn en ze kwamen dan vooreerst ook niet terug.

Ik, tijdelijk daar de landsvader, peinsde dan op raad en kon die niet vinden, totdat ik eindelijk, toen op een keer bijna alles op reis was gegaan, de list bedacht om te doen bekendmaken dat er te Alahan Pandjang groote hanengevechten zouden plaats hebben. „Koelansing's" stuurde ik wel niet rond, maar al heel gauw was mijn heerlijk voornemen tot heinde en verre bekend.

Een paar dagen voordat het hanenvechten zou beginnen, zagen wij met genoegen telkens met pak en zak tot laat in den avond de brave Alahan Pandjangers in ons dorp terugkomen en ook de op reis geweest zijnde mannen van de naburige kampongs voorbijtrekken naar hunne haardsteden terug.

Ten bestemden dage begon het „saboeng" en duurde een dag of drie voort. Het heele volk was blijde en gelukkig en voelde liefde en vriendschap voor den armen bestuurder, wiens ziel verontrust

werd door het van toorn vlammend oog van den Gouverneur van Sumatra's Westkust, dat hij in gedachte voor zich zag.

Hart voelende voor een bestuurder die liet hanenvechten, deed men na het „saboeng" alsof men ook hart voelde voor het onderhoud van dat zware, palenlange eind bergweg, dat er zoo oneffen, zoo uitgeregend en zoo erg ontoonbaar uitzag. En vooraan, voor de winners en verliezers uit, liep ik zelf met voldoening en trots toen we, na het vermaak ten arbeid togen naar den weg.

De Gouverneur, fel tegenstander van het hanenvechten als hij was, was woedend op mij geweest, toen hij van mijn „saboeng" had gehoord, doch vergevensgezind toen hij van mij vernomen had hoe de vork in den steel had gezeten. Het mocht echter niet weer gebeuren.

Een jaar later was weer alles op reis toen de tijd voor de groote corvée op til was.

Wat nu te doen? Ik waagde het er op; het was een sterk stuk! Weer ging van mij uit en als een loopend vuurtje rond het bericht dat er „saboeng" zou zijn te Alahan Pandjang. Weer zagen wij de mannen terugkeeren, zoodat de wegen naar Alahan Pandjang bezaaid waren met „orang mengalas" (reizigers).

Op den morgen dat het hanenvechten zou beginnen was alles present, maar ik durfde niet. Het was ook niet mijn plan geweest ditmaal te laten saboengen, want dan was ik controleur van Siberië [1]) àf geweest.

Mannen, ik heb jelui gefopt, zoo sprak ik tot de schare; neemt het mij niet kwalijk. Ge hebt me weer met dien weg laten zitten en dus ook mij leelijk gefopt. Over en weer vergeven en vergeten, ja?

Men lachte goedkeurend om de grap, stilzwijgend de redenen van mijn handelen billijkende, en in welwillende stemming volgde het goede, aan deugden rijke volk, waarvan men goedschiks zooveel kan gedaan krijgen [2]), den civielen gezaghebber naar den weg.

---

[1]) Men noemde mijn standplaats zoo om het heerlijk koud klimaat; Alahan pandjang ligt 5000 voet boven den zeespiegel.

[2]) Men denke b.v. eens aan de vrijverklaring der slaven in de Padangsche Bovenlanden, toen zoovele eigenaars daarvoor niet eens geld wilden aannemen, zoodat de heele zaak aan de schatkist maar ƒ 34.350 kostte. Ze zijn raisonnable en goed, de ook werkelijk „fiere" Maleiers!

Brieven uit den zetel van het Khalifaat.

VII. [1])

Der Saädèt (Konstantinopol), *Illoel* (September) *1904.*

DE RESIDENTIE VAN DEN KHALIEF-SULTAN.

Tusschen altijd groene boomen verscholen steken boven hunne kruinen de in de Oostersche zon hel glinsterende witte gebouwen uit van YILDIZ-SERAÏL, het sterren-paleis, de residentie van Sultan Abd-ul Hamid Khan II, den Khalief, den Padisjah.

YILDIZ! Het klinkt als een tooverwoord uit de sprookjes van het Oosten, het wekt gedachte aan een almachtigen heerscher, die onzichtbaar in geheimzinnige afzondering alles in het rijk bestiert; gedachten aan onbeschrijfelijke pracht in ondoordringbare verborgenheid. En diegenen, wie het vergund was tot in het binnenste van *Yildiz-Seraïl* door te dringen zullen die bezoeken wel hun leven lang in herinnering blijven als iets geheel buitengewoons, iets wat den geest veeleer als een wonderlijken droom dan als een werkelijk doorleefde gebeurtenis blijft voorzweven.

YILDIZ KIOSK, de Sterrenkiosk is wel een der merkwaardigste vorstelijke residenties in Europa. Dat wat men er gewoonlijk van ziet, is geenszins het eigenlijke paleis van den Sultan, doch slechts het gebouw bestemd voor de officieele en particuliere audienties. Het eigenlijk paleis ligt midden in het park, bestaat uit een aantal prachtige kiosken, en is voor den vreemden bezoeker ontoegankelijk.

Yildiz-Kiosk is alzoo niet, zooals men uit den naam zou opmaken een villaächtig lustslot, het is evenmin een enkel groot paleis, zooals *Dolma-Baghtsjee*, het verblijf van Abd-ul Hamid's voorgangers, noch een groep dicht op elkaar staande groote en kleine gebouwen zooals het *Oude Seraïl* te Stamboel; *Yildiz*, of „het

[1]) Zie *De Indische Gids* laatstelijk van *Juli 1904.*

Paleis", zooals men hier ter stede gewoon is te zeggen, en waarmede dan alles wat op de residentie van den Padisjah betrekking heeft, wordt bedoeld; *Yildiz* bestaat uit zes groote villa's en kasteelen, verscheidene kleinere kiosken, en een menigte andere woonhuizen, werkplaatsen en fabrieken. *Yildiz* is een stad met op zijn minst twaalf duizend bewoners; een stad apart in Konstantinopel, zoo ongeveer als het *Kreml* der Tzaren een stad is in Moskou. En eveneens als het *Kreml*, wordt ook *Yildiz* door een driedubbelen muur beschermd.

Eerst onder den tegenwoordigen Sultan is *Yildiz* het *Seraïl Hoemajoen*, het Keizerlijk verblijf, geworden. Abd-ul Hamid's grootvader, Sultan Machmoed, had in 1832 boven op den heuvel, aan welks voet de voorstad *Besjik-Tasj* zich langs den Bosporus uitstrekt, een kleine kiosk laten zetten om daar rustig te kunnen genieten van het onvergelijkelijk schoone vergezicht: van het eiland Marmara aan den Zuidelijken horizont langs den hoogen met sneeuw bedekten Olympos achter Broessa, en de Bithynische bergen, tot aan de beide Hissar's, ongeveer halverwege den Bosporus daar waar die het nauwste is; en over de heuvelen Pyrgos en het bosch van Belgrad tot in de Zwarte Zee. *Yildiz*, de Ster, had hij dat punt om zijn prachtig uitzicht genoemd. Een tuin werd er om die kiosk aangelegd.

In 1844 liet Sultan Abd-ul Medjid, de vader van den regeerenden *Padisjah*, dat paviljoentje belangrijk vergrooten en het inrichten om er desnoods den nacht in te kunnen doorbrengen.

Abd-ul Azis, zijn opvolger, liet den tuin tot aan den Bosporus doortrekken en aan het water het prachtige *Tsjiraghan* paleis bouwen, waar hij zoo tragisch aan zijn eind zou komen, en dat zijn opvolger, den ongelukkigen, waanzinnigen Moerad V bijna 28 jaren lang tot vergulde gevangenis zou dienen. Hij verbond dat paleis door een twintig meter breede brug over den openbaren weg met het park van *Yildiz*, waarin hij de eerste drie groote kiosken, paleisachtige villa's de *Malta-*, de *Tsjidar-* en de *Tsjiet Kiosk* liet zetten.

Toen Abd-ul Hamid II, in den nacht van 30 op 31 Augustus 1876, op den troon van Osman werd verheven, vestigde hij zich eerst in het paleis van *Dolma-Baghtsjee* aan den Bosporus ten Zuiden van dat van *Tsjiraghan* gelegen, waar ook zijn voorganger en broeder had gewoond. Maar, zich spiegelende aan het lot der beide vorige sultans, voelde hij zich daar niet meer op zijn gemak, en koos hij weldra tot residentie op de hoogte van *Besjiek-Tasj*,

Yildiz-Kiosk; dat, behalve heerlijk en rustig gelegen, tevens een strategisch punt van beteekenis is, hetwelk den Bosporus, het tegenoverliggende *Uskudar* (Skoetari), de Europeesche voorsteden *Pera* en *Galata*, den Gouden Hoorn en een groot deel van *Stamboel* bestrijkt, en gemakkelijk is te verdedigen.

Midden in het park, dat door herhaalde uitbreiding zich nu uitstrekt van den *Besziek-Tasj* heuvel tot op dien boven *Ortakeuy*, het volgende dorp aan den Bosporus, en een oppervlakte van over de vijfhonderd hectare beslaat, werden op de toppen dier beide heuvels de keizerlijke verblijven gebouwd, vormende een krans van op zich zelf staande gebouwen in allerlei stijlen, van buiten niet altijd even mooi, maar inwendig met de uitgezochste weelde, en voor het meerendeel naar Westerschen trant ingericht.

Om die verblijven werden drie ringmuren opgetrokken om ze tegen elke verrassing van buiten af te vrijwaren; en slechts drie poorten geven tegenwoordig toegang tot die vorstelijke stad.

De eerste poort, *Kuutsjuuk kapoe* — de kleine Poort — genoemd, is tot laat in den avond, somwijlen tot middernacht, geopend. De meeste personen, die naar *Yildiz* willen, de *pasja's*, ministers, vreemde bezoekers, ambtenaren en het personeel van het hof moeten haar door.

Aan den ingang staan vier soldaten op wacht; terwijl in het wachthuis binnen de poort dag en nacht een aantal Albanische paleiswachters aanwezig zijn. Iedere vreemde bezoeker moet hier zijn naamkaartje afgeven. Slechts diegenen, die een doorloopende vergunning daartoe bezitten, mogen dadelijk ongemoeid doorgaan. Alle overigen moeten in een lage, zeer eenvoudige wachtkamer blijven totdat het verlof tot passeeren verleend wordt. Alle in den loop van den dag in ontvangst genomen kaartjes, en een lijst van alle personen die verder nog door de poort zijn gegaan worden iederen avond door den eersten Secretaris den Sultan voorgelegd.

De tweede, hooger gelegen, wat grootere poort heet de *Walidee-kapoe*, de poort van des Sultans moeder. Zij dient tot inrij en uitgang voor den Keizerlijken *Harem* en de prinsen, maar ook voor vreemde vorstelijke personen en andere hooge gasten van den Sultan, wanneer zij in gehoor worden ontvangen of aan de keizerlijke tafel zijn uitgenoodigd.

De derde, grootste, met prachtige arabesken versierde, en verder met goud en helle kleuren overladen poort is de *Soeltanat kapoe*, de poort welke alleen voor den *Padisjah* geopend wordt.

De tweede en derde poort worden, op dezelfde wijze als de eerste, van buiten elk door vier soldaten, en van binnen door een aantal Albanische wachters, de zoogenaamde *tufenkdsji's* (fuseliers) bewaakt.

Verder wordt geheel *Yildiz* beschermd door 15.000 man troepen, gelegerd in zes om den buitenmuur gelegen kazernes.

Die drie poorten voeren slechts in den eersten hof, dat is de ruimte tusschen den eersten en den tweeden ringmuur.

In dien hof liggen rechts: het *Mabeïn* met de ontvangzalen voor hooge bezoekers bij de Vrijdagsche *Selamliek* (het Vrijdagsche middaggebed), de woningen of bureaux der kamerheeren, der geneesheeren, en van eenige andere hofbeambten; links bevinden zich de keukens, het paleisarchief, het bureau van den *Basj-Kiatieb* of Eersten Secretaris, Chef van de Keizerlijke kanselarij, dat van den Oppercermoniemeester, en de kamers der adjudanten van dienst. Verder in den hof ligt links de *daïra* of de woning der ennuchen; rechts de *daïra* van Tahier *Pasja*, de Albanische generaal-kommandant van de paleiswacht der *tufenkdsji's*. Die *daïra* heeft door eene bijzondere deur verbinding met den tweeden hof. Van deze deur mag echter alleen die *pasja* gebruik maken.

Behalve die deur, geven nog verschillende andere kleine deuren en een groote, breede poort toegang tot den tweeden hof, met een prachtig Engelsch park met fraaie lanen, groote vijvers, eenige kiosken, de menagerie, de Keizerlijke stoeterij en de rijbaan, een paar fabrieken en de kazerne der paleiswacht; alles omsloten door den ruim tien meter hoogen en vier meter dikken tweeden ringmuur.

Eindelijk komt een derde, nog hoogere en nog dikkere, echte vestingmuur, welke de eigenlijke verblijven van den Sultan, het *Seraïl hoemajoen*, benevens den *Harem* omsluit. Ook binnen dien ringmuur zijn kostelijke tuinen met serres, kunstmeeren, kasteelen en snoeperige Zwitsersche huisjes.

* * *

De eigenlijke verblijven van den Sultan, welke hij steeds bewoont, en reeds sinds zoovele jaren nooit verlaat — behalve des Vrijdags om zich naar de even buiten *Yildiz* vlak over het *Mabeïn* gelegen *Hamidjiee-moskee* te begeven; en ter gelegenheid van het *Baïram* en het *Koerban-Baïram*-feest voor den grooten ontvang in het *Dolma-baghtsjee* paleis; en den 15den *Ramadhan*, wanneer hij te

Stamboel in het *Oude Serail* den Mantel van den Profeet moet gaan vereeren —, die verblijven liggen alzoo diep in het gebied van *Yildiz* in den derden hof, achter de geheimzinnige hooge dikke muren.

De groote poort in den tweeden muur wordt van het *Mabeïn* langs een twintig meter breeden weg bereikt. Naast die poort is tegen den muur aangebouwd een lang, vierhoekig gebouw van ééne verdieping, waarvan de voorgevel nog aan den eersten hof ligt, terwijl het zelf reeds tot den tweeden hof behoort. Het maakt den indruk van een porseleinen huis, zoo fijn en sierlijk is het met zijn vensters en deuren van gebrand glas, en zijne zacht emaïl getinte muren; het heet dan ook *Tsjinili-kiosk*, de Porseleinen Kiosk. Het schijnbare porselein is sneeuwwit marmer. Deze Kiosk bevat slechts vier of vijf vertrekken, grootendeels op zijn Westersch gemeubeld. Velen hebben hier bange uren doorgebracht voor geheime commissies van onderzoek naar tegen hen ingebrachte beschuldigingen van hoogverraad of majesteitsschennis.

Tegen den derden muur, ongeveer recht tegenover *Tsjinili-kiosk* is buiten aangeleund de *Keizerlijke Schouwburg*; waarheen de Groote Heer zich van uit den *Harem* door een overdekten gang kan begeven.

Achter in de langwerpige, in de hoeken afgeronde schouwburgzaal, welke rijk met goud op rood is gedecoreerd, is recht over het tooneel de loge van den Sultan. Rechts van deze bevinden zich de getraliede loges van de dames van den keizerlijken *Harem* en hare gasten; links die van het gevolg en de mannelijke genoodigden. Onder des Sultans loge is de plaats voor het orkest. De zaal zelve, welke met een kolossaal, prachtig Perzisch tapijt is bedekt, moet geheel ledig blijven, daar niemand, wie hij ook zij, den Khalief den rug mag toekeeren.

Achter den schouwburg liggen rechts en links twee in Zwitsersche stijl opgetrokken villa's; de grootste, links, maakt deel uit van den Keizerlijken *Harem*; in die, rechts gelegen, woont de Sultan zelf.

Die KEIZERLIJKE VILLA ligt met de voorzijde naar den tweeden hof gekeerd. Zij is betrekkelijk klein, en maakt van buiten zelfs een eenigszins bekrompen indruk. Van de weelderige inrichting in de andere gebouwen is hier geen spoor. Alles is er eenvoudig, maar zeer doelmatig ingericht voor iemand, die arbeiden wil en

moet; veel, zeer veel moet afdoen in korten tijd, dus alles, wat hij noodig kan hebben vlak bij de hand moet hebben. Het is dan ook veel meer een bureau dan een woonhuis. Groote, breede sofa's met stapels kussens duiden er op, dat hier ook wel somwijlen eenige uren wordt uitgerust van den bijna bovenmenschelijken arbeid, welke Sultan Abd-ul Hamid elk etmaal verricht.

De bevalligste en het mooist gelegen onder de lustsloten in den tweeden en den derden hof, zijn de *Tsjadierè*, de *Merassiem-Kiosk*, het *Sjalet* (Chalet). Dit laatste paleisje, ook weer een bepaald snoeperig Zwitsersch huisje heeft de Duitsche Keizer bij zijne bezoeken aan den Sultan bewoond.

De *Tsjadierè-Kiosk* (tent-kiosk), ligt op een der hoogste heuvels van het park in de richting van het dorp *Ortakeuy*, verborgen in het dichte en hooge geboomte op een der eilandjes in een der kunstmeeren, omgeven van watervallen en fonteinen. Van hier uit kan men de omliggende kazernes en den er onder langs gaanden straatweg overzien. De Sultan gaat hier dikwijls eenige uren heen, om, ongezien en door niemand vermoed, het doen en laten zijner onderdanen opmerkzaam na te gaan.

De Kroonprins — nu Koning — van Italië, prins Heinrich van Pruissen, en andere hooge gasten van den *Padisjah* zijn in die kiosk gelogeerd geworden.

Merassiem Kiosk was ter beschikking gesteld van Kroonprins Rudolf van Oostenrijk, en van den Vorst van Bulgarije tijdens hunne bezoeken aan het Sultanshof. Tegenwoordig wordt dat paleis voor bijzondere plechtige ontvangsten en groote galadiners gebruikt. Daartoe is er vier jaar geleden een prachtige zaal, een der grootste in Europa, aangebouwd, welke met onbeschrijfelijke weelde is gestoffeerd.

Nog een ander kasteel, het *Kassket*, ligt ook aan een groot kunstmeer. Het is daar een overheerlijk plekje, en de Sultan zit daar gaarne wat te droomen en uit te rusten van de inspannende dag-, en doorgaans ook nachttaak.

In dit paleis zijn verscheidene vertrekken der schoone kunsten gewijd, waarvan Sultan Abd-ul Hamid een oprecht bewonderaar en groot bevorderaar is. Men vindt er een schilders- en een fotographisch atelier, een muziekzaal, een schilderijenzaal, een zaal met kunstig mozaïk en snijwerk, enz. Behalve de hier aangegeven paleizen, kasteelen en lustsloten, bevat *Yildiz* nog een groot aantal kleinere gebouwen. En er wordt nog voortdurend bijgebouwd.

Ruimte is er genoeg; en geld heeft de Groote Heer daarvoor altijd voorhanden.

Aan het Ministerie van de Civiele Lijst, Domeinen, enz. is eene bizondere afdeeling voor de Keizerlijke gebouwen, welke alleen meer dan acht honderd personen in vasten dienst heeft.

Aan het hoofd ervan staat een Grieksch architekt, doch daar die oud en uit den tijd is, berust de directie in werkelijkheid bij den tweeden bouwmeester, een Italiaan van werkelijk groote bekwaamheid en met veel smaak.

Het meerendeel der gebouwen binnen Yildiz is echter door den Sultan zelf ontworpen, en opgetrokken naar een door hem bedacht systeem. Een deel der kiosken is van hout en van een verdieping, anderen zijn van steen of van marmer, en hebben van een tot drie verdiepingen.

Het systeem van den Sultan is voor lichte gebouwen zeer practisch, en vergt weinig arbeid. Eerst wordt het geraamte van het huis opgesteld, dit met dun zinkdraad omspannen, en daarover cement gestreken. Op die manier werd in drie dagen de kiosk, als het ware uit den grond getooverd, waarin de Duitsche Keizer de troepenrevue bijwoonde, en welke nu den ambassadeurs en vorstelijke personen is ingeruimd, die des Vrijdags ter *Selamliek* komen.

Het is een Oostersche overlevering dat de *Padisjah* nooit onder een pannen dak, maar steeds onder lood slapen moet. Derhalve zijn ook alle privaatwoningen van den Sultan met lood gedekt. Slechts enkele der gebouwen in *Yildiz* hebben pannen daken; maar in die huizen slaapt de Groote Heer dan ook nimmer.

De kosten van onderhoud van al die paleizen en gebouwen zijn natuurlijk tamelijk hoog. Daar echter de tegenwoordige Sultan buiten zijn hoofd- en residentiestad er geen paleizen, jacht- of andere sloten, of buitenverblijven op na houdt, ook nimmer op reis gaat, zijn zijne uitgaven voor verblijf- en reiskosten zeker niet hooger, en waarschijnlijk wel geringer, dan die aan de meeste der Europeesche hoven.

* * *

Bijna even zoo talrijk als de woonverblijven zijn de *fabrieken en werkplaatsen* in *Yildiz*, waarvan de eerste in 1887 werd geopend.

De fabrieken worden allen bediend door eene krachtige stoommachine, welke ook de twee accumulatoren van de electrische

verlichting der tuinen en der paleizen drijft. Want, hoewel de invoering van electrisch licht in de hoofdstad van het Ottomansche rijk nog altijd verboden is, evenals de telefoon, de telegraaf zonder draad, en meer dergelijke nieuwigheden, welke, volgens de opvattingen van de wijzen ten Paleize hoogst gevaarlijk voor de veiligheid van troon en staat zijn of zouden kunnen worden, wordt *Yildiz* al sedert meer dan vijf jaren electrisch verlicht.

Aan het hoofd van het electrische bedrijf staat een alleszins bekwaam Turksch ingenieur, die weliswaar een zeer hoog salaris geniet, maar dan ook *Yildiz* zoo goed als nimmer mag verlaten, en op zijne zeldzame uitgangen geen oogenblik uit het oog wordt verloren door minstens vier man der geheime paleispolitie, die nauwkeurig al zijne gangen moeten nagaan, uit vrees dat hij misschien van zijne verantwoordelijke stelling en van zijne kennis zou kunnen misbruik maken om door middel van de electriciteit een aanslag tegen het Paleis of tegen den persoon van den Souverein te beproeven.

De oudste der fabrieken van *Yildiz*, en tevens die welke nog steeds de belangrijkste is, is de ZAGERIJ, eigenlijk een groote werkplaats voor houtbewerking op allerlei wijze, en waarin als werklieden worden opgenomen de bekwaamste leerlingen uit de Industrieschool te *Stamboel*.

In een groote zaal naast het hoofdgebouw zijn werkelijke kunststukken van houtbewerking uitgestald.

Die fabriek werd hoofdzakelijk opgericht voor de keizerlijke prinsen om hen wat bezig te houden. De kostbaarste machines zijn daarvoor aangeschaft; alle nieuwe uitvindingen worden er toegepast; een groote, door stoom gedreven schaafmachine is haar trots.

In de fabrieken arbeiden, behalve ervaren ambachtslieden, ook nog ruim driehonderd soldaten uit de Artillerie-werkplaatsen van *Top Hanee*

In de smederijafdeeling is eene uitmuntende inrichting voor galvanoplastiek, welke de moeielijkste opdrachten kan uitvoeren.

De schrijnwerkerij heeft zestig arbeiders in vasten dienst. Die afdeeling levert prachtig houtsnij- en beeldhouwwerk, dat voor het meerendeel in de paleizen zelfs een plaats vindt. Bizonder fraai uitgevoerde werkstukken geeft de Sultan gaarne ten geschenke.

Sultan Abd-ul Hamid is zelf een volleerd schrijnwerker. In het vertrek waar hij gewoonlijk het meest vertoeft is de gansche

inrichting: tafels, stoelen, kasten en zelfs de vensterbanken, door hem zelf vervaardigd. Door die voorliefde van den Sultan voor de schrijnwerkerij heeft die werkplaats een tijd lang zijne bijzondere belangstelling mogen genieten; doch is zulks den laatsten tijd zeer verminderd. Talrijke werkstukken werden er begonnen, maar worden niet afgemaakt; zoodat dat atelier op het oogenblik vrijwel een magazijn is geworden van onafgewerkte zaken.

Yildiz is ook een POTTENBAKKERIJ rijk. Die PORSELEINFABRIEK, zooals zij wordt genoemd, is in het Oostelijk, nieuwste deel van het park ondergebracht in een daarvoor speciaal, in zeer sierlijken stijl opgetrokken gebouwtje. Zij dankt hare oprichting aan den wensch van den toenmaligen Franschen ambassadeur om een goede kennis van hem onder dak te brengen; tot welk einde hij, bij gelegenheid van eene hem verleende audiëntie, den Sultan de inrichting van een pottenbakkerij te *Yildiz* warm aanbeval. Werklieden uit de beroemde fabriek van *Sêvres* werden er voor aangenomen; maar daar de porseleinaarde ook uit Frankrijk moet komen, de Fransche directeur en zijne helpers zeer hoog betaald worden, is dit fabriekje een der duurst werkende geworden. Wat het aflevert is echter bepaald mooi.

Het is een der bezienswaardigheden van *Yildiz*, en wanneer vorstelijke of andere hooge bezoekers, of ambassadeurs of gezanten worden uitgenoodigd een rijtoer door het Keizerlijke park te maken, wordt ook altijd een oogenblik in de porseleinfabriek vertoefd.

Opmerkelijk is, dat al die fabrieken en werkplaatsen steeds dezelfde kostenrekening hebben, of er veel of weinig werk wordt afgeleverd; ja, zelfs wanneer ze geheel stil staan

De Sultan wordt daaromtrent niet altijd nauwkeurig ingelicht. Hij dweept met nijverheid en kunst, en ondersteunt en helpt ze zonder op geld te zien; en daarvan wordt door zijne omgeving dikwijls misbruik gemaakt.

Zoo worden somtijds bevelen om dit of dat in een der fabrieken te laten aanmaken niet uitgevoerd; maar de onkosten er voor worden wel in rekening gebracht; en slechts zelden merkt de Sultan dat het in zijne fabrieken niet alles zuiver toegaat.

Zulks wordt in de hand gewerkt doordat de directeuren der fabrieken hem hunne wenschen en voorstellen niet rechtstreeks en persoonlijk kunnen voordragen; maar zulks moeten doen door bemiddeling van een der kamerheeren of een anderen hofbeambte die tot den *Padisjah* toegang heeft; terwijl er verder geen enkele

controle bestaat of deze de hun overhandigde verzoeken en aanvragen wel werkelijk den „Meester" voorleggen.

Ook gelukt het de directeuren lang niet altijd van die hooge heeren ook maar een deel van het ten behoeve hunner fabrieken aangewezen geld werkelijk te ontvangen. En wanneer de Sultan eens in een der werkplaatsen verschijnt, hetgeen vroeger zeer dikwijls voorkwam, maar sinds een jaar of vier nog maar zelden geschiedt; dan durft niemand hem de waarheid te ontdekken.

* * *

In meerdere mate dan de fabrieken, verheugt zich de TUINBOUW in de voortdurende gunst van alle beambten van het hof. Op het daarvoor uitgetrokkene wordt niets beknibbeld. Een ieder beschouwt het als zijn plicht, en is het een genoegen daarvoor geld te vragen en het af te dragen zonder iets achter te houden. Want de tuinen leveren den bewoners van *Yildiz* ooft en groenten; en de meeste hunner zijn echte lekkerbekken. Waren de voortbrengselen van de zagerij, de schrijnwerkerij, de smidse, de pottenbakkerij eetbaar; hoogstwaarschijnlijk zouden ze der omgeving van den *Padisjah* niet zoo onverschillig zijn.

Daarbij is de tuinbouw niet zoo afhankelijk van welwillende bemiddeling bij den Sultan als de fabrieken. De Groote Heer verwijlt dagelijks eenige uren in het Park en in de tuinen; en de oppertuinlieden, of „Keizerlijke tuinbouwkundige directeuren", zooals hunne officieele titel luidt, kunnen dan meestal wel eene gelegenheid vinden om hem te naderen en hunne wenschen en klachten dadelijk voor te dragen.

Het KEIZERLIJK PARK van *Yildiz* is tegenwoordig in vier partijen ingedeeld, die elk voor zich een afgesloten geheel vormen; en wel: het Engelsche Park, de bloemenhof, de groentetuinen en de boomgaarden.

Het Engelsche Park beslaat ruim twee derden van het gezamenlijke tuinoppervlak in het Z.-W. deel van Yildiz.

In 1889 werd het Noordelijke stuk, waarin de *particuliere verblijven van den Sultan*, de Keizerlijke *Harem* en *Merassiem-Kiosk* liggen, door een dubbelen muur waartusschen een breeden rijweg, er van afgescheiden en tot een bloemenhof, bijna 120 hectaren groot, een waar aardsch paradijs, ingericht.

Daar vindt men het Groote Bassin, een kunstmeer, minstens driehonderd meter lang en tusschen de 25 en 30 meter breed van

bevalligen, onregelmatigen vorm. Aan de oevers zijn grotten aangelegd uit grauwe, schijnbaar door een vulcanische uitbarsting daarneergeworpen steenklompen, met in die rotsblokken uitgehouwen kronkelende paadjes en trappen, waarlangs men naar het kasteeltje KASSKETT klimt.

Een der paviljoenen van dit juweeltje van bouwkunst en inrichting, is met de grootste weelde en verfijndste gemakken ingericht tot een vertrek om uit te rusten, om „*kïef* te maken", zooals de Turken zeggen.

Een ander bevat een bibliotheek, waarin, naast ernstige werken over theologie en zedeleer, de gewaagdste nieuwerwetsche Westersche romans voorkomen. Een derde is een soort van museum van natuurlijke historie met opgezette zeldzame vogels, kevers en kapellen.

Om het stille water heen, dat voortdurend verversch wordt door watervallen, uit de waterleiding gevoed, staat hoogopgaand hout in groote verscheidenheid; en de bonte bladeren en vruchten van sommige, en de grillige vormen van andere dier boomen zijn in levendige tegenstelling met het eentonige donkerblauwe van die rustige watervlakte. Treurwilgen, zwart-wit bamboeriet, camelia's in menigte, slanke palmen en pijnboomen, en tusschen die hooge stammen geurige goudgele citroenen en roodoranje sinaasappelen. Tegen de acacia's klimt de chrysantemum op, de anjelier wedijvert met de roos om de eereplaats in die bloemen- en plantenpracht; terwijl de doordringende harslucht van de denneboomen en pijnappels op sommige plaatsen den geur der bloemen overheerscht.

Het is onbeschrijfelijk mooi, overheerlijk om aan dien vijver te verwijlen; maar hoogerop is het niet minder verrukkelijk.

Daar is een kloof tusschen steile rotswanden, ongeveer 150 meter lang en van 10 tot 30 meter breed, eveneens in een meer veranderd. Er om heen zijn prachtige bloembedden, en aan de Noordzijde voorziet een twintig meter hooge val dat bassin voortdurend van stroomend water.

Nog een derde kunstmeer, dat, waarin de *Tsjadirè Kiosk* is gebouwd, is, zooals reeds gezegd, boven op een heuvel aangelegd. Het is bijna cirkelvormig, naar het Noorden zich wat versmallende naar den over rotspunten springenden waterval welke het voedt. De oppervlakte van dien kolossalen vijver, waarin allerlei zoetwatervisschen geteeld worden en het van goudbaarzen krioelt, bedraagt ruim vijfduizend kwadraatmeter.

Aan den Zuidelijken oever ligt een paviljoen van glinsterend wit marmer, tevens tot badhuis ingericht, een prachtstuk van bevallige tuinhuisarchitectuur.

Ook hier is om de stille wateren een beweeglijke zee van zeldzame bloemen als het ware uit een hoorn des overvloeds rondgeschud.

Op een eilandje, nagenoeg midden in den waterkom ligt buitengemeen schilderachtig *Tsjadieré Kiosk*, de Tent-Kiosk.

Op den waterspiegel van al die drie meeren vermeien zich scharen van zwanen en eenden. Aan de oevers liggen *kaik's* en roeibootjes, en op het *Tsjadierè-meer* is zelfs een klein motorbootje; alles alleen bestemd voor den Sultan en de Keizerlijke familie.

In het groote bassin is op een der eilandjes een zoogenaamd doolhof aangelegd met smaakvolle prieeltjes en prachtig gebeeldhouwde rustbanken.

In dezen den Sultan en den *Harem* uitsluitend voorbehouden bloemenhof liggen ook hier en daar in het groen verscholen talrijke BROEIKASSEN en SERRES.

Een daarvan is iets werkelijk buitengewoons, zooals men zelfs in de beroemdste parken in Europa maar heel enkel aantreft. Eene verzameling van prachtige vanilleboomen, welke eene aanzienlijke waarde vertegenwoordigen, moet eenig in haar soort wezen.

Sultan Abd-ul Hamid houdt vooral van boomen van grooten omvang; er zijn dan ook een groot aantal in het Park en in de serres, welke met bijzondere zorg worden opgekweekt en gekoesterd.

Vol leven en beweging is die groote serre door de zeldzame zangvogels, welke in sierlijke kooien tusschen de takken der boomen wonen. Artistieke meubels, welke, volgens aanwijzingen door den Sultan zelf gegeven, in de Keizerlijke schrijnwerkerij zijn vervaardigd, noodigen tot rusten uit.

In de dichte heggen zijn op onzichtbare schragen schilderijen opgesteld door de prinsen of de Turksche of buitenlandsche schilders gepenseeld.

In een andere serre mogen de vogels vrij rondvliegen tot niet geringe ergernis van de tuinlieden, die tot hun groot verdriet het moeten aanzien hoe die met hunne scherpe snavels dikwijls in weinig tijds de fraaiste boomen en planten vernielen.

Een der broeikassen is ingericht voor kwijnende of zieke planten, welke men daar op allerlei wijzen weer tot nieuw leven en bloei tracht te brengen. Aan die kas zijn verschillende plantendokters,

specialiteiten in het behandelen van deze en gene plantenziekte, en wel een dozijn planten-ziekenoppassers verbonden.

Ondanks al die zorgen hebben de tuinen van *Yildiz* toch voortdurend nieuwen aanvoer van versche planten en bloemen noodig, welke soms met geheele wagons of scheepsladingen tegelijk uit Italië, Frankrijk, en zelfs uit Duitschland komen. Een aanzienlijke hoeveelheid daarvan moet altijd dadelijk beschikbaar zijn, om, volgens den wensch van den „Meester", bij galamaaltijden en groote ontvangsten de zalen, waarin die worden gehouden, in tuinen met de zeldzaamste planten en bloemen te herscheppen.

De GROENTENTUIN ligt tegen en op een naar het Oosten afloopenden heuvel, welke zich midden in het park bevindt. Hij bevat alle soorten groenten van het land en de voornaamste buitenlandsche. Voornamelijk om de Keizerlijke keukens altijd de nieuwste groenten te kunnen verschaffen werd deze tuin eerst voor enkele jaren aangelegd.

Vele groenten worden daar kunstmatig geteeld en ontwikkeld op een eigenaardige hier te lande in gebruik zijnde manier.

De eigenlijke BOOMGAARD ligt in het Noordelijk gedeelte van het Park. Alle vruchtboomen van de gematigde luchtstreek zijn in de rijkste verscheidenheid voorhanden, en worden naar de Fransche manier, welke ook hier zeer goed voldoet, geplant, aangekweekt en verzorgd. De meesten zijn ook van Franschen grond en gedijen voortreffelijk.

Om gedurende den winter voortdurend een voldoende verscheidenheid van versch ooft te kunnen opleveren, zijn er ook in dezen tuin twee groote broeikassen, welke op de weelderigste wijze zijn ingericht.

Aan het hoofd van het uitgebreid beheer over de Keizerlijke Parken en Tuinen, waarover het oppertoezicht sedert eenige jaren aan het Ministerie van de Civiele Lijst en de Domeinen is opgedragen, staat een Directeur-Generaal, wien een Hoofdinspecteur is toegevoegd. Onder deze beide hoofdambtenaren ressorteeren de vier Europeesche directeuren of opperste tuinlieden; op het oogenblik twee Duitschers, een Franschman en een Italiaan, allen reeds als zoodanig over de twintig jaren in des Sultans dienst.

Het aantal der gewone tuinlieden bedraagt ruim driehonderd. Zij zijn naar militaire leest in groepen van tien ingedeeld onder een *Onbassji* (mandoor) als ploegbaas. Deze laatsten staan onmiddellijk onder de vier Europeesche directeuren.

Het personeel der Parken en Tuinen is over het algemeen hooger betaald dan dat der fabrieken.

De directeuren ontvangen van 20 tot 50 pond (220 tot 550 gld.) 's maands — die der fabrieken hoogstens 40 —; de *onbassji's* $2^1/_2$ tot 5 pond; en de gewone tuinlieden van $1^1/_2$ tot 2 pond 's maands, allen met volle kost, huisvesting en wat daarbij komt en toe behoort.

Maar buiten en behalve dat salaris ontvangen deze lieden herhaaldelijk rijke geschenken en fooien; daar de Sultan bij zijne dagelijksche tochten door het Park doorgaans een of meer der tuinlieden die hem iets buitengewoons aanbieden of toonen als blijk zijner bizondere tevredenheid eenige goudstukken toewerpt.

Aan salarissen alleen wordt er maandelijks voor de Parken en Tuinen ruim 600 pond, 6600 gld. uitgegeven, waarbij nog op minstens een vijftig pond extra uitgaven moet worden gerekend.

Wat er verder jaarlijks wordt besteed voor aankoop van werktuigen, gereedschappen, planten en bloemen, verbeteringen aan- en onderhoud en verwarming van de kassen en serres, veranderingen in den aanleg, en zoo meer, is niet met zekerheid bekend. Het bedrag daarvan mag echter gerust op een half millioen, en eerder meer dan minder, worden begroot.

Maar, zooals gezegd, die aanzienlijke sommen worden ten minste aangewend voor het doel waarvoor ze zijn uitgetrokken. Ze worden doelmatig en goed besteed, en krijgt de Sultan in dit geval werkelijk waar voor zijn geld.

Trouwens het Park en de Tuinen om zijne residentie zijn de eenigste afleiding, het eenigste genoegen, welke Abd-ul Hamid zich gunt.

Yildiz verlaten doet hij, zooals reeds gezegd, nooit dan slechts drie malen per jaar, en dan nog maar gedurende enkele uren, wanneer hij als Khalief tot het voldoen aan bepaalde godsdienstige plichten daartoe bepaald genoodzaakt is.

De overige dagen van het jaar leeft hij, immer rusteloos werkzaam, zooveel mogelijk teruggetrokken achter de dikke vestingmuren in het binnenste der paleisstad, waarin hij alles wat wetenschap en kunst en een onbeperkte beurs in onzen tijd kunnen bieden om het leven te veraangenamen heeft vereenigd; zoodat hij werkelijk geen behoefte moet gevoelen om verstrooiing buiten zijne residentie te zoeken.

MOEKHBIR.

VARIA.

DE ONTTREKKING VAN MILLIOENEN AAN INDIË.

Terwijl op bladz. 1735 van de Nov.-afl. van dit tijdschrift reeds met een enkel woord in twijfel werd getrokken of het destijds onttrekken van millioenen aan Indië ten bate van de Nederlandsche schatkist principiëel voor die kolonie andere gevolgen heeft, dan het onttrekken van millioenen door de particuliere industrie, achten wij het van belang er de aandacht op te vestigen hoe Mr. J. H. Ketjen in de vergadering van het *Indisch Genootschap* van 1 Nov. j.l. dezelfde quaestie behandelde. Volgens het gedrukte verslag der vergadering (bladz. 186—188) zeide deze spreker het volgende:

Het treft mij dat de heer van Deventer den tegenwoordigen economisch-onvoldoenden staat, waarin de inlandsche bevolking verkeert, steeds zonder bedenking toeschrijft aan het ten eigen bate onttrekken van de batige sloten aan de kolonie door het moederland, gedurende de jaren van '31—'77. Hij stelde dit in het licht ofschoon indirect dezen avond hier, hij deed het vroeger elders, hij deed het in zijn nog zeer recent „Overzicht van den economischen toestand der Inlandsche Bevolking van Java en Madoera". Daar staat in het hoofdstuk „Slotbeschouwingen" op pagina 255: „De onbevredigende staat van zaken, die thans voor bijna elk onderdeel der volkswelvaart valt waar te nemen, vindt dus zijn voorname oorzaak in de exploitatie, waaraan dat zelfde Java in vroegere jaren van de zijde van het moederland heeft bloot gestaan."

Nu zou ik den spreker willen vragen of hij mij wil aanwijzen het verband, het gewone logische verband van oorzaak en gevolg, dat er bestaat tusschen die exploitatie van *toen* en de inzinking, of zooals hij het noemen wil, van *nu*. Wel zegt hij dat men die beschikbare millioenen, in plaats van er Nederlandsche staatsschuld mee te delgen, ten bate van Indië zelf had moeten aanwenden, waardoor tal van maatregelen zouden zijn uitgevoerd, die thans worden nagelaten uit geldgebrek, maar ik geloof dat die praemisse niet zuiver is gesteld. Zou men het bestaande cultuurstelsel hebben uitgevonden en, wat meer zegt, *bestendigd*, ondanks art. 56 van het R. R., indien het niet bedoeld was ten bate van het moederland? Zou men het hebben gehandhaafd alleen om saldo's te verkrijgen voor werken in Indië, waarvan destijds de behoefte niet zoo op den voorgrond trad of althans niet erkend werd? Ik geloof, mijnheer de voorzitter, dat men blijkens de ideeën, die bij de grondwetsherziening van '48 zich baan braken, gevoegelijk kan aannemen van *niet*, evenmin als men, naar ik meen, ook heden ten dage dat cultuurstelsel zou willen doen herleven en dan *wel* ten bate van Indië.

Welnu, dan volgt daaruit dat zonder de behoefte van het moederland aan overschotten voor zijn schulddelging, er in het geheel geen overschotten zouden zijn geweest, omdat er geen cultuurstelsel meer zou hebben bestaan. Als factor in de bewijsvoering voor het ongunstige van den tegenwoordigen toestand kunnen we dus het toeëigenen van die batige sloten m. i. zonder bezwaar passeeren. Maar bovendien zou ik met betrekking tot deze „exploitatie" nog in andere richting eenige opheldering willen erlangen.

Het is zeker niet aan twijfel onderhevig dat de Nederlandsche fiscus in zijn eigen belang gebruik heeft gemaakt, om geen sterker woord te bezigen, van Indische vruchtbaarheid en van Indischen arbeid, gedurende een tijdruimte van 45 jaren. Maar heeft die exploitatie eenig ander karakter gehad dan van een bloot tijdelijk? Heeft ze meer omvat dan de arbeid van een voorbijgaand geslacht en de periodieke productiviteit van den bodem? Het zou anders zijn als we het *kapitaal* hadden verspild, den bodem waardeloos gemaakt en de bevolking in haar levenskracht getroffen. Maar, mijnheer de voorzitter, die bevolking is sedert verdriedubbeld en dat de grond is uitgeput, zooals de gedachtengang van den spreker zou doen veronderstellen, dat zal toch wel niemand in ernst willen volhouden. Wat we met ons cultuurstelsel hebben bewerkt zouden we, afgescheiden van de bestemming der saldo's, ieder oogenblik weer kunnen gaan bewerken als de ethiek er zich niet tegen verzette.

En waarom bovendien de millioenen die de staat naar zich toegetrokken heeft, zooveel eerder de inzinking zouden hebben ten gevolge gehad, dan die welke verkregen zijn met de belegging van niet-Indisch kapitaal in Indische ondernemingen, dat is mij ook niet duidelijk. Of de staat voor *zich* de producten in geld omzet of dat de particulieren zulks doen voor *hun* beurs, ik geloof mijnheer de Voorzitter dat dat voor de geëxploiteerden wel zoo iets zijn zal als lood om oud ijzer. Het streven naar gestadige verhooging van de productiviteit van den bodem is toch vermoedelijk in staatshanden niet veel minder veilig dan het is in handen van particulieren, en wat die laatsten aan de inlandsche bevolking meer aan inkomen verschaffen dan de eerste het deed, zou dat zoo zwaarwichtig wegen, dat het de wenschelijkheid van staatsexploitatie te niet doet?

Mr. van Deventer nu neemt aan dat de kolonie door het particuliere niet-Indische kapitaal *niet* financieel gedraineerd wordt: hij neemt dat zelfs aan — behoudens een klein tegenwicht — ten opzichte van de verzamelingsnijverheid, als petroleum en dergelijke waarvan tijdens het cultuurstelsel niet eens sprake was. Wijst het dan niet op een inconsequentie als hij die mindere welvaart van tegenwoordig zoo onbetwistbaar toeschrijft aan de draineering door den staat, van een halve eeuw geleden?

Als ik mag resumeeren dan zou ik het volgende willen vragen:

gegeven dat er *geen* saldo's zouden zijn geweest zonder cultuurstelsel, niet voor Nederland en niet voor Indië; gegeven dat die saldo's nu ze er wèl zijn geweest, uit hun aard slechts gedurende hun eigen tijd van invloed konden zijn op den oeconomischen toestand der bevolking;

en gegeven dat het vraagstuk slechts naar voren dringt in oeconomischen zin, niet in zijn ethische en politische beteekenis;

zou dan met deze gegevens de spreker mij willen uitduiden welke het

verband is tusschen wat hij noemt de *vroegere* exploitatie door het moederland en den *tegenwoordigen* onbevredigenden staat van zaken?

Mijnheer de Voorzitter, ik wil hier niet de bestaande theoriën van de „eereschuld" aanranden en er allerminst een nieuwe aan toevoegen, maar ik acht mij tot de vraag verantwoord omdat, wanneer niet vaststaat dat een dergelijk verband bestaat, of wanneer blijken mocht dat het niet bestaat, wij ontdaan zouden zijn van het bewustzijn dat de oorzaak der mindere welvaart er een is waartegen wij als kleine staat met beperkte middelen slechts een hopeloozen strijd zouden kunnen voeren; omdat we dan zouden *weten* dat het kwaad ergens anders schuilt en we aan het opsporen daarvan zonder ontmoediging onze krachten konden wijden.

Op het eerste gedeelte der hier gestelde vragen, antwoordde Mr. C. Th. van Deventer het volgende:

„ Nu vraagt de heer Ketjen: hoe bewijst gij mij het verband dat bestaat tusschen den tegenwoordigen toestand en de exploitatie, waaraan Indië van de zijde van Nederland vroeger heeft blootgestaan? Mij dunkt, dat het niet moeilijk is dit verband aan te wijzen. Indien Nederland zich de besproken millioenen niet had toegeëigend, indien het die had aangewend tot ontwikkeling van den oeconomischen toestand van Java, dan zou men reeds jaren geleden om bij dit eene onderwerp te blijven, spoorwegen hebben kunnen bouwen met Indisch geld en zou Indië op dit oogenblik niet hebben te dragen het aandeel van 100 millioen in de Nederlandsche schuld, die is moeten worden aangegaan om Indië in de gelegenheid te stellen zijn spoorwegen te betalen.

Het is altijd mijn groote grief geweest, en ik heb daarvan ook nu weder blijk gegeven, dat, terwijl met Indisch geld de Nederlandsche spoorwegen zijn betaald, de Indische spoorwegen zijn gebouwd met geld dat Indië van Nederland heeft moeten leenen. Ten gevolge van dat leenen is op Indië gelegd de last om jaarlijks ongeveer 4 millioen aan rente en aflossing te betalen, en die millioenen zijn het juist die Indië noodig heeft om zijn onderwijs te verbeteren en in de lasten eenige verlichting aan te brengen. Ik behoef niet nogmaals te zeggen, dat indien die 4 millioen sedert een reeks van jaren, zoolang de spoorwegen op Java bestaan, in den vorm van baten aan de Indische middelen waren toegevoegd, Indië heel wat had kunnen doen wat nu nog gedaan moet worden, zoodat Indië er dàn zeker veel beter voor had gestaan, dan het er nu voor staat.

„ Maar zegt de heer Ketjen, gij verliest het historisch verband uit het oog, die baten zijn verkregen ten gevolge van het cultuurstelsel, en dat cultuurstelsel zou nooit zijn ingevoerd indien het moederland geen behoefte had gehad aan baten. Ik wil voor het oogenblik eens aannemen dat die opvatting juist is, maar dan moet ik dien geachten spreker toch op één ding attent maken, dat is dat hij bij de besprekingen der eereschuldtheorie een belangrijk moment over het hoofd heeft gezien, en wel dit, dat bij die eereschuldtheorie de kritieke periode niet begint bij 1831, maar bij het jaar 1867. En waarom? Omdat naar mijne meening het jaar 1867 beschouwd moet worden als dat waarin een keerpunt in de oeconomische geschiedenis van Nederlandsch Indië is gekomen door de invoering van de Indische comptabiliteitswet; daardoor is toen in Indië tot stand gekomen wat men in academische taal noemt: een rechtsstaat. Men is tot een andere inrichting van den Staat gekomen; vroeger

besliste veelal slechts het *gezag*, sedert dien tijd is men meer en meer waarde gaan toekennen aan de *wet*. Men heeft eene geheele andere inrichting zien tot stand komen, men heeft erkend dat zorg moest worden gedragen voor het inlandsch onderwijs; de rechterlijke macht is geheel gereorganiseerd, spoorwegen zijn gebouwd, havenwerken aangelegd, in één woord men heeft begrepen dat het belang van de ingezetenen de hoogste wet in den Staat moest zijn. Uit dat begrip vloeide voort, dat hetgeen de ingezetenen opbrachten, ook in het belang van die ingezetenen moest worden besteed. Daarom heb ik altijd gezegd, laat ons met hetgeen vóór 1867 ligt niet al te zeer ons hoofd breken, maar van dat jaar af herstellen wat misdaan is, want waarlijk, indien van 1867 af datgene was gedaan wat gedaan had *moeten* worden, dan zou juist bereikt zijn wat nu aan Indië ontbreekt, want dan zouden wij met de 151 millioen, die ook na 1867 nog als laatste vruchten van het cultuurstelsel ons in den schoot geworpen zijn, en dus niet met geleend geld een en ander kunnen hebben tot stand gebracht en zou aldus die drukkende rentelast niet op Indië zijn gelegd."

Dit antwoord handelt wel over het besteden der onttrokken millioenen, maar niet over het feitelijk nadeel door die onttrekking aan het tegenwoordige geslacht toegebracht, terwijl wij er verder uit moeten besluiten dat hetgeen Mr. K. zeide over den gelijksoortigen invloed van de door particulieren verworven kapitalen, blijkbaar voor geen tegenspraak vatbaar was.

J. E. DE M.

DE RECHTSPOSITIE DER INGEZETENEN VAN NED.-INDIË.

VOORGESTELDE WIJZIGING VAN ART. 75 EN 109 EN INTREKKING ART. 86 R. R.

Op 15 Nov. jl. zijn aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij Koninklijke Boodschap twee wetsontwerpen ingediend, waarvan het e e r s t e beoogt art. 75 van het Regeeringsreglement aldus te lezen:

„De rechtspraak in naam des Konings berust in burgerlijke en handelszaken alsmede in strafzaken, op algemeene verordeningen, zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten. Die verordeningen kunnen verschillen voor Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen, en voor de onderdeelen, waaruit deze hoofdgroepen der bevolking bestaan.

„Evenwel blijven de Inlanders, die Mahommedanen of Heidenen zijn, voor zooveel het burgerlijk recht betreft, onderworpen aan hunne godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, ten ware:

1°. uit de in het vorige lid bedoelde algemeene verordeningen zelve blijkt, dat de daarin vervatte bepalingen van burgerlijk recht ook op die Inlanders van toepassing zijn;

2°. de toepassing van de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken niet zou zijn overeen te brengen met de voor die Inlanders geldende bepalingen van dit Reglement dan wel van andere verordeningen of regelingen.

„Vreemde Oosterlingen en Mohammedaansche of Heidensche Inlanders kunnen zich, naar bij algemeene verordening te stellen regelen, vrijwillig

onderworpen aan de niet op hen toepasselijke voorschriften van het burgerlijk recht der Europeanen".

Voorts vervalt art. 38 R. R. geheel, terwijl in het voorafgaande art. 85 de verwijzing daarnaar wordt weggelaten.

Bij het t w e e d e wetsontwerp is voorgesteld art. 109 R. R. te lezen als volgt:

„Wanneer bepalingen van dit Reglement, dan wel van andere verordeningen of regelingen, onderscheiden tusschen Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen, gelden voor hare toepassing in Nederlandsch-Indië de navolgende voorschriften.

„Aan de bepalingen voor Europeanen zijn onderworpen:

1°. alle Nederlanders;

2°. alle personen, niet begrepen onder no. 1, die uit Europa afkomstig zijn;

3°. alle Christenen, niet begrepen onder nos. 1 en 2, die niet tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië behooren;

4°. Japanners en alle andere van elders afkomstige personen, niet begrepen onder nos. 1, 2 en 3, die in hun land onderworpen zouden zijn aan een familierecht, in hoofdzaak berustende op dezelfde beginselen als het Nederlandsche;

5°. de in Nederlandsch-Indië geboren wettige of wettelijk erkende kinderen en verdere afstammelingen van de personen, bedoeld onder no. 2, 3 en 4.

„Aan de bepalingen voor Inlanders zijn, behoudens den bij algemeene verordening te regelen rechtstoestand der inlandsche Christenen, onderworpen allen, die, zonder den staat van Nederlander te bezitten, behooren tot de inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië, gelijk mede zij, die, behoord hebbende tot één der in het vorige lid vermelde categorieën, of oorspronkelijk van anderen landaard, zich in de inheemsche bevolking hebben opgelost.

„Aan de bepalingen van Vreemde Oosterlingen zijn onderworpen allen, die niet vallen in de termen van het tweede of van het derde lid van dit artikel."

Verder wordt bij dit ontwerp nog bepaald dat overal waar tot dus ver sprake is van met Inlanders gelijkgestelde personen, daaronder te verstaan zijn zij, die krachtens het bovenstaande onderworpen zijn aan de bepalingen voor Vreemde Oosterlingen. Voorts zullen alle bepalingen, waarin alleen vermeld is, dat zij op Inlanders van toepassing zijn, ook toepasselijk geacht worden op hen, die krachtens dit gewijzigd artikel aan de bepalingen voor Vreemde Oosterlingen zijn onderworpen, tenware het tegenovergestelde uitdrukkelijk bepaald of blijkbaar de bedoeling is. Wanneer voorts sprake was van met Europeanen gelijkgestelde personen, vervalt hunne bijzondere vermelding. Zij die volgens vroegere bepalingen met Europeanen gelijk gesteld waren, blijven dit ook, al vallen zij niet in de termen van het 2e lid van het gewijzigd artikel.

De uitvoerige Memorie van Toelichting op het eerste wetsontwerp bespreekt het dualisme in recht en rechtspraak dat aan art. 75 ten grondslag ligt. Het burgerlijk, handels- en strafrecht der Europeanen moet „zooveel mogelijk" overeenkomen met dat, hetwelk in Nederland bestaat. Het geldt niet voor inlanders, tenzij uitdrukkelijk op hen van toepassing verklaard, en vrijwillige individueele onderwerping er aan kan slechts geschieden voor eene bepaalde handeling van het vermogensrecht. De inlandsche bevolking is hierdoor overgelaten aan haar eigen recht, door het R. R. genoemd hare „godsdienstige

wetten, instellingen en gebruiken," echter onder voorbehoud dat die niet zijn „in strijd met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid." De Oost-Indische Compagnie kende oorspronkelijk slechts één soort van rechters en één soort van recht in haar rechtstreeksch gebied en toen dit zich uitbreidde liet zij aan de van haar afhankelijke hoofden de rechtsbedeeling over hunne onderhoorigen. Voor de weinige zich daar bevindende Christenen gold het genot van exterritorialiteit. Eerst door de regeling van het rechtswezen in Midden-Java in het midden der 18de eeuw, en vooral door de hervormingen van Daendels en Raffles, heeft zich op Java het dualisme, van territoriaal als het oorspronkelijk was, langzamerhand ontwikkeld tot een dooreen wonen van aan verschillende rechters en aan verschillend recht onderworpen personen in dezelfde streken.

De wetgeving van 1848 ging nog verder door dit stelsel te verheffen tot een beginsel, en het Regeeringsreglement van 1854 heeft dit geaccentueerd, door het verband tusschen de begrippen Europeesch en Christelijk, ten aanzien van het recht en de rechtspraak, geheel los te laten en de antithese tot eene ethnographische, d. w. z. Europeesch en inlandsch, te maken, terwijl dan verder als een roode draad het vermoeden door de Indische wetgeving is blijven loopen, dat de Inlander Mohammedaan of Heiden is. In een zeer interessante bijlage is eene historische nota omtrent dit onderwerp gegeven.

De bezwaren, voortspruitende uit het dooreen wonen van personen aan verschillend recht onderworpen, gelden thans voornamelijk het privaatrecht. Bij het strafrecht heeft men wel verschillende wetboeken voor Europeanen en Inlanders, doch deze verschillen, behalve in het strafstelsel, niet belangrijk van elkaar. De conflicten tusschen de verschillende soorten van privaatrecht op te heffen is echter onmogelijk, wanneer de Staat zoowel Westerlingen als Oosterlingen, zoowel Christenen als Mohammedanen of Heidenen, met onderling afwijkende familie- en maatschappelijke verhoudingen, tot onderdanen heeft. Een zeker verschil in het privaatrecht zal in zoodanig geval altijd noodig zijn, doch moet liefst tot de kleinste verhoudingen worden teruggebracht.

Het juridisch dualisme hing van den aanvang af samen met het koloniale monopoliestelsel, hetwelk de inheemsche bevolking zooveel mogelijk buiten aanraking met vreemdelingen hield, en van ouds medebracht, dat haar rechtstoestand verschilde van dien der Europeanen. De inlandsche bevolking geraakt echter langzamerhand uit haar isolement, en emancipeert zich meer en meer uit het vaderlijk toezicht, waaronder zij nog in 1854 stond. Door spoorwegen, stoomvaart en industrie worden de rechtsbetrekkingen tusschen de verschillende landaarden meer intensief zoowel als extensief. De opdracht van het voorzitterschap der inlandsche rechtbanken aan gegradueerde rechterlijke ambtenaren heeft van zelf in civiele zaken aan het inlandsch privaatrecht eene andere beteekenis gegeven dan in het midden der 19de eeuw toen de rechtspraak over inlanders in hoofdzaak een patriarchaal karakter droeg. Bovendien kan men niet meer spreken van eene, zoo absoluut van de Inlandsche afgescheiden, Europeesche maatschappij. Er ontstaat bij de hoogere standen onder de Inlanders op Java eene neiging tot assimilatie, die in de Minahassa reeds bij de lagere zeer merkbaar is en zich vooral onder de inlandsche Christenen ook in andere streken voortdurend meer begint te vertoonen.

Dit streven, zelfs al houdt het blijkbaar niet overal verband met eene toe-

nadering tot het Christendom, verdient naar de meening van den Minister aanmoediging en in elk geval mag de wetgeving het niet belemmeren door een dualisme in de rechtsbedeeling. Aan den anderen kant zijn er onder de Europeanen velen gekomen, wier Europeaanschap dikwijls nog slechts in hunne kleeding uitkomt. Gewezen wordt op de quaestie van het pauperisme onder de Indo's en deze beschouwingen leiden tot de slotsom dat het niet langer aangaat den staat van Europeaan kunstmatig door de wetgeving tot iets anders te maken dan hetgeen die feitelijk is.

Door voorbeelden wordt aangetoond tot welke bezwaren het dualistisch beginsel in de wetgeving en de rechtspraak leidt. Men zal dit beginsel dan ook vroeg of laat, zoo men er al niet geheel mede kan breken, toch moeten temperen, wanneer men wil voortgaan op den weg om de inheemsche bevolking intellectueel en economisch tot een hooger peil te brengen en het land verder openstelt voor de Westersche beschaving, het Westersche kapitaal en de Westersche industrie, met al de gevolgen van dien ten aanzien van het toenemend aantal vreemdelingen.

De vraag of de tijd om geleidelijk met dat temperen te beginnen is aangebroken, wordt door den Minister bevestigend beantwoord. Na hetgeen gezegd is over het strafrecht, terwijl ook de rechtspleging in civiele zaken na 1848 feitelijk eene Europeesche geworden is, is de quaestie feitelijk beperkt tot het materieele privaatrecht. Op elk ander gebied van recht heeft de scheiding, door artikel 75 voorgeschreven zijn logischen grond verloren en dit wordt reden genoeg geacht om tot een wijziging daarvan over te gaan. Vooraf wordt er de aandacht op gevestigd dat een juridisch dualisme, als het geschilderde, niet voorkomt in de koloniën van andere Europeesche mogendheden, die in vergelijking kunnen komen met de aan ons gezag onderworpen landstreken, waar „In naam der Koningin" wordt recht gesproken. Men maakt elders in het algemeen slechts onderscheid tusschen de onder geregeld bestuur gebrachte streken en die waar zulks niet het geval is. In laatstgenoemde geldt de Westersche wetgeving niet, doch genieten de Westerlingen exterritorialiteit, hetgeen wegens hun gering aantal geen bezwaar geeft. In de onder geregeld bestuur gebrachte streken geldt daarentegen de van Westersche begrippen uitgaande wetgeving in beginsel voor alle ingezetenen, en maakt men slechts uitzonderingen voor de categorieën, die, op grond van godsdienstige of andere eigenaardigheden, in een met haar personeel statuut samenhangenden specialen rechtstoestand dienen te verkeeren. Deze uitzonderingen moeten dan natuurlijk streng worden geïnterpreteerd, terwijl de regel is, dat men onder het gemeene recht valt. In afzonderlijke bijlagen zijn bijzonderheden opgenomen over de rechtsbedeeling over de inlandsche bevolking in andere koloniën en over de rechtsbedeeling over de Muzelmannen in Bosnië en in het Russische Rijk, welke landen wel geen koloniën zijn, doch welke toestanden ter vergelijking belangrijk zijn te achten.

Nadat in eene volgende paragraaf van de M. v. T. de technische fouten van art. 75 zijn aangewezen, wordt nagegaan wat het nationale recht van den Inlander is, in dat artikel aangeduid als de „godsdienstige wetten instellingen en gebruiken". Schriftelijke rechtsbronnen met een bepaald godsdienstig karakter vindt men in Nederlandsch-Indië zoowel bij de belijders van den Islam als bij die van het Hindoeïsme. Bij de eerste zijn de meest verbreide verhan-

delingen, die van ouds als wetten zijn gerecipieerd, de Minhâdj at-Tâlibin en de Fath-al-Quarib, indertijd op last der Indische regeering uitgegeven en vertaald. Speciaal wat het vermogensrecht betreft dragen zij den stempel van den tijd en het land, waarin het Mohammedaansche recht zich hoofdzakelijk ontwikkelde en voldoen zij niet meer aan de behoeften van het tegenwoordig maatschappelijk verkeer.

Ook de Oud-Indische rechtsbronnen van het Hindoeïsme passen niet meer op onzen tijd. Behalve de uit den vreemde geïmporteerde godsdienstige wetten heeft men nog eenige in de inlandsche talen, voor Java alleen in de Vorstenlanden. Deze dagteekenen uit de tweede helft der 18de en de eerste der 19de eeuw. Buiten de Vorstenlanden hebben in het Javaansch opgestelde wetten nooit bestaan, behalve in de tweede helft der 18de eeuw in Cheribon eene naar onze begrippen hoogst verwarde wet op de manier van procedeeren in burgerlijke en strafzaken, en in Midden-Java een tweetal, sedert lang buiten practisch gebruik zijnde wetten, respectievelijk uit den Hindoe-tijd en het overgangstijdperk tot den Islam. Bij de zoogenaamde cosmopolietische Maleiers heeft men eene wet van Malakka en eene scheepvaartwet van dezelfde plaats, beiden in hoofdzaak uit de 14de eeuw, eene Atjehsche wet uit de 17de eeuw, een Bandjermasinsche wet van 1835 en eene Djambische wet van 1836. De Menangkabausche Maleiers hebben hunne legendaire geschiedverhalen, tevens wijsgeerige verhandelingen en beschrijvingen van hunne instellingen, voorts hunne in den mond des volks levende rechtsspreuken, en ook eenige speciale juridische geschriften, hoofdzakelijk aan de manier van procedeeren gewijd. Opgesteld door onbekende auteurs ontleenen zij hun gezag aan het feit van oud en daardoor eerbiedwaardig te zijn. In Benkoelen zijn in 1817, 1862, 1863, 1866 en 1868 onder Europeesche leiding partiëele codificaties van het gewoonterecht tot stand gekomen en in de Palembangsche binnenlanden is hetzelfde geschied in 1854. In Zuid-Celebes heeft men eene scheepvaartwet uit de 17de eeuw en eene verzameling van verschillende bepalingen uit de 18de. Eindelijk hebben de Baliërs hunne speciale gemeentelijke en waterschapsverordeningen (Enc. v. N. I., i. v. v. „Angger" en „Inlandsche wetten").

Nevens de in het Arabisch opgestelde rechtsbronnen bestaat het door de „In naam der Koningin" rechtsprekende colleges toe te passen privaatrecht voor den Inlander bijna uitsluitend uit gewoonterecht.

Dit is uit den aard der zaak zwevend en betwistbaar, vooral op het gebied van het vermogensrecht. Deze toestand kan op den duur niet blijven bestaan. Rechtszekerheid is eene eerste behoefte voor de ontwikkeling van het maatschappelijk verkeer en deze kan het gewoonterecht nooit geven. Bovendien is het, wat zakelijke rechten en verbintenissen betreft, ook naar zijn inhoud niet meer voldoende voor de behoeften in streken met eene eenigszins beschaafde bevolking. Het landbouwcrediet is in hooge mate afhankelijk van een goed geregeld vermogensrecht. En hoeveel dit, wat de landbouwbelangen betreft, nog te wenschen overlaat blijkt o. a. uit het volgende voorbeeld. Tot dusver werd van de inlandsche rechten op den grond alleen de zoogenaamde agrarische eigendom door onze wetgeving voor hypotheek vatbaar verklaard, ofschoon het inlandsch recht de hypotheek niet als een instelling kent. De wijze van vestiging en doorhaling dezer inlandsche hypotheek is

geregeld (St. 1872 no. 117 art. 193 St. 1873 no. 38 artt. 22 en v. v.), maar niet welke materieele rechtsgevolgen zij heeft. De bepaling in art. 75 dat de rechter in zulke gevallen de algemeene beginselen van het Europeesche recht tot richtsnoer moet nemen is niet meer voldoende.

Het blijkt voorts dat dit artikel een beletsel is tegen eene afdoende verbetering van het vermogensrecht voor Inlanders, omdat het verbiedt ten dien aanzien regelingen te maken. Het is bovendien een beletsel tegen een afdoende verbetering van het in N.I. geldende formeele recht, de rechterlijke organisatie daaronder begrepen. Dit recht is voor de Buitenbezittingen samengevat in 17 verordeningen, waarvan elk afzonderlijke rechters voor Europeanen en Inlanders kent, rechtsprekend naar afzonderlijke regelen. Wel stemmen zij in veel opzichten overeen, doch elke wijziging moet in verschillende organisaties worden aangebracht en geeft aldus aanleiding tot tal van Staatsbladen. Unificatie is een dringende eisch, doch art. 75 verbiedt de regelen van procedure voor Europeanen en Inlanders, zelfs waar zij volkomen met elkander overeenstemmen, in één verordening samen te voegen.

Het moet, naar de meening van den Minister, op den voorgrond staan, dat men in N. I. codificatiën voor het privaat- en strafrecht zal hebben, welke voor alle personen en alle zaken gelden, die niet zijn uitgezonderd. Tot de uitgezonderde personen moeten in de eerste plaats behooren de leden der Mohammedaansche of Heidensche inheemsche bevolking, wier eigen privaatrecht dient te worden gehandhaafd ten aanzien van alle onderwerpen, welke naar hare begrippen met den godsdienst of met andere hoogere beginselen samenhangen. Tot die onderwerpen behooren de familie, het erfrecht, de gewijde onroerende of roerende goederen, de stichtingen en de andere zaken of rechtshandelingen met een geestelijk of kerkelijk karakter. Al staan de instellingen daaromtrent buiten den godsdienst, door de bevolking beleden, toch hebben zij aanspraak op eerbiediging onzerzijds, omdat zij in elk geval samenhangen met in het volksbewustzijn levende begrippen van zedelijkheid en van familieplichten. Hierbij wordt bijv. gedacht aan het matriarchaat der Maleiers. Er is voor den Nederlandschen Staat geen enkel belang mede gemoeid om deze tot een beter inzicht te brengen van hetgeen hun godsdienst omtrent de familieverhoudingen in theorie zou vorderen. Regeling mag niet verder gaan dan uit een administratief oogpunt noodig is, dan wel tot oplossing van conflicten met het recht van anderen. Bij het handhaven van het inlandsch recht voor rechten en verbindtenissen, niet met den godsdienst samenhangende, kan de koloniale wetgever verder ingrijpen, wanneer redenen van nuttigheid daartoe aanleiding geven en heeft het geen zin om Mohammedaansche of Heidensche wetten te handhaven en toe te passen op Inlanders, die daaraan zelf niet meer hechten, onverschillig of zij al dan niet tot het Christendom zijn overgegaan. Indien echter een inlander zonder dit te doen, met zijn nationaal privaatrecht wenscht te breken, moet zulks blijken uit eene verklaring dat hij zich, hetzij voor eene bepaalde handeling, hetzij in het algemeen, aan het normale privaatrecht, namelijk dat der Europeanen onderwerpt. Deze vrijwillige onderwerping zal dienen te worden geregeld, ook ter voorkoming van overijling en ter bescherming van de rechten van derden. Ook Vreemde Oosterlingen kunnen in het genot van een bijzonder familie- en erfrecht worden gelaten, behoudens de bevoegdheid tot eene overeenkomstige onderwerping

aan het normale recht en bij deze zal de koloniale wetgever eerder kunnen ingrijpen.

Eindelijk zullen de inlanders, ook indien zij Christenen zijn, in een bijzonderen rechtstoestand moeten blijven met betrekking tot het grondbezit en al hetgeen verband houdt met hunne dorps- of familiegemeenschappen, die een specifiek inlandsch belang vertegenwoordigen, dat aan de andere ingezetenen vreemd is. In de dorps- en familiegemeenschappen ziet de Minister een hoog te waardeeren element van weerstandsvermogen tegen de onvermijdelijke verarming, welke het gevolg moet zijn van vrije commercieële en industrieele aanrakingen met veelal intellectueel en economische hooger staande vreemdelingen. Wel is waar hangt bedoeld verband, dat vooral op de onroerende goederen kleeft voor een niet onbelangrijk deel samen met Mohammedaansche of Heidensche feesten en offers, doch in de streken, waar het Christendom is doorgedrongen, heeft de ondervinding reeds geleerd, dat het van dit element kan gezuiverd worden, zonder zijne gunstige werking te verliezen. Het staat ook bij de Muzelmannen in beginsel buiten hunne godsdienstige wetten. Art. 71. R. R. is eene waarborg dat nadere verordeningen en regelingen nooit de strekking mogen hebben storend in te werken op het inlandsche gemeente-verband, maar alleen om wat bestaat van gebreken te zuiveren en in het goede spoor te leiden. De Minister hecht veel aan regelingen in den boezem der inlandsche gemeenten zelf gemaakt en wijst op het voorbeeld door den Engelschen wetgever ter deze op Ceylon gegeven.

Uit het R. R. moet blijken dat het nationaal burgerlijk recht der Moh. en Heid. inlanders in het algemeen gehandhaafd wordt, behoudens de bevoegdheid van den lageren wetgever om daarop inbreuk te maken overeenkomstig de uiteengezette beginselen en de bevoegdheid der betrokken personen om van hun bijzonder recht afstand te doen. Ter eerbiediging van het personeel statuut der Vreemde Oosterlingen, die het Christendom niet belijden, is eene regeling als St. 1855 No. 79 niet noodig, doch uit het R. R. moet blijken dat het burgerlijk recht voor alle niet-inlanders niet hetzelfde behoeft te zijn, al belet zulks niet dat het in dezelfde verordeningen wordt samengebracht. Zoo kunnen bepaalde artikelen van het B. W. op Europeanen of Vreemde Oosterlingen al of niet toepasselijk worden verklaard. Onderwerpen, welke ten behoeve van laatstgenoemde niet daarin geregeld kunnen worden, zullen ook door afzonderlijke verordeningen kunnen worden beheerscht (Als voorbeeld: de ontworpen „Nieuwe regeling van den privaatrechterlijken toestand der Chineezen," Bat. 1897 p. 15 en v. v.). Aangetoond wordt verder hoe met specifiek Indische behoeften van handelsrecht te handelen, welke niet alleen voor inlanders, maar voor alle andere ingezetenen van belang zijn, bijv. de inrichting en de commerciëele exploitatie van op inlandsche wijze getuigde schepen, die niet toelaten daarop het grootste gedeelte van het Tweede Boek van het Indische Wetboek van Koophandel toe te passen.

Met eenige wijzigingen zou echter een groot deel van dat Wetboek en zelfs het Indische Burg. Wetboek voor de Inlanders kunnen gelden. Feitelijk wordt reeds tot op zekere hoogte dit laatste op hen toegepast omdat de neiging zich meer en meer vertoont bij de rechtskundige voorzitters der inlandsche rechtbanken om de theoretische voorschriften van het Ind. B. W. wat het vermogensrecht betreft, ook bij de beoordeeling van inlandsche

rechtshandelingen in praktijk te brengen. De reden is het in de plaats treden van eene op juridische grondslagen berustende rechtspraak voor de vroegere patriarchale beslissingen der bestuursambtenaren. Voorzoover hierdoor aan de leemten van het gewoonterecht tegemoet wordt gekomen, kan deze neiging slechts opbouwend werken en schijnt de tijd gekomen om aan de uitbreiding van het vermogensrecht van het Ind. B. W. over den Inlander binnen zekere grenzen wettelijke sanctie te geven.

Voor Inlanders, op wie, in dit systeem, wegens het belijden van den Christelijken godsdienst, of op grond van vrijwillige onderwerping, het Eerste Boek van het Indische B. W. volledig toepasselijk zal worden, zullen eenige speciale voorzieningen noodig zijn met opzicht tot den burgelijken stand, de voogdij, hier en daar bestaande huwelijksgebruiken en dergelijke zaken meer. De agrarische verordeningen kunnen ook voor hen van kracht blijven naast de Westersche zakelijke rechten thans in het Ind. B. W. geregeld. Dit alles betreft slechts bijzondere onderwerpen en is geheel iets anders dan het behouden van den bestaanden muur tusschen Europeesch en inlandsch recht.

Ook thans komen in het Ind. B. W. bepalingen voor, welke zelfs speciaal op Inlanders slaan. In dien geest zou dat Wetboek kunnen worden aangevuld. Uit een als bijlage overgelegd extract van eene ter Alg. Secr. samengestelde historische Nota over het recht van den Staat op den grond van Java en Madoera, blijkt dat reeds sedert 1872 aan uitbreiding van het gezag van het Ind. B. W. over den Inlander is gedacht.

Wat het strafrecht betreft, bestaat, zooals gezegd is feitelijk voor alle landaarden dezelfde regeling, alleen het strafstelsel verschilt omdat dwangarbeid buiten de gevangenis voor Europeanen en opsluiting in een gebouw voor Oosterlingen, veelal een nadeeligen invloed op hun gezondheidstoestand uitoefenen. Bepalingen hieromtrent vorderen echter geenzins afzonderlijke wetboeken, zooals het strafwetboek voor Suriname bewijst. Andere verschilpunten tusschen de vigeerende Europeesche en Inlandsche strafwetboeken zijn of zoo onbeteekenend dat er door redactiewijziging aan is tegemoet te komen, of zij betreffen zaken welke niet inderdaad voor alle personen moeten gelden. Ook in Nederland heeft men strafbare feiten, welke alleen door bepaalde personen gepleegd kunnen worden en toch wordt er niet aan gedacht voor die categorieën afzonderlijke strafwetboeken af te kondigen. Na de wijziging van art. 75 kan het reeds afgekondigde, maar nog niet in werking getreden Strafwetboek voor Europeanen in den aangegeven geest worden herzien. De in de rechtsgeleerde wereld algemeen hooggewaardeerde „Indian Penal Code" heeft reeds voorlang het bewijs geleverd, dat deze wijze van wetgeven op strafrechterlijk gebied voor eene gemengde bevolking uitstekend voldoet.

De nieuwe richting, waarin de Minister meent, dat het Indische privaat- en strafrecht zich voortaan moet ontwikkelen, brengt mede dat in de toekomst gebroken moet worden met het stelsel van eene dubbele magistratuur en een dubbel procesrecht. De speciale magistratuur voor Inlanders bestaat nergens meer, zelfs niet in Cochin-China, waar men de bevolking haar eigen privaatrecht heeft laten behouden. Waar men nog eene inlandsche magistratuur aantreft, is het, behalve voor politie- en dorpsaangelegenheden, alleen voor het familie- en erfrecht van hen, die den Christelijken godsdienst niet

belijden, dus in den geest der Indische priesterraden, bijv. op Madagascar. Voor die rechtspleging zijn dan ook geen regelen van procedure uitgewerkt, zooals in N. I. het Inlandsch Reglement en de correspondeerende reglementen van de Buitenbezittingen. Intusschen is het de bedoeling niet aan te toonen dat de bestaande regeling in N. I. slecht werkt, maar de dubbele rechtsbedeeling zal daar moeten worden verlaten om dezelfde reden als elders, namelijk omdat het juridisch dualisme niet meer voldoet aan de behoeften van onzen tijd althans in verreweg het grootste en meest bevolkte gedeelte van ons gebied.

Voorts zal een eenvoudiger procedure in zaken van niet te hoog bedrag voor Europeanen ook de voorkeur verdienen. In die richting is reeds een stap gedaan bij St. 1901 no. 15 en in dien geest wenscht de Minister, ook wat het strafrecht betreft, verder te gaan. Dan zal, bij het toenemend aantal Europeanen in de binnenlanden de uitbreiding der competentie van de Residentiegerechten, het vermeerderen van het aantal der Raden van Justitie onnoodig maken.

Het streven zal er op gericht moeten zijn om het thans bestaande verschil in recht, naarmate het verkeer tusschen de onderscheidene categorieën van personen in N. I. toeneemt, zich te doen oplossen in één algemeen recht voor allen. Het spreekt echter van zelf dat zulk eene, ook op ander gebied ingrijpende hervorming, slechts geleidelijk kan plaats hebben. Er is daarom getracht eene redactie voor art. 75 te vinden, welke toelaat, dat voorloopig de bestaande wetgeving in hoofdzaak blijft gelden, dat tevens duidelijk de lijn aanwijst, waarlangs de voorgenomen hervorming zich zal bewegen.

Wat art. 86 betreft, de beoogde meerdere eenheid in de bevoegdheid tot opsporing en vervolging van strafbare feiten, zou dit artikel niet ongewijzigd kunnen laten, daar er in het systeem geen aanleiding is de kennisgeving te beperken tot niet-Inlanders, doch ook kan er dan niet meer gesproken worden van „Europeesche" rechtbank. Na opsomming van de bezwaren wordt het na gezette overweging genomen besluit vermeld, dat het meer aanbeveling verdient het geheele artikel in te trekken. Het ontbrak in het vroegere regeeringsreglementen en is in 1854 opgenomen naar analogie van art. 152 der Grondwet van 1848. Doch dit artikel is bij de herziening in 1887 verdwenen, hoofdzakelijk omdat het als nutteloos werd beschouwd.

Bij de nadere toelichting der voorgestelde alinea's van art. 75 wordt wat het eerste lid betreft o. a. gezegd dat de woorden: „In naam des Konings" zijn ingelascht, doch om het nieuwe beginsel voorop te stellen de aanvangswoorden: „voor zooveel de Europeanen betreft" zijn weggelaten.

In de toegevoegde nieuwe zinsnede is wel de mogelijkheid van verschil van recht voor Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen aangenomen, maar ligt geenszins de verplichting opgesloten dit te behouden, veel minder het in het leven te roepen.

Daar de rechterlijke organisatie, benevens het straf- en procesrecht voor alle Inlanders reeds geregeld werd bij algemeene verordeningen en ook het wetboek van koophandel gemakkelijk toepasselijk is te maken, behoefde in het tweede lid van het artikel alleen voor de Mohammedaansche en Heidensche Inlanders hun nationaal burgerlijk recht genoemd te worden. De daarvoor gebezigde uitdrukking: „godsdienstige wetten, instellingen en ge-

bruiken" is behouden omdat zij sedert 1848 steeds als zoodanig is opgevat. De hierbedoelde handhaving van het nationale recht wordt alleen verzekerd aan de genoemde Inlanders. Door Christen te worden, komen zij, wat het burgerlijk recht betreft, in den normalen toestand, d. w. z. zij worden onderworpen aan het Ind. Burg. Wetboek, behoudens de bijzondere voorschriften en gebruiken ten aanzien van het familierecht en de onder hen bestaande agrarische toestanden.

Wat de vreemde Oostersche bevolking betreft, de Minister heeft gemeend, van hun nationaal familie- en erfrecht geen melding te moeten maken, ofschoon het wel degelijk in de bedoeling ligt ze in een bijzonderen rechtstoestand te laten. De mogelijkheid mag niet afgesneden dat de Koninklijke of lagere koloniale wetgever tot dien maatregel overgaat. Deze juridische finesses verder onbesproken latende, wordt nog slechts vermeld dat blijkens de toelichting op het derde lid het de bedoeling is om thans eene vrijwillige onderwerping aan het geheele Westersche burgerlijk recht toe te laten, niet slechts voor Mohammedaansche en Heidensche Inlanders, maar ook voor Vreemde Oosterlingen, waar dit te voren slechts voor een bepaalde rechtshandeling betreffende het vermogensrecht mogelijk was.

Eindelijk is het voorschrift vervat in het laatste lid van het tegenwoordige art. 75 weggelaten, omdat hiervan rechtsonzekerheid het gevolg is en waar de rechter verplicht is bij de niet uitdrukkelijke regeling van eene handeling naar het nationale inlandsche recht, de beginselen van dat recht na te gaan, er door verleid wordt tot het volgen van het gemakkelijk middel om dan maar het Europeesche toe te passen.

In de Memorie van Toelichting op het tweede wetsontwerp wordt gezegd, dat geen artikel van het R. R. onder de schrijvers over het Indische staatsrecht tot zooveel verschil van opvatting aanleiding heeft gegeven als art. 109, terwijl ook de regeeringsopvatting daarvan sedert 1854 niet altijd in alle opzichten dezelfde is gebleven, evenmin als de toepassing door de Indische rechtscolleges. De gelijkstelling met Europeanen verkrijgt meer en meer een omvang, waaraan nog een dertigtal jaren geleden niet werd gedacht, terwijl de onvoorwaardelijke gelijkstelling van Inlanders, die het Christendom belijden, met Inlanders, die Mohammedanen of Heidenen zijn, een onoverkomelijk beletsel oplevert tegen eene regeling der rechtspositie van eerstgenoemden in overeenstemming met hunne geestelijke, maatschappelijke en economische behoeften. Voorts past het artikel slechts bij het strenge dualisme in de rechtsbedeeling waarvan art. 75 tot dusver uitgaat en wanneer dit herzien wordt is om al die redenen ook eene herziening van art. 109 noodig.

De van ouds bestaande verdeeling der personen in drie hoofdgroepen: Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen, wordt door den Minister als een feit erkend, maar ook niet meer dan dit. Nu die onderscheiding zich historisch ontwikkeld heeft, en overal zoozeer in het licht komt is het onmogelijk, dat daarmede op eens worde gebroken. Wel worden de scherpe grenzen tusschen de beschouwde categorieën hoe lager hoe meer uitgewischt, doch bij de meerderheid bestaan toch belangrijke verschillen, waarmede voorloopig rekening is te houden, al erkent men met den Minister, dat het verschil in wetgeving,

bestuursinrichting en belastingstelsel ook in Nederlandsch-Indië eenmaal tot de geschiedenis zal behooren.

Dat men wijken, gemeenten of zelfs streken, grootendeels door Inlanders of Vreemde Oosterlingen bewoond, plaatst onder het onmiddellijk gezag van hoofden van hun landaard en godsdienst, is niet meer dan verstandig, terwijl ongetwijfeld sommige belastingen meer voor de eene dan voor de andere categorie van ingezetenen geschikt zijn. Het wordt echter op den duur als verlammend beschouwd dat, wat de handhaving der politie betreft, aan niet tot hunnen landaard behoorende personen exterritorialiteit wordt toegekend, anders dan wanneer feitelijke omstandigheden daartoe dwingen. De oorspronkelijk breede kloof tusschen blanken, bruinen en gelen is, voor een goed deel, door het ontstaan van tusschentinten, al lang gedempt en alles wat berust op de onderstelling van het voortbestaan van die kloof zal bij toenemend onderling verkeer, steeds minder voldoen. De menschen van zuiver ras worden beschouwd als de uiteinden van elkander in eene richting steeds meer naderende lijnen. Waar de Westersche afkomst alleen niet meer voldoende is als kenmerk voor Europeanen, gelijk in den breede wordt aangetoond, dient de wet nauwkeuriger dan tot dusverre aan te geven, wie in den rechtstoestand van Europeaan verkeert.

Een goed antwoord te geven op de vraag, wie tot elk der drie hoofdgroepen van de bevolking is te brengen, is niet wel doenlijk. Het eenige objectieve kenmerk, dat de Minister heeft kunnen vinden, moet gelegen zijn in de rechtsbehoeften. Daarom handelt men het veiligst met niet in de wet te zeggen wie Europeanen, enz. zijn, doch wel wie met één dezer categorieën wordt gelijk gesteld, wie onderworpen zullen zijn aan de bepalingen voor elke groep uitgevaardigd. In de eerste plaats worden in een Nederlandsche kolonie als de meest typische Europeanen, de persoonlijk uit Nederland afkomstige Nederlanders beschouwd. In de tweede plaats zullen alle personen uit Europa afkomstig, in denzelfden rechtstoestand moeten verkeeren, omdat zij, vergeleken met de inlandsche bevolking, in godsdienst, aard, levenswijze. enz., niet noemenswaardig van de Nederlanders onderscheiden zijn. Wel geldt dit niet voor Zigeuners, Samojèden, Kalmukken, Kirgizen, enz., maar hun aantal zal in Indië wel altijd zoo klein wezen, dat eene speciale bepaling voor hen in het R. R. onnoodig zal zijn. In de derde plaats is de rechtstoestand der Nederlanders ook de meest passende voor alle Amerikanen, Afrikanen, Australiërs en niet in N.-I. inheemsche Aziaten, die door het belijden van den Christelijken godsdienst, geacht kunnen worden met de Europeanen tot één beschavingsgemeenschap te behooren. Natuurlijk wordt hier geen dogmatisch onderzoek naar de rechtzinnigheid bedoeld, doch alleen dat men den uiterlijken staat moet voeren, welke in N.-I. en elders tegenover den Islam de Christenen onderscheidt, een onderscheid zoo tastbaar en met zulke verreikende gevolgen ten aanzien van het huiselijk en maatschappelijk leven, dat men veilig op alle niet tot de inlandsche bevolking behoorende Christenen de bepalingen, voor Europeanen geldende, kan toepassen. In den regel berust hun familierecht, zelfs in Mohammedaansche staten op dezelfde beginselen als het Nederlandsche. Dit laatste meent de Minister ook als kenmerk te moeten aannemen ten opzichte van Amerikanen, Afrikanen, Australiërs en vreemde Aziaten, die het Christendom niet belijden en als zoodanig zijn ook de Japanners bij St. 1899 no. 121 in den rechtstoestand der Europeanen ge-

bracht. Om onzekerheid in de toepassing te voorkomen, wordt het veiliger geacht in de wet te spreken van „familierecht" en niet van den rechtstoestand in het algemeen. Het is feitelijk ook de alles beheerschende factor. Het behoeft evenwel niet volkomen gelijk te zijn aan het onze, maar moet een gelijksoortig huiselijk leven ten gevolge hebben.

Het beginsel, dat alle Nederlanders aan de rechten en verplichtingen der Europeanen zijn onderworpen, brengt mede dat hetzelfde ook het geval zal zijn met hunne afstammelingen in den Ind. Archipel, voorzoover zij volgens St. 1892 no. 268 het Nederlanderschap bezitten. Ten aanzien van de afstammelingen der andere personen, die zich van elders in N.I. hebben nedergezet en aldaar in den rechtstoestand van Europeanen verkeeren, is echter eene bepaling in het R. R. noodig.

Met betrekking tot de Inlanders is er, bij het uitmaken op wie de bepalingen voor hen gegeven toepasselijk zijn, nog eene moeilijkheid die bij de Europeanen niet voorkomt, dat namelijk dezelfde rechtstoestand niet voor allen past. Men vindt namelijk overal een beslist verschil in familieverhoudingen tusschen de Inlanders, die het Christendom belijden en hen, die Mohammedanen of Heidenen zijn. Bovendien hebben eerstgenoemden veelal andere maatschappelijke en niet zelden ook andere economische belangen. Ongetwijfeld blijft een Inlander, al is hij Christen, uit een anthropologisch oogpunt zijn landaard behouden. Dit belet echter geenszins, dat hij dientengevolge andere rechtsbehoeften kan hebben, dan zijne Mohammedaansche of Heidensche landgenooten. Het spreekt van zelf, dat het voorbijzien dezer waarheid door het tegenwoordig vierde lid van art. 109, niet slechts eerstgenoemden in hunne belangen benadeelt, doch tevens aan de verbreiding van het Christendom in den weg staat. De Minister acht, ook om laatstgenoemde reden, de oplossing der quaestie van het recht, dat voor de inlandsche Christenen moet geldenee, ne taak, waaraan de wetgever zich niet mag onttrekken. Zooals het thans is, wordt een Christen, ten aanzien van het familierecht, onderworpen aan het recht der Mohammedanen of Heidenen, dat polygamie, kinderhuwelijk. matriarchaat, enz. kent en aan instellingen omtrent het erfrecht, welke met die familieverhoudingen samenhangen. En neemt men aan dat volgens de derde alinea van art. 75 onder de „instellingen" der Christen-Inlanders hun eigen recht is te begrijpen, dan wordt de zaak nog erger, omdat niemand weet te zeggen, wat het familie-erfrecht der inlandsche Christenen is. Met verwijzing naar de uitgebreide literatuur over de evangelisatie in N.I., constateert de Minister in de laatste twaalf jaren eene algeheele omkeering in de publieke opinie omtrent de inlandsche Christenen, terwijl van de weinige ingenomenheid met het Christendom en zijne belijders, waarvan bij de vaststelling van het R. R. bij zeer velen bleek, thans geen spoor meer over is.

Ten einde bij het ontwerpen eener betere regeling op vasten bodem te staan, heeft de Minister bij de Mem. v. Toelichting eene resumeerende Nota gevoegd, van hetgeen uit gepubliceerde geschriften bekend is omtrent den kerkelijken en maatschappelijken toestand der inlandsche Christenen, voor zooveel noodig historisch toegelicht en met de vereischte statistieke gegevens aangevuld. Uit deze en de andere bijlagen blijkt, dat in elk geval de algeheele gelijkstelling met Mohammedanen en Heidenen, in 1854, in strijd was met den feitelijken

toestand en een breken met de historische lijn. Er wordt gewezen op een diepgaand verschil tusschen het christelijk en het andere deel der bevolking. Het vertoont een ander maatschappelijk beeld, over het algemeen eene onmiskenbare neiging tot assimilatie met Europeanen. Had men slechts te doen met de zoodanigen, die met de Indo-Europeanen één maatschappij vormen, gelijk de „burgers" in de Molukken e. d. dan zou de regeling van hun rechtstoestand eenvoudig zijn. De overgroote meerderheid der inlandsche Christenen vormt echter eene van de Indo-Europeanen afgescheiden maatschappij en zij hebben vele belangen aan deze vreemd. Vooral met het oog op deze zal men voor de inlandsche Christenen een bijzonderen rechtstoestand in het leven moeten roepen. Hun aantal is sedert 1854 sterk vermeerderd en groeit nog voortdurend aan, terwijl dat der inlandsche Christenen, die wel in de Indo-Europeesche maatschappij zijn opgenomen, op de meeste plaatsen tamelijk stationnair blijft, zoo niet eene neiging tot vermindering vertoont. Vooral met het oog op de uitkomsten van het pauperisme-onderzoek is er van afgezien een verschil tusschen de beide soorten van Christenen te maken, ten einde niet door eene wettelijke bepaling de klasse der Indo-Europeanen met eenige duizenden te gaan vermeerderen.

De grondslagen van eene algemeene regeling, welke zoowel voor de „burgers" in het Oostelijk gedeelte van den Archipel als voor de Dessa- of Negorij-christenen geschikt is en die bij Koninklijk Besluit zal worden vastgesteld, worden door den Minister als volgt medegedeeld:

Burgerrechtelijk zijn de inlandsche Christenen aan dezelfde voorschriften als de Europeanen onderworpen, voor zoover die voorschriften niet onvereenigbaar zijn met het gewoonterecht, dat zij als het hunne erkennen en opvolgen, of met bepalingen die voor Inlanders in het algemeen gelden, voor zoover deze niet blijkbaar alleen Mohammedanen en Heidenen op het oog hebben. Zoo vaardigde in 1651 De Vlaming van Outshoorn eene regeling uit, waarvan de artt. 11 en 12 in substantie bepalen, dat het huwelijksgoederenrecht en het Hollandsche erfrecht op de Negorij-Christenen toepasselijk zouden zijn, „*excepto* de landen, die een geheel geslacht toekomen, alzoo die ten allen tijde bij het geslacht blijven, en bij versterf weder op de negorij devolveeren".

Dit laatste doelt blijkbaar op de ook tegenwoordig in de Ambonsche negorijen bestaande instelling der *dati*-goederen. In denzelfden geest zal op Java het dessarecht aan het Ind. B.W. derogeeren en zullen de inlandsche Christenen overal bevoegd blijven tot uitoefening der inlandsche zakelijke rechten op den grond, bij de agrarische verordeningen gewaarborgd. De omvang van het inlandsch gemeentelijk verband in N.-I. is niet slechts van publiekrechtelijken, maar ook van privaatrechtelijken aard; terwijl men wat de evengenoemde bijzondere bepalingen betreft, te denken heeft aan vereenvoudiging van het Eerste Boek van het Ind. B.W. Het spreekt van zelf, dat het gewoonterecht der inlandsche Christenen hun gewoonterecht blijft, ook al hebben zij dit met andere Inlanders gemeen, mits het geen specifiek Mohammedaansch of Heidensch karakter draagt. Het zal echter, in verband met deze beperking, noodig zijn in het Kon. Besluit de artikelen van het Ind. B.W. te noemen, waarvan door geene instellingen of gebruiken mag worden afgeweken.

Publiekrechtelijk wenscht de Minister de inlandsche Christenen in den-

zelfden rechtstoestand als de overige Inlanders te laten, alleen met verwijdering daaruit van alles wat op het Mohammedanisme of het Heidendom betrekking heeft, als de verplichting om deel te nemen aan niet-Christelijke offers of feesten, aan het onderhoud van moskeeën, tempels, heilige graven, godsdienstscholen, enz., de onderwerping aan het gezag van Mohammedaansche of Heidensche geestelijken, de eerbiediging van niet-christelijke feest- of vastendagen, de verwaarloozing van de viering van den Zondag, enz. enz. Voor de inlandsche Christenen, die niet in dessa's of negorijen wonen, maar met de Indo-Europeanen één maatschappij vormen, zal aldus het eenig publiekrechterlijke onderscheid tusschen hen en de Indo-Europeanen worden, dat zij inlandsche belastingen betalen, tot inlandsche ambten benoembaar zijn, in de inlandsche gemeenten als ingezetenen kunnen worden toegelaten, en aan het gezag van inlandsche hoofden zullen zijn onderworpen.

Wanneer de beginselen, neergelegd in deze wetsontwerpen in toepassing komen, zal langzamerhand de afwijkende rechtstoestand der Europeanen kunnen beperkt worden tot datgene, wat samenhangt met de eigenaardige behoeften der Westerlingen in een tropisch klimaat en onder eene Oostersche bevolking. Afstammelingen, die uit een anthropologisch oogpunt geen Westerlingen meer zijn, kunnen zich in de Oostersche meerderheid oplossen, en deze zal haar inlandsch karakter behouden, met verwijdering daaruit, naar de Minister hoopt, van de niet-christelijke eigenaardigheden, welke dat karakter thans nog aankleven, en met overneming van hetgeen in de Westersche beschaving christelijk is.

Omtrent de derde categorie van personen, de Vreemde Oosterlingen, wordt vooropgesteld dat de rechten en verplichtingen van deze alleen kunnen rusten op personen, niet behoorende tot de in N.-I. inheemsche volken, onverschillig of zij het onderdanen-verband met hun oorspronkelijk vaderland al dan niet hebben verbroken. Een Chinees bijvoorbeeld blijft een Chinees, al is zijne familie sedert eeuwen in N.-I. gevestigd, mits hij zijn nationaal karakter niet in zoodanige mate hebbe afgelegd, dat hij van Inlanders niet of niet noemenswaardig meer te onderscheiden is. Eene wijziging van het oorspronkelijk karakter der Chineezen, veroorzaakt door aanpassing aan de van China verschillende locale omstandigheden kan niet als een afleggen daarvan worden aangemerkt, zoolang de Chinees niet in de inheemsche bevolking is opgegaan. Heeft de assimilatie eenmaal plaats gegrepen, dan moet zijn bijzondere rechtstoestand als zoodanig ophouden, omdat die dan niet meer aan eene bestaande behoefte beantwoordt.

Aangetoond wordt hoe de gelijkstelling van Vreemde Oosterlingen met Inlanders niet meer past in het systeem waarop het gewijzigd artikel 75 zal rusten. Het aannemen als eene zelfstandige categorie van personen belet geenzins, dat zij aan sommige belastingen der Inlanders, dan wel der Europeanen kunnen zijn onderworpen en ditzelfde geldt van nog meer onderdeelen van hun rechtstoestand. De bepaling van art. 73 R. R. omtrent het zooveel mogelijk wonen in afzonderlijke wijken onder eigen hoofden, blijft natuurlijk, ook in het nieuwe systeem, in haar geheel. Het is in het belang der Vreemde Oosterlingen zelf, niet minder dan in dat van de handhaving der politie, dat zij op een bepaald territoir hunne eigenaardige levenswijze kunnen blijven volgen, zonder personen van eene andere levenswijze te hinderen, en dat, voor de onmiddellijke

aanrakingen van het bestuur met hen, hoofden zijn aangewezen, die hunne taal spreken en dezelfde zeden en gewoonten hebben. Zoodanige hoofden vindt men uit den aard der zaak alleen onder hun eigen landaard. Wanneer dan echter in zulke wijken Europeanen of Inlanders vrijwillig gaan wonen, zullen ook zij aan de hoofden daarvan hebben te gehoorzamen.

Nu er geen categorieën van personen meer zullen bestaan, die hetzij met Europeanen of met Inlanders zijn gelijk gesteld, vervalt de bepaling van het eerste lid van het tegenwoordig art. 109. Dit artikel zal ook niet meer gewagen van de bevoegdheid van den G. G. om uitzonderingen te maken op de toepassing van de daarin gestelde regels. De strekking schijnt eene algemeene geweest te zijn, doch in de practijk is van die bevoegdheid slechts gebruik gemaakt voor individueele gelijkstellingen uit zuiver persoonlijke gunst De aanvragen zijn een steeds wassende stroom geworden, waartegen het bestuur machteloos bleek en waardoor het stelsel van bestuur en van belastingen dreigde te worden ondermijnd. Vooral het besef, dat de staat van Europeaan meer aanzien geeft, leidde tot het verlangen naar de gunst van gelijkstelling. Met het aanmerkelijk inkrimpen van het verschil in rechtsbedeeling zal deze ophouden een voorwerp van begeerlijkheid te zijn.

Ieder gekleurd Christen van vreemde afkomst zal voortaan dezelfde rechten en verplichtingen hebben als een volbloed Europeaan. De rechtstoestand der inlandsche Christenen zal alleen van die der Europeanen verschillen, voor zoover hun eigenaardige maatschappelijke en economische toestand zulks vordert. De afwijking zal ten aanzien van het burgerlijk recht, voor de inlandsche Christenen, die onder de Indo-Europeanen leven, van zoo goed als geene beteekenis zijn. Ieder Mohammedaan of Heiden zal bovendien, door vrijwillige onderwerping aan het burgerlijk recht der Europeanen, zich kunnen onttrekken aan de heerschappij zijner godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, voor zoover die voor hem gelden. Wil nu een Mohammedaan of Heiden nog meer het aan zijn landaard verbonden karakter afleggen, dan is de naturalisatie als Nederlander daartoe het aangewezen middel. Eveneens zullen de weinige inlandsche Christenen, die door opvoeding als anderszins in den maatschappelijken kring der werkelijke Europeanen verkeeren, zich door naturalisatie ook wettelijk in dien kring kunnen doen overbrengen.

Uit de toelichting op de andere deelen van het wetsontwerp zij aangeteekend dat in het voorgestelde tweede lid van art. 109 sub. 1° het woord „Nederlanders" is gebezigd in de beteekenis van „Nederlandsche staatsburgers," welke het in onze geheele wetgeving heeft. Inlanders en vreemde Oosterlingen zullen dus niet als Nederlanders worden aangemerkt, tenzij genaturaliseerd, dan wel uit anderen hoofde (St. 1892 No. 268).

Sub. 2° zal het woord „afkomstig" opgevat moeten worden, niet als betrekking hebbende op de streek, welke men, misschien toevallig, verliet om zich naar Ned.-Indië te begeven, maar op het land, waar men tehuis behoorde.

In het derde lid van het voorgestelde artikel staat: „zonder den staat van Nederlander te bezitten." Afgescheiden van de naturalisatie, kan het gebeuren, dat een volbloed Inlander Nederlander is, bijv. het kind, buiten huwelijk verwekt door een Inlander bij eene inlandsche vrouw, die met een Nederlander is gehuwd geweest, en tot haar vorigen staat niet is teruggekeerd, wanneer zoodanig kind door haar werd erkend (art. 334 St. 1898 2° 158.)

„Opgelost," aan het slot van dat derde lid, beteekent hetzelfde als „vermengd" in art. 9 van St. 1855 No. 79 en is op te vatten in de beteekenis, dat eene aanpassing aan de inlandsche maatschappij heeft plaats gehad. Zoo zal iemand, die wettelijk Europeaan of Chinees is, zich niet alleen met Inlanders kunnen assimileeren, die Mohammedanen of Heidenen zijn, maar ook met de inlandsche Christenen. De feitelijke oplossing in de inlandsche maatschappij zal uit den aard der zaak veelal geleidelijk plaats hebben, en zij zal zich in den regel slechts laten denken bij Indo-Europeanen, Indo-Chineezen, Indo-Arabieren, enz. Zij is alleen denkbaar met betrekking tot de inheemsche bevolking in eene bepaalde streek, en, wanneer in zoodanige streek verschillende inheemsche natiën samen wonen, bovendien met betrekking tot eene bepaalde inheemsche natie. Het is, volgens den Minister, te hopen, dat vooral de mogelijkheid van oplossing in de maatschappij der inlandsche christenen een middel zal blijken, om den kring der Indo-Europeanen te ontlasten van de vele elementen, voor wie het Europeaanschap uit een economisch oogpunt niets anders dan nadeelen oplevert. De overgang tot de inlandsche maatschappij kan echter ook het gevolg zijn, door de wetgeving vastgeknoopt aan eene bepaalde handeling, namelijk het huwelijk met een Inlander, zelfs van eene volbloed Europeesche vrouw.

In het vierde lid van art. 109 is de vermelding van den godsdienst, gelijk in het tegenwoordige derde lid, weggelaten, aangezien tot de vreemde Oosterlingen nu ook Joden kunnen behooren. Het is in het belang der weinige Joden in quaestie, dat hun personeel statuut evengoed worde geëerbiedigd als dat der Mohammedaansche Arabieren of der Boeddhistische Chineezen.

EENE EERLIJKE WAARSCHUWING.

In de October- en de November-aflevering van het *Indisch Militair Tijdschrift* zijn door de Redactie opgenomen de door haar van bevriende zijde ontvangen: Wenken en voorschriften gegeven door een troepen-commandant, tevens civiel gezaghebber in een nog niet geheel gepacificeerd gebied, wijlen kapitein M. J. J. B. H. Campioni.

Deze buitengewoon verdienstelijke officier onderscheidde zich zeer bij de krijgsverrichtingen op Lombok en nam daarna gedurende een viertal jaren bij het korps marechaussée in Atjeh deel aan tal van belangrijke excursiën, waarbij hij door zijn moedig, energiek optreden en zijn helder inzicht in de Atjehsche aangelegenheden zoodanig de aandacht trok van den gouverneur van Heutsz, dat deze hem belastte met het civiel bestuur in de XXVI Moekims. In 1899 dwong een ernstige leverziekte hem naar Nederland te vertrekken, doch in 1901 hersteld in Indië teruggekeerd, werd hij onmiddellijk weder in Atjeh geplaatst en aldaar belast met het civiel bestuur over de onderafdeeling Tapa Toean en in 1903, na voor zijne schitterende verdiensten buitengewoon te zijn bevorderd tot kapitein, met het civiel gezag en het commandement der troepen in de onderafdeeling Meulaboh. Het was in deze functie, dat hij den 26en Maart dezes jaars bij een klewangaanval in het Seunagansche zoodanig werd gewond, dat hij enkele dagen later bezweek.

Krachtig, beleidvol bestuurder, was hij bovendien een kranig aanvoerder met groote krijgservaring, wiens wenken en voorschriften voor zijne kameraden van zeer groote waarde zijn. De redactie van het I. M. T. deed daarom goed met dit geschrift in wijder kring bekend te maken dan waarvoor het oorspronkelijk was bestemd.

De wenken en voorschriften, welke het bevat, zijn bestemd voor bivak- en patrouille-commandanten en natuurlijk door hun aard meest alle weinig belangrijk voor de meeste lezers van ons tijdschrift. Onder het hoofd: „algemeene voorschriften" trof ons echter de volgende waarschuwing omtrent de behandeling van inlandsche soldaten, welke, gegeven door een officier met zoo groote ondervinding te velde, naar onze meening groote waarde heeft.

„Met den meesten ernst — zegt kapiten Campioni — wordt gewaarschuwd „tegen het in 't oog loopend achterstellen of minderwaardig keuren van de „inlandsche soldaten bij de Europeesche. Laten we eerlijk zijn en erkennen, „dat ook de meeste Europeesche fuseliers een stimulans noodig hebben om „zich werkelijk in 't gevaar te begeven.

„Bij weinigen is dit plichtbesef of eerzucht; bij velen naijver op- en schaamtegevoel voor elkander en dan nog vooral angst voor bijtenden spot.

„Welke stimulans blijft den inlandschen fuselier, wanneer men à priori allen over een kam scheert en hen minderwaardig keurt? Men behandelt hen als geweerkoelies, minacht hen en verwondert zich dan nog, en is verontwaardigd, dat zij zich in 't gevaar niet ontpoppen als dappere soldaten. Men verkondigt met voorliefde, dat de inlander een machine is, doch dit is onwaar; van nature is hij dat minder dan een Europeaan van zijn stand en ontwikkeling. Doch wij hebben het hem gemaakt, wijl 't ons te veel moeite kostte om hem zaken, die hem van nature onbekend zijn, te doen begrijpen. Alles moet in het werk worden gesteld om het zelfvertrouwen van den inlandschen fuselier, zijn gevoel van eigenwaarde te verhoogen, en daartoe is in de eerste plaats noodig, dat de aanvoerder blijken geve vertrouwen in hem te stellen."

Ook in het burgerlijk leven kan deze waarschuwing o. i. van nut zijn voor eene passende behandeling van inlandsche ondergeschikten.

Kenmerkend voor de goede denkbeelden, die bij onze troepenaanvoerders heerschen, zijn ook de volgende wenken, vooral indien men in aanmerking neemt, dat het geschrift, waarin ze voorkomen, niet voor publiciteit buiten de bestuursafdeeling bestemd is geweest.

Bivak-cantines. Er moet gezorgd worden, dat de bivaks ruim van bier, limonade en andere versnaperingen zijn voorzien. Het bierverbruik moet binnen zekere grenzen gehouden worden. Alle verkoop van wijn, port, bier e. a in de toko's bij de bivaks moet verboden worden. Het streven moet zijn om veel voor de gezelligheid van den soldaat te doen en een ruime barak voor cantine te bestemmen. Zoo mogelijk moet getracht worden tegen billijke prijzen chocolade, koffie enz. verkrijgbaar te stellen. Wanneer de fondsen het toelaten, zullen illustratiën, tijdschriften en couranten ter circulatie worden rondgezonden . . . . .

Dwangarbeiders. Het onnoodig aan gevaar blootstellen van dwangarbeiders mag niet voorkomen. Hen op excursie zonder dekking buiten een bivak te laten logeeren, hen zonder dekking ter fourageering te zenden of te werk te

stellen, elders dan waar geen gevaar te duchten is, moet ten stelligste worden verboden. . . . . .

Het doorzoeken van het terrein. . . . . . Het is overbodig te zeggen, dat tegen mishandeling van gewonden bij het gevangen nemen of tegen het verminken van lijken met alle gestrengheid gewaakt moet worden. Zijn vrouwen of kinderen gewond, dan worden zij verbonden en aan de bevolking overgegeven.

Het vernielen van huizen, vruchtboomen enz. Geen enkel huis mag afgebroken worden, onder welk voorwendsel ook; wanneer 't niet beslist noodig is, mogen geene atappen afgenomen worden. Vruchtboomen mogen nooit geveld worden, daaronder klapperboomen te begrijpen. . . . . .

Omgang met hoofden. Men zij beleefd, doch streng en standvastig. Eenmaal een order gegeven zijnde, mag daarvan geen haarbreed worden afgeweken. Het driftig worden, bulderen en vloeken tegen de hoofden moet niet geduld worden; vooral ook niet het meesterachtig handelen van sommige commandanten van wachter of plantons of zelfs het afrukken van wapens. . . . . .

Vrouwen. Met de meeste gestrengheid moet gewaakt worden tegen het familiaar zijn van manschappen tegenover vrouwen. Het mag niet voorkomen, dat na eenigen tijd van vestiging onzer troepen, vrouwen en meisjes nog voor onze troepen de vlucht nemen. Elk onnoodig aanspreken, elke gekheid moet verboden zijn; handtastelijkheden worden vervolgd als aanranding van de eerbaarheid. . . . . .

EEN ENGELSCHE DAME IN AFGHANISTAN.

Nu op 5 Dec. jl. uit Jalalabad eene Britsche missie naar den Emir van Afghanistan op weg is gegaan, die op Maandag 12 Dec. te Kaboel aankwam, mag het van belang geacht worden omtrent dit land eenige bijzonderheden te vernemen afkomstig van eene Engelsche dame, die acht jaar te Kaboel heeft gesleten. Mevrouw K. Daly, die aldaar werkzaam was als geneeskundige, in dienst van de Afghaansche regeering en lijfartse van de Koningin, heeft na haar terugkeer aan een lid der persvereeniging in Engeland een en ander medegedeeld over hare ervaringen aan het hof van Habib Oellah. Zij was in de laatste drie jaren aldaar de eenige Europeesche vrouw en mocht in tegenstelling met elk ander vreemdeling te Kaboel in alle huizen bezoeken afleggen. Het is er altijd een leven van groote bezorgdheid, want men is feitelijk geheel van de buitenwereld afgesloten. Vooral tijdens den dood van den vorigen Emir en de Tirah-veldtocht was men bijzonder angstig, daar de meest verontrustende geruchten te Kaboel verspreid werden. De Europeanen werden gewaarschuwd dat zij in gevaar verkeerden, doch hen werd geen leed gedaan. Het grootste gevaar was te duchten van fanatieke bergbewoners, die naar de stad kwamen. Op haar leven heeft men het echter nooit toegelegd, vermoedelijk wegens haar geneeskundige werkzaamheid onder het volk; meer dan eens hebben de Afghaansche hoofden haar zelfs in tijden van gevaar voorgesteld om zich op een van hun buitenverblijven in veiligheid te stellen. Het is moeilijk om

te beschrijven hoe men zich gevoelt op eene plaats als Kaboel en het is niet doenlijk voor hen, die daar niet gewoond hebben, om zich een voorstelling te maken van den gemoedstoestand van hen, die er zijn. Hoewel slechts 180 Eng. mijlen van de grens van Britsch-Indië en drie dagen per post van Peshawur, is het alsof men op een andere planeet woont. Wat iemand het ergste zenuwachtig maakt, is de wetenschap, dat al uw handelingen worden nagegaan en iederen dag over het doen en laten van iemand rapport wordt uitgebracht. Intusschen had mevrouw Daly niet veel tijd om daarover te tobben want als geneeskundige had zij de handen vol.

Het grootste deel van haar geneeskundige praktijk oefende zij uit in haar eigen woning, die altijd openstond voor Afghanen van allerlei stand. Dagelijks waren er 300 tot 500 genees- en heelkundige gevallen te behandelen. Een groot deel daarvan werd geleverd door de 3000 personen, werkzaam in de fabrieken, waar ontploffingen en andere ongevallen voortdurend plaats hadden. Vele patienten kwamen echter ook van groote afstanden zelfs uit Herat, Kandahar en de Pamir.

De tegenwoordige Emir en prins Nasrulla bouwden voor haar een hospitaal te Kaboel, waarin 100 bedden beschikbaar waren. Dit is echter sedert verkocht en men heeft plan om met de opbrengst vier hospitalen in verschillende wijken te bouwen. Gedurende een cholera-epidemie — en zij beleefde er twee gedurende haar verblijf aldaar — geleek Kaboel wel eene belegerde stad. De straten waren geheel verlaten, behalve door hen, die een aanval gekregen hadden of door degenen, welke de dooden moesten begraven. De eerste der beide epidemiën was wel de ergste, want toen vluchten zelfs al de „hakims" of inlandsche dokters met het hof naar Paghmann.

Een tijd van grooten angst doorleefde zij toen de heer Martin, een Engelsche hoofdingenieur in den dienst van den Emir, in zijn atelier werd aangevallen. Als door een wonder ontsnapte deze aan den dood, want zijn aanvaller wierp hem met een zwaren kogel, die gelukkig juist langs hem heen vloog.

Mevrouw Daly werd goed bewaakt en kwam nooit buiten zonder een bereden escorte. Het te Kaboel heerschende spionnagestelsel is verbazingwekkend. „Neem bijv.", zeide zij, „den Britschen agent daar ter plaatse. Sinds ik in de stad kwam, zijn er drie geweest. Zij moeten Mohammedanen zijn, en zijn meestal officier in het Indische leger. Maar in alle opzichten zijn zij gevangenen. Ik geloof, dat zij door den Emir in plechtige audiëntie worden ontvangen; maar zij durven niemand bezoeken, en al de jaren dat ik in Kaboel ben geweest, heb ik onzen agent nooit op straat gezien. Een enkele maal zag ik lieden van zijn staf, doch tot hen het woord te richten zou zeker tot resultaat hebben gehad, zonder uitstel over de grens te worden gezet. Geen Afghaan mag het Britsche Agentschap betreden, en geen Engelschman heeft, sedert Sir Salter Pyne's verblijf in Kaboel, den Agent een bezoek gebracht. Het is wel bekend, dat, indien men niet in moeielijkheden wil komen, het Agentschap behoort te worden gemeden. Zelfs het feit, dicht bij dat gebouw te worden gezien, wekt verdenking, wat tal van Afghanen tot hun schade hebben ondervonden. In vele gevallen bepaalden de straffen zich dan niet enkel tot gevangenisstraf."

Ondervraagd over de politiek, zeide Mevr. D. dat deze natuurlijk niet op haar terrein lag, doch door hare nauwe betrekking tot het hof en tot het volk, was zij wel in staat om een inzicht in de zaken te krijgen, voor zoover

dit voor een vreemdeling mogelijk was. De voorgenomen Britsche zending achtte zij van het hoogste belang en in elk geval noodzakelijk, want sedert den dood van Abdoer Rachman bestond er geen geschreven overeenkomst tusschen Groot-Britannië en Afghanistan. Bij gemis aan bindende overeenkomsten heeft de tegenwoordige Emir van zijn getrouwheid blijk gegeven door het zenden van betuigingen van toewijding aan den Onderkoning, maar er zijn tal van zaken, die bespreking vorderen. De Emir heeft nooit het voor hem bestemde subsidie uit de Britsch-Indische geldmiddelen aanvaard, daar hij meende er geen recht op te hebben, bij gemis van een bepaalde overeenkomst. Verleden jaar stond Habib-Oellah gereed om een bezoek aan Indië te brengen en het militair geleide was reeds verzameld, toen plotselinge binnenlandsche troebelen hem verplichten van het plan af te zien. Persoonlijk is de Emir bereid om Indië een bezoek te brengen, doch hij gevoelt dat het onverstandig zou zijn om thans het land te verlaten. Voorts is hij een ijverig werkzaam man, die verscheidene uren van den dag aan zijne regeeringstaak wijdt. (De geschetste houding van den Emir wordt ook wel aldus uitgelegd, dat hij gaarne zijne volkomen onafhankelijkheid zou willen bewaren). In den laatsten tijd hadden grensquaesties aanleiding tot ongerustheid gegeven. Wat den invloed van Rusland betreft, volgens Mevr. Daly behoeft er niet aan getwijfeld te worden, of het eigenlijke volk is tegen Rusland en voor eene nauwere aanraking met de Engelschen en zelfs aan het hof is de stemming beslist niet ten gunste van Rusland. Men hoorde in Kaboel wel veel over Russische intriges, maar in werkelijkheid was daarvan weinig te bespeuren. In het vorige jaar werden twee zoogenaamde Russische ordonnansofficieren, die men voor spionnen hield, te Herat gevangen genomen en naar Kaboel gebracht. De eene stierf van koorts in de gevangenis en de andere verdween, niemand weet waarheen. Ook meende men dat er toen een Russisch agent in Kaboel verblijf hield, hoewel daaromtrent de meeste geheimhouding werd in acht genomen. Het kan niet betwijfeld worden dat Russische agenten besliste pogingen hebben gedaan om met den Emir in nauwere aanraking te komen en kort na de troonsbestijging van den tegenwoordigen Emir werden geschenken van Russisch geschut en ammunitie door de Afghaansche regeering geweigerd. Volgens het oordeel van de berichtgeefster worden de Russische toenaderingen van de zijde van den Emir en zijn raadslieden niet gunstig beantwoord.

Op een vraag over het leven in een Afghaansche harem, zeide zij dat de gangbare voorstelling van het haremleven, geput uit populaire geschriften of afbeeldingen geheel verkeerd is. Wat zal men er van zeggen als men hoort dat naaimachines de plaats hebben ingenomen van Turksche snoeperijen en Engelsche kleederdrachten die van de doorschijnende omhulsels, gewoonlijk aan de haremdames toegedacht. Naast den Emir zelf, is de voornaamste persoon van politiek gezag in het land de Koningin, met welken titel de koninklijke echtgenoote van den overleden Emir en de moeder van Prins Oemar wordt aangeduid. Hoewel zij schijnbaar eene gevangene in haar paleis is, heeft zij toch nog een grooten invloed. Zij is eene vrouw van groote schoonheid, ongeveer veertig jaar oud, met een helder verstand en zeer ontwikkeld. Haar sympathieën zijn bepaald aan de Britsche zijde, zoodat haar paleis met evenveel argwaan wordt beschouwd als het Britsche agentschap.

Ten slotte wordt nog eene tragische bijzonderheid vermeld. Kort vóór haar vertrek uit Kaboel, was daar nog slechts één Europeaan achtergebleven, een Duitsch geweermaker Gotthold Fleischer. Dezer dagen werd uit Peshawur geseind dat deze man op een reis naar de Afghaansche grens, waar hij zijn gezin ging afhalen, door een der lieden van zijn geleide om het leven was gebracht. Niet ten onrechte wordt het rijk van Emir Habib-Oellah door de *Nieuwe Courant*, waaraan het bovenstaande voor een deel ontleend is, een gesloten land genoemd.

Wat ten slotte de Britsche missie aangaat, in verband waarmede het interview met Mevrouw Daly van belang is, leest men dat de Russen het er, waarschijnlijk niet ten onrechte, voor houden dat deze gericht is tegen de Russische belangen en den Russischen invloed in Noord-Perzië en dat zij nooit zou zijn ondernomen, waren de Russen op het oogenblik niet in een oorlog gewikkeld, die al hun aandacht en krachten eischt. Volgens de Engelsche bladen trekt de Emir om zijne residentie eene groote troepenmacht bijeen en is het garnizoen van Kaboel, dat vroeger 40.000 man telde er thans 80.000 sterk, met geschut, waaronder een groot aantal maxims. Om te zorgen dat de missie Kaboel ongehinderd zal bereiken en daardoor moeilijkheden met de Britsch-Indische regeering te voorkomen, heeft de Emir van alle stammen in zijn rijk twee hooggeplaatste leden naar Kaboel ontboden, die daar als gijzelaars zullen blijven, totdat de Engelschen weer veilig over de grenzen zijn.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 December 1904.

INHOUD.

De Tapanahonie-expeditie in Suriname. — De pers en de heer Rooseboom. — Indische statistieken. — Chineezen in Indië. — Officieele publiciteit in Indië. — De Raad v. Indië naar Buitenzorg. — Energiek optreden tegen Boni. — Zeevisscherij langs Java's kusten. — Een vergelijking van het Britsch- en Hollandsch kol. beheer. — Sigi. — Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij. — Een emigratieproef op Lombok. — Wat Indië noodig heeft. — De Artillerie Constructiewinkel te Soerabaja. — De positie der ambtenaren B. B. — Het algemeen irrigatieplan. — Zwavelindustrie in Indië. — Geen fusie. — Een uitval van den heer Victor de Stuers. — Inlandsch recht en inlandsche Christenen. — Het emigratie-ontwerp van kapitein Kerkkamp. — Zachte dwang of volkomen vrijheid. — Zeeroof in straat Madoera. — Wijlen Mr. W. Ph. Scheuer. — Draadlooze of vonkentelegraphie. — De suikerindustrie en de belangen der bevolking. — Ambtenaars aanmatiging. — Tijdelijke benoemingen. — Delische toestanden. — De Indische regeering en de schutterij. — Het boschwezen op Java. — De handel in de Straits Settlements. — Protestanten en Roomschen in de Minahassa. — Gezag in de Gajoe- en Alas-landen. — De kleine landbouw in Suriname. — Een kina-jubilee.

De Tapanahonie-expeditie in Suriname. Terwijl in de laatste Februari-afl. (bl. 282) het een en ander is medegedeeld omtrent de Goninie-expeditie, bevatten de dagbladen thans een bericht over de Tapanahonie-expeditie, die op 1 Juni 1904 van Amsterdam naar Paramaribo vertrok, aldaar den 17en d. a. v. aankwam en tot 5 Juli verwijlde om alles voor den tocht in gereedheid te brengen. Overgestoken naar Albina aan den benedenloop van de Marowijne-rivier, was tusschen 10 en 17 Juli deze rivier opgevaren tot Poeloegoedoe, het punt van samenvloeiing van de Lawa en de Tapanahonie. Nadat men laatstgenoemde rivier was opgevaren en overleg gepleegd had met het hoofd der boschnegers en zich opgehouden had bij kapitein Arabi op Grienkosaba, werd den 7den Aug. een kamp betrokken bij een granieten bergtop, Teboe genaamd, en deze den volgenden dag beklommen. Van den 200 M. hoogen top had men een prachtig gezicht op het omliggend gebergte, zoodat alle gewenschte metingen verricht konden worden en ook verband verkregen werd tusschen de metingen van de Saramacca- en Goninie-expedities. Op 18 Aug. werd de top bereikt van een tweeden 15 K.M. zuidelijker gelegen graniettop en van daar uit werd een tweede reeks peilingen gedaan. Daar het opbrengen van levensmiddelen ondertusschen geregeld was voortgegaan, kon men op 26 Aug. den riviertocht voortzetten en bereikte nog dienzelfden dag het uiterste punt, waar de Fransch-Hollandsche grenscommissie van 1861 geweest was. Het overtrekken van de tallooze watervallen veroorzaakte veel oponthoud, zoodat de heeren Franssen en de Goeje besloten met een klein groepje vooruit te gaan. Daardoor bereikten zij reeds den 30sten Augustus het eerste Indianendorp, Inteleva

genaamd, bestaande uit 5 huizen en 16 Roekoejana's, met wie de heer de Goeje zich in hun eigen taal kon onderhouden. Hier vernam men dat de Tapanahonie zich eenige kilometers verder in twee armen splitst. De linker, die eene zuidwestelijke richting behoudt, is onbewoond; doch aan den rechter, Paloemé geheeten, komen Indianen voor. De richting is zuidelijk en zij vloeit langs een granietrots, welke te voren reeds was waargenomen en Kassi-kassi-ma geheeten. Deze arm werd door de beide heeren, vergezeld van twee Indianen, verkend en na 30 K. M. te hebben gevaren, kwam men bij den berg, die echter onbeklimbaar bleek. Ten zuiden was een goed beklimbare rotstop, die door een rug met den hoofdtop verbonden een uitzicht gaf dat alle verwachtingen overtrof. Van het westen naar het zuiden verheft zich op een afstand van 60 tot 80 K. M. een hoog gebergte, dat in verbinding moet staan met den Wilhelmina-keten. Naar het zuiden daalt het, buigt naar het oosten om en staat daar in verbinding met het Toemak-hoemak gebergte. Het voornemen was deze bergreeksen van een tweede punt aan te peilen. Om levensmiddelen te sparen werd besloten den opzichter en 13 arbeiders naar Paramaribo terug te zenden. Na de bergmeting blijft de heer de Goeje nog eenigen tijd om de Paloemé met de Indianen-dorpen op te meten en zullen de heeren Versteeg en Franssen inmiddels de Tapanahonie verder onderzoeken. Van een tocht over land naar de Suriname-rivier moest worden afgezien daar de Indianen niets wisten van stamgenooten aan den bovenloop van deze rivier, al waren zij ook goed op de hoogte van die langs andere rivieren, zelfs van de Corantijn.

* * *

De pers en de heer Rooseboom. In de *Nieuwe Courant* van 12 Nov. jl. wordt een overzicht gegeven van hetgeen de voornaamste Indische bladen hebben gezegd bij het aftreden van den Gouv.-Generaal Rooseboom en met genoegen geconstateerd dat die uitspraken gunstig zijn. Waar men bij zijn optreden weinig verwachting had van iemand, die in Indische zaken geheel leek was, blijkt het dat hij de achting en waardeering van het Indische publiek heeft weten te winnen. Volgens het *Soer. Hbl.* was hij als de werkman die aan een gebouw werkt en tevreden is met de zekerheid, dat eenmaal hetgeen hij gebouwd heeft een goed gedeelte van het geheel zal uitmaken, enz.

Het verheugt de *N. Ct.* op zulk een wijze over den heer Rooseboom te hooren spreken; van zijn werk heeft hij weinig voldoening mogen beleven en het moet hem een troost zijn, dat de Indische pers zijn degelijke, doch weinig in het oog vallende verdiensten niet over het hoofd ziet, doch op prijs weet te stellen.

Een geheel andere toon ten opzichte van den afgetreden landvoogd spreekt uit een artikel, onderteekend G., in het Weekblad *De Amsterdammer* van 13 Nov. jl. waarin eenigszins schamper wordt gezegd dat de afgetreden landvoogd „heeft kunnen goedvinden om ongeveer op den vooravond van zijn vertrek uit Insulinde eene rede te houden, waarin, naar aanleiding van de voorafgaande toespraak van een lid van den Raad van Ned.-Indië, eene passage voorkomt. die den indruk moet wekken dat er van eene mindere welvaart van den Javaan in het algemeen geen sprake is." De heer Rooseboom

zeide o. a.: „Ook aan mij is door personen, die, naar ik meen, tot het uitbrengen van een oordeel ten deze wel bevoegd zijn, medegedeeld dat naar hunne meening van eene mindere welvaart van den Javaan in het algemeen, vergeleken bij den toestand van ongeveer een kwart eeuw geleden geen sprake is." Nu wordt, zonderling genoeg, eene dergelijke uitspraak gekenschetst als het „zich maken tot spreekbuis van geruchten" en sluit de schrijver zich geheel aan bij de conclusies van Mr. C. Th. van Deventer in zijn jongste studie. Waar men hier te doen heeft met een oordeel, verkregen op het terrein tegenover eene studie in de verte is het voor een onpartijdig beoordeelaar toch moeilijk om aan het laatste meer gewicht te hechten dan aan het eerste.

* * *

Indische statistieken. Naar aanleiding van het artikel „Te veel schrijfwerk" in het *Tijdschr. v. h. Binn. Best.* van Oct. jl. vestigt het *Alg. Handelsblad* van 16 Nov. jl. de aandacht op het oordeel van den controleur Poublon over de waarde der overgelegde staten van heerendiensten, rijstoogsten, veestapel, vaccinaties, enz. enz. Daarbij worden de volgende woorden aangehaald:

„In hooge mate verkeerd acht ik het vragen van statistieken, terwijl men weet, of moest weten, dat de ambtenaren niet over de middelen beschikken om betrouwbare of maar eenigszins betrouwbare gegevens te verzamelen.

„Ik heb gemerkt dat bij de inlandsche ambtenaren daardoor het denkbeeld heeft postgevat, dat men „cijfers" vraagt, al raken die kant noch wal, of al zijn die volkomen uit de lucht gegrepen. Laten wij eerlijk zijn en bekennen, dat er aanleiding is gegeven tot het ontstaan van een dergelijk denkbeeld.

„Ik vrees, dat juist het vragen van onmogelijk te leveren gegevens en het daardoor opwekken van de meening, dat men quand même cijfers hebben wil, al onze statistieken onbetrouwbaar maakt.....

„Men make zich toch geen illusie omtrent de middelen, waarover de binnenlandsche ambtenaren beschikken om gegevens over allerlei onderwerpen te verstrekken. Wie de dessahoofden kent, weet wat men aan de door hen verstrekte opgaven heeft, en de meeste door de inlandsche ambtenaren verstrekte cijfers berusten op de mededeelingen dier dessahoofden!"

Onder al deze statistieken is er zeker geen bedriegelijker dan die omtrent de vermoedelijke opbrengst der rijstvelden. Deze is altijd per sé onjuist, omdat zij berust op eene willekeurige vermenigvuldiging van de ook al niet steeds juist bekende sawah-oppervlakte met eenige conventioneele cijfers en dus niet op de uitkomsten van waarneming. Wij vestigen hier de aandacht op het bekende heerendienstonderzoek van den heer F. Fokkens (bl. 35 van het Tweede stuk) waar voor Bantam wordt gezegd dat als productiecijfers van sawahs de cijfers 25, 30 en 35 pikol padi per bouw werden aangenomen en voor droge velden 12, 15 en 20 pikols en dat die officieele taxatie te laag is. Dat ook andere ambtenaren overtuigd zijn van het veelal te laag taxeeren blijkt nog uit den bekenden Atlas van Bagelen in 1874 door nu wijlen den Controleur v. d. Willige v. Schmidt a. A. uitgegeven. Omtrent de padi-productie zegt deze op blz. 16: „De meeste voorzichtigheid wordt bij het gebruik der hier opgegeven cijfers aanbevolen. Zij zijn geput uit de gewestelijke verslagen. Het is dan ook geenszins de bedoeling aan die cijfers meerdere

waarde te hechten dan zij wel verdienen. Ieder ambtenaar in de Residentie is overtuigd, dat zij niet goed kunnen zijn: maar men is wel genoodzaakt er zich mede te behelpen, wegens de volslagen onmogelijkheid om zich betere cijfers te verschaffen." Hij geeft ze vervolgens districtsgewijze om eene onderlinge vergelijking te verkrijgen. Doch als er dan een staat aan toegevoegd wordt, waarin door deeling van opbrengst en oppervlak de padi-productie per bouw sawah 1ste gewas wordt berekend, dan eindigt de schrijver, die o. a. 24,4 pikol voor de geheele residentie als gemiddelde vindt, met de volgende opmerking: „Behoeft het, na het inzien van dezen staat, nog herhaald te worden, dat die cijfers niet goed kunnen zijn en men het dus niet ver mis zal hebben wanneer men de werkelijke padi-productie op het dubbele stelt?"

Hieraan sluit zich onwillekeurig de vraag aan, welke beteekenis dan de berekening heeft van het gemiddeld inkomen van een inlandsch gezin, dat nu onlangs bij de economische voorlichting zulk een rol speelde.

* * *

Chineezen in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Nov. jl. wordt nog eens teruggekomen op den rechtstoestand der Chineezen in Indië, die, voor zoover zij van ouder tot ouder in Indië geboren en getogen zijn, niettemin steeds gerangschikt blijven onder de rubriek „Vreemde Oosterlingen". In het *Weekbl. v. h. Recht* van 11 Nov. j.l. heeft Mr. W. H. de Beaufort opgemerkt dat het niet aangaat Nederlanders en hunne afstammelingen, die niet op de bij de wet voorgeschreven wijze kennis geven dat zij Nederlanders willen blijven, als zoodanig te blijven beschouwen. Dan zouden over een halve eeuw in verschillende streken der wereld kolonies van Nederlanders ontstaan, die geen enkele officieele aanraking met onze regeering of onze consulaire ambtenaren meer hadden; dit zou tot „allerlei ongelegenheden" kunnen leiden. Het blad vraagt of wij ten aanzien van de Chineezen niet eenigszins in hetzelfde geval verkeeren. Het kan volgens het *Hbl.* ons belang niet zijn, dat er een vreemde Chineezen-kolonie aldus voortdurend zelfstandig blijft. Als de macht van China toeneemt kan daarin te eeniger tijd een gevaar schuilen, „dat thans zonder eenig bezwaar kan worden voorkomen wanneer men als regel stelt: *alle in Indië geboren afstammelingen van Chineezen zijn inlanders.*"

* * *

Officeiele publiciteit in Indië. In de *Nieuwe Courant* van 18 Nov. j.l. wordt een hoofdartikel gewijd aan „officieele publiciteit in Indië" en wel naar aanleiding van het bekend geworden voornemen van den nieuwen landvoogd om de dagbladen door een soort van officieel informatiebureau op de hoogte te houden van het officieele nieuws. Op welke wijze de Gouv.-Gen. dit bureau wenscht in te richten is niet aan het blad bekend. Behoudens eene opmerking van de *Locomotief*, dat „zoo'n officieel bureau van informatie" onvermijdelijk „een bureau van officieele informatie" zal worden, waarbij de lezing van gebeurtenissen wel eens iets aan frischheid zal missen, wat zij aan „tendenz" te veel heeft, is de *N.-Ct.* van meening dat er wel een goed denkbeeld in zit. In verband met deze quaestie wordt ook nog gesproken over de gedachtenwisseling onder de Kamerleden in hoeverre behoorde te

worden aangedrongen op publicatie van het rapport in 1898 door de heeren Van Lawick en Van Rees ingediend omtrent quaesties, de suikerindustrie rakende. Men meende dat de Regeering ten deze geheel vrij moest blijven en de volle verantwoordelijkheid voor hare beslissingen dragen, terwijl bovendien, wanneer openbaring van zulke rapporten regel werd, zulks wellicht invloed zou hebben op de onbevangenheid van de rapporteurs. Met deze bezwaren kan de *N.-Ct.* zich wel vereenigen. Wanneer men eenmaal bij een enquête geheimhouding heeft voorgesteld, dan mag men die niet verbreken, op straffe van een andermaal wantrouwen en gebrek aan de noodzakelijke vrijmoedigheid te ontmoeten.

Een andere zaak is het echter of het niet beter is enquêtes in het volle daglicht te doen plaats hebben, zooals dit in Nederland gebeurt. De suikerindustrieelen verzetten zich daar niet tegen, mits het onderzoek niet geheel buiten hen omga. In het bijzonder wenscht het blad openbaarheid in de beruchte Gedangan-zaak, doch juist omtrent dit rapport wordt het tegendeel gemeld. Wellicht zijn er zaken die om redenen van politiek, of zelfs van eenvoudige politie, geheim moeten blijven, maar welke de bevindingen van den regeeringscommissaris in hoofdzaak zijn geweest, kan toch, naar het blad meent, gerust publiek worden gemaakt. Al te groote geheimzinnigheid kweekt onrust, en de onschuldigen zullen eerst dan als werkelijk onschuldig worden aangezien, wanneer, niet alleen enkele schuldigen zijn gestraft, maar uit het logisch verband der zaak kan worden opgemaakt, dat geen verwijt anderen mag treffen. Ook met betrekking tot het rapport Rhemrev omtrent de z. g. Delische gruwelen, waarvan de Minister zoo juist in de Mem. v. Antw. de openbaarmaking heeft geweigerd, geldt hetzelfde. Nu zal men meer achter de zaak zoeken, dan er wellicht in werkelijkheid achter schuilt.

* * *

De Raad van Indië naar Buitenzorg. In het *Algemeen Handelsblad* van 19 Nov. jl. wordt het bericht besproken dat de G. G. den wensch te kennen heeft gegeven, de leden van den Raad van Indië naar Buitenzorg te doen verhuizen, ten einde het overleg en de dagelijksche aanrakingen met zijne aangewezen adviseurs gemakkelijk te maken. Het blad acht de bedenking dat art. 36, R. R. zich daartegen verzet niet gegrond, omdat met het daar bedoelde ter hoofdplaats niet per sé Batavia bedoeld behoeft te zijn, wanneer de G. G. bepaalt dat Buitenzorg voortaan de hoofdplaats zal wezen. Wat het *Hbl.* betreft, dit zou de verplaatsing van den Raad naar Buitenzorg zeer toejuichen, al ware het alleen omdat, wegens het minder afmattend klimaat, aan der Raadsleden werkkracht hoogere eischen zullen kunnen worden gesteld. Het wijst voorts op een noot van het zooeven besproken artikel van de *N. Ct.* waarin werd gezegd, dat omtrent de plaats waar de Raden van Indië wonen moeten, niets anders bepaald is, dan dat deze op een afstand van minder dan vijf palen van de plaats van 's Raads vergaderingen verwijderd moet zijn. Hoe men aan die „bepaling" komt, is het *Hbl.* een raadsel, doch als zij door een G. G. vroeger is gemaakt, dan kan zij als het noodig is, door een opvolger veranderd worden. Wij kunnen daaraan toevoegen dat inderdaad deze en andere bepalingen zijn opgenomen in het reglement van orde voor den Raad, hetwelk bij Kon.

Besluit is vastgesteld. Dit reglement is nergens gepubliceerd, alleen de wijziging van 3 April 1873 wordt in het bekende werk van Boudewijnse & Van Soest besproken. Daar in die instructie, waarvan krachtens eene ouderwetsche en blijkbaar onnoodige geheimhouding slechts een beperkt aantal exemplaren voorhanden is, die aan de leden ten gebruike worden afgestaan, als plaats van vergadering Weltevreden uitdrukkelijk is aangewezen, zal de overbrenging van den Raad naar Buitenzorg eerst kunnen geschieden als het reglement van orde in overeenstemming daarmede bij Kon. Besluit is gewijzigd. Dat het meer gezonde klimaat een groot gewicht in de schaal legt is zeker en dit zal, naast de meer gemakkelijke aanraking met den landvoogd, wel den doorslag geven. Daartegenover staat dat de maatregel wel niet dadelijk in uitvoering zal kunnen komen wegens gemis aan een voldoend aantal geschikte woningen, zoodat het tijdstip der inwerkingtreding van het nieuwe besluit noodzakelijk aan den G. G. zal moeten worden overgelaten en dat de leden in het vervolg buiten aanraking blijven met de bestuursinrichtingen en het publiek te Batavia, waardoor eensdeels de behandeling van sommige zaken niet bespoedigd zal worden en anderdeels minder voeling met de denkbeelden van de leiders van handel en industrie zal worden gehouden.

* * *

Energiek optreden tegen Boni. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 en 18 Nov. jl. bespreekt de heer Van Heekeren de vraag, waarom een meer energiek optreden tegen Boni urgent moet worden geacht. Daar in vroegere koloniale verslagen omtrent eene gespannen verhouding tusschen ons en den leenvorst en Boni niets vermeld staat, is het in koloniale aangelegenheden belangstellend publiek eenigszins verrast te vernemen, dat eene militaire expeditie naar dat rijk een van de eerste nummers op het programma van den nieuwen Gouv.-Gen. inneemt en dat daaromtrent met den Min. v. Kol. reeds instemming is verkregen. Zooals reeds terloops in de Oct.-afl. op bl. 1557 uit het *Hbl.* is overgenomen, gaf de vorstin van Boni, die in 1871 op den troon kwam, aanvankelijk alle reden tot tevredenheid, maar na haar huwelijk met den Goa'sche prins Kraëng Popo veranderde haar houding. Door de aanmatiging en schraapzucht van dien prins werd het bestuur van de vorstin voor Boni een ramp en bezorgde onze regeering menig lastig oogenblik. De halfbroeder der leenvorstin was in 1889 tot rijksbestuurder benoemd. Toen zij in 1895 stierf hoopte men dat een regelmatig bestuur in plaats van het schrikbewind zou treden. Daar een nagelaten dochtertje nog te jong was om met het bestuur te worden belast, had de Hadat in de vergadering, waarin de opvolging zou worden uitgemaakt, den rijksbestuurder daarmede belast, blijkbaar ook als tegenwicht tegen den prins-gemaal. Door het N. I. Gouv. werd toen, ingevolge art. 5 van het politiek contract, die rijksbestuurder, genaamd Lapawawooi Kraëng Segerie, op den troon geplaatst (zie *De Ind. Gids* 1896 I. bl. 527.) In het Kol. verslag van 1896 wordt de hierdoor teweeg gebrachte gunstige verandering in den toestand geroemd. Kraëng Popo had op aanzegging van den Gouverneur van Celebes het land verlaten en zelfs het dochtertje zou met die verhuizing zeer ingenomen zijn geweest. De nieuwe vorst gaf geruimen tijd reden tot tevredenheid en werd in 1898 door de

Koningin begiftigd met de Gouden Ster van verdienste, hangende aan een gouden keten. Zijn trouw bleef onverdacht, doch langzamerhand begon men hem „eigenwijs" te vinden. In 1901 en 1902 wordt van hem getuigd dat hij „wel trouw, maar erg lastig" was. Langzamerhand pleegde hij echter feiten, die ook het geloof aan zijn trouw ernstig schokten. De thans 68-jarige vorst is aan opium verslaafd. Om zich aan zijn afpersingen te onttrekken vluchten vele Boniërs over de grenzen. Hij ontzag zich niet deze door afgezanten met gewapend geleide, zelfs uit de gouvernements-landen te doen terughalen en zich van hun bezittingen meester te maken. Voorts maakt hij misbruik van de zwakheid van andere inlandsche Staten (bijv. Wadjo en Loewoe) om deze gewapenderhand sommen gelds af te persen, terwijl hij in het Z.-O. schiereiland van Celebes den baas speelt en aan de meest krachtige vertoogen van den Gouverneur geen gevolg geeft. In het Kol. Verslag over 1903 staat slechts dat de leenvorst van Boni over de zaken van Wadjo en Loewoe door den Gouverneur is onderhouden (Dit had o. a. betrekking op de vroeger vermelde quaestie van de particuliere schuld, die te Palopo geïnd zou worden.) In het K. V. over 1904 wordt gesproken over oorlogsgeruchten, ten gevolge van alarmeerende beschouwingen in de Indische pers, eene qualificatie welke deze volgens den heer v. H. zeker niet verdienen, na het jarenlang stilzwijgen van de officieele bescheiden over een min gunstige verhouding tusschen ons en Boni. Ook wordt gewezen op het ernstige van de volgende mededeeling in het jongste K. V.: „Evenals in het voorafgegane jaar toch hielden zich ook in 1903 zendelingen van den leenvorst in het naburige landschap Loewoe op, en ditmaal ook in Laiwoei, waar zij allerlei willekeurige handelingen bedreven. Ook zond de leenvorst zendelingen met eene gewapende macht naar Noord-Flores om de nalatenschap van een te Kewa overleden Boniër te aanvaarden, welke personen zich eveneens aan willekeur schuldig maakten. Na ter verantwoording te zijn geroepen, erkende de leenvorst schuld, doch hij nam geen maatregelen om herhalingen van het gebeurde te voorkomen. Zelfs belette hij niet, dat de bewuste zendelingen, die, door den resident ter beschikking, uit Loewoe medegenomen en aan den leenvorst op zijn verzoek uitgeleverd waren, dadelijk weder naar Loewoe terugkeerden." Intusschen is de prinses van Boni op 20 Febr. 1903 overleden, hetgeen bij eene regeling der Bonische quaestie in ons voordeel is. Ook uit eene latere correspondentie van het *Soer. Hbl.* wordt de conclusie getrokken dat de houding van den vorst onbehoorlijk is. Ten slotte wordt de fout daarin gezocht dat onzerzijds niet behoorlijk wordt toegezien op de naleving van het contract. Wij voerden, zooals ergens is gezegd, in Celebes een „politiek zonder perspectief". Onder de inlandsche vorsten gaat het volkomen op, dat het sterke beenen zijn, die de weelde dragen; gebrek aan toezicht leidt doorgaans tot het ontstaan van allerlei misbruiken.

De vorst maakt in strijd met het contract gebruik van zijn recht tot belasting-heffing om zich ten koste van zijn onderdanen te verrijken. Het gouvernement is thans niet alleen formeel in zijn recht, maar zelfs tegenover deze verplicht, ingevolge art. 21, de belastingheffing thans over te nemen, kan het zijn goedschiks, anders kwaadschiks. Waar de *Java Bode* destijds aanraadde het plaatsen van ambtenaren B. B. in Boni om den leenvorst en zijn trawanten te controleeren, twijfelt de schrijver niet of zulks zal van die zijde als een

casus belli worden opgevat. Waar trouwens reeds onvoorwaardelijk met den sterken arm gedreigd is, komt dit middel te laat en kan men alleen hopen dat de oude vorst nog voor rede vatbaar zal blijken. Voor een gewapend optreden onzerzijds tegen het rijk van Boni heeft de Indische regeering zich trouwens al voorbereid. Nu een kleine twee jaar geleden maakte een staf-officier incognito een reis daarheen en verzamelde de noodige gegevens. De weermacht wordt op 2000 à 3000 man geschat. Toch zal eene militaire expeditie belangrijke offers kosten, „maar in de phase, in welke de verhouding met dat rijk nu is getreden, schijnt," volgens den schrijver, „eene andere oplossing haast niet meer mogelijk, tenzij de oude vorst werkelijk tot aftreden besloot en wij in zijne plaats iemand zouden kunnen benoemen, die ons bestuur geheel genegen is en bereid bevonden wordt te regeeren onder het directe toezicht van Europeesche ambtenaren, al of niet gesteund door eene vaste militaire bezetting. Het recht hiertoe kunnen wij ontleenen aan art. 17 van het politiek contract."

Ook in het *Alg. Handelsblad* van 25 Nov. jl. komt de Bonische quaestie ter sprake naar aanleiding van een artikel in de *Java Bode* van 8 Oct., waarin het recht van den vorst verdedigd wordt om belasting van Boniërs te heffen, ook al hebben deze zich buiten zijn gebied, zelfs in de gouvernementslanden gevestigd. Dit wordt door het *Hbl.* bestreden op grond van artt. 12 en 13 van het politiek contract, waarbij de radja van Boni o.a. erkent geene betrekkingen te hebben met de buiten zijn eigen grondgebied gevestigde Boniërs. Bovendien mag Boni, volgens art. 21, geen andere belastingen heffen dan die in het contract omschreven zijn en daar komt eene schatting, opgelegd aan buitenlands wonenden niet voor. Ten onrechte wordt in het verbod een beknibbelen van de macht van den vorst gezien. Sedert 1860 behoort Boni ons krachtens het recht van overwinning toe en als de vorst zich niet stoort aan onze terechtwijzingen, behoort hij ten slotte op de een of andere wijze te worden gedwongen. Volgens het *Hbl.* wil Boni, verleid door onze lankmoedigheid, de rol spelen van vóór 1860, doch daarin kan niet worden berust. Als een staaltje van de zucht tot usurpatie van macht wordt nog het volgende voorbeeld gegeven: Een der zoons van den vorst kwam in 1903 te Kendari, op de Oostkust van Celebes, en oefende daar namens hem gezag uit, aan de bevolking mededeelende dat Kendari aan Boni toebehoorde; dat het wel indertijd door Boni aan het Gouvernement in leen was afgestaan, maar nu door Boni teruggenomen was!

Nadat het bovenstaande reeds geschreven was, verscheen de Dec. afl. van *Onze Eeuw*, waarin Dr. E. B. Kielstra onder het opschrift: „Een land van onrust" de geschiedenis van Boni op onderhoudende wijze verhaalt.

Dit artikel gaf den Oud-Gouverneur van Celebes G. W. W. C. Baron van Hoëvell aanleiding tot een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 5 Dec. j.l. waarin deze hulde brengt aan het zakelijk en getrouw overzicht, dat daarin gegeven wordt van onze verhouding tot Boni en enkele der zelfbesturende staten van Celebes gedurende de laatste eeuw en ook de conclusiën van den heer Kielstra geheel onderschrijft. De Oud-Gouverneur wijst er op hoe slechts weinig middelen ten dienste staan om in het uitgestrekte gebied van Celebes

en O. het gezag te handhaven. Alle contrôle moet uit Makassar geschieden en de meeste staatjes zijn slechts over zee te bereiken. Uit het opstel zal wel niemand eene beschuldiging van imperialistische politiek afleiden. Integendeel ons optreden was zoo conciliant mogelijk en zoolang de Atjeh-oorlog ons de handen bond, was er heel wat beleid noodig om, zonder onze zwakheid openlijk te toonen, den wagen in 't spoor te houden. In de meeste gevallen zijn onwillige bestuurders door geduld, lankmoedigheid en zachtheid tot rede gebracht, doch Boni is een van die gevallen dat de emmer overloopt en alle vertoogen vruchteloos blijven. Na dit meer in bijzonderheden geschetst te hebben, wordt hier bepaald „periculum in mora" gezien. Wij kunnen niet langer dralen ons gezag te doen eerbiedigen; een nog langer parlementeeren zal alleen tengevolge hebben dat de leenvorst zich nog sterker wapent en 't eventueel verzet nog grooter zal zijn. Niet in verkeerd politiek beleid der laatste jaren ligt de oorzaak, doch de groote fout is in 1860 begaan door den vorst toen niet onder leiding van een Europeesch ambtenaar te plaatsen. Intusschen is er nog een flauwe hoop dat Boni het hoofd in den schoot zal leggen bij een indrukwekkend machtsvertoon, doch daarbij schatte men den vijand niet te licht. Mocht dit het geval zijn, dan eische men uitlevering en verbanning van den leenvorst met zijn zonen en andere schadelijke elementen, als destijds te Lombok, voorts uitlevering van wapenen en van de rijksornamenten en het leggen van eene militaire bezetting, met een militaire post aan de monding der Tjinrana-rivier, waarvan de beteekenis nader wordt toegelicht.

* * *

Zeevisscherij langs Java's kusten. In de revue, voorkomende in de Oct. afl. (bl. 1567) vestigden wij de aandacht op een artikel van den Heer G. N. Verloop, voorkomende in de Juli-afl. van het *Tijdschr. v Nijv. en Landbouw in N. I.*, waarin naast vele beschouwingen, waaraan geen waarde kan worden toegekend, cijfers omtrent de zeevisscherij van omstreeks het jaar '70 voorkomen, welke ons aanleiding gaven dit artikel als „belangrijk" te kenschetsen en er de aandacht op te vestigen. Volgens het *Alg. Handelsblad* van 17 Nov. jl. geheel ten onrechte. Al dadelijk wordt daarbij als blijk van onbetrouwbaarheid van het stuk vermeld dat de vischpacht, waarover de schrijver spreekt reeds met het einde van 1863 was ingetrokken. Nu was dit den schrijver wel bekend, want hij sprak van den toestand tijdens en even na de vischpacht. In een volgend artikel opgenomen in de October-aflevering van hetzelfde tijdschrift stelt hij de visscherij van destijds als middel van bestaan zelfs boven den inlandschen landbouw. „Om zulks aan te toonen", zegt hij, „moet worden teruggegaan tot het jaar 1864, het eerste jaar, waarin de zeevisscherij niet meer werd verpacht, maar een aanslag ingevoerd op de vaartuigen naar gelang hunner grootte en wel op:

1e	klasse	vaartuigen	van	3	kj.	en	daarboven	ad	*f* 25.—	's jaars.
2e	„	„	„	2	„	„	„	„	„ 10.—	„
3e	„	„	„	1	„	„	„	„	„ 5.—	„
4e	„	„	beneden de 1 kj.					„	„ 1.—	„

„Welke treurige gevolgen die maatregel en vooral de daaropvolgende van 1869 opleverden, en waardoor het groot-kapitaal zich gaandeweg van het bedrijf terugtrok heb ik reeds aangetoond in mijn vorig artikel." Wat de

schrijver daarmede bedoelt meenen wij te lezen op bl. 34 e. v. van die Juli-afl. waar gezegd wordt dat de inlandsche visscher-eigenaar, na het pachtstelsel aan zich zelven overgelaten en den vrijen verkoop van zijn opbrengst hebbende, den gewezen pachter uitsluitend op het consumptiegebied aan de kust een geweldige concurrentie aandeed.

Al laten wij nu de vergelijking met den landbouw gaarne voor rekening van den schrijver, dan is er toch wel eenige waarde te hechten aan zijn bericht dat er in 1870 omstreeks 15000 visschersvaartuigen van 3 koyang bestonden, een cijfer, gegrond op destijds bij de havenmeesters door hem ingewonnen informaties. Te Oud-Anjer waren van de 50 vaartuigen in 1870 nog 10 het eigendom van den pachter, 20 voeren op voorschot van hem en 20 waren in het bezit van geheel vrije eigenaars. Om aan een cijfer te komen omtrent de toestanden voor geheel Java neemt hij ook voor elders deze verhoudingen aan. Dan zouden in 1870, dus een zes-tal jaren na afschaffing van de pacht, nog 3000 prauwen eigendom van de pachters zijn geweest, terwijl zij bij 6000 geïnteresseerd waren door voorschotten. Aan deze beide soorten werd nu door 6000 vrije eigenaren concurrentie aangedaan en de schrijver is van oordeel dat de oude reeders en handelaars hieraan desnoods het hoofd hadden kunnen bieden, omdat de Chinees intelligenter en beter handelaar is, ware het niet dat zich langzamerhand een ander kwaad openbaarde, dat hem ten laatste de bijl er bij deed neerleggen en hem van reeder, handelaar en geldschieter, alleen vischkooper, handelaar en geldschieter deed blijven. Dat kwaad was de onttrekking aan de pachtersschuiten van een deel der vangsten door slinkschen verkoop aan de vrije vaartuigen, welk misbruik hoe langer hoe grooter afmetingen kreeg en diefstal in het groot werd." Als slecht zeeman was hij geheel overgeleverd aan de djoeragans en gaandeweg werden door de gewezen pachters om die reden de prauwen aan kant gedaan. Toen zij zelf nog belang hadden bij den verkoop van eigen visch, zochten zij deze naar het binnenland te vervoeren, omdat op de kustplaatsen de concurrentie der vrije visschers te groot was. Nu zij de prauwen kwijt waren, werden de Chineezen uitsluitend opkoopers en daar de vrije visschers zelf niet in de gelegenheid waren om naar het binnenland te vervoeren, door gemis aan connecties en contanten, laat het zich zeer goed begrijpen dat hun waar ten slotte tegen zeer lagen prijs in handen der Chineezen viel, die nu veel meer verdienden dan vroeger. De overmaat van voorraad dreigde te verrotten, tenzij men tevreden was met 50% minder prijs dan vroeger. Om er ten minste het eerste bij te zijn om hun visch nog tot redelijken prijs aan de plaatselijke consumptie van de hand te zetten, ontstond er een wedloop onder de visschers om het eerste weder tehuis te zijn. Zij gunden zich den tijd niet meer naar de verder afgelegen goede vischbanken te gaan; zij bleven in de nabijheid der kust, waarvan al weder het gevolg was dat de vangsten geringer werden en de verdienste eveneens daalde.

Naar het ons voorkomt is er in deze beschouwing veel aannemelijks en als er bijv. geklaagd wordt dat er vroeger zwaardere tongen werden gevangen dan thans, kan dit zeer wel eveneens uit die visscherij in minder diep water voortvloeien. Wij zien dan ook in dit artikel van den heer Verloop niet zulke ongerijmdheden, als het *Hbl.* er in meent te ontdekken en dat hij nog eenige jaren, na de afschaffing van de pacht, spreekt van pachters is

verklaarbaar, als hij daarmede de gewezen pachters, destijds nog reeders, bedoelt.

Intusschen blijkt het wel dat de vischpacht als zoodanig niet is terug te wenschen, al bracht zij in het laatste jaar van haar bestaan volgens het *Hbl.* nog 5½ ton op. Vóórdat een adviseur, die gaarne de schatkist bevoordeelen wil het denkbeeld van weder-instelling van de pacht opvat, acht dit blad het evenwel zaak dat hij, onder anderen in het *Tijdschr. van N.-I.* van 1861, de schandalen der vischpacht bestudeert. „Na jarenlange onderzoekingen en rapporten stond het vast", zoo leest men verder, „dat het de pacht was, die de uitbreiding der visscherij tegenhield. Geen wonder: eene heffing zooals onder het pachtstelsel, van 20 pCt. der waarde van alle ter markt gebrachte visch, van 7 centen per dag van ieder die visch langs de straat verkocht, van *f* 2.— 's maands voor elken vischwinkel p l u s alle ongeoorloofde handelingen waaraan pachters zich plegen schuldig te maken, kon toch moeilijk dienen om een der eerste levensbehoeften te brengen onder het bereik van den kleinen man".

Dit wordt in hoofdzaak gaarne toegegeven, maar van de stelling, dat het pachtstelsel de visscherij tegenhield, is in de artikelen van den heer Verloop vrijwel het tegendeel bewezen. Wij zijn het geheel eens met het *Hbl.* dat er reederijen moeten komen, die voldoende kapitaal bezitten, doch in dien gedachtengang mag er wel eens naar dezen schrijver geluisterd worden. Het bezwaar waarop de Chineesche reederijen te gronde gingen, kan ook nu nog voorkomen en aan den anderen kant is het van veel belang om te weten hoeveel er met de vischvangst te verdienen is. Waar het *Hbl.* een winstcijfer van *f* 3000 voor elk vaartuig per jaar een fantastisch cijfer noemt, zal het in het tweede artikel hieromtrent nadere inlichting ontvangen. Vooral dit is in vele opzichten belangrijk, omdat het vooreerst de onjuistheid van officieele statistieken in het licht stelt en verder ervaringscijfers geeft van proefvaarten in 1899 gedaan te Kendal, Indramajoe en Pasoeroean en in 1902 te Batavia, die aanwijzen dat eene gemiddelde besomming per reis van *f* 64.50 en per dag van *f* 39 verkregen werd en dus *f* 30.— daags, bij 100 dagen varen per jaar, volstrekt niet overdreven is. Voor de hier te boek gestelde feiten getroosten wij ons gaarne eenige overbodige en niet aannemelijke bespiegelingen, om dezen arbeid ten slotte toch onder de belangrijken te rangschikken.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen het artikel „De zeevisscherij op Java", in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Nov. verscheen en wij zien met genoegen dat hetgeen de heer Verloop over het eigenlijke onderwerp schrijft ook door dit blad wordt gewaardeerd. Waar deze meent dat de vischvangst zelfs den landbouw naar de kroon zal kunnen steken, moge men dit voor eene illusie houden, maar, zegt dit blad: „zeker is het, dat de door den heer Verloop geschreven geschiedenis de eenige bron is van kennis van dit bedrijf, welks beteekenis door niemand dergenen, die zich met de middelen tot opbeuring van Java bezig houden, ontkend wordt. De Koloniale Verslagen vermelden, na de mededeeling in 1849, dat de vischvangst een van de voornaamste takken van nijverheid der kustlanden is, nagenoeg niets meer. Statistieken ontbreken. De residents-rapporten van 1891-93 bevatten beschrijvingen van vangst en vischtuig; maar geen plannen tot ver-

betering. De monographieën der heeren Van Deventer, Fock en Rouffaer maken van de zeevisscherij gewag, erkennen hare verlevendiging als een gewichtig volksbelang, maar houden, bij gebrek aan bronnen, op, waar men verlangen zou bijzonderheden te vernemen, voor hare verdere ontwikkeling van belang. Er blijft dus niets over dan den heer Verloop tot gids te nemen."

Diens voorstelling van den loop der zaken wordt aannemelijk genoeg geacht. Er wordt verder aan herinnerd dat vóór 1849 de fiscus zich niet met de zeevisscherij inliet, toen kwam de pacht, die eerst ƒ 143.762 en na 13 jaren ƒ 299.542 opbracht. Tot bevordering van het bedrijf en in het belang van de volksvoeding werd gouvernementszout verstrekt tegen ƒ 3.50 inplaats van ƒ 6.72 per pikol. In 1863 veranderde dit in de genoemde belasting op de vaartuigen, welke echter andermaal verpacht werd. Eerst in 1870 trad hiervoor de bedrijfsbelasting in de plaats, doch met intrekking van de goedkoope zoutverstrekking.

De invoer van Siameesche visch, in 1873 ter waarde van ƒ 139.518 is thans tot een waarde van 7 millioen gulden gestegen, vertegenwoordigende ongeveer 35 millioen K.G. Die visch een haringsoort (clupea cyprinoides) komt door slechte bereiding en overdadig zouten in een toestand aan, waarin zij in Europa als onbruikbaar zou worden verworpen. Bovendien bevordert zij de lepra. Aldus de toestand zijnde, en de voorstelling van den heer Verloop wordt niet in strijd geacht met het weinige dat van elders bekend is, zal de regeering in de eerste plaats haar pogingen moeten richten op het in het leven roepen van een bloeiende visscherij-industrie.

* * *

Een vergelijking van het Britsch en Hollandsch koloniaal beheer werd volgens het *Alg. Handelsblad* van 20 Nov. j.l. destijds gemaakt door kapitein Tanera (vermoedelijk dezelfde die op bl. 1902 van de vorige afl. is vermeld) in een lezing op 22 Maart 1902 in het „Verein für Erdkunde" te Metz gehouden, en onlangs in een „Jaarbericht" van dat genootschap afgedrukt. Hoewel de kennis van den heer Tanera uitteraard oppervlakkig is, vindt het blad het toch wel aardig, dat wanneer ons het Britsch beheer zoo vaak tot voorbeeld wordt gesteld en van Britsche zijde zooveel op ons afgegeven wordt een Duitscher, die van beider koloniën wat gezien heeft, den indruk medeneemt dat ons koloniaal beheer ten slotte toch beter is dan het Engelsche.

* * *

Sigi. Naar aanleiding van een telegram uit Indië, dat Sigi niet voldoet aan den eisch om uitlevering en een ambtenaar met troepen derwaarts wordt gezonden, geeft het *Vaderland* van 17 Nov. j.l. eenige bijzonderheden over dit staatje van Midden-Celebes. Het is een vrij groot gebied, dat zich in eene uitgestrekte omgeving, o. a. in aan de Tominibocht gelegen landschappen, invloed heeft weten te verzekeren. Deze is van slechten aard, nog onlangs werd het landschap Tanaboa door de Sigiërs geheel verwoest. Uit vrees voor hen durft de bevolking zich er niet weder nederzetten. Eerst nadat het gouvernement in het naburige Tambarana eenige pradjoerits had geposteerd, werd in eenige streken weder met de klappercultuur begonnen. Onderhandelingen met Sigi over de rechten op die landschappen vlotten slecht, de vorst

was dezelfde die den tocht der heeren Sarasin van Paloe naar Palopo bemoeilijkte (*Ind. Gids* 1903 II bl 1846). Thans is door een bende van hem afhankelijke Tonapoes een toko in Tambarana, toebehoorende aan een Europeaan geheel geplunderd, waarbij een Minahasser en een Gorontalees vermoord zijn. Die overval wordt algemeen beschouwd als het werk van Sigi. Door het gouvernement is eene schadevergoeding van Sigi geëischt en de uitlevering der moordenaars, aan welke rechtmatige eischen Sigi niet wenscht te voldoen.

Nadere bijzonderheden omtrent dit land geeft de heer Van Heekeren in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Dec. jl. die ten slotte zegt:

„Alles bij elkaar genomen, mag verwacht worden, dat de militaire excursie naar Sigi geen groot bloedbad zal worden en dat de daarvoor aangewezen kleine colonne weer spoedig te Makasser terug zal zijn.

„De commandant dier colonne, de kapitein der infanterie J. J. Engelen, staat bekend als een voortvarend, flink officier, die reeds ter Sumatra's Oostkust en in Atjeh zijne sporen te velde verdiende".

* * *

Duitsch-Nederlandsche Telegraaf-maatschappij. Volgens de *Kölnische Zeitung* zal de telegraafkabel van deze maatschappij, die te Nordenham gemaakt wordt, in het begin van het volgende jaar gelegd worden. Het bestuur bestaat volgens het in de *Nieuwe Courant* van 24 Nov. jl. overgenomen bericht uit een Duitsch directeur, den Postrat Pfitzner, en een Nederlandschen directeur, den kapitein Le Roy. De eerste kabel zal gelegd worden van Menado op Celebes over Jap (Karolinen-eilanden) naar Guam (Mariannen), en voorts van Jap naar Shanghai. De leider van het station te Shanghai, dat eerst in het einde van dit jaar wordt opgericht, is nog niet aangesteld; de heer Visser is tot chef van het station te Menado benoemd, de heer Hummerich te Jap. Van de ambtenaren, die slechts voor het kleinste deel uit het personeel van het telegraaf-district Emden zullen gekozen worden, zullen slechts enkele met het kabelstoomschip *Stephan* in de tweede helft van December de reis aanvaarden. De overige ambtenaren gaan met de geregelde reisgelegenheden derwaarts.

* * *

Een emigratieproef op Lombok. Naar aanleiding van eene opmerking in het *Vaderland* vestigde de afgevaardigde Dr. Bos in de Kamerzitting van 26 Nov. jl. de aandacht op eene proef met emigratie op vrij groote schaal destijds op Lombok genomen. Er zijn ongeveer 1000 gezinnen van Sassaks naar Midden-Lombok overgebracht en deze emigratie zou voor de betrekkelijk geringe som van *f* 30.000 geschied zijn. De Minister scheen zich deze zaak niet te herinneren, doch in het *Vaderland* van dien dag wordt in het Kameroverzicht gesproken van het rapport van den controleur Van Eerde over de regeling der agrarische toestanden in West-Lombok, dat door de Ind. Regeering in de *Javasche Courant* van 1900, n°. 99 is gepubliceerd en later als bijlage aan het Kol. Verslag is toegevoegd. Zoowel Sassaksche als Balische nederzettingen werden gevormd en na een paar oogsten waren dit reeds bloeiende gehuchten, gelegen te midden van goed geirrigeerde en vruchtbare velden.

Het Nederlandsch bestuur heeft zich voortdurend met deze nederzettingen

beziggehouden. O. a. werd voor vijf oogstjaren vrijdom van belasting- en dienstplicht verleend en werd bepaald, dat de personen, aan wie de bedoelde gronden zijn toegekend, die voor hun leven in vruchtgebruik mochten houden en ze ook aan hun rechtverkrijgenden mochten nalaten, maar ze niet zouden mogen verkoopen of op andere wijze vervreemden, daar het bestuur over de eventueel vrijvallende gronden opnieuw in het belang van hulpbehoevenden wenschte te kunnen beschikken.

Als voorbeeld in verband met de emigratie naar de Lampongs schijnt deze proef meer waarde te hebben dan de „transmigratie" naar Banjoewagie.

* * *

Wat Indië noodig heeft wordt door den oud-Assistent-Resident L. van Hengel besproken in het *Vaderland* van 28 Nov. jl. Hij meent dat een onderzoek naar hetgeen in de Christelijke gemeenten op en buiten Java wordt tot stand gebracht niet alleen belangrijk is uit een Christelijk maar ook uit een sociaal oogpunt. Er valt daaruit practisch veel te leeren en hierbij wordt in de eerste plaats het oog gevestigd op de oudste en belangrijkste nederzetting, namelijk die te Modjowarno, waar allerlei inrichtingen voor onderwijs bestaan die niet alleen door kinderen van Christenen, maar ook van Mohamm., Chineezen en andere Vr. Oosterlingen bezocht worden, terwijl ook van de ziekenhuizen, spaarkassen, enz. door Inlanders van allerlei godsdienst kan worden gebruik gemaakt. Er is daarbij in de eerste plaats gestreefd naar practische opleiding, geschikt om betere sociale toestanden te kunnen waardeeren en daarvan te kunnen profiteeren. De schrijver wil kennisneming doch geen blinde navolging en waarschuwt tegen het invoeren van allerlei nieuwigheden, die in Europa goed werken, maar in Indië niet deugen.

* * *

De Artillerie-Constructiewinkel te Soerabaja. Het voornemen om deze inrichting en de daaraan nauw verbonden Pyrotechnische Werkplaats van Soerabaja in het belang der defensie naar Bandoeng over te brengen, geeft *L.* in de *Locomotief* van 7 Nov. jl aanleiding om het een en ander mede te deelen over deze „groote en prachtige militaire inrichting, die ook aan tal van particulieren, Europeanen en Inlanders werk verschaft en die met recht een sieraad voor Soerabaja en voor geheel Nederlandsch-Indië genoemd mag worden. Zij is ontstaan uit een atelier „Phoenix" dat ruim een halve eeuw geleden door een Duitscher F. J. H. Bayer in het centrum van de stad gebouwd werd, en uitsluitend diende voor het herstellen van defecte machinedeelen der omliggende suikerfabrieken, hetgeen veel besparing aan deze gaf, daar anders verwisselstukken uit Europa moesten worden ontboden. Deze toen nog zeer primitieve inrichting trok de aandacht der militaire autoriteiten omdat men eene inrichting noodig had voor de artillerie voor het monteeren en herstellen van kanonnen, vervaardigen van munitie, enz. Zoo kwam het dat Bayer zijn fabriek voor *f* 100,000 plus een flink stuk grond aan de Regeering afstond. Op dit laatste bouwde hij de bekende fabriek „De Volharding", eene inrichting, die eenig is in Indië en aan honderden werklieden arbeid en opleiding verschaft. Het ridderkruis van den N. L. was eene welverdiende onderscheiding voor den man, die ofschoon hoog in aanzien gestegen en meer dan millionnair

geworden door zijn werken en zijn ondernemingsgeest tot aan zijn dood de eenvoudigheid en nederigheid zelve bleef.

De „Phoenix" werd herdoopt in „Artillerie-Constructiewinkel" en uit een ruime beurs verbouwd door den eersten directeur, den Lt. Kol Vreede, die evenwel spoedig kwam te overlijden. Een kort daarop in de nieuwe inrichting voor hem vervaardigd grafteeken op de begraafplaats Penelé, getuigt hoe men er degelijk en keurig wist te werken.

De A. C. W. breidde zich van lieverlede uit en werd van de beste werktuigen voorzien Onder leiding van mannen als de latere legercommandanten Boumeester en Haga werd hij geheel naar de eischen des tijds ingericht. Een geheele compagnie Europeesche en inlandsche werklieden werd er aan toegevoegd en weldra bleek eene afzonderlijke inrichting voor de patronenfabricage noodig, waaruit zich de Pyrotechnische Werkplaats onder een afzonderlijk hoofdofficier als directeur ontwikkelde. Om een denkbeeld van de uitbreiding der beide inrichtingen te geven, wordt de formatie uitvoerig medegedeeld. Daaruit blijkt dat verscheidene Europeanen en honderden Inlanders met verschillende ambachten er een bestaan vinden en velen er zich tot degelijke werklieden hebben ontwikkeld, die een goed loon verdienen. Voornamelijk op de A. C W. vonden ook steeds broodelooze Indo's, die eenig handwerk verstonden emplooi en verdiensten, verscheidene pupillen van de Jongens Weezeninrichting e.a. werden er in de leer gedaan en onder degelijke leiding werden zij er kundige werklieden, die goede betrekkingen op fabrieken kregen. Voor Soerabaja zou de overbrenging, waarmede naar verluidt reeds in Juni 1905 een begin zou gemaakt worden, als een ramp bescho wd kunnen worden. Intusschen duidt de schrijver op allerlei teekenen dat die overbrenging reeds vaststaat, hetgeen ook nog ten gevolge zal hebben dat ruim 100 officieren, onderofficieren en minderen dit garnizoen zullen verlaten. Met die overbrenging zullen zeker tonnen goud gemoeid zijn, maar ze is uit een militair oogpunt beschouwd, niet alleen wenschelijk maar gebiedend.

* * *

De positie der ambtenaren B. B. wordt besproken in een hoofdartikel van de *Java-Bode* dat in de *Nieuwe Courant* van 26 Nov. grootendeels werd overgenomen. De schrijver klaagt over de geringe promotiekansen en dat er bij de benoemingen en het in het genot stellen van tractements-verhoogingen zoo weinig voortvarendheid wordt betracht. In afwachting van eene regeeringsbeslissing in hangende quaesties tusschen chefs en ondergeschikten, worden bij voorbaat dezen de verhoogingen onthouden of ze niet voor bevordering in aanmerking gebracht. Het afmaaksysteem is volgens hem bij B. B. in vollen fleur en hij vindt het hoog tijd dat aan deze vicieuse toestanden, waar over inlandsche ambtenaren zich zelfs ongunstig uitlaten — want ook bij hen vindt het systeem toepassing — een eind gemaakt wordt. Aan een jury, bestaande uit 3 of 5 ervaren en moreel hoogstaande residenten moesten alle quaesties omtrent het al of niet toekennen van tractementsverhoogingen, het al of niet bevorderen of uit het corps verwijderen van ambtenaren onderworpen zijn. De conduite-beoordeelingen moeten voortaan met meer degelijkheid en niet in vage termen worden opgemaakt. Luiden zij ongunstig dan moeten er bewijzen zijn, feiten worden aangehaald, welke tot de beoor-

deelingen aanleiding hebben gegeven. Dit laatste komt ons eene zeer juiste opmerking voor. Men kan dan tevens de zich verongelijkt achtende klagers gemakkelijker tot zwijgen brengen.

* * *

Het algemeen irrigatieplan. In een artikel, getiteld: „Java's inzinking en de Indische begrooting" wordt in het *Vaderland* van 19 Nov. jl. eene opmerking gemaakt naar aanleiding van hetgeen de minister zeide over de vaststelling van een algemeen irrigatieplan voor Java. Zulk een plan, dat maar eenigszins op betrouwbaarheid aanspraak zou kunnen maken acht hij ondoenlijk. „Zelfs als men zich wilde bepalen tot een eenvoudige lijst van werken, dan nog zouden, om die lijst met eenigszins betrouwbare cijfers te kunnen invullen, tijdroovende en kostbare opnemingen en onderzoekingen noodig zijn, waarvoor geen personeel kan worden aangewezen zonder vele belangen elders te schaden."

Hier neemt het *Vad.* de Vereenigde Staten van Noord-Amerika tot voorbeeld In Dec. 1901 gaf President Roosevelt in eene Boodschap aan het Congres de wenschelijkheid voor een algemeen irrigatieplan voor alle Westelijke Staten, waarin staatsdomein was gelegen, te kennen. In Juni 1902 werd „The National Reclamation Act" aangenomen en eene speciale „Reclamati n Service" in dienst gesteld en zes maanden later had deze een volledige uitgave gereed van alles wat bekend was omtrent nog te stichten irrigatiewerken in al de Westelijke Staten, een grondgebied zoowat half zoo groot als Europa. Dit rapport verscheen in het voorjaar van 1903 als de eerste jaargang van een rapport, waarvan nu reeds een tweede is verschenen.

Een algemeen irrigatieplan beteekent niet, zooals o.i. het *Vad.* met eenig recht opmerkt, „dat men eerst begint om in elke streek van Java, waar nog nooit een ingenieur van den waterstaat naar het water gekeken heeft, eerst een nieuwe opneming te doen, maar het beteekent doodeenvoudig, dat er verzameld, gecompileerd wordt en gepubliceerd het vele, wat we reeds weten over de stroomgebieden en de geschikthoid voor irrigatie van stroomgebieden op Java en dat we van de irrigatievoorwaarden in de streken, waar we die kennen, een deskundig en zaakkundig overzicht krijgen. Dat werk is werkelijk niet zoo reusachtig als de Minister ons hier, zeker op gezag van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië, voorstelt. Een flinke Departementschef kan het zeker binnen den tijd van een jaar klaarspelen. En inderdaad het zou een weldaad zijn voor Java, als we zulk een overzicht hadden."

Ook de heer van Kol heeft zich bij de behandeling der Indische begrooting in de Kamer in dien geest uitgelaten.

* * *

Zwavelindustrie in Indië. Deze quaestie vroeger door het *Algemeen Handelsblad* besproken (zie revue Nov.-afl. bl. 1691) komt in het nummer van 25 Nov. jl. nog eens ter sprake, naar aanleiding van een artikel van den heer W. F. A. Loonen in de *Preanger-Bode* van 20 Oct. Deze heer is voor staatsexploitatie omdat de onkosten anders te hoog worden. Hij stelt een open wagonlading van 8000 K.G., als één wagon zooveel van dat betrekkelijk lichte goedje laden kan, op *f* 55 à *f* 60 en dit is alleen reeds op 10% van de marktwaarde te schatten. Het *Hbl.* acht het een onjuiste vergelijking dat de particuliere industrie

„ontzettende onkosten" zou moeten maken, terwijl de Staat „het product voor niets krijgt" en meent ook dat van „ontijdige concurrentie" geen sprake behoeft te zijn, omdat de uitgevoerde hoeveelheid den prijs op de wereldmarkt wel niet drukken zal en is ten slotte van meening dat als de eenvoudige zwavelexploitatie aan particulieren geen voldoende winst belooft, zij zeker niet van voldoende belang is om van Staatswege te worden ondernomen.

* * *

Geen fusie. Terwijl de onvermoeide „Schrijver der Brochure" in de *Nieuwe Courant* van 26 Nov. jl. een ingezonden stuk plaatst, waarin berekend wordt dat bij het betrekkelijke kleine O. I. leger, dat te allen tijde slag- en strijdvaardig moet zijn ruim 133 officiersplaatsen per jaar geheel onvervuld moesten blijven en als middel tot verbetering van dit euvel, blijkbaar slechts zijn geliefkoosd denkbeeld weet aan te bevelen, geeft het *Alg. Handelsblad* van 29 Nov. d. a. v. een artikeltje, waarin de verwezenlijking der fusiedenkbeelden een ramp worden genoemd. Ten eerste, omdat het te velde bovenal noodig is dat officieren en soldaten elkander kennen en waardeeren, wat onmogelijk het geval kan zijn als het Indische leger een moederlandsch officierscorps heeft, dat om de drie jaren geheel afwisselt. De ondervinding om met inlandsche soldaten om te gaan wordt dan niet voldoende opgedaan.

In de tweede plaats wordt de fusie een ramp geacht, omdat de tijdelijke dienst tusschen de keerkringen op den duur bij de meeste officieren tegenzin wekt in den dienst. Zij zullen elke gelegenheid aangrijpen om een anderen werkkring te vinden. De ondervinding met de marine-officieren leert dit. Door een grappig versje van een hunner over de drie gedwongen Indische jaren, wordt zulks nader toegelicht. Ten slotte zegt het *Hbl.*: „wat een leger boven alles noodig heeft, dat zijn officieren, die zich hechten aan het leger waartoe zij behooren; die tevreden zijn niet alleen met hun maatschappelijke positie, maar ook in hun huiselijk leven. En daarom is de tegenwoordige toestand goed, en zou verandering verderfelijk zijn".

* * *

De uitval van den heer Victor de Stuers in de zitting van de Tweede Kamer van 23 November j.l. heeft algemeen sensatie verwekt en is vooral in het buitenland aanleiding geweest tot voor Nederland weinig vleiende beschouwingen. Volgens de *Nieuwe Courant* van 30 Nov. j.l doet de *Vorwärts* het voorkomen alsof nu eindelijk van niet-sociaaldemocratische zijde vernietigende feiten inzake de koloniale gruwelen op den voorgrond waren gebracht, doch vergeet dat deze feiten door den heer de Stuers ontleend waren aan door de Regeering openbaar gemaakte stukken.

Het *Alg. Handelsblad* van 29 Nov. zegt in zijn „Van Dag tot Dag" dat de beleediging, op roekelooze wijze ons Indisch leger aangedaan, begint na te werken. Uit Frankrijk, Engeland en Zwitserland ontving de redactie brieven, waarin door aldaar gevestigde Nederlanders of door inwoners, die steeds warme sympathie voor ons vaderland toonden, gevraagd wordt wat toch geschied is en of werkelijk op last der Regeering vrouwen en kinderen vermoord werden in Indië, ten einde het leger dus in staat te stellen petroleumbronnen en mijnen te kunnen rooven. Na de korte Engelsche berichten geresumeerd te hebben,

wijst het blad er op dat steeds slechts, hetgeen sensatie in den vreemde kan maken, geseind wordt en niet het belangrijkste. Men hoort daar omtrent Nederland bijna uitsluitend, hetgeen telegraphische nieuwsagenten gelieven te seinen. Op die wijze krijgt in het buitenland de meening ingang dat wij onze koloniën willen verkoopen, dat onze Indische armee uit barbaren bestaat, enz.

Uit dit oogpunt mocht het blad zeggen dat de heer De Stuers meer misdaan heeft dan hij ooit weer zal kunnen goed maken. Vervolgens wordt aangetoond hoe hij in de kaart speelde van de socialisten. In het Ochtendblad van 4 December is een antwoord van den heer De Stuers opgenomen, dat het *Hbl.* blijkbaar niet heeft bevredigd.

* * *

Inlandsch recht en inlandsche Christenen. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Dec. jl. komt onder dit opschrift eene scherpe critiek voor op het wetsontwerp, van welke Memorie van Toelichting in deze aflevering getracht is een gecondenseerd overzicht te geven. De buitengewone uitvoerigheid der stukken, opgenomen onder n°. 121 van de bijlagen der Handelingen die bijna 160 kolommen druks vullen, leidt al dadelijk tot de opmerking dat als het eenvoudige nog altoos de stempel van het ware is, deze wetsvoordracht blijkbaar het ware niet is. Gelukkig is de quaestie der Christeninlanders een neutraal zakelijk probleem gebleven en geen politieke quaestie geworden. Wat dit probleem betreft, de in de bijlagen vermelde vóórgeschiedenis terzijde latende, begint de levende geschiedenis met het ingrijpen van Minister Cremer in Maart 1900, die, beu van al het geadviseer, den Gouverneur-Generaal een nieuw denkbeeld voorlegde. Daarbij werd opgemerkt dat de zwarigheid voor Christeninlanders in hun privaatrecht ondervonden, voor alle inlanders bestaat en de onzekerheid der „vage adat" slechts is weg te nemen door codificatie van dat recht voor a l l e inlanders, maar te beginnen met die streken, waar Christeninlanders (die zulk eene codificatie het meest behoeven) de overhand hebben. Wordt dit werk niet slechts plaatselijk maar ook partieel aangevat, dan kan spoedig resultaat worden gezien der pogingen om de belemmeringen weg te ruimen, die aan de ontwikkeling van het Christendom in den weg liggen. Het gevolg was de opdracht aan Mr. Carpentier Alting (jarenlang landraad-voorzitter in de Minahassa) die leidde tot de (in onze Juli-afl. bl. 1026 besproken) ontwerpen. Middelerwijl zou op de bureau's worden nagegaan in hoeverre de artikelen 75 en 109 R. R. in verband met het denkbeeld Cremer wijziging behoefden. Intusschen had het nieuwe Ministerie, naast de privaatrechtelijke zijde, welke dan binnenkort verzorgd zou zijn, de publiekrechtelijke positie op den voorgrond gesteld, die stuitender en veel moeielijker te regelen werd geoordeeld en in de Mem. van Antw. was in 1901 te kennen gegeven dat eene wijziging van art. 124 R. R. niet zal kunnen uitblijven.

Waar na het voorafgaande in den aangegeven zin eene oplossing verwacht werd is de verrassing van 15 Nov. jl. volgens het blad wel groot. Van afwerking van het denkbeeld-Cremer geen spoor, in geen der lijvige stukken komt zelfs de naam Cremer of Alting voor. Hierin wordt eene tendentieuze verzwijging gezien, maar de Kamer zal, naar vertrouwd wordt, inlichting vorderen, waarom Mr. Alting na de indiening zijner verdienstelijke werkjes

den moed heeft opgegeven en in Januari 1904 ander ambtswerk gezocht, zonder een vervanger te krijgen. Ten andere zal de publiekrechtelijke toestand der Christeninlanders blijven als tot heden „alleen met verwijdering daaruit van die paar kleinigheden, die drie jaar te voren, volgens de *N. R. Ct.* tot grootigheden waren opgeblazen en naar welker opruiming in al die drie jaar geen hand is uitgestoken. „De artikelen 75 en 109 komen als van ouds op de operatie-tafel, maar het „wondende" artikel 124 is in de voordracht zoek. Bij het nagaan wat de ontwerpen dan wel geven, wordt geconstateerd dat er niet één groote of gelukkige gedachte in de geheele voordracht is. Het wordt een afgezaagd denkbeeld genoemd om het eigen recht der inlanders te verdringen door „verordeningen" zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten." Waar de Kamerleden van rechts, die de vorige week de twee ontwerpen onder lof begroeven, bij de bestudeering ervan meer voor het begraven zullen blijven voelen dan voor den lof, zou hun oordeel al vooraf voorzichtiger zijn geweest, als niet vergeten was aan te teekenen dat de afgetreden G. G. indertijd de opvolging van een voorstel der staatscommissie voor het Indische privaatrecht, in den geest dezer ontwerpen, had ontraden. (Mem v. Antw. begr. 1901 § 1 en K. V. van 1901 bl. 60).

De strekking der ontwerpen wordt gekenschetst als: beslist revolutionnair. „Artikel 75 in zijn geldenden vorm is één uit de trits van artikelen (67, 75 en 119 R. R.), die zooveel doenlijk aan de inlanders eerbiediging waarborgen van hun eigen bestuursinstellingen, hun eigen recht, hun eigen godsdienst; eene eerbiediging, die de roem is van ons Indisch beleid. Eén uit die trits zal nu worden weggevaagd; want de regeering stelt zich voor de Indische wetboeken van privaatrecht aldus te vervormen dat ze, althans voor zooveel het vermogensrecht aangaat, (behoudens daarop te maken uitzonderingen) naast de Europeanen ook de inlanders beheerschen zullen." In verband met art. 78, 2e al. wordt het recht, waarop de islam meer of minder heeft ingewerkt voorshands behouden maar het zuiver inheemsche „zal geleidelijk worden weggecodificeerd". Met eene verwijzing naar een geschrift van den raadsheer Nederburgh wordt gesproken van de wenschelijkheid van eenheid van recht, doch die verwijzing is misleidend, want laatstgenoemde wil die eenheid niet door Europeesch wetboekenrecht op te leggen, hij wil het Europeesche recht lager, het inlandsche hooger brengen en zoo een eigen Indisch recht verkrijgen, juist niet zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten. Ook in zijn stelsel, welks waarde verder onbesproken blijft, evenals bij het denkbeeld-Cremer moet het vergaren van kennis omtrent het volksrecht dat leeft, voorop staan. Uit het beeld dat er van in de stukken gegeven wordt zou moeten blijken dat de wetgever het met dat eigen recht niet al te nauw behoeft te nemen en daarvoor is stemming gemaakt door eerst uitvoerig een caricatuur van de adat te teekenen, die door Snouck (nergens genoemd), door Nederburgh, door W. B. Bergsma en door elk serieus landraad-vonnis weerlegd wordt. Ten laatste wordt verdringing van het levende volksrecht bepleit met een beroep op vonnissen van rechters wier oog daarvoor niet geopend werd en die traagheidshalve Europeesch of Mohammedaansch recht toepasten in strijd met het gebod der wet en alzoo de bezwaren tegen de oplegging van Europeesch recht aan den inlander volgens den Minister in belangrijke mate doen verdwijnen.

In 1866 heeft de Kamer zich krachtig verzet tegen het plan om bij het ontwerp Cultuurwet het inlandsch bezitsrecht te converteeren in een West-Europeesch recht van eigendom en nu wordt gevraagd of de Kamer van 1905 of 1906 voor de grootste helft der „godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken" het vonnis zal teekenen, dat in 1866 voor één instituut geweigerd werd tegen den prijs van een door velen gewenschte mooi gebouwde wet.

Wat het privaatrecht der Christeninlanders betreft wordt volgens den schrijver door Mr. De Savornin Lohman (Onze Constitutie bl. 431) ten onrechte gemeend dat voor inlanders tot het Christendom overgegaan als het ware het gansche privaatrecht een vacuum zou wezen. Wat zuiver inheemsch is, lijdt niet door dien overgang en het wordt verkeerd geacht hun Europeesch personen- en erfrecht te willen toedenken. Uit de concepten-Alting blijkt spoedig dat dit zelfs voor de Minahassa niet bruikbaar is en hoeveel onverdachte zendingsvrienden — director Gunning, wijlen zendeling Jansz, professor Poensen — hebben niet tegen Europeesch privaatrecht voor den Christeninlander op Java gewaarschuwd? Van de eenheid van recht komt in deze ontwerpen juist minder dan naar het denkbeeld-Cremer. De plaatselijke en partieele codificatie van deze „zou a l l e inlanders in de streek met overwegend Christelijke bevolking omvatten; de verschillen met het oog op den godsdienst te maken zouden op een stuivertje kunnen; het privaatrecht der inlanders zou dus eenvoudig en helder naast dat der Europeanen komen te liggen." Van de voorgestelde regelingen duizelt het daarentegen den schrijver.

Wat den tekst der ontwerpen betreft, wordt met geen woord geschreven dat de strekking voor Christeninlanders is, doch „leukweg" verwezen naar den bij algemeene verordening te regelen rechtstoestand. Of die verordening genoemd in art. 109 (nieuw) valt onder de 1e alinea van art. 75 (nieuw) blijkt niet. Door de inlassching in art. 75 van de woorden „in naam des Konings" wordt de heele economie van het hoofdstuk Justitie in de war gestuurd, waarbij de toelichtingen maar weinig baat zullen brengen. Nog eenige dergelijke opmerkingen gaan wij kortheidshalve voorbij. Het artikel zelf wil niet met juristerij besluiten. „De deelen", zoo luidt het slot, „waarin met infectiebrengende hand de regeeringsvoordracht wil wroeten, zijn daarvoor te edel. Schuif de wet ter zijde. Vraag wat gehoopt wordt van die Christeninlanders, die toch de causa movens van deze voordracht zijn. Verlangt men een bevolkingsgroep, die van de overige inlanders wordt verwijderd; lieden met schoenen en een „rechtstoestand", zeker niet minder vadsig en verwaand dan waarover nu de zendingsberichten al gedurig klagen: een bevolkingsgroep, welker uiterlijk aanzien anderen, misschien velen, ten doop doet komen, — dan sluite men, zoo men het aandurft, de oogen voor al het rechtsbederf, dat deze voordracht aan de vingers kleeft, en late haar begaan. Maar men zal wel, in stede van die „inlandsche Christenen", eenvoudige christeninlanders willen; inlanders, wier eigenaardig rechtsgebrek moet worden verholpen, maar die overigens inboorlingen onder de inboorlingen blijven; inlanders, van wie men bekent, dat ze Jezus' discipelen zijn, niet doordat zij juridischen voorrang gekregen hebben, maar doordat zij liefde hebben onder elkander. Minister Idenburg zelf (getuige zijn rede van 21 November 1901) zou natuurlijk niets méér verheugen dan de binnenkomst en voortgang van zulk een christendom des harten. Maar dan heeft hij toch op meesterlijke wijs de

politiek betracht van de dienstmaagd Rhode, die zóó blij was den apostel aan de voordeur te hooren, dat ze vergat hem open te doen."

Het oordeel van het *Vaderland* in het avondblad van 29 Nov. jl. is niet zoo ongunstig. Na de algemeene strekking der wetsontwerpen besproken te hebben wijst het op de bedoeling om den rechtstoestand der inlandsche Christenen bij algemeene verordening te regelen. Evenzeer zal een algemeene verordening de regeling vaststellen voor de vrijwillige onderwerping van niet-Christen-inlanders en Vreemde Oosterlingen.

De beide wetsontwerpen hebben dus een eigenaardig karakter. Zij regelen niets, maar zij verschaffen de mogelijkheid tot vaststelling van verordeningen, die thans niet uitgevaardigd kunnen worden, omdat ze zouden strijden met de bestaande artt. 75 en 109 van het Regeeringsreglement, zooals die zijn opgevat in de praktijk.

Het blad verwijst voorts naar hetgeen mr. C. Th. van Deventer destijds gezegd heeft op de vergadering van het Inst. Col. Intern. te Wiesbaden (zie onze Juli-afl. bl. 1105) en hoe het toen de hoop had uitgedrukt het denkbeeld van vrijwillige onderwerping aan het Europee che recht weldra in een Nederlandsch-Indische wet belichaamd te zien. Met de indiening dezer ontwerpen is aan den wensch van het *Vad.* voldaan.

* * *

Het emigratieontwerp en kapitein Kerkkamp. In keurigen vorm verscheen bij de firma A. H. van Cleeff te Amersfoort eene brochure, getiteld: Emigratie van Java's overbevolking en Kolonisatie der Buitenbezittingen, door H. C. Kerkkamp, kapitein der Infanterie O. I. leger, Ridder Oranje Nassau. Uit het voorwoord blijkt dat dit geschrift zijn oorsprong te danken heeft aan een voorloopig plan tot stichting van een proefkolonie van Javaansche landbouwers, dat ter tafel werd gebracht in de sedert opgeheven afdeeling Medan van den Indischen Bond omdat deze, bij gebreke van een nuttig arbeidsveld, dreigde te verloopen. De denkbeelden ter zake werden later door den schrijver nader uitgewerkt, doch vonden bij de redactie van *De Gids*, waaraan het artikel werd gezonden, blijkbaar geen instemming, zoodat de schrijver besloot ze in eene afzonderlijke brochure neer te leggen, er daarbij vooral op wijzende dat zij, voor zoover geen algemeen goed, geheel en uitsluitend zijn eigendom zijn. Het in 40 bladzijden toegelichte plan beoogt jaarlijks 300.000 menschen te doen emigreeren, liefst bestaande uit gezinnen van man, vrouw en 3 kinderen, waarvoor de totaalkosten *f* 580 per gezin zullen bedragen, zoodat rond 35 millioen per jaar zullen noodig zijn. In ieder der residenties Sumatra's Oostkust, Palembang en Lampongs wordt een commissie van voorbereiding werkzaam gesteld en een proefkolonie gesticht bestaande uit 10 dessa's, elk van 100 gezinnen. Op Java wordt die proef voorbereid, de duur wordt op 4 jaar gesteld en de totale kosten dezer voorbereiding ad 6 millioen door Nederland betaald. Na de proef worden voorloopig elke 2 jaar 120.000 gezinnen overgebracht enz. In bijl. A. heeft de schrijver zich de moeite getroost in nogmaals 40 bladzijden een voorloopig reglement op het beheer der Javaansche landbouwkolonies in de Buitenbezittingen samen te stellen, terwijl de laatste 21 bladzijden gewijd zijn aan de kosten-berekening, het plan

voor eene leening van 366 millioen, enz. Als vlijtige poging om een in ons oog hoogst onpractisch denkbeeld tot verwezenlijking te brengen, verdient het werk allen lof en dat de brochure niet aan de aandacht van de pers is ontsnapt wordt o. a. bewezen door de uitvoerige aankondiging in de *Nieuwe Rott. Courant* van 6 Dec. jl. Dit blad eindigt met de opmerking dat het boekje goed is geschreven. Daarom en ook omdat die courant het geheel met den schrijver eens is, „misschien om andere redenen" dan de zijne, dat het „zijn nut kan hebben, als het vraagstuk der ontwikkeling van de buitenbezittingen met gelijktijdige ontlasting van het eiland Java van zijne overbevolking, eens in zijn geheel wordt uitgewerkt," heeft de *N. R. Ct.* aan zijn betoog eene in bijzonderheden tredende aankondiging niet willen onthouden. Mag men hierin de bedoeling lezen dat door het geschrift vele oppervlakkige voorstanders in practische tegenstanders zullen worden veranderd; dit getal zal, naar onze meening, nog toenemen, als men eens in bijzonderheden gaat uitwerken wie op Java jaarlijks in aanmerking behooren te komen om „en masse" naar den overwal gestuurd te worden.

* * *

Zachte dwang of volkomen vrijheid? vraagt het *Bat. Nieuwsblad* van 9 Nov. jl. en komt met een actueel voorbeeld, dat men den inlander tot zijn eigen bestwil dwingen moet. Het betreft het particuliere land Semplak in het Buitenzorgsche. Daar is reeds sedert zes jaar de regeling ingevoerd dat alleen van den rijstoogst doch niet van de tweede gewassen tjoeké geheven wordt. Om de cultuur dezer laatste aan te moedigen werd zelfs bibit in voorschot door den landheer ter beschikking van de bevolking gesteld, om zonder bijberekening van rente, later te worden teruggegeven. Ook onder die omstandigheden plant de bevolking die tweede gewassen elk jaar slechts, na een „prentah aloes" en een zeer duidelijke prentah ook. „Zij moet," zoo leest men verder, „om tot haar eigen voordeel werkzaam te zijn, gedwongen worden." Volgens het bericht is hier nu eens niet aanwezig het geval dat de bevolking gedwongen wordt mede te werken tot maatregelen, waarvan zij het nut niet dadelijk inziet. Ieder inlander, ook de meest domme, kent immers het voordeel der polowidjo. De streek in het Buitenzorgsche waarborgt verder bijna altijd een goeden oogst. Het product vindt genoeg opkoopers. Alle gunstige factoren zijn in één woord aanwezig. En toch, de bevolking blijft indolent, omdat — ja, omdat zij de inkomsten uit de tweede gewassen niet dadelijk noodig en een voldoend bestaan heeft." Voor wie zich van de juistheid der mededeelingen overtuigen wil, wordt het adres opgegeven van den heer A. van Houtum, administrateur van gemeld land. Men heeft hier alzoo te doen met een eigenaardige proefneming in het groot. In den regel schijnt de bevolking geen lust te hebben tweede gewassen te planten als zij ze niet voor voeding noodig heeft, terwijl zij op de markt bijna niets waard zijn. (Dit is spoedig het geval, zie bijv. het oordeel van den heer de Jaager, in den jaargang 1901 van dit tijdschrift, deel I, bl. 11/12). Hier wordt beweerd dat zij wel wat waard zijn, maar dan moet de bevolking in die zes jaren zooveel rijker zijn geworden. Het is van belang dit na te gaan. Mocht zulks niet zoo wezen, dan was de dwang in het gunstigste geval ook niet noodig en de mogelijkheid is niet uitgesloten dat er andere oorzaken zijn die de bevolking afkeerig maken van het bedoelde

werk. Het is juist het voorbijzien van zulke oorzaken, waardoor het wapen van dwang zoo gevaarlijk wordt, terwijl de toepassing geheel indruischt tegen een gezond streven, om de groote inlandsche maatschappij meer zelfstandig en mondig te maken.

* * *

Zeeroof in Straat Madoera. In de *Locomotief* van 17 Oct. jl. komt eene belangrijk artikel voor van L. over „Criminaliteit in Straat Madoera." Wel hebben er geen rooverijen plaats met moord en doodslag als in vroeger jaren, maar de recente voorvallen, die worden medegedeeld zijn toch ernstig genoeg en nemen toe. Zelfs vaartuigen van verschillende plaatsen op Madoera, die anders gewoon zijn personen en goederen over te brengen, doen mede wegens de concurrentie welke de Madoera Stoomtram Mij. ze aandoet met haar stoomertjes, waardoor die prauwen geen emplooi hebben. Vooral omdat die zeeschuimerijen ongestraft blijven, gaan de opvarenden van tjoenia's en andere laadprauwen bestemd voor handelsgoederen, ook stelen en rooven. De opvarenden maken zelfs gemeene zaak met roovers van Bangkallan, die 's nachts langszijde komen om de goederen over te nemen. Vooral op die plaats worden de goederen te gelde gemaakt. Gelukkig deed de Ass. Resident van die plaats, die van de inlandsche hoofden niets te weten kwam, door middel van spionnen een goede vangst bij een bemiddeld Madoerees, waar tevens op een geheele administratie de hand werd gelegd. Intusschen is er nog niet bijster veel gedaan om den roof in Straat Madoera te beteugelen, en de schrijver zou dit vaarwater gaarne zien bekruisen door een paar kleine, vlugge en goed gewapende stoomers, zooals bijv. de „Cycloop" van de vloot tot tegengang van den opium-sluikhandel.

* * *

Wijlen Mr W. Ph. Scheuer. Op 26 Nov. jl. overleed te Hilversum op 40-jarigen leeftijd deze veelbelovende Indische rechterlijke ambtenaar, die laatstelijk de betrekking van voorzitter van den landraad te Probolingo bekleedde. Volgens het *Weekblad van het Recht* getuigde de overledene van zijne belangstelling in de studie der rechtswetenschap door twee degelijk geschreven artikelen, opgenomen in den 15den jaargang van het *Tijdschrift voor Strafrecht* („De strafbare poging" en, „Het gevaarbegrip in het Strafrecht.") Ook verscheen van hem in den loop van dit jaar: „Het personenrecht voor de inlanders op Java en Madoera, eene proeve van codificatie." Dat Mr. Scheuer in relatie stond tot *De Indische Gids* en daarin een stuk plaatste, getuigende van de mogelijkheid om in een prozaischen Indischen werkkring het oog ook geopend te houden voor iets hoogers, behoeft thans niet meer uit bescheidenheid verzwegen te worden en het strekt hem naar ons inzien in het bijzonder tot eer, dat hij de „Sanggar" was, die de dramatische schets, „Een strijd om Boeddha" heeft gedicht, opgenomen in het 2de deel van den jaarg. 1902 bl. 1145.

Voorts vestigen wij de aandacht op het belangrijke proefschrift waarmede hij in 1885 op 22 Sept. promoveerde, getiteld: „Het Grondbezit in de Germaansche Mark en de Javaansche Dessa," dat nog steeds door deskundigen met waardeering wordt geciteerd.

* * *

Draadlooze of vonkentelegraphie. Bij het voorloopig verslag op de Indische begrooting (Bijlage der Hand. 4—39, blz. 18) wordt gevraagd hoe het staat met de proeven met de vonkentelegraphie. Op de begrooting van 1903 werd voor proeven in Indië ƒ 6000 uitgetrokken, terwijl een gelijk bedrag beschikbaar werd gesteld bij Hoofdstuk VI der Staatsbegrooting van dat jaar. Op de Indische begrootingen voor 1904 en 1905 was slechts een memoriepost uitgetrokken, terwijl ƒ 14500 was aangevraagd teneinde een 2e schip van het eskader in Indië van de toestellen te voorzien. Gewezen werd op de berichten in de dagbladen (zie revue Oct.-afl. bl. 1563) dat er sprake was van eene concessie, die door sommige leden niet gewenscht werd geacht. Op deze en andere vragen werd in de Mem. v. Antwoord (Ibid. 4—40, blz. 50) gezegd dat de voorbereidende proeven hier in Nederland zijn afgeloopen en dat thans de toestellen naar Indië worden overgebracht, teneinde te kunnen beoordeelen in hoever het Indische klimaat op de werking daarvan van invloed is.

Deze proeven hadden slechts plaats over betrekkelijk geringe afstanden, doch daar de kosten voor proeven op grooteren afstand en over een ruim tijdsverloop te hoog werden, moest hier voorshands van worden afgezien. Wat de inmiddels ingediende concessie-aanvraag betreft, werd de vraag ontkennend beantwoord of het, nu de Regeering de zaak zelf niet ter hand nam, wel met eene goede behartiging van het algemeen belang te vereenigen was, om de scheepvaart in de Indische wateren van het voordeel der draadlooze telegraphie verstoken te doen blijven. En dit deed het, ook door de Indische Regeering voorgestane, denkbeeld in ernstige overweging nemen.

Uitgaande van het beginsel dat het telegraafverkeer, ook het draadlooze, tusschen de eilanden onderling onverdeeld aan het Gouvernement moet blijven voorbehouden, kwam het nochtans voor, dat de seindienst tusschen kust en schip, die ook elders in handen van particulieren is (Lloyd), zeer wel aan het particuliere initiatief kon worden overgelaten, als daardoor de scheepvaart spoediger geholpen werd en het Gouvernement geen risico liep. Goede voorwaarden waren natuurlijk een vereischte en het zou zeker noodzakelijk geweest zijn den uitslag der voorgenomen 2e intern. conferentie tot regeling van de draadlooze telegraphie af te wachten, die waarschijnlijk in April 1905 zal plaats hebben, ware het niet dat de concessie-aanvragers zich bij voorbaat bereid hadden verklaard om zich te onderwerpen aan alles wat hun zou worden voorgeschreven, in verband met verplichtingen, die door de Ned. Regeering, met betrekking tot de draadlooze telegraphie, bij internationale overeenkomsten mochten worden aanvaard.

Nadat de Minister nog de hoofdtrekken der concessie-voorwaarden had vermeld, vertrouwde hij dat het verkeer in den Ind.-Archipel er door gediend, en de landsbelangen er niet door geschaad zouden worden. Dat de concessie slechts aan Nederlanders zou mogen worden verleend en aan een, de noodige waarborgen voor het behoud van haar nationaal karakter aanbiedende, nl. vennootschap zou moeten worden opgedragen, spreekt volgens den Minister van zelf.

De zaak gaf op 2 Dec. j.l. aanleiding tot eene uitvoerige gedachtenwisseling in de Tweede Kamer. Daarbij zijn eenige merkwaardige punten aangevoerd.

Zoo stelde de heer Dolk in het licht dat de Marconi-maatschappij wel bij wijze van proef of reclame met haar systeem den Atlantischen Oceaan heeft overbrugd, doch dat de overbrenging geschiedt van schip tot schip, aangezien de afstand, waarop geseind kan worden, nog beperkt is. Het is aan die maatschappij gelukt zich een monopolie te verschaffen en daar zij de kust-, zoowel als de meeste scheepsstations exploiteert, is het haar mogelijk een vrij geregelden dienst tusschen Engeland en Amerika te onderhouden. Maar hare aspiraties gaan volgens dezen spreker verder. Te Gibraltar, op Malta, in Italië en te Aden heeft zij reeds stations en zoo tracht zij zich te verzekeren van een keten van stations naar Oost-Azië en zoo het kan, naar Australië. Het zou dan niet te verwonderen zijn dat zij ook stations in onzen Archipel in handen trachtte te krijgen. Deze spreker zette de bezwaren verder uiteen en meende dat de te vormen vennootschap voor Indië wel Marconi-toestellen zou moeten gebruiken. Daarbij komt het dringen der concessionarissen. Een en ander leidde tot een door hem voorgestelde motie, waarin de Kamer als haar oordeel zou uitspreken dat de draadlooze telegraphie in Oost-Indië een tak van den Staatsdienst moest blijven. Deze motie werd later met 32 tegen 28 stemmen verworpen. Als men de discussie nagaat dan blijkt dat vooral den doorslag gaf de verzekering dat als de zaak nu niet aan particulieren gegeven werd, de staat ze in geen jaren zou entameeren en de indruk door den goeden naam der aanvragers op de leden gemaakt. Het feit, dat de concessie bezwaarlijk te houden zal zijn binnen de perken van communicatie tusschen schip en wal, doch dat ook verbinding van stations mogelijk is, werd door den heer Tydeman in het licht gesteld. De concessionaris zoude namelijk ook het recht kunnen verkrijgen om berichten tusschen de kuststations onderling en tusschen deze en gouv. kantoren over te brengen tegen betaling, behalve wat de uit zee ontvangen of voor schepen op zee bestemde telegrammen betreft, zoolang een directe of indirecte gouv.-verbinding tusschen die plaatsen ontbreekt. Hier ziet deze spreker een formeele concurrentie met de gouvernements telegraaf, want die kuststations behoeven niet aan ééne kust te liggen, zoodat deze berichten van het eene eiland naar het andere overgebracht kunnen worden. Hierdoor wordt het recht, dat de Regeering zich meent, gereserveerd te hebben tot exploitatie van draadlooze telegraphie tusschen verschillende deelen van den wal onderling, zooals ook in het *Hbl.* wordt aangetoond, vrij wel illusoir. Een tweede reden is dat men bij oorlogsgevaar met behulp van eene particuliere maatschappij veel meer bloot staat aan gevaarlijke gemeenschap met vreemde schepen. Voegt men daarbij de door den hoogl. Treub aangewezen bezwaren met concessies die slecht worden nagekomen, vooral wanneer er geen winst wordt gemaakt, dan vindt de hoefijzer correspondent van het *Hbl.* van 3 Dec. jl. dat het veiliger geweest was de motie aan te nemen. Terwijl de vrijzinnig democraat, de heer Pijnacker Hordijk, hier bij uitzondering niet voor staatsexploitatie was en de heer Fock met hem medestemde, werd de motie door den heer Cremer ondersteund. De heer Van Kol onthield zich van stemming door de zaal te verlaten. Hij beschouwt de draadlooze telegraphie blijkbaar alleen van belang voor kapitalistisch aangelegde Europeanen en niet voor inlanders en was daarom niet geneigd het budget te bezwaren met de bedenkelijke gevolgen van staatsexploitatie, doch kwam daardoor in strijd met de denkbeelden zijner partij,

die, zooals de *Nieuwe Courant* van 3 Dec. jl. het uitdrukt: in ieder geval, vóór „Verstaatlichung" is.

Het is inderdaad te hopen dat het gevallen besluit op den duur niet tot consequenties leidt, waarop nóch de regeering, noch de Nederlandsche aanvragers zelf gerekend hebben, want contrôle op dezen dienst schijnt niet alleen veel moeilijker dan bijv. op intercommunale telephonen, maar feitelijk vrijwel onmogelijk.

* * *

De suikerindustrie en de belangen der bevolking. In het avondblad van de *Nieuwe Courant* van 8 Dec. jl. wordt een lang artikel gewijd aan hetgeen de heer Van Kol op 1 Dec. te voren in de Kamer omtrent de suikerindustrie heeft gezegd. Hij sprak over schandelijke misbruiken en aangezien het blad de particuliere suikerindustrie op Java van het grootste belang acht, zoowel voor Nederland als voor Indië, voor den Staat en voor den inlander in het algemeen, even goed als voor de particulieren, die er inkomsten van trekken, wenscht het blad de zaak eenigszins nader te beschouwen. Dat er misbruiken voorkomen valt niet te ontkennen en is niet te verwonderen, doch in de gegeven omstandigheden zouden zij zich evenzeer bij staatsexploitatie voordoen. Zij moeten bestreden worden en de fabrikanten zijn daar zelf niet afkeerig van. Men kan den heer Van Kol teejuichen dat hij zich inspant om ze te ontdekken, doch het wordt betreurd dat hij bij de bespreking niet geheel op de hoogte was en den indruk tracht te wekken dat men hier alweer te doen heeft met den „onleschbaren gelddorst" der kapitalisten. Dat het anders kan, wordt bewezen door het geschrift van Mr. van Deventer, waarin deze kalm en ernstig op de misstanden heeft gewezen (zie onze Nov.-afl. bl. 1728). In den regel zijn de misbruiken, of verkeerde gebruiken al naar men ze noemen wil — het gevolg van historisch ontstane toestanden, inzonderheid die, geschapen door de opheffing der Gouvernements suiker-cultuur en van het bijna geheel ontbreken van een waterrecht. Intusschen worden de irrigatie-aangelegenheden meer en meer geregeld. Als gevolg van het eerste is echter het denkbeeld blijven hangen dat de industrieel trad in de rechten van den Staat en waar de inlander gewoon was dat door dezen over het water werd beschikt, bleef de in zijn plaats getreden industrieel dat water op denzelfden voet gebruiken.

Wat de premie aan de dessahoofden betreft, die hun door de fabrikanten wordt toegekend voor den grondverhuur van hun dessagenooten, het uitbetalen daarvan wordt door de industrieelen ronduit erkend (*Ind. Gids* 1902, I bl. 399) en de controleur de Graaff zegt zelf dat men daarin eene belooning te zien heeft voor bewezen en nog te bewijzen diensten van allerlei aard (*Tijdschr. B. B.* 1902). De *N. Ct.* meent dat het gemakkelijker valt dergelijke gebruiken met een enkel woord te veroordeelen, dan eene verbetering tot stand te brengen. Om de toestanden zoo te verhelpen dat de billijke belangen van beide partijen in het oog worden gehouden, vereischt diep inzicht in de zaak. De eerste eisch is een verbeterde irrigatie, die meer water zal brengen, daar waar het noodig is en eene betere verdeeling, om het water tot zijn hoogste totaalwaarde te benutten. Wat voorts de aangeprezen middelen betreft, dat, door den heer Stoll aangegeven en door den heer Brooshooft

verdedigd, om den Staat zijn tusschenkomst te doen verleenen als grondverhuurder, schijnt erger dan de kwaal, aangezien het de staatsvoogdij over den inlander helpt bestendigen en de intrede van het tijdperk zijner economische mondigheid weder zou vertragen. Hetzelfde geldt voor de z. g. Arendsregeling, die in Sidoardjo goed schijnt te werken en waarbij de landrente over alle gronden door de suikerfabrieken in 's lands kas wordt gestort in stede van de grondhuur over het derde deel der sawahs, hetwelk aan die fabrieken voor riettuinen wordt afgestaan. Dit komt dus overeen met een grondhuur gelijk aan het drievoudige van de landrente (zie v. Deventer's overzicht bl. 54). Ook voor het tweede middel, namelijk staatsindustrie is de *N. Ct.* geheel niet te vinden. Of de staat zou moeten gaan concurreeren met de bestaande fabrieken, óf hij zou ze tegen zware schadeloosstelling moeten uitkoopen en dat wel met een groot risico, daar de blijvende uitkomsten van een Gouvernements-suikerindustrie volstrekt niet zouden vaststaan. Het wordt daarom betreurd dat de Minister dit denkbeeld niet krachtiger heeft afgewezen, tenzij eene zekere ironie in zijn antwoord doorstraalde en dit misschien de beste manier was om er zich af te maken.

In verband met deze besprekingen in Nederland, mag niet onvermeld blijven de stem uit Indië, welke wij aantroffen in het *Batavia'sch Nieuwsblad* van 25 Oct. jl. in den vorm van een ingezonden stuk van de Vereeniging van Cheribonsche Suikerfabrikanten. Deze komt er tegen op dat men het menigmaal wil doen voorkomen alsof de suikerindustrie voor Java een ramp zou wezen en tracht aan te toonen hoe ongemotiveerd de meeste grieven tegen de suikerindustrie zijn. Deze zijn in het kort het meer dan een jaar vooruit betalen van de grondhuur, het mindere voordeel dat de inlander van zijn verhuurde gronden zou hebben, dan bij eigen bebouwing en het verdienen van geld ten koste van den inlander. Hiertegen voert de Vereeniging het volgende aan:

„Dat het vooruitbetalen van de grondhuur noodzakelijk is, blijkt wel hieruit dat de Regeering, wie de belangen van den inlander zoozeer ter harte gaan, dit toegestaan heeft. Trouwens, ieder mensch die maar het geringste idée heeft van de suiker-cultuur, moet inzien dat men alvorens tot groote uitgaven in de fabriek en in de bibittuinen over te gaan, toch zekerheid moet hebben aangaande de noodige, beschikbare gronden. Wie zal zoo onnoozel zijn om geld uit te geven, zonder dat hij weet, of het wel eenig nut zal hebben? Trouwens, welk kwaad steekt er in deze vooruitbetaling van grondhuur, wanneer het iets is dat jaarlijks terugkomt? — zoodat de inlander, bij een driejaarlijksche verwisseling, ieder jaar vast zijn 1/3 kan verhuren. Wat doet het er toe voor welk 1/3 van den grond hij ieder jaar zijn geld ontvangt? Immers niets.

„Nu de quaestie van het meerdere voordeel dat volgens critici bestaat in het bebouwen van den grond door den inlander boven het verhuren aan suikerfabrikanten. Volgens den heer P. Brooshooft die werkelijk geen vriend van de suikerindustrie genoemd kan worden, zou een bouw grond, beplant met padi en twee gewassen aan den inlander netto opbrengen *f* 41. *(Zie Locomotief* van den 14en October 1904.)

„Wat nu brengt een bouw grond aan den Inlander op, wanneer die met suikerriet beplant wordt?

Aan bewerking van den grond.	ƒ 125
„ grondhuur	„ 30
„ inlandsch personeel.	„ 12
„ uitgaven voor de bibittuinen, benevens behandeling en transport bibit minstens	„ 35
„ transport van het riet minstens.	„ 40
„ uitgaven in de fabriek aan inlandsch personeel zeer laag gerekend	„ 28
	ƒ 270

„Gemiddeld dus minstens ƒ 270. Wel is waar komt dit niet direct aan den eigenaar van den grond ten goede, doch wel aan de inlanders in het algemeen. Wanneer het dus mogelijk zou zijn om alle sawah-gronden voor de riet-cultuur te bezigen, zou er geen gebrek bestaan en geen mindere welvaart. Want wanneer dan de padi werd ingevoerd en wij stelden den prijs daarvan op ƒ 3 per pic., zou iedere bouw grond zonder risico 90 pic. padi opbrengen aan den inlander, wat nu lang niet het geval is."

Waar in het artikel verder gezegd wordt dat door den verkoop van de suiker buitenslands toch enorme sommen gelds naar Java getrokken worden, dat men niet zou klagen over de suikerindustrie, als daarbij niet door de energie van de fabrikanten winst werd behaald en dat de schrijvers zeker meenen te weten dat bijna allen die aan antipathie ten opzichte van deze industrie lucht geven, door jalousie of eigenbelang worden gedreven, schijnt de bewijsvoering niet sterk. Het geciteerde gedeelte is echter zeer de overweging waard. Men zou er bij kunnen voegen dat de moderne verkeers middelen, als spoorwegen en stoomvaart in Indië voor een groot deel op de suiker drijven, doch de niet belangzuchtige beoordeelaars zullen vragen, hoeveel menschen moeten die ƒ 270 deelen en er bijv. het „overzicht" van Mr. v. Deventer bl. 58 naast leggen. „Daarentegen daalde (het dagloon) in Cheribon gemiddeld tot 22½, voor vrouwen zelf tot 14½ cent." Weelde is dit nu juist niet.

* * *

Ambtenaar-aanmatiging wordt door het *Alg. Handelsblad* van 25 Nov jl. gezien in het oordeel van een belanghebbende in een der Indische bladen, die opkomt: „tegen het systeem om *outsiders* te belasten met betrekkingen (als in casu secretaris der verpondingscommissie), die eigenlijk dienden te worden gegeven aan ambtenaren van het betrokken departement, die daarvoor door bijzondere verdiensten en ijver in aanmerking komen. Het dooft den ijver en de ambitie indien zulke benoemingen van „vreempjes" regel worden." Dit vindt het blad een staaltje van de Indische ambtenaarspretentie, in Indië trouwens niets ongewoons, waar men jaren lang klagen hoort als eens een bekwaam hoofdambtenaar uit Nederland of een particulier tot eene landsbetrekking benoemd wordt. Op het voetspoor van Nederland waar dit ook wel voorkomt, zal men zich hebben te schikken en moeten gaan begrijpen: „dat er voor een staat andere belangen te behartigen zijn dan die van promotie der reeds in 's lands dienst opgenomen personen." Zoo is het bijv. voor het

genoemde secretariaat van veel belang dat die persoon het jaren lang blijven kan, zonder aanspraak op hoogere betrekkingen. Wanneer men dit zoo leest schijnt de terechtwijzing wel wat onbillijk. Vooreerst is dat secretariaat, meenen wij, jaren door een ambtenaar vervuld. Verder is het zooveel mogelijk steunen en bevoordeelen van degenen, die eenmaal in dienst zijn, waar dit zonder nadeel voor den staat geschieden kan, een geschikt middel om den ijver en de werklust er in te houden. Waar deze aldus bij enkelen beloond kan worden, is dit ook voor anderen een spoorslag om niet onverschillig te zijn, in de hoop op eene volgende gelegenheid. Zulk eene ongeoorloofde aanmatiging zien wij dus niet in het verlangen van „den belanghebbende". Als de geschikte personen ontbraken is het al erg genoeg, dat outsiders ingeschoven moeten worden.

Onwillekeurig brachten wij het weinig vleiende woord van „aanmatiging" in verband" met den „nieuwen koers," o.a. belichaamd in de uitspraak „De Gouverneur-Generaal eischt," waarover in het *Alg. Handelsblad* van 28 Nov. d.a.v. met ingenomenheid wordt gesproken. Daarbij wordt gewezen op het niet-opvolgen van circulaires, omdat de ambtenaren het beter willen weten dan hun chefs, waardoor dan later weder opnieuw zulk een stuk over hetzelfde onderwerp moet worden uitgevaardigd. „Zoo wordt er," zegt het blad, „maar al te dikwijls in Indië gediend". Ook hier zou dus van aanmatiging sprake kunnen zijn en waar wordt afgekeurd dat de bestuurs-ambtenaren maar al te vaak hunne taak opvatten: „De Gouverneur-Generaal schrijft wat hij wil, maar wij weten het beter", schijnt het *Hbld.* ten rechte den krachtig bevelenden toon uit Buitenzorg toe te juichen. Toch mag hier op een gevaar worden gewezen. Als het dringend noodig is, eische men, doch men eische niet altijd en teveel. Juist die militaire driltoon kan zijn nadeel hebben en oogendienaars kweeken, die hunne zelfstandigheid geheel prijsgeven. Het streng optreden, het bevorderen bij keuze, het weinig achten van gemaakte bezwaren, mag niet ten gevolge hebben dat de ondergeschikten den moed verliezen. Het onuitgevoerd laten van bevelen is zeker zeer lakenswaardig, doch er moet gelegenheid zijn om er zich in 's lands belang tegen te opponeeren, wanneer bekendheid met plaatselijke toestanden en personen de ernstige overtuiging kweeken dat de uitvoering noodlottig zou wezen. De algemeene regelen gaan uit van het centrale gouvernement en worden overgebracht, zooals de heer Day zegt: to the places where they are to be carried into practical effect. The officials of the provincial and local administration, finally, scattered throughout te Malay Archipelago, make realities of the rules by applying them to the concrete questions with which they are confronted'" (The Dutch in Java p. 410) en zulks blijkt onvermijdelijk want: „only in the provinces do the Dutch face fully the problem of their government in the East: the control of a great social and political organisation, instinct with a vitality of its own, and working in ways which have passed out of the memory of Europe for centuries (ibid. p. 417) etc. De Gouverneur Generaal eische dus, als hij meent het niet te kunnen laten, de ambtenaar hoede zich voor „aanmatiging", doch het een zoowel als het ander geschiede zonder dat de zelfstandigheid van den bestuursambtenaar schade lijde; want morgen is hij geroepen tot een omvangrijker werkkring of moet hij op eigen verant-

woordelijkheid handelen en als hij dan niet kan of niet durft is de schade misschien onberekenbaar. Vooral waar een krachtig centraalbestuur in Napoleontische richting drijft, daar dreigt het gevaar dat de alleenheerscher hoogstens beschikt over een staf volgzame luitenants, maar geen zelfstandige legerhoofden kweekt.

* * *

Tijdelijke benoemingen. In hetzelfde nummer van 28 Nov. zegt het *Alg. Handelsblad* dat de lijst der Indische benoemingen in de „*Javasche Courant*" van 28 Oct. jl. zulk een zonderlingen indruk maakt door de vele *tijdelijke* ambtenaren, die daarin voorkomen. Ook andere voorbeelden worden aangehaald van tijdelijke benoemingen. De reden zal wel zijn dat die personen op een oogenblik noodig waren, zonder dat een plaats was in het vaste kader. Dat dit enkele malen *kan* noodig zijn wordt door het *Hbl.* toegegeven; doch als regel acht het zulks eene miskenning van het recht van den begrootingswetgever. Ook worden er wel ambtenaren belast met de waarneming eener betrekking en nu vraagt het blad hoe een hoofdinspecteur van den pandhuisdienst „waarnemend" kan zijn, waar die betrekking vóór zijne benoeming niet bestond. Dit zal naar onze meening wel zijn om zich de beslissing voor te behouden dit ambt na eenigen tijd weer in te trekken, evenals men iemand „waarnemend" aanstelt in een rang, die over eenigen tijd zal worden opgeheven en men niet op de beslissing vooruit wil loopen door den post onvervuld te laten.

* * *

Delische toestanden. In verband met de aandacht, welke door de discussie in de Tweede Kamer weder gevallen is op de behandeling van de koelies in Deli, verdient een artikel onder dit opschrift in de *Nieuwe Courant* van 5 Dec. jl. vermelding, waarin het oordeel wordt medegedeeld van den heer W. C. B. Wintgens, oud-havenmeester te Belawan, die uithoofde van zijn vierjarig verblijf aldaar en van den aard zijner betrekking veelvuldig met de aankomende en vertrekkende koelies in aanraking kwam. Zijn hoofdindruk is dat er in Deli heel wat verkeerds voorviel en dat goed is gedaan daarop te wijzen, maar dat de aanvallers van de landbouw-ondernemers hunnerzijds in vele opzichten overdrijven.

„Zoo heeft de brochure van den heer Van den Brand — geschreven, nadat door den heer Van Kol de aandacht op misstanden in Deli gevestigd was — ongetwijfeld een goeden invloed geoefend door het wakker schudden van het publiek. Maar de ris schandalen, door hem aangevoerd vestigen een geheel verkeerden indruk; zij hebben zich hier en daar in het Delische in den loop van verschillende jaren voorgedaan en zijn evenmin teekenend voor de Delische toestanden in het algemeen, als een kroniek vol van de moordgeschiedenissen in de laatste jaren in Den Haag voorgevallen, teekenend zou zijn voor den algemeenen toestand in deze stad.

„Ongunstig hadden de Delische toestanden zich aan den heer Wintgens zeer zeker niet voorgedaan. Wel heerscht er een eenigszins ruwe geest onder de Europeesche geëmployeerden, gebruiken dezen gaarne krachtige uitdrukkingen en springen zij, wanneer zij na een weken- of maandenlange

ballingschap eens in de hoofdplaats bijeenkomen, uit den band, maar verdorven zijn zij zeer zeker niet. Zij hebben doorgaans een goed hart. Dat zij stelselmatig, of uit booze aandrift wreedheden op hun koelies zouden bedrijven gelooft hij niet".

Voor zoover de schrijver er over kan oordeelen wordt het gehalte der employé's in de laatste jaren beter. Toegegeven wordt dat vele contractkoelies sterven, maar dit ligt niet aan slechte behandeling, maar aan het slechte physieke gehalte. Duizenden Javaansche koelies heeft hij te Belawan zien aankomen en meermalen werd hij getroffen door het zwakke, ziekelijke uitgeputte voorkomen dezer lieden. Het verwonderde hem dan ook geenszins dat deze den veldarbeid niet konden volhouden. Strenger keuring was dringend noodig. Overigens worden de Javaansche koelies op de ondernemingen lang zoo ruw niet behandeld als de Chineesche.

„Met die Chineezen", zegt hij, „valt het zeer moeielijk om te springen en — al moge het voor Westersche ooren nog zoo onaannemelijk klinken — zonder gebruik van uiterst hardhandige tuchtmiddelen zijn zij bijna niet te regeeren, tenminste door lieden, niet met een' buitengewoon persoonlijk prestige begaafd".

Naarmate de hand van het gezag zich beter gevoelen laat, zal men van de planters ook meer mogen eischen dat zij zich naar Westersche beschavingsbegrippen gedragen. Zoolang zij echter in de eenzaamheid de ordo moeten handhaven onder groote benden tuchtelooze, zedelooze Chineesche koelies, terwijl de politiemacht, waarop zij moeten steunen, uren gaans verwijderd en moeilijk bereikbaar is, is er veel te hunner verontschuldiging aan te voeren, wanneer zij de grenzen der wet, zoo niet der menschelijkheid overschrijden. Dat de controleurs, als magistraten, in den regel hun plicht verzuimd hebben kan de schrijver niet gelooven en dikwijls is juist door degenen, die het strengst tegenover de „tabakkers" optraden, de mooiste vendutie gemaakt. Van oversparen komt bij de Javaansche koelies niet veel, doch wel bij de Chineesche. Als een bewijs wordt aangehaald dat op ult°. 1902 aan wissels van overgespaard geld van 22.800 koelies een bedrag van 2.263.103 dollars naar China werd overgemaakt: per man dus 100 dollars. Dat de toestand der Chineesche koelies op Deli zoo slecht niet is, blijkt uit het feit, dat dikwijls koelies, bestemd voor Banka, later verklaren gedacht te hebben naar Deli te gaan. Het Delische Immigratie-bureau werkt prachtig en men zou zulk eene regeling voor Banka wenschen.

Van de meer of min ernstige misbruiken, die op sommige ondernemingen wel degelijk voorkomen, kan de heer Wintgens uit persoonlijke ondervinding weinig zeggen, doch hij is er stellig van overtuigd dat zij geheel buiten het Planters-comité omgaan. De koelie-ordonnantie is niet slecht, doch veel zal ten goede worden bereikt, wanneer, gelijk het ontwerp Hoetink voorstelt, de bevoegdheid om als contract werkgever op te treden aan zekere voorwaarden gebonden wordt. Ten slotte wordt gewezen op het verkeerde om contractkoelies ander werk op te dragen als waarvoor zij zijn aangeworven.

* * *

De Indische Regeering en de schuttterij vormt het onderwerp van een ingezonden stuk van Mr. J. H. Ketjen in de *Nieuwe Courant* van 10 Dec. j.l. Aanleiding zijn de onlangs in de *Javasche Courant* van 1 Nov. ter kennisse

van het publiek gebrachte staatsbladen No. 424 en 425 van het loopende jaar, die 'schrijvers bevreemding hebben gewekt. Er is namelijk bepaald dat de leden der dienstdoende schutterijen op Java, die zich vrijwillig schriftelijk daartoe telkens voor één jaar verbinden, geroepen kunnen worden tot handhaving van het gezag binnen een bepaalden kring. Indien zich bij de schutterij in eenige residentie ten minste 25 leden bevinden, die zoodanige verbintenis hebben aangegaan, worden deze tot een afzonderlijk onderdeel (sectie, peloton, compagnie) samengevoegd, bewapend als de infanterie en zoo noodig mobiel verklaard, enz. Mr. Ketjen wijst er op dat men, bij de regeling der militaire praestaties in 1838 (Schutterij-regiement No. 22) en in 1854 (art. 113 R. R.) weinig aan iets anders gedacht heeft dan aan inlandsche oorlogstoestanden; doch thans ziet men de beduchtheid voor een buitenlandschen vijand zich baan breken en de strategie zich richten op de verdediging van Java tegen een mogelijken vreemden overval. Waar de Regeering behoefte gevoelt aan versterking der Europeesche levende weermiddelen, daar ligt het daaraan dienstbaar maken van het aanwezige Europeesche element voor de hand en de schutterij in het bijzonder. Al is het aannemelijk dat zij hierbij formeel binnen de grenzen harer bevoegdheid is gebleven en daargelaten de materieele waarde der ordonnantie, bijv. in verband met het gemis eener poenale sanctie, schijnt den schrijver het beleid ter zake verre van onaanvechtbaar. Waar de verdediging van de nationale onafhankelijkheid op den voorgrond treedt, verschijnt een ordonnantie die niet zelf de dienstplichtigen aanwijst, gelijk zij volgens het R. R. behoorde te doen, maar slechts een oneigenlijk soort voluntariaat schept, op eene wijze nog wel, die zeer bedenkelijk mag heeten, omdat zij de mannelijke Europeesche ingezetenen van 18 tot 45 jaar voor het zedelijk onhoudbare alternatief plaatst: „wilt gij 's lands onafhankelijkheid helpen verdedigen, ja of neen!"

„Het komt mij voor, vervolgt Mr. K., „dat hiermee een hoogst ongeoorloofde dwang wordt uitgeoefend op de persoonlijke vrijheid. Indien het gouvernement zich niet verantwoord acht zonder vermeerdering der levende Europeesche strijdkrachten, moet het òf de legerformatie uitbreiden òf weerbaarheidskorpsen in het leven roepen op geheel militairen voet, conform het leger zelf. Doch ware het laatste geschied, men zou betwijfeld hebben of het tweede lid van art. 113 R. R. genoegzame draagwijdte had om, waar in Indië de dienstplicht niet bestaat, dezen voetstoots in te voeren; in elk geval of dergelijke ingrijpende legislatuur bij koloniale ordonnantie had behooren te worden geregeld. De Indische Regeering wist het eene te ontwijken zoowel als het andere, ten koste evenwel van een gevaarlijk praecedent.

„De werking der besproken ordonnantiën laat zich niet geheel voorzien, ofschoon aan het beoogde resultaat met grond mag worden getwijfeld; doch de pressie is aanwezig en het zal van elk individu en van zijn kring afhangen of hij zich tegen zijn overtuiging en tegen zijn aspiraties zal laten aanwerven ter wille van zijn goeden naam."

De schrijver ziet hier nog een ernstiger uiting van militairisme dan in den grooten zin voor krijgsoperaties, waarvan in de Kamerzitting sprake was.

* * *

Het Boschwezen op Java vindt wederom bespreking in het *Algemeen Handelsblad* van 12 Dec. jl. naar aanleiding van een artikel van den houtvester Tobi in

het *Soer. Hbl.* van 31 Oct. jl. Deze trekt daarin te velde tegen Mr. van Deventer, die in zijn bekend „Overzicht van den Economischen toestand" eenige bladzijden aan het boschwezen heeft gewijd (blz. 87—90) en die, hoe kalm en objectief ook, niet enkel lof verkondigde en aan de critiek een bescheiden plaats inruimde. Als hij aan het slot zegt dat de wijze, waarop vaak is te werk gegaan bij het opsporen van de in djatibosschen gepleegde overtredingen niet heeft gestrekt om den Inlander tot ingenomenheid met de boschcultuur te stemmen, breekt de bom los en bestijgt de heer Tobi zijn strijdros. Volgens hem zijn het zeker geen vrienden van het Boschwezen geweest, die Mr. v. D. inlichtingen hebben verstrekt, al sedert jaren worden allerlei onwaarheden over dien tak van dienst opgedischt, sprookjes worden op den mouw gespeld, enz.

Het *Hbl.* meent dat men nog geen vijand van het Boschwezen behoeft te zijn om, wanneer ambtenaren van het B. B. klagen dat de boschpolitie hier of daar te streng optreedt, daaraan de noodige aandacht te schenken; het „Boschwezen" wordt daarmede toch niet bestreden! Het zou, volgens dat blad integendeel zeer verkeerd zijn indien men uitging van de meening dat bij het Boschwezen geen verkeerdheid, geen overdreven ijver mogelijk ware. Men kan de klachten over de wijze waarop soms de boschpolitie wordt uitgeoefend tot „onwaarheden", „sprookjes", enz. verklaren, maar daarmede zijn zij niet weerlegd. En evenmin worden zij te niet gedaan door de verklaringen van den heer Tobi, dat de bevolking, geregeld betaald wordende, gaarne in de bosschen werkt; dat menig opziener van het Boschwezen de bevolking met raad en daad bijstaat; dat de boschexploitatie menigeen in staat stelt een behoorlijk bordje rijst te verdienen, of dat de beroepsdieven het land aan de boschpolitie hebben . . . . .

„Wanneer deze het onschuldigen dessabewoners onnoodig lastig maakt, is er toch wel reden tot ontevredenheid?"

Ook over de quaestie van het mislukken van de uitbesteding van boschperceelen, maakt de heer Tobi zich boos; terwijl toch de mededeelingen gegrond waren op gegevens van het Kon. Verslag zelf. De redactie van het *Soer. Hbl.* insinueert bovendien dat de oppositie van de bestrijders van het Boschwezen wortelt in de omstandigheid dat bij het Boschreglement van 1897 staatsexploitatie van 's land bosschen mogelijk is geworden.

* * *

De handel der Straits Settlements. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Dec. jl. wordt medegedeeld dat in het verslag van den gouverneur der „Straitts Settlements" over 1903 de in- en uitvoerhandel aldaar maar matig bevredigend wordt genoemd. Als verspreider van goederen schijnt de kolonie eenigszins achteruit te gaan, door hooge scheepsvrachten, de natuurlijke neiging naar rechtstreekschen handel tusschen de verschillende landen en misschien door den toenemenden ondernemingsgeest van Nederlandsche kooplieden. De handel met havens op Java was beperkter dan vroeger en die met Nederlandsch Borneo geeft teekenen meer en meer in handen van kooplieden op Java over te gaan. De lage prijzen van de artikelen verminderden de handelsbetrekkingen met de inboorlingen van Nederlandsch-Indië.

* * *

Protestanten en Roomschen in de Minahassa. Het bericht dat de Gouv.-Generaal vergunning heeft verleend aan den Apostolischen vicaris te Batavia om een dienstreis naar de Minahassa te maken, heeft in geloovig-protestantsche kringen in Nederland veel opschudding gegeven. In de *Nieuwe Courant* van 9 Dec. is een uitvoerig uittreksel gegeven van (ds.) G. H. W(agenaar) te L(eeuwarden) in *De Volksbode*, „orgaan tot handhaving van het christelijk-historisch karakter der natie," waarin deze eerste daad van den landvoogd een kaakslag aan het protestantisme wordt genoemd en het valt den schrijver bitter tegen dat hij ten slotte toch een puur-roomsch bewindhebber blijkt te wezen. In het *Hbl.* is er op gewezen dat de schrijver zich vergist als hij meent dat dit de eerste R.-Kath. Gouverneur-Generaal is. Ook de Commissaris-Generaal Du Bus en de G.-G. de Eerens waren van dat geloof. Het machtigen tot de bewuste dienstreis is natuurlijk niet geschied zonder overleg met het Ministerie en vroeg of laat had het er toch toe moeten komen, toen de Roomsche propaganda onder den G.-G. van Rees in 1883 in de Minahassa werd toegelaten. In een ingezonden artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Dec. jl. zegt Ds. J. A. Th. Krol, laatstelijk predikant van Menado, eveneens dat zulks voor de hand lag. De 5 à 6000 Roomschen, die er nu zijn, hebben recht op de komst van den bisschop om hun het vormsel toe te dienen. Mogelijk zou ook door eene andere regeering dat verlof gegeven zijn. De in 1883 begane politieke misslag moet ook in al zijn gevolgen gedragen worden. Het doel van het schrijven van dezen predikant is niet om na te pleiten doch om te wijzen op het ellendige en treurige van den toestand. Van 1895 af tot Juli 1904 was hij in de Minahassa er getuige van hoe karakter bedervend deze op het volk inwerkt. Wel werd van Roomsche propaganda in zijn gemeente weinig gemerkt, doch meer dan eens werd de pastoor als troef uitgespeeld, wanneer men iets niet naar den zin vond. De overgang naar Rome werd als dreigement gebezigd. Zelfs als iemand voor eenige betrekking, bijv. die van dorpshoofd gepasseerd wordt, is dit voor menigeen een reden om Roomsch te worden. Toen een paar jaar geleden het districtshoofd van Tondano Touliang ontslagen werd, dreigde zulks een oogenblik de aanleiding te zullen worden voor een overgang van velen naar Rome en werd zulks alleen verhinderd, doordat de toenmalige resident in het openbaar uitsprak dat de hulpprediker van Tondano aan dit ontslag part noch deel had. Nog merkwaardiger is hetgeen gezegd wordt van de sedert 1890 bekeerde Bantikkers, die meenden dat als zij Roomsch werden, zij de oude fosso's (offerfeesten) weer zouden mogen houden. Toen dit evenwel verboden werd, omdat die feesten lichtelijk tot koppensnellen aanleiding geven, zeiden zij dat het dan ook onnut was zich te hebben laten doopen. Zij lieten den geestelijke weten dat hij niet terug behoefde te komen en voegden zich weer bij de Protestantsche gemeente. De schrijver haalt dit aan als een staaltje hoe weinig het gemoed betrokken is bij een overgang tot of van Rome en hoe uit dat alles een recht treurigen toestand geboren wordt. „De godsdienst wordt tot een bespotting gemaakt," zegt hij, „als men van godsdienst even gemakkelijk verwisselt als van kleedij." Het weinigje karakter, dat menig Christen inlander heeft, gaat er totaal mede verloren en dit vindt de heer Krol ellendig en treurig daar de Minahasser hem, in weerwil van diens fouten om vele redenen sympathiek is en blijft. Wanneer men die

menschen niet kent is echter de indruk uit dit en andere geschriften beslist ongunstig en schijnt het bezwaarlijk uit te maken, wie hooger of liever lager staat, de Protestansche of de Roomsche Minahasser.

* * *

Gezag in de Gajo en Alaslanden. In de *Avondpost* van 11/12 Dec. j.l. bespreekt de heer Nijpels de uiting van den Minister van Koloniën, bij het debat over de Ind. begrooting op 25 Nov. te voren, dat het geenszins de bedoeling is om de Gajo- en Alaslanden te veroveren of onder direct bestuur te brengen, dat het de bedoeling is dat aldaar een regelmatige toestand geschapen en dat er toezicht gehouden zou worden op het verblijf van Atjehers in die streken, doch dat tevens het inlandsch bestuur intact zou blijven. Hieromtrent vraagt de schrijver hoe dat toezicht zal verkregen worden, en hij betwijfelt de mogelijkheid van dat intact laten, waar thans de verhouding van tal van kampongrepubliekjes tot de radja's reeds slecht geregeld is. Een handig ambtenaar kan daar adviseeren en schipperen, doch het zal niet lang duren of ernstige conflicten ontstaan. Het toezicht uit de verte is blijkens de voorbeelden van Bali, Celebes en elders onvoldoende. Om slavernij, menscheneterij enz. te verbieden is het altijd gebleken dat herhaald ingrijpen door wapengeweld noodig was. De nieuwe tocht onder kapitein Colijn (naar men zegt als Assistent Resident met behulp van vier controleurs, die zullen medewerken om het inlandsche bestuur intact te laten) geeft daarvan een voorproef. Is iets bedoeld in den geest als wat de heer van Kol in de zitting van 23 Nov. besprak aangaande Boni, waarbij deze het een fout noemde dat na de onderwerping in 1859—60 niet een Europeesch ambtenaar aldaar geplaatst is om toezicht te houden, dan wijst de schrijver er op hoe ook de meest anti-imperialistisch gezinde het plaatsen van een ambtenaar in de Gajo- en Alaslanden zal noodig achten, doch dat van zulk eene plaatsing alleen ten onrechte veel heil wordt verwacht. Waar deze zonder voldoende bestuursmachf of kracht naast een inlandsch vorst staat, heeft dit steeds geleid tot minachting en botsingen. De eenige richting die consequent door te voeren is, werd volgens hem aangegeven door den heer De Savornin Lohman in de zitting van 24 Nov. en luidt dat ons legerbestuur moet zorgen dat er veiligheid zij op geheel Sumatra. Men kan dat noemen imperialisme of niet, maar het kan niet anders en verder: „Wij zijn gekomen in die landen, maar wij hebben den bewoners niets ontnomen. Alleen hebben wij, in plaats van Atjeh, ons zelven als souverein aangediend. Daarover alleen liep de quaestie. Wanneer wij nu zijn souverein over die landen, spreekt het vanzelf, dat wij ook betere bestuursmaatregelen zullen nemen dan de vroegere Atjehsche hoofden en ons niet zullen bepalen tot het heffen van schatting of belasting, maar ook andere dingen voor de bevolking zullen doen".

Die weg leidt echter onvermijdelijk tot het zelf in handen nemen van de bestuurstaak. Wanneer onze inmenging noodig is geworden en wij in ernst verbeteringen willen invoeren, dan moeten wij, nadat de offers in geld en bloed en tranen gebracht zijn, de teugels zelf in handen nemen; de traditioneele hoofden kunnen blijven, maar onder ons daadwerkelijk bestuur. Wel geeft zulks uitgaven, die volgens den Minister op den duur niet zouden zijn te dekken, doch de niet te vermijden conflicten vorderen ze ook en men handelt

bovendien niet humaan. Twee meesters met uiteenloopende inzichten en tegenstrijdige belangen kunnen niet éénzelfde zaak dienen. Ook in de koloniën moet in bestuurszaken slechts één meester zijn.

* * *

De kleine landbouw in Suriname vormt het onderwerp van een artikel van den heer (districtscommissaris) H. van Breen in de *Vragen des Tijds* van December. Merkwaardig is daarin dat de Britsch-Indische immigranten, die na afloop van hun contract zich vestigen als landbouwer tot dusver het meeste succes hebben wegens hunne spaarzaamheid en geschiktheid. De Javaansche koelies zijn ook hier degenen, die het minst oversparen en als hun contract is afgeloopen en zij repatrieëren niet, dan gaan zij meest als losse arbeiders of als loonarbeiders ter hoofdplaats werken. Eene in 1899 in het werk gestelde poging om de Javanen, die per Voorwaarts waren aangebracht en wier contract was afgeloopen, op de plaats „Hecht en Sterk" eene dessa te doen stichten, mislukte. Thans heeft men een 40-tal bijeen, die op een gereserveerd deel van de plaats „Johan en Margaretha" zijn gevestigd en waarvan men nog al goede verwachtingen heeft. De schrijver beveelt het ondersteunen van dergelijken kleinen landbouw sterk aan, daar zulks in het belang is van de kolonie en wil de stukken slechts tot beperkte uitgestrektheid doen uitgeven op daartoe door het bestuur ingerichte op loozing gebrachte gronden, die niet te ver van het centrum liggen.

* * *

Een kinajubilee. In *De Indische Mercuur* van 13 Dec. wordt door Dr. K. W. van Gorkom in herinnering gebracht dat het thans een halve eeuw geleden is sedert de kinaboom op Java werd geplant. Al kwam reeds in 1852 een echte Kinaplant naar Java en al werden hier in 1853/54 ook kinazaden ontvangen, de acclimatatie- en cultuurproef mag eerst als geslaagd worden beschouwd in December 1854, toen Dr. I. K. Hasskarl, na zijne in Zuid-Amerika volbrachte missie, den 13den van die maand te Batavia aankwam, medebrengende planten zoowel als zaden, en aan hem, met den rang van assistent-resident, de leiding der cultuur werd opgedragen, die door Teysmann en Teuscher te Tjibodas reeds was voorbereid. Ook in het *Alg. Handelsblad* van 14 Dec. wordt de aandacht op dit belangrijke artikel gevestigd, waarin men behalve de geschiedenis ook verschillende bijzonderheden over soorten, prijzen, kininebereiding en markt zal aantreffen.

J. E. de M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief Recht van Nederlandsch-Indië, door Mr. J. de Louter, Hoogleeraar te Utrecht; *vijfde* herziene en bijgewerkte uitgave. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1904.

Dit handboek waarvan de vierde uitgave werd aangekondigd in den jaargang 1895 (II bl. 1578) van dit tijdschrift, behoort niet tot de geschriften, die nog eene aanbevelende introductie bij het publiek behoeven. Reeds destijds werd het geprezen als een voorbeeldig boek. Het is daarom hier alleen de vraag in hoeverre de nieuwe editie van de vorige verschilt en dan blijkt dat het geheele plan op enkele details na hetzelfde is gebleven, doch dat door noodzakelijke uitbreidingen en noten het aantal bladzijden van den tekst is gestegen van 653 tot 704, terwijl „de aanvullingen en verbeteringen" die in 1895 slechts 3 bladzijden vereischten, er nu 9 tellen. In de noten aan den voet der bladzijden is niet alleen kennis genomen van standaardwerken, als die van Mr. Margadant en Mr. Kleintjes, doch ook van verschillende recente tijdschrift-artikelen. De quaestie der decentralisatie in verband met de jongste besluiten is uitvoerig behandeld (bl. 207) evenals die der opleiding van de O. I. ambtenaren. Het departement van Landbouw zal, als het dan nog bestaat, zeker bij den zesden druk zijn plaats krijgen.

In verband met de voorgestelde wijziging der artt. 75 en 109 R. R. is merkwaardig wat op bl. 129 gezegd wordt in verband met de indeeling der bevolking, waarbij de beide hoofdgroepen berusten op den landaard en bij de gelijkstelling de godsdienst de eenige toetssteen is. In strijd met deze beginselen zijn daartegen", zegt de schrijver, „in 1899 Japanners met Europeanen gelijkgesteld. Deze uitzondering is een gevolg van het bij de wet van 2 Mei 1897 goedgekeurd handels- en scheepvaartverdrag met Japan. Het is de eerste en tot dusver eenige stap in de richting om de gansche verdeeling op een enkel beginsel te grondvesten en mitsdien ook de gelijkstellingen van de godsdienstige belijdenis onafhankelijk te maken. Zoowel de logica als het welbegrepen belang van staat en kerk vorderen dit. De landaard bepaalt meer dan de godsdienst den ontwikkelingstrap der volken; hij verdient als maatstaf de voorkeur omdat hij gemakkelijker is te erkennen en niet willekeurig door de betrokkene kan worden veranderd; eindelijk strookt het niet met juiste en meer en meer erkende beginselen, den persoonlijken staat te doen afhangen van kerkgenootschap of geloofsbelijdenis." Omtrent de vooropgeplaatste stelling wordt gezegd dat de heeren Margadant en Hekmeijer ten onrechte landaard en godsdienst vermengen en deze laatste in strijd is met zijne praemissen.

Bij de behandeling van de wetgeving op de drukpers worden op bl. 154 de bijzondere voorschriften voor tijdschriften vastgesteld en daaronder de aandacht gevestigd op de verplichting tot opneming eener onderteekende beantwoording van persoonlijke aanvallen en beoordeelingen, het zoogenaamd recht van antwoord, in Nederland nooit door den wetgever erkend. Bij de bespreking van het recht tot vereeniging of vergadering wordt op bl. 156 de merkwaardigheid van het nieuwe art. 68c R. R. in het licht gesteld, dat in zijn algemeene toepassing geldt zoowel ten aanzien van Inlanders en Vreemde Oosterlingen als van Europeanen.

Omtrent de nieuwe artikelen van het R. R., die de decentralisatie mogelijk moeten maken, leest men op blz. 208: „Ofschoon deze omslachtige en gebrekkige artikelen stellig niet minder dan de beide voorafgaande ontwerpen blootstaan aan het verwijt van overmaat van onbepaaldheid en voorzichtigheid en schier alles doen afhangen van latere maatregelen, welker inhoud en strekking geheel in het midden worden gelaten, mag niet worden ontkend, dat althans eene nieuwe kiem is geplant, welker wasdom de grootste belangstelling verdient. Eerst de naaste toekomst kan leeren, of hare levensvatbaarheid groot genoeg is om zich tot eene krachtige plant te ontwikkelen."

Wat de ambtenaarsopleiding betreft wordt op blz. 247 een woord gewijd aan de opheffing der gemeenteinstelling te Delft: „Aldus ging eene instelling smadelijk te gronde, welke meer dan het derde eener eeuw op onbekrompen voet in de opleiding voor den kolonialen staatsdienst had voorzien en een onmiskenbaren rijksplicht op eervolle wijze had vervuld." Na de verdere geschiedenis en de instelling van het candidaat-ambtenaarschap bij Kon. Besl. van 10 Aug. 1903 vermeld te hebben, wordt dit „de schamele vrucht" genoemd „van den arbeid veler ambtenaren en van drie begrootingsdebatten in de Tweede Kamer." Aan het slot der uiteenzetting van de thans geldende regelen wordt „warmen lof" toegekend aan het stelsel om het aantal sollicitanten voor den kolonialen dienst in overeenstemming te brengen met de vermoedelijke behoefte en den wedloop bij het eindexamen te temperen, doch: „Twijfelachtig is daarentegen of de tijdelijke bemoeiingen van jaarlijks te benoemen commissiën en het zwak en ongeregeld toezicht van afwisselende Ministers in staat zullen blijken een deugdelijk gehalte van Indische ambtenaren te verzekeren. Het denkbeeld eener nauwgezette uitverkiezing der candidaten schijnt onvereenigbaar met een stelsel van volkomen onthouding ten aanzien van hunne verdere opleiding en ontwikkeling. Gelegenheid daartoe biedt alleen het hooger onderwijs aan de Leidsche universiteit. Overigens blijft het veld opnieuw vrij voor bijzondere personen of instellingen. De wensch naar regeling bij de wet is inmiddels voorloopig tot zwijgen gebracht."

Onder de Financiën komt op blz. 286 de financieele verhouding tusschen Nederland en Indië ter sprake en de wet van 29 Juni 1903, die „een eind maakt aan eene theorie welke sedert 25 jaren in lijnrechten strijd was met de werkelijkheid en slechts dienst deed als een weinig eervolle herinnering aan eene verouderde en baatzuchtige koloniale staatkunde. Desniettemin is het beginsel der financieele scheiding niet stellig uitgesproken; veel min eene verrekening van wederkeerige geldelijke vorderingen tusschen Nederland en Ned.-Indië voorgeschreven Onderscheiden pogingen daartoe in de Staten-Generaal aangewend zijn mislukt. Toch blijf ik van oordeel," zoo besluit

Prof. de Louter, „dat, welke waarde men ook toekenne aan eene met talent bepleite cereschuld van Nederland aan Indië wegens vroeger genoten directe baten, voor eene gezonde financieele verhouding in de toekomst eene definitieve wettelijke scheiding tusschen de financiën van Nederland en Indië hoogst wenschelijk, zoo niet dringend noodig is." In verband met die uitspraak verdient ook het voorkomende op blz. 298 en 299 over het renteloos voorschot verleend bij de begrooting voor 1904 de aandacht en de daarbij uitgesproken meening dat: „slechts eene definitieve wettelijke scheiding der wederzijdsche geldmiddelen, gepaard met eene rechtvaardige afrekening, aan de onophoudelijke verwikkelingen en kunstmatige proefnemingen voor goed paal en perk (kan) stellen."

Bij de landrente wordt thans een groote plaats ingeruimd aan de wijze, waarop die grondbelasting in de Preanger is ingevoerd, eene hervorming „op zichzelve belangrijk en dubbel gewichtig als het erkende einddoel voor het gansche eiland."

Ook het artikel over de pandhuizen vereischte herziening, doch de oude pandjespacht is door een aardigheid van den zetter veranderd in „pandjesjacht" (bl. 367). Over de ordonnantie van 4 Dec. 1903 wordt geen oordeel uitgesproken en ten slotte wordt gemeend dat „de ervaring alleen kan leeren, in hoever het doel bereikt en eene bevredigende oplossing van dit netelig vraagstuk verkregen is".

Op bl. 370 viel onze aandacht op het heffen van sluisgelden, dat volgens den schrijver bijna algemeen verpacht wordt. Intusschen geschiedt die heffing krachtens Ind. St. 1900, n°. 261, thans zoowel voor de nieuwe sluizen van Goenoeng Sari en Goebeng, als voor die te Melirip en Gedek in Soerabaja, in eigen beheer. Dat het bedrag niet onbelangrijk is valt af te leiden uit den staat overgelegd bij de Ind. begrooting voor 1904, (n°. 4—30 bl. 6) waarin sub 66 de schut- of doorvaartgelden bij enkele landsluizen in de residentie Soerabaja in 1901 ten bedrage van *f* 33.239 en in 1902 van *f* 31.230 worden vermeld, terwijl in den gelijknamigen staat der begrooting voor 1905 de inkomst zelfs op *f* 49.000 is geraamd, doch thans met eene uitbreiding der omschrijving tevens over de residenties Batavia en Semarang.

Op bl. 392/393 komen eenige nieuwe maatregelen ten opzichte van de suikerindustrie ter sprake, zooals in 1898 het voorgoed afschaffen van het uitvoerrecht op suiker en de niet-invoering van eene directe suikerbelasting, terwijl de bemoeiingen van den staat zich bepalen tot bescherming eenerzijds van de industrie tegen de gevaren, die haar bedreigen, anderzijds van de bevolking tegen de misbruiken, waartoe zij aanleiding geeft.

Terwijl de mededeelingen over het boschwezen zijn bijgewerkt en het steeds stijgende saldo der netto-opbrengst is vermeld, onderging ook de paragraaf over het opium eene belangrijke wijziging wegens de invoering der regie, waaromtrent men leest (bl. 428) dat deze, blijft zij voor handhaving vatbaar, ongetwijfeld verre verkieselijk is boven de pacht, omdat zij de taak van den Staat niet afstaat aan hebzuchtige tusschenpersonen en mitsdien de macht in handen houdt om het opiumverbruik te beperken en de treurige gevolgen daarvan te beteugelen; zij is echter op zich zelve volstrekt niet in staat de beschuldiging te ontzenuwen, dat de Staat uit een noodlottig misbruik zijner onderdanen tonnen gouds trekt, die hij bezwaarlijk op dit oogenblik zou kunnen missen of vervangen".

Het minst „up to date" is § 62 over het zoutmonopolie gebleven, die nagenoeg gelijkluidend uit den vorigen druk is overgenomen. De toen reeds bekende prijsvraag heeft toch geleid tot den aanmaak van zoutbriquetten en deze nieuwe vorm waarin het zout sedert 1° Jan. 1901 wordt gedebiteerd, heeft een geheele omwenteling in dien tak van dienst tengevolge gehad. (Zie o. a. het verhandelde op de Verg. van het Ind. Gen. van 29 Maart 1904).

Op bl. 450 is eene alinea over de heerendiensten en op bl. 452 over de dessadiensten ingelascht, waardoor de stand dezer vraagstukken op de hoogte des tijds werd gebracht, evenals op bl. 487 de verandering die het rechtswezen onderging, ook ten opzichte van de Vorstenlanden (bl. 5 0). Voorts is in het hoofdstuk over de Justitie de volgorde eenigszins gewijzigd, door de §§ 78 en 79 met 80 en 81 om te wisselen.

In het hoofdstuk over de volksgezondheid is een grootere plaats ingeruimd aan de opleiding voor dokter-djawa en melding gemaakt van wederopvatten der opleiding van inlandsche vroedvrouwen, alsmede van de uitbreiding van het aantal krankzinnigengestichten. Uit een en ander wordt de conclusie getrokken dat „de Regeering zich hare plichten op het uitgebreid gebied der volksgezondheid meer en meer bewust wordt en in de laatste jaren eene merkwaardige werkzaamheid ontwikkeld heeft om het verzuimde in te halen. Evenals in het moederland opent zich op dit terrein een steeds wijder veld voor staatsbemoeiing, waarvan uit den aard der zaak hier slechts een beknopt overzicht kan worden gegeven".

Zoude het zijn omdat de hoogleeraar zich niet vereenigen kan met het bevorderen van den overgang van Java uit een agricultuur-staat naar het industrieële tijdperk, waarvan de heer van Kol sprak in de Kamerzitting van 23 November j. l., dat de hoofdstukken over Landbouw en Nijverheid zijn omgewisseld en de landbouw thans voorafgaat? Misschien onwillekeurig wel, doch behandeld vonden wij de quaestie niet.

Wel treedt het landbouw-hoofdstuk in meer details over het afstaan van gronden voor ontginning, over de gronden voor de tabakscultuur, en de maatregelen tegen benadeeling van den Inlandschen landbouw door de Europeesche cultures (bl. 628), doch de daartoe gekozen maatregelen worden van twijfelachtige strekking genoemd. Op bl. 626 trof ons de absolute uitspraak: „In de bebouwing zijner velden is de Inlander volkomen vrij," en wij dachten hoe rijmt zich daarmede St. 1903, No. 269 (zie onzen vorigen jaarg. deel 1 bl. 904). Op bl. 650 worden de overeenkomsten behandeld betreffende landbouw-concessies in de rijken met zeltbestuur en wordt de in ons tijdschrift verschenen studie van Mr. K. van Hinloopen Labberton met waardeering vermeld, terwijl ten slotte ook de emigratie van inlanders naar Suriname wordt behandeld, die echter nog niet aan hoog gespannen verwachtingen heeft beantwoord.

Bij de nijverheid is het belangrijkste nieuws de behandeling der Indische mijnwet, terwijl ook het hoofdstuk over de Burgerl. Openbare Werken verschillende aanvullingen onderging in verband met de uitbreiding van spoor- en tramwegen enz. Hiermede meenen wij ons leeken-overzicht te mogen besluiten, dat zich hoofdzakelijk tot een bloote aankondiging van het nieuwe moest bepalen.

J. E. DE M.

Victor Ido, Langs een Afgrond; Schoonhoven, S. en W. N. van Nooten.

Over de letterkundige waarde van dit boek willen wij geen oordeel uitspreken doch op een gewoon lezer maakt het geen aangenamen indruk. Het handelt weder over eene Indische eigenaardigheid, die reeds meermalen ter sprake kwam. Ditmaal is het vooral de hoofdpersoon, die een zonderling mengsel vertoont van overdreven verhevenheid van idealen, gepaard aan aanvechtingen van zijn „warm bloed". Aan de eene zijde een ongemotiveerde geraaktheid tegenover zijn vader, die zoo verstandig is te meenen dat een „artist" wel eens zijn eigen kost kon gaan verdienen en daartegenover eene kunstbeschouwing op bl. 225, die met betrekking tot eene willooze zielszieke, ons een afdoend oordeel over den held van het verhaal doet vellen.

Wanneer men aan een boek den eisch stelt dat het op de een of andere wijze den lezer moet bevredigen, hetzij door de ontwikkeling van zijn smaak, de verruiming van zijne verbeelding of de vermeerdering van zijne kennis op maatschappelijk-psychologisch of ander terrein, dan voldoet dit werk daar niet aan. Verscheidene tooneelen en gezegden zijn stuitend en onkiesch, het vaag geteekende ideaal, dat in den afgrond terecht komt, is onbegrijpelijk en de voorstelling van Indo-Europeanen in hun kring is eenigszins banaal en weinig nieuw, terwijl het zonderling is dat juist de blijkbaar niet sympathiek bedoelde vaders, in sommige opzichten dit wel zijn.

Als tegenhanger van Indische karakters is wellicht bedoeld de dochter uit een fruitwinkel in den Haag, die als juffrouw bij de kinderen van een Raad van Indië op bl. 176 een brief aan haar moeder schrijft in een zeer onwaarschijnlijk straat-patois. Wanneer deze dame werkelijk van zoo eenvoudige afkomst is, zou het waarschijnlijker wezen dat zij op onbeholpen en gemaakte wijze meer beschaafden trachtte na te doen. Deze type kan, als tegenstelling, niet voorkomen dat het geheele boek weder een zeer ongunstigen indruk geeft van de Indo-Europeesche samenleving, die wij vertrouwen dat wezenlijk hooger staat in manieren en denkbeelden. Het is daarom te betreuren dat de schrijvers niet eens wat meer hun stof zoeken in de licht- in plaats van in de schaduwzijden eener maatschappij, waarvan het peil niet alleen hoog gehouden, maar opgevoerd moet worden, willen wij op den duur onze positie als koloniale mogendheid handhaven.

Studiën over Nederlandsch-Indische Vezelstoffen door E. L Selleger, Technoloog. (Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem No. 31). Amsterdam J. H. de Bussy. 1904.

De schrijver dezer studiën is expert voor papier-industrie en heeft een aantal vezelstoffen uit Nederlandsch-Indië onderzocht, speciaal met het oog op hunne geschiktheid voor het bereiden van papier. De waarde der vezels hangt namelijk af van het doel waarvoor men ze bezigen wil en terwijl bijv. voor touwslagerijen de taaiheid der vezelbundels en voor de spinnerijen de fraaiheid,

sterkte en bleekbaarheid daarvan een hoofdrol spelen, komt voor de papierfabricage alleen de vezelcel in aanmerking en zijn lange taaie bundels van weinig belang, terwijl ook hier de bleekbaarheid hoofdrol speelt. Om dat nader aan te toonen, geeft de schrijver een globaal overzicht van de bewerkingen, welke de ruwe vezel ondergaat om in papier te worden omgezet. Vroeger toen men slechts lompen daarvoor bezigde was deze eenvoudiger, omdat de vezels daarvan reeds een bewerking ondergaan hadden.

Om de deugdelijkheid van vezels voor het doel te beoordeelen is het echter niet noodig daarop die bewerking in het groot toe te passen. Na eenige oefening kan men door een kookproef in een reageerbuisje met daaropvolgende bleeking reeds met vrij groote zekerheid de uitkomsten in het groot voorspellen. Een groote moeielijkheid geeft echter de verdroogde en geïncrusteerde toestand, waarin de meeste vezelmonsters verkeeren, die zonder voldoende reiniging uit Indië worden overgezonden.

In vele gevallen heeft men door het nalaten vooral van het microscopische onderzoek een beslist onjuist oordeel over Indische vezelstoffen geveld en bijv. de cocosvezel en bamboe te gunstig, de pisangvezel te ongunstig beoordeeld. De bijgevoegde naamlijst der beschreven vezelstoffen telt niet minder dan 94 nummers, terwijl van 9 papier-vezelsoorten het uitvoerig onderzoek wordt medegedeeld. Deze zijn: De agave, alang-alang, ananas, bamboe, cocos, pisang, rijststroo, rotan en suikerriet.

Het is het ernstig verlangen van den schrijver, dat dit geschrift in ruimer kring en vooral bij fabrikanten en andere, die met de praktijk in verbinding staan, eenige belangstelling zal vinden en dat het moge bijdragen tot de ontwikkeling eener vezel-industrie in Ned.-Indië.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

ONTGINNINGSSPOORWEGEN IN FRANSCH WEST-AFRIKA.

Reeds vroeger is er in dit tijdschrift ter loops op gewezen (*Ind. Gids* 1902: II bl. 934) hoe de bezittingen der Franschen in West-Afrika zich geleidelijk ontwikkeld hebben uit eenige aan de kust bezette factorijen, bestemd voor den handel in bosch- en natuurproducten. Die kust had langen tijd een zeer slechten naam, vooral wegens de onveiligheid van het vaarwater en de moeilijkheid om te landen, terwijl van de binnenlanden zoo goed als niets bekend was. De nederzetting aan de Senegal had althans een groote rivier, waaraan zich de plaats Sint-Louis ontwikkelde en meer zuidwaarts vindt men op de westkust Dakar, dat eigenlijk de eenige goede haven is. Aan de zuid-westkust waren de kolonies Fransch-Guinea, Ivoorkust en Dahomey in het geheel niet met het achterland in verband, omdat men lang in den waan verkeerde dat de stroomgebieden van de westwaarts stroomende Senegal en den Oostwaarts stroomenden Niger van die zuidkust gescheiden waren door een ontoegankelijken slagboom, gevormd door het gebergte Kong-Meer naar het hart van Afrika toe, had men het geheimzinnige Soedan,[1]) waarvan de negers fabelachtige verhalen deden.

Senegal is de oudste kolonie. Reeds in 1375 bezaten de Normandiërs van Dieppe een kantoor te Kaap Verde en in het begin van de volgende eeuw werd St.-Louis aan de monding van de Senegal gesticht. Toen in 1664 door Colbert de Fransche West-Indische Compagnie werd opgericht, was de Normandische maatschappij nog in wezen en werd zij ten behoeve van het monopolie uitgekocht. Door de Engelschen veroverd, later weder teruggenomen en op nieuw verloren, kwam de kolonie Senegal eerst in 1817 weder definitief in Fransche handen. Het toenmalige gouvernement beproefde er een landbouw-kolonisatie, door het aanleggen van indigo- en katoen-plantages, maar deze proeven, die zeer veel geld hebben gekost, leverden geen duurzaam resultaat op. Eerst in het begin der regeering van Napoleon III in 1854 was het door de benoeming van den genieofficier Faidherbe tot gouverneur, dat de grond werd gelegd voor de schitterende ontwikkeling, welke die kolonie sederi heeft doorgemaakt. Zijn eerste werk was orde en rust te herstellen en in 1855 en '57 door een paar veldtochten de noordwaarts wonende Mooren te dwingen zich niet meer gewapenderhand naar de overzijde van de rivier te begeven. Terzelfder tijd vestigde hij posten aan de rivier in het binnen-

[1]) Naar den naam Blad es Soedane, het land der Zwarten, door de Arabieren er aan gegeven.

land, waarvan die van Médine aan het uiterste punt van bevaarbaarheid lag. Deze post had in 1857 een zware belegering te doorstaan, doch werd gelukkig ontzet. Vervolgens werden de landen bezuiden de Senegal dichter bij de kust onderworpen, waar tot nog toe de beide Fransche nederzettingen te St. Louis en te Gorée, tegenover het latere Dakar, gescheiden waren door het gewest Cayor. Faidherbe wilde de beide eerstgenoemde plaatsen door een telegraaflijn vereenigen, doch de vorst van die streek verzette zich daartegen, hetgeen aanleiding gaf tot den veldtocht van 1861, ten gevolge waarvan verschillende posten gevestigd werden langs de kust en de telegraaf tot stand kwam, doch het gewest Cayor kwam eerst afdoende tot rust, toen de na te noemen spoorweg gebouwd was. Faidherbe, die Senegal in 1865 verliet, liet er de herinnering na, niet alleen van een uitnemend militair, maar ook van een goed administrateur. Hij had te St.-Louis kaaimuren en bruggen doen bouwen en gaf den stoot tot de eerste havenwerken te Dakar, waardoor een geregelde stoomvaart van de Messageries Maritimes tusschen die plaats en Bordeaux mogelijk werd. Eindelijk werd door een onderzoekingstocht naar den Niger, het plan der in bezitneming van die streken door hem voorbereid. Na de tegenspoeden van het jaar 1870, die het werk van Faidherbe tot stilstand brachten, werd in 1876 door Brière de l'Isle en in 1881 door Borgnis-Desbordes de expansie naar het binnenland voortgezet. Men trok de Senegal op van Bafoelabé tot Kita en eindelijk in 1883 van Kita tot Bammakoe, waar de machtige Niger voor het eerst zijn breede majestueuze wateren voor het oog der Fransche soldaten in eene onmetelijke vlakte voorstuwde. Van dit punt ging het tegelijk zuidwaarts en in 1890 den Niger stroomaf tot Segoe, waarna weldra, ten gevolge van een stoutmoedigen marsch en een bloedig gevecht, ook Tomboektoe voor de Franschen moest bukken.

Tegelijk met het veroveringswerk, werden de onderzoekingstochten voortgezet en drong Binger van Bammakoe zuidwaarts door, om via Sikasso, Kong en de Mossi ten slotte aan de Ivoorkust uit te komen te Groot-Bassam. Hierdoor was de legende van de niet te overschrijden Kong-bergen te niet gedaan, terwijl de naam van den ontdekkingsreiziger o. a. vereeuwigd is in het westelijk van Groot-Bassam gestichte Bingerville, aan de lagunen, welke men door een kanaal met de zee wil verbinden om zoodoende een beter veiliger haven voor de Ivoorkust te krijgen.

In verband met de verkregen aansluiting met de binnenlandsche veroveringen werden Fransch Nieuw-Guinea, de Ivoorkust en Dahomey gereorganiseerd en binnenwaarts uitgebreid, soms ten koste van bloedige expeditiën, zooals die van 1890—'92 in laatstgenoemd rijk. De drang tot verovering van het zoo hoog geroemde Soedan werd steeds sterker en menigeen zag in zijn verbeelding Tomboektoe reeds als het groote handelscentrum, vanwaar uit tal van spoorwegen zouden uitstralen. Intusschen was wel langzamerhand gebleken dat hoe dieper men het land indrong, hoe armer en schraler bevolkt het was, vooral tengevolge van voortdurende onderlinge oorlogen, doch niettemin is het werk der spoorwegen steeds voortgezet en het is merkwaardig om de geschiedenis daarvan aan de hand van een officieel rapport[1]), als bijdrage tot de kennis van koloniale ontwikkeling na te gaan.

---

[1]) Lucien Hubert; Politique Africaine. Paris. Dujarric et Cie., 1904 — pag. 128 e. v.

Terwijl destijds de admiraal Jauréguiberry, die in de bevaarbaarheid van de Senegal weinig vertrouwen stelde, een spoorweg voorstelde van 1400 K.M. loopende van Dakar (de nieuwe havenplaats, tegenover het oude ongezonde punt van vestiging op het eilandje Gorée, welke thans geheel onbeteekenend is geworden) over St. Louis naar Bammakoe, heeft het parlement van dit plan slechts twee gedeelten aangehouden, namelijk de lijnen Dakar—St. Louis en Kayes—Bammakoe

De spoorweg van Dakar naar St. Louis loopt ongeveer evenwijdig aan de kust naar het Noorden en heeft een lengte van 264 kilometer. Er werd een voorstel ingediend om concessie te verleenen aan eene maatschappij, waarbij feitelijk een dubbele rente-waarborg werd gegeven. Volgens Art. 2 van dit ontwerp waarborgde de Minister van Marine en Koloniën, uit naam van den Staat, gedurende den duur der concessie per geëxploiteerden kilometer van de lijn tusschen Dakar en St. Louis een netto jaarlijksche opbrengst van 3400 francs, hetgeen tegen 5 pCt. de rente vertegenwoordigde van een aanlegkapitaal van 68.000 francs.

Krachtens art. 6 zou aan die som van 3400 francs het bedrag toegevoegd worden van de onderhouds- en exploitatiekosten, waarna van het totaal die beide sommen zou worden afgetrokken het bedrag der bruto-opbrengst; het aldus verkregen verschil stelde dan het bedrag voor dat de Maatschappij zou worden toegekend om de ontoereikende opbrengst van den spoorweg te dekken.

Hierbij wordt opgemerkt dat hoewel in de concessie voorzichtig de gezamenlijke aanlegkosten op een maximum (van 68.000 francs per K.M.) waren gesteld, zij geen grens stelde aan de exploitatiekosten en zelfs geen middel aangaf om hiervoor te eeniger tijd een bepaalde som vast te stellen. Daardoor was het aangewezen, zooals de heer Lucien Hubert in zijn rapport zeide, dat de Maatschappij een stelsel van spuiïng van een nieuwe soort in werking zou brengen, door nooit meer dan 68.000 francs per kilometer voor aanlegkosten te bezigen, omdat het meerdere niet in de rentegarantie deelde, doch op de, tot een onbepaald cijfer gewaarborgde, exploitatiekosten ook te gaan brengen die zaken van eersten aanleg, waarvoor zij op de aanlegrekening geen crediet meer had. Om kort te gaan, de Maatschappij liep niet het minste risico, terwijl de staat niet alleen 5 pCt. waarborgde op het aanlegkapitaal, doch ook zoo edelmoedig was om alle tekorten te dekken op de exploitatierekeningen, welke de Maatschappij zou gelieven aan te bieden. Hiertegen had de Senaat met eenig recht bezwaar, en de commissie, die met het ontwerp belast was, wijzigde dit in zooverre dat men de rentewaarborg van het kapitaal van eersten aanleg terugbracht van 3400 op 1154 francs per K.M., maar daarentegen nam de Staat de verplichting op zich om voor een bedrag van 12.680.000 francs, dat is voor drie vierden van het geheel, in de kosten van eersten aanleg bij te dragen. Dit was nog wel een zeer overdreven vrijgevigheid, doch men maakte er zich dan in elk geval in eens voor een ronde som af. Voornamelijk was men er voorts op bedacht een grenswaarde voor de exploitatiekosten te stellen en de Senaat was zoo voorzichtig om art. 6 aldus aan te vullen:

„Er wordt overeengekomen dat een bepaald tarief voor de kosten van onderhoud en exploitatie zal worden vastgesteld, zoodra de omstandigheden, waaronder geëxploiteerd wordt, voldoende bepaald zijn. Bij gemis aan over-

eenstemming zal deze zaak door twee arbiters worden geregeld, waarvan de eene te benoemen door den Staat, de andere door de maatschappij, terwijl door die beiden te zamen een derde zal worden aangewezen." Voorts werd nog bepaald dat alle ondersteuning van staatswege toegestaan, hetzij in den vorm van aanlegkapitaal, hetzij in dien van rentegarantie, slechts zoude plaats hebben onder den vorm van terug te betalen voorschotten. Deze aldus gewijzigde overeenkomst kreeg op 29 Juni 1882 kracht van wet en de zaak scheen zoo schitterend, waar de Maatschappij niets geen risico liep, dat reeds vóór dat er van eenige exploitatie sprake was, de aandeelen van 500 francs tot 650 francs opliepen. De werken werden met koortsachtige haast ter hand genomen, in 1883 kon men reeds een gedeelte der lijn in exploitatie brengen en in 1885, drie jaar na de uitgifte der concessie, was deze spoorweg van 264 K.M. gereed. Het was toch van het uiterste belang voor de maatschappij om zoo spoedig mogelijk hare exploitatie-rekening te openen, waarvan de Staat vooruit op zich had genomen de deficitten te dekken. De werken waren met zulk eene onverantwoordelijke lichtvaardigheid gemaakt, dat er een jaar na de uitgifte der concessie door een commissie van ingenieurs reeds een zeer ongunstig rapport over de uitvoering werd uitgebracht. Het was duidelijk, dat men het aanlegde op kostbare verbeteringen gedurende de exploitatie. De kosten daarvan namen daardoor buitensporig toe, namelijk van ruim 1 millioen francs in 1884 tot bijna 3 millioen in 1886. Toen zij op die wijze het cijfer van 10000 francs per jaar en per K. M. begonnen te overtreffen, dat bijna het dubbel was van hetgeen voor andere koloniale spoorwegen als normaal was aangenomen, begon men ongerust te worden en er aan te denken dat art. 6 van de concessie de gelegenheid gaf een bepaalde som voor de exploitatiekosten vast te stellen. Te vergeefs trachtte de maatschappij haar buitensporige winsten wat te verminderen, door de onkostrekening in 1887 tot ruim 2 millioen en in 1890 tot ongeveer $1^3/_4$ millioen francs terug te brengen. Op 10 April 1890 viel het besluit van de gezamenlijke arbiters, waarbij de drie volgende hoofdpunten werden vastgesteld: In de eerste plaats: vaststelling van een bepaalde maximum som voor exploitatiekosten. Ten tweede de Maatschappij er bij te interesseeren om beneden die som te blijven door toekenning van een deel van het verschil tusschen de werkelijke uitgaven en het vastgestelde maximum. Dit deel, dat op 2 pCt. werd gesteld voor 1891, zou geleidelijk tot 10 pCt. stijgen in 1895. In de derde plaats zou de rest van genoemd verschil in een reserve-kas worden gestort, waarvan het maximum op 2 millioen francs was bepaald.

Het resultaat was dat de exploitatiekosten inderdaad beneden het vastgestelde maximum bleven en dat de Maatschappij, die feitelijk premies kreeg omdat zij haar eigen zaken spaarzaam beheerde, uitkeeringen heeft genoten, die jaarlijks van 45 tot 50000 francs afwisselden. Vooral onder dit meer zorgvuldig beheer is de zaak tot bloei geraakt en in 1898 hebben voor het eerst de uitkomsten, (die, dank de aardnotencultuur, onlangs tot 11.700 frs. per jaar-kilometer stegen), de uitgaven met 277.804 francs overtroffen. In 1901 is de arbitrale uitspraak nader gewijzigd en de Maatschappij blijft daarbij 10 pCt. genieten van de bezuiniging op de exploitatiekosten, waarvan het overschot in een nieuwe reservekas wordt gestort tot een maximum van anderhalf millioen francs.

In het geheel heeft de spoorweg van Dakar naar St. Louis aan het het Fransche Gouvernement 35.391.115 francs gekost, waarvan 12.680.000 francs aan bijdragen voor den aanleg, bijna 10 millioen aan rentegarantie van 1883 tot 1890, toen de eerste arbitrale regeling in werking trad, 11.9 millioen van 1891 tot 1900 en nog 850.000 francs in de jaren 1901 en 1902.

De lijn van Kays naar Bammakoe begint aan de Senegal bij een plaats, ongeveer 800 K.M. van de kust, benedenstrooms van het vroeger door Faidherbe bereikte Médine, waar men rekenen kan dat de rivier nog voldoende bevaarbaar is [1]).

In 1881 met overhaasting begonnen om de inbezitneming van Soedan voor te bereiden, is zij meer bekend als de Soedan-spoorweg. Van den aanvang af zou dit een staatsspoorweg worden, doch hierbij was de groote fout dat men geen voorstudie had gemaakt en, terwijl de militaire colonnes het terrein nog ter nauwernood hadden doorgetrokken, het railleggen maar op goed geluk in de wildernis werd voortgezet. Tevens was het niet te gissen hoeveel de onderneming zou kosten en rekende men er op dat het parlement jaarlijks wel bij zou springen. Toen in 1880 een bedrag van 1.300.000 francs was toegestaan voor opnamen en deze niet voldoende nauwkeurig te doen waren, besloot men maar vast een deel van de baan te maken. In 1881 gaf men daar ruim $8^1/_2$ millioen voor, en met dat geld werd, behalve eenige honderden meters spoor, het rollend materieel aangeschaft voor 110 K.M., dat men in de eerste jaren niet noodig had en dat een staaltje van wanbeheer schijnt te hebben gevormd, waarvan de legende nog spreekt. Nadat in 1882 nog ruim $7^1/_2$ millioen was gegeven, wist men den 16den kilometer te bereiken en in 1884 met ruim 3 millioen francs den 53sten. Toen kostte de baan echter 112.400 francs per K.M. en volgens het getuigenis van een deskundige was deze slechts een lange aaneenschakeling van rails en dwarsliggers, welke zonder inachtneming van de regelen van spoorwegbouw aaneen waren gevoegd, met hellingen, die zich aan geen regel of grens stoorden en veelal tot 0.040 à 0.050 stegen, met op het oog gelegde bogen er in, waarvan de straal veel te klein was, terwijl de slecht bevestigde bovenbouw meestal zoo op den grond was gelegd en alleen dan op een bed van ballast, wanneer dit materieel in de buurt te krijgen was.

Intusschen was door de energie van den toenmaligen kolonel Gallieni zonder het aanvragen van nieuwe credieten, het spoor in 1888 tot Bafoelabé doorgetrokken. Men scheen toen het toppunt van het geknoei bereikt te hebben. Tot aan Bafoelabé was de spoorwijdte 1 Meter geweest. Daar het parlement geen nieuwe credieten meer wilde toestaan, verlengde men met behulp van de artillerie der marine de lijn met alle materialen, die voorhanden waren en legde 41 K.M. Decauville-spoor van 50 c.M. wijdte zonder een enkel kunstwerk, waarbij de rails in elke laagte afdaalden en op de moeilijke plekken de tractie door muilezels werd verricht. Daar dit spoor op houten dwarsliggers weldra onbruikbaar werd, verving men het in 1889 door een even gebrekkig spoor van 60 c.M. wijdte.

---

[1]) Dat is, volgens Fallot, gedurende 2 à 3 maanden per jaar. Groote schepen kunnen het geheele jaar door komen tot Podor, op 261 K naar binnen.

Eerst in 1891 begon men aan een ernstig ontwerp voor het plan, dat reeds tien jaar in uitvoering was. Men deed eene geheele wetenschappelijke opname van den weg en de aanleg kwam in handen van de militaire genie; doch daar men slechts over weinig fondsen te beschikken had, werd het 1898 voordat het Decauville-spoor in orde was gebracht. De rail was toen tot 188 K.M. voorbij Kayes opgeschoten. Men was daar 16 jaar met ettelijke millioenen aan bezig geweest. De normale voortgang was 11 K.M. per jaar en het zou op die wijze nog wel tot 1930 duren, voordat men den Niger bereikte, waarvan de onmetelijke rijkdommen den bloei der pakhuizen van de kolonie Senegal zouden verzekeren. Daar Soedan toen nog naast Senegal een afzonderlijke kolonie uitmaakte, werd om de zaak financiëel te regelen op 13 April 1898 door den Staat met de beide kolonies eene overeenkomst aangegaan, waarbij hij een totaal bedrag van 12 millioen francs voor de voltooiing van den spoorweg zou bijdragen. Deze bijdrage zou in 24 jaren, doch nooit minder dan ½ millioen per jaar betaald worden. Daarnaast verbond de kolonie Soedan zich eveneens tot eene jaarlijksche bijdrage van een half millioen. Die som zou een verplichte post op het budget van Soedan vormen en betaald worden uit het aandeel dat aan de kolonie uitgekeerd werd uit de douane-inkomsten van Senegal. Die gezamenlijke bijdrage van een millioen francs per jaar was nu wel onvoldoende om daarmede den aanleg krachtig voort te zetten, maar zij diende voornamelijk om eene leening gemakkelijk te maken, die door de kolonie zou worden aangegaan. Deze werd ten bedrage van 3.200.000 francs in 1899 gesloten tegen 3.80 pCt. bij de „Caisse des dépots et consignations" en in 1900 gevolgd door een tweede van 5 millioen francs. Intusschen werd bij decreet van 17 Oct. 1899 een einde gemaakt aan het afzonderlijk bestaan der kolonie Soedan en is het gebied verdeeld onder dat van de andere kolonies. Bij Senegal is niet alleen het stroomgebied van de rivier van dien naam, doch ook het bevaarbare gedeelte van den Niger getrokken, dat als de middenloop dier rivier een gebied vormt dat goed onderscheiden is van de streken van zijn boven- en benedenloop. De geheele Soedan-spoorweg, die dus thans tot de kolonie Senegal behoort, werd na 4 Maart 1902 op staatskosten voortgezet en nu onlangs is het heugelijk bericht ontvangen dat op 19 Mei 1904 de eerste locomotief te Bammakoe aan den Niger is aangekomen.[1] De geheele afstand van Kayes tot Bammakoe is 563 K.M. en men is er dus bijna 24 jaren over doende geweest om dezen ontginningsspoorweg te bouwen. Volgens de gedetailleerde opgaven van den heer Lucien Hubert[2] hebben de uitgaven bedragen in de

1ste periode,	staatsaanleg 1880—1884.	25.287.536 francs
2de „	staking der werken 1885—1890 . . .	1.243.532 „
3de „	genaamd van studie 1891—1898. . .	3.962.545 „
4de „	staatsaanleg 1899—1903.	36.915.111 „
voorts aan	leeningen en voorschotten 1899—1901.	16.369.904 „
	Te zamen. . .	83.778.628 francs.

1) *Revue Economique Internationale* van 15—20 Sept. 1904: Chronique Coloniale pag. 202.
2) T. s. p. bl. 141 e. v.

Bovendien werden in 1893 t/m 1895 de overschotten op het budget van Soedan voor den spoorweg besteed.

Bij den aanleg van beide spoorwegen is het volgens den heer Hubert een groote fout geweest, dat men de werken geheel uit het moederland heeft gedirigeerd. Terwijl de Senegal-spoorweg geheel in aanneming werd uitgevoerd, ging die van Soedan uitsluitend in eigen beheer, doch in beide gevallen was de technische en financiëele voorbereiding geheel onvoldoende en de contrôle denkbeeldig, omdat zij niet op de plaats zelf, maar in Frankrijk werd uitgeoefend. Daarom hebben beide lijnen alles dooreengerekend den Staat 150.000 frs. per K.M. gekost en van den Soedan-spoorweg valt het niet te voorspellen, wanneer de exploitatiekosten door de opbrengst goedgemaakt zullen worden.

De beide genoemde lijnen zijn niet de eenige, waar langs de trek naar het binnenland plaats zal hebben. In de andere kolonies van Fransch West-Afrika is men eveneens van de kust uit met spoorwegaanleg begonnen. De oudste dier lijnen is de Spoorweg van Konakry naar Koroessa, in Fransch Nieuw-Guinea, welke door de kolonie zelf en zonder eenige hulp van het moederland is aangelegd. Het doel is de kust te verbinden met den Niger door middel van een spoorlijn van 550 K.M. lengte. Tot dusver is een eerste gedeelte lang 150 K.M. van Konakry naar Friguiabé nagenoeg voltooid [1]) en met de middelen, die tengevolge van eene nieuwe leening verkregen zullon worden, hoopt men een tweede sectie van Friguiabé naar Timbo (230 K.M.) te ondernemen Om aan geld te komen heeft de kolonie in 1899 8 millioen geleend van de „Caisse des dépôts et consignations" tegen eene rente van 4.1 %; welke leening, in veertig jaren af te lossen, de financiën van Fransch Nieuw-Guinea bezwaart met eene jaarlijksche uitgaaf van 400.000 frs. In 1901 werd bij hetzelfde lichaam nog eene leening van 4 millioen aangegaan, aflosbaar in 25 annuiteiten van 250.000 frs. Men heeft met deze 12 millioen inderdaad de eerste sectie gebouwd voor de som die begroot was en behalve dit feit, dat de heer Hubert als eene ongehoorde merkwaardigheid mededeelt, is dit gedeelte, dat reeds groote moeilijkheden opleverde in drie jaren gereed gekomen. Bij dezen spoorweg is het voor de West-Afrikaansche koloniën duidelijk geworden dat uitvoering in eigen beheer aldaar te verkiezen is boven die in aanneming. De werken moeten namelijk tot stand komen met de arbeidskrachten der plaatselijk aanwezige bevolking, die schaarsch en bovendien lui is, omdat de rijke bodem voldoende in hunne behoeften voorziet.

Een aannemer, hoe handig ook is niet voorbereid op dergelijke bezwaren, terwijl het voor de hand ligt dat ambtenaren, die door een langdurige plaatselijk opgedane ervaring eene grondige kennis der zeden van de bevolking bezitten en bovendien ontzag inboezemen, betere resultaten zullen verkrijgen, zoowel bij de werving van manschappen als bij de leiding van hun werk. Het bleek dan ook dat toen de aannemers van de lijn Konakry-Koroessa ontbinding van hun contract vroegen, op grond van de moeilijkheden, welke zij hadden om arbeidskrachten te vinden, de werkzaamheden daarna, instede

[1]) Volgens de genoemde afl. der *Rev. Econ. Intern.* bladz. 202 is onder de leiding van den heer Salesses het spoor gelegd over 149 K.M. tot Kindia.

van vertraging te ondervinden, met nieuwe activiteit werden voortgezet. Dikwijls waren er 6000 arbeiders te gelijk aan de baan bezig en in Dahomey is de uitvoering in eigen beheer evengoed geslaagd. Hier staat tegenover dat men in de aangrenzende Engelsche koloniën met het werken in aanneming is voortgegaan. De firma Shelford & Co., die daar het werk uitvoert is echter volgens den heer Hubert, zulk een specialiteit in koloniale spoorwegen, dat zij als het ware in de plaats treedt van eene ambtelijke directie, terwijl bovendien de Britsche ambtenaren niet zooveel tact, flinkheid en rechtvaardigheid tegenover de inboorlingen ten toon spreiden, als volgens hem, de Franschen weten te doen.

In verband met dezen spoorweg is het niet ondienstig aan te teekenen dat de kolonie Fransch Nieuw-Guinea eerst sedert 1891 een eigen budget heeft, dat in 1900 liep over 5.700.000 frs. In eerstgenoemd jaar bedroeg de omvang der handelszaken een waarde van 7½ millioen frs. en in 1899 reeds over de 25 millioen. De voornaamste uitvoer-artikelen zijn caoutchouc, aardnoten[1] rijst, palmolie en kolanoten. De haven Konakry is voor deze kust zeer gunstig gelegen en in 1899 is er een steiger van 225 M. lengte gebouwd met een Decauville-spoor er op. De spoorlijn gaat langs een vruchtbare streek, de Foeta-Djallon genaamd, waar rijst, aardnoten, koffie, katoen, indigo, tabak en de kola-boom groeien, terwijl uitnemende weiden voor de veeteelt aanwezig zijn. Daar deze streek op eene hoogte van 800 à 900 M. ligt, zal zij ook betrekkelijk gezond en voor Europeesche ondernemingen geschikt wezen. Reeds zijn er twee koffielanden door Duitsche kolonisten aangelegd en is een maatschappij te Hâvre er een bananenkweekerij begonnen. Men heeft bij Konakry een proeftuin en te Ballayville bij de oude hoofdplaats Timbo in het binnenland een inlandsche landbouw- en weezenkolonie gesticht. Die naam bewaart de herinnering aan den eersten Gouverneur van Fransch Nieuw-Guinea, Dr. Ballay. Het zielental beloopt een millioen en de orde wordt slechts door weinige militairen gehandhaafd.

Aan de Ivoorkust is men begonnen met een spoorlijn van het reeds genoemde Bingerville, dat met terzijde stelling van Groot-Bassam de hoofdplaats wordt, recht naar het noorden naar Kong. Men heeft hier de havenwerken aangevangen in de uitgestrekte lagune van Elrié, die achter Klein-Bassan ligt en van daar zal de nieuwe havenplaats Abidjan bereikbaar zijn, waartoe een kanaal gegraven wordt ter verbinding van de lagune met de zee. De oever van de aldus te openen inwendige reede zal het uitgangspunt zijn van een spoorlijn, waarvan het plan is ontworpen door den commandant Houdaille, en die in uitvoering is gekomen, krachtens een decreet van 6 Nov. 1903, waarbij de eerste sectie, ter lengte van 77 K. M. is toegestaan.[2] Het handelsverkeer van deze kolonie steeg van nog geen 7 millioen in 1893 tot ruim 17 millioen francs in 1900.

De laatste spoorweg, die in de Fransche koloniën van West-Afrike de aandacht trekt is die van Dahomey. In 1868 kwamen de Franschen in het

[1] Reeds vroeger is vermeld hoe de aardnoot, Arachis hypogaea, katjang tana, langs de lijn St.-Louis—Dakar wordt gekweekt in de omstreken van Cayor in Senegal en het is de vraag of dit geen geschikt stapelproduct voor Zuid-Sumatra zou zijn.

[2] Zie de aangeh. afl *Rev. Ec. Intern.* bl. 203.

bezit van de kustplaats Kotonoe, nadat zij vijf jaar te voren reeds een verdrag hadden gesloten met den vorst van Porto-Novo. In 1882 werd een vertegenwoordiger op laatstgenoemde plaats aangesteld De nabuurschap van den bloeddorstigen koning van Dahomey, die in 1890 de Franschen aanviel, gaf aanleiding tot een bloedigen oorlog, waarbij hij gevangen genomen werd en de hoofdstad Abomey in hun handen viel. Het rijk werd gesplitst en alles te zamen vereenigd tot eene kolonie Dahomey, die echter aan weerskanten bekneld ligt, tusschen oostelijk de Engelsche kolonie Lagos en westelijk de Duitsche Togo. Daardoor werd alle uitbreiding naar binnen gezocht in de richting van den Niger, waarbij de Franschen verkenningen deden en met de inlandsche hoofden contracten sloten om hun buren voor te zijn Dit is gelukt en in 1898 is er eene overeenkomst met Engeland geteekend, waarbij Frankrijk zich het eigendom van de meeste der aldus verkregen streken gewaarborgd ziet. Terwijl bij de verdeeling van Soedan ook een deel aan deze kolonie werd toegewezen, was eene spoorverbinding derwaarts zeer noodig.

De lijn van Kotonoe naar Tsjaoeroe werd in 1900 aangevangen en zal 700 K. M lang worden om de kust met het bevaarbare gedeelte van den Niger te verbinden. Eerstgenoemde plaats is eenige jaren geleden van een ijzeren laadhoofd op schroefpalen voorzien,[1]) en de spoorweg is tot Abomey over 100 K. M. reeds gelegd, terwijl de baan reeds 100 K. M. verder in aanleg is.

De kolonie Dahomey heeft getracht een deel der kosten uit haar loopend budget te voldoen, maar dit niet willen bezwaren met een annuiteit voor den aanleg, en haar domeinbezit daartoe dienstbaar gemaakt. Met het huis Georges Borelli & Cie te Marseille heeft zij namelijk eene overeenkomst gesloten, waarbij is bepaald:

1°. De kolonie staat aan den concessionnaris een oppervlak van 250.000 H.A. af, die geëxploiteerd zal worden door eene maatschappij met 5 millioen frs. kapitaal.

2°. De kolonie neemt op zich den onderbouw van de baan te maken en de aarden baan in jaarlijksche secties van 50 K.M. ter beschikking van de maatschappij te stellen.

3°. De kolonie verbindt zich om gedurende acht jaar een subsidie van 2000 francs per geëxploiteerden K.M. te storten.

Daartegenover verbindt de concessionnaris zich tot:

1°. Den bovenbouw.

2°. De kolonie te doen deelen in de winst, zoodra de bruto-opbrengst per K.M. meer dan 6000 francs beloopt.

3°. Terwijl de concessie voor 75 jaar wordt aangegaan, het na verloop van dien tijd, in vrijen eigendom aan de kolonie overdragen van de lijn.

Bij dezen krachtig aangepakten spoorwegbouw zijn de kosten niet hooger dan 60.000 frcs. per K.M. gestegen; doch ook hier bestaat het plan om tot het stelsel van uitvoering in eigen beheer terug te keeren en tot leeningen over te gaan.

Ook in deze kolonie is het handelsverkeer, dat vroeger slechts over 12 à 15

[1]) Beschreven in d *Génie Civil* van 7 Mei 1892.

millioen liep in 1899 tot een waarde van 25 millioen gestegen. Van de 12.7 millioen frs. aan uitgevoerde artikelen zijn coprah, palmolie en caoutchouc de voornaamste. Deze uitvoer schijnt slechts dan te zullen toenemen als het transport uit het binnenland gemakkelijker is. Ook voor koffie, cacao en andere stapelproducten is de bodem wel gunstig, maar het afschuwelijke klimaat is een hinderpaal. Zonder hun gezondheid ernstig te benadeelen, kunnen geen Franschen er langer dan twee jaren verblijf houden.

Wanneer men deze gegevens overziet dan is er wel aanleiding om zooals De *Temps* onlangs deed (zie de *N. Rott. Ct.* van 25 Nov. 1904) met ingenomenheid te spreken over den toestand der Fransche koloniën.

De heer Le Hérissé, de rapporteur van de begrooting der koloniën heeft daarbij over de West-Afrikaansche eenige opmerkingen gemaakt, die vooral daarom van belang zijn, omdat hij er zelf geweest is en uit eigen oogen heeft gezien. Hij zegt: „De menschen die beweren, dat wij niet in staat zijn behoorlijk te koloniseeren, raden wij aan een reis van een paar weken op de Afrikaansche kust te maken. Wij hebben het voorrecht gehad zelf de uitkomsten te zien van de geweldige werkkracht, die onze jonge koloniën van Fransch Guinea, de Ivoorkust en Dahomey in de laatste tien jaar hebben ontwikkeld. Zij kunnen voortaan onbevreesd de vergelijking doorstaan met de naburige koloniën, bestuurd door Engelschen, Portugeezen of Duitschers. De toestand van de Engelschen, die men ons altijd ten voorbeeld stelt, komt noch in Gambië, noch in Siera-Leone, noch in Lagos, nabij wat wij hebben weten te bereiken in Konakry, in Bassam en in Porto-Novo. Zonder eenige tegenspraak behoort in West-Afrika ons de eerste plaats. Onze mededingers erkennen het zelf!"

Met bewondering spreekt hij over Konakry, waarachter een rijk, welbevolkt en goed bestuurd land ligt. Ook Dahomey wordt als zoodanig geroemd. Hoewel niet geschikt voor een langdurig verblijf van Europeanen zal de nationale handel van Frankrijk er een onmetelijke markt vinden.

Er is slechts een kolonie, waarmede het niet goed gaat en dat is de Congo. Dit wordt toegeschreven aan de enorme kosten, welke de bezetting van het Tsjad-gebied met zich brengt. De heer Le Hérissé zou dit daarom grootendeels willen ontruimen. De *Temps* is daartegen, omdat zulks op de inboorlingen een indruk van zwakheid moet maken. De hoofdoorzaak van den financiëelen nood is wel dat de inwoners van Congo geen belasting willen betalen. Zij kennen die instelling niet en begrijpen het sociale nut er niet van. Waar de kolonie de middelen niet bezit om ze dat te leeren, dringt de *Temps*, op het voorbeeld van België aan op vermeerdering van het aantal troepen. Dit land heeft 17 à 18000 man in den Congo-staat.

Dat de approviandeering van de bezetting der streken bij het Tsjad-meer groote moeilijkheden oplevert, kan daaruit blijken dat tot dusver de verzending gewoonlijk gaat over den Congo-staat. De goederen worden te water naar Matadi gezonden, gaan langs den Belgischen spoorweg naar Leopoldville. Vervolgens worden zij met stoomsloepen tot Bangui gebracht en van daar gaan zij met inlandsche vaartuigjes en dragers over de waterscheiding tusschen de stroomgebieden van den Oebangui en de Sjari. Behalve den langen duur en de beschadigingen, wegens herhaald overladen, geeft dit nog

aanleiding tot buitensporige kosten. Een ton koopwaar verscheept van Bordeaux naar Fort Lamy is drie maanden onderweg en kost minstens 600 frs. aan vracht, doch deze prijs kan zelfs stijgen tot 2000 frs. Een niet gering aandeel daarin is de spoorvracht op de genoemde lijn van den Congostaat, waaromtrent later nog het een en ander zal worden medegedeeld.

EEN HONGERSNOOD IN ZUID-CHINA.

In April 1903 brak een hevige hongersnood uit in de provincie Kwangsi (die het bovenstroomgebied van de Sikiang omvat en grenst aan de Fransche kolonie Tongkin). In het jongste verslag van onzen Consul-generaal te Hongkong, leest men daaromtrent het volgende:

Het arme volk moest zich voeden met gras, bladeren en dergelijke zaken. Langs de rivieren werden jongens, meisjes en vrouwen openlijk verkocht en weggevoerd. Zuigelingen en kinderen werden onderzocht en betast als vee, dat ter markt is gebracht, doch velen waren zoo vermagerd en uitgeput, dat niemand hen wilde koopen.

De Chineesche magistraten wilden eerst deze verkoopingen beletten, doch zij lieten zich weerhouden van het uitvaardigen van een verbod door de overweging, dat ouders en kinderen dan waarschijnlijk allen van honger zouden sterven. Volgens schatting der overheidspersonen werden 10,000 kinderen, jongens en meisjes, en ongeveer 80 percent der vrouwen uit vele dorpen verkocht.

Handel en vertier stonden natuurlijk geheel stil, ook op de marktdagen, en zelfs de pandhuizen waren reeds lang gesloten, omdat het arme volk niets meer te beleenen had.

De Chineesche ambtenaren namen wel eenige maatregelen om den nood te lenigen, en sommigen vervulden hunne taak op zeer waardige en verstandige wijze.

Een zeer oordeelkundige maatregel was rijst in het binnenland beschikbaar te stellen voor slechts 10 cents per pikol boven den kostprijs. Hierdoor werd een heilzame dwang uitgeoefend op sommige handelaren, die nog enkele goed gevulde rijstschuren hadden en misbruik wilden maken van de omstandigheden, ten einde den voorraad met groote winst aan de meer welgestelden te verkoopen. Zij werden genoodzaakt de rijst tegen redelijke prijzen van de hand te zetten.

Een andere zeer doeltreffende maatregel was het verbod om karbouwen uit te voeren. Natuurlijk werd dit verbod wel ontdoken, maar het diende toch om te voorkomen dat het volk al het ploegvee verkocht en zich zelf daardoor ook voor de toekomst van de middelen van bestaan beroofde.

De ramp was echter zoo groot, dat zonder hulp van buiten het kwaad niet te stuiten was. Gelukkig werd deze hulp verleend. Een Chineesch Genootschap van Weldadigheid te Canton zond personen naar de geteisterde provincie om na te gaan, waar en hoe hulp moest worden verleend. Ook te

Hongkong vormde zich een Comité tot verleenen van hulp en vooral door welgestelde Chineesche ingezetenen werd ruim bijgedragen tot het vormen van een fonds.

Een ambtenaar van het Gouvernement van Hongkong reisde naar Kwangsi tot de stad Nanning, overlegde met de Chineesche ambtenaren en met de in het binnenland gevestigde Europeesche zendelingen en gaf aanwijzingen voor het verzenden van rijst naar de verschillende noodlijdende districten.

Aanzienlijke voorraden rijst werden van Hongkong verzonden en door de Stoomvaartmaatschappijen en Chineesche vaartuigen meestal gratis of tegen zeer lage vrachtprijzen naar de plaats van bestemming vervoerd. In de verschillende steden en dorpen werder tempels aangewezen, waar dagelijks onder toezicht van Europeesche zendelingen en Chineesche ambtenaren rauwe en gekookte rijst aan duizenden werd uitgedeeld. De rijstoogst, die einde Juni rijp werd, was zeer bevredigend en maakte een einde aan den hongersnood. Het behoeft echter geen betoog, dat de bevolking der provincie, die zulk een moeielijke tijd had doorleefd nog lang daarna de gevolgen ondervond en dat de koopkracht voor het geheele jaar vernietigd was.

DE DOLLAR-QUAESTIE OP SUMATRA'S OOSTKUST.

In de *Sumatra-Post* is eene circulaire gepubliceerd, onderteekend door den heer F. van Dinter, subagent der Nederlandsche Handelmaatschappij te Medan, waarnit blijkt dat in verband met den toegestanen uitvoer van den nieuwen Straitsdollar, thans de gelegenheid wordt geopend om rekeningen in deze nieuwe muntsoort te openen. Er wordt echter de aandacht op gevestigd dat deze nieuwe Straitsdollar absoluut afgescheiden dient te blijven van de dollars tot heden in omloop, daar eerstbedoelde, hoewel toevallig ook den naam „dollar" gekregen hebbende, reeds nu een geheel andere, vrij aanzienlijk hoogere, waarde vertegenwoordigt dan de oude Britsche of Mexicaansche. Bij de omwisseling zal dus een korting (disconto) in rekening worden gebracht. Weliswaar geschiedde zulks in de Straits kosteloos, doch daar nam het gouvernement het uit de inwisseling voortvloeiende verlies te zijnen laste (vergelijk *De Ind. Gids* 1904 I bl. 926, en II bl. 1093). Het bedoelde disconto zal voortdurend aan fluctuatie onderhevig zijn. Het slot der circulaire luidt aldus: „Uit den aard der zaak zal elken werkdag gelegenheid gegeven worden omzettingen van de eene in de andere munt te bewerkstelligen, hetzij aan de kas in contanten, hetzij door overboekingen van debet- of creditsaldi in de boeken van ondergeteekende.

„Voor zoover noodig wordt nog speciaal de aandacht van belanghebbenden gevestigd op de omstandigheid, dat de kasorders, uitgegeven door de Nederlandsche Handelmaatschappij, terugbetaalbaar zijn in Britsche en/of Mexicaansche dollars

„Biljetten, vertegenwoordigende waarden in Straits-dollars, zullen echter van af heden worden beschikbaar gesteld, en zullen natuurlijk te allen tijde in die munt betaalbaar zijn.

„Nadrukkelijk wordt er op gewezen dat alle wissels en cheques, uitgeschreven

in dollars zonder nadere omschrijving, zullen worden beschouwd oude dollars te vertegenwoordigen.

„Zij, die derhalve een betaling wenschen te doen in Straitsdollars, worden uitgenoodigd zulks uitdrukkelijk bekend te stellen door plaatsing van het woord Straits vóór de benaming „dollars en vóór het dollarteeken ($).

„Ter voorkoming van fraude zal het echter noodig zijn, dat een dergelijke bijvoeging worde bekrachtigd door het nogmaals plaatsen van de handteekening op de cheques.

„Deze tweede teekening geschiedt wel het beste op de linkerzijde van de cheque, verticaal.

„Zoo spoedig mogelijk zullen formulieren worden beschikbaar gesteld, die gebezigd kunnen worden voor de afgifte van cheques in Straitsdollars.

„Aan houders van depositobiljetten zal eerlang een circulaire worden gericht, waarin zal worden bekend gesteld, hoe te hunnen opzichte zal worden gehandeld."

Hieraan voegt de *Sum. Post* toe dat, naar aanleiding der opheffing van het verbod van uitvoer der Straitsdollars, de groote handelshuizen, in Deli besloten hebben hun noteeringen voor artikelen tot nu in dollars aangeboden, te doen plaats hebben in Straitsdollars.

FABRIEKSNIJVERHEID OP JAVA.

Terwijl in de Oct.-afl. (bl. 1586) een uittreksel werd gegeven uit de beschrijving van eene fabriek van aetherische oliën te Tjitjoeroeg, voorkomende in het *Bataviaasch Nieuwsblad*, wordt in de nummers van 6 en 19 Sept. van datzelfde blad de beschrijving van een paar andere fabrieken gegeven, die als bewijs dat er op Java toch vooruitgang merkbaar is, niet onvermeld mogen blijven.

In eerstgenoemd nummer geeft de heer C. Th. Balsem eene beschrijving van de Chocolade fabriek van de wed. van der Worm te Padalarang, waarvan het product nu reeds aan de stations der Westerlijnen te koop wordt aangeboden. De nog op kleine schaal, onder directie van den heer Nefkens gedreven fabriek is op ruim een half uur gaans van het spoorwegstation in een gewoon kamponghuis gevestigd en bezit zelf een kleine aanplant van ± 3 bouws cacaoboomen. De meerder benoodigde cacaokolven worden tegen 1½ à 3 cent per kolf naar gelang van de grootte, van de bevolking opgekocht

De boonen worden vooraf gewasschen en in de zon op groote rakken gedroogd. Nu volgt het branden, wat een uiterst nauwlettend toezicht vereischt, omdat hiervan voor een groot deel de smaak der chocolade afhangt. Dit geschiedt in een gewonen bakoven. Na afloop worden de boonen gebroken en tot een taai, bruin deeg gemalen in een machine, die door den eigenaar op vernuftige wijze uit een oude heerenfiets is gemaakt. Deze machine dient zoowel om de cacaoboonen te vermalen, als om door een houten tandrad een blikken platform in stootende, op- en nedergaande beweging te houden.

Het malen geschiedt drie maal, waarna een dik, strooperig mengsel verkregen wordt dat in de lucht spoedig verhardt en dan tot groote klompen gevormd wordt in grootte en vorm niet ongelijk aan de kluiten boter op de hollandsche markt. Uit de hand worden deze aan schijven gesneden en deze weder in reepen en rechthoekige plakjes, welke vervolgens in rechthoekige van boven open blikken vormpjes worden geplaatst.

Nu komt de fietsmachine weder tot haar recht, in snelle draaiende beweging gebracht door een handwiel, waaraan eenige stevige koelies draaien, wordt haar rondgaande beweging door een rad met houten tanden in een op en neder gaande en schuddende getransformeerd. De blikken vormpjes worden op het meer gemelde platform geplaatst, en de plakjes, erin besloten, nemen door de op- en nedergaande en schuddende beweging geheel den vorm van het blikje aan, terwijl de bovenvlakte spiegelglad wordt. De nu geheel harde chocolade kan met een slag uit den vorm verwijderd worden, en is dan geheel gereed ter verpakking.

Ook deze geschiedt geheel uit de hand, in het voorste gedeelte van het huis door vrouwen die daartoe aan een groote werktafel zijn gezeten, elk met zilverpapier en de bedrukte reepen gekleurd papier, die als omslag dienen, voor zich. Het is een lust te zien, zegt de schrijver, hoe handig die bruine vingertjes het stukje chocolade in een minimum van tijd in een net pakketje omtooveren.

Verder maakt men er nog nogat-chocolade door eene vermenging met gebrande katjang, die ongeveer denzelfden smaak heeft als gebrande amandelen en is er een kleine machine om uit de hand flikjes te vervaardigen, terwijl er een om chocolade-sigaren te maken onderweg is. De Padalarang-chocolade heeft reeds een ruim afzetgebied en wordt zeer gunstig beoordeeld. Doordien de cacao aan geen waardevermindrend transport is blootgesteld en de boonen nauwkeurig gesorteerd worden, kan de zuiverheid van het product gegarandeerd worden, eene zuiverheid die zich uitstrekt tot alle samenstellende deelen als suiker en vanille, die alleen van de inheemsche markt betrokken worden.

Deze ontluikende industrie opent een afzetgebied voor den inlandschen landbouw en verschaft arbeid aan de bevolking, doch zij schijnt door concurrentie als anderszins nog moeilijke tijden te doorleven. De fabriek heeft groote veranderingen noodig om de productie gelijken tred te doen houden met de stijgende navraag. Werkwijze en product zijn goed maar de installatie laat te wenschen over. Noodig zijn een gebouw voor de fabricatie en de afpakking der chocolade met eenvoudige werktuigen en een motor van eenige paardekrachten om deze te drijven. Voorloopig ontbreekt het daartoe aan bedrijfskapitaal. Het is daarom te hopen dat dit spoedig beschikbaar zal zijn.

De andere fabriek, waarop C. F. B. de aandacht vestigt is de *Katjang oliefabriek* te Tjitjoeroeg. Dit plaatsje, waar ook de fabriek Odorata gevestigd is, begint langzamerhand een nijverheidscentrum van de West-Preanger te worden, door zijn gunstige ligging aan den spoorweg, de natuurlijke gesteldheid van den grond, die er nog niet te duur is en door het beschikken over waterkracht.

De bedoelde fabriek, eigenaren de gebroeders Drossaers, ligt op een heuvel, die den geheelen omtrek beheerscht en bestaat uit een complex gebouw om

een ruim plein gelegen, waaraan de woonhuizen der eigenaars grenzen, van waaruit men een prachtig panorama heeft op de plaats met de Gedeh en de Salak als achtergrond.

De katjang, die in deze fabriek tot olie verwerkt wordt is de z.g. „Soeöek" (en dus niet anders dan de bekende Arachis hypogaea L.).

Ze wordt uitsluitend door de bevolking verbouwd, die ze in groote hoeveelheden tegen een zeer behoorlijken prijs aan het etablissement aflevert. Om te beginnen, wordt ze dan, direct na leverantie, opgeborgen in twee uitgestrekte loodsen, die ongeveer 400 pikol kunnen bergen.

Van uit deze loodsen wordt de vrucht nu op een soort van groote droogbakken, van ± 8 pikol inhoud elk, buiten op het fabrieksplein in de zon gedroogd.

Heeft het indische zonnetje zijn arbeid verricht, dan wordt de nu geheel droge vrucht in een grooten pulper gestort, in een loods naast de voorraadloodsen.

Deze machine kneust de harde buitenschil en maakt die los.

Ten einde schillen en boonen van elkander te scheiden, wordt het mengsel uit den pulper in een wanmachine gestort, welke evenals alle andere machines uit de hand bewogen wordt.

De harde buitenbast levert na verbranding een uitmuntende meststof op, terwijl ze later, na eventueele installatie van een stoomketel, als brandstof voor deze gebruikt zal worden, wellicht kan ze tot dit laatste doel nog doelmatiger aangewend worden, door haar, onder grooten druk, eerst tot briquetten samen te persen.

De door het wannen afgescheide boonen, dus het voornaamste product, worden in twee pulveriseer-machines, in een naastliggende loods opgesteld, tot meel vermalen.

Na verwarmd te zijn stort men het meel in twee groote persen die door middel eener schroef, evenals een scheepsspil door windboomen gedraaid, de in het meel, aanwezige katjangolie onder grooten druk uitpersen.

Hierbij ziet men de vette, ongezuiverde olie onder de persen in twee groote bakken vloeien.

Het afzetgebied is zoowel plaatselijk als op de handelsmarkt van Batavia, waar zij als braadolie de voorkeur verdient boven klapperolie en ook als ingredient bij de batik-industrie wordt gebruikt. De meelkoeken, die na het persen overblijven worden door de Soendaneezen onder den naam van „ontjom" gegeten. De katjang is langzamerhand een der meest geliefde cultures voor den inlander in dit gedeelte van de Preanger geworden en waar nog zooveel gronden braak liggen, kan menigeen daarbij een bestaan vinden.

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw.

DOOR

N. MAC LEOD.

IV. (*Vervolg.*)

De Westkust van 1671 tot 1683.

Na de vestiging van het gezag der Compagnie op de Westkust bleef deze nog jaren lang in een voortdurenden staat van beroering. Het oude gezag van Atjeh deed zich nog telkens gevoelen; pogingen van Atjehsch gezinden en anderen om zich gezag te verwerven, geschillen tusschen de hoofden, veroorzaakten onlusten; Bantam stookte, evenals op de Oostkust, ook hier tegen den alleenhandel en het gezag der Compagnie, en van de uit Europa komende geruchten over de oorlogen en de moeielijkheden, waarin de Vereenigde Nederlanden gewikkeld waren, werd gretig gebruik gemaakt om den eerbied en het ontzag voor de Compagnie te verkleinen en de hoofden tegen haar op te zetten. Steeds op haar hoede tegen een aanval van een Europeeschen vijand, of vechtende in Oost-Java en Bantam, kon de Regeering slechts met moeite eenige soldaten afzonderen om de geringe krijgsmacht aan te vullen, welke tengevolge van het ongezonde klimaat groote verliezen leed: voor Baroes bijv. bleef in 1671 van de bemanning van het jacht de *Schelvis*, in 1672 van de *Willigenburch* bijna niemand vrij van ziekte; in laatstgenoemd jaar stierven aan dat kantoor 36 personen; van 10 November 1674 tot 15 Januari 1675 overleden 28 Europeanen te Padang en Poeloe Tjingko; van Juli tot October 1675 40. Daarbij waren er bijna geen versterkingen van waar uit het gezag zich, veilig tegen aanvallen, kon doen gelden: in 1672 bouwde men nog aan het fort op Poeloe Tjinko, wat wel de voornaamste versterking was; in dat jaar begon men de loge te Padang met een aarden werk te voorzien, maar uit gebrek aan werkkrachten vorderde dit zeer langzaam; het meeste werd aan zulk werk nog gedaan te Salida, waar de goudmijnen, waarvan men zooveel verwachting had en die zooveel teleurstelling gaven,

het bestuur, afgescheiden van al het overige, op bijzondere wijze bezig hielden. Dat onder al deze omstandigheden het overwicht der Compagnie toch gehandhaafd bleef, pleit voor het ontzag dat zij had weten in te boezemen en voor de volharding van haar ambtenaren, waarover Jacob Joriszoon Pits tien jaren lang aan het hoofd stond.

De oneenigheid tusschen den sulthan van Indrapoera en radja Adil van Mendjoeta kwam in 1672 goed te pas, toen laatstgenoemde herhaaldelijk vaartuigen met peper naar Bantam zond, niet slechts als gezantschapsgeschenk, maar ook om te verkoopen. Sulthan Mahmoed liet toen, om het vervoer te beletten, den weg van Mendjoeta naar Indrapoera bezetten en afsluiten. Ook van Troesan werd goud en koopwaar naar Bantam gebracht. Een te Ipoe thuis behoorend vaartuig, dat van Bantam kwam, werd in beslag genomen. Daar Bantam's knoeierijen zich zelfs tot Padang uitstrekten, besloot de Regeering aan de Bantammers geen passen meer te geven voor de Westkust.

De hoofden van Singkel hadden aanstonds gelegenheid, een bewijs te geven dat zij het gezag van Pits als het hoogste beschouwden, door bij hem in hooger beroep te komen van eene uitspraak der rechters te Baroes, die schadevergoeding weigerden, toen Bataks van Soerkam en Korlang, onder Baroes behoorende, te Singkel een Atjehsch vaartuig hadden geplunderd, dat daar, in strijd met het contract, toegelaten was geworden. Te Baroes was François Backer resident. Handelingen in strijd met het contract kwamen nog al eens voor, maar men trad voorzichtigheidshalve niet gestreng daartegen op, daar men anders gevaar liep de nieuwe vrienden te verwijderen.

Onder dezen veroorzaakten de beide radja's van Baroes, radja di Hoeloe en radja di Ilir, jaren lang last door hunnen onderlingen naijver. Laatstgenoemde was afkomstig van Troesan; hij was vandaar uitgeweken en had zich te Baroes gevestigd, maar werd door Atjeh genoodzaakt zich aan dat Rijk te onderwerpen. Soms rukte hij zich van deze suprematie los, maar werd dan weer ten onder gebracht. Om hieraan een einde te maken, stelde Atjeh eenen radja di Hoeloe aan, die zich weldra hooger achtte dan den anderen, ofschoon deze de oudste rechten had. Deze toestand bleef voortduren toen het gezag van Atjeh door dat van de Compagnie verdrongen was.

Radja di Ilir regeerde dus in naam over de strandplaatsen;

maar hij was een speler in hanengevechten en „top," en beteekende weinig, zoodat zijn gezag niet veel verder ging dan den omtrek van de loge, terwijl Radja Bongsoe of Wangsa eigenlijk hoofd was over de strand-Bataks en met dezen ging rooven en moorden, in gezelschap van een van Atjeh gekomen panglima Akal Gani, die reeds in de onlusten van Kota-tengah eene rol had gespeeld. De aanvoer van benzoé, het belangrijkste handelsartikel van Baroes, werd hierdoor belemmerd. Onderwijl vestigde radja-di-Hoeloe in het binnenland een post, op een punt waar drie wegen te samen kwamen, en werd daardoor beschuldigd van stremming van het verkeer. De onderkoopman en fiskaal Melman wist de beide radja's voorzichtig toe te spreken, met dit gevolg dat radja di-Hoeloe verklaarde den wachtpost slechts te hebben opgericht om de veiligheid van den weg voor de Bataks te verzekeren en hun een rustpunt te verschaffen (vermoedelijk wel tegen betaling), en verder dat hij volstrekt niet meer tot Atjeh overhelde en de Compagnie geheel toegedaan was. Nadat ook radja di Ilir was toegesproken, kwamen de beide hoofden bij elkaar en verzoenden zij zich, terwijl van het verhandelde een stuk werd opgemaakt.

Met Atjeh bleef men intusschen op vredelievenden voet. Het jachtje *Arnemuyden* kwam daar in November 1672, en de koningin zond eenige personen om het vaartuig te bezoeken. Er lagen toen 5 Arabische en 2 Engelsche koopvaarders ter reede.

De verhouding tot den sulthan van Menangkabau beviel den Bewindhebbers zóó goed, dat zij de Regeering herhaaldelijk aanschreven om hem een gezantschap te zenden. Deze vond dit echter minder noodig, zich blijkbaar op een hooger standpunt stellende, waartoe misschien de toestanden op de Oostkust, waar Djambi en Indragiri herhaaldelijk met Menangkabausche volkeren in oorlog waren, aanleiding gaven. De sulthan Achmad-sjah overleed in 1674. Over de opvolging ontstond oneenigheid tusschen zijn zoon en zijn neef, die beiden evenveel aanspraak hadden, zoodat de vier kiezende bendara's het in twee jaren niet eens konden worden.

In 1673 kwam tusschen Mahmoed-sjah van Indrapoera en radja Adil (ook radja Hitam genoemd) eene overeenkomst tot stand, waardoor laatstgenoemden het rustig gezag over Mendjoeta verzekerd werd. In het volgende jaar overleden de vader van sulthan Mahmoed, Malfar-sjah, en zijn zwager radja Siléman, die Atjehsch gezind was. Door den dood van deze twee stokebranden werd het ook in Indrapoera rustiger.

Meer in de nabijheid van Padang had men jaren lang onlusten, waarin vooral de bekende nachoda Poetih, in 1669 tot regent van Kota-tengah aangesteld, eene lastige rol speelde.

In het begin van 1674 kwam op P. Tjingko bericht van Kota tengah dat Poetih aan de hoofden en aan het volk ongehoorde lasten begon op te leggen. Pits riep hem onder een voorwendsel op en droeg intusschen de waarneming van het bestuur op aan de 10 panghoeloes ter plaatse. Hoewel Poetih niet aan de oproeping voldeed, betaalde hij eenige schulden aan de Compagnie af en verklaarde hij, zich niet tegen het Nederlandsch bestuur te willen verzetten, maar wel tegen den panglima-radja van Padang en diens broeder den datoe-bendara, die de oorzaak zouden zijn van de tegen hem ingebrachte klachten. Pits, die niet van uit zijn kantoor regeerde, maar zich dikwijls langs de kust verplaatste, om tegenwoordig te zijn waar iets te doen was, ging nu naar het noorden, den regent van Salida, Sri Nara, medenemende. Voor deze reis bestond ook nog aanleiding wegens een bericht uit Priaman (de resident de Sanger was hier wegens ziekte vervangen door den assistent Havelaar,) dat een uit de VII kota's verdreven orangkaja Maradja daar ongeregeldheid pleegde. Den 12den Juni was Pits te Kota-tengah. Anachoda Poetih hield zich ziek en de panghoeloes kwamen niet aan boord, zoodat Pits het beter vond, eerst naar Priaman door te gaan. Hier bleek dat orangkaja Maradja zijn eigen volk mishandelde, en zelf onder hen menschen roofde; de hoofden wilden niets met hem te doen hebben, maar verzochten den commandeur zich niet met de zaak te bemoeien en die maar aan hen over te laten. Zij waren daardoor vrijer in hun inval in de landschappen van Sinto en Loeboek-aloeng, waar Sri-maradja huisvesting had gevonden; volk van Oelakan en Kota-tengah deed aan dien tocht mede.

Poetih's wangedrag werd vervolgens steeds erger. Hij ontzag zich niet, 's nachts te Padang karbouwen en paarden te laten stelen, en luisterde niet naar overreding om zich beter te gedragen. Nog steeds had hij eenige panghoeloes weten te dwingen zijne zijde te houden, maar in Juli vielen deze hem ook af en daarna vroegen de hoofden van Kota-tengah zelven te Padang om hulp, ten einde hem te verjagen; dit blijkt echter niet gemakkelijk geweest te zijn, want men had nog lang last van hem, daar hij zich aan het hoofd stelde van de partij in de omstreken van Padang, die zich steeds tegen de Compagnie verzette, zoodat in Maart 1675

zelfs tusschen zijn volk en dat van den panglima-radja gevochten werd. Pits betreurde steeds dat hij niet krachtiger optreden kon; zelfs zijn bescheiden eisch van 100 soldaten, waarmede hij zeide den toestand te kunnen verbeteren, werd niet ingewilligd, en het bouwen van een fortje aan de rivier te Padang, wat zeer noodig geoordeeld werd, moest uit gebrek aan volk nagelaten worden. In October 1674 werd Frans Backer als hoofd van het kantoor te Baroes vervangen door Arent Silvius [1]). Op verzoek van de hoofden werd de ondergeschikte radja di-Ilir vervangen door zijn jongeren broeder Lélé Wangsa en deze door Pits „in desselfs plaets van regeringe geordineert."

Den aftredenden resident werd eene inspectiereis opgedragen langs de kust benoorden Padang. Op eene door hem te Priaman gehouden vergadering was ook Poetih tegenwoordig, die beweerde dat alle quaesties, van Tikoe tot Troesan, veroorzaakt werden door den panglima radja, die de hoofden tegen elkander zou ophitsen en aan de „bergluijden" (de bovenlanders) verteld zou hebben hoe zwak de bezetting van het fort te Padang was, en dat zij maar moesten komen om te plunderen. Later durfde Poetih als voorwaarden te stellen om zich rustig te gedragen, dat alles hem vergeven zou worden, dat hij in al zijne waardigheden zou hersteld worden en dat men aan Pahoe niet zou raken en de versterkingen daar zou laten blijven bestaan en zelfs veroorloven dat zij nog verbeterd werden. De commandeur achtte den aanhang en invloed van Poetih zóó sterk, dat hij zelfs deze eischen in den raad in overweging nam, waar zij echter, zooals wel te begrijpen was, verworpen werden.

Poetih vond zelfs steun in Oelakan, maar dit bezorgde, door een ernstig voorval, aan de Compagnie onverwachte bondgenooten. Door een inwoner van Oelakan werd namelijk de zoon van den bendara-pandjang van Batipoe vermoord. Deze kwam toen met een massa volk naar beneden, vereenigde zich met dat van Loeboek-aloeng, verdreef radja Betoewa van Oelakan, en verwoestte deze plaats en de onderhoorige Soengej Aboe, Tepahi, Tobo en Saliar. Priaman, dat in het vorige jaar, met Oelakan, Loeboek-aloeng had aangevallen, kwam met een schatting van $12^1/_2$ thail goud of 200 rijksdaalders vrij, en aan de loge, waar thans Adam Pen resident was, werd geen kwaad gedaan. Integendeel bood de bendara van Batipoe aan den panglima-radja zijne diensten aan tegen

[1]) of Sylvius.

Poetih en de rebellen in Kota-tengah. Dit aanbod werd door Pits afgewezen.

Intusschen was op P. Tjingko, te Salida en te Padang de tijding van den vrede met Engeland door een dank- en bededag gevierd.

Een ander hoofd, dat lastig begon te worden, was Sri Nara van Salida. Deze wilde niet met zijne 8 panghoeloes regeeren en matigde zich gezag aan over de hoofden der 10 bandars, doch deed dit in stilte en durfde het voor den commandeur niet te bekennen. Melchior Hurdt was nu opperkoopman te Salida. De sulthan van Indrapoera hield hier langen tijd verblijf en men schreef aan zijn invloed op Sri Nara toe, dat deze zich zoo vreemd gedroeg, waarom men hem den „raad" gaf, naar zijn eigen rijk terug te keeren.

De ambtenaren moesten maar trachten, met de hoofden in vrede te blijven, want steeds bleven de middelen ontbreken, om hen te dwingen. Pits vroeg in Februari 1676 weer om 200 Europeesche en 110 inlandsche soldaten, liefst onder Joncker, aan wien nog steeds met vreeze gedacht werd. De commandeur had de gelukkige gedachte, als argument aan te voeren dat de *goudhandel* zoo leed, en zeker herleven zou, wanneer hij meer militaire macht had; het was eene gevoelige snaar, welke hij hierdoor aanraakte. Den 5en Mei kwam te P. Tjingko de *Neptunus* aan, met eene versterking van soldaten. Op de geheele kust waren er nu 350, wat door Pits echter nog niet voldoende werd geacht om de hoofden, die meer en meer tegen het Nederlandsch gezag begonnen samen te spannen, tot hun plicht te houden.

De verdreven radja Betoewa van Oelakan zwoer niet te zullen rusten voordat hij de Hollanders ten onder gebracht zou hebben. Nachoda Poetih hield geheime bijeenkomsten met den panghoeloe Radja Ibrahim van Priaman, die steeds door de ambtenaren vertrouwd was geworden, en wisselde zelfs brieven met Sri Nara van Salida, die steeds klachten had in te brengen over de onder hem gestelde hoofden, welke dan ontslagen en door anderen, misschien voor zijn bedoelingen meer gewenscht, vervangen werden.

De aanhang van Poetih, uit Kotatengah en Pahoe, deed in Juni 1676 een aanslag op Padang, die echter door den panglima-radja werd afgewend.

Weldra ontdekten zich de bedoelingen van Radja Ibrahim. In de rivier van Priaman kwam een Atjehsche prauw binnen die, overeenkomstig de contracten, geen handel mocht drijven en dus terug

gewezen moest worden. In plaats daarvan kwamen 200 mannen uit de XII kota's, door Ibrahim afgezonden, om haar te beschermen en vervolgens werd haar lading door volk van hem gelost. Terzelfder tijd kwam een massa bergvolk uit Agam (op 50 duizend man geschat, wat wel zeer overdreven zal geweest zijn) onder een broeder van Ibrahim en een zekeren Selinda Boekit of Radja Makota, naar de VII kota's af. Toen deze Moedik-Padang bereikt hadden, kreeg Pen bericht van hun aantocht. Hij liet Ibrahim roepen en vroeg hem wat dit beduidde. Deze antwoordde dat Adil niet op zijn last naar boven gegaan was, en dat, wanneer zij kwamen, men wel bemerken zou wat hun doel was. Toen het leger voortrukte, zond Pen, met de goedgezinde hoofden, den radja-di-Ilir van Priaman, den toemenggoeng Katip-moedah en de panghoeloes, herhaaldelijk boodschappen naar Ibrahim, om hem nog eens te ontbieden, maar toen weigerde hij te komen. Eindelijk gelukte het, den hoofd-oelébalang van de Agammers in de loge te krijgen. Deze, ondervraagd, deelde mede dat Radja Adil en Radja Makota in de bovenlanden waren gekomen met een *brief van Ibrahim*, zoogenaamd uit naam van de Compagnie, waarin het plan was omschreven om niet slechts den orangkaja Maradja uit de VII kota's te verjagen, maar ook Priaman te dwingen Ibrahim als hoofd te erkennen, vervolgens naar Kotatengah te gaan, en met nachoda Poetih den panglima-radja van Padang te verdrijven. Pen bracht nu den oelébalang aan het verstand dat dit alles bedrog was, en het gelukte hem, de Agammers naar hunne bergen te doen terugkeeren en zelfs de geheele macht, door hunne aanvoerders voorgegaan, een eed van vriendschap te laten zweren, die met geschenken in geld en lijnwaden beloond werd. Europeanen waren in het binnenland nog zóó weinig bekend, en men had daar zoo'n ontzag voor hen, dat de toevallige aanwezigheid van één Hollander op zeker punt genoeg was geweest om vijandelijkheden te voorkomen. En Pen werd uitgenoodigd het verzamelde volk toe te spreken, omdat de meesten nog nooit een Europeaan gezien hadden. Toch ligt Agam slechts weinige uren van de kust verwijderd.

De Toemenggoeng Katip-moedah veroorloofde zich, een zwager van nachoda Poetih, den panghoeloe Linggang-boemi, die met door hem te Priaman van de Compagnie gekochte koopwaren naar Kotatengah terugkeerde, aan te randen en hem met verlies van zijne koopwaren op de vlucht te jagen. Dit veroorzaakte weer een tegenaanval van Poetih, en de toemenggoeng ontving eene

berisping, want men kon natuurlijk niet goedkeuren dat, al had de toemenggoeng uit ijver voor de Compagnie (?) gehandeld, de belangen van haren koophandel op zulke wijze benadeeld werden.

Alsof de onrust, door nachoda Poetih veroorzaakt, de hoofden der omliggende landen begon te vervelen, kwamen in Juli afgevaardigden van de VIII en IX kota's, de X negries en strandplaatsen als Oelakan, Tapahi, Soengei limau, Naras e. a. met de panghoeloes van Priaman bijeen om te overleggen hoe zij hem onschadelijk konden maken. Zij beloofden, in tegenwoordigheid van den resident Pen, onder eede, dat zij dit zouden doen en die van Loeboek-aloeng sloten zich hierbij aan. Het verdient opmerking, dat voor dit alles, bij wijze van presentie- of reisgeld, rijksdaalders onder hen werden uitgedeeld.

Een paar dagen later deed Poetih met 300 man een strooptocht naar Soengei-rotan, n.b. vergezeld van volk uit de X negries; hij werd afgeslagen en bij die gelegenheid was de panghoeloe Radja Ibrahim, die zich eene maand te voren zoo ernstig gecompromitteerd had, een van degenen die het best tegen hem vochten; zoo weinig kon men op de gezindheid van deze lieden staat maken. Poetih was door Ibrahim bijna gevangen genomen, maar ontkwam in de duisternis.

Op het bericht van het voorgevallene zond Pits de *Demak* tot versterking naar Priaman met den onderkoopman Joannes Colombi tot onderzoek. Deze hield op den 1en Augustus eene vergadering met de afgevaardigden van de VIII, IX, VII, XII en V kota's en de X negries, die, weer onder genot van fooien, zwoeren dat zij op den 11en d. a. v. Poetih zouden verdelgen.

Colombi keerde intusschen naar Padang terug en van de verdelging kwam niets.

Toen in December de commandeur Pits eene reis naar het noorden deed werd de vertooning nog eens herhaald; er werden weer geschenken uitgedeeld en de vertegenwoordigers van de genoemde plaatsen beloofden weer onder eede, dat zij Poetih zouden aanvallen. Dit zou in Januari geschieden te land, en de vaartuigen der Compagnie zouden dan langs de kust dien aanval steunen. Panglimaradja beloofde hun daarvoor 1600 rijksdaalders, nl. 200 voor elke plaats of district.

Ook nu deden zij echter niets. Zij beweerden door een Atjehschgezind hoofd verontrust te zijn en daarom hun tocht tegen Kotatengah en Pahoe uit te stellen.

Pits vroeg intusschen weer troepen aan bij de Regeering, hij achtte nu gewapend optreden vooral noodig omdat de Sumatranen zeggen „dat se tegen de Hollanders wel mogen sondigen, en Eeden overtreeden omdat deselve schoon genomen men nogh soo veel tegens haer misdoet, egter niet light de wapenen in de handt nemen om dat te revengeren, en als het dan nogh al eijndelijck eens daer toe comt en men sigh op 't laeste tipken maer comt vernederen dat men dan nogh altoos vergiffenisse kan krijgen". Hij vroeg nu 350 man, nl. 5 vaendels, of 250 man Europeanen en 2 vaendels mardhiha's. Daarbij „1 a 2 goede constabels en haer maets en compleet getal tamboers en 2 a 3 trompetters, omdat ons d'Experientie geleert heefft, dat het geroemmel van trommen en trompetten in het gemoet van deze menschen bij nae al soo grooten schrick causeert als de menigte van volck en eijndelk datter een geheel vaendel roers en dan nogh aght a thien wacker karels met copere donderbussen om in de avanguarde gebruijckt te werden moghten onder zijn."

Wat hij van de trommen schreef, komt overeen met hetgeen de Soesoehoenan van Mataram in 1681 aan Couper zeide over de Javanen en toont aan, hoe weinig moeite het behoefde te kosten, deze kinderachtige volken in bedwang te houden, wanneer men de geringe middelen daartoe beschikbaar stelde.

Nu was het Sri Nara weer, die het volk van de 10 bandars aanzette tot ongehoorzaamheid aan hunne soekoe-hoofden, met het doel om ze in zijne macht te krijgen; ook hiervoor werd spoedig op P. Tjingko vergiffenis gevraagd. Onder het bergvolk ontstond zelfs oneenigheid door het partij trekken voor of tegen Poetih. Al deze vervelende onlusten en trouweloosheid deden Pits zijn aanvraag om krijgsvolk herhalen.

De 4 bandara's van Menangkaba werden het in dit jaar in zooverre eens over de keuze van een Sulthan, dat zij bepaalden dat de zoon van den overleden vorst zou regeeren over het westelijkste, aan Padang grenzende deel, en de neef over het oostelijkste.

De koningin van Atjeh overleed in 1676. Een zekere panglima Maradja-moedah van Baroes, die naar Atjeh gevlucht was, kwam vandaar terug en werd door het inlandsche bestuur niet verjaagd. Hij werd gevolgd door iemand die een brief van Atjeh medebracht, en onmiddellijk daarna hield de aanvoer van producten naar de loge op en werd de handel buiten deze om gedreven. De ambtenaren

zagen hierin eene knoeierij van de regenten zelven; zij versterkten de loge met een nieuw schansje en trachtten, toen zij zich hierdoor voldoende beveiligd achtten, tegen de onruststokers op te treden. De resident Silvius deed evenwel zijn best om dit op vreedzame wijze te doen. Hij liet, onder belofte dat hem geen leed zou gedaan worden, Maradja-moedah in de loge komen, trachtte hem te beduiden dat het aanhangen van Atjeh hem geen voordeel kon geven en beloofde hem, weder tot een ambt benoemd te zullen worden wanneer hij Atjeh wilde afzweren. Maradja-moedah weigerde echter en vatte een hevigen haat op tegen den radja-di-Hoeloe, dien hij ten onrechte verdacht van Silvius bewerkt te hebben. Hij ging vervolgens met Lélé Wangsa, wiens „ordineering" door Pits in 1675 weinig beteekend had voor zijne trouw, naar de bovenlanden, om in Simpang Bataks te werven. Het was nu Maart 1677. Maradja kwam met een klein troepje Bataks terug, en maakte daardoor zulk een indruk, dat Lélé Wangsa's broeder, de afgezette radja-di-Ilir, hem bijna als een vriend ontving. De radja-di-Hoeloe, die op de Compagnie bleef vertrouwen, gaf echter niet toe en zond de Simpangers terug. Daarop bedachten Maradja-moedah, Lélé Wangsa, de afgezette orang-kaja balej en een Singkelees, Radja Lélé Satija genoemd, hetzelfde te doen wat Radja-di-hoeloe eenige jaren geleden gedaan had, namelijk in het binnenland eene sterkte te bouwen om de wegen te beheerschen, waarmede zij de handeldrijvende Bataks uit Dairi het afkomen wilden beletten: zij kregen daarbij Radja-di-Ilir op hunne hand. Radja-di-hoeloe riep nu in Juni de hulp van Silvius in. Deze trok met 50 Europeanen tegen de nieuwe sterkte op, en dat vertoon was reeds voldoende om alle verzet te breken. Behalve Maradja-moedah beloofden allen weer trouw aan de Compagnie, en de versterking werd geslecht. Het succes van Silvius doet zien, hoe gemakkelijk de Regeering het haren ambtenaren had kunnen maken, door wat meer militaire macht tot hunne beschikking te stellen. Had Silvius zich niet eene vreedzame oplossing tot taak gesteld, dan zou hij met hulp van Radja-di-hoeloe, waarschijnlijk ook wel Maradja-moedah in handen gekregen hebben. Deze bleef Radja-di-hoeloe benadeelen en met Lélé Wangsa Baroes in onrust houden. Laatstgenoemde werd in 1678, met een anderen broeder van radja Ilir, Bendara-moedah geheeten, gevangen genomen en naar Batavia overgevoerd, vanwaar zij naar de Kaap de Goede Hoop verbannen werden.

In het Padangsche werd het tijdelijk rustig, daar nachoda Poetih

beloofde gehoorzaam te zijn en de wegen naar het binnenland vrij te zullen laten.

Een van de laatste handelingen van Pits op de Westkust was het invoeren van een passenstelsel voor particuliere vaartuigen, waardoor deze alleen Padang mochten aandoen, opdat zij den goudhandel op andere plaatsen niet aan de Compagnie zouden ontnemen. Door kruisers moest daarbij belet worden dat op andere plaatsen handel gedreven werd. De op de Westkust van Juli 1676 tot Juli 1677 behaalde winst was ƒ 99.501.

Pits, die nu 10 jaar op de Westkust geweest was, werd in November benoemd tot gouverneur van Malaka, terwijl Melchior Hurdt hem opvolgde, en Abraham Opdam in diens plaats naar Poeloe Tjingko ging.

Veel verbetering deed zich in het jaar 1678 nog niet voor. De hoofden, die in Priaman onlusten veroorzaakt hadden, vroegen vergiffenis en in Kotatengah was het rustig, maar nachoda Poetih vertoonde zich niet en liet zich excuseeren van terug te komen.

Troesan, dat op de hand der Compagnie was, had daarom oneenigheid met Bajang evenals de 10 bandars met de 12 kota's. Hoopte men, dat eindelijk de rust door het gezag der Compagnie zou hersteld zijn, de Sulthan van Bantam wist die hoop te verijdelen. Hij schreef aan radja Itam van Mendjoeto dat hij den oorlog tegen de Compagnie begonnen had, en den hoofden van de Westkust aanried hetzelfde te doen „met expressie het nu den regten tijt was, om de ongeloovige uijt haar lant te verdrijven, ende van hun jucq te ontlasten, welcken brieff allomme gesonden, ende oock in handen van genoemde rebel poetij gecomen was".

Men gevoelde zich weer alles behalve sterk. De versterkingen te Padang waren zeer vervallen en werden geacht vergroot en vermeerderd te moeten worden; men stelde voor, bij het fortje aan den voet eener hoogte, een ander daar boven op te maken, en nog een aan den mond der rivier, bij den Apenberg. Maar Hurdt en zijn raad vreesden dat dit alles te veel geld zou kosten en gaven daarom óók in overweging, den zetel van het bestuur over te brengen naar Salida, wanneer de zaken der goudmijn daar goed gingen en dan daar een houten „wambas" te bouwen. Het koophuis te Priaman zou dan niet afgebouwd en die plaats verlaten worden. Op die wijze zouden slechts twee residentie-plaatsen overblijven, namelijk Salida met het nabijgelegen Poeloe Tjingko

en Baroes. De Indische Regeering bracht het denkbeeld aan de Bewindhebbers over, maar reeds in 1679 machtigde zij, geheel in strijd daarmede, den commandeur, ondanks de voordeelige opbrengst van benzoé, den omslag van Baroes naar Padang over te brengen en den handel te staken totdat de beide radja's van Hoeloe en Ilir weder verzoend zouden zijn. Het doet denken aan de weifelingen omtrent Atjeh in de 19e eeuw.

Hurdt gaf aan de zooeven genoemde machtiging geen gevolg. Hij deed Arent Silvius weer door Frans Backer vervangen en benoemde eerstgenoemden tot hoofd op Poeloe Tjingko. Backer bewerkte een „vernieuwd vreedesverbondt tusschen de Compagnie en de regenten van Baros", dat den 20en November 1679 geteekend werd. Bij dit verdrag beloofden radja di Hoeloe, radja Satija moedah (in plaats van den „wederhoorigen" radja di Ilir), orang kaja Balej, Maradja moedah, radja Satija Lélé, de Bandara radja, de toemenggoeng en mindere hoofden trouw aan den Gouverneur-Generaal als Stadhouder van Menangkabau.

Ondanks dit verdrag zond Silvius den 14en Februari 1680 een rapport in, waarin hij den raad gaf, al het gezag in handen van den radja Hoeloe te laten komen en het geslacht van radja di Ilir te doen verdwijnen. Naar zijne meening waren de verschillende partijen in Baroes door hun twisten zóó verzwakt en verarmd, dat zij wel niet meer vechten zouden en liever zouden trachten, door handel zich te herstellen. Radja di Hoeloe was echter rijk genoeg om den oorlog met kracht voort te zetten, en dit zou voor de Compagnie het beste wezen, tenzij zij, om zijne gezindheid tot Atjeh, niet met hem te doen wilde hebben. Wanneer hij echter alle macht in handen kreeg en radja di Ilir verdrong, moest men het vooreerst maar aanzien en afwachten of niet blijken zou dat dit in het belang der Compagnie was. Evenwel zou moeten belet worden dat de alsdan overwonnen partij zich te Singkel vestigde, omdat radja di Ilir door tusschenkomst van zijn schoonzoon radja Lélé Satija veel invloed bij de Bataks had en daardoor de beste benzoé en kamfer van hen zou kunnen koopen en op die wijze den handel der Compagnie benadeelen. Daarom ware ten slotte nog het beste, het geheele geslacht van radja di Ilir, Lélé Wangsa, Bandara en Maradja moedah uit te roeien. Maar de Comp. moest dit niet zelf doen, maar laten doen door radja di Hoeloe, omdat radja di Ilir zoo'n grooten aanhang en zooveel macht bij de Bataks had. Trachtte zij het zelf te doen, dan zou haar onmacht

te veel uitkomen, en de bevolking had nu juist een grooten dunk van de macht der Compagnie!

Dit was weer een mooi staaltje van de in dien tijd heerschende politieke denkbeelden.

In het begin van 1679 kwamen te Batavia gezanten van den sulthan van Menangkabau aan. Zij deden een tochtje naar Oost-Java en keerden daarna over Djambi huiswaarts.

Een Nederlandsch vaartuig, dat op de Atjehsche kust verzeilde, werd door de koningin vriendelijk behandeld. Daarentegen gedroeg het aan Atjeh onderhoorige Perakh zich minder vredig. Daar werd in 1678, nadat het opperhoofd Hendricq Box aan ziekte overleden was, de assistent Warnars vermoord. Een hernieuwde blokkade van de rivieren Koerowoe en Broewas was hiervan het gevolg. Tot opvolger van Box werd Adriaen Wilant benoemd.

De tijdelijke rust in het Padangsche duurde niet lang. Het volk van Pahoe verstoorde haar opnieuw, zoodat de panglima radja 4000 man wapende om Padang te beveiligen, maar overigens niets uitvoerde. De commandeur Hurdt was niet in staat hem eenige hulp te verleenen. Aan de Regeering schreef hij dat het voldoende zou zijn wanneer hij maar met 25 à 30 koppen onder 't geluijt van trom en trompet mee kon doen. Ze zouden anders zeggen, „dat d'Ed. Comp: aan dees off geene haer welvaart niet gelegen laat, wanneer se maar den onbekommerden handel mag genieten" (waar wel wat van aan was.) Het zwakke garnizoen van Padang werd nog verzwakt door heerschende heete koortsen.

Poetih belette niet dat zijn volk van Kota-tengah zich aan zeeroof schuldig maakte. Prauwen met rijst werden gestolen en naar Kota-tengah gevoerd, zoodat een tijdlang te Padang 100 rijksdaalders per kojang betaald werd. Hurdt kon daartegen geen anderen maatregel nemen dan het sloepje de *Windhont* te laten kruisen, dat echter eerst gerepareerd moest worden! De sloepen *Sonneblom*, *Steur* en *Brack* waren in station voor Baroes; het jacht de *Cabeljauw* en de sloep *Neptunus* werden voor andere diensten gebruikt.

Den 24en Februari 1680 kwamen te Padang onverwacht acht gezanten aan „met een groote swieten volcx van den maincab. keyzer gen[d] Jang di pertuwan Padoeka Sri Sulthan Achmad Sjah, sijnde den rechten, die in des ooms plaats gesuccedeert is [1]) en in

[1]) Dus eigenlijk de bestuurder van het oostelijk deel des Rijks.

't oude hof genaamd Negui sijn residentie houdt," zij brachten een brief mede aan den Commandeur en den panglima-radja, dienende om zijne successie bekend te maken, de oude contracten te vernieuwen en den commandeur in zijn eeretitel van keizerlijk stadhouder te bevestigen; de brief behelsde verder het verzoek om zijnen onderdanen den handel op Java niet te verbieden en voor hem zelven om de rechten te genieten die vroeger aan Atjeh betaald werden.

Terwijl door den machtigen vorst van Menangkabau dit bewijs van achting aan de Compagnie gegeven werd, trachtte Hurdt te vergeefs (op den 10en Maart) op verzoek van den panglima-radja, den lastigen regent Poetih eene tuchtiging toe te dienen. Zijne macht was te gering om daarbij eenig voordeel te behalen.

De Regeering ging nu eindelijk krachtiger optreden. Zij droeg den Raad van Indië Willem van Outhoorn op om naar de Westkust op inspectie te gaan; deze groote heer bedankte echter voor de opdracht en daarop werd deze gegeven aan Lourens Pit de jonge, drost ten platten lande aan de oostzijde der groote rivier van Batavia. Aan dezen werd een staf van 7 ambtenaren toegevoegd, terwijl 150 europeesche en eene kompagnie inlandsche soldaten hem vergezelden. Ook gingen 28 „bergwerkers" mede voor de mijnen van Salida.

Sedert 10 jaar hadden deze een belangrijk onderwerp van de zorg der Regeering uitgemaakt.

De Bewindhebbers in Nederland hadden hiervan steeds groote verwachtingen, en gingen, ondanks de slechte uitkomsten, onophoudelijk voort met de Regeering tot volhouden aan te zetten en Duitschers, Walen en Nederlanders, meer en minder deskundig, uit te zenden om bij de mijnen werkzaam te zijn.

In 1670 waren de vier mijnen van Salida, door de eigenaars, „uit vrijen onbedwongen wil," bij schriftelijk geteekende en gezegelde acte, eerst aan den Commissaris Pits, en vervolgens aan de Compagnie, „opgedragen en in vollen eigendom gegeven." In December kwam de, door de Bewindhebbers uitgezonden „meesterbergwerker" Friedrich Fischer met 9 gezellen per hoeker *de Hengelaar* te Salida aan. Hij onderzocht dadelijk eene der mijnen en bracht daarover een rapport uit, dat zeer gunstig was ten opzichte van den rijkdom der mijn; eene blootliggende ader bevatte veel goud en zilver, maar de inlanders hadden haar slecht bewerkt, de grond was er overheen gestort enz. Evenwel was er in de buurt vol-

doende hout te vinden om gangen te maken, en water was er genoeg om goud te wasschen en beweegkracht voor een stampmolen te leveren. De zaak werd dadelijk vrij goed opgezet. Een molen werd gebouwd met „geuten, dammen en ijzeren stampers." Verder werden aangevraagd: „platen tot de kwikmolen, meijsenstaal. nesten met smeltcroesen, talk om binnen de mijnen in de lampen te branden." Maar het werk werd door groote sterfte onder het personeel belemmerd. Steeds werden er molenaars, timmerlieden, metselaars, chirurgijns, matrozen, huurlingen met hoog loon en slaven heen gezonden. Het garnizoen, dat de mijnen beschermen moest, was moeielijk voltallig te houden, ook omdat men, wegens de Franschen-vrees, niet veel soldaten uit Batavia durfde zenden. Men vulde het aan met mardhika's, meest afstammelingen van te Batavia gewoond hebbende Portugeezen. Voorloopig lag het garnizoen in een aarden werk met 4 metalen stukken en 2 bassen. Men kon echter te Salida steenen bakken en bouwde daarmede aan het strand een blokhuis „tot bevrijding van de haven en om de negorije in devotie te houden", dat met 4 stukjes bewapend werd.

Intusschen ging het met de goudproductie slecht. Tegenover den voortdurenden aandrang der Bewindhebbers betoogde in 1674 de Regeering dat het veel voordeeliger was, goud van de inlanders te koopen. Naar Paliakata uitgevoerd, bracht dit meer dan 24% winst op. Zij schreef dat zij „te meer geporteert sijn, als het ons maar aan 't vermogen niet ontbreekt, dat Comptoir gelijq wij te meermalen geschreven hebben, continueel met gewilde goutsoorten geprovideert te houden, en 't welcke wanneer den gouthandel met gerustheijt magh gedreven worden, de alderbeste, profitabelste en gemackelijxte goutmijn soude sijn".

Het was ook lastig dat de uitkomsten van het onderzoek van de erts zoo verschillend waren. Zoo vonden Duitsche essayeurs te Batavia bijna geen waarde in overgezonden monsters, waarin het personeel te Salida eene goede hoeveelheid goud gevonden had. De onderkoopman Anthonij Stuijrman kwam in 1674 op de gelukkige gedachte om het goud maar weer door „Maleiers en oude wijven" te laten uitzoeken. In 1675 kon men eene waarde van *f* 29.143 naar Batavia zenden. Men kreeg echter uit 102638 pond erts niet meer dan *f* 5837 goud en *f* 4560 zilver en vond dit zóó weinig, dat de Regeering er ernstig over delibereerde het werk te staken. Dit ging echter moeilijk, met het oog op het volhouden van de Heeren XVII, die alweder een „deskundige", en wel den

heer Petrus Hartsinck, met den rang van extraordinaris-raad uitzonden. De Regeering vroeg om vuurvaste steen om smeltovens te maken, en stelde voor, de retourschepen met (zoogenaamde) gouderts te ballasten, om in Nederland het goud er uit te laten halen, hetgeen goedgekeurd werd. Zij zond al de te Batavia aanwezige „essayeurs en probeerders" naar de Westkust; deze bleven er een poosje, en toen zij, op één na, weer vertrokken waren, haalden de overgeblevenen weer minder goud uit de erts. Zoo bleef men altijd in het onzekere.

Om het werk goedkooper te maken liet men (1675) op Nias slaven koopen; deze deden op hun overtocht met de *Ulysses* eene poging om die sloep af te loopen. Men trachte ze ook te krijgen van Timor en, op last van de Heeren XVII, van Madagaskar, zoowel als kaffers uit Zuid-Afrika [1]). Ook verkreeg men ze van de kust van Malabar, maar deze stierven ook spoedig. Het ongeluk dat den 7en Januarij 1678 den boekhouder Maurits van Zijl te Nias overkwam, kan ook wel het gevolg van slavenhalen geweest zijn. Dezen met de sloep *Sonneblom* 18 December 1677 tot incoop van rijs, boontjes, cadjangh en levendigh bestiaal op Nias vertrocken ende voor de negorije Chimon Bauwan (Simoen bawa) aangecomen zijnde ende tot den 7e Januarij in handel gelege mitsgaders schaars 10 lasten rijs, een varken ende twee lijfeijgenen become hebbende, soo sijn voorn-boeckhouder den onderstierman Pieter Tribelles, den jong assistent Wouter van Dielen, quartiermeester en nogh 4 matroosen, tsamen 8 coppen vermoort geworden, daar aan lant door de eijgen inwoonders, die oock toegeleght hadden, daarna hun meester van gemelde sloep te maken". Twee matrozen en twee jongens, die aan boord gebleven waren, weerden zich dapper en redden de sloep.

Met het Europeesche personeel was het gesukkel niet veel minder. Om de „meester-bergwerkers" en „steigermeesters" te behouden gaf men deze de militaire titels (waarschijnlijk om het daaraan verbonden tractement) van vaandrig en luitenant; probeerders, smelters, afdrijvers werden steeds gevraagd; onder de essayeurs bestond groote jalousie, en velen vielen zóó tegen, dat hun de keus gelaten werd om „in de militie te dienen" of naar Nederland terug gezonden te worden. In 1676 werd een „directeur" uitgezonden: Jacob de Werelt, die op de reis van de Kaap naar Batavia overleed. In 1679

[1]) Van 63 slaven, die in 1679 van Madagaskar aangevoerd werden, stierven er 51 op de reis.

kwamen 59 door de Bewindhebbers uitgezonden bergwerkers aan, en nu kreeg Pit er weer 28 mede,

Tegenover den drang der Bewindhebbers hielpen cijfers weinig, of wellicht waren zij tevreden met eene opbrengst, welke de Regeering gering noemde. Deze rapporteerde bij voorbeeld dat een hoeveelheid erts van 13343 pond, volgens de proef voor *f* 44.030 aan goud en zilver inhield, en dat men uit 49407 pond slam, van 10 tot 14 lood goud en zilver per 100 pond verkreeg. In 10 maanden kreeg men 12000 pond erts, geschat op *f* 23.386; in Nederland schatte men volgens proeven, het pond erts, als ballast gezonden, op één gulden, maar de Bewindhebbers wenschten daarvan dan ook 100.000 pond per jaar te ontvangen, terwijl soms, zooals in 1679, in 6 maanden niet meer dan 741 pond opgeleverd werd, dat *f* 2785 waard was, waarvoor de onkosten *f* 11.879 hadden bedragen. Van 1671 tot 1678 werd *f* 139.042 aan deze mijnen ten koste gelegd. Nu en dan dacht men er over, andere mijnen, zooals die van Soengej kapaja en Painan, te gaan ontginnen, maar dit werd dan uit gebrek aan volk nagelaten. Pit zou nu ook aan dit onderwerp zijne aandacht wijden.

De expeditie vertrok den 28 Mei 1680 van Batavia, in de jachten *'t Huijs te Velsen* en *Rammekens*. Den 29 Juni volgde de fluit *de Geele Beer*, met zout geladen.

Pit had aanvankelijk veel succes. Zooals Hurdt reeds beweerd had, was het eenvoudig machtsvertoon reeds voldoende om de rust in het Padangsche te herstellen zonder vechten. Den 29 Augustus werden alle hoofden, waaronder ook Poetih, door een verbond vereenigd. Door dit contract, onderteekend en bezworen te Padang, door Jang di pertoewan Soelthan Mahmoed Sjah van Indrapoera, zijn stadhouder te Mendjoeto Radja Adil, met 20 mantris van Indrapoera en 18 van Mendjoeto, den panglima radja en 12 heeren van Padang, den regent Poetih en 10 hoofden van Kotatengah en Sri Nara en 9 panghoeloes van Salida, beloofden alle hoofden van de kuststreek van Seblat-Ketahoen ten zuiden, tot Ajerbangis ten noorden, dat zij, de Compagnie als heer aannemende, zich niet zouden mengen in de oneenigheid der 4 bendara's over de opvolging in Menangkabau, en later als keizer van dat rijk erkennen zouden dengenen die daarvoor werd aangewezen, terwijl verder alle oude contracten vernieuwd werden.

Door dezen vrede werden de wegen naar de bovenlanden weer geopend en begon de goudhandel te herleven.

Pit beweerde intusschen in het bestuur veel wanorde ontdekt te hebben en liet Hurdt naar Batavia terug gaan, die den 1en November aan boord van de *Rammekens* daar aankwam. [1])

De macht op de Westkust werd versterkt met 50 soldaten ennog 3 door de Bewindhebbers uitgezonden bergwerkers, die den 16 October per *Goylandt*, die met zout geladen was, van Batavia vertrokken.

Pit ging nu naar Salida, waar hij echter niet zelf de mijn inspecteerde, maar dit door anderen liet doen, hetgeen evenwel niet belette dat hij een paar chefs wegens ongeschiktheid wegzond. Het vroeger (in 1678) besproken denkbeeld van verplaatsing van den zetel te Padang naar Salida werd nu ook behandeld. De raad oordeelde echter Salida daarvoor niet geschikt, omdat het door bergen omringd was en men zich dus tegen een Europeeschen vijand niet zou kunnen verdedigen. Ook kwamen Pit en de raad tot het besluit dat men met de exploitatie van de mijnen moest voortgaan, omdat de nieuwste mijn-autoriteit, doctor Harmanus Grün, hoop op succes had gegeven, echter daarbij berekenende dat er 10.000 menschen noodig zouden zijn om haar productief te maken en natuurlijk veel soldaten om ze te bewaken. „Hoe moet men al die menschen spijzigen?" zuchtte de Regeering, en zij schreef aan de Bewindhebbers „'t zij dan hoe 't wil, de zaaken blijven ontrent dit sware werk nogh heel los, ondertusschen blijven de oncosten zeeker en de hoope tot proffijt variabel en onzeeker", en zij bleef bij hare meening dat het beter was, het goudzoeken aan de inlanders over te laten en het van hen te koopen, zoolang men het voor 16 rijksdaalders de thail, van ruim $1^1/_2$ reaal gewicht, kon krijgen. — De sterfte onder de Europeanen was zoo groot, dat er van de 28 bergwerkers, die met Pit in Mei 1680 vertrokken, in Januari 1681 nog maar 3 in leven waren.

Intusschen zonden de heeren XVII alweer een „berghopman" Benjamin Olitz, uit Saksen, en 12 andere luijden uit. Olitz kwam ziek te Batavia aan en bleef daar vooreerst. Men ging voort met bergwerkers naar Salida te zenden, waartoe zich ook soldaten als vrijwilligers aanmeldden en te Salida wachtte men steeds op het vinden van de „rechte aderen".

(*Wordt vervolgd.*)

[1]) Jaren lang was men bezig de zaak van Melchior Hurdt te behandelen; slechts zijn dood in 1683 maakte er een einde aan.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Handboek ten dienste van de suikerriet-cultuur en de rietsuiker-fabricage op Java *Eerste deel.* Methoden van onderzoek der bij de Java rietsuiker-industrie voorkomende producten, afvalproducten, brandstoffen, meststoffen, chemicaliën, water, smeeroliën, enz. door **H. A. P. M. Tervooren.** Uitgegeven door de vereenigde Proefstations voor suikerriet in West en Oost-Java. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1904. gr. 8°. Met illustraties.

Capt. F. S. Brereton: With the Dyaks of Borneo, a tale of the head hunters. Illustrated by FR. BERGEN. London, etc. Blackie and Son. 1905. 8°.

Sonnige Welten. Ost-asiatische Reise-Skizzen von **Emil** und **Lenore Selenka.** *Borneo, Java, Sumatra, Vorderindien, Ceylon, Japan.* Mit zahlreichen Abbildungen im Text, vier faksimilierten Vollbildern und dem Porträt von E. SELENKA. Zweite umgearbeitete Auflage, herausgegeben von **L. Selenka** Wiesbaden, C. W. KREIDELS Verlag. 1905. gr. 8°.

J. W. Visser: Supplement 1904, bevattende wijzigingen en aanvullingen van de Indische comptabiliteits-voorschriften met aanteekeningen ten behoeve van het onderwijs. (Zonder plaats of uitgever). (1904). 8°.

H. C. Kerkkamp: Emigratie van Java's overbevolking en kolonisatie der Buitenbezittingen. Amersfoort, A. H. VAN CLEEFF. 1904. 8°.

G. N. Verloop: Hollandsche voortvarendheid, Indische laksheid en de ethische politiek. [Batavia, H. M. VAN DORP & Co.?]. 1904. 8°.

O. J. Reinders Jr.: Aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië voor de lagere school, met vele vragen en opgaven. Vierde herziene druk. Batavia, ALBRECHT & Co. 1904. 8°. Met platen en kaartjes.

(**P. van Leersum:**) Jaarverslag der Gouvernements Kina onderneming in de Residentie Preanger-regentschappen over het jaar 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°. Met platen, kaart en graphische voorstelling.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië, geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. *3e Aflevering.* [Beschrijving van het klimaat; Plantengeographie]. Leiden, voorh. E. J. BRILL. 1904. gr. 8°.

Dr. J. H. F. Kohlbrugge: De civiel-geneeskundige dienst op Java en Madoera door Dr. W. J. VAN GORKOM. (Overgedrukt uit de Locomotief van 3 en 4 Nov. 1904). Semarang, 1904. 4°.

Daghregister gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India. Anno 1677. Uitgegeven door het Bat. Gen. van K. en W. met medewerking van de Ned.-Ind. Reg. en onder toezicht van **Mr. J. A. van der Chijs.** Batavia, Landsdrukkerij — 's Hage, M. NYHOFF. 1901. gr. 8°.

A. Prell: Taptoe! Herinneringen van oudsoldaten en invaliden van het Indische leger te Bronbeek, opgeteekend door — Amsterdam, VAN HOLKEMA EN WARENDORFF. [1904] 8°. Met platen.

De Vroede: Vertellingen van „den ouden Veldhuis". (Uit de loopbaan van een Indisch Sergeant). Amersfoort, G. J. Slothouwer [1904]. 8°.

Dr. S. H. Koorders en **Dr. Th. Valeton:** Bijdrage No. 10 tot de kennis der boomsoorten op Java. Batavia, G. Kolff en Co. 1904. gr. 8°. [Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin No. LXVIII.]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. *Deel 56, 1e Stuk. 1904.* Karo-Bataksche vertellingen, medegedeeld door M. Joustra.

Onze eeuw. *4e jaarg. (1904), afl. 12.* Een land van onrust [Boni], door Dr. E. B. Kielstra.

Eigen Haard. *30e jaarg. (1904), maandafl. 11.* Een Surinaamsch Gouverneur uit de 17e eeuw [C. van Aerssen van Sommelsdijck], door S. Kalff (slot) (met illustraties). — Raden Adjeng Djajo Adiningrat Kartini †, door E. H. Hartshalt—Zeehandelaar (met portret).

Vragen des Tijds. *31e jaarg. (1904/05). Dec. 1904.* Kleine landbouw in Suriname, door H. van Breen.

Het Nederlandsche Zeewezen. *3e jaarg. 1 Dec. 1904.* Suriname in woord en beeld, III, door Dr. H. van Cappelle (met illustraties).
Id. 15 Dec. 1904. De waterweg naar Soerabaja, door I. P. Koster (met illustraties). — De zeeslang, door Dr. J. B. van Leent.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 79, November 1904.* Het rapport van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, betreffende de maatregelen in het belang der inlandsche nijverheid op Java en Madoera, door H. 's Jacob. — Voorstel tot reorganisatie van het Zeevisscherij-bedrijf, door G. N. Verloop. — Huidenbereiding in de Tropen, door Ludwig Kindt. — Coca. — Tentoonstelling te Blitar. — Bekroning ter tentoonstelling te Blitar op 15—17 October 1904. — De tiekhandel in Siam en Burma, door A. B. — Productenmarkt, vracht en koersen. — Persoverzicht.

Notulen der Alg. Verg. van de Soekaboemische Landbouwvereeniging. *19 Sept. 1904.* Over „Koffie" [de van Regeeringswege op te richten opkoop-pakhuizen en bereidingsétablissementen voor de gouvernements Liberiakoffie], door J. G. E. G. de Dieu Stierling. — Over de cultuur en de verschillende wijzen van verwerking van de „Rameh" in verband met eene mogelijke cultuur van dat gewas op Java. (Voordracht van H. von Mechel).

De Indische Mercuur. *27e jaarg. (1904). No. 48.* Ned. Afdeeling der Ned. Ind. Mij. van Nijverh. en Landbouw. Vergadering van 18 Nov. 1904. De regeling van het arbeidscontract (Koelie-ordonnantie), in Ned. Indië. Voordracht door H. R. Rookmaaker. — Boschbouwkunde (*zie ook No. 49*).
Id. *No. 49.* De cultuur van Ficus elastica, door L. — Peperwasscherij en peperhandel op Atjeh. — Begrooting van Suriname en Curaçao.
Id. *No. 50.* 1854—December—1904. De kina op Java geplant. Korte kroniek der voornaamste gebeurtenissen in Indië, sedert de vestiging van ons Bestuur aldaar, door van Gorkom. — Bijdrage tot de oplossing van het wortelrotvraagstuk bij het suikerriet, door Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften.
Id. *No. 51.* Een Amerikaansch oordeel over de vooruitzichten voor de theemarkt. — Kina en kinine, door L. L. A. Maurenbrecher. — Een Indische Kamer van Koophandel in Ned.-Indië. — Over sterretjes in de koffie. — Bacoven-export van Suriname.

Teysmannia. *15e jaarg. (1904), afl. 11.* Iets over gezonde en zieke peper. Voordracht gehouden op het koffiecongres te Malang, door Dr. J. van Breda de Haan. — Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur. VI. De samenstelling van caoutchouc van Ficus elastica afhankelijk van den leeftijd der

boomen, enz. door W. R. Tromp de Haas. — De inlandsche methoden van klapperoliebereiding, door Dez. — Vruchtboomen uit zaad, door H. J. Wigman. — Samenstelling van sinaasappelen en citroenen. — De strijd tegen de insekten door middel van hunne natuurlijke vijanden. — Stoken of niet-stoken in de droogschuren van de Deli-tabak, door Dr. E. C. Julius Mohr.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *12e jaarg.* (*1904*), *No. 18.* De lengtegroei van het riet, door Dr. Z. Kamerling. — De Java-Suikerindustrie gedurende het tijdvak 1894—1903, door W. C. Dickhoff. — Melassevoeder, door A. Rijnbende. — Regeling der waterverdeeling in het irrigatiegebied der Kaboejoetan-rivier. — Totaal Java-suikerafschepingen naar alle havens, van 1 Mei 1903 tot en met 30 Juni 1904.

De Cultuurgids. *6e jaarg.* (*1904/05*, *5e en 6e afl.*). Voorloopige mededeeling omtrent de Kickxia elastica op Telogo-Redjo in 't Malangsche. — De Funtumia elastica (met plaat). — Een paar opmerkingen omtrent het planten van de Djattiroenggoe-cacao tusschen Java-koffie. Wortelziekte bij de peper op Java. — Korte berichten omtrent koffie, nootmuskaat, citronella-olie, cacao, kina, hevea, enz.

Indische Landbouwcourant. *3e jaarg.* (*1904*). *No. 41.* Een nieuwe schaduwboom voor koffie en cacao.

Indisch Militair Tijdschrift. *35e jaarg.* (*1904*). *No. 11.* Wenken en voorschriften gegeven door een troepen-commandant, tevens civiel gezaghebber in een nog niet geheel gepacificeerd gebied (slot). — Over bevordering van officieren bij de Ned.-Indische landmacht, door C. S. (slot). — De onderwerping van de Boven-Doesoen. Eenige opmerkingen, door X.; met Naschrift van C. F. H. Dumont. — Open brief van B. H. Franssen Herderschee. — Over het beoordeelen van troepen-officieren, door Ducimus (slot). — Militaire rechtspraak, door J. H. C. Munter. — Opleiding van den Javaanschen soldaat, door D. G. — enz.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 83* (*1904*), *No. 4/5.* Bepalingen van de opiumregie voor Java en Madoera. — Bevoegdheid. Rechtsbedeeling in de landen die het recht van zelfbestuur hebben — enz.

Themis. Verzameling van bijdragen, enz. *Dl. 66* (*1905*), *No. 1.* J. W. G. Kruseman: Beschouwingen over het Ontwerp-Wetboek van Strafrecht voor Inlanders in Ned.-Indië (Haarlem, 1902), aangekondigd door Mr. A. A. de Pinto.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Dl. 44* (*1904*), *afl. 5.* Beknopt verslag van de werkzaamheden in het Geneeskundig Laboratorium gedurende het jaar 1903. — Febris haemoglobinurica en de daarbij voorkomende veranderingen in de nieren, door J. de Haan. — Opmerkingen naar aanleiding van eenige merkwaardige gevallen van lepra. — Het urobilinegehalte der urine bij malaria, door G. W. Kiewit de Jonge. — Kleine mededeelingen.

De Ingenieur *19e jaarg.* (*1904*) *No. 51.* Spoorwegen in Zuid-Sumatra, door J. L. Cluysenaer (met kaartje).

Weekblad voor Indië. *1e jaarg.* (*1904*) *No. 25.* Nogmaals over suikerindustrie, ambtenaar en bevolking (dupliek van J. E. Jasper). — De intocht van Gouverneur Generaal van Heutsz (met afbeeldingen). — Natuurhistorische causeriën, IV. door Dr. J. C. Koningsberger. **Id.** *No 26.* De inwijding van het nieuwe gebouw van het proefstation Oost-Java te Pasoeroean (met afbeeldingen), door M. van Geuns. De land- en tuinbouwtentoonstelling te Garoet (met afbeeldingen), door A. de Priester. — **Id.** *No. 27.* De onlusten op Flores en Adonare (met afbeeldingen en kaart.)

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Mij. der Ned. Letterkunde. *Bijlage tot de Handelingen 1903/1904.* Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, door Mr. O. J. H. Graaf Van Limburg Stirum.

Het Koloniaal Weekblad. *4e jaarg.* (*1904/05*), *No. 37.* De Koelie-ordonnantie. — **No. 38.** De O.-Indische Begrooting voor 1905 en de buitengewone hulp aan Oost-Indië. — De Koelie-ordonnanties, door H. E. Prins. **No. 39.** Vereeniging Moederland en Koloniën. Voordracht van K. H. H. Bennekom: Een Indische Kamer van Koophandel in Nederland (*zie ook No. 40*). **No. 40.** De nieuwe Indische mijnwet, door X. — Staartmenschen op Borneo? (*zie ook No. 37*).

De Economist. *53e jaarg. Dec. 1904.* Het Katoenvraagstuk, door J. D. Waller.

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *December 1904.* 1854 — 31 October — 1904. H. Rooker (met portret) [hulpprediker te Tondano]. — Brief van Ph. H. C. Hofman te Posso. — Bericht omtrent mijn bezoek aan de Christen-nederzetting Toendjoeng rëdjâ, door J. Kru jt. — Uit het verslag over de zending op Savoe in 1903, door J. H. Letteboer.

Orgaan der Nederl. Zendingsvereeniging. *December 1904.* Uit Indramajoe, door C. J. Hoekendijk (met platen). Hoe de Chineezen hunne afgestorven voorouders vereeren (vervolg), door L. Tiemersma.

Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. *December 1904.* Halmahera: Overzicht van den Zendingspost Boeli, door B. A. Noorham. — Verslag van het Zendingsveld in het Distrikt Kau, door G. J. Ellen. — Boeroe: Tifoe, een Zendingsdag. — Nieuw-Guinea: Mansinam. — Berichten uit Meos-Waar.

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *1904 No. 5.* Het Sangir- en Talaut-comité, door Dr. J. J. P. Valeton Jr. (met platen).

Allgemeine Missions-Zeitschrift *31er. Jahrg. Dec. 1904.* Die Mission auf Nias von 1897—1904, von H. Sundermann (Schluss).

Zeitschrift der Deutschen geologischen Gesellschaft. *Band 56, Jahrg. 1904.* Ueber die Vulkane von Nord-Sumatra, von A. Wichmann (Mit Karte und Illustration).

Sammlungen des geologischen Reichsmuseums in Leiden. *I. Band VIII, Heft 1 (1904).* Zur Geologie von Nord- und Ost-Sumatra (Mit Karte): Die Batak-Hochfläche, nordlich vom Toba- See, und Tafeln). — Liste einer Sammlung von Gesteinen vom Keleiflusse in Berouw, Ost-Borneo.

Mitteilungen der Anthropol. Gesellschaft in Wien. *34. Band (1904), IV. und V. Heft.* L. Bouchal: [*Uitvoerige bespreking* van] A. B. Meyer und O. Richter: Celebes I. Sammlung des Herren Dr. P. und Fr. Sarassin, etc.

Mitteilungen der Kais. Königl. geogr. Gesellschaft in Wien. *Band XLVII (1904), No. 7 und 8.* Die Bedeutung von Singapore als Handelsplatz [Hierin komt o. a. Sabang ter sprake].

Oesterreichische Monatschrift für den Orient. *30. Jahrg. (1904). Nr. 9. Beilage.* Eine Kommerziele Erkundigingsreise nach Westindien (Aus einem Berichte des Konzeptspraktikanten der k. k. Seebehörde C. v. Schlick an diese Behörde).

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. *58. Band (1904), III. Heft.* Beiträge zur Beleuchtung des islamitischen Strafrechts, mit Rücksicht auf Theorie und Praxis in der Turkei, von J. Krcsmarik.

The Scottish Geographical Magazine. *Vol. XX (1904), No. 9 and No. 10.* De Dutch in Java. [Uitvoerige bespreking van: The Policy and Administration of the Dutch in Java, by Clive Day].

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 November — 22 December 1904.

In deze verslagperiode begon de reactie zich meer en meer te doen gevoelen; waren eensdeels sommige fondsen abnormaal opgezet, aan de andere zijde kreeg steeds de meening méér de overhand, dat de hausse in de suikerprijzen het kenteringspunt bereikt had en voorloopig alle uitzicht op verdere stijging verdwenen was. Dit, gevoegd bij voortdurende winstnemingen, drukte de markt der cultuur-aandeelen. Gelukkig bleef de omzet slechts gering, anders ware wellicht eene sterkere daling het gevolg geweest; nu liepen de meeste fondsen langzaam iets terug.

Tabakswaarden trokken betrekkelijk weinig aandacht; enkele dagen brachten eenige gunstige koersvariaties, maar meestentijds bleef het zeer stil.

In de olie was meer te doen; vooral in de eerste helft van dezen verslagtijd was de stemming voor petroleum-aandeelen gunstig en gaf tot stijgende koersen aanleiding. Later volgde eenige reactie, vooral voor Moeara Enim's, aangezien velen het met de „Koninklijke" gesloten contract nadeelig blijven achten.

Van de mijnwaarden trok vooral de Ned. Ind. Mijnb. Mij. de aandacht; eerst nog al opgezet op nadere reorganisatie berichten deden de vele verkoopen den koers later weer wat terug loopen. Ook Redjang Lebong's moesten iets verliezen op ongunstige oordeelvellingen van de laatst gepubliceerde rapporten. Over het algemeen ging voorts in mijnwaarden maar weinig om.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Handels Vereeniging Amsterdam	1/8 %
5 % Oblig.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Int. Cred. en Handelsv. Rotterdam	2 1/4 „
„	Java Bank	1/2 „
5 % Oblig.	Ned.-Ind. Landbouw Mij.	3/4 „
„	Java Cultuur Mij. 1e Hyp.	1/4 „
Certif.	Tabak Maatschappij Arendsburg	6 1/2 „
Aand.	Asahan Plantage Mij	1 1/2 „
„	Deli Batavia Mij.	2 „
„	Deli Maatschappij	5 „
Certif.	„ „	4 „
Aand. A.	Langkat Cult. Mij.	2 „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Langkat Soekaranda	1/4 „
„	Namoe Djawie	1 3/8 „
„	Padang Cultuur Mij.	2 „
Aand.	Padang Tabak Mij.	9 „
Cert.	Senembah Mij.	5 „
Aand.	Sumatra Plantage Mij.	1/4 „
4 % Oblig.	Java-China-Japanlijn	1/2 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	17/8 „
4 % Oblig.	Stoomvaart Mij. Nederland	1/8 „
Pref. Aand.	Dordtsche Petr. Industrie Mij.	2 „
6 % Cum. Pref.	Aand. A. Perlak Petr. Mij	2 1/2 „
Aand. A.	Expl. Mijnb. Mij. Kwandang Soemalata	3 1/4 „
„	Oost Borneo Maatschappij	3 1/2 „
Pref. Aand.	„ „ „	4 „
Aand.	Mijnb. Mij. Redjang Lebong	1/4 „
4 % Oblig. 1902	Deli Spoorweg Mij.	1/8 „

Aand.	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	3½ %
4 % Obl. No. 1—3	„ „ „ „	⅛ „
4 % Oblig.	Kediri Stoomtram Maatschappij.	1¼ „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij..	⅛ „
4 % Oblig.	Malang „ „	2 „
Aand.	Samarang Joana Stoomtram Mij	1 „
4 % Oblig.	„ „ „ „	¾ „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Borneo Sum. Maatschappij	4½ %
„	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	1½ „
Pref. Aand.	„ „ „ „	5 „
Winst Aand	„ „ „ „	2⅜ „
Aand.	Koloniale Bank.	½ „
Pref. Aand.	„ „	2 „
Likw. Aand.	Barge c. s.	2⅛ „
Aand.	Ned. Handel Maatschappij	2⅜ „
Cert.	„ „ „	2 1/16 „
Rescontre.	„ „ „	2 5/16 „
Aand.	Ned. Indische Handelsbank	3 „
„	Java Bosch Exploitatie Maatschappij	⅛ „
„	Java Cultuur Mij.	½ „
„	Mij. tot Exploitatie der Suikerfab. Kalibagor . . .	½ „
„	Cultuur Mij. Kaliw. Plantaran.	3¾ „
„	Cultuur Mij. Maron . . . . . e . . .	1¼ „
5 % Oblig.	Ned. Ind. Houtaankap Mij..	1 „
Aand.	Mij. tot Expl. der Suikerond. Sentanen lor etc. .	2 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	1 „
Cert.	„ „ „	5 „
Aand	Asahan Tabaksbouw Mij	1¼ „
„	Bezoeki Tabak Maatschappij	3½ „
Cert.	Deli Batavia Maatschappij	3 „
Aand.	Deli Cultuur Mij	1 „
„	Franco Deli Tabak Mij.	⅛ „
„	Holl. Sumatra Tabak Maatschappij	1⅝ „
„	Medan Tabak Mij..	3 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Mij.	2 „
„	Rotterdam Deli Mij.	2 „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	4 „
Aand.	Senembah Maatschappij	3 „
Aand. A.	Serdang Tabak Mij.	1¼ „
Aand. B.	„ „ „	¾ „
„	United Langkat Plantations C. v. g.	3 „
„	Kon. Paketvaart Maatschappij	1 „
Oblig. uitg. 1903	„ „ „	½ „
Aand.	Stoomvaart Mij. Nederland	½ „
„	Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petrm.-br.	5½ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „	2 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim.	1⅛ „
5 % Oblig.	„ „ „ „	⅛ „
3 % Cum pref.	Aand. B. Perlak Petr. Mij	2¾ „
Aand.	Sumatra Palembang Petr. Mij	1 „
Pref. Aand.	Mijnbouw Mij. Bwool.	½ „
Aand.	West-Ind. Mijnbouw Mij	3⅝ „
Cert.	„ „ „	3¾ „
Pref. Aand.	Ned. West Ind. Expl. en Mijnb. Mij.	7/16 „
Aand.	Noord Celebes Mijnbouw Maatschappij	½ „
„	Mijnbouw Mij. Soemalata.	2 „
„	Deli Spoorweg Mij	½ „
3½ % Oblig. 1896	Ned.-Ind. Spoorweg Mij.	⅛ „

Aand.	Kediri Stoomtram Mij.	$3^1/_2$ %
„	Madoera Stoomtram Mij.	$1^1/_2$ „
Cert. v. 4 % Obl.	Modjokerto „ „	$^3/_4$ „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	3 „
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	$^3/_4$ „

DIVIDENDEN.

Naamlooze Vennootschap Kina Cultuur Mij Lodaja (slot)	f 1500
„ „ „ „ „ Tjitiis Pasir Nangka	23 %
Kina Maatschappij Pasir Malang	35 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Oblig.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	96 %
Aand.	Landbouw Maatschappij Manang	$103^3/_4$ „
„	Moluksche Handelsvennootschap	110 „
Oblig.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	56–60 „
Aand.	Billiton Maatschappij 1ste rubriek	f 2250.–
„ „	2de „	f 1800.–
Act. de jouiss.	Ned.-Indische Landbouw Maatschappij	f 11–14
Aand.	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	17–18 %
„	Cultuur Maatschappij Maron	75 „
„	Cultuur Maatschappij Soember Redjo	60 „
„	Maatschappij tot voortzetting der zaken van der Linde & Teves	108 „
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	124–130 „
Winst „	„ „ „	f 35–50
Gew. aand. met 2 bew. van deelger.	Suikerfabriek Poerwokerto	90–110 %
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	f 25–49
„ „	Mij. tot expl. der Suikerfabriek Kalibagor	f 85–f 140
„ „	Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij	f 15.–
Gew. „	Mij. tot Exploitatie der Suikerfabriek Badas	60–80 %
Aand.	Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran	$84^1/_2$ „
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	$14^1/_4$–22 „
Pref. „	„ „ „	110 „
Opr. bew.	Samarang–Cheribon Stoomtram Mij.	f 550–575
Aand.	Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij	90–95 %
Winst Aand.	Kon. Paketvaart Mij.	f 550.–
„ „	Cultuur Maatschappij Gending	„ 150.–
„ „	Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran	„ 21–25
„ Aand.	Probolinggo Stoomtram Maatschappij	15 %
Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	90 „
6 % Oblig.	Cultuur Mij Gending met winst bew	115 „
Aand.	Rotterdamsche Cultuur Mij.	$25^1/_2$ „
„	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	150 „
„	„ „ Seboroh Serie B	25 „
„	„ „ „ „ A.	75 „
„ Pref. Aand.	Suikerfabriek Badas	80 „
Aand.	Ned. Ind. Tramweg Mij.	$141^3/_4$ „
„	Preanger Koffiecultuur Maatschappij	75 „
„	Ned. Ind. Escompto Maatschappij	$112^7/_8$ „
„	Ned. Ind. Houtaankap-Maatschappij.	25 „
„	Exploratie en Mijnbouw Mij. Sumatra Serie A	15 „
Opr. Aand.	Mij. tot expl. der Suikerfabriek Waroe	f 25
„ „	Suikerfabriek Kaliwoengoe te Soerabaia	83 %
Aand.	Tabak Mij. Ramboeng	9 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
N. I. Hyp. Bank.....Pbr. 4	—	—
Borneo-Sumatra Maatschappij.....Aand.	107½	103
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	87½	86
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	167	162
„ „ „ „ .....Winst „ f	23½	21⅛
Handelsv. Amsterdam .....Aand.	135⅞	136
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	104½	104¾
„ „ ..... „ 4½ „	101¼	101¼
„ „ '85 ..... „ 4 „	100¼	100¼
„ „ '94 ..... „ 4 „	—	—
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	103¼	105½
„ „ „ .....Oblig. 4½ pCt.	—	—
Java Bank.....Aand.	172¼	172¾
„ „ .....Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	55½	55
„ „ .....Pref. Aand.	77	75
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	102½	102½
Likw. Barge c. s.....Aand.	72	69⅞
Ned. Handelmaatschappij .....Aand.	162⅛	159¾
„ „ .....Cert.	161⅞	159 3/16
„ „ .....Rescontre.	160¼	157 15/16
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	—	123
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	—	—
Ned. Ind. Handelsbank .....Aand.	108	105
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	99¾	99¾
Ned. Ind. Landbouw Mij..... „ 5 „	104	104¾
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas. „	55½	55½
Crediet- en Handelsver. Banda..... „	—	45½
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	111½	111½
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	95	94⅞
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij.....Aand.	99½	99
„ „ „ 1e Hyp.....Oblig. 5 pCt.	102¾	103
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	108½	108
„ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tello.....Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	85	81¼
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	83	81¾
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	101	101
Ned.-Ind. Cultuur Mij.....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij..... „	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	87	86
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.....Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo..... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	—	—
Cultuurmaatschappij Penampean.... „	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Mij. t. expl Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	170	168
„ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	101½	101½
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet.. Aand.	199	199
Cultuur-Mij Soember Redjo ..... „	70⅝	70⅝
Landbouw-Maatschij. Temoeloes .... „	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh ..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschij.. Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij..... „	—	—
Mij t. expl. van het land Wonokoijo. „	17	17
Amsterdam-Deli Comp.....Aand.	575	574
„ „ „ .....Cert.	575	570
Tabak-Maatschappij Arendsburg....Aand.	496	496
„ „ „ ....Cert.	492	498½
Asahan Plantage Maatschappij ....Aand.	40	41½
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.. „	33½	32¼
Besoeki Tabak-Maatschappij..... „	83½	80
Deli-Batavia Maatschappij..... „	446	448
„ „ „ .....Cert.	448	445
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	48	47
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij....Cert. v. Aand.	300	300
Deli-Maatschappij .....Aand.	448	453
„ „ .....Cert.	450	454
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	—	52
Franco Deli Tabak-Maatschappij.... „	4⅛	4
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	49⅛	47½
Kwala Pessilam Tabak Maatschij... „	14	14
Langkat-Cultuur Maatschappij A.... „	48	50
„ „ „ B.... „	—	—
Tabak Mij. Langkat Soekaranda A...Pref. Aand.	8¾	9
Langkat Tabak Mij. Serie A .....Aand.	38¾	39
„ „ „ „ B..... „	—	—
Langkat Mij.....Aand.	3	3
Medan-Tabak Maatschappij..... „	202	199
Namoe Djawie A.....Pref. Aand.	⅞	9
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij...Aand.	117	115
Padang Cultuur Maatschappij .....Pref. Aand.	34	36
„ „ „ B ....Aand.	—	9½
Padang Tabak-Maatschappij..... „	105	114
Rotterdam-Deli-Maatschappij..... „	238½	236½
Tabak Maatschappij Sakoeda.....Pref. Aand.	24	20
Senembah-Maatschappij .....Aand.	383	380
„ „ .....Cert.	380	385
Serdang Tabak Maatschappij A.....Aand.	141¼	140
„ „ „ B..... „	45	44¼
Soengei Bedjangkar..... „	—	51½
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	249	249
Sumatra Plantage Maatschappij .... „	74¾	75
United Langkat Plant .....Cert. v. g. Aand.	235	232
Ned. Gutta Percha Mij.. .....Aand.	74	74
Ned.-Ind. Electriciteits-Maatschappij .Aand.	—	16
„ „ „ „ .Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101¾	101¾

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t Expl. van.	Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn 1 Serie	Aand.	106 1/8	106 1/8
Java-China-Japanlijn	Oblig. 4 pCt.	101	101 1/2
Kon. Paketvaart-Mij.	Aand.	158 1/2	157 1/2
„ „ „	Oblig.	102 1/2	102 1/2
„ „ „ uitg. 1903.	„	102 1/2	102
Rotterdamsche Lloyd	Aand.	98 1/8	100
„ „	Oblig. 4 pCt.	—	—
Stoomvaart Maatschappij Nederland.	Aand.	147 1/2	147
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	104 7/8	105
Dordt. Petroleum Industrie Mij.	Pref. Aand.	120	122
„ „ „ „	Oblig. 4 1/2 pCt.	102 3/8	102 3/8
„ „ „ „ 1903.	Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij.	Aand.	—	—
Java Petroleum Maatschappij	Aand.	—	27 1/4
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn.	„	579	573 1/2
„ „ „ „ „ „ „	Cert. v. Aand.	578	576
Petroleum Maatschappij Moeara Enim	Aand.	114 1/8	113
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	102 1/8	102
Petr. Mij. Moesi Ilir	„	50	50
Panolan Mij.	Cert. *f*	430	430
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. cum.	Pref. Aand. A	140	142 1/2
„ „ „ 3 „ „	„ B	78	75 1/4
Sumatra Palembang Petroleum Mij.	Aand.	65	64
Mijnbouw Mij. Bwool	Pref. Aand.	4	3 1/2
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"	Aand.	48 1/2	51 3/4
Ned. Ind. Exploratie Maatschappij.	„	120	120
Ned. Ind. Mijnbouw-Maatschappij	„	15 5/8	12
„ Oblig. 1e Hyp. 1901 10 pCt.		48	48
dito dito Cert. v. dito.		43 1/4	39 1/2
Ned. W.-I. Expl. en Mijnb. Mij.	„	8 15/16	8 1/2
Noord Celebes Mijnbouw Mij.	„	7 1/2	7
Oost Borneo Maatschappij	„	21 1/2	25 1/2
„ „ „	Pref. Aand.	56	60
Pagoeat Expl. Synd	Aand.	10	10
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.	„	275	275 1/4
Singkep Tin-Maatschappij.	„	84 3/4	84 3/4
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	„	54	52
Tjenako Steenk. Mij.	„	—	—
Handelsvereeniging Java	„	85	85
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves.	Rec. v. A.	110	110
Droogdok Mij. Tandjong-Priok.	Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel.	4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij	Aand.	185	184 1/2
„ „ „	Obl. 4 pCt.	—	103
„ „ „	„ 4 „ 1902	102 5/8	102 3/4
Ned.-Ind Spoorweg-Mij.	Aand.	202 1/2	206
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000.	Oblig. 4 pCt.	102 3/4	102 7/8
„ „ 4e-8e serie	3 1/ pCt.	99	99
„ „ 1896	Oblig. 2 1/2 pCt.	85 5/8	85 1/2
Babat Djombang Stoomtram Mij.	Aand.	34	34
„ „ „ „	Oblig 4 1/2 pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij.	Aand.	—	—
„ „ „	1e hyp. Obl 5	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. December. 7	21
Kediri Stoomtram Mij. ..... Aand.	99½	96
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	97¾	99
Madoera „ „ ..... Aand.	18	17½
„ „ „ ..... Pref. Aand. 4 pCt.	47⅞	48
„ „ „ ..... Oblig. 5 pCt.	100½	100½
Malang Stoomtram Mij. ..... Aand.	—	37¾
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	75	77
Modjokerto „ „ ..... Aand.	19	19
„ „ „ ..... Cert. v. 4 pCt. Obl.	59½	58¾
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	—	—
Oost-Java-Stoomtram Mij. ..... Aand.	50½	47½
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	—	—
Passoeroean „ „ ..... Aand	10¼	9
„ „ „ ..... Obl. 4½ pCt.	59	59
„ „ „ ..... „ 4½ „ 1901	59	59
Probolinggo Stoomtr.-Mij. ..... Aand.	15	15
„ „ „ ..... Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij. ..... Aand.	138	139
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	101¼	102
Semarang Cheribon Stoomtr.-Mij. ... Aand.	154½	154½
„ „ „ „ ..... Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt	100½	100½

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	25 Oct.— 8 Nov.	8—22 November.
Javasche Bank	180	181—182½
Certif. Ned. Handel-Mij	153½—156½	159—162½
Indische Certif. Ned. Handel Mij.	155	155
N. I. Escompto Mij.	122½—123½	123½
Ned. Ind. Handelsbank	102—104	110
Koloniale Bank	51	54—58
N. I. Effectenbank (4% pandbrieven)	—	92½
Koninklijke Paketvaart Mij	153½—154	154
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	—	105
Handels-Verg. „Amsterdam"	130—132½	136—138
Padangsche Handel Mij.	150	—
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70—72½	—
Mij. Onderlinge Hulp	65	70
Deli Spoorweg Mij.	—	181
Ned. Ind. Tramweg Maatschappij	—	155
Kediri Stoomtram-Mij.	—	100
Samarang-Cheribon Stoomtr.-Mij.	155—157½	—
Serajoedal „	132	—
Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	95	—
2de Kol. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	82½
Brand-Ass.-Mij. „de Oosterling"	100	100
2de Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	40	—
Brand-Ass.-Mij. Veritas	108	—
Bataviaasch Prauwenveer	131	—
Sam. St. en Prauwenveer	—	177½
Part. Prauwenveer te Soerabaja	117½	—
Bagelen Thee- en Kina Mij.	117½	—
Cultuur Mij. „Tjiogreg"	62½	—
Cultuur Mij. „Perbawatie"	160	150
Cultuur Mij. „Goalpara"	205	—
Cultuur Mij. „Boenga Meloer"	94	—
Assam Thee Ondern. Malabar	400	—
„ „ „ Wanasoeka	162½	—
„ „ „ Singaparna	—	152½
„ „ „ Pasir Salam	127½	122½
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	—	50
Ned. Ind. Telefoon Mij.	—	187½
Intercommunale Telefoon Mij.	125	123—125
New. Sing. dist. Water Ice Factory Ld.	235	—
Bandoengsche Kinine Fabriek	107½	107½
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	27½—30	46
„ „ „ (obligatiën)	50—52½	72½—75
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	250—252½	260—275
Mijnbouw Mij. Atjeh (aandeelen)	100	100
idem (oprichtersbewijzen)	135	140
Mijnb. Mij. Tambang Sibonak (aandeelen)	—	12
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	70	72½—73
„ „ „ (gew. aandeelen)	32—37	40

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Bandoengsche Electriciteit Maatschappij.

(*Javasche Courant van 28 October 1904, No. 86.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De levering van electrischen stroom voor verlichting, beweegkracht en andere doeleinden, het verkoopen en verhuren van electrische verlichtings-, beweegkracht- en andere toestellen, het leveren van installaties, het hebben van agenturen op dit gebied, alsmede alle zoodanige verrichtingen als door het bestuur geoordeeld worden tot het doel der vennootschap te behooren.

Kapitaal en Inbreng. Het kapitaal bedraagt *f* 200.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 500 welke alle volgefourneerd zijn.

Bestuur. 1 directeur de firma Maintz en Compagnie te Batavia; 4 commissarissen de heeren A. R. W. Kerkhoven, K. A. R. Bosscha, F. Neumann en J. Th. Bonnerman.

Winstverdeeling. 2½ % tot aanleg en stijving van een reservefonds; 5 % aan den directeur; 7½ % aan de gezamenlijke commissarissen, 85 % aan de aandeelhouders.

Naamlooze Vennootschap „Rijstpellerij Djember".

(*Javasche Courant van 4 November 1904, No. 88*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het van de inlandsche bevolking opkoopen van padi, rijst en andere inlandsche stapelproducten zoo bewerkt als onbewerkt, het bewerken dier producten, het drijven van handel daarin, zoomede het bouwen en in werking brengen van een rijstpellerij in de afdeeling Djember der residentie Bezoeki.

Kapitaal en Inbreng. Het kapitaal bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer J. F. Ch. Puyt voor *f* 2000 in aandeelen; door den heer W. M. Puyt voor *f* 10500, door den heer J. W. J. Noll voor *f* 10500, door den heer W. F. Schimmel voor *f* 2000, de overige aandeelen binnen 5 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directeur de heer J. F. Ch. Puyt; 2 commissarissen de heeren W. M. Puyt en mr. W. F. Schimmel.

Winstverdeeling. Eerst wordt een bepaald bedrag afgezonderd tot vorming en stijving van een reservefonds; van het overblijvende wordt zoo mogelijk 6 % uitgekeerd over het bedrag der uitgegeven aandeelen; van het resteerende 75 % aan de aandeelhouders; 15 % aan den directeur en 10 % aan de commissarissen.

Naamlooze Vennootschap „Oostersche Handels Vereeniging".

(*Javasche Courant van 8 November 1904, No. 89*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen zoo voor eigen rekening als in commissie, daaronder begrepen alle import- en exportzaken; de fabricatie van etherische en andere oliën en den handel daarin; en voorts het aanvragen van boschconcessies en de exploitatie daarvan, zoo voor eigen rekening als in vereeniging met derden en voorts in het algemeen het uitoefenen van alle bedrijven, welke krachtens besluit eener algemeene vergadering van aandeelhouders in het belang der vennootschap worden geacht.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur de heer C. Störmann.

Winstverdeeling. 5 % tot vorming van een reservefonds; 20 % aan den directeur; 15 % aan het personeel der vennootschap, 60 % aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN BAROEADJAK.
(*Javasche Courant van 11 November 1904, No. 90*.

Zetel. Lembang.

Doel. De exploitatie van onroerende goederen, in het bijzonder de exploitatie van 8 alle in de dessa Lembang, district Oedjoeng Broeng-Koelon afdeeling, Bandoeng gelegen perceelen en verder van inlanders te huren gronden, in individueel bezitsrecht geoccupeerd of waarop agrarisch eigendomsrecht werd verleend. Verder het verkoopen, inbrengen, overdragen, huren en verhuren, van de reeds genoemde als van andere door de vennootschap te koopen perceelen en perceelsgedeelten.

Kapitaal. *f* 70.000, verdeeld in 70 aandeelen van *f* 1000 waarin wordt deelgenomen door den heer G. Ursone voor 35 aandeelen en door den heer P. A. Ursone voor 35 aandeelen.

Inbreng. De door beide heeren genomen aandeelen zijn volgefourneerd door de inbreng van de bovengenoemde 8 ondernemingen in de residentie Bandoeng, met al hetgeen zich daarop bevindt.

Bestuur. 1 directeur de heer P. A. Ursone.

Winstverdeeling. Bij winstverdeeling beslist de algemeene vergadering van aandeelhouders over de verdeeling daarvan.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ KALIMATI.
(*Staats-Courant van 22 November 1904 No. 274*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van de suikeronderneming Kalimati, gelegen in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan, van het eiland Java, den aankoop en de exploitatie van andere reeds bestaande en de oprichting en exploitatie van nieuwe suikerondernemingen, mits niet in de residentiën Soerakarta en Djokjakarta.

Kapitaal. *f* 610.000, verdeeld in 128 aandeelen van *f* 5000, waarin wordt deelgenomen door de Nederlandsche Handel Maatschappij voor *f* 100.000 in aandeelen; door de Cultuur Maatschappij Kalimati voor *f* 540.000 in aandeelen.

Inbreng. De door de Cultuur Maatschappij Kalimati genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door de inbreng van de haar in eigendom toebehoorende perceelen, gelegen in de afdeeling Batang, der residentie Pekalongan; die der Nederlandsche Handelmaatschappij door de inbreng der de Nederlandsche Handelmaatschappij in eigendom toebehoorende perceelen en erfpachtsrechten in de afdeeling Batang der residentie Pekalongan.

Bestuur. 1 directeur: de Nederlandsche Handelmaatschappij

Winstverdeeling. De winst wordt na aftrek der tantièmes gedeeltelijk besteed tot vorming en stijving van een reservefonds en gedeeltelijk onder de aandeelhouders verdeeld.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „THE CELEBES TRADING COMPANY LIMITED"
(DE CELEBES HANDELMAATSCHAPPIJ).
(*Javasche Courant van 22 November 1904, No. 93*).

Zetel. Batavia met agentschappen in en buiten Nederlandsch-Indië.

Doel. Het overal drijven van handel in den meest uitgebreiden zin van het woord, zoo voor eigen rekening als in commissie, in verband waarmede dan ook het onderwerp van dien handel zal zijn het uitoefenen zoowel der visch- en parelvangst als de vangst van andere zeeproducten in haren geheelen omvang, zoowel in de wateren van Celebes als in die van het overige gedeelte van Nederlandsch-Indië.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 2000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. Campbell Mac Coll voor 9 aandeelen door den heer Ch. P. Schilling voor 1 aandeel, terwijl de overige 40 aandeelen binnen den tijd van 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directeur de heer J. Campbell Mac Coll.

Winstverdeeling. De winst wordt na aftrek van alle uitgaven onder de aandeelhouders verdeeld.

NAAML. VENN. „NEDERLANDSCH-INDISCHE SCHOENENFABRIEK, VOORHEEN C. ROUSSEL".

(*Javasche Courant van 22 November 1904, No. 93*).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie van de door wijlen den heer Claude Roussel te Batavia gedreven machinale schoenenfabriek en leerlooierij en den handel in schoenen en lederwerken en in alles wat daarmede in verband staat, zoomede het aangaan en uitvoeren van contracten voor de levering van schoenen en lederwerk van allerlei aard.

Kapitaal. *f* 160,000, verdeeld in 64 aandeelen van *f* 2,500, waarin wordt deelgenomen door den heer P. A. Benielli voor 16 aandeelen, door L. Roussel voor 16 aandeelen, door H. F. Roussel voor 16 aandeelen, door M. Ch. Roussel voor 16 aandeelen.

Inbreng. Van de genoemde aandeelen worden 52 geacht te zijn volgestort door de inbreng van de schoenenfabriek en leerlooierij, welke door wijlen den heer C. Roussel te Batavia werden gedreven en zulks met al hetgeen daartoe behoort als inventaris, machineriën, de voorraad schoenen en lederwerken enz.; terwijl de overige 12 in contanten zijn volgestort.

Bestuur. 1 directeur de heer P. A. Benielli, 1 commissaris de heer J. Th. Bonnerman.

Winstverdeeling. Van de winst zoo mogelijk 6 % van het aandeelenkapitaal aan de aandeelhouders; van de rest 15 % aan den directeur. 5 % aan den commissaris, 30 % tot aanleg en stijving van een reservefonds, 50 % aan de aandeelhouders.

INDISCHE CULTUUR EXPLORATIE MAATSCHAPPIJ

(*Staats Courant van 29 November 1904 No. 280*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het nemen van cultuurproeven in hoofdzaak voor den aanplant van katoensoorten uit Amerika en andere streken buiten Oost-Indië en dat op gronden door inbreng, aankoop, erfpacht, huur, ruiling of op andere wijze te verkrijgen in de Nederlandsche koloniën, ten einde tijdens of na de proefnemingen de op voren omschreven wijze verkregen bezittingen geheel of gedeeltelijk te vervreemden of te verpachten, zullende de vennootschap gedurende haar bestaan, welke onafhankelijk is van landbezit, het karakter van exploratie en adviseerend lichaam behouden, en welke vennootschap voorts is aangegaan onder de navolgende bepalingen.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. Groen voor *f* 10.000 in aandeelen; door den heer mr. J. F. Dijkstra voor *f* 30.000 in aandeelen; door baron Taets van Amerongen voor *f* 2000 in aandeelen; door den heer H. P. Witsen Elias voor *f* 2000 in aandeelen.

Bestuur. 1 directeur de heer H. P. Witsen Elias; 3 commissarissen de heeren J. Groen; Mr. J. F. Dijkstra en H. T. baron Taets van Amerongen; 1 gedeelegeerde de heer mr. J. F. Dijkstra.

Winstverdeeling. 5 % wordt uitgekeerd over het gestorte kapitaal; 10 % aan den directeur; 20 % aan de commissarissen; 10 % aan den gedelegeerde; 20 % tot vorming van een reservefonds en 40 % aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over October 1904.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (131.000)	f	60.000.—
Goederen, tonnen (53.000)	„	215.000.—
Verschillende ontvangsten	„	31.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	306.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	263.838.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.788.718.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.680.512.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	48.15
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	41.52
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	44.60
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	43.01

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (94.000)	f	33.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	51.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	87.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	94.718.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	877.240.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	874.670.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	50 40
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	54.56
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.36
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.38

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (29.000)	f	2.000.—
Goederen, tonnen (5.000)	„	5.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	7.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.220.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	116.731.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	119.761.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	10.24
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	10.13
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	16.64
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	17.13

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) (Lengte 57 kilom.)

Reizigers, aantal (81.000)	f	12.000.—
Goederen, tonnen (9.000)	„	11.000.—
Verschillende ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	23.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	22.237.— [1]
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	239.930.— [2]
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	222.415.— [3]
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.30
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.58 [1]
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.80 [2]
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	13.92 [3]

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg) (Lengte 244 kilom).

Reizigers, aantal (83.000)	ƒ	21.000.—
Goederen, tonnen (27.000)	„	45.000.—
Verschillende ontvangsten	„	1.900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	67.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	59.894.—[1]
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	677.698.—[2]
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	527.498.—[3]
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.98
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.92[1]
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	9.11[2]
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.22[3]

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
[1] in 1903	57 K.M.	244 K.M.
[2]) „ 1904	57 „	244 „
[3]) „ 1903	53 „	240 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand November 1904 ƒ 27.000 tegen ƒ 26.365 in 1903. Sedert 1 Juli 1904 ƒ 137.600, tegen ƒ 134.754 in 1903.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1904 ƒ 10.000 tegen ƒ 10.990. Sedert 1 Januari ƒ 122.025 tegen ƒ 130.100.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1904 ƒ 4.600 tegen ƒ 4.590. Sedert 1 Jan. ƒ 91.163, tegen ƒ 83.929, per dagkilometer ƒ 6.72 tegen ƒ 6.20.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1904 ƒ 4.600 tegen ƒ 6.442. Sedert 1 Jan. ƒ 66.353 tegen ƒ 63.956, per dagkilometer ƒ 7.34 tegen ƒ 7.02.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1904 ƒ 8.400 tegen ƒ 5.796. Sedert 1 Jan. ƒ 80.979 tegen ƒ 81.089, per dagkilometer ƒ 6.71 tegen ƒ 6.74.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1904 ƒ 15.600, (voorl. opg.) tegen ƒ 21.138. Sedert 1 Januari ƒ 318.058 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 295.588.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1904 ƒ 10.000 (voorl. opg.), tegen ƒ 11.710. Sedert 1 Januari ƒ 145.976 (ten deele voorl. opg.), tegen ƒ 181.428.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
November 1904	ƒ 15.600	ƒ 5.70	91
„ 1903	„ 15.100	„ 5.55	
Verschil meer	„ 500	„ 0.15	
Van 1º Januari:			
1904 tot 30 November 1904	„ 341.000	„ 11.20	91
1903 „ 30 „ 1903	„ 331.100	„ 10.90	
Verschil meer	„ 9.900	„ 0.30	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

November 1904	ƒ 76.700	ƒ 9.35	274
„ 1903	„ 72.600	„ 8.85	
Verschil meer	„ 4.100	„ 0.50	
Van 1º. Januari:			
1904 tot 30 November 1904	„ 1.206.000	„ 13.15	274
1903 „ 30 „ 1903	„ 1.066.700	„ 11.65	
Verschil meer	„ 139.300	„ 1.50	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

November 1904	f 10.100	f 6.75	50
„ 1903	„ 10.500	„ 7.—	
Verschil minder	„ 400	„ 0.25	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 November 1904	„ 158.500	„ 9.45	50
1903 „ 30 „ 1903	„ 143.900	„ 8.60	
Verschil meer	„ 14.600	„ 0.85	

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

November 1904	f 102.900	f 8.80	389
„ 1903	„ 98.000	„ 8.40	
Verschil meer	„ 4.900	„ 0.40	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 November 1904	„ 1.292.900	f 9.90	389
1903 „ 30 „ 1903	„ 1.202.200	„ 9.30	
Verschil meer	„ 90.700	„ 0.60	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
November 1904	f 17.100	f 15.40	37
„ 1903	„ 16.500	„ 14.85	
Verschil meer	„ 600	„ 0.55	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 November 1904	„ 191.200	„ 15.40	37
1903 „ 30 „ 1903	„ 185.400	„ 14.55	38
Verschil meer	„ 5.800	„ 0.85	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

November 1904	f 4.900	f 4. -	41
„ 1903	„ 4.500	„ 3.65	
Verschil meer	„ 400	„ 0.35	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 30 November 1904	„ 110.900	„ 8.05	41
1903 „ 30 „ 1903	„ 106.600	„ 7.80	
Verschil meer	„ 4.300	„ 0.25	

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

November 1904 f 6097 tegen f 5240. Sedeft 1 Jan. f 120.693 (tegen f 99.847.)

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

November 1904 f 10.346 (tegen f 8896.) Sedert 1 Jan. f 120.293 tegen f 95.672.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

November 1904 f 36.000 tegen f 22.000

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 102 K.M. in 1903.

Opbrengst November 1904	f 105.000	tegen f 107.732	in 1903
„ per dagkilometer	„ 38.04	„ „ 35.20	„ 1903
„ sedert 1 Jan. 1904	„ 1.221.000	„ „ 1.238.619	„ 1903

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie 136 K.M. tegen 74 K.M. in 1903. Opbrengst November 1904 f 31.000, tegen f 14.106 in 1903. Opbrengst per dagkilometer f 7.59, tegen f 6.35 in 1903. Opbrengst sedert 1 Jan. 1904 f 259.000, tegen f 129.112 in 1903.

De sectie Tandjong Poera-Pangkalan Berandan is den 15den December 1904 voor publiek verkeer geopend.

Over het primitief Begrip van Grondeigendom,

getoetst aan de hieromtrent heerschende begrippen bij de Chineezen, Inlanders en eenige andere volken en volkstammen,

DOOR

Mr. F. D. E. VAN OSSENBRUGGEN.

---

§ 1. In dit opstel wensch ik slechts een *voorloopig* onderzoek in te stellen naar de vorming en eerste ontwikkeling van het eigendomsbegrip, voornamelijk ten opzichte van den grond; want het is thans slechts mijne bedoeling, om hen, die daartoe in de gelegenheid zijn, op te wekken tot het verzamelen van feitenmateriaal in de door dit opstel bedoelde richting, hopende op deze wijze het netelige vraagstuk van het primitief eigendomsrecht eenigszins nader tot zijne oplossing te kunnen brengen.

Tot punt van uitgang neem ik het Chineesche grondeigendomsrecht, waaromtrent ik in mijn opstel: „Ethnologisch-juridische beschouwingen over Chineesch Erfrecht" (*Ind. Gids*, afl. April en Mei, 1904) reeds het een en ander opmerkte, welke opmerkingen echter in een enkel opzicht wijziging behoeven.

In § 14 van genoemd opstel kwam ik ertegen op, dat alle schrijvers over het Chineesche recht unaniem het eigendomsrecht op den grond in China toekennen aan den Keizer of den Staat alléén, zóó, dat geen ander in China ooit als eigenaar van den grond zou kunnen worden beschouwd. Zeer sterk werd dit beginsel in al zijne consequenties aanvaard door G. E. Simon, van wien ik in § 17 de volgende woorden aanhaalde; „En réalité, la „propriété du sol n'est en Chine qu'un droit d'usufruit, et c'est „uniquement ce droit qu'on est libre de transmettre et d'aliéner. „C'est ce que les Chinois appellent *tienn-mienn*. Quant à la „propriété du fonds, *tienn-ti*, elle reste entre les mains de la

„collectivité représentée par l'Etat. Celui-ci afirme son droit en la „frappant d'une rente qui n'est jamais payée qu'à lui." (bl, 681).

Echter hield ik deze theorie van het „staatsdomein" toen nog voor een Chineesch rechtsdogma (zie l. l. § 14). Ik kende toen nog niet het uitstekende geschrift van Dr. O. Franke, „Die Rechtsverhältnisse am Grundeigentum in China" (Leipzig, 1903). Uit dit geschrift, nader aangevuld door zijn voordracht, den 28en Maart 1904, voor de leden der „Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre" te Berlijn gehouden over „Das Grundeigentum in China in ethischer und rechtlicher Bedeutung", [1]) blijkt deze geleerde Sinoloog niet alleen een tegenstander te zijn van de voorstelling van den Chineeschen grondeigendom als staatsdomein, maar daarin toont hij tevens aan, dat ook de Chineezen geenszins den Keizer of den Staat als eenigen grondeigenaar beschouwen.

Terecht merkt Franke op: „Diesen vermeintlichen Rechtsgrund-„satz hat im Abendlande eine Generation vom anderen pietätvoll „übernommen, sodass er schliesslich zu einem Axiom geworden „ist, das eines weiteren Beweises überhaupt nicht bedarf." Maar dit axioma blijkt alles behalve er een te zijn!

Waar is het dan aan te wijten, vraagt onze auteur, dat dit dwaalbegrip zich tot axioma kon opwerken? Schrijver tracht aan te toonen, dat eene verkeerde opvatting van de Chineesche philosophie daaraan ten grondslag ligt.

§ 2. Volgens den schrijver nu, denkt de Chinees zich al het bestaande ontstaan uit de samenwerking van twee kosmische oerkrachten, nl. het *yang* en het *yin*, het mannelijk, bevruchtend element, en het vrouwelijke, ontvangende [2]). Dit dualisme beheerscht het geheele Chineesche denken, en in het *yang*- en *yin*-element wordt ongeveer al het denkbare ingedeeld [3]): hemel en aarde, zon en maan, licht en schaduw, warmte en koude, Noord en Zuid, vorst en minister, man en vrouw, vader en zoon, enz. enz. Een

[1]) Zie No. 19 der „Mitteilungen" van deze vereeniging.

[2]) Een naieve philosophie, die wij bij vele primitieve volken terugvinden.

[3]) Men moet zich de Chineesche philosophie echter niet *al* te eenvoudig voorstellen. Wie zich goed wenscht in te denken in den gedachtengang, die bij meer primitieve volken heeft voorgezeten bij hunne naieve wereldbeschouwingen mag vooral niet de lezing verzuimen van Dürkheim's en Mauss' suggestief opstel in dl. VI (1903) van l'Année sociologique: „De quelques formes primitives de classification." Daarin wordt aan de hand van het standaard-werk van prof. De Groot, o. a. een kort overzicht gegeven van de wijze, waarop de Chineezen de indeeling van alle verschijnselen doen rusten op de vier hemelstreken, elk onderverdeeld in twee windstreken. Het mannelijk

der oorspronkelijkste vormen, waarin het yang-yin-principe zich heeft geuit, bestaat in het groote ouderenpaar der aardsche schepping: *hemel* en *aarde*, de oerouders van het menschdom. De hemel is de vader; de aarde de moeder; de mensch: hun zoon. Deze drie vormen de Chineesche drieëenheid: het oerbeeld der gewone familie zoowel als der wereld-familie, d. i. de Staat. „De „Hemel is de vorst", heet het in de *Ch'un t'siu fan lu*, de exegese van den *Ch'un t'siu*, „hij bedekt en onthult alles: de Aarde is de „minister, zij draagt en behoudt alles." Deze drieëenheid van hemel-aarde-mensch, of wereldgeest-aarde-materie (mensch) wordt grafisch uitgedrukt in het schrifttеeken voor *„vorst"*. Daaromtrent zegt de Exegese: „De uitvinders van het schrift verbonden drie „streepjes door een streep in het midden, en noemden dit teeken „*wang*: 王. De drie strepen beteekenen: hemel, aarde, mensch; „de midden door deze drie loopende verbindingstreep echter stelt „het alles doordringend (en tot een éénheid verbindend) be-„ginsel voor."

Men ziet uit deze beschouwing, die van voor duizenden jaren tot heden toe den Chineezen in merg en been zit, hoe innig de Chinees zich gebonden voelt aan de aarde, merkt Franke op; de aarde is de heilige moeder, die den mensch draagt en hem hare gaven schenkt. Dit idee vindt men weergegeven in de plaatsing der groote heilige offertempels te Peking: in het zuiden der stad, dus aan de hemelstreek van het *yang*-beginsel, ligt de tempel des hemels; in het N., de streek van het *yin*-beginsel, die der aarde; terwijl in het O. en W. resp. de tempels van zon en maan te vinden zijn [1]). In deze vier tempels, en inzonderheid in dien des hemels, het grootste Chineesche heiligdom, mag alleen door den Keizer worden geofferd, d. i. door „den zoon des hemels", den door

element wordt hierbij ingedeeld bij het Zuiden, het vrouwelijk element bij het Noorden; onder het mannelijk en vrouwelijk element ressorteeren tal van de meest heterogene personen en zaken, zoodat toch ook bij deze indeeling naar winstreken het dualisme sterk op den voorgrond treedt. Naast deze indeeling vindt men er eene naar de vijf elementen: aarde, water, hout, metaal en vuur. (L. l. p. 57).

De eene classificatie zal wel in verband staan met of voortgevloeid zijn uit de andere. In hoeverre het dualisme als het oorspronkelijk eenige classificatiestelsel der Chineezen moet worden beschouwd, kan ik niet nagaan. In den tekst volg ik O. Franke op den voet; deze deelt, zooals men ziet, Noord en Zuid bij yin en yang in; hij maakt derhalve de indeeling naar windstreken ondergeschikt aan die naar het *yang* en het *yin*; doch men vergelijke, wat verder in den tekst voorkomt.

[1]) Hieruit zou men derhalve mogen afleiden, dat het yang-yin-dualisme ondergeschikt was aan de windstreek-classificatie.

God gekozen bemiddelaar tusschen God en menschheid. In bovenbedoelde drieëenheid wordt het derde lid (mensch) in den Keizer verpersoonlijkt, den mensch κατ' ἐξοχήν, zooals deze dan ook in de oude taal als „de eenige mensch" (*yi jen*) wordt aangeduid.

§ 3. In overeenstemming met bovenstaande quasi-philosophische beschouwingen nu, vindt men in een der vijf kanonieke boeken, de *Shiking*, het volgende vers:

„Al het land onder den wijden hemel is van den heerscher,
„Alle bewoners des lands zijn zijne dienaren."

Dit vers schijnt de directe oorzaak te zijn geweest van het dwaalbegrip omtrent den landeigendom des keizers. Maar zeer ten onrechte. Want wie is deze „heerscher der aarde"? Wel is waar de *Keizer*, maar niet de Keizer als *wereldlijk heerscher*, maar als de *„goddelijke zoon des hemels"*. „De Keizer is de zoon des hemels", zegt de exegese van de *Ch'un I'siu*, „in hem wordt de hemel belichaamd". Zoo wordt het teeken wang 王 voor het begrip „vorst" of „heerscher", in verband met de drieëenheidsleer van hemel- aarde- mensch (of vorst), d. i. vader- moeder- zoon, geheel duidelijk. Duidelijk volgt uit bovenstaande beschouwing ook, dat bovengenoemd vers uitsluitend in religieuzen zin moet worden opgevat, en daaruit geene juridische gevolgtrekkingen mogen worden getrokken; het drukt, merkt Franke op, hetzelfde uit, wat wij in v. 1 Psalm 24 vinden: „De aarde is des Heeren mitsgaders hare volheid, de wereld en die daarin wonen" [1]).

„Die enge, rechtliche Auffassung," zoo gaat Franke in zijne „Rechtsverhältnisse", p. 13, voort, „die man auf die Stelle gegründed „hat, scheint lediglich von Europäischen Rechtsgelehrten den Chi„nesen imputiert zu sein, den letzteren lag und liegt sie in Wahr„heit durchaus fern. Es ist mir jedenfalls nicht möglich gewesen, „in den einheimischen Quellen irgend eine Bestätigung für dieselbe „aufzufinden, wohl aber deuten eine „Anzahl von ihnen auf das „Gegenteil, d. h. auf eine frühzeitige Entwicklung des unabhäu„gigen Privateigentums hin." En als een der voornaamste bewijzen (voorwaar lang niet het éénige) wordt door schrijver uit de „geschiedenis der Kin-Dynastie" (1115—1234) het volgende aangehaald:

[1]) Vgl. nog verder: Ex. 19 : 5; Deut. 10 : 14; Job 41 : 2; Ps. 50 : 12; 89 : 12; 1 Cor. 10 : 26, 28.

„Van staatsland wordt *pacht.* van privaatland *belasting* geheven." Voorzeker is er wel geen krachtiger bewijs te vinden tegen de veelverkondigde leer (zie b.v, het citaat uit Simon, hierboven), als zoude in China de grondbelasting zich geheel in pacht oplossen.

Wij zullen O. Franke in zijne mooie en glasheldere uiteenzetting van het Chineesch eigendomsrecht op den grond niet verder volgen, maar raden belangstellenden ten zeerste de lezing daarvan aan. Vele sinologen kunnen er uit leeren, dat rechtsinstituten, bij de Chineezen zoo goed als bij elk ander volk, alleen door nauwkeurig feiteljjk onderzoek der rechtsverhoudingen kunnen worden gevonden, en nooit ofte nimmer uit ethische grondstellingen kunnen worden gededuceerd. Laat men eindelijk toch eens inzien, dat het niet aangaat, verzen uit de heilige boeken der Chineezen als wetsartikelen aan te halen; laat men inzien, dat het Recht zich niet laat binden door ethische grondbeginselen, maar een eigen leven heeft. Zeker moet er tusschen moraal en recht eenige wisselwerking worden aangenomen, maar dit is nog heel wat anders dan het één afhankelijk te doen zijn van het andere. Het groote verschil, dat er dikwijls tusschen rechtsvormen en moraalvormen bestaat, bewijst wel zeer duidelijk, dat zij hun eigen leven hebben; en dat zij dikwijls ook met elkaar overeenkomen, behoeft ons in geenen deele te verwonderen, indien wij er slechts aan denken, dat beiden het resultaat zijn (althans im grossen und ganzen) van dezelfde sociale omstandigheden, waardoor ze gevormd worden

§ 4, Mocht het geschrift van dr. Franke er verder het zijne toe bijdragen, dat men eindelijk ook eens algemeen de leer van het oppereigendom van den staat op den grond vaarwel zegde! Deze leer en de daaruit getrokken consequenties doen de geheele Indische agrarische wetgeving krioelen van juridische ketterijen, waarvan een rechtgeaard jurist dikwijls de haren te berge rijzen. De redeneering is, zooals bekend, als volgt: De Staat is in Indië getreden in de rechten der Indische vorsten; dezen waren alléén-eigenaren van den grond, nu is derhalve de Staat de alléén-eigenaar, tenzij men *Europeesch* eigendomsrecht op den grond bewijzen kan. Dat er een grondeigendom volgens de *adat* bestaat, wordt gewoon genegeerd. Immers, het „Eindrésumé" heeft bewezen, dat de Inlanders unaniem den oppereigendom van den Staat erkenden! Maar wie het koelå noewoen, 'ndårå, inggih!" van den lijdzamen Javaan kent, weet wel, wat zulk een „bewijs" te beteekenen heeft. Na de drie uitnemende dissertaties, die er over Inlandsch grond-

eigendom geschreven zijn, [1]) behoeven wij niet veel meer over deze quaestie te zeggen. Intusschen, hoe het ook zij, de *wetgever* heeft het goedgevonden, den Staat het oppereigendom toe te kennen, met erkenning echter van alle rechten van den inlander op den grond, zelfs van het ontginningsrecht. *Re vera* wordt dus het adat-eigendom erkend. Men kan derhalve, niettegenstaande de eigenaardige, uit de verkeerde beschouwingswijze des wetgevers voortvloeiende, wetstaal, toch het inlandsch eigendomsrecht op den grond met de daaraan door de adat verbonden rechten vrijwel zuiver construeeren. Men krijgt alsdan evenwel een stelsel, hetwelk op het eerste gezicht slecht met de bewoordingen der wet te rijmen lijkt.

Men denke echter niet, dat de tegenwoordige regeling per slot van rekening dan toch nog zoo verkeerd niet is. Want a priori is het natuurlijk steeds wenschelijk, dat de rechtsverhoudingen en toestanden in de wet eene zuivere uitdrukking vinden. Maar bovendien is een verkeerd beginsel, in de wet uitdrukkelijk neergeschreven, ook al blijkt dit door den samenhang met andere bepalingen niet zoo ernstig gemeend, in handen van leeken toch steeds een gevaarlijk iets. En deze schijnen de leer van het oppereigendom al zéér mooi te vinden, en leiden daaruit allerlei fraaiigheden af. Volgens deze leer is, zooals bekend, de Staat *eigenaar*, maar de inlander of de desa slechts *bezitter* van den grond. Wie nu aan het bezit van het Romeinsch recht of van ons B. W. denkt, zal zich een geheel vreemd denkbeeld van dit zoogenaamd bezit vormen. Intusschen de term wordt nu eenmaal door de wet gebruikt (zie voorlaatste lid van a. 62 R. R., zooals het luidt na de aanvulling bij Ind. Stbl. 1870 No. 55), en beteekent niet anders

---

[1]) „Het Staatsdomein op Java", van mr. I. A. Nederburgh, 1882;
„Het Grondbezit in de Germaansche mark en de Javaansche dessa", van mr. W. Ph. Scheuer, 1885;
„Iets over het landbezit van den inlander in Ned. Indie". van J. Barlagen Bussemaker, 1887; alle drie te Leiden verdedigd. Vooral van de beide eerstgenoemden is het te betreuren, dat zij nooit in den handel zijn gebracht; zij hadden wel ruimere verspreiding verdiend, dan uit den aard der zaak aan dissertaties te beurt valt. Dat ik niet in *alle* opzichten het met de schrijvers, eens ben, wordt door deze opmerking natuurlijk niet uitgesloten.
Men zie verder nog de brochure van mr. G. D. Willinck, „De Grondrechten bij de volken van den Oostindischen Archipel" (1891), waarin men uitnemende opmerkingen vindt omtrent het begrip van grondeigendom bij de inheemsche bevolkingen der buitenbezittingen.
In mr. L. W. C. van den Berg vindt de leer, dat de Inlandsche adat den oppereigendom van den vorst kent, een overtuigden, maar m. i. allerminst *overtuigenden*, aanhangen; zie zijn: „Het eigendomsrecht van den Staat op den grond op Java en Madoera" in „Bijdr. t. d. T. L. en Vk. v. N. I.", 5e volgr. VI.

dan: eigendomsrecht volgens de adat. Dat dit *bezit* wordt genoemd, is zeer zeker vreemd, maar geeft leeken toch geen recht, daaruit allerlei raars af te leiden [1]). Zoo b.v. gaf dezer dagen de sub-redacteur der *Locomotief* [2]) een origineel idee ten beste om de grondverhuringen voor de suikercultuur te regelen. De suikerfabrikanten moesten de benoodigde gronden nl. niet meer rechtstreeks van den inlander behoeven in te huren, maar van den Staat. Immers, de Staat is de eigenaar, en kan als zoodanig voor de inlanders, die niets anders zijn dan enkel „bezitters", den grond vrijelijk verhuren! Is het niet fraai?

Intusschen, wetgever en Regeering zelf voeren dit oppereigendomsstelsel dikwijls tot zeer bedenkelijke consequenties, waarvan ik enkele voorbeelden wensch aan te halen.

§ 5. Zooals bekend, wordt bij Stbl. 1875 No. 179 den Inlander verboden, zijn zoogenaamd bezit-, of gebruiksrecht, *re vera* zijn adat-eigendomsrecht, aan niet-Inlanders te verkoopen. Dit was zeer juist gezien, en feitelijk niet anders dan een toepassing van de vrijwel algemeen geldende adat, om den grond liefst in het geheel niet, maar indien wèl, alsdan alléén te verkoopen aan lieden, die aan de adat onderworpen zijn, i. c. die op den grondeigendom rustende lasten op zich kunnen nemen.

Immers, inlandsch grondeigendom is zonder dessa-vorming bijna niet te denken. Want ontginning van woesten grond op eenigszins groote schaal maakt gemeenschappelijken arbeid noodzakelijk, waarvan het gevolg is, dat de ontgonnen grond oorspronkelijk communaal wordt bezeten. De gezamenlijke rechthebbenden vormen alsdan eene gemeente, op Java dessa geheeten. Na de ontginning wordt deze communale grond onder de individuen, die tot arbeiden in staat zijn, ter bebouwing verdeeld, hetzij zoodanig, dat zulk eene verdeeling periodiek terugkomt, hetzij eens voor altijd, zoodat elk aandeel in de familie blijft, totdat door uitsterving der familie of door uittreding uit de gemeenschap het aangewezen deel wederom in de gemeenschap (desa) valt [3]). Heeft de verdeeling op laatstbe-

[1]) Ook wij zullen verder van *grondbezit* spreken, om den ongewonen term: adat-eigendom te vermijden. Verwarring zal hierdoor niet ontstaan, indien men dit „bezit" maar *niet* tegenover een aan een ander toekomend „eigendomsrecht" gesteld denkt.

[2]) In het nummer van 8 Juni jl.: „Het gouvernement grondverhuurder" door G. Stoll.

[3]) Dat *arbeidsverdeeling* aan deze bezitsvormen ten grondslag ligt, blijkt ook uit het feit, dat die gedeelten van het desa-gebied, waaraan geen arbeid besteed behoefde te worden, noch in de periodieke, noch in de definitieve verdeeling begrepen zijn, zooals de weiden, bosschen enz.

doelde wijze plaats gehad, zoo kunnen wij tot zekere hoogte van een soort *privaateigendom* spreken; de hier in Indië geldende technische benaming is: erfelijk individueel bezit. Men wachtte zich echter, dit eigendom op te vatten in den zin van het Europeesch burgerlijk recht. Immers het bezeten land blijft behooren tot het desa-complex, en dit bezit wordt geheel beheerscht door de adat. Die verdeelingen maakten den gemeenschappelijken arbeid nl. *niet* overbodig. Vooreerst toch zijn de aan alle gronden ten goede komende irrigatiewerken nog communaal en eischen zij gemeenschappelijk onderhoud (vgl. de Balische soebaq-vereenigingen, die zich als aparte gemeenschappen in de desa hebben gevormd), maar ten andere kan één man of ééne familie zijn (haar) stuk grond niet in allen deele geheel alleen bewerken, zoodat het algemeen verbreide *toeloeng-tinoeloeng-stelsel*, het stelsel van wederkeerig hulpbetoon, in de plaats treedt van den gemeenschappelijken arbeid aan den gemeenschappelijken grond besteed [1]). Bovendien maakt de desa-vorming velerlei andere soort van gemeenschapsdiensten noodzakelijk: politietoezicht in de desa met bezetting van wachthuisjes en ronden, onderhoud van wegen en bruggen der desa, aan het desahoofd te verleenen diensten, enz. [2]).

Wanneer later ten gevolge van geboorte of opneming van vreemde elementen de bevolking zich vermeerdert, moeten nieuwe gronden, hetzij tot het desa-complex behoorende, hetzij daaraan grenzende, ontgonnen worden. Het nieuw ontgonnen gebied wordt alsdan in het desa-complex opgenomen, of, — indien het reeds daartoe behoorde — vermeerdert het *ontgonnen* desagebied; en naar gelang van communaal of individueel „bezit", wordt dit nieuw ontgonnen

[1]) Zie mijne in het begin van dit opstel geciteerde verhandeling, § 15.

[2]) Behalve deze desa-diensten zijn ook de aan het Gouvernement te praesteeren heerendiensten voor het meerendeel aan het grondbezit vastgeknoopt, zooals men weet. Ten onrechte meent men, dat deze, vooral in verband met het cultuurstelsel, de oorzaak van het communaal bezit zijn geweest. Wel wordt dit in het eindrésumé als de „verklaring" van vele Javanen opgegeven, maar eene Javaansche verklaring van oeconomisch-juridische feiten zegt niet veel, terwijl de historische waarde van getuigenissen van „oude lieden", vooral als deze inlanders zijn, op nihil kan worden gesteld. Waar men het verder voorstelt, zooals dit vrij algemeen geschiedt, dat grondbezit als aequivalent voor te praesteeren diensten moet worden beschouwd, verkrijgt men een averechtsch denkbeeld van het wezen der zaak. Zoo b.v. worden nog in Fokkens' Eindrésumé van het Heerendienstonderzoek (I p. 17a v.) de *sawah negara* in Bantam als domeingronden beschouwd, op last van de vroegere maulana's en sultans van Bantam ontgonnen en *in gebruik* afgestaan aan de bevolking tegen betaling van *huur* en praesteering van *heerendienst*. Dat de *desahoofden* over de opengevallen sawah's beschikten" moest reeds doen zien, dat de desa de eigenlijke eigenares was. Waar desa's zich tot een rijk onder een vorstenbestuur vereenigen of vereenigd worden (op welke wijze dan

land met de overige sawah's periodiek verdeeld, of den nieuwen ontginner in zijn „erfel. indiv. bezit" toegewezen. Op deze wijze ontstaat de rechtsregel, dat occupatie van grond door *ontginning* eigendoms- of bezitsrecht (wij zullen deze uitdrukkingen straks aan een nader onderzoek onderwerpen) doet ontstaan (het Javaansche *jâsâ*). Het ontginnen doet dus niet *per se individueel* eigendomsrecht ontstaan, want geschiedt het niet communaal, dan toch steeds met onderling hulpbetoon; in elk geval gaat ontginning gepaard òf met nieuwe desa-vorming, òf met aansluiting aan eene bestaande desa. Alleen, waar het desagebied niet voor uitbreiding vatbaar is, kan het gebeuren (en zal het ook wel gebeurd zijn), dat in eene desa de vermeerdering van bevolking ten gevolge heeft, dat erf. ind. bezit in communaal overgaat. Daar het cultuurstelsel veel land aan de bevolking onttrok, had het *indirect* hetzelfde gevolg hier en daar. Maar daarom mag het nog niet als *de oorzaak* van het communaal bezit beschouwd worden (zie laatste noot).

§ 6. Men ziet uit het bovenstaande hoe innig het grondbezit der Inlanders verbonden is met de geheele desa-adat, en het is dan ook alleszins begrijpelijk, dat de adat veelal verkoop van grond zelfs aan niet-desagenooten verbiedt, hoeveel te meer dus aan niet-Inlanders, aan vreemdelingen. Hoezeer ook het erfelijk individueel bezit het *privaat*eigendom nabij komt, het *communale* karakter blijft het toch steeds behouden.

Het bij bovenbedoeld Stbl. 1875 No. 179 uitgevaardigd verbod was derhalve geheel in overeenstemming met de adat. En men zou thans zoo denken, dat de niet-Inlander zich onmogelijk meester zou kunnen maken van door Inlanders bezeten gronden, tenzij dan

---

ook), is het niet meer dan natuurlijk, dat de voor den *vorst* en het *rijk* te praesteeren diensten naar analogie der desa-diensten werden omgeslagen onder de desagenooten, en evenzoo de fondsen tot onderhoud van het vorstenhuis. Hierdoor ondergaat de aard van het grondbezit in geen enkel opzicht eenige verandering, en waar de vorst als eigenaar van den grond wordt genoemd, moet dit in zuiver religieusen zin worden verstaan. *Heerendienst* en *padjeg* zijn derhalve allerminst te beschouwen als uitvloeisel van het eigendomsrecht van den vorst. Evenmin is het communaal bezit als uitvloeisel van het cultuurstelsel te beschouwen, hoewel het, zooals nader in den tekst blijken zal, *indirect* er toe heeft geleid, dat zgn. „erfelijk individueel bezit" in „communaal bezit" hier en daar is overgegaan. Dit heeft dan deze beteekenis, dat de *arbeidsverdeeling*, welke reeds den vorm van dusgenaamd „erfelijk indiv. bezit" had aangenomen, thans wederom geschiedde door *periodieke landverdeeling*. In geen geval mag eruit worden geconcludeerd, dat communaal bezit posterieur is aan individueel. Men houde steeds voor oogen, dat beide soorten „bezit" niet anders zijn dan een *vorm van arbeidsverdeeling*, en dat in beide gevallen de *desa* en niets of niemand anders de eigenlijke eigenaresse is van den grond, voorzoover überhaupt van eigendomsrecht sprake kan zijn.

alleen bij wege van wetsontduiking door bv. een familielid van zijn njai als „bezitter" te doen fungeeren. Maar dan had men buiten de schoone oppereigendomsleer gerekend! Want ziehier, wat No. 3020 van het „Bijblad op het Stbl." behelst:

„Niet-Inlanders kunnen van Inlanders, aan wie door het Gouver-„nement nog geen titel verleend is [1]), nimmer rechtstreeks een zakelijk „recht, een rechtsgeldigen titel op grond, verkrijgen: daartoe is „noodig de tusschenkomst van den Staat, algemeen eigenaar van „den grond. Inlanders kunnen worden overgehaald, af te zien van „hun bezitrecht op grond: zien zij daarvan af, dan wordt de grond „vrij Domein van den Staat en dan kan de Staat dien in eigendom „met recht van opstal enz. afstaan aan niet-inlanders. . . . . .

„Bij deze beschouwing is geen sprake van overdracht van bezit-„recht door Inlanders aan niet-Inlanders: de Inlanders zien alleen „af van hun recht, of, als zij het overdragen, dan dragen zij het „over aan het Gouvernement".

Het verbod van Stbl. 1875 No. 179 wordt hierdoor geheel illusoir. Want volgens dit Stbl. kan geen niet-Inlander grond verkrijgen, die door Inlanders wordt bezeten. Maar geen nood! De liefhebber koopt slechts het recht van den inlander vrij; ten zijnen behoeve? geenszins! maar de grond wordt dan vrij staatsdomein en kan door den reflectant nu gekocht worden van het Gouvernement [2])

Hoe onbillijk dit is èn tegenover den verkrijger, èn tegenover de mede-desagenooten van den rechthebbenden Inlander, springt in het oog. Voor den verkrijger komt deze regeling hierop neer, dat hij den grond tweemaal moet koopen; voor de desa-genooten komt het neer op eene onteigening; immers wij zagen boven, dat verlaten grond in de gemeenschap dient terug te komen.

---

[1]) Nl. van „agrarischen eigendom" of ook van *burgerrechtelijken* eigendom (zie beneden).

[2]) Althans in den beperkten zin, bedoeld bij al. 2 van a. 62 R. R. Op dezelfde wijze kunnen ook door Inlanders bezeten enclaves in erfpachtsperceelen door den erfpachter in erfpacht worden verkregen; zie bijbl. no. 3864 jo. Stbl. 1904 no, 304, § 8 v. En zoo kan men ook het recht van *opstal* op inlandsche gronden verkrijgen, nl. via het Gouvernement (Stbl. 1872 no. 124 jo. Stbl. 1875 no. 180).

Verder kunnen Inlanders hun vreemdsoortig „agrarisch" eigendomsrecht, dat tusschen het eigendomsrecht van adat en B. W. in staat, in beperkte mate aan niet-Inlanders overdragen (a. 19 Stbl. 1872 no. 117). Het allermerkwaardigste hiervan is, dat een Europeaan hierdoor het „agrarisch eigendomsrecht" kan verkrijgen, hetwelk alleen voor Inlanders bestemd was. A. 18 van dit Stbl., bepalende, dat de agrarische eigenaar onderworpen blijft aan de op den grond rustende (d. w. z. aan het oorspronkelijk erfelijk individueel bezitrecht klevende) verplichtingen, kan uit den aard der zaak niet op niet-Inlanders, allerminst op Europeanen, van toepassing zijn. Zoodat men ten slotte een

Nog mooier wordt het, waar den Inlander bij wijze van uitzondering de gelegenheid wordt gegeven, om zijn zoogenaamd bezitrecht te doen overgegaan in Europeesch eigendomsrecht (*niet* het hybridisch „agrarisch eigendom" wordt bedoeld!). Ook dit gaat via het „oppereigendom" van den Staat: de inlander moet dan nl. zijn eigen grond *koopen* van den Staat!

§ 7. Ik heb trachten aan te toonen, dat onze agrarische wetgeving en politiek niet geheel billijk en in alle opzichten overeenkomstig de inlandsche adat is; en vooral, dat de leer van het oppereigendom van den Staat niet is vol te houden, Hiermede is natuurlijk niet gezegd, dat de Staat niet de vrije beschikking zou mogen hebben over de woeste gronden; deze behoeven niet voor den inlander gereserveerd te worden; maar ook het beschikkingsrecht daarover maakt een staatsdomeinleer niet noodig. Want waar men spreekt van *domein*, heeft men eene zuiver privaatrechtelijke rechtsverhouding tusschen den Staat en den grond voor oogen, waarbij de Staat als gewoon rechtspersoon beschouwd word. Dit is echter m. i. niet in alle consequenties vol te houden. Waar de Staat woeste gronden in erfpacht of onder welken anderen vorm ook uitgeeft, daar treedt hij niet *zuiver* privaatrechtelijk op, indien men de zaak op de keper beschouwt. Niets belet dan ook, bij de beschikking over gronden den Staat niet als burgerlijke, aan de andere gecoördineerde partij, maar als eene aan de andere gesuperposeerde partij te doen optreden, al zullen de daaruit tusschen Staat en onderdaan voortspruitende verhoudingen voor een groot deel naar analogie van het privaatrecht moet worden geregeld.

Het is hier echter niet de plaats, over dit onderwerp uit te weiden; zooveel is zeker, dat, wanneer men het beschikkingsrecht

---

eigendomsrecht verkrijgt, dat wederom tusschen het agrarisch, en het burgerlijk-rechtelijk eigendomsrecht in staat. Tenzij men met Mr. Kleintjes. („Het Staatsrecht van N. I." dl. II, 288) aanneemt, dat het agrarisch eigendomsrecht in zulk een geval geheel overgaat in burgerlijk-rechtelijk eigendomsrecht. Waar schrijver deze meening op grondt, blijkt in het minst niet! Schrijver wil zelfs den *inlandschen* agrarischen eigenaar het beschikkingsrecht over zijn agrarischen eigendom geheel volgens de bepalingen van het B. W. toekennen, indien hij zich maar aan het B. W. onderwerpt! Op deze wijze zou het derhalve mogelijk zijn, het agrarisch, in burgerrechtelijk eigendomsrecht te converteeren door: 1° het over te dragen op een niet-inlander, 2° zich te onderwerpen! Maar hoe dit zij, door overgang van agrarischen eigendom op een niet-inlander zal nooit de juridische enormiteit — en in dit geval is *juridisch* toevallig ook *logisch* — vermeden kunnen worden, dat men een *ander*, een *meeromvattend* recht over draagt dan men *zelf* bezat, in strijd met den logischen rechtsregel: nemo plus juris ad alium transferre potest quam ipse habet

van den Staat over woeste gronden uit zuivere publiekrechtelijk oogpunt beschouwt, men geene sophismen behoeft te gebruiken, om de agrarische politiek in overeenstemming te verklaren met inlandsche rechtsbegrippen.

Deze behoeven volstrekt niet geëerbiedigd te worden, waar zij in strijd zijn met hoogere belangen en den maatschappelijken vooruitgang hinderpalen in den weg leggen; mits natuurlijk steeds de billijkheid betracht worde. En nu is het allerminst onbillijk m. i., dat de staat het occupeeren van woesten grond aan een *ieder* vrijlate, natuurlijk volgens van Staatswege verordende regelen (men benoeme deze al dan niet naar privaatrechtelijke rechtstermen), want er bestaat hoegenaamd geen aanleiding, om allen grond alléén voor Inlanders te reserveeren; maar men trachte niet, om dit beschikken door den Staat over woesten grond als in overeenstemming met de Inlandsche rechtsbegrippen te doen beschouwen. Want dit is allerminst het geval.

§ 8. Het was eigenlijk een erg naief denkbeeld, bij de Inlanders te gaan informeeren over hetgeen zij dachten van bezit, eigendom en oppereigendom. Eilieve, hebben de ondervragers zelven zich wel eerst afgevraagd, of zij zelven wel een goed inzicht hadden in de beteekenis van *eigendomsrecht?* Waarschijnlijk is geen hunner zich bewust geweest van het feit, dat achter het woordje „eigendom" zulke hoogst moeilijke quaesties verscholen zijn; dat eene juiste omschrijving van het eigendomsbegrip nog steeds niet bestaat! Leerzaam in dit opzicht is § 132 van Gustav Schmoller's Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, waarin de groote oeconoom-socioloog als slot op zijne historisch-sociologische beschouwingen over het eigendomsrecht eene definitie tracht te geven van dit begrip en tot dit resultaat komt: „das Eigentums-„recht ist der Inbegriff von rechtlichen Regeln, welche die Nut-„zungsbefugnisse und-Verbote der Personen und socialen Organe „untereinander in Bezug auf die materiellen Objecte der Aussen-„welt festsetzen". Eene definitie, waar niet alleen alle mogelijke zakelijke rechten, maar ook tal van persoonlijke (huur, bruikleen, koop, en wat eigenlijk niet al!) ondergebracht kunnen worden! En toch is Schmoller waarlijk niet de eerste de beste!

Wie denkt bij dit alles niet aan Goethe's woorden:

Mephistopheles:

> Im ganzen — haltet euch an Worte!
> Dann geht ihr durch die sichre Pforte
> Zum Tempel der Gewissheit ein.

Schüler:

Doch ein Begriff muss bei dem Worte sein.

Mephist:

Schon gut! Nur muss man sich nicht allzu ängstlich quälen;
Denn eben wo Begriffe fehlen,
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.
Mit Worten lässt sich trefflich streiten,
Mit Worten ein System bereiten,
An Worte lässt sich trefflich glauben,
Von einem Wort lässt sich kein Jota rauben.

Zulke „Worte" zijn: eigendom, oppereigendom, bezit, hoogheidsrechten, e tutti quanti! Words, words, words!

Intusschen, wij maken ons allen op onze beurt min of meer aan dezelfde fout schuldig Daarom wil ik, van eigen zwakheid volkomen bewust, er niemand een al te hard verwijt van maken, dat hij vele woorden gebruikt, welker kracht hij niet in alle opzichten begrijpt [1]). Ook wil ik niet trachten, hier voor het eigendomsrecht eene definitie te vinden; mij heeft tot nog toe deze nadere aanduiding het meest bevredigd: „eigendomsrecht (althans in modernen zin) is het *minst beperkt* (doch nooit geheel onbeperkt) beschikkingsrecht over eene zaak, hetwelk aan een privaat persoon of privaatrechtelijk lichaam kan toekomen [2]) en geboren wordt uit eene *direkte* betrekking tusschen persoon en zaak". Veelzeggend is deze omschrijving echter allerminst; en eene *definitie* zal wel nooit gevonden kunnen worden: daarvoor is het begrip *te* gecompliceerd.

§ 9. Is het nu wel wonder, dat de Inlander, en in het algemeen de primitieve mensch, zich geen bepaald denkbeeld van eigendomsrecht kan vormen? Hunne ideeën ten opzichte van den grond, en

---

[1]) Men leze in dit verband het opstel van Herman Swoboda: „Verstehen und Begreifen" in „Vierteljahrschrift f. wissenschaftliche Philosophie u. Soziologie," XXVII (Neue Folge II), 1903.

Streng genomen, zijn er maar *zéér enkele* woorden, die wij in het dagelijksch leven gebruiken, waarvan wij de *volle* beteekenis kennen, en dan nog steeds *tot zekere hoogte*, nooit *volkomen*. Men bedenke b.v. hoe verschillend de woorden: overeenkomst, huwelijk, echtscheiding, koop, huur, diefstal, bedrog, moord enz. enz. in de ooren van een jurist, en in die van een leek moeten klinken; of zelfs in de ooren van den eenen jurist en in die van den anderen! En zoo is het met alles; een leek zal de voor hem „begrijpelijke" woorden: koorts, tering, maan, ster, visch, bacterie, plant, boom, krankzinnigheid, en wat niet al, heel anders verstaan dan een medicus, astronoom, dier- en plantkundige, psychiater enz., en de eene deskundige wederom geheel anders dan de andere. Hoe natuurlijk dit ook is, en van hoe algemeene bekendheid, kan het toch niet kwaad, er steeds aan te herinneren. De naieve totaal-onwetendheid van het betrekkelijke onzer kennis bij vele menschen heeft het tragisch-komisch type van den, met halve of averechtsche uit de zóóveelste hand verkregen wijsheid pronkenden, schoolmeester geschapen. Alsof het type van den „pédant" uitsluitend onder schoolmeesters moest worden gezocht!

[2]) Waar dit beschikkingsrecht aan publiekrechtelijke lichamen *als zoodanig* toekomt, daar spreke men liever niet van eigendomsrecht; zie boven.

de aarde in het algemeen, zijn zóó kinderlijk, en die betreffende de betrekkingen tusschen mensch en aarde zóó primitief, dat hun zoogenaamd eigendomsbegrip (en wij hebben thans uitsluitend grondeigendom voor oogen) met het onze bijna geen punten van aanraking heeft, ofschoon de *feitelijke* rechtsverhoudingen bij hen dikwijls veel overeenkomst hebben met die der meer beschaafden. Vandaar dat uitdrukkingen, passende voor moderne begrippen, veelal ook moeten dienst doen voor primitieve begrippen, die dikwijls van geheel anderen aard zijn. Dit is niet geheel te vermijden, daar eene moderne taal voor primitieve denkbeelden evenmin woorden heeft als eene primitieve taal voor moderne denkbeelden: maar het mag geen oorzaak tot verwarring geven.

Waar wij bij primitieve volken van grondeigendom of bezit spreken, geschiedt zulks feitelijk in oneigenlijken zin, want de primitieve mensch legt allen nadruk op hetgeen zich in en op den grond en het water bevindt, terwijl er tusschen hem en den grond direct geene rechtsbetrekkingen bestaan. Wel is waar is het grondgebied van primitieve stammen veelal nauwkeurig begrensd, maar daardoor ontstaat nog geen eigendoms- of bezitsrecht in de moderne beteekenis van het woord. De stam beschouwt zijn grondgebied meer als een areaal, waarbinnen de stamgenooten zich alle oeconomische voordeelen voorbehouden; meer uit een publiekrechtelijk, dan uit een privaatrechtelijk oogpunt derhalve, om het eens in moderne rechtstermen uit te drukken. Eenige voorbeelden mogen dit verduidelijken.

§ 10. Zoo vertelt prof. Schoenfeld in zijn opstel „Die Halbinsel „Sinai" [1]) van de aldaar wonende, lang niet meer geheel primitieve „Bedoeinen-stammen, het volgende: „Wenn auch diese Leute, alle „in beweglichen Zelten wonend, ein beständiges Wanderleben „führen und an demselben Platze meist nur so lange rasten, bis „das von ihnen ausgesäte Getreide geerntet, gedroschen und ver„kauft ist, so hat jeder der Stämme doch von dem Gebiet der „Halbinsel ein ganz bestimmtes Terrain inne, über welches seine „Genossen selten hinausgehen. So hört z. B. das Recht der Gûfarâ „in Nachel auf. Der mich dorthin führende Schêch der Ulêd-Saïd hatte die grösste Lust, um des Verdienstes willen mich über „Nachel hinaus weiter nach Norden zu geleiten; allein die Ulêd„et-Taijahê, deren Gebiet hier anfängt, verboten es ihm."

[1]) Globus, dl. 85 (1904), 16e afl.

Hierbij is het recht, om een vreemdeling tot geleider te dienen, dus tot het grondgebied van den stam des geleiders beperkt. Evenwel blijkt iets later in dat opstel, dat laatstgenoemde stam wel zijne rechten tegenover andere stammen wist te handhaveu, maar waar hij de rechten dier andere stammen te eerbiedigen had, minder scrupuleus te werk ging, daar de Schêch van dien stam den reiziger ook door het gebied van andere stammen geleidde.

Een interessant parallel vindt men in Globus, dl. 82, p. 95, waar men omtrent de centraal-Braziliërs leest: („Reiseskizzen aus Zentral-„brasilien" v. dr. M. Schmidt) „Aus einem ganz analogen Grunde" (nl. dat een stam niet toelaat, dat zijn linkerbuurman met zijn rechterbuurman rechtstreeks handel drijft; uit den samenhang blijkt echter meer een soort *stapelrecht*) „glaube ich, wollten mich meine „Bakairi nicht mehr über das Gebied der Nahuqua hinaus begleiten, „Die Nahuqua hatten eben ein Anrecht darauf, die Führung des „weissen Mannes mit allen ihrem Vorteilen in ihrem Gebiete selbst „zu übernehmen. Mit meinen Nahuqua-begleitern spielte sich bei „der den Auetö dieselbe Sache ab."

Hoogst interessant zijn ook de andere tusschen deze primitieve stammen bestaande rechtsregelen, waarvan schrijver t. a. p. gewag maakt en die een min of meer internationaalrechtelijk karakter dragen. Zoo b.v. zijn de hoofdstroomen vrij: ieder mag erop varen, erin visschen, aan de oevers aanleggen en er overnachten. Maar anders is het geval met zijstroompjes: het bevaren van, en visschen in die stroompjes mag slechts geschieden door den stam binnen wiens gebied die zijstroompjes liggen. „Die Gebietsgrenzen „eines jeden Stammes sind genau bestimmt."

Zonder er overigens verder over uit te weiden, maakt dr. Nieuwenhuis („In central-Borneo", I, 305) gewag ervan, dat de Bahau-hoofden „op Bahau-wijze ieder zouden zorgen, mij met mijne „goederen naar een lager aan de rivier gelegen hoofd te brengen". (Tusschen *gelegen* en *hoofd* zullen de woorden: „gebied van een „ander" uitgevallen zijn). Uit den samenhang blijkt echter, dat hier geen winstbejag voorzat, maar meer een zich verantwoordelijk stellen voor de persoon van den reiziger. Dat zij overigens lang niet ongevoelig zijn voor het slijk der aarde, blijkt uit menige plaats in dit werk.

Hetzelfde eigendomsbegrip vindt men bij jagers- en visschers-volken: elke stam beschouwt zijn gebied als het uitsluitend voor stamgenooten gereserveerd jacht- en vischterrein; en ook bij de

veeteelt uitoefenende stammen treft men hetzelfde verschijnsel aan. Men zon dit in zekeren zin, maar toch oneigenlijk, stameigendom kunnen noemen, men houde echter steeds het eigenaardig karakter van dit zoogenaamd eigendomsrecht voor oogen.

§ 11, Dit eigendomsbegrip nu is geheel in overeenstemming met de primitieve oeconomische toestanden, welke men niet naar het verouderd jacht-veeteeld-landbouw-schema mag indeelen, maar die meer gekenmerkt worden door de *wijze*, waarop vischoogst, jacht en landbouw, en eerst *later* veeteelt, werden beoefend. Het kenmerkende van een eenigzins primitieve stamhuishouding vindt men voor een goed deel in het zwervende leven. De stam heeft primitief geen vaste woonplaats, maar zwerft hetzij aaneengesloten hetzij in kleinere groepen, rond; maar steeds binnen min of meer begrensde arealen, welker uitgestrektheid natuurlijk door aanrakingen met naburige stammen, zoowel als door geographische omstandigheden vanzelf langzamerhand bepaald wordt.

Als type van een der meest primitieve stammen kunnen de *Arunta's* van centraal Australië gelden. In hun klassiek werk, „The native tribes of central Australia" zeggen de schrijvers Spencer en Gillen van hen: „we find, that the natives are distributed in a large „number of small local groups, each of which occupies, and is „supposed to possess, a given area of country, the boundaries of „which are well known to the natives" (l. l. p. 8). En verder op p. 16: „Turning again to the group, we find that the numbers of „this wander, perhaps in small parties of one or two families, often, „for example, two or more brothers with their wives and children, „over the land which they own, camping at favorite spots where „the presence of waterholes, with their accompaniment of vegetable „and animal food, enables them to supply their wants."

Dit is niet alleen bij van visscherij, jacht en veeteelt levende volken het geval, maar evenzoo bij landbouwende, zelfs waar de landbouw zich niet meer tot den allerprimitiefsten hakbouw bepaalt. Zoo vindt men in onzen archipel overal, waar men meer primitieve volken aantreft, dat de bevolking voor het grootste gedeelte van het jaar in tuinhuisjes op de velden doorbrengt, welke gemakkelijk naar omstandigheden verplaatst kunnen worden, terwijl de eigenlijke kampongs door Europeesche reizigers meestal òf geheel, òf voor een groot deel verlaten worden gevonden. „De reden, dat aan de „huizen in de kampongs zoo weinig zorg besteed wordt, ligt in „het feit, dat zij de kampongs meer als plaatsen van vereeniging

„en retraite in tijden van gevaar beschouwen, dan wel als vaste „woonplaatsen", zegt G. W. W, C. Baron van Hoëvell van de Saoesoeërs, „In den regel", zoo vervolgt hij, „houden zij zich „in hunne tuinhuisjes in de ladangs en tuinen op. Ook aan deze „kan niet te veel zorg besteed worden, omdat zij herhaaldelijk „verhuizen moeten, als de grond, in verband met hunne wijze „van veldarbeid, weder is uitgeput en een andere plek moet worden „opgezocht". [1]) Deze beschrijving is typeerend, en kan men doen gelden voor tal van minder beschaafde stammen in onzen archipel (vide de talrijke reisbeschrijvingen in Mededeelingen Zendelinggenootschap, Tijdschr. Aardr. Genootsch., Tijdschr. Bat. Gen. enz. [2])

Dit primitief eigendomsrecht van den stam zou men als „invloedssfeer" kunnen aanduiden. Een directe betrekking tusschen den mensch en den grond bestaat er nog niet. Het gebied, behoorende tot de invloedssfeer van den eenen stam behoeft echter niet altijd aan dat van den anderen te grenzen. Dikwijls vindt men tusschen beider grondgebied eene neutrale zone; zoo bv. tusschen het Atjehsch gebied en het Gajōland, waar zij door eene boschstrook wordt gevormd [3]). Veelal wordt van zoo'n neutrale strook gebruik gemaakt voor het houden van palavers of van pasars of markten.

§ 12. Dit allerprimitiefst eigendomsbegrip komt natuurlijk het best uit, waar de mensch uitsluitend leeft van de ruwe producten van den grond, of van die, op het grondgebied gevonden (visch en wild).

Maar men verliest zoo'n begrip niet dadelijk, wanneer naast dezen allereersten voortbrengingsvorm zich andere doen gelden; met name, wanneer men den grond begint te ontginnen en te bewerken, zoolang dit nog geen vast verblijf ten gevolge heeft. Waar ontginning en grondbewerking echter ernstiger en met aanwending van meer arbeidskracht worden ter hand genomen, begint er een meer directe betrekking tusschen den mensch en den grond te komen. Maar die betrekking doet zich aan den primitieven mensch niet als zoodanig voor. Want vooreerst blijft nog steeds de nadruk vallen op de voortbrengselen van den grond; maar bovendien moet hierbij rekening gehouden worden met de primitieve wereldbeschouwing van den primitieven mensch. Deze stelt zich nl. alle voorwerpen als bezield voor, en ook de aarde. Dit is een algemeen

[1]) Tijds. van het Bat. Gen. XXXV „Todjo, Posso en Saoesoe," p. 40.

[2]) Vgl. „Die Landwirtschaft der Naturvölker" van dr. R. Lasch, in Ztschr. f. Socwsch. 1904, 1er Artikel.

[3]) Dr. C. Snouck Hurgronje, „Het Gajōland en zijne bewoners," p. 2 en v.

verschijnsel en behoeft, na Wilken's bekende verhandeling „Het animisme bij de volken van den Indischen Archipel" [1]) niet nader weer voor Ned.-Indië te worden aangetoond. Ik behoef er slechts aan te herinneren, hoe bij de Javanen en andere volken van den archipel de rijst bezield wordt voorgesteld, en ook boomen, zooals b.v. de arenpalm. Is het wonder, dat dan ook de *aarde*, waar de plant haar leven aan ontleent, zelve als bezield wordt voorgesteld?

In zijne verhandeling „Demeter und Baubo" [2]) laat Ed. Hahn dan ook den in zijn oog eigenlijken landbouw, d. w. z. waarbij door *ossen* getrokken *ploegen* gebruikt worden, [3]) ontstaan uit de voorstelling der aarde als de „Allmuttererde", wier schoot door de ploegschaar (als phallus-symbool) tot vruchtbaarheid gedwongen wordt. De schrijver, die dit ontstaan van den landbouw in Babylonië, en wel zoowat 5000 v. Chr., zoekt, brengt op uiterst scherpzinnige, hoewel niet geheel overtuigende wijze, zijne theorie in verband met de vereering van de aardgodin, en knoopt deze theorie verder o. a. vast aan het temmen van de wilde voorouders van het rund, het gebruik van melk, en het ontstaan van de veeteelt.

Zonder het met den schrijver in allen deelen eens te zijn. kan men toch gereedelijk aannemen, dat de landbouw in zeer nauw verband moet worden gebracht met de beschouwing der aarde als bezield wezen (de al-moeder), of als verblijfplaats van den aardgeest of van aardgeesten.

Deze laatste beschouwing lijkt mij meer overeenkomstig de primitieve voorstellingen van den mensch, De primitieve mensch toch denkt zich de geheele natuur bewoond door tal van geesten, waarmee hij in voortdurende aanraking komt. Waar er uiterlijk eene betrekking tusschen mensch en voorwerp bestaat, wordt deze door den primitieven mensch gedacht als eene betrekking tusschen hem en den *geest* van het voorwerp. Is het dan wel wonder, dat voornamelijk tusschen den mensch en de aardgeesten eene innige verhouding bestaat, des te inniger, naarmate de mensch zich

---

[1]) *Ind. Gids*, 1884 en 1885. Voor het animisme in het algemeen zie men Tylor's meesterwerk: „Primitive Culture," waaraan Wilken zijne denkbeelden voor een groot deel heeft ontleend. Men zie verder nog in jg. 1884 van *Ind. Gids* Wilken's opstel: „De betrekking tusschen menschen-, dieren- en plantenleven naar het volksgeloof."

[2]) Deze verhandeling bevat eene samenvatting van schrijver's theorie over het ontstaan van den landbouw, welke in zijn grooter werk „Die Haustiere" eenigszins verspreid te vinden is.

[3]) Dit in tegenstelling met wat hij „hakbouw" noemt, waarbij slechts stokken, spaden enz. voor de grondbewerking dienst doen.

afhankkelijker van den grond gevoelt, m.a.w. naarmate de landbouw door den primitieven mensch op minder primitieve wijze bedreven wordt? Dat deze geesten bij sommige volken en stammen verdrongen zijn door, of althans op den achtergrond geraakten bij de geesten der overleden stamgenooten, daarmede ook wel eens werden vereenzelvigd, kan ons niet verwonderen, indien wij bedenken, hoe bij ongeveer alle primitieve landbouwende volken de voorouderendienst een voorname plaats bekleedt. Waar het begraven der dooden in zwang is, daar is de vereenzelviging van hunne geesten met de aardgeesten zeer begrijpelijk. Evenwel mag men zulks toch niet a priori aannemen, en is m.i. de beschouwing van de doodengeesten als de ware eigenaars van den grond in geen geval primair.

§ 13. Tot staving van bovenstaande beschouwingen kunnen wij vooreerst verwijzen naar het geschrift van Mr. G. D. Willinck, boven reeds genoemd, welk geschrift m.i. niet die aandacht heeft genoten, die het verdiende. [1]) Verder verwijs ik, voor de volken buiten onzen archipel, naar het hoogst leerzaam artikel van Dr. H. Schurtz, „Die Anfänge des Landbesitzes" in den 3en jaarg. (1900) van „*Zeitschr. f. Socialwissenschaft*", vooral p.p. 356 en v.v. Bovendien wensch ik hier nog enkele voorbeelden ter illustratie aan te voeren.

Zoo lezen wij in de „Bijdrage tot de kennis van het eiland Bali" door F. A. Liefrinck (in Tijds. Bat. Gen. dl. 33), op p. 371 v.; „Elke berg is door eene godheid bewoond, elk meer heeft „hare godin, er is geen plekje grond dat aan hun invloed ont„gaat. Zij zijn onzichtbaar, doch hebben macht over alles. Het „is niet anders te verwachten, dan dat, wanneer aan lieden die „eene dergelijke voorstelling van zaken hebben, de vraag gesteld „wordt „aan wien behoort het land?" het antwoord geheel te „goeder trouw gegeven niet anders kan luiden dan „het land met „alles wat daarop groeit, met het water dat er over stroomt, met „de lucht die het omgeeft, met de gesteenten, die het in zijn „schoot bevat, behoort zonder eenige uitzondering of beperking „toe aan de onzichtbare goden en geesten die het land bewonen". „Deze opvatting schemert door in alle gesprekken, die men met „hen over rechten op den grond voert, wanneer zij onbevangen „hun oordeel kunnen uitspreken . . . enz." [2])

---

[1]) De grondrechten bij de volken van den O. I. Arch. 1891. Zie vooral p. 18 en v.v.

[2]) Deze voorwaarde tot het bekomen van een juist inzicht in de denkbeelden van den Inlander is door „grondrechtonderzoekers" weleens uit het oog verloren!

De hoogst kundige schrijver wijst er, zooals hij dat tevoren reeds ten aanzien der desa-instelling had gedaan, met nadruk op, dat wij hier allerminst aan ontleend recht, maar met zuiver Balische adat te doen hebben. In een noot wordt in het kort tevens aangetoond, dat ook de erkenning van het eigendomsrecht van den vorst op den grond in het door dr. Jonker uitgegeven Hindu-Javaansch wetboek niet ernstig is op te vatten. [1]) En dan gaat de schrijver aldus voort:

„Geheel in overeenstemming met deze opvatting van het domi-„neerende recht der godheid is het voorts, dat nimmer tot bebou-„wing van den grond zal worden overgegaan, alvorens daartoe „aan de plaatselijke godheid vergunning gevraagd is; dat, zoodra „de ontginning van den grond een aanvang heeft genomen, niets „als noodzakelijker wordt beschouwd, dan uit dankbaarheid der „godheid een altaar op te richten. [2]) En zoo worden er nog meer „consequenties van dit Balisch begrip omtrent grondeigendom „opgenoemd."

§ 14. Het vragen van vergunning aan den aardgeest, om den grond te ontginnen, is zeer karakteristiek. Men vindt dit ook, om slechts één parallel aan te halen, bij de Gajō's. In het bekende werk van Dr. Snouck Hurgronje lezen wij nl. op p. 351: „Wanneer eenige personen zich vereenigd hebben om gezamenlijk „ladangs aan te leggen, begeven zij zich eerst op een uitgekozen „goeden dag naar de plek in het bosch, waar zij denken te beginnen. „Een van het gezelschap, die het in leeftijd of ervaring van de „anderen wint en niet geheel onbekend is met die woudwetenschap, „die vooral de olifantenjagers (*pawang gadjah*) behooren te be-„heerschen, kapt nu een stukje grond open en plant in het midden „daarvan een staak van 1—2 meter lengte van het zooeven om-„gehouwen hout. Van boven splijt hij dien staak in kruisvorm „en steekt door de spleten houtjes, zoodat deze samen een op den „tak rustend horizontaal kruis vormen. Dit geheel heet *tĕnöndö* „(„teeken") en de hier beschreven inleiding der ontginning *nöndö*".

„Dit liggende kruis moet den heer van het woud, *mpoe-n-oetön*, „voorstellen, aan wien men, nadat eene gereedgemaakte sirihpruim „(*sĕlĕnsöng*) voor hem neergelegd is, vergunning verzoekt om zich

---

[1]) Zie het bekende proefschrift van dr. J. C. G. Jonker: „Een oud-Javaansch wetboek vergeleken met indische rechtsbronnen", waaruit de heer Liefrinck met instemming enkele beschouwingen aanhaalt (vgl. § 38).

[2]) Vgl. hierover de pp. 253 v.v., 271 v. van Liefrinck's belangrijke verhandeling.

„in zijn gebied te vestigen. Zulk een verzoek wordt in woorden „zooals de volgende ingekleed: „Ik wilde hier wat spelen (of: „kappen); als het mag, zeg dat het mag, zoo niet, zeg dan neen! „Dit (de sirihpruim) is mijn bewijs van respect voor U." Wanneer „in de volgende 1—2 dagen de *tenöndö* niet meer op de plaats „gevonden wordt of omgevallen is, of de leider der plechtigheid „den volgenden nacht ongunstig droomt, dan gaat de ontginning „niet door, wijl de woudgeest er blijkbaar bezwaar tegen heeft.

„Is het kleinere hout gekapt... dan brengen de familieleden „uit de kampŏng het noodige voor eene kĕndoeri naar die plaats, „welk kleine feestmaal ter inleiding van het omhakken (*mĕnĕbang*) „der groote boomen dienen moet. Nadat het terrein ten slotte goed „uitgedroogd is, steekt men den brand er in (*mĕnèlòng, tèlòng*). „Het terrein wordt dan schoongemaakt (mĕmoerōn, poerōn)."

§ 15. Maar niet alleen bij ontginning en verdere landbewerking doet zich den invloed der geesten of goden gelden, maar ook bij jacht en visscherij, en zelfs bij reizen, om niet te spreken van geboorte, huwelijk, ziekte en wat niet al! [1])

„De deskundige, die bij een jachtgezelschap niet ontbreken mag, „heet *pawang*;" — zoo lezen wij verder op p. 359 van dr. Snouck Hurgronje's werk — „hij kent de boschwetenschappen, hij vraagt aan den onzichtbaren heer van woud of blang op de wijze, die wij bij de bespreking van den ladangaanleg (blz. 351) leerden kennen, vergunning tot de jacht, enz." En omtrent het goudwasschen, op p. 361: „Men gelooft, dat voor menschen met een slecht hart bij „dit bedrijf niets te behalen valt, terwijl het bezit van geheimzinnige „ilmoe's tot verhooging van de opbrengst strekken kan. Verder „verzuimt men hier evenmin als bij de ladangontginning en bij de „jacht de noodige maatregelen om de gunst van de heeren der „plaats te winnen."

Men ziet uit het laatste citaat, dat aan het geestengeloof ook een ethisch element verbonden is. En hetgeen onmiddelijk op dit citaat volgt is van het hoogste belang als bijdrage tot de kennis van de classificatiestelsels der primitieve menschen, waarover in het begin van dit opstel een enkel woord gezegd werd: „Hunne „namen zijn *Sidang Tĕtap, Sidang Moe'min, Sidang Salèh, Sidang Sali-*

[1]) Interessant, doch met zéér veel kritiek en scepsis te gebruiken, is het werk van E. Crawley, „The mystic Rose" (1902), waarin het tabu-systeem tot éénigen grondslag wordt genomen ter verklaring van het huwelijksleven van den primitieven mensch, met alles wat met het huwelijk in meer of mindere mate in verband staat.

„*hin*. Dit viertal is eene der vele, die in de populair-Mohammedaansche „mystiek van dezen Archipel [1]) zulk eene belangrijke plaats innemen, „en de Gajõ's zelve brengen ze in verband met de vier elementen „(*nasir si òpat*), waaruit alles geschapen is: *tanòh*, *wöih*, *rara*, *koejoe*, „aarde, water, vuur, wind of lucht. Voor de geheimzinnige heeren van „het rivierzand legt men onder het vragen van hunne vergunning „tot den arbeid in hun gebied aan den oever een huldeblijk neer „in den vorm van eenen schotel van de op geene groote këndoeri „ontbrekende ongepeld gepofte rijst (*bërtéh*), met het daarbij „behoorende gekookte ei, en verder een sirihpruim (*sëlënsong*)[2]) Een „grooter gezelschap van goudwasschers houdt bovendien wel eene „këndoeri, waarbij een witte haan of zelfs een bok geslacht wordt."

Welke moeilijkheden het afwachten van de gunstige stemming der geesten bij het reizen in Borneo den reiziger bezorgt, kan men op menige plaats in dr. Nieuwenhuis' reisbeschrijving lezen (zie b.v. I. 230).[3])

Ten slotte zullen wij nog een enkel voorbeeld aanhalen van het geloof aan aardgeesten, te vinden in denzelfden jaargang van het Tijds. Bat. Gen., waarin Liefrinck's opstel te vinden is, nl. dl, 33 p. 590 (in „Eenige mededeelingen over Soemba" van J. de Roo van Alderwerelt): „Overal zijn dan ook marapoe's,[4]) zoodat men „bijv. op reis ergens in een bosch overnachtende voor het invallen „van den nacht een offer aan de marapoe tanah, of den geest van

---

[1]) Hier wordt verwezen naar „*De Atjèhers*" van denzelfden schrijver, pp. 11 en v.v. van het 2e deel. Men vergelijke Nieuwenhuis' „In centraal Borneo" II, 224 en 229, waar melding wordt gemaakt van het heilige getal 8 bij de Kajans. Zie ook dl. I, 165.

[2]) Deze offergaven zijn zeer karakteristiek: de ongepeld gepofte rijst is het voedsel bij uitnemendheid, *op de primitieve wijze toebereid;* het ei is het symbool der vruchtdragende macht in de natuur; terwijl de sirihpruim, zooals bekend, in geheel Indië bij geene vriendschappelijke betrekking, die aangeknoopt wordt, mag gemist worden.

[3]) Op p. 284 van dl. I vindt men gewag gemaakt van offers aan plaatselijke geesten, waarbij ook het ei eene voorname rol speelt; daarbij eene interessante fotografie. Hoogst belangrijk zijn, in dit verband, de hoofdstukken VII en IX over „Godsdienst" en „Landbouw", terwijl ik verder wensch te wijzen op plaat XXX, voorstellende eene bezwering der riviergeesten bij eene visscherij met toeba-gif, waarbij wij echter den bezwerenden inlander liever op den voorgrond hadden gezien dan den schrijver. Vreemd is het ook, dat over deze bezwering in den tekst geen woord gerept is, zelfs niet in hfdst. X, hetwelk geheel aan vischvangst en jacht gewijd is.

Hoofdstukken V, VI, VIII en IX van dl. I van „Quer durch Borneo" van denzelfden schrijver komen met de aangehaalde hoofdstukken van zijn Nederlandsch werk ongeveer woordelijk overeen. In dit prachtwerk missen wij noode bovenbedoelde interessante foto's.

[4]) D. z. geesten van allerhande soort; men zie p. 586 v. v. van het geciteerde opstel.

„den grond waarop men legert, brengt, bestaande uit sirih, pinang, „wat tabak en wat zilver- of goudschraapsel; aan dienzelfden „marapoe tanah wordt ook geofferd, als men de tuinen gaat „beplanten; meestal is dit dan een kip, soms ook een varken of „karbouw." [1])

§ 16. Is het, na het bovenstaande, niet meer dan natuurlijk, dat, indien de mensch zich eenmaal vast op een plek gevestigd heeft, de geest van die plek tevens beschermgeest van den stam wordt? Dikwijls wordt zoo'n beschermgeest door de schrijvers aangezien voor den geest van den stamvader; en het kan natuurlijk wel zijn, dat men soms werkelijk later den geest der plaats met dien des stamvaders heeft vereenzelvigd, maar dikwijls zal de vermelding van eene vereering van den geest des stamvaders wel op onnauwkeurige waarneming berusten. De Roo v. Alderwerelt laat zich hieromtrent voorzichtig uit. „Of nu de marapoe van een stam", zoo schrijft hij *eodem*, „de geest is van den stamvader van „dien stam, is mij niet gebleken. Wel echter, dat alle stammen een „marapoe hebben, al is het dan ook dat men soms [2]) twee stammen „vindt, die gezamenlijk één marapoe hebben."

De heer Liefrinck drukt zich dienaangaande zeer stellig uit. T. a. p. blz. 249 beschrijft deze ons de gehechtheid van den Baliër aan de plaats, waar vandaan zijne familie oorspronkelijk afkomstig was. Naar zoo'n gemeenschappelijke plaats van afkomst, alwaar men geslachts- en familietempels onderhoudt, ondernemen de Baliërs van alle streken des lands jaarlijks pelgrimstochten [3]) Die tempels „vormen een band tusschen verschillende afzonderlijk wonende „families en zijn de aanleiding dat de inwoners eener desa of van „verschillende desa's in groepen zijn vereenigd." En dan wordt daaromtrent verder opgemerkt: „Deze geslachtsgewijze vereering „der plaats van herkomst zoude allicht doen denken, dat men hier „te doen heeft met een cultus van de schimmen der voorvaderen,

[1]) In een referaat over een opstel van dr. Rivet over de het Christendom belijdende Indianen van *Riobamba*, (Ecuador), voorkomende in de pas door mij ontvangen afl. van Globus (dl. 85, p. 326) lees ik: „Nicht selten findet man „Indianer, die noch die Berge anrufen; „so empfiehlt man sich, wenn man zu „einer Reise aufbricht, Taita Chimborazo, Mama Tingurahua, den beiden „Andenriesen bei Riobamba. Wie die Inca und — so fügt Rivet hinzu — „wie die Bara, Antandroy und Antanosy im Süden Madagaskars, werfen die „Indianer, wenn sie eine schlimme Wegstrecke hinter sich haben, seitwärts „vom Pfade einen kleinen Stein, um dem Geist der Stelle, der sie bes chützt „hat, zu danken."

[2]) Op p. 578 zegt de schrijver echter: „...het heeft mij getroffen, dat *steeds* 2 stammen dezelfde marapoe hebben."

[3]) Vgl. ook p. 268 v. van Liefrinck's opstel.

„dat de herinnering aan dezen samensmelt met den godsdienst, „dien men belijdt, in verband met den grooten eerbied die de „indische volken over het algemeen aan den dag leggen voor al „wat oud is, dat daarmede vanzelf iets eerwaardigs krijgt. Dit is „hier echter niet het geval, enz." In verband hiermee staan de huistempels, sanggah, op het erf der Balische huizen staande, voorzien van offerhuisjes of steenen offernissen, „elk waarvan aan „eene bijzondere godheid is gewijd, waar deze van tijd tot tijd als „hij wordt aangeroepen, komt vertoeven, hetwelk aan die gebouwtjes „den naam van „pasimpangan" d. i. een plaats waar iemand zich tijdelijk ophoudt of die nu en dan wordt bezocht, heeft doen geven." (l. l. blz. 249).

Deze huistempels zijn blijkbaar in hoofdzaak bestemd voor de geesten van de plaats van oorsprong der familie; voor den geest van de plaats, waar de desa gevestigd is, dienen andere tempels, n.l de desa-tempels (l. l. 255). In alles ziet men hier de vereering van de *plaatselijke* godheid of geest. De Roo van Alderwerelt maakt, l.l. 590, ook van *oema marapoe* gewag, maar zegt daar helaas niet veel van; m.i. zullen deze eveneens beschouwd moeten worden als huisjes, aan *plaatselijke* geesten gewijd.

§ 17. Dat hierbij de stamvader, of geesten van voorouders, op den achtergrond geraken, is geheel in overeenstemming met de vorming der primitieve menschelijke groepen, die op alles behalve op familiebetrekkingen in den modernen zin van het woord berusten. Ik kan op deze plaats over deze zeer interessante quaestie evenwel niet uitweiden, maar verwijs slechts naar Schurtz' „*Altersklassen und Männerbünde*", waarin naast den „Familientrieb" ook een groote plaats is ingeruimd aan den „Geselligkeitstrieb" als groepenvormenden factor.[1]). Hoewel hier naar dit werk verwezen wordt,

[1]) In verband met den laatsten „Trieb", welke alleen aan het manlijk geslacht eigen zou zijn, beschouwt de schrijver het veelvuldig voorkomend „Männerhaus" in onzen archipel het meest bekend onder den naam *balé* of *balei*, in al zijne vervormingen. Hoewel ruim gebruik werd gemaakt van Nederlandsche bronnen, is de mooie verhandeling van Liefrinck den schrijver helaas niet onder de oogen gekomen. Hij had anders in de 2e afd., hfdst. I daarvan den Balischen *balé* in zijn ontstaan en ontwikkeling op uitnemende wijze beschreven kunnen vinden, en zou wellicht hierdoor tot eenigszins andere resultaten gekomen zijn. M. i. is — en dit blijkt zeer mooi o. a. uit laatstaangehaald gedeelte van L.'s verhandeling — het Männerhaus in de *eerste* plaats een *Geisterhaus*, en moet het ontstaan ervan regelrecht in verband worden gebracht met de vereering der geesten, in de eerste plaats der *plaatselijke*, aard-, zee-, berggeesten. Jammer ook, dat Schurtz dr. Snouck Hurgronje's *Atjehers* niet gekend schijnt te hebben; hij zou in de Atjehsche *meunath ah* een mooi Männerhaus-voorbeeld hebben kunnen aantreffen. En zoo zijn er nog vele door den schrijver „unberücksichtigt" gebleven bronnen aan te halen.

mag dit niet worden beschouwd als bewijs, dat ik met schrijvers theorie ten volle instem; m. i. is een beroep op menschelijke „Triebe" alléén niet voldoende, om sociale verschijnselen te verklaren. Maar niet gaarne toch zou ik iemand de lezing van het voortreffelijk werk van dezen helaas te vroeg overleden geleerde willen ontraden!

Door aan te nemen, dat de primitieve mensch — zooals ik boven heb getracht duidelijk te maken — elke betrekking tusschen hem en den grond of eenig voorwerp beschouwt als eene betrekking tusschen hem en den *geest* van grond of voorwerp, kan men zeer vele verschijnselen, die op het eerste gezicht ons vreemd lijken, op eenvoudige manier verklaren.[1])

Duidelijk worden ons dan de verschillende voorbeelden, door Schurtz in zijn bovengeciteerd opstel „Die Anfänge des Landbesitzes"[2]) medegedeeld, van „mystische Besitzansprüche", zich grondende op het feit, dat men op eenige plaats, waar men *geboren* is, rechten uitoefent. Immers, wanneer een stam eenmaal ergens *gevestigd* is en daardoor *vaste* betrekkingen met de plaatselijke geesten heeft aangeknoopt, is het duidelijk, dat voor elken nieuwgeborene in den stam niets anders dan het feit der *geboorte* zijne betrekking tot de aardgeesten bewerkstelligt.

§ 18. Als een overgangsvorm zou men kunnen beschouwen, hetgeen wij bij de centraal Australiërs vinden. Deze primitieven nl. verbinden het recht op eenig stuk grondgebied aan het feit der *conceptie*, zooals zij die zich voorstellen, terwijl tusschen de plaatselijke geesten en de geesten der menschen in beginsel geen verschil wordt gemaakt. Omtrent deze Australiërs zijn wij uitvoerig ingelicht door de geleerden Spencer en Gillen, die in hun bekend werk „The native tribes of central Australia" ons eene hoogst interessante beschrijving geven van het doen en laten, en vooral ook van de denkbeelden dezer primitieve stammen.

Deze schrijvers nu deelen ons mede, dat de centraal-Australiërs zich de conceptie *niet* door de gemeenschap tusschen man en vrouw

[1]) Men leze, ter illustratie van het bovenstaande, nog het bekende werk van J. Wellhausen, „Reste Arabischen Heidentums", vooral pp. 10—64, 101—109, 148—159 der 2e uitgave (1897). — Met een enkel woord wijs ik in dit verband nog op het universeel verschijnsel van het *bouwoffer*, waarvan m. i. de *oorspronkelijke* beteekenis *niet* te zoeken is in het geloof, dat de geofferde als beschermgeest zal fungeeren, maar in een gunstigstemmen van den aardgeest door toedoen van den geest des offers, die derhalve als tusschenpersoon moet fungeeren. Door het offer wordt de gemeenschap met den aardgeest tot stand gebracht.

[2]) Ztschr. f. Socialwsch. II, 358 v.

bewerkstelligd voorstellen, maar door de binnentreding in het lichaam der vrouw van den geest der plaats, waar zij zich het eerst zwanger gevoelt; men stelt zich elke conceptie derhalve voor als eene soort onbevlekte ontvangenis.

De voorouders, die in overoude tijden, in de zoogenaamde *alcheringa*, leefden, stelt men zich voor als „so intimately associated with „the animals or plants the name of which they bear that an „Alcheringa man of, say, the kangaroo totem may sometimes be „spoken of either as a man-kangaroo or as a kangaroo-man," (p. 119) Deze „semi-human creatures," naar hunne totems vereenigd, deden, volgens de overleveringen der centraal-Australiërs, verschillende zwerftochten door het land, ieder met zich medenemende een of meer heilige steenen, meest van ovalen vorm (*churinga* geheeten bij den stam der Arunta's), in elk waarvan het *geestelijk* deel van eenig individu belichaamd is („is intimately associated with the „idea of the spirit part of some individual," p. 123). Op al de plaatsen nu, waar deze voorouderlijke wezens bij hunne zwerftochten voor eenigen tijd kampeerden (al welke plaatsen door overlevering van ouder op kind tot den huidigen dag nauwkeurig bekend zijn), verdween een aantal hunner, met hunne *churinga*, in den grond, terwijl op zulk een plek een *rots* of *boom* oprees. Het lichaam stierf bij zulk eene verdwijning, maar de ziel, de geest, bleef in de *churinga*. Het geheele land nu is bezaaid met dergelijke voorouderlijke kampeerplaatsen of *oknanikilla's*, toebehoorende aan bepaalde totems, en verblijfplaats vormende van de in de *churinga* gevaren geesten, als wier *individueele* verblijfplaatsen worden beschouwd de op de verdwijningsplaatsen verrezen boomen en rotsblokken, hunne *nanja's*. Die geesten nu zijn het, die in de vrouwen, welke zich in de nabijheid hunner *nanja's* bevinden, varen, om aldus herboren te worden (zie pp. 123-125). De totem, waartoe het kind behoort, is dus noch die der moeder, noch die des vaders, behoeft dit althans niet te zijn, maar van den geest der plaats, die in de vrouw is gevaren. Bij elke geboorte wordt de *churinga* van den herboren geest op de eene of andere wijze gezocht en steeds ook gevonden; de *nanja* van dien geest is voortaan ook de *nanja* van het geboren individu, de churinga zijn *churinga-nanja*. Met zijn nanja-boom of -rots is elk individu ten nauwste verbonden, en vroeger schijnt het geloof algemeen geweest te zijn, dat de lotgevallen van zoo'n nanja (b,v. het omhakken ervan) invloed uitoefenden op het lot van het betreffende individu. Thans evenwel

heeft zoo'n nanja in het algemeen deze beteekenis, dat elk dier, hetwelk zich daarop bevindt, voor dengeen, van wien de nanja is, als *taboe* wordt beschouwd, m. a, w. het mag door hem niet worden aangeraakt (p. 133).

In elke *oknanikulla* nu is een, zoo goed mogelijk verborgen, plaats, waarin de churinga's van den totem zorgvuldig worden bewaard; zoo'n bewaarplaats, meestal een rotsspleet of grot, wordt *ertnatulunga* genoemd (p. 133). En nu is het grondgebied, waarin zoo'n *ertnatulunga* zich bevindt, het eigendom van dat gedeelte van den totemgroep, wier leden in die ertnatulunga hunne churingananja's geborgen vinden. „Every local group is regarded as owning „collectively the locality in which lies its *Ertnatulunga*. The boun„daries of this locality are well known, and if it happens, that „all the individuals associated with it die" (en dit is dan 't gevolg van het feit, dat toevallig in langen tijd geen enkele vrouw zich op dat gebied van haar zwangerschap bewust wordt), „then a „neighbouring group will go in and possess the land", en wel die, welke behoort tot dezelfde hoofdgroep van den stam, als waartoe de uitgestorven groep behoorde. Deze inbezitneming echter heeft de beteekenis, dat men de ertnatulunga met de daarin geborgen churinga's behoorlijk bewaart totdat er weer rechtmatige eigenaars geboren worden (p. 152 en v.).

§ 19. Met opzet heb ik eenigszins uitvoerig stilgestaan bij deze primitieve beschouwingen der centraal-Australiers, omdat zij m. i. een typisch voorbeeld vormen van het boven breeder behandelde. Nauwer band tusschen mensch, aarde, dier en plant kan men zich wel niet voorstellen als de centraal-Australiers dit doen. Brengen wij de tallooze verschijnselen van totemisme, animisme, fetishisme shamanisme en andere ismen in analogisch verband met bovenstaande (en met tal van andere, in het werk van Spencer en Gillen vermelde) primitieve denkbeelden, zoo wordt veel ons duidelijk, wat ons eerst onbegrijpelijk toeleek. Overal toch zien wij, dat de *geesten* bij den primitieven mensch zijne eerste en zijne laatste gedachten vervullen; dat de *geesten* het zijn, waarmede hij zich in de eerste plaats in verbinding stelt. En dit is vrij natuurlijk. Immers het dualisme tusschen stof en geest ligt zóó voor de hand, dat nog heden ten dage onder de hoogst ontwikkelden slechts een „verschwindend" klein gedeelte zich hiervan heeft kunnen losmaken. Daar nu de „geest" iets onstoffelijks, iets zinnelijk-onwaarneembaars, iets vluchtigs is, en bijgevolg in

staat, om zich in alles te dringen, alles te „bezielen", te „begeistern", zoo spreekt het bijna van zelf, dat het primitieve denken dien geest overal een rol laat spelen, waar het verband tusschen oorzaak en gevolg door grofzinnelijke waarneming niet zoo dadelijk blijkt, en verder, waar onzichtbare banden de verschillende betrekkingen vormen tusschen menschen onderling, en menschen en dieren, planten, voorwerpen, aarde, heelal.

§ 20. Begrijpelijk worden ons nu ook de tallooze verbodsbepalingen, die onder den algemeenen naam van *tabu* (taboe) zoowat overal te vinden zijn (de in onzen Archipel meest voorkomende synoniemen zijn, zooals bekend, *pantang* en *pĕmali*). Door tabu wordt in het algemeen een *verbod om aan te raken* te kennen gegeven. Zoowel een *persoon* kan ten aanzien van alle andere of zeker bepaalde andere personen tabu zijn, als een *voorwerp*; d.w.z. de tabu-persoon of het tabu-voorwerp mag niet worden aangeraakt (soms zelfs niet worden *gezien*) door de personen, ten aanzien van welke zij of het „tabu" is Volgens E. Crawley (The mystic Rose) wordt iemand *tabu* verklaard, doordat hij onder den invloed is van geesten en als zoodanig gevaarlijk wordt voor zijn medemensch; een tabu-persoon is dus zelf in gevaar èn gevaarlijk voor een ander; een en ander in verband met de vrees voor stoffelijke, zoowel als voor onstoffelijke besmetting (men denke slechts aan het *mal' occhio!*), die blijkens tal van bijgeloovigheden den primitieven mensch eigen is. Ik betwijfel echter, of het tabuïsme (om er ook maar een *-isme* van te maken!) daarmede wel geheel verklaard is; boven twijfel verheven is het echter m. i. wel, dat het tabu-verschijnsel in nauw verband moet worden gebracht met het geestengeloof. De mensch kan zich nl. met den geest van levende wezens, zoowel als met dien van levenlooze voorwerpen vrijwillig in betrekking stellen, of onvrijwillig in betrekking worden gebracht; in het laatste geval zijn het natuurlijk geesten, die ten aanzien van den betrokkene *kwaad* zijn. Zoo iemand komt dan resp. onder bescherming, of onder den invloed van den (voor hem resp. goeden of kwaden) geest. En nu is het begrijpelijk, dat, indien men zich onder bescherming van een specialen geest heeft geplaatst, deze voor ieder ander een kwade geest wordt. Door zich derhalve in betrekking te stellen tot den geest van eenig voorwerp, kan men daardoor dat voorwerp *tabu* maken voor iedereen. Vandaar ook dat het tabumerk, hetwelk iemand aan eenig voorwerp, b.v. een boom, heeft gehecht (later in

het begrip „eigendomsmerk" overgegaan) meestal voldoende is, om zich de uitsluitende macht over dat voorwerp te verzekeren. Niet licht toch gaat een ander er toe over, om die tabu te verbreken, wèl wetende, dat degeen, wiens tabu-merk het is, onder speciale bescherming staat van den geest van het voorwerp; dit zou slechts kunnen voorkomen, indien men voor zich overtuigd was, onder bescherming van *machtiger* geesten te staan.

§ 21. Door het bovenstaande kunnen wij ons zoowat voorstellen, op welke wijze het begrip „eigendomsrecht" zich bij den primitieven mensch moet hebben gevormd. Is dit primitief eigendomsbegrip hierdoor echter voldoende verklaard? Dit kan niet beweerd worden. Immers, de mensch stelt zich tot *bepaalde* voorwerpen in verbinding; tot de meeste andere voorwerpen, die hem omgeven, evenwel *niet*. Wat nu doet hem juist tot die bepaalde voorwerpen in verbinding komen, en niet tot de andere? m. a. w. wat is de meer directe oorzaak van die in-verbinding-stelling?

Deze is natuurlijk te zoeken in de behoeften van den mensch, die hem ertoe dwingen, de hem omringende natuur zich ten nutte te maken, door daaraan op de eene of andere wijze *arbeid* te besteden. Die arbeid verschilt in vele opzichten dikwijls niet veel van *spel*. Hoewel in de voornaamste plaats tot arbeiden gedrongen door de noodzakelijkheid, om in de eerste levensbehoeften te voorzien, wordt door den primitieven mensch (en ook door den niet-primitieven; men denke slechts aan dansen, kunstbeoefening, sport) veel onnoodige arbeid verricht als *spel*, terwijl de noodzakelijke arbeid zooveel mogelijk tot spel wordt gemaakt. [1])

Het feit, dat men zich door *arbeid* in nadere betrekking stelt tot de natuur, in verband met de eigenaardige animistische beschouwingen der primitieven, moet m. i. als den grondslag van eigendomsrecht worden beschouwd. Het eigendomsbegrip in zijn oorspronkelijken vorm bevat derhalve een sociaal-oeconomisch en een animistisch-religieus element. Uit beide elementen moet men de verschijnselen, het eigendomsrecht betreffende, beoordeelen en verklaren.

Het oeconomisch element verklaart ons m. i. de verschillende vormen, waaronder zich het eigendomsrecht voordoet. Deze vorm moet oorspronkelijk wel communaal geweest zijn. Immers de aller

[1]) Vgl. § 15 van mijn in hoofde dezes geciteerd opstel, met het aldaar aangehaald werk van Bücher.

primitiefste behoeften van den mensch zijn zóó aan allen gemeen, dat individueele differentiatie in dit opzicht geheel buitengesloten is. Die behoeften bepaalden zich tot het noodzakelijke, om te blijven bestaan en zich voort te planten. En daar de mensch eenmaal een ζῷον πολιτικόν is — door de noodzakelijkheid, om zich te vereenigen tot afweer van de gevaren, waartegen de zwakke mensch zich niet alléén beschermen kon — zoo ligt het voor de hand, dat ook de voldoening aan de eerste, aan allen zonder onderscheid gemeene, behoeften door *groepsgewijze* arbeid geschiedde, temeer, daar die oorspronkelijke, kleine menschengroepen, nog niet over zulke deugdelijke werktuigen en andere hulpmiddelen te beschikken hadden, dat zij elkaars hulp zouden kunnen ontberen. Bovendien draagt de neiging, om den arbeid zooveel mogelijk in spel om te zetten, er niet weinig toe bij, om dezen gemeenschappelijk te doen verrichten.

§ 22. Deze gemeenschappelijke arbeid sluit arbeidsverdeeling niet geheel uit; want zelfs de primitiefste menschengroep bestaat niet uit *geheel* ongedifferentieerde elementen, en zeer terecht wees Schurtz erop, dat zoowel het verschil in *geslacht* als dat in *leeftijd* tot de allereerste arbeidsverdeeling moet hebben geleid, en wel van de eerste tijden af; terwijl ook tal van andere verschijnselen door Schurtz van deze a priori gegeven differentiatie afhankelijk wordt gesteld (waarin de schrijver m. i. echter wel wat te ver gaat).

Daar deze primitieve arbeidsverdeeling betrekking heeft op *gemeenschappelijke* behoeften (voedsel en verdediging), bevordert zij eerder de solidariteit, dan dat deze er door verzwakt zou worden. Eerst, als door langzame differentiatie de een zich boven den ander in eenig opzicht verheven begint te gevoelen, en het individualiteitsgevoel allengs zich begint te ontwikkelen hand aan hand met de meer en meer zich wijzigende sociale en oeconomische omstandigheden, eerst dàn begint ook eenig verschil te komen in de individueele behoeften van den mensch en krijgt men naast het (oorspronkelijk éénige) algemeene belang, verschillende individueele belangen, die meer individueele, of althans *onder*groepsgewijze behartiging vereischen.

Aldus is het te verklaren, dat men oorspronkelijk alléén op het resultaat van den gemeenschappelijken arbeid den nadruk legde, en dat, waar ten aanzien van den grond eene meer innige betrekking gevoeld werd, deze werd voorgesteld als het resultaat van de verbinding, waarin de *geheele groep* als éénheid zich tot

de aardgeesten of den aardgeest had gesteld. Vandaar bij de Baliërs de desa-gewijze vereering der plaatselijke goden, die tot het desa-gebied behooren, naast de vereering van de goden der plaats van afkomst, welke ook gemeenschappelijk geschiedt, doch door andere groepen. Deze communale betrekking tot den grond (de grond-geesten) is niet gemakkelijk los te laten; en wij vinden hare sporen terug tot bij de beschaafdste volkeren der modernste tijden.

§ 23. Waar de sociale groepen zich hetzij afzonderlijk, hetzij door samensmelting, uitbreiden tot *staat*, daar krijgen de plaatselijke godheden door de uitbreiding van territoir eene andere beteekenis; of liever: naast de plaatselijke goden, die reeds bestonden en bleven bestaan, vormt zich het begrip van één godheid voor het gansche territoir, welke godheid zich allengs vervormt tot een *volksgod*, afgescheiden langzamerhand van het plaatselijk begrip.

Deze volksgod is de beschermer van het geheele volk en wordt het symbool van den band, die de leden van eenzelfde volk aan elkaar bindt, het nationaliteitssymbool, terwijl daaraan alle macht, alle aanzien wordt ontleend, toekomende aan den vorst.

Duidelijk zien wij dit bij de oude Assyriërs, Babyloniërs, Israëlieten, Phoeniciërs, Grieken, enz. Leerzaam in dit opzicht o. a. is het opstel van dr. Hugo Winckler in Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1903 (6e jaargang): „Die Bedeutung der Phönizier für die Kulturen des Mittelmeeres." De verovering van vreemd gebied krijgt bij de oude West Aziatische volkeren haar beslag door de invoering van den eeredienst van den volksgod. „Wir drücken das" (sc. het annexeeren van vreemd gebied) „durch Aufpflanzung „unserer Flagge aus, und bringen es zum Ausdruck durch Ein„führung unserer staatlichen Einrichtungen. So auch der Orientale „durch die Einführung des *Kultes* des erobernden Staates. Denn das „Land gehört dem *Gotte*, der König regiert in dessen Namen als „sein Erbe. Will er ein neues Land als *Provinz* regieren, so muss „dessen alter Gott als Landesherr abgesetzt und der eigene an seine „Stelle gesetzt werden, genau so wie sein bisheriger irdischer „Stellvertreter. Ein Phönizischer Gott ist nun Melikertes, d. i. „Melkart. Wenn dieser bei Korinth verehrt worden ist, so ist das „ein untrügliches Zeichen, so zuverlässig wie irgend eine Inschrift, „dass das betreffende Land tatsächlich einmal von Phöniziern „erobert worden ist." (l.l., p. 345). Intusschen, Melkart is niet de

godheid van het Phoenicische volk als geheel. „Er ist kein „Gemeingut aller Phönizier." zegt schrijver op p. 346, „oder „gar der grösseren Völkergruppe, der die Phönizier angehören, „wie es z. B. vermeintlich der jüdische Jahve ist, er ist ein „Stadtgott, der nur in dieser Stadt unter diesem Namen „verehrt worden ist. Wie das Vorkommen *Assurs* eine assyrische, „das *Marduks* eine babylonische Eroberung mit der Sicherheit „nachweisen würde, die uns nur der an Ort und Stelle gefundene „Bericht des erobernden Königs selbst ersetzen könnte, so sagt „ein Melkartkult, das wir es mit einer Eroberung zu tun haben, „die von *Tyrus* und von keiner andern Stadt der Phönizier oder „des sonstigen Orients ausgegangen ist". En verder lezen wij op p. 436 nog: „Jeder neue Eroberer nimmt naturgemäss die alte „Hauptstadt zum Sitze seiner Herrschaft, denn er muss an die „bereits bestehenden Einrichtungen anknüpfen, wenn er das Land „als König beherrschen will. Das gilt bei altorientalischer Anschauung „fast noch mehr als bei unserer, denn der König stützt seinen „Rechtsanspruch auf die Verleihung oder die Eroberung seiner „Macht vom Gotte, als dem eigentlichen Herrn des Landes. Da, „wo der Sitz des Gottes, der *Tempel*, ist, muss deshalb auch der „des Königs sein."

Na dit alles hebben de Chineesche beschouwingen over den aard van het eigendomsrecht, waarmede wij ons opstel aanvingen, niets bevreemdends meer; zij komen vrijwel overeen met die der oude West-Aziaten. Men verlieze hierbij evenwel niet uit het oog, dat, waar er reeds één nationale God voor een geheel volk wordt aangetroffen, de uit het „verbond" met dien God voortvloeiende[1]) rechtsverhoudingen van publiekrechtelijken aard zijn.

(*Slot volgt.*)

---

[1]) Deze uitdrukking is niet geheel juist; want natuurlijk, dat die rechtsverhoudingen *niet ontstaan* uit zulk een verbond met de godheid, maar daarin volgens primitieve beschouwingswijze hare verklaring vinden; de rechtsverhoudingen ontstaan natuurlijk alleen uit de sociale omstandigheden, die ze doet geboren worden.

De begrooting van Nederlandsch-Indië voor het jaar 1905,

DOOR

Mr. D. FOCK.

De begrooting van Nederlandsch-Indië voor het jaar 1905 trok de bizondere aandacht van hen, die haar hadden goed te keuren; daartoe bestond meer dan ééne aanleiding. Reeds vóór de begrooting aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal was ingediend, toen men dus den inhoud der begrooting nog niet kende, kon worden voorspeld, dat bij de behandeling in de Staten-Generaal een uitvoerige gedachtenwisseling over de belangen onzer Oost-Indische koloniën zou plaats hebben. Immers men mocht verwachten, dat de Minister van Koloniën bij de begrooting zijne plannen voor de door Nederland aan Indië te verschaffen hulp zou uiteenzetten, en nieuwe voorstellen ter zake zou doen. Het rentelooze voorschot dat ten vorigen jare door den Minister was voorgedragen, had weinig instemming gevonden; het was door de Staten-Generaal aangenomen, omdat men in ieder geval wilde voorkomen, dat in de koloniën de indruk zou worden gewekt, als zou Nederland zich aan de hulpverschaffing willen onttrekken, maar dat was eerst geschied na de uitdrukkelijke verklaring van den Minister, dat hij dat rentelooze voorschot geheel losmaakte van zijne verdere plannen. Hij deed toen de toezegging spoedig de voorbereiding der verdere plannen te zullen ter hand nemen, en het resultaat van die voorbereiding zou dus bij de begrooting voor 1905 moeten blijken. Bovendien de tocht van den luitenant-kolonel Van Daalen naar de Gajoe en Alaslanden en de Bataklanden en de zoo betreurenswaardige feiten, die zich daarbij hadden voorgedaan, moesten bij de discussiën over de begrooting ter sprake komen; en voorts zouden de toestanden in Deli na al wat daarover ge-

schreven was, niet met stilzwijgen kunnen worden voorbijgaan. Er was dus veel stof voor de koloniale debatten, en die stof was van dien aard, dat het niet slechts op den weg der zoogenaamde koloniale specialiteiten lag om zich in de debatten te mengen, maar dat ook andere leden der Staten-Generaal, die geen speciale kennis van Indië hebben, volkomen gerechtigd waren hun oordeel ter zake uit te spreken.

De plannen, waartoe de Minister voor de hulpverschaffing gekomen is, werden niet ontwikkeld bij de wetsontwerpen tot vaststelling der begrooting, maar bij een gelijktijdig ingediend ontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting ten behoeve van maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling van Nederlandsch Indië. Daarmede was voldaan aan den wensch, die bij de behandeling van het in de vorige begrooting opgenomen rentelooze voorschot was uitgesproken, dat de Eerste Kamer de gelegenheid zou hebben, om afzonderlijk, afgescheiden van de begrooting, over de plannen tot hulpverschaffing te beslissen. Het schijnt vreemd, dat te gelijkertijd een ontwerp tot vaststelling der begrooting en tevens een ontwerp tot wijziging en verhooging van die begrooting worden ingediend; men zou volgens sommigen aldus aan de Eerste Kamer een vermomd recht van amendement toekennen en er zou daarom niet volkomen grondwettig zijn gehandeld. Deze wijze van handelen was echter niet nieuw; meermalen was reeds bij vorige begrootingen dezelfde praktijk gevolgd en het nu geopperde bezwaar was te voren nooit opgeworpen. Na de opmerking, die ditmaal in het voorloopig verslag daarover was gemaakt, heeft men ook thans de kwestie bij de openbare behandeling der ontwerpen laten rusten; alleen werd een kort woord tot verdediging van de indiening van het afzonderlijke ontwerp gesproken. Blijkbaar begreep men, dat de grief niet gerechtvaardigd was; het gold een speciaal op zich zelf staand voorstel, dat niet als een gewoon onderdeel van de begrooting kon worden beschouwd.

Kan nu het voorstel dat de Minister heeft gedaan, en dat door de beide Kamers der Staten Generaal is aangenomen, in alle opzichten bevredigend worden genoemd? Die vraag is door verschillende sprekers ontkennend beantwoord. Toch is ten slotte in de Tweede Kamer het voorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen, en waren er in de Eerste Kamer slechts twee leden, die hun stem tegen het voorstel uitbrachten. De memorie van toelichting, die

bij het speciale ontwerp was overgelegd, had over de financieele regeling, welke de Minister bedoelt, een ingewikkeld betoog geleverd; dat betoog liet aan duidelijkheid te wenschen over en daardoor stond niet aanstonds aan een ieder helder en klaar voor oogen, hoe eigenlijk de voorgestelde regeling was. Na de nadere schriftelijke uiteenzetting van den Minister in de Memorie van antwoord en na de openbare beraadslaging kon echter dit als vaststaande worden aangenomen, dat werd voorgesteld, om, zooals het in de Eerste Kamer is uitgedrukt, aan Indië kwijtschelding te verleenen van een som, die Indië aan Nederland schuldig was, tot een maximum bedrag van 40 millioen gulden, terwijl dan het bedrag, dat voor Indië tengevolge van die kwijtschelding vrij valt, en dat door Indië zonder die kwijtschelding aan rente en aflossing zou moeten worden betaald, zal worden besteed voor maatregelen in het belang der economische ontwikkeling, zooals de Minister die bij zijn toelichting aangeeft, en zooals hij ze voor 1905 reeds voor een deel bij het ontwerp tot verhooging op de begrooting brengt.

De Minister wil terecht niet weten van een hulp van Nederland, die zou worden verbruikt voor allerlei bestuursuitgaven in den engen zin des woords. Indië moet die bestuursuitgaven uit de gewone middelen betalen, en de hulp mag alleen dienen, om uitgaven te bestrijden, die moeten worden gedaan voor bijzondere maatregelen in het belang der inlandsche bevolking, ten einde die bevolking economisch te verheffen. Is nu door het ontwerp, dat aangenomen is, de zekerheid verkregen, dat werkelijk het voor Indië vrijvallende bedrag, dat is met andere woorden Nederlands hulp, voor maatregelen als evenbedoeld zal worden aangewend? Absolute zekerheid was daarvoor niet te verkrijgen. Immers nu werden slechts maatregelen voor het jaar 1905 gevoteerd en werd alleen het daarvoor noodige bedrag toegestaan, maar voor volgende jaren zal de wetgever telkens op nieuw hebben te beslissen, of er gelden voor de bedoelde maatregelen zullen worden besteed en zoo ja hoeveel; de wetgever, die de volgende begrootingen zal hebben vast te stellen, kon niet worden gebonden. Indien men een bepaald omschreven reddingsplan had kunnen opmaken, waarvan de kosten aanstonds te begrooten waren, dan zouden de in dat plan begrepen werken en maatregelen door den wetgever kunnen zijn goedgekeurd. en dan zouden de daarvoor noodige gelden op de volgende begrootingen niet meer kunnen worden geweigerd. Maar een dergelijk plan is niet te ontwerpen; ten aanzien van den omvang van ver-

schillende der maatregelen, die voor het gewenschte doel moeten worden genomen, valt op dit oogenblik niets te bepalen.

Al is er dan echter geen absolute zekerheid te verkrijgen omtrent de bestemming van de door Nederland verstrekte hulp, de Minister kon in de Tweede Kamer met goeden grond de vraag stellen, of het waarschijnlijk is na al wat in de Staten Generaal gesproken en geschreven is, met het oog op de noodzakelijkheid zelf van de voorgestelde maatregelen, dat daarmede niet zal worden voortgegaan en dat het Nederlandsche geld daarvoor niet zal worden besteed. De Minister noemde de mogelijkheid, dat bepaald zou worden geweigerd om de maatregelen op de begrooting te brengen of dat, als de Kamer bij amendement de post voor een der maatregelen op de begrooting bracht, het geld in Indië niet zou worden uitgegeven, een bezwaar van theoretischen aard, dat voor de praktijk geen gewicht in de schaal legt. Maar terwijl de Minister in de Tweede Kamer aldus sprak en een waarborg zag in al wat een jaar te voren en dit jaar gesproken is en wat in de stukken vast ligt, heeft hij dit mijns inziens zoo juiste standpunt verzwakt door zijne uitlatingen in de Eerste Kamer. Daar verklaarde hij dat bij het aanhangige ontwerp alleen ten aanzien van de consolidatie der 40 millioen een principieele beslissing werd gevraagd, nl. of er op mocht worden gerekend dat de vlottende schuld zou worden geconsolideerd ten laste niet van Indië maar van Nederland, en vraagde hij ten slotte aan den afgevaardigde die het ontwerp had bestreden, in een derde redevoering nog eens, om vóór hij zijn stem zou uitbrengen, dat toch in het oog te houden met bijvoeging dat ten aanzien van het overige geen beslissing te nemen was, omdat over de te doene uitgaven telken jare bij de begrooting kan worden beslist.

De Minister had in de Memorie van Toelichting met klem betoogd, dat vermenging tusschen de buitengewone inkomsten, voortvloeiend uit Nederlands hulp, en de gewone middelen in geen geval geoorloofd zal zijn, dat het de bedoeling is om het jaarlijks door de hulpverschaffing beschikbaar bedrag alleen voor de te treffen buitengewone maatregelen te gebruiken, en dat ook bij eventueele tekorten op de begrooting daaraan zal zijn vast te houden. Het ware beter geweest, wanneer de Minister ook in de Eerste Kamer dat had voorop gesteld, en wanneer hij ook in de Eerste Kamer den afgevaardigde, die zeide zijn toestemming tot het besteden van de 40 millioen voor de in het ontwerp bedoelde maatregelen niet te kunnen, noch te mogen geven, had geantwoord, dat hoewel

het niet met absolute zekerheid is vast te leggen, het na de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling, die ter zake gevoerd is, niet anders zal kunnen noch mogen zijn. De afgevaardigde in de Eerste Kamer, tot wien de Minister sprak, heeft toch zijn stem aan het ontwerp onthouden, en deze is dus gebleven bij de opvatting, dat door aanneming van het ontwerp overeenkomstig 's Ministers in de Memorie van Toelichting en in de Tweede Kamer uitgesproken bedoeling werd beslist. Het mag daarom worden verwacht, dat niet slechts in 1905 met de bedoelde maatregelen zal worden begonnen, maar dat ook in de volgende jaren daarmede zal worden voortgegaan, zoodat in ieder geval de Nederlandeche hulp werkelijk geheel zal strekken voor uitgaven ter verbetering van den economischen toestand der bevolking. Het bedrag van de Nederlandsche hulp kan niet zijn een speciaal fonds, hetwelk op zich zelf buiten de begrooting om wordt beheerd. Er was daaromtrent eenig misverstand gerezen tengevolge van beoordeelingen van het voorstel, die in de pers en in tijdschriften waren gegeven, en waarin van een speciaal fonds was gesproken. De Minister heeft dat misverstand echter uit den weg geruimd, en in de Tweede Kamer uitdrukkelijk te kennen gegeven, dat de posten voor de bedoelde maatregelen gewone begrootingsposten worden, die aan de bepalingen van de comptabiliteitswet onderworpen zijn, maar dat er telken jare een overzicht moet zijn van hetgeen voor de maatregelen wordt bestemd en is besteed, ten einde zoodoende te zorgen dat met het Nederlandsche geld overeenkomstig de bedoeling wordt gehandeld.

Het karakter van de maatregelen, die de Minister aangeeft en ten deele voor 1905 reeds heeft voorgesteld, is bij de discussie in de Staten-Generaal uitvoerig besproken. In de Memorie van Toelichting verklaart de Minister zich te zullen bepalen tot maatregelen, die òf een uitgaaf in eens òf een in eenige jaren afloopende uitgaaf vorderen, en gaf hij als zoodanig op: irrigatie, emigratie, verschaffing van bedrijfscrediet, bevordering van veeteelt en paardenfokkerij, aanleg en verbetering van voor de bevolking nuttige wegen en bevordering van nijverheid voor de inlandsche bevolking van belang. Kunnen de uitgaven, voor die maatregelen te doen, als buitengewone worden beschouwd, en mogen die uitgaven dus uit buitengewone middelen worden betaald? Over die vraag bestond verschil van meening. Door niemand zal worden beweerd, dat deze maatregelen aanstonds de rente van het daarvoor besteede geld zullen opbrengen,

maar dat belet niet dat de maatregelen toch als buitengewoon kunnen worden aangemerkt. Het zijn maatregelen, die buiten de gewone bestuurszorgen vallen en die geen blijvenden last op de begrooting leggen; zij zijn noodig met het oog op den minder gunstigen economischen toestand, waarin de bevolking verkeert, en zij zouden niet of althans niet in die mate worden genomen, wanneer daarvoor geen buitengewone middelen beschikbaar waren. Er is betoogd, dat het de voorkeur zou hebben verdiend, wanneer de krachten meer waren geconcentreerd en wanneer de hulp van het moederland uitsluitend ware gebruikt voor eenige wel omschreven en behoorlijk omlijnde onderwerpen; maar een dergelijke concentratie van krachten zou niet tot werkelijk bevredigende resultaten kunnen leiden. Al de maatregelen, die zijn aangegeven, moeten te zamen en in onderling verband de economische ontwikkeling van Indië bevorderen. Irrigatie heeft groot nut, maar een goede veestapel is ook voor geirrigeerde velden noodig, en het bedrijfscrediet moet de bevolking in staat stellen om zelf de vruchten van haren arbeid te genieten en moet voorkomen, dat die vruchten voor het grooter deel ten bate van geldschieters strekken, terwijl de wegen er moeten zijn om de producten behoorlijk te kunnen afvoeren. De uitgestrekte braakliggende terreinen, die wij op de Buitenbezittingen hebben, moeten zooveel het kan door en in het belang der bevolking van Java worden ontgonnen, en een bevordering der emigratie is daarvoor dringend noodig, maar bovendien moet de nijverheid worden aangewakkerd, opdat niet de landbouw het eenige middel van bestaan veor de bevolking blijve, en de bevolking profijt trekke van al de voordeelen die te verkrijgen zijn door verwerking van hetgeen het land oplevert. Wanneer de maatregelen, waarmede dan ten deele reeds in dit jaar en ten deele in volgende jaren een begin zal worden gemaakt hun goeden invloed zullen hebben gehad, en het effect daarvan dus zal blijken door meerdere welvaart en grootere draagkracht van de bevolking, kan thans niet met zekerheid worden bepaald; of een bedrag van 40 millioen voldoende zal zijn om datgene te doen wat gedaan moet worden, valt moeilijk te zeggen. In de Tweede Kamer gingen er eenige stemmen op, om reeds nu een hooger bedrag voor de aan Nederland te verleenen hulp vast te stellen; een bedrag van 100 millioen is genoemd, maar welk bedrag men ook vaststelt, het is en blijft altijd volkomen willekeurig De Regeering meent, dat zij er met 40 millioen kan komen; dit moge blijken juist te zijn! Maar als dit mocht tegenvallen, zal Nederland zich

aan zijn zedelijke verplichting tegenover Indië niet onttrekken. Naar in de Eerste Kamer is beweerd, zou door sommigen de leer worden gepredikt, dat voor Indië moet worden gehaald, wat er voor te halen is, omdat de Nederlanders er goed voor zijn en zij nog zooveel aan Indië verschuldigd zijn; een zoodanige leer kan in geen geval worden onderschreven. Maar al gaat men dus niet mede met hen, die soortgelijke wenschen ten behoeve van Indië tegenover Nederland mochten koesteren, dat neemt niet weg, dat men daarom toch Nederlands roeping om Indië wanneer het noodig is te helpen, kan blijven erkennen en verdedigen. Zal Nederland, wanneer de 40 millioen verbruikt zijn en wanneer dan voor alle of voor sommige der maatregelen die noodzakelijk zijn, nog gelden vereischt worden, welke Indië niet zelf kan opbrengen, alle verdere hulp aan Indië onthouden? Het mag worden aangenomen, dat niemand, tot welke politieke richting of partij men dan ook behoore, op die vraag een bevestigend antwoord zou willen geven. Men verlange dus thans niet de vaststelling van een hooger bedrag, daar het op dit oogenblik niet zou kunnen worden gerechtvaardigd; het staat niet vast, wat noodig zal zijn, en dat is zelfs in de verste verte niet te begrooten. Ter zijner tijd zal moeten worden nagegaan, wat er met de 40 millioen is tot stand gebracht, welke voordeelen hetgeen tot stand is gebracht, heeft afgeworpen of zal kunnen afwerpen, of er nog meer in de zelfde richting moet worden besteed en zoo ja hoeveel, en eindelijk welke de stand der Indische financiën is.

Wat de maatregelen betreft, die moeten worden genomen, zoo mag in de eerste plaats ten aanzien van de irrigatiewerken worden opgemerkt, dat de urgentie zoowel van zoodanige werken van eenigen omvang als vooral ook van kleinere werken niet kan worden ontkend. De Indische geldmiddelen zouden echter op het oogenblik niet toelaten niet rendeerende werken aan te leggen; daarvoor is dus hulp vereischt. Die hulp behoeft echter slechts een tijdelijke te zijn, want wanneer, dank zij hetgeen nu gedaan zal worden, de Indische geldmiddelen een beter aanzien zullen krijgen, zal geen verdere behoefte bestaan aan hulp van Nederland voor den aanleg van niet rendeerende irrigatie-werken.

De emigratie kost in den aanvang geld; in bepaalde streken van de Buitenbezittingen moet de ontginning der terreinen worden begonnen, moet het noodige worden gedaan om dat mogelijk te maken en moet de bevolking worden aangemoedigd om naar die

streken te trekken. Het doel is echter tot een eigen vrijwillige emigratie naar de Buitenbezittingen te komen. Wanneer het in de nieuwe streken in de Buitenbezittingen goed gaat, en de bevolking die dank zij de Regeeringssteun daarheen getrokken is, het daar naar den zin is en zij tot welvaart komt, dan zal geen verdere steun of aanmoediging meer noodig zijn, en dan zullen de vooruitzichten, die men in de nieuwe streken heeft, anderen opwekken om zonder geldelijken steun zich te verplaatsen. Ook de uitgaven voor de emigratie zijn dus van afloopenden aard.

Het voorstel, dat betreffende de emigratie voor 1905 gedaan is, voor zoover het strekt tot voorbereiding van de emigratie naar de Lampongsche districten, verdient waardeering, maar overigens schijnt de Regeering met haar voorstel ten opzichte der emigratie naar mijne meening niet zeer gelukkig. De bevordering der verhuizing van 530 gezinnen op Java zelf naar Banjoewangi kan, dunkt mij, wel leiden tot nadeelige gevolgen, maar veel goeds is daarvan niet te verwachten. Er is nu reeds een eigen, vrijwillige trek naar Banjoewangi; zal nu die eigen, vrijwillige trek niet ophouden, wanneer premiën en voordeelen voor die verhuizing worden toegekend? De Minister heeft dat bezwaar gevoeld en toegezegd, dat het bezwaar, waarvan hij, zooals hij zich uitdrukte, de betrekkelijke waarde erkent, met ernst zal worden overwogen, vóórdat tot uitvoering zal worden overgegaan. Hij meende echter het voorstel niet te kunnen terugnemen, omdat de Indische Regeering de bevordering van die verhuizing naar Banjoewangie van de transmigratie of migratie, zooals zij is genoemd, als een leerschool voor de emigratie naar de Buitenbezittingen noodzakelijk achtte. Wanneer dus de leerschool verviel, zou daardoor naar 's Ministers bewering de emigratie naar de Buitenbezittingen vermoedelijk ook moeten worden verschoven, en met het oog op die bewering van den Minister hebben zij, die in de Kamer de bedenkingen tegen de transmigratie of migratie op Java zelf hadden geopperd, er in berust. Zij verklaarden zich ernstig overtuigd van de wenschelijkheid van een onmiddellijk aanvatten der emigratie naar de Buitenbezittingen, en zij wilden dus geen stap doen, die misschien een vertraging daarvan zou tengevolge hebben. Er werd echter acte genomen van hetgeen de Minister had gezegd, dat de transmigratie of migratie op Java niet zal plaats hebben, wanneer niet de strikte noodzakelijkheid daarvan is gebleken. Van een leerschool kan geen sprake zijn. De ervaring, die op Java

zelf kan worden opgedaan, kan voor de uitvoering van de plannen naar de Buitenbezittingen niets bewijzen. Al is er lust om op Java zelf te verhuizen, dan volgt daaruit nog niet dat diezelfde lust voor een verhuizing naar de Buitenbezittingen zal bestaan; voorwaarden voor de verhuizing op Java zelf geven nog geen maatstaf voor de voorwaarden, welke met het oog op de Buitenbezittingen moeten worden vastgesteld. Wil men al wat op Java goed is, ook voor de Buitenbezittingen toepassen, dan loopt men veeleer gevaar bedrogen uit te komen, en voor de Buitenbezittingen een ongewenschte regeling te maken. Het is dus te hopen, dat de ernstige nadere overweging, welke na 's Ministers toezegging mag worden verwacht, zal uitloopen op het ter zijde stellen van de bevordering der verhuizing naar Banjoewangi.

Ook het landbouwcrediet vereischt slechts tijdelijke uitgaven; het moet op gang worden gebracht, maar het streven moet zijn om later de kosten, die het geven van crediet veroorzaakt, te brengen ten laste van hen, die crediet behoeven. Er moet een behoorlijk fonds zijn, waarop de organisatie van het credietwezen steunt, maar is die organisatie eens goed ingericht, dan moet het verder op eigen wieken drijven.

Zoo zullen de andere maatregelen, die in de bedoeling liggen, evenmin de begrooting blijvend bezwaren. Ten aanzien van den veestapel sprak de Minister van een soort organisatie, die staat *naast* de gewone zorgen voor den veestapel, en hij heeft met den aanleg van de wegen niet het gewone onderhoud der wegen op het oog, maar het geldt enkele wegen, die geacht worden bizonder in het belang der bevolking te zijn, en zal hierbij in verband met de emigratie de wegenaanleg in de Buitenbezittingen naar en ter verbinding van de nieuw te ontginnen terreinen der emigranten in aanmerking komen. Eindelijk zal geen verdere behoefte bestaan aan steun voor de nijverheid, wanneer eens dank zij den opzet met hulp van de Regeering aan de bevolking de mogelijkheid en het voordeel van bepaalde takken van nijverheid zal zijn gebleken.

Men kan daarom niet volhouden, dat Indië nu op Nederland zal gaan teren; dat kan niet voortvloeien uit het voorstel tot hulpverschaffing, hetwelk nu is aangenomen. Tot jaarlijksche subsidie van Nederland om bij te passen wat op de gewone uitgaven te kort komt, zooals dat met Suriname en Curaçao geschiedt, zal het niet komen; dat ligt niet in de hulpverschaffing. De Indische toestanden zijn op het oogenblik ongunstig; er moet worden ge-

werkt om dien ongunstigen toestand te boven te komen, en Nederland geeft nu zijn hulp, om Indië in de gelegenheid te stellen die werken op touw te zetten en die maatregelen te nemen, die noodig zijn om de bevolking tot meerdere welvaart en zoodoende tot hoogere draagkracht te brengen. Bij de bespreking van minder gunstige toestanden heeft het woord „inzinking", dat reeds vroeger van de Regeeringstafel ten opzichte van Indië was gebruikt, tot protesten van verschillende zijden aanleiding gegeven. De keuze van dat woord is inderdaad niet gelukkig geweest, daar het niet in den zoo sterk ongunstigen zin, die aan dat woord kan worden gehecht, voor Indië toepasselijk is. Overdrijving schaadt, en de protesten hebben dus hun nut gehad, daar zij er toe geleid hebben dat de bedoeling duidelijk is aangegeven en de gebezigde uitdrukking tot een meer beperkte beteekenis is teruggebracht. De Minister heeft in de Tweede Kamer gesproken van het geringe weerstandsvermogen van de inlandsche bevolking van Java op tal van plaatsen en in meerdere streken; en ook de nu afgetreden Gouverneur-Generaal heeft zich in zijn redevoering op den verjaardag van H. M. de Koningin in denzelfden geest uitgelaten. Dat is niet weersproken en daarmede is de kwaal aangeduid, waaraan de inlandsehe bevolking lijdende is.

Een ander stelsel van hulpverschaffing is in de Tweede Kamer nog bepleit; op de vraag echter of de Regeering volstrekt ongenegen was wijziging te brengen in het stelsel, dat zij had voorgesteld, antwoordde de Minister bevestigend, en de voorstanders van het andere stelsel drongen er toen niet verder op aan. Volgens dit andere stelsel zouden de lasten, voor Indië op de Nederlandsche begrooting te leggen, gaandeweg stijgen, en de Minister achtte het niet zonder grond een bezwaar, dat men dan de lasten voor het grooter deel naar de toekomst zou verschuiven en ze dus voor rekening van het toekomstig geslacht zou brengen. Een voordeel van het andere stelsel zou daarin hebben bestaan, dat Nederland telken jare zou beschikbaar stellen wat voor de in het jaar te nemen buitengewone maatregelen vereischt zou worden. Men zou dus daarmede absolute zekerheid hebben verkregen, dat Nederlands hulp ook alleen en uitsluitend voor de buitengewone maatregelen zou worden besteed.

Welk stelsel van hulpverschaffing men ook moge construeeren, steeds zullen er bedenkingen kunnen worden aangevoerd. En hoezeer dus het stelsel van den Minister naast veel goeds al

evenzeer zijn zwakke zijde heeft, zoo heeft men, naar mij voorkomt, toch terecht zich daarbij neergelegd. De hoofdzaak is, dat men in Indië aan het werk kan gaan en kan zorgen voor de maatregelen, die in het belang der inlandsche bevolking moeten worden genomen. Reeds herhaaldelijk is verklaard, dat Nederland Indië moet helpen, ten einde het geringe weerstandsvermogen der bevolking te verbeteren, en thans mag geen tijd meer worden verloren met een eindeloos overleg over den vorm, waarin de hulp moet worden verleend. Met zulk een overleg kan Nederland zijn pupil niet uit den nood redden; dit kan alleen door daden geschieden. Er is dus reden tot tevredenheid, dat het nu tot een werkelijke daad is gekomen. Als later het voorstel aan de orde komt om de leening te sluiten, die zal noodig zijn tot consolideering van de vlottende schuld, zal vermoedelijk het juiste bedrag van de hulp van Nederland, zooals zij dan moet worden bepaald, nog ter sprake komen. Een der leden van de Tweede Kamer heeft toch uitdrukkelijk doen uitkomen, dat hij voor zich en voor de Kamer volkomen vrijheid wenschte te handhaven bij de bepaling van dat bedrag; dat lid acht zich niet gebonden aan een vast bedrag van 40 millioen, daar dat slechts als maximum was opgegeven, en er in de millioenenrede van den Minister van Financiën kwestie was geweest van een bedrag tusschen de 30 en 40 millioen, een marge dus van 10 millioen, naar zijn meening verband houdende met de vlottende schuld die betrekking had of zal hebben op het dienstjaar 1904. In de Eerste Kamer is echter over het bedrag geen bezwaar geopperd en is door allen, die zich in het debat hebben gemengd, een bedrag van 40 millioen genoemd; daar werd dit bedrag dus min of meer als vaststaande aangenomen. Het ware, naar mij toeschijnt, ook beter, wanneer nu op dat bedrag niet meer werd teruggekomen; waar de Regeering van oordeel is dat het bedrag van 40 millioen voldoende is, om het doel dat met de hulp beoogd wordt voor Indië te bereiken, en zij zich ook op dien grond tegen hoogere eischen heeft verzet, mag het toch overweging verdienen om nu in dit bedrag te berusten. Aan Indië is dat bedrag daarbij voorgespiegeld; men blijve dus daarbij!

Een andere zeer belangrijke vraag, waarover zal moeten worden beslist, wanneer ook met het oog op de verdere behoeften zal moeten worden geleend, is deze, of rechtstreeks ten name van Indië kan en moet worden geleend, dan wel of, zooals men tot nu toe heeft gedaan, het ten name van Nederland zal geschieden

Over die vraag zijn vooral in de Eerste Kamer reeds belangrijke beschouwingen geleverd; men zal echter te dien aanzien het voorstel van de Regeering moeten afwachten. De Minister heeft zich een voorstander verklaard van een zuiver Indische leening, en het verdient ook mijns inziens aanbeveling om zoo het mogelijk is het daartoe te doen komen. Boven en behalve de uitgaven, waarvoor de Nederlandsche hulp zal worden besteed en die niet tot de direkt productieve kunnen worden gerekend, zullen er ook meerdere uitgaven moeten worden gedaan voor maatregelen, welke wel aanstonds rendeeren, en het leenen voor dergelijke maatregelen zal bij niemand bestrijding vinden. Het is dus van belang, dat men met spoed het denkbeeld van een Indische leening overwege en daaromtrent een beslissing neme.

De bespreking van de begrooting zelf gaf gelegenheid om de aandacht te vestigen op de weinig opwekkende cijfers waarmede de begrooting sluit, en op de niet zeer gunstige vooruitzichten voor de eerstvolgende jaren. Op een vermeerdering van de opbrengst van de koffiecultuur mag niet worden gerekend; en mogen wij op dezelfde inkomsten uit de tin blijven vertrouwen? Wat is er van het boschwezen te verwachten, waarvan de resultaten ook telken jare tegenvallen? Versterking van de middelen is noodig, maar aan het leggen van meer lasten op de inlandsche bevolking op Java kan op het oogenblik niet worden gedacht. De Minister heeft herziening van het patentrecht toegezegd; er is gesproken van betere bepalingen op de invoerrechten, en van het meer doen bijdragen van de Buitenbezittingen in de eigen bestuurskosten, waarmede men dan in de eerste plaats Sumatra's Westkust op het oog heeft. Het zijn nog slechts vage, algemeene plannen, en het is te hopen dat die plannen spoedig in een meer vasten vorm zullen kunnen worden gebracht, en door een verstandige praktische regeling vermeerdering van de inkomsten zal kunnen worden verkregen. Ook het oprichten van gouvernements ondernemingen voor industrie, mijn- en landbouw moet worden aanbevolen. De Minister heeft verklaard daarvoor veel te gevoelen, en al stuitte het tot heden op bezwaren, het denkbeeld is nog in overweging.

Er zal sterk moeten worden bezuinigd; door den Minister is erkend dat de Indische staatshuishouding kostbaar is, en daarin moet verandering worden gebracht. De nieuwe Gouverneur Generaal van Heutsz zal kunnen toonen, dat hij zonder schade voor den dienst vereenvoudiging in de administratie weet aan te brengen, en dat

hij zich niet door stil of openlijk verzet van de zijde der ambtenaren van het doorvoeren der beperking van de administratie laat afhouden. Het is een moeilijke taak, maar wij mogen toch vertrouwen dat bij den nieuwen landvoogd naast den ijzeren wil om tot stand te brengen hetgeen hij goed en noodig acht, de tevens vereischte kalmte en bezadigdheid niet ontbreken. De bezuinigingen, die door vereenvoudiging der administratie mogelijk zijn, zijn ook daarom zoo dringend noodig, omdat aan den anderen kant tal van nieuwe behoeften voorziening vereischen. Was niet reeds door den Minister bij de schriftelijke voorbereiding gewezen op het feit, dat vele aanstaande inlandsche ambtenaren gedurende een aantal jaren zonder bezoldiging werkzaam moeten zijn, vóórdat zij een plaats in het ambtenaarskorps kunnen machtig worden. Daaraan moet een einde worden gemaakt, omdat dientengevolge vele dier ambtenaren in schulden steken. Een vermeerdering van de gewone bestuursuitgaven met ruim twee ton 's jaars, die een verbetering te dien opzichte zou meebrengen, hield den Minister van een voorstel ter zake terug. Maar mag een dergelijke verbetering worden uitgesteld? Is het niet een eerste plicht om te zorgen dat men verzekerd zij van de onafhankelijkheid der inlandsche ambtenaren, en om met het oog daarop hun positie te regelen en hun werk, ook vóór zij een definitieve plaats krijgen, behoorlijk te bezoldigen? En is niet met grond van verschillende zijden aangedrongen op verbetering en uitbreiding van het inlandsch onderwijs, waaraan toch ook steeds meerdere bedragen zullen moeten worden ten koste gelegd? Belangrijke uitgaven zullen in den eerstvolgenden tijd moeten worden gedaan. Ook op ander gebied is er nog veel, dat nieuwe offers van de schatkist zal vragen, en ons bestuur kan noch mag doof blijven voor gerechtvaardigde eischen. Wanneer echter de buitengewone maatregelen met kracht worden uitgevoerd en doorgezet, wanneer een versterking van de middelen wordt gezocht, waar die zonder bezwaar voor den vooruitgang en den bloei onzer koloniën mogelijk is, en wanneer tevens een overbodige omslag en weelde in onze bestuurshuishouding wordt geweerd, dan zal naar mijne overtuiging ons bestuur alle verplichtingen, welke op een goed bestuur rusten, kunnen nakomen, en meer en meer zich kunnen wijden aan datgene, wat nu nog verbetering en uitbreiding behoeft.

Met nadruk is in de Staten-Generaal gewaarschuwd tegen noodelooze militaire expeditiën, omdat ook daardoor groote bedragen worden verslonden, welke zooveel beter in het belang van de economische

ontwikkeling der bevolking kunnen worden besteed. Door een beleidvol optreden van onze ambtenaren van het binnenlandsch bestuur kan vaak een expeditie worden voorkomen. Hetgeen ten aanzien van sommige streken, waar zich moeilijkheden voordoen, in den laatsten tijd is gebleken, deed bij sommigen twijfel rijzen, of wel altijd met het noodige beleid wordt opgetreden.

De toestanden in Boni en in de Z. en O. afdeeling van Borneo kwamen ter sprake, maar het was vooral de tocht naar de Gajoe- en Alaslanden en naar de Bataklanden, die aanleiding gaf om de kwestie der expeditie te behandelen. Was deze expeditie of excursie, zooals zij was genoemd, noodzakelijk? De Regeering heeft daaromtrent uitvoerige inlichtingen verstrekt, en volgehouden dat met het oog op de invallen van de bewoners van de Alaslanden op de Westkust van Atjeh de tocht ook naar de Alaslanden moest plaats hebben. En wanneer de Regeering van oordeel is, dat een algemeen verzet van uit die streken zou hebben plaats gehad, indien een tocht ware achterwege gebleven, kan, als Zij voor dit oordeel goede gronden heeft, Haar geen verwijt treffen, dat de tocht is doorgezet. Een feit is het, dat, blijkens hetgeen onze koloniale geschiedenis heeft geleerd, een zwak en slap optreden altijd ten slotte heeft geleid tot meer bloedvergieten dan het geval zou zijn geweest wanneer aanstonds krachtig ware opgetreden. Zoolang mogelijk worde een expeditie vermeden, maar is de expedtie eens onvermijdelijk gebleken, dan neme men geen halve maatregelen. En het is daarom ook gewettigd de vraag te stellen, of men, wanneer de tocht dan moest plaats hebben, niet beter had gedaan, om met een wat grootere macht dien tocht te ondernemen. Misschien zou een wat grootere macht het doel hebben kunnen bereiken, zonder dat zooveel bloed had behoeven te stroomen. Een kleine macht moet uit zelfbehoud geheel anders optreden dan een grootere macht zou kunnen doen.

Op den tocht van den luitenant-kolonel van Daalen naar de Gajoe-, Alas en de Bataklanden zijn allerdroevigste feiten voorgekomen. Het doodschieten van een ontzettend groot aantal menschen, waaronder zoovele vrouwen en kinderen, heeft een zeer pijnlijken indruk gemaakt, en het zou onverkaarbaar zijn geweest, wanneer bij de discussiën in de Staten Generaal geen uiting ware gegeven aan de gevoelens, die zich van een ieder moeten hebben meester gemaakt bij het hooren van hetgeen gebeurd is. In zeer scherpe termen zijn dan ook vooral in een door een lid van de Regeerings-

partij gehouden redevoering de voorgevallen feiten veroordeeld. Wanneer die feiten hadden kunnen worden voorkomen en er hier noodelooze wreedheden waren gepleegd, dan zouden zij, die daaraan hebben medegewerkt, zonder twijfel naar aller meening de meest krasse afkeuring voor hunne daden verdienen. Maar ook de spreker, die zich in de heftigste bewoordingen had uitgelaten, erkende dat op het leger geen blaam te werpen viel, en hij wilde allerminst tegenspreken, dat, toen men eenmaal er voor stond, men alles heeft gedaan om het kwaad zooveel mogelijk te beperken en te verminderen. Hij betreurde het echter dat onze brave troepen in de pijnlijke noodzakelijkheid werden gebracht, om zulke feiten te plegen.

Er was dus geen beschuldiging uitgesproken tegen onze soldaten; onze soldaten werden niet verdacht van ruw- en wreedheid tegenover vrouwen en kinderen, maar de grieven waren gericht tegen den tocht zelf, welke volgens sommigen in het geheel niet of volgens anderen in ieder geval niet met zoo kleine macht had moeten worden ondernomen. Hoe dat zij, hetgeen ter zake gezegd is, is niet vergeefs gezegd; immers al zijn er uitdrukkingen gebezigd, die in strijd met de bedoeling den indruk gaven, alsof het Nederlandsch-Indisch leger werd gehoond en gesmaad, en waarvan het dus beter zou zijn geweest, wanneer zij achterwege waren gebleven, de werkelijke bedoeling is nader uiteengezet. En het is voorts zoo duidelijk mogelijk uitgekomen, dat men geen expedities wil, die niet absoluut noodzakelijk zijn gebleken, en dat, wanneer het niet anders kan en een expeditie moet worden uitgezonden, men het dan nog slechts kan goedkeuren als het geschiedt op een wijze, waardoor feiten als nu hebben plaats gehad, zooveel mogelijk kunnen worden voorkomen. Ook de Minister heeft met nadruk verklaard, dat nooit naar het zwaard mag worden gegrepen, waar het niet werkelijk noodzakelijk is hetzij met het oog op een bedreiging van de door ons gevestigde rechtsorde op de grenzen door ongeregelde toestanden, hetzij voor onze verantwoordelijkheid tegenover het buitenland voor hetgeen in Indië geschiedt, hetzij voor het tegengaan van met alle menschelijkheid strijdende misstanden, en dat bovendien eerst alle eerlijke middelen om een oorlog te voorkomen, moeten zijn uitgeput. Mochten er dus onder de militairen in Indië nog zijn, die lichter denken over het plegen van daden van geweld, dan weten zij nu dat Regeering en vertegenwoordiging zich daartegen ten sterkste wenschen te verzetten.

Ook over de toestanden ter Sumatra's Oostkust is in de Tweede Kamer een afkeurend oordeel uitgesproken. De Minister had ten slotte na herhaalden aandrang van de Commissie van Rapporteurs de conclusiën medegedeeld, waartoe de officier van justitie te Batavia, Mr. Rhemrev, na zijn onderzoek ter Sumatra's Oostkust was gekomen. Het rapport zelf van Mr. Rhemrev, waarop de conclusiën zijn gebaseerd, is niet gepubliceerd noch aan de Kamerleden ter kennisname overgelegd. Waar het ten deele een justitiëel onderzoek is geweest, bestond er werkelijk een ernstig bezwaar tegen de overlegging van het rapport. Het zou zeker wenschelijk zijn geweest, wanneer de Kamer had kunnen beoordeelen, of de conclusiën in den algemeenen zin, waarin zij luidden, door de bij het onderzoek gebleken feiten gerechtvaardigd waren. Nu dat echter niet mogelijk was, moest worden aangenomen, dat ook naar 's Ministers oordeel de conclusiën terecht uit de feiten waren getrokken; men mag toch niet veronderstellen dat de Minister de conclusiën zonder meer zou hebben gegeven, wanneer naar zijn meening de feiten niet tot de conclusiën mochten leiden. En dan wijzen die conclusiën op treurige toestanden, die inderdaad de zeer ongunstige kwalificatiën verdienden, welke daarvoor in de Kamer zijn gebezigd. Aan wien is de schuld, dat zulke toestanden daar konden bestaan? Lag het niet voor de hand, dat met nadruk werd gevraagd of de ambtenaren, die ter Sumatra's Oostkust dienden, van al de droevige feiten, die nu zijn aan den dag gekomen, niets hadden gemerkt? Hun aantal moge te klein zijn geweest met het oog op het uitgestrekte terrein en met het oog op het betrekkelijk zoo groot aantal koelies dat daar werkt; de bestuursmiddelen, die te hunner beschikking staan, mogen te beperkt zijn geweest; dat alles kan niet dienen om de ambtenaren in alle opzichten van schuld vrij te pleiten. Het is dan ook van de Regeeringstafel verklaard, dat sommige ambtenaren ernstig in de behartiging van hunne plichten zijn tekort geschoten. Blijkens de mededeelingen van den Minister is, voor zoover hier bekend is, in de latere jaren alleen in 1897 door den toenmaligen Resident een voorstel gedaan, waarin op het onvoldoende der politie is gewezen, maar sedert zijn hier geen voorstellen in die richting aangekomen. Bij dat voorstel van 1897 werd, zooals de Minister verder verklaart, de toestand toch vrij bevredigend genoemd, al was dat dan daaraan te danken dat de ondernemers zelf voor de handhaving van strenge tucht en orde onder hunne werklieden zorgden, en dikwijls handelden, alsof zij met politie-

macht over hunne koelies waren bekleed, waaruit wel eens misbruiken voortsproten. Dit had geleid tot de bekende circulaire van den Resident Scherer, waarin aan de ondernemers werd voorgehouden, dat alleen bij ontdekking op heeterdaad of ter voorkoming van ongelukken, en dan nog slechts op last van den administrateur en niet van ondergeschikten, opsluiting of afzondering mocht plaats hebben, mits opzending van den aangehoudene naar den controleur onmiddellijk denzelfden dag volgde of als het te laat mocht zijn, den volgenden morgen. Dat beschouwde de Resident Kooreman als onwettige gevangenhouding, die echter in het algemeen belang geschiedde; zijn voorstel was dus, om door aanstelling van onbezoldigde oppassers op de verschillende ondernemingen den toestand min of meer te wettigen. Dat voorstel heeft geen effect gehad, en de onbezoldigde politie-oppassers zijn niet aangesteld. Wanneer echter de misbruiken zich hadden bepaald tot aanhouding met inachtneming der circulaire, dus met dadelijk daarop volgende opzending naar den controleur, en overigens de toestand vrij bevredigend ware geweest, dan zouden bij het onderzoek van Mr. Rhemrev geen feiten aan het licht zijn gekomen, die hem zouden hebben kunnen brengen tot de door hem gestelde conclusiën; dan zou hij niet hebben kunnen schrijven, dat op de meeste ondernemingen werd geslagen, dat ernstige mishandelingen op onderscheidene ondernemingen voorkwamen en dat onwettig vrijheidberooving tot kort vóór het onderzoek vaak plaats had, waarmede hij toch niet het oog kan hebben gehad op de in de circulaire bedoelde aanhouding. Bovendien is er nog in de circulaire sprake van een zeer groot aantal doodslagen en moorden, door Inlanders en vreemde Oosterlingen op personen van gelijken landaard gepleegd.

Na de debatten in de Tweede Kamer heeft een der gewezen ambtenaren in een lezing, in den Haag gehouden, geprotesteerd tegen de blaam, welke de Regeering op de ambtenaren, die vroeger in Deli zijn geweest, heeft geworpen. In de Eerste Kamer is naar aanleiding van die lezing er op gewezen, dat een brochure op dit punt zal verschijnen en dat dan nader de zaak behoorlijk zal kunnen worden overwogen. Indien kan worden aangetoond, dat de ambtenaren hoegenaamd geen schuld hebben gehad en zij hun plicht in alle deelen hebben betracht, dan zal dit zonder eenigen twijfel door een ieder worden toegejuicht, maar hetgeen men nu uit de inlichtingen der Regeering weet, kan dezen indruk niet geven.

Wij zijn thans echter op den goeden weg. Hetgeen nu is voorgevallen, zal de ambtenaren ter Sumatra's Oostkust in hun plichtsbetrachting aanmoedigen. Voorts zijn er voorstellen tot versterking van de politie aangekondigd, wordt de arbeids-inspectie ingesteld, en is de instelling van een Raad van Justitie te Medan in ernstige overweging. En de Tweede Kamer heeft door de aanneming eener motie ingestemd met de verklaringen der Regeering omtrent genomen en te nemen maatregelen tot wegneming der misstanden, en zij heeft met dankbetuiging voor de door den Minister gegeven inlichtingen en afgelegde verklaringen, het vertrouwen uitgesproken, dat de Minister in de door hem aangegeven richting met kracht werkzaam zal zijn. Zonder hoofdelijke stemming nam de Kamer die motie aan; daaruit is dus gebleken dat de geheele Kamer den Minister ter zake steunt en hem verder steunen zal, wanneer hij zal komen met voorstellen voor maatregelen, die een waarborg kunnen geven dat toestanden, als nu door het onderzoek van Mr. Rhemrev aan den dag zijn gebracht, niet meer zullen voorkomen.

Bij de begrooting was eindelijk nog een ontwerp tot wijziging ingediend, hetwelk strekken moest om een begin te maken met de toepassing der decentralisatiewet. Te Batavia, Meester Cornelis en Buitenzorg zullen in 1905 plaatselijke zelfbesturen worden ingesteld, en daarvoor is dus noodig dat uit de algemeene geldmiddelen bepaalde bedragen worden afgezonderd ten behoeve van die plaatselijke zelfbesturen. Terwijl bij de behandeling van de decentralisatiewet van Regeeringswege op grond van de ter zake uit Indië ontvangen inlichtingen werd gezegd, dat eerst gewestelijke besturen zouden moeten worden ingesteld, omdat voor de instelling van plaatselijke besturen de noodige gegevens ontbraken en slechts door de invoering van een speciale boekhouding die gegevens zouden te verkrijgen zijn, is nader gebleken, dat ook zonder invoering van die speciale boekhouding aanstonds tot het in het leven roepen van plaatselijk bestuur kan worden overgegaan. Men had dus in Indië bezwaren uitgedacht, welke in werkelijkheid niet bestonden. Het is gelukkig, dat men nu aan die denkbeeldige bezwaren niet heeft vastgehouden, vooral omdat ook de Regeering zelf van plaatselijke besturen veel meer heil verwacht.

De taak, welke aanvankelijk volgens den leidraad van den Regeeringscommissaris voor de decentralisatie aan de plaatselijke besturen zal worden opgedragen, is niet zeer omvangrijk; zij bepaalt zich tot de behartiging van enkele burgerlijke openbare werken. Wil

men, dat flinke krachten zich voor het lidmaatschap der gemeenteraden beschikbaar stellen, dan moet men de taak der gemeenteraden niet te zeer beperken: het is alleen dan te verwachten, dat een goede samenstelling der raden wordt verkregen, wanneer men een werkelijk zelfbestuur instelt, dat, zij het ook onder toezicht, een werkkring en een bevoegdheid van eenige beteekenis heeft. Voorzichtigheid is goed, maar die voorzichtigheid moet niet worden overdreven. Er is daarom aangedrongen op uitbreiding van werkkring en bevoegdheid der raden, en de Minister heeft verklaard, dat, zooals ook vroeger was gezegd, wanneer eenmaal een begin is gemaakt, van zelf met meer kracht zal worden voortgegaan. Indien men de decentralisatie wil doen slagen, dan is het wenschelijk dat het voortgaan werkelijk met kracht en niet te langzaam geschiede. En het moet er spoedig toe komen, dat de gemeenten van eenig belang eigen ambtenaren hebben en dat zij niet afhankelijk blijven van hetgeen de ambtenaren van het departement van burgerlijke openbare werken ontwerpen en goedkeuren. De Regeeringscommissaris heeft, zooals de Minister mededeelt, meer gedaan dan hetgeen blijkt uit den leidraad, die door hem is uitgegeven; die hoofdambtenaar heeft tal van gegevens verzameld en ontwerpen voorbereid en gereedgemaakt; de volgende begrooting zal de resultaten van al dat werk aan den dag brengen.

Het Koninklijk besluit en de koloniale ordonnantiën, die ter uitwerking van de in de wet neêrgelegde beginselen noodig zijn, waren er nog niet. Het was dus niet mogelijk de wijze, waarop de in te voeren gemeentebesturen zullen werken, in alle opzichten te beoordeelen. Het ware beter geweest, wanneer de vaststelling van het Koninklijk besluit en van de Koloniale ordonnantiën niet zooveel tijd had gevorderd, en de Staten Generaal daarvan inzage hadden kunnen hebben, vóór de afzondering der plaatselijke geldmiddelen op de begrooting moest worden goedgekeurd. Men wilde echter de toepassing der decentralisatiewet niet ophouden. Met de reeds zoo lang gewenschte decentralisatie moet toch eindelijk eens een begin worden gemaakt. De vereischte wijziging der begrooting werd dus toegestaan. De Minister gaf bovendien uitvoerige inlichtingen omtrent de bepalingen, die betreffende de samenstelling der raden en betreffende de vaststelling en goedkeuring der gemeenteraadsverordeningen in het Koninklijk besluit te verwachten zijn. Een volgend jaar zullen Koninklijk besluit en koloniale ordonnantiën natuurlijk gereed zijn; er zullen dan nieuwe voor-

stellen worden gedaan voor de instelling van andere gemeentebesturen; dan zal men dus op de zaak kunnen terugkomen en haar uitvoeriger kunnen behandelen dan dit jaar geschied is.

De voornaamste onderwerpen, welke bij de behandeling der begrooting voor 1905 zijn ter sprake gekomen, zijn met het bovenstaande door mij aangestipt. Hoewel bij de onderafdeelingen verschillende gewichtige opmerkingen zijn gemaakt, heb ik toch gemeend mij bij mijne beschouwingen over de behandeling der begrooting tot het bovenstaande te moeten bepalen. En ik besluit dus deze beschouwingen met den wensch, dat de nu aangenomen hulpverschaffing en de daaruit te bekostigen buitengewone maatregelen de economische ontwikkeling van Nederlandsch Indië krachtig mogen bevorderen.

ROTTERDAM, Januari 1905.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van de voorgestelde wijzigingen in het Regeerings-Reglement.

Misschien is het een al te vermetele onderneming, wanneer iemand, die geen juridische opleiding heeft genoten, en zich met de bestudeering van wetten weinig heeft bezig gehouden, over het bovengenoemde onderwerp zijn stem laat hooren. Laat mij dadelijk zeggen, dat ik het grootste gedeelte van de beide ontwerpen onbesproken zal laten. Ik gevoel wel eenige neiging om mijn ingenomenheid uit te spreken met sommige beginselen, die in deze ontwerpen zijn belichaamd; vooral met de poging om het in Indië bestaand juridisch dualisme op te heffen, en te komen tot eenheid van Recht. Maar ik bied weerstand aan deze verleiding, omdat ik mij in deze tot oordeelen niet bevoegd acht.

Toch zal iedereen erkennen, dat de bedoelde ontwerpen iemand, wiens levenstaak het is de Zending te dienen, moeilijk koud kunnen laten. En ik hoop, dat men het zal kunnen goedkeuren, dat zoo iemand min of meer vragenderwijs eenige opmerkingen onder de aandacht der lezers van dit Tijdschrift brengt.

Een oordeel over den rechtstoestand, waarin bij aanneming dezer wetsontwerpen de Inlandsche Christenen zullen komen, is eigenlijk pas mogelijk, wanneer de algemeene verordening, die aangekondigd wordt, zal zijn vastgesteld. Toch zijn er eenige gegevens, waarop het m. i. noodig is de aandacht te vestigen.

Vooreerst verklaart de Minister (Memorie van Toelichting op art. 109, § 5, 2e al. slot): „de ondergeteekende meent, dat zeer goed een algemeene regeling kan worden ontworpen, welke zoowel voor de „burgers" in het Oostelijk gedeelte van den Archipel en voor de daarmede overeenkomende Inlandsche Christenen elders, als voor de Dessa- of Negorij-Christenen geschikt is." Ik zou geneigd zijn te gelooven, dat men het ontwerpen van zoodanig een voor geheel Indië geldende regeling nog niet heeft beproefd, ware het niet dat in de Toelichting op art. III van het wetsontwerp tot wijziging van art. 75 RR werd gezegd, dat „er hoop bestaat, dat de Koninklijke Besluiten en Koloniale ordonnanties, noodig voor het in werking treden dezer wet, spoedig voor afkondiging gereed zullen zijn." Nu zou er zeker alleszins reden zijn om rustig deze afkondiging af te wachten. Maar ik kan voorshands niet gelooven, dat een algemeene regeling mogelijk en wenschelijk is. En wat de aan deze ontwerpen toegevoegde stukken omtrent den inhoud dezer regeling te vermoeden geven, versterkt mijn ongeloof in deze.

Mij dunkt, de aan het tweede ontwerp toegevoegde nota, getiteld: „de Kerkelijke en Maatschappelijke toestand der Inlandsche Christenen", mag hier allereerst geraadpleegd worden. Wij verwachten een op nauwkeurige

gegevens gegronde beschrijving, waaruit de bestaande behoefte aan wettelijke regeling blijken zal, en die tevens de richting zal aanwijzen, waarin de gewenschte oplossing moet worden gezocht. In dit opzicht nu worden wij bitter teleurgesteld. Ik erken gaarne de waarde van dit stuk als historisch overzicht. Maar zoodra de schrijver den tegenwoordigen toestand gaat bespreken, schiet hij m. i. te kort. Reeds de onderaan de pagina's geciteerde bronnen, geven reden voor teleurstelling te vreezen: de genoemde werken zijn op zich zelf zeer verdienstelijk, maar geven nu eenmaal nagenoeg niets, wat in dit verband noodig is. Het schijnt, dat de schrijver alleen noodig heeft geoordeeld te betoogen, dat de toestanden onder Inlandsche Christenen zoozeer van die onder hun Heidensche of Mohammedaansche volksgenooten verschillen, dat ze afzonderlijke regelingen noodig maken. Maar was het nog wel noodig dit te bewijzen? En wat nu het eigenaardige dezer toestanden betreft, dit schijnt voor den schrijver voornamelijk te bestaan in de assimilatie aan Westersche begrippen en toestanden. Dat deze assimilatie bestaat zal wel niemand ontkennen. Maar vooreerst wordt ze, zoowel door vriend als vijand, veelal als een der minst gewenschte gevolgen der Zending beschouwd. En ik meen dat elk der zake kundige zal moeten toestemmen, dat ze veel oppervlakkiger is, dan men meestal denkt, en dat in elk geval met het woord „assimilatie aan Europeesche toestanden", het maatschappelijk en kerkelijk leven der Inlandsche Christenen niet dan zeer gebrekkig is gekenschetst. Wanneer men naast deze nota legt de „Bouwstoffen voor een Regeling van het Huwelijksrecht en voor de invoering van den Burgerlijken Stand onder de Inlandsche Christenen op Java", van Mr. F. C. Hekmeijer, en het eerste deel van de „Regeling van het Privaatrecht voor de Inlandsche Bevolking van de Minahassadistricten der Residentie Menado" door Mr J. H. Carpentier Alting, dan valt dunkt mij de vergelijking ten gunste dezer beide laatstgenoemde geschriften uit. Hier wordt een grondig onderzoek ingesteld naar de bestaande toestanden, en met behulp der verkregen resultaten worden plannen voor de toekomst gemaakt. Deze plannen zelf bespreek ik nu hier niet: dat de methode de eenig ware is, schijnt mij moeilijk tegen te spreken. Trouwens de schrijver der nota heeft, blijkens den door hem gekozen titel, een poging willen doen om deze zelfde methode toe te passen, met een resultaat, dat m. i. voor „eene algemeene regeling", die de Minister meent te kunnen ontwerpen, niet gunstig is.

Immers wanneer men zich afvraagt, wat nu eigenlijk uit deze nota blijkt, dan meen ik twee punten te moeten noemen. Vooreerst dat „de patriarchale leiding der Zendelingen niet slechts het godsdienstige, maar ook het openbare en maatschappelijke leven hunner gemeenteleden heeft beheerscht. Hun invloed is bijna altijd voldoende om rechtsconflicten te voorkomen, of althans die in der minne te beëindigen naar hun subjectief gevoel van billijkheid. Bij conflicten tusschen hunne gemeenteleden en onchristen landgenooten gelukt hun doorgaans hetzelfde door hun persoonlijken invloed bij het Europeesch of inlandsch Bestuur" (pag. 7). Mij dunkt deze zinsnede, die ik overigens niet in alle onderdeelen voor mijn rekening neem, geeft aanleiding te vermoeden, dat er toch nog streken zijn, waar het ingrijpen der overheid nog niet dadelijk noodig is. En een Regeering, die de Zending genegen is, mag zich wel eens tweemaal bedenken eer zij zonder werkelijk gebleken noodzakelijkheid, daartoe

overgaat. De schrijver bedoelt natuurlijk niet, dat het „subjectief gevoel van billijkheid" der zendelingen van twijfelachtige waarde zoude zijn. In dat geval zouden zij zeker zeer weinig berekend zijn voor hun taak. Want met de verkondiging van het Evangelie zal toch wel gepaard moeten gaan het wekken van zuiverder gevoelens van billijkheid. Ik vermoed dus, dat de schrijver niet bedoelt het vermoeden te wekken, dat de betrokken „gemeenteleden" zoo eenigszins „bij den duivel te biecht waren" toen zij overgelaten werden aan het „subjectief gevoel van billijkheid" hunner zendelingen. Maar dan zal men ook moeten erkennen, dat deze toestand zijne niet te miskennen voordeelen aanbiedt. De zendeling, die elk dwangmiddel mist, en die alleen over zijn „patriarchalen invloed", alias zedelijk overwicht, beschikt, kan hier alleen zijn alleszins betrouwbaar billijkheidsgevoel doen triumfeeren, wanneer het hem gelukt daarvoor sympathie te wekken in de harten der gemeenteleden, waarmede hij te doen heeft. Hij voorkomt dus niet alleen standjes of rechtsconflicten, maar wekt ook een zuiverder rechtsgevoel bij de gemeenteleden in quaestie. En ik kan er bijvoegen, dat dit menigmaal is gelukt ook bij onchristenen (tegenover wie hun patriarchale invloed de zendelingen dus in den steek liet) en dat zonder eenige medewerking van het Europeesch en Inlandsch Bestuur. Quid leges sine moribus? Laat men toch voorzichtig zijn geen wetten in te voeren, die boven het rechtsbewustzijn des volks uitgaan. En laat men den zendelingen tijd laten om ook dit terrein te bearbeiden en de gewenschte vernieuwing te bewerken. Jammer dat de schrijver der nota geen enkele poging doet, om te constateeren welke maatregelen het rechtsbewustzijn der inlandsche Christenen eischt en mogelijk maakt.

Had hij dit gedaan, dan zou hij tot de conclusie zijn gekomen, dat dit op de verschillende zendingsvelden zeer verschillend is, al naar gelang het Evangelie er langer, en met meer of minder succes is doorgedrongen. Trouwens dit is zóó duidelijk, dat de schrijver aan die ontdekking niet geheel ontkomen kan, en hiermede kom ik tot het tweede punt, waarop ik bij de bespreking dezer nota wilde wijzen. Wij hebben reeds gezien, dat de schrijver den invloed van het Christendom voornamelijk als een assimilatieproces aan Westersche toestanden en begrippen opvat. Welnu hij constateert, dat dit assimilatieproces lang niet overal even ver gevorderd is. Mij dunkt, de conclusie ligt voor de hand, dat dan ook de behoeften zeer verschillend zullen zijn, m.a.w. één enkele algemeene regeling voor geheel Indië, die de Minister mogelijk acht, zal vermoedelijk op het eene terrein veel te veel, en op het andere veel te weinig regelen en ten slotte nergens voldoen.

Intusschen, ook de Memorie van Toelichting op art. 109 geeft eenig licht, omtrent den inhoud der algemeene, voor geheel Indië geldende regeling, die men wil ontwerpen. Ik citeer den geheelen passus. Ze luidt:

„De grondslagen voor deze regeling die bij Koninklijk Besluit zal worden vastgesteld, zijn de volgende. Burgerrechtelijk zijn de inlandsche Christenen aan dezelfde voorschriften als de Europeanen onderworpen, voor zoover die voorschriften niet onvereenigbaar zijn met het gewoonterecht, dat zij als het hunne erkennen en opvolgen; of met de bijzondere, bij algemeene verordeningen, voor hen of voor een deel hunner vastgestelde bepalingen, dan wel met de bepalingen, welke voor Inlanders in het algemeen gelden, voor zoover laatstgenoemde bepalingen niet blijkbaar alleen Mohammedanen of Heidenen op

het oog hebben. Iets dergelijks heeft reeds van de 17e eeuw af in Menado en op de Ambonsche Eilanden gegolden ten aanzien van de Negorij-Christenen Zoo vaardigde in 1651 de toenmalige „landvoogd" van Amboina, De Vlaming van Oudshoorn, eene regeling uit, waarvan de artikelen 11 en 12 in substantie bepalen, dat het Hollandsche huwelijksgoederenrecht en het Hollandsche erfrecht op de Negorij-Christenen toepasselijk zouden zijn, „excepto de landen, die een geheel geslacht toekomen, alzoo die te allen tijde bij het geslacht blijven, en bij versterf weder op de negorij devolveeren." Dit laatste doelt blijkbaar op de, ook tegenwoordig in de Ambonsche negorijen bestaande, instelling der zoogenaamde dati-goederen. In denzelfden geest zal op Java het dessa-recht aan het Indisch Burgerlijk Wetboek derogeeren, en zullen de inlandsche Christenen overal bevoegd blijven tot uitoefening der inlandsche zakelijke rechten op den grond, bij de agrarische verordeningen gewaarborgd. De omvang van het inlandsch gemeentelijk verband in Nederlandsch-Indië is niet slechts van publiekrechtelijken, maar ook van privaatrechtelijken aard; terwijl men, wat de zooeven genoemde bijzondere bepalingen betreft, voor de inlandsche Christenen of voor een deel hunner vastgesteld, te denken heeft aan vereenvoudiging van sommige formaliteiten, ten aanzien van het familierecht, in het Eerste Boek van het Indisch Burgerlijk Wetboek omschreven. Het spreekt van zelf, *dat het gewoonterecht der inlandsche Christenen hun gewoonterecht blijft* [1]), ook al hebben zij dit met andere Inlanders gemeen, mits het geen specifiek Mohammedaansch of Heidensch karakter draagt. Het zal echter, in verband met deze beperking, noodig zijn in het Koninklijk Besluit, dat de beginselen voor den rechtstoestand der inlandsche Christenen zal vaststellen, de artikelen van het Indisch Burgerlijk Wetboek te noemen, waarvan door geene instellingen of gebruiken mag worden afgeweken."

Er is zeker in dit alles zeer veel dat ik van harte toejuich. Wat gezegd wordt omtrent de agrarische verordeningen, het dessa-recht der Javanen, de vereenvoudiging der formaliteiten, heeft mijn volledige sympathie. Met bizonder genoegen constateer ik, dat de Minister tot tweemalen toe spreekt van het „gewoonterecht der inlandsche Christenen," dat „hun gewoonterecht blijft." Ik kom op dit punt nader terug. Maar ik zou willen vragen, of nu mijn juridische onbekwaamheid mij parten speelt, als ik den indruk krijg, dat de breede opzet in de eerste zinsnede van het citaat, een ander resultaat doet verwachten, dan het, dunkt mij, vrij magere slot geeft. In den aanvang wordt gezegd, dat de inl. Christenen „burgerrechtelijk onderworpen zullen zijn aan dezelfde voorschriften als de Europeanen." Onwillekeurig denkt men hier aan het Ind. B. W. Andere burgerrechtelijke voorschriften, zoo ze er zijn, liggen zeker zoo niet voor de hand. Later wordt dan ook dit wetboek uitdrukkelijk genoemd, maar nu schijnt het reeds tot één boek, het eerste, te zijn geslonken. En aan het slot wordt nog alleen maar gesproken van „*de artikelen* [1]) van het Ind. B. W., waarvan door geene instellingen of gebruiken mag worden afgeweken." Ik krijg den indruk, dat men, zoodra men de zaak eenigszins gaat praeciseeren, gevoelt, dat men telkens uitzonderingen zal moeten toelaten, zooveel misschien, dat er toch eigenlijk van een algemeene regeling niet veel overblijft.

---

[1]) Ik cursiveer.

Nu spijt het mij zeer dat de Minister de artikelen van het Ind. B. W. niet noemt, waarvan in geen geval mag worden afgeweken. Ik moet nu wel een greep in het duister doen, maar geloof toch dat, als het later blijkt, dat ik mij heb vergist, men zal moeten toestemmen, dat ik die artikelen noemde, die het meest voor de hand liggen.

Ik denk allereerst aan art. 27, dat de monogamie voorschrijft. Maar hier rijst nu reeds dadelijk een moeilijkheid. In de Bataklanden op Sumatra en op Halmaheira worden polygamisten, bij hun overgang tot het Christendom, niet gedwongen al hun vrouwen op ééne na weg te zenden. Men heeft steeds de bekeerlingen er op gewezen, dat zij tegenover al hunne vrouwen zedelijke verplichtingen hebben, die alleen door den dood vervallen. Natuurlijk mag een Christen-polygamist, na het overlijden van een zijner vrouwen, geen nieuw huwelijk aangaan, wanneer daardoor zijn polygaam huwelijk zou worden bestendigd. Deze zendingpraxis, die in onze Koloniën vrij algemeen is, moge discutabel zijn, men zal moeten toegeven, dat ernstige gronden tot verdediging daarvan kunnen worden aangevoerd. En in elk geval meen ik, dat aan de mannen der praktijk, in casu de zendelingen, in zaken als deze de meest volkomen vrijheid gelaten moet worden, en dat het allerminst de taak der Regeering is, om die vrijheid, zij het dan ook slechts zijdelings, te belemmeren. Eerst wanneer de toestanden op een zendingveld, waar deze quaestie zich voordoet, zich hebben geconsolideerd, is het oogenblik voor het ingrijpen der Regeering gekomen.

Ik denk verder aan art. 28: „tot het wezen van het huwelijk wordt de vrije toestemming van de aanstaande echtgenooten vereischt." Men meene toch niet, dat men in deze in Indië gemakkelijk achter de waarheid komt. De eenvoudige getuigenis van de betrokken personen, heeft niet voldoende zekerheid. Soms is een bepaalde bloedverwant degene met wie men bij voorkeur trouwt. En het is zeer wel mogelijk, dat ook Christeninlanders zich in dezen niet kunnen ontworstelen aan de heerschappij van de adat, en dus hun huwelijk laten doorgaan, zonder dat van „vrije toestemming" in onzen zin van het woord sprake is. Dan volgt de leeftijd, waarop een huwelijk voor een jongen man en een jonge dochter geoorloofd is; de graden van verwantschap, die een huwelijk toelaten of verbieden, waaromtrent de begrippen in Indië vaak zoo hemelsbreed van de onze verschillen. Verder de formaliteiten; de Minister wil ze beperken, en ik neem gaarne en dankbaar acte van ZEx's verklaring. Maar ik denk, dat in sommige gevallen de beperking vrijwel met afschaffing zal gelijkstaan. Ik noem verder den bruidschat, en den invloed, dien hij uitoefent, die niet eenvoudig door officieele afschaffing kan worden gebroken; de echtscheiding; het erfrecht; het vaderschap en de afstamming van natuurlijke kinderen. Men bedenke dat in Indie nog zeer vaak het bezit van vele kinderen finantieel voordeel aanbrengt, zoodat men er menigmaal op uit is om zijn vaderschap over natuurlijke kinderen te bewijzen, in plaats van het, zooals bij ons, te loochenen. Iedereen zal gevoelen, dat wij hier quaesties raken van zeer intiemen aard, waartegenover groote voorzichtigheid, en vooral grondige kennis van plaatselijke toestanden dringend noodzakelijk is. Het gaat niet aan daartegenover eenvoudig eenige artikelen van het B. W. te noemen, waarvan niet mag worden afgeweken.

Men plaatse eens naast elkander de Minahassa en Halmaheira In eerst-

genoemd gewest, waar de Evangelisatie reeds in de dagen der Compagnie begon, en vooral sedert 1831 krachtig werd voortgezet, is het totaal verdwijnen van het Heidendom slecht een quaestie van tijd. Men acht er de dagen gekomen voor de invoering van den Burgerlijken Stand, van het burgelijk huwelijk enz. Op Halmaheira openbaarde zich in 1898 plotseling onder een groot deel der bevolking geneigdheid om het Evangelie aan te nemen. De aanleiding daartoe was zeker voor een niet gering deel van politieken aard, namelijk ontevredenheid over het bestuur van den Sultan van Ternate. De bewijzen, dat de beweging niettemin serieus is, en aanleiding geeft er zeer goede resultaten van te verwachten, zijn in overvloed voorhanden. Toch spreekt het vanzelf, dat de toestanden nog hemelsbreed verschillen van die in de Minahassa. Vooral over het huwelijk en alles wat met het sexueele leven samenhangt, wijzigen zich de beschouwingen niet dan langzaam. De zendeling staat tegenover het heidensch huwelijk niet als tegenover een instituut, dat hij met geweld moet bestrijden. Gehuwde Heidenen, die tot het Christendom overgaan, worden niet gedwongen hun huwelijk, misschien reeds voor 10 of 20 jaren gesloten, nu nog eens op christelijke wijze te laten voltrekken. Men kan en mag een huwelijk, op heidensche wijze overeenkomstig de adat gesloten, niet eenvoudig voor concubinaat verklaren. De zendeling zelf erkent dus het goed recht van dit huwelijk. Wat wonder, dat het in de schatting des volks nog langen tijd zijn waarde behoudt? Nu nog leven in Ambon zeer velen volgens Europeesche begrippen in concubinaat, maar volgens de beschouwing van den inlander eenvoudig op 's lands wijs in alle eer en deugd gehuwd. En nu zegge men niet, dat de Staat hier helpend optreedt, wanneer hij, door aan het huwelijk, op welke wijze dan ook, een wettelijke sanctie te geven, dit christelijk huwelijk in de schatting des volks verhoogt. Het tegendeel is helaas waar. In dit opzicht is het voorbeeeld van de Minahassa buitengewoon leerzaam. Sedert de invoering van Ind. Staatsblad 1861 No. 38, dat het huwelijk der inlandsche Christenen ook in dit gewest regelde, is daar het aantal van in concubinaat levenden bepaald toegenomen. Immers ondanks het feit, dat dit Reglement nadrukkelijk vrije toestemming van beide partijen als onmisbare voorwaarde voor het sluiten van een huwelijk eischt, komt het ook daar zeer vaak voor, dat een huwelijk wordt gesloten, zonder dat van eenige wederzijdsche neiging sprake is. Zulke huwelijken zijn meestal van korten duur, evenwel zonder dat ze door wettige echtscheiding worden ontbonden. Bij onderling goedvinden verlaten partijen elkander, om ieder een nieuwe verbintenis aan te gaan, die nu op het standpunt der wet concubinaat heet, maar in de schatting des volks zulks allerminst is. Het uitsluitend recht van de overheid (in casu N. B. een vreemde!) om door haar sanctie de samenleving van een man en een vrouw tot een wettig huwelijk te maken, is nog niet voldoende in het volksbewustzijn doorgedrongen. Toch is men nu (ruim 40 jaren na de invoering van het Staatsblad 1861 No. 38!) zoover, dat verder ingrijpen van de overheid mogelijk en wenschelijk schijnt. Maar wat moet er van worden, voor welke ontzaglijke moeilijkheden plaatst men de zendelingen, wanneer men hen overal dwingt te anticipeeren op toestanden, die op vele plaatsen eerst na verloop van 10-tallen van jaren zullen kunnen g r o e i e n? Ik beroep mij hier op de reeds vermelde nota over het kerkelijk en maatschappelijk leven der Inlandsche Christenen. Deze

erkent nadrukkelijk, dat er groot verschil bestaat tusschen de toestanden od verschillende zendingvelden. Laat men, als men dit erkent, dan ook daarmede rekening houden.

Op grond van het bovenstaande sta ik eenigszins sceptisch tegenover de regeling, waarmede men hoopt spoedig gereed te komen. De inhoud der reeds meer genoemde nota, het feit dat men, voor zoover ik weet, geen zendelingen raadpleegde, geeft aanleiding te vreezen, dat men zich niet voldoende op de hoogte heeft gesteld van de bestaande toestanden in de Inlandsche Christengemeenten. Ik heb slechts zeer weinig gememoreerd van het vele dat te noemen zou zijn, om de noodzakelijkheid van zoodanig onderzoek te betoogen.

Dit onderzoek zal natuurlijk tijd kosten. Daardoor zal de invoering dezer wetten worden uitgesteld voor onbepaalden tijd. Dit schijnt mij, om de belangrijke verbeteringen, die zij brengen of beloven, zeker niet gewenscht. Maar ik meen, dat het uitstel kan worden voorkomen, wanneer men in de redactie van art. 75 (nieuw) eenige woorden schrapt, nl. in al. 2 de woorden: „die Mohammedanen of Heidenen zijn"; en in de laatste alinea de woorden: „Mohammedaansche of Heidensche". De bedoeling is duidelijk. Wordt de algemeene verordening, die den rechtstoestand der inl. Christenen regelt, niet afgekondigd gelijktijdig met de invoering dezer wetsartikelen, dan zou die rechtstoestand totaal onzeker worden. Schrapt men de door mij genoemde woorden, dan blijven ook de inl. Christenen, tot aan de afkondiging van bedoelde algemeene verordening, onderworpen „zooveel hun burgerlijk recht betreft, aan hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken". Vooral wanneer men (en ik geloof dat men door het onderzoek, waarop ik aandring, daartoe van zelf zal komen) ten slotte weder terugkeert tot het systeem van plaatselijke regelingen, is de door mij voorgestelde redactiewijziging noodzakelijk. Immers er zullen dan waarschijnlijk verschillende streken zijn, waar de inl. Christenen nog ettelijke tientallen van jaren zullen onderworpen blijven aan hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken. De redactie van al. 1 van art. 75 (nieuw) verzet zich daartegen niet. Immers de onderdeelen der hoofdgroepen daar genoemd, behoeven niet ethnographisch en godsdienstig, maar kunnen ook geographisch onderscheiden zijn. [1])

Natuurlijk zal men mij hier dadelijk op de vingers tikken. Die „godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken" van Inlandsche Christenen, waarop gij U beroept, zal men zeggen, bestaan niet. De Memorie van Toelichting op art. 109 is in dit opzicht zeer beslist. Ze zegt (§ 4, voorlaatste alinea) het volgende: „en neemt men aan, dat volgens de derde alinea van art. 75 onder de „instellingen" der Christen Inlanders hun eigen recht is te begrijpen, en dat dientengevolge met de uitdrukking „dezelfde instellingen" in art. 109 is bedoeld een onderwerping der inlandsche Christenen, wat het familie en erfrecht betreft, aan hun eigen godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, dan wordt de zaak nog erger. Dan immers weet niemand te zeggen, wat

[1]) Mij dunkt dat ook in art. 109, derde lid, de beperking op regel 1 t/m 3 genoemd, niet alleen moet gelden voor inlandsche Christenen. Art 75, 1ste lid, maakt toch immers ook voor andere onderdeelen van de hoofdgroep „Inlanders", afzonderlijke algemeene verordeningen mogelijk.

het familie en erfrecht der inlandsche Christenen is." Dat de Minister dit schrijft, na zich te hebben laten voorlichten door den schrijver van de nota over den kerkelijken en maatschappelijken toestand der inl. Christenen, verwondert mij niet. Maar wel, dat deze schrijver niet noodig heeft geacht, eens te onderzoeken, of inderdaad niemand het familie- en erfrecht van de inl. Christenen weet aan te wijzen. Het zou toch wel wonder zijn als, nadat het Protestantsche Christendom (om nu van de R. C. missie niet te spreken) sedert ruim 250 jaren is ingevoerd bv. op Ambon en daar is aangenomen (let wel!) niet alleen door de behoeftigen, maar ook door de rijken, in al dien tijd niet een zeker gewoonterecht ware ontstaan in familiezaken en in erfenisquaesties, een gewoonterecht, dat voldoende bekend is, en volgens hetwelk in geval van procedures, die ook toch in die 2½ eeuw wel eens zullen zijn voorgekomen, is recht gesproken. Omtrent de Minahassa kan hetzelfde gezegd worden. Mr. Carpentier Alting heeft dienaangaande belangrijke gegevens gepubliceerd, en zijn ontwerpen zijn zeker niet anders dan de codificatie van de regels, door hem gedurende zijn (ik meen) zesjarig praesidentschap van den Landraad te Menado toegepast, en waarschijnlijk reeds van zijn voorgangers overgenomen. En wanneer de schrijver der nota zich de moeite had gegeven, eens op informatie uit te gaan bij de Duitsche zendelingen op Sumatra, die in zoo menig opzicht hebben getoond, dat zij beter weten te organiseeren dan wij Hollanders, dan zou hij hebben vernomen, dat men daar reeds in 1881, met behulp van ontwikkelde inlandsche hoofden en onderwijzers „het familie- en erfrecht der inl. Christenen" op schrift heeft gesteld, zoodat daar toch waarlijk niet geldt, dat „niemand weet te zeggen, wat het familie en erfrecht der inl. Christenen is." Het behoeft daar niet eens meer *gezegd* te worden; een ieder kan het *lezen*, en de bepalingen zijn aan de Regeering bekend. Men is daar, ik meen een zes à zeven jaar geleden, nog verder gegaan, en heeft een uitvoerig geschrift over de adat door ontwikkelde inlanders laten opstellen en door den druk openbaar gemaakt(welk geschrift thans geleidelijk in de „Mededeelingen van wege het Nederlandsch Zendelinggenootschap zal worden gepubliceerd), om zoodoende nog nauwkeuriger en vollediger het familie- en erfrecht der inlandsche Christenen te kunnen vaststellen. En eindelijk, wanneer de schrijver der nota zich gewend had tot Zendeling A. Kruyt te Modjo-Warno, of tot de zendelingen op Sangi en Talaua, zelfs tot die op Halmaheira, waar het succes der Zending nog van zoo recenten datum is, dan zou hij den Minister gegevens hebben verschaft, die een gansch nieuw licht over de quaestie doen opgaan. En zeker zou men tot de conclusie zijn gekomen, dat er omtrent het familie- en erfrecht der inlandsche Christenen heel wat meer vastheid bestaat, dan omtrent dat van de onchristenen.

Trouwens, is niet de Minister in sommige opzichten met zich zelf in strijd? Ik weet wel, dat over de beteekenis der uitdrukking „godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken" zeer spitsvondig geredeneerd kan worden en geredeneerd is. Zoo b.v. over de quaestie of het bijvoegelijk naamwoord „godsdienstig" alleen behoort bij de „wetten" dan wel ook bij „instellingen en gebruiken." Maar ik durf toch volhouden, dat men met die woorden eenvoudig heeft bedoeld d e a d a t, en dat dit woord, in fatsoenlijk Hollandsch over gezet zijnde, zoo ongeveer luidt als *gewoonte* of *gewoonterecht*. En is het nu wel consequent, wanneer de Minister in § 4 beweert, dat niemand weet te zeggen,

wat „het familie- en erfrecht (een deel van de adat) der inlandsche Christenen is," en in het reeds door mij geciteerde gedeelte van § 5 tot twee malen toe van het „gewoonterecht der inlandsche Christenen" spreekt, dat gehandhaafd moet worden, immers „hun gewoonterecht blijft", en waarvan dan toch zeker wel iemand ondersteld wordt te kunnen zeggen wat het is!

Men versta mij intusschen niet verkeerd. Ik zal de laatste zijn om te beweren, dat dit gewoonterecht voldoende zekerheid aanbiedt. Dit geldt trouwens niet alleen voor inl. Christenen, maar ook voor hun Mohammedaansche of Heidensche volksgenooten, vooral voor de laatsten zeker in sterker mate dan voor de Christenen Maar in die streken, waar het Christendom de overhand heeft verkregen, wordt dit bezwaar soms levendig gevoeld. Ik verheug mij er dan ook zeer over, dat deze wetsontwerpen, wanneer ze worden aangenomen, er onvermijdelijk toe zullen leiden, dat in de bestaande leemten spoedig wordt voorzien. Zeker zal daarvoor de Minahassa dan in de eerste plaats in aanmerking komen, en dan zal het m.i. blijken, dat Mr. Carpentier Alting (wiens resultaten ik overigens niet alle zou willen verdedigen), en Mr. Hekmeyer (door zijn critiek in het laatste Juli-nummer van dit Tijdschrift) niet ten eenenmale vergeefsch werk hebben verricht. Van het krachtig initiatief van Minister Idenburg mag in deze veel worden verwacht, en ik geloof niet dat Z.Exc. de door mij verdedigde methode zal beschouwen als een principieele afwijking van de zijne. En in elk geval bedoel ook ik allerminst de zaken zoo te laten als ze zijn. Maar ik meen wel, dat wat in de Minahassa, en op eenige andere terreinen, mogelijk is, nog niet overal kan geschiede. In de streken, waar de Evangelisatie nog in den aanvang is, verandert het familie- en erfrecht niet plotseling maar geleidelijk. Het is wenschelijk den zuurdeesem des Evangelies in deze streken nog eerst wat verder te laten doorwerken, opdat de „mores" aanwezig zijn, als de „leges" worden afgekondigd, en deze laatste aan de eerste een stoot kunnen geven in de gewenschte richting.

Ik dring dus aan op plaatselijk onderzoek. In het bovenstaande heb ik medegedeeld, waarom dit m. i. ten gevolge zal hebben, dat men van het maken van een algemeene regeling voor geheel Indië zal afzien. Intusschen, ik wil op de resultaten niet vooruitloopen. Mocht het blijken, dat inderdaad uniforme maatregelen voor geheel Indië mogelijk zijn, des te beter. Ik ben waarlijk geen voorstander van onnoodige paperassen- en reglementenrommel. Maar men bedenke, dat de te maken regeling niet alleen pasklaar moet zijn voor thans reeds bestaande zendingvelden (en die zijn reeds zoo verschillend!) maar ook voor alle toekomstige. En wie nu iets weet van de nog zoo geheel ongeordende toestanden op de terreinen, die in wording zijn, die zal toestemmen dat een regeling, die pasklaar moet zijn èn voor deze, èn voor Ambon en de Minahassa, wel wat gelijkt op de quadratuur van den cirkel.

Ook meene men niet, dat ik behoor tot degenen, die met zekere ethnographische liefhebberij, die soms tot manie dreigt over te slaan, allerlei plaatselijke adats en adatjes willen instandhouden en in Reglementen vast leggen. Zoo ben ik er niet onverdeeld mede ingenomen, dat Mr. Carpentier Alting de adoptie in de Minahassa wil in stand houden. Intusschen, men zij in dit opzicht voorzichtig; de door Reglementen genegeerde adat blijft wel eens voortleven, beter misschien in dit verband, voortwoekeren, en belemmert openlijk of bedektelijk de gunstige werking van nieuwe bepalingen. Ik heb eens

gehoord van een vonnis van een Landraad, den verkoop van een stuk grond gelastende, dat onuitvoerbaar bleek, omdat vervreemding streed met de adat. Reeds tweemalen is bedoeld stuk grond overgegaan van den onwettigen bezitter op zijn wettigen erfgenaam, en deze oefent nog steeds ongestoord, schoon onwettig, het bezitrecht uit. Wij regeeren nu eenmaal over een volk, dat niet alleen in zeden en gewoonten, maar vooral in sentiment hemelsbreed van ons verschilt; men kan hiermede nooit te veel rekening houden. Men late verdwijnen wat verdwijnen kan, maar nadat men ernstig heeft onderzocht, of inderdaad het moment voor verdwijnen gekomen is.

Ik heb reeds opgemerkt, dat de neiging tot assimilatie aan Westersche toestanden enz., die vooral ook onder Inlandsche Christenen valt waar te nemen, zeker niet een gewenscht gevolg is van den overgang tot het Christendom. In vele streken beschouwt de bevolking het Christen-worden als geheel synoniem met Hollander-worden. Dit is wel begrijpelijk, omdat het Evangelie nu eenmaal door Hollanders aan de inboorlingen in onze koloniën wordt gebracht. Maar het is duidelijk, dat het een ernstig bezwaar is tegen de gewenschte uitbreiding van het Christendom, vooral onder die volken, die nationaal bewustzijn en karakter hebben. En dezen bieden juist aan de Zending een zeer begeerlijk arbeidsveld! Het ligt zeker niet op haar weg dit nationaal bewustzijn te onderdrukken; veeleer om het aan te wakkeren waar het sluimert. De geschiedenis leert, dat nationaal en godsdienstig bewustzijn elkander vaak steunen. Onder deze omstandigheden gevoelt men, dat de moeilijkheden, waarmede de Zending te kampen heeft, worden vermeerderd, wanneer pas bekeerde Heidenen of Mohammedanen, vooral daar, waar hun aantal nog bij 10tallen of eenheden wordt geteld, onmiddellijk na hun overgang, worden geplaatst onder officieel door de Hollanders afgekondigde wetten. Daarentegen is het een voordeel wanneer, zooals nu in de Minahassa mogelijk blijkt, nieuwe bepalingen worden gemaakt, die zoowel voor Christenen als Heidenen bruikbaar zijn. Door het eerste wordt het wanbegrip, dat Christen-worden gelijk is aan Hollander-worden, aangewakkerd; door het tweede wordt het ondermijnd.

Men heeft de voorstanders van partieële regelingen, volgens de methode van Minister Cremer, verweten, dat zij het aantal reglementen onnoodig vermeerderen. Ik geloof ten onrechte. Ik meen dat het hun bedoeling is, eerst door middel van plaatselijk onderzoek de feitelijk bestaande behoeften te leeren kennen, en daarin te voorzien door middel van bepalingen, die er zooveel mogelijk op ingericht zijn, dat ze ook elders hun toepassing kunnen vinden. Men verkrijgt dan het zeer belangrijke voordeel, dat men werkt met een regeling, die reeds aan de praktijk is getoetst.

In verband met den rechtstoestand van inlandsche Christenen heeft men vaak eenige punten genoemd, die er eigenlijk niet bij hooren, maar die ik nu toch ook even wil bespreken. Allereerst art. 17 van de instructie der Regenten op Java en Madoera (I. S. 1867 No. 114 B) tengevolge waarvan zij, na hun overgang tot het Christendom, hun betrekking zouden moeten neerleggen. Dit is zeker in strijd met het beginsel van godsdienstvrijheid, in art. 129 R. R. gehandhaafd, en wijziging is dus noodig. Verder wees men er op, dat een Mohammedaan, tot het Christendom overgaande, door zijn bloedverwanten wordt onterfd; en dat afvalligen, na hun Christelijke echtgenoote

verlaten te hebben, en zonder dat hun Christelijk huwelijk eerst ontbonden is, door den penghoeloe op Mohammedaansche wijze in den echt worden verbonden, een praktijk, waardoor vaak afvalligen worden gekweekt. Het wil mij echter voorkomen, dat om deze twee laatste bezwaren, vooral het eerste der twee, op te heffen, de Regeering wijziging zou moeten brengen ten behoeve der inlandsche Christenen in het familie- en erfrecht der Mohammedanen. Zeker zou dit zeer gewenscht zijn. Maar dat het ook mogelijk is, durf ik niet beweren.

Ten slotte nog deze opmerking. Door de aanneming dezer wetsvoordrachten zullen alle Vreemde Oosterlingen, zoo zij Christen worden, geheel als Europeanen worden behandeld. Ik weet wel, dat volgens vele uitleggers van gezag dit reeds ligt opgesloten in het art. 109 R. R. (oude redactie), maar niemand heeft ooit aan deze toepassing gedacht. Nu zal ze voortaan officieel worden erkend. Begrijp ik de zaak goed, dan zal daardoor bv. een Chinees, Christen geworden, belasting betalen als een Europeaan, d.w.z. belangrijk minder dan vroeger, en vrijheid erlangen om zich in de binnenlanden en elders te bewegen, evenals een Europeaan. Op deze wijze wordt het Christenworden voor den Chinees voortaan een zeer voordeelige zaak. Hiervan kan allicht een groote toename van het aantal bekeerde Chineezen het gevo'g zijn, bij wie de overgang tot het Christendom niet het gevolg is van overtuiging. Ik betwijfel of dit, zoowel op het standpunt der Regeering als op dat der zending, wenschelijk moet worden geacht.

J. W. GUNNING.
Dir. Secr. van het Nederl. Zendelinggenootschap.

ROTTERDAM, Januari 1905.

Consonantverbinding in 't Javaansch,

DOOR

H. N. KILIAAN,

O. I. Ambtenaar met verlof.

Bij verbinding van een consonant met eene andere van dezelfde lettergreep doen zich in 't Javaansch eigenaardigheden voor die ik reden heb te gelooven dat de aandacht van Javaansche taalbeoefenaars alleszins waard zijn. Hiermee wil ik echter niet juist zeggen dat zij slechts zaken zouden betreffen die tot dusverre onbekend zijn gebleven. Integendeel de meeste ervan althans zijn reeds door anderen geconstateerd; maar zij zullen als klankwetten geformuleerd worden om hun onderling verband beter te kunnen aantoonen dan tot nog toe is geschied. Ook de wet van het verkorten van afgeleide woordherhalingen zal, hoewel zij slechts voor een deel bedoelde verbinding raakt, volledigheidshalve in haar geheel worden besproken. En dit is te meer noodig, aangezien de in den laatsten tijd wel meer verkondigde theorie die het verschil tusschen een verkorte en een onverkorte woordverdubbeling heet te verklaren, bij het licht dier klankwet bekeken, als een zeepbel zal uiteenspatten.

De 1e klankwet: de verbindbaarheid van een neusklank met een andere consonant van hetzelfde geslacht. — In actieve werkwoordvormen gaat de neusklank van het prefix, oorspronkelijk een sluitletter, met de zachte beginconsonant van het grondwoord een verbinding aan, zoodat de afgeleide vorm thans een lettergreep minder heeft; bijv.: *nggulung, njdjaluq, nḍuḍuq, ndadaq, mbanting*; van *anggulung, angdjaluq*, enz. Begint het grondwoord echter met een neusklank, dan smelt met dezen die van het prefix tot een enkelen neusklank van hetzelfde geslacht samen. Zoo staat het actief *ngengehi* tegenover het passief *dingengehi*, *njunjuq* tegenover *dinjunjuq*, *najub* tegenover *dinajub*, *maru* tegenover *dimaru*.[1]) Evenmin heeft consonantverbinding plaats daar waar het grondwoord met een scherpe consonant begint die ten minste geen smeltletter is: zij verdwijnt, terwijl het prefix dezelfde verandering als in bovengenoemde gevallen ondergaat, bijv. *nuṭuq* van *ṭuṭuq*, enz.

Het spreekt haast van zelf dat ten minste dezelfde verbindingen midden in een stamwoord kunnen worden vernomen, wanneer een nasale sluitletter van een lettergreep met een niet-nasale beginletter van een volgende samenkomt; *kĕmbang* bijv. laat zich niet alleen als *kĕm-bang* uitspreken, maar ook als

---

[1]) Daarentegen moet bijv. *dingetanake* als een verkorting van *dipĕngetanake* verklaard worden, evenals *ngetanake* van *mĕngetanake*.

kĕm-mbang. Desgelijks *tangga*, *kunjdjara*, *senḍe*, *rinding*. Bovendien kan zelfs een scherpe consonant in een dergelijk geval verkeeren: *sangka*, *ronjtje*, *plinṭĕng*, *senṭe*, *luntas*. Bij al deze consonantverbindingen toch is er in hoofdzaak dezelfde bijzonderheid als bij de vorige te constateeren, te weten: de neusklank is van hetzelfde geslacht als de volgende klemletter: *ku-njdjara*, *se-ṇḍe* (met tong *ṇ*), *ri-nding* (met tand-*n*), ja zelfs *sa-ngka*, enz.

De hier besproken uitspraak is eigenaardig Javaansch, daar zij in zustertalen als 't Soendaneesch en 't Madoereesch bijv. niet voorkomt. Weliswaar kan ook in 't Javaansch de neusklank als sluitletter vóór *dj* staande bijv., mits hiervan scherp gescheiden, niets anders dan de tong-*ṇ* zijn; evenwel de uitspraak *·njdjara* van het woord *kunjdjara* bijv. wijst er op dat in het gewone spreken van een volkomen scheiding der lettergrepen geen sprake is, met het gevolg dat de neiging tot assimileeren zich gemakkelijk over den neusklank als sluiter kan uitstrekken: *ku-·njdjara* = *kunj-njdjara* = *kunj-djara*. Anders toch zou de *nj* in *njdjara* alleen als een overgangsklank (Engelsch *glide*) en niet duidelijk als een zelfstandige klank waargenomen kunnen worden. Zoo is het ook begrijpelijk dat de neusklank als sluiter geen invloed heeft op den klank van den voorgaanden klinker; deze blijft zacht uitgesproken als die van een open lettergreep. Immers uitgaande van *tå-nggå* bijv. komt men tot *tång-nggå* en *tånggå*. Daarom verdient de phonetische spelling waaruit de consonantverbinding nog blijken kan de voorkeur boven die naar de andere, wel mogelijke maar ongewone uitspraak, waarbij de neusklank (bijv. vóór *dj*) een tongletter is.[1]) Dat deze spelling echter vooral door personen die pas leeren schrijven gevolgd wordt, ligt in den aard van het Javaansche spelsysteem. Immers dit brengt mee dat de consonantverbinding ontbonden wordt en dat voor 't overige de lettergrepen van hetzelfde woord natuurlijk één voor één (zij het ook nog met inachtneming van het verband daartusschen door het schrijven van een *pasangan* in plaats van een *paten*) geschreven worden, waardoor vanzelf een hiaat tusschen de sluitletter van de eene lettergreep en de beginletter van de volgende ontstaat. Vandaar ook dat zelfs bij toepassing van eerstgenoemde spelling het systeem van consonantverbindingen ten aanzien van den *å* klank niet consequent doorgevoerd wordt, ten minste in Midden-Java, waar men bijv. *tong-gå* voor *tång-gå* of *tå-nggå* pleegt te schrijven.

De 2e klankwet: de onverbindbaarheid van een consonant met een smeltletter van hetzelfde geslacht. Van de smeltletters kunnen alleen *r* en *l* van het grondwoord van actieve werkwoordvormen bij het behoud van den oorspronkelijken neusklank *ng* van het prefix intact blijven, bijv. *ngrusaq* van *rusaq*, welke vormen alzoo op één lijn zijn te stellen met die waarvan het grondwoord met een klinker begint, zooals *ngukur* van *ukur*, enz. Doch de smeltletters *j* en *w* kunnen, wanneer zij na een neusklank van hetzelfde geslacht komen te staan, zich niet handhaven; *njasaqake* van *jasa*, *malĕs* van *walĕs*. Evenwel kan bij de *j* ten minste de oorspronkelijke *ng* behouden worden: *ngjasaqake*. Toch moet bijv. *ngjuju* of liever: *ngĕjuju*, immers evenals *ngĕnanas*, *ngĕmatjan*, anders verklaard worden, namelijk als = *ngĕ* of *nga* van *kĕ* of *ka* +

[1]) De Javaan bezigt voor den tongneusklank weliswaar een schriftteeken dat oorspronkelijk een tandletter moet voorstellen, toch spreekt hij het (het geval van assimilatie vóór een dentaal daargelaten) steeds als linguaal uit.

juju, want de beteekenis is „naar (*ka*) of op *juju* gelijken."[1] Daarentegen laat zich van *wuwu* (= fuik) bijv. bezwaarlijk *ngwuwu* vormen;[2] want afgaande op *ngetan* dat immers van *ngwetan* afkomstig is, zou men veeleer *nguwu* verwachten. Maar *ngwetan* is uit *kawetan* ontstaan, evenals *ngalor* van *kalor*. Trouwens reeds in 't Oudjavaansch is de vorm met *m* bekend zonder een bijvorm met *ng* naast zich te hebben. Bovendien worden plaatsnamen met *w* beginnende in de uitspraak niet met voorafgaande *ng* (= *ing*) verbonden, wat wel het geval is met zulke die *r*, *l* of *j* tot beginletter hebben: *ngrĕmbang*, *nglasĕm*, *ngyugdja* naast *njugdja* voor *ing-jogja*. Mocht men echter nog tegenwerpen dat *ngĕtoqake*, *ngĕngaqake* en *ngĕtĕngi* dan toch gebruikelijke vormen zijn, men bedenke dat het passief luidt: *diĕtoqake*, *diĕngaqake*, *diĕtĕngi*[3]. Nu zou men kunnen volhouden dat niet zooals gewoonlijk het actief zich naar het passief, immers den stamvorm, maar dat in het gegeven geval ten minste omgekeerd het passief zich naar het actief zou hebben geregeld, de omstandigheid evenwel dat alleen zulke grondwoorden waarvan tevens momentaanvormen met *m* gebruikelijk zijn, bedoelde wijziging ondergaan, geeft in dezen den doorslag. Althans *mĕtu* (van *wĕtu*), *mĕnga* (van *wĕnga*) zijn blijkens hun beteekenis momentaanvormen, wat (men denke daarbij aan *manaq*) ook wel met *mĕtĕng* (= *um* + *wĕtĕng*) het geval zal zijn, ofschoon dit anders als een duratiefvorm (= *ang* + *wĕtĕng*) zou kunnen worden opgevat. Alzoo van de momentaanvormen *mĕtu*, *mĕnga*, *mĕtĕng* uitgaande komt de spraakmakende gemeente naar aanleiding van vormen als

---

[1] Prof. Kern schijnt geneigd te zijn de ĕ in *angĕmatjan* als een voorslag te beschouwen. Zoo vooral ziet hij in *angalaga* voor het meer gewone *anglaga* een voorslag *a*. Dat de laatste opvatting althans juist is, zal naderhand ook uit 't Nieuwjavaansch blijken (zie de 5e klankwet).

[2] Wel volgens den heer Walbeehm die het echter alleen in een onbewaakt oogenblik van zijn helpers of van één hunner kan hebben vernomen. In elk geval zouden visschers van beroep het voor hun gewone doen te moeilijk vinden om het na te zeggen, althans moeielijker dan het regelmatige *muwu*. Intusschen zelfs dit afleidsel is mij niet bekend.

[3] Het heugt mij nog als de dag van gisteren dat op het mondeling examen mij de vraag naar het grondwoord van *ngĕngaqake* werd gedaan, en dat de examinator, toen ik *ĕnga* als zoodanig opgaf, opmerkte dat het toch wel *wĕnga* moest zijn. Wellicht daarom alleen kreeg ik 8 tot eindcijfer voor 't Javaansch, ofschoon ik met 't oog vooral op het schriftelijk werk een 10 of ten minste een 9 verwacht had. Immers zeer goed kan ik begrijpen dat Roorda-achtige examinatoren mijn antwoord zouden hebben kunnen aanmerken als een grove fout tegen de beginselen der „Grammatica". Blijkt daaruit reeds dat men als examinator te veel vragen kan, uit het volgende vooral is zulks duidelijk te zien. Een andere frappante vraag betrof nl. de etymologie van het Soendaneesche woord *silaing* (= Jav. *kowe*, jij). Van mijn onkunde overtuigd, (want ik zweeg), declameerde de examinator dat het van *sila* (ook Jav.) en *aing* (= Jav. *aku*, ik) afkomstig zou zijn, zoodat het eigenlijk zou beteekenen: „de deemoedig vóór mij zittende". Of het hielp? dat ik daarop met de opmerking voor den dag kwam: „de geleerden zijn het erover nog niet eens, Professor!" Of de examinator dit antwoord integendeel zóó opvatte alsof ik mijzelf onder den eerbiedwaardigen stand der geleerden wilde rekenen? Wee mij dan, want mijn naam was..... *silaing*! Intusschen kan het niet in mijn bedoeling liggen te reclameeren („no use crying over spilt milk") dat mijn eindcijfer voor 't Soendaneesch 4, d. i. onvoldoende was. Gaarne toch wil ik aannemen dat zulk een mager resultaat voornamelijk te wijten was aan de korte voorbereiding tot bedoeld examen (slechts de drie laatste maanden van den geheelen 2-jarigen cursus werden er aan besteed), waarlijk te kort om op het examen een goed figuur te kunnen maken. En die tijd was willekeurig, d. w. z. niet in overleg met den leerling, door den leeraar vastgesteld!

manaq van *anaq*, enz. tot *ĕtu*, *ĕnga*, *ĕtĕng*. Het passief *diĕtĕngi* is dan ook uitsluitend in gebruik, en diensvolgens het actief *ngĕtĕngi*; maar tegenover de passieve vormen: *diwĕtoqake* en *diwĕngaqake* moeten de actieve vormen: *mĕtoqake* en *mĕngaqake* staan.

Zoo ook kunnen de smeltletters *r* en *l* midden in een woord alleen door *ng* worden voorafgegaan: *bunglon*, *mangro*, die dan als *bu-nglon*, *ma-ngro* luiden of ook wel als *bung-nglon*, *mang-ngro*. Anders doet een oorspronkelijke *ng* die aan de volgende *r* tot *n* geassimileerd wordt, op haar beurt de *r* in *ḍ* overgaan: *pinḍo* voor *ping-ro*. Verbindingen als *ḍr*, *ḍl*, *ṭr* en *ṭl* komen dan ook nergens in oorspronkelijke stammen voor, en evenals *nr* en *nl* alleen gevonden worden in actieve werkwoordvormen (van stammen met *tr* en *tl* beginnende), evenzoo komt *ḍr* slechts in afgeleide vormen voor, bijv. *ḍrĕḍĕg* van *ḍĕḍĕg*. Daarom ook wordt een oorspronkelijke tong-*ḍ* met de tand-*d* verwisseld, wanneer zij de *r* of *l* onmiddellijk voorafgaat: *endriq* voor 't Holl. *Hendrik*. Desgelijks wanneer zij midden in een woord slechts door *ĕ* van de *r* of wordt gescheiden: *nedĕrlan* voor 't Holl. *Nederland*, *edĕler* (verkort *dĕler*) voor 't Holl. *Edele Heer*, omdat erin door het zich verplaatsen of verdwijnen van de *ĕ* anders toch licht de verbindingen *ḍr* en *ḍl* zouden kunnen ontstaan. Wel kan *ḍĕr* of *ḍĕl* als laatste lettergreep voorkomen: *nḍĕḍĕr*, *mbĕḍĕl*.

Wat de smeltletters *j* en *w* betreft, we hebben nog te wijzen op de verandering bijv. van *wangwa* (voor *wawa*) in *mawa* (dit nl. voor *wama*). Verder wordt *puwasa* in de spreektaal vaak tot *pasa* verkort, omdat de uitspraak anders *pwasa* zou kunnen zijn; evenzoo is *baja* = Mal. *buwaja*. Dat *guwang* ook wel meer voor *buwang* gebezigd wordt, daartoe hebben drielettergrepige vormen als *buwangĕn*, *buwangan*, *mbuwanga* aanleiding gegeven.

Aanmerking. 1. — De *j* en *w* zijn ook halfvocalen en als zoodanig kunnen zij overal gemakkelijk verdwijnen. Vandaar zelfs *djadah* voor *djuwadah*. Eveneens kan *kijai* tot *ki* samengetrokken worden wanneer het althans als titel vóór den eigennaam komt te staan. Analoog daarmee is in een dergelijk geval de samentrekking van *njai* waarin immers *i* of *j* ten minste de natuurlijke overgangsklank tusschen de *nj* en de *a* is, tot *nji*. Daarom ook is *bisa* te verklaren als een samentrekking van *bijasa*, d. i. 't Sanskr. *abyāsa* (= studie, oefening) zoodat uit de oorspronkelijke beteekenis van „geoefend" eenerzijds die van „gewoon" (Mal.) en anderzijds die van „bekwaam," „kunnen" (Jav.) heeft ontwikkeld. [1]) In *jaga* voor *wijaga* daarentegen moet in plaats van de *j* de *w*, met den volgenden klinker de voorvoorlaatste lettergreep uitmakende, verdwijnen. Desgelijks is *rana* voor *wrana*, *landa* voor *wlanda*. Kortom, een oorspronkelijke smeltletter *w* wordt in 't Javaansch nergens aangetroffen, en een oorspronkelijke smeltletter *j* alleen vóór een labiaal midden in een woord, zooals *ampjang*, of anders in een wortelwoord als *bjuq*. Woorden als *sĕtya* = *sĕtja*, *jogja* = *jugdja*, enz. zijn overgenomen.

Aanmerking. 2. — Midden in een woord kan dus een neusklank als sluiter van een lettergreep optreden, en zulks niet alleen in bovengenoemde gevallen, maar ook in geval de neusklank, alsdan meer bepaald de *ng*, en een andere

---

[1]) Van Prof. Kern weten we dat (waar het in de eerste plaats op aankomt) het woord niet inheemsch is; evenwel meen ik tegenover zijn verklaring door 't Sanskr. *wisa* (= vergif de mijne te moeten stellen.

consonant samenkomen zonder dat er van een verbinding sprake kan zijn, bijv. *bangsa* d.i. *bang-sa*, en zelfs *sungsun* voor *sunsun*. Behoudens de noodzakelijkheid van een sluiter na de *ĕ* kunnen andere consonanten in inheemsche woorden daarvoor geen dienst doen. Alzoo wordt bij verdubbeling van wortelwoorden de sluitletter, voor zoover zij geen neusklank is, niet mede herhaald (reduplicatie in plaats van herhaling): *sasaq* = Mad. *saksak*, *tutul* = Mad. *toltol*, *tetes* = Mad. *testes*; daarentegen wel: *kongkon* voor *konkon*, *tonton*, *gunggung*.

Zoo wordt, om nu van overgenomen woorden te spreken, *artja* doorgaans als *rĕtja* (of juister gezegd als *rĕtjtjă*) uitgesproken, doordat tusschen de *r* en de *tj* de natuurlijke overgangsklank *ĕ* zich tot een zelfstandigen klank heeft ontwikkeld: *arĕtja*, en de *a*, de voorvoorlaatste lettergreep uitmakende, is komen te vervallen. Eveneens is *rija* voor *arja* = *arija* waarin *i* de overgangsklank is Verder is *wĕrta* voor *warta* dat immers = *warĕta* = *wĕrĕta* = *wrĕta* is; *djĕlma* voor *djalma* = *djalĕma* = *djĕlĕma* = *djlĕma* (klankverplaatsing). Dienovereenkomstig is *saksi* = *sĕksi*, *paksa* = *pĕksa*, *taksih* = *tĕksih*; en vandaar *sĕsi*, *pĕsa tĕsih*. Zelfs is *wastă* = *wĕstă*, omdat er van een consonantverbinding nog geen sprake is. In het bevestigend geval toch zou de uitspraak *wăstă* zijn. Overigens kan de sluitletter *s* als glijder de uitspraak niet belemmeren zoodat ze als vaste klank behouden wordt. Is de sluitletter echter een ijle consonant (*h* of *q*) dan kan de daaropvolgende overgangsklank *ĕ* niet duidelijk vernomen worden, zoodat de *a* vóór de sluitletter niet tot *ĕ* verdoft wordt, ofschoon anders de sluitletter zelf kan verdwijnen als wanneer de scherpe *a* aan de volgende zachte *ă* geassimileerd wordt: *tjahjă* = *tjăjă*, *baqdă* = *bădă*.

De 3e klankwet: de vaste volgorde der consonantverbindingen. Een verbinding van twee consonanten waarvan één ten minste geen smeltletter is heeft naar een vaste volgorde plaats; en niet alleen komt de omgekeerde volgorde niet voor, maar zij wordt ook zooveel mogelijk vermeden. Naar dit beginsel geschieden althans behoud en omzetting van klanken in woorden die van het infix *um* zijn voorzien. De *u* van de voorvoorlaatste lettergreep wordt namelijk nooit als *ĕ* uitgesproken wanneer het grondwoord met *r* of *l* begint; bijv. *rumangsa* (niet *rĕmangsa*), *lumintu* (niet *lĕmintu*); en zulks als een gevolg van de omstandigheid dat de verbindingen *rm* en *lm* nergens aangetroffen worden waarnaar anders *rĕm(angsa)* en *lĕm(intu)* ten minste tot op zekere hoogte zouden overhellen. Zoo moet *mlĕbu* of *mĕlĕbu*, immers voor *mulĕbu*, uit *lumĕbu* voortgesproten zijn; want zoowel in *mlĕbu* als in *lumĕbu* (= naar binnengaan) kan alleen het begrip „momentaan" opgesloten liggen. Trouwens *pĕlĕbu* of *palĕbu* waartoe *mĕlĕbu* zou zijn terug te brengen, bestaat niet. Anders is het met *mlaju* of *mĕlaju* (= hard loopen) gesteld dat zich immers van *pĕlaju* (= het hard loopen) laat afleiden en zich ook gereedelijk als duratief laat opvatten, in tegenstelling van *lumaju* dat een momentaanvorm is. Hoewel nu *mĕlaku* (= loopen) evenals *mĕlaju* als een duratief kan worden voorgesteld, is *pĕlaku* echter niet gangbaar[1]), Daarom ook is *mĕlaku* of *mlaku* met *lumaku* gelijk te stellen, zoodat het eveneens een momentaanvorm zou wezen.

Naar deze klankwet geschiedt ook de wijziging van de oorspronkelijke *b* en *p* van momentaanvormen met *um* respectief in *g* en *k*: *gumisa* of

---

[1]) Evenmin als in 't Oudjavaansch: *laku*, ga: *laku-mu*, uw tocht. (Prof. Kern).

gĕmisa van *bisa*, *kumintĕr* of *kĕmintĕr* van *pintĕr*. Doch *kumaju* is niet rechtstreeks van *aju* afkomstig, wel van *kaju*, d. i. = *ka* of *kĕ* („naar") + *aju*. Evenzoo is *kumini* uit *kini* gevormd, d. i. = *kĕ* + *ini* en dit voor *nini*, evenals bijv. *utjul* voor *tjutjul*. De juistheid van deze opvatting blijkt vooral uit vormen als *kumalanda* of *kumĕlanda*, *kumawani*, welke toch niet anders dan uit *kalanda* of *kĕlanda*, *kawani* kunnen zijn ontstaan.[1]) Een ander middel wordt bij hetzelfde streven toegepast op *mati* van *umati* voor *umpati* als wanneer het infix voor prefix fungeeren moet. Zoo zelfs altijd in geval het grondwoord met *w* begint: *mĕtu* van *umĕti* voor *umwĕtu*. Dat zulks ook gebeuren moet, wanneer het grondwoord met een klinker begint, ligt in den aard der zaak, bijv. *mangkat* van *umangkat* en dit van *angkat*.

De 4e klankwet: het vermijden van gelijke consonantverbindingen in op elkander volgende letlergrepen. Bij reduplicatie van actieve werkwoordvormen wordt de verbinding van den neusklank met de zachte klemletter of de smeltletter van het grondwoord niet herhaald: *njdjĕdjupuq*, *nbĕbingung*,, *ndĕdeleh*, *ngllĕleda*; voor *njdjudjupuq*, enz. (zie beneden: *kekreq*). Daarentegen: *njĕnjelong* van *tjolong*, *mĕmĕkas* van *wĕkas*, *mĕmanas* van *panas*.

Elders wordt de smeltletter van het grondwoord niet herhaald: *gĕgrija*, evenmin als in secondaire stammen: *kekreq*, *bebreq*. Uit laatstgenoemde vormen blijkt tevens dat *gĕgrija* een gewijzigd *gigrija* is, enz.[2]) 't Ngoko van *gĕgrija* is evenwel *omah-omah*, wijl in *oömah* de gelijke klinkers onvermijdelijk tot één klank zouden samensmelten. Zoo ook kan een actieve vorm van een grondwoord dat met een klinker begint, niet gereduplicеerd worden, daar hij zich naar den passieven vorm regelt.

Verder is *ngengrengi* gebruikelijk voor *ngrengrengi* van het grondwoord *rengreng*, en *ngungrum* voor *ngrungrum* van het grondwoord *rungrum* en dit voor *rumrum*. Van deze actieve vormen wordt door hun vreemd voorkomen de neusklank van het prefix naderhand aangemerkt als tot het grondwoord te behooren, zoodat het passief luidt: *dingengrengi*, *dingunrgum*.

Aanmerking. Zelfs een opeenvolging van twee *r*'s wordt vermeden: *loro* voor *roro*.

De 5e klankwet: het verkorten van afgeleide woordherhalingen. Een prefix of een suffix wordt niet mede herhaald wanneer het een afzonderlijke lettergreep vormt: *dilaraq-laraq*, *kĕblusuq-blusuq*, *nutur nuturi*, *nutur-nuturake*, *ḍuwur-ḍuwuran*, *lingih-linggihane*. Ten aanzien van de klinkers wordt bijv. *ḍuwur-ḍuwuran* dan ook zóó uitgesproken alsof het nog *ḍuwuran-ḍuwuran* was, namelijk met een zachte *u* in *wúr*. Daarentegen: *nggĕtaq-nggĕtaq*, *mblusuq-mblusuq*, *njuba-njuba* van *suba*, en ten opzichte van het prefix ook *kaling-kalingan* van *aling*, enz. Evenwel is nevens *nglaraq-nglaraq* bijv. ook *nglaraq-laraq* gebruikelijk, en nevens *ngribĕd-ngribĕdi* ook *ngribed-ribĕdi*,

---

1) Dat *kumĕnḍung* niet van *mĕnḍung*, maar van *kĕnḍung* afgeleid is, heeft reeds Walbeehms staf van assistenten medegedeeld.

2) Een vorm als *dinadumuq* van *dadumuq* = *dĕdumuq* kan zoo ooit, alleen in een geschrift voorkomen, niet in de spreektaal. Zoo is dan de verandering van de *ĕ* in *a* te begrijpen; want de Javaan meent door de analogie misleid, in de *ĕ* overal een wijziging van een *a* te zien en geeft daarom als schrijver aan den vorm met de a de voorkeur. Vandaar bijv. ook *wraksa* van de schriftaal voor 't juistere *wrĕksa*; ja zelfs *tatĕngĕr* bijv. voor *tĕtĕngĕr*. Met dat al zal *dĕdumuq* wel uit *dudumuq* ontstaan zijn.

om reden een smeltletter in de uitspraak zich gemakkelijk van de vorige consonant laat afscheiden, zoodat bijv. *nglaraq-nglaraq* als *ngĕlaraq-ngĕlaraq* kan worden uitgesproken, terwijl dit naar de klankwet zich verder in *ngĕlaraq-laraq*, en ten slotte in *nglaraq-laraq* gaat wijzigen. Diensvolgens kan voorts een actieve vorm afgeleid van een grondwoord dat met een klinker begint, in hetzelfde geval verkeeren: *ngati-ati* = *ngati-ngati*, een verandering waartoe ook de passieve vorm *diati-ati* aanleiding moet hebben gegeven.[1]) Tenminste in herhaalde *intransitieve* vormen met voorgevoegde *m* = *um* wordt dit prefix naar de klankwet steeds intact gelaten: *mĕngkab-mĕngkab*, *melet-melet*, *mubal-mubal*, *manṭuq-manṭuq* *menjtjĕp menjtjĕp*. Om dezelfde reden kan de herhaling van afgeleide vormen met ingevoegd *um* slechts onverkort voorkomen. Weliswaar zegt men in Ngoko *mlaku-mlaku*, in plaats van 't langere *lumaku-lumaku* dat dan ook deftig klinkt en alleen als schrijftaal kan passeeren, 't Krama kan zich evenwel gevoegelijk van 't deftige *lumampah-lumampah* nevens *mlampah-mlampah* bedienen. Hetzelfde geldt van *lumaju-lnmaju* nevens *mlaju-mlaju* als Ng. en van *lumadjĕng-lumadjĕng* nevens *mladjĕng-mladjĕng* als Kr.

Aanmerking 1. — Onjuist is de bewering als zou per se verschil in beteekenis bestaan bijv. tusschen *kĕlaraq-laraq* en *kĕlaraq-kĕlaraq* op grond dat men in den eenen vorm zou hebben te zien een afleiding met het prefix *kĕ* van een herhaald grondwoord en in den anderen een herhaling van een afgeleiden vorm van hetzelfde grondwoord met hetzelfde prefix. Blijkbaar heeft men daarbij te eenenmale uit 't oog verloren dat men zoowel in den eenen als in den anderen vorm met geen andere begrippen te maken kan hebben dan dat van „passie" en van „herhaling". Aangenomen nu dat in *kĕlaraq-laraq* het begrip „herhaling" door het herhalen van het grondwoord het eerst aangebracht werd, in *kĕlaraq-kĕlaraq* daarentegen zou zulks het eerst met het begrip „passie" gedaan worden door het prefix onmiddellijk vóór het grondwoord te voegen. Ziedaar alles. Doch aangezien a + b = b + a is, kan het verschil in vorm op zichzelf geen verschil in beteekenis opleveren. Bovendien, evenals *nglaraq-laraq* uit *nglaraq-nglaraq* is ontstaan, evenzoo moet *kĕlaraq-laraq* zich uit *kĕlaraq-kĕlaraq*, *dilaraq-laraq* uit *dilaraq-dilaraq*, enz. gevormd hebben. Dat er intusschen een ander *kĕlaraq-kĕlaraq* (onverkort) is, doet hier niets ter zake. Doch wel is het daarom van belang te achten, wat althans de predicaatswoorden betreft, onderscheid te maken tusschen de eigenlijke of etymologische en de oneigenlijke of syntactische woordherhaling. De etymologische woordherhaling sluit het begrip „herhaling" in zich op die voorgesteld wordt als in een opeenvolging van momenten te gebeuren welke tot *hetzelfde* tijdsverloop behooren, bijv. *manṭuq-manṭuq* (= telkens met het hoofd knikken) heeft duratieve beteekenis, niettegenstaande de onderdeelen momentaanvormen zijn. In de syntactische wordt hetzelfde begrip „herhaling" voorgesteld als a) in momenten plaats te hebben welke tot *verschillende* tijden behooren, als daar zijn: *nu*, *zooeven*, *vroeger*, *straks*, *later*, *vandaag*, *morgen*, *overmorgen*, *gisteren*, *eergisteren*, enz; of anders b) bij gelijkheid van het tijdsverloop als op *verschillende* plaatsen of, wat op

---

[1]) Volgens Padma (? zie Walbeehm) zou zelfs *ngira-ira* van *kira* voorkomen. Doch zoo ooit, dan is het toch alles behalve algemeen gebruikelijk. Trouwens *dikira-ira* bestaat niet, evenmin als des schrijvers *kelang-elangan* dat toch niets anders dan een flater is.

hetzelfde neerkomt, op een *meervoudig* subject te slaan.[1]) Kortom, de syntactische woordherhaling krijgt eerst de beteekenis van herhaling in het zinsverband, terwijl de etymologische op zichzelf die beteekenis vermag uit te drukken. Wordt de etymologische woordherhaling door de klankwet geheel beheerscht, met de syntactische kan zulks doorgaans alleen het geval zijn voor zoover daarnevens geen etymologische van hetzelfde grondwoord gebruikelijk is. Anders wordt het gebruik van de syntactische òf geheel nagelaten, òf komt zij alleen in den volledigen vorm voor. Bijv. *pidjĕr kĕlaraq-kĕlaraq wae*, d. i. nu, zooeven, vroeger *kĕlaraq*, in één woord: telkens. Hier wordt het gebruik van de syntactische woordherhaling bovendien bevorderd door de omstandigheid dat zij nog verkort kan worden uitgesproken als *klaraq-klaraq*. Maar noodzakelijk is het niet, omdat immers het begrip „herhaling" reeds in het woord *pidjĕr* (= telkens) ligt verscholen. Daarom ook zegt men kortweg: *pidjĕr koqlaraq wae*, om den langen vorm *koqlaraq-koqlaraq* te vermijden die toch niet verkort kan worden tot *koqlaraq-laraq* daar dit de vorm is van de etymologische woordherhaling. Wel daarentegen: *pidjĕr koqdjupuq-djupuq wae*, wijl er geen etymologische woordherhaling: *njdjupuq-njdjupuq* bestaat. En zoo verder: *adja koqdjupuq-djupuq*, d. i. noch nu, noch straks, noch later, in één woord: nimmer, in 't geheel niet, volstrekt niet. Eveneens: *ora koqdjupuq-djupuq*, d. i. noch nu, noch zooeven, noch vroeger, in één woord: nooit, in 't geheel niet.

Aanmerking 2. — Een enkelen keer berust het verschil in beteekenis van de verkorte en de onverkorte woordherhaling op het verschil in functie van het prefix. Ten minste men zegt in den regel *sĕdina-dina*, bijv. *sĕdina-dina nangis*, hij huilt elken dag, in onderscheiding van *sĕdina-sĕdinane*, zooals *sĕdina-sĕdinane* (of *sĕdina-sĕdina*?) *entuq pira*, wat krijgt men per dag, waarvoor men evenwel kortweg bezigen kan: *sĕdinane* (of *sĕdina*) *entuq pira*. De laatste woordherhaling nu geeft te kennen een veelvoud van gelijke eenheden waarmee gemeten wordt; niet alzoo de eerste. En juist door die beteekenis blijft het prefix bij de herhaling doorgaans aan het grondwoord verbonden, hoewel daardoor het gebruik van *sĕdina-dinane* ten minste niet is uitgesloten. Voor 't overige is de klankwet ook op andere dergelijke afgeleide vormen van toepassing; bijv. *mlĕnṭung sĕdjagung-djagung*, met gezwellen zoo groot als maïskorrels.

Aanmerking 3. — Het is mij niet gelukt andere voorbeelden van etymologische woordherhaling met ingevoegd *um* op te sporen. Geen wonder; want in overeenstemming met vormen als *mĕngkab-mĕngkab* enz. zou de woordherhaling slechts onverkort en alsdan zeslettergrepig voorkomen, d. i. te lang om zich gemakkelijk te kunnen vormen. Doch wat nood? Wij kunnen om althans aan te toonen dat bijv. *lumampah-lumampah* als *etymologische* woordherhaling recht van bestaan heeft, met dergelijke *syntactische* woordherhalingen te rade gaan. Welnu, deze zouden alsdan in den verkorten vorm moeten voorkomen, en toch gebeurt zulks niet: *anaqe paḍa sumanaq-sumanaq parine paḍa gumaḍung-gumaḍung*. In plaats van *gumĕbjar-gumĕbjar* bijv. is dan ook *gĕbjar-gĕbjar* als etymologische woordherhaling gebruikelijk, en zulks niette-

[1]) Er zijn syntactische woordherhalingen waaraan het begrip „herhaling" vreemd is, maar zulke blijven hier buiten beschouwing.

genstaande *gĕbjar* op zichzelf niet bestaat, wel *gumĕbjar*. Daarbij komt nog dat al wat elders [1]) als verdubbeling van een vorm met ingevoegd *um* is opgegeven, zich anders laat verklaren. In *kumintĕr pintĕr* bijv. is *pintĕr* op te vatten als = *bisa* („kunnen"), zoodat de zin van den zin is: „een betweter zijn (*kumintĕr*), ja, dat kan men wel," („maar iets anders zijn, neen, dat kan men niet"). In *rumakĕt rakĕt* heeft *rumakĕt* op zichzelf reeds de beteekenis van „zich voordoen als" (*rakĕt* = gehecht), en zulks onverschillig of het gehecht zijn (aan iemand) maar schijn is dan wel werkelijkheid, zoodat het volgende woord *rakĕt* slechts bij wijze van versterking der uitdrukking er achter komt te staan. Doch juist daarom leent zich de geheele uitdrukking gemakkelijk tot een ironische, en bijgevolg wordt daarmee slechts de schijn van het gehecht zijn bedoeld. Verder is *rumatu-ratu* (of *kumratu-ratu*) wel is waar van *ratu-ratu* (*kĕratu-ratu*) afkomstig, maar dan in de beteekenis van *ratuning ratu*, vorst van vorsten, oppervorst. En *tumimbal-timbal* dat in beteekenis toch niet van *timbal-tumimbal* is te onderscheiden, zal wel hieruit naar het voorbeeld van de vorige zijn ontstaan. Hetzelfde geldt van *tumular-tular* dat immers met *tular-tumular* gelijk is te stellen [2]). Nog is hier te vermelden (*djaka*) *kumala-kala*; maar dit zal wel 't Sanskr. *kumâra kâla* zijn [2]).

Den Haag, November 1904.

---

1) Zie vooral Walbeehm.
2) Zie Handwoordenboek.

VARIA.

HET TWINTIGSTE INDISCHE NATIONALE CONGRES TE BOMBAY.

Terwijl verleden jaar het 19de Indische Nationale Congres te Madras bijeenkwam (zie *Ind. Gids* 1904, I. blz. 247) was de bijeenkomst ditmaal op Tweeden Kerstdag te Bombay uitgeschreven en werd een oud-Indisch hoofdambtenaar, Sir Henry Cotton, K. C. S. I. tot voorzitter gekozen.

Deze gewezen Opper-Commissaris van Assam (zie vorigen jaarg. I, bl. 746) is de vierde Engelschman, die door het vertrouwen van de partij der nationale congressen tot den voorzitterszetel wordt geroepen, gelijk blijkt uit het volgende overzicht, dat wij hier als aanvulling van vroegere berichten over die congressen laten volgen:

Jaar.	Nummer van het Congres.	Plaats waar het gehouden werd.	Voorzitter.
1885	I.	Bombay.	W. C. Bonnerjee.
1886	II.	Calcutta.	Dadabhai Naoroji.
1887	III.	Madras.	Badroodin Tyabji
1888	IV.	Allahabad.	George Yule.
1889	V.	Bombay.	Sir W. Wedderburn, Bart.
1890	VI.	Calcutta.	Hon. Pherozeshah M. Mehta, C. I. E.
1891	VII.	Nagpur.	Hon. P. Ananda Charlu.
1892	VIII.	Allahabad.	W. C. Bonnerjee.
1893	IX.	Lahore.	Dadabhai Naoroji, M. P.
1894	X.	Madras.	Alfred Webb, M. P.
1895	XI.	Poona.	Surendranath Banerjea.
1896	XII.	Calcutta.	Hon. Rahimutulla Mohammad Sayani.
1897	XIII.	Amraoti.	Hon. C. Sankaran Nair.
1898	XIV.	Madras.	Ananda Mohun Bose.
1899	XV.	Lucknow.	Romesh Chunder Dutt, C. I. E.
1900	XVI.	Lahore.	Hon. Narayan Ganesh Chandavarkar.
1901	XVII.	Calcutta.	Dinshaw Edulji Wacha.
1902	XVIII.	Ahmedabad.	Surendranath Banerjea.
1903	XIX.	Madras.	Lal Mohan Ghose.
1904	XX.	Bombay.	Sir Henry Cotton, K. C. S. I.

Volgens de telegraphische berichten was de opkomst te Bombay zeer groot en waren er omstreeks 12000 bezoekers op den openingsdag aanwezig, waaronder ongeveer 1000 afgevaardigden uit alle deelen van Britsch-Indië. Daaronder waren verscheidene oud-voorzitters, namelijk die van het 3de, 5de, 6de, 11de, 16de en 17de congres, terwijl ook een parlementslid, de heer Samuel Smith, tegenwoordig was. Er waren vrij wat Europeanen onder de

aanwezigen, doch het ambtenaars-element ontbrak geheel, ondanks de uit noodigingen, die door het Comité van ontvangst waren rondgezonden.

Dit wordt toegeschreven aan de weinig tegemoetkomende houding van de Indische regeering, die — zonder het congres bepaald openlijk tegen te werken — toch aan de ambtenaarswereld duidelijk te verstaan had gegeven, zich van deelneming te onthouden. Hoe algemeen ditmaal de opkomst was, moge blijken uit het feit dat zelfs Aligardh, de burcht van de anti-congresbeweging, aan welker hoofd wijlen Sir Syed Ahmed stond, ditmaal ten congresse vertegenwoordigd is. Onder de bezoekers werden ook drie leden van het Bombaysche hooggerechtshof opgemerkt.

De werkzaamheden werden ingeleid met het zingen van een nationaal congreslied door de Indische dames. De voorzitter van het Comité van ontvangst, Sir Pherozeshah Merwanji Mehta besprak de ontwikkeling van het politieke leven in Indië en waar men van regeeringswege te kennen had gegeven geen politieke agitatie te willen, vergeleek hij dit met den raad gegeven door den vriend van den arme in Dickens: „De eenige waarmede gij te maken hebt, mijn goede man, is met mij. Ik zal voor U denken. Ik weet wat goed voor U is. Ik ben Uw voortdurende verzorger. Dat is de beschikking van een alwijze Voorzienigheid." Dat het Congres met afkeer en gevoeligheid werd behandeld, was een ernstige politieke misgreep, die bitterheid zou verwekken.

De president Cotton wiens lange rede vooral diende om op de eenheid in het Indische volk te wijzen, begon met een opsomming van al de edele persoonlijkheden van verschillend ras en godsdienst die hij vertegenwoordigd zag, de politieke leiders uit alle streken van Indië, in het kort „the voice and the brain of the country."

Wat de bedoeling is van dezen Engelschman om die groote massa, welke in politieken zin nooit eendrachtig een groot geheel zal kunnen blijven vormen zonder het overwicht der Britsche overheersching, aldus te vleien, laat zich vermoeden als men verder leest waar hij heen wil. Alle hervormingen, welke in Indië noodig worden geacht, hebben weinig kans van slagen, wanneer de openbare meening in Engeland er niet voor wordt gewonnen. Het voorbeeld van Ierland wordt daarbij voor oogen gesteld. De inwendige agitatie bewerkte daar weinig, doch eerst toen deze invloed kreeg op liberale staatslieden en zij door een krachtige openbare meening in Engeland gesteund werd, gelukte het eenige concessies te krijgen ten behoeve van het zustereiland. Voor beide landen moet het geneesmiddel gelijk wezen en eene vreedzame oplossing der quaestie berust in handen van het Engelsche volk; de houding van het Gouvernement kan alleen gewijzigd worden onder den druk der openbare meening in het moederland. Daarom is het Britsche Comité van het Congres te Londen zoo van belang en moet er zooveel gewicht worden gehecht aan de vertegenwoordiging in het Parlement door afvaardiging van personen, die niet alleen op de hoogte van Indische zaken zijn, maar ook doordrongen van hartelijke sympathie voor het Indische volk. Er moeten meer leden voor Indië zijn. Dit geeft den spreker aanleiding om de taak van het Parlement in deze te bespreken en een woord van Gladstone aan te halen, die zeide dat dit niet de taak had om het raderwerk aan te wijzen, dat de Regeering moet gebruiken, maar om degenen, die Zijner Majesteits

gezag in Indië vertegenwoordigen, uitvoerig in te lichten omtrent hetgeen gemeend wordt gezonde regeeringsbeginselen te zijn en er telkens acht op te geven als de Indische autoriteiten in de toepassing dier beginselen te kort schoten.

Dat de leiders der congresbeweging die noodzakelijkheid van parlementairen invloed ook wel gevoelen, zou men opmaken uit het feit dat ditmaal de keuze van een voorzitter op een Engelschman viel. Dat deze de taak aanvaardde en als belooning een parlementszetel niet zal versmaden is menschelijk en als men het flinke voorkomen van Sir H. Cotton beschouwt, wiens portret bij het nummer van 2 Dec. j.l. van het weekblad *India* gevoegd was, dan zullen de belanghebbenden geen berouw over hun keus hebben. Kortheidshalve mogen de ook dit jaar weder op het congres behandelde grieven en wenschen stilzwijgend worden voorbijgaan. Voor een vreemdeling leveren zij niet veel nieuws op, al zijn het voor Indië zelf in vele opzichten levensquaesties. Ook ditmaal werden zij verzameld in een zeker aantal aangenomen stellingen of besluiten, zooals die ten vorigen jare ook aan de regeering kenbaar zijn gemaakt.

Thans leest men echter dat Lord Curzon geweigerd heeft een exemplaar van die besluiten in ontvangst te nemen. Wel ontving hij Sir H. Cotton in audiëntie, doch niet als voorzitter van het Congres, maar alleen als oud-hoofdambtenaar, die kort geleden nog eene hooge bestuursfunctie in Britsch-Indië vervulde.

VROEGERE VOORSTELLEN IN ZAKE HET PRIVAATRECHT DER INLANDERS.

In aansluiting aan het medegedeelde in de Jan.-afl. bl. 47 e.v. wordt de aandacht gevestigd op hetgeen de toenmalige Minister van Koloniën, de heer Cremer, destijds mededeelde omtrent de regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen bij zijne Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag over de Indische begrooting voor 1901 (Bijl. B der Handelingen 1900—1901 bl. 16) naar aanleiding van eene door hem gedane toezegging (Hand. 1899—1900 bl. 426—427). In afwachting van de zaak zelf ter hand te nemen, had hij in Maart te voren zijne denkbeelden ter zake aan den Landvoogd uiteengezet. Daarbij stelde hij zich op het standpunt: „dat eene gelijkstelling van den Christen-Inlander met den Europeaan, niet alleen privaatrechtelijk maar ook publiekrechtelijk, geen aanbeveling verdient, voorshands zelfs niet mogelijk is te achten, omdat de tallooze excepties op het voor Europeanen geldende recht, die ook de voorstanders dezer gelijkstelling noodzakelijk achten, haar niet anders zouden doen zijn dan eene schijnvertooning, terwijl het de vraag is of tal van inlandsche Christenen zelf met die gelijkstelling zou zijn ingenomen. Het Nederlandsch Zendelinggenootschap zeker niet, welks streven op Oost- en Midden-Java steeds geweest is den Christen-inlander vóór alles Javaan te doen blijven. Eene publiekrechtelijke gelijkstelling met Europeanen zou uit den aard der zaak niet tot bepaalde gedeelten van Nederlandsch-Indië kunnen worden beperkt, en het springt in het oog dat het niet aangaat den pas gedoopten Batakker dezelfde rechten te

geven als bijv. den Ambonnees, wiens voorouders reeds sedert eeuwen het Christendom belijden. Die gelijkstelling zou – als reeds is gezegd — tallooze excepties noodzakelijk maken; hoe zouden die voor geheel Indië zijn pasklaar te maken? Zou zij niet tevens ten aanzien van justitie, politie en bestuur eene organisatie na zich sleepen, die onze financieele krachten ver te boven gaat? Het enkele feit van te zijn gedoopt mag geen aanleiding zijn om den inlander en zijne kinderen over te brengen in een recht, dat niet voor hen past en uitsluitend op een ander ras, de Europeanen, berekend is. Christendom en beschaving brengen weliswaar den inlander meer en meer nader bij den Europeaan, maar daarmede is de wenschelijkheid niet bewezen, dat het meerendeel der voor Europeanen geldende bepalingen op alle inlandsche Christenen toepasselijk moet zijn.

Wegneming van onzekerheid (vage adat) door codificatie van het recht, dat aan zijne behoeften voldoet en zich aanpast aan zijne rechtsbegrippen, is hetgeen de inlander in het algemeen (en niet alleen de Christen-inlander) behoeft. Wel zal er ten aanzien van den Christen-inlander speciale regeling noodig zijn van die deelen van het recht, die direct verband houden met de Christelijke samenleving en inrichting van het gezin, maar ten aanzien van het vermogensrecht kan het belijden van den Christelijken godsdienst weinig verschil opleveren, tenzij in het gemeenschappelijk bezit van gronden met andere inlanders.

Codificatie der onzekere adat neme in de eerste plaats een aanvang bij hen, die haar het meest behoeven, nl. de Christen-inlanders. De codificatie algemeen te doen zijn is voorshands niet wel mogelijk; de toestanden zijn daartoe te uiteenloopend. Maar wel is het mogelijk verschillende codificatiën in het leven te roepen voor die plaatsen of streken, die daaraan het meeste behoefte blijken te bezitten. Als zoodanig komen in de eerste plaats in aanmerking die waar Christenen gevestigd zijn, omdat de door inlandsche Christenen gehuldigde opvattingen voor een deel overeenkomen met die door Europeanen voorgestaan. Op die wijze zal de verspreiding van het Christendom indirect worden bevorderd, indien men zich er toe bepaalt de belemmeringen weg te ruimen, die aan het wortel schieten en de ontwikkeling van het Christendom in den weg staan. Vooral het familie- en erfrecht van den Christen-inlander moet ontwikkeld kunnen worden in den geest van dat voor Europeanen.

„Bij zoodanige codificatie zal natuurlijk met groot overleg zijn te werk te gaan, en eerst na deskundig, ernstig plaatselijk onderzoek zal daartoe kunnen worden besloten. Voor dergelijk, zoo spoedig mogelijk aan te vangen onderzoek, door een daarvoor bijzonder geschikt persoon, bracht de ondergeteekende vooral de Minahassa in aanmerking, omdat daar het Christendom onder de bevolking overheerschend is; evenwel zonder dat daardoor voorbereidingen voor andere streken, waar vele inlandsche Christenen zijn, behoeven te worden uitgesloten De eventueele toekomstige regeling zou zich eerst in hoofdzaak moeten bepalen tot familie- en erfrecht, zoomede tot den burgerlijken stand. Tusschenkomst van de weeskamers zou daarbij moeten worden uitgesloten, maar de gelegenheid geopend moeten worden om op weinig kostbare wijze authentieke akten te verlijden, terwijl ook de gevolgen van overgang tot en afval van het Christendom zullen moeten worden geregeld. Is voor de Minahassa eene codificatie tot stand gekomen, dan kan men

weldra verder gaan en haar als basis of norma aannemen voor hetgeen elders behoort te geschieden, natuurlijk rekening houdende met plaatselijke verschilpunten. Wat betreft den burgerlijken stand zou het denkbeeld kunnen worden overwogen om zich de medewerking van zendelingen (geestelijken) te verzekeren.

„Staat het op die wijze vast wat (gewijzigd of ongewijzigd) van de genoemde onderwerpen van de adat in de codificatie behoort over te gaan, dan komt het verbintenissenrecht aan de beurt, dat waarschijnlijk in beknopte afmetingen aan het Europeesche recht kan worden ontleend. Het landbezit zal echter speciale regeling behoeven, overeenkomstig de instellingen en gebruiken van den inlander.

„In verband met deze denkbeelden, zou het aanbeveling verdienen het 4de lid van art. 109 van het Regeeringsreglement te wijzigen, afgescheiden van andere wijzigingen, die het genoemde artikel naar de meening van sommigen zou moeten ondergaan. Vastkoppeling van deze materie aan eene principieele herziening van art. 109, zou de afdoening dezer aangelegenheid noodeloos belemmeren."

Voorts deelde de Minister mede dat zijn brief dien van den Landvoogd had gekruist, waarbij deze zich vereenigde met de denkbeelden der minderheid van de Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving, die de verbetering van den rechtstoestand der inlanders wilde losmaken van de geloofsquaestie en de vrijwillige onderwerping aan het Europeesch recht voorstond. Deze voorziening achtte de Minister echter niet voldoende en hij gaf aan de hooger ontwikkelde denkbeelden de voorkeur, waaromtrent nader het gevoelen van den G. G. werd gevraagd.

In het Koloniaal Verslag over 1901, bl. 60 wordt in aansluiting aan het bovenstaande bericht dat blijkens de *Jav. Cour.* van 30 April 1901 aan den rechterlijken ambtenaar Mr. J. H. Carpentier Alting is opgedragen het ontwerpen van eene regeling van den rechtstoestand der inlandsche bevolking in de Minahassa-districten der residentie Menado ten aanzien van het privaatrecht, en het voorbereiden van zoodanige regeling voor andere gewesten, in het bijzonder van de residentiën Amboina en Ternate.

In de Memorie van Toelichting op de Ontwerp-begrooting van N. I. voor 1902 komt op bl. 14 nog dit voor:

„Met verwijzing naar hetgeen op bl. 3/4 der Memorie van Antwoord betreffende de loopende begrooting nopens de regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen is gezegd, kan worden medegedeeld dat de Gouverneur-Generaal bij besluit van 27 April 1901 No. 23 den rechterlijken ambtenaar mr. J. H. Carpentier Alting heeft opgedragen het ontwerpen eener regeling van den rechtstoestand der inlandsche bevolking in de Minahassadistricten der residentie Menado ten aanzien van het privaatrecht, en het voorbereiden van zoodanige regeling voor andere gewesten, in het bijzonder voor de residentiën Amboina en Ternate.

„In hoever het, met het oog op eene codificatie van het inlandsche gewoonterecht, noodig zal zijn art. 75, alinea's 3 en volgende, van het Regeeringsreglement aan te vullen, maakt een punt van overweging uit".

Op bl. 41 van de Memorie van Antwoord op het V. V. over dezelfde begrooting zeide de Minister Van Asch van Wijck nog: „ongetwijfeld zullen de nopens de inlandsche Christenen te maken regelingen zich zooveel mogelijk aansluiten aan bestaande verhoudingen en toestanden. Codificatie van het gewoonterecht staat daarbij op den voorgrond. Die codificatie zal gaandeweg en geleidelijk voor het geheele gebied dat onder rechtstreeksch bestuur staat moeten tot stand komen. Door Mr. Carpentier Alting zijn reeds bij de Indische regeering ontwerp-regelingen ingediend betreffende de adoptie en de afstamming, zoomede de gevolgen van afstamming onder de inlandsche bevolking van de Minahassa-districten der residentie Menado.

„De voorstellen der Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechtellijk gebied [1]) nopens de regeling van den rechtstoestand der inlandsche Christenen, zoomede de daaromtrent door den landvoogd en de in Indië geraadpleegde adviseurs uitgebrachte adviezen, worden ter kennisneming van de leden op de griffie der Kamer nedergelegd".

Vervolgens ontvouwt de Minister in den breede wat er aan de rechtspositie der inlandsche Christenen hapert en hoe hij die geregeld wenscht te zien.

CONTRACTEN MET BALINEESCHE VORSTEN.

(201. 14.)

BANGLI.

CONTRACT.

OVEREENKOMST,

onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen: Johannes Eschbach, Resident van Bali en Lombok en Dewa Gdé Tangkeban, radja van Bangli en de landsgrooten aldaar:

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen om ter voorkoming van verdere moeielijkheden en geschillen onder de grensdesa's het grondgebied van het Gouvernementslandschap Gianjar nader af te bakenen, zoo is tusschen bovengenoemde partijen overeengekomen de grenzen tusschen Gianjar en het zelfbesturende landschap Bangli vast te stellen zooals zij hieronder omschreven en op de aan deze akte gehechte kaarten zijn afgebeeld, te weten:

Van af de rivier Melangit naar het westen en noordwesten tot aan de rivier Pékrisan:

a. tusschen de desa's Blahpané-Kaléran (Gianjar) en Goeliang-Kanginan (Bangli), eene denkbeeldige lijn gaande over tamelijk hooge sawahdijken van

---

[1]) Terwijl het ons niet bekend is, wie destijds leden waren van de bovengenoemde staatscommissie en wie te voren tot de minderheid en de meerderheid behoorden, is het niet onbelangrijk te vermelden dat op het oogenblik die commissie samengesteld is als volgt:
Mr. J. van Gennep, lid van den Raad van State, president.
Mr. L. W. C. van den Berg, Secretaris.
Mr. G. J. A. van Berckel, oud Pres. v/d. Raad v. Justitie te Batavia.
Mr. J. H. Bergsma, oud-Minister van Koloniën.
Mr. A. J. Immink, oud lid v. h. Hooggerechtshof in N.-I.
Mr. J. de Louter, hoogleeraar te Utrecht.
Mr. M. H. C. van Oosterzee, oud-advocaat N. I.
Mr. A. Stibbe, oud-pres. H. G. H. in N. I.
Mr. W. C. Veenstra, oud Procureur-generaal H. G. H. in N. I. (Red)

af den rechteroever van de rivier Melangit tot aan den oostelijken rand van het van laatstgenoemde desa komende ravijn, zijnde op de uiteinden van die lijn steenen palen geplaatst; vervolgens evenbedoeld ravijn tot zijne vereeniging met de rivier Beloeloeng;

b. tusschen de desa's Doekoeh en Boekit-Tjeleng (Gianjar) en Goeliang-kawanan (Bangli); eene denkbeeldig gebroken lijn samenvallende met sawahdijken en bestaande uit twee rechte stukken, waarvan het eerste loopt van het sub *a* bedoelde vereenigingspunt van het ravijn met de rivier Beloeloeng tot den voet van den heuvel Baroeng Oeloe en het tweede van daar tot het riviertje Grémbéngan, zijnde deze gebroken lijn vastgelegd door drie steenen palen, één op den rechteroever van de Beloeloeng, één aan den zuidelijken voet van den heuvel Baroeng Oeloe en één op den linkeroever van de Grémbéngan; en verder zuidwaarts dit riviertje tot aan het punt waar de waterleiding genaamd „tlabah Djagaprang" daarin valt;

c. tusschen de desa's Djagaprang, Boekit-Djangkrik en Boekit-Batoe (Gianjar) en Goeliang-Kawanan en Boenoetin (Bangli):

de sub *b.* bedoelde en bezuiden de heuvels Batoe-Madeq, Djati en Sabi loopende waterleiding „tlabah Djagaprang" van af het riviertje Grémbéngan tot de rivier Sangsang; met bepaling:

dat de halve opbrengst van het sawahveld genaamd „tjarik Betara" aan den voet van den heuvel Djati strekken zal tot onderhoud van den daarop staanden tempel;

d. tusschen de desa's Selat, Gitgit en Endjoeng (Gianjar) en Boenoetin Tanggahan, Betiting en Bangoen-Lemah-Kanginan (Bangli); de rivier Sangsang; een deel van den weg van Gitgit naar Boenoetin begrepen tusschen de rivieren Sangsang en Betiting; de rivier Betiting; eene denkbeeldige rechte lijn gaande over twee op den lalang-heuvel nabij Gitgit geplaatste steenen palen van af haar snijpunt met de rivier Betiting tot aan de rivier Daäh en verder noordoostwaarts deze rivier Daäh; met bepaling:

dat het aan de Banglische onderdanen te allen tijde vrij zal staan in den tempel op evenbedoelden heuvel, bekend onder den naam van „poera Tegal-Lalang", ongehinderd hunne godsdienstplechtigheden te vieren:

e. tusschen de desa's Endjoeng Sloeli en Kabetan (Gianjar) en Bangoen-Lemah (Bangli):

de sub *d.* genoemde rivier Daäh tot aan den steenen grenspaal staande op haren rechter oever in een terreinplooi ten noordoosten van de desa Kabetan;

f. tusschen de desa's Kabetan (Gianjar) en Madangan Klodan (Bangli):

eene denkbeeldige rechte lijn van den sub *e* bedoelden steenen grenspaal westnoordwestwaarts naar den steenen paal op den linkeroever van de waterleiding, genaamd „tlabah Pekarangan", van daar noordwaarts deze waterleiding tot den steenen paal op eene met lalang begroeide hoogte bezijden de leiding, vervolgens eene gebroken denkbeeldige lijn uit twee rechte stukken bestaande en samenvallende met sawahdijkjes waarvan het eerste loopt van laatstbedoelden steenen paal naar den steenen paal op den weg van Kabetan naar Madangan Klodan en het tweede van hier naar den steenen paal op den linkerrand van het uit laatstgenoemde desa komende ravijn, en eindelijk dit ravijn tot zijne vereeniging met het uit het noordwesten komende en beoosten de desa Soät gelegen ravijn:

g. tusschen de desa's Soät (Gianjar) en Bonnjoeh Benewa en het gehucht Njoeh-Moeloeng (Bangli):

het sub *f* bedoelde en beoosten de desa Soät loopende ravijn, de zuidelijkste droge gracht (verdedigingswerk), welke dit ravijn verbindt met de beoosten het gehucht Njoehmoeloeng vloeiende waterleiding van Siangan, de waterleiding van Siangan; de gracht (verdedigingswerk) bezuiden meergenoemd gehucht Njoehmoeloeng, welke evenbedoelde waterleiding vereenigt met het ravijn bewesten dat gehucht gelegen en eindelijk dit ravijn tot zijne vereeniging met de rivier Pékrisan; wordende hierbij aangeteekend, dat de benoorden de sub *f* en *g* omschreven grenzen gelegen desa's en gehuchten met name Madangan-Klodan Madangan-Kaléran, Bonnjoeh, Benawa, Njoehmoeloeng Semita, Pénembahan, Padpadan, Melajang Goemantring en Pétak, welke in de maand Januari 1900 door partij ter andere zijde op Gianjar veroverd zijn, aan haar worden afgestaan onder voorwaarde, dat die desa's en gehuchten weder teruggegeven en bij het Gouvernementslandschap Gianjar gevoegd zullen worden, wanneer het bezit daarvan door Bangli mocht blijken schadelijk te zijn voor de irrigatie van de bezuiden daarvan gelegen en tot Gianjar behoorende sawahvlakten.

II. Van af het sub I *g* bedoelde vereenigingspunt van het ravijn bewesten het gehucht Njoeh-Moeloeng met de rivier Pekrisan noordwaarts tot de zuidgrens van het aan Kloengkoeng onderhoorige district Tampaksiring:

tusschen de desa's Tjemadik, Pesalakan, Pengemboengan, Sanding en Tegel-Saät (Gianjar) en Njoeh-Moeloeng, Semita; Melajang en Goemantring (Bangli): de zooeven genoemde rivier Pekrisan.

III. Van af de noordgrens van het sub II bedoelde district Tampaksiring noord- en vervolgens westwaarts:

a. tusschen de desa's Poepoewan, Moembi, Biloekan en Préjan (Gianjar) en Malet (Bangli): de rivier Lengis;

b. tusschen de desa's Préjan, Apoeh, Pisang Led, Teboewana en Poewakan (Gianjar) en Sekaan, Bonjoh, Aboewan en Banoewa (Bangli) een neutrale boschstrook (Kwalonan), die van weerszijden onontgonnen zal worden gelaten.

Aldus overeengekomen en vastgesteld op heden den 2den Maart des jaars 1902 en vervolgens met onze handteekening en ons zegel bekrachtigd.

De Resident van Bali en Lombok,
(*w. g.*) J. ESCHBACH.

Stempel en handteekening van den radja van Bangli zoomede de handteekeningen van zijne landsgrooten.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 12den April 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(201 15.) BADOENG

CONTRACT.

OVEREENKOMST,

onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen: Johannes Eschbach, resident van Bali en Lombok en Goesti Ngoerah Pametjoetan en Goesti Gdé Ngoerah Denpasar, radja's van Badoeng en de landsgrooten aldaar.

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen om ter voorkoming van verdere moeielijkheden en geschillen onder de grensdesa's het grondgebied van het Gouvernementslandschap Gianjar nader af te bakenen, zoó is tusschen bovengenoemde partijen overeengekomen de grenzen tusschen Gianjar en het zelfbesturende landschap Badoeng vast te stellen zooals zij hieronder omschreven en op de aan deze akte gehechte kaart is afgebeeld, te weten:

a. tusschen de desa's Djagapati (Gianjar) en Anggabaja en Pemanis (Badoeng) de waterleiding genaamd „tlabah Melajoe", loopende langs de westelijke grens van het tot Gianjar behoorende waterschap (soebak) Boen en eene zijleiding van voernoemde tlabah Melajoe tot waar zij in de bewesten de desa Djagapati stroomende rivier Seloeloeng valt, zijnde ter plaatse waar deze grens aanvangt, de zijleiding zich van de hoofdleiding afscheidt en verder met de Seloeloeng vereenigt steenen palen opgericht; de rivier Seloeloeng van af dit vereenigingspunt tot aan de droge gracht (verdedigingswerk) samenvallende met den zuidelijken rand van de desa Djagapatie; evenbedoelde gracht, de zuidelijke en een deel van den oostelijken rand van genoemde desa tot de droge gracht (verdedigingswerk) van af de desa oostwaarts dwars over sawahs aangelegd; eindelijk deze gracht tot aan de van het noorden komende waterleiding genaamd „tlabah Batoeboelan":

b. tusschen de desa's Tegaldjaja, Batoeboelan uit de wijken (bandjars) Piakan, Pagoetan, Sraia, Tamoe, Dendjalan, Batoeboelan, Kalah, Toeboeh, Kapal, Tegaha, Mengoentoer en Sasih bestaande en Lembeng (Gianjar) en de desa's en wijken Pemanis, Taman, Laplap, Pemaloekan, Boewadji, Bekoel, Tohpati Kertadjiwa en Biaoeng (Badoeng);

de sub *a* bedoelde „tlabah Batoeboelan" waarvan het zuidelijke deel langs de oostelijke grenzen van de desa Pemanis, de wijk Taman en de desa Laplap loopt, tot haar vereenigingspunt met eene van de desa Laplap komende waterleiding; deze waterleiding tot aan hare samenvloeiïng met eene tweede bezuiden daarvan en mede van Laplap komende waterleiding, vervolgens van af dit vereenigingspunt laatstbedoelde leiding tot den desarand, zijnde op beide bovenvermelde vereenigingspunten en ter plaatse waar de tweede leiding de desa Laplap verlaat, steenen palen opgericht; de oostelijke randen van de desa Laplap en de bandjar Pemaloekan tot den steenen paal op den linkeroever van eene van bandjar Pemaloekan komende leiding; van daar oostwaarts deze leiding en een sawahdijk tot aan den steenen paal op den rechteroever van de rivier Boeloeh; deze rivier Boeloeh tot den steenen paal op haren rechter oever en op het noordelijkste punt van de tegalvelden genaamd „tegal Sema", een levende pagger en de oostelijke randen van de desa's Bekoel en Tohpati tot den levenden pagger aan den noordkant van

een beoosten Tohpati gelegen lalangveld deze levende pagger, die het tot Tohpati behoorende lalangveld omsluit en door twee steenen palen is vastgesteld; de oostelijke randen van de desa's Tohpati en Kertadjiwa tot den levenden pagger, welke de sawahs van Kertadjiwa (Badoeng) en Mengoentoer (Gianjar) scheiden; deze levende pagger, vervolgens noordwaarts eene waterleiding tot aan de rivier Boeloeh, zijnde dit grensgedeelte door twee aan de uiteinden daarvan geplaatste steenen palen nader bepaald; de rivier Boeloeh tot waar deze den rand van de desa Biaoeng ontmoet, alwaar een steenen paal is opgericht; van daar de rivier Boeloeh en de oostelijke rand van de desa Biaoeng, daarna noordwaarts tot de rivier Boeloeh (hier meer bekend onder den naam „toekad Biaoeng"), een levende pagger nader bepaald door twee op de uiteinden daarvan staande steenen palen; eindelijk tot aan het strand successievelijk de rivier Biaoeng, eene levende pagger en twee rechte sawahdijken, welke pagger en dijken zijn vastgelegd door vier steenen palen, waarvan een aan den rechteroever van meerbedoelde rivier en één aan het strand geplaatst.

Voorts komen partijen overeen om voor de instandhouding van de levende paggers, welke de grenzen tusschen de beide landschappen uitmaken, te zullen doen zorg dragen.

Aldus overeengekomen en vastgesteld op heden den 3den Maart des jaars 1902 en vervolgens met onze handteekening en ons zegel bekrachtigd.

(*w. g.*) J. ESCHBACH.

(*w. g.*) GOESTI NGOERAH MADE AGOENG,
nieuw opgetreden radja van Denpasar.
(„) GOESTI NGOERAH PAMETJOETAN,
radja van Pametjoetan.
(„) GOESTI NGOERAH GEDE KASIMAN.
(„) GOESTI GEDE BLALOEWAN.
(„) GOESTI GEDE DJAMBE.

Voor legalisatie van bovenstaande handmerken van Goesti Ngoerah Made Agoeng, nieuw opgetreden radja van Denpasar; Goesti Ngoerah Pametjoetan, radja van Pametjoetan; Goesti Ngoerah Gede Kasiman; Goesti Gede Blaloewan en Goesti Gede Djambe, landsgrooten van Badoeng; zijnde bij de onderteekening Goesti Ngoerah Pametjoetan vertegenwoordigd door Goesti Ngoerah Made.

De controleur van de politieke aangelegenheden.
(*w. g.*) SCHWARTZ.

De tolk,
(*w g.*) G. KTOETDJIWA.

Wordt hierbij aangeteekend:

dat de radja Goesti Gede Ngoerah Denpasar overleden is in den nacht van 28 Februari op 1 Maart 1902 en van dat overlijden eerst werd kennis gekregen op den dag van de bezegeling en onderteekening van bovenstaande overeenkomst:

dat in overeenstemming met den radja van Pametjoetan en de landsgrooten

de overeenkomst dientengevolge is geteekend geworden door Goesti Ngoerah Made Agoeng, nieuw opgetreden radja van Denpasar, als zoodanig door de landsinstellingen aangewezen en op 2 Maart 1902 door de landsgrooten en hoofden gekozen.

De resident van Bali en Lombok,
(w. g.) J. ESCHBACH.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 12den April 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië
(w. g.) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal enz. als boven.

(**201.** 16.) KLOENGKOENG.

CONTRACT.

OVEREENKOMST,

onder nadere goedkeuring van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië, gesloten tusschen: Johannes Eschhach, resident van Bali en Lombok, en Déwa Agoeng Poetra, soesoehoenan van Kloengkoeng en onderhoorigheden en de landsgrooten aldaar.

Aangezien de wenschelijkheid is gebleken om ter voorkoming van verdere moeilijkheden en geschillen het grondgebied van het gouvernementslandschap Gianjar af te bakenen en maatregelen te treffen tot waarborging van eene onbelemmerde irrigatie van de sawahvlakten in het wederzijdsche gebied, zoo is tusschen bovengenoemde partijen het ondervolgende overeengekomen.

Artikel een.

De grenzen tusschen het Gouvernementslandschap Gianjar en het zelfbesturende landschap Kloengkoeng en onderhoorigheden worden vastgesteld, zooals zij hieronder omschreven en op de aan deze akte gehechte kaarten zijn afgebeeld, te weten:

I. tusschen het landschap Gianjar en het landschap Kloengkoeng: de rivier Melangit tot aan zee;

II. tusschen het landschap Gianjar en de aan Kloengkoeng onderhoorige districten (poenggawaschappen);

A. Tampaksiring: van af den steenen paal op den rechteroever van de rivier Pekrisan en benoorden de desa Tegalsaät (Gianjar) de waterleiding genaamd „tlabah Pédjèng" tot aan hare samenvloeiïng met het riviertje Jèh Lawas; noordwaarts de Jèh Lawas tot aan de gracht (verdedigingswerk) langs den noordrand van de desa Mantjawarna (Gianjar); verder evenbedoelde gracht en eene denkbeeldige rechte lijn het verlengde van die gracht vormende tot waar deze het bezuiden de desa Pagoetan (Kloengkoeng) loopende zijriviertje Slasih snijdt, op welk snijpunt een steenen paal is opgericht en vervolgens genoemd zijriviertje tot aan zijne vereeniging met de rivier Petanoe; van dit vereenigingspunt noordwaarts de rivier Petanoe tot aan de samenvloeiing bezuiden de desa Tjalo (Gianjar) van de zijrivieren Lèngis en Dadap te zamen de Petanoe vormende en eindelijk verder noordwaarts de evengenoemde zijrivier Lengis;

B. Pajangan: de rivier Oös, stroomende beoosten de desa Kerta (Kloengkoeng) en bewesten de Gianjarsche desa's Poewakan, Oema-anjar Pakoesebaä, Taroek-kadjanan, Taroek-klodan, Tataäg, Bersèla, Kloesa, Kliki kawanan en Kliki kanginan tot aan de gracht (verdedigingswerk) ten noorden en noordwesten van de desa Tanggajoeda (Gianjar), vervolgens deze gracht tot haar ontmoetingspunt met de rivier Ajoeng en eindelijk deze rivier, stroomende van het noorden naar het zuiden bewesten de desa's Paöesan, Singaprang, Madjangan, Selat, Boewakan, Soesoet en Begawan (Kloengkoeng);

C. Abéansemal: van af de rivier Penèt de noordkant van den weg bezuiden de poera Batan Kroja; de oostkant van den beoosten dezen tempel loopenden weg tot aan den noordrand van de desa Kedanpal (Kloengkoeng); oost- en daarna noordwaarts de levende pagger langs den rand van de desa Pikah (Gianjar) en langs tegalvelden tot den steenen paal, staande op den zuid-oostelijken hoek van de begraafplaats, genaamd „sèma Pikah"; oostwaarts de levende pagger langs tegalvelden tot aan den steenen paal op den sawah-rand van het waterschap Babakan; noordwaarts een levende pagger langs de westelijke grens van genoemd waterschap tot aan den rand van de desa Blahkioeh (Gianjar); de levende pagger langs den zuidelijken en oostelijken desarand tot den steenen paal beoosten den dooden tempel, genaamd „poera dalem Kajangan" en voorts oostwaarts rechte sawahdijken tot den steenen paal op den rechteroever van het riviertje Adeng van dezen steenen paal het riviertje Adeng, vloeiende bewesten de desa's Selat, Tegal en Patjoeng (Kloengkoeng) het van de desa Samoean (Gianjar) komende, bewesten den weg van Samoean naar evengenoemde desa Selat loopende en met de Adeng samenhangende ravijn; vervolgens van af het punt waar dit ravijn meergenoemde desa Samoean verlaat oost- en noordwaarts de levende pagger langs den sawahrand tot aan den steenen paal op den noordoostelijken hoek van het terrein van den tempel, „genaamd „Manik Galik"; westwaarts een levende pagger langs den rand van de desa Samoean tot de waterleiding, genaamd „tlabah Samoean", noordwaarts deze leiding tot aan den rand van de desa Tjarangsari; oostwaarts een gracht (verdedigingswerk) langs den zuidelijken desarand tot het ravijn bewesten het waterschap Tegallantang; zuidwaarts dit ravijn tot een daarin staanden grenspaal; oostwaarts rechte sawahdijken, gedeeltelijk langs den zuidelijken rand van de desa Anggoen-gananjar (Gianjar) aangelegd, tot den steenen paal op den linkeroever van het ravijn tevens waterleiding beoosten de desa Djempeng (Kloengkoeng); verder zuidwaarts evenbedoeld ravijn tot den grenspaal op den weg van Anggoengantoewa naar Karangdalem toewa (Gianjar): daarna oostwaarts de zuidelijke kant van den weg naar laatstgenoemde desa; zuidwaarts een levende pagger vervolgens een ravijn langs den westelijken rand van de desa Karangdalem toewa (Gianjar) en eindelijk oostwaarts tot de grensrivier Ajoeng een levende pagger gedeeltelijk langs den zuidelijken desarand loopende; van dezen pagger zuidwaarts genoemde rivier Ajoeng tot de gracht (verdedigings-werk) gaande van af de Ajoeng oostwaarts en verder langs den westelijken en zuidelijken rand van de desa Sémana (Gianjar); evenbedoelde gracht tot hare vereeniging met de waterleiding „Jèh-Laoe"; deze leiding tot den waringinboom staande bezijden een aqua-duct van de Gaga-leiding over de Jèh-Laoe; oostwaarts de waterleiding Gaga; voorts zuid- en daarna oostwaarts

achtereenvolgens de waterleidingen genaamd „tlabah Bindoe" en „Sigaran" en rechte sawahdijken, die het waterschap Pajéman scheiden van de waterschappen Bindoe en Sigaran, tot de waterleiding „Slasih" op de westelijke grens van het waterschap Basang—Tingkè (Gianjar), zijnde dit grensgedeelte vastgesteld door vijf steenen grenspalen; de tlabah Slasih tot waar zij binnen de desa Sigaran (Kloengkoeng) treedt; van dit punt zuid- en daarna oostwaarts de gracht (verdedigingswerk) beoosten genoemde desa tot het riviertje Boeloeh op welks linkeroever aan de overzijde van evenbedoelde gracht een steenen paal is geplaatst; het riviertje Boeloeh tot den steenen paal op den rechter oever en bezuiden de desa Samoe (Gianjar); van daar westwaarts rechte sawahdijken tot den steenen paal op den oostelijken kant van den weg van Sigaran (Kloengkoeng) naar Koeripan (Gianjar); zuidwaarts de langs den oostkant van dezen weg vloeiende waterleiding tot een aan den kant dezer leiding geplaatsten steenen paal; westwaarts een rechte sawahdijk en eene leiding tot den grenspaal op den rechteroever van de waterleiding tlabah Kenangga; noordwaarts deze leiding tot aan den steenen paal in een terreinplooi en op den rechteroever van de tlabah staande; verder een sawahdijk en den soebakweg naar Tingas (Kloengkoeng) tot den steenen paal op den rechteroever van de waterleiding, „tlabah Labak tengah" welke de waterschappen Krasan en Labak tengah van elkaar scheidt zuidwaarts deze waterleiding tot den steenen paal op haren rechteroever; vervolgens westwaarts een sawahdijk tot den grenspaal op den weg van Tingas (Kloengkoeng) naar Sedang (Gianjar) en eindelijk zuidwaarts evenbedoelde weg tot aan den steenen paal benoorden den „bedoegoel" (tempel) Doekoeh"; met bepaling:

1°. dat alle Kloengkoengsche domeingronden daaronder begrepen die aan hoofden in apanage zijn afgestaan, gelegen binnen het district Blahkioeh en het onderdistrict Tjarangsari (Gianjar) aan het Gianjarsch bestuur vervallen en omgekeerd aan het Kloengkoengsch zelfbestuur alle domeingronden in apanage bij den poenggawa en de mantja's (onderdistrictshoofden) van Blahkioeh en Tjarangsari gelegen binnen de grenzen van het district Ambèansemal;

2°. dat tengevolge van de plaats gehad hebbende omruilingen Kloengkoengsche onderhoorigen thans geene bouw- of andere gronden meer bezitten in de gebieden der aan Gianjar gekomen desa's Grana, Samoean Anggoengan toewa en Karangdalem toewa en omgekeerd Gianjarsche onderhoorigen in de gebieden der aan Kloengkoeng afgestane desa's Bongkasa, Tohpati, Patjoeng, Tègal, Selat en Karangdalèm anjar;

3°. dat bouwgronden door de wederzijdsche onderdanen aan elkaar verpand of in welken vorm ook in bewerking afgestaan in denzelfden rechtstoestand zullen blijven;

4°. dat het, zooals van ouds gebruikelijk was aan de desalieden van Kedampal (Kloengkoeng) te allen tijde zal vrijstaan van de begraafplaats „sema Pikah" gebruik te maken;

5°. dat het aan de Kloengkoengsche onderdanen te allen tijde zal vergund worden in den tempel „Boekit Sari" en in de tempels te Tinggan en op den berg Pengèlengan, alle op het gebied van Gianjar staande, ongehinderd hunne godsdienstplechtigheden te vieren;

D. Sibang: van den paal benoorden den sub c bedoelden bedoegoel Doe-

koeh oostwaarts eene waterleiding de grens vormende tusschen de waterschappen Krasan en Doekoeh, tot aan hare vereeniging met het riviertje Sloeloeng, alwaar een grenspaal is geplaatst; het riviertje Sloeloeng tot aan de steenen paal aan het begin van de gracht (verdedigingswerk) langs den voet van een lalang-heuvel bezuiden het waterschap Doekoeh en bewesten de desa Sedang (Gianjar); deze gracht tot waar zij samenvalt met een leiding, genaamd „penihisan Doekoeh": daarna deze leiding en vervolgens eene daarin uitmondende zijleiding van de „tlabah Liligoendi", zijnde op beide evenbedoelde vereenigingspunten en ter plaatse, waar de zijleiding zich van de hoofdleiding Liligoendi afscheidt steenen palen opgericht; de tlabah Liligoendi tot haar vereenigingspunt met de tlabah Soönggo en verder deze waterleiding tot aan den weg van Angantaka (Gianjar) naar Sibang (Kloengkoeng) bezuiden den tempel „bedoegoel Baingin"; van daar westwaarts evenbedoelde weg tot aan den steenen paal staande op het einde van het waterschap Endjoeng lalang, verder achtereenvolgens eene leiding genaamd „penihisan Endjoeng lalang" langs de westelijke grens van het gelijknamige waterschap, eene van het oosten komende en langs de zuidgrens van meergenoemd waterschap loopende leiding en eindelijk eene leiding „penihisan Boen" genoemd, tot waar deze in de tlabah Melajoe op de grens tusschen de landschappen Gianjar en Badoeng valt, zijnde ter plaatse waar even bedoelde leiding in de penihisan Endjoeng lalang valt, de penihisan Boen aanvangt en zich in de waterleiding Melajoe stort steenen palen opgericht.

Artikel twee.

Het zelfbestuur van Kloengkoeng stelt zich verantwoordelijk voor alle Gianjarsche irrigatiewerken gelegen binnen zijn gebied en verzekert aan de eigenaren te allen tijde den onbelemmerden toegang daartoe. Het verbindt zich ingeval van moedwillige beschadiging de daders gestreng te zullen straffen en de beschadiging te doen herstellen, zullende bij niet onverwijlde voldoening daaraan de herstelling van het beschadigde werk voor zijne rekening verricht worden door de eigenaren.

Wederkeerig zal dienovereenkomstig gehandeld worden met opzicht tot Kloengkoengsche irrigatiewerken, gelegen binnen het gouvernementslandschap Gianjar.

Aldus overeengekomen en vastgesteld op heden den 7den October des jaars 1902 en vervolgens met onze handteekening en ons zegel bekrachtigd.

(*w. g.*) J. Eschbach.

Stempels en handteekeningen van den Soesoehoenan van Kloengkoeng en onderhoorigheden en van zijne landsgrooten.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 12den April 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,

(*w. g.*) W. Rooseboom.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, enz. als boven.

(201. 17.) TABANAN.

CONTRACT.

OVEREENKOMST,

onder de nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië namens het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten tusschen: Johannes Eschbach, resident van Bali en Lombok en Goesti Ngoerah Agoeng, radja van Tabanan en de landsgrooten aldaar.

Aangezien het wenschelijk is voorgekomen om ter vermijding van verdere geschillen de grens tusschen het Gouvernements-landschap Gianjar en het zelfbesturende landschap Tabanan vast te stellen, zoo is tusschen bovengenoemde partijen overeengekomen die grens te bepalen zooals zij hieronder omschreven en op de aan deze akte gehechte kaart afgebeeld is; te weten:

a. tusschen de desa's Sangeh, Grana, Samoean Tjarangsari, Tloegtoeg, Getasan, Pangsaän, Sekarmoekti, Petang, Kerta, Bandjar-Abing en Soelangai (Gianjar) en de desa's Tjahoe, Basangbé, Bandjar-Anjar, Bloewangan, Moendoel, Pojan, Tematjoen en Krobokan (Tabanan) de rivier Penet;

b. tusschen de desa Soelangai (Gianjar) en de desa's Antapan en Talangpati (Tabanan): het ravijn (pangkoeng) Banoa, dat in het zijriviertje Tjepoeng uitloopt en verder dit zijriviertje tot zijne samenvloeiing met de sub *a* bedoelde rivier Penet;

c. tusschen de desa's Soelangai en Batoelantang (Gianjar) en de desa's Boekit en Glogor Kebo (Tabanan): een droge gracht (verdedigingswerk) langs den zuidelijken rand van evengenoemde desa Boekit, welke de sub *b* bedoelde pangkoeng Banoa verbindt met het ravijntje Glogor Kebo, verder dit ravijntje tot aan zijn vereenigingspunt met het ravijntje Poewitan; daarna noordwaarts het ravijntje Poewitan tot aan de zuideijkste der twee bezuiden de desa Glogor Kebo aangelegde droge grachten; vervolgens deze gracht tot aan het ravijn Jeh-Anakan en eindelijk dit ravijn tot zijne vereeniging met de zijrivier Kilap;

d. tusschen de desa's Boekit, Aoeman, Doek, Tihingan en Tinggan (Gianjar) en de desa Majoengan (Tabanan): de sub *c* bedoelde zijrivier Kilap tot aan haren oorsprong en vervolgens de kam van het ringgebergte, dat het meer Bratan aan de oost- en noordzijde omsluit.

Aldus overeengekomen en vastgesteld op heden den 2den Februari des jaars 1903 en vervolgens met onze handteekening en ons zegel bekrachtigd.

(*w. g.*) J. ESCHBACH.

Stempel en handteekeningen van den radja van Tabanan en van zijne landgrooten.

Dit contract is goedgekeurd en bekrachtigd op heden dee 12 den April 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, enz. als boven

(201. 18.) GIANJAR, BANGLI, BADOENG, KLOENGKOENG EN TABANAN.

NOTA VAN TOELICHTING.

Zooals blijkt uit de mededeelingen in de Koloniale Verslagen van 1902, kolom 94/95 en 1903 kolom 107, is eene grensregeling tot stand gekomen tusschen het landschap Gianjar en de landschappen Bangli, Badoeng, Kloengkoeng en Tabanan, alle gelegen op het eiland Bali. De te dezer zake opgemaakte schriftelijke overeenkomsten worden hierbij overgelegd.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Januari 1905.

INHOUD.

Spoor- en tramwegen op Zuid-Sumatra. — De conclusies van het rapport-Rhemrev. — Een brief uit St.-Eustatius. — Katoen in de West. — Perzië in de Tweede Kamer. — Bezuiniging op postpaarden en reisindemniteiten. — Verdere lotgevallen van de Tapanahonie-expeditie. — De Indische postspaarbank. — De lastpost Sumatra's Westkust. — De nachttrein Djokja-Soerabaja. — Reorganisatie der politie. — Het stoken met Ombilin-kolen. — Een nieuw argument voor afschaffing van heerendiensten. — Kritiek op het nijverheidsrapport van Mr. Abendanon. — Honderd acht en zeventig periodieken. — Indische pensioenen. — Duitschers en Engelschen op Nieuw-Guinea. — De hormat. — Onze Tweede Kamer, toevlucht en. . . . zondebok. — Mr. S. v. Houten over de eereschuld en over de Delische toestanden. — Verbod tot invoer van dollars. — Inlanders bij het Europeesch bestuur in Indië. — Luitenant Rakasias. — De reis van den bisschop naar Menado. — Voorspellingen in verband met den oorlog. — Onze neutraliteit in Indië. — De uitgestelde tocht naar het sneeuwgebergte. — De nieuwe schutterij-bepalingen. — Winst en verlies bij Indische zaken. — De heer A. v. Houtum over de particuliere landerijen. — Vreemdelingen bij het Indische leger. — Voor vrienden van de fusie.

Spoor- en tramwegen op Zuid-Sumatra. Het voorkomende in onze revue in de November-afl. bl. 1694 geeft het *Alg. Handelsblad* aanleiding om nog eens terug te komen op de aanbeveling om bij spoorwegaanleg op Zuid-Sumatra niet den Staatsspoorweg op Java en Sumatra's Westkust, maar de Atjeh-tram tot voorbeeld te nemen, dat wil dus zeggen eene spoorwijdte van 0.70 M. of daaromtrent te kiezen omdat zulks uit financieele redenen de voorkeur verdient boven een volledig uitgerusten spoorweg. Waar dezerzijds bezwaar werd gemaakt tegen smal spoor, aan te leggen bij kleine gedeelten of alleen voedingslijnen daarvan te voorzien, en de spoorwijdte dadelijk gelijk werd gewenscht aan die van de bestaande lijnen ter S. W. K. wordt gezegd dat wij gelijk zouden hebben, wanneer het een of het ander evenveel geld kostte. Dit is nu ook weder geheel juist als onze bedoeling was „een volledig uitgerusten spoorweg" tegenover een smalspoor te stellen, doch het aannemen van eene uniforme iets grootere spoorwijdte sluit volstrekt niet uit buitengewone zuinigheid in den aanleg van stations-gebouwen en hulp-inrichtingen en het voorloopig toelaten van grootere bochten en hellingen dan later als de lijn bij toenemend trafiek wordt omgebouwd voor zwaarder vervoer. Het denkbeeld van Ing. Ligtvoet om toekomstige hoofdlijnen eerst als secundaire lijnen te bouwen, door voorloopig van het ontwerp van eerstgenoemde af te wijken op alle gedeelten, waar groote besparing te verkrijgen is door omlegging als secundaire lijn, aanvankelijk met houten bruggen, is zeker zeer aan te bevelen. In dien gedachtengang wordt feitelijk het voordeel dat een smalspoor met betrekking tot den baan-aanleg oplevert, tot een minimum gebracht. Voor een bepaald treingewicht en eene bepaalde tractie moeten de spoorstaven in beide gevallen toch even zwaar zijn. Moge al het spoor van 1 M. of daar-

omtrent belangrijk goedkooper in aanleg zijn dan het Europeesche normale spoor van 1.435 M. het verschil van de aanlegkosten tusschen 1 M. en 0.70 M. spoorwijdte schijnt niet zoo belangrijk dat daardoor de toekomstige capaciteit en de bij die groote afstanden aan te nemen treinsnelheid sterk verminderd mogen worden. Juist verscheen in het weekblad *De Ingenieur* van 17 Dec. jl. een artikel van den heer J. L. Cluysenaer over hetzelfde onderwerp, waarin (bl. 893) eveneens met eene spoorwijdte van 1.067 M. voor de lijnen op Zuid-Sumatra wordt ingestemd.

Wat den aanleg door particulieren betreft, schrijvende dat die quaestie reeds elders besproken was, dachten wij aan het voorkomende in dezelfde aflevering op bl. 1745/46. Er valt over deze quaestie veel te redeneeren, doch wij meenen, dat het beter is om hier met de praktijk in andere koloniën te rade te gaan. Deze was, zooals uit een opstel in de vorige aflevering blijkt, voor de Fransche koloniën in West-Afrika tot dusver niet in het voordeel van aanleg en exploitatie door particuliere maatschappijen. Vooral in een tropisch land is de groote invloed, die zulke lichamen krijgen een ernstig bezwaar, zooals bijv. de studie der Congo-Spoorwegen zal aantoonen. Aan den eisch om in Nederlandsch-Indië den staf van ambtenaren niet noodeloos te vergrooten, behoort zeer zeker te worden voldaan en daarom voelen wij op industrieel gebied in het algemeen niet veel voor staatsexploitatie aldaar, doch met spoorwegen valt een uitzondering te maken. Voor zoover deze in Indië in handen van den staat zijn, blijkt het dat zij goed beheerd en zuinig geëxploiteerd worden, terwijl nog voldoende technische krachten aanwezig zijn om, als de aanleg op Java is afgeloopen, op Sumatra in eigen beheer daarmede te beginnen. Het geldt hier de hoofdverbindingen op een uitgestrekt eiland, dat politiek nog niet overal voldoende onder onzen invloed staat; de spoorweg is niet alleen een ontginnings spoorweg, doch ten deele ook een strategische lijn. Voorts is in het begin het te verwachten verkeer zoo gering dat de exploitatiekosten niet goedgemaakt zullen worden; waarom zal men zich dan aan banden leggen ten opzichte van eene maatschappij, die hoe uitgezocht hare beheerders ook zijn, geen ander doel voor oogen kan en mag hebben dan winst. Blijkens het slot van zijn opstel staat de heer Cluysenaer hier niet aan onze zijde. Hij waarschuwt tegen het bedenkelijke van te veel geld leenen door den staat en acht het wenschelijk om het groot-kapitaal ook onder anderen vorm als die eener Staatsleening den weg naar Nederlandsch-Indië te wijzen. Aanbevolen als dit denkbeeld wordt in den zin van niet van overheidswege te willen doen wat even goed, somtijds nog beter den bijzonderen ondernemer kan worden toevertrouwd en als middel om belangrijke vermeerdering van het aantal Staatsambtenaren te voorkomen, schijnt het inderdaad hoogst aannemelijk, ware het niet dat bij zulke groote maatschappijen, werkende in een land met weinig bevolking en op een bodem, waaruit nog bijna niets gehaald is, voor ons het beeld van de Congo-maatschappijen of dat der randmagnaten oprijst, lichamen en personen, bij wie feitelijk den onverzadelijken dorst naar het goud het eenig richtsnoer is.

„De Regeering", zegt de heer Cl., „moet bevorderen het vormen eener vennootschap, welke zich met den aanleg en de exploitatie van den spoorweg belast. Slechts met enkele woorden zij aangeduid dat de Regeering, indien zij

wil, zich de medewerking van door haar gekozen personen weet te verzekeren. Het eenvoudigst ware wel een Vennootschap te vormen van niet te groot aandeelenkapitaal, onder rechtstreeksche waarborg van den Staat aan den houder van aandeel en obligatie van hoofdsom en rente; de rente behoeft dan niet hooger te zijn, dan die waarvoor de Staat kan leenen. Wanneer de Staat voor een belangrijk bedrag als aandeelhouder optreedt en zich bovendien een aandeel in de overwinst boven een te noemen dividend voorbehoudt, is het staatsbelang volkomen behartigd."

Wij meenen dat het beter is nog wat met de discussie over deze wijze van uitvoering te wachten, totdat geleidelijk de geschiedenis van zulke banen in andere landen wat meer bekend is, doch wijzen er nu vast op dat de moeilijkheid eerst recht begint als de lijn aanvankelijk met verlies wordt geëxploiteerd en dus behalve de rente steeds geld bij gefourneerd moet worden. Voorts is het een teer punt aan wie de groote zaak in handen zal worden gegeven. Zeker niet op de open markt of aan personen, die slechts aan eenige wettelijk gestelde voorwaarden voldoen en als de Regeering bepaalde personen gaat kiezen, zullen de ten rechte of ten onrechte aangeheven klachten over nepotisme, partijbelang, enz. wel niet spoedig tot zwijgen worden gebracht.

Heeft de Regeering door spoorwegaanleg den weg geëffend voor de particuliere industrie, dan moge het kapitaal uit eigen beweging toevloeien om het land tot ontwikkeling te brengen en met den heer Cluysenaer zij dan gewezen op hetgeen aan de Oostkust van Sumatra dank de kennis, de volharding en het moedig optreden van ondernemende mannen zoo goed is geslaagd. Dan stemmen wij gaarne in met de uitspraak dat: „wie niet verblind is door het schijnlicht der staatsalmacht, moet erkennen dat de vruchten van den arbeid in Deli en aangrenzende landschappen verkregen, niet uitsluitend enkele bijzonder bevoorrechten, maar middellijk tal van landgenooten, in algemeenen zin geheel Nederland, ten goede komen. Kennis en ondernemingsgeest, gesteund door voldoend kapitaal, benuttigend Javaansche werkkrachten, kunnen in Zuid-Sumatra gelijke gevolgen hebben als ginds, zij het dan ook minder schitterend. Den rijken tropischen bodem moet ontwoekerd worden, wat de met kennis en kapitaal gedreven landbouw kan opleveren. Het daarheen leidend pad moet geëffend worden!"

* * *

De conclusies van het Rapport-Rhemrev, die betrekking hebben op de schaduwzijden van het licht, waarop boven zoo ten rechte gewezen werd en die in de Tweede Kamer nu onlangs zooveel indruk hebben gemaakt, waren het onderwerp van eene op 22 Dec. jl. gehouden lezing van den oud-Resident P. J. Kooreman in eene druk bezochte vergadering van „Moederland en Koloniën," waarvan de dagbladen een vrij onvolledig verslag gaven, doch die in zijn geheel zal worden uitgegeven. De spreker wees er op hoe o. a. het kamerlid Mr. Fock uit de conclusiën van het rapport „een bedroevenden, een pijnlijken, ja een zeer pijnlijken indruk" had gekregen. Op verreweg de meeste ondernemingen had slaan met de hand of met den stok tijdens het onderzoek nog plaats, kwamen ernstige mishandelingen tot kort vóór het onderzoek op onderscheidene ondernemingen voor, had eveneens vaak on-

wettige vrijheidsberooving plaats en het getal der doodslagen en moorden door inlanders en vreemde Oosterlingen op personen van gelijken landaard gepleegd, was zeer groot. „Het komt mij voor," had Mr. Fock gezegd, „dat, wanneer de toestanden zijn zooals die uit deze conclusiën blijken, dit een hoogst ongunstig licht werpt op het optreden van onze ambtenaren op Sumatra's Oostkust."

Vooral deze uitspraak was voor die ambtenaren grievend en het is begrijpelijk dat op den bedoelden avond twee oud-residenten van het gewest den handschoen opnamen voor die ambtenaren, van wier moeilijke taak zij uit persoonlijke ervaring op de hoogte waren en dat zij er niet tegen opzagen, die verdediging met kracht te voeren, ook ondanks het verwijt dat hen zou kunnen treffen hier grootendeels eene zelfverdediging te houden. In dit opzicht is de inleider in de eerste plaats in zijne uitvoerige, maar daarom toch boeiende en met duidelijke stem onderhoudend voorgedragen, rede uitnemend geslaagd, niettegenstaande de moeilijkheid om zich te verdedigen tegen een rapport, dat geheim is gehouden en waarvan de inhoud zich slechts deed gissen. Aangedrongen werd dan ook op publicatie, doch wij vreezen dat dit wel niet mogelijk zal zijn. Het zou niet de eerste maal wezen dat een rapport door onhandige opstelling en onbeholpen uitvoering van de opdracht ongeschikt daarvoor is, zonder in alle opzichten als waardeloos terzijde te moeten worden gelegd en als men verneemt hoe de bedoelde rechtsgeleerde volgens den heer Kooreman zijn onderzoek onhandig begon, door een bende spionnen van allerlei landaard uit te zenden, welke hij later verplicht was terug te trekken om het met andere hulp zelf ter hand te nemen, dan is het zeer wel mogelijk dat de inhoud van het rapport te veel zwakke punten bezit om het aan de openbare critiek prijs te geven. Dit is zeer te bejammeren, vooral nu, naar aanleiding van hetgeen de heer de Waal Malefijt over de houding der ambtenaren zeide, de Minister zich liet verleiden tot de uitspraak dat hij niet mag verhelen dat sommige ambtenaren ernstig te kort zijn geschoten in de behartiging hunner plichten en dat aan den directeur van B. B. is opgedragen te overwegen of tegen deze nog maatregelen kunen worden genomen.

Wanneer men verneemt hoe de toestanden ontstaan zijn en zich ontwikkeld hebben, dan moge het bezoek van den heer Rhemrev volgens den Minister de oogen geopend hebben, door de zwakke politiemacht, die men kan ontwikkelen, is bijv. de onwettige vrijheidsberooving niet te vermijden en zelfs na intrekking van de bekende circulaire Scherer, is ten slotte op initiatief van den heer Rhemrev zelf iets dergelijks opnieuw ingevoerd door de machtiging aan de administrateurs om personen, vóórdat er gelegenheid is tot opzending naar de magistraten, in daartoe geschikte localen op te sluiten. Zulke gevangenissen op de ondernemingen geven aan de koelies nog meer dan vroeger een concreet beeld, hoe zij in de macht van den beheerder staan. Wij zullen naar de weldra in druk uit te geven verhandeling moeten verwijzen voor de bijzonderheden, doch vestigen er de aandacht op hoe licht klapzaken ontstaan, bij het handhaven van orde onder een bende koelies, waar dikwijls allerlei boosdoeners onder schuilen. Als voorbeeld hiervan zij slechts vermeld de ter dood veroordeeling van zeven Chineezen, die vijf kameraden, welke tot een ander geheim genootschap behoorden, levend

hadden begraven. Om zonder politie onder dit volkje den baas te blijven is de stok onmisbaar. De proef is op aandrang der regeering genomen de assistenten zonder deze naar de velden te zenden, doch men is er van terug moeten komen hen aldus weerloos te laten. Waar Mr. R. blijkbaar uitvoerig is over het onrecht aan de koelies aangedaan, verneemt men niets van het groot aantal Europeanen dat in denzelfden tijd gemolesteerd of vermoord is. Dat een en ander een eenigszins ruw optreden in de hand werkt en verklaarbaar maakt, werd o. a. aardig getypeerd door het geval van een controleur, uit vroeger tijd, die in groot costuum aan den steiger te Belawan stond om een aankomend Resident te verwelkomen. Juist zal deze aan wal stappen of een inlander dringt vooruit en haalt zich op eenigerlei wijze de ontevredenheid van den controleur op den hals, die hem met een krachtige handbeweging plotseling van den steiger in zee doet tuimelen, om onmiddellijk daarop met de andere hand zijn nieuwen chef te verwelkomen, die in deze onverwachte omstandigheid niet zoo gauw wist of hij boos zou zijn of glimlachen. Intusschen is ook bij het bestuur de geest in later jaren veranderd en wordt in alle opzichten verbetering geconstateerd, doch conflicten bestaande in slagen en handtastelijkheden zullen wel nooit te vermijden zijn. Werden deze zaken aanvankelijk voor den Raad van Justitie te Batavia gebracht, dan was de straf, hoewel bestaande in eene niet groote geldboete, voor Europeanen uit Deli ruineus, door de bijkomende kosten, welke soms tot ƒ 10.000 opliepen en veelal het ontslag uit de betrekking ten gevolge had, omdat de betrokken assistent niet zoo lang voor de berechting te Batavia gemist kon worden. Later is de berechting van niet al te ernstige zaken met voorkennis van de Justitie te Batavia oogluikend achterwege gebleven en eindelijk naar Deli zelf overgebracht. Waar voorts met cijfers wordt aangetoond hoeveel zaken door de controleurs-magistraten te behandelen vielen, met welk een massa andere dingen zij zich te bemoeien hadden en hoe de Resident voor die taak, na aftrek van de personen met ander werk elders belast, slechts 6 bestuursambtenaren tot zijne beschikking had, met hoogst onvoldoende politiepersoneel, dan is het duidelijk dat de handhaving der politie te veel aan de ondernemers zelf moest worden overgelaten en dat geen voldoende toezicht te houden was. Reeds sedert zijn optreden had de heer Kooreman de Regeering op die onvoldoende bestuursmiddelen gewezen, maar blijkbaar uit zuinigheid had men daar nooit het oor aan willen leenen.

Onze indruk is dat als men zich in den toestand der regeeringspersonen verplaatst, die over voorstellen als deze te beschikken hadden, het wel duidelijk is dat men bij de vele uitgaven, waarop overal werd aangedrongen, niet zoo dadelijk genegen was nog meer uit te geven voor een gewest, waaromtrent men weinig van misstanden hoorde en niet besefte dat de hulp, die gevraagd werd van daaruit gezien niet een maximum maar een minimum was. Dat ook de oud-residenten, die later een plaats in den Raad van Indië kregen, niet sterker op uitbreiding der bestuursmiddelen hebben aangedrongen, welk verwijt van een paar zijden staande de vergadering werd gehoord, is te betreuren, doch als men zich ook op hun standpunt verplaatst, toen de Delische zaken nog slechts een klein deel van hun gezichtskring in beslag namen, dan is zulks weder begrijpelijk. Misschien hebben zij het ook gedaan maar vruchteloos, want dat het hun niet aan moed ontbrak bewijst het voorbeeld van een dezer hoofdambtenaren

den heer Scherer, die zich als Resident waagde aan wetsovertreding door het in strijd met de bepalingen gevangen doen nemen van Europeanen, die zich aan misdrijf hadden schuldig gemaakt, maar anders zeker gevlucht zouden zijn.

Werd onwillekeurig de indruk gevestigd dat de ambtenaren van dertig à veertig jaar geleden het zoo nauw niet met hun taak namen, daar trad in de persoon van den heer Larive een veteraan uit dien tijd op, die met warmte sedert overleden collega's en chefs van vroeger verdedigde en ten slotte werd een geestdriftvolle rede gehouden door den heer Van Kol, die dankbaar was dat op het punt van de Delische toestanden de waarheid nu eindelijk ontsluierd voor ons stond en op zijn bekende enthousiaste wijze hulde bracht zoowel aan den bekenden brochure-schrijver als aan den houder van het onderzoek en daarbij geen oog kon hebben voor de tekortkomingen ook van deze personen. Toch is er in het vuur waarmede hij spreekt iets verwarmends, dat wij niet gaarne zouden missen en als hij, verontwaardigd over het gebeurde, ten slotte alle jonge ambtenaren en particulieren in Indië opriep om toch altijd bij elk onrecht dat hun bekend werd, zonder aanzien des persoons manmoedig der waarheid hulde te doen, gaf hij eene heilzame opwekking aan alle ambtenaren in de koloniën.

Intusschen gaven zijn hartstochtelijke woorden gereede aanleiding tot tegenspraak en in de *Nieuwe Courant* van 27 Dec. jl. vindt men dan ook „een woord van protest" van den Oud-Luit. t/zee C. M. Façee Schaeffer, die over de hoofdquaestie, mishandeling van koelies en machtmisbruik tegenover deze, niet zal spreken, omdat iedereen erkennen zal dat gruwelen, die plaats gehad hebben en nog plaats hebben, door de Indische regeering ten strengste moeten worden tegengegaan. Het gaat evenwel niet aan om met veel aplomb, zooals de heer Van Kol het gedaan heeft, alle ambtenaren te beschuldigen. Men moet zich hier niet op het standpunt stellen van een idealist doch op dat van een gewoon mensch, desnoods iets hooger. Maar dan eischt men n i e t dat ambtenaren maar dadelijk ontslag vragen en zichzelf en hun gezin broodeloos maken, als zij niet d i e verbetering van de Regeering verkrijgen kunnen, welke zij noodig oordeelen. Op de vraag wat de ambtenaren dan gedaan hebben, kan o. a. met het voorbeeld van den heer Scherer worden geantwoord. Wat de conclusies van het rapport-Rhemrev betreft, niemand zal den rapporteur laken om de feiten, die hij der Regeering heeft medegedeeld omtrent gruwelen door Europeanen gepleegd, vroeger en tot kort voor zijn komst, maar wel wegens de wijze, waarop door de conclusies de ambtenaren worden beschuldigd, waardoor verkeerde gevolgtrekkingen worden gemaakt. Deze schrijver maakt er nog attent op dat het niet de bedoeling van den heer Rhemrev geweest kan zijn met zijn woorden „tot kort voor mijn komst" te willen zeggen toen ik maar kwam was alles v o o r g o e d uit, doch: „Toen ik kwam zat de angst er onder de planters in, maar onmiddellijk na mijn vertrek zal het weer zijn zooals voorheen". Ten slotte brengt de schrijver hulde aan de heeren Van Kol en Rookmaaker voor hun strijd in woord en geschrift tegen mishandelingen, al achtte hij ook een protest tegen de houding van eerstgenoemde in de besproken vergadering alleszins gerechtvaardigd en noodig.

* * *

Ook in andere dagbladen was Deli weder dikwijls ter sprake gekomen en het is daarom dat alsnog de aandacht gevestigd wordt op een artikel in het *Vaderland* van 14 Dec. jl. getiteld: „Deli en de Rhemrev'sche Conclusies", door A. J. C. M. Tervooren, dat opkomt tegen de voorstelling in de Tweede Kamer van de zaak gegeven. Waar de heer Rhemrev constateerde dat ernstige mishandelingen tot korten tijd vóór het onderzoek op onderscheiden ondernemingen voorkwamen en volgens zijn eigen zeggen in de drie laatste jaren 150 strafbare feiten waren gebleken, schijnt dit op eene bevolking van 1700 Europeanen veel, doch „de streng oordeelende en hartstochtelijke Mr. Rhemrev" had aan den schrijver zelf verklaard dat deze feitelijk geen ernstige zaken waren en zich bepaalden tot slagen met de hand of met den stok. Dat dit laatste veelvuldig voorkomt, ontkent de schrijver echter en dat men wel met de hand slaat acht hij uitgelokt door de tegenstelling met de officieele straffen, waarvan die van gevangenis te weinig afschrikwekkend is omdat de koelie niets voelt voor het onteerende er van. Omtrent de zoogenaamde onwettige vrijheidsberooving wordt aangetoond hoe deze uit noodzaak plaats vindt. Slaan en tijdelijke gevangenhouding waren inderdaad onregelmatigheden, doch zij sproten niet voort uit verwildering en wreedheid en dat het er zóó erg mede is, als men thans na al het gepraat en geschrijf hier, zou denken bestrijdt de schrijver uit eigen ondervinding. Hij zegt o.a.:

„Een der Delische tabakmaatschappijen vierde de vorige maand haar 25-jarig bestaan en toen werd bekend, dat er onder de koelies meerderen waren die al die 25 jaren in dienst der maatschappij waren, dat er ruim h o n d e r d meer dan 20 jaren en ruim v i e r h o n d e r d meer dan 15 jaren gewerkt hadden. Het komt me zoo voor, dat dat nogal voor een goede behandeling pleit en niet wijst op wanverhoudingen tusschen werkgevers en koelies".

En hij besluit met de woorden:

„Een krachtiger bestuur, betere rechtspraak en veel meer politie, maar deze laatste niet uitsluitend uit inlanders gerecruteerd, zullen zeker verbeterde of laat ik liever zeggen „meer met de wet overeenkomende" toestanden kunnen scheppen — misdaden zullen er, zoo goed als in ieder ander, goed geregeerd land, helaas toch altijd wel blijven voorkomen".

* * *

Een brief uit St. Eustatius komt voor in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Dec. jl. en daarin begint „Statia" te bedanken voor een goed adres, waardoor vele tonnen honing, van dat eiland afkomstig, in het moederland geplaatst kunnen worden. Nu kunnen de ijmkers met een weinig energie meerdere bijenstallen inrichten. Het geheele jaar door zijn er bloemen en met wat overleg en zorg kunnen die soorten worden aangekweekt, die niet lijden van weken van droogte. De schrijfster meent dat een jongmensch, bijv. opgeleid in „Kelling's bijenpark te „Sandpoort" zich daar een goed bestaan zou kunnen verschaffen. Als voorbeeld wordt eene dame in Jamaïca aangehaald die in het eerste halfjaar, waarin zij zich met de bijenteelt onledig hield 4500 K.G. honing won. Tot voor een jaar was die honing op de Engelsche markt vrijwel onbekend, doch nu zich „the Jamaica Bee-Keepers Assocation" heeft gevormd, veroverde zij daar een eervolle plaats.

Voorts wordt met ingenomenheid en dankbaarheid het voornemen van den

Minister van Koloniën begroet om op de begrooting voor 1905 den steiger voor het eiland opnieuw uit te trekken. Al is er ook eenige weken stil weer, dan is de landing toch bezwaarlijk door de „grondzeeën." Het zijn die rollers welke zooveel schade doen en het nalezen van blz. 192 van Van Kol's werk wordt daarbij aanbevolen. Door dit moeilijk landen nemen de Amerikaansche plezierjachten er dikwijls maar genoegen mede het eiland van den buitenkant te zien, te meer daar uit zee de kanonnen van het fort geheel zichtbaar zijn. Deze waren onder de eersten die op 16 Nov. 1776 de nieuwe Amerikaansche vlag begroetten en de Amerikanen waren zoo ingenomen met den toenmaligen gouverneur De Graaff, dat zij twee kaperschepen naar hem en zijn vrouw noemden. Een en ander moet vermeld zijn in „the American Historical Review" of het 4e versl. v/h Geschiedk. Gen. te Curaçao van 1900. Van de blinkende dollars, die de Amerikanen nu op St. Eustatius zullen brengen, wordt veel verwacht als de steiger er eenmaal is in de Oranje baai en men uit dit oogpunt niet langer vergelijkingen behoeft te maken met St. Martin en St. Kitts.

* * *

Katoen in de West. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Dec. jl wordt een andere brief uit St. Eustatius van 11 Dec. vermeld, waarin gesproken wordt over de katoencultuur. De „British Cotton Growing Association" is eene maatschappij, die hare werkzaamheid ook tot „de West" uitstrekt, al is het dan ook niet tot onze Antillen. Niet alleen geeft zij de noodige werktuigen in bruikleen, doch houdt door het „Imperial Department of Agriculture" ook voeling met de katoenplanters. Een paar deskundigen gingen onlangs op de eilanden Barbados, St. Lucia, Dominica, Montserrat, Antigua, St. Kitts en Nevis rond om voordrachten te houden en raad te geven, vooral om de katoen niet te plukken vóór zij geheel rijp is en de vezels rein te houden, dan kan zij op de Engelsche markt met de beste wedijveren. De oogst der Engelsche eilanden wordt voor 1905 geschat op 5000 balen ter waarde van £ 100.000 en bijna ieder eiland draagt daartoe bij. De in de buurt van St. Eustatius gelegen eilanden St. Kitts en Nevis verbouwen de meeste Sea-Island katoen. Nu heeft St. Eustatius eene vruchtbare vlakte van 500 H.A. die gemakkelijk tot een katoenveld zou om te vormen zijn, maar het Nederlandsche kapitaal waagde zich niet, al ging het Engelsche in den omtrek voor. Toen St. Eustatius nog met plantages bedekt was, bebouwde men er 2000 H.A. met suikerriet, enz. Thans wordt er op gewezen hoe men van 1 H.A. gemiddeld een ton ruwe katoen zou kunnen oogsten en bij zorgzame cultuur wel het dubbele. Er is in Aug. en Sept. katoen gezaaid, die gezond en krachtig staat en die men in Februari onder de pers hoopt te brengen, welke het gouvernement dan beschikbaar stelt, maar zal de katoencultuur op St. Eustatius worden wat zij kan zijn, dan zal het Nederlandsche kapitaal zijn schouders er onder moeten zetten, tenzij bijv. het Engelsche het doet, maar dan heeft de Nederlandsche industrie er geen profijt van.

* * *

Perzië in de Tweede Kamer. Nu in onze Dec.-afl. een artikeltje over dit land is verschenen, meenen wij niet onvermeld te mogen laten dat in de zitting van de Tweede Kamer van 13 Dec. j.l. de houding van onzen Minister-

resident te Teheran ter sprake is gekomen. Als bewijs dat de vooruitzichten van onzen handel daar niet zoo ongunstig zijn, citeerde de heer Dolk een rapport van den heer H. W. Maclean. die door den Board of Trade was uitgezonden in het belang van den Engelschen handel in Perzië. Daarin wordt gewezen op de mededinging van Hollandsche gebleekte en ongebleekte katoenen goederen, waarvan de verwachting is opgewekt dat zij vasten voet op de markt zullen krijgen. Omtrent de thee wordt door den Engelschen Consul te Bushir gerapporteerd dat de Eng. Indische thee gedurende het verslagjaar tot eene waarde van £ 64936 werd ingevoerd, dat is £ 3000 meer dan in het vorige jaar, maar de aanvoer van Java-thee bedroeg £ 25.540. dat is een vermeerdering van £ 12019. Daar elke vermeerdering van deze geschiedt ten koste van Eng.-Indische en Ceylon-thee, vestigde de Engelsche consul hier de aandacht van zijn landgenooten op. Een belangrijk gedeelte van de Java-thee is wit, aan welke soort de welgestelde Perzen de voorkeur geven. Daar thans ook Assam-thee in de Preanger verbouwd wordt, meende de heer Hotz dat er voor Java ruimschooots gelegenheid was zijn aandeel in den totaal aanvoer te doen stijgen.

Voorts werd het den heer Knobel zeer kwalijk genomen, dat hij zich zoo ongunstig over het hof, het leger en de Perzische toestanden had uitgelaten, in zijn bekende „Perzische Schetsen" en de Minister van Buitenl. Zaken erkende dat daarin pagina's voorkomen, die zeker niet door den Nederlandschen Minister-resident te Teheran hadden moeten zijn geschreven. Waar de Minister voorts toegaf dat het laatste verslag blijk gaf van een pessimistischen kijk op onze handelsbelangen, meende hij echter dat men te ver ging door iemand, hetgeen hij in een oogenblik van mismoedigheid en weerzin misschien heeft nedergeschreven, aanstonds zoo aan te rekenen dat hij zijn betrekking zou moeten nederleggen.

Met betrekking tot de vooruitzichten van den handel op Perzië, deelt de *Nieuwe Courant* van 11 Jan. jl. nog een paar onderling afwijkende meeningen mede. In de eerste plaats wordt het jaarverslag besproken van de „Imperial Bank of Persia" dat op de 15de alg. vergadering van aandeelhouders te Londen in Dec. l.l. is uitgebracht en een zeer gunstig oordeel uitspreekt over de vooruitzichten dier instelling, terwijl de president, Sir Lepel Griffin, tot de conclusie kwam dat, in strijd met hetgeen in de Engelsche pers nu en dan verluidt, de Engelsche handel met Perzië in vasten, gezonden en welvarenden toestand verkeert. Een minder gunstig beeld geeft de *Times* van 4 Jan. jl., waarin de Engelschen gewaarschuwd worden hun aandacht niet door de gebeurtenissen in het Verre Oosten te laten afleiden van Ruslands expansie in Midden-Azië. Met name wordt daarin twijfel uitgesproken aan de waarde van het hooger genoemde verslag van den Engelschen commissaris Maclean. Het artikel wijst eerst op de enorme spoorwegplannen van Rusland in Perzië (Bakoe-Resjt-Teheran; Russisch-Perzische grens-Tabriz-Teheran-Kasjan-Ispahan-Sjiraz-Perzische Golf Bushir, alle met verschillende vertakkingen). Deze spoorwegen zijn volgens het Cityblad wel hoofdzakelijk met strategische doeleinden ontworpen, maar „commerce is a useful handmaid." Het twijfelt er niet aan dat de Perzische handel jaar op jaar verandert ten gunste van Rusland en meent dat de Engelsche handel niet

opgewassen is tegen Russische export-premies en subsidies en als dit zoo is, is zulks niet minder waar voor andere landen. De *N. Ct.* wijst er op hoe door een en ander bevestigd wordt, dat de vooruitzichten van den buitenlandschen handel op Perzië in hooge mate onder den invloed staan der machtsverhouding van Rusland en Engeland.

* * *

Bezuiniging op postpaarden en reisindemniteiten. Onder postmerk Meester-Cornelis ontvingen wij, blijkbaar van den schrijver, een exemplaar van de *Semarang-Courant* van 22 Nov. j.l., waarin „Een belastingschuldige" onder het opschrift „De nieuwe koers" in schijn een algemeen belang behandelt, doch den indruk geeft in werkelijkheid op het punt van reis-indemniteiten zijn hart eens te willen luchten over den thans te Batavia geplaatsten voormaligen chef van de Irrigatie-afdeeling Brantas. Dat de belastingschuldige niet goed op de hoogte der bepalingen is, blijkt reeds uit de 5 cts strafporto, welke ons de kennisneming van zijn artikel kostte. Het eenige wat misschien meer van algemeen belang is vonden wij het aandringen op afschaffing van den postpaardendienst, welke den ambtenaren B. B. zoozeer bevoordeelt, zooals met eenigen naijver wordt geconstateerd. In vroeger jaren, toen er nog geen spoorwegen waren, was die paardenposterij niet alleen onmisbaar maar uit een oogpunt van doelmatig en snel verkeer een voorbeeld voor andere natiën. Later is de levering in heerendienst van gras en bediening vervallen, zijn vele lijnen buiten gebruik gesteld en andere aan aannemers overgelaten. Hoofddoel was bij de gouvernements paardenposterij het overbrengen van de post. Uitsluitend voor reizigers vervoer heeft men langs de binnenwegen van vijf residenties, Batavia, Preanger, Cheribon, Semarang en Rembang thans nog een binnenlandsche paardenposterij waarvan tegen betaling ook door particulieren gebruik gemaakt kan worden. Deze inkomst is blijkens het Verslag over den Post- en Telegraafdienst van 1902 bl. 40 gering (*f* 700 à *f* 1200) maar de kostelooze verstrekking aan dienstreizigers had volgens dat verslag in geld herleid eene waarde van ± *f* 77000, terwijl de totale uitgaven aan graslevering, hoefbeslag en onderhoud *f* 85.579 beliepen. Wanneer bij geheele intrekking dezer paarden op andere wijze in hetzelfde transport voorzien zou moeten worden, gaat van dit bedrag een vrij groote som af en schijnt er geen aanleiding om het geregeld inkrimpen van dezen dienst ten gevolge van den aanleg van tramwegen te verhaasten, als zulks vooralsnog ongerief zou veroorzaken.

Voorts is het vervoer van brieven en pakketten (bl. 22) op Java o. a. uitbesteed op de lijnen Rantja-ekek Kadipaten, Lasem-Soerabaja, Banjoemas-Soekaradja, Kraksaän-Besoeki, Besoeki-Sitoebondo en Magelang-Temanggoeng-Parakan, welke aannemers tegen betaling ook reizigers moeten vervoeren, waarvoor de prijzen nogal uiteen loopen. Dit reizigersvervoer is daar zeker bijzaak en aan opzichters zal wel vergund wezen om die trajecten per karretje af te leggen.

* * *

Verdere lotgevallen van de Tapanahonie-expeditie. In het *Alg. Handelsblad* van 17 Dec. vonden wij een bericht overgenomen van den heer A. Franssen Herderschee aan de Commissie voor het wetenschappelijk onderzoek van

Suriname, waarin gedeeltelijk gesproken wordt over de gebeurtenissen, reeds in de vorige afl. bl. 68 terloops vermeld. Den 1sten Oct. nam de briefschrijver afscheid van den heer de Goeje om elk het daar vermelde afzonderlijke rivieronderzoek te beginnen. Op 6 Oct. aan de Boven-Tapanahonie bij Intelewa gekomen ging de schrijver deze rivier op, van 3 weken vivres voorzien, ontmoette na $4^1/_2$ dag eene splitsing in twee takken, waarvan de eene spoedig verder onbevaarbaar bleek, de andere in algemeen zuidelijke richting nog 5 dagen werd gevolgd. Men was toen 160 K.M. van Intelewa op het zuidelijkst bereikte punt van 2°50′ N.B. en 55°54′ W.L. Indianen werden niet aangetroffen, wel sporen van vroeger verblijf. Op 26 Oct. was men in genoemd dorp terug. Na bericht aan den heer de Goeje te hebben gezonden werd op 29 Oct. de reis voortgezet, doch wegens den lagen waterstand en den slechten toestand der korjalen moest het opnemen van de Pimba- en Jai-kreek achterwege blijven. Men was blijde zonder ongelukken op 3 Nov. bij den Granman op Drietabbetje aan te komen en verliet die plaats op 12 Nov. om een week later te Albina en op 25 Nov. te Paramaribo terug te zijn.

Bij zijn vertrek uit Albina had de schrijver nog niets van den heer De Goeje gehoord, doch vermoedde dat hij met de eerstvolgende bootgelegenheid in de stad zou komen. Nagaande dat men 83 kampen had betrokken en bij 50 vallen de booten moesten ontladen worden, dan kan men zich voorstellen dat door de leden der expeditie en door de arbeiders hard is gewerkt. Op botanisch-zoölogisch en geologisch gebied werden voorwerpen medegebracht evenals ± 400 photo's en de gezondheidstoestand was bijzonder gunstig geweest. Blijkens een later bericht was ook de heer de Goeje op 9 Dec. in Paramaribo terug en daarmede deze expeditie beëindigd.

* * *

De Indische Postspaarbank. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Dec. jl. wordt uit de *Jaarcijfers* (Rijk in Europa 1903) de ontwikkeling van het spaarwezen hier te lande nagegaan en de volgende cijfers uit dat werk geciteerd: In 1860 waren er 136 spaarbanken met een totaal tegoed van $5^1/_2$ millioen, 1870, 171 met 11 millioen, 1880, 273 met 37 millioen, in 1890 toen de Rijkspostpaarbank was opgericht, steeg het saldo in alle banken te zamen tot 83 millioen, in 1900 tot 164 en in 1903 tot 184 millioen. Dit bewijst eensdeels dat de welstand der bevolking van Nederland belangrijk is toegenomen, maar ook dat de ontwikkeling van het spaarbankwezen aldaar in de laatste halve eeuw zeer langzaam is geweest. Men ziet in Ned.-Indië vrijwel hetzelfde, terwijl de spaarbank daar bovendien onder ongunstiger omstandigheden werkt Toch zijn in vergelijking de resultaten bemoedigend, ook met het oog op den langzamen vooruitgang van het sparen door inlanders. Het aantal inleggers van dezen landaard bedroeg in de zes jaren 1898-1903:

2593, 7096, 8916, 10451, 11469, 12675,

met een tegoed van in duizendtallen guldens:

59, 197, 271, 322, 383, 442.

„Ons schijnt," zegt het blad, „deze geregelde toeneming een goede profetie voor het vervolg. De inlanders moeten nog leeren, te sparen en hun geld bij de postspaarbank te brengen: maar, de cijfers toonen het aan, zij leeren het reeds, er is geen enkele reden denkbaar, waarom men de leerschool zou sluiten."

* * *

De lastpost Sumatra's Westkust is het opschrift van een artikel van den heer E. B. Kielstra in het *Alg. Handelsblad* van 23 Dec. jl., waarin deze de aandacht er op vestigt dat hij tot de eersten heeft behoord, die er op heeft aangedrongen Sumatra's Westkust een behoorlijk aandeel te doen dragen in de algemeene lasten. Dit geschiedde in de *Indische Tolk* van 20 April 1892, welk artikel geresumeerd is in *De Indische Gids* van 1892 deel I bl. 1081. De inhoud van dat artikel wordt thans in herinnering gebracht; destijds was reeds te berekenen dat langzamerhand de uitgaven van Sumatra's Westkust met 12 ton waren gestegen, zonder eenig aequivalent daar tegenover. Men zal aan dien toestand een einde moeten maken en het wordt toegejuicht dat de Regeering zich krachtig genoeg schijnt te gevoelen om de te verwachten bezwaren onder de oogen te zien en op te ruimen. Onder die bezwaren telt zeker niet de bewering dat de Sumatraan te arm is en evenmin dat men aan dekking van het jaarlijksch deficit maar niet moet denken zoolang de toestanden aldaar niet geheel veranderd zijn. De eerste bewering is onwaar en de tweede een uitvlucht. Hierop wordt uitdrukkelijk gewezen omdat in de *Locomotief* van 26 Oct. jl. een uitknipsel is overgenomen uit de te Medan verschijnende, *Sumatra Post*, waarin wordt beweerd dat het invoeren van belasting hier het volksvermogen zou aantasten en dat iedere belasting dit hier zal doen, zoolang ter S. W. K. niet eerst gezorgd wordt voor diepingrijpende oeconomische, agrarische, opbouwende maatregelen. Toepassing van een Kielstra-cynisme zal tot zeer noodlottige excessen leiden. Sumatra's Westkust zal er niet op vooruitgaan, omdat het paard achter den wagen gespannen wordt: „men begint waarmede men dient te eindigen." De heer K. zegt hierop slechts dit, dat hij liever van cynisme beschuldigd wordt, omdat hij bezwaar heeft tegen voortdurende alimentatie van den Maleier door den armeren Javaan, dan geprezen door belanghebbenden, die dezen toestand nog langer willen bestendigen.

* * *

De nachttrein Djokja-Soerabaja zal volgens de *Locomotief* van 26 Oct. jl. blijkens door de redactie ter inzage ontvangen particuliere brieven nog wel eenige jaren op zich laten wachten. Tegenover de vermeerdering van personeel, die daarvoor noodig is en de daardoor zoo veel hoogere kosten, verwacht men geen evenredige toeneming van het verkeer. Wat de heer Monod de Froideville in zijne brochure (zie onze revue Dec.-afl. bl. 189 1 zegt over de belangrijke toename van het vervoer in het tijdvak 1892—1901 (bl. 13), waardoor men geen vertrouwen kan stellen in eene berekening van het vermoedelijk vervoer gedurende het eerste jaar van exploitatie, geldt volgens den redacteur van de *Locomotief* ook voor het vervoer per nachttrein. Zoo zullen de Inlanders, van welke reizigers men het voornamelijk hebben moet, zeker tot op een afstand van 50 K. M. westelijk van Soerabaja en tot op gelijken afstand oostelijk van Djokja gebruik maken van de gelegenheid om hunne koopwaren vroeg in den morgen in deze beide groote steden ter markt te brengen. Zoo zullen evenals in Europa door de nachttreinen nieuwe industrieën ontstaan, zooals het leveren van versche eieren en versche melk 's ochtends vroeg in de stad. Voor die bijkomende voordeelen wordt echter nog niet eens een nachttrein gevraagd, maar de hoofdzaak is dat men overal

het eerst nachttreinen heeft ingelegd in het belang van de brievenmails. Dat het belang van snelle postgemeenschap niet ten volle wordt ingezien, wordt beweerd op grond van hetgeen dagelijks te Batavia geschiedt. De mailbooten loopen bij daglicht Priok binnen en de sneltrein vertrekt al om 6 uur naar Oost-Java. Daardoor wordt de mailverzending al een dag vertraagd. Indien de mailtrein van Batavia om 12 uur vertrok en de mailbrieven medenam, zou de handel van Midden- en Oost-Java reeds een geheelen dag winnen. Deze opmerking geeft aanleiding de aandacht op bedoeld artikel te vestigen.

* * *

Reorganisatie der politie. Door de vele stof is in de vorige revue nog onbesproken gebleven het „Links en Rechts" van de *Locomotief* van 29 Oct jl. waarin wordt medegedeeld dat de Assistent-Resident L. R. Priester, belast met het ontwerpen van eene reorganisatie der politie, met zijn plan voor Semarang gereed is gekomen en dit op eene vergadering op 21 en 22 Oct. te voren besproken heeft met den Resident en verschillende ambtenaren en hoofden, die zich met zijne denkbeelden konden vereenigen. Zoodra nu ook voor Batavia en Soerabaja een plan is opgemaakt wil men trachten de zaak in het voorjaar van 1905 onder de oogen van den Minister te brengen, opdat met 1°. Jan 1906 de regeling op die drie hoofdplaatsen zou kunnen worden ingevoerd. Men heeft thans te Semarang: 1°. Gouvernementspolitie (schouten, onderschouten, oppassers). 2°. Gardoebewaking (eertijds in heerendienst) in betaalden dienst en bewaking der kampongs in dessadienst. 3°. Bewaking der wijken der Chineezen en Vreemde Oosterlingen, waarvoor 82 man opkomen, die met slechts *f* 3 per maand worden betaald Buitendien zijn er nog 8 oppassers van den Chineezen Raad.

Terwijl bij betere betaling en hoogere eischen aan de hoogere rangen, tevens eene betere hierarchie in het leven moet worden geroepen, wil de ontwerper de politie toch laten blijven onder het dept. van B. B. en niet onder dat van Justitie brengen. De jaarlijksche kosten zullen aanmerkelijk stijgen, doch waar de Europeanen thans reeds hun pakhuizen en vaartuigen moeten doen bewaken en bij de andere nachtwachten een algemeen stelsel van afkoop heerscht, stelt men zich voor deze uitgaven om te zetten in bijdragen tot de nieuwe organisatie. Bij de nieuwe regeling beoogt men eveneens drie groepen, namelijk gouvernements-, stads- en kampongpolitie. De eerste zal bestaan uit 100 agenten, waaronder Europeanen, waarvan 20 op een fiets. Verdeeld in 4 secties onder commissarissen en ondercommissarissen zullen voorts rechercheurs, hoofdagenten en agenten de titels zijn en verdwijnen de oppassers, zoowel als de schouten en onderschouten. De stadspolitie krijgt eene sterkte van 60 man, ter bewaking van handelshuizen en haven en wordt grootendeels door de belanghebbenden bekostigd, wier bijdragen in een afzonderlijke kas komen. Voor kampongpolitie wordt een wachtpostendienst georganiseerd, verdeeld over 48 wachtposten langs de groote wegen, elk bezet met een commandant en 3 à 5 man. Voorloopig als van ouds in dessadienst, hoopt men door het stelsel van afkoop geleidelijk tot eene bezoldigde kampongpolitie te komen. Voor het opsporen van misdrijven zullen nog een wedono-politie en een mantrie-politie in dienst komen. De bezoldiging der commissarissen zal zijn voor de 1ste kl. van *f* 250 tot

f 350 's maand, voor die der 2de kl. *f* 175 tot *f* 225, voor ondercommissaris *f* 125 tot *f* 145, voor Eur. rechercheurs *f* 60 tot *f* 80, voor Inl. hoofdagenten *f* 25 à *f* 35 en voor dito agenten *f* 15 à *f* 25 's maands. De totale kosten zijn geraamd op *f* 80 000 's jaars. Thans kost de Semarangsche politie *f* 56.000, terwijl de ingezetenen bovenbedoeld *f* 720 's maands zullen bijpassen. De maatregel kost daardoor ± *f* 20.000 's jaars meer dan vroeger.

Er wordt de aandacht op gevestigd dat bij de indeeling, die in Nederland in rijks- en gemeentepolitie als voorbeeld is gekozen, doch dat in groote steden de eerste meer en meer op den achtergrond raakt. Zoo heeft Amsterdam bijv. 1000 politieagenten en slechts 10 rijksveldwachters. Men ziet hier dus een streven naar éénheid. Denkelijk wenscht de heer Priester de splitsing slechts om eene bijdrage aan de ingezetenen te kunnen vragen, doch waarschijnlijk is het dan ook een overgangsmaatregel tot den tijd dat de centralisatie wordt ingevoerd.

Hoofdzaak is echter de vroegere klacht, dat de inlander geen prijs stelt op bezit en niet spaart, omdat de kampongpolitie niet deugt en op dit punt is in het nieuwe ontwerp nog niet veel verbeterd, daar de onbezoldigde dessadienst wordt gehandhaafd. Volgens de *Loc.* heeft de heer Priester het criterium der reorganisatie te veel aan de zijde der Europeesche belangen en te weinig aan die der Inlandsche bevolking gezocht.

* * *

Het stoken met Ombilinkolen. Bemoedigend klinkt een bericht uit het *Soerabajasch Handelsblad* overgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Dec. j. l. dat er onlangs te Padang aan boord van het pantserdekschip Holland zulke goed geslaagde proeven zijn genomen met het stoken van Ombilinkolen. De proef heeft zich uitgestrekt over de maanden October en November, de vuurhaarden der waterpijpketels waren voorzien van een in de werkplaatsen der staatsspoorwegen te Padang aangemaakte inrichting. Gebleken is dat de Ombilinkolen niet alleen zeer goed hebben voldaan, doch zelfs belangrijk betere resultaten gaven dan Cardiffkolen. De bedoelde inrichting is weinig kostbaar en gemakkelijk in de behandeling, zoodat het te verwachten is, dat deze spoedig algemeen ingevoerd zal kunnen worden.

* * *

Een nieuw argument voor afschaffing van heerendienst. Naar aanleiding van het artikel over het groot-grondbezit in de Preanger van den heer R. A. Kern in de Dec.-afl. van ons tijdschrift, vestigt het *Alg. Handelsblad* van 22 Dec. in het bijzonder de aandacht op het voorkomende op bl. 1822 waaruit blijkt dat bij de drieërlei belasting, landrente, heerendienst en hoofdgeld, waarmede het grondbezit getroffen wordt door de beide laatste het groot-grondbezit wordt bevoordeeld, omdat zij niet of niet voldoende evenredig aan de oppervlakte zijn. Vroeger heeft het *Hbl.* er op aangedrongen om alle heerendiensten zonder aequivalent af te schaffen, doch in den tegenwoordigen toestand der geldmiddelen valt daaraan niet te denken. *Voor het oogenblik* geeft het blad daarom in overweging afschaffing van heerendienst en hoofdgeld, met evenredige verhooging der landrente. „Met andere woorden: wanneer voor geheele afschaffing van *alle* heerendiensten zonder onderscheid, 4 millioen

noodig is; het hoofdgeld thans 3 en de landrente 18 millioen opbrengt, — dan is thans de aangewezen weg, de landrente met cc. 40 pCt. te verhoogen, en daarentegen allen heerendienst en hoofdgeld te laten vervallen. De algemeene druk zal dan dezelfde blijven, maar de rijksten zullen het meest, de armsten het minst betalen".

De tegenwerping dat de landrente nu reeds zwaar geacht wordt, wordt ontzenuwd door de opmerking dat het nu dezelfde personen zijn, die de drie belastingen betalen en met de verhooging van de eerste de afschaffing der andere gepaard gaat, terwijl bij de werken thans in heerendienst uitgevoerd, dan een dagloon te verdienen is.

* * *

Kritiek op het nijverheidsrapport van Mr. Abendanon. In de *Locomotief* van 25 Nov. jl. bespreekt de heer H. C. Prinsen Geerligs uit Pekalongan bedoeld rapport (zie *Ind. Gids* 1904, II blz. 1842) en zegt dat als men jaren lang in de industrie is werkzaam geweest en bij ondervinding weet hoeveel ervaring, kennis, hoofdbreken, wagen van kapitaal en weerstandsvermogen vereischt worden om eene nijverheidsonderneming met succes te drijven, het wel bevreemdt in dit uitvoerig verslag al die factoren te zien voorbijgaan om slechts het aanwezig zijn der grondstoffen als eenige factor voor het welslagen te zien aanvoeren. Terwijl hij de vraag niet eens bespreekt wie al de gefabriceerde artikelen zou moeten koopen en waarom juist Europeanen en Chineezen uit de takken van bedrijf geweerd moeten worden, wil hij slechts nagaan, of eenige industrieën, waarmede schrijver door zijne betrekking bemoeienis had, wel zoo gemakkelijk met een paar honderd gulden voorschot en het onderwijs van een voormalig militair, die zoo iets wel eens bij de hand heeft gehad (deel I, pag. 31. 85, 107), door inlanders zijn te drijven. Als voorbeeld haalt hij de op bl. 100 vermelde klapperolie aan aldaar ten onrechte een hoofdbestanddeel van de margarineboter genoemd. Bij deze bereiding is het de kunst om uit de grondstof een reukeloos, neutraal vet te maken en dit vormt een fabrieksgeheim dat de eigenaar natuurlijk wel niet zal willen afstaan, evenmin als de leerlooier bedoeld op bl. 107 er met zijn geheim lust in had. Waar kalk en klei in voldoende mate aanwezig zijn, is het daarom nog niet mogelijk met de geïmporteerde portland cement te concurreeren. De verlaten fabriek te Antjol bewijst dat dit niet ieders zaak is. Eenzelfde onderschatting van moeielijkheden vindt men door het geheele rapport. „Het is," zegt de schrijver, „alsof een ieder ziende blind is geweest voor eigen voordeel en of nu een paar vergaderingen voldoende zijn geweest om overal een aantal nieuwe industrieën, die winst beloven en zonder moeite kunnen worden gedreven, als met den vinger aan te wijzen" Zoo worden tapioca-meel en suiker op Java bereid, doch als ook biscuits door inlanders gemaakt zullen worden, dan wordt niet verwacht, dat zij een onsmakelijk, onregelmatig en wankleurig product zullen leveren, doch onmiddellijk moeten deze bakwerken de nog ongeëvenaarde Engelsche verdringen. Hetzelfde geldt voor de fabricage van jams en confituren en de vergelijking met Singapore gaat niet op, want de Singapoorsche ananas-inmakerij wordt niet door inlanders gedreven. Het knoeien van inlanders maakt dat de steller van het artikel zich onder de wantrouwenden rangschikt. Dat de katjangkoek of

boengkil in de meeste streken waardeloos is geworden door het invoeren van chemische meststoffen, zooals op bl. 98 van het rapport beweerd werd, wordt hier tegengesproken. Nog in 1904 heeft de Semarangsche mestfabriek ongeveer 300.000 pikol boengkil met een hoog stikstofgehalte ingevoerd. Ook bl. 120 van deel II van het rapport vermeldt dat boengkil van Sidajoe naar Tegal gaat. Dat de geïmporteerde boengkil geprefereerd wordt, is te begrijpen daar die, welke de suikerfabrikant koopt van opkoopers, in den regel met 30 à 50 % zand of steen vervalscht is. Het gaat zoover dat men aan de soort van het vervalschingsmiddel nu al zien kan uit welke streek de boengkil afkomstig is. Op dezelfde wijze geeft de opkoop van stalmest en vleermuizen-vuil ook telkens teleurstelling.

Het is te vreezen dat eene kunstmatige bevordering van takken van industrie, geheel te drijven door inlanders, die gewoonlijk niet veel doorzettingsvermogen bezitten, in het geheel niet op de hoogte van de eischen des tijds zal zijn en evenals ten slotte het cultuurstelsel in de meeste gevallen verlies zal geven.

Wanneer een en ander inderdaad zoo gemakkelijk was, dan hadden de vreemde Oosterlingen er zich al lang van meester gemaakt. De particuliere industrieelen en kooplieden zijn waarlijk zoo laks niet en de steller verzekert dat ieder hunner zijn best doet om, als hij er gelegenheid toe vindt, het eens met een nieuwe industrie te beproeven, waarvan tal van voorbeelden bestaan. Hij hoopt dat naar de oorzaken van het niet slagen of het niet tot stand komen van zulke ondernemingen eerst een onderzoek zal worden ingesteld, alvorens met de exploitatie van een dergelijke industrie aan te vangen, met ongeoefende inlanders als ondernemers, geleid door ambtenaren B. B. (deel I bl. 125) en gesteund door gouvernements voorschotten.

* * *

Honderd achtenzeventig periodieken. Die ambtenaren van het Binn. bestuur kunnen anders wellicht nog wel wat tijd daarvoor vinden, getuige het aantal maandelijks, driemaandelijks, halfjaarlijks, jaarlijks en om de vijf jaar in te dienen periodieken, waarvan de heer C. J. Hasselman een register in de residentie Pasoeroean aantrof, dat hij, gedeeltelijk als curiositeit, gedeeltelijk als hulp voor de ambtenaren, als bijlage van de Nov.—Dec. afl. 1904 van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* deed afdrukken. Dit register **A** bevat 178 periodieken, waarvan 32 elke maand, 16 elke 3 maanden, 7 elk halfjaar, 120 elk jaar en 3 om de vijf jaar moeten worden ingediend.

„Beter dan uit breedvoerige vertoogen," zegt de heer H., „blijkt uit het Register welk een Manusje-van-alles men langzamerhand gemaakt heeft van den bestuursambtenaar en hoe elk Departementschef op zijn beurt met vrijmoedigheid beschikt over den tijd en de werkkrachten van de ambtenaren van het aan alle diensttakken rakende Binnenl. Bestuur.

„Deze Departementschefs, Hoofdinspecteurs, Gouv. Secretarissen, enz. mogen eene verontschuldiging vinden in de omstandigheid, dat zij niet weten aan wie zij die gegevens anders zouden moeten vragen, voor de betrokken ambtenaren B. B. maakt dit de beantwoording der vragen niet minder lastig en tijdroovend. Ook is het de vraag of verschillende periodieken niet evengoed buiten tusschenkomst der bestuursambtenaren ingediend zouden kunnen worden."

Een tweede register B, diezelfde periodieken vermeldende, doch gerangschikt volgens den kalender, zoodat de ambtenaar elken ochtend bij den aanvang zijner werkzaamheden kan zien welke periodieken dien dag moeten worden ingediend, bezat zoodanigen omvang, dat men van de publiceering moest afzien. Ook zijn niet opgenomen de periodieken, die het gevolg zijn van geheime aanschrijvingen.

* * *

Indische Pensioenen. In het *Alg. Handelsblad* van 27 Dec. jl. wordt gevraagd, wie toch te Batavia er genoegen in schept om allerlei verzinsels te verspreiden, zooals nu weder het in het *Bat Nieuwsblad* van 24 Nov. besproken gerucht, als zouden de contributie der ambtenaren voor hun pensioen van 2 op 3 pCt. zijn gebracht. Wel zijn bij een besluit onlangs in de *Staatscourant* opgenomen eenige kleine veranderingen in de Indische pensioensregeling gebracht, maar de hoofdzaak, de contributie, is onveranderd gelaten.

Intusschen zijn die pensioenen bij het Europeesche publiek een voortdurende bron van afgunst, waarbij niet gerekend wordt de bezwarende omstandigheden, waaronder ze veelal worden verdiend, den korten tijd gedurende, welke velen er van genieten en de voordeelen die neringdoenden en andere landgenooten er indirect in Nederland van trekken.

Dikwijls wordt er op aangedrongen om toch vooral het minimum-aantal dienstjaren, dat recht geeft op pensionneering, te verhoogen, ten einde langs dien weg het aantal en het bedrag der uit te betalen pensioenen te verminderen (zie b.v. de laatste Handelingen over de Ind. begr. bl. 280).

In den regel zal het land met een verhooging van die grens niet voordeelig uitkomen, omdat het pensioen met de jaren en met de stijgende bezoldigingen toeneemt, terwijl men het middel mist om op een gemakkelijke manier af te komen van ambtenaren, die nu wel niet juist voor ontslag in aanmerking komen, doch wier ijver en capaciteit hunne uittreding uit den dienst geen nadeel doen zijn, terwijl de kans op promotie er door toeneemt.

Stel men heeft in een zeker ambt iemand op ƒ 600 's maands tractement, oud 45 jaar en die 20 effectieve dienstjaren telt. Bij pensionneering krijgt hij ƒ 1800.— 's jaars. Volgens de door prof. Van Geer berekende sterftetafels, heeft hij op dien leeftijd nog een levenskans van 19.06 jaar. Het gouvernement zal hem dus in het geheel verschuldigd zijn een vermoedelijk bedrag van ƒ 34.308.—.

Wanneer hij blijft doordienen in een tak van dienst met periodieke tractementsverhooging dan heeft hij op zijn 50ste jaar vermoedelijk ƒ 800 tractement of meer en met 25 dienstjaren recht op minstens ƒ 3000 pensioen. Zijn levenskans is op zijn 50ste jaar volgens diezelfde tafels 16.33 jaar. Alzoo zal hij aan den lande vermoedelijk kosten ƒ 48.990 of minstens ƒ 14500 meer. Nu is het waar dat men bijv. in een eeuw 5 ambtenaren van de eerste soort verslijt tegen 4 van de tweede, doch deze 5 kosten in die eeuw aan verschuldigde pensioenen ƒ 171540 tegen ƒ 195960 voor de 4, die langer in dienst bleven.

Rekent men er nog bij dat in den dienst aan de jong gepensionneerden minder aan periodieke tractementsverhoogingen wordt bijgepast, dan wordt het verschil nog gunstiger voor vroeg pensionneeren. Alleen wanneer in het gegeven voorbeeld het tractement op ƒ 600 was blijven staan, zou het pensioen in het tweede geval slechts ƒ 2250 bedragen en het land een klein verlies

lijden door in een eeuw één ambtenaar meer te verslijten. Wordt dit niet gerekend dan was nog het verschil *f* 2400 ten gunste der meer vroegtijdige pensionneering.

* * *

Duitschers en Engelschen op Nieuw-Guinea. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Dec. j.l. wordt melding gemaakt van den lof, waarmede een Engelsch zendeling, J. A. Crump, die elf jaren op Nieuw-Guinea is geweest, spreekt over hetgeen de Duitschers in het hun toebehoorende gedeelte tot dusver gedaan hebben. Hij geloofde niet dat de jongste opstand in de Duitsche bezitting groot gevaar opleverde, daar de inboorlingen over het algemeen onder het Duitsche bewind tevreden waren en de opstootjes, waarbij roomsche zendelingen vermoord zijn, een zuiver plaatselijk karakter hadden. Het Duitsche met het Engelsche bestuur vergelijkende, zeide Crump dat, terwijl in Duitsch Nieuw-Guinea duizenden hectaren bebouwd waren, in het Engelsche gebied alles eender gebleven was als elf jaren geleden. De Duitsche plantages rendeeren goed en de overheid moedigt de kolonisatie en het aankoopen van land van de inboorlingen aan, terwijl in het Engelsche gedeelte het vruchtbare land nog met maagdelijke wouden is bedekt. De Australische regeering, klaagt Crump, doet niets om het land te bevolken, de ambtenaren innen de tollen en dat is alles.

* * *

De hormat. In de *Locomotief* van j.l. geeft de redactie eene uitvoerige bespreking van hetgeen er vast is aan den in den laatsten tijd heerschenden geest om te breken met de ambtelijke eerbewijzen op Java, die men in den regel aanduidt met het woord „hormat". De daaromtrent uitgevaardigde circulaire is, volgens den schrijver van het „Links en Rechts," te rangschikken onder de didactische en bespiegelende manifesten van het nieuwe regime. Zij ademt den geest van dien eenvoud, die naar luid der berichten in de Bataviaasche bladen, den landvoogd ook in zijn ambtelijk optreden, kenmerkt. Z. E., die het grootste deel van zijn ambtelijk leven te velde op Sumatra heeft gesleten, acht de pourparlers, waarmede een Javaan zijn meerdere nadert vrijwel overbodige franje en in alle geval een rem voor de Maatschappelijke ontwikkeling der inlandsche bevolking. Het groote verschil in aard tusschen den Maleier en den Javaan verklaart die vooringenomenheid, doch daar men een berg van bezwaren tegen de circulaire heeft opgehoopt, is Z.E. tot de erkentenis gekomen, „dat hier gerekend moet worden met die klasse der inlandsche bestuursambtenaren, die nog lang niet allen tot het bewustzijn van de overtolligheid dier vormen gekomen zijn en die allicht een van hoogerhand bevolen afschaffing van het overgeleverde eerbiedsbetoon zouden beschouwen als eene vermindering van het aan hun rang verbonden aanzien." Dit heeft geleid tot de onvaste conclusie, dat elk ambtenaar maar zelf moet oordeelen, hoever hij met de langzame uitroeiing van de Javaansche beleefdheidsvormen gaan kan. Het blad gaat thans na wat hier de gevolgen van zullen zijn en wijst allereerst op de zeer verschillende toepassing, afhankelijk van den aard der ambtenaren. Vooral zal de tegenstelling groot wezen, als de vormen tegenover de Europeanen niet meer en tegenover de inlandsche hoofden nog wel in acht worden genomen. Het afschaffen van den palong voor de Europeesche

ambtenaren zal hun prestige niet verhoogen, soms zelfs verlagen. Er wordt op gewezen dat de hormat niet slechts een ceremonieel van den Javaan tegenover den ambtenaar is, doch dat de inlanders ook onderling de étiquette in acht nemen, dat deze een element is in het gezin en in het volksleven, schering en inslag der Oostersche maatschappij. Men heeft hier op 't stuk van regeeren rekening te houden met den aard der aloude volkszeden. Ons koloniaal bestuur berust geheel en al op den eerbied der inlandsche bevolking voor hare eigene hoofden. Wij besturen de Javanen via de Javaansche grooten, een stelsel, waarvan de deugdelijkheid is erkend en dan moeten wij niet uit het oog verliezen, dat wij aan dit stelsel gehouden zijn niet door voorkeur maar door noodzakelijkheid. Zooals geciteerd wordt uit het „Staatsrecht van N.-I." van Mr. Ph. Kleintjes, geeft door het instandhouden van de inheemsche instellingen, zij het ook enkel naar den vorm, de overheerscher althans geen voedsel tot ontevredenheid en verzet en is het mogelijk met betrekkelijk geringe hulpmiddelen heerschappij over eene numeriek machtige bevolking te voeren. Deze schrijver wees er op hoe onder het Britsche tusschenbestuur juist het stelselmatig ontnemen van macht en invloed aan de hoofden eene ontevredenheid teweeg bracht, die eerst gestild werd, toen de Gouv.-Gener. Van de Capellen het aanzien der regenten herstelde.

Tegenover de voorzichtige beschouwingen van Mr. Kleintjes wordt de apodictische uitspraak gesteld uit de hormat-circulaire: „Het is een wanbegrip te denken dat het gezag bij het vereenvoudigen der Inlandsche beleefdheidsvormen gevaar zou loopen".

Nu moet men niet in dengeen, die de traditioneele beleefdheidsvormen eerbiedigen wil, een stijven conservatief gaan zien. Het is slechts de vraag den vorm te behouden, hoeveel men ook in de zorg voor de inlanders moderniseeren wil. De bewuste circulaire tast den grondslag van ons koloniaal bestuur aan. Wij moeten op de aangegeven wijze regeerende, de volkszeden, die de verhouding tusschen de verschillende lagen des volks bepalen, ontzien.

Waar het afschaffen van den pajong en de hormat circulaire uitgaan van het beginsel dat het respect van den inlander voor den ambtenaar niet bevestigd moet worden door uiterlijk vertoon maar door geestelijk en zedelijk overwicht, moet die inlander eerst zelf leeren inzien dat verstandelijke vermogens en karakter meer respect verdienen dan uiterlijke praal en de Regeering ziet voorbij, dat wij zoover nog niet zijn. Consequent zal zij nu ook moeten gaan tornen aan het voorrecht van geboorte, bij opvolging van regenten. Het moge een nobel begrip zijn dat bij de bevolking voor het aanzien van een candidaat vermogens en karakter den doorslag zullen geven, de Regeering toont zelf nog geen vertrouwen in dat denkbeeld te stellen. En ten slotte wordt opgemerkt dat als zij de inlandsche ambtenaren tot Europeesch denkende en gevoelende wezens wil maken, het ambt niet meer begeerende om de uiterlijke praal, de attributen en het eerbetoon der bevolking, deze andere eischen zullen stellen en in de lagere rangen eene hoogere bezoldiging in de plaats van die idieeële lusten zal moeten komen.

In het *Vaderland* van 6 Jan. komt een uittreksel voor van een artikel van „Delta" in het *Soerab. Handelsblad*, die het verbod van den dienst-pajong voor Residenten en Assistent-Residenten op Java en Madoera, met uitzondering

van de Vorstenlanden in de oogen der inlandsche wereld een daad van noodelooze krenking, in de zijne een van minder handig politiek beleid noemt. Na uitvoerig te hebben stilgestaan bij de ervaring in de praktijk opgedaan met het eerbiedigen van verschillende gebruiken, verklaart schr. dat gewoonlijk de bestuurshoofden, die zich voordoen als „verlicht" te zijn en een „breeden blik" te hebben, het meest gesteld zijn op zuiver inlandsche eerbiedsbetuigingen en verhoudingen. De schrijver is er tegen dat inlandsche hormat-instellingen overgenomen worden door Nederlandsche ambtenaren, doch aan den anderen kant dient men dezen te geven, wat hun door hunne positie toekomt. Hij wil dat men de verhouding regele van den Assistent Resident tegenover den Regent en tegenover de Europeesche ambtenaren in zijn ressort.

* * *

Onze Tweede Kamer, toevlucht en....zondebok. In het *Algemeen Handelsblad* van 23 Dec. jl. wordt er onder dit opschrift op gewezen hoe dikwijls men aan dit staatslichaam ten onrechte de schuld geeft van velerlei dingen waarmede het niets te maken heeft. Zoo was wel destijds de strafbepaling art. 2 no. 27 van het inlandsch politiereglement op aandringen der Kamer ingetrokken, maar het *Soer. Hbl.* verwijt haar ten onrechte de gebrekkige bepaling (art. 328a van het inl.-strafwetb.) die er voor in de plaats kwam en waarvan de toenmalige Minister O. van Rees de geheele verantwoordelijkheid draagt. Met verwijzing naar al de verzoeken in de Handelingen van 16 Dec. jl. (bl. 718 en vlg.) opgenomen, vestigt het *Hbl.* de aandacht op de vele dingen, waarmede men de Kamer lastig valt.

„Zooals men ziet", luidt het besluit, „naar de opvatting van de menschen in Indië kan onze Tweede Kamer alles. Zou het niet op den weg liggen van de Indische pers, bij hare lezers daaromtrent juistere begrippen te vestigen"?

* * *

Mr. S. van Houten over de eereschuld en over de Deli-toestanden. Bij de behandeling van de Indische begrooting in de Eerste Kamer op 30 Dec. jl. hebben de leden Mr. W. F. van Leeuwen en Mr. S. van Houten zich geopponeerd tegen het daaraan vastgeknoopte voorstel, ten behoeve der maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling van N.-I. en bij de stemming daaraan hun stem onthouden. Beide hebben uitdrukkelijk verklaard de theorie der eereschuld niet te aanvaarden en de *Nieuwe Courant* van 31 Dec. vestigt inzonderheid de aandacht op de zakelijke weerlegging van het „geschetter over de eereschuld," die de heer Van Houten heeft geleverd. In verband daarmede wordt hieronder het volgende uit de Handelingen (1904—1905, I bl. 163) aangehaald. De heer van Houten zeide o. a.:

„Men komt altijd met één cijfer. Uit Indië zijn van 1848-1877 bijdragen in de Rijksschatkist gevloeid tot circa 830 millioen.

„Ik begrijp nu de klachten uit den tijd van Multatuli's protest en de eerstvolgende jaren, toen er overschotten waren van 30, 40 en 50 millioen, uit de Indische administratie verkregen, terwijl de Indische administratie nog niet gebaat werd door maatregelen welke de betere financieele toestand veroorloofde. Maar gezien van het tegenwoordig standpunt, dat men thans nog van een eereschuld van Nederlandsche belastingschuldigen tegenover Indië spreekt, is met de cijfers in de hand niet te verdedigen.

„Ik moet eenige cijfers noemen.

„De Nederlandsche Staatsbegrooting van 1849 was, evenals de toestand van Indië in dien tijd, nog onder den invloed van het volhardings-systeem van Willem I tegenover België; zoowel op de Nederlandsche belastingplichtigen als op de Indische bevolking was de belasting- en cultuurschroef tot het uiterste aangedreven.

„Hier in Nederland hadden wij eene begrooting waarbij ongeveer voor belastingen was uitgetrokken 54 millioen en voor al onze uitgaven buiten de Staatsschuld bleef slechts pl.m. 35 millioen beschikbaar.

„De Staatsschuld kon worden betaald uit het excedent van 20 millioen, dat van de Nederlandsche belastingschuldigen kwam en uit de 15 millioen, welke geraamd konden worden onder de twee hoofden: de bekende zoogenaamde Indische schuld van *f* 9.800.000 en eene bijdrage uit een nader vast te stellen batig slot.

„Zoo werd toen de Staatsschuld, die toch Rijksschuld is, gedragen feitelijk voor 20 millioen door de Nederlandsche belastingschuldigen en voor 15 millioen door de Indische belastingschuldigen.

„Nu komt kort daarna de goudstroom, niet omdat verzwaring van den druk op Indië plaats had, maar omdat de prijs der producten aanmerkelijk steeg. Die goudstroom werd betaald door de verbruikers van koffie en suiker en in dien toestand lag het toch wel voor de hand, dat men begon met den druk der enorme Staatsschuld te verminderen.

„Wanneer men nu van het standpunt van heden zegt: in de jaren tot 1877 is uit de Indische bijdragen gekomen 830 millioen, moet men er dan niet tegenover stellen, dat de geheele Staatsschuld bij die berekening drukt op de Nederlandsche belastingschuldigen?

„In denzelfden tijd, dat die 830 millioenen binnenkwamen is er zeker meer dan 1500 millioen aan rente van Staatsschuld betaald. En sedert 1877 is de geheele rente der Staatsschuld, met uitzondering van den kleinen post, waarover ik straks zal spreken, welke nu tot circa 5 millioen is aangegroeid [1]), door de Nederlandsche belastingschuldigen gedragen.

„Waar heeft men nu een Rijk als het Indische, dat zijn administratie kan voeren zonder met een enkelen cent, behalve die vijf millioen, waarover ik straks zal spreken, voor staatsschuld te zijn bezwaard? De vorige spreker [2]) heeft nog uitgerekend dat tegenover die bijdrage aan de Nederlandsche schatkist het dubbele kapitaalbedrag staat aan buitengewone en gedeeltelijk productieve werken, die in Indië zijn uitgevoerd. Nu kan men toch niet meer zeggen dat Nederland Indië uitzuigt ten eigen bate. Dat is volmaakt met de feiten in strijd. Want die goudstroom en de betere oeconomische toestanden van Nederland hebben er toe geleid om hier te lande eenige accijnzen op de eerste levensbehoeften af te schaffen, maar daarentegen zijn andere accijnzen nog vermeerderd, terwijl ze in Indië er toe geleid hebben om het geheele systeem van cultuur- en heerendiensten tot een minimum te beperken, eigenlijk tot niets meer terug te brengen dan onder

---

[1]) Namelijk den veel besproken rentepost van *f* 3.861.000 en de *f* 1.200.000 welke de Minister bij het onderhavige voorstel in 1905 ten laste van Nederland wil brengen.

[2]) De heer van Leeuwen.

normale omstandigheden voor heerendiensten in Indië steeds noodig zal wezen om een restantje koffiecultuur nog eenige jaren een kwijnend leven te laten leiden.

„De geheele druk, die in den financieelen nood op Indië is gelegd door de cultuur- en heerendiensten, is in den loop der tijden zoo goed als afgeschaft.

„De Indische belastingschuldigen hebben dus van dien goudstroom die door de consumenten der artikelen werd betaald, geprofiteerd door de vermindering van al die cultuurlasten en door het verkrijgen eener administratie die zoo goed als niet met Staatsschuld is belast."

In zijn verder betoog, dat wij kortheidshalve achterwege moeten laten, bespreekt de heer Van Houten o. a. den rentepost, die hij als een bijdrage beschouwt en als de draagkracht der Indische financiën deze thans niet toelaat, is hij genegen om die bijdrage met *f* 1.200.000 te verminderen, desnoods wil hij haar geheel schrappen, maar hij wenscht niet deze som in dezen vorm te voteeren, zoodat de Kamer voor de naaste toekomst gewone uitgaven zonder gewone dekking tot een bedrag van 40 millioen toestaat.

In dezelfde rede zeide deze afgevaardigde nog eenige merkwaardige woorden over Deli: „Wij zijn er mede ingenomen," zoo sprak hij, „wanneer de Regeering krachtige maatregelen neemt om te zorgen dat op Deli geen ongunstige toestanden, als geconstateerd zijn, kunnen voorkomen. Maar er is bij mij twijfel gerezen, bij nalezing vooral van de discussiën in de Tweede Kamer, of op dat heilig altaar ook niet zeer veel onheilig vuur wordt gebrand. Er wordt getracht op te zetten tegen degenen, die inkomsten uit de tabakscultuur trekken — en ik behoor niet tot hen, ik heb er nooit een cent uit getrokken, — maar ik zie volstrekt geen verband tusschen slaan en mishandeling van koelies en de inkomsten van hen die ondernemingen hebben.

„Is het zoo voordeelig voor de ondernemers dat de lui geslagen worden? Voor zoover ik weet — en het is natuurlijk — hebben diegenen die dergelijke handelingen hebben gepleegd, die ook verborgen gehouden voor de hoofdadministratie. Ik ben er zeker van, dat, wanneer de administratiën weten dat misbruiken op de ondernemingen voorkomen zij ze ook dadelijk tegen zullen gaan, want zij kunnen er geen voordeel bij hebben, dat hun plantage in een slechten naam komt, zoodat zij nog slechter werkvolk en alleen het slechtste van het slechte kunnen krijgen.

„Het exploiteeren van die feiten die voorgekomen zijn tegen hen die kapitalen in Deli geplaatst hebben, lijkt mij dus zeer onbillijk. Ook blijkt, dat die misbruiken worden geëxploiteerd tegen de ambtenaren, die daar zijn geweest, gansch onwillekeurig wellicht.

„De publicatie van de resultaten van het rapport van Mr. Rhemrev zonder dat rapport over te leggen geeft slechts een zeer onbevredigend beeld, en geeft daardoor de gelegenheid om alles te raden omtrent hetgeen de ambtenaren in die peridode in die omgeving hebben gedaan of verzuimd.

„Ik heb geen woord gevonden waardoor die ambtenaren worden gedisculpeerd. In de Tweede Kamer is zelfs gezegd dat in overweging zou genomen worden of die ambtenaren ook „ex post" straf zullen ondergaan.

„Wat hiervan zij, in elk geval heeft hier ter stede een ambtenaar een lezing gehouden, waarbij verklaard is dat de Regeering op de ambtenaren, die vroeger in Deli geweest zijn, een blaam heeft geworpen.

„Op dit punt zal eene brochure in het licht verschijnen; wij zullen dan in staat zijn de zaak behoorlijk te overwegen, en kunnen er later op terugkomen.

„Nog een punt wil ik releveeren: ik ken den heer Van den Brand volstrekt niet; dergelijke dwarskijkers zijn in de wereld wel eens noodig om sommige zaken aan het daglicht te brengen. Nu heeft de Minister bij zijn overleg omtrent de maatregelen welke in Deli genomen moesten worden, medegedeeld dat hij met dien heer Van den Brand geraadpleegd heeft.

„Mij lijkt dit vreemd. De Minister raadpleegt met een particulier. Ik kan mij voorstellen dat de Minister zich alleen bezighoudt met de voorlichting door zijne ambtenaren; maar wanneer hij buiten zijn ambtenaren om, ook particulieren raadpleegt, dan kan hij even goed ook de verschillende voormalige residenten hooren, die hier te lande gevestigd zijn. Deze beklagen zich dat zij bij den heer Van den Brand achtergesteld zijn. Dit is iets dat mij min of meer een waarschuwend woord ook tot den Minister doet richten, om met tact in deze te werk te blijven gaan en te zorgen dat met het heilige vuur, dat ons allen bezielen moet om misbruiken tegen te gaan, geen onheilig vuur worde vereenigd."

* * *

Verbod tot invoer van dollars. In verband met het vermelde op bl. 121 van de Jan.-afl. wordt hier aangeteekend dat de Indische Regeering bij besluit van 24 Nov. jl. (*Indisch Staatsbl. No. 456*) den invoer van zilveren muntspeciën, bekend onder den naam van British trade dollar en van Mexican dollar in het gebied van Nederlandsch-Indië verboden heeft.

Van het verbod zijn uitgezonderd zilveren muntspeciën welke door de opvarenden van schepen, die reeden of havens of andere plaatsen binnen Ned.-Indië aandoen, aldaar aan wal worden gebracht tot een bedrag van niet meer dan tien dollars per hoofd.

* * *

Inlanders bij het Europeesch Bestuur in Indië. Naar aanleiding van het bericht dat Raden Mas Koesoemo Yoeddho Soesniodo benoemd is tot aspirant-controleur bij het B.B. op Java en Madoera, schrijft de *Nieuwe Courant* in haar avondblad van 5 Jan. jl. een artikel, getiteld „Een belangrijke proefneming van den nieuwen koers." Nu door het feit de vraag is uitgemaakt of een Javaan bij den burgerlijken dienst benoemd kan worden, doet zich de geheel andere op of eene dergelijke benoeming wenschelijk is en het blad verwijst daarbij naar een vorig artikel over dit onderwerp (zie onze revue in de Sept.-afl. bl. 1387). Er bestond toen theoretisch wel instemming maar practisch twijfel. Thans heeft de Regeering door eene benoeming op Java te kennen gegeven dat zij inlandsche jongelui wil gaan verbinden aan het (Europeesch) Binnenlandsch Bestuur, in de ambtenaars- (wat geheel iets anders is dan in de beambten-) rangen.

De proefneming is zeer belangwekkend en principieel daar het bij dien eenen jongen man niet blijven zal. Reeds heeft Raden Mas Sijogo ook het Groot-ambtenaarsexamen afgelegd, terwijl de zoon van den regent van Japara te Leiden in de rechten studeert. Er zullen dus meerdere volgen en kan de Regeering dezen den toegang weigeren? Het is toch niet te verwachten dat

men door deze benoeming niet gewild heeft de vraag principieel op te lossen. Dan ware het beter geweest den jongen man niet tot aspirant-controleur te benoemen, maar hem op een der bureau's te plaatsen. „Men zou dan geen precedent hebben gesteld, dat buitendien menigen Indischen oudgast en menigen Indischen ambtenaar een doodschrik op het lijf zal jagen".

Het blad knoopt er nog de vraag aan vast of deze quaestie niet onder de oogen moet worden gezien bij de regeling van het candidaat-ambtenaarschap. Het hoopt dat dit ook in Indië ingevoerd zal worden, niet omdat het met die instelling zoo ingenomen is, doch opdat er geen onderscheid worde gemaakt tusschen de beide categorieën. In elk geval wordt echter voor die Javaansche jongelui de beslissing gelegd. niet in handen van Minister of Gouv. Gen. maar in die van de keuringscommissie. Is deze van de nieuwigheid niet gediend dan moet dit invloed hebben op haar keuze en het blad vraagt of dit niet een komische kantteekening is op de instelling van dit komisch instituut? Het is waar dat de Minister in dat geval de lijst der candidaten kan aanvullen, zooals men zegt dat reeds eens geschied is, toen hij meer cand.-ambtenaren aanstelde dan de schiftings-commissie jongelui daarvoor geschikt rekende, waardoor deze instelling nog dwazer is geworden. „Maar dat kan toch niet wéér gebeuren", zegt de *Nieuwe Crt.*, „op straffe van volkomen declineering van het oordeel dier Commissie. En als deze dan ooit eens zou bestaan uit een meerderheid van mannen, die met den nieuwen koers in dit opzicht niet meeging?"

Dit hoofdartikel lokte in de *Nieuwe Courant* van 9 Jan. j.l. een correspondentie uit, waarin gezegd werd dat het thans overweging zou verdienen dat de Regeering dadelijk bepaalde hoe hoog in het algemeen een inlander van aanzienlijke of geringe geboorte langs den ambtelijk-hiërarchieken ladder kan opklimmen. Of zou men willen wachten tot op een zeker oogenblik een paar „inlandsche elementen voor de bestuurstaak", aangesteld in een tot dusver alleen aan Europeanen verleenden rang, worden achtergesteld bij Hollanders, met wie zij samen gestudeerd hebben? Herinnerd wordt er aan dat indertijd de Ambonees (en christen) Rakarias, de eenige inlandsche officier, wien volgens den schrijver den kapiteinsrang werd verleend, op de reede van Semarang overboord sprong en zich liet verdrinken, omdat hij geen majoor mocht worden.

Deze correspondent van de *N. Ct.* betwijfelt het nut van een opleiding in Europa voor inlandsche jongelieden en vraagt wat men daardoor hoopt te verkrijgen. Het wezen, dat hij noemt een dualistischen Javaan, den Javaan, die op zijn Javaansch en zijn Hollandsch praten, denken en besturen kan? Als de creatie van zoo'n hybride gewenscht is, laat haar dan op Java verkregen worden en de schrijver hoopt dat die dan beter uitvalle als de hybride van Liberia- en Java-koffie.

De *N. Ct.* is het met dien inzender eens dat zich allerlei moeilijkheden zullen en kunnen voordoen, doch dit mag niet weerhouden van een proef en als deze slaagt, dan komt het nut van het gebruiken van inlandsche elementen ook voor het B. B. zeer groot voor. Dat gebroken is met de instelling van inlandsche officieren bij het N. I. leger betreurt het blad steeds. Wenscht men echter inlandsche jongelui voor ambtenaar B. B., dan moeten zij een deel van hunne opleiding in Europa ontvangen. Trouwens, geheel het feit, dat bij de tegenwoordige opleiding voor O. I. ambtenaren, de mogelijkheid bestaat

dat bij het B. B. jongelui worden aangesteld, die Nederland nooit hebben gezien, vindt de *N. Crt.* meer dan ergelijk.

Ten slotte wil het Javanen, als van wie hier sprake is, laten Javanen volbloed, maar hun geven aandeel in onze Westersche opleiding, juist met het oog op hun toekomstige taak die wel in de eerste plaats moet beoogen het welzijn van Indië, maar van een Indië, dat nu eenmaal deel uitmaakt van- en geleid wordt door een Westersch rijk, zoodat Westersche begrippen en denkbeelden nu eenmaal niet *kunnen* worden ter zijde gesteld bij het behartigen van dat welzijn van Indië zooals dat in den loop der eeuwen is verbonden geworden aan het Europeesche Nederland.

Dezelfde benoeming wordt ook besproken in het *Algemeen Handelsblad* van 9 Jan. j.l. naar aanleiding van de tot dusver door dat blad gehuldigde opvatting dat een inlander wel vele betrekkingen kan bekleeden, alleen *niet* bij het Europeesch bestuur .... evenmin als een Europeaan kan optreden als regent of districtshoofd. Dit laatste zal op den duur moeielijk gehandhaafd kunnen worden als men het „Europeesche" bestuur voor niet-Europeanen openstelt. Het blad betwijfelt het zeer of reeds op dit oogenblik dergelijke opvatting uit een politiek oogpunt de juiste kan zijn. In de toekomst moet zeker het bestuur over de inlandsche bevolking meer dan thans worden overgelaten aan goed ontwikkelde inlandsche hoofden; het Europeesche bestuur moet dan eene geleidelijke vermindering ondergaan, misschien zelfs tot één Europeaan in elk gewest als Resident, die het Nederlandsch oppergezag vertegenwoordigt en de regenten controleert en van de noodige bevelen voorziet; maar dat men inlandsche bestuurshoofden, van hooge geboorte soms, laat controleeren door inlanders, misschien van lagere afkomst — want bij het Europeesche bestuur wordt niet met die afkomst gerekend — kan het blad zich moeielijk denken.

Intusschen is het mogelijk dat aan de bewuste benoeming grooter beteekenis wordt gehecht, dan de bedoeling der Regeering is en beoogt zij alleen practische kennismaking met het vak om later bij het inlandsch bestuur beter op zijn plaats te zijn. Dan dient zulks echter ook duidelijk te worden gezegd en zal verandering gebracht behooren te worden in art. 69 R. R.

* * *

Luitenant Rakarias. In de *Nieuwe Courant* van 11 Januari j.l. zendt de heer P. de Cock Buning, Luit.-Kol. Militie-commissaris eene rectificatie in, betreffende hetgeen in de boven besproken correspondentie van de *N. Ct.* werd medegedeeld omtrent den Amboneeschen officier Rakarias. De Amboneesche officieren waren over het geheel weinig ontwikkeld en dankten hunne bevordering uitsluitend aan buitengewone diensten te velde. Er bestond ontevredenheid onder hen, omdat zij achtergesteld werden bij bevordering en op een gering inkomen op denzelfden voet moesten leven als hun Europeesche wapenbroeders, waardoor zij steeds in schulden staken. Joseph Rakarias, een oud vriend en wapenbroeder van den schrijver heeft echter een andere levensloop gehad dan boven vermeld werd, is nooit kapitein geweest en in verband met een en ander is het gekozen voorbeeld minder gelukkig ten bewijze van de moeilijkheden die zich kunnen voordoen bij de benoeming van Javanen

tot ambtenaren. Intusschen is het medegedeelde omtrent dezen officier niet onbelangrijk: „Jarenlang, van 1836 tot 1851 is hij ter Westkust van Sumatra te velde geweest en heeft aldaar uitstekende diensten en heldendaden verricht, waarvan enkele zijn vermeld in het werk van De Lange: „De Nederlanders ter Westkust van Sumatra".

In 1841 werd hij deswege eervol vermeld wegens „Bewezen diensten" ter Sumatra's Westkust; in 1850 ontving hij de medaille van moed en trouw wegens „Bewezen diensten" en in 1865 de Militaire Willemsorde 4e klasse wegens „Bijzonder bewezen diensten" en „Schitterende daden".

„Welnu", zoo vervolgt de schrijver, „die officier genoot als 1ste luitenant na 27-jarigen officiersdienst, naar ik vernam *f* 100 per maand, en toen hij te Batavia geplaatst zijnde een request indiende onder overlegging eener berekening van de hoogst noodige uitgaven, bedragende *f* 132, werd zijn inkomen gebracht op *f* 125, met bepaling, dat na iedere vijf jaar goede dienst als 1ste luitenant, dat traktement met *f* 20.— 's maands zou worden vermeerderd totdat het aan de Europeesche 1ste luitenants der infanterie toegekende tractement als maximum zou zijn bereikt. Daar Rakarias toen reeds 5 jaar goeden dienst als 1ste luitenant had bewezen, ontving hij ook dadelijk de vastgestelde *f* 20.— verhooging, doch deze werd hem later, toen hij ze reeds eenige maanden genoten had, weer op zijn tractement gekort omdat het besluit niet van terugwerkende kracht was en hij eerst in Maart 1868 op die verhooging aanspraak kon maken, maar nooit gemaakt heeft, daar hij naar ik vermeen, in 1867 is overleden." Die dood vondt plaats te Semarang in het hospitaal aan een longontsteking en op zijn verzoek heeft de steller van dit artikel omtrent hem iets geschreven in het Ind. Mil. Tijdschrift van 1867.

Is alzoo deze officier niet op de vermelde wijze, uit spijt over zijne promotie, aan zijn eind gekomen, in de werken van den heer W. A. van Rees („Indische Typen en Krijgstaferelen", uitgave Kolff te Leiden, 1881, bl. 254) vindt men wel een dergelijk verhaal omtrent den inlandschen luitenant Saridin, die zich over boord stortte en verdronk.

* * *

De reis van den bisschop naar Menado, waarvan reeds in onze vorige revue sprake was (bl. 101) heeft nog tot vrij wat gedachtenwisseling in de dagbladen aanleiding gegeven. Onder het opschrift: „Een ommekeer" had de *Nieuwe Courant* van 17 Dec. jl. gewezen op de beteekenis van het genomen besluit en vermeld hoe het Nederlandsch zendelinggenootschap in de Minahassa van Menado een taak had verricht, waarop het trotsch mag zijn: de kerstening van het geheele landschap. Officieel sedert 1886, doch feitelijk reeds langer (want onlangs vierde de geestelijke te Tomohon reeds het zilveren feest van zijn komst daar ter plaatse) hebben zich te midden van de bekeerlingen der protestantsche zendelingen, roomsch-katholieke geestelijken gevestigd, die voor hun geloof propaganda maken, hetgeen noodzakelijkerwijze moet neerkomen op pogingen om die bekeerlingen tot afval over te halen. In hoever dit streven uit een moreel oogpunt te beoordeelen is, wordt in het midden gelaten, doch uit een politiek oogpunt is er een element van onrust ingevoerd. Dat de Indische regeering het niet noodig achtte in deze van hare bevoegd-

heid gebruik te maken blijkt uit het feit dat in 1886 krachtens art. 123 R. R. aan de r.-k. geestelijkheid verlof gaf haar dienstwerk in de Minahassa te verrichten en thans zijn er 6810 inlandsche leden bediend door 3 geestelijken, twee te Menado en één te Tomohon. Vervolgens wordt besproken hoe niettemin het verlof aan den bisschop om deze gemeenten te bezoeken steeds op advies van den Resident van Menado is gewijzigd.

Uit een later artikel in de *Nieuwe Courant* van 22 Dec. blijkt, dat dit blad in het vorige verzuimd had kennis te nemen van een artikel: „De Roomschen in de Minahassa", opgenomen in *de Nederlander* van 14 Dec. te voren, waarin betoogd werd dat dit verlof een op den duur onontwijkbare consequentie was van de daad van Gouv.-Gen. Van Rees in 1886. De *N. Ct.* wijst er op dat evenwel in hetzelfde artikel het gevaar voor rustverstoring ten gevolge van dit bezoek allerminst denkbeeldig genoemd wordt. In dit gevaar echter ligt juist het criterum, waaraan de G.-G. de mogelijkheid van het verleenen van de toestemming had te toetsen. Bestaat dit gevaar inderdaad, dan heeft men volkomen het recht te vragen om welke reden de landvoogd hier ongetwijfeld op eigen verantwoordelijkheid zulk een gewaagden maatregel meende te moeten nemen. Dat het inderdaad bestaat weet men toch, niet enkel uit dit ingezonden stuk in *de Nederlander* maar ook uit het advies van den Resident van Menado. Intusschen werd toen nog vermeend dat drang van de coalitie in Nederland aan de zaak niet vreemd was.

Aan dit vermoeden werd allen grond ontnomen door hetgeen de Minister zeide bij de behandeling van hoofdstuk X der Staatsbegrooting (Koloniën) en later in de Memorie van Antwoord op het voorl. Verslag van de Eerste Kamer op de Ind. begrooting. De *Nieuwe Courant* acht niettegenstaande dat in zijn nummer van 27 Dec. j.l. nadere uitlegging toch nog gewenscht. De mededeelingen van den Minister komen hierop neder dat den heer Idenburg niets bekend is geweest van eenig voornemen der Indische Regeering om het verzoek in te willigen en dat hij eerst den 20sten Dec., na telegraphisch inlichtingen te hebben ingewonnen, door den G.-G. hiervan in kennis is gesteld. Ten tweede, dat de mondelinge toezegging door den landvoogd aan den bisschop gedaan, de reis van dezen beperkt tot de hoofdplaats, uitsluitend tot bediening van het vormsel. Ten derde, dat de bedenkingen, die zich blijkens de aangehaalde gemotiveerde kabinetsmissives der Indische Regeering tegen het bisschoppelijke reisplan verzetten, zich naar het advies van den resident van Menado in Mei jl. nog onveranderd deden gevoelen.

Inderdaad wordt hier een antwoord gegeven op de vraag, of het toestaan van de reis wellicht de vrucht kon zijn van een vóór het vertrek van den nieuwen landvoogd gesloten compromis tusschen de beide hoofdfracties der rechterzijde, maar het antwoord op de tweede vraag, welke de motieven van den landvoogd geweest zijn, wordt niet gegeven. Het zou onbillijk zijn de Regeering hiervan een verwijt te maken, waar deze nog inlichtingen wachtende is. „Maar dit mag ons", zoo vervolgt het blad, „niet verhinderen er met kracht op aan te dringen dat die inlichtingen ons zoodra mogelijk zullen worden verstrekt. Want het ongerijmde in deze zaak is door de verklaringen des Ministers nog volstrekt niet weggenomen en het is noodig uitlegging te krijgen van het raadsel, waarom de bezwaren, einde Mei „nog onverzwakt" aanwezig, nauwelijks een halfjaar later zóó volkomen

konden zijn opgeheven, dat het jarenlang geweigerde verlof, zij het ook onder zekere beperking, kon worden toegestaan. En wat deze beperking in het bijzonder betreft, ware het wenschelijk te weten of de resident van Menado haar zelf aan de hand heeft gedaan en aldus blijk heeft gegeven haar voldoende te achten, dan wel of buiten diens advies om of zelfs daartegen in is gehandeld."

Het blad is niet de meening toegedaan dat men den landvoogd in al zijn daden angstvallig op de vingers moet zien; het kan zich desnoods voorstellen dat men de bezwaren maar op zijde had te schuiven om ze te zien verdwijnen en dat hij, verder ziende dan het blad gelijk heeft. Maar in zaken rakende de Minahasse wordt hier begrijpelijker wijze een bijzonder belang gesteld en voorshands blijft het blad de beslissing betreuren.

* * *

Voorspellingen in verband met den oorlog. Hoewel er geen roekeloozer daad is dan voorspellen, waagt de bekende schrijver van het *Van Dag tot Dag* in het *Algemeen Handelsblad* van 4 Jan., zich ditmaal aan eene profetie: „Het eerste Rijk, waarmede Japan in oorlog zal geraken, nadat eenmaal deze strijd ten einde is gebracht, is Engeland." Engeland, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden poogde te vernietigen, omdat het een handelsconcurrent was. . . Engeland, waar aanhoudend haat en oorlogszuchtige stemming gewekt wordt tegen Duitschland, omdat fabrikanten, handelaars en reeders aldaar met de Engelsche mededingen, zal in het Oosten een veel gevaarlijker mededinger dan Duitschland zien optreden. En dat het dien concurrent zelf macht gegeven heeft door zijne alliantie tegen Rusland waarvan Engeland zoo weinig te vreezen heeft! — zal de toorn en de afgunst der Britten niet verminderen. In Australië gevoelt iedereen dat 's lands gevaarlijkste vijand Japan is, hetwelk Australië als een te koloniseeren *Hinterland* beschouwt. De drie machten, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waarbij zich vroeg of laat Canada zal aansluiten, China door Japan geleid en gedwongen, en Rusland vormen elk een imperium, waar Groot-Britannië niet tegenover staat als rijk in dezelfde beteekenis van het woord. Indië is er geen deel van, doch slechts een wingewest, dat het onvermijdelijk verliezen moet, naarmate de inboorlingen zich meer ontwikkelen; Australië, Nieuw-Zeeland en Canada zijn geen integreerende deelen van het Britsche Rijk en Zuid-Afrika zal het weldra evenmin zijn. De tijd brokkelt het Britsche Rijk af, terwijl Rusland en de Vereenigde Staten er door versterkt en vergroot worden.

Met het oog op den groei in de toekomst der drie genoemde groote Rijken is een der vragen, die zich opdoen, of de oprichting van een Europeeschen Statenbond niet eens onontbeerlijk zal blijken. Het is wel eigenaardig dat hier eenige analogie is te bespeuren met den gedachtengang, die voorzat bij de oprichting van het in deze aflevering besproken weekblad *t'Europe Coloniale.*

* * *

Onze neutraliteit in Oost-Indië wordt besproken in de *Nieuwe Courant* van 7 Jan. j.l., waarbij wordt vooropgesteld dat het volkenrecht aan de neutrale mogendheden plichten oplegt die als volgt zijn samen te vatten: 1°. Directe vijandelijkheden van de eene oorlogvoerende partij tegen de andere mogen

binnen het neutrale gebied niet worden geduld. 2°. Buiten het neutrale gebied mag een oorlogvoerende partij in haar militaire operaties niet gestoord of belemmerd worden en ten 3°. Elke begunstiging van een der oorlogvoerende partijen behoort de neutrale staat te vermijden.

Wat het eerste punt betreft wordt de zee over een afstand van 3 zeemijlen (waarvan er 60 op een graad gaan) als territoriaal aangemerkt, zoodat in den Archipel de verschillende zeeëngten geheel onder Nederlandsche Souvereiniteit staan. Niettemin is als regel het verkeer daardoor voor andere mogendheden vrij. Trouwens in het algemeen is een tijdelijk verblijf van een oorlogsschip van een der belligerenten in het territoriale kustgebied van den neutralen staat toelaatbaar. Geen vijandelijkheid mag evenwel binnen die kustlijn of zeeëngten plaats hebben noch een strategisch voordeelige positie worden ingenomen, terwijl ook het buitrecht niet mag worden uitgeoefend. Het beschikbaarstellen van havens en reeden voor de oorlogvoerende schepen is in het algemeen uitgesloten. Wel mag aan enkele schepen tijdelijk een onderkomen worden verschaft en die bevoegdheid wordt plicht in geval van zeenood. In het belang van zijn eigen veiligheid mag de neutrale staat hier een voor beide partijen gelijk maximum stellen. Geen oorlogs-materiaal mag verstrekt worden, levensmiddelen en steenkool slechts in voldoende mate om de naastbijzijnde haven te bereiken. Vrij algemeen wordt dit zoo uitgelegd dat daaronder een n e u t r a l e haven verstaan wordt. Daar vijandelijkheden op het neutrale territoir niet mogen worden geduld, bestaat de bepaling dat schepen van verschillende oorlogvoerende partijen, die een zelfde haven binnenloopen niet gelijktijdig mogen vertrekken, doch met 24 uur tusschenruimte. Het te gelde maken van prijs of buit is op neutraal gebied niet geoorloofd, althans niet dan na een verbeurdverklaring door een competent prijsgericht. Ook is het verboden het neutrale gebied te bezigen voor het bouwen, uitrusten of bemannen van oorlogsschepen van een der oorlogvoerende partijen.

Van meer dan gewone beteekenis wordt wellicht de vraag in hoeverre de N.-I. regeering haar medewerking mag verleenen tot het overbrengen van oorlogsberichten. Aan telegraphische inlichtingen vanwege de N.-I. regeering aan Japan of Rusland behoeft niet te worden gedacht, maar het is van belang te weten of gedachtenwisseling tusschen Japansche officieren bijv. die zich in verschillende hoeken van den archipel bevinden enz. mogen worden toegelaten. Het positieve recht geeft hier weinig uitsluitsel. Volgens art. 8 der Petersburgsche Conventie van 1875, heeft iedere regeering zich het recht voorbehouden den internationalen telegraafdienst, hetzij geheel of gedeeltelijk voor onbepaalden tijd te schorsen. Aangezien Japan later ook tot deze open conventie is toegetreden, dunkt de *N.-Ct.* zich in elk geval het goed recht van het Ind. gouvernement om berichten, zelfs van particuliere agenten in dienst der oorlogvoerenden, niet door te zenden, onaantastbaar. Daar geen begunstiging mag plaats hebben zou de telegraphische gemeenschap in den Archipel en met het buitenland voor beide partijen of moeten openstaan, of gesloten zijn. Het is echter niet te ontkennen, dat het eerste deel van dit alternatief aan de Japanners, die reeds in den Archipel zijn en daar de Russische vloot afwachten, een groot voordeel geeft. Omgekeerd kan belemmering van officieele en officieuse depêches opgevat worden als een onvriendelijke daad tegenover Japan, dat aldus verhinderd wordt van zijne bevoorrechte

militaire positie te profiteeren. Dit is een van de moeielijke, twijfelachtige gevallen, waarin de neutrale mogendheid den eenen belligerent geen recht kan doen, zonder door den ander van onrecht te worden beticht. De *N.-Ct.* is van meening dat hier slechts één richtsnoer bruikbaar is, n.l. dat de neutrale mogendheid zooveel mogelijk den gewonen (vredes-) toestand mag en moet handhaven. Op dien grond wordt in ons neutraal Indisch gebied het vrije telegraphische verkeer wenschelijk en geoorloofd geacht. Dit klemt te meer daar men oorlogsdepêches niet kan supprimeeren zonder een volledige censuur op alle telegrammen, die nog onvoldoende zal zijn, want daarin kunnen aan goedverstaanbare woorden vooraf afgesproken beteekenissen zijn gehecht. Deze maatregel is voor den handel en voor het internationaal verkeer allerminst gewenscht. Intusschen is het de vraag in hoeverre de Ind. regeering door een precedent gebonden is, daar het blad meent te weten, dat in het begin van den oorlog Russische oorlogstelegrammen door haar geweigerd zijn en geheimschrift verboden is. Door thans van gedragslijn te veranderen stelt men zich wellicht bloot aan een protest van Russische zijde. In dat geval zullen de Indische ingezetenen misschien geruimen tijd een hinderlijke censuur moeten dulden, waaruit dan weer blijkt dat, waar het de naleving van volkenrechtelijke verplichtingen betreft, men ook te voorzichtig kan zijn.

Ook in het *Alg. Handelsblad* van 9 Jan. jl. worden de genoemde volkenrechtelijke regelen in herinnering gebracht. Wij teekenen daaruit nog aan dat een gevecht, in open zee begonnen, gestaakt moet worden zoodra de schepen op het neutrale gebied zijn gekomen. „Ook vervolging mag dan niet plaats hebben. Neemt een vervolgd schip van een oorlogspartij naar een onzijdige haven de wijk, dan moet het, als in nood verkeerend, worden toegelaten. Het zou tevens, gelijk met landtroepen die over de grens van een onzijdigen Staat komen, moeten worden ontwapend, zoodat het aan den strijd niet verder deel kan nemen. Deze regel van het oorlogsrecht te land kan echter bij den zeeoorlog niet altijd worden nageleefd, omdat de onzijdige Staat niet in elk van zijn havens de noodige macht kan toepassen om het wederuitloopen van het schip te beletten. Dergelijke ontwapening wordt dan ook niet tot de verplichtingen der neutralen gerekend. Bij den oorlog in het Oosten is dat recht echter in Chineesche havens herhaaldelijk toegepast op Russische schepen die, uit Port-Arthur ontsnapt, door de Japanners vervolgd werden".

In de *Nieuwe Courant* van 12 Jan. jl. wordt nog eens op de zaak teruggekomen naar aanleiding van een lezenswaardig artikel in de *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* van 1 Jan. jl., waarin een aantal beschouwingen ontleend zijn aan een opstel van den gezaghebbenden admiraal Von Maltzahn in de Dec.-afl. 1904 der *Marine-Rundschau*. De theoretische grondslag daarvan is dat het oorlogvoeren den belligerent niet door den inhoud van neutraliteitsverklaringen onmogelijk mag worden gemaakt en staat dus vrijwel tegenover de opvattingen van de *N. Ct.* De admiraal meent dat a's de Russische vloot op weg is, deze niet mag worden bemoeilijkt en acht het geoorloofd in een neutrale haven (zooals bijv. Sabang) kolen te verstrekken, niet tot de volgende neutrale haven, maar zooveel als noodig is om de (naastbijzijnde) nationale

haven (in dit geval Wladiwostock) te bereiken. Deze laatste uitdrukking komt ook in de neutraliteitsverklaringen van verschillende mogendheden voor (naar het blad meent, ook in die onzer Indische regeering) doch deze opvatting lijkt de *N. Ct.* niet rationeel, al schreef zij waarschijnlijk ten onrechte, dat onder naastbijzijnde haven „vrij algemeen" de naastbijzijnde neutrale haven wordt verstaan.

„Voor nieuwe toestanden is," volgens het blad, „een nieuw oorlogsrecht noodig". Het geheele begrip van naastbijzijnde haven als maatstaf voor den kolenvoorraad die gegeven mag worden, blijkt hoe langer hoe minder deugdelijk. Te Sabang kolen meekrijgen tot Wladiwostock zou voor Russische schepen een bevoorrechting zijn; de Russische vloot evenwel belemmeren door haar in iedere neutrale haven mondjesmaat te geven is een ander bedenkelijk uiterste.

„Het beste zal wel zijn naar een *juste milieu* tusschen die beide te streven. Dat, zoo de noodzakelijkheid zich voordoet, de Indische regeering daarin zal slagen, mag ieder Nederlander hartgrondig wenschen."

* * *

De uitgestelde tocht naar het Sneeuwgebergte. In de *Locomotief* van 23 Nov. jl. komt een brief uit Ambon voor, waarin weinig bemoedigende mededeelingen worden gedaan over den tocht, waarvan in de Dec.-afl. op blz. 1877 het een en ander is gezegd. De *Lombok* slaagde er niet in een behoorlijke rivier te vinden. Op 24 September kwamen de leden der expeditie en de vertegenwoordiger van het A. G. aan het afgesproken rendez-vous op de kust bijeen, doch de omstandigheden waren van dien aard, dat ook de laatstgenoemde moest toegeven dat een ander plan moest worden aanvaard. Bij het afzoeken van de kust werd de Oetakwa-rivier verkend tusschen 27 Sept. en 3 Oct., doch met een negatief resultaat De tocht met de „Anna" de rivier op en terug met een bandjir bleek met levensgevaar gepaard; de „Flamingo" geraakte op een bank en toen het, na daarvan los gekomen te zijn, buiten te slecht weer bleek, en men in de monding ankerde, moest men daar twee dagen liggen slingeren. Daarop werd op grooten afstand uit de kust de tocht voortgezet en eindelijk een groote baai ontdekt, waarin drie rivieren bleken uit te monden en zich ook eenige neterzettingen bevonden. De aanraking met de diefachtige inlanders, die in grooten getale met prauwen opkwamen was niet vriendschappelijk en ook dit punt moest worden opgegeven. Er bleef niet veel anders over dan in westelijke richting naar een andere rivier te zoeken, welke men op 17 Oct. meende gevonden te hebben, doch ook deze werd bij onderzoek weder ongeschikt bevonden. De vertegenwoordiger van het A. G. maakte nu uit dat van uit de Mimika-rivier getracht zou worden het hooggebergte te bereiken, doch inmiddels moest de „Flamingo" voor 2 of 3 weken terug naar Ambon om te gaan ververschen en een nieuwe as voor de stoomsloep te halen. Men hoopte in dien tusschentijd te kunnen beschikken over de *Valk*, als gouvernements stoomschip te Merauké in dienst gesteld in plaats van de *Lombok*. Dit vaartuig werd op 21 Oct. ontmoet, en vertrok den volgenden dag nadat de leider en de vertegenwoordiger met deszelfs echtgenoote aan boord overgegaan waren, naar de Mimika, waar de eerste met de expeditie

een aanvang zal maken. Men zal niet naar het Sneeuwgebergte zelf gaan, doch trachten van uit de Etna-baai de westelijke voortzetting, het Charles-Louis-gebergte te bereiken.

* * *

De nieuwe schutterij-bepalingen, waarvan in onze vorige aflevering op bl. 98 sprake was, hebben volgens de *Locomotief* van 10 Dec. j.l. niet het effect gesorteerd dat de Gouv.-Gen. verwachtte. Te Semarang mag men nog van eenige animo spreken, daar althans de helft van de officieren en eenige tientallen minderen zich bereid verklaard hebben eene verbintenis aan te gaan als bedoeld bij de nieuwe ordonnantie van 27 Oct. j.l. Maar elders is de lust al zeer gering. Dit te povere resultaat schrijft het blad toe aan de onduidelijkheid der nieuwe bepalingen. Bij aandachtige lezing toch rijzen allerlei vragen, waarop de bepalingen geen antwoord geven. Men weet niet, waartoe men zich eigenlijk verbindt en deze onzekerheid zal velen weerhouden hebben op het voorstel in te gaan. Het wordt niet verstandig geacht de vraag of de leden der schutterij genegen zijn de vrijwillige schriftelijke verbintenis aan te gaan ook aan de officieren te stellen. Gesteld dat er wel 25 schutters genegen worden bevonden en geen officieren, onder welk commando moeten die dan gesteld worden? 't Ware veiliger geweest als eenmaal het nieuwe peleton of de nieuwe compagnie gevormd was, het commando eenvoudig aan een of meer officieren op te dragen. Dit geldt evenwel slechts de uitvoering, maar welke is de strekking der nieuwe besluiten? Het hoofddoel der schutterijen (zooals deze thans zijn ingericht) is de handhaving van inwendige orde en rust. In tijden van opstand en gevaar kan de G.-G. ze mobiel verklaren, doch door het inlasschen van een artikel 15a wordt nu de gelegenheid opengesteld de geheele schutterij of een zeker deel daarvan, maar nu bij wege van vrijwillige bereidverklaring, voor hetzelfde doel te bezigen doch niet alleen „in tijden van opstand en gevaar" maar ook in gewonen tijd van vrede en rust. De G.-G. bedoelt dus de beschikking te erlangen over uit de schutterij gerecruteerde vrijwilliger corpsen, die bijv. bij een klein plaatselijk oproer mobiel gemaakt en tijdelijk met het gewone leger vereenzelvigd kunnen worden, alleen met dit voorbehoud dat zij niet gezonden zullen kunnen worden buiten de grenzen van zeker n a d e r t e o m s c h r i j v e n grondgebied. Hoever dit zich uitstrekt is volgens de *Loc.* wel te raden. Ruim genomen zal Java in Oost-, Midden- en West- verdeeld worden. Misschien wordt die kring voor de Semarangsche schutterij kleiner, als men de vrijwilligerscorpsen van Djokja en Solo een afzonderlijk gebied aanwijst. Wat de geregelde oefeningen betreft is er eene onduidelijkheid dat de aspirant-vrijwilliger niet weet hoeveel malen hij daartoe zal kunnen worden opgeroepen en of daar in gewone tijden ook eene verplaatsing buiten de stad mede gepaard kan gaan. Het blad vraagt daarom duidelijker omschrijving van de lasten die de vrijwilliger op zich heeft te nemen, ook in gewone tijden van rust. Als dan daarna de schutterij-commandanten hun oproep herhalen, zullen wellicht meer officieren en schutters zich bereid verklaren. Het blad zou het betreuren als dit beroep van den G.-G. op de vrijwillige medewerking der burgers ter handhaving van orde en gezag finaal schipbreuk leed, a l l e e n uit oorzaak van onduidelijkheid en onvolledigheid der bepalingen.

* * *

Winst en verlies bij Indische zaken. Naar aanleiding van een rede van den heer Van den Biesen op 29 Dec. j.l. in de Eerste Kamer gehouden, bespreekt het *Alg. Handelsblad* van 7 Jan. o.a. de door dezen gestelde vraag wat er tegen is dat de Javaan in vrijen of gedwongen arbeid voor zoover de adat dat toelaat en tegen goede betaling voor den lande suiker, tabak, thee, indigo en andere producten kweekt. Het blad acht gedwongen arbeid. hoe men het ook noeme, altijd een — zij het dan ook zachte — vorm van slavernij, doch deze bij goede betaling ook onnoodig. De ervaring heeft evenwel geleerd dat het gouvernement bij menige cultuur verlies leed, hoewel destijds van goede betaling geen sprake was Vele particuliere ondernemingen leveren ook verlies op. In de koffie zijn meer dan honderd milloen aan kapitaal verloren en de suiker-cultuur heeft sedert 1884 ook bange jaren doorleefd. Ter bestrijding van de meening dat de winsten die met het cultuurstelsel vroeger aan de schatkist kwamen, nu in de zakken der particulieren overgaan, wordt gezegd dat men niet uit het oog moet verliezen dat bij veel betere betaling van het werkvolk de winsten dalen en vaak in verlies verkeeren. Wanneer de inlanders bij de particuliere industrie goed betaald worden, alle risico blijft voor rekening van den ondernemer en de Staat billijke belastingen heft, dan schijnt aan het *Hbl.* de toestand niet zoo verwerpelijk. Dat die risico niet gering is toont volgens het blad de geschiedenis der instellingen, die daarin in groote mate betrokken zijn: de Intern. Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam", de N. I. Handelsbank en de Koloniale Bank. De eerste heeft in 1870 haar kapitaal moeten halveeren en heeft na 1884 juist 20 jaar noodig gehad om de gevolgen der crisis van dat jaar te bezweren; de tweede heeft in 1885 haar kapitaal moeten reduceeren tot 60 pCt., de derde heeft sedert hare oprichting in 1881 allerlei wederwaardigheden ondervonden, maar in het geheel al bitter weinig winst gemaakt. Toch zal men niet beweren dat het beheer slecht is gevoerd en zijn het de tijdsomstandigheden, die het risico grooter hebben gemaakt dan men van te voren kon verwachten.

Zij die meenen dat de Staat door het loslaten van het cultuurstelsel de „winsten" heeft afgestaan aan particulieren, vergeten dat hij ook ontkomen is aan de groote verliezen, die zijn deel zouden geweest zijn, wanneer cultures met goede betaling der inlandsche werkkrachten van zijnentwege op Java waren gedreven. Ook als het oog wordt geslagen op de groote winsten van de tabakscultuur op Deli en de petroleum-exploitatie mag wel bedacht worden dat menigeen daarin veel geld verloren heeft en lang niet elke onderneming met succes is bekroond

Als verdediging van de stelling dat landbouw en industrie beter aan particulieren dan aan den staat moeten worden overgelaten, is het gestelde zeer juist, doch het artikel bevat naar onze meening een paar punten, waardoor het bij een meer algemeene beschouwing der verhoudingen op een dwaalspoor brengt. In de eerste plaats is die „goede betaling" door particulieren al een zeer relatief begrip en voorts geeft de beschouwing wel wat veel den indruk alsof de particulieren haast niets van Indië profiteeren. Al werden op de aandeelen niet altijd groote dividenden ontvangen, de obligatiehouders kregen toch hun interest, tal van personen hun levensonderhoud in ruime mate, waar de een met speculatie verloor won de ander en legde zijn winst vast

in kapitale bezittingen in Nederland, terwijl veel van het later verloren kapitaal vroegere overwinst uit datzelfde Indië was.

Juist het afvloeien van overwinsten buiten Indië is de verarmende factor, die zoo onschadelijk mogelijk gemaakt moet worden en die zeker degenen voor den geest zweeft, die de „winsten" liever voor het gouvernement zouden houden, want dan worden zij ook weer in Indië besteed.

Dat er overigens in Indië nog aardig wat verdiend wordt, zou men mogen afleiden uit een artikeltje in het *Hbl.* van 4 Jan. jl, overgenomen uit het *Soerab. Hbl.* getiteld „de rijkste man van Indië". Men leert daar dat Oey Tjong Ham de ziel is van de handelmaatschappij Kian Gwan, die sinds 1893 te Soerabaja gevestigd is en hare vertakkingen heeft te Semarang, Batavia, Djokja, Keboemen, Tjilatjap, Singapore, Hongkong, Kobe en Londen. Deze maatschappij heeft elf stoomschepen in de vaart, waarvan 6 eigendom en 5 gecharterd. Daarmede worden in hoofdzaak producten vervoerd, suiker en rijst. De export van suiker geschiedt naar Japan, Hongkong, Calcutta en Londen of New-York. Het vorige jaar werden door de vloot $1^1/_2$ millioen pikols, de zaksuiker meegerekend, verscheept. Oey Tjong Ham is eigenaar van drie groote fabrieken, namelijk Pakis (in Semarang, Joana), Redjoagoeng (Madioen) en Tangoelangin (Sidoardjo). Deze drie fabrieken produceerden in 1904, volgens de aan het blad verstrekte opgave, 430.000 pikols; Redjoagoeng maakt alleen witte suiker.

Oey Tjong Ham is ook eigenaar van rijstlanden; hem behooren de „particuliere landerijen" Simongan, groot 2600 bouws sawah, Kalibanteng, groot 360 bouws; Randoesari, groot 300 bouws en Groedo, nabij Soerabaja (dit laatste is eerst onlangs aangekocht). Het vorige jaar heeft zijn maatschappij nog 1 millioen pikols rijst ingevoerd, met name uit Saigon en Rangoon.

Zijn mildheid wordt geroemd en is gebleken tijdens de rijstschaarschte in Semarang, toen hij een aanzienlijke hoeveelheid rijst ter beschikking van de bevolking stelde. In dergelijke opzichten is het veel waard als de industriëelen niet gebonden zijn door maatschappijen met statuten en als zij op de plaats zelf hun rijkdommen verteren. Ook het bezitten van onroerende goederen in den vorm van huizen schijnt meer bevorderlijk aan de welvaart van het land, dan wanneer deze bezittingen in een ander land aanwezig zijn. In Semarang moeten eenige wijken als Randoesari en Tjandi met een 200-tal huurhuizen aan dezen nabob toebehooren.

* * *

De heer A. van Houtum over de particuliere landerijen. In eene brochure (niet in den handel) bespreekt de heer A. van Houtum (administrateur van het land Semplak, zie vorige revue bl. 89) „de particuliere landerijen (bewesten de Tji Manoek) op Java", en meent dat de toestand van deze ten onrechte ongunstig wordt voorgesteld. Dat de economische toestand der bevolking aldaar van mindere conditie is dan die der bevolking in de Gouvernementsland is volgens hem nimmer bewezen. Wat de politie betreft, op dit gebied erkent hij dat de toestanden te wenschen overlaten doch dit is in geheel Java het geval. Dat er voorheen wel eens knevelarijen plaats hadden en middeleeuwsche toestanden hebben geheerscht, wordt gaarne toegegeven, doch daarvan is in de laatste jaren geen sprake meer, daar de inlander zich vrijwel

bewust is van zijn rechten en zich onmiddellijk met een klacht naar de Gouvs. ambtenaren begeeft. Voorts wordt getracht te betoogen dat de heffing van $^1/_5$ van den oogst in natura niet zwaarder is dan de landrente en dat één dag heerendienst in de week „tegen voeding" moeilijk te vergelijken is met den heerendienst bij het gouvernement „zonder voeding". Voorts zijn de dessadiensten op de landen van weinig belang, omdat de dorpshoofden onder strengere controle staan, terwijl het verkiezen der hoofden in de Gouv.-landen den inlander niet ten goede komt. Aangentoond wordt dat belasting in arbeid in sommige tijden van het jaar beter convenieert dan in geld. Hongersnooden of groote schaarschte aan voedingsmiddelen behooren op de landen tot de zeer groote uitzonderingen.[1]) Dat vele ambtenaren de toestanden op de particuliere landen veroordeelen is een bekend feit, doch onder die velen zouden er maar weinigen zijn, die met kennis van zaken oordeelen. Daarentegen vindt de schrijver veel, zelfs zeer veel te zeggen voor de bewering dat onder de vreemde Oosterlingen, aan wie van lieverlede het groote landbezit in handen komt, en ook onder de Europeesche eigenaren, kaf onder het koren schuilt en het dezen uitsluitend is te doen om winstbejag, terwijl het welzijn der bevolking hen koud laat. Was de schatkist ter dege gevuld dan zoude die misstand voor den staat een reden kunnen zijn om de landerijen geleidelijk dan wel in ééns terug te koopen, al zoude men in onzekerheid verkeeren omtrent de rentabiliteit der daarvoor uit te geven bedragen en of de inlander daardoor economisch in een betere positie komt. Nu meent de schrijver evenwel de andere desiderata, als irrigatie, zeevisscherij, scholen, nijverheid en banken te moeten opsommen, welke hij veel noodzakelijker vindt.

De indruk, die men van het geschrift krijgt is dat het op landen, onder beheer van mannen als de schrijver, inderdaad nog zoo erg niet is en dat door voorziening in eventueele misstanden zulk een haast niet heeft, doch betwijfeld wordt of hij zich rekenschap geeft van landen geheel in de macht van Arabieren en Chineezen of van die groote, eenige districten tellende, bezittingen, waar alles overgelaten is aan het beheer van een paar Europeanen en de inlandsche hoofden vrij spel hebben. De beschuldiging dat enkele ambtenaren er op uit zouden zijn aan landeigenaren een „deuk" te geven (bl. 19) wordt niet voldoende gepreciseerd en wij meenen met de *Nieuwe Courant* van 12 Jan. jl. dat zij in de brochure te vaag geformuleerd is om er veel notitie van te nemen.

* * *

Vreemdelingen bij het Indische leger. In het *Batav. Nieuwsblad* van 7 Dec. jl. komt „Een Vreemdeling" op tegen het artikel in het *Alg. Handelsblad* van 18 Oct. (zie onze revue Dec.-afl. bl. 1880) en betwijfelt het in de eerste plaats of de vreemdelingen bij het Indische leger zoo geheel gemist kunnen worden, terwijl hij verder aantoont dat niet elk van hen zich later zoo ongunstig over dat leger uitlaat. Ten bewijze citeert hij nº. 23—26 van de *Sonntagfreund* (geïll. weekblad jaargang 1897 (uitgever C. van Gils te Geilenkirchen in Duitschland, waarin H. D. (thans adj.-onderofficier-magazijnmeester bij de militaire administratie) zijn lotgevallen in den Indischen dienst beschrijft en

[1]) Zie *Ind. Gids* 1903, I blz. 749.

waarin niet alleen geen verdachtmakingen voorkomen, doch op de lichtzijden van het Indische soldatenleven gewezen wordt, terwijl die schrijver ook door twee in Nederland uitgegeven boekjes het dienen in het Indische leger heeft trachten aan te bevelen. Het gaat mitsdien niet op dat het uitsluitend vreemdelingen zijn, die den goeden naam van meergenoemd leger in opspraak brengen. Wil men het gehalte verbeteren, dan were men niet de „buitenlanders" (in welke koloniën worden die *niet* aangetroffen!) maar slechts de *slechte* elementen.

* * *

Voor vrienden van de fusie. Terwijl „De schrijver der brochure" in de *Nieuwe Courant* van 20 Dec. jl. meer dan twee geheele kolommen vult om in verband met het incompleet aan officieren, zijn lievelingsdenkbeeld verder aan te prijzen, geeft het *Bat. Nieuwsblad* van 3 Dec. eenige feiten, die meer zeggen dan redeneering. Het is volgens dat blad overbekend dat de Franschen in Voor-Indië en later op Madagascar zeer pijnlijk het gemis gevoeld hebben van een koloniaal leger en de ellende hebben ondervonden van het gebruik van troepen, die niet aan de tropische zon gewoon waren en wat de Duitschers in den laatsten tijd in Afrika sukkelen, leeren de dagbladen in ruime mate. Thans verneemt men dat het voornemen bestaat bij den rijksdag een voorstel in te dienen tot de vorming van een Duitsch koloniaal leger dat den nu te voeren oorlog kan ten einde brengen en later in garnizoenen verdeeld over groote plaatsen en belangrijke strategische punten voor herhaling waken. Men wil dus in Duitschland een geheel nieuw leger dat tegenover de troepenmacht in het moederland precies in dezelfde conditiën zal komen als het Indische ten opzichte van het Nederlandsche leger. Nu wordt in het blad wel wat overdreven door de voorstelling alsof opheffing van onze geheele afzonderlijke Indische krijgsmacht bedoeld was, terwijl de fusie slechts het officierscorps betrof, doch dit neemt niet weg dat ook dan nog het voorbeeld van Duitschland kenschetsend is.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

L'Europe Coloniale; or ane hebdomadaire des intérêts coloniaux de l'Europe Continentale. Direction: Passage des Princes. — Paris, Henri Moreau, Directeur. Abonnement: Union postale, un an 8 francs.

Het weekblad, waarvan wij den titel hier afschrijven en dat onder de staten van het Europeesche continent Duitschland, Oostenrijk, België, Denemarken, Spanje, Frankrijk, Nederland, Italië, Portugal en Rusland met name noemt, verscheen voor het eerst op 9 Oct. jl. in den vorm van de bekende Fransche dagbladen, 6 pagina's elk van 6 kolommen en bevat een aantal actueele berichten uit alle koloniën, portretten van koloniale persoonlijkheden, grootere en kleinere politieke en wetenschappelijke artikelen, beursberichten van koloniale fondsen, feuilletons, berichten voor postzegelverzamelaars en advertentiën, waardoor het blad den indruk geeft een gemakkelijk middel op te leveren om zich op de hoogte te houden van hetgeen in de verschillende koloniën voorvalt. Ook omtrent de Nederlandsche koloniën komen er korte nieuwsberichten, uit de dagbladen overgenomen, in voor, terwijl het nummer van 8 Dec. een brief uit Java bevat van „Georges van Leyden", welke in de volgende nummers telkens door een beknopt en gematigd geschreven artikeltje over ons Indië wordt gevolgd, waarbij het een of ander onderwerp zooals bijv. de koeliequaestie van Deli, de begrooting, de reis van den bisschop naar Menado, enz. wordt besproken. Voorts is het nummer van 11 Dec. versierd met het portret van generaal Van Heutsz met een kort bijschrift.

Waarom het weekblad werd opgericht, kan men lezen in het hoofdartikel van het eerste nummer, waarin het programma, de reden van bestaan en het doel van „l'Europe Coloniale" worden uiteengezet.

Dat doel is de verdediging van de belangen der koloniën van de Europeesche staten van het vasteland, welke bedreigd worden door de begeerte van eene „Anglo-Yankee-Australische" drie-eenheid, bijgestaan door bondgenooten van allerlei ras.

Het is dit gevaar, dat zich in den loop der gebeurtenissen afteekent en het blad wil zich tot taak stellen om de agressieve handelingen van dat verbond te ontmaskeren en het met kennis van zaken te bestrijden door de oude wereld te wijzen op zijn wezenlijke belangen. Sedert de gevolgen van den Spaansch-Amerikaanschen oorlog zich hebben geopenbaard, is er in Europa eene beweging ontstaan tegen de Angelsaksische staatkunde, welke het blad wenscht te steunen. Het wordt hoog tijd dat de Engelsch-Amerikaansche staatkunde, welke van verfijnde schelmerij wordt beschuldigd, in Europa

minder welwillend worde tegemoet gekomen, waardoor zij maar al te gemakkelijk vrij spel heeft. Geschetst wordt hoe hebzucht en eigenbaat er overal de drijfveeren van zijn. De Angelsaksische staatkunde kenmerkt zich door kracht, handigheid, geslepenheid, vasthoudendheid en trots en bezit een volkomen rijpe ondervinding; zij is in de hoogste mate gevaarlijk voor Europa, omdat zij nooit van haar stuk gebracht wordt en volleerd is in misleiding.

Hetzij men de geschiedenis raadpleegt of de wereldkaart beschouwt, men wordt er van overtuigd dat het Angelsaksische ras, met evenveel vasthoudendheid als macht, naar de wereld-oppermacht streeft en het geheele Europeesche koloniaal bezit tracht meester te worden. Het geleidelijk afknagen daarvan ziet het blad in gang in Azië, waar het zich in de buurt van Britsch-Indië uitbreidt; in Amerika, waar het zich van Panama en de Spaansche Antillen meester maakt; in Afrika, waar het de Transvaal vermeesterde en de Portugeesche bezittingen, alsook den Belgischen Congo-staat begeert; in het zich nestelen in Egypte; in Oceanië door zich van de Philippijnen en Guam meester te maken. De wijzen mogen verschillen, waarop het doel wordt nagestreefd, doch in welk punt van de wereld ook, verheven boven alle zwakheid, dikwijls zelfs boven alle menschelijkheid, is dit doel onveranderlijk.

Daar het Europeesche koloniaal bezit grootendeels onbeschermd ligt op den weg van de verbonden vloten van Engeland, Amerika en Japan, bestaat er volgens het nieuwe blad geen zekerheid voor het behoud daarvan, noch waarborg van de best vastgestelde rechten, indien Europa zich niet in de eerste plaats tot taak stelt om zich tegenover het gemeenschappelijk gevaar te vereenigen. Vooral Frankrijk heeft al te veel aan het „bloc anglo-yankee-australien" toegegeven, door de republiek Panama te erkennen en aldus het Panamakanaal, een schepping van Fransche energie op Amerikaanschen bodem, aan de Yankees over te geven; door het verdrag met Engeland, een natuurlijke voortzetting van de zwakheid in de Faschoda-zaak betoond, en waarbij Egypte en het Suezkanaal, een schepping van Fransche energie op Afrikaanschen bodem, aan het Britsche rijk worden toevertrouwd. In het algemeen wordt aan de Fransche diplomatie verweten dat zij geheel aan den leiband van het Foreign office loopt en Frankrijk belachelijk maakt in het oog van de wereld. De vriendschap met de Angelsaksers, hetzij die van de Themsof die van de Hudson acht het blad bedrog en het is van oordeel dat men in Europa tegenover de Engelsch-Amerikaansche diplomatie te serviel is. Het wil alle daden, welke het meent dat tegen het belang van het vasteland indruischen, nagaan en de bedoelingen ontmaskeren en voorstanders van hun belangen, die dit geworden zijn door het Engelsche geld, zal het zich tot taak stellen te bestrijden, op welke sport van den maatschappelijken ladder zij ook staan.

Met echt Fransche geestdrift wordt dit programma uitgewerkt en het is duidelijk dat in de volgende nummers de Minister Delcassé, de bereider van de „Entente cordiale" met Engeland, er niet best afkomt. Zijn houding in zake Terre Neuve, Egypte, Marokko en Siam wordt afgekeurd en de noodige grappen worden gemaakt op zijn vriendschap voor Lord Lansdowne, zijn Britsche collega van Buitenlandsche zaken, welke die vriendschap niet beantwoordt.

Wij kunnen niet beoordeelen of Minister Delcassé met de enkele voordeelen,

welke hij bedong, toch over het geheel zoo de dupe is geworden van de Britsche diplomatie als *l'Europe Colonial* het wil doen voorkomen en wij bepalen er ons daarom toe de richting te kenschetsen. Al moge die wel eens tot overdreven beschouwingen leiden, een weinig enthousiasme wekt belangstelling op en daar er een aantal pakkende stukjes in voorkomen, kunnen wij de lezing van dit weinig kostbare weekschrift aanbevelen.

Beschrijving van de ruïne bij de dessa Toempang, genaamd Tjandi Djago, in de residentie Pasoeroean; samengesteld naar de gegevens, verstrekt door H. L. Leydie Melvill en J. Knebel, onder leiding van Dr. J. C. A. Brandes. — 's Hage, Martinus Nijhoff; Batavia, Albrecht & Co. 1904.

Dit kapitale folio-deel is de eerste rijpe vrucht van het „Archaeologisch onderzoek op Java en Madura", dat wordt gehouden door de Commissie ingesteld bij Gouv. besluit van 18 Mei 1901 N°. 4. Het bevat behalve den tekst van 116 bladzijden niet minder dan 104 keurig uitgevoerde lichtdrukken naar photographieën, 24 bouwkundige teekeningen en een kaart. De lichtdrukken zijn uitgevoerd door de firma L. van Leer & Co. te Amsterdam, de teekeningen zijn gereproduceerd bij de Topographische Inrichting te 's-Gravenhage.

De uitgave geschiedt door het Kon. Instituut voor de Taal-, land en volkenkunde van Ned.-Indië in vereeniging met het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia, met geldelijke ondersteuning van het Departement van Koloniën.

Een voorbericht gaat aan het werk vooraf, waarin de heeren Prof. Dr. H. Kern, voorzitter en G. P. Rouffaer, secretaris van de Nederlandsche Commissie van Bijstand voor het oudheidkundig onderzoek op Java en Madura, in dato 27 Sept. 1904 een overzicht geven van hetgeen vroeger door het opperbestuur of door het Ned.-Indische gouvernement gedaan is ten bate der kennis van Java's oudheden.

Wij lezen daar dat onder de O. I. Compagnie slechts af en toe toevallige mededeelingen omtrent die oudheden verkregen werden, zooals van Lons (1733), van Loten (1740), Gouv. Gen. van Imhoff (1746), van Boeckholt (ca. 1783) en Reinier (1791 en 1795). Meer stelselmatige onderzoekingen hadden plaats door Cornelius en Wardenaar (1805—1897) op last van den Gouverneur Engelhard en tijdens het Engelsche tusschenbestuur door Mackenzie (1812). Voorts op nieuw door Cornelius (1814,) door Baker (1815), Johnson (1815), Lawrence (1815) Horsfield (1815—16) totdat de samenvattende arbeid van Raffles verscheen.

Ook prof. C. G. C. Reinwardt heeft zich met de studie der oudheden bezig gehouden. (Door zijn zorg werden bijna 40 stuks kleinere steenen beelden en eene verzameling teekeningen en beschrijvingen van tempels naar het vaderland overgevoerd, zie bl. 279 van de door prof. de Vriese uitgegeven Reis, Amst. 1858). Na den terugkeer van Reinwardt naar Europa in 1822 bleef eene Commissie tot het opsporen, verzamelen en bewaren van oudheidkundige voorwerpen op Java bestaan, doch slechts tot 1834.

Later heeft W. R. Baron van Hoëvell als bestuurslid en voorzitter van het Bataviaasch Genootschap (1839—'48) de belangstelling in die oudheden verlevendigd. Het was echter eerst de opdracht, welke door bemiddeling van

dat genootschap bij Gouvs. besluit van 24 Mei 1862 No. 2 werd gedaan aan Ds. J. F. G. Brumundt, die vrucht heeft gedragen, ondanks het reeds op 12 Maart 1863 overlijden van dien predikant te Malang. Zijne belangrijke bijdrage tot de kennis van het Hindoeïsme is in de verhandelingen van dat genootschap als 1ste stuk van deel XXXIII (1868) opgenomen.

Wat er verder op dit gebied is verricht behoeft hier niet herhaald te worden, omdat wij kunnen verwijzen naar het artikel van den heer G. P. Rouffaer in het 1e deel van den jaargang 1903 van *De Indische Gids* (bl. 166), waar dit in hoofdzaak is medegedeeld in de belangrijke studie over het onderhavige tempelgebouw, welke werd gemaakt, naar aanleiding van de eerste rapporten, door de Commissie ter zake uitgebracht.

Alvorens van het oudheidkundig onderzoek in het algemeen af te stappen, zij nog vermeld dat de Commissie van Bijstand in Nederland behalve uit de genoemde heeren Kern en Rouffaer, thans bestaat uit de leden Prof. Dr. J. S. Speyer, Jhr. Mr. Victor de Stuers, Dr. R. D. M. Verbeek en J. W. IJzerman.

In den tekst is een nauwgezette beschrijving van het geheele kunstwerk gegeven, doch daar het een bouwval geldt, waarvan een menigte deelen geheel verdwenen zijn, was het zeer moeilijk en gedeeltelijk ondoenlijk een volledig beeld van het geheel te geven en blijven er, ondanks de meest scherpzinnige onderstellingen, nog vele raadselen over.

Omtrent de reliefs, waarmede de verschillende trappen van den onderbouw versierd zijn, wordt aangeteekend dat zij verhalen in beeld brengen en daarom wordt de naam „sprekende reliefs" gebezigd. Deze reliefs loopen in vier banden om het gebouw heen, waarvan er drie om de drie terrassen van het soubassement en de vierde om het lichaam van den tempel. Of er nog meer geweest zijn is onzeker, daar het bovendeel van den tempel geheel ontbreekt. De richting, waarin de tableau's gevolgd moeten worden, schijnt bij den tempel te zijn gaande van rechts naar links en bij het soubassement juist omgekeerd. Voor zoover na te gaan zijn aan de voorste helft van het eerste terras fabels geïllustreerd, terwijl langs het derde terras de Ardjoena-wiwâha (of Mintaraga) in beeld is gebracht. Om het gebouw zelf vindt men de verluchting van een gedeelte der Krĕshnâ-yana. Aan het tweede terras vindt men vermoedelijk de Râmâyana, in den vorm waarin men dit heldendicht aantreft in de Rama Kling.

Onder de bijlagen is eene volledige chronologische literatuur-opgave van de hand van den heer Rouffaer.

Boekoe Penoentoen a'an dipakai olĕh prijaji² dalam Pemeriksaan „Voorloopig Onderzoek", dikarang olĕh Mr. W. F. Haase dan Mr. W. Boekhoudt. Harga ƒ 4.—. Eigen uitgave, verkrijgbaar bij G. Kolff & Co. te Batavia.

Dit werk, waarvan tegenover den Maleischen titel ook een Hollandsche is vermeld: „Handleiding ten gebruike bij het Voorloopig Onderzoek in Strafzaken, door Mr. W. F. Haase, Leeraar in de rechtswetenschap aan de Opleidingsschool voor inlandsche ambtenaren te Probolinggo en Mr. W. Boekhoudt, President van de Landraden in de residentie Bantam", is blijkens het voor-

woord bestemd om in eene leemte te voorzien, welke de schrijvers in hunne jarenlange landraadspraktijk hebben opgemerkt, namelijk dat de kennis der inlandsche politie-ambtenaren van de eischen, welke men aan een behoorlijk voorloopig onderzoek in strafzaken mag stellen, geenszins voldoende mag heeten. Zij hebben echter tevens ervaren, hoe die ambtenaren zelve dat gemis aan opleiding betreurden en zich, zooals een Assistent Wedono het eens uitdrukte, zonder voorlichting bij het onderzoeken van een zaak veelal gevoelen als iemand, die bij nacht in een bosch loopt zonder fakkel. Daarom meenden de schrijvers een nuttig werk te doen, door in hun verloftijd een boek samen te stellen, waarin beknopt en duidelijk omschreven wordt: vooreerst de omvang van de werking der strafwet en de competentie der rechters, voor wie het door de politie gehouden voorloopig onderzoek moet dienen. Vervolgens de wijze waarop dat onderzoek behoort te worden gehouden, zooals de wet en meer nog de ondervinding hun hebben geleerd. Ten slotte eenige algemeene leerstukken van strafrecht, gevolgd door een aantal van de meest voorkomende of niet dan wel te weinig aan de inlandsche politie bekende strafbare feiten. Zooveel doenlijk is bij elk strafbaar feit uiteengezet wat in zoodanige zaak noodzakelijk door de politie moet worden onderzocht. Dit geschiedde in den vorm van vragen, die nog van aanteekeningen voorzien zijn. Indien de politie bij haar onderzoek den inhoud van dit boek ter harte neemt, vertrouwen de schrijvers, dat de rechter niet zoo dikwijls meer zal behoeven vrij te spreken omdat de zaak niet behoorlijk was onderzocht en de inlandsche ambtenaar de voldoening zal smaken zijn moeite beloond te zien. Op deze wijze ingericht kan het boek tegelijk bruikbaar zijn voor de Hoofden van Plaatselijk Bestuur, om zonder wetenschappelijke studie en veel tijdverlies dat onderzoek te controleeren. Ook voor de jongere collega's kan het van nut zijn.

Omdat dit boek behalve den Inlandschen ook den Europeeschen ambtenaar van dienst kan wezen, hebben de schrijvers zich zoowel van de Maleische als van de Nederlandsche taal bediend en de beide teksten tegenover elkander gedrukt. Zoo kan het ook dienen om de taalkennis van den inlandschen, zoowel als van den Europeeschen ambtenaar te vermeerderen, waar het voor den laatsten verre van gemakkelijk is de vraagpunten welke hij den eersten stellen wil, duidelijk in het Maleisch weer te geven.

Gekozen is niet de gebruikelijke Maleische schrijftaal, maar het Maleisch zooals het in beschaafde kringen in geheel N.-Indië wordt gesproken, omdat de eerste door vele hoofden, althans op Java, niet voldoende wordt verstaan, terwijl het Maleisch, waarin dit boek is geschreven, verstaanbaar is voor alle ambtenaren, onverschillig in welk gedeelten van N.-Indië zij gevestigd zijn.

Daar de schrijvers betwijfelden of zij hierin geheel alleen zouden slagen, werd door hen de medewerking ingeroepen van den heer Abdul Rivaï, gewezen dokter-djawa, thans redacteur van het tijdschrift „*Bintang Hindia*" te Amsterdam, die zich daartoe met volle sympathie en volijverig aan het werk heeft gezet, terwijl dank zij zijn kennis van de Maleische taal in al hare schakeeringen en zijn vlug bevattingsvermogen, ten slotte omschrijvingen verkregen zijn die ook de schrijvers voldoen.

CORRESPONDENTIE-ARTIKEL.

De onttrekking van Millioenen aan Indië.

Mijnheer de Hoofdredacteur!

Onder bovenstaand opschrift komt, op blz. 44—47 van de Januari-aflevering van dit tijdschrift, een overzicht voor van een in de op 1 November jl. gehouden vergadering van het Indisch Genootschap tusschen Mr. J. H. Ketjen en mij gevoerde gedachtenwisseling.

Daar zoowel critiek als repliek in hun geheel zijn medegedeeld, zou ik het oordeel verder aan den lezer kunnen overlaten, ware het niet dat U het noodig hadt geacht, Uw referaat te besluiten met een opmerking, die tot voor mij minder gewenschte gevolgtrekkingen zou kunnen voeren.

> „Dit antwoord" — zoo wordt van mijn aan Mr. Ketjen gegeven bescheid gezegd — „handelt wel over het besteden der onttrokken millioenen, maar niet over het feitelijk nadeel door die onttrekking aan het tegenwoordige geslacht toegebracht, terwijl wij er verder uit moeten besluiten, dat hetgeen Mr. K. zeide over den gelijksoortigen invloed van de door particulieren verworven kapitalen, blijkbaar voor geen tegenspraak vatbaar was".

Mag ik er even op wijzen, dat in de ééne bladzijde, door U van mij aangehaald, t w e e malen gewezen wordt op het „feitelijk nadeel" dat door Nederlands financieele politiek aan het huidig Indië is toegebracht? Den eersten keer is dit nadeel genoemd „de last om jaarlijks ongeveer 4 millioen aan rente en aflossing te betalen" en den tweeden keer „die drukkende rentelast".

De conclusie, in het tweede gedeelte van Uw naschrift nedergelegd, lijkt mij, zachtst gesproken, min of meer gewaagd. Niet alles wat niet tegengesproken wordt is onwederlegbaar. In dit geval bestond aanleiding, het toch al langdurige debat niet te verlengen met een uitweiding over het draineeringsvraagstuk, omdat Mr. Ketjen zelf, resumeerend, dit vraagstuk ter zijde had gelaten.

Thans wil ik echter doen opmerken, dat, indien de staat de aan zijn cultures verbonden inlandsche werklieden steeds b e t a a l d had, zij het dan ook volgens hun lagen loonstandaard (zooals bij de kina-cultuur), van een benadeeling der i n l a n d s c h e m a a t s c h a p p ij evenmin sprake had kunnen zijn als in het algemeen, behoudens misbruiken, dit verwijt kan worden gericht tot de particuliere industrie [1]).

[1]) Men zie over de „draineering" het onder mijn leiding samengestelde „Overzicht" enz. blz. 257—259.

Ik behoef hier echter wel niet in herinnering te brengen, dat de aardigheid van het cultuurstelsel juist hierin gelegen was, dat men den Inlander te weinig of in het geheel niet betaalde. Het loon dat men hem onthield vertegenwoordigde dus al vast een nadeel aan den individueelen werkman toegebracht. Maar nog erger is het, dat de staat de inkomsten, die hij verkreeg, niet aanwendde ten behoeve van het land, dat die inkomsten verschafte, maar ten behoeve van een ander land. Dáárdoor werd nadeel berokkend aan de gansche indische volksgemeenschap, welke die inkomsten juist zoo dringend noodig had om te kunnen komen tot een inrichting, die de economische ontwikkeling van het nageslacht had moeten verzekeren.

Die, ten aanzien van de staatsinkomsten door staatsplicht voorgeschreven bestemming nu, kan niet gegeven worden aan de inkomsten uit de particuliere nijverheid verkregen, om de eenvoudige reden dat deze geen staatsinkomsten zijn. Wel kan de staat zich, door middel van belastingen en andere heffingen, een aandeel in die inkomsten verzekeren, maar hij zal daarbij een zekere grens nimmer kunnen overschrijden, omdat voor den ondernemer, tegenover de ook in Indië reeds zeer veelvuldig gebleken kans om verlies te lijden, toch de mogelijkheid moet blijven staan om eenige winst te behalen. Maar ook al slaagt de staat er in, zijn inkomsten langs den hier bedoelden weg eenigermate te vermeerderen, daarmede zal het onrecht door den staat gepleegd door het aanwenden van indische inkomsten ter vervulling van niet-indische behoeften en terwijl indische behoeften onvervuld bleven, niet zijn goed gemaakt. Het is dat onrecht, waardoor de overheid zich zelve buiten de mogelijkheid stelde naar behooren te voorzien in de stoffelijke en geestelijke behoefte der inlandsche bevolking en waardoor de huidige toestand is voorbereid.

Of ik U zal hebben overtuigd dat er verschil bestaat tusschen de gevolgen van de niet-aanwending der indische staatsmillioenen ten bate van Indië en het naar elders wegvloeien van een deel der winsten met het particulier kapitaal in Indië verkregen, weet ik natuurlijk niet. Maar ik vertrouw in elk geval, ook in Uw oog het bewijs te hebben geleverd, dat de gelijksoortigheid dezer twee begrippen voor tegenspraak vatbaar is.

Den Haag, 13 Januari 1905.

C. Th. VAN DEVENTER.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE SPOORWEGEN IN DEN ONAFHANKELIJKEN CONGO-STAAT.

Onder de spoorwegen, die in het bijzonder de aandacht van koloniale mogendheden waardig zijn, verdient de Congo-spoorweg een bijzondere plaats, omdat het een van de eerste lijnen is, die in tropisch Afrika gelegd werden en omdat hij bij uitzondering zeer winstgevend is gebleken.

Wanneer men zich er rekenschap van geeft dat Centraal-Afrika een uitgestrekt en hoog gelegen tafelland vormt, waarvan de machtige stroomen aan de randen langs eene steile helling zeewaarts spoeden, dan is het begrijpelijk hoe in de meeste rivieren op grooteren of kleineren afstand van de kust sterke watervallen voorkomen, die aan het verkeer de grootste beletselen in den weg leggen. In het bijzonder in den Congo-staat, waar aanvankelijk alle afvoer zich concentreert op de westelijk uitwaterende Congo-rivier, was het hoog noodig om het verkeer gemakkelijk te maken, door een spoorweg, die het van uit zee bereikbare *Matadi* verbond met de bevaarbare rivier boven de vallen, de *Stanley-Pool*, waar zich *Leopoldville* heeft ontwikkeld. Dat de Belgen in dit opzicht de Franschen voor zijn geweest, die in het noordelijk gelegen Fransch-Congo nog steeds zijn teruggedeinsd voor eene analoge spoorlijn van Loango naar Brazzaville, is te danken aan de enërgie van den bekenden kolonel Thys (zie Aug.-afl. bl. 1245), die in 1887 de „Compagnie du Congo pour le commerce et l'industrie" grondvestte, welke de noodige voorstudiën voor den spoorweg maakte. Nadat deze waren afgeloopen, liet dit lichaam den aanleg over aan eene nieuwe maatschappij, de „*Compagnie du Chemin de fer du Congo*", welke in Juli 1889 werd opgericht en aan wie de concessie voor 99 jaren op zeer gunstige voorwaarden werd verleend.[1]) Reeds in Maart 1890 werd met den aanleg begonnen, doch men stuitte op groote bezwaren, zoodat men het in de beide eerste jaren niet verder dan tot 9 K.M. bracht. Terwijl het klimaat aan de kust moorddadig is, vond men er geen werkvolk. Men moest dit tegen hooge kosten op de kust van Guinea aanwerven, waar men zich zooveel mogelijk verzette tegen den uitvoer van arbeidskrachten, die in het land zelf zoo noodig zijn. Ook de technische bezwaren, vooral in de Palaballa-bergen waren zeer groot en eerst in 1893 konden de eerste 43 K.M. voor het verkeer worden geopend, terwijl men aanvankelijk gehoopt had de

[1]) Deze voorwaarden en die van andere koloniale spoorwegen zijn te vinden in de 5de reeks der publicaties van het „Institut colonial international", getiteld: „Les Chemins de fer aux Colonies et dans les pays neufs" — Bruxelles 1900 (bl. 43).

geheele lijn, ter lengte van 390 K.M. van Matadi tot Leopoldville, in vier jaar gereed te krijgen. De voltooiing had eerst plaats in 1898.

De Congo-spoorweg is voor enkel spoor aangelegd, met eene spoorwijdte van 0.75 M. De 7 M. lange spoorstaven wegen 21,5 K.G. per meter en rusten op stalen dwarsliggers van 47 K.G. (Systeem Pousard). In de bergachtige gedeelten zijn bogen van 50 M. straal toegelaten en de bruggen met stalen bovenbouw, hebben soms tot 100 M. spanning (over de Inkisi). Overigens zijn er weinig kunstwerken en volgt de aarden baan zooveel mogelijk het natuurlijk terrein. De locomotieven wegen van 18½ tot 31 ton en de geheele afstand van bijna 400 K.M. wordt in 20 uren afgelegd, zoodat de gemiddelde behouden snelheid slechts 20 K.M. per uur bedraagt. Toch heeft deze spoorweg verbazend veel gekost. Aanvankelijk werd ongeveer 240.000 frs. per K.M. uitgegeven, later 168,000 frs. en ten slotte nog 100.000 frs.

Het geheele werk kostte 75 millioen francs of driemaal zooveel als de aanvankelijke raming. Van het kapitaal van 25 millioen francs, waarmede de maatschappij begon, had de Belgische Staat er 10 gegeven, onder voorwaarde van 3½ pCt. rente en latere terugbetaling. Toen dit kapitaal onvoldoende bleek, gaf de Staat nog 5 millioen voorschot om de maatschappij in de gelegenheid te stellen eene obligatieleening te sluiten van 35 millioen, waarvan 10 millioen, onder rentegarantie van 3 pCt. door den Staat. Feitelijk had de maatschappij zelf dus slechts 15 millioen in de zaak gestoken en daarbij ontving zij krachtens de concessie een groote oppervlakte aan gronden afgestaan. In de eerste plaats verkreeg zij kosteloos alle terreinen, die voor den aanleg en de exploitatie van den spoorweg noodig waren, maar bovendien werd haar aan weerskanten van de baan kosteloos een strook grond van 200 M. breedte afgestaan, terwijl zij voor elken in exploitatie gebrachten kilometer telkens elders 1500 H. A. grond in vollen eigendom mocht uitzoeken in een of meer aaneenliggende complexen, behoudens de voorwaarde dat die gronden tot dusver ongebruikt en niet door inlanders bezeten waren. Tijdens den aanleg mocht de maatschappij deze gronden al uitkiezen, ze voorloopig in bezit nemen en gaan ontginnen, om ze definitief in eigendom te krijgen, naarmate de verschillende secties van de lijn in exploitatie kwamen. Het recht van uitzoeken verviel 5 jaren na de geheele voltooiing. Op deze wijze is de spoorwegmaatschappij thans in het bezit van ± 16000 H. A. gronden langs de baan en bijna 600.000 H. A. elders.

De maatschappij is verplicht minstens drie treinen per week in elke richting te doen loopen, terwijl op acht stations gelegenheid is voor opneming van personen en goederen. Daar de maatschappij het monopolie heeft en den geheelen afvoer van den Congo-staat beheerscht, kan zij zeer hooge tarieven handhaven, die buitengewone inkomsten opleverden.

Voor personenvervoer zijn er slechts twee klassen. In de eerste, bestemd voor Europeanen, betaalt men 500 francs naar het eindstation, terwijl het 2e klasse-tarief voor inlanders 75 francs bedraagt, respectievelijk met 100 K.G. en 20 K. G. vrijdom van bagage. Ook de goederentarieven zijn zeer hoog. Voor de naar het binnenland bestemde goederen wordt tot Leopoldville 10 francs per 10 K. G. gerekend, doch landbouw- en andere gereedschappen, spoorwegmateriaal, telegraafbenoodigdheden en deelen van vaartuigen krijgen 40 pCt. reductie, zout 50 pCt. (Rekent men 1 franc = *f* 0.48, dan is de normale

prijs voor het vervoer tusschen Matadi en het eindpunt dus ƒ 480 per ton van 1000 K. G. of ƒ 1.20 per ton-kilometer en voor de bedoelde industrieele artikelen ± ƒ 0.85). Voor den afvoer worden de goederen naar de waarde afzonderlijk getarifeerd, hetgeen neerkwam op ƒ 1.20 per ton-kilometer voor ivoor, ƒ 0.49 voor caoutchouc, en ƒ 0.12 à ƒ 0.14 voor volumineuse goederen, zooals palmolie, kokos- en aardnoten, enz. Sedert 1900 zijn deze vrachten met 25 pCt. verlaagd en voor de Franschen, ten behoeve van het transport naar het Tsjad-meergebied zelfs met 50 pCt.

Met deze tarieven zijn de ontvangsten zeer hoog geweest. In 1893—94, toen de eerste 43 K. M. geopend waren, bedroegen deze bergop 13327 francs en bergaf 2385 francs, doch toen in 1898—'99 de geheele lijn in exploitatie kwam, leverde de opvoer 8.160.873 francs en de afvoer 1.947.667 francs. In het volgende jaar stegen de totale bruto-ontvangsten tot 13.1 millioen en in 1900—1901 beliepen zij 12.9 millioen. De exploitatiekosten waren van 1897 tot 1901 vrij constant 4 à 4.2 millioen. In diezelfde vier jaren bedroegen de ontvangsten wegens vracht op uitvoerartikelen 18, 19, $20^1/_2$ en $25^1/_{10}$ pCt. van de totale ontvangsten. Intusschen schijnt van deze laatste het maximum bereikt, want 1901—'02 gaf slechts 11.15 millioen. Omtrent de maand November j.l. wordt een opbrengst van 1.015.000 francs vermeld.

Het maatschappelijk kapitaal, dat 30 millioen bedraagt (waarvan de helft gefourneerd door België) is verdeeld in 24000 preferente en 36000 gewone aandeelen elk van 500 francs, behalve 4800 oprichters-aandeelen zonder vastgestelde waarde. Van de obligatie-leening groot 45 millioen zijn 20.000 aandeelen van 500 francs tegen 3 pCt. gegarandeerd door den Belgischen staat en 70.000 tegen $4^1/_2$ pCt. door een eerste hypotheek op den spoorweg. Deze heeft dus feitelijk door elkaar 187.000 francs per K. M. gekost. Van de jaarlijksche winst wordt eerst 5 pCt. in een reservefonds gestort, totdat dit 10 pCt. van het kapitaal beloopt, vervolgens wordt $3^1/_2$ pCt. dividend aan de preferente aandeelen uitgekeerd, dan krijgen de gewone aandeelen $3^1/_2$ pCt. en eindelijk worden de noodige sommen op zijde gelegd om de aandeelen in 99 jaren te amortiseeren. Van hetgeen er dan nog aan netto winst over is krijgt de Congo-staat 20 pCt., vervolgens krijgen de gewone en preferente aandeelen 40 pCt., de oprichters-aandeelen 32 pCt. en het Comité van beheer 8 pCt. De winst, welk door landverkoop verkregen wordt, dient tot aflossing van de obligatiën en tot amortisatie van aandeelen. De 3 pCt. obligatiën worden à pari afgelost, die van $4^1/_2$ pCt. echter tegen 525 francs binnen 99 jaar. Al deze voordeelen geniet de maatschappij zoo lang, totdat de concessie afloopt, of tot zij vóór het verstrijken van de overeengekomen 99 jaren, door den Congo-staat dan wel door België wordt overgenomen.

Het merkwaardige welslagen dezer onderneming verdient eene nadere beschouwing, doch daaraan behooren eenige algemeene opmerkingen omtrent den Congo-staat vooraf te gaan. Volgens de laatst beschikbare gegevens [1]) bestaat dit rijk uit elf provincies: Banana, Boma, Matadi, Fall, Stanley-Pool, Kassai, Equator, Ubanji, Stanley-Fall, Aroewimi en Wellé, Lualaba. Koning Leopold II

[1]) Otto Hübner's Geogr. Stat. Tabellen aller Länder der Erde, herausgeg. von Prof. Fr. von Juraschek. — Ausgabe 1904.

van België heerscht hier over een land van 2.252.780 vierk. K. M., met eene geschatte bevolking van 14.100.000 zielen, bestaande uit negers, dwergvolken, enz. en waaronder op ult. 1902 slechts 2346 Europeanen aanwezig waren. Het budget voor 1904 wijst op ongeveer 14½ millioen gulden ontvangsten en 15¾ millioen uitgaven. Daarenboven is de schuldenlast ± 66 millioen gulden, behalve 15 millioen voorschot van den Belgischen staat. De waarde van den invoer wordt voor 1902 geschat op bijna 9 millioen en die van den uitvoer op ruim 40 millioen gulden; naar de soorten bestaat de laatste uit fraaie of nuttige houtwerken, ivoor, kokosnoten, palmolie, caoutchouc, koffie, gom copal en aardnoten.

De havenplaats Boma, aan den benedenloop der rivier gelegen, is de zetel van het bestuur, doch als men de breede Zaïre-monding van uit zee bereikt, komt het eerst Banana in het gezicht, met zijn witte huizen afstekend tegen een achtergrond van weelderig groen. Hier is eene Nederlandsche factorij en is onze consul gevestigd. Meer binnenwaarts woont de commissaris van het district en aan de kust is reeds eene installatie voor draadlooze telegraphie voor de communicatie tusschen Banana en Ambrizette (ongeveer 2½ graad zuidelijker op de Portugeesche kust gelegen). Verder de breede monding instoomende, heeft men aan den noordelijken oever de hoofdplaats Boma, de zetel van den Gouverneur-Generaal van den Congo-staat, thans reeds een belangrijke plaats met groote hotels, breede wegen en nette woningen. Een halve dag stoomens verder ligt Matadi, dat aan den linkeroever op rotsigen grond gebouwd is en waar de spoorweg begint. Ook deze plaats vol bedrijvigheid begint zich hoe langer hoe meer te ontwikkelen en heeft fraaie gebouwen.[1] Langs den spoorweg op 188 K.M. van Matadi wordt Tumba genoemd als een welkom herstellingsoord, tevens plaats waar men overnacht op den tweedaagschen tocht. Dit station zal echter een paar kilometer verder in de richting van Leopoldville worden verplaatst naar Sona-Gondo.

Te Leopoldville is men aan het groote verzamelpunt van de binnenlandsche vaart, waar men de kolossale Stanley-Pool overziet en het groote bevaarbare rivierstelsel van Midden-Afrika uitkomt, dat 14000 K. M. bevaarbare waterwegen aanbiedt en waarop de Staat 79 stoomschepen in de vaart heeft. Deze stoomers zijn weinig diepgaand, zoogenaamde hekwielbooten, in den regel met twee verdiepingen boven het dek. Daar in het binnenland nergens steenkolen te krijgen zijn, worden deze stoomers met hout gestookt, dat onderweg in de onmetelijke wouden wordt verzameld.[2] Deze gunstige ligging aan het eindpunt van den spoorweg, waar al het transport uit het geheele gebied wordt opgevangen is een van de redenen der prachtige financiëele uitkomsten van de onderneming, doch bij nader inzien is het niet de eenige. Dr. Hans Meyer[3] wijst er op dat de voornaamste ontvangsten

---

1) Voor enkele bijzonderheden en afbeeldingen, van hier en elders in de Congo, kan men o. a. raadplegen het opstel „Vers le Katanga, de Banana à P'weto" in de Juni- en Juli-afl. van het „Bulletin de la Société d'Etude Coloniales", 1904.

2) Zulk een stoomschip afgebeeld in „Die Reform" van 1901, in Engeland gebouwd voor zendingsdoeleinden, was 39 M. lang, 6.9 M. breed met 0.70 M. diepgang, 20 ton laadvermogen en 16 K. M. snelheid per uur bij steenkolengebruik, doch slechts 13 K. M. indien hout werd gestookt.

3) Die Eisenbahnen im Tropischen Afrika, Leipzig 1902, bl. 52.

voortvloeiende uit den invoer en dat de uitvoer-artikelen slechts $^1/_4$ van de totale ontvangsten opleveren. Onder deze laatste wordt het grootste aandeel door ivoor (in 1901: 300250 K.G.) en door caoutchouc (1901: 6.577.533 K.G.) geleverd. Alle andere inkomsten die aan de lijn door den handel ten goede komen, zijn van ondergeschikt belang en nog wel het minst de voortbrengselen van Europeeschen land- of mijnbouw. Deze schrijver vindt dat zeer natuurlijk, omdat landbouw-ondernemingen in den Congo-staat slechts in een zeer gering aantal aanwezig zijn, in het geheel misschien een dozijn, werkende met kapitalen, die van *f* 75.000 tot *f* 500.000 afwisselen en die in 1901 slechts ruim $2^1/_2$ millioen koffieboomen en $^1/_2$ millioen cacao-heesters in den grond hadden. Volgens hem wordt er in den Congo slechts roofbouw gepleegd, omdat men er zich toe bepaalt aanwezige waardevolle zaken, die de natuur oplevert, weg te halen en daarbij de bronnen vernielt. Zooals de zaak in het zoo straks aangehaalde werkje wordt voorgesteld (op het voetspoor van G. de Molinari en Ch. von Bornhaupt) had de regeering van den Congo-staat aanvankelijk de keuze tusschen twee stelsels. Zij kon het groote gebied openstellen voor vrijen handel en concurrentie en zich bepalen tot het heffen van een uitvoerrecht op het zoo waardevolle caoutchouc en ivoor, of zij kon zich de verzameling dezer voortbrengselen voorbehouden, hetzij door middel van eigen personeel of van maatschappijen, in het bezit van concessies. Aanvankelijk sloeg men den eersten weg in, doch door de groote eischen, die de slechte financieele toestand van het land stelde, werden volgens dezen schrijver de rechten en tollen zoo hoog opgevoerd, dat de particulieren de concurrentie met den van staatswege gedreven handel niet konden volhouden.

De verschillende tegen den Congo-staat geuite grieven, hebben van de zijde van het gouvernement daarvan een antwoord uitgelokt, dat men vindt afgedrukt in het „Bulletin de la Société d'Etudes coloniales"[1]) Daarin wordt eene verdediging aangetroffen, zoowel in zake het verwijt dat de inboorlingen slecht worden behandeld, als tegen de beschuldiging dat de wijze van exploitatie in strijd zou zijn met het overeengekomene op de Conferentie te Berlijn van 1885[2]). Uitvoerig wordt aangetoond hoe de destijds gesloten overeenkomst tusschen de belanghebbenden geheel wordt nagekomen. Dat in den Congo-staat volledig vrije handel bestaat wordt uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld. De wet verbiedt ten stelligste dat op die vrijheid van het handelsverkeer inbreuk wordt gemaakt. Hoe dit wel eens geschiedde laat zich gissen door de mededeeling dat de wet een ieder straft, die geweld of bedreigingen heeft gebezigd om de inboorlingen hetzij op de binnenwegen of op de marktplaatsen te dwingen hunne koopwaren aan bepaalde personen of tegen bepaalde prijzen af te staan; zij straft degenen, die door geweld, beleedigingen of bedreigingen de vrijheid van den handel hebben verkort, hetzij met het doel om handelskaravanen op de openbare wegen aan te houden of het vrije verkeer te land of te water te belemmeren.

De bewering als zoude aan het beginsel van vrijen handel te kort zijn gedaan door dat de Congo-staat zich op zijn grondgebied alle woeste en

---

1) Afl. van Juli 1903 bl. 426 e. v. Réponse de l'Etat indépendant du Congo à ses détracteurs.

2) *Onze Eeuw* Juni 1904 bl. 435.

onbeheerde gronden heeft toegeeigend wordt ongegrond geacht, omdat in het beschouwen van die gronden als staatseigendom slechts een in alle landen, die koloniën bezitten, gehuldigd beginsel is toegepast. Die toepassing heeft het niet minder gewettigd gevolg, dat de Staat in het algemeen belang over die gronden mag beschikken. Volgens het algemeen gevoelen kan de inboorling geen wezenlijke rechten doen gelden op die uitgestrekte terreinen, die hij braak heeft laten liggen of op bosschen, die hij nooit vrucht heeft doen dragen. Waar de inboorlingen gronden in bezit hebben, draagt de Congoleesche wet echter zorg dat zij daarin gehandhaafd blijven en wordt zelfs de uitbreiding van hunne aanplantingen aangemoedigd. Tusschen 1888 en 1890 werden verschillende maatregelen genomen om ontginning door niet-inboorlingen aan te moedigen. Het heeft niet aan het gouvernement gelegen, wordt in het bedoelde „Réponse" gezegd, dat menschen van allerlei nationaliteit profiteerden van het liberale beleid. Die particulieren bleven zich echter, behoudens eenige uitzonderingen, steeds tot de Beneden-Congostreek bepalen. Die maatschappijen, welke hunne werkzaamheden over het centraalgedeelte van het land wilden uitstrekken, kregen van den Staat alle hulp om hunne factorijen te stichten en zij hebben zich inderdaad een begunstigde stelling verworven, waarvan zij nu nog genieten. Doch in verband daarmede wordt gevraagd of men er den Staat een grief van kan maken, dat deze in verband met de bijna algemeene onthouding der particulieren, door de exploitatie van zijn domeinen, hetzij zelf, hetzij door tusschenkomst van anderen, zijn grondgebied waarde heeft willen doen opleveren. Dit was trouwens het eenige middel om de onvermijdelijk noodige fondsen voor het budget te krijgen, waarvan de uitgaven geleidelijk stijgen door de uitbreiding van den openbaren dienst en om het land economisch behoorlijk uit te rusten, door aan die maatschappijen de verplichting tot uitvoering van werken van algemeen nut op te dragen.

„Het gouvernement heeft er zich wel voor gewacht", zoo leest men verder in het „Réponse" (bl. 437), „hierbij buiten de perken te gaan. Toen het door het decreet van 30 Oct. 1892 de streken bepaalde, die voor de exploitatie als domeingronden in aanmerking kwamen — en dat waren die, waarop ingevolge een gehouden onderzoek, de inboorlingen zich nooit met het inzamelen van caoutchouc hadden bezig gehouden — ging het voort om uitgestrekte gebieden ter beschikking van het publiek te laten en het liet aan de particulieren uitsluitend de exploitatie van de caoutchouc hunner bezittingen over. De laatstbedoelde streken omvatten feitelijk meer dan een vierde van al de woeste gronden van den Staat, ongerekend het land gelegen benedenstrooms van Stanley-Pool. Niettemin, volhardden de maatschappijen er nog jaren in om zich niet naar die streken te begeven en eerst sedert 1897 werd een algemeene activiteit merkbaar. Toen was het dat de talrijke thans bestaande factorijen zich vestigden langs de Kasai, de Ikelemba en de Lulonga en op de oever van de Congo. Maar hierbij valt op te merken dat op ééne uitzondering na, het alleen Belgische ondernemingen zijn, die hunne kapitalen in die ondernemingen durfden te wagen en het daaraan verbonden risico te loopen. De vreemdelingen hebben zich onthouden, hoewel het slechts aan hen lag om zich in die streken te vestigen; zelfs firma's, die van ouds in Beneden-Congo gevestigd waren, meer bepaald de Engelsche

huizen hebben het oogenblik niet gunstig geoordeeld om in de Boven-Congo exploitaties te beginnen. Deze opmerking is van algemeene strekking in zooverre dat, eveneens in de, in concessie gegeven, gebieden geen der concessionnarissen stond tegenover vreemde vroeger verkregen belangen; wat nog sterker is, zelfs vreemde belanghebbenden hebben afgezien van de deelname aan een van de belangrijkste onder deze, de „Anglo-Belgian India Rubber and Exploration Company", welke aanvankelijk door een Engelsche groep was opgericht.

„Ook het arbeidsveld van den particulieren handel in de Congo is nooit beperkt geworden; over de geheele uitgestrektheid van het gebied kan de handel zich binnen wettige perken vrij bewegen en de Staat heeft zelfs van de uitoefening van zijn bezitsrechten afgezien, in stede van een overdreven exploitatiestelsel te hebben ingevoerd. Om slechts een voorbeeld te noemen, de Hollandsche maatschappij, waarvan de uitvoeren in 1887 een cijfer van 730.000 frs. beliepen, heeft in 1901 voor een waarde van meer dan 3 millioen francs uitgevoerd.

„Het kan niet verheeld worden, dat de op zich zelf wettige staatsexploitatie eene noodzakelijkheid was. Zooals men weet had de Staat, aanvankelijk met de moeilijkheid te kampen om zich de noodige wegen en middelen te verschaffen. De kosten der organisatie van den Staat, die niet uit de gewone inkomsten bestreden konden worden, gevoegd bij de oprichtingskosten, hadden hem met geldelijke verplichtingen bezwaard, die hij thans heeft na te komen. De uitgaven, welke de Koning-Souverein, met medewerking van zijn vrienden, zich getroost heeft om den Staat te grondvesten en hem vervolgens te steunen, zijn opgeloopen tot 50 millioen francs en de schuld, welke de Staat bij België heeft aangegaan, bedraagt 31.850.000 francs. Wel is waar heeft de Koning-Souverein, die persoonlijk het bezit heeft van de Congo, dat hij aan België heeft vermaakt, voor zich zelf geen voordeel gezocht of gewild en heeft hij zelfs afgezien van zijne vorderingen op den Staat, maar hij heeft dit slechts gedaan ten bate van België en zulks slechts ten voordeele van dat land bepaald. Indien deze bepaling op die wijze niet uitvoerbaar zou zijn, zouden de vorderingen van den Koning weder als bestaande moeten worden aangemerkt, op gelijke wijze als die van den Belgischen Staat nog ongerekend dat in recht en billijkheid niemand van zijn eigendom beroofd kan worden dan tegen billijke en voorafgaande schadeloosstelling. De donatie, welke de stichter van den Staat van zijn rechten aan België heeft gedaan, kan in hare gevolgen niet worden ongedaan gemaakt."

De in verband met den zeer ongunstigen financiëelen toestand ingeslagen weg van eigen exploitatie, aldus als zoo bevredigend voorgesteld, wordt door Prof. Dr. Hans Meyer uit een geheel ander oogpunt beschouwd, namelijk niet meer of minder dan als de weg van het ruw geweld. Het aanwerven van een staand leger, eerst bestaande uit vreemdelingen van Zanzibar en elders en later wegens de kosten uit inboorlingen, wordt met de zaken in verband gebracht. Met de in 1892 beschikbare 15000 man onder overste Dhanis werden het meerendeel der Arabieren die zich in de Congo gevestigd hadden en daarvandaan niet alleen slaven maar ook het zoo waardevolle ivoor naar Oost-Afrika en Zanzibar brachten, over de kling gejaagd en een groot aantal stations aangelegd. (In 1900 ten getale van 163.) In de

Ubangi, Welle en Aruwimi-districten werden in 1891 de commissarissen aangeschreven om op alle voortbrengselen van het land, in het bijzonder caoutchouc en ivoor beslag te leggen en in verband daarmede bepaalde de chef van een dezer districten als logisch gevolg, dat dan ook alle handel van de inboorlingen in zulke op het staatsdomein gewonnen zaken verboden zoude zijn.

Men ging echter volgens dezen berichtgever nog verder en daar het verzamelen van die producten met eigen middelen te omslachtig was, werd aan de inboorlingen door den Staat eene belasting in natura opgelegd, die met caoutchouc en ivoor voldaan moest worden, terwijl zij buitendien gedwongen werden om nog eene bepaalde hoeveelheid tegen betaling aan den Staat te leveren. Daar die betaling 25 centimes voor een K. G caoutchouc bedroeg, welke medio 1902 op eenen marktprijs van 6—7 francs genoteerd stond, wierp deze dwangmaatregel eene enorme winst af. Om het exploitatiestelsel steeds eenvoudiger en goedkooper te maken, werd het oprichten van maatschappen meer en meer in de hand gewerkt. In 1891 waren er 6 en in 1903 reeds 43 met een gezamenlijk kapitaal van 104 millioen francs. De grootste zijn de Kasai-maatschappij, met hare 14 daarvan afhankelijke maatschappijen, de reeds genoemde Anglo-Belgian India-Rubber and Exploration Company (bij verkorting bekend als de A B I R), de Société Générale Africaine, de Katanga maatschappij en de Congo-spoorwegmaatschappij. Onder deze heeft de, volgens Prof. Meyer in naam door overste North maar feitelijk door Koning Leopold gestichte, A B I R een kapitaal van nominaal 1 millioen, waarop echter slechts 200.000 francs gestort is; niettemin golden de aandeelen groot 500 frs. meer dan 13.000 francs op de markt. In 1901 maakte deze maatschappij een winst van 2.614.376 francs en werd op elk aandeel een dividend van 900 francs uitbetaald [1]).

Dat de beschreven maatregelen de inkomsten van den Staat als handels-

---

[1]) Ook thans staan de aandeelen van de A B I R op de beurs nog buitengewoon hoog genoteerd doch in dalende richting.

Wij laten hier eenige koersen op 31 Dec. 1904 volgen:

	laatste coupon.	interest of dividend.	koers.
Abir (Angl. Belg. Ind. Rub. Cie) 1/10 aandeel	Juli 1904	50 frs.	875 frs.
Kasai maatschappij (gew. aand. 6 pCt.).	April 1904	15 „	240 „
— — (volle aandeelen).	15 Oct. 1904	500 „	9725 „
— — (1/10 aandeelen)	15 Oct. 1904	50 „	969 „
Katanga-maatschappij (preferente aandeelen). . . .	2 Dec. 1901	21 „	1200 „
— — (gewone aandeelen)	2 Dec. 1901	21 „	927.50 „
Lomami — (preferente aandeelen). . . .	1 Mrt. 1904	28 „	1235 „
— — (gewone aandeelen)	1 Mrt. 1904	15 „	1110 „
De noteeringen van den Congo spoorweg waren op 31 Dec. jl. als volgt:			
Obligaties van 500 francs nominaal			
Congo spoorweg 4½ pCt. 525 Juni—Dec..	Juni	4½	531.50 „
— 2e serie 4½ pCt. 525 Juni—Dec.. . . .	Juni	4½	530 „
— 4 pCt. April—October	April	4	497.50 „
Aandeelen van 500 francs.			
— gewone	1 Febr. 1904	26.—	1600 „
— gewone B	id.	17.50	792.50 „
— jouissance	id.	8.71	760 „
— oprichtersaandeelen	id.	52.26	4700 „
— 6de deelen v. opr. aandeelen.	id.	8.71	760 „

ondernemer belangrijk deden stijgen, spreekt van zelf. Tegenover een ontvangst van ruim $4^1/_2$ millioen francs of $2^1/_4$ millioen gulden in 1891 staat zooals boven is gezegd de tegenwoordige inkomst van ruim 6 maal zooveel. Evenzoo is de uitvoerhandel binnen acht jaren verzevenvoudigd. Prof. Meyer wijst er echter op dat bijv. in 1901 de gezamenlijke uitvoer liep over eene waarde van 50.5 millioen francs en dat daaronder alleen 44 millioen aan caoutchouc was, terwijl zonder ivoor en caoutchouc de geheele uitvoer in 1900 slechts 1.750.096 francs waarde zoude gehad hebben en in 1901 slechts 2.557.844 francs. Hoeveel van den gezamenlijken uitvoer voor rekening van den Congo-staat zelf komt is door de inrichting der statistieken niet na te gaan, doch de schrijver schat dit op 30 à 35 millioen.

Terecht wordt er met het oog op deze welsprekende cijfers de aandacht op gevestigd dat de natuurschatten ivoor en caoutchouc niet onuitputtelijk zijn. De ivoor-uitvoer is reeds belangrijk aan het dalen en alleen die van caoutchouc neemt toe, doch in vele wouden in de nabijheid worden de boomen steeds zeldzamer en de inboorlingen moeten ze op afgelegen plaatsen gaan zoeken waarbij hun gemakzucht leidt tot het eenvoudig omkappen. Werden zij niet gedwongen, dan zouden zij zeker in het geheel niet meer aan het inzamelen gaan. Het is in deze omstandigheden dat de gruwelen moeten zijn voorgegekomen, waarover in den laatsten tijd zooveel te doen is geweest. Volgens den heer Meyer is op de aanklachten van zendelingen erkend dat men aan inlanders, die bij de caoutchouc-levering in gebreke waren gebleven, handen, ooren en zelfs het hoofd heeft afgesneden en worden volgens het getuigenis van Canisius de lieden door geweerschoten naar de bosschen gejaagd [1]). Al neemt men ook in aanmerking dat deze getuige als niet herplaatst employé van een der maatschappijen evenals andere der „détracteurs" bij hunne aanklachten niet van de zuiverste gevoelens bezield waren en dat in Engeland met baatzuchtige oogmerken die klachten gretig gehoor vinden [2]), dan moge hier overdrijving in het spel zijn, doch dat het stelsel tot zulk eene behandeling van de inboorlingen leiden moet schijnt voor de hand te liggen en dat er gruwelen hebben plaats gehad wordt zelfs in meergenoemd „Réponse" erkend: „Des actes de violence malheureusement ont été commis sur les indigènes au Congo, comme partout en Afrique; l'Etat du Congo ne les a jamais niés ni dissimulés" (bl. 442). Verre wordt echter en blijkbaar terecht het denkbeeld verworpen, dat zij zouden zijn toegelaten en er zijn ook Europeanen voor de gerechtshoven gestraft. Ook hier wordt, evenals bij de quaestie der koelies op Deli, aan de beschuldigers verweten dat zij feiten bijeen verzameld hebben, die over een lang tijdsverloop en eene groote uitgestrektheid zijn voorgekomen. Wat in het „Réponse" voorkomt over alles wat op humanitair gebied door den Congostaat verricht zou zijn, van een politiek die gericht zou zijn op „la régénération de la race en lui inculquant la notion supérieure de la nécessité du travail" en de „mission éducateur" van den Congo-staat, enz. (bl. 440 t. a. p.) vormt eene zonderlinge tegenstelling met de getuigenissen van zendelingen, dus nu niet van ontslagen employés of politieke belanghebbenden, waardoor een afgrijselijk beeld voor den geest

1) Prof. Dr. Hans Meyer t. a. p. bl. 56.

2) Zie het aangehaalde artikel van Prof. Mr. J. E. Heeres in *Onze Eeuw* van Juni 1904.

wordt geroepen van hetgeen menschelijke hebzucht aan minder ontwikkelde inlanders kan bereiden. Hoe men in de Congo huishoudt vindt men dan in de volgende passage uit het geschrift van Prof. Dr. Hans Meyer (bl. 56): „Openlijk wordt het optreden van zijn agenten door den Staat gelaakt en zelfs met straf bedreigd, doch in de praktijk is hij toch daaraan medeplichtig. Daar de beambten evenals de hoofden door premies en aandeelen bij de handelswinsten belang hebben, worden, zooals Prof. Cattarie zegt, „door het roofstelsel de inboorlingen aan de beambten overgeleverd, terwijl deze er persoonlijk belang bij hebben hun de zwaarste lasten op te leggen en de opvolging van hunne bevelen ondanks alles van hen te eischen." Om hieraan kracht bij te zetten worden die beambten bijgestaan door de inlandsche troepen van den Congo-staat, de zoogenaamde „Zappo-Zapps", welke niet anders zijn als een door blanken georganiseerde zwarte rooverbende en die het binnenkomen van de caoutchouc- en ivoorleverancies op afdoende wijze door middel van moord, brand en plundering bewerken. Volgens de niet weersproken aanklacht van den Zweedschen zendeling Sjöblom, die vijf jaar in de Boven-Congo werkzaam is geweest, zijn in dien tijd 45 dorpen bij het „invorderen van de belasting" in vlammen opgegaan en zijn hunne bewoners meerendeels afschuwelijk mishandeld of vermoord. Geheel overeenkomstig daarmede luiden de door bewijzen gestaafde verhalen van den Rev. M. Morrison, Mr. E. Glave en anderen. En dat men bij gelegenheid met gelijksoortige middelen tegen Europeesche handelaars optreedt, welke verdacht worden het monopolie op de een of andere wijze afbreuk te doen, wordt volgens Prof. Meyer bewezen door den moord op den uit Duitsch Oost-Afrika afkomstigen koopman Stokes, door de zoogenaamde krijgsraden gehouden door den bekenden Congo-beambte Lothaire en later door de gewelddadige aanranding van den, voor de Hamburgsche firma L. Deuss & Co. reizenden, Oostenrijker Rabinek." [1])

De wegens zijn wreedheid beruchte gewezen majoor Lothaire is, volgens den schrijver, later benoemd tot directeur van de „Société Anversoise du commerce du Congo", een zuster-maatschappij van de A B I R en hij houdt het er voor dat al de beambten van die maatschappijen, willen zij behoorlijk zaken maken, het gewelddadig optreden van de staatsagenten wel zullen moeten navolgen.

Al draagt het geheele exploitatiestelsel ook de kiemen in zich van verval, de uitgestrektheid van den Congo-staat is zoo groot, dat het nog jaren kan worden voortgezet, voordat de groote „débâcle" losbreekt en men hoopt het in de zaken gestoken kapitaal er voor dien tijd veelvuldig uit te halen. Daarvoor is echter eene voortdurende uitbreiding noodig, of zooals de Duitsche schrijver zegt: „die gierigen Polypenarme immer noch weiter auszustrecken, das Aussaugungsgebiet nach Möglichkeit aus zu dehnen, immer fernere Regionen des riesigen Territoriums zum Tribut heranzuziehen." Hiervoor zijn nog meer spoorwegen in het binnenland noodig, vooral in de slecht toegankelijke streken van de Boven-Congo.

Reeds in 1891 werd voor de exploitatie van de gouvernementsgronden in die streken de Katanga-Maatschappij geconcessioneerd, waarbij de Congo-staat zelf voor $^2/_3$ van de zuivere winst geïnteresseerd was. Wegens het bezwaar-

[1]) t. a. p. bl. 57.

lijke en verre transport maakte deze echter geen zaken en dit gaf aanleiding tot het respectievelijk in Dec. 1901 en April 1902 oprichten van twee spoorwegmaatschappijen om het achterland te openen.

Een van deze, de „Compagnie des chemins de fer du Congo supérieur aux grands lacs africains" wil twee lijnen uitvoeren. De eene zal van af de Stanley-watervallen oostwaarts gelegd worden door de caoutchouc-rijke oerwouden van het district Aruwimi naar het Albert Nyansa-meer en de andere van Kassongo over Kongola (beide aan de Congo) oostwaarts naar Albertville aan het Tanganyika-meer (waarvan de oostelijke oever grenst aan Duitsch Oost-Afrika en de zuidelijke aan Rhodesia). Evenals de verbinding Kassongo—Kongola zullen nog twee lijnen, nl. van Stanleyville naar Ponthierville en een op den linkeroever bij Zendwe (Lualaba) dienen om de stroomversnellingen in de Congo-rivier te ontgaan. Men heeft dan langs de geheele lengte van dezen stroom een doorgaande verbinding gedeeltelijk te water, gedeeltelijk per rail van de monding tot aan den uitersten oosthoek van den Congo-staat. Het maatschappelijk kapitaal van deze maatschappij bedraagt 25 millioen francs in aandeelen van 250 fr. en naarmate de aanleg vordert zal dit kapitaal worden uitgebreid. De Congo-staat ondersteunt de onderneming door den afstand van 4 millioen hectaren domeingrond, welke haar met uitsluiting van anderen ter exploitatie worden afgestaan, met het recht op meer als het kapitaal wordt uitgebreid, maar daar tegenover heeft de Staat aanspraak op de helft van de zuivere winst. De concessie is voor 99 jaren gegeven ingaande op 1 Jan. 1912 of zooveel eerder, met den dag, waarop beide lijnen geheel voor het gebruik zijn opengesteld. Voorts laat de Congo-staat de voorstudiën maken en levert de beballaste aardenbaan en de vereischte gebouwen, terwijl alle benoodigdheden uit België moeten worden betrokken.

Men heeft hier dus een contract, dat ongeveer overeenkomt met dat van den spoorweg in Dahomey (zie Jan. afl. bl. 118), waar ook het aardewerk door het gouvernement wordt uitgevoerd wegens de macht, die dit bezit om lieden voor het werk te doen uitkomen, waardoor zulks goedkooper en sneller gaat dan onder particulier toezicht. Reeds thans zijn hooge tarieven voor het eventueele toekomstige vervoer vastgesteld, waaruit men de kosten zal willen dekken gedurende de ettelijke tientallen jaren, die noodig zullen zijn om ook deze streek van zijn natuurlijken voorraad caoutchouc en levend of dood ivoor te berooven. De Duitschers zijn met den aanleg van deze Belgische Congo-baan ingenomen, omdat dan de handel met de landen van den Boven-Congo wel niet meer den zooveel langeren weg naar de Westkust van Afrika zal kiezen, doch den half zoo langen langs de Tanganyika- en Nyassa-meren naar de Oostkust en om dien handelsweg over de Duitsche kolonie te verleggen is slechts een 700 K.M. lange zuidelijke spoorweg door Duitsch Oost-Afrika noodig.

De maatschappij der spoorwegen van den Boven Congo naar de groote Afrikaansche meren zal ook zorgen voor de noodige stoomverbinding op de bevaarbare riviervakken en voor de communicatie met de na te noemen Katanga-lijn. Behalve de 4 millioen H.A. kosteloos afgestane domeinen, heeft zij concessie voor alle mijnen, welke op die gronden ontdekt mochten worden, behoudens de voorwaarde van met den Staat de winsten te zullen deelen, die daaruit voortvloeien. Men is met de exploitatie van die domeinen

begonnen en de winsten op het caoutchouc en ivoor hebben in 1903 reeds 271.531 francs opgeleverd, welk bedrag in mindering komt van de rente-garantie, welke de Congo-staat verschaft. De aandeelen dezer maatschappij staan gewoonlijk 305 francs genoteerd, alzoo met 55 francs agio, wegens de staatsgarantie.

Eene jongere onderneming is de op 14 April 1902 gevestigde spoorwegmaatschappij, die het grootendeels bergachtige gebied in het zuidoostelijk deel van den Congo-staat in noordwaartsche richting zal verbinden met den bevaarbaren Lualaba-tak van de Congo. In dit deel van den Staat heeft men niet alleen een rijken voorraad caoutchouc en ivoor te wachten, doch in het 1450 M. hoog gelegen Kansansji is door G. Grey goud aangetroffen en de Engelschman R. Williams heeft daar in Dec. 1901 ontginningsrechten verkregen. De nieuwe spoorwegmaatschappij, die voor 30 jaar concessie kreeg heet: „Compagnie du chemin de fer du Katanga" en begint met een kapitaal van een millioen francs, verdeeld in 4000 aandeelen van 250 frs., waarvan de Congo-staat er 2400 en de genoemde Williams met zijn compagnons er 1600 bezitten.

Met dit kleine kapitaal kan niet veel meer dan het traceeren van de baan geschieden. De eigenlijke aanleg in dit moeilijke terrein zal vrij wat grooter kapitalen eischen. Katanga is een waterrijk gewest, liggende in het brongebied van de Congo en van de Zambesi en men heeft, vooral op grond van de onderzoekingen van den Belgischen kapitein Lemaire, groote verwachtingen van den rijkdom er van. Men houdt het er voor dat de Engelschen, die met hun spoorwegen uit het zuiden reeds tot de Zambesi genaderd zijn, hier eene aansluiting beoogen en misschien dit gedeelte van de lijn in de groote verbinding Kaapland—Caïro willen opnemen. Ook was er al sprake van een lijn van de westkust, te beginnen bij Angola op Portugeesch gebied oostwaarts naar Katanga. De Belgen die zich deze rijke streek niet afhandig willen laten maken, hebben daarom in dit gebied eene maatschappij geconcedeerd, waarvan kol. Thys de ziel en de Koning-Souverein de commanditair moet wezen.

Om eenig denkbeeld te geven van de afstanden, kunnen de volgende cijfers dienen. De verschillende producten zullen met dragers worden verzameld te Kansansji, dan over 400 K.M. met den Katanga-spoorweg gebracht worden naar N'zilo aan de rivier en van daar per stoomboot over 500 K.M. naar Kongola gaan. Vervolgens per rail over 100 K.M. naar Kassongo, per stoomboot over 530 K.M. naar Ponthierville, dan weder per rail (100 K.M.) naar Stanleyville. Vandaar gaan de goederen per boot over 1650 K.M. naar Stanley-Pool, eindelijk over 400 K.M. met de spoor naar Matadi, dan met de boot naar Banana en eindelijk naar Europa. Terecht wordt bij deze Trans-Afrikaansche utopie, waar de Belgen van droomen, door vreemdelingen gevraagd welke goederen de kosten van zulk een tocht van 3500 K.M. met een tiental overladingen zullen kunnen dragen.

Ten slotte is er nog een spoorlijntje in den Congo-staat te vermelden en wel in het benedengedeelte, de streek benoorden Boma, welke plaats daardoor vereenigd wordt met Boekoe-Doengoe, aan de Tsjiloango, de grensrivier met Fransch-Congo, gelegen op het punt waar deze bevaarbaar wordt. Deze lijn is 150 K.M. lang, heeft ook 0.75 M. spoorwijdte en staat bekend als de Majombe-Spoorweg. Daar deze, meer het karakter van tram of buurtspoorweg dragende, lijn eerst in het vorige jaar voor het verkeer is opengesteld, zijn nog geen bijzonderheden omtrent de exploitatie aangetroffen. De

aandeelen staan echter op 305 francs genoteerd, hetgeen zeker in verband staat met eene rentegarantie door den Staat.

Wanneer men na al het bovenvermelde niet anders kan zeggen, dan dat op zijn zachtst genomen in den Congo-staat de kip, die gouden eieren legt, gevaar loopt spoedig geslacht te zijn, dan brengt de billijkheid mede om aan de hand van het „Réponse" na te gaan, wat in den Congo-staat wordt gedaan om deze te organiseeren en op de hoogte des tijds te brengen. Daarin wordt verwezen naar de op 26 Febr. 1885 geteekende Congo-acte [1]) en geconstateerd dat ingevolge art. 2 en 13 de binnenscheepvaart en de spoorlijnen voor alle natiën open zijn, en geen differentieele of doorvoerrechten worden geheven. Ingevolge art. 6 is gewetens- en godsdienstvrijheid aan alle inboorlingen en vreemdelingen gewaarborgd. Krachtens art. 7 is de Staat tot de algemeene postvereeniging toegetreden. Voorts is hij neutraal verklaard en onderwerpt hij zich aan de internationale arbitrage. In- en uitvoerrechten worden geheven binnen de grenzen, die met Frankrijk en Portugal zijn overeen gekomen. Om tegemoet te komen aan de humanitaire inzichten van de Berlijnsche conferentie, heeft de Staat den slavenhandel met de daaraan verbonden moorden en gruwelen uitgeroeid. De verschillende streken worden, door de vermeerdering van posten en stations, thans ten getale van 250 aanwezig, beter bewaakt. Behalve de verbetering der verkeerswegen is de administratieve, rechterlijke en sanitaire dienst belangrijk uitgebreid. Meer dan 1500 K.M. telegraphen en telephonen zijn aangelegd. Om het dragen van goederen door menschen te kunnen staken, zijn rijwegen gemaakt en automobielen in gebruik gekomen. Door het oprichten van koepok-inrichtingen wordt de strijd tegen de pokken aangebonden, door waterleidingen worden hoofdplaatsen als Boma en Matadi van beter drinkbaar water voorzien. Op verschillende stations zijn hospitalen voor blanken en zwarten, paviljoens van het Roode Kruis, zelfs is er een bacteriologisch instituut. Bijna in alle deelen van het gebied is de invoer van en de handel in sterke dranken verboden, en overal zonder uitzondering van die, welke absinth bevatten. De handel in verbeterde vuurwapens en de daarvoor benoodigde munitie is evenmin toegestaan. Op alle stations is vee ingevoerd en model-boerderijen zijn opgericht. Gezondheidscommissies waken voor de algemeene hygiene.

Dit klinkt alles zeer fraai, doch als men zich te binnen brengt dat de Congostaat een oppervlakte heeft van 76 maal die van België met de dubbele bevolking, zoodat de dichtheid van deze 38 maal geringer is, dan ziet men hier een doel voor oogen, waartoe als er ernstig naar gestreefd wordt, de middelen ten eenenmale ontoereikend moeten wezen. Waar het „Réponse" schrijft dat van die algemeene ontwikkeling eene noodwendige verbetering gepaard is gegaan van de levensvoorwaarden van den inboorling, overal waar hij in aanraking komt men den Europeaan; dat hij beter behuisd, gekleed en gevoed is dan vroeger; dat er werkplaatsen zijn, waar hij ambachten leert; dat hij zijn aanplantingen uitbreidt, geneeskundige hulp krijgt, zijn kinderen naar school zendt, hetzij bij het gouvernement of bij zendelingen; dat zijn persoonlijke vrijheid geëerbiedigd wordt; dat bij een decreet van 8 Nov. 1888

[1]) *Onze Eeuw*, Juni-afl. bl. 436.

op de nauwkeurigste wijze de dienstcontracten geregeld zijn, in een woord dat men bezield is met „sollicitude pour les indigènes", dan is het te vreezen dat dit fraaie programma practisch niet in zijn vollen omvang uitvoerbaar zal zijn, hetgeen trouwens al blijkt uit den treurigen toestand der geldmiddelen van den Staat zelf, doch hieromtrent wordt geen inmenging geduld. Blijkens berichten in de dagbladen is op 20 Dec. jl. in de Kamer van Afgevaardigden te Brussel door den socialist Bertrand verzocht om de regeering te mogen interpelleeren over de aansprakelijkheid, die voor België kan voortvloeien uit den financiëelen toestand van den Congo-staat, welke hij onrustwekkend noemde. De Minister-president antwoordde aanvankelijk dat hij de interpellatie niet kon aannemen, omdat de veronderstelde mogelijkheid niet bestond, doch later is zij toch achter de overige ingeschreven en zoude de regeering overwegen of zij ter zake dienende is of niet. Bij eene andere interpellatie betreffende den Congo-spoorweg, welke met den Staat een geschil had over de tarieven, dat thans geregeld schijnt te zijn, verklaarde de Minister-president dat hij niet deelnam aan de onderhandelingen daarover, noch als gemachtigde van den Souverein, noch als Minister van Financiën en dat hij verder niets te zeggen had.

In verband met de vele tegenstrijdige berichten over het optreden der Europeanen in den Congo-staat, is het van belang hier de aandacht te vestigen op een getuigenis van Engelsche zijde dat in vele opzichten gunstig luidt en in het *Vaderland* van 13 Jan. j.l. werd weergegeven. Het is afkomstig van Mevrouw Sheldon, eene Afrika-reizigster, die vroeger deelgenomen heeft aan tochten van Stanley en Du Chaillu en verscheen oorspronkelijk in het „Liverpool Journal of Commerce" van 4 Jan. jl. Zij is geheel uit eigen beweging naar de Congo gegaan om zich een oordeel over de zaken aldaar te vormen en heeft, voorzien van een permanente toegangskaart van Koning Leopold, overal onverwachte bezoeken gebracht en er een 14-tal maanden vertoefd. Zij zou niet willen volhouden dat er geen gruwelen worden gepleegd. Misbruiken van dat soort worden overal in Afrika geconstateerd, maar zij beschouwt ze als daden, uitgaande van een individu en de administratie doet al het mogelijke om al de gevallen te instruëeren, welke haar ter oore komen. Terwijl de agenten der maatschappijen hun deel hebben in de daden, waarover gesproken wordt, acht zij het onbillijk den staat er voor aansprakelijk te stellen. Intusschen vond zij niet alles naar haar smaak en oordeelt ongunstig over het aanzienlijk aantal administratieve lichamen. Zij zou de voorkeur geven aan een soort federatie der districten, zoo iets als die der Vereenigde Staten, met zeker gezag toegekend aan de Negerhoofden.

Grooter nog is het bezwaar van het klimaat, dat een volmaakt en uniform bestuur zeer in den weg staat; een mensch kan namelijk niet langer dan drie jaren verblijven in den Congo-staat, en wel wegens de verzwakkende luchtgesteldheid. Vandaar, in het bestuur, gebrek aan eenheid en volgorde en toepassing van al te zeer uiteenloopende methoden. Toch, trots deze bezwaren, is het werk door de Belgen in Afrika tot stand gebracht naar het oordeel van mevr. Sheldon verbazend groot (s t u p e n d o u s) en wie anders er over denkt, spreekt met vooringenomen geest.

HANDELSOMZET EN KOLONIALE ONTWIKKELING.

In een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Dec. jl. met het opschrift „Koloniale ontwikkeling" schrijft een medewerker dat wanneer men de geschiedenis van de koloniën der vreemde mogendheden nagaat, men getroffen is door den ommekeer, die heeft plaats gehad in de gedragslijn van meer dan een land tegenover zijne koloniën. Werden zij vroeger als wingewesten beschouwd, waaruit het Moederland meende te moeten halen, wat er uit te halen was, in latere jaren is men steeds meer en meer van de noodzakelijkheid doordrongen om alles aan te wenden wat hare economische ontwikkeling kan bevorderen.

Krachtdadig wordt dan ook in sommige landen er naar gestreefd om voor de koloniale producten op de goedkoopste en snelste wijze de beste markten te vinden, het productievermogen te vergrooten, de verkeersmiddelen met het Moederland en andere punten van den aardbol te verbeteren, crediet- en muntwezen op hechter grondslagen te vestigen. Het in beider belang versterken van den band tusschen Moederland en koloniën kan bovendien slechts ten goede komen aan den wereldhandel en aan de beschaving. Wil men echter slagen in de gedragslijn, die men zich heeft voorgeschreven, dan dienen beiden ter dege te volgen wat er in het wereldverkeer voorvalt en vooral ook den economischen toestand van andere koloniën na te gaan.

Waar alle handelsvolken er een overwegend belang bij hebben hunne koloniën tot bloei te brengen, is dit inzonderheid met ons vaderland het geval, op welks bezit door andere landen dikwijls een begeerig oog wordt geslagen. „Het lijdt geen twijfel," zoo zegt de schrijver, „dat, zoo de economische ontwikkeling dezer kolonie ernstig ter hand genomen wordt, en, gelijk men zich voorstelt, de behartiging der commercieele belangen aan een speciaal handelslichaam, bestuurd door ervarene, kundige mannen van zaken, wordt opgedragen, ons Indië even goed tot voorspoed en welvaart zoude kunnen geraken, als dit nu bij Egypte, Engelsch-Indië, Canada en andere Britsche koloniën het geval is. Aanhoudend komen toch uit die koloniën berichten, die aantoonen, dat hun handel zich steeds uitbreidt, dat zij niet stil zitten, maar aan den strijd der natiën op handelsgebied een levendig aandeel nemen en voor hunne producten naar een ruimer en geregelder afzetsgebied streven. Dat zij bij de meerdere handelsomzetten, waarin zij zich mogen verheugen, begunstigd zijn door de hoogere prijzen, die zij in de laatste jaren voor hun katoen, graan, enz. mochten verkrijgen, spreekt van zelf. Toch zoude hun handelsbalans niet zulke bevredigende cijfers aanwijzen, wanneer de verhoogde waarde van hunne producten niet samen gegaan was met hunne krachtdadige pogingen om, van hun gunstige ligging gebruik makend, een belangrijker deel te nemen aan het wereldverkeer."

Ter toelichting van zijn stelling worden door den schrijver cijfers aangehaald, die wij belangrijk genoeg achten om ze hier speciaal te vermelden, te meer omdat er ook wel eenige gevolgtrekkingen uit zijn af te leiden, die een minder optimistisch inzicht geven in de toestanden elders, door hem als tegenstelling gebezigd van een te donker beeld van die bij ons.

In Engelsch-Indië steeg in 1903 de waarde van den invoer tot £ 54.685.000 tegen £ 52.547.000 in 1902; zijn uitvoer nam toe van £ 81.662.400

tot £ 95.546.359. Hieronder zijn de edele metalen en de re-exporten niet begrepen. Wordt deze toeneming van den handelsomzet door den schrijver blijkbaar met ingenomenheid vermeld, eene schaduwzijde dunkt ons dat alzoo het surplus van den uitvoer over den invoer dat in 1902 was te stellen op £ 29.115.400, in 1903 toenam tot £ 40.861.359. Nu wordt dit wel eenigszins gecompenseerd door de edele metalen, doch de indruk is dat het surplus aan export steeds toeneemt. Vergelijkt men de opgaven, voorkomende in de Jan.-afl. 1904 bl. 122 van ons tijdschrift, dan is ook daar, hoewel de cijfers niet goed vergelijkbaar zijn, die toeneming merkbaar en dit is voor Britsch-Indië een veeg teeken.

Ter beoordeeling van het aandeel door de verschillende handelsnatiën aan dien in- en uitvoer genomen, geeft het opstel de volgende cijfers:

	Invoer.		Uitvoer.	
	1902.	1903.	1902.	1903.
	£	£	£	£
Engeland	34.352.643	35.826.454	20.755.573	24.904.264
België	1.945.098	2.154.201	3.251.101	4.325.528
Rusland	1.748.007	1.826.252	207.856	398.905
Duitschland	1.481.485	1.796.526	6.763.373	8.593.072
Straits Settlements	1.578.330	1.522.504	4.637.751	4.864.674
Oostenrijk-Hongarije	2.407.895	1.206.297	1.822.918	2.498.926
Frankrijk	970.479	1.002.106	5.780.990	6.204.500
China: Hongkong	928.013	894.448	6.042.438	7.108.806
„ andere havens	484.651	446.709	4.842.250	4.932.305
Japan	502.859	796.837	3.818.316	5.868.164
Vereenigde Staten	807.004	776.369	5.876.569	5.497.992
Italië	577.289	591.818	2.167.092	2.644.340
Nederland	414.219	505.623	519.628	884.407
Egypte	196.670	374.678	4.590.843	3.867.698

Met betrekking tot Australië wordt medegedeeld dat in 1903, vergeleken bij vroegere jaren de goud-, tin- en kolenproductie toe, daarentegen de zilver- en koperproductie afnamen. Toch is de totale productie belangrijk hooger in 1903 namelijk ter waarde van £ 27.315.366 tegen £ 25.231.227 en £ 24.972.007 in de beide voorafgaande jaren. Doch daarbij is de schuldenlast belangrijk vermeerderd.

In 1881 hadden de zes staten, die zich sedert tot een Gemeenebest vereenigden, te zamen een nationale schuld van £ 66.306.471 of met Nieuw-Zeeland inbegrepen, waarvan de schuld £ 29.659.111 bedroeg, was Australië's schuld in zijn geheel £ 95.965.582.

Tien jaren later was deze schuld ruim verdubbeld, in 1901 bedroeg zij £ 251.552.320, terwijl zij thans £ 285.159.378 beloopt, waarvan £ 227.637.163 komen op Nieuw Zuid-Wales, Victoria, Queensland, Zuid-Australië, West-Australië en Tasmania, die het Gemeenebest vormen en £ 57.522.215 op Nieuw-Zeeland. Van de genoemde totale schuld van £ 285.159.378 was £ 236.393.467 in Londen geplaatst en de rest in Australië.

Wat de besteding dezer millioenen betreft, zeggen de statistische gegevens dat zijn uitgegeven aan:

Aanleg van Spoorwegen	£	156.691.308
Openbare gebouwen	„	33 839.690
Waterwegen.	„	29.987.337
Nieuwe havens	„	18.375.723
Nieuwe wegen en bruggen	„	13.118.791
Telegraphie en telephonen	„	4.825.451
Defensiewerken	„	3.152.383

Het overige was uitgegeven aan locale lichamen, voorschotten aan kolonisten, land, enz.

Het spreekt van zelf dat er export moet zijn om de rente van die schuld aan het buitenland te voldoen en nu is het merkwaardig dat men voor den uit- en invoer in de bekende tabellen van Prof. Juraschek het volgende vindt:

	Millioenen Mark.			
	Invoer. 1901.	Uitvoer. 1901.	Invoer. 1902.	Uitvoer. 1902.
Australië	1280.0	1142.0	1050 0	1161.6
Nieuw-Zeeland . . .	232.1	246.2	222 0	275.8
Te zamen . .	1512 1	1388.2	1272.0	1437.4
Herleid tot £. (1 £ = 20 Mark).				
	75.6	69.4	63.6	71.8

Terwijl in beide jaren Nieuw-Zeeland al meer uit- dan invoerde, is dit nu met het overig Australië ook het geval. Beide deelen te zamen werden in 1901 nog voor een waarde van £ 6.200.000 meer in- dan uit- en in 1902 reeds voor £ 8.200.000 meer uit dan in.

Omtrent Egypte (waarvan het wel wat sterk is om dit geheel als eene Engelsche kolonie voor te stellen) worden in dit opstel geen cijfers genoemd, doch gewezen op den meer levendigen handel en op de maatregelen, die getroffen zijn om het productie-vermogen van dat land te vergrooten. Dat de koopkracht zeer is toegenomen spreekt uit de berichten der verschillende Kamers van Koophandel, die te Alexandrië zijn gevestigd. Wanneer men aan de hooger genoemde tabellen cijfers ontleent, dan blijkt dat in millioenen mark de in- en uitvoer van Egypte was als volgt:

Waarde van den:	1899.	1900	1901.	1902.
Invoer	237.4	292.8	316.2	307.3
Uitvoer.	318.5	344.5	326.4	365.6
Meer vóór uitvoer. . .	81.1	51.7	10.2	58.3

Alzoo ook hier het verschijnsel van hoogere exporten. Nu is het waar dat op de waardebepaling der goederen niet altijd staat is te maken, doch deze onzekerheid blijft voor alle landen gelijk en het meerendeel van de Europeesche staten, heeft desniettemin een surplus van invoer.

In het laatste nummer van de nieuwe *Revue Economique internationale* (15—20 Dec. '04) wordt een boek besproken over het beheer van den Congo-

staat [1]) waarin de schrijver onder de vele grieven, die hij tegen het beheer van den Congo-staat heeft, op bl. 876 ook deze te berde brengt, dat de uitvoeren de invoeren zoo belangrijk overtreffen. Het denkbeeld dat, als uit koloniën veel meer naar het moederland wordt uitgevoerd, dan in die koloniën wordt ingevoerd, deze laatste verarmen, wordt in dit tijdschrift ver weggeworpen en eene dwaling genoemd, welke door hare eenvoudigheid gevaarlijk is. „In de oogen van onnadenkende personen," zoo leest men verder, „schijnt het blijkbaar dat de overmaat van de uitvoeren boven de invoeren als maat moet dienen voor alles wat een land uitgaat en door geen tegenwaarde wordt vervangen.

„Deze valsche theorie voor juist aannemende, zou het toch onjuist zijn dat de Congo elk jaar verarmd wordt met de overmaat van zijn uitvoeren. Deze laatste toch worden, wegens de bijzonderheid, dat de hoofdmarkt voor ivoor en caoutchouc gevestigd is te Antwerpen, op die plaats geschat, waardoor de waarde verhoogd wordt met de geheele meerdere waarde, welke zij door het vervoer hebben gekregen. De invoeren daarentegen worden geschat in de invoerhavens van de Beneden-Congo. Daaruit volgt dat de schijnbare overmaat verminderd moet worden met die overwaarde, die stellig aanzienlijk is.

„Maar indien men zich stelt op het standpunt van den Congoleeschen inboorling, is het zeker niet billijk om te zeggen, dat hij de invoeren van den Congo-staat ontvangt tegen de uitvoeren, ook al zijn deze op hunne in Afrika werkelijke waarde teruggebracht. Het is eene ernstige economische fout om te meenen dat de inboorling uitvoeren tegen invoeren ruilt. Hetgeen hij ruilt dat is zijn arbeid; en nu weet men hoe laag de inlandsche loonstandaard in geheel tropisch Afrika is. Hij ruilt zijn arbeid tegen fabrieksvoortbrengselen uit Europa afkomstig, welke in zijn oog vrij wat meer waarde hebben dan in het onze. De geheele ruilhandeling omvat eene psychologische „balans" van wenschen, die bij een zwarte anders zijn als bij een blanke. Nu wijlen Gabriel Tarde heeft dit helder aangetoond.

„Wanneer voorts de uitvoeren uit Congo in Europa met winst verkocht worden, dan is zulks het wettige voordeel van den kolonialen handel, zonder daarbij nog in aanmerking te nemen dat het onvermijdelijk en rechtvaardig is dat een land, waar vreemde kapitalen worden gebezigd, eene schatting betaalt (onder den vorm van overmaat van uitvoeren) aan het schuldeischende land. (Men zie op dit punt het hoofdstuk: „De l'émigration des capitaux" in Leroy-Beaulieu, *De la colonisation chez les peuples modernes*).

„Het is zeker daarom dat de uitvoeren van Britsch-Indië in de laatste tien jaren de invoeren met meer dan vijf milliard francs hebben overtroffen.

„Indien wij bij dit punt zoo lang stilstaan, dan is het omdat daardoor de geheele „methode" van den heer Morel wordt gekenschetst. Uit een natuurlijk, noodwendig feit, dat vele koloniën gemeen hebben, smeedt hij, door eene eenzijdige en kwaadwillige uitlegging, een wapen tegen den Congo-staat."

Wanneer deze passage dienen moet om het gestelde te ontzenuwen, dan schijnt zij inderdaad slechts zeer zwak. Als men in aanmerking neemt dat de Congo-staat in ronde cijfers volgens de statistiek in 1902 invoerde voor

1) King Leopold's Rule in Africa, door E. D. Morel.

9 millioen gulden en uitvoerde voor 25 millioen, dan was deze uitvoer bruto 277 pCt. van den invoer. Is volgens het bovenstaande de waarde van caoutchouc en ivoor te hoog geschat, desnoods zij het 30 pCt., dan blijft er toch zeker 16 millioen waarde over tegen een invoer die ook te hoog gesteld is, door de waarde volgens de schatting in Afrika aan te nemen, en bedraagt eerstbedoelde toch nog wel het dubbele.

Nu is het wel waar dat de loonstandaard gering is, doch zoolang inboorlingen onderling diensten verrichten, doet zulks niets ter zake. In hunne primitieve samenleving wordt geen der partijen daardoor verarmd. Wel is zulks het geval als dit arbeidsvermogen, dat voor het buitenland veel grooter waarde heeft, geleverd wordt in ruil voor Europeesche prullen, waaraan de inboorling aanvankelijk eene schijnwaarde hecht. Door waardevolle dingen te verzamelen of te leveren, tegen zulke importartikelen wordt hij feitelijk reeds armer, omdat hij er minder goed mede geholpen is, bijv. met goedkoope buitenlandsche weefsels tegen solied inlandsch fabricaat, enz. Maar zal men zeggen de caoutchouc en het ivoor hebben voor de inboorlingen geen waarde; die artikelen in bezit te nemen verarmt hen niet. Dit zou juist zijn als zij geheel buiten hunne bemoeienis werden weggenomen, doch dit is niet het geval. Hun arbeid is onvermijdelijk noodig en in het gunstigste geval, als zij die met de grootste zachtmoedigheid daartoe gedrongen, leveren tegen den loonstandaard, welke in geheel tropisch Afrika zoo laag is, dan hebben zij niets meer gedaan dan zich uitsloven om een ander te verrijken en waren zij toch veel gelukkiger geweest als men ze maar stil aan hun lot had overgelaten.

Dit kan echter niet, de aanraking met de Europeesche beschaving leidt er toe om ook hen daarin te doen deelen. Men wil dat zij beter gehuisvest, gekleed en gevoed worden, dat zij onderwijs zullen genieten, tot het Christendom bekeerd worden, geneeskundige hulp krijgen enz. Maar dan is het de vraag, waar moeten de kosten daarvoor vandaan komen. Die moeten voortvloeien uit de betere benuttiging van de schatten, die de grond er in zijn schoot bergt, het partijtrekken van de vruchtbaarheid van den bodem, enz. Dit is alles zeer juist, maar dan hebben de inlanders in dien ideaalstaat ook al die rijkdommen voor dat doel zelf noodig en verarmen zij wel degelijk door deze aan een ander af te staan.

Het eigenbelang zal altijd blijven. Men heeft geen kolonies voor niets. Een overmaat van uitvoer daaruit is de prijs van het bezit, maar het groote geheim is om de koeien niet uit te melken zoodat de kalveren van honger omkomen en dit gebeurt, als men slechts roofbouw pleegt, gelijk men blijkbaar in den Congostaat bezig is te doen.

HET CAOUTCHOUC.

Ten onrechte wordt het caoutchouc gerangschikt onder de voortbrengselen van koloniale cultuur, want het wordt uitsluitend geoogst van boomen, die in wilden staat zijn opgegroeid. Het zal inderdaad nog lang duren voordat de groote aanplantingen, welke men vrijwel overal, doch in het bijzonder op het Maleische schiereiland en op Ceylon is begonnen, eene eenigszins merkbare bijdrage zullen gaan leveren tot de verbruikshoeveelheid caoutchouc.

De industrie begint reeds alarmkreten te slaken, want het verbruik neemt in geduchte verhoudingen toe en de voortbrenging is op verre na niet evenredig aan die toename, zoodat deze stof onophoudelijk in waarde stijgt.

Onder alle soorten is, zooals men weet, de kostbaarste die van Para, welke uit de Amazone-streek komt en nu ook uit het gebied van de Orinoco; deze soort, welke tien jaar geleden 8 franc per K. G. waard was, doet thans 13.50 à 14.— franc en men verwacht dat die prijs 20 franc zal worden. Voor voorwerpen van uitgezochte qualiteit, in het bijzonder voor buitenbanden van automobielen, is zij onmisbaar en door geen andere te vervangen. De wereldproductie bedraagt ongeveer 50.000 ton; in het afgeloopen jaar was zij 53.000 verdeeld als volgt:

Amerika	35.000 ton.
Afrika	17.000 „
Verschillende Landen	1.000 „
	53.000 ton.

De voortbrenging van het Amazone-gebied blijft dezelfde en deze is vrijwel het $^9/_{10}$ deel van de geheele Amerikaansche productie. Het schijnt daarbij onmogelijk om aan deze industrie een nieuwe vlucht te geven, daar het vraagstuk van den handenarbeid vooreerst niet is op te lossen. Het aantal arbeiders, die thans aan de exploitatie bezig zijn, is op zijn grootst, of liever op een evenwichtspunt, waarbij het nog mogelijk is hen van leeftocht te voorzien, door het evenwicht tusschen deze beide factoren: den afstand en de vervoermiddelen.

Het schijnt bijv. bezwaarlijk om binnen korten tijd duizend emigranten in het Amazone-gebied in te voeren, maar nog veel moeilijker zou het zijn hen te voeden En dan zou men ze er ook nog moeten vestigen, en nu zijn alle concessies reeds uitgegeven, alle bezittingen zijn reeds lang aangekocht en men vindt geen ander terrein dan in zulke afgelegen streken, dat de transportkosten van het product den geheelen verkoopprijs zouden opslokken, waardoor dit onontginbaar wordt.

Wel kan men zeggen dat de Amazone-wouden onuitputtelijk zijn en even gemakkelijk 500.000 als 30.000 ton zouden opleveren, maar op het oogenblik is daaraan een onoverkomelijke grens gesteld; namelijk het vraagstuk van het aantal handen en de voeding. Dit zal zoo blijven, tenzij men van overheidswege tusschenbeide komt en door krachtige en doeltreffende maatregelen het aan groote ondernemingen mogelijk maakt om met behulp van groote kapitalen in de allereerste plaats het vraagstuk der ontginbaarheid op te lossen, dat is het vraagstuk van de werkkracht en de proviandeering daarvan. Wat de productie betreft, voerde Brazilië in 1836, 121 ton caoutchouc uit; in 1865, 3500; in 1897, 25.000 en 32000 ton in 1903, hetgeen reeds niet meer voldoet aan het verbruik van Para.

De Congo brengt 6000 ton voort, eene hoeveelheid, die jaar op jaar toeneemt, maar de soort, hoewel steeds beter wordende, kan ongelukkig niet die vervangen welke door de hevea aan de boorden van Amazone en Orinoco wordt geleverd. Venezuela, Bolivia, Columbia bezitten eveneens para; in de Orinoco, eene zuster-vallei van de Amazone, met eene overeenkomstige flora ziet men de hevea's even dicht opeen, even hoog en even goed voorzien; maar door verschillende oorzaken is deze vallei, hoewel zeer gemakkelijk

toegankelijk, ternauwernood aangesproken, niettegenstaande men binnen 15 dagen, na Bordeaux verlaten te hebben, deze rivier bereikt waar het zeer gezond is, veel gezonder dan aan de Amazone. De quaestie van werkvolk is er ook gemakkelijk op te lossen door de nabijheid van de Engelsche kleine Antillen, waar honderd-duizenden negers, slachtoffers van de suiker-cultuur, gemiddeld slechts $^1/_2$ shilling daags verdienen.

Is er caoutchouc en in het bijzonder die van de hevea in de Guyana's te vinden? Ontegenzeggelijk en zelfs in al de Guyana's, waarvan het onmetelijk gebied een eigenaardig afgescheiden geheel vormt, gelegen tusschen den rechteroever van de Beneden-Orinoco en den linkeroever van de Beneden-Amazone, een grondgebied dat van af den Oceaan zich landwaarts uitbreidt over eene gemiddelde breedte van 500 K.M.

De menschen, of wel hunne staatkunde, hebben dit groote gebied, dat een geheel gelijksoortige flora en een zelfden geologischen leeftijd heeft, op de volgende wijze verdeeld:

1°. Het Guyana van Venezuela in het noorden, dat aan die zijde grenst aan de Orinoco, ten zuiden aan de Cuyuni, ten westen aan de Caroni en ten oosten aan den Oceaan en aan de Amacuri;

2°. Britsch-Guyana;

3°. Nederlandsch-Guyana;

4°. Fransch-Guyana;

5°. Braziliaansch-Guyana, dat men wel niet als zoodanig op de kaarten vindt aangeduid, maar, desniettemin een deel van het Amerikaansch Guyana uitmaakt.

Alle ontdekkingsreizigers, alle plantkundigen hebben in die streken overal de hevea gevonden, den caoutchouc-boom bij uitnemendheid, en de eerst bekende hevea's werden dan ook „guyanensis" genaamd, hetgeen kenmerkend is; de Hevea Guyanensis is eene varieteit van de volgende, die eerst later beschreven werd, de „Braziliensis". Maar terwijl alleen de Braziliensis een schitterenden naam verwierf en fortuinen voortbracht, waarbij de rijkste goudmijnen in de schaduw komen, bleef zijn naburige broeder, de Hevea Guyanensis, tot op den huidigen dag bijna ongeëxploiteerd.

Het voorkomen in Guyana van een overvloed van deze laatste boomsoort wordt echter door niemand, althans door niemand die met ernst onderzoekt en nadenkt, betwist. Men behoeft slechts een enkele maal den voet gezet te hebben in een groot Guyaansch woud om hiervan onmiddellijk overtuigd te zijn, het is het woud zonder struikgewas dat men met zijn vochtige en standvastige tropische broeikaswarmte eeuwigdurend zoude kunnen noemen; het bevat een rijke en diepe laag humus, een klei-achtigen ondergrond; in een woord alle voorwaarden, die zoo bijzonder geschikt zijn voor den wasdom van de hevea, welke zonder deze niet kan bestaan.

Niettemin zijn er sceptici; men trof ze in 1895 nog aan in Ciudad Bolivar, waar zoowel het volk als de handelaren ontkenden, dat er langs de Beneden-Orinoco, in het Venezolaansche Guyana, boomen met melksap waren, geschikt om te exploiteeren; sedert zijn meer dan 10.000 tonnen balata-gom, welke uit die plaats werden uitgevoerd, deze voorbarige verzekeringen op krasse wijze komen logenstraffen. Men behoeft geen groot profeet te zijn om te voorspellen, dat het binnenkort met het caoutchouc wel evenzoo zal zijn.

Inderdaad, als de Engelsche negers langs de Beneden-Orinoco tot dusver alleen de balata-gom hebben geëxploiteerd, terwijl de Indianen uit overeenkomstige bosschen aan de Boven-Orinoco, aan de Cassiquiare en aan de Rio Negro altijd para voor den dag halen, komt zulks alleen daarom dat de balata, wanneer men die aan den voet afkapt, onmiddellijk en opeens minstens 10 K. G. van dat sap geeft, terwijl de hevea in het geheel geen sap loslaat als men hem velt. Deze boom levert slechts door middel van kleine insnijdingen telkens hoogstens 50 à 100 gram en dikwijls niet meer dan 25 à 30 gram van een melksap, dat aan zich zelf overgelaten snel stolt en bovendien nog gist, als het niet wordt „geboucaneerd", dat wil zeggen, bederfwerend behandeld; dit laatste nu vereischt zooveel zorg, dat er evenveel tijd verloren gaat om het melksap te prepareeren als om het te verzamelen.

De balata-melk is daarentegen oneindig beter bestand tegen oxydatie, steviger en helderder en blijft weken lang goed, terwijl de stolling door eenvoudige koking wordt bewerkstelligd.

Er valt dus niet aan te twijfelen dat de bewoners van de Beneden-Orinoco niet aarzelen in de keus tusschen een goedkoope soort, die zoo gemakkelijk te verzamelen is en de para-caoutchouc, die wel kostbaarder, maar zoo lastig te krijgen is. Zij dooden echter op die wijze geleidelijk de kip met de gouden eieren, namelijk den balataboom, welke men meer en meer slechts op verren afstand in de wouden aantreft.

De tijd is op menige onderneming niet ver meer, dat de in de bosschen af te leggen afstand evenwicht zal maken met de kosten en dan zullen de arbeiders aan de Beneden-Orinoco zich wel moeten wenden tot de hevea, de sapium, ficus-soorten, zooals de „higuerrotte", lianen (matapalos), de castilloa (cuajos en lecheros), die overal groeien naast de balata, ondanks het heerschende denkbeeld dat de balata de hevea doet uitsterven; men zoude evengoed kunnen zeggen dat in de Fransche bosschen de ijpen de eiken deden verstikken.

Het Zuid-Amerikaansche bosch bestaat uit boomsoorten, die aan het terrein zijn aangepast . . . . Evenals men in Frankrijk de ahorn, de berk en de beuk in de vlakte vindt, de den en de kastanje in het gebergte, evenzoo vindt men in Guyana, Venezuela, Brazilië en Columbia in de groote oerwouden, dat zijn die met groote boomen, beneden de 4 à 500 Meters hoogte steeds balata, hevea, pindarus, ficussoorten, massarunda, enz. enz. nevens elkander. Als men een dezer soorten bijv. de balata ontdekt, dan kan men er van te voren zeker van zijn dat de hevea niet ver te zoeken is, een weinig minder blootgesteldheid aan de zon is daartoe voldoende.

Waar het aan geen twijfel onderhevig is dat in Guyana caoutchouc-boomen in het bijzonder de hevea's, niet alleen aanwezig zijn, maar in overvloed voorkomen, blijft het vraagstuk over dat ten behoeve van de exploitatie dier bosschen opgelost dient te worden, namelijk dat van de arbeidskracht, dat zoo nauw verbonden is aan dat van het vervoer en van de proviandeering.

Een man kan overal en met het grootste gemak 10 kilogram caoutchouc per dag verzamelen; de soort die daarbij bedoeld wordt is para met een waarde van 13 francs het kilo. Wanneer men hem 5 francs betaalt, kan hij dus voor een waarde van 130 francs per dag voortbrengen en bestaat er geen winstgevender bedrijf. Deze bovenmatige winst geeft er de verklaring van

hoe goed beheerde caoutchouc-maatschappijen, zooals sommige van Belgisch Congo, zoodanige dividenden uitkeeren, dat aandeelen van 125 frc. tot den fantastischen koers van 30000 frc. zijn opgedreven.

Nu is er in de koloniale wereld niets gemakkelijker op te lossen dan het arbeidersvraagstuk in de Beneden Orinoco. Het is daar heel wat anders dan voor de bovenrivier, waar slechts een klein getal Indianen verspreid in enkele dorpen leven, terwijl dat aantal afnemende is. Men weet dat de Orinoco in het midden van zijn loop versperd wordt door twee versnellingen, die op het oogenblik niet te passeeren zijn, namelijk de „Raudáles" van Atures en van Maipures; zoolang deze natuurlijke bezwaren, die trouwens gemakkelijk zijn weg te ruimen, niet overwonnen zijn, zal de Boven-Orinoco voor eene maatschappij feitelijk niet te ontginnen zijn, tenzij op een schaal van zoodanige uitgebreidheid, dat de groote kapitalen, welke er in gestoken moeten worden, winst kunnen afwerpen. Maar in de Beneden-Orinoco kan men zeggen dat deze moeilijkheid bij voorbaat is opgelost.

Op het oogenblik wordt de werkkracht, die voor de balata-industrie vanaf de Caroni-monding tot aan zee, dat is in het eigenlijk Venezolaansche Guyana, gebezigd wordt, geschat op 10000 gomtappers, welke deels Venezolanen zijn, een gemengd ras, dat in wording is en overigens vooral negers, afkomstig van de Engelsche Kleine Antillen.

De aard van deze arbeidskracht, die aan zich zelf overgelaten en daardoor gebrekkig is, vormt de voorname oorzaak van de minderwaardige hoedanigheid van het verkregen product.

In de Boven Orinoco verzamelt de meer vernuftige en slimme Indiaan de melk van de hevea en bereidt deze met nauwgezette voorzorgen, waardoor al de oorspronkelijke waarde behouden blijft.

In de beneden-Orinoco daarentegen zoekt de Engelsche neger, die ruw en vernielend, alsook hebzuchtig is — want het is de neger van Callao en van de placers, dat is de goudzoeker — slechts den boom uit, die op eenmaal het meeste melk geeft. Dat is de balata; hij velt dit prachtige gevaarte domweg neder en bekommert zich in het geheel niet om de sapbereiding. De melk vloeit op den grond, wordt vermengd met aarde, bladeren en doode takken. De neger laat dat alles koken en krijgt op die wijze een schandelijk slecht product, de balata in blokken van Ciudad Bolivar, die $3^1/_2$ à 4 franc het kilo waard is.

Dezelfde man, als hij gecontroleerd en onder een waakzame leiding in ploegen vereenigd wordt, zal in Demerara, Suriname en Cayenne balata in bladen maken, die 6 frc waard is, hoewel afkomstig van denzelfden boom, doch afgetapt en niet omgehouwen.

De arbeidskrachten in de Beneden-Orinoco, voorzien van een goed kader en goed afgericht, zouden wonderen kunnen doen, maar zij moeten geheel op nieuw onderwezen worden en gesteld onder eene leiding, die altijd ontbroken heeft. Men betaalt deze werklieden gemiddeld een piaster per dag, dat is 4 francs, maar zij geven dit geld terug om benoodigdheden te koopen, waarop gemakkelijk 100 percent wordt gewonnen. Daardoor komt de werkkracht op een zeer lagen prijs te staan.

Er wordt nog eens gewezen op het gemak, waarmede negers van de eilanden Trinidad, St. Vincent, St. Lucia, Grenada en Dominica kunnen over-

gevoerd worden met zeilvaartuigen en hoe men hier ook de handen zal moeten vinden, noodig voor de latere ontginning van de schatten, vooral in caoutchouc, die in voorraad liggen langs de Boven-Orinoco, de Cassiquiare en de Rio Negro.

(Naar een opstel van Jack Brandais
in *l'Europe Coloniale.*)

DE NANOESA-EILANDEN.

Blijkens een bericht opgenomen in de *Javasche Courant* van 22 Nov. jl., heeft er in den nacht van 29 op 30 October 1904 een hevige orkaan gewoed met zeer hoogen waterstand op de Nanoesa-eilanden, gelegen benoorden Groot-Sangir en was van den controleur van Taroena bericht ontvangen dat op die eilanden alle huizen met inboedel en alle prauwen op zeer enkele na weggevaagd, alle klapperboomen en andere aanplantingen vernield waren, zoodat deze vroeger groene eilanden thans het voorkomen hebben van een winterlandschap. De bevolking, die na het ongeluk leefde van geringe hoeveelheden klapperschraapsel, onrijpe pisang en een weinig overgebleven djagoeng verkeerde in grooten nood

Voor zoover bekend hadden een 30-tal menschen er het leven bij verloren, maar waren de anderen door tijdige vlucht naar de hoogere gedeelten der eilanden, gered. De Resident van Menado was door de Regeering gemachtigd een stoomschip met voedingsmiddelen naar de geteisterde eilanden te zenden.

Daar deze eilandengroep weinig bekend is, wordt een artikel van den heer F. A. Ebbinge Wubben, in Petermann's bekende Mittheilungen van 1888 bl. 136 in herinnering gebracht, waarin deze eene beschrijving geeft van een plaatselijk bezoek en een schetskaartje, vervaardigd naar de opnemingen in April 1886 aan boord van Z. M. Bali gedaan door den Luit. t/z. P. G J. Baron van Hogendorp. Deze eilanden waren tot dusver zelfs onjuist op de kaarten aangegeven en liggen feitelijk op ongeveer 4° 35′ N.-Br. en 127° 5′ O.L. van Greenwich. De groep bestaat uit zeven eilandjes, die zich halvemaansgewijze van het noorden naar het zuiden uitstrekken, namelijk Carata, Karaton, Mengampit, Mengnoepoe, Itata, Onrata en Marokka. Van deze zijn slechts Karaton, Mengampit en Onrata bewoond, te zamen door ongeveer 1000 zielen, namelijk 250 op Karaton, 600, in drie nederzettingen van 30, 50 en 10 huisgezinnen, op Mengapit en 250 op Onrata. Deze opgaaf verschilt dus aanmerkelijk van die van den Controleur, welke spreekt van 3500 menschen.

Slechts bij het westelijke eiland, Karaton, is op 15 à 17 vadem goeden ankergrond in zand te vinden op een afstand van 400 M. in de richting N.N.W. $^3/_4$ W. van de kampong van dien naam, terwijl overigens de zuid- en oostkust even als bij de andere eilanden door koraalriffen zijn omgeven. Naar het kaartje te oordeelen is dit eiland ovaal met een groote as van ruim 4 K.M. en ligt, op ruim 2 K.M. oostwaarts, Mengampit dat bij een middellijn van ruim 3 K.M. een heuvel in het midden heeft van 800 voet hoogte. Van laatstgenoemd eiland zuidwaarts heeft men eerst het onbewoonde Mengnoepoe op $3^1/_3$ K.M. met een middellijn van ± 2 K.M. en 5 K.M. zuidelijker de groep der drie anderen, waarvan het bewoonde Onrata van uit het zuiden komende

door den kegelvorm op $5^1/_2$ mijl zichtbaar is. Dit eilandje is blijkens de kaart hoogstens 700 M. in middellijn.

Het geheele eiland Mengampit was zwaar begroeid, behalve op den top van den heuvel, die uit een tamelijk plat grasvlak bestaat, omdat men daar het bosch had omgekapt en, sedert weder verlaten, tuinen aangelegd. Evenals op de andere eilanden zijn de voornaamste voortbrengselen: miloe (mais), klappers, pisang, ijzerhout (sideroxylon), bataten en „cété", een aardvrucht, die veel op den Europeeschen beetwortel gelijkt. Ook komt hier veel ebbenhout voor, doch van mindere hoedanigheid dan op andere eilanden. De drie nederzettingen of kampongs liggen aan den zuid- en zuidwestkant.

Karaton is geheel vlak, doch aan de noordzijde zijn een paar heuvels van ongeveer 200 voet hoogte, terwijl het onbewoonde Mengnoepoe evenzeer vlak doch zeer boschrijk is. Van de zuidelijke groep zijn Itata en Onrata door een gemeenschappelijk rif omgeven en worden door de inboorlingen ook met den naam Karaton aangeduid. Op het lage maar begroeide naburige Marokka komen veel schildpadden voor, die door de bewoners van Karaton worden gebruikt.

Dit eiland werd in April 1886 door den Marine-stoomer Bali bezocht, omdat in de jaren 1885 en 1886 zoowel hier als op de Sangi- en Talauer-eilanden hongersnood en cholera heerschten, waartoe een oorlogsschip was gezonden om hulp te brengen.

De bewoners der Nanoesa-eilanden zijn allen heidenen, zij schijnen goedaardig en leven hoofdzakelijk van de vischvangst en het planten van maïs en bataten. Met het ruimschoots voorhanden hout worden prauwen getimmerd, waarvan er vele naar andere eilanden worden uitgevoerd. Hoewel tijdens het bezoek velen over gebrek aan voedsel klaagden, zag men toch varkens en kippen in de kampongs, doch op de vraag, waarom die niet geslacht werden, deelden de inboorlingen mede, dat deze slechts bij feestelijke gelegenheden werden gegeten. Zij wilden die varkens ook niet verkoopen, hoewel er een goede prijs voor geboden werd.

De kampong der negorij Karaton bestond uit zeven op palen gebouwde huizen, waarin soms 12 à 16 gezinnen huizen en waar al het vuil onder wordt geworpen. Op een aanmerking van den controleur, die mede reisde, waarom dit niet werd weggeruimd en verbrand, zeide het kamponghoofd dat hij zulks niet durfde omdat het al sedert onheuchelijke tijden de gewoonte was geweest het vuil daar te werpen. Langs een steile trap werd een van de huizen bestegen en werden de zieken uit het dorp, een 70-tal vermagerde, ongelukkige personen, door den medereizenden dokter-djawa van medicijnen voorzien. Er waren onder deze maar weinig vrouwen en in de bezochte woning hielden de vrouwen zich achter een soort van schutsel van atap verborgen, waar zij echter nog al eens nieuwsgierig over heen gluurden, terwijl zij niet onknap schenen. Zij dragen het bovenlijf onbedekt en een soort van sarong van „coffin", een stof, die uit de vezels van de klappernooten gemaakt wordt. Om den linkerarm dragen zij meestal uit schelpen vervaardigde ringen. De mannen waren zeer vuil. Eenigen droegen een lang kleed, dat er uitzag als een soort van „peignoir". Hun hoofdhaar was bij sommigen als een chignon opgemaakt, bij andere kort gehouden of gedeeltelijk afgeschoren. Geen hunner had een baard.

Het huis, waarin men zich bevond was zeer ruim en bestond uit 20 kamertjes, in elk waarvan voor elke familie het eten toebereid werd, behalve in een, dat als offerplaats diende. Hier lagen op een soort breede kist, die op vier houten stijlen rustte, waarvan de verbreede boveneinden op een menschenhoofd geleken, ontelbare als krissen, geweren, schilden, enz. uitgesneden houten voorwerpen, die als heilig beschouwd werden. Behalve deze bestonden de offeranden uit potten, waarin beschimmelde eetwaren. Bij dat offeren, dat op ongeregelde tijden plaats vindt, wordt gewoonlijk in dit vertrek door twee vrouwen met bamboezen waaiers in de hand een dans uitgevoerd. Bij deze ceremonie wordt een reukwerk van damar en amber gebrand. Dat de gebruikelijke wapens meestal van hout zijn, wijst op de geringe weerkracht der bevolking.

In de jaren 1885 en '86 traden vele inboorlingen in dienst bij de Batjan-maatschappij, die met het stoomschip Batjan koelies liet werven. Het loon bedroeg 12½ gulden per maand met vrije kost. Door den hongersnood waren velen gedwongen werk te zoeken of werden door hunne verwanten daartoe gedreven, omdat zij dan dadelijk van die maatschappij een voorschot in rijst konden krijgen. Ook tijdens het bezoek van de „Bali" waren er verscheidenen, die vroegen om in dienst te mogen komen.

De weg door de kampong naar het strand had een schilderachtig voorkomen en passeert langs eenige oude waringins, waarvan de luchtwortels phantastische bogen vormden.

De taal van deze inboorlingen is verwant aan die van de bewoners der zuidelijke Philippijnen, doch eenigen verstaan en spreken Maleisch.

Aan het slot van zijn artikel zegt de heer E. W. uitdrukkelijk dat de op eenige kaarten voorkomende Menangis-eilanden niet bestaan, doch vermoedelijk met eenige der Nanoesa-eilanden verwisseld zijn. Volgens een later bericht is de omvang van de ramp nog grooter dan aanvankelijk gedacht was en is ook het eiland Miangas (Palmas) en het noordelijk deel van Karakelang geteisterd. Het eerstbedoelde eilandje ligt op de zeekaart op 5° 35′ N. B. en 126° 36′ O. L., terwijl Karakelang het grootste van de Talaut- of Talauer-eilanden is.

De Eenige die hem lief had.

„Sarina!"

„Saja, toean." — Zoo snel haar oude beenen haar dragen konden, liep de oude gedienstige naar het bed van haar heer, dat in het rustig halfdonker vaalwit schemerde.

„Toeloeng pakejan."

„Massa, toean . . . toean sakit," prevelde zij, verontrust. Haar oud, gerimpeld gezicht onder het spaarzaam geworden grijze haar stond in angstige spanning.

„Maoe pigi di mana?"

„Traperdoeli . . . Godverd . . ." vloekte de zieke en hief zich op. Gelaten hielp zij hem over zijn Indisch négligé een kaal geworden jas en broek aantrekken, en bracht zijn kousen en schoenen. Onder allerlei uitroepen van pijn en ongeduld kleedde hij zich verder aan. — Zij durfde haar vraag niet meer herhalen, maar na een poos voor zich uit gestaard te hebben, zei ze plotseling:

„Toean tjari doewit?"

Hij antwoordde niet en keek haar niet verder aan, strompelde de gang door naar de voorgalerij, die te blakeren lag in de heete middagzon.

Het huis was vuil, armoedig en van de afschuwlijkste banaliteit. De wreede tropische zon belichtte het zonder medelijden. Onwillekeurig viel het hem op; ook zag hij dat van de enkele stoelen die om de ronde tafel stonden, de rottan zittingen gescheurd waren. Een enkele bloempot van smakeloos model bevatte een Crotonplant, stoffig en ziekelijk.

De witte muren waren vaal met hier en daar groote plekken groen uitgeslagen vocht.

De weg die bijna langs zijn woning ging, lag verlaten in de verzengende middaghitte. De klapperboomen op zijn erf schenen te bukken onder het gewicht van een te geweldige zonnewarmte.

Stof lag dik op de struiken aan den ingang en op de steenen paaltjes, die zijn erfje scheidden van den straatweg.

Een armoedig, ellendig boeltje — maar toch nog zijn thuis. Tot

hoe lang? — Hij had al zoo vaak bedreigingen gekregen van zijn huisheer, omdat de huur niet betaald werd. Tot hoelang zou zijn lankmoedigheid duren?

Er moest geld verdiend worden. Hoe? Waar? Hij wist het niet. Maar het moest.

God, wat brandde zijn hoofd, wat knikten hem de knieën! Maar hij moest. . .

Sarina zag hem na, zooals hij den weg opging. Een windvlaag dreef een hooge stofwolk voort die hem omgaf en hem een poos onzichtbaar maakte.

Zij schudde 't hoofd. Haar hart was vol weemoed over hem. En toch had hij haar niet verwend met genegenheid, zelfs niet met voordeel.

Zij had hem als kleine jongen gedragen in haar slendang: een vroolijk, mooi jongetje, waarop zij dol geweest was. Later, toen hij terugkwam uit Holland, waarheen men hem gestuurd had voor zijn opvoeding, (een vrijwel mislukt product van educatie buitenshuis), had ze hem bij zijn ouders weer mogen bedienen.

Hij was nooit aardig of vertrouwlijk met haar geweest, hij beschouwde haar als iets dat een deel uitmaakte van zijn jeugd, iets dat men gebruikte voor allerlei diensten, een gemakkelijk, nuttig meubel — een arme, trouwe ziel — en dàt was haar genoeg geweest.

Hij had als jongen veel streken uitgehaald, veel dingen waarvan zijn ouders niet weten mochten en waarin zij hem van dienst geweest was, zonder recht te weten wat zij deed. Toen was hij eindelijk op de cursus voor ambtenaar klaar gekomen en vertrok als contrôleur naar de binnenlanden. Een tiental jaren zag zij hem niet weer — toen was hij plotseling in de hoofdstad terug. De menschen zeiden dat hij ontslagen was wegens drankzucht.

Hij zocht allerlei baantjes, verhuisde elke drie maanden en 't laatst was hij hier komen wonen, in een der armoedigste buurten van de stad.

Sarina was bij hem gekomen. Veel betaling gaf hij haar niet, vriendelijke woorden nog minder, maar zij bleef. Zij bleef, omdat ze wist, dat niemand anders — geen enkele harer geloofsgenooten — zou blijven bij zulk een driftig, ruw man die zóó dronk als hij en zóó slecht betaalde. Zij bleef, omdat zij wist dat hij dagen geen eten zou hebben als zij hem niet gaf van haar eigen rijst; zij bleef, omdat zij van hem hield en hem niet kòn overlaten aan zijn ellende. Hoe vaak had zij getracht hem af te houden van dien afschuwlijken

drank, dien duivel, die hem in zijn klauwen greep, zoodra er maar eenig geld in huis was.

En nu was hij eenige weken geleden ziek geworden. Zij had hem opgepast.

Niemand was er naar hem komen kijken. Zijn familie was gestorven en vrienden had hij niet.

. . . . . .

Het werd avond en Sarina had de eenige lamp in huis opgestoken om haar heer op te wachten. De tafel werd sinds lang niet meer gedekt — linnen en servies waren verdwenen langzamerhand — maar op een frisch groen pisangblad in de net gevlochten bakoel dampte de witte rijst. Een lombok en een komkommer lagen er naast. Een eenvoudig maal, maar door haar zelve bereid en . . . betaald.

Er kwam niemand voorbij. De avondschaduwen kropen op tegen de boomen waar de vogeltjes slaapdronken woelden.

In de schemering leek alles niet zoo leelijk meer. Een waas van schoonheid werd gespreid over huizen en boomen en toen de stralen van de opkomende maan in hellen glans trilden over de kruinen der klapperboomen, scheen het of alles betooverd was.

Sarina was op de treden van de voorgalerij neergehurkt en keek peinzend naar buiten. Zooeven had zij bezoek gehad van haar kleinkind, dat er voor de honderdste keer op had aangedrongen haar dienst te verlaten en bij hen in de kampong te gaan wonen.

Wat deed zij hier toch bij dien vreemden heer? Alleen, slecht betaald, afgesnauwd, verwaarloosd, wàt drong haar toch te blijven? Werd ze niet oud en stram en zou ze niet veel gelukkiger zijn als zij te midden van haar kinderen en kleinkinderen een rustigen ouden dag genieten ging?

Sarina had geknikt en had toen haar kleinkind weggestuurd met een „tot morgen." Zelve wist ze niet recht waarom ze bleef. Zij kon immers weggaan — niets en niemand dwongen haar.

Maar toean. . . .? Waarom kwam hij niet? Als hem maar geen ongeluk was overkomen. Zoo zwak nog. . . kassian. . ."

De avond verliep en ook de nacht.

Haar heer bleef weg.

Den volgenden morgen was zij zoo ongerust, dat zij den weg opging, hier en daar vragend of men hem niet gezien had.

Een eind verder stond een armoedig kroegje, door een Chinees gehouden en waar zij wel eens arak had moeten koopen voor haar heer.

De Chinees zat op een bankje aan zijn deur met de bloote beenen opgetrokken.

Op de vraag of hij haar toean ook gezien had, knikte hij met een afwezigen blik.

Toen vertelde hij, dat mijnheer gisteravond bij hem geweest was met een anderen heer, en dat ze veel gedronken hadden.

Waarheen hij toen gegaan was?

Hij wist het niet.

Sarina trok verder. Waar, waar zou ze toch iets te weten komen? Vruchteloos zocht zij, liep zij rond. Zóo moe, zóo moe werden haar oude leden.

Zij kòn niet meer.

En toen zij thuis kwam, welk een schrik!

Daar waren heeren bezig het weinige meubilair, dat nog in huis stond, uit te laten dragen. Zij begreep er niets van, tot men haar vertelde dat het was omdat de huur maar niet betaald werd.

De oude vrouw agiteerde zich en wrong wanhopig haar magere, bruine handen. Wat moest er nu gebeuren ? Wat nu? — En zie, op 't zelfde oogenblik zag zij een wankelende, miserabele figuur het erfje opkomen. . . Haar heer, maar ach, hoe droevig, hoe hartverscheurend van ellende in zijn slordig, bemodderd pak met de bloedbeloopen oogen in het vertrokken gezicht, bevend over al zijn leden!

Dicht bij de treden van de voorgalerij zakte hij in elkaar.

Sarina was dadelijk bij hem.

„Mati! Mati!" gilde zij.

Maar neen, hij was nog niet gestorven.

Een lange rottanstoel werd bijgeschoven.

Zij legden hem daarop.

„Waarheen?" vroegen de koelies, spotlachend, geamuseerd door het schouwspel van een Europeaan in ellende.

Bij mij, in de kampong." Sarina zei het beslist. Eén rustig plekje om er te sterven moest hij toch hebben, de arme.

Zijn oogen openden zich. Hij keek de trouwe oude aan. En glansde er in zijn oogen iets als dankbaarheid?. . .

Zij brachten hem in het huis van Sarina's kinderen en op een baleh-baleh, flauw beschenen door een walmend oliepitje, omgeven door de nieuwsgierige en toch bescheiden familieleden van Sarina, gaf hij des avonds den geest, zijn hoofd in de handen van haar, de eenige die hem liefhad.

F.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

H. N. Kiliaan: Madoereesch-Nederlandsch Woordenboek. *Tweede deel.* Leiden, Boekhandel en Drukkerij, voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°.

D. J. Hulshoff Pol: Beri-Beri. Voorkoming en genezing door toediening van katjang-idjo (Phaseolus Radiatus L.). Amsterdam, J. H. de Bussy. 1904. gr. 8°. [1])

Dr. H. Claassen und **Dr. W. Bartz**: Die Zuckerindustrie. I. Die Zuckerfabrikation. Mit 79 Abbildungen im Text. Leipzig und Berlin, Druck und Verlag von B. G. Teubner. 1905. 8°. [Teubners Handbücher für Handel und Gewerbe.]

A. S. H. Booms: Verspreide novellen en schetsen uit het militaire leven in Nederlandsch Indië. Rotterdam, Gebrs. Poor. [1904]. 8°.

Dr. K. Sapper: In den *Vulcangebieten Mittelamerikas* und *Westindiens*. Reiseschilderungen und Studien über die Vulcanausbrüche der Jahre 1902 bis 1903, ihre geologischen, wirthschaftlichen und socialen Folgen. Mit 76 Abbildungen im Text und auf 28 Tafeln, 2 Lichtdrucktafeln und 3 lithogr. Tafeln. Stuttgart, (E. Nägele). 1905. 8°.

Clive Day; Nederlandsch beheer over Java gedurende drie eeuwen. Vertaling uit het Engelsch van **H. D. H. Bosboom** 's Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon. 1905. 8°.

Surinaamsche Almanak voor het jaar 1905. Paramaribo, Erve J. Morpurgo (1904). 8°. Met portret.

A. van Houtum: De particuliere landerijen (bewesten de Tjimanoek) op Java. (*Niet in den handel*). Amsterdam, J. H. de Bussy. 1905. 8°.

J. H. Lieftinck & Zoon: Tabak. Jaarbericht over 1904. (Amsterdam, 1904). 8°.

Java Kinabast. Beschouwingen en gegevens over de jaren 1900—1903 samengesteld en uitgegeven door **A. Trivelli** en **F. Mohr**. Amsterdam. (Amsterdam, M. J. Portielje, 1904). 8°.

Statistiek van den **handel**, de **scheepvaart** en de **in- en uitvoerrechten** in Nederl.-Indië over het jaar 1903. Samengesteld bij het Departement van Financiën. Batavia, Landsdrukkerij. 2 dln. 4°.

Algemeen Verslag van het **Europeesch** middelbaar en lager **onderwijs** in Nederlandsch-Indië over 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°.

A. J. van Stockum: Verslag van de Saramacca-expeditie [Suriname]. (Met een algemeene kaart, 3 kaartjes en 6 platen). (Overgedrukt uit het „Tijdschr. van het Kon. Nederl. Aardr. Genootschap, jaargang 1904".). Leiden, voorheen E. J. Brill. 1904. 8°.

Handboek voor Cultuur- en Handels-ondernemingen in Nederlandsch-Indië. Zeventiende jaargang. 1905. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1904. 8°.

---

1) Besproken in *De Indische Mercuur*, 1905, No. 1, door Dr C. L. van der Burg.

Dr. G. Wegener: Reisen in Westindischen Mittelmeer. Fahrten und Studien in den Antillen, Colombia, Panama und Costa Rica im Jahre 1903. (Mit zahlreichen Abbildungen und Kartenskizzen). Berlin, Algemeiner Verein für deutsche Literatur. 1904. 8°.

Prof. Dr. W. Sievers: Asien. Zweite Auflage. (Mit Tafeln, Karten und Illustrationen). Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut". 1904. 8°. [Bl. 587—656 behandelen de „Malayische Archipel".]

B. TIJDSCHRIFTEN ENZ.

Tijdschrift van het Ned. Kon. Aardr. Genootschap. *2e Serie, dl. 22 (1905), No. 1.* Verslag van de Gonini-expeditie [Suriname], door A. FRANSSEN HERDERSCHEE (met kaart, platen, illustraties en figuren). Met Bijlage I: Verslag van de astronomische plaatsbepalingen, door C. H. DE GOEJE. II. Lijst der verzamelde ethnographische voorwerpen. III. Verslag omtrent de medegedeelde afdrukken van ornamenten, door Jhr. L. C. VAN PANHUYS. — Aanteekeningen omtrent de afdeeling West-Nieuw-Guinea, ontleend aan officieele Verslagen, door Red. (met kaarten). — Tapanahoni-expeditie [Suriname], door Red. — Literatuur-overzicht Oost-Indische Archipel en Ned. West-Indië.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *7e Volgr. 4e Dl. (1905), afl. 1 en 2.* Niassische Texte mit Deutscher Uebersetzung, von H. SUNDERMANN. — Amângku Buwâ â II (Sëpuh), Ngajogyâkartâ's tweede Sultan. (Naar aanleiding van een Javaansch Handschrift) door Prof. C. POENSEN. — Een oud Indonesisch sprookje in Lòdasch en Tobasch gewaad, door C. M. PLEYTE. — Eenige plaatsen uit de Nâgarakrëtâgama betreffende Hayam Wuruk, door Prof. Dr. H. KERN. — Ibadioe. door Prof Dr. H. KERN. — Verbetering. — Notulen van Bestuurs- en Algem. Vergaderingen van 21 Mei, 13 Juni, 17 Sept., 15 October en 19 November 1904.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 27 (1904), afl. 5/6.* Beantwoording van de bij schrijven van den Gouv.-Secretaris van 3 Maart 1903, No. 731, gestelde vraagpunten nopens het landbouwcrediet, voor zoover de Afdeeling Bangil, Residentie Pasoeroean betreft. — De splitsing van het corps ambtenaren bij het B.B., door C. A. VAN AFFELEN VAN SAEMSFOORT. — Iets over de verboden graden bij huwelijken in de Padangsche Bovenlanden, door O. P. BESSELING. — Bijvoegsel op de Nota over identificatie volgens systeem BERTILLON, door H. P. WAGNER. — Zachte dwang; theorie en practijk, door C. J. HASSELMAN. — Kamerdebatten over de oprichting van een Landbouwdepartement (slot). — Vermeerdering van het schrijfwerk, door C. J. HASSELMAN. — Jaarverslagen van de Poerwokertosche; Batavasche; Soemedangsche; en Djombangsche Hulp-, Spaar- en Landbouwcredietbanken. — *Varia*: De Java-Bode over het Rapport van Mr. VAN DEVENTER. — Deutscher Rechtsbund. — Erfelijkheid en verlossingen.
Bijlage: Register A van maandelijks, driemaandelijks, enz. in te dienen periodieken, Residentie Pasoeroean.

Vragen des Tijds. *31e Jaarg. (1904/05). Jan. 1905.* Geneeskundige Statistiek in Ned.-Indië, door Dr. J. H. F. KOHLBRUGGE.

Vragen van den Dag. *20e jaarg. (1905) Afl. 1.* Dr. H. BLINK: Eenige bladzijden uit de geschiedenis der economische ontwikkeling van de inlanders op Java.

Eigen Haard. *30e jaarg. (1904). No. 49.* De Tenimber-eilanden en hare bewoners (met afbeeldingen). *31e jaarg. (1905), No. 1.* Schetsen van Bali en Lombok, dóor W. O. J. NIEUWENKAMP (met afbeeldingen).

De Gids. *68e jaarg. December 1904.* Vertellingen uit den Indischen Archipel [Bespreking van T. J. BEZEMER: Javaansche en Maleische fabelen en legenden; en: Volksdichtung aus Indonesien. Sagen, Tierfabeln und Märchen.]

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap *Dl. 48 (1904), 4e Stuk. Land- en Volkenkunde*: Een en ander aangaande de Karo-Bataks, door J. H. NEUMANN. — Bijgeloovige gebruiken, die door de Javanen worden in acht genomen bij het bouwen hunner huizen. door D. LOUWERIER. —

Javaansche verhalen, door S. LUINENBURG. — *De Zendingswetenschap*: De Madoereesche taal in betrekking tot de Prediking en de Bijbelvertaling, door H. VAN DER SPIEGEL. — De vrouw in den dienst der Christelijke liefde op het terrein der zending, door J. H. MEERWALDT.

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg.* (*1905*), *1 Januari*. Schetsen van Java's Zuidkust in woord en beeld. II: Volksvoeding en Zeevischvangst, door R. A. EEKHOUT (met vervolg en Naschrift van wijlen Dr. A. G. VORDERMAN in het nummer van *15 Januari*). (Met afbeeldingen).

De Indische Mercuur. *27e jaarg.* (*1904*), *No. 52*. Bijdrage tot de geschiedenis der Getah-pertja-cultuur op Java, door Dr. W. BURCK. — Congres voor koffie- en andere bergcultures te Malang. — De Kultuur van Ficus elastica. Naar het Duitsch van LAUDIEN, door R. W. T[UINZING].

Id. *28e jaarg.* (*1905*), *No. 1*. De wereld-productie en consumptie van thee. — Productie en verbruik van Cacao in 1903/4. Eenige kantteekeningen bij het Nijverheidsrapport van Mr. ABENDANON, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Indische tentoonstellingen (*zie ook No. 2*).

Id. *No. 2*. Suiker als veevoeder, door L. J. v. L[OOKEREN] C[AMPAGNE]. — De daling der katoenprijzen. — Een voorstel door W. G. LEEMBRUGGEN (*zie ook No. 3*). — Nieuw octrooi voor de Javasche Bank.

Id. *No. 3*. Kamers van Koophandel in de kolonie Curaçao. — Cassave en Tapioca. — De Rorako als schaduwboom, door A. F. HERRMANN.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *12e jaarg.* (*1904*), *No. 19*. Cultuur van suikerriet zonder tusschengewassen, door J. D. KOBUS. — Suikerproductie der wereld van af 1876/77 tot 1902/03.

Id. *No. 20*. De natuurlijke brandstoffen bij de Java-suikerindustrie, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Het onderzoek van materialen voor onze suikerfabrieken, door J. VAN DER LINDEN. — Nogmaals de suikerbepaling in ampas, door G. T. BREYMAN.

Id. *No. 21*. De opening van het nieuwe gebouw van het Proefstation Oost-Java (met platen), door W. C. DICKHOFF. — Nawerking van stalmest, door J. D. KOBUS. — Java-suikeruitvoer over de maand Januari t/m. Juni.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van Oud-leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaarg. Januari 1905*. Indische komkommervruchten, met afbeeldingen, door F. A. VON STÜRLER.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 69. December 1904*. Mr. C. Th. van Deventer over het verzamelen van steenen in 's lands bosschen, door A. E. J. BRUINSMA. — De beslissing in zake Djambi. — Beschouwingen over het rapport van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, door G. N. VERLOOP. — Exploitatie door den Staat van spoorwegen, aangelegd door particulieren, door A. W. E. WEYERMAN. — Kickxia Elastica Preuss (Een Afrikaansche Kaoutchoucboom) door W. G. LEEMBRUGGE — De stijging van de Kaoetsjoekprijzen gedurende de laatste jaren door A. B. — Zout bij de Siameesche visch, door H. ABRAHAMSON. — Productenmarkt. — Europeesche houtmarkt. — Persoverzicht.

Annales du Jardin Botanique de Buitenzorg. *Vol. 19* (*1904*). *2e Partie*. M. TREUB. Nouvelles recherches sur le role de l'acide cyanhydrique dans les plantes vertes (Explication des planches XII—XX). — J. C. COSTERUS and J. J. SMITH. Studies in Tropical Teratology (with plates XXI—XXV).

's Lands Plantentuin. Bulletin de l'Institut botanique de Buitenzorg. *No. XIX 1904*. Catalogus Bogoriensis novus plantarum phanerogamarum quae in horto botanico bogoriensi coluntur herbaceis exceptis, auctore Prof Dr. B. P. G. HOCHREUTINER.

Indisch Militair Tijdschrift. *35e jaarg.* (*1904*), *No. 12*. Onze jongte vestiging op Ceram, door E. L. A. BOUMAN (met kaart.) — Het gebruik van veld-artillerie in afwisselend open en bedekt, doorsneden terrein. Eenige opmerkingen, door X. — Het gebruik van de artillerie gedurende de tweede Atjeh-expeditie tusschen 26 Dec. 1873 en 7 Jan. 1874, door P. (met plaat). — Geschut te velde voor het Ned.-Indische Veldleger, door A. J. GOOSZEN. — Het Inlandsche element van ons leger, door SENIS. Draadlooze Telegraphie. — Kustverdediging, door X (vervolg). — *Varia. Litteratuur-overzicht*, enz.

De Militaire Gids. *24e jaarg.* (*1905*) *1e Afl.* Soerabaja en de onderzeesche mijnen, door J. VAN DER ELST

Weekblad voor Indië. *1e Jaarg. No. 28.* Mijn reis over Java en nog wat, door A. FRIEDENTHAL (*zie ook No. 30 en 31.* — De tentoonstelling van producten van land- en tuinbouw te Blitar, door M. VAN GEUNS (met platen).
Id. *No. 29.* GUIDO GEZELLE, door Dr. B. BROERSMA. — De moordaanslag te Koetaradja in den avond van 22 Sept. jl. (met portretten). — Das Lied vom braven Atjehmann, von POA TAU.
Id. *No. 30.* De tocht van de colonne VAN DAALEN door de Gajoelanden (met kaarten en platen, *zie ook No. 31.*) — F. G. C. DEGENT, door R. B. M. (met portret). — Iets over „Brieven van een Indischen Nurks", door MISSI VAN MEILAND.
Id. *No. 31.* Van heerlijk Insulinde, door F. P. H. PRICK VAN WELY, — 't Behoud van den Bäråboedoerbouwval, door Dr J. GRONEMAN. — Berijmde geschiedenis, van Ned.-Indië, door W. VAN DELFT. — Dessa-drama, door G. STOLL, (*zie ook No. 32*)
Id. *No. 32.* De karaktervorming der Indo's, door M. VAN GEUNS. — Een volksbelang, door A. F. HERMANN. De feesten te Djokja, van 2—8 Nov. (met platen), door F. TER HORST—DE BOER. — Het zevende koffle-congres te Malang, door M. VAN GEUNS. (met plaat).

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1904-1905. 4e aflevering. Vergadering van 25 Nov. 1904. Discussie over* De zeemacht in Nederlandsch-Indië en een en ander omtrent hare samenwerking met de landmacht aldaar, door J. P. VAN ROSSUM.)

Neerlandia. Orgaan van het Alg. Nederl. Verbond. 9e jaarg. (1905) No. 1. Iets over Suriname, door FRED. OUDSCHANS DENTZ.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg.* (*1904/05*) *No. 41.* Over Selepèn [of sigarenkokers van pandan of fijn gras], vervaardigd in de Afd. Karanganjar.
Id. No. *42.* Lombok [Voordracht van J. C. VAN FERDE in het Indisch Genootschap over het grondbezit op Lombok].
Id. *No. 43.* Indische Kunstnijverheid, door J. GRONEMAN. — Het debat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het Rapport Rhemrev (Voordracht met discussie, door P J. KOOREMAN, in de Vereeniging „Moederland en Koloniën".) (*Zie ook No. 44 en 45*).

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *10e jaarg.* (*1904*), *afl. 6* Batavia in de 20e eeuw, door Jonkvr. [H. B.] DE LA BASSECOUR CAAN (geïllustreerd met penteekeningen door J. A. H. SCHERP te Batavia.

Maandbericht van het Ned. Zendel. Genootschap. *Januari 1905.* Wat de slavernij der Toradja's voor de Zending beteekent, door ALB. C. KRUIJT. — Over de Karo-Bataks, door J. H. NEUMANN.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *Januari 1905.* Eenige schetsen uit 't werk te Pangharèpan en Soekaboemi, door H. MÜLLER.

Petermann's Mitteilungen. *50. Band* (*1904*). *Heft 11.* Het „Literaturbericht" bevat tal van besprekingen van tijdschriftartikelen en werken over Ned. Indië.

Journal of the American Oriental Society. *25 th. Volume* (*1904*), *second Half.* The influence of war and agriculture upon the religion of Kayans and Sea Dyaks of Borneo by Miss M. MORRIS.

Globus *Bd. 86* (*1904*). *Nr. 23.* H. SINGER: [Bespreking van] Dr. A. W. NIEUWENHUIS: Quer durch Borneo, I.

Der Tropenpflanzer *October 1904.* Büsgen: Die Organisation des Forstwesens auf Java.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 22 December 1904 — 23 Januari 1905.

De in de vorige verslagperiode aangevangen daling van cultuurwaarden kwam spoedig tot staan. Wel bleef de stemming voorloopig lusteloos, doch zulks viel zamen met handhaving der koersen. Na de eerste week in Januari wakkerde de belangstelling weder aan, op berichten van eene nieuwe rijzing der suikerprijzen en op het gerucht, dat voor den, eerst na Mei 1906 leverbaren, nieuwe Java-oogst winstgevende prijzen konden worden gemaakt; helaas bleek dit bericht later voorbarig. Niettemin blijft de tendenz vast.

Op de tabaksaandeelenmarkt verschenen heel wat inkoopers in verband met de oogstberichten van Sumatra; het wordt algemeen als een gunstig verschijnsel beschouwd, dat de komende oogst zooveel kleiner is dan oogst 1903. Eene nagenoeg algemeene rijzing kenmerkte deze afdeeling.

Petroleumaandeelen waren deze geheele maand lusteloos en bleef de omzet beperkt. Slechts in de Moeara Enim's was eenige beweging op dividendverwachtingen.

De mijnaandeelen bleven nagenoeg op één peil. Obligatiën Nederl. Ind. Mijnbouw Mpij kwamen wat vooruit op bericht van de aanneming der reorganisatieplannen door de Vereeniging van Obligatiehouders. Eveneens was er eenige beweging in Soemalata's en Kwandang-Soemalata's.

Van scheepvaart en transportaandeelen valt ditmaal niets bijzonders te vermelden.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Alg. Consignatie Bank	$11^{7}/_{8}$ %
$2^{1}/_{2}$ % Pandbr.	Ned. Ind. Administratiekantoor en Hulpbank	$3^{1}/_{8}$ „
Aand.	Borneo Sum. Maatschappij	$^{1}/_{4}$ „
„	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$1^{1}/_{2}$ „
Pref. Aand.	„ „ „ „	$6^{1}/_{8}$ „
Winst Aand	„ „ „ „	$^{1}/_{16}$ „
Aand.	Handels Vereeniging Amsterdam	$4^{3}/_{4}$ „
4 % Oblig. '85	„ „ „	$^{3}/_{4}$ „
Aand.	Int. Cred-. en Handelsv. Rotterdam	2 „
„	Java Bank	$3^{1}/_{4}$ „
„	Koloniale Bank	$2^{1}/_{4}$ „
Pref. Aand.	„ „	$^{3}/_{4}$ „
5 % Oblig.	„ „	$1^{1}/_{8}$ „
Aand.	Ned. Handel Maatschappij	$^{1}/_{4}$ „
Cert.	„ „ „	$1^{3}/_{16}$ „
Rescontre.	„ „ „	$1^{5}/_{16}$ „
Aand.	Ned. Indische Handelsbank	4 „
4 % Oblig.	„ „ „	$^{1}/_{4}$ „
Aand.	Mij. tot Exploitatie der Suikerfabriek Badas	$6^{1}/_{2}$ „
„	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	4 „
„	Java Cultuur Mij.	$5^{3}/_{4}$ „
5 % Oblig.	„ „ „	$^{1}/_{4}$ „
Aand.	Mij. tot expl. der Suikerfabriek Kalibagor	$13^{1}/_{2}$ „

Aand.	Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran . . .	8 %
5 % Oblig.	Ned. Ind. Houtaankap-Maatschappij.	1½ „
Aand.	Mij. tot Expl. der Suikerond. Sentanen lor etc. .	¼ „
„	Amsterdam Deli Compagnie	20 „
Cert.	„ „ „	26½ „
Aand.	Tabak Maatschappij Arendsburg	20 „
Certif.	„ „ „	29 „
Aand.	Asahan Plantage Mij	3½ „
„	Bezoeki Tabak Maatschappij.	5½ „
„	Deli Batavia Maatschappij	13 „
Cert.	„ „ „	17 „
Aand.	Deli Cultuur Mij	⅜ „
„	Deli Maatschappij	15 „
Certif.	„ „	4 „
Aand.	Holl. Sumatra Tabak Maatschappij	4 „
Aand. A.	Langkat Cult. Mij.	10½ „
„	Langkat Tab. Mij. Serie A.	13½ „
„	„ „ „ „ B.	8 „
„	Medan Tabak Mij..	2 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Mij.	5 „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	3 „
Aand.	Senembah Maatschappij	8 „
Certif.	„ „	18 „
Aand.	Soengei Bedjankar	5¼ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	22½ „
„	Sumatra Plantage Mij	6¾ „
„	Java-China-Japanlijn 1e Serie	¼ „
„	Rotterdamsche Lloyd	½ „
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	1⅛ „
Pref. Aand.	Dordtsche Petr. Industrie Mij.	2 „
Aand.	Java Petroleum Mij.	⅝ „
„	Petroleum Mij. Moeara Enim.	11/16 „
5 % Oblig.	„ „ „ „	¼ „
6 % Cum. Pref.	Aand. A. Perlak Petr. Mij.	3 3/16 „
3 „ „ „	„ B „ „ „	3⅛ „
Aand.	Expl. Mijnb. Mij. Kwandang Soemalata	7⅞ „
„	Ned. Ind. Mijnb. Mij.	1¼ „
10 % Oblig.	„ „ „ „	1½ „
Aand.	Noord Celebes Mijnbouw Maatschappij	⅛ „
„	Redjang Lebong Mijnb. Mij.	3 „
„	Mijnbouw Mij. Soemalata.	2⅛ „
„	Tjenako Steenk. Mij. A.	3 „
4 % Oblig.	Deli Spoorweg Mij.	½ „
4 „ „ 1902	„ „ „	½ „
2½ % Oblig. 1896	Ned.-Ind. Spoorweg Mij.	2¼ „
Aand.	Batavia Electrische Tram Mij.	3⅞ „
5 % Oblig.	„ „ „ „	3¼ „
Aand.	Kediri Stoomtram Mij.	⅛ „
„	Madoera Stoomtram Mij.	15/16 „
Pref. Aand.	Madoera Stoomtram Mij..	5 „
Oblig.	„ „ „	⅛ „
4 % Oblig.	Malang „ „	3 „
Aand.	Modjokerto „ „	1½ „
Cert. v. 4 % Obl.	Modjokerto „ „	11 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij	9 11/16 „
„	Pasoeroean Stoomtram Mij	1¾ „
„	Probolinggo Stoomtram Maatschappij	2 „
4 % Obl.	Samarang Joana Stoomtram Mij	1 „
Aand.	Samarang—Cheribon Stoomtram Mij.	2½ „
Oblig.	„ „ „ „	1 „

Lager werden genoteerd:

Likw. Aand.	Barge c. s.	$^{15}/_{16}$ %
5 % Oblig.	Ned.-Ind. Landbouw Mij.	$^{5}/_{8}$ „
Aand.	Deli Padang Mij.	$5^{5}/_{8}$ „
„	Padang Tabak Mij.	1 „
„	Rotterdam Deli Mij.	$2^{3}/_{4}$ „
„	Serdang Tabak Mij. A.	1 „
C. v. g. Aand.	United Langkat Plantations Co.	$1^{1}/_{2}$ „
4 % Obl.	Java—China—Japanlijn	$1^{3}/_{8}$ „
Aand.	Kon. Paketvaart Maatschappij	3 „
Obl.	„ „ „	$1^{5}/_{8}$ „
Oblig. uitg. 1903	„ „ „	$^{3}/_{4}$ „
4 % Obl.	Rotterdamsche Lloyd	2 „
4 „ „	Stoomvaart Mij. Nederland.	4 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petrm.-br. in Ned. Indië.	$7^{1}/_{2}$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „ „ „	$8^{1}/_{2}$ „
Aand.	Petr. Mij. Moesi Ilir	$1^{1}/_{2}$ „
„	Petr. Mij. Sumatra Palembang	$63^{1}/_{2}$ „
„	Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij	$17^{1}/_{2}$ „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	1 „
Aand.	Singkep Tin Mij.	7 „
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	$1^{3}/_{4}$ „
$3^{1}/_{2}$ % Obl.	„ „ „ „	1 „
4 % Oblig.	Kediri Stoomtram Maatschappij	1 „
Aand.	Malang Stoomtram Mij.	3 „
$4^{1}/_{2}$ % Oblig.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	$^{1}/_{4}$ „
$4^{1}/_{2}$ „ „ 1901	„ „ „	$^{1}/_{4}$ „

DIVIDENDEN.

Peninsular and Oriental Steamship Company	13 %
New Singapore Ice Factory Limited	5 „
The Shell Transport en Trading Company Limited	5 „
Maatschappij tot expl. van de Suikeronderneming Koning Willem II.	10 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Pref. Aand.	Oostersche Hypotheekbank	90 %
Aand.	Javasche Bosch Exploitatie Maatschappij	95 „
„	Rotterdamsche Cultuur Mij.	$25^{1}/_{2}$ „
Gew. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	110 „
Pref. Aand.	„ „	130 „
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	f $42^{1}/_{2}$—f 49
Winst Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	f 50
„ „	Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran	f 25
Aand.	Ned. Ind. Tramweg Mij.	$141^{3}/_{4}$ %
„	Preanger Koffiecultuur Maatschappij	25 „
„	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	18 „
„	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	25 „
Opr. Aand.	Semarang—Cheribon Stoomtram Mij	f 575
„ „	Mij. tot expl. der Suikerfabriek Waroe	f 25
„ „	Suikerfabriek Kaliwoengoe te Soerabaia	83 %

Aand.	Tabak Mij. Ramboeng	9 %
„	Ned. Indische Electriciteit Mij	15½ „
„	Batavia Arak Mij	50 „
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	130 „
Scrips v. pref. aand.	„ „	120 „
Aand.	Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	81 - 88 „
Opr. bew.	Ned.-Indische Landbouw Maatschappij	ƒ 14—16
Aand.	Exploratie- en Mijnbouw Mij. Sumatra Serie A.	15 %
„	„ „ „ „ „ „ „ B.	12 „
„	Hollandsche Export Maatschappij	55 „
„	Surinaamsche Bank	150 „
Oblig.	Bataviasche Electrische Tram Mij	80 „
„	Pasoeroean Stoomtram Mij.	59—66⅜ „
Aand.	Billiton Maatschappij 1ste rubriek te 's Hage	ƒ 2240—2250
Gew. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	20—24½ %
Pref. Aand.	„ „ „	60 „
„	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	150—160 „
„	Tarakan Petroleum Mij.	40 „
1e pref. aand.	Oost Borneo Mij.	110—112 „
Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda.	46 „
Oblig.	„ „ „ „	96—97 „
Pref. Aand.	Maatschappij tot expl. der Suikerfabriek Badas	80—85 „
Aand.	Nederl. Scheepsbouw Mij.	150 „
„	Babat Djombang Stoomtram Mij	34 „
Gew. Aand.	Maatschappij tot expl. der Suikerfabriek Badas	55 „
Aand.	Landbouw Maatschappij Manang.	105 „
„	Probolinggo Stoomtram Mij	15 „
Opr. Aand.	Suikerfabriek Kalibagor	ƒ 120—140
nieuwe Aand.	Ned. Ind. Escompto Maatschappij.	112⅞—113 %
6 % Oblig.	Cultuur Mij Gending met winst bew	115 „
Aand.	„ „ Seboroh Serie B.	25 „
„	„ „ „ „ A.	75 „
Winst Aand.	Mij. tot Exploitatie der Suikerfab. Kalibagor	ƒ 500

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
N. I. Hyp. Bank.....Pbr. 4	100	100
Oosterschе Hyp. Bank.....Pref. Aand.	99 1/2	99 1/2
Borneo-Sumatra Maatschappij.....Aand.	103 1/4	103 1/2
Cultuur-Mij. d. Vorsteni..... „	89 1/2	91
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	162 7/8	169
„ „ „ „ .....Winst „ f	24 3/16	24 1/4
Handelsv. Amsterdam .....Aand.	135 1/4	140
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	105	104 3/4
„ „ ..... „ 4 1/2 „	103 3/8	103 3/8
„ „ '85 ..... „ 4 „	100 3/4	101 1/2
„ „ '94 ..... „ 4 „	—	101 1/2
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	108	110
„ „ „ .....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Java Bank.....Aand.	172 3/4	176
„ „ .....Cert. v. Aand.	—	—
Koloniale Bank .....Aand.	55 3/4	58
„ „ .....Pref. Aand.	75	75 3/4
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	102 1/8	163 1/4
Likw. Aand. Barge c. s.....Aand.	74 11/16	73 3/4
Ned. Handelmaatschappij .....Aand.	162	162 1/4
„ „ .....Cert.	161 7/16	162 5/8
„ „ .....Rescontre.	159	160 5/16
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	124	124
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	—	—
Ned. Ind. Handelsbank .....Aand.	104	108
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	99 3/4	100
Ned. Ind. Landbouw Mij..... „ 5 „	104 3/4	104 1/8
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	55 3/4	62 1/4
Crediet- en Handelsver. Banda..... „	46	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	115	115
Java Bosch Expl.-Mij .....Aand.	92 1/2	92 1/2
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	102
Java Cult. Mij.....Aand.	100	105 3/4
„ „ „ 1e Hyp.....Oblig. 5 pCt.	104 1/4	104 1/2
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek..... ..Cert. v. Obl. 5	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	113 1/2	127
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	—	103
Cult. Mij. Kali Tello.....Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	89	97
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	80	80
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij.....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	85 1/2	87
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.....Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo..... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij.... „	—	—
Cultuurmaatschappij Penampean.... „	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc Aand.	169¾	170
„ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102½	102½
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet.. Aand.	202	202
Cultuur-Mij Soember Redjo ..... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Temoeloes .... „	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh ..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschij.. Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij..... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo „	—	—
Amsterdam-Deli Comp.....Aand.	575	595
„ „ „ .....Cert.	573	599½
Tabak-Maatschappij Arendsburg....Aand.	500	520
„ „ „ ....Cert.	510	539
Asahan Plantage Maatschappij ....Aand.	40	43½
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.. „	32	32
Besoeki Tabak-Maatschappij..... „	82¾	88¼
Deli-Batavia Maatschappij..... „	449	462
„ „ „ .....Cert.	448	465
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	55⅞	56¼
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij....Cert. v. Aand.	300	300
Deli-Maatschappij .....Aand.	464	479
„ „ .....Cert.	466	470
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	61	55⅜
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	58	62
Kwala Pessilam Tabak Maatschij... „	—	—
Langkat-Cultuur Maatschappij A.... „	54½	65
„ „ „ B.... „	—	5¼
Tabak Mij. Langkat Soekaranda A...Pref. Aand.	9¼	9¼
Langkat Tabak Mij. Serie A .....Aand.	44½	58
„ „ „ „ B..... „	23¾	31¾
Langkat Mij.....Aand.	3⅜	3⅜
Medan-Tabak Maatschappij..... „	221	223
Namoe Djawie A.....Pref. Aand.	9¼	9¼
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij. ..Aand.	119	124
Padang Cultuur Maatschappij .....Pref. Aand.	47	47
„ „ „ B ....Aand.	18	18
Padang Tabak-Maatschappij..... „	125	124
Rotterdam-Deli-Maatschappij..... „	258½	255¾
Tabak Maatschappij Sakoeda.....Pref. Aand.	20	23
Senembah-Maatschappij .....Aand.	385	393
„ „ .....Cert.	381	399
Serdang Tabak Maatschappij A.....Aand.	142	141
„ „ „ B..... „	47⅞	52¾
Soengei Bedjangkar..... „	57	62¼
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	249½	272
Sumatra Plantage Maatschappij .... „	73¾	80½
United Langkat Plant .....Cert. v. g. Aand.	246½	245
Ned. Gutta Percha Mij.. .....Aand.	—	—
Ned.-Ind. Electriciteits-Maatschappij .Aand.	15	—
„ „ „ „ .Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van.	Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn 1 Serie	Aand.	106	106 1/4
Java-China-Japanlijn	Oblig. 4 pCt.	102 1/2	101 1/8
Kon. Paketvaart-Mij.	Aand.	156	153
„ „ „	Oblig.	102 5/8	107 1/2
„ „ „ uitg. 1903.	„	103	102 1/4
Rotterdamsche Lloyd	Aand.	100 1/4	100 3/4
„ „	Oblig. 4 pCt.	103	101
Stoomvaart Maatschappij Nederland.	Aand.	146 3/8	147 1/2
„ „ „	Oblig. 4 pCt.	105	101
Dordt. Petroleum Industrie Mij.	Pref. Aand.	120	122
„ „ „ „	Oblig. 4 1/2 pCt.	102 1/2	102 1/2
„ „ „ „ 1903.	Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij.	Aand.	19	19
Java Petroleum Maatschappij	Aand.	25 3/4	26 3/8
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn.	„ Cert. v. Aand.	569	562 1/2
„ „ „ „ „ „ „ „		572 1/2	564
Petroleum Maatschappij Moeara Enim	Aand.	114 1/16	114 3/4
„ „ „	Oblig. 5 pCt.	102	102 1/4
Petr. Mij. Moesi Ilir	„	49 3/4	48 1/4
Panolan Mij.	Cert. *f*	430	430
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. cum.	Pref. Aand. A	141 13/16	145
„ „ „ 3 „ „	„ „ B	77 3/4	80 7/8
Sumatra Palembang Petroleum Mij.	Aand.	63 7/8	63 1/2
Mijnbouw Mij. Bwool	Pref. Aand.	3	3
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata"	Aand.	49 7/8	57 3/4
Ned. Ind. Exploratie Maatschappij.	„	187 1/2	170
Ned. Ind. Mijnbouw-Maatschappij.	„	12 1/8	13 3/8
„ Oblig. 1e Hyp. 1901 10 pCt.		36 1/2	38
dito dito Cert. v. dito.		36	—
Noord Celebes Mijnbouw Mij.	„	6	6 1/8
Oost Borneo Maatschappij.	„	24 1/2	24 1/2
„ „ „	Pref. Aand.	58	57
Pagoeat Expl. Synd.	Aand.	9	9
Redjang Lebong Mijnb.-Mij.	„	271	274
Singkep Tin-Maatschappij.	„	79	72
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata"	„	50	52 1/8
Tjenako Steenk. Mij.	„	1	4
Handelsvereeniging Java	„	85	85
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves.	Rec. v. A.	—	—
Droogdok Mij. Tandjong-Priok.	Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel.	4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.	Aand.	180	180
„ „ „	Obl. 4 pCt.	102 1/2	103
„ „ „	„ 4 „ 1902	102 1/2	103
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.	Aand.	206	204 1/4
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000.	Oblig. 4 pCt.	103	103
„ „ 4e-8e serie ..	3 1/2 pCt.	99	98
„ „ 1896	Oblig. 2 1/2 pCt.	85 3/4	88
Babat Djombang Stoomtram Mij.	Aand.	34	34
„ „ „	Oblig. 4 1/2 pCt.	—	90
Bataviasche Electrische Tram-Mij.	Aand.	18	21 7/8
„ „ „	1e hyp. Obl 5	83 1/2	86 3/4
Kediri Stoomtram Mij.	Aand.	98	98 1/8

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Januari. 7	21
Kediri Stoomtram Mij. . . . . Oblig. 4 pCt.	99	98
Madoera „ „ . . . . . Aand.	17 1/2	18 9/16
„ „ „ . . . . . Pref. Aand.	47 7/8	52 7/8
„ „ „ . . . . . Oblig.	100 1/2	100 5/8
Malang Stoomtram Mij. . . . . Aand.	36 1/2	36
„ „ „ . . . . . Oblig. 4 pCt.	77	80
Modjokerto „ „ . . . . . Aand.	20	21 1/2
„ „ „ . . . . . Cert. v. 4 pCt. Obl.	59	70
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. . . . . Aand.	—	—
„ „ „ . . . . . Oblig. 4 pCt.	100 1/4	100 1/4
Oost-Java-Stoomtram Mij. . . . . Aand.	49 1/2	59 3/16
„ „ „ . . . . . Oblig. 4 pCt.	—	—
Passoeroean „ „ . . . . . Aand	5 1/2	7 1/4
„ „ „ . . . . . Obl. 4 1/2 pCt.	66 1/4	66
„ „ „ . . . . . „ 4 1/2 „ 1901	66 1/4	66
Probolinggo Stoomtr.-Mij. . . . . Aand.	15	17
„ „ „ . . . . . Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij. . . . . Aand.	139	139
„ „ „ . . . . . Oblig. 4 pCt.	102	103
Samarang Cheribon Stoomtr.-Mij. . . . Aand.	151 1/2	154
„ „ „ „ . . . . . Oblig.	102	103
Sarajoedal Stoomtram-Mij. . . . . Aand.	—	—
„ „ „ . . . . . Oblig. 4 pCt	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 22 Nov. 6 Decemb.	7—20 December.
Javasche Bank	182½	180
Certif. Ned. Handel-Mij	159—160	159½—160
N. I. Escompto Mij.	123½	123
Nieuwe Aand. (cps. van af *f* 46)	—	115
Ned. Ind. Handelsbank	110	109—110
Koloniale Bank	—	59
Koninklijke Paketvaart Mij	154—155½	156
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	105—106	107½
Handels-Verg. „Amsterdam"	136	137
Ned. Ind. Spoorweg Mij	—	199
Deli Spoorweg Mij.	181	—
Ned. Ind. Tramweg Maatschappij	—	147
Samarang-Joana Stoomtram-Mij.	142	142
Samarang-Cheribon „	157½	—
2de Sam. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	40
Nieuw Prauwenveer te Batavia	163½	—
Tagalsch Prauwenveer	—	152½
Oost-Java Prauw Mij	147½	—
Landbouw Mij. Ketanen	110	—
Ned. Ind. Telefoon Mij.	190	—
Intercommunale Telefoon Mij.	125	—
New. Sing. dist. Water Ice Factory Ld.	232½	—
Bandoengsche Kinine Fabriek	107½	—
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	45	43½
„ „ „ (obligatiën)	75	75
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	275—277½	285
Mijnbouw Mij. Atjeh (aandeelen)	105—107½	107½—110
idem (oprichtersbewijzen)	170—190	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	72½	75
„ „ „ (gew. aandeelen)	41—46	46

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Bouw Maatschappij „Keslamatan".

(*Javasche Courant van* 25 *November 1904, No. 94.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Het verkrijgen, exploiteeren en vervreemden van onroerende goederen en alles, wat daarmede in den ruimsten zin verband houdt.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 2000, waarin wordt deelgenomen door Theng Bie Nio voor 19 aandeelen, door Tan Khee Goan voor 1 aandeel, terwijl de resteerende uiterlijk ultimo December 1910 geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door Theng Bie Nio genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door de inbreng van een perceel, gelegen te Semarang, met al wat daarop gebouwd is enz.

Bestuur. 1 directeur de Chinees Tan Khee Goan, 1 commissaris de Chinees Tan Beng Hong.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

EXPLORATIE- EN EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ RETEH.
(*Javasche Courant van 9 December 1904, No. 98*).

Zetel. Tandjong Pinang.

Doel. Het aanvragen en verkrijgen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen; het aankoopen en overnemen van door anderen aangevraagde of verkregen vergunningen van dien aard; het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen; het aanvragen en verkrijgen van concessies tot mijnontginning voor alle soorten delfstoffen, daaronder begrepen: aardolie, petroleum of andere bitumineuse zelfstandigheden; het aanvragen en overnemen van door anderen aangevraagde of verkregen concessies van dien aard; het exploiteeren van die concessies; het aanvragen, verkrijgen, aankoopen, overnemen, ontginnen, en exploiteeren van alle cultures van producten voor de Europeesche en inlandsche markt, voor houtaankap en winning van boschproducten van gebruiks-, eigendoms-, erfpachts-, en andere rechten dan wel het verkoopen of aan derden overdragen van die vergunningen, concessies of andere rechten, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, en in het leven roepen van maatschappijen tot een of meer der voorschreven doeleinden, alles voor zoover den Nederlandsch-Indischen Archipel betreft, doch overigens in den meest uitgebreiden zin, voor eigen rekening of in vereeniging met derden, alles behoudens de nakoming van wettelijke bepalingen en verordeningen, ter bereiking van dat doel vereischt.

Kapitaal. *f* 335.000, verdeeld in 70 aandeelen serie A, en 600 aandeelen serie B van *f* 500.

Inbreng. De aandeelen A zijn in contanten volgestort, terwijl de aandeelen B worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 4 vergunningen en het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in het landschap Indragiri.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. Loriaux; 3 commissarissen: de heeren Van der Does de Bye, Thio Tiauw en Tjong A. Tie.

Winstverdeeling. 6 % aan den directeur, 9 % aan de commissarissen, 85 % aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „TANAH DATAR".
(*Javasche Courant van 16 December 1904, No. 100*).

Zetel. Batavia.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de onderneming Bengbreng, gevestigd op de erfpachtsperceelen Bengbreng I en II, gelegen in de residentie Preanger Regentschappen, afdeeling Tjiandjoer, district Tjidamar, dessa Pananggapan; het verkrijgen van gronden in eigendom, erfpacht of recht van opstal door aanvraag, aankoop, huur, of welke andere wijze ook en het exploiteeren van een en ander; de bereiding en verkoop van eigen producten of die van anderen en hoewel de tegenwoordige aanplant uit kina bestaat, zijn de cultures van thee en andere gewassen niet uitgesloten.

Kapitaal. *f* 100.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de Cultuur Maatschappij Soeka-Datar voor 64 aandeelen en 34 winstbewijzen, terwijl de overige aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door de Cultuur Maatschappij Soeka-Datar genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de rechten van erfpacht op de bovengenoemde 2 perceelen en zulks met de daarop aanwezige beplantingen, gebouwen, machinerieën, inventaris, veestapel, materialen en het aanwezige kasgeld, de uitstaande vorderingen, het aanwezige of afgezonden

product, met alle lasten en lusten en verder de rechten, welke zij heeft en kan doen gelden op een ten haren behoeve bij de Regeering ingediende aanvraag tot afstand in erfpacht van een perceel woeste grond eveneens in de residentie Preanger Regentschappen.

Bestuur. 1 directeur de firma van Buuren, 2 commissarissen de heeren G. H. Mohr en A. J. Haakma van Royen.

Winstverdeeling. In de eerste plaats 6 % aan de aandeelhouders over het gestorte kapitaal, van het overige 25 % aan de houders der winstbewijzen, van het resteerende 10 % aan het reservefonds, 60 % aan de aandeelhouders, 20 % aan den directeur, commissarissen en superintendent, 10 % aan den administrateur.

HANDEL MAATSCHAPPIJ HIAP WAN KONGSIE.
(*Javasche Courant van 23 December 1904, No. 102*).

Zetel. Grissee.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Grissee als elders.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 12 aandeelen van *f* 2500, welke alle volgestort zijn.

Bestuur. 1 directeur Liem Djoen Kie, 1 commissaris Liem Kian Hoen.

Winstverdeeling. Minstens 10 % tot vorming en stijving van een reservefonds; de rest aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ GWAN TWAT.
(*Javasche Courant van 23 December 1904 No. 102*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Soerabaia als elders.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Ang Hak Tjhing voor 10 aandeelen; door Ang Khay Pong voor 10 aandeelen; door Liem Tjhing Hoo voor 10 aandeelen.

Inbreng. De door Ang Hak Tjhing en Ang Khay Pong genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de door hen te Soerabaia gedreven wordende handelszaken, en wel zooals die zaak op heden reilt en zeilt, met alle goederen, rechten, vorderingen enz.

Bestuur. 1 directeur: Ang Hak Tjhing; 2 commissarissen: Liem Tjhing Hoo en Ang Khay Pong.

Winstverdeeling. Een door de aandeelhouders te bepalen bedrag tot vorming en stijving van een reservefonds; de rest aan de aandeelhouders.

BELGISCH-NEDERLANDSCHE CULTUUR MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 28 December 1904 No. 304*).

Zetel. Antwerpen.

Doel. 1. De ontginning en cultuur van gronden, gelegen op Java (met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta). 2. Het beplanten dier gronden ter verkrijging van koffie, thee, caoutchouc en andere producten. 3. De bereiding, het transport en den verkoop der verkregen producten, op zoodanige markt die wenschelijk en het meest in het belang der vennootschap zal worden geacht. 4. Het in eigendom, erfpacht, huur, opstal of op andere wijze verkrijgen van grond en het weder verkoopen of op andere wijze vervreemden en aan anderen in exploitatie of genot afstaan van die gronden.

Kapitaal. *f* 350.000, verdeeld in 3500 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door den heer K. E. Veltman voor 300 aandeelen; door den heer L. J. E. Fuchs voor 350 aandeelen; door den heer R. M. A. de Decker voor 450 aandeelen; door den heer R. Bernard-Brüls voor 200 aandeelen; door den heer A. Bernard-Brüls voor 400 aandeelen; door den heer Ch. Couturier voor 400 aandeelen; door den heer L. Thélier voor 400 aandeelen; door den heer H. Bouteiller voor 400 aandeelen; door den heer F. Havenith voor 100 aandeelen en door den heer J. M. E. E. Bernard voor 500 aandeelen.

Bestuur. 6 leden van den raad van beheer, de heeren K. E. Veltman, R. M. A. de Decker, L. J. E. Fuchs, J. M. E. E. Bernard, en graaf R. de Kergarou.

Winstverdeeling. Hoogstens 5 % als uitkeering van rente aan de aandeelhouders over het gestorte kapitaal; 5 % aan het reservefonds; 5 % aan het gedelegeerd lid van den raad van beheer op Java; 10 % aan de leden van den raad van beheer in Europa en daarbuiten; 2 % aan het gedelegeerd lid van den raad van beheer in Europa en van het saldo 50 % aan de aandeelhouders; en 50 % aan de houders van de oprichtersaandeelen.

HANDEL MAATSCHAPPIJ SOEI THAY.

(*Javasche Courant van 29 November 1904, No. 95*).

Zetel. Poeloe Tello, afdeeling Ajer Bangis, residentie Padangsche Benedenlanden.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot nog toe voor gemeenschappelijke rekening door Tan Boen Wan te Poeloe Tello gedreven en voorts de overname van al de rechten op de te of nabij Poeloe Tello gelegen gebouwen en andere zaken, ten einde een en ander verder te exploiteeren.

Kapitaal. *f* 20.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door Tan Boen Wan voor 37 aandeelen en door Gho Kam Nio, Tan Keh Tjiauw en Tan Keh Kie ieder voor 1 aandeel, waarvoor worden ingebracht 2 te Poeloe Tello gelegen huizen en 1 beplanting en aanplanting van klapperboomen op een stuk grond nabij Poeloe Tello.

Bestuur. 3 directeuren Tan Boen Wan, Gho Kam Nio en Tan Keh Tjiauw.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 2 % aan de commissarissen (zoolang er zonder commissarissen gewerkt wordt genieten de directeuren hunne tantièmes) en het overige aan de aandeelhouders.

ATJEH TRANSPORT MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Courant van 31 December 1904, No. 307*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het tot stand brengen, overnemen of op andere wijze verkrijgen, verkoopen of op andere wijze van de hand zetten, huren, aankoopen en exploiteeren van terreinen, gebouwen, vaartuigen, inrichtingen, enz., het vervoer van personen, koopmanschappen en goederen zoowel in de havens als op de reeden van het Gouvernement van Atjeh en Onderhoorigheden als tusschen die havens en reeden onderling en van en naar buiten dat Gouvernement gelegen plaatsen, het lossen en beladen van schepen, het transport van personen en goederen van den wal naar boord en omgekeerd, den opslag en het vervoer over land van goederen, het sleepen van vaartuigen en verleenen van assistentie aan- en bergen van in nood verkeerende schepen, het aangaan van transportcontracten met het Gouvernement en met particulieren, het vertegenwoordigen en waarnemen der belangen van derden op plaatsen, waar de vennootschap haar bedrijf uitoefent, het verhuren van roerende en onroerende goederen, terreinen, prauwen, vaartuigen, gebouwen, inrichtingen en verder al datgene te verrichten, wat tot bereiking van de oogmerken dezer vennootschap kan strekken of bevorderen.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de Nederlandsche Handelmaatschappij voor 116 aandeelen, door de Ned. Handelmaatschappij en de firma de Lange & Co. voor 200 aandeelen, door de Naamlooze Vennootschap „Zeehaven en Kolenstation Sabang" voor 120 aandeelen, door den heer Jhr. G. Ch. Quarles van Ufford voor 3 aandeelen, door den heer H. Ch. Soeters voor 3 aandeelen, door den heer W. Fenenga voor 3 aandeelen, door den heer E. Heldring voor 3 aandeelen, de overige 50 aandeelen uiterlijk 31 December 1913 geplaatst moetende zijn.

Bestuur. 1 directeur: de heer Jhr. G. Ch. Quarles van Ufford: 3 commissarissen: de heeren H. Ch. Soeters, W. Fenenga en E. Heldring.

Winstverdeeling. Eerst 5 % aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen, van de rest 5 % aan den directeur, 5 % aan den adviseur pro rata, 5 % aan de commissarissen te zamen, 20 % aan het reservefonds en het resteerende aan de aandeelhouders als extra-dividend.

HANDEL MAATSCHAPPIJ DELI-ATJEH.
(*Staats-Courant van 17 Januari 1905 No. 14*).

Zetel. Amsterdam, met bijkantoren te Medan—Deli, Belawan—Deli en Bajan.

Doel. Het uitoefenen van alle takken van handel, scheepvaart en het bedrijf in den meest uitgebreiden zin, waaronder begrepen het uitoefenen van commissie- en bankzaken; het waarnemen van agentschappen; het aanvragen, verkrijgen, exploiteeren van gronden in eigendom, erfpacht of opstal; vergunningen en concessie tot mijnbouwkundige en andere opsporingen, cultuur- en houtaankapondernemingen.

Kapitaal. *f* 400.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 2000 waarin wordt deelgenomen door de heeren Nolte en Haas voor alle aandeelen.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren H. J. Nolte en J. H. Haas.

Winstverdeeling. Aan de aandeelhouders 5% van het gestorte bedrag hunner aandeelen, 5% aan de directie en de rest aan de aandeelhouders.

ASSAM THEE ONDERNEMING „LANDEN AAN DE ZUID."
(*Staats-Courant van 17 Januari 1905, No. 14.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De overname en verdere exploitatie van de erfpachtsperceelen, te zamen uitmakende „De Landen aan de Zuid" in de residentie Preanger-regentschappen; het aanvragen en aankoopen van eigendomsrechten en erfpachtsrechten of rechten van opstal op andere gronden, mits niet in de residentie Soerakarta en Djokjakarta, en de exploitatie daarvan; de verkoop van het product; en hoewel de hoofdaanplant uit thee zal bestaan zullen andere gewassen niet uitgesloten worden.

Kapitaal *f* 1.000.000, verdeeld in 2000 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren Kan en Tetterode voor 200 aandeelen, terwijl de resteerende voor December 1915 geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door de heeren Kan en Tetterode genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde perceelen in de residentie Preanger-Regentschappen, district Karang.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. Ch. van der Hout; 4 commissarissen: de heeren H. J. Hoogeveen, F. Neumann, Jhr. Mr. J. C. van Haeften en de firma Geo Wehry & Co., 1 gedelegeerde: de heer S. J. W. van Buuren.

Winstverdeeling. 6% aan de aandeelhouders over het gestorte bedrag hunner aandeelen, 60% aan de aandeelhouders, 10% aan het reservefonds, 10% aan directeur en gedelegeerde samen, 10% aan de commissarissen, 10% aan den administrateur.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over November 1904.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (136.000)	*f*	59.000.—
Goederen, tonnen (32.000)	„	152.000.—
Verschillende ontvangsten	„	21.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	232.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	198.560.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.019.446.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	2.879.072.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	37.72
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	32.29
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	43.97
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	42.05

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (95.000)	ƒ	31.000.—
Goederen, tonnen (16.000)	„	58.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.800.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	92.800.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	81.099.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	971.151.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	955.768.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	55.24
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	48.27
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	51.78
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	51.10

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (31.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	2.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	5.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.526.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	122.659.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	124.288.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.68
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.56
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.92
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	16.18

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) (Lengte 57 kilom.)

Reizigers, aantal (86.000)	ƒ	13.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	9.000.—
Verschillende ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	22.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	20.998.—[1]
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	262.993.—[2]
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	243.413.—[3]
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	13.16
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.28[1]
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.77[2]
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	13.77[3]

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg) (Lengte 244 kilom).

Reizigers, aantal (72.000)	ƒ	20.000.—
Goederen, tonnen (15.000)	„	41.000.—
Verschillende ontvangsten	„	1.400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	62.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	53.242.—[1]
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	737.630.—[2]
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	580.740.—[3]
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.52
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.27[1]
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	9.02[2]
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.22[3]

Gemiddeld in exploitatie.

	Djokja—Magelang—Willem I.	Goendih—Soerabaja.
[1] in 1903	57 K.M.	244 K.M.
[2] „ 1904	57 „	244 „
[3] „ 1903	53 „	241 „

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
December 1904	ƒ 20.700	ƒ 7.35	91
„ 1903	„ 17.900	„ 6.35	
Verschil meer	„ 2.800	„ 1.—	
Van 1º Januari:			
1904 tot 31 December 1904	„ 361.600	„ 10.85	91
1903 „ 31 „ 1903	„ 349.000	„ 10.50	
Verschil meer	„ 12.600	„ 0.35	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

December 1904	ƒ 78.200	ƒ 9.20	274
„ 1903	„ 76.400	„ 9.—	
Verschil meer	„ 1.800	„ 0.20	
Van 1º. Januari:			
1904 tot 31 December 1904	„ 1.284.200	„ 12.80	274
1903 „ 31 „ 1903	„ 1.143.200	„ 11.45	
Verschil meer	„ 141.000	„ 1.35	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

December 1904	ƒ 9.500	ƒ 6.15	50
„ 1903	„ 9.000	„ 5.80	
Verschil meer	„ 500	„ 0.35	
Van 1º. Januari:			
1904 tot 31 December 1904	„ 168.000	„ 9.20	50
1903 „ 31 „ 1903	„ 153.000	„ 8.40	
Verschil meer	„ 15.000	„ 0.80	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

December 1904	ƒ 23.800	ƒ 20.75	37
„ 1903	„ 19.300	„ 16.85	
Verschil meer	„ 4.500	„ 3.90	
Van 1º. Januari:			
1904 tot 31 December 1904	„ 215.000	„ 15.90	37
1903 „ 31 „ 1903	„ 204.700	„ 14.75	38
Verschil meer	„ 10.300	„ 1.15	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
December 1904	ƒ 8.200	ƒ 6.45	41
„ 1903	„ 5.400	„ 4.25	
Verschil meer	„ 2.800	„ 2.20	
Van 1º. Januari:			
1904 tot 31 December 1904	„ 119.200	„ 7.95	41
1903 „ 31 „ 1903	„ 112.000	„ 7.50	
Verschil meer	„ 7.200	„ 0.45	

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

December 1904 ƒ 7725 tegen ƒ 7032. Sedert 1 Jan. ƒ 128.418 (tegen ƒ 106.879.)

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

December 1904 ƒ 7903 (tegen ƒ 12.196.) Sedert 1 Jan. ƒ 128.196 tegen ƒ 107.868.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
December 1904	ƒ 113.900	ƒ 9.45	389
„ 1903	„ 115.500	„ 9.60	
Verschil minder	„ 1.600	„ 0.15	
Van 1°. Januari:			
1904 tot 31 December 1904	„ 1.406.800	ƒ 9.90	389
1903 „ 31 „ 1903	„ 1.317.700	„ 9.30	
Verschil meer	„ 89.100	„ 0.60	

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten December 1904 ƒ 13.100, (voorl. opg.) tegen ƒ 13.738. Jaar 1904 ƒ 331.320 (ten deele voorl. opg.) tegen ƒ 309.246.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten December 1904 ƒ 13.100 (voorl. opg.), tegen ƒ 12.517. Jaar 1904 ƒ 160.540 (ten deele voorl. opg.), tegen ƒ 193.945.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten in de maand December 1904 ƒ 28.600 tegen ƒ 28.176 in 1903. Sedert 1 Juli 1904 ƒ 166.200, tegen ƒ 162.930 in 1903.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten December 1904 ƒ 10.960 tegen ƒ 12.170. Sedert 1 Januari ƒ 133.000 tegen ƒ 142.270.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten December 1904 ƒ 7.300 tegen ƒ 7.473. Sedert 1 Jan. ƒ 98.293, tegen ƒ 91.366, per dagkilometer ƒ 6.63 tegen ƒ 6.18.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten December 1904 ƒ 4.400 tegen ƒ 4.332. Sedert 1 Jan. ƒ 70.845 tegen ƒ 68.288, per dagkilometer ƒ 7.17 tegen ƒ 6.93.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten December 1904 ƒ 6.500 tegen ƒ 7.280. Sedert 1 Jan. ƒ 87.033 tegen ƒ 88.369, per dagkilometer ƒ 6.61 tegen ƒ 6.73.

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 215 kilometer. December 1904 ƒ 38.000 tegen ƒ 26.000 In 1904 ƒ 361.000 tegen ƒ 257.000, vermeerdering ƒ 104.000.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 102 K.M. in 1904.

Opbrengst December 1904	ƒ 113.000	tegen ƒ	115.681	in	1904
„ per dagkilometer	„ 39.62	„ „	36.58	„	1904
„ sedert 1 Jan. 1904.	„ 1.334.000	„ „	1.354.300	„	1904

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie gemiddeld 146 K.M. tegen 74 K.M. in 1904. Opbrengst December 1904 ƒ 35.000, tegen ƒ 15.243 in 1904. Opbrengst per dagkilometer ƒ 7.71, tegen ƒ 6.64 in 1904. Opbrengst sedert 1 Jan. 1904 ƒ 294.000, tegen ƒ 144.356 in 1904.

Een Amerikaan over onze opleiding tot Indisch Bestuursambtenaar.

DOOR

J. HABBEMA.

De twee artikelen van Alleyne Ireland in de *Times* van 9 en van 14 September jl. [1]) verdienen alle aandacht, zoowel om de waardeerende woorden die de schrijver wijdt aan de wijze waarop Java thans wordt bestuurd, als wegens zijne beschouwingen omtrent de opleiding van het personeel voor den Nederlandsch-Indischen dienst.

Na een historisch overzicht van de verschillende bestuurstelsels en de financieele en agrarische politiek van de O. I. Compagnie en den Staat, komt de schrijver tot de conclusie, dat sedert 1854, na de invoering van het Regeeringsreglement, een geheel nieuwe koers wordt gevolgd en dat „the changes which have taken place in Java during the past 50 years, amount in fact to a revolution."

Volgens schrijver is de afschaffing van het cultuurstelsel een gevolg van Dekker's „Max Havelaar."

Hij is vooral ingenomen met de maatregelen tegen vervreemding van inlandsch grondbezit aan Europeanen en vreemde Oosterlingen en zegt daaromtrent:

„Natives may sell their tenure rights to one another, but the sale of tenure rights to a European or to a foreign Asiatic is absolutely prohibited.

It is a regulation maintained for the purpose of protecting the native from the loss of his vested interest in the land and it has been completely successful.

It is a policy which differs radically from that of almost every other nation, but there is no reason to doubt, that to its enforcement may be attributed in great part, the prosperity and contentment of the Javanese peasantry."

[1]) „Studies of administration in the Tropics.
1 Java under the Company.
2 Java under the State".
Deze artikelen werden reeds elders besproken, o. a. in het laatste Octobernummer van dit Tijdschrift blz. 1566 en in het Novembernummer blz. 1698.

Omtrent het personeel voor den Indischen dienst zegt schr. o. a. het volgende:

„The care which is now exercised in the selection and training of colonial officials and the increase which has been made in their salaries (which are still lower than they should be), have attracted a better class of men to the service".

Voeg daarbij een warme lofspraak op de Algemeene Secretarie, waarvan de schrijver zoowel de werkwijze als de inrichting van de archieven en het inzicht in de taak die op eene koloniale secretarie rust, beter vindt dan in eenige andere kolonie, niettegenstaande het onvoldoende personeel (undermanned) en de onvoldoende bezoldiging (underpaid), dan mogen wij met dat nieuwe „pluimpje" van Amerikaansche zijde tevreden zijn, al weten wij, dat er op die „prosperity" van den Javaanschen landman nog wel wat valt af te dingen [1]).

Met ons stelsel van opleiding van Indische bestuursambtenaren is de schrijver echter in het geheel niet ingenomen en hij vindt onze methode veel slechter, dan die welke bij de opleiding van de ambtenaren voor den Britsch-Indischen dienst wordt gevolgd.

Ziehier de vertaling (van den Londenschen correspondent van de *Nieuwe Courant* in het Ochtendblad van 16 September j.l.) van hetgeen hij dienaangaande zegt.

„De grondslag voor de tegenwoordige regeling van den binnenlandschen dienst in Nederlandsch-Indië is de wet van 1864, welke in de laatste 40 jaren alleen op ondergeschikte punten is gewijzigd.

Tengevolge van deze wet wordt niemand in Indië aangesteld, die niet het groot-ambtenaarsexamen heeft afgelegd.

Dit examen bestaat uit twee deelen: een voorloopig en een eindexamen. Het loopt enkel over geschiedenis, aardrijkskunde,

---

1) *Clive Day*, schrijver van „The policy and administration of the Dutch in Java" is niet minder ingenomen met de maatregelen tot bescherming van het inlandsch grondbezit, blijkende uit hetgeen hij dienaangaande zegt op blz. 373 van zijn werk.

„No better endorsement of the present policy would be had, than that given by conditions in British India, and by the statement of a traveller from there, who thought, that the Javanese owe their prosperity as much to the wise protection of the government as to the fertility of the island".

„*It is not too much to say that the loss of all the many benefits which undoubtedly would have been conferred on Java by the substitution of English for Dutch rule* (!) *is not too high a price to have paid for escape from the many evils of unrestrained power to alienate landed property*". (Het uitroepingsteeken en de cursiveering zijn van ons).

volkenkunde, wetten, instellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië, benevens over de Javaansche en Maleische taal.

Wat in dit examen vooral opvalt, is, dat het zoo volslagen beperkt is tot geheel plaatselijke vakken; dit treft te meer, daar men de algemeene opleiding van den candidaat voldoende acht, wanneer hij het eindexamen H. B. S. heeft afgelegd (if he has graduated from a high school).

In dit opzicht verschilt het examen geheel en al van dat voor den Engelsch-Indischen Staatsdienst, dat een vergelijkend examen is, hetwelk juist de algemeene ontwikkeling van den candidaat onderzoekt. Het loopt over een reeks vakken welke zóó ver uiteenloopen als bijv. het geval is met Grieksche geschiedenis, dierkunde (animal physiology), zedekundige wijsbegeerte (moral philosophy) en analytische jurisprudentie (analytical jurisprudence) enz. Kennis van talen [1]) wordt alleen gevraagd bij het eindexamen, *nadat* de candidaten slaagden en „ter beschikking" zijn gesteld.

Het verschil tusschen deze beide methoden is veel grooter dan op het eerste gezicht blijkt.

Een speciale commissie heeft reeds in 1899 in het licht gesteld, dat onder het Nederlandsche stelsel de candidaat allerlei plaatselijke détailkennis opdoet, onvoldoende voor de praktijk; kennis die hij met veel minder moeite daarginds zelf kan opdoen, terwijl men allen waarborg mist, dat er zijn een breede opleiding, algemeene kennis en karakter.

Het Engelsche stelsel eischt die drie in de eerste plaats en laat de détails in Indië bestudeeren.

Van het standpunt der candidaten is slechts één antwoord mogelijk op de vraag, welk stelsel het beste is. Slaagt in Nederland een candidaat niet, dan is hij ongeschikt voor eenige andere betrekking; hij heeft geen andere geestelijke uitrusting voor eenige loopbaan dan de kennis van eene menigte zaken, die hem enkel van nut zouden wezen, als hij in den staatsdienst trad, waarin hij niet treden kan.

Slaagt in Engeland een candidaat niet bij het vergelijkend examen, dan lijdt hij geen ander nadeel, dan dat hij zakte, want hij is precies in dezelfde positie als elk ander student, die een „universitaire opleiding ontving."

---

[1]) nl. Indische talen.

Op die beschouwingen valt heel wat af te dingen.

In de eerste plaats blijkt uit het bovenstaande, dat de heer Ireland niet is „up to date", want het groot-ambtenaarsexamen bestaat niet meer uit twee deelen, een voorloopig en een eindexamen en de candidaat-Indische ambtenaren worden thans aangewezen na een vergelijkend examen [1]), waarbij vooral wordt gelet op de algemeene ontwikkeling van de candidaten, blijkende uit het verloop van hunne voorafgaande studiën en den algemeenen indruk dien zij op het examen maken [2]).

In de tweede plaats schijnt de heer Ireland in het geheel geen oog te hebben voor de groote voordeelen die ons stelsel van opleiding heeft en voor de nadeelen die aan het Engelsche systeem verbonden zijn.

De opleidingskwestie heeft al heel wat welversneden pennen in beweging gebracht, daarvan kan vooral ook dit Tijdschrift getuigen, maar nu opnieuw *door een vreemdeling* de staf wordt gebroken over ons systeem van opleiding voor den Indischen dienst, kan het misschien geen kwaad nog eens „mit ein bischen andern Worten" de voordeelen van het Nederlandsche en de nadeelen van het Engelsche systeem in het licht te stellen.

Overal in de beschaafde wereld wordt een scherp onderscheid gemaakt tusschen voorbereidend- en vakonderwijs.

Het eerste heeft ten doel de algemeene kennis en ontwikkeling aan te brengen, die voor iedereen noodig is, ongeacht zijne bestemming. Dat onderwijs kan meer of minder ver gaan, naargelang van den aanleg en de aspiratiën van den leerling en zich bepalen tot de lagere school, of worden voortgezet op de H. B. S., maar in elk geval wordt op die inrichtingen van onderwijs geen rekening

---

1) Koninklijk besluit van 10 Aug. 1903 No. 43.

2) Terecht wordt dan ook in het *Handelsblad* van 20 Sept. jl. (Avondblad) de opmerking gemaakt, dat des schrijvers oordeel over de opleiding van onze Indische ambtenaren eenigszins anders zou hebben geluid, indien hij had geweten, hoe de candidaat Ind. ambt. thans worden gekozen en waar zij worden opgeleid. (Iets in het Engelsch over ons bestuur in Indië).

Vreemd is het intusschen, dat de schrijver van „Tropical colonisation", die 12 jaar in de Britsche koloniën en 7 jaar in West-Indië en Zuid-Amerika heeft doorgebracht en daarna door de Universiteit te Chicago op hare kosten naar Oost-Azie is gezonden, om de bestuursinrichtingen aldaar te bestudeeren en die dus niet de eerste de beste is, onbekend is gebleven met de wijzigingen, die reeds in 1903 in het systeem van aanwijzing en opleiding van onze Indische ambtenaren zijn gebracht. Dat wekt te meer verwondering, daar hij wèl spreekt over de commissie van 1899 en dus wist dat reeds toen de wenschelijkheid van wijzigingen werd overwogen.

gehouden met de bestemming der leerlingen, doch uitsluitend onderwijs gegeven, dat ten doel heeft algemeene kennis aan te brengen en de leerlingen voor te bereiden voor vakstudie en onderwijs.

Daarna wordt een aanvang gemaakt met de vakstudie op vakscholen of universiteiten en als het onderwijs op die inrichtingen breed wordt opgevat en gegeven wordt door bekwame, wetenschappelijk gevormde mannen, dan strekt het evenzeer tot bevordering van de algemeene ontwikkeling als het voorbereidend onderwijs, onverschillig het vak dat onderwezen wordt.

Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat onderwijs in de Indische vakken, gegeven door eminente Indologen, minder ontwikkelend zou zijn dan bijv. onderwijs in de geneeskunde of de rechtswetenschap.

Is de voorbereidende studie afgeloopen, dan moet de jongeling zich geheel en al wijden aan de vakstudie, die bekwaam maakt, of liever voorbereidt, voor den werkkring dien hij gekozen heeft en als die studie ernstig wordt opgevat en de personen die hem daarbij leiden en voorlichten, vakgeleerden zijn, die liefde weten te wekken voor het vak dat zij doceeren en door hunne persoonlijkheid een grooten invloed ten goede op de studenten kunnen uitoefenen, dan is het moeielijk aan te nemen, dat iemand die zóó Indologie heeft gestudeerd, bij gelijken studietijd gemiddeld minder ontwikkeld zou zijn dan een jurist of een medicus.

Bij den tegenwoordigen stand van de Indologische wetenschap is de normale duur van den studietijd waarin de aanstaande Indische ambtenaren zich thans voor het groot-ambtenaarsexamen moeten voorbereiden (nl. 2 jaar), te kort en daarom is verlenging met één jaar wenschelijk. Een studietijd langer dan drie jaren is echter niet noodig en ook niet raadzaam, omdat de betrekking van Indisch ambtenaar bij het Binn. Bestuur bij de tegenwoordige bezoldiging en promotie nu juist niet zóó schitterend is, dat jongelieden, van goeden aanleg, voor wie door het bezit van het einddiploma H. B. S. zoovele andere wegen openstaan, zich daarvoor eene *veel*jarige en betrekkelijk kostbare studie zouden willen getroosten.

De werkkring van den Indischen bestuursambtenaar is ongetwijfeld mooi, maar voor een betrekkelijk klein traktement, moet dan ook hard worden gewerkt in een tropisch klimaat en moeten de Indische ambtenaren zich de gemakken en genoegens van het leven in Europa gedurende hunne beste levensjaren ontzeggen.

Een te lange studietijd zou bovendien het nadeel hebben, dat de pas aangestelde ambtenaar te oud in Indië zou komen en zich moeielijker in het eigenaardige leven van den Indischen bestuursambtenaar zou schikken, terwijl de gemiddelde leeftijd van assistent-residenten en residenten dan al weer hooger zou worden dan nu het geval is en dat is allerminst gewenscht, want wij hebben in Indië actieve ambtenaren noodig, ook in de hoogere rangen en in den regel vermindert de activiteit met de jaren, vooral wanneer het Indische jaren geldt.

Zooals uit het vertaalde citaat uit A. Ireland's 2e artikel blijkt, worden de candidaat-ambtenaren voor den Britsch-Indischen dienst aangewezen na een vergelijkend examen in vakken naar keuze van den candidaat. [1]) Voor elk vak waarin de candidaat examen doet wordt een cijfer toegekend tot een zeker maximum, voor de verschillende vakken varieerende tusschen 400 en 900 punten. De som der cijfers in de gekozen vakken behaald, beslist over de aanwijzing der candidaat-Indische ambtenaren (Probationers.)

Het is dus een zuiver vergelijkend examen, met al de nadeelen van puntenjacht.

Wel is men er in geslaagd door een vernuftig, doch tevens bedenkelijk middel, de candidaten terug te houden van het afleggen van examen in een groot aantal vakken, maar daardoor is aan de puntenjacht geen einde gemaakt.

De examen-commissie heeft nl. de bevoegdheid om het aantal punten in alle vakken te verminderen van die candidaten, welke verdacht worden van oppervlakkige studie in een of meer vakken, ten einde te voorkomen, dat de kans van slagen zou vermeerderen door het afleggen van examen in een vak, waarvan de candidaat slechts eene oppervlakkige kennis bezit [2]).

Deze bepaling die door den Heer Chailley Bert wordt gequalificeerd als „obscur au premier abord et singulier", zouden onze jongens qualificeeren als „gemeen".

---

[1]) Zie omtrent bedoeld examen o. a. Bibliothèque coloniale internationale 2e serie „Fonctionnaires Coloniaux" Tome II blz. 261 en volg.; J. Chailley Bert: „Les Anglais en Birmanie", Revue des deux mondes van 1 Januari 1892; *De Indische Gids* 1893 II: blz. 1710 en C. J. Hasselman: „De opleiding B. B. in N. I." *De Ind. Gids* 1899 I.

[2]) The marks assigned to candidates in each branch will be subject to such deduction as the C. Service Commissioners may deem necessary in order to secure, that a candidate be allowed no credit at all for taking up a subject in which he is a mere smatterer.

Volgens genoemden Franschman wordt nl. aldus gehandeld. Stel dat een candidaat een goed examen heeft gedaan in Latijn (750 punten) en Scheikunde (450 punten) doch in Sanskrit en Grieksch beneden het middelmatige is gebleven, dan wordt het aantal punten voor Latijn en Scheikunde toegekend, resp. met 100 en 150 verminderd.

Het is dus te begrijpen, dat de candidaten zich wel wachten examen te doen in vakken, waarvan zij slechts eene oppervlakkige studie hebben gemaakt en dat zou men een voordeel kunnen noemen, maar een noodzakelijk gevolg van dien maatregel moet tevens zijn, gegeven de enorme concurrentie, africhterij in de gekozen vakken met algeheele verwaarloozing van de studie in alle andere.

Wel moet de candidaat de bewijzen leveren, dat hij de uitgekozen vakken grondig en met oordeel heeft bestudeerd, maar dat is een frase die bij elk examen dienst doet. Het kost al zooveel moeite om de mate van kennis der candidaten, onder eenigszins juiste en billijke cijfers te brengen, dat er van een taxatie van de wijze waarop die kennis is verkregen in den regel toch niets komt, vooral wanneer het aantal candidaten groot is.

Er bestaat alle grond voor het vermoeden dat de aspirant „probationers" in handen vallen van privaat-docenten en repetitors en voor het examen worden klaargemaakt, zoodat het C. Service examen, wel verre van een waarborg te geven voor algemeene ontwikkeling, oorzaak is, dat blokkers worden gekweekt en vrije studie, breede opleiding en *algemeene* ontwikkeling worden belemmerd.

Dat vermoeden vindt bevestiging in een tweetal artikelen in het *Alg. Handelsblad* van 4 en 5 Augustus 1902 (Engelsche Indrukken VIII en IX).

Uit hetgeen de Schr., die zich H. L. I. (Israëls?) teekent, daarin meedeelt omtrent het in 1901 gehouden C. S.-examen, doen wij een paar grepen.

„Het examen dient dan ook niet om de voor dergelijke administratie meest geschikte personen aan te duiden, maar slechts om het groot aantal candidaten op een ranglijst te krijgen waarvan de eerste nummers alleen worden benoemd." . . . . . .

„Hoe verder wij gaan bij de vragenlijst, hoe meer wij verbaasd staan over wat men al kan en durft vragen."

. . . . . .

„Rangnummer 3 heeft weder een geheel ander examen gedaan.

Deze had slechts 6000 (punten) kunnen maken. Hij kreeg 4310 in de volgende vakken: Engelsch opstel, Engelsche taal, letterkunde en geschiedenis, wiskunde, hoogere wiskunde, beginselen van natuur- en scheikunde, aardkunde, algemeene geschiedenis, staathuishoudkunde en staatswetenschappen.

„In zoover is deze uitslag vertroostend, dat men ziet, dat ook de hoogste nummers bereikt konden worden door personen die niet geheel in de oudheid waren opgegaan. Maar merkwaardig is het toch, dat wij tot nummer 8 moeten afdalen, om iemand te vinden, die in eene moderne taal examen heeft afgelegd."

„Ik vermoed dat dit geheele examen op een soort dressuur neerkomt en men met vrij luchtige antwoorden tevreden is, maar als ik zie dat er 241 candidaten waren (het laagste rangnummer maakte in het geheel 269 punten) die zich aan het examen onderwierpen, terwijl bij rangnummer 69 reeds alle kans op plaatsing, zelfs als remplaçant van een om een of andere reden uitgevallene, of voor tusschentijdsche vacatures, verkeken is, dan geloof ik toch, dat wij ernstig mogen betwijfelen, of zulk een examen en de daardoor opgewekte dressuur geen kwaad doet aan de geheele nationale opleiding."

Hoezeer de „Oudheid" in Engeland zelfs bij een examen als dit domineert, blijkt o. a. uit de maxima, die voor Latijn en Grieksch 750 en voor Engelsch, Fransch, Sanskrit, Staathuishoudkunde, Staatswetenschappen enz. slechts 500 punten bedragen.

Al kunnen wij over het algemeen niet dwepen met het leerprogramma van de H. B. S., voornamelijk omdat de Wis- en Natuurkundige vakken te veel domineeren, voor a.s. Indische ambtenaren is dat uitgebreide, *algemeene* kennis en ontwikkeling aanbrengende programma nog zoo kwaad niet, omdat er in Indië waar de verdeeling van arbeid lang zoo ver niet gaat als in het Moederland en men dikwijls zelf de handen uit de mouw moet steken, zich gevallen kunnen voordoen, waarin eenige kennis b.v. van Scheikunde, Werktuigkunde, Botanie, Zoölogie, Beschr. Meetkunde, Driehoeksmeting enz. uitstekend te pas komt.

Al is die kennis gering, als de grondslagen maar gelegd zijn en men den weg weet in de leerboeken, dan zal daardoor verdere studie, zoo die noodig mocht zijn, enorm worden vergemakkelijkt.

Physieke geschiktheid voor den Indischen dienst en goed gedrag (good moral character) worden vereischt evenals bij ons en de

candidaten mogen niet jonger dan 21 en niet ouder dan 23 jaar zijn.

De geslaagde candidaten blijven één jaar op proef („on probation") na afloop van welke termijn zij een eindexamen afleggen in vakken welke verband houden met de taak die hen in Indië wacht.

Zij worden aangemoedigd door een gratificatie van £ 100 om dat jaar door te brengen aan een der universiteiten of colleges goedgekeurd door den „Secretary of State."

Gemiddeld is dus de jeugdige Britsch-Indische ambtenaar bij indiensttreding één à twee jaar ouder dan zijn Nederlandsch-Indische collega, n.l. sedert medio 1903, toen de studietijd van de candidaat-Indische ambtenaren, die vroeger drie jaren duurde, op twee jaar is gesteld. Hierbij wordt dan alleen gedacht aan die jongelieden, welke onmiddellijk na het verkrijgen van het einddiploma gymnasium of H. B. S. zich aan de Indologische studie wijden en niet aan hen, die reeds een andere vakstudie achter den rug hebben.

Bij zulk een gering verschil in leeftijd, rijst de vraag, waaraan dan toch die hooggeroemde superioriteit van den Britsch-Indischen boven den Nederlandsch-Indischen ambtenaar is toe te schrijven.

Aan het betere onderwijs zeker niet, want het is van algemeene bekendheid, dat zoowel het elementair als het hooger onderwijs in Engeland op een lager peil staat dan b. v. in Duitschland en bij ons [1]), zoodat men veilig kan aannemen, dat onze gediplomeerden van de H. B. S. in algemeene kennis en ontwikkeling op zijn minst gelijkstaan met Engelsche jongelieden van ongeveer denzelfden leeftijd, na het doorloopen van een cursus aan een dergelijke inrichting in Engeland [2]).

Het is ook moeielijk aan te nemen, dat die hoogere trap van ontwikkeling een gevolg zou zijn van de éénjarige Indologische studie gedurende het jaar van „probation." De candidaat-ambtenaren zijn dan geheel vrij in de keuze van de plaats waar en de wijze waarop zij zich voor het eindexamen willen voorbereiden en aangezien dat examen maar éénmaal mag worden afgelegd en de candidaat tot een tweede eindexamen niet wordt toegelaten, is

[1]) Men lêze b.v. eens hoe in Engeland ingenieurs worden gevormd in de „Schets van de ontwikkeling en het beheer der O. W. in Br. Indië door J. E. de Meyier"; Amsterdam, de Bussy 1886 (blz. 24).

[2]) Dat onze gediplomeerden van de H. B. S. zelfs in Duitschland goed staan aangeschreven, is o. a. gebleken, toen er onlangs sprake was van het weren van vreemdelingen van de Technische Hochschule.

het lang niet onwaarschijnlijk, dat daarbij weer dressuur te pas komt.

Op grond van welke waarnemingen is men eigenlijk tot de conclusie gekomen, dat onze Indische ambtenaren bij de Engelsche in ontwikkeling achter zouden staan.

Om dienaangaande eenige zekerheid te verkrijgen zou men dan toch een groot aantal ambtenaren van beide koloniën gedurende geruimen tijd in hun doen en laten moeten waarnemen en wie heeft dat ooit gedaan.

Het oordeel van meer of minder wetenschappelijke globetrotters, die zich hoofdzakelijk langs de touristen-paden bewegen en slechts met een gering aantal ambtenaren gedurende korten tijd in oppervlakkige aanraking komen, heeft voor de beoordeeling van het gehalte der ambtenaren *in het algemeen* al heel weinig waarde.

Op zulke menschen maken wij Hollanders bovendien een minder gunstigen indruk dan wij verdienen, in de eerste plaats omdat wij hunne taal moeten spreken, wat de meesten onzer, daar wij drie vreemde talen hebben te leeren, nog al gebrekkig doen. In de tweede plaats zijn wij over het algemeen wars van grootspraak en geurmakerij (s. v. v.) tegenover vreemdelingen en van pogingen om à la Potemkin de zaken mooier voor te stellen dan zij inderdaad zijn; integendeel zijn wij wel eens al te bescheiden en te openhartig in het openbaren van hetgeen er bij ons niet deugt.

De Engelschman daarentegen zal zich in den regel van zijn eigen taal kunnen bedienen, omdat de vreemdelingen die zijne koloniën bezoeken, veelal Engelsch spreken en verstaan. Dat geeft aan zijne mededeelingen al dadelijk een grootere mate van zekerheid en beslistheid. Voeg daarbij dat de Engelschman diep doordrongen is van de voortreffelijkheid van alles wat door de Engelschen is tot stand gebracht, waardoor hij een aplomb verkrijgt, dat wij bescheiden Hollanders dikwijls missen, terwijl hij door zijne betere financieele positie ook uiterlijk (door kleeding, woning, paarden, rijtuigen) een gunstiger indruk kan maken, dan is het lang niet onwaarschijnlijk, dat al die omstandigheden op de verbeelding van de bezoekers hebben gewerkt en gedeeltelijk oorzaak zijn van de meening, dat de Britsch-Indische ambtenaar zooveel hooger zou staan dan de Nederlandsch-Indische.

Dat de ambtenaar bij de Covenanted Civil Service ook volstrekt niet vrij is van de gebreken, waaraan onze Indische ambtenaren

wel eens lijden en die ook al worden beschouwd als gevolgen van verkeerde opleiding, onvoldoende karaktervorming en te vroeg in dienst treden, kan o.a. blijken uit een paar hieronder volgende citaten uit „Irrigated India, An Australian view of India and Ceylon" enz. (1893) door A. Deakin (later: Eerste Minister van Australië.)

„The price of success is paid not simply in life but in opinion. Perhaps the greatest of all the transformations that may be noted in the Briton, who becomes an Anglo-Indian, is the change in his political ideals and principles. The disciple of Bastiat maintains import duties with a protective incidence until Manchester interests prove too strong, and still retains export duties on food products. The student of Herbert Spencer becomes an advocate of State railways and irrigation canals, and exhibits no repugnance to the creation of profitable monopolies. The supporter of Mr. Gladstone refuses the suffrage not only to all natives but to his own countrymen, and openly depreciates representative institutions .... In short the Government in Calcutta does daily and cheerfully all that is forbidden to do in London and does avowedly in the interest of the native races what the parent Government is prevented from doing in the interests of white labour." (blz. 19.)

. . . . . .

„Bureaucracy is as paramount in India as in France or Russia; the Report" reigns without a rival, and the inevitable evils of administration by documents therefore appear on every hand. Red tape is king and sealing wax is high priest. But the members of the public service are by no means the despicable creatures painted by the French novelist (de Balzac) or more lightly satirised by Dickens. They are as a rule picked men, clever, well-trained, conscientious and energetic. Their defects appear to be rather in sympathy than in spirit, and in manners more than in character. *The nature of their surroundings, their privileged position and their Asiatic „clientèle", combine very naturally to develop the self conceit, class feeling and hauteur of some of those occupying subordinate posts.*

The chiefs are almost invariably men of tact and politeness, but those, who serve under them are, or imagine themselves, among whites, what Brahmans are among Hindus; they have the consciousness of being „twice born", of wearing an invisible „sacred thread", and of looking down from a lofty height upon the resident or stranger who is not of their caste. Hence the story of the

child of an official who, bearing in mind the parental attitude towards them, asked its mother if „unconvenanted" civil servants could ever attain salvation.

There is an absurd order of precedence which puts the „griffin" or as we should say „new chum", who arrived yesterday to take his stool in a Government department, before the professional men of eminence, or merchants of standing who have grown grey in the country. Officialdom is nowhere more rampant than in India, but at the same time it must be confessed, that nowhere it is abler more upright or more polite to the visitor (bl. 22).

Uit de bovenstaande onverdachte getuigenis van den *Australischen Ex-Premier* blijkt, dat bij al het goede dat er van het Britsch-Indische bestuur en van de ambtenaren bij de C. C. Service te zeggen valt, er toch ook gebreken vallen te constateeren, welke voor zooyer de ambtenaren betreft, terecht worden toegeschreven aan hunne omgeving en hunne bevoorrechte positie (zie de door ons gecursiveerde regels) en dat men dus niet behoeft te denken dat die minder gewenschte eigenaardigheden zich alleen bij onze Indische ambtenaren vertoonen.

Zelfs iemand als J. Chailley Bert, overigens zoo vol lof voor de ambtenaren van de C. S. zegt o. a. van hen (blz. 78 Revue des deux Mondes 1 Jan. 1892): „C'est en vain qu'au moment du concours ils étaient presque de pair; c'est en vain qu' ils ont débuté par les mêmes postes; la vie et ses enseignements quotidiens leur profitent inégalement et ne tardent pas à les différencier et á les séparer. Les esprits de valeur moyenne ne dépassent pas le rôle d'agens d'exécution et, à moins de protections puissantes, s' arrêtent au grade de chef de district, de député commissaire: c'est là leur bâton de maréchal".

Or ces hommes supérieurs, titulaires des fonctions les plus considérables, ce sont eux surtout que fréquentent les vice-rois et leurs ministres ou les voyageurs de distinction, comme etait M. de Hübner; et il n' est pas défendu de croire que, séduits par leurs talents, on a pu étendre un peu complaisamment à l'ensemble du service civil, l'opinion flatteuse qu'on avait conçue de ses meilleurs représentants".

De controleur G. K. Bar. v. Hogendorp een der weinige Ind. ambtenaren die geruimen tijd (ongeveer $1^1/_2$ jaar) in Britsch-Indië zijn geweest, zegt o. a. in een van zijn brieven (Reis van den contr. G. K. Bar. v. H. in Britsch-Indië door J. A. v. d. Broek, Delft 1881):

„De omstandigheden hebben tot nog toe meegebracht, dat ik niet met zeer veel ambtenaren in aanraking ben geweest. Maar ik hoorde veel klagen over inmenging in alles door den „board of revenue".....

„Dat zooveel ambtenaren zoo zwak zijn om mee te doen in het geknoei wat betreft de landrenteregeling, is ook al geen bewijs van hun hoog standpunt." (blz. 24).

„Elders (blz. 16 en 17) vermeldt hij wat een zekere majoor S. hem meedeelde aangaande de klassificatie van gronden voor den aanslag in de grondbelasting,

„It is a mere concoction". „Komen wij tot een lager cijfer (nl. voor een of enkele districten, want zelden wordt meer door het gouvernement tegelijk vastgesteld), dan kan het gouvernement er niet in treden. Verlagen we sommige stukken veel, dan moeten we andere dus weer veel verhoogen en doen we dat, dan — het is mij voorgekomen —, werpen de boeren hunne pachtbrieven op den grond en willen niets meer van hun heele grondbezit weten — dat gaat dus ook niet. De cijfers moeten dus zoo gesteld worden, dat er niets veel van het oude afwijkt".

. . . . . .

„De bloksgewijze klassificatie was ook niet anders dan een walgelijk schipperen".

„De gemoedelijke omgang met de inlandsche ambtenaren bestaat hier niet. In hunne huizen komen we nooit en met ons eten en drinken, mogen ze niet".

Doch gesteld eens dat inderdaad het gehalte van den Britsch-Indischen ambtenaar zooveel beter is dan van den Ned.-Indischen, wat intusschen nooit naar behooren is geconstateerd en wel nimmer afdoende geconstateerd zal kunnen worden, dan moeten daarvoor andere redenen bestaan dan de voorbereiding voor en het slagen in het nog al Chineesche toelatingsexamen, en de éénjarige vakstudie. Als dat inderdaad, wij mogen wel zeggen, *niettegenstaande* dat examen het geval is, dan zal dat wel een gevolg zijn van de schitterende financieele positie van den ambtenaar bij de Covenanted Civil Service, waardoor de keuze uit de bloem en de crême van Engelands jongelingschap zoo ruim is, dat in 1901, voor hoogstens 68 plaatsen, zich niet minder dan 241 candidaten aanboden.

En dat is waarlijk niet te verwonderen.

De jeugdige ambtenaar op 22 à 23 jarigen leeftijd in dienst tredende, begint met een traktement van *f* 500 's maands; na 15 à

20 jaar dienst is hij collector op een traktement van *f* 1800 en *f* 2500 's maands, terwijl alle ambtenaren bij de Covenanted C. S. na 25 dienstjaren aanspraak hebben op een pensioen van £ 1000 's jaars, onverschillig het ambt dat zij dan bekleeden.

Voor elke drie jaren dienst heeft hij recht op drie maanden buitenlandsch verlof en na een achtjarig onafgebroken verblijf in Indië op een tweejarig verlof met half traktement [1]).

Zelfs al neemt men in aanmerking dat de koopkracht van het geld in Groot-Britannië en de Britsche koloniën geringer is dan bij ons en de ambtenaar ingeval hij met verlof gaat zijne passagekosten zelf betaalt, dan is de financieele positie van de ambtenaren bij de C. C. Service toch veel beter dan die van onze Indische bestuursambtenaren [2]).

Geen wonder dat de examen-commissie te kust en te keur kan gaan bij jongelieden, die reeds eenige jaren vakstudie achter den rug hebben, maar die studie laten varen, om te dingen naar een plaats bij de C. C. S., omdat eene plaatsing daarbij is te beschouwen als een *buitenkansje*.

Werd bij ons gehandeld als in Engeland, dan zouden van de jongelieden, die reeds gedurende enkele jaren voor een ander vak hebben gestudeerd, in den regel slechts zij, die geen kans zagen hunne studiën voor dat vak te beëindigen, zich aanmelden voor het candidaat-Indisch ambtenaarschap, als *pis aller*.

Chailley Bert zegt dan ook terecht: „J'attribue le succès que je revendique pour le service civil de l'Inde dans les temps modernes principalement à ce fait, qu'il est le service du monde de beaucoup le mieux payé" en Sir John Strachey op blz. 75 van zijn werk: „India, Its administration and progress": „I doubt whether there is any other country, where appointments to the highest

---

[1]) Zie hieromtrent meer uitvoerig o. a. C. J. Hasselman, Lotsverbetering van de ambtenaren B. B. in N. I. *De Ind. Gids* 1898 II blz. 1158.

[2]) Omtrent de traktementen in Britsch-Indië zegt de controleur G. K. Bar. v. Hogendorp (zie zijn „Reis enz." blz. 57) het volgende:

„De traktementen der ambtenaren zijn in Engelsch-Indië veel hooger dan bij ons

een second assistent-collector krijgt per maand		550—660
„ first „ „ „ „ „		800—1025
„ junior-collector „ „ „		1800—2000
„ senior „ „ „ „		2325—2525

Dit zijn alle roepies van *f* 1.20. Het eerste getal is het zuiver traktement, het tweede dat met reisgeld en tentegeld er bij.

Na vijf-en-twintig jaar krijgen allen hetzelfde pensioen £ 1000 's jaars. Geen gekibbel dus om hooge ambten ter wille van een hooger pensioen".

offices are made with so strong a desire, that the men who are the most competent shall be chosen, and where jobbery is so rare".

„Een ander punt waarover wij ons veroorloven het een en ander in het midden te brengen is de bewering van den Heer Ireland, dat de a. s. Ned-Indische ambtenaar „allerlei plaatselijke détailkennis opdoet, onvoldoende voor de praktijk; kennis die hij met veel minder moeite daarginds zelf kan opdoen."

Het opdoen van détailkennis is bij geen enkele vakstudie te vermijden. Men denke maar eens aan de anatomische, pharmaceutische en andere détails die een medicus heeft te leeren.

Er moet bij de studie van elk vak, vooral in den aanvang daarvan, heel wat geheugenwerk worden verricht en détailkennis worden verkregen. Dat de bij de vakstudie opgedane détailkennis onvoldoende is voor de praktijk, geldt volstrekt niet alleen voor a.s. Indische ambtenaren, maar evenzeer b.v. voor juristen en medici. Iedereen al heeft hij nog zoo ernstig gestudeerd en al is het onderwijs dat hij genoten heeft, het beste dat te bekomen was, zal nog heel wat détails moeten leeren, als hij werkzaam wordt gesteld in het vak of ambt, waarvoor hij zich door die studie, niet heeft bekwaamd, maar slechts voorbereid.

Dat de Indische ambtenaar de détailkennis die hij noodig heeft met veel minder moeite daarginds zelf kan leeren, is alleen waar, als hij door grondige vóórstudie geschikt is geworden, die détails gemakkelijk en spoedig waar te nemen en te begrijpen.

Het valt toch niet te ontkennen, dat iemand die ernstige studie heeft gemaakt van Indische Taal- Land- en Volkenkunde in veel korter tijd de détails leert, die de Indische ambtenaar behoort te weten, dan iemand die zonder of slechts met een „Anstrich" van Indologische kennis naar Indië gaat.

Hoe ernstiger de studie van den a. s. Ind. ambtenaar is geweest, hoe eerder hij als zoodanig ten volle bruikbaar kan zijn niet alleen, maar — en dat is vooral van belang — hoe meer hij zich zal aangetrokken voelen, om zijne Indologische studiën voort te zetten.

Een besliste roeping voor een vak of ambt, komt niet zoo dikwijls voor. Financieele omstandigheden, familierelaties en tradities omgeving enz. beslissen veelal over de toekomst van den jongeling. De belangstelling en de lust in den werkkring die hij, naar het heet, kiest, maar die niet zelden voor hem gekozen is, wordt veelal

pas gewekt door de studie welke voor dien werkkring bekwaam moet maken en ingeboezemd door het onderwijs van vakgeleerden en hoe ernstiger die studie wordt opgevat en hoe degelijker dat onderwijs is, hoe grooter, gaandeweg, de belangstelling zal worden van den student in het vak of ambt waarvoor hij studeert. En dat is natuurlijk van het grootste belang.

Heeft hij echter eerst voor „iets anders" gestudeerd en is hij, niet zoo heel jong meer, slechts met een vernisje van Indologische kennis naar Indië gegaan, dan bestaat er alle kans, dat de belangstelling in Indië en den Inlander lang zoo groot niet is of wordt dan wanneer hij na de voorbereidende studie op het gymnasium of de H. B. S. dadelijk een aanvang maakt met de Indologische studie, zich daaraan met hart en ziel wijdt en die niet meer loslaat, totdat hij naar Indië gaat.

De studie van en het onderwijs in de Indische vakken moet voor a. s. Indische ambtenaren hoofdzaak zijn en al worden beide nog zoo breed opgevat, eene vrij groote hoeveelheid détailkennis dient hij reeds in Holland op te doen. Hoe zal hij anders als aspirant-controleur of controleur bij zijn vele werkzaamheden den tijd kunnen vinden om b.v. inlandsche talen te leeren, als hij wel eenig inzicht heeft verkregen in het wezen en de constructie van het Maleisch en het Javaansch, maar niet beschikken kan over een flinken „woordenschat", die hij alleen verkrijgen kan door ijverig lezen en vertalen en het daarbij noodzakelijk gebruik van het Woordenboek.

Kan hij daarover wél beschikken, dan zal hij al heel spoedig de inlanders in de afdeeling waar hij werkzaam wordt gesteld kunnen verstaan en na betrekkelijk korten tijd zich voor hen in hunne taal verstaanbaar kunnen maken.

Studie van andere vakken dan de Indologische, waarvan de kennis voor aanstaande Indische ambtenaren van belang is, blijft natuurlijk wenschelijk als daarvoor tijd beschikbaar is en ook daarom verdient verlenging van den studietijd aanbeveling, maar zulke studie moet bijzaak blijven en in geen geval mag het examen in de Indologie beschouwd worden als een *aanvullings*examen, zooals dat in Engeland het geval schijnt te zijn.

Thans een woord over de beweerde waarborg die de Engelsche opleiding zou geven, voor het karakter van den Indischen ambtenaar

Over iemands karakter kan men eigenlijk eerst oordeelen als hij man is en zelfstandig.

Studeerende jongelieden die nog afhankelijk zijn van hunne ouders kunnen wel karakter-verschijnselen vertoonen, maar het is gewaagd daaruit conclusies te trekken, want hoe dikwijls ziet men niet dat zelfstandigheid en het gevoel van verantwoordelijkheid van schijnbare sukkels, flinke, energieke, brave kerels maken en dat gevierde studenten van wie collega's en professoren hooge verwachtingen koesterden, danig tegenvallen.

De aanwijzing van de candidaten voor de C. C. Service hangt af van den uitslag van het vergelijkend examen. Op dien uitslag zullen zeker ook van invloed zijn de algemeene indruk die de candidaten maken, maar van een zelfs oppervlakkige studie van de karakters van het groot aantal candidaten gedurende het examen, kan natuurlijk geen sprake zijn en het zou trouwens niet aangaan, iemand wegens andere dan in het oog loopende karaktergebreken, die reeds aanleiding hadden gegeven tot misdrijven of overtredingen, af te wijzen [1]).

Voor zoover iemands karakter gevormd of vervormd kan worden, geschiedt dat in de allereerste plaats *door de opvoeding in het ouderlijk huis* en ook, doch in mindere mate, door den omgang met vrienden en leermeesters.

Waarborgen voor een goed karakter kan echter de beste opvoeding of opleiding niet geven, want het „fond" van een karakter blijft toch vrij wel onveranderd en als er in een individu beslist slechte neigingen zitten, dan kunnen die door opvoeding, door beschaving en ontwikkeling wel onderdrukt, maar niet uitgeroeid worden. Zoodra hij zonder vrees voor straf of blaam zich zelf kan zijn, komen die gebreken weer voor den dag.

De opleiding of liever de aanwijzing van de ambtenaren voor de C. S. kan dus geen waarborg geven voor hun karakter en dat te minder, omdat de beoordeeling van het karakter van beschaafde ontwikkelde jongelieden van boven de twintig, uiterst moeielijk is, daar juist die ontwikkeling en beschaving hen in staat stellen

---

[1]) Wel wordt der commissie een groote mate van vrijheid gelaten in de keuze van de candidaten voor de C. S., zooals o. a. uit het volgende kan blijken. „The commission may however, in their discretion, at any time prior to the grant of qualification hereinafter referred to, institute such further inquiries as they may deem necessary, and if the result of such inquiries in the case of any candidate should be unsatisfactory to them in any of the above respects (nl. physieke geschiktheid en „moral character") he will be ineligible for admission to the C. S. of India and if already selected will be removed from the position of a Probationer." Wat een wijd veld voor misbruiken en onbillijkheden.

hunne karaktergebreken te verbergen en te bewimpelen, terwijl men bij een jongen nog kans heeft, dat hij zich geeft zooals hij is.

Bij de tegenwoordige regeling van de opleiding voor Ned.-Indische ambtenaars is het bezwaar dat de candidaat-ambtenaren ingeval van niet slagen ongeschikt zouden zijn voor eenige andere betrekking, grootendeels vervallen.

Dat bezwaar werd wel gevoeld vóór de opheffing van de Gemeenteinstelling te Delft, toen, tengevolge van de wanverhouding tusschen het aantal candidaten en dat der beschikbare plaatsen, vele studenten zelfs na twee tot drie maal een voldoend groot-ambtenaarsexamen te hebben afgelegd, niet konden worden geplaatst en ten slotte naar een anderen werkkring moesten omzien. Thans echter wordt bij de aanwijzing van candidaat-Indische ambtenaren rekening gehouden met de bestaande behoefte, zoodat bij voldoend groot-ambtenaarsexamen plaatsing verzekerd is.

Slaagt een candidaat niet, dan zal dat in den regel wel een gevolg zijn van gebrek aan ijver en hij verkeert dus thans, wat de kans van mislukken betreft, in ongeveer dezelfde conditie als een cadet of een adelborst.

De menigte zaken die de a. s. Nederlandsch-Indische ambtenaar leert en die hem volgens den Heer Ireland alleen van nut zouden zijn, als hij in den staatsdienst trad, kunnen echter ook eventueel niet-geslaagden van groot nut zijn, indien deze naar Indië gaan en daar een anderen werkkring vinden, hetzij in den staatsdienst of bij particulieren en dat zou waarschijnlijk nog al dikwijls voorkomen, omdat vele candidaat-Indische ambtenaren in Indië geboren zijn en weer naar hun geboorteland wenschen terug te keeren.

Uit het bovenstaande zal, naar wij hopen, den lezer gebleken zijn, dat betwijfeld mag worden of de Engelsch-Indische ambtenaren in *algemeene* ontwikkeling staan boven de Ned.-Indische en dat, indien eerstbedoelde ambtenaren inderdaad boven de onze mochten uitmunten, zulks bezwaarlijk kan worden toegeschreven aan de opleiding, maar een gevolg moet zijn van de schitterende financieele positie van de ambtenaren bij de C. C. Service, waardoor het aantal aspiranten zeer groot en dus de keuze zeer ruim is.

Wij zullen derhalve verstandig doen ons door artikelen als die van den Heer Ireland niet opnieuw van de wijs te laten brengen, maar te blijven bij het opleidingssysteem, dat ons ambtenaren

verschaft, die door hunne degelijke indologische studiën hart verkrijgen voor het land en het volk waaraan zij hunne beste krachten en hunne beste levensjaren zullen wijden en dat meer waarborgen geeft voor spoedige bruikbaarheid als Indisch bestuursambtenaar, dan het Engelsche systeem.

De grootste gebreken van ons stelsel van opleiding tot Indisch ambtenaar, zooals dat was ingericht en werkte vóór de opheffing van de Gemeente-instelling te Delft, zijn thans weggenomen.

Het geneeskundig onderzoek van de aspiranten heeft thans plaats vóór het candidaats-examen; de aanwijzing tot candidaat-Indisch ambtenaar geschiedt in verband met de behoefte, na een vergelijkend examen in de moedertaal en Fransch, Engelsch en Duitsch, in een van welke vreemde talen, naar keuze van den candidaat, hij zich ook mondeling vaardig moet kunnen uitdrukken, terwijl tevens wordt gelet op de studie-antecedenten van de candidaten en op den algemeenen indruk die zij gedurende het examen maken; het indologisch onderwijs wordt breeder opgevat; een voldoend eindexamen geeft thans aanspraak op benoeming tot ambtenaar ter beschikking, waardoor een einde is gemaakt aan de heillooze puntenjacht en het niet meer mogelijk is, dat candidaten eerst na twee of drie maal een voldoend en steeds beter examen te hebben afgelegd in aanmerking zouden komen voor plaatsing.

Als nu nog een leeftijdsgrens wordt gesteld voor de candidaat-Indische ambtenaren, ook in Indië het candidaat-ambtenaarschap wordt ingesteld en de studietijd met een jaar wordt verlengd, dan bestaat er alle kans dat wij bestuursambtenaren verkrijgen, nog beter dan die waarvan J. Chaillly Bert — aan wiens oordeel hier te lande zooveel waarde wordt gehecht — o. a. zegt: [1] „Je ne sais pas au monde d'administration mieux instruite et plus pénétrée de son devoir. Je les ai vus à l'oeuvre sur le terrain. Leur science administrative défie la critique, leur conscience professionnelle dépasse l'éloge. Il y a en eux de l'apôtre."

[1] Java et ses habitants blz. 179.

Over het primitief Begrip van Grondeigendom,

getoetst aan de hieromtrent heerschende begrippen bij de Chineezen, Inlanders en eenige andere volken en volkstammen,

DOOR

Mr. F. D. E. VAN OSSENBRUGGEN.

(*Slot*).

§ 24. Wij zagen boven, om tot de meer primitieve volkeren terug te komen, hoe het te verklaren is, dat *geboorte* recht geeft op den grond. Onnoodig is het, om met Schurtz (Ztschr. f. sozialwsch. III, 360) dit in verband te brengen met het feit, dat op dien grond het eerst het *bloed* van den geborene gevloeid heeft. Hij schrijft: „Die Neuseeländer begründen den Anspruch auf das „Land der Geburt damit, dass hier das erste Blut des Neugeborenen „(beim abschneiden der Nabelschnur) vergossen worden ist." Dit kan zeer wel waar zijn, maar mag m. i. toch als niet anders beschouwd worden dan eene verklaringspoging der Nieuwzeelanders, die *a posteriori* werd gemaakt, waarschijnlijk in verband met de mystische beteekenis, welke het bloed voornamelijk bij *offers* bezit [1]) Inconsequent is dan ook hetgeen Schurtz er dadelijk op laat volgen: „Das Vergiessen von Blut an einem Orte giebt überhaupt ein „Anrecht auf Bezitz; so verwandlen sich denn auch die unbestimmten „Ansprüche auf erobertes Land für alle die Krieger in bestimmte, „wenigstens in Bezug auf gewisse Lokalitäten, die dort verwundet „worden sind und ihr Blut verspritzt haben."

Immers, dit is heel wat anders dan het bloed van den navelstreng. Geheel onbegrijpelijk is mij verder, welk verband de schrijver tracht te vinden in het bovenstaande en het beschouwen van de nageboorte als een (jongeren) broeder bij de Bataks (Schurtz had gerust kunnen schrijven: bij de meeste volken van den Indischen Archipel). Had het bloed werkelijk zulk eene groote beteekenis voor de aanspraken op den grond, zoo zou het uit het moederlijf bij de geboorte gestorte bloed, en vooral het met zoo-

[1]) Men vergelijke hierover o. a. in Wellhausen's „Reste", het gedeelte dat over „Gaben und Opfer" handelt.

veel mystiek omgeven menstruaalbloed, hierbij zeker in aanmerking moeten komen. M. i. komt het derhalve alleen op de *geboorte* aan, daar, zooals boven reeds is gezegd, de stam door geboorte in stand wordt gehouden. De nadruk valt echter op het feit, dat de betrekking tusschen mensch en aarde (resp. aardgeest) niet individueel, maar stamsgewijs wordt gedacht. Als lid van den *stam* verkrijgt men ook rechten op den grond, en wel in de eerste plaats als *geboren* lid. Maar elders ziet men, dat ook niet-stamgenooten rechten op den grond kunnen verkrijgen, mits zij vooraf tot stamgenooten worden gemaakt. Zoo lezen wij bij A. Thonnar, „Essai sur le système économique des primitifs d'après les populations de l'Etat indépendant du Congo", p. 54: „Le chef de la parenté étrangère, qui a obtenu le droit de se fixer sur le territoire du clan, fait l'échange du sang avec un chef de parenté, de village ou de clan, d'importance égale à la sienne; puis la permission de vivre en cultivant lui est signifiée par quelque formalité symbolique, remise d'un bananier à planter, etc. Cette permission de tirer d'un sol sa nourriture implique que l'on „considère cet étranger comme né sur le territoire; il devient réellement parent des membres du clan."

§ 25. Volgens den schrijver wordt in den Congo-staat de eigendom van den grond beschouwd te zijn het gemeenschappelijk eigendom van alle vrije lieden van den (moederrechtelijken) clan; „seuls les „descendants d'une mère commune et les étrangers devenus frères „par une fiction juridique peuvent tirer leur subsistance d'un sol, „dont ils sont copropriétaires; l'étranger est sans droit; il peut „être mis à mort ou réduit en esclavage; le caractère de l'homme „libre suppose la copropriété du territoire" (p. 50 v.); en op p. 57 haalt hij (vertaald) het volgende van Pechuel-Loesche (uit Deutsche Rundschau, 1889, p. 285) aan: „Chaque homme doit „appartenir à *quelqu'un* ou à *une terre*, à une personne ou à un „clan propriétaire d'un territoire; par ce clan il appartient à „la terre. Terre perdue, liberté perdue. C'est ce qui explique „pourquoi l'on empêche les chefs de sortir de leurs territoires; „des pratiques superstitieuses leur interdisent les chemins qui „mènent sur les territoires voisins. Le chef sur la terre étrangère, „sinon de fait, du moins au sens strict du droit primitif, se trouverait „dans la condition de l'esclave. Les sujets sont déliés du serment „de fidélité, dès que le chef quitte son territoire. . . . Plus caracté- „ristique encore", zoo gaat Thonnar door (p. 58), „est peut-être „la formalité symbolique, qui s'accomplit lorsqu'une parenté

„étrangère vient se fixer à droits égaux sur le territoire d'un clan; „l'égalité de droits est signifiée par l'acte matériel de toucher la „terre et de se saisir du feu; elle devient par là indigène, membre „d'un clan propriétaire d'un territoire".

Zeer interessant in het boven aangehaalde is de mededeeling, dat het clan-hoofd alle gezag verliest en in theorie met een slaaf gelijk wordt gesteld door het verlaten (zelfs tijdelijk, zooals men uit het bovenstaande moet opmaken) van het stamgebied. De innigste samenhang tusschen den mensch en den grond blijkt hieruit. En, hoewel schrijver dit niet vermeldt, kan men m. i. wel aannemen, dat ook in de Congo-landen aan het landbezit religieuze denkbeelden verbonden zijn.

Wij zien derhalve dat, daar de *stam* als *geheel* zich met de aardgodheid, met den grond in verbinding stelt, men slechts als *lid van den stam* (hetzij door geboorte, hetzij kunstmatig) tot den grond in innige betrekking kan staan. Wat niet uitsluit, dat vreemdelingen (niet in de gemeenschap opgenomen) toch wel eenige rechten kunnen verkrijgen, zooals wij dat in Bali zien. Daar kan, indien het niet in strijd is met de belangen der desa, aan een vreemdeling worden toegestaan, zich in, of liever: dadelijk aan de grens van, eene desa te vestigen en eenig land, tot de desa behoorende, te bebouwen; nooit echter kan hij lid der desavereeniging worden [1]). Hierbij komen de beide elementen, die ik in het primitief eigendomsbegrip meen te zien, nl. het religieuze en het oeconomische, duidelijk te voorschijn: als oeconomische medewerker wordt de vreemdeling, en zulks in het belang van de desa [2]), tot bebouwing van den grond toegelaten, maar nooit kan hij in eene innige, religieuze betrekking tot den grond geraken.

§ 26. Deze beide elementen van het primitief eigendomsbegrip zien wij hoe langer zoo meer zich van elkaar afscheiden en afzonderlijk ontwikkelen, totdat ten slotte het *religieuze* leidt: eenerzijds tot het staatsrechtelijk begrip van nationaal gebied, anderzijds tot het meer privaatrechtelijk eigendomsrecht der familie, terwijl

[1]) Liefrinck, l. l. p. 287.

[2]) „In het .... geval, dat het desagebied uitgestrekt is en er nog bouw„gronden in overvloed aanwezig zijn, dat de desa vrij geïsoleerd is gelegen en „er nogal verwoesting wordt aangericht in de plantsoenen door de dieren in „het woud, dan brengt het belang der desa zelve mee, dat vreemdelingen zich „daar komen vestigen. Deze bouwen hunne huizen rondom de reeds bestaande, „waardoor de veiligheid in deze grooter wordt en ook de bouwgronden zijn „beter beschermd, wanneer zij, in plaats van aan de bosschen te grenzen, door „andere bouwgronden zijn omgeven," Liefrinck, l.l. p. 285 v.

het *oeconomisch* element het eigendomsrecht in modernen zin met de andere zakelijke rechten en het begrip van *bezit* ten gevolge heeft gehad. Meer en meer toch moest het zuiver religieus element, dat oorspronkelijk op den voorgrond trad, voor het oeconomische plaats maken, daar de eischen van het steeds zich ontwikkelend verkeer zich verzetten tegen het exclusivisme van den gemeenschappelijken eeredienst.

Die scheiding der elementen had ten gevolge, dat men zich de betrekking tot den grond op verschillende wijzen ging voorstellen; nl. naast de innige betrekking werd eene minder innige mogelijk, en zoo scheidde men het begrip van den *fundus* van dat van de *superficies*, de oppervlakte van den grond.

Men vatte het woord superficies natuurlijk niet op in den technischen, Romeinsch-rechtelijken zin, en denke hierbij niet aan *opstal*, (Vlg. de Duitsche uitdrukking „Grund und Boden"). Ook moet men aan dit woord niet eene *te* letterlijke beteekenis hechten. Het hier bedoelde onderscheid is in meer metaphysischen zin te begrijpen: een onderscheid in het *essentieele* der zaak (van den grond), den grond zelven, en hare (zijne) *nuttige eigenschappen*, het *gebruik* ervan. Dit laatste is echter door het innig verband met de zaak (want *gebruik* maakt *bezit*, *machtsuitoefening* noodzakelijk) voor primitieve volken niet zoo gemakkelijk geheel van de zaak te abstraheeren. Het begrip „onlichaamlijke zaak" als rechtsobject is voor den meer primitieven mensch nog onbereikbaar.

§ 27. Men herinnere zich den oorspronkelijken toestand: de stam als éénheid in innige betrekking tot de aardgeesten; de grond bewerkt *door* en *ten behoeve van* de gemeenschap. De gemeenschappelijke arbeid wordt zoodanig verdeeld, dat elke familie een deel van den grond ter bearbeiding kreeg, hetzij door periodieke, hetzij door vaste grondverdeeling; doch oorspronkelijk werd in elk geval ten behoeve der *gemeenschap* gearbeid. Waar echter eenerzijds de gemeenschap grooter en grooter werd, andererzijds het individualiteitsbegrip zich meer en meer ontwikkelde, wordt de arbeid al minder en minder ter behoeve der gemeenschap, meer en meer ten eigen behoeve (d. i. van de *familie*) verricht. [1])

[1]) In dit stadium bevinden zich m. i. de Javaansche desa's: de *desa* moet, ook waar „erfelijke individueel bezitrecht" geldt, als de „eigenaresse" worden beschouwd. Hieraan is elk begrip van „oppereigendom" en dusgenoemd „bezit" vreemd. En al ware dit *niet* het geval, zoo zou het oppereigendom van den Staat toch nooit daarin rechtvaardiging kunnen vinden, omdat de Staat niet is getreden in de rechten van de desa.

Hierdoor ontstond aan den eenen kant eene meer innige betrekking van de familie tot den grond, waardoor allengs de algemeene vereering der aardgeesten in eene *familiegewijze* vereering overging, terwijl de aardgeesten plaats maakten voor de geesten der voorouders; aan den anderen kant echter bleef stamsgewijze betrekking tot den grond gehandhaafd en vormde zich tegenover het begrip van familieeigendom dat van publiekrechtelijk territoir, terwijl de gemeenschappelijke vereering van den aardgeest zich wijzigde in eene vereering van den volksgod, den beschermer van het volk. Dit familie-eigendom verschilt echter in menig opzicht van het moderne eigendomsbegrip: immers de familie was aan den grond gebonden, en waar men familie-eigendom aantreft, zijn de *grond* (het vermogen) en de *familie één* en *onafscheidelijk*; de voorouderen-aardgeesten- vereering vormde van die eenheid het symbool.

Hieruit nu vloeit direct voort het verbod van, of liever: de onbekendheid met, den *verkoop* van grond. En dit ligt dan ook voor de hand: evenmin als men in de landen van den Congo-staat, zooals wij zagen, rechten op den grond kon verkrijgen zonder in de clan opgenomen te zijn, evenmin kon men eenig recht uitoefenen op familie-eigendom, zonder tot de betreffende familie te behooren, hetzij door geboorte, hetzij op kunstmatige wijze.[1]) De onvervreemdbaarheid van den grond treft men zoowat overal in een vroeger stadium van rechtsontwikkeling aan: bij de Chineezen, Grieken, naar alle waarschijnlijkheid ook de Romeinen; bij ongeveer alle volkeren op meer primitieven trap van ontwikkeling, zoowel in onzen Archipel als elders.[2])

Dit gold in de eerste plaats tusschen stamgenooten, maar *a fortiori* natuurlijk tegenover *vreemdelingen*.

§ 28. Evenwel, het toenemend verkeer belette de voortduring van dezen toestand. En daar kwam nog bij: het steeds meer ontwakend individualiteitsgevoel van den mensch, mede als gevolg van het zich steeds ontwikkelend verkeersleven. Dit gaat hand aan hand met het ontstaan van het *individueel eigendomsrecht*, hetwelk in de eerste tijden en nog zéér, zéér langen tijd daarna *uitsluitend* ten aanzien van afzonderlijke, niet tot het begrip „grond" be-

[1]) Vgl. mijne „Ethnol.-jurid. beschouwingen over Chin. Erfr." §§ 17, 20—23; in de volgende §§ vindt men de daaruit voortvloeiende consequenties ten aanzien van het erfrecht. Zie ook mijn „Oorsprong en eerste ontwikk. v. h. testeer- en voogdijrecht", §§ 22 v., 35—38, 41.

[2]) Vgl. o. a. voor den Congostaat b.v. Thonnar, l.l. pp. 56 v.

hoorende voorwerpen mogelijk was, d. z. derhalve voor het grootste deel *roerende* voorwerpen, maar ook b. v. boomen, veldgewassen, huizen. Zooals ik dit in § 10 en v.v., § 39 van mijn „Oorsprong en eerste ontwikkeling van het testeer- en voogdijrecht" heb trachten aan te toonen, vormde zich dit individueel eigendomsbegrip oorspronkelijk slechts ten aanzien van niet-oeconomische goederen, goederen die voor de gemeenschap van geenerlei belang waren, nl. trophaeën van visch- en jachtbuit. Deze hadden slechts belang voor het individu, in zooverre zij aantoonden, dat de drager dezer voorwerpen uitmuntte in jacht en visscherij. Eerst later kregen zij meer algemeene beteekenis en waarde, toen aan het bezit dier voorwerpen op zich zelf het begrip van verdiensten op het gebied van jacht en visscherij werd vastgeknoopt, en zij verder ook als louter lichaamstooisel werden beschouwd. Oorspronkelijk evenwel hadden die voorwerpen (vogelvederen, tanden en klauwen van wilde dieren, geweien van herten, schubben en vischgraten enz.) slechts beteekenis voor dengene, die zich door eigen arbeid deze had verworven, vooral indien zij afkomstig waren van zeldzame, of moeilijk te verschalken dieren.

De innige samenhang tusschen individu en dit zijn eigenste eigendom is derhalve goed te verklaren. En ook hier ontbreekt het religieus element allerminst. Vooreerst toch zien wij, dat volgens primitief geloof in dergelijke voorwerpen een deel van den geest des eigenaars verborgen is, zoodat zij oorspronkelijk hem in het graf werden medegegeven. [1]) Maar daar komt nog bij, dat er óók eene religieuse betrekking bestaat tusschen den mensch en het gevelde dier, waarmede ongetwijfeld wel het recht, om bestanddeelen van het dier te mogen dragen, in nauw verband zal staan.

[1]) In n°. 1, p. 28 van Mededeel. Zend. Gen. 1904 lezen wij („Van Sidangoli naar Ibu" (Halmaheira) door J. Fortgens) het volgende: „De bezitting bij de „To Baru, al is deze nog zoo gering, vertegenwoordigt in volstrekten zin den „bezitter, m. a. w. tast men het eerste aan in ongunstigen zin, dat staat gelijk „met den laatsten kwaad te bejegenen."

Het zou niet moeilijk vallen dit voorbeeld met tientallen te vermeerderen. En indien wij nagaan, welke waarde wij nog aan een souvenir hechten, aan een haarlok van een geliefde b.v., zoo zou men *Crawley* bijna geheel bij willen stemmen, waar hij zegt (Mystic Rose, 4): „As to *survivals* of primitive speculation „and custom into civilised periods, the term is misused when it is implied „that these are dead forms, surviving like fossil remains or rudimentary organs; „the fact is that human nature remains potentially primitive, and it is not „easy even for those most favoured by descent to rise above these primitive ideas, „precisely because these ideas „spring eternally" from permanent functional „causes." Dat er in deze opmerking veel waars schuilt, bewijzen o.a. het spiritisme, theosophisme enz., al welke soorten van bijgeloof weer op onrustbarende wijze (liefst onder de vlag van „wetenschap"!) in de mode schijnen te komen!

Door een dier te dooden toch heeft men zich niet alleen van het stoffelijk omhulsel van dat dier meester gemaakt, maar ook van zijn *geest*, welke geest in de stoffellijke overblijfselen van het dier blijft hangen. Met die stoffelijke overblijfselen van het dier kan men derhalve over den geest van het dier macht blijven uitoefenen, en niet zelden worden daaraan tooverkrachten of geneeskrachtige eigenschappen toegekend, zooals b.v. de hoorns van rhinocerossen in onzen Archipel eene wonderdadige geneeskracht schijnen te bezitten (waaraan zelfs vele Europeanen gelooven!). Begrijpelijk is het, hoe op deze wijze eene innige betrekking tusschen mensch en dier geschapen wordt, welke, zooals wij boven bij de centraal-Australiërs zagen, bijna tot identificatie van mensch en dier kan leiden. En het zou mij niet verwonderen, indien langs dezen weg misschien eene plausibele verklaring voor het universeel totemistisch verschijnsel te vinden ware. Want dat in het totemisme een oeconomisch element verborgen is, blijkt duidelijk uit het totemisme der centraal-Australiërs. Eene uitweiding daarover te dezer plaatse zou echter het verband van dit opstel te veel verbreken; ten aanzien van dit punt verwijs ik den belangstellenden lezer naar Frazer's „The origin of totemism" in de April- en Mei-afl. 1899, van „the Fortnightly Review."

Men heeft evenwel niet alleen met den geest van het dier te doen, maar in de eerste plaats met de bosch-, aard- en riviergeesten, aan wie de verschillende dieren toebehooren, of onder wier bescherming zij althans staan. Men vergelijke, hetgeen boven betreffende de jacht in het Gajō-land uit Dr. Snouck Hurgronje's werk werd aangehaald. Men vergete verder niet, dat jacht en vischvangst evengoed als landbouw gewoonlijk *gemeenschappelijk* werden beoefend en dat de *jachtbuit* dan ook ten behoeve van de gemeenschap kwam. [1]) Slechts aan de niet-oeconomische deelen van den jachtbuit, welke bv. aan den bekwaamsten jager of aan den besten padvinder toekwamen, moet bij het ontstaan van het individueel eigendomsrecht gedacht worden.

§ 29. Spoedig zal dit individueel eigendomsrecht zich ook tot andere goederen hebben uitgebreid, maar oorspronkelijk toch steeds tot die soort goederen, die voor den stam van weinig belang waren, zooals *lichaamstooi* en langzamerhand ook *wapenen*. Vooral

[1]) Dit communisme staat m.i. in nauw verband met het feit, dat primitieve volken geen begrip van *dankbaarheid* kennen. Vgl. bv. Spencer & Gillen's opmerkingen hieromtrent op p. 48 van hun klassiek werk.

laatstgenoemde voorwerpen, stel ik mij voor, moeten tot de vestiging en uitbreiding van het individueel eigendomsbegrip veel hebben bijgedragen. Men zou geneigd zijn te denken, dat wapens dan toch wèl oeconomische waarde hadden en voor iedereen begeerenswaard waren. Dit is primitief evenwel niet het geval, aangezien de jachtbuit toch ten bate der gemeenschap kwam; bovendien waren die wapens zóó primitief, dat het een ieder vrij gemakkelijk viel, ze zelf te vervaardigen. En toen later eenig verschil tusschen de voortreffelijkheid van het eene wapen en die van het andere merkbaar werd, verbood de eigenaardige opvatting, die men van het eigendomsrecht had, het communale gebruik van wapens. Immers, afgezien ervan, dat men ten opzichte van wapens aan het individueel eigendomsrecht eenmaal gewend was, moet men rekening houden met den band, die den eigenaar aan zijn wapen bindt, of liever: aan den geest van zijn wapen. De geest van het wapen toch was de speciale beschermgeest van den vervaardiger en gebruiker, wat zoo'n wapen van zelf *taboe* maakte voor ieder ander. De geest, die in zoo'n wapen steekt, is veelal dan ook het voorwerp van vereering, vooral, wanneer met het wapen vele heldendaden en bijzondere jachtfeiten verricht zijn geworden. Tot die vereering droeg ook veel bij de opvatting, dat hetgeen met het wapen werd verricht als het werk van den geest daarvan werd beschouwd; wat niet verminderde, als het wapen tevens, en later in vele gevallen uitsluitend, als werktuig wordt gebruikt Voorbeelden, ter illustratie hiervan, liggen om zoo te zeggen voor het nemen. Zoo deelt W. D. Helderman in zijn opstel „De tijgers en het bijgeloof der Bataks" in *Tijds. Bat. Gen.* dl. 34, mede, dat de Bataks zeer veel waarde hechten aan een kogel, waarmede reeds vele dieren, speciaal tijgers, gedood zijn geworden; zoo'n kogel heet *natoewa* en heeft honderdmaal de waarde van een gewonen kogel. *„Saänak bodil namadong minoem moedar ni babiat gièt minoem moedar ni babiat sadjo,"* zegt de Batak: eene kogel die reeds eenmaal het bloed van een tijger gedronken heeft, wil wederom tijgerbloed drinken (l. l. p. 171 v.). De vereering van de kris bij de Javanen is van algemeene bekendheid; en een ieder weet, hoe thans nog een krijgsman aan zijn zwaard, een jager aan zijn geweer, een werkman aan zijn werktuig gehecht is, ofschoon geestengeloof hierbij natuurlijk geheel is uitgesloten.

§ 30. Waar de arbeidsverdeeling zoover gevorderd is, dat er van *handwerk* gesproken kan worden, komt de vereering der

werktuigen het duidelijkst en in hare volle beteekenis voor den dag. Zeer interressant is in dit opzicht het smidsvak, dat bij ongeveer alle volken met een heilig aureool wordt omgeven. De instrumenten van den Batakschen smid vooral worden met bijzondere vereering behandeld en met geheimzinnige benamingen benoemd. Bij het gieten der oorversierselen (*padoeng*[2]) offert de ijzersmid vooraf sirih aan aambeeld, haard enz. De smidse (*pĕrpandēn*) wordt als een soort tempel beschouwd, waar men bij ziekten offert. Volgens gebruik volgt de zoon den vader in het smidsvak op, want anders wordt men ongelukkig; immers *i-oelahi pĕrkĕkas* zegt de Batak (speciaal is hier de Karo-Batak bedoeld): „de gereedschappen belagen hen" (sc. die zich aan het smidsvak wijden, zonder van een smid af te stammen). Het spreekt van zelf, dat die werktuigen nooit mogen worden verkocht. [1]) Een aangehaalde Bataksche uitdrukking is karakteristiek voor het geloof, dat de geesten der werktuigen den werkman, den eigenaar beschermen, welke bescherming overgaat van vader op zoon. Het werktuig is de eigenlijke vervaardiger van hetgeen erdoor tot stand

[1]) Een en ander ontleend aan het opstel „De smid" van J. H. Neumann, in Meded. Zendel. Gen. 1903, pp. 15 v.v.

Over den smid en zijne eigenaardige positie in de maatschappij is veel interessants geschreven. Wij noemen slechts: *Andrée*, Ethnogr. Paral. u. Vergl. I, 153—159 (in dl. II vindt men veel over de in dit opstel besproken onderwerpen, voornamelijk geestengeloof en taboe); *Schrader*, Sprachvergl. u. Urgesch., hfdst. over: „Der Schmied in Sage u. Sprache"; *Schurtz*, „Alterskl." (s.v.) en „Das Afrikanische Gewerbe" pp. 75 v.v.; *Post*, Afrik. Jurisprudenz I, 172; *Gurewitsch*, Entw. der menschl. Bedürfnisse, p. 86 v.; *Schmoller*, Grundr. d. Volkswschl. 203. Over den smid in onzen Archipel zie men in de eerste plaats het hoogst belangrijk opstel van *Kruijt*, „Het ijzer in Midden-Celebes" in „Bijdr. T. L. Vk. v. N. I." 6e vlgr. IX; *Enc. v. N. I.* s. v. „smeedkunst" (van *Rouffaer*; over den *ijzersmid* wordt ons nog veel belangrijks door dezen medewerker beloofd); *Int. Archiv. f. Ethn.* III, 88 v. XIII, 9; *Nieuwenhuis*, „In Centraal Borneo" s. v.; *De Clercq*, Ternate, 71; *Graafland*, Minahassa, s. v.; *Snouck Hurgronje*, Het Gajoland, 367 v.; *Modigliani*, Frai Battacchi indipendenti, 127; enz.

Het zou zeer de moeite loonen, dit (en nog véél meer!) materiaal te verwerken. De eigenaardige, *merstal* (zie bv. de smid als pariah o.a. bij Schurtz, Afz. Gewerbe, 75 v.) zeer hooge positie van den smid staat m. i. in nauw verband met het *vinden van ijzererts*, met de bijzondere betrekking daardoor van den smid tot de aardgeesten, met het feit, dat de smeedkunst een der eerste handwerken vormt. Bovendien is het ijzer het symbool van een der grootste beschavingsovergangen in de geschiedenis van den mensch. Bijzonder karakteristiek is de „Steinbeilpantomime" der Bakaïri, ons zoo treffend en geestig medegedeeld door V. d. Steinen in „Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens", p. 75, waarin de Bakaïri zoo plastisch het enorme voordeel van het ijzeren, boven het steenen werktuig uitdrukt, „als eine Art stammlenden Protestes der metallosen Menschheit gegen die zermalmenden Hammerschläge der Kultur, eines Protestes, der so, wie ich ihn hier noch erlebte, tausendfach in allen Erdteilen ungehört verhalt sein muss." Schurtz wijst in zijn „Altersklassen" terecht op de overeenkomst, die de smidse in vele opzichten met het „Männerhaus" heeft bij vele volken; eene overeenkomst, die duidelijk ook in

wordt gebracht; de deductie, dat derhalve het bearbeide voorwerp eigendom van den bearbeider wordt, ligt nu voor de hand. De bekende strijd tusschen Proculiani en Sabiniani betreffende *specificatio* als middel tot eigendomsverkrijging moet m. i. dus in den geest der eerstgenoemden worden beslecht: de *arbeid* is hierbij de rechtsgrond der eigendomsverkrijging [1]). Niet echter de arbeid op zich zelf, want oorspronkelijk komt de arbeid ten bate der gemeenschap; doch de arbeid, verricht door *eigen* werktuigen.

Waar men eenmaal zoover was, was het geen groote stap meer, privaateigendom mogelijk te achten ook op andere voorwerpen dan versierselen, wapenen en werktuigen. Want als eenmaal privaateigendom erkend is, wordt het verschil in *vermogen*, synoniem met *macht*, allengs grooter en grooter; en daarmede de differentiatie onder de leden van den stam. Het *eigen* belang doet naast het *algemeen* belang zijne rechten gelden, en men knoopt meer en meer *individueele* betrekkingen aan met geesten van voorwerpen. Zoo wordt het ook ons. die opgegroeid zijn in Romeinschrechtelijke regels als: quod solo inaedificatur solo credit; cujus est solum ejus debet esse usque ad coelum enz., begrijpelijk, dat overal bij primitieve volken eigendomsrecht op boomen, planten, huizen kan bestaan afgescheiden van het eigendomsrecht op den grond. De mensch immers kan zich allengs individueel in betrekking stellen tot alle mogelijke voorwerpen, tot den geest ervan; doet hij dit, zoo stelt hij zich onder bescherming van dien geest, b.v. van een boom; hij merkt het voorwerp, den boom, met zijn taboe-teeken (later: eigendomsteeken) en niemand zal het wagen, de vruchten van dien boom zich toe te eigenen, de sago. kamfer, legèn eruit

---

Kruyt's opstel en in Graafland's „Minahassa" blijkt. Dit versterkt mij in mijne (in een der noten hierboven medegedeelde) opvatting van de oorspronkelijke beteekenis van de *balei*: een tempel voor de aardgeesten, beschermgeesten van het dorp. Ook de smidse was niets anders; de werkplaats, waar alle wapenen en werktuigen van eene hoogere kultuurperiode voor het geheele dorp gefabriceerd en gewijd werden, kon niet anders zijn dan de plaats, waar de beschermgeesten van het dorp vereerd werden; de smid was de priester bij uitnemendheid, de door de beschermgeesten bijzonderlijk bevoorrechte, wien de gave te beurt was gevallen, de wapenen te bezielen met een geest, die wel honderd keeren machtiger was dan de geesten der andere wapens; immers, wat met het wapen verricht werd, geschiedde door den geest van het wapen! Vandaar, dat vreemdelingen zich in de smidse even veilig gevoelden als in het jongelingenhuis, want op beide plaatsen hebben zij zich onder de bescherming van den plaatselijken geest gesteld. Vandaar, dat die hooge positie bijna overal *uitsluitend* den *ijzer*smid toekomt (zie o.a. Enc. v. N. I. s. v. smeedkunst); vandaar ook, dat in Afrika en elders *vorsten* de smeedkunst beoefenen (zie Schurtz, Afr. Gewerbe, 80 v.; Int. Archiv. XIII, 9).

[1]) Dat de Proculiani hierbij *niet onzen* gedachtengang hebben gevolgd, behoeft wel nauwelijks gezegd.

te halen. Dat ook hieraan mystische grondslag niet ontbreekt, bewijzen o. a. de in onzen Archipel voorkomende kamfer-taal met de aan het kamferzoeken verbonden gebruiken.

§ 31. Tot welke voorwerpen het individueel eigendomsrecht zich ook kon uitstrekken, *niet* tot den grond. Immers, tot de aardgeesten stond de geheele *stam* in betrekking; en deze betrekking wijzigde zich, zooals wij boven zagen, eenerzijds tot de vereering van een volksgod, door den tot volk zich verbreedenden stam, anderzijds tot vooroud eren-vereering door de families en clans, die het haar ter bewerking toevertrouwd gedeelte van het stamland allengs in eigendom zagen overgaan [1]). Nu is voorouderenvereering door op zich zelven staande individuen uit den aard der zaak onmogelijk; zij is alleen te verstaan als eene familie-eeredienst. Wij bedoelen hiermede niet te zeggen, dat het familie-eigendom uit de vooroud erenvereering zou zijn ontstaan (zooals Fustel de Coulanges in zijne „La cité antique"), want het tegendeel is eerder waar. O. i. moet men zich den loop der ontwikkeling aldus voorstellen: Oorspronkelijk bestond slechts een band tusschen den geheelen stam en den grond; naarmate de stam zich eenerzijds tot *staat* uitbreidde, andererzijds in *families* differentieerde, ontstond er allengs familie-eigendom met differentiatie van aardgeesten-vereering tot vooroud erenvereering; dit laatste nu bracht er veel toe bij, om de familie als eenheid te bestendigen en den band tusschen familie en grond eerder vaster dan losser te maken, aangezien de geesten der voorouders in den grond verblijf hielden. Wij moeten hierbij derhalve aan eene *wisselwerking* denken.

Dat men die innige verhouding tusschen familie en grond, aldus gedurende den loop der eeuwen ontwikkeld, (vooral bij landbouwende volkeren, voor wie de grond de eenige of althans de voornaamste bestaansbron vormde) niet zoo spoedig kon loslaten, ligt voor de hand. Vandaar, dat men de aldus ontwikkelde, innige betrekking tusschen familie en grond nog zéér langen tijd bleef vasthouden, ook toen het individueel eigendomsrecht reeds lang niet meer onbekend was en zich tot zekere volkomenheid had ontwikkeld. En zelfs, toen het steeds sterker wordend individualiteitsbegrip en het ontwikkelder verkeersleven, waardoor de

[1]) Hiermede is natuurlijk *niet* gezegd, dat vooroud eren-vereering overal en altijd uit de vereering der *aardgeesten* moet zijn ontstaan. Dit zou met vele feiten in tegenspraak zijn; immers ook bij jagersvolken vindt men vooroud eren-vereering. Wel vind ik reden, om *in het algemeen* de vooroud erenvereering niet als iets primairs te beschouwen.

arbeidsverdeeling en de opkomende industrie zich steeds uitbreidden, meer en meer de behoefte deden ontstaan aan beschikking over den grond, zelfs toèn bleef het zéér lang eene onmogelijkheid, den grond in vreemde handen te doen overgaan. Immers, hoe kon iemand ooit in betrekking komen tot de geesten van afgestorvenen die *niet* zijne voorouders waren; hoe kon derhalve een *niet*-familielid ooit eigendomsrecht verkrijgen op grond, die niet van generatie op generatie door geboorte- of adoptierecht in zijne handen was gekomen? Dit was eenvoudigweg onmogelijk!

§ 32. Kon men den *grond* derhalve niet aan vreemden, d.w.z. niet-familieleden, overdragen, wèl kon dit geschieden met het *gebruik* van den grond.[1]) En overal, waar wij de onvervreemdbaarheid van den grond hetzij nog onvervalscht, hetzij in gematigder vorm of in *survivals* aantreffen, vinden wij het beschikkingsrecht over het *gebruik* van den grond in ontwikkelden staat. Maar bovendien vinden wij, dat zich daarbij een ander begrip heeft gevormd, nl. hetgeen wij in § 26 met het woord *superficies* aanduidden, in tegenstelling van den *grondbodem* — om dit woord maar te gebruiken ter aanduiding van een ons thans geheel vreemd begrip — den *fundus*. Want de fundus, beschouwd als de verblijfplaats van de geesten der voorouders, of in het algemeen van de beschermgeesten der eigenaars, kon en mocht in den eersten tijd nog niet het voorwerp van transacties zijn. Immers, daardoor zou men zijne beschermgeesten prijsgeven, daardoor ook zich zelven tot slaaf maken van dengeen, die (al was het slechts tijdelijk) bezitter werd van den grond. Hierdoor ontstaat dan ook vanzelf het begrip, hetwelk in algemeenen (niet-technischen) zin wordt aangeduid door „*bezit*". Dit begrip is m. i. derhalve *in zijne oorspronkelijke universeelrechtelijke beteekenis* NIET eene aanduiding van den *uiterlijken* kant van het eigendomsrecht en stond met het eigendomsrecht in geenerlei verband. Het bezit, aldus opgevat, stond eerder lijnrecht tegenover het eigendomsrecht (in primitieven zin); het kon slechts de *superficies* tot object hebben, nooit den *fundus*. Eerst, als beide begrippen niet meer onderscheiden worden, komen

[1]) Zoodanige afstand van gebruik geschiedde in het begin slechts aan *bepaalde* familieleden; later eerst aan vreemden. Vandaar, dat later familieleden nog steeds voorrecht genoten boven vreemden bij het beschikken over land. (Vgl. bv. Snouck Hurgronje's „Gajöland", p. 350). Dit beschikken ging uit van de familieleden, die het land *niet* behoefden, tegenover de andere familieleden, die thans een grooter stuk tot hunne beschikking kregen dan zij van rechtswege hadden. Werd het gebruik aan *vreemden* afgestaan, zoo beschikte *de familie* als geheel, of namens haar het hoofd er van.

de begrippen *eigendom* en *bezit* nader tot elkaar, maar — dan hebben wij ook met geheel andere begrippen van eigendom en bezit te doen.

Als men het bovenstaande voor oogen houdt, is het gemakkelijk in te zien, waarom het *Recht* zich eerst zoo laat met den *eigendom*, en speciaal den *grondeigendom*, bemoeide. Over *eigendomsrecht* als zoodanig vindt men in primitieve rechtssystemen niet of weinig gesproken. En is dit te verwonderen? Allerminst. Want het primitief eigendomsbegrip verbond eigendomssubject en -object zóózeer met elkaar, dat zij niet zoo spoedig te scheiden waren. En dit veranderde vooreerst niet, ook nadat het mogelijk was geworden, om het eigendomsobject tot voorwerp van allerlei transacties te maken; in de plaats van het eigendomssubject kon vooreerst geen ander treden. Welk een uitgebreid recht een ander dus ook ten opzichte van het eigendomsobject mocht bekomen, *eigenaar* worden kon hij niet; eigenaar en eigendom waren en bleven onafscheidelijk, en daardoor kon het *recht* zich niet met den eigendom, als iets afzonderlijks, bemoeien. Eerst, als de band tusschen mensch en voorwerp, vooral tusschen mensch en grond, losser geworden is, kan er van een eigendoms*recht* eigenlijk spraak zijn; want dan eerst treedt het als eene zelfstandige, en voor het maatschappelijk leven belang hebbende grootheid op.

§ 33. Dit kon echter niet anders dan langs een omweg geschieden, lang nadat de mogelijkheid ontstond, aan anderen het gebruik van eenig voorwerp of van den grond, af te staan. Laatstbedoelde mogelijkheid droeg er m. i. veel toe bij, langzamerhand den band tusschen eigenaar en eigendomsvoorwerp te doen wegvallen, en daarmede ook het onderscheid tusschen fundus en superficies. Want de transacties betreffende de superficies (men houde steeds voor oogen, dat wij dit woord hier in de in § 26 aangegeven beteekenis gebruiken!) werden langzamerhand zóódanig, dat de eigenlijke eigendomsbetrekking tusschen eigenaar en grond in vele gevallen practisch geheel geen beteekenis meer had tegenover het *bezitrecht* (in bovenaangegeven oorspronkelijke beteekenis) van den houder of gebruiker, of hoe men hem noemen wil.

Zoo vervormde zich allengs het eigendomsbegrip; de oorspronkelijk „bezitter" treedt langzamerhand in de plaats van den „eigenaar" in primitieven zin, werd ook als éénig rechthebbende meer en meer beschouwd en als zoodanig beschermd; en zoo stel ik mij voor, dat zéér geleidelijk het meer moderne begrip van

eigendomsrecht zich begint te vormen, door steeds meer en meer den (in oeconomisch sociologischen zin) *waren* rechthebbende te beschermen tegen inbreuk op zijne rechten door derden, speciaal ook door den steeds meer op den achtergrond gerakende oorspronkelijk-waren eigenaar, die echter door het allengs verdwijnen van het religieus element in het primitief eigendomsbegrip den geheel fictief geworden band tusschen hem en het eigendomsobject weldra geheel zag wegvallen. [1]). Op deze wijze had er „Umwertung aller Werte" plaats op het gebied van eigendoms- en bezitsbegrip. Het oorspronkelijk bezitsbegrip vloeide in het nieuwe eigendomsbegrip over, zonder daarmede zich te vereenzelvigen: het vormde echter de uiterlijke, waarneembare zijde ervan. De bescherming van het bezit (in de oorspronkelijke beteekenis van het woord) leidde nl. tot de omvorming van dit begrip en tevens van het eigendomsbegrip, dat steeds vaster vormen aannam; terwijl het nieuwe bezitsbegrip wederom, hoewel nu innig verbonden blijvende met het eigendomsbegrip, zich daarnaast eene zelfstandige beteekenis in het recht wist te verwerven als juridisch bezit *animo rem sibi habendi*, waartegenover de *nuda detentio* als het oneigenlijk bezit (*zonder* animus domini) kwam te staan. Op deze wijze is eene scherpe scheiding tusschen zakelijk en persoonlijk recht mogelijk geworden.

Het zou mij te ver voeren, de bovenstaande beschouwingen aan het oudste Romeinsche en Grieksche recht te toetsen, ofschoon mij dit overigens wel eene dankbare taak toelijkt. Want het komt mij voor, dat de verschillende soorten van eigendomsrecht (*dominium ex jure Quiritium*, *quasi-eigendom* en het *rem in bonis habere*) [2]), het onderscheid in *res mancipi* en *nec mancipi*, de verschillende manieren van eigendomsverkrijging *jure civili* en *jure gentium* vooral de verjaring, en in verband daarmede alsook op zich zelf het bezitsrecht, en verder het ontstaan der andere zakelijke rechten, en in het algemeen de verhouding van het *jus civile* tot het *jus gentium*, veel begrijpelijker zouden worden, indien zij in verband met bovenstaande beschouwingen werden onderzocht.

§ 34. Op den voorgrond staat dus de oorspronkelijke onver-

[1]) Zoolang dit religieus element bleef bestaan, kon er, om boven in den tekst uiteengezette redenen, van *individueel* eigendomsrecht op den grond niet goed sprake zijn.

Waar dit element uit het eigendomsbegrip wegvalt, bestaat tegen zulk individueel eigendom van grond geen bezwaar meer: het eigendomsrecht had daardoor immers een geheel ander karakter aangenomen.

[2]) Het zoogenaamde „bonitarisch eigendom".

vreemdbaarheid van den grond; waar dit later tusschen stamgenooten kon geschieden, bleef het nog langen tijd verboden tegenover vreemdelingen, en dit laatste treffen wij nog bij enkele reeds op vrij hoogen trap van beschaving staande volkeren aan, zooals bij de Turken en Chineezen.

Thonnar haalt het volgende van zekeren Avaert aan, sprekende over transacties tot vestiging in de boven-Congo-landen (l. l. p. 57): „A proprement parler, il n'y a jamais vente du terrain, mais „*location à perpétuité*, car le titre de M'Foumou (chef) implique „la propriété du sol. Pas de terre, pas de titre". [1]) En dan gaat schrijver voort: „La dernière phrase de ce texte fait allusion au „rapport, qui existe chez les primitifs entre la possesson du territoire „des ancêtres et le caractère de chef. La possession d'un territoire „n'est pas seulement nécessaire à la condition de chef; elle détermine „aussi la condition de ses sujets, des libres et des esclaves, Le „chef ne peut aliéner le territoire commun, pas plus que les libres „ne peuvent en vendre des parcelles, parce que aliéner le sol des „ancêtres serait équivaloir à se reconnaître l'esclave ou le vassal „du nouveau propriétaire. Le caractère d'homme libre implique la „propriété immédiate d'un territoire déterminé".

In onzen archipel is verkoop van grond, hoewel met beperkingen, in het algemeen wel bekend; maar men gaat er zéér zelden toe over. Daarentegen is het verhuren of verpanden van grond lang niet zeldzaam.[2])

§ 35. Dit pandrecht is niets anders dan het universeel rechtelijk *antichretisch contract*, bestaande in den ruil van het *gebruik* eener zaak tegen dat eener andere zaak, later van kapitaal. [3]) De ~αντίχρησις is derhalve niet anders dan eene inruiling van het *gebruiksrecht*; later, toen *geldleening* meer in zwang kwam, werd het met pandrecht vereenzelvigd, waarbij het in pand gegevene door den geldschieter mocht worden gebruikt, terwijl inkomsten, die men door middel van het zgn. pand verwierf, in de plaats traden van interessen. Dit pandrecht is echter *in oneigenlijken zin* als zoodanig te beschouwen, want oorspronkelijk werd minder aan eene *zekerheidsstelling* gedacht dan aan *het recht van gebruik*. Trouwens, zekerheid, dat men zijn geld terug ontvangt, geeft het antichretisch

[1]) Men vergelijke hiermede de in §§ 24 en v. voorkomende aanhalingen uit hetzelfde werk.

[2]) Zie o. a. Wilken's „Het Pandrecht bij de volken van den Indischen Archipel" in Bijdr. T. L. Vk., Ve. Rs., III (1888), vooral de IIe. afd. bl. 577 e.v.

[3]) De naam duidt dit reeds aan: ~αντίχρησις.

pandrecht niet geheel, want verhaal op het pand door verkoop is geheel uitgesloten. [1]) Eerder zou men het kunnen vergelijken met eene koopovereenkomst met recht van wederinkoop, mits men voor oogen houde, dat het voorwerp van den koop *niet* is de lichaamlijke zaak, den *grond*, *fundus*, maar het gebruik ervan, of, zoo men wil, de *superficies*. Het beste is echter, deze transactie met den eenigen waren naam te benoemen: *antichrese*.

Zooals bekend (zie Wilken's opstel p. 602) kan aan de antichrese een *termijn* verbonden zijn; maar dit kan, zooals vanzelf spreekt, *niet* de beteekenis hebben, dat de dusgenaamde pandhouder zich door verkoop op het pand verhalen mag, indien het geld niet op tijd terugbetaald wordt. De beteekenis hiervan is meestal deze, dat de geldleener het recht verliest, na dien tijd zijn grond in te lossen. Hierin zien wij een mooi voorbeeld van hetgeen boven werd betoogd: dat de bezitter (in de oorspronkelijke beteekenis van het woord), d. i. dus de bezitter van den grond als *superficies* gedacht, beschermd wordt tegen de kans, dat hij te eeniger tijd — al was het over tientallen van jaren — uit zijn bezit wordt gezet door den eigenaar, den rechthebbende op den *fundus*. Waar nu laatstgenoemde den termijn laat voorbijgaan, verliest hij *niet* zijn op het religieus element gebaseerd eigendomsrecht; maar dit recht wordt geheel fictief, heeft tegenover het, thans *vast* geworden, bezitrecht van den oorspronkelijken geldschieter hoegenaamd geen kracht meer, en verliest ten slotte alle beteekenis, terwijl het vaste bezitrecht in eigendomsrecht in modernen zin overgaat, met een gewijzigd begrip van *bezit* als feitelijken grondslag van eigendomsrecht. Een en ander doet veel denken aan de verhouding tusschen het *dominium ex jure Quiritium* en het *bonitarisch eigendom* van het oude Romeinsche recht. terwijl er verder veel voor te zeggen valt, het instituut der *verjaring* (speciaal der *acquisitieve*) met het bovenstaande in zeer nauw verband te brengen.

§ 36. Zoo'n termijnsbetaling met bovenbeschreven gevolg moet beschouwd worden als een reuzenstap op den evolutieweg van het Recht. En het zal dan ook wel zéér langen tijd geduurd hebben, eer men dien stap heeft gezet,eer de sociaal-oeconomische omstandigheden daarvoor rijp genoeg waren. Men kan dezen wel een

---

[1]) Het pand als *zekerheid* wordt, zooals bekend, *vuistpand* genoemd; dit is echter *niet* bestaanbaar ten opzichte van *grond*. Waar dit principe overgebracht is op den grond, differentieert het pandrecht zich in *hypotheekrecht*; het zoogenaamde *pandrecht op grond* is niet anders dan de zuivere *antichrese*.

sprong noemen en de daaruit voortspruitende gevolgen eene sprongvariatie op rechtsgebied; want welk eene mutatie in het eigendomsbegrip had het niet ten gevolge!

Vóór deze stap werd gezet, kon een vreemde echter nooit vaste rechten op den grond verwerven, de antichresis *bleef* antichresis, het recht van den eigenaar op den fundus bleef ten eeuwigen dage dat van den bezitter der superficies bedreigen. Dit is de juiste beteekenis van het zoogenaamd „pandrecht voor de eeuwigheid". De Maleiers der Padangsche Bovenlanden omschrijven dit dichterlijk aldus: *salama ada peridaran matahari boelan dan bintang, salama awan poetih, salama gagak itam, salama ajer milir*; zoolang er een kringloop van zon, maan en sterren zal zijn, zoolang de wolken wit, de raven zwart zullen zijn, zoolang het water vloeit. Ten onrechte heeft men vroeger gemeend, dat de beteekenis van dit gevleugeld rechtswoord te zoeken was in het verlangen, om het verbod van verkoop te ontduiken; dit werd reeds in het „résumé" van het grondonderzoek op Sumatra (p. 23)[1] opgemerkt. Want er wordt *niet* door uitgedrukt, dat het *pandrecht* eeuwig duurt, zoodat de eigenaar nooit tot inlossing gerechtigd is, maar integendeel, dat het recht van pandbezit of hoe men dit noemen wil, steeds *als zoodanig* zal blijven bestaan, zonder ooit in eenig vaster recht over te gaan. Dit sprak oorspronkelijk van zelf, doch moest later bedongen worden.

Hetgeen wij in Snouck Hurgronje's „Gajoland" p. 349 lezen, bevestigt het bovenstaande:

„Verkoop van sawahgrond is hoogst zeldzaam en geldt als laak-
„baar; niet zelden worden sawah's verpand..... Daar de rente van
„het uitgeleende kapitaal bestaat in den oogst, dien de pandnemer
„door eigen arbeid uit den grond haalt, mag een verpand rijstveld
„niet ingelost worden, vóórdat minstens eenmaal door den geld-
„schieter geoogst is.[2] Is de geleende som belangrijk — zij blijft

[1] De voorstelling van het „Eindrésumé" geeft tot verwarring aanleiding, waar het spreekt van een bijvoeging: *salama belom ditahoeri* = „mits het pand niet vroeger gelost wordt". Ik kan het „ditahoeri" niet recht thuisbrengen en wil mij derhalve niet aan een critiek der vertaling wagen. Maar allerwaarschijnlijkst lijkt het mij, dat bedoelde bijvoeging *niet* bij deze rechtspreuk behoort, maar als verklaring ervan moet dienen voor hen, die de beteekenis der spreuk niet verstaan.

[2] Aldus ook, zooals bekend, op Java. Uit deze zinsnede, alsook uit hetgeen daarop verder volgt, blijkt, dat dit pandrecht *antichresis* is. Karakteristiek is, hetgeen wij op p. 350 lezen: „Als pandnemers hebben sandörö's" — d. z. stamgenooten — boven vreemden de voorkeur, en geen vreemde neemt iemands rijstveld in pand, wanneer diens sandörö's niet hunne volle instemming met dat contract betuigen". Men ziet hieruit het communaal karakter van den landeigendom; maar ook, dat dit pandrecht zuivere antichrese, en de gedachte aan *zekerheidstelling* ver te zoeken is.

„gewoonlijk beneden de waarde van het pand — dan bedingt de „pandnemer wel, dat de inlossing niet vóór een zeker aantal jaren „mag plaats hebben. Daarentegen wordt geen maximum aantal „jaren bedongen, m. a. w. inlossing blijft in de toekomst altijd „mogelijk, tenzij de eigenaar van den grond uit geldgebrek toe- „stemt in de verandering van het pand — in een koopcontract, „tegen bijbetaling van zeker bedrag. Dit heet *mĕnasan* in volle eigendom doen overgaan." [1])

§ 37. Ook uit de bekende, door dr. Jonker uitgegeven en vertaalde *Koetâra-Mânawa* [2]) is bewijsmateriaal voor bovenstaande voorstelling van de ontwikkeling van het eigendomsbegrip te vinden; ja zelfs kan het bovenstaande m. i. bijdragen tot beter begrip van eenige duistere plaatsen in dat wetboek. Van verkoop van *land* wordt in het wetboek niet gesproken, waarschijnlijk wordt de onmogelijkheid ervan dus als vanzelf sprekend beschouwd [3]). Wel lezen wij in artt. 132 en v. het navolgende:

„Indien iemand voor zich zelven een land vordert en deze vordering „onwaar is, dan bedraagt de boete voor den vorst 160.000; valschelijk „voorgeven een bloedverwant te zijn", wordt dit genoemd",

„Indien iemand zijnen bloedverwanten niet toestaat een land te „gebruiken, dan bedraagt de boete voor den vorst 160.000 en hij „wordt genoemd: zijne bloedverwanten afstootende".

Zéér terecht merkt dr. Jonker omtrent deze artikelen op: „Deze „bepalingen zijn niet anders te verklaren, dan door een familie- „bezit te veronderstellen" (l. l. p. 31). Minder goed begrepen heeft de schrijver echter a. 100 van het wetboek, luidende:

„Indien iemand zijn land verpandt, vervalt dit pand nooit, want het „land is eigendom van den vorst, het blijve slechts bij den pandnemer". [4])

---

[1]) Bij *mĕnasan* teekent de schrijver aan: „Waarschijnlijk van het Arab. „*naçç*, een vastaande, ontwijfelbare uitspraak; de beteekenis is zooals gewoonlijk „gewijzigd." Etymologisch geeft mĕnasan dus weer, dat het bezit-recht van den pandhouder *vast* wordt.

[2]) „Een oud-Javaansch wetboek vergeleken met Indische rechtsbronnen," dissertatie van J. C. G. Jonker (Leiden. 1885).

[3]) De koop-en-verkoop van roerend goed echter wordt wèl behandeld: artt. 96 en v.

[4]) Opgemerkt zij hierbij, dat de woorden „vervalt dit pand nooit" niet juist de bedoeling van „salawasane tan lĕlĕb" weergeven. „Vervallen van een pand" toch beteekent, dat het pandrecht verloren wordt, waardoor het pand wederom in handen van den eigenaar komt. Dit is *niet* de bedoeling, maar wèl, dat het pand nooit aan den *pandhouder* vervalt, m. a. w. dat het pandrecht nooit kan overgaan in een *vast* bezitrecht, resp. eigendomsrecht. Men heeft dit derhalve op te vatten in den zin van het „eeuwigdurend pandrecht" der Maleiers. Zie artt. 99, 101, 121, waar *lĕlĕb* ontwijfelbaar deze beteekenis heeft. Dit is dan ook de bedoeling van dr. Jonker, zooals uit het beneden in den tekst aan-

In dit art. vindt men authentiek verklaard, volgens dr. Jonker (l. l. 30), dat de vorst werkelijk eigenaar is van den grond, in welk opzicht dit wetboek overeenstemt met het Hindu-recht. En hij vervolgt: „Welke rechtsgevolgen dit eigendomsrecht van den „vorst, behalve het recht tot heffing van belasting op de producten „van den grond, heeft, is ook in de Hindusche wetsuitlegging „zeer duister. Een land toch kan verkocht worden, is bij „gebruik door een ander onderhevig aan verjaring. . . . . enz. „In onzen âgama wordt zeker een rechtsgevolg toegekend, „doch een, dat aan eenige bedenking onderhevig is: ten eerste is „de beteekenis der woorden *malĕr ring ananda*, „het blijft bij den „pandnemer", eenigszins onduidelijk. Wil dit zeggen, de pandnemer „heeft er het gebruik (niet den eigendom) van? Dit zou zeker een „gevolg kunnen zijn, maar het verband maakt deze opvatting niet „waarschijnlijk. Of wil het zeggen, het blijft bij den pandnemer, „maar de pandgever heeft steeds het recht om het te lossen? [1]) In „dat geval kan het eigendomsrecht van den vorst niet wel de oorzaak „daarvan zijn, maar schijnt de vermelding van dat recht hier slechts „te zijn geschied, om eene, al is het ook niet zeer aanneemlijke, „verklaring van het feit te geven. Opmerkelijk blijft in alle gevalle „deze uitspraak, *hoezeer tevens aangenomen schijnt te moeten worden, dat „werkelijke rechtsgevolgen nooit aan dit recht verbonden zijn geweest.*"

§ 38. Liefrink, die deze laatste woorden van Jonker aanhaalt in zijn vaak geciteerd opstel, v, 2, p. 372, voegt hieraan toe: „Dat dit laatste ook op Bali niet het geval is, durf ik uit„drukkelijk te verzekeren. Noemt men daar ook al den vorst „sang mawa boemi", d.w.z. „de eigenaar van het land" willekeur buitengesloten, mag dat recht den vorst persoonlijk geen materieel voordeel opleveren en is dus fictief. [2])

---

gehaalde blijken kan, en ook uit de aanteekening op a. 99 (l.l. 189). Men vergelijke verder art. 206: „Hetgeen niet verloren kan gaan is: een in pand gegeven land," enz. In zijne aanteekening op dit art. brengt de vertaler het zeer terecht in verband met a. 100. «Eén pandrecht kan niet verloren gaan." moet dus beteekenen: „kan niet in een ander recht overgaan; pandrecht *is* en *blijft* pandrecht,"

[1]) M. i. wil het zonder eenigen twijfiel zoowel het een, als het ander uitdrukken. Die behoeft, na het bovenstaande, geen nader betoog.

[2]) Vgl. hier boven, § 13.

In het door dr. Jonker uitgegeven wetboek heet de vorst ook: „*sang amawa bhumi*." Zie l.l. pag. 162. Aldaar wordt ook de afleiding *pamawa* van *wawa* genoemd, in de beteekenis van „echtgenoot." Zou „eigenaar van den grond" dan wel de juiste vertaling zijn? Zou de bedoeling niet beter worden uitgedrukt door: „heer, heerscher van den grond," en zulks in de beteekenis van: „degeen die, als hoofd van den stam, de betrekkingen aanhoudt met den aardgeest-volksgod"?

Herinneren wij ons thans de uitstekende opmerkingen van Dr. Franke omtrent deze zelfde quaestie in het Chineesche recht; vergelijken wij dit verder met de innige betrekking van het stamhoofd in de Congolanden tot den grond (§§ 2, 3, 25, 34), en beschouwen wij een en ander in verband met mijne voorstelling der eigendomsbegrips-ontwikkeling, zoo kan a. 100 niets onbegrijpelijks meer hebben. Want dan begrijpen wij, dat dit artikel het volgende wil zeggen: De pandhouder, de antichresische bezitter, kan nooit in inniger betrekking tot den grond komen te staan dan door zijn superficies-bezit bestaat, want de innige, religieuze betrekking van den stam of de familie tot den grond, onderhouden door den vorst (als heer van den grond in geestelijken zin) is onschendbaar. Zoo krijgen de woorden: „want het land behoort den vorst" de beteekenis van: „want het stam- of familieland kan niet in vreemde handen overgaan."

Evenwel, ook in dit wetboek vindt ten slotte toch het langdurig bezit tegenover het eigendomsrecht bescherming; want art. 268 zegt: „Indien een land door een ander gebruikt wordt met mede-„weten van den eigenaar, en indien het twintig jaar gebruikt is, „zonder dat de eigenaar iets daarvan zegt, dan is het bezit van „het land voor hem verloren."

In het kort meen ik uit het bovenstaande dezen rechtsregel te kunnen distilleeren: „Het afstaan in antichresis van een land kan nooit plaats hebben onder termijnsbepaling, zóó, dat na ommekomst van den termijn het land in eigendom overgaat op den antichretischen houder; dit gevolg treedt echter van rechtswege in door bezit van 20 jaar," [1]) Ook hier derhalve een zoogenaamd „eeuwigdurend pandrecht," doch onder wettelijke beperking [2]).

§ 39. Bij de Mohammedaansche wetgeleerden vinden wij eenige beschouwingen, die op het primitief eigendomsbegrip wijzen, en waarschijnlijk teruggaan tot den voor-islamschen tijd. Zooals men in Wellhausen's „Reste Arabischen Heidentums." (p. 105 v.v.) kan lezen, vond men (en thans nog) in Arabië heilige, oor-

[1]) Art. 268 van het Wetboek behoeft daarom nog niet tot dit geval beperkt te worden; het artikel is in algemeenen zin bedoeld.

[2]) Men vergelijke hiermede het Indische Recht, hetwelk, wat ons onderwerp betreft, in vele opzichten met de Koetara-manawa overeenkomt, zonder dat men daaruit behoeft te besluiten tot eene ontleening van het laatst-, aan het eerstgenoemde. Zie voor het Ind. Recht: J. Jolly, „Recht und Sitte" p.p. 90—101. (Bd. II, Heft 8, van G. Bühler's „Grundriss der Indo-Arischen Philologie u. Altertumrskunde", 1896).

spronkelijk aan de plaatselijke godheid gewijde stukken lands, *hima's* die tot offerplaatsen dienden.

Recht op den grond kreeg men door ontginning; privaatbezit op akkers, tuinen, bronnen en huizen was mogelijk, terwijl men daarnevens aan den stam toebehoorende weiden had (l. l. 107 v.). Duidelijk blijkt hieruit de betrekking van den stam tot de plaatselijke godheid: alle land feitelijk eigendom van de godheid; de stam stelt zich tot die godheid in betrekking teneinde den grond te kunnen bebouwen of althans te gebruiken; men reserveert eene hima voor de godheid als plaats, waar zij vereerd, waar aan haar geofferd wordt, en waar alles aan haar gewijd, d. w. z. *tabu*, is; [1]) de rest van den grond wordt gebruikt als gemeene weide, of als bouwland met, zooals men hier zou zeggen, erfelijk Individueel bezit, waaruit het recht van occupatie door ontginning vanzelf voortvloeit (vgl. § 5).

Dat de plaatselijke godheden plaats moesten maken voor Allah, ligt voor de hand; *niet* in dien zin, dat de cultur der plaatselijke goden op Allah overging en Hem de hima's gewijd werden (enkele uitzonderingen bij Wellhausen, l. l. p, 221), maar in dezen: dat Allah tot algemeenen beschermer der gemeenschap werd verheven, waaruit alles emaneert, in de eerste plaats het staatsgezag, terwijl daarnaast de vereering der geesten voort bleef duren; welke geesten echter hun plaatselijk karakter meer en meer verloren, zoodat allengs ongeveer alle hima's door menschen in beslag werden genomen (Wellhausen, 107 en v.) [2]). Volgens het Mohammedaansch recht is alleen Mekka, en tot zekere hoogte ook Medina, aan Allah gewijd.

Maar ook ten opzichte der *overige* gronden blijkt de nauwe betrekking tusschen den mensch, i. c. speciaal den *geloovige*, en Allah. Want volgens het Mohammedaansche recht wordt alle land onderscheiden in *tiendplichtige* en *schatplichtige* landen (behalve het heilige land natuurlijk). Tot de eerstgenoemden behooren de landen, waarvan de bewoners vrijwillig den islam hebben aangenomen, die door *muzelmannen* ontgonnen zijn, die met geweld veroverd en verdeeld zijn geworden onder de buitbehalers; tot de laatstgenoemden zijn te brengen de landen, waarvan de bewoners

[1]) Deze plaatsen vormen daarom ook asylen voor misdadigers.

[2]) Vgl. voor het geestengeloof: Ed. Westermarck, „The Nature of the Arab *ginn*, illustrated by the present beliefs of the People of Morocco," in „Journal anthr. inst." XXIX (1899); Lane's „Modern Egyptians", *s.v.* en de boven reeds aangehaalde plaatsen in Welhausen's „Reste" (vgl. noot bij § 17).

zich bij verdrag aan den islam hebben onderworpen met het beding, dat zij het *eigendomsrecht* van het land zouden verliezen, doch daarvan het *gebruik* behouden tegen betaling van *cijns*.[1]) Het eigendomsrecht wordt opgeheven, het land wordt *waqf* ten behoeve der muzelmannen, d. w. z. aan het ruilverkeer onttrokken. Ook kan het eigendomsrecht door de ongeloovigen voor zich worden voorbehouden en verkrijgt de door hen te betalen cijns daardoor het karakter van *hoofdgeld*, is deze m. a. w. niet aan het land verbonden; het onder deze rubriek vallend land wordt tot eerstbedoelde kategorie (der tiendplichtige landen) gebracht, wanneer het in handen van muzelmannen komt.[2])

§ 40. Het innig verband tusschen land en Allah is evident: Allah, de God der muzelmannen, is *in algemeenen zin* de heer van het muzelmansch land, van de *dâr al-islâm*; vandaar, dat slechts een *geloovige eigendoms*recht, d. i. de nauwste betrekking tot den grond, kan verkrijgen op land, hetwelk tot deze kategorie behoort, terwijl aan den anderen kant het verwerven van eigendomsrecht door een *geloovige* over grond, die aan een *ongeloovige* in eigendom toebehoort heeft, alsmede het aannemen van den islam door den ongeloovigen eigenaar, dien grond tot den *dâr al-islâm* brengt.[3])

Dit *eigendoms*recht nu, *milk*, over *islamsch land* kan op *oorspronkelijke* wijze vooreerst worden verkregen door *ontginning* van *woesten grond*, tot islamsch gebied behoorende. Deze woeste grond is *niet* „eigendom van den staat", natuurlijk,[4]) en nog minder

[1]) Mr. van den Berg, „Beginselen", 3e dr. p. 120 gebruikt hierbij de Ned.-Indische rechtstermen: „staatsdomein", „erfelijk bezitrecht" en terugbrengen tot „vrij staatsdomein", wat m. i. niet strekt tot de verduidelijking der zaak. Want het recht betreffende deze gronden lijkt op alles, behalve op „domeinrecht"; verkoop daarvan b. v. is ten eenenmale uitgesloten; maar bovendien is het begrip „staat", in den modernen zin van dat woord, aan het islamsch recht onbekend. Maar ook, al vat men „staat" op in den zin van „de islamsche gemeente", zoo blijft m.i. bovenbedoelde terminologie onjuist; want het land, hier, waarvan quaestie is, is *waqf* ten behoeve van de islamsche gemeente en kan als zoodanig nooit haar eigendom, haar domein, zijn; althans niet in den waren zin des woords. (Zie § 41.)

[2]) Vgl. „Mawerdi's publiek- en administratief regt van den Islam", door S. Keyzer, §§ 113, 121—123, 131 v.

[3]) Hier wordt derhalve alléén het land bedoeld, waarvan de *ongeloovige eigenaars* de schatting opbrengen als *hoofdgeld*.

[4]) Dit wordt door mr. V. d. Berg, l.l. p. 122 beweerd, doch m. i. ten onrechte; vgl. drie noten hooger. Dat voor de ontginning volgens Aboe Hanifah het verlof van den soeverein wordt gevorderd, bewijst hieromtrent niets; want zooals uit al het bovenstaande blijkt, moet dit verlof allerminst als een uitvloeisel van eigendomsrecht worden beschouwd. De strijd omtrent dit punt tusschen Hanifieten en Sjafi'ieten berust op het bestaan van twee tegenstrijdige tradities, nl.: „Niemand behoort iets dan hetgeen zijn soeverein goedvindt" en „Al die woesten grond ontgint, dien behoort hij" (zie Keyzer,

waqf; deze grond kan men m. i. niets anders omschrijven dan: „ter beschikking van den eerst-besten *muzelmanschen ontginner* staande". Er bestaat eenvoudig geen eigendomsrecht over, de grond is *mawât* (dood) en kan door een moslim worden „levend gemaakt", *ihjâ* waardoor *eigendomsrecht* (*milk*) in het leven wordt geroepen.

In de tweede plaats kan *milk* over islamsch land worden verkregen door *buittoewijzing* van met geweld veroverden grond, welke als zoodanig tot islamsch land werd gemaakt. De oorspronkelijke eigenaars van dit land zijn steeds *ongeloovigen*, daar strijd tusschen geloovigen *in principe* anti-islamsch is. Het brengen van op ongeloovigen veroverd land tot islamsch gebied beteekent in zijn oorspronkelijken vorm niets anders dan dat land brengen onder de bescherming, de heerschappij van den algemeenen islamschen God (vgl. § 23). Uit den aard der zaak is dit natuurlijk niet toe te passen op land, veroverd op *geloovigen* (waar *in de praktijk* strijd tusschen geloovigen onderling voorkwam); dit land was en bleef islamsch land.

Boven zagen wij, dat de schatplichtigheid der ongeloovigen van tweeërlei aard kan zijn: 1° zuiver *persoonlijk*, zij blijven alsdan hun eigendomsrecht op den grond *behouden* en deze wordt eerst tot islamsch land gemaakt door de eigendomsverkrijging erover van een *muzelman*; dit land blijft derhalve buiten beschouwing. Maar ten 2°, zagen wij, kan het eigendomsrecht ook worden *afgestaan* door de ongeloovige eigenaars; met behoud van het *gebruik* (in onze terminologie, van den eigendom der „superficies") tegen cijns; deze wordt dan van zuiver *zakelijk* karakter. Het land wordt islamsch land, maar *niemand* kan daarop *milk* verkrijgen, zelfs een *moslim* niet, doch het blijft ten eeuwigen dage *waqf* ten behoeve des Islams. Dit waqf-maken heeft ook plaats van land,

in zijne vertaling van Mawerdi, p. 168). Beschouwt men beide tradities in verband met hetgeen ik als primitief eigendomsbegrip heb trachten vast te stellen, zoo is het duidelijk, dat deze twee tradities slechts *schijnbaar* in strijd met elkaar zijn. Want uit dit oogpunt bekeken, wil de eerste traditie niet anders uitdrukken, dan dat alle eigendom uit Allah, den uit het geestengeloof geboren volksgod en algemeenen heer van den grond, emaneert, zoodat alle eigendom *in zekeren zin* (vooral niet te letterlijk opgevat; men vergelijke, hetgeen in §§ *2*, *3*, *38* omtrent het dusgenaamd „eigendomsrecht van den vorst" is gezegd!) afhankelijk is van den aardschen stedehouder van Allah. Hierbij doet zich dus nog het zuiver religieus element in het primitief eigendomsbegrip gelden. In de tweede traditie treedt het sociaal-oeconomisch element op den voorgrond; daarbij wordt het universeelrechterlijk principe erkend — op lateren ontwikkelingstrap ontstaan — dat onginning *privaat-eigendomsrecht* schept. Vgl. § 5 i. f.

dat vrijwillig door de moslims verlaten, en door ongeloovigen bezet wordt. [1])

§ 41. Wat is nu de rechtstoestand van *waqf*? [2]) Daaromtrent vinden wij in dr. Th. W. Juynboll's „Handleiding tot den kennis van de Mohammedaansche Wet" p. 277 v. het volgende: [3])

„1°. Wat den eigendom van het tot *waqf* bestemde goed betreft. „Daaromtrent worden door de moslimsche wetgeleerden verschillende „gevoelens voorgestaan. Volgens de meest algemeene opvatteng „eindigt het eigendomsrecht van den *waqf*-maker bij zijne ver„klaring, dat hij het hem toebehoorende goed tot *waqf* bestemd; [4]) „volgens anderen echter behoudt hij (en zijne erfgenamen of andere „rechthebbenden na hem) den eigendom van de *raqabah* (d.i. den „nek) der zaak, onder bezwaar van het daarop door hem gevestigde „*waqf-recht*; volgens eene derde meening gaat de eigendom over „op de, met de stichting begunstigde personen.

„Ieder van deze drie theorieën heeft hare eigenaardige bezwaren, „welke de moslimsche geleerden, bij gebrek aan eene voldoend „ontwikkelde leer omtrent de „rechtspersoonlijkheid" van stich„tingen [5]), moeielijk konden oplossen. Zij, die, volgens de meest „gezaghebbende opvatting, eenvoudig verklaren, dat het eigendoms„recht van den *waqf*-maker „eindigt" onderstellen dan daarbij, dat „de eigendom op Allâh overgaat, zoodat niemand der „stervelingen" „voortaan meer eenige bijzondere aanspraak op de *raqabah* van „het tot *waqf* bestemde goed kan maken. Anderen merken daar„tegen op [6]), dat Allâh slechts eigenaar der *waqf's* is, zooals hij „hij dit in laatster instantie van de geheele schepping is, maar *niet* „*anders*, zoodat de vrij vage uitspraak „Allâh is eigenaar" volgens „hen slechts een negatie bevat van het eigendomsrecht, zoowel van

---

[1]) Mawerdi-Keyzer, § 113, sub 4°., A.

[2]) Bekend is het, sedert dr. Snouck Hurgronje's critiek op mr. V. d. Berg's „Beginselen" (Ind. Gids, 1884, I), dat *waqf* eigenlijk de *rechtshandeling* aanduidt, terwijl het *voorwerp* dier handeling door *mawqoef* wordt aangeduid. (l.l. p. 758).

[3]) Vgl. dr. Snouck Hurgronje, l.l. pg. 758 v. waarmee het uit Juynboll's werk geciteerde bijna geheel, voor een deel zelfs woordelijk, overeenkomt.

[4]) Dit geschiedt in het onderhavig geval natuurlijk *van rechtswege*, door afstand van eigendomsrecht door de eigenaars bij wege van verdrag, of door occupatie door ongeloovigen van door geloovigen vrijwillig verlaten land.

[5]) Geen wonder, wanneer men bedenkt, dat zelfs ons B. W. daarover geen woord rept!

[6]) Nl. Aboe Hanifa en sommige Sjafi c ieten (zie dr. Snouck Hurgronje. t. a. p.), terwijl de eerste opvatting van „de beide leerlingen" van eerstgenoemde afstamt.

„den *waqf*-maker, als van alle andere dienaren Gods[1]). Daarentegen „komt de eigendom der opbrengst van het *waqf*-goed (*de manfa'ah*) „volgens de eenstemmige opvatting der wetgeleerden, aan de personen „of instellingen, ten wier behoeve de stichting gemaakt is."

Dat de waqf van land, waarvan de ongeloovige eigenaars hun eigendomsrecht prijs gaven, of hetwelk door de geloovigen verlaten en door ongeloovigen geoccupeerd is geworden, eene bijzondere soort waqf is, waarop het voorgaande slechts analogisch van toepassing kan zijn, blijkt vanzelf uit den samenhang. De waqf, waarvan bedoelde landen het voorwerp uitmaken, is er eene. die *van rechtswege* wordt gevormd en waarop niet alle, de waqf betreffende vereischten van toepassing zijn (b.v. de uitdrukkelijke aanneming). Er wordt slechts door te kennen gegeven, dat dit *waqf*-land geen eigenaar heeft, maar ten eeuwigen dage ten bate van de Mohamedaansche gemeenschap moet strekken. Ook over dit land is Allah derhalve heer, evenals over het overige islamsche land; evenwel met dit verschil, dat het *waqf*-land geen milk-object kan worden.

§ 42. Uit het bovenstaande, niet het minst uit de beschouwingen der moslimsche wetgeleerden over den rechtstoestand der waqf's, kan men ten duidelijkste zien, hoe de primitieve begrippen omtrent eigendomsbegrip lang hun invloed kunnen doen gelden. Evenwel, zeer ver verwijderd van dit begrip is de islamsche wet nog niet; de reden hiervan ligt voor de hand: het islamsch recht is zóózeer met den godsdienst vergroeid, dat eene zelfstandige ontwikkeling wel tot de onmogelijkheden moest behooren. Vandaar dan ook, dat de op de fiqh berustende rechtsnormen, voorzoover deze het vermogensrecht betreffen, nooit *au sérieux* genomen worden. „De

[1]) Dr. Snouck Hurgronje is eenigszins uitvoeriger. Na van de beide eerste meeningen gewag gemaakt te hebben, gaat deze geleerde aldus voort (t. a. p. blz. 758 v.): „Anderen letten vooral op de voordeelen des eigendoms, die, zij het ook door de Wet beperkt, aan den *mawqoef'alaihi*, den begunstigde, ten goede komen; zij beschouwen om die reden dezen (hetzij een persoon of eene corporatie) als eigenaar. Zij meenen voor die opvatting steun te vinden in de bepaling van den Sjafi'itischen fiqh, dat men geen waqf ten bate van zichzelf mag maken; immers de grond, dien de geleerden voor dit verbod aanvoeren, is juist, dat, *eigendomsoverdracht* van iemand *aan zichzelf* eene schepping is van iets, dat reeds bestaat, dus iets onmogelijks", waarbij zij stilzwijgende onderstellen, dat waqf overdracht is van *eigendom*. Ook bevestigt hen daarin die andere bepaling, dat men ten behoeve van een slaaf geen waqf kan maken „omdat een onvrije geen *eigendom* kan hebben." Daar echter beide beschouwingen moeilijkheden medebrengen, welke den aandachtigen lezer vanzelf zullen opvallen, geven de andere bovengenoemde autoriteiten aan de vrij vage uitspraak: „Allah is eigenaar", welke eigenlijk niet veel anders dan eene negatie in zich sluit en de zaak in het midden laat, de voorkeur."

„groote Moslimsche geleerde, wiens veelzijdige werkzaamheid in „de 11e eeuw onzer jaartelling zoo belangrijken invloed oefende „op de latere ontwikkeling des Islams, *al- Ghazāli*, dien zeker niemand „van neiging tot transactie met ongodsdienstige zeden zal verdenken, „getuigt dat reeds in zijnen tijd een geloovige, die ter markt een „koopcontract volgens de bepalingen van den fiqh had willen sluiten, „algemeen bespot en uitgelachen zou zijn." [1]) In het verkeersleven overvleugelden de adat-normen die der *sjarī'at*.

Zoo heeft, wat het eigendomsrecht betreft, de *sjarī'at* het dan ook nog niet gebracht tot de vorming van het moderne eigendomsbegrip; het kon zich niet van het religieus element losmaken. Tot zelfs ten aanzien van roerende goederen doet zich dit primitief element gelden. Immers, voorwerp van rechten kunnen volgens de *sjarī'at* alleen de *reine* zaken zijn, die bovendien den geloovige een begeerenswaardig en wettelijk geoorloofd nut verschaffen. Zoo kunnen tal van zaken geen *milk-object* vormen. „Maar ongelooide huiden, goede jachthonden, mest „en zooveel onreins meer acht de Sjafi'iet toch niet geheel ver„werpelijk. De geloovige kan dan ook volgens hem op zulke „zaken .... nu ja, geen *eigendomsrecht* (ملك), maar toch eene „practisch hiermede geheel gelijkstaande *bijzondere aanspraak* (اختصاص) hebben; men kan die zaken weliswaar niet *verkoopen*, „maar toch voor geld *van zijne aanspraak* daarop *afzien* ten be„hoeve van een ander; welke handeling dan geen „overdracht „van eigendom", maar „het laten vallen van een recht" (الحق السقاط) of „het aftrekken van de hand" (نقل اليدعن) genoemd „wordt." [2])

§ 43. „Il y a des accommodements avec le ciel," maar .... *geaccommodeerd moet* er worden, want het religieus verband is te vast, om verbroken te worden. Vandaar ook nog dat onderscheid tusschen *raqabah* en *manfa'ah*, dat wij reeds bij het *waqf*-recht hebben ontmoet; een onderscheid, dat zoowat neerkomt op hetgeen ik ten aanzien van den grond tusschen *fundus* en *superficies* maakte, een onderscheid tusschen de *zaak zelve* en *hare nuttige eigenschappen*. Waar nu in het islāmsch recht op *dezelfde* zaak meer dan één persoon rechten kan doen gelden, wordt veelal dit onderscheid gemaakt; evenwel worden beide *rechtsbetrekkingen* niet meer onderscheiden; maar dat in het wezen der zaak wel

---

[1]) Dr. Snouck Hurgronje, „De Atjèhers", II, 353.

[2]) Dr. Snouck Hurgronje, t. a. p. pag. 747. Vgl. dr. Juynboll, l. l. p. 266 v.

degelijk onderscheid bestaat, is m.i. evident. Zoo lezen wij in de „Handleiding" van Juynboll (pag. 263): „De wijze, waarop de „zakelijke rechten beschouwd worden, verschilt daarenboven van „de ten onzent daaromtrent gangbare opvatting. Heeft bijv. de „eene partij het recht van vruchtgebruik eener zaak, en de andere „slechts het bloote eigendomsrecht. dan vatten de moslimsche ge„leerden dit niet op, zooals wij, als twee verschillende zakelijke „rechten (eigendom en vruchtgebruik) gevestigd op ééne zaak, „maar veeleer als twee gelijke rechten (eigendomsrechten) gevestigd „op twee verschillende zaken. Zij beschouwen namelijk den één „als eigenaar van de zaak zelf, of, zooals zij het plegen uit te „drukken, als eigenaar van de *raqabah* (d, i.: eigenlijk de „nek" „der zaak) en den ander als eigenaar van de voordeelen, welke de „zaak afwerpt (in het Arabisch aangeduid als de *manfa'ah*, d. i.: „het nut der zaak)."

Uit dit citaat blijkt duidelijk, dat de gemaakte onderscheiding neerkomt op een splitsing *derzelfde* zaak in eene *innerlijke* en eene meer *uiterlijke* zijde; in de verte te vergelijken met het metaphysisch „Ding an sich" tegenover de „eigenschappen" welke alleen voor waarneming vatbaar zijn. Eerst met de verdwijning van het religieus element in het eigendomsbegrip kan het onderscheid tusschen het essentieele der zaak en hare nuttige eigenschappen vervallen (althans ten aanzien van het Recht); dan eerst wordt de zaak uitsluitend om hare nuttige eigenschappen tot rechtsobject gemaakt, terwijl dan ook eerst het bestaan van *verschillende* rechten op *dezelfde* zaak mogelijk wordt.

§ 44. Intusschen, ook het Mohammedaansche recht kon, hoe nauw met den godsdienst verbonden, den invloed van het zich ontwikkelend verkeersleven niet geheel ontloopen, En zoo zien wij dan ook, dat de *fiqh*, de tegenwoordig éénige bron van het Mohammedaansche recht, voor een zeer voornaam gedeelte steunende op de *idjmâ'* of consensus doctorum, een *verjaringsleer* in het leven heeft geroepen, welke eigenlijk met het godsdienstig karakter van het Mohammedaansche Recht niet wel te rijmen is. Tot 1897 verkeerde men ten ontzent dan ook in de dwaling, dat de verjaring in het Moh. recht geheel onbekend was; in dat jaar verscheen echter in het Tijdschrift van het Bat. Genootschap (dl. 39, Afl. 5) het bekende opstel van den kenner des Islams bij uitnemendheid, dr. C. Snouck Hurgronje: „Iets over verjaring in het Mohammedaansche Recht," waarin deze geleerde aan genoemde dwaling een

eind maakte, door aan de hand van vele Arabische schrijvers te bewijzen, dat het Moh. recht, vooral de Malikitische en Sjafi'itische scholen, zoowel de acquisitieve, als de extinctieve verjaring kent. Zeer merkwaardig vooral zijn de aldaar aangehaalde woorden van Al-Hamzāwī over deze quaestie (l.l. pag. 442):

„De rechtsschool van den imām Mālik leert, dat feitelijk bezit „eigendomsrecht medebrengt, wanneer de [niet bezittende] eischer „buiten staat is, zijn beweren wettig te bewijzen, en dat de „gedaagde [feitelijke bezitter] na aflegging van den eed niet ver- „plicht is de oorzaak van zijnen eigendom aan te toonen. *Dit „geldt wanneer sedert de verkrijging van het feitelijke bezit nog niet „verloopen zijn 1°. tien jaren voor het geval, dat de eischer den „feitelijken bezitter niet verwant is, 2°. veertig jaren voor het geval, „dat zij bloedverwanten zijn*, daar bloedverwantschap met genegen- „heid en liefde gepaard behoort te gaan.[1]) *Zijn de genoemde „tijdsruimten in de aangeduide gevallen verstreken sedert de ver- „krijging van het feitelijk bezit van land, gebouwen of aanplantingen, „terwijl de eischer wist, dat de feitelijke bezitter eigendomsrechten „uitoefende, bijv. door afbreking of opbouw, planting of rooiing, „en terwijl de eischer niet verhinderd werd, zijne rechten aanhangig „te maken, dan wordt na dat tijdsverloop door den rechter van „zijnen eisch geene kennis genomen, zelfs al leverde hij het meest „betrouwbare getuigenbewijs, en den gedaagde wordt in zoodanig „geval geen eed opgelegd.*"

§ 45. Wij begonnen met de Chineezen, en willen met hen ook eindigen. Zoo ergens, dan is in China het innige verband tusschen de familie en den grond, en in het algemeen tusschen den mensch en den grond, nog zeer sterk. In mijn opstel over het Chineesche erfrecht heb ik dit reeds trachten aan te toonen; het is dus voldoende, daarnaar te verwijzen. Die innige band karakteriseert alle zakelijke rechten op den grond in China. De Keizer, als zoon des Hemels vertegenwoordigende de menschheid, is, zooals wij in de eerste §§ zagen, de geestelijke heer van den grond, degeen die voor al zijne onderdanen de betrekking tot de goden van hemel en aarde onderhoudt. Zeer karakteristiek is o. a. de beploeging van het land door den Keizer bij de jaarlijksche opening van het seizoen voor de bewerking van den grond. Aan

---

[1]) Wellicht is deze onderscheiding in verjaringstermijn als survival te beschouwen van stameigendom.

den anderen kant heeft het privaat-eigendomsrecht der familie op den grond zich, zooals bekend, in China ontwikkeld naast een zeer geprononceerden vooroudérendienst. Ook in China heeft oorspronkelijk landverdeeling de beteekenis gehad van arbeidsverdeeling, en ook daar is het recht tot grondontginning eruit voortgevloeit. Allerminst behoeft het ons te verwonderen, indien wij lezen, dat „der Kauf von Land nach chinesischer Anschauung „nicht viel besser als ein notwendiges Übel ist, der Verkauf aber „im allgemeinen für pietätlos und tadelnswert gilt." [1]) Oorspronkelijk was landverkoop in China dan ook verboden, en later slechts onder zekere voorwaarden geoorloofd. Wij vinden dit nog uitgesproken in de T^c^ang-shu (omstreeks 650). [2]) Intusschen, landverkoop is thans geoorloofd, ofschoon betrekkelijk zelden voorkomend. Veelvuldiger komt de „verkoop met recht van wederinkoop" voor, zóó zelfs, dat in alle koopbrieven de clausule voorkomt, dat wederinkoop *uitgesloten* zal zijn. „Der Verkauf auf Wiederkauf „ist denn auch die älteste und ursprünglich wohl einzige Art der „Übertragung von Grundeigentum im China", zegt dr. Franke, l. l. p. 61.

§ 46. En deze koop met recht van wederinkoop schijnt op zijn beurt oorspronkelijk ontstaan te zijn uit eene andere rechtshandeling, en wel uit de bekende ~αντίχρησις (*tien tang*); „Die Verpfändung „ist die volkomenene Antichresis: ein nutzbares Pfandrecht ohne „Rechnungslegung", zegt Franke, p. 70 [3]). Deze antichresis geschiedt door overgave van alle bezitstitels en van een pandbrief, waarin het bedrag der schuld, de grootte en de beschrijving van het land aangegeven moeten worden, en vooral ook het *tijdelijk* karakter van deze rechtshandeling. Want *hierin* is het kenmerkend onderscheid gelegen tusschen dit pandrecht en den koop met recht van wederinkoop. Bij deze laatste rechtshandeling is het wederinkoopen toegelaten tot in lengte van dagen; het *pandrecht* echter kan ten hoogste *tien jaren* duren: kan het kapitaal alsdan nog niet worden terug betaald, zoo kan de eigenaar van den grond verlangen, dat zijn land tegen bijbetaling van een bepaald bedrag door den pandhouder wordt *gekocht*. Wil deze hierin niet treden, zoo kan de landeigenaar zijn land aan een ander in pand geven of verkoopen,

---

[1]) Dr. O. Franke, Die Rechtsverhältnisse am Grundeigentum in China, p. 49 v.

[2]) Eod. p. 50 v. v.

[3]) Ook *hypotheek* komt thans voor, en wel door overdracht van het eigendomsbewijs, echter zonder inschrijving in het (ook in China bekende) grondboek.

om den pandhouder te voldoen: terwijl ook de pandhouder het recht heeft, het land aan een ander te verpanden. Het pandrecht kan derhalve nooit in eenig ander recht overgaan door verloop van tijd: het recht op het *gebruik* kan nooit in een recht op de *zaak zelve* veranderen, tenzij door middel van *koop*. Dit laatste zal wel van lateren datum, en waarschijnlijk oorspronkelijk iets onbekends geweest zijn. Toen *koop* echter eenmaal bekend was, en ook op *grond* werd toegepast op evenbedoelde wijze, was het geen groote sprong meer, om het rechtsgevolg van den koop dadelijk te doen intreden, doch met behoud van het recht tot wederinkoop. Zóó stel ik mij voor, dat dit laatste *naast* de antichresis is ontstaan, lang vóór de gewone, onvoorwaardelijke koop mogelijk was geworden; naast het *tien tang* kreeg men het *tien mai*.

Tien nu beteekent „geld leenen" in denzelfde dubbele beteekenis als in het Nederlandsch); *tien tang* is dus: „geld leenende verpanden," *tien mai*: „geld leenende koopen". [1]) Bij beide transacties staat derhalve aan den eenen kant het geven van eene bepaalde geldsom met de *verplichting*, of althans de *bevoegdheid*, tot teruggave; aan den anderen kant staat òf *tang*, òf *mai*, weergegeven door *verpanding* en *koop*. Juridisch is dit natuurlijk niet te verdedigen; wel kan *pand* als accessoir van geldleening bestaan, maar nooit *koop*. Evenwel is het ook minder juist, om het antichresisch pandrecht als accessoir van geldleening te beschouwen, want wij zagen reeds dat antichresis eene op zich zelf staande overeenkomst vormt. Ik geloof dan ook, dat men zich op een zuiverder standpunt stelt, indien men zegt: bij *tien tang* wordt het gebruik van geld geruild tegen het *gebruik* van den grond, bij *tien mai* tegen den (steeds opzegbaren) *eigendom* ervan. Het verschil in beide rechtshandelingen komt dan neer op het verschil tusschen hetgeen ik noemde de *superficies* en den *fundus*.

§ 47. En des te eer is zulks aannemelijk, nu wij uit Franke's werkje leeren, dat het onderscheid tusschen fundus en superficies door de Chineezen in den meest plastischen zin gekend wordt. Franke toch zegt (l.l. 63): „Ein Grundstück, so sagt die Chinesische „Theorie, zerfällt in den Grund und die Oberfläche. Das Eigentum „an beiden kan in einer Hand liegen, oder es kann von einander

[1]) Franke, l. l. pag. 60.

„getrennt sein [1]). Der Eigentümer des Grundes ist registriert und „für Grundsteuer verantwortlich. Die Oberfläche an sich ist als „mathematischer Begriff gedacht; ist das Eigentum getrennt, so „hat keiner der beiden Eigentümer ipso jure das Recht, Gebäude „aufzuführen oder das Land zu bestellen, sondern jeder muss dieses „Recht von dem andern erwerben."

Intusschen wordt dit laatste rechtsgevolg niet overal consequent doorgevoerd, en in vele streken kan de eigenaar van den *grond* gebouwen oprichten, die van de *oppervlakte* het land bebouwen. In elk geval kan de laatstgenoemde den grondeigenaar *noodzaken*, hem den grond te *verpachten* tot zoolang hij de pacht betaalt, al ware het tot het einde der dagen. De schrijver zoekt den oorsprong van dit instituut in een gebruik, hetwelk volgens père *Hoang* in de prefectuur *Sung kiang fu* heerscht: De pachter van een stuk land betaald aldaar den grondeigenaar behalve de pachtschat nog eene premie, waardoor hij zich, hoewel niet jure, dan toch *de facto*, een recht op onopzegbaarheid van de pacht verzekert. Wanneer op deze wijze de pacht gedurende eenige generaties heeft voortgeduurd, zoo heeft daardoor de pachter het recht op *pacht* onherroepbaar verkregen (ersessen) en is hij aldus *eigenaar der oppervlakte* geworden.

Dit laatste doet merkwaardig veel denken aan het ontstaan der Romeinschrechterlijke *emphyteusis* (erfpacht). Zooals bekend, heeft keizer Zeno de emphyteusis als een op zichzelf staande rechtsfiguur (*contractus emphyteuseōs*) gevormd uit de verpachtingen van land „voor de eeuwigheid," nadat men er lang over getwist had, of deze verpachtingen tot *huur* of tot *koop* gerekend moesten worden.

In het Romeinsche Recht nu heeft de emphyteuse zich tot een zakelijk recht ontwikkeld, tegelijkertijd met het eigendomsrecht op denzelfden grond bestaande; in het meer primitieve Chineesche recht ontwikkelde zich de voorstelling van twee vrijwel gelijke rechten op twee verschillende zaken, of liever op twee verschillende kanten van dezelfde zaak: den *fundus* en de *superficies*, ongeveer zooals in het Mohammedaansch recht de *raqabah* van de *manfaᶜah* onderscheiden wordt. Wel is waar doet dit onderscheid van eigendomsrecht op grond en oppervlak zich in het huidige

[1]) Waartoe schrijver hierbij § 905 Bürg. Gesb. aanhaalt („Das Recht des Eigentümers eines Grundstücks erstreckt sich auf den Raum über der Oberfläche und den Erdkörper unter der Oberfläche), is mij een onoplosbaar raadsel. Ik kan in de verste verte niet de minste analogie tusschen beide rechtsregelen vinden; het tegendeel is waar!

Chineesche recht slechts gelden ten aanzien van landverpachting, maar ongetwijfeld zal het oorspronkelijk ook aan andere rechtshandelingen betreffende land ten grondslag gestrekt hebben, speciaal ten aanzien der antichrese-overeenkomst.

§ 48. In het bovenstaande hebben wij getracht om, althans in hoofdlijnen en zéér beknopt, de ontwikkeling van het primitief eigendomsbegrip na te gaan. Het daarbij gebruikte feitenmateriaal is zeer luttel te noemen, doch het aanhalen van meer feiten zou den omvang van dit opstel onnoodig hebben doen toenemen. En het schijnt mij toe, dat het aangevoerde reeds voldoende is, om mijne beschouwingen omtrent het primitief eigendomsrecht eenigen steun te geven. Intusschen, hoe meer materiaal, hoe beter; en van harte hoop ik, dat degenen, wien dit opstel onder de oogen mocht komen en die in de gelegenheid zijn, omtrent het hierin verhandelde bij primitieve volken waarnemingen te doen, niet zullen nalaten, deze te publiceeren; terwijl ik mij voor particuliere mededeelingen natuurlijk ook ten zeerste houd aanbevolen. Wellicht vindt ik later gelegenheid, om het hoogst interessante onderwerp wat uitgebreider en meer wetenschappelijk in eene monographie te behandelen.

Het verzamelen van *feiten-materiaal* is voor elke wetenschap iets onmisbaars, want elke theorie, wil zij in den waren zin des woords wetenschappelijk genoemd worden, moet gegrond zijn op waarneming van feiten. Dit wordt helaas nog maar al te veel door beoefenaren van geestelijke wetenschappen over het hoofd gezien. En nu is het dan ook zeer menschelijk, om alles uit het oogpunt van zichzelven te beschouwen, omdat men zich eigenlijk van het bestaan van zichzelven alléén goed bewust kan worden. Wij zijn daarom over het algemeen veel te subjectief, beschouwen ons te veel als staande *tegenover* de wereld buiten ons, in plaats van als een *deel* der geheele, bestaande wereld. Vandaar ook, dat wij ons zoo licht voorstellen, dat *wij* op den gang der wereldsche zaken kunnen inwerken, ofschoon toch in werkelijkheid de wereld buiten ons *op ons* haar invloed doet gelden en ons vormt, daar wij niets anders zijn dan een natuurproduct evenals al het andere bestaande, en derhalve ook op dezelfde wijze onderworpen aan de algemeene natuurwetten. In de gevallen, waarin men van menschelijke inwerking op de wereldsche zaken kan spreken, mogen wij toch nooit uit het oog verliezen, dat wij dit *als natuurproduct* doen, dat er derhalve slechts van *wisselwerking* sprake kan zijn.

Wij houden dit echter niet genoeg in het oog; nog altijd stellen wij ons voor, dat alles *om der wille van ons* geschiedt; en geen wonder, indien wij ons voorstellen, dat wij de wereldsche zaken willekeurig kunnen regelen naar onzen geest! Wij zijn in onze wereldbeschouwing dan ook alles behalve onbevooroordeeld; wij bekijken de wereld te veel in verband met ons eigen ik.

Om dit den mensch aangeboren subjectivisme zooveel mogelijk te vermijden, bestaat er geen deugdelijker middel, dan zich te wijden aan de studie van toestanden, individuën, gemeenschappen, enz., welke *totaal* verschillen van die, waaronder wij leven. Want, gegroeid in de sociale gemeenschappen en groepen van den tegenwoordigen tijd, zijn wij zóó geheel één daarmede, dat eene objectieve beschouwing van moderne sociologische verschijnselen niet gemakkelijk is. Andere, vooral *primitieve*, samenlevingen echter zijn zóó verschillend van de onze, dat wij daar veel objectiever tegenover kunnen staan.

Vandaar, dat de sociale verschijnselen, die wij in primitieve maatschappijen aantreffen, veel deugdelijker materiaal vormen tot het opstellen van theorieën, tot het vinden van sociologische *wetten*, dan de moderne verschijnselen. Hebben wij door objectief onderzoek dier primitieve maatschappijen verschillende wetten gevonden voor de wording en ontwikkeling van sociale toestanden en verschijnselen, zoo zullen *deze* wederom van zeer groot nut zijn tot betere beoordeeling van moderne toestanden.

Daarom kan men zeggen, dat de bestudeering van primitieve toestanden en verschijnselen eene absolute voorwaarde is voor de objectieve, onbevooroordeelde beschouwing van onze moderne toestanden, in één woord: voor de sociologie.

Daarom ook verzuime niemand, die daartoe in de gelegenheid is, de verschijnselen in meer of minder primitieve maatschappijen zoo volledig mogelijk te verzamelen; men bedenke, dat de steeds nauwere aanrakingen met „beschaafde" menschen de primitieven spoedig geheel zullen doen verdwijnen: est periculum in mora!

Mr. J. A. van der Chijs. †

Op drie-en-zeventigjarigen leeftijd overleed op 23 Jan. jl. te Batavia Mr. Jacobus Anne van der Chijs, die op weinig na een halve eeuw in de tropen werkzaam was en op nieuw het bewijs leverde, dat men door onvermoeiden arbeid ook daar voor tijdgenoot en nakomeling nuttig werk kan verrichten. Geboren te Leiden op 1 Juni 1831, promoveerde hij aldaar in de rechten in 1856, en deed daarna in Delft examen voor Oost-Indisch ambtenaar. In 1857 vertrok hij naar Indië en werd benoemd bij de Algemeene Secretarie, eerst als commies, later als referendaris. Vervolgens werd hij inspecteur bij het inlandsch onderwijs. Blijkens een aanteekening in dit tijdschrift (1880: II bl. 948) was de hoofdambtenaar Mr. J. A. van der Chijs, laatstelijk inspecteur van het inlandsch onderwijs omstreeks 1880 aangewezen om den chef van de afdeeling statistiek ter Algemeene Secretarie behulpzaam te zijn in het classificeeren en catalogiseeren van het Oud-Indisch archief, en na te gaan welke stukken voor openbaarmaking in aanmerking zijn te brengen. De toen uitgesproken verwachting dat de oogst zeker niet gering zou zijn, is sedert verwezenlijkt en waar de heer Van der Chijs zich hoe langer hoe meer in dit archief inwerkte, heeft hij zijn eigenlijke levenstaak gevonden en zich met zijn uitgaven van het Plakaatboek en Daghregister inderdaad een blijvende aanspraak op waardeering verzekerd. Dat hij op 28 Jan. 1892 voor vast tot landsarchivaris werd benoemd en deze betrekking tot aan zijn dood met ijver vervuld heeft, strekt het gouvernement tot eer, dat hier de rechte man op de rechte plaats wist te stellen en hem zelf dat hij is blijven werken, zoolang het dag was, een dag, die naar wij vernemen in den laatsten tijd door achteruitgang van het gezichtsvermogen ook in werkelijken zin nacht voor hem dreigde te worden. Ieder die het voorrecht had met hem om te gaan of inlichtingen kwam vragen, werd op zijne bekende hartelijke wijze te woord gestaan. Over elk onderwerp van Indische historie wist hij bronnen aan te wijzen en zijn gemeenzaamheid met de oude compagnie's zaken herinnerden ons aan de actualiteit waarmede destijds hier in Nederland nu wijlen de oude hoofdcommies Hingman in het Rijksarchief over polder- en dijksbesturen in den Graventijd wist te praten.

De Nederlandsche regeering erkende zijne verdiensten door zijn benoeming tot ridder in de orde van den Ned. Leeuw. Verder was de overledene ridder van de orde van de Eikenkroon en *Officier d'Académie.*

Wanneer men nagaat wat er alzoo aan de vruchtbare pen van Mr. van der Chijs is ontvloeid, dan noemen wij in de eerste plaats: *Geschiedenis van de stichting van de Vereenigde Oost-Indische Compagnie* en de maatregelen der Ned. Regeering betreffende de vaart op Oost-Indië, welke aan deze stichting vooraf gingen, Leiden 1856.

De Nederlanders te Jakatra, uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I. volgde daarop in 1860 te Amsterdam. In hetzelfde jaar vinden wij te Batavia een ander geschrift vermeld, dat meer verband houdt met onderwijszaken: *De latijnsche scholen van 1642 en 1666 alsmede het seminarium te Batavia;* proeve eener geschiedenis van het onderwijs in Ned.-Indië. Op die geschiedenis van het onderwijs zou hij veel later nog eens terugkomen, doch in 1867 vinden wij nog eene historische studie: *Neerlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel*, uitgegeven door het Kon. Instituut.

In 1882 was de *Inventaris van het landsarchief te Batavia* (1602—1816) gereed gekomen en in 1886 verscheen: *De vestiging van het Nederlandsch gezag over de Banda-eilanden* (1599—1621) met een kaart, welk werk door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen was uitgegeven. Als lid en later eerelid van dat genootschap, heeft de heer Van der Chijs zich bijzonder veel moeite voor die instelling gegeven. Reeds in 1863 verschenen gezamenlijk met E. Netscher: *De munten van Nederlandsch-Indië, beschreven en afgebeeld*, mede van wege het genootschap uitgegeven, en in 1869 de eerste druk van den catalogus der *Numismatische afdeeling van het Museum* van het Bataviaasch Genootschap, waarvan men in 1877 en 1886 een tweeden en derden druk vermeld vindt.

De *Catalogus der Bibliotheek van het Bat. Gen.* van zijn hand was in 1864 uitgekomen en, naarmate de ordening en inventariseering vorderde, ziet men eveneens verschillende drukken verschijnen van den *Catalogus der Ethnologische afdeeling*, de vierde in 1885. Later werden op dit gebied door andere invloeden andere denkbeelden gehuldigd en terwijl hij nog tot omstreeks 1899 als trouw bewaarder in dat Museum alle vrije uren sleet welke zijn bezigheden op het oud-archief hem overlieten, kwam daarin verandering door het optreden van een ander geleerde, nu wijlen

Mr. L. Serrurier, die als oud-directeur van het Ethnographisch Museum te Leiden in deze materie krachtiger brieven van bevoegdheid scheen te bezitten en eene andere rangschikking voorstond, waarmede Mr. van der Chijs niet meer schijnt te hebben kunnen medegaan; althans toen dat werk onvoltooid bleef steken door Serrurier's dood, was het zeker zijn taak niet om op hoogen leeftijd nog eens in orde te maken, wat een ander met de beste bedoelingen, geheel onderste boven had gehaald. Gelukkig voor het museum dat later de weduwe van Mr. Serrurier met haar broeder Dr. H. ten Kate die taak van wetenschappelijke ordening en catalogiseering weder hebben opgevat.

Moge alzoo het werk door Van der Chijs hier verricht slechts een voorloopig karakter hebben gedragen, de zorgen al die jaren aan boekerij en verzamelingen besteed, zijn voor het gebruik en het behoud dier instellingen van het grootste nut geweest en waar het oudheden en ethnographica betreft, heeft hij steeds onvermoeid overal na laten speuren, waar maar iets te vinden en te conserveeren viel. De leden van het College van Curatoren van het Gymnasium Willem III, gewoon om in de leeskamer van het bekende gebouw op het Koningsplein te vergaderen, herinneren zich nog uit die dagen de prachtige antieke stoelen, waarop hun collega ze tijdens de vergadering een zitplaats placht aan te bieden, en die door minder deskundigen wel eens gaarne voor een meer gewonen en gemakkelijker zetel verruild werden. Op die avonden kwamen zijn joviale omvang en zijn geestigheid dikwijls uit, want hoe droog het vak ook schijnt, waaraan de tweede helft van zijn leven gewijd was, een tikje humor wist hij te plaatsen en niet ongaarne was hij op vergaderingen met oorspronkelijke inzichten in de oppositie.

Vervolgen wij de lijst van zijn geschriften dan dienen behalve de na te noemen hoofduitgaven en eenige verhandelingen in de werken van het Bataviaasch Genootschap o.a. vermeld te worden het ook in dit tijdschrift (1903 I bl. 641) besproken geschrift, getiteld: *Het middelbaar schoolonderwijs te Batavia gedurende de eerste helft van de 19de eeuw* en de in 1903 te Batavia op de Landsdrukkerij gedrukte *Geschiedenis van de Gouvernements theecultuur op Java*, samengesteld voornamelijk uit officiëele bronnen en uitgegeven met medewerking der Ned.-Indische regeering door de Ned.-Ind.-Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, waarvan de schrijver eerelid was. Dit omvangrijke werk was aangelegd tijdens het leven van nu wijlen den Adviseur-honorair Karel Frederik Holle en het is in

de opdracht aan zijn nagedachtenis gewijd. Deze had zijn aandacht gevestigd op het gemis eener geschiedenis van de theecultuur op Java en hoewel de heer van der Chijs geen specialiteit in theezaken was, had hij ter wille van zijn vriend de taak aanvaard, steunende op diens medewerking. Toen die medewerking hem ontviel, waren reeds zoovele aanteekeningen gemaakt, dat het de moeite waard scheen toch tot de uitgave te besluiten. De vergunning tot het openbaar maken van stukken uit de gouvernements-archieven werd bij Gouv. Besluit van 16 Oct. 1902 No. 46 verleend; „met inachtneming, dat in een werk als dit, hetwelk met gebruikmaking van Gouvernements-archieven is samengesteld, uitdrukkingen, die aanstoot kunnen geven, vermeden behooren te worden." De schrijver, dit in de inleiding vermeldende, zegt dat als gevolg van vroeger misbruik, de censuur ditmaal tamelijk streng is geweest, waardoor nagenoeg alle meer of min piquante passages uit het werk verdwenen en de levendigheid van het in den regel weinig boeiende verhaal er niet door verhoogd is.

Was de Regeering inderdaad wat bang voor oneerbiedige humor, de stof scheen er zich wel toe te leenen, als men leest hoe in het begin de Hoofdcommissie van landbouw argeloos dacht dat elke Chinees uit de kamp te Batavia wel verstand van theebereiding zou hebben of als men op vrij hoog loon te Wanajassa een van die menschen engageerde, omdat hij destijds in een theewinkel in zijn vaderland thee had leeren afwegen en inpakken; dan wel hoe weinig zenuwachtig de Regeering in 1836 was (bl. 509). Ook de moeilijkheden destijds met het uitgeven van eene handleiding voor de theecultuur verbonden (bl. 482) zijn karakteristiek. Wij kunnen van dit lijvige boekdeel waarin de schrijver van de geschiedenis gemaakt heeft wat er van te maken viel, hier thans niet meer zeggen. Bovendien moesten wij ons tot eene vluchtige inzage bepalen. Het zal dan ook niet de voorname aanspraak vormen van Mr. van der Chijs op den dank der nakomelingschap. Die ligt én in de 12 deelen van het *Dagh-Register*, gehouden *in 't Casteel Batavia* „vant passeerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India," waarvan de jaren 1640—41, 1653, 1659, 1661, 1663, 1664, 1665, 1666—'67, 1668—'69, 1670—71, 1672 en 1673 door hem werden bezorgd, èn, niet het minst, in de 16 deelen, uitmakende het *Nederlandsch-Indische Plakaatboek*, loopende van 1602—1811, waaraan een even volumineus 17de deel als systematisch register in 1900 toegevoegd, de uitgave waardig besloot.

Wat het *Dagh-Register* betreft, voor zoover de deelen in 's lands archief te Batavia werden aangetroffen, zijn zij met zeer veel zorg in de oorspronkelijke spelling weergegeven en aan elk der royaal-octavo deelen is een register van personen- en plaatsnamen toegevoegd, hetwelk het naslaan vergemakkelijkt. Met betrekking tot deze uitgave valt volledigheidshalve te vermelden dat, behalve deze te Batavia uitgegeven deelen, er ook in het Rijksarchief zijn gevonden, zoodat te 's-Gravenhage geheel in overeenkomstigen vorm vijf deelen zijn uitgegeven, bewerkt door Dr. H. T. Colenbrander, adjunct-archivaris bij dat archief en wel de deelen 1624—29, 1631—34, 1636, 1637 en 1641—42, terwijl later Dr. J. de Hullu den jaargang 1656—57 bezorgde, die daarbij tevens berichtte dat thans alle op het Rijksarchief berustende Dagh-Registers op twee na (1766 en 1793) gedrukt zijn. Wanneer de vraag aan de orde komt of de publicatie der te Batavia berustende serie uit de 18de eeuw gewettigd is, zal volgens het voorwoord van laatstgenoemde ook omtrent de uitgave van die deelen beslist kunnen worden.

Om deze uitgave in het algemeen te kenschetsen, zij uit datzelfde voorwoord de uitspraak aangehaald dat: „als naar gewoonte zeer in den breede uitweidend over alles wat betrekking heeft op Batavia en zijn onmiddellijken omtrek, roert het de berichten, die van tijd tot tijd uit de buitenkantoren aankwamen, slechts even aan."

Zal dus over het algemeen het Dagh-Register voor den gewonen lezer niet altijd even groote aantrekkelijkheid hebben, wegens den omslag, waarmede vele onbeduidende zaken er in voorkomen, geheel anders is het met het *Plakaatboek*, dat in geregelde volgorde al de voorschriften bevat, welke door de Indische regeering van 1602 tot 1811 zijn uitgevaardigd.

Hoezeer achter elk deel van dit werk een uitvoerig zaakregister wordt aangetroffen, is 't Mr. van der Chijs, blijkens zijn voorbericht, toch nuttig, ja noodzakelijk voorgekomen van het geheele werk een systematisch register samen te stellen, zoowel om het zoeken in de zaak-registers van verscheidene deelen, — b. v. wanneer de datum van het gezochte niet of niet juist bekend is, — lastig, vervelend en tijdroovend kan zijn, als omdat in de zaakregisters geen ander systeem heerscht dan eene alphabetische volgorde van de daarin opgenomen woorden en het somtijds onzeker is, welk woord men moet opzoeken. Om die reden en tevens om zooveel mogelijk bij elkaâr te brengen, wat bij elkaâr behoort, ten einde daardoor het overzicht over eenig onderwerp te vergemak-

kelijken, zijn in dit laatste deel de opschriften der in het plakaatboek voorkomende stukken tot rubrieken vereenigt.

Gaat men in verband met deze inleiding (van Aug. 1900) de 736 bladzijden van dit register na, dan vinden wij eerst in een overzicht van XLIV bladzijden dat voorafgaat hoe het register in 56 rubrieken verdeeld is, waartoe in alphabetische volgorde alle onderwerpen van staatszorg zijn vereenigd, zooals bijv. Aankomst in Indië, Administratie, Advocaat-fiscaal, Arak, Armen-verzorging, Artikelbrief, Bailluw, Bank van Leening, Belastingen, Bepalingen voor Ambtenaren, Boedelmeesteren, Boedels, Borgen, enz. enz. Onder elk hoofdstuk zijn doorloopend genummerd alle plakkaten vermeld, die op de zaak betrekking hebben, sommigen zelfs onder een nummer met a, b, c, enz. Let men hier niet op dan zijn er 13,085 nummers en om nu nog het opzoeken van zaken gemakkelijk te maken, die niet onder de bedoelde rubrieken zijn opgenomen, volgt aan het slot een klapper van 58 bladzijden op het register zelf. Zonder overdrijving mocht de schrijver dan ook wel zeggen: „Gemakkelijk was de samenstelling van dit register niet. Veel en en goed nadenken kwam daarbij dikwerf te pas; en, vermits de menschelijke geest niet altijd even helder, even wakker is — quandoque bonus dormitat Homerus — valt het niet te verwonderen, dat de schrijver tijdens de samenstelling van een werk van zóó langen adem (sit venia verbo) als het onderhavige — er is gedurende 17 jaren aan gearbeid — wel eens zwakke oogenblikken heeft gehad. Vergissingen en verzuimen blijven dan niet uit; maar ik hoop, dat men deze in dit geval, al ware 't slechts om den langen duur van den arbeid, welwillend zal gelieven te beoordeelen en veroordeelen."

Dit slot teekent den eenvoudigen geleerde; klassiek onderlegd, wien het latijn daardoor ook mondeling wel op de lippen kwam, daarbij een weinig humor niet versmadend en die het volste recht gehad zou hebben om bij zulk werk met kolonel de Weiss te zeggen: „Faites mieux et je vous admirerai de tout mon coeur."

Wanneer thans de geschiedenis van een of ander onderwerp geschreven moet worden, wij zagen het nog onlangs bij de toelichting op het wetsontwerp tot wijziging van het regeeringsreglement met betrekking tot het recht en de positie der inlandsche Christenen, dan is de arbeid van Mr. Van der Chijs de onmisbare en vertrouwbare vraagbaak, welke hem beter in de herinnering zal doen voortleven dan stoffelijke uitbeelding in marmer of metaal.

J. E. DE M.

Wat er met 's Lands geld gebeurd is.
Opmerkingen over Indische Comptabiliteit.

Op bladzijde 1264 der Augustus-aflevering van *De Indische Gids* van 1904 vindt men een belangrijk uittreksel uit het verslag van den President der Javasche Bank over het 76e boekjaar 1903/1904.

De zeer groote invloed van het beheer der Indische kas op de geldmarkt, welke daaruit blijkt, is naar het voorkomt, eene verklaarbare aanleiding om nogmaals terug te komen op de plaats gevonden hebbende zonderlinge geldverzendingen uit 's lands kassen in *Indië* naar de Indische kas in *Nederland* en omgekeerd.

De zaak loopt dan ook niet over duizenden maar over vele millioenen guldens van het Land welke in een drietal jaren heen en weer gezonden werden.

Zoo blijkt o. a. dat van de *f* 23 millioen welke volgens het verslag over het 74e boekjaar voor Gouvernements rekening van *Indië* naar *Nederland* werden gezonden, *f* 14 millioen door bemiddeling van de Javasche Bank werd overgemaakt en dat daarvoor door het Gouvernement uitsluitend bankpapier in betaling is gegeven.

Dat bankpapier werd destijds met $^4/_{10}$ in specie als voldoende gedekt beschouwd en stond vóór dien derhalve op de balansen der Bank te boek als „Bankbiljetten in omloop".

De overmaking naar Nederland van zulke belangrijke bedragen werkte er echter destijds toe mede om de wisselkoersen het specie-*uitvoerpunt* te doen bereiken, en als gevolg daarvan heeft het bovenbedoelde bankpapier feitelijk direct en indirect nagenoeg de volle tegenwaarde in specie uit de kelders der Javasche Bank doen wegvloeien, terwijl deze omstandigheid weder van invloed was op de geconstateerde vermindering der papier-emissie en van het metaalsurplus dier Bank.

En nu de geldverzending in tegenovergestelde richting.

De permanente behoefte der Nederlandsch-Indische Regeering aan kasversterking uit het moederland heeft tengevolge gehad dat door bemiddeling van de Javasche Bank reeds in het 75e boekjaar *f* $8^1/_2$ millioen, in het 76e boekjaar *f* $10^1/_2$ millioen en in het begin van het 77e boekjaar *f* 4 millioen, te zamen *f* 23 millioen naar Nederlandsch-Indië werden overgemaakt.

Hierdoor en in verband met nog eenige andere omstandigheden, werd de ruimte der geldmarkt steeds minder om geleidelijk voor schaarschte plaats te maken en, aangezien algemeene schaarschte op de geldmarkt lage wisselkoersen medebrengt, kon de Bankrente onveranderd blijven in kalme afwachting van het keerpunt dat thans nadert.

De toevloeiïng van geld, dat naar Indië moest worden overgebracht, bij het kantoor der Javasche Bank te Amsterdam, heeft ook tengevolge gehad dat de wisselkoersen nagenoeg op het specie-*invoerpunt* gekomen zijn.

Lezer, vooral deskundige lezer! Uit al het vorenstaande zult gij wel opgemerkt hebben dat 's Lands geld tegenwoordig eene voorname rol vervult op de geldmarkt, maar wat denkt gij daarvan?

Sedert wanneer is het geoorloofd zoo met 's Lands geld te handelen. Mag de Indische kas dienstbaar gemaakt worden aan de financiëele operatien der Javasche Bank?

Dat geldinstituut schijnt daarop te blijven rekenen op grond van de met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten overeenkomst, maar, als 's Lands belang behoorlijk behartigd wordt, moet dit op teleurstelling uitloopen.

Er is natuurlijk niets tegen te zeggen dat de noodige, maar ook *niet meer dan de noodige*, gelden uit de Indische kas in *Nederland*, door tusschenkomst van de Javasche Bank worden overgemaakt naar de landskassen in *Indië* en indien die bankinstelling dat kosteloos wil doen, dan is dat zooveel te beter, maar het omgekeerde mag niet plaats vinden, omdat bij goed beheer, overtollig kasgeld in Indië niet voorhanden mag zijn, zoolang de ontvangsten der begrooting aldaar door de uitgaven worden overtroffen.

Is er niettemin *toch* overtollig kasgeld in *Indië* voorhanden dan moet dat geld ten onrechte uit de Indische kas in *Nederland* getrokken of van daar uitgezonden zijn.

Het gevolg van dergelijke te ruime beschikking over de Indische kas in *Nederland* is natuurlijk dat die kas ontijdig uitgeput geraakt, en, dat dientengevolge ook ontijdig vlottende schuld moet worden aangegaan zooals heeft plaats gevonden in het jaar 1900 toen ten behoeve van de Indische kas ƒ 10 millioen aan schatkistbiljetten werden gecreëerd welke vóór den vervaldag weder afgelost moesten worden met het uit Indië terug ontvangen aldaar ten onrechte voorhanden overtollige geld.

Het zou de moeite loonen eens na te gaan hoe groot de onkosten wel geweest zijn, verbonden aan het onnoodige wisseltrekken en uitzenden van geld, gedurende het tijdperk voorafgaande aan het jaar 1900, toen daarvoor inschrijvingen werden geopend en, hoeveel aan rente en verdere kosten wel betaald is in verband met het creëeren en weder aflossen van de hierboven bedoelde ƒ 10 millioen aan schatkistbiljetten.

Bij gemis van de noodige gegevens kan een en ander dezerzijds niet worden nagegaan, doch het totaal-bedrag dier onkosten zal stellig niet medevallen en, als men dan bedenkt dat dit alles achterwege had kunnen blijven en derhalve van die onkosten geen sprake had behoeven te zijn indien slechts tijdig paal en perk gesteld ware aan het roekelooze wisseltrekken in *Indië*, dan staat men verbaasd dat dergelijke geldverspilling onder het oog der Regeering en Rekenkamer op den duur heeft kunnen plaats vinden.

Elke remise van kasgeld uit *Indië* naar *Nederland* is een bewijs van minder goed beheer en zeer schadelijk voor de Indische kas, temeer daar ook de geldverzendingen *in Indië* van de andere landskassen naar die te Batavia daardoor grooter omvang aannemen dan anders noodig zou zijn.

Naar aanleiding van mijn artikel in *De Indische Gids* van November 1903, getiteld: „Wat is er met 's Lands geld gebeurd?" is door het Lid der 2e

kamer der Staten-Generaal de heer *van Kol* in de vergadering van 24 November 1903 eene opmerking gemaakt over de onhandige en slordige wijze waarop vaak bij het heen- en weer zenden van de millioenen van Nederland naar Indië en omgekeerd werd omgesprongen.

Door den Minister van Koloniën werd daarop geantwoord het volgende:

„De artikelen van den heer Meppelink hebben ook mijn aandacht getrokken, maar uit de toelichtingen die mij verstrekt zijn is mij gebleken dat genoemde heer niet geheel op de hoogte is van den tegenwoordigen toestand, wat niet vreemd is, daar hij reeds eenigen tijd geleden den dienst heeft verlaten. Het spijt mij dat deze zaak in het Voorloopig Verslag niet is behandeld, daar ik dan de stukken zou hebben medegebracht en mijn meening met cijfers zou hebben kunnen toelichten.

„Ik moet den heer van Kol doen opmerken, dat sedert ik Minister ben, geen geldzending herwaarts heeft plaats gehad. Dit geschiedt kosteloos door tusschenkomst van de Javasche Bank, zoodat er geen reden tot klagen over vermorsen van geld bestaat. Ik meen, dat die overeenkomst met de Javasche Bank tot stand is gekomen onder het vorig Ministerie".

Het zij mij veroorloofd naar aanleiding van dat antwoord op te merken, dat er openbare officieele gedrukte stukken bestaan welke geraadpleegd kunnen worden ook ook door personen die reeds eenigen tijd geleden den dienst hebben verlaten.

Uit die stukken zijn mij de zeer groote geldverspillingen gebleken en naar die stukken is door mij in mijne artikelen steeds verwezen.

Ook het Lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal de heer Cremer heeft in diezelfde vergadering gezegd dat de heer Meppelink van den stand van zaken niet op de hoogte schijnt te zijn geweest, doch deze afgevaardigde liet daarop onmiddellijk volgen:

„De aanleiding voor het verzenden van geld was daarin gelegen, dat uit de kasstaten, welke de Minister van Koloniën elke maand ontving, bleek, dat er een groot getal millioenen meer in de Indische kassen waren dan uit dezelfde staten bleek, dat in de eerste maanden in Indië noodig zouden zijn.

„Te gelijker tijd was hier een groote vlottende schuld ten laste van Indië, waarvan een rente van 3 à 4 pct. moest worden betaald.

„Zoo vroeg de Minister van Financiën aan den Minister van Koloniën of het niet beter zou zijn, dat geld uit Indië tijdelijk te doen overkomen. Toen bleek, dat door bemiddeling van de Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij dat geld zonder eenig verlies, zelfs meen ik met eenige winst, maar de cijfers staan mij thans niet meer helder voor den geest, op telegrafische aanwijzing in Nederland kon worden uitbetaald. Daarvan werd gebruik gemaakt, omdat daardoor de rente van die vlottende schuld ten laste van de Indische begrooting, niet meer betaald behoefde te worden.

„Die vlottende schuld werd daardoor binnentijds afgelost.

„Daarna heeft de Javasche Bank, die er belang bij had die geldzendingen tusschen Nederland en Indië te verrichten, aangeboden om een overeenkomst aan te gaan, waarbij zij op zich nam telkens wanneer dat gevraagd werd kosteloos geldswaarde van Indië naar Nederland over te brengen op telegrafische order en wanneer het dan weder over eenige maanden noodig mocht zijn, geldswaarde over te brengen naar Indië van uit Nederland.

„Dit kon geschieden zonder eenige kosten voor Indië en had alleen ten doel en heeft ook het gevolg gehad, dat de rente voor Indië werd gespaard, zonder dat er sprake kon zijn van eenige dankbetuiging aan de Javasche-Bank of verplichtingen voor de toekomst.

„Ik meen, dat hierna de heer van Kol wel zal moeten toegeven, dat er in het belang van Indië is gehandeld."

Gelukkig werd de beraadslaging hier nog niet gesloten.

Het zal dus wel geoorloofd zijn uit de handelingen nog aan te halen het volgende:

„De heer van Kol voor de derde maal het woord gevraagd en gekregen hebbende zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben daartoe verplicht, doordat de heer Cremer zoo laat in het debat is getreden.

„Ik wensch alleen op te merken, dat wanneer hier vlottende schuld voor Indië is, waarvoor rente uit de Indische schatkist wordt betaald en er is te veel geld ginds, het heel natuurlijk is, dat het overvloedige geld wordt overgemaakt.

„Juist uit dat feit van het teveel in Indië blijkt het slecht beheer van den bankier, in dit geval de Nederlandsche Staat. Jaar in jaar uit waren er in Indië te korten en wanneer er nu overvloed van geld was in Indië kwam dat doordat er niet doelmatig met de gelden is omgesprongen.

„Mijne opmerkingen blijven dus van kracht ook na het gesprokene door den heer Cremer".

Met een paar woorden is hier door den heer van Kol de rede van den heer Cremer zeer juist beantwoord en de hoofdzaak aan de orde gesteld. Het schijnt echter daarbij te blijven.

Die hoofdzaak is intusschen van hoog ernstigen aard, omdat daaruit zijn voortgevloeid handelingen welke groote schade hebben berokkend aan de Indische kas.

De heer Cremer erkent dat er *een groot aantal millioenen meer dan noodig in de Indische kassen waren*; dus juist hetgeen door mij al eenige jaren geleden werd aangetoond, o. a. in mijn artikel *„schoonschipmaken"* voorkomende in de October-aflevering der Indische Gids van het jaar 1899.

Wanneer nu door eenig schrijver van belangrijke opmerkingen gezegd wordt, *daar staat het gedrukt*, zou het dan niet goed zijn de aangewezen stukken te raadplegen alvorens op gezag van mogelijk onbevoegden te verklaren dat die schrijver niet op de hoogte is van den tegenwoordigen toestand?

Uit de begrootingen en uit de rekeningen blijkt dat de ontvangsten in Indië steeds door de uitgaven aldaar werden overtroffen.

Alleen het jaar 1900 gaf op het II hoofdstuk, dus in Indië, een voordeelig saldo van ± drie millioen, hetgeen een reden te meer was om het wisseltrekken daar ginds tijdelijk geheel te staken.

Uit de verslagen van den President der Javasche Bank blijkt dat door het Gouvernement van Ned.-Indië in het tijdvak van 3 Maart 1900—17 Maart 1902 *f* 23.000.000 uit Indië naar Nederland is overgemaakt.

Waar heeft nu het Indische Gouvernement dit geld vandaan gehaald? Natuurlijk geheel onnoodig uit de Indische kas in Nederland, grootendeels door wisseltrekking waarop belangrijke verliezen zijn geleden, welke betaald

werden uit de artikelen der begrooting, speciaal gecreëerd om het *hoogstnoodige* geld uit Nederland te kunnen trekken.

Op bladzijde 833 van de Handelingen der Staten Generaal 23 December 1901 staat te lezen dat in 1900 (men lette in verband met het bovenstaande op dit jaartal) ten behoeve van Indië *f* 10 millioen noodig was en dat de Minister van Financiën daarvoor schatkistbiljetten heeft gecreëerd welke eenigen tijd daarna weder afgelost werden.

Dit is genoemd „besparen van rente", maar er zou immers vrij wat meer rente bespaard zijn indien deze handeling geheel ware nagelaten.

Uit het verslag van den President der Javasche Bank over het 75e boekjaar 1902—1903 (men lette nogmaals op deze jaartallen) blijkt bovendien dat het Indische Gouvernement bij die bank heeft opgenomen *f* 5.000.000,— tegen eene rente van 2½ pct. en tegen beleening van Banka-tin; dus al weder een schadepost groot *f* 125.000,— 's jaars aan rente, terwijl bovendien de vrije beschikking over het Banka-tin gedurende eenigen tijd verloren ging. (Zie ook balans 76e boekjaar waarin dit voorschot nog steeds voorkomt).

Waarom nu die *f* 5 millioen niet aangehouden en wat minder geld terug gezonden. Er was immers maar *f* 10.000.000,— noodig voor het weder aflossen der bewuste schatkistbiljetten. Waarom toch *f* 13 millioen meer naar Nederland terug gezonden, terwijl, korten tijd daarna in Indië zoo groote behoefte aan geld was, dat geleend moest worden met Banka-tin tot onderpand. En had de Javasche Bank zich niet verbonden om kosteloos en telegrafisch de gelden ook uit Nederland naar Indië over te maken? Waarom is daarvan geen gebruik gemaakt instede van diezelfde Bank te leenen tegen rente en onderpand?

Hier is naar het voorkomt gewettigd de vraag hoe dat alles zich te zamen rijmt en wordt het hoog tijd dat ook van het aangaan en aflossen der vlottende schuld betreffende de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië verantwoording worde afgelegd aan de Wetgevende Macht, overeenkomstig art. 74 der Compt. Wet.

Nu wordt wellicht beweerd dat bovenbedoelde handelingen samenvielen met het prijsgeven van het oude begrip dat van de Indische geldmiddelen een bedrag van *f* 12½ millioen als „administratief kapitaal" voor kasbehoeften in Indië, afgezonderd moest blijven.

Dit argument kan echter niet dienen omdat, zooals ook uit de terzake gevoerde beraadslagingen blijkt, alleen het oude begrip omtrent het *afzonderen* m.a.w. *het buiten den geldvoorraad stellen* van bedoeld kapitaal is prijs gegeven. Het kapitaal zelve kan in Indië zelfs geen maand lang gemist worden en bovendien bestaat er tusschen 12 en 23 millioen toch nog een groot verschil.

Het is derhalve te betreuren dat opmerkingen in 's Lands belang gemaakt en met klemmende redenen omkleed, veelal eenvoudig ter zijde gelegd worden op gezag van personen die blijkbaar niet veel ervaring op het gebied der Indische Comptabiliteit hebben opgedaan.

Indien mijne artikelen wat meer waardeering hadden gevonden, zou de Indische kas gevrijwaard zijn gebleven van de schade welke daaraan thans berokkend is.

Het behoeft geen verwondering te baren dat de Factory der Nederl. Handelmaatschappij en de Javasche-Bank bereid waren kosteloos, de eerste zelfs met eenige winst voor het Land, de vele millioenen over te maken van Indië

naar Nederland. Die handelsinrichting en dat geld-instituut zagen daarin voordeel voor aandeelhouders en hadden er dus belang bij, maar het omgekeerde zouden zij niet belangeloos aangeboden hebben.

Wel heeft de Javasche Bank aangeboden ook kosteloos gelden van Nederland naar Indië over te brengen, doch onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat ook de *remise à pari van overtollig Indisch kasgeld naar Nederland aan haar werd opgedragen.*

Dit blijkt uit de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het jaar 1901, onderafdeeling 23; waar tevens melding is gemaakt van het sluiten eener overeenkomst op die onmogelijke voorwaarde en hierin schuilt een grove fout.

Wij weten intusschen nu wat er met 's Lands geld gebeurd is. Er is niet doelmatig mede omgesprongen, en, om de bewoordingen van art. 82 der Compt. Wet te bezigen, er is door landsdienaren, die zonder ter zake comptabel te zijn, door het nalaten van de zorg, waartoe zij gehouden waren, *den Lande enorme schade toegebracht.*

Of het helpen zal, dit nogmaals in het licht te hebben gesteld, blijft een open vraag; fouten worden niet gaarne erkend.

In een vergadering der Vereeniging „Moederland en Koloniën" slaakte de Voorzitter de heer P. H. van der Kemp, oud-Directeur van het departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid in Nederl.-Indië, de volgende ontboezeming.

„Ach wat wordt voor den lof op eigen bestaan wel niet verricht naar den verkeerden kant, door gelijkhebberij, door doordrijven, onbekommerd, hoe weinig beminnelijk het ook is, of men vrouwe Logica in het aangezicht slaat. Was het niet aldus met zoovele heeren van de Financien, enz." (Ind. Gids December 1901 bladzijde 1485).

De kans is groot dat eene dergelijke ontboezeming ook van toepassing zal zijn op het op zoo zonderlinge wijze gevoerd wordend beheer van den Indischen geldvoorraad.

Ten slotte nog eene opmerking over boekhouding.

Behalve de contrôle op de ontvangsten waarin naar aanleiding van de bekende brochures van den heer G. Roessingh van Iterson, hoewel nog geen *afdoende* toch reeds *eenige* verbetering is gekomen, laat ook het algemeen toezicht op de landskassen, of liever het toezicht op den geldsvoorraad veel te wenschen, en toch kan ook daaraan met de bestaande hulpmiddelen gemakkelijk te gemoet gekomen worden.

Naast de gewone begrootings-boekhouding behoort het Departement van Financiën er ook op na te houden eene algemeene kasboekhouding in totaalcijfers, al zou dit ook niet uitdrukkelijk voorgeschreven zijn; ten einde antwoord te kunnen geven op eventueele vragen omtrent de hoeveelheid geld voorhanden in de landskassen op het einde van iedere maand. ook van reeds verstreken dienstjaren.

Eene zoodanige boekhouding welke ook voor andere zaken van groot nut zou kunnen zijn, men denke slechts aan de totaalcijfers der *mutatiën van geld* welke in ontvang en uitgaaf effen moeten loopen, kan gemakkelijk aangelegd en bijgehouden worden door één flink ondergeschikt ambtenaar.

Voor dit doel zijn te benutten de maandelijksche kas-verantwoordingen

dat zijn, onder de thans vigeerende voorschriften, de Staten comptabiliteit no. 6, waarop de gelden *van derden* en de *landsgelden* in verschillende rubrieken uit elkander gehouden worden en waarop ook de bestanddeelen van het saldo in kas voorkomen.

Aan deze stukken heeft men voor bovenbedoelde boekhouding houvast.

De staten comptabiliteit no. 6, waarvan de inzending in duplo is voorgeschreven, worden echter niet tijdig genoeg ontvangen omdat daarbij overgelegd moeten worden verschillende staten compt. no. 7 met de bewijsstukken, waaraan nog al arbeid verbonden is.

Het zal dus wenschelijk zijn de inzending van de staten compt. no. 6 in *triplo* te doen plaats vinden met bepaling dat één exemplaar daarvan moet worden vooruitgezonden aan den Directeur van Financiën, terstond na het afsluiten van de kasboeken bij het einde van iedere maand.

Veel werk voor de algemeene ontvangers zal daaruit niet voortvloeien omdat de staten compt. No. 6 met alle hoofden en rubrieken volledig gedrukt zijn, zoodat de arbeid slechts bestaat in het invullen van eenige cijfers.

Bij het Departement van Financiën zouden de hierbedoelde staten No. 6 over elke maand afzonderlijk verzameld moeten worden in een bundel.

De daarvoor aangewezen ambtenaar vervaardigt daarop, met gebruikmaking van gedrukte staten, eene recapitulatie in duplo bevattende, in afzonderlijke rubrieken, de eindcijfers der landsontvangsten, uitgaven en saldo's zoomede de eindcijfers van ontvangsten, uitgaven en saldo's der rekening van derden.

Een exemplaar van de recapitulatie wordt gezonden aan den Minister van Koloniën ter vervanging van de thans gebruikelijke opgaven en het andere wordt met de weinig omvangrijke staten compt. No. 6 ingebonden en zoo doelmatig opgeborgen dat raadpleging gemakkelijk kan geschieden.

Op deze wijze verkrijgt men eene eenvoudige algemeene kasboekhouding waaraan iedere algemeene ontvanger eene bijdrage heeft geleverd geheel overeenkomende met de kas, zoodat fouten zijn buitengesloten of deze althans later behooren, te worden ontdekt bij de examinatie der andere exemplaren van den staat compt. No. 6.

Aangezien de begrootings-rekeningen moeten strekken ter voldoening aan art. 74 der Comptabiliteitswet, waarbij is voorgeschreven dat de verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië geschiedt aan de Wetgevende Macht, moeten de saldo's dier rekeningen ook vergeleken kunnen worden met de in de kassen voorhanden landsgelden, want zonder dat is het verkrijgen van zekerheid omtrent de juistheid der gevoerde geldelijke administratie niet denkbaar.

Eene boekhouding als hierboven bedoeld, waaruit verschillende gegevens te putten zijn voor de noodige berekening bij het nemen van de proef op de som der begrootingsrekeningen, zou dus ook voor dat doel uitstekend te pas komen.

Nu zou Zijne Excellentie de Gouverneur Generaal kunnen zeggen: ik wensch tegen de invoering eener zoodanige boekhouding nu eens geen bezwaren te vernemen, doch ik verlang onmiddellijke invoering zonder uitbreiding van personeel.

De ondergeteekende kan het denkbeeld echter slechts aanbevelen.

H. A. MEPPELINK.

Oud Hoofdcommies der Algemeene Rekenkamer van Nederl.-Indië.

VARIA.

WAT DE AMERIKANEN OP DE PHILIPPIJNEN TOT STAND BRACHTEN.

In de *Revue des deux Mondes* van 15 Nov. jl. bespreekt de heer René Pinon de maatregelen door de Amerikanen na de verovering der Philippijnen op die eilanden genomen. De taak waarvoor zij zich na 1 Mei 1898 geplaatst zagen, toen zij, na één slag, waarin de Spaansche vloot bij Cavita vernietigd werd, plotseling aan het hoofd kwamen van een land met acht millioen inboorlingen, is daarom zoo merkwaardig, omdat de Vereenigde Staten tot dusver geen koloniën bezaten en algemeene bestuursbeginselen huldigden, welke in deze omstandigheden en bij dat volk niet zoo dadelijk waren toe te passen. Te voren hadden de Amerikanen met afschuw gesproken over de tyrannie der Spanjaarden op Cuba en gaarne den draak gestoken met hun onmacht of zich verontwaardigd getoond over hun wreedheid. Thans moest het blijken hoe zij zich zelf onder overeenkomstige omstandigheden zouden gedragen. Als vurige voorstanders van de vrijmaking der volken, vonden zij op de Philippijnen eene gelegenheid om hunne theorieën in toepassing te brengen; doordrongen van het vooroordeel van ras en huidskleur, hebben zij, die op de zwarten de lynchwet toepastten en de gelen onmeedoogend uitwezen, de taak op zich genomen om te zorgen voor het welzijn van talrijke Maleische rassen en kwamen zij in voortdurende aanraking met Chineezen. Waar zij zoo heftig geroepen hebben om „de open deur" in Oost-Azië en hun eigen deur zoo zorgvuldig sloten, was het van belang te weten hoe zij hier zouden handelen. De studie van deze vraagstukken werpt niet alleen licht op het karakter van de Amerikanen zelf, maar geeft ook aanwijzingen omtrent hetgeen in de toekomst als koloniseerende mogendheid van hen verwacht kan worden en omtrent de gevolgen hunner vestiging in deze streken, waar Europa in zijn expansie naar het verre Oosten en Amerika in zijn expansie naar het verre Westen voeling met elkander krijgen en waar beide in hunne betrekkingen tot de gele wereld, zich niet zonder schroom voor dezelfde vraagstukken gesteld zien.

De schrijver brengt al dadelijk hulde aan de Amerikanen over de uitvoerige gegevens, welke zij het licht deden zien en waaruit hun beleid is te beoordeelen. Op 20 Jan. 1899 had de toenmalige President Mac-Kinley eene commissie benoemd om een onderzoek over de Philippijnsche zaken in te stellen, bestaande uit de heeren Schurman, generaal Otis, admiraal Dewey, de heeren Denby en Worcester als commissarissen en Mac-Arthur en Corbin als secretarissen. Dit onderzoek, gevoerd als eene rechterlijke instructie of eerder nog als een inventariseering door een koopman van een door hem overgenomen handelszaak, was onpartijdig en volledig. Om op de hoogte te komen bestudeerden de commissarissen niet slechts de Spaansche bronnen, voornamelijk die der Jezuiten, maar zij wonnen vooral ook persoonlijke inlichtingen in door het hooren van personen van allerlei landaard om te worden voorgelicht omtrent de hulpbronnen der eilanden en de beste wijze om die

te besturen en te ontwikkelen. In een uitstekend „Report of the Philippine Commission" in 1900 bij de landsdrukkerij te Washington in vier deelen met een index uitgegeven, heeft die commissie alle gegevens bijeengebracht over het bestuur, de politieke en maatschappelijke organisatie, de vraagstukken van ras en godsdienst, van den arbeid en de Chineesche werkkrachten, over handel, landbouw, industrie, geographie, ethnographie, geschiedenis, meteorologie, enz. Een tweede commissie, die in het laatst van 1899 benoemd werd met den heer William Taft als voorzitter, die kort daarop burgerlijk gouverneur werd, heeft het nieuwe bestuur georganiseerd en onder den vorm van rapporten aan den President der Vereenigde Staten in 1902 en 1903 de resultaten van haar arbeid wereldkundig gemaakt. Het is aan deze stukken, dat de heer Pinon zijn gegevens ontleende.

In de eerste plaats wordt het dwaalbegrip weggenomen, dat de inheemsche bevolking tegenover de Spanjaarden op een zoodanig standpunt stond, dat zij de Amerikanen als bevrijders van de tyrannie binnenhaalde. Wel waren van 1896—1898 bloedige opstanden voorgekomen, doch deze waren zoo goed als beëindigd met het verdrag van Biac-na-bato, waarbij Aguinaldo 400.000 peseta's aannam om zich naar Hongkong te verwijderen, al besteedde hij dit geld ook om een nieuwen opstand voor te bereiden. De Spanjaarden hadden sedert eeuwen zich beijverd de bevolking tot het Christendom te bekeeren en tot zich op te heffen. Daardoor bestond er geen eigenlijke rassenhaat tusschen de overheerschende en exploiteerende Spaansche aristocratie en de meer ontwikkelde en bezittende klasse der Christen-Tagalen, doch alleen in zooverre naijver, dat deze laatste ook wel aan het uitbuitingsstelsel deel wilden nemen. De Spanjaarden begrepen echter, dat hoe ook de klove tusschen Europeaan en inboorling gedempt behoorde te worden, het gezag uitsluitend bij de kleine groep overheerschers moest blijven berusten en, waar het er op aan kwam het monopolie en de voordeelen van dat gezag te verdedigen, toonden zij zich onverbiddelijk en zelfs wreed, al waren zij overigens ook goedaardige heerschers. Het fusilleeren van een geliefd schrijver en patriot, Rizal genaamd, in Dec. 1897 was een uitvloeisel van die houding, welke veel kwaad bloed zette en het slachtoffer tot een nationalen held verhief.

In overeenstemming met het karakter der Spanjaarden en hunne opvatting van kolonisatie, was volledige centralisatie hun eenig denkbare bestuursvorm, waarvan de gebreken, hier als elders, wanneer de inlandsche bevolking zich aan de voogdij ontwassen rekent, tot oproeren leiden. Alle macht was in handen van een gouverneur-generaal met een heirleger van ambtenaren uit Spanje afkomstig, die er meer op uit waren hun eigen fortuin te herstellen dan goed te besturen. De belastingen waren zwaar, ongelijk verdeeld en werden grootendeels besteed aan leger, vloot, pensioenen en het ministerie van Ultramar te Madrid, terwijl er feitelijk nagenoeg niets overschoot voor het, in theorie verplicht, onderwijs en voor openbare werken. Klachten konden geen gehoor vinden en het was te vergeefs dat de Minister van Koloniën Maura door de Cortes in 1893 een gemeentewet deed aannemen, welke de herstelling beoogde van de oude plaatselijke bestuurs-autonomie, die door de Spanjaarden stelselmatig ontzenuwd was. Bij die wet werd in elke pueblo een soort van gemeenteraad ingesteld, bestaande uit een hoofdman met vier

plaatsvervangers, die de functies van het uitvoerend gezag onderling verdeelden. Zij werden niet door algemeene verkiezingen aangesteld, maar verkozen door twaalf afgevaardigden, die zelf gekozen werden uit de principalia dat waren de burgers, die 50 dollars grondbelasting betaalden of bepaalde openbare ambten bekleed hadden. Die functies van lid van den gemeenteraad, van afgevaardigde van de principalia en van hoofdman (barangay) waren verplicht doch volstrekt niet gewild, omdat zij gedurende vier jaren geheel onbezoldigd vervuld moesten worden en zooveel uitgaven en lasten medebrachten, dat vooral de laatsten er menigmaal door geruineerd werden. Bovendien ging er geen werkelijke macht mede gepaard, want deze berustte feitelijk bij den priester van het kerspel, die rechtens lid was van alle takken van het gemeentebestuur. Hij behoorde tot de principalia en gaf zonder te stemmen raad bij de keuze der afgevaardigden, welke hij op hun beurt behulpzaam was in de keuze der gemeente-ambtenaren. Ook zat hij in den gemeenteraad, met eene raadgevende stem in zake financiën en openbare werken en als hij de zitting bijwoonde had hij zelfs het recht het uur van bijeenkomst vast te stellen. Op die wijze beschikte de Spaansche geestelijkheid in de kerspelen, ten nadeele van de lagere inlandsche geestelijkheid, geheel over den invloed en de voordeelen, die aan de machtsuitoefening verbonden waren.

Hierdoor is het duidelijk dat de oproeren aangemoedigd werden door de inlandsche geestelijkheid en de notabelen, welke door Spanje te gronde werden gericht, bij de zwakke en linksche pogingen om hun deel te geven aan het bestuur van hun land. Toen die ontevredenheid steun van buiten verkreeg en de vrijmetselarij krachtig optrad, brak de opstand uit.

Tengevolge van de sterke centralisatie was de eene heftige slag, welke aan het Spaansch bewind werd toegebracht, voldoende om het gezag op de Amerikanen te doen overgaan, die er niet op voorbereid waren zoo onmiddellijk eene Amerikaansche kolonie te organiseeren en tot aan het traktaat van Parijs (12 Aug. 1898) waren het de omstandigheden, die de oplossing van zelf medebrachten en aanvankelijk tot weifelingen en tegenstrijdigheden voerden. Zoolang men nog niet geheel met de Spanjaarden had afgerekend, konden de opstandelingen aan de Amerikaansche troepen een beslisten steun verleenen, daarom liet admiraal Dewey in Mei 1898 Aguinaldo uit Hongkong komen en voorzag hem en zijn makkers van wapenen, ten einde het Spaansche garnizoen tot capitulatie te dwingen. Al is hun, naar men den admiraal gelooven moet, toen geen volledige onafhankelijkheid beloofd, Aguinaldo en zijn gezellen hadden toch recht om te hopen op een republikeinschen regeeringsvorm onder het protectoraat uit de verte van de Vereenigde Staten. De Amerikanen waren den oorlog bovendien uit naam van de vrijheid begonnen en toen de Spaansche afgevaardigden het tractaat van Parijs teekenden meenden zij geen tekst te hebben geaccepteerd, welke aan de Amerikanen een volledig souvereiniteitsrecht over de Philippijnen gaf. Eerst eenige weken na de onderteekening ontstond er een geschil over de beteekenis van het woord dominion in den Engelschen tekst, waarbij de meening van den sterkste de juiste bleef. Ook op de Philippijnen zelf waren het argumenten van dezelfde kracht waarmede de geschillen opgelost werden. Aguinaldo trachtte zich erkend te zien als president van de Philippijnsche republiek,

maar te Washington huldigde men het spreekwoord: „ce qui est bon à prendre est bon à garder" en terwijl Mac-Kinley aan een afgevaardigde van Aguinaldo geen officieel karakter wilde toekennen, werd op 4 Jan. 1899 door generaal Otis plaatselijk aan de zaak een eind gemaakt door eene proclamatie, waarbij de opstandelingen werden aangemaand zich aan het Amerikaansch gezag te onderwerpen. Toen stonden de voornaamste stammen van het eiland Luzon op en de guerilla-oorlog begon, die het Amerikaansch imperialisme zoo duur te staan is gekomen. Al mogen de Tagalen ook verbaasd zijn geweest over die houding de wereld in het algemeen heeft wel door langdurige ervaring geleerd hoeveel eigenbelang en hartstocht zich dekt met de humanitaire vlag en hoe de oorlogen, begonnen in den naam van recht en rechtvaardigheid ten slotte op annexaties uitloopen. Zonder de Amerikanen bepaald te beschuldigen van kwade trouw, wijst de schrijver er op hoe gemakkelijk men zichzelf datgene wijsmaakt, waar men belang bij heeft het te gelooven en aldus langzamerhand denkbeelden en leerstellingen worden uitgewerkt, die bestemd zijn gepleegde handelingen bij tijdgenoot en nakomeling te rechtvaardigen.

Totdat naar hun oordeel de dag zal zijn aangebroken, waarop de inboorlingen voldoende blijk hebben gegeven tot zelfbestuur bekwaam te zijn, zullen de Amerikanen het land blijven besturen, doch zij zouden dat bewind rechtvaardigen door hun weldaden en ook de meest geweldadige middelen wettigen door hunne uitnemende oogmerken, om later het oude programma der opstandelingen: „De Philippijnen voor de Philippijners," als einddoel te verwezelijken. Op die wijze opgevat wordt door die formule de tegenstelling in het licht geplaatst tusschen de nieuwe politiek en die der Spanjaarden, die het land als een te exploiteeren pachthoeve bestuurden. Zijn er inboorlingen, hoofdig genoeg om de weldaden van het Amerikaansche beleid te miskennen, en die zoo dwaas zouden zijn vrijheid met anarchie te verkiezen boven orde en vreemde overheersching, dan zal hun tegenstand gewapenderhand worden gebroken.

Het beginsel zegt de schrijver, dat men altijd het recht heeft een weldaad op te dringen en dat eene beschaving, die vertrouwen stelt in haar eigen voortreffelijkheid — waarvan zij bovendien de eenige beoordeelaarster is — ook tot plicht heeft om haar gezag aan een lageren beschavingstoestand op te leggen, is geen Amerikaansche vinding; maar het is wel merkwaardig dat denkbeeld te zien toepassen door de groote democratie der Nieuwe Wereld als grondslag van haar buitenlandsche politiek en als beweegreden voor hare imperialistische expansie. Het is wel een bewijs hoe de Yankees, hoewel zij de grootste voorstanders schijnen van humanitaire denkbeelden en de vurigste voorvechters van volksvrijheid, toch bovenal mannen blijven van praktisch handelen, voorzien van een krachtig gezond verstand, die zich zelf niet geheel bewust zijn van de tegenspraak tusschen het absolutisme van hun beginselen en het opportunisme van hun daden.

Van de zich steeds scherper afbakenende politiek zijn door Mac-Kinley de grondtrekken in eene voor een ontelbare menigte uitgesproken rede in Aug. 1899 ontvouwd en zij waren ook neergelegd in een boodschap aan generaal Otis en admiraal Dewey, terwijl zij als instructie aan de genoemde commissie Schurman werden gegeven, welke in het voorjaar van 1899, terwijl de opstand nog in vollen gang was, eene proclamatie tot de inboorlingen richtte, waarbij

de voordeelen van de Amerikaansche overheersching werden opgesomd. De man die gekozen werd om de nieuwe politiek ten uitvoer te leggen was rechter William H. Taft uit Ohio, die eerst als voorzitter van de tweede commissie, sedert 1 Sept. 1901 als civiel gouverneur en eindelijk sedert eenige maanden Staatssecretaris voor Oorlog, de wezenlijke grondlegger geworden is van het Amerikaansche bestuursbeleid op de Philippijnen en daarbij een volharding en energie gepaard aan meegaandheid heeft aan den dag gelegd, waaraan ten rechte hulde gebracht wordt.

Om hun programma uit te voeren moest eensdeels het land volkomen tot rust worden gebracht en verder in de Vereenigde Staten zelf de oppositie worden overwonnen, die de te volgen politiek ondervond van de politieke tegenstanders van Mac-Kinley en Roosevelt.

Voor het eerste doel moest de toevlucht genomen worden tot wapengeweld en het was een harde oorlog, zoowel voor de Amerikanen, die onder een benauwende atmospheer van moerassen en bosschen, ten prooi aan koortsen en dysenterie, te strijden hadden met een onzichtbaren niet bereikbaren vijand, die verdekt opgesteld vuurde, als voor de Tagalen, die van de eene schuilplaats naar de andere gejaagd in het hartje der bosschen een hopelooze worsteling zonder genadebetoon volhielden. Aan weerskanten waren de verliezen zwaar en in één jaar tijd werden duizenden buiten gevecht gesteld, waaronder respectievelijk 3800 en 2000 dooden bij de Tagalen en de Amerikanen, terwijl de laatste 2 milliard gulden hadden uitgegeven en de oorlog nog steeds 2 millioen per dag kostte. Gruwelen bleven bij de grootendeels uit vrijwilligers bestaande troepen niet uit hoewel, aan Amerikaansche zijde de moed werd betoond om eigen officieren en manschappen daarvoor aan te klagen; juist het onderzoek door den krijgsraad te Manilla ingesteld, bracht het wreede karakter van de demping van den opstand aan het licht. Trouwens, zooals de heer Taft in zijn toespraak van 17 Dec. zeide: „de Angelsakser is niet bekend voor zijn beleefdheid en onderscheiding jegens rassen, die hij tegenover het zijne minderwaardig vindt." Dat de Tagalen het zoo lang volhielden wordt toegeschreven aan de hulp van rijke stedelingen, door tusschenkomst van overal verspreide geheime genootschappen, terwijl Aguinaldo de draden in handen hield en in contact bleef met de oproercomités te Hongkong, Madrid en Parijs; bovendien wordt het waarschijnlijk geacht dat de opstandelingen aanmoediging ontvingen van eene mogendheid, in de buurt van den archipel, welke niet zonder naijver eene Amerikaansche overheersching in het verre Azië zag ontstaan. In het laatst van 1899 beschikte generaal Otis over 70.000 man en toch vorderde men slechts langzaam en de opstand werd eerst bedwongen, nadat op 23 Maart 1901 Aguinaldo door verraad van een der zijnen, gevangen was genomen, waardoor de opstand zijn aanvoerder verloor en men slechts met afzonderlijke benden te doen kreeg. Zelfs blijkens de laatste rapporten van Taft was er nog veel te doen, maar het is de vraag wanneer ooit volkomen orde en veiligheid op de Philippijnen geheerscht hebben.

Ten slotte werden de benden niet meer als oorlogvoerenden maar als roovers beschouwd, en bij gevangenneming voor jaren naar strafinrichtingen gebracht. In verband daarmede mocht dan ook niet meer met geregelde troepen tegen die benden geageerd worden, maar moesten de troebelen bedwongen worden

door politie, direct onder het bestuur van den burgerlijken gouverneur. Met vergunning van het Congres, werden voorts compagnieën inlandsche verkenners opgericht, die zeer nuttige diensten hebben bewezen, omdat zij beter met taal en gewoonten der inboorlingen bekend waren. Ten slotte werden die maatregelen aangevuld met de „Bandolerismo Statute," een wet op de rooverijen, welke aan de behoefte voldeed, schoon niet geheel overeenstemmende met de gewone juridische beginselen en met dat van de „habeas corpus." Deze wet bepaalde namelijk dat als 2 of 3 personen zich vereenigen om karbouwen te stelen of ander kwaad te doen en zij van wapenen voorzien vagabondeerend op de wegen worden aangetroffen, zij als roovers beschouwd zullen worden en òf doodgeschoten òf tot twintig jaar tuchthuis veroordeeld worden. Daarbij zal het voor eene veroordeeling niet noodig zijn, dat het bewijs van diefstal of moord geleverd is, het feit van deel uitgemaakt te hebben van een gewapende bende is voldoende. Met dit middel is het den heer Taft gelukt het land geheel te bevrijden van de benden, die het onveilig maakten. Terzelfder tijd, als om de gelijkheid voor de wet aan te toonen, nam de gouverneur strenge maatregelen om den archipel te verlossen van een heirleger Amerikaansche gelukzoekers, dat op de Philippijnen als een prooi was neer gestreken en te Manilla ten koste van inlandsche vrouwen of door andere clandestiene middelen leefde. Ook voor deze werd vagabondeeren strafbaar gesteld met geldboete en gevangenis, doch aan Amerikaansche burgers was het vergund na zulk een vonnis naar hun land terug te keeren, mits onder voorwaarde in geen tien jaar meer op de Philippijnen te verschijnen. Kiezen zij dit alternatief, dan worden zij zoolang in de gevangenis van Bilibid opgesloten en met de eerste de beste bootgelegenheid naar San Francisco gebracht.

Ontmoedigd door al die krachtige maatregelen hebben de meeste der oude partijhoofden, de leden van de republikeinsche junta te Hongkong, zich geleidelijk onderworpen.

Terwijl aldus de politiek door de presidenten Mac-Kinley en Roosevelt voorgestaan door de voorloopige uitkomsten geheel gerechtvaardigd schijnt te worden, hadden deze nog een minder bloedigen maar niet minder heftigen strijd, met hun politieke tegenstanders te voeren en het lot der Philippijnen was nog geruimen tijd afhankelijk van de wisselvallige kansen van oorlogen bij de stembus. „Het is het ongeluk van parlementair geregeerde landen," zegt de heer Pinon, „dat de intrigues van machthebbenden en de naijver van personen de ernstigste vraagstukken misvormen, door ze neer te halen op het peil van de meest kleingeestige hartstochten en de minst het daglicht verdragende persoonlijke belangen; dit kwaad is ongeneeselijk, daar waar het niet, zooals in de Vereenigde Staten, onschadelijk gemaakt wordt door een krachtige inrichting van het uitvoerend gezag, dat inderdaad onafhankelijk en wezenlijk verantwoordelijk is." In den politieken strijd werd door de democraten tot leus gekozen dat de Philippijners een nationaal eigen bestuur moesten hebben en de hoop dat in Amerika de politieke strijd hun ten slotte gelijk zou geven, versterkte aanvankelijk de opstandelingen in hun verzet en werkte op die wijze nadeelig op de pacificatie. „Aldus, moesten", zooals Roosevelt het destijds kernachtig uitsprak, „de brave kerels, die onder de Amerikaansche vanen streden, met hun bloed betalen voor het belachelijk humanitarisme van de babbelaars, die rustig tehuis bleven."

Reeds vóór zijn verkiezing tot vice-President had Roosevelt het standpunt der republikeinen, ten opzichte van de West-Indische en Philippijnsche eilanden krachtig uiteengezet, in een rede, waarin zijn krachtige persoonlijkheid en afkeer van de redekavelaars en overbeschaafden zich duidelijk uitspreekt. Hij wees op de vraagstukken, welke in die streken tot oplossing gebracht moesten worden, hoe die oplossing alleen door een krachtiger ras kon gebeuren en hoe hij vertrouwen had op zijn landgenooten, dat zij daartoe in staat waren. Vooral bij de Philippijnen was het vraagstuk moeilijk. De bevolking bestaat uit inlandsche Christenen, kleurlingen, strijdvaardige Mohammedanen en onbeschaafde heidenen. Velen der inwoners zijn absoluut ongeschikt voor *selfgovernment* en geven geen enkel bewijs van geschiktheid. Anderen kunnen mettertijd geschikt worden, doch thans kunnen zij slechts onder een wijs en welwillend toezicht aan de zelfregeering deelnemen. Toen de Spaansche tyrannie was verjaagd en deze aanvankelijk door een verwilderde anarchie was vervangen, hadden de Amerikanen het kwade in plaats van het goede gewrocht. Hij had weinig geduld met degenen die tegen de taak om de Philippijnen te besturen opzagen en dit openlijk erkenden, op grond van de kosten en moeiten die zij eischte; doch hij werd nog ongeduldiger over hen, die hun angst verborgen achter het masker van voor menschenrechten op te komen en op schijnheilige wijze over „vrijheid" en „instemming der geregeerden" spraken om hun onwil tot het vervullen van een mannelijke taak te verbergen. Zulke lieden zouden de Apachen uit Arizona tot hun eigen best willen laten handelen en alle ingrijpen in Indianenzaken weigeren. Hunne leerstellingen veroordeelden de vestiging van hun eigen voorouders in Amerika. „Als wij onze plicht op de Philippijnen doen," zeide hij o.a. „zullen wij die nationale vermaardheid verhoogen, welke het grootste en schoonste deel van ons nationaal bestaan uitmaakt, wij zullen een groote weldaad bewijzen aan het volk der Philippijnsche eilanden en bovenal, zullen wij onze rol spelen in dat groote werk, dat daarin bestaat de menschheid te verheffen".

Een van de eerste maatregelen, was het organiseeren van het bestuur, waarin al dadelijk door generaal Otis inboorlingen werden opgenomen. Hij benoemde vier Philippijners als rechters in de rechtbank van eersten aanleg te Manilla en toen hij een hooggerechtshof instelde naar het model van de oude Spaansche *Audiencia*, benoemde hij daarin Amerikanen en Philippijners beide, met een der laatsten als voorzitter. De heer Taft breidde dezen arbeid uit. De commissie, welke door den burgerlijken gouverneur wordt voorgezeten en die het uitvoerend bewind heeft, bestaat uit vijf Amerikaansche en drie inlandsche leden. De gemeentebesturen, die sedert het laatst van 1900 door de uitvoerende commissie zijn georganiseerd, hebben eene practisch autonome inrichting, geschoeid op de leest der Amerikaansche gemeentebesturen; zij worden door de bevolking gekozen, maar het kiesrecht is beperkt tot de mannen die hetzij Spaansch, hetzij Engelsch lezen en schrijven kunnen, minstens 15 dollars belasting per jaar betalen of een of ander gemeentelijk ambt vervuld hebben.

In 1903 heeft men, naar aanleiding van een rondreis, door de inlandsche leden der commissie gedaan, bevonden dat de gemeenten te klein waren; door samensmelting zijn er toen 412 opgeheven.

In de christen gewesten is het gewestelijk bestuur niet geheel zelfstandig;

de gouverneur wordt door den gouverneur-generaal aangewezen uit de leden van den gewestelijken wetgevenden raad, die zelf met beperkt kiesrecht worden gekozen; hetzelfde is het geval met zijn collega's, den schatmeester en den *supervisor* (inspecteur); de gouverneur en de schatmeester hebben het oppertoezicht over de gemeentelijke administraties en waren tot dusver Amerikanen. De andere ambtenaren zijn de rechterlijke procureur, de ontvanger en de secretaris, die eveneens Philippijners zijn. Op de eilanden of in die gewesten waar onchristen stammen waren, zooals bijv. de provincie Benquet, waar de Igorroten wonen, is aan den gouverneur een uitgebreider macht gegeven en deze oefent over die primitieve volkstammen een soort van vaderlijke voogdij uit. De Moorsche bevolking wordt door eene speciale regeling beheerscht, waarin zij geen aandeel heeft, doch die rekening houdt met haar godsdienst en maatschappelijke gewoonten.

Door het aandeel dat de Philippijners in de rechtsbedeeling hebben, daar ongeveer een derde van alle rechters inboorlingen zijn, is er voor de keur der bevolking gelegenheid genoeg om openbare ambten te bekleeden.

Er is intusschen nog geen verkozen wetgevende raad, doch de heer Taft heeft in een artikel in het Amerikaansche tijdschrift *Outlook* dit stelsel voorgestaan, daar hij, hoewel gekant tegen gevaarlijke theoretische verklaringen der menschenrechten ten dienste der Philippijners, en zelf uitvaardiger van strenge bepalingen om de vrijheid van drukpers te regelen en de dagbladen te beletten rassenhaat aan te kweeken en de inboorlingen tot oproer aan te hitsen, er de beste leerschool in ziet om de Philippijners er toe te brengen hun eigen zaken te behandelen. De beperkingen in het kiesrecht aangebracht zijn daarbij voldoende waarborg, dat de meerderheid zal bestaan uit conservatieve elementen en voorstanders van het door het verdrag van Parijs ingesteld régime. Bovendien kan geen wet ten uitvoer gelegd worden, zonder tusschenkomst van de commissie. Tot dusver heeft het Amerikaansche Congres zich echter nog niet met de denkbeelden van den heer Taft vereenigd en blijft de wetgevende vergadering nog hangende.

Alvorens de Philippijnen zelfbestuur te geven, eischen de Amerikanen ook nog dat zij bewijzen afleggen van hunne geschiktheid tot arbeiden. Op intellectueel gebied staat dit wel vast voor een geslacht, dat mannen voortbracht als Rizal en reeds verscheidene juristen, geneeskundigen en ambtenaren telt, doch de handenarbeid, het werk dat aan alles ten grondslag ligt en het meest noodig is, zijn de Tagalen en andere stammen van dezen Archipel daartoe bekwaam? Zonder die geschiktheid worden maatschappijen gedwongen hun toevlucht te nemen tot slavernij of tot het aanwerven van vreemde arbeidskrachten en op dit punt heerscht nog onzekerheid. Alvorens hen als medeburgers te begroeten, willen de Amerikanen hiervan het bewijs zien. Het arbeiders-vraagstuk is hier, zoowel als in het geheele verre Oosten zoo ernstig, omdat het verbonden is met de Chineezen-quaestie. Voor ondernemers en ingenieurs is de verleiding sterk om maar te putten uit de altijd vloeiende bron der Chineesche arbeidskrachten, hun toevlucht te nemen tot deze geduldige, matige, gedrilde en weinig kostbare werklieden. De aangeboren vadsige aard van het Maleische ras zou het zonder spijt aanzien als al het vermoeiende werk door Chineezen gedaan werd, indien de aanvankelijk als loonarbeider ingevoerde Chinees niet weldra veranderde, eerst kleinhandelaar

werd en zich later, dank zij zijn verbazende werkzaamheid en bewonderenswaardige spaarzaamheid, opwerkte tot een rijk koopman, tot een weelderig handelaar. De Chinees is de toevlucht van den wanhopigen kapitalist, van den aannemer, die in moeilijkheden is, maar hij vormt een maatschappelijk gevaar voor het ras, dat hem in huis heeft gehaald en dat te meer omdat hij buiten zijn geboorteland nooit landbouwer wordt en niet tot vermeerdering van de productie bijdraagt; steeds is hij tusschenpersoon en als zoodanig slechts een werkzaam parasiet. Dit weet de Amerikaan zeer goed, die zorgvuldig zijn deur voor de koelies gesloten houdt, maar de kapitalist, die voordeelige uitzettingen van zijn geld zoekt en mooie zaken tracht te doen, geeft wat om maatschappelijke logica en dit is de reden dat in de V. S. de dagbladen, die altijd op de hand zijn van dengene, die ze betaalt, aandringen op het tot ontwikkeling brengen van de Philippijnsche eilanden met Amerikaansch kapitaal en Chineesche arbeidskracht.

Door aan deze niet-belangelooze wenken weerstand te bieden, heeft de regeering te Washington het bewijs geleverd van haar toewijding aan het openbaar welzijn; zij heeft getoond dat zij de belangen van eenige landgenooten weet te doen achterstaan bij de belangen van den Staat. Door vrijen invoer van Chineezen aldaar zou het voor goed uit zijn met het fraaie programma: „De Philippijnen voor de Philippijners" en het zou een kolonie der V. S. worden door Chineezen met Amerikaansch geld geexploiteerd. Toen de oorlog uitbrak was de Chineezen-quaestie voor de bevolking reeds een brandend vraagstuk en gaf telkens aanleiding tot bloedige botsingen en uitwijzingen in massa, doch telkens keerden de onmisbare, werkzame en handige Chineezen terug, door eerst de nederigste baantjes voor lief te nemen en zich dan weder op te werken.

Tijdens de veroveringen waren er 40.000 grootendeels uit Amoy en Canton afkomstige Chineezen, waarvan 22.000 te Manilla. Daar zij zonder vrouwen gekomen waren, vermengden zij zich met de inlandsche en ontstond dat ras van mestiezen, die verstandig en werkzaam zijn, maar roerig, geslepen en onbetrouwbaar.

De beide Amerikaansche Commissies hebben na eene nauwgezette bestudeering van het vraagstuk, zich verklaard vóór het verbod van Chineezenimmigratie. De heer Taft heeft de schaduwzijden van het gebruik van Chineesche werkkrachten uiteengezet en is overtuigd dat de Philippijners niet ongeschikt zijn voor handenarbeid. Zij zullen zeer voldoende arbeidskrachten leveren, wel niet zoo goed als de Chineezen, maar minder kostbaar, zoodat het resultaat gelijk kan zijn. De ervaring opgedaan met 2800 Philippijners die in 1903 gewerkt hebben aan den weg van Benquet en met 1000 man aan de haven van Manilla geven goede hoop voor de toekomst. Waar de gouverneur en de commissies zich aldus vierkant op protectionistisch standpunt gesteld hebben, werd hun in Amerika scherpe critiek niet gespaard, doch zij hebben geantwoord dat de welvaart van het Philippijnsche volk bij zou dragen tot den bloei van den Amerikaanschen handel en dat het welbegrepen belang van Amerika ten slotte met dat der inboorlingen samenviel. Deze tegenstand van enkele staatslieden, in naam van het publiek belang en uit eerbied voor een overwonnen volk geboden aan het dwingen van de pers en den drang van kapitalisten, is in onze eeuw van parlementaire

regeeringsstelsels, volgens den schrijver een te zeldzaam voorbeeld, dan dat hij er geen melding van zou maken ter eere van gouverneur Taft en van hen die hem steunden, den Staatssecretaris voor Oorlog en den President. Hij acht het de moeite waard hier eene vergelijking te maken tusschen de politiek, die de Amerikanen volgen in het belang der Philippijners, en die welke de Engelschen hebben toegepast in de Maleische Staten van het Schiereiland Malakka, die op weg zijn om Chineesche koloniën te worden en met de praktijken die zij in Zuid-Afrika invoeren tot meerder profijt der aandeelhouders in de goudmijnen.

Indien er na drie eeuwen Spaansche overheersching, op de Philippijnen slechts overgebleven was het Christendom, gegriffeld in de harten van zeven millioen zielen, dan zoude men, volgens het oordeel van den heer Taft, de Spanjaarden nog niet kunnen beschuldigen van niets te hebben gedaan in het belang van de beschaving en den vooruitgang van deze eilandbewoners. Daarin onderscheiden zich deze gunstig van andere Oostersche volken en leveren zij grondslagen, die bevorderlijk zijn aan eene ontwikkeling, zooals de Amerikanen zich die voorstellen. Wel verschilt hun Christendom eenigszins van dat van Europa of Amerika, maar dit volk dat geheel gereed is om een hervormenden invloed te ondergaan, om eene opleiding te ontvangen in alles wat met de beschaving in verband staat, heeft daarmede een voorsprong van eeuwen boven Mohammedanen en Boeddhisten. Deze en de Chineezen beschouwen alle pogingen die de Christen-natiën van Europa doen om hun toestand te verbeteren met een gevoel van meerderheid. Zij wenschen geen volksregeering, zij hunkeren niet naar persoonlijke vrijheid, zij richten in dien geest aan allen vooruitgang een onoverkomelijken slagboom op van minachting en versmading. De Philippijners daarentegen hebben onder hun nieuwe meesters als volk het denkbeeld van vrijheid en zelfbestuur leeren kennen. Velen hebben voor hunne onafhankelijkheid gestreden. Die worsteling was volgens den heer Taft een dwaling, maar die bewondering afdwingt en getuigt dat men met een volk te doen heeft, dat tot iets groots in staat is.

De Philippijners zijn zeer aan het katholicisme gehecht, al hebben zij er ook slechts dat uit overgenomen wat bij hun Oosterschen aard paste, alzoo meer van het uiterlijk dan van het innerlijk. Zij houden van fraaie plechtigheden, pelgrimstochten, vertoon en muziek bij hooge feestelijkheden, maar het is niet minder waar dat het katholicisme in hun leven een plaats heeft ingenomen. Terwijl de Amerikanen bij hun komst hiermede hadden te rekenen, deed zich het andere zonderlinge feit voor, dat namelijk de Spaansche monniken zoozeer gehaat bleken te zijn.

Men weet dat op de Philippijnen het geestelijk gezag in handen van vier groote monnikenorden [1]) berust, de Franciscanen, de Augustijnen, de Recoletos of blootvoets gaande Augustijnen en de Dominicanen. Aan hen behoorden al de kerkelijke goederen en zij vervulden de belangrijkste geestelijke ambten terwijl de inlandsche geestelijkheid slechts ondergeschikt werk verrichtte. Dit lag in het Spaansche bestuursstelsel, waarbij de f r a t i de stevigste steun van de regeering vormden, en daarom juist zoo gehaat werden. In de laatste

1) Zie *Ind. Gids* 1897, I bl. 696.

halve eeuw had de Spaansche regeering hun namelijk bepaalde gemeentelijke en gewestelijke functies opgedragen, die zij gaarne op zich namen en waardoor zij alle macht in handen kregen. De monnik-pastoor werd tevens het hoofd van de gemeentepolitie en administratie, zoodat hij in de dorpen feitelijk de vertegenwoordiger van de kroon was. Dit gaf aanleiding tot de grootste misbruiken, daar deze priesters hun geestelijk overwicht in het belang van den gouvernementsdienst lieten gelden en hun burgerlijk gezag aanwendden in dienst van de orthodoxie. En al hadden de monniken zich ook in geen enkel opzicht te buiten gegaan, toch zoude men hun onder die omstandigheden al de misbruiken der regeering verwijten; hoe meer autocratisch deze optrad, hoe meer de monniken het voorwerp van haat werden. Behalve de Franciscanen, die krachtens hunne statuten geen grondbezit mogen hebben bezaten de drie andere orden niet minder dan 176,000 HA. goeden grond, waarvan 100,000 in den omtrek van Manilla in de provincie Cavita, een van de rijkste gewesten van Luzon. Daardoor voegde zich eene agrarische quaestie bij de politieke en wordt het verklaard dat sedert 1870 de onlusten altijd het eerst in het gewest Cavita uitbraken.

Daar waar in de V. S. alle kerkgenootschappen nevens elkander geheel los van den staat volkomen vrijheid genieten, bevonden de Amerikanen zich hier voor een niet te ontwarren aanknooping tusschen staat en kerk. Vele liefdadigheids-instellingen en onderwijs-inrichtingen waren in handen van de geestelijkheid en het was niet altijd na te gaan in hoeverre deze vroeger van staatswege waren gesticht. Voorts stonden de kerken in elke p u e b l o op openbaar domein, dat rechtens aan den Amerikaanschen staat behoorde, die in de rechten van Spanje getreden was, terwijl voor den opbouw destijds staatssubsidies waren verleend. De heer Taft maakte uit, dat al mocht de wettige titel van bezit aan den Staat toekomen, de wezenlijke behoorde aan de katholieken van het kerspel. Doch hier kwam nog het bezwaar bij dat ook de gemeente soms rechten deed gelden. Wat den grondeigendom betreft waren de moeielijkheden niet minder groot; de eigendomsbewijzen der monniken waren volkomen geldig, maar bijna allen waren van hun gronden verjaagd en van hun rechten beroofd door de omwenteling: sedert 1896 werden hun de verschuldigde tienden en pachtsommen niet meer uitbetaald. Indien de monniken zich tot het gouvernement wendden op grond van hun aanspraken, kon men dan weigeren daaraan gevolg te geven? En als zij weder in het bezit hunner gronden en in hunne kerspelen hersteld werden, zou ernstige opstand te vreezen zijn. Door den oorlog was de toestand nog samengestelder geworden; de Amerikanen hadden gebouwen bestemd voor godsdienstige doeleinden, gebruikt voor troepen en gevangenen en waren daarvoor vergoeding schuldig; sommige geestelijken hadden met de opstandelingen geheuld of medegedaan. Ook was het de vraag hoe men de gemeentebesturen af zou leeren zich met de gedragingen der priesters te bemoeien. Men moest intusschen maatregelen nemen, talrijke gevluchte monniken verdrongen zich te Manilla onder de hoede der Amerikaansche wapenen en in het kamp der inlandsche geestelijkheid had een zekere Aglipay zich als aartsbisschop opgeworpen en een soort van staatskerk georganiseerd. De inlandsche priesterschaar was niet ontwikkeld genoeg om zonder geleidelijken overgang direct alle monniken te vervangen en de Amerikaansche kerk had ook geen

priesters genoeg om in de behoefte te voorzien. Hoe de Amerikanen de zaken ook regelden, als rechters in eigen zaak, zouden zij altijd van partijdigheid beschuldigd worden en daarom kwam het hun in het belang van het gezag noodig voor eene oplossing te provoceeren van een onafhankelijke met gezag bekleede macht. In het vertrouwen op de politieke wijsheid van paus Leo XIII en kardinaal Rampolla, opende het gouvernement te Washington ter zake onderhandelingen met de Heilige Stoel. In de maand Mei 1902 toog de heer Taft naar Rome, voorzien van instructies van President Roosevelt en den Staatssecretaris van Oorlog, Elihu Root, en vergezeld door Mgr. Thomas O'Gorman, den voortreffelijken bisschop van Sioux-Falls, van den heer James F. Smith, lid van het Hooggerechtshof van Manilla en van majoor John Biddle Porter. De grootte der commissie bewijst het gewicht dat aan de zending gehecht werd. De onderhandelingen waren kort van duur, en de Amerikanen gingen daarbij recht op het doel af, niet gewoon aan de diplomatieke listigheden van de pauselijke kanselarij. Hoewel men daar gaarne tot een overeenstemming kwam, zou het door middel van een formeel verdrag toegeven aan den eisch om alle Spaansche monniken door priesters van anderen landaard te vervangen, teveel den schijn hebben van goedkeuring van hetgeen met geweld was tot stand gekomen en aldus een ongewenscht antecedent stellen. Het kwam dus niet tot een geschreven overeenkomst, maar mondeling werd men het eens over de te volgen gedragslijn. De staat zou de gronden terugkoopen van die geestelijken, wier terugkeer in hun oude kerspel ondoenlijk werd geacht. Tevreden over het welslagen zijner zending keerde de heer Taft naar Manilla terug, weldra gevolgd door den aartsbisschop van New-Orleans als gemachtigde van den Heiligen Stoel, doch met dezen geraakte hij op een gespannen voet. Toen die geestelijke echter vervangen werd door Mgr. Guidi, aartsbisschop van Staurpoli, werd de regeling der netelige quaestie met dezen in het laatst van 1902 tot een goed einde gebracht. Onderzoekingen werden ingesteld, getuigen gehoord, en van weerskanten werd onderhandeld, zoodat ten slotte voor een bod van 7.543.000 dollars de geestelijke goederen van de monnikenorden teruggekocht werden. Ook de vervanging der priesters ging vlug van de hand, zoodat thans reeds alle bisschoppen Amerikanen zijn. Wat de Spaansche monniken betreft, van de meer dan 1000 in 1898 nog aanwezig, waren er in 1903 nog maar 246 over, met inbegrip van grijsaards, zieken en hulpbehoevenden. De dominicanen hebben van de geestelijke bedieningen afgezien en wijden zich uitsluitend aan het onderwijs, de anderen zijn naar Spanje of Zuid-Amerika gegaan. Zooals zij thans is ingericht, zien de Amerikanen in de Kath. kerk op de Philippijnen een machtig werktuig van vooruitgang en opvoeding. Intusschen werd deze bij al die beroeringen ook bedreigd door scheurmakers, die zooals Aglipay een nationale kerk wilden stichten, doch door het krachtig optreden van de bisschoppen is men er op uit de kerspelen te reorganiseeren en een deugdzame en ontwikkelde geestelijkheid aan te kweeken. De Amerikanen werken de geloofseenheid in de hand door zooveel mogelijk katholieke ambtenaren op de Philippijnen te plaatsen en den ijver te breidelen van protestanten van verschillende geloofsbelijdenis, inzonderheid van de baptisten, die, gebruik makende van de toegestane gewetensvrijheid, eene actieve propaganda begonnen en die door hun onhandigen geloofsijver vele inboorlingen deden overhellen

tot de nationale kerk, die men toen bezig was te vestigen. Thans heeft men 3500 katholieke onderwijzers uit de V. S. doen overkomen om de kennis van het Engelsch te verspeiden, zonder tevens de aanstokers te worden van confessioneele twisten of een godsdienst te ondermijnen die reeds sedert vier eeuwen in de Philippijnen vastgeworteld is. Aldus sluit bij de Amerikanen het beginsel van de meest volledige godsdienstvrijheid, het gevoel voor rechtvaardigheid niet uit, zoomin als het ontzien van het geloof van volken, waarover zij thans voogd en meester zijn geworden; zij meenen niet het recht te hebben, van onder den naam van onzijdigheid een strijd tegen het katholicisme uit te lokken of onder dien van vrijheid een protestantsche propaganda aan te moedigen.

Eeuwen zijn verloopen sedert in 1571 don Lopez de Legaspi te Manilla de vlag van den koning van Spanje plantte en in dat lange tijdsverloop hebben de Philippijnen ongetwijfeld minder groote wijzigingen ondergaan, dan in de laatste zes jaren onder den prikkel van het stoutmoedig beleid der Amerikanen. Overal hebben zij in de oude orde van zaken ingegrepen. Waar zij beloofden dat oude te behouden, zijn de omstandigheden hun te machtig geweest en waren zij er ook de mannen niet naar om te begrijpen wat indruischte tegen hun nationaal karakter. Dat zij niet in allen deele geslaagd zijn, is niet te verwonderen en als men alles nagaat wat er gedaan is vraagt men wel eens of zulke krachtige pogingen, het besteden van zooveel geld, het storten van zooveel bloed wel genoeg blijvend voordeel hebben opgeleverd. Zal men, na het oude gebouw, dat wormstekig maar stevig gevestigd was, te hebben omgeworpen, er in slagen om er een modernen staat voor in de plaats te stellen, geschoeid op de leest van die der Vereenigde Staten? Het is nog voorbarig hierover een oordeel uit te spreken, maar de verwachtingen konden wel eens gelogenstraft worden door den passieven weerstand van oude zeden en oude instellingen. De tegenwoordige meesters konden het uiterlijk leven van de Tagalen hervormen, zij raken het hart niet en evenals de weelderige plantengroei van het Oosten alle werken op den duur weder begraaft onder een stortvloed van groen, kunnen die oude zeden, instellingen en denkbeelden nog wel eens op den langen duur een lijdelijk verzet opleveren, waartegen de eeuwen niet opgewassen zijn.

Intusschen is het doel te prijzen en als de Amerikanen de Philippijners eenmaal opvoeren tot het stadium van rijpheid voor zelfbestuur, zoude zulks een beslissend moment zijn in de verhouding tusschen politiek en moraal. Slagen zij ten slotte niet dan kunnen zij zich er toch op beroemen een groot menschenwerk gepoogd te hebben.

Doch de Philippijnsche quaestie heeft nog een hooger belang. Het lot van de inwoners zou ons onverschillig kunnen zijn, maar het is vooral als steunpunt voor de beheersching van den Grooten Oceaan tegenover een steeds wassend Japan, dat de toekomst van dat volk ons bezig houdt. Wanneer de Amerikanen dien Archipel verlieten, zoude Japan er zich spoedig meester van maken en dat is een van de redenen die ons oprecht moet doen wenschen dat de Amerikanen aldaar het groote beschavingswerk zullen *kunnen* voltooien, dat zij zijn begonnen.

HET GRONDBEZIT OP LOMBOK.

In de vergadering van 27 Dec. 1904 hield de heer J. C. van Eerde, die zes jaar controleur op Lombok was, een zeer interessante voordracht over het grondbezit op Lombok. Aan het gedrukte verslag van die vergadering worden hieronder eenige hoofdpunten ontleend, die vooral de lezers van het artikel van Mr. van Ossenbruggen in dit tijdschrift belang zullen inboezemen, daar zij den nadruk leggen op een factor, welke op Bali en Lombok en in het algemeen daar waar veel oorlog gevoerd is, tot de wijziging van oorspronkelijke begrippen en toestanden heeft medegewerkt.

Toen wij Lombok veroverden gold als hoofdprincipe, dat de Vorst de eigenaar is van alle gronden, van al het water in bronnen en rivieren, van alle menschen in zijn gebied, van ieders have en goed. Hij is de Sang Amawĕ Rat, de wereldbeheerscher. Wel werden de rechten, toegekend aan private personen en instellingen, in den regel geëerbiedigd, maar daar boven heerschte toch die souvereine macht, bevoegd om over leven en eigendom te bevelen. De Spreker begon met de woeste gronden, hoofdzakelijk onderscheiden in b o s s c h e n en v l a k t e n. Eerstgenoemde werden nog in verschillende soorten verdeeld. In het hooggebergte, op het Rindjani-Sangkaréjang-stelsel liggen de „gawah kwalonnan", het ongerepte oerwoud, waarvan het betreden alleen geoorloofd was na vergunning van den vorst en met een geleider, van geslacht tot geslacht bekend met de eischen, die de daar zetelende godheid stelt aan den mensch, die haar nadert. Daar in het oerwoud op de door wolken omhulde bergtoppen huizen de goden, die men slechts nadert met ceremonie en offers. En wee dengene, die hier zondigde tegen de wenschen der goden, wee het land, wanneer hun toorn werd opgewekt door de aanwezigheid van zieken en onreinen. Batarĕ Ganggĕ (de watergever) en Batari Sri (de vruchtbaar makende) zouden zich wreken op allen in het gansche land door watergebrek en misoogst.

Dan had men de „larangan-bosschen", de jachtgronden van den vorst, die van zeer veel belang waren, omdat de jacht een der voornaamste uitspanningen der Lomboksche adellijke jeugd was. De vorstelijke jachtterreinen mochten door niemand, zelfs niet door de naaste betrekkingen van den vorst, worden betreden. De Baliër bemint de natuur, de vogels en de bosschen, en hij wil de natuur zoo lang mogelijk ongerept bewaren.

Bij de jachtterreinen lagen de bouwgronden der bevolking, en, waar het wild uit de boschen dikwijls veel schade aan het gewas toebracht, werd door den vorst voor de boomgaarden de helft der landrente kwijtgescholden.

Als er houtaankap ten behoeve van het hof in deze bosschen plaats had, geschiedde dit steeds in heerendienst. Slechts de vorsten mochten op deze wijze boschgronden voor eigen gebruik reserveeren; aan de hoofden was dit streng verboden, opdat, zoo luidt het desbetreffende besluit, er geen onderlinge naijver tusschen de hoofden zou ontstaan. De vorstelijke bosschen hadden allerlei dichterlijke namen, meestal ontleend aan romans en Wajangverhalen.

Een derde soort van bosschen zijn die, welke aan de dessa's waren toegewezen en waarvan de grenzen nauwkeurig omschreven waren in schenkingsakten, door de dorpshoofden bewaard. Deze grensomschrijvingen leveren het

bewijs hoe goed de inlanders zich zonder topographische kennis op het terrein weten te orienteeren. Het dessahoofd had er voor te zorgen dat enkelen zijner onderhoorigen het boschgebied bewaakten, omdat lieden van elders slechts met zijne toestemming en tegen vergoeding van een deel der gewonnen producten het bosch mochten betreden. Er mochten ook geen ontginningen in plaats hebben, zonder vergunning van den betrokken poenggawa, omdat de vorst streng deed waken tegen boschvernieling met het oog op het zoo noodige irrigatiewater.

Eindelijk waren er ook bosschen in particulier bezit (alas djabě), die hier en daar werden aangetroffen, als behoorende tot landstreken in vroeger tijd aan Balische grooten, veelal veldheeren, toegekend. Het ontginningsrecht van deze bosschen was aan den eigenaar, doch ook hier kon de vorst zulk een ontginning natuurlijk op denzelfden grond verbieden.

De vlakten kan men verdeelen in alang-alang-velden en weiden, waarvan de eersten deels aan den vorst, deels bij de dessa's behoorden.

Als regel, mag ieder der dessagenooten op een bepaald hem aangewezen stuk, alang-alang snijden voor eigen behoefte, terwijl vreemdelingen, na bekomen vergunning van het dorpshoofd, een deel van het door hen gesnedene moeten afdragen.

Ook de weiden behoorden voor een deel tot de vorstelijke larangans en werden bewaakt door speciale opzieners, of door de bevolking, die in den omtrek woonde. Andere weiden behoorden tot het dessagebied. Deze weiden, die in een land met grooten veestapel van groot belang moeten worden geacht, zijn toegankelijk voor ieder.

De „rěndang kwalonnan" of algemeene weiden, waar het ieder vrij stond zijn vee te doen grazen, zijn voor een land als dit van het grootste belang. Van heinde en ver komen de veehoeders er met kudden, zoodat men op elk wel 3000 stuks bijeen vindt. Voor een land met een uitgebreiden veestapel zijn zulke weiden van groot belang, omdat ieder, die bij zijn dorp veevoeders te kort komt, zich daarheen kan wenden.

Daar er tegen het ontginnen van die weiden gewaakt moet worden, komt de spreker van zelf op het ontginnen van woeste gronden. Voor zoover dit door particulieren geschiedt, komen daarvoor in aanmerking de bij de dessa's in beheer zijnde woeste gronden en men maakt daarbij onderscheid tusschen tijdelijke ontginningen en die voor het aanleggen van bevloeide rijstvelden. Voor de eerste soort was slechts de vergunning van het dorpshoofd noodig en alleen bij groote oppervlakken moest de poenggawa er in gekend worden. Gewoonlijk werd een dergelijk tijdelijk bouwveld na den oogst weer verlaten en bleef dan 3 à 4 jaar ongebruikt; voor het op nieuw ontginnen genoot de eerste ontginner de voorkeur, doch kon overigens geen rechten doen gelden. Van zulke tijdelijke ontginningen hief de vorst geen belasting, maar van de opbrengst werd een klein geschenk gegeven aan dengene, in wiens gebied de ontginning gelegen was.

De Vorst hief echter veelal een deel van het product der katoenaanplantingen, die op uitgebreide schaal in de Noorderdistricten van Lombok werden aangetroffen en ook wel van het rijstproduct der tijdelijke velden, zoo deze een meer permanent karakter kregen.

Voor ontginning van woesten grond tot sawahs, die gewoonlijk door eene

vereeniging van personen plaats vond, hetzij op hun eigen initiatief, hetzij op dat van een der hoofden, was in den regel vergunning van den Vorst noodig, die ter zake werd voorgelicht door de betrokken poenggawah's en waterschapsbeambten. Vooral de mogelijkheid van voldoende bevloeiïng door het aanleggen van nieuwe waterwerken, maakte daarbij een punt van onderzoek uit, ook in verband met de irrigratiebelangen van derden, die zouden kunnen worden geschaad door meerderen aftap uit eenige rivier. De vergunning werd gewoonlijk opgenomen in een schriftelijk lontarbewijs, waardoor men het bewerkingsrecht verkreeg, maar de grond bleef domein en was na 3 oogsten landrenteplichtig aan den Vorst. Merkwaardig is dat de gronden door 's vorsten landmeter nauwkeurig werden opgemeten, waarbij de merkwaardige Brahmaan, welke die functie vervulde en die zeer scherpzinnig en met een merkwaardig geheugen de vraagbaak voor iedereen was, als eenheid een vademlengte gebruikte overeenkomende met die van zijn eigen persoon, vermeerderd met enkele andere afmetingen van zijn lichaam. In plaats van dien vadem is door het Europeesch bestuur een standaardlengte van 3 M. ingevoerd (Hierdoor kwam de oude tenah, een oppervlak dat gelijk stond met 800 petjarakens of vierkante vadems, destijds op ongeveer 5800 M². en later op 7200 M².).

Wat de bouwvelden betreft, als de kadastrale opneming, die begonnen is, voltooid zal zijn, schat de spreker dat er ± 50,000 bouws bevloeibare en 25,000 bouws van regen athankelijke sawahs gevonden zullen worden. Regel is dat alle bouwvelden zijn domein (droewé-dalem), dat de bewerker slechts een beperkt bewerkingsrecht heeft, nl. de zekerheid dat zijn bewerkingsaandeel (sakapan) op een mannelijk rechtverkrijgende, veelal den zoon, overgaat, zoo deze zelf niet in het bezit van zulk een aandeel is. In sommige gevallen worden die aandeelen ontheven van landrenteplicht, als de bewerker diensten heeft bewezen of bepaalde functiën waarneemt. Bij sommige ambten is ook een bepaald veld als apanage aangewezen en gaat aan den opvolger over. Van dien aard zijn ook de gronden van Soedra-Baliërs, die diensten in de poeri verrichten, terwijl van andere domeinvelden de opbrengst wordt afgestaan voor het onderhoud van tempels, gemeente vereenigingen of waterschapsinstellingen, een soort bezit in de doode hand (paoeman of wakap). Ook liet de vorst domeingronden voor zich in privé bewerken, waarvan de opbrengst voor de familie en de hofhouding besteed werd. Deze gronden werden gewoon verpacht tegen opbrengst in natura.

Behalve de besproken domeingronden, zijn er andere waarop het bezitsrecht veel overeenkomst vertoont met het „erfelijk individueel bezit" van Java. Deze „djabé-gronden" zijn ontstaan uit schenkingen van den vorst aan voorname onderdanen, veldheeren, priesters, gunstelingen, of anderen, bijv. aanleggers van waterwerken. In den regel worden met die gronden de bewerkers daarvan, die tot dusver rechtstreeks onderdanen van den vorst waren, direct ondergeschikt gemaakt aan den begiftigde, die van hen zoowel landrente als heerendienst mocht vragen. In den laatsten tijd werden van dergelijke schenkingen gezegelde bewijzen opgemaakt. De belangrijkste dateeren uit den tijd der Balische verovering van Lombok. De bezitters waren evenwel door een vorstelijk besluit beperkt in hun recht van vervreemding, ten einde de aanzienlijken te belemmeren in het van de hand doen van hun

bezit, en aldus aanzienlijke familiën te behouden als steun van het vorstenhuis. Gronden in het algemeen belang noodig moesten echter kosteloos worden afgestaan.

De erfelijk individueel bezeten sawah's worden door de groot-grondbezitters veelal aan een rentmeester (sedahan) in beheer gegeven, meestal het hoofd van het dorp, waar de pachters wonen. Deze laat de gronden op voor den eigenaar meest voordeelige wijze bewerken, gewoonlijk tegen de helft van de opbrengst, terwijl de waterschapslasten voor den bewerker komen.

Door erfenis en schenking is hier en daar het groot-grondbezit versnipperd, maar toch vindt men nog complexen van 100 bouws en meer in één hand.[1])

Erfelijk individueel bezeten gronden konden weer tot het domein terugkeeren bijv. door naasting bij kinderloos overlijden. Dit verklaart het groote verlangen naar een of meer zonen, bij gemis waarvan de adoptie in zwang was, die echter niet zonder toestemming van den Vorst mocht geschieden. Ook bood iemand wel vrijwillig zijn bezittingen aan den vorst aan, die dan op zich nam levenslang voor hem en ook voor de lijkplechtigheden te zorgen. Dit had bijv. plaats als iemand, ten gevolge van famielietwisten uit het familieverband trad. Eindelijk werd verbeurdverklaring bij wijze van straf toegepast.

Omtrent de vervreemding van gronden worden eenige vorstelijke inzettingen medegedeeld, die een goed licht werpen op de rechten door souverein en occupant op den bouwgrond uitgeoefend. Die bepalingen waren in het Balineesch op lontarbladeren gegrift en sommige dateeren van de laatste vijftig jaren.

Bij vervreemding van den grond moest de vergunning van den Vorst worden gevraagd. Chineezen konden wel grond bezitten doch niet vervreemden. Aan de leden der drie hoogste klassen mocht grond verpacht of verkocht worden tegen door partijen overeen te komen voorwaarden. De adel mocht den grond niet verkoopen aan den kleinen man. Gronden waarvan de producten aan instellingen waren toegekend mochten niet vervreemd worden. Clandestiene vervreemding deed den grond vallen in handen van den Vorst en werd bovendien hoog beboet.

In streken waar het de Sassaks gelukte de Baliers terug te dringen, gingen der erfelijk individueele rechten der Balische grooten verloren, en waar de Sassak zich veilig voelde, eigende hij zich den grond toe, dien hij vroeger als pachter bewerkte. Eene groote verwarring heerschte daardoor tijdens de verovering van het eiland en om te weten te komen hoe door ons bestuur naar eene reconstructie der toestanden werd gestreefd, wordt kortheidshalve verwezen naar het in *De Indische Gids* (Maart 1901 bl. 319 e.v.) afgedrukte rapport van den spreker over de regeling der agrarische toestanden op Lombok.

Steunende op het principe, dat de macht tot regeling der agrarische toestanden thans bij de Indische Regeering berust, welke daarbij het rechtsbewustzijn

---

[1]) Volgens het verslag in de dagbladen deelde spreker bovendien nog mede dat vele der registers, waarin de akten omtrent het grondbezit opgenomen waren, verbrand zijn bij de verovering van Lombok door onze troepen. Wat gered is, bevindt zich door de zorgen van den heer Brandes in het Leidsche Museum, doch wacht op ordening. De Sassaks hebben — in den tijd van onze overwinning op Lombok — getracht te fraudeeren door valsche akten aan ons over te leggen die zij zelf hadden vervaardigd en gezegeld. Gelukkig werd het bedrog ontdekt.

der bevolking als basis aannam, zijn thans de rechthebbenden van weleer weder in hunne rechten hersteld en is eene voor alle betrokken partijen gunstige verhouding verkregen.

Het geschokte inlandsche rechtsbewustzijn is weder binnen de legale grenzen teruggebracht en merkt thans de Indische Regeering aan als de eigenaar van den grond, waarbij zelfs een voorbeeld wordt aangegeven, dat de inlanders het billijk achtten, dat nu ook die vaderlijke Regeering behoort te zorgen dat de een niet een veel grooter stuk sawah krijgt dan de ander. Ook in zoover is de bevolking er beter aan toe dan vroeger dat de verhouding tusschen souverein en grondbezitter nu het vroegere privaatrechterlijk karakter verloren heeft. Onder de ingevoerde veranderingen worden de volgende genoemd. Alle gronden zijn thans landrenteplichtig en de ambtsvelden aan het ambt verbonden. Uitsluitend de inlandsche rechtbanken en, waar het grondbezit nog nader wordt geregeld, de Resident zijn bevoegd gronden toe te wijzen. Als hoofden dit eigenmachtig doen, worden zij streng gestraft. De vervreemding is aan streng gecontroleerde regelen verbonden. Behalve verkoop, verpanding en schenking, kent men op Lombok nog een pachtcontract, waarbij overeengekomen wordt dat de verpande grond na een bepaald aantal jaren niet meer zal mogen worden ingekort. Voorts het in leen nemen (moetranin) van een som gelds, onder gehoudenis als rente telken jare een bepaald aantal bossen padi van een bepaalde sawah aan den geldschieter te zullen afdragen. Dergelijke verkapte pandcontracten werden vroeger veel gesloten om de bepalingen van den vorst op het stuk van verpanding te ontduiken. Eindelijk kent men de mëntjitjil-overeenkomst, waarbij de sawah voor een som gelds in handen komt van den geldschieter, terwijl de schuld telken jare met een bepaald bedrag vermindert en dus na een bepaald aantal jaren is afgelost. En ten laatste hebben grondeigenaren wel de gewoonte van hun pachters eene som gelds te vragen, waardoor deze zich het recht waarborgden niet uit hunne pacht te worden gezet, alvorens die som was afbetaald (mëmpëlais.)

Bij al de vroegere bepalingen bleek de overheerschende rol van den vorst en de nauw daarmee verband houdende rechten der groot-grondbezitters, die men als een soort leenmannen zoude kunnen beschouwen. Met een verwijzing naar de „Koloniale Politiek" van Mr. N. G. Pierson bl. 266, dat het leenstelsel geen willekeurige schepping was, doch van zelf ontstond uit kiemen, die men in elke primitieve maatschappij kan ontdekken, toont de schrijver aan dat het op Lombok evenzoo is gegaan en veel, wat ons onbillijk voorkwam, het rechtsgevoel der inlanders niet schokte zoolang het van den vorst uitging, ook dat de misbruiken van zijn familieleden en plaatsvervangers veel ten kwade hadden bedorven.

Wat nu de vraag betreft of die uitgebreide souvereiniteitsrechten eene oorspronkelijk Sassaksche instelling zijn, dan wel door de Baliers medegebracht, blijkt het dat op Lombok in het oorspronkelijke Sassaksche land het grondbezit van de dessa veel meer op den voorgrond trad, doch dat ook op Bali de vorst oorspronkelijk niets anders dan een scheidsrechter was, die echter door usurpatie zijn rechten op bebouwde en onbebouwde gronden hoe langer hoe meer uitbreidde.

In verschillende opzichten zijn er op Lombok gegevens, die er op wijzen dat het gronddenkbeeld van Bali: de rechten op den grond berusten in het

hoogste ressort bij de goden, daar ook inheemsch was. Spreker wijst daartoe slechts op de gewijde gronden in het hooggebergte Rindjani en op de instellingen der Bodha's, de nog heidensch gebleven oorspronkelijke bewoners op Lombok (Besproken in Tijdschr. Bat. Genootschap de XLIII afl. 3 en 4).

Wanneer dus die exorbitante rechten van den Vorst noch oorspronkelijk Sassaksch, noch oorspronkelijk Balisch waren, dan schrijft de spreker deze toe aan een derden factor, waarmede hier en zeker ook in andere streken van den Archipel rekening is te houden, nl. het veroveringsrecht. Dit moet bijna overal een storenden invloed op de normale ontwikkeling van het grondbezit hebben uitgeoefend. Spreker treedt hier in vergelijking met den *ager publicum* van het oude Rome, waarbij hij in de *stipendiarii* in Afrika iets ziet als de zelfstandige djabê-bezitters en met de toestanden in Peru, tijdens de verovering door de Inca's. Ook in de Vorstenlanden op Java is de Vorst alleen eigenaar van den grond en elders op Java bestaat dat begrip eveneens, dat de vorst civiel-rechtelijk eigenaar van den grond is. In verband daarmede is men geneigd ook voor dit eiland aan usurpatie der Vorsten en verovering te denken. Reeds toen de Hindoe's Java koloniseerden, kan door onderlinge oorlogen der Javaansche vorsten of door usurpatie hunnerzijds, reeds zulk een uitgebreid souvereiniteitsrecht zijn ontstaan, doch de mogelijkheid bestaat ook, dat zij zelf door toepassing van het veroveringsrecht storing hebben gebracht in de geleidelijke ontwikkeling van het Polynesisch grondbezit. Ook in Britsch-Indië bestond in vele streken een toestand, die merkwaardig veel overeenkomst met dien van Lombok heeft, zooals met een beroep op B. H. Baden Powell, „Land systems of British India": Oxford 1892 p. 107 v. v. voor een door dezen als tweede type aangeduid soort dorpen in Centraal Pendjab, wordt vermeld.

Het inlandsch veroveringsrecht is absoluut; een overwinnend vorst wordt eigenaar, privaatbezitter van het gebied, dat hij verovert met allen en alles daarop wonende en voorkomende. Dit is naar spreker meent de oorzaak van de zeer verschillende macht van den Lombokschen Souverein in zake grondbezit. Intusschen werd het einde van al die oorlogen nu tien jaar geleden gestreden en de Nederlandsch-Indische Regeering heeft thans volgens het rechtsbewustzijn der bevolking die souvereiniteitsrechten aan zich getrokken, terwijl zij weet dat de oud-privaatrechtelijke overwegingen van den Souverein plaats hebben gemaakt voor een streven naar de behartiging der belangen van ieder in den lande, ook waar het betreft het grondbezit.

Naar aanleiding van eenige vragen om nadere inlichting, had de heer Van Eerde nog gelegenheid iets mede te deelen over de irrigatie, den landrentedruk en de Bodha's. Wat het eerste punt betreft, stond het vast dat het water aan den Vorst behoorde, niet alleen dat in rivieren en bronnen, maar zelfs een deel in de zee langs de kust.

Evenals een deel der bosschen voor den Vorst gereserveerd waren, was zulks ook het geval met gedeelten van de rivieren, waar alleen de Vorst en de leden van de hofhouding mochten visschen en ditzelfde gold van een deel der zee. Het denkbeeld dat de Vorst de beschikking had over het water werd ten aanzien van de irrigatie tot de uiterste consequentie doorgevoerd, want over elke voorname prise d'eau in rivieren werd een „sedahan", be-

schikker over het bevloeiingswater, aangesteld. Dit geschiedde niet alleen voor de hoofdleiding, maar ook voor secundaire leidingen en de Vorst had altijd het recht om in te grijpen en liet bij klachten over te weinig water benedenstrooms door zijn gemachtigden soms dammen bovenstrooms openen. Thans is het beheer der waterleidingen geheel onder het gouvernement gebracht.

Wat nu de landrente betreft, de Vorst eischte voor de occupatie van domeingronden nominaal de helft van de bruto-opbrengst en dit werd ook door de particuliere bezitters van hun pachters geeischt, maar bij eerstgenoemde gronden geschiedde de eisch op vrijgevige wijze. De Vorst nam aan dat een tenah van 800 vierk. vadems 400 bos padi opleverde, maar in plaats van 200 bos te nemen, rekende hij nog 50 bos als levensonderhoud gedurende het presteeren van heerendienst, zoodat hij in den regel 150 bos hiet, terwijl dit bij de particulieren 250 bos was. Tweede gewassen bleven geheel vrij van belasting. Door onder ons bestuur de vadem-maat op 3 M. te brengen en evenveel als de Vorst per tenah te heffen, is de landrentedruk enorm verlicht. Een tweede verlichting was dat de bos padi, die vroeger gesteld was op een gewicht van 1300 kepengs door ons is teruggebracht op 1200 kepengs of 8 katti en ten slotte mocht ieder belastingplichtige, in stede van padi, ons het equivalent in zilver of inlandsch ruilmiddel brengen, waarbij 2000 kepengs gelijk aan één rijksdaalder zijn. Vooral door het drukkere verkeer en de vestiging van handelaars in de binnenlanden kan de bos padi die voor de landrente op 60 kepengs waarde gesteld wordt, allicht voor 120 kepengs worden verkocht en dit geeft 50 pCt. verlichting van lasten.

Ten slotte gaf spreker nog eenige inlichtingen over de B o d h a ' s, buitengewone inlanders, juist door hun eenvoud, voor welke menschen hij veel voelde. Hunne vestigingen bevinden zich in hoofdzaak langs het bovendeel van een drietal rivieren in de Noorderdistricten van Lombok. Zij leven uitsluitend van den landbouw. Bij eene telling bleken er 384 gezinnen overgebleven te zijn, met bijna 1600 zielen. Aan de zuidkust is ook een kleine nederzetting van deze lieden, die eerst bereikbaar is na een dag reizens over het zuidergebergte. De bodha's zijn heidenen, die blijkens hun adat, om hun lijken niet te begraven maar in het bosch in zittende houding achter te laten en de daarbij in zwang zijnde ceremonies, echt Polynesche denkbeelden aankleven. Het woord treft men op Java ook aan, waar de Tengereezen Bodha's genoemd worden en de woordstam misschien ook terug gevonden wordt in Badoewi, het bekende volk in Bantam. De Sassaks noemen de Bodha's dom, doch spreker houdt ze voor slimmer dan de gemiddelde Sassak. Hij meent in hen de oorspronkelijke bewoners van het eiland te zien, hun taal komt in hoofdzaak met die der Sassaks overeen, maar in de gebeds-formulieren komen veel eigenaardige, ook Kawi-woorden voor. Zij kennen ook een godheid, Batara Gura, hetgeen wijst op Hindoe-invloeden; ook aanbidden zij een voetafdruk, hetwelk een heel oud gebruik is, waarvan echter bij hen nog maar sporen over zijn. Een bezwaar was het dat zij den eed niet kennen. Na gehouden besprekingen vroegen zij in rechterlijke aangelegenheden als de Baliërs beëedigd te worden. Misdrijven komen bij hen zelden voor.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 11 Februari 1905.

INHOUD.

Belasting op Sumatra's Westkust. — Zachte dwang. — Inlanders bij het Europeesch bestuur van N. I. — Het Soerabajasche havenvraagstuk. — Zelfstandigheid van ambtenaren. — Hormat. — Opleiding van Inlanders tot zelfstandigheid. — Begeerige blikken op Celebes. — Rijkdom van Sumatra's Westkust. — De Anambas-eilanden. — Plein of Buitenzorg. — Nederlandsch-Indië en de Nederlandsche statistiek. — Geneeskundige statistiek in N.-I. — De legende van Indië's geldnood. — Japan tegenover Siam. — Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat. — Volksverplaatsingen in Indië. — De Tamiang-spoorweg en de emigratie. — Een Regeerings-persbureau in Ned.-Indië. — Verzoeken van vreemdelingen. — Suikerraffinaderij op Java. — Jabadioe. — Openbaarheid, schrijfwerk en koffiecultuur. — Midden-Timor. — Het succes op Borneo. — De Celebes-verzameling der heeren Sarasin. — Spoorweg-exploitatie in Indië. — Zout bij de Siameesche visch. — De zeemacht in Ned.-Indië. — Rodsjestvenski's vloot. — Rechtshervorming in Indië. — Japanners in de Soeloe-Zee. — Ons optreden op Sumatra. — In memoriam W. P. D. de Wolff v. Westerrode. — De Indische Postspaarbank. — Onze goede Hollandsche taal. — Klachten over het Indische leger en de werving.

Belasting op Sumatra's Westkust. Terwijl het artikel van den controleur Lulofs in de Nov.- en Dec.-afl. van dit tijdschrift algemeen de aandacht heeft getrokken en bij velen blijkbaar instemming vond, is het toch noodig er op te wijzen dat er ook ernstige bezwaren zijn ingebracht tegen de wijze van belasting. Onder den titel „Sumatra's Westkust Lastpost of Sumatra's Westkust Batopost" heeft de Assistent Resident C. F. R. Ockerse uit Moeara Doea in dato 27 Nov. 1904 een artikel geschreven, opgenomen in het *Bat. Nieuwsblad* van 12 en 13 Dec. jl., waarin hij o.m. ook de belastingplannen bespreekt in verband met de wijze van grondbezit en zich tegen een hoofdelijken omslag verklaart. Hij bespreekt een vroegere conceptverordening (die zooals door den schrijver terecht wordt ondersteld in *De Indische Gids* werd opgenomen en wel in den jaargang 1897 II bl. 1213) en zegt dat deze nog niet beantwoordde aan de eischen, welke aan eene billijke belasting moeten worden gesteld. Afgescheiden van principieele bezwaren, zou de belasting in de practijk een hoogst ongelijkmatigen druk op de belastingschuldigen gelegd hebben, terwijl de in het concept vervatte waarborgen, ter verzekering van de richtige heffing er van zeer onvoldoende worden geoordeeld en sterk indruischend tegen de inlandsche rechtsbegrippen. Men zou volgens den schrijver die uit eigen ervaring weet te spreken van den onwil, die dit ontwerp bij de bevolking opwekte, verkeerd doen het tot wet te verheffen. Verzet zou dan waarschijnlijk niet uitblijven. En waar andere en — naar het den heer Ockerse wil voorkomen — beter in het kader der volksinstellingen en be-

grippen passende belastingen zijn te ontwerpen, belastingen, die een gelijkmatiger druk zullen oefenen en bovendien beter onder onze contrôle zullen vallen, zou men eene dwaasheid begaan der bevolking eene belasting op te dringen, welke haar in alle opzichten bepaald onsympathiek is.

Naar het gevoelen van den schrijver, verdient het de voorkeur een belasting te heffen van alle producten van den grond, zoowel den in cultuur gebrachten als den nog niet in cultuur gebrachten grond en naast die twee belastingen zou dan nog een bedrijfsbelasting zijn in te voeren. Bij de eerste kieze men den vorm van een vertiending, en de belasting der producten van den niet in cultuur gebrachten grond geve men den vorm van een uitvoerrecht op boschproducten. Dan zullen zij gegrond zijn op de adat. Deze kent namelijk drie belastingsoorten: 1° de verschillende „boengo's," namelijk boengo kajoe, boengo pasir, enz. zijnde een tiendrecht (satoe dalam sapoeloeh), geheven van producten van den grond; 2° de „hag datjing, gantoeng kamoedi," overeenkomend met onze in- en uitvoerrechten en onze haven- en ankerage-gelden; 3° „de pangaloearan oeboer-oeboer" namelijk een recht op de zeevischvangst.

Door een tiendrecht van alle bebouwde gronden, minder eigenlijk een soort van landrente, zoude zoowel het landbezit van de familie (harta poesaka) als dat van het individu (harta pentjarian) getroffen worden en heeft men het voordeel dat het belasting-object volkomen onder onze contrôle valt, bij wanbetaling beslag gelegd kan worden op het object zelf, namelijk op de opbrengst van den belasten grond, de inning der belasting dus volkomen verzekerd is, zonder dat er inbreuk zal behoeven te worden gemaakt op de volksinstellingen zonder dat overgegaan behoeft te worden tot verkoop van onvervreemdbaar familiegoed. Eindelijk zal eene bedrijfsbelasting (beo pantjarian) zijn te heffen van alle inkomsten, verkregen door het drijven van handel en het uitoefenen van een beroep, bedrijf (het landbouwbedrijf uitgezonderd) of nering. Die drie belastingen te zamen zullen een afgerond geheel uitmaken. Dat de op sommige plaatsen gedreven handel verre van onbeduidend is, word nader besproken. Te Padang zijn eenige Maleische handelaren, wier vermogen op 1 à 3 ton wordt geschat, te Tapan zijn er een paar, die een of tweemaal per jaar naar Padang ter handel komende, op éénmaal een inslag doen aan goederen, ter waarde van *f* 30.000 à *f* 50.000 en dat bedrag van hun inkoop dan contant voldoen.

Behalve de groothandelaars heeft men een uitgebreiden kleinhandel en verder een aantal bedrijven, welke onder het bereik der belasting gebracht een niet verwerpelijke inkomst zullen verzekeren, al waagt de schrijver zich ook niet aan een schatting. Indien echter aan de invoering der belastingen een daadkrachtige politiek werd verbonden, strevende naar sociale en oeconomische evolutie, dan zou hij zich al zeer moeten vergissen, wanneer niet binnen een afzienbaren tijd in het thans bestaande tekort van 2 millioen op de huishouding van Sumatra's Westkust ware voorzien. In het laatste gedeelte van zijn opstel wordt de stelling verdedigd dat de oeconomische ontwikkeling van Sumatra's Westkust belemmerd wordt door de daar heerschende matriarchale instellingen, een studie te lang om er hier verder op in te gaan, terwijl de schrijver ten slotte nog het een en ander zegt over een vroeger door hem ontwikkeld plan tot vestiging eener suikeronderneming in de Ophir-districten, met een aanplant van 1500 bouw, waarbij eenige duizenden Javaansche ge-

zinnen volgens een door hem uitgewerkt emigratie-plan, aan een bestaan geholpen zouden worden.[1])

Uit het *Bat. Nieuwsblad* werd o. a. ook in het *Vaderland* van 24 Jan. jl. het bericht overgenomen dat de Gouverneur van Sumatra's Westkust zijn ontslag zou hebben gevraagd omdat hij niet tot de invoering van nieuwe belastingen aldaar wenscht mede te werken. Daar in beginsel toch niet veel kan worden ingebracht tegen de billijkheid, dat elk gewest althans zijn bestuurskosten goedmaakt en, al gaat de invoering ook met eenige moeilijkheid gepaard, het vroeg of laat op de Westkust daartoe moet komen, is zulk eene eenigszins demonstratieve handeling misschien wel in hoofdzaak het gevolg dat een hoofdambtenaar, die zijn diensttijd ruimschoots heeft volbracht niet veel lust en kracht meer gevoelt om nog met de vereischte energie wat nieuws in te voeren. Het gevolg zal alleen zijn dat er nu een ander gezonden wordt, die wellicht minder met plaatselijke toestanden bekend, de zaak wat zal brusqueeren en dat wrijving met de bevolking zal ontstaan, die bij meer tactvol optreden had kunnen worden vermeden. Van ervaren zijde werd er onze aandacht op gevestigd hoe men in zaken als deze alles van de bevolking gedaan kan krijgen door bedaard en geduldig met hen te praten en telkens weer te praten. De menschen moeten de noodzakelijkheid en billijkheid van den maatregel inzien en als de hoofden er eenmaal voor gewonnen zijn en hunne medewerking verleenen dan zal het wel terecht komen. Belemmerend werkt daarbij eene demonstratie als de bedoelde. Heeft deze werkelijk plaats gehad dan wordt hier persoonlijke ijdelheid gestreeld ten koste van 's lands belang.

* * *

Zachte dwang. Het *Alg. Handelsblad* van 16 Jan. jl. wijst op het artikeltje van den heer Hasselman in het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur* (Nov.-Dec.-afl. bldz. 363) waarin deze een anoniem berichtgever aanhaalt, die vol lof is over de dessa-loemboengs in de afdeeling Grobogan, maar constateert dat deze niet zouden blijven bestaan, indien het bestuur ze geheel aan de dessa overliet en zijn bemoeienis daaraan onttrok. Dus acht hij het noodig om, waar opvolgende ambtenaren verschillende inzichten over dat nut hebben, de zaak eens vooral bij gouvernementsbesluit te verordenen. Met andere woorden zegt het *Handelsblad*, beteekent dit: „vele ambtenaren zijn het met mij niet eens, hoofden en bevolking evenmin; maar ik wil mijn zin hebben, — want ik weet alleen wat voor de menschen goed is . . . Ik vraag dus den machtigen steun van den Staat". Het blad meent dat men er zoo niet komt en stelt er tegenover wat in hetzelfde tijdschrift op bl. 463 wordt gezegd door den Ass.-Res. Bodemeyer in het verslag over de Batangsche Hulp-, Spaar- en Credietbank. Ook in Batang waren de dessa-loemboengs alles behalve populair, doch nu zullen in 5 dessa's die loemboengs gevuld worden van wege de Bank. De ingezetenen zullen dus voortaan niet meer tot inbreng verplicht zijn, maar wel tegen matige rente uitgezochte padi kunnen leenen. Op deze wijze zal men tot eenige organisatie kunnen komen, die geen last maar slechts voordeel aan de bevolking zal

[1]) Zie *De Indische Gids* 1903 II bl. 1221.

brengen en zoo behoort het, want ook het *Hbl.* gelooft aan het nut der instelling maar niet aan de wenschelijkheid om haar door dwang in het leven te roepen. Het eindigt met de aanmaning om toch de individueele vrijheid te eerbiedigen en de zelfstandigheid van den inlander aan te kweeken.

Als een voorbeeld hoe het veel beter is om voor te gaan met goede voorbeelden, die vrijwillig navolging vinden, wordt in het *Alg. Handelsblad* van 27 Jan. jl. de aandacht gevestigd op hetgeen door de dagbladen bekend is geworden omtrent het Verslag van 's Lands Plantentuin over 1903, waarin o. a. vermeld wordt hoe op het proefveld te Kertoredjo met droog uitzaaien van padi zulke goede resultaten bereikt werden en hoe zulks door de dessalieden in den omtrek werd nagevolgd. Zelfs op grooteren afstand te Modjowarno en Modjoroto zag men op rijen geplante sawahs, terwijl te Tebel en te Koepang, op 4 à 5 paal van het proefveld ten Z. van Ngoro, reeds eenige menschen bibit- en plantvrouwen van Kertoredjo vroegen, alsook de hulp van den mandoor om de betere manier van planten aan hun eigen plantvrouwen te leeren.

In hetzelfde artikel wordt nog de aandacht gevestigd op de aanleiding om het demonstratieveld te Lembang in de Preanger op te heffen, daar het bleek dat in den omtrek het bedekt Europeesch bezit van gronden hand over hand toenam en alzoo de menschen voor wie gedemonstreerd werd langzamerhand zoo goed als geheel gingen ontbreken. Een dergelijk grondbezit in strijd met de bestaande voorschriften vereischt volgens het blad bijzonder onderzoek.

* * *

Inlanders bij het Europeesch bestuur van N. I. In het *Vaderland* van 17 Jan. jl. bespreekt de oud-Resident E. J. Jellesma, de benoeming van een Javaan tot aspirant-controleur, en heeft daartegen geen principieel bezwaar, omdat controleurs op Java geen gezagvoerende ambtenaren zijn. Daar echter eene opklimming tot Assistent-Resident en Resident oneigenaardig zoude zijn, omdat deze het Europeesch gezag vertegenwoordigen, zou de inlander na zijn carrière als controleur te hebben doorloopen bij het inlandsche bestuur moeten overgaan en voor regent in aanmerking moeten komen. Zoowel voor zijn gezag als voor deze latere bestemming zal het noodig zijn dat hij van hooge geboorte is. De benoeming tot aspirant-controleur en controleur wordt dus voorgestaan onder de voorwaarde dat zij zonen of nabestaanden van regenten zijn, terwijl hun aantal in het belang der promotie beperkt moet blijven. Gaat men na wat er over het algemeen voor en tegen de benoeming is te berde gebracht, dan schijnt zij als antecedent — de waarde van den titularis in het midden gelaten — niet in het belang van ons gezag en is het jammer dat een oud-Resident, die niet op Java diende, er zijn zegel aan hecht.

* * *

He Soerabajasche havenvraagstuk wordt nog eens besproken in het *Alg. Handelsblad* van 14 Jan. jl. naar aanleiding van de inlichtingen door den Minister van Koloniën verstrekt in de M. v. A. op het Voorl. verslag der Ind. Begr. van 1905, waaruit blijkt: „dat in den boezem der Soerabaja-

havencommissie volkomen overeenstemming is verkregen" omtrent een globaal op $4^3/_4$ millioen gulden begroot plan, ten doel hebbende het verkrijgen van eene ruimer en dieper waterverbinding dan de bestaande van de reede tot de stad, en het vormen van een ruimer ligplaats voor prauwen.

Er moest nu nog overeenstemming volgen tusschen de „betrokken" departementschefs .... daarna zou een geheel uitgewerkt en voldoend nauwkeurig begroot voorontwerp worden opgemaakt.

Bij de discussie in de zitting van 2 Dec. jl. werd geconstateerd, dat door de onderhavige plannen de havenquaestie nog volstrekt niet opgelost is en weder gesproken over de verdieping van het Westgat, welke te bereiken zoude zijn door het aanleggen van nieuwe dammen, op 20 à 30 millioen geraamd. Het *Hbl.* is het er mede eens dat wat men nu wil doen, niet afdoende is, doch alleen dient om een onhoudbaren toestand houdbaar te maken. In verband met den stand der geldmiddelen, acht het in ieder geval deze verbetering noodig en hoopt dat die spoedig tot stand kome, terwijl het intusschen de vraag, of Soerabaja een goede haven kan krijgen, te allen tijde voor diepgaande stoomschepen bereikbaar, aan de orde wenscht te houden, omdat het meent dat alleen door gemis daarvan Soerabaja nog geen handelsemporium is van het Oosten en Singapore niet naar de kroon steekt. Terwijl wij reeds meermalen twijfel hebben uitgesproken aan de doelmatigheid van de voorgenomen dammen in het Westgat, waarover zonder een juist oordeel omtrent den aard der getijbeweging in de straat, niemand met zekerheid de uitwerking kan voorspellen, zij er nog op gewezen, dat als Soerabaja door zijn ligging inderdaad in alle opzichten met Singapore kon concurreeren, dat nu reeds uit grootere scheepvaartbeweging op de voortreffelijke reede zou blijken. Een blik op de kaart moet toch de overtuiging schenken dat de vaart naar Oost-Azië uit bijna alle richtingen met meer gemak Singapore dan Soerabaja aandoet.

* * *

Zelfstandigheid van ambtenaren. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Jan. jl. wordt het een en ander gezegd naar aanleiding van onze revue in de Jan. afl. bl. 96, en er op gewezen, dat het blad schreef dat de gouv.-generaal Van Heutsz in Atjeh getoond heeft, bij zijne ondergeschikten het initiatief aan te moedigen en zelfstandigheid aan te kweeken; „maar losbandigheid, betweterij waren hem een gruwel. En het zal een zegen voor Indië zijn, wanneer hij als landvoogd dezelfde opvatting behoudt; het zijn steeds de beste bestuurders geweest, die, zelven goed wetende, wat zij wilden, hun wil ook wisten op te leggen aan hunne ondergeschikten en alle tegenwerking wisten te breken".

Vervolgens wordt aangetoond hoe in Atjeh de zaken niet zoo afdoende geregeld zouden zijn, als de generaal niet gezorgd had, dat hij niet door zijn ondergeschikten gedwarsboomd werd. „Door het opvolgen der bevelen van den verantwoordelijken chef", zoo besluit het blad, „wordt men evenmin een oogendienaar als een machine; daarmede doet men eenvoudig zijn plicht. De zelfstandigheid van den ambtenaar gaat te loor als hij bevelen vraagt omtrent zaken, die binnen den kring zijner bevoegdheid vallen; maar aan dezulke zal de Gouverneur-Generaal van Heutsz, eerder dan een ander, antwoorden dat zij zelven behooren te weten wat hun te doen staat".

Door den geheelen dienst in al zijn vertakkingen te vergelijken met een soort van legerorganisatie met een chef, die weet wat hij wil, aan het hoofd, wordt deze stelling zeer goed verdedigbaar. Wij hopen er het beste van, doch wij hadden het juist over die momenten waar beweerd wordt dat de landvoogd van geen verdere bezwaren hooren wil en men het plaatselijk misschien inderdaad beter weet, door voeling te houden met de bevolking.

* * *

Hormat. De beide circulaires betreffende het afschaffen van den pajong voor de Europeesche bestuursambtenaren en de aanmaning om tot eene geleidelijke afschaffing van de inlandsche hormat-gebruiken te komen, zijn nog het onderwerp van verschillende zeer tegengestelde beoordeelingen in de pers. Zoo wijdt de *Nieuwe Courant* van 14 Jan. jl. niet minder dan drie kolommen aan de zaak en geeft eene zeer juiste beschouwing over het thans gevolgde beleid, waaruit wij het volgende afschrijven:

„Java is een land, dat in de verste verte nog niet rijp is voor zelfbestuur. In het eigen belang van zijn inwoners is het noodig, dat het bestuurd wordt als een wingewest en daar de feitelijke toestand zoo is, dient ook gezorgd te worden voor een gepast overwicht van bestuurders over de bevolking, die voorshands nog zal hebben te gehoorzamen *uit eerbied* — waar het recht begrip van het staatsdoel of van de middelen en wegen, die er toe moeten voeren, haar ontbreekt. Op enkele hooger ontwikkelden onder de inlanders wien dit recht begrip niet vreemd is, is deze stelling natuurlijk niet van toepassing. Van zelf zullen dezen het nut van een overwicht der Europeesche bestuurders erkennen, terwijl de regeering wèl doet met hun inzichten en adviezen rekening te houden.

„Voorloopig moet men er zich op toeleggen, dat overwicht, ten opzichte van de groote massa, te behouden, ja te versterken — liefst met moreele, doch in ieder geval met voor de bevolking bevattelijke middelen. Zijn de hormatgebruiken in het algemeen — en in verband daarmede, dat van het voeren van een gouden pajong door den resident — als zoodanig aan te wenden, dan dienen zij te worden gehandhaafd. Enkel wanneer zij voor het doel hierboven omschreven schadelijk mochten zijn of onnut, dan wel uit een moreel oogpunt te veroordeelen, behoorden zij te worden afgeschaft".

Voorts wordt verschil gemaakt tusschen plaatsen waar het verkeer een meer cosmopolitisch karakter heeft gekregen en het vasthouden aan die gebruiken dwaas zoude zijn, en die waar de bevolking meer conservatief is gebleven en in het ontnemen van den pajong het verschil in rang tusschen resident en regenten minder duidelijk zal doen worden. Al kan het blad zich met den inhoud der z.g. „hormat-circulaire" wel vereenigen, het vindt, dat de wijze waarop den residenten de pajong is ontnomen meer getuigt van energie dan van tact om de zeer fijne quaesties, onze verhouding tot de Javaansche maatschappij betreffende, aan te roeren. Voor de Vorstenlanden is, zooals later in het nummer van 16 Jan. nog nader wordt gereleveerd, het verbod niet absoluut. Volgens een correspondent van de *Locomotief* vraagt men zich af wat de Sultan van Djokjakarta doen zal als hij op visite bij den Resident komt, als deze gevolg heeft gegeven aan den wensch der regeering om zijn pajong niet anders dan in buitengewone gevallen, zooals

bij gelegenheid der Hari-raja te gebruiken, omdat die Sultan zich in alles, ook zonder dat hem daartoe een wenk wordt gegeven, gedraagt naar hetgeen de Resident doet of laat. Het wd. hoofd van het Pakoe-Alamsche huis heeft het op den Hari-raja al vast zonder pajong gedaan.

Onder het opschrift „Eerbied" heeft ook het *Alg. Handelsblad* van 19 Jan. jl. de zaak besproken, doch in geheel instemmenden geest met de nieuwe regeling. Het herinnert er aan hoe blijkens het Nijverheidsverslag van den Directeur van O. E. en N. (bl. 9) de resident Steinmetz, destijds schrijver van de „Indische Brieven aan een Staatsraad" (door „Eckart") over de Javaansche vormen van beleefdheid en ondergeschiktheid het volgende schreef: „Deze door de meeste Europeesche ambtenaren in eere gehouden tijdroovende en slaafsche gebruiken maken den inlander bijzonder tot onderdanigheid en meegaandheid geschikt, en er wordt dan ook partij van getrokken door velen van hen, wier belang het is van hem iets te verkrijgen of met wie hij te concurreeren heeft." Aan hen die van meening mochten zijn dat men niet ongestraft met een sedert eeuwen bestaande adat kan breken wordt in bedoeld verslag gewezen op Siam waar bij de troonsbestijging van den tegenwoordigen vorst, nu 25 jaar geleden, een slaafsch neerhurken voor den vorst werd afgeschaft, zonder nadeel te veroorzaken.

Na een groot gedeelte der circulaire van 16 Nov. jl. te hebben afgeschreven, waarbij de aangenomen houding als de juiste wordt gekenschetst, vraagt het blad of de ambtenaren in den geest van den landvoogd zullen handelen en dienaangaande twijfel geoorloofd geacht, als men nagaat hoe nog in Indië met het woord „prestige" wordt gescharreld. De uitspraak van de *Locomotief* van 26 Nov. dat de hormat-circulaire den grondslag van ons koloniaal bestuur aantast (zie onze vorige revue blz. 265), wordt als een voorbeeld daarvan aangehaald, want in dat geval zou die grondslag wel voorbeeldeloos zwak zijn. Beter kan het blad zich vereenigen met het denkbeeld dat de eerbied van de bevolking gegrond is op de verdienste der hoofden, enz. „Wanneer het ons ernst is, de Javanen te maken tot zelfstandige mannen." zegt het *Hbl.*, „die hunne meening durven uitspreken, dan moeten wij de circulaire der Indische Regeering met ingenomenheid begroeten . . ." Als wij ons hier inderdaad als eenig richtsnoer aan moeten houden, dan is het toch gewettigd om te vragen of de circulaire niet een paar eeuwen te vroeg is gekomen.

Eindelijk maken wij nog melding van het volgende in de *Nieuwe Courant* van 21 Jan. jl.

„Het *Koloniaal Weekblad* van 19 dezer geeft een uittreksel van ons hoofdartikel van 14 dezer en teekent hierbij aan: „Wij gaan, zooals men weet, met de conservatieve opmerkingen van de *N. Ct.* niet mede. Hoe eer men den Javaan rijp maakt voor gezonde begrippen, hoe beter."

„De benaming „conservatief" wijzen wij terug Wanneer het *Weekblad* de zinsnede eens naleest, welke het zelf van ons aanhaalde, zal het zijn vergissing begrijpen. Ook wij zouden den Javaan gaarne „rijp" willen zien „voor gezonde begrippen", en juichen het toe wanneer op verstandige en doelmatige wijze stappen worden gedaan om dat rijp worden te bevorderen. Maar juist

daarom meenen wij de maatregelen, welke men daartoe neemt, nauwkeurig te moeten critiseeren. Want zijn zij niet verstandig of doelmatig, dan bevorderen zij die „rijp-wording" niet, zetten haar integendeel achteruit".

* * *

Opleiding van Inlanders tot zelfstandigheid. Terwijl blijkens het bovenstaande het *Alg. Handelsblad* het er voor schijnt te houden, dat het ons ernst moet zijn om de Javanen tot zelfstandige mannen te maken, schijnt het ons een zonderlinge tegenstelling als men datzelfde blad, nu weder in het No. van 22 Jan. zoo te velde ziet trekken tegen de *dessa-verkiezingen.* Ditmaal vond het een medestander in het *Indisch Nieuws van den Dag* van 25 Nov. jl. Daarin wordt maar eenvoudig deze geheele gewoonte als een „school van corruptie" beschouwd en het *Hbl.* hoopt dat de G.-G. Van Heutsz dit heilig huisje omver zal trappen. Nu, zouden wij zeggen, als dat zoo moet gaan met oude instellingen is er inderdaad van *zachten* dwang geen sprake.

* * *

Begeerige blikken op Celebes. In *l'Europe Coloniale* van 22 Jan. jl. komt een „Courrier de Java" voor, geteekend „Van Veer de Vere" waarin o.a. de aandacht gevestigd wordt op een artikel in de *Rangoon Times,* dat uitweidt over de voortbrengselen, den rijkdom aan mineralen, vooral aan goud en de schoonheid van het eiland Celebes. De lof is zoo uitbundig dat de correspondent begint te vreezen of er geen groote lust achter verscholen ligt om dit betooverend eiland bij eene geschikte gelegenheid maar in bezit te nemen. Volgens het slot van het artikel in de *Rangoon Times* is het de schuld van de Hollanders dat Celebes evenals andere deelen van den Archipel nog zoo weinig ontwikkeld is en het schrijft dit daaraan toe dat de winsten die men uit deze trok aan den Atjeh-oorlog verspild zijn. „Wellicht zullen de Hollanders eenmaal de dwaling inzien", zoo leest men, „dat zij hinderpalen in den weg hebben gelegd aan den ondernemingsgeest der vreemdelingen, vooral van diegenen, die ze in de ontwikkeling hunner koloniën wilden bijstaan." Het Fransche blad wil er volstrekt niet uit afleiden dat de Engelsche roofplannen hebben, maar de geschiedenis leert toch wel dat de bewondering bij volken dikwijls in kleptomanie ontaardt.

* * *

De rijkdom van Sumatra's Westkust. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Jan. jl. wordt er op gewezen, dat als er sprake van is om op Sumatra's Westkust belastingen in te voeren men dikwijls komt beweren dat het land daartoe te arm is. Loopt echter het gerucht dat de Raad van Justitie te Padang zal worden opgeheven, om zonder verhooging van kosten zulk een Raad op Medan te kunnen vestigen, dan leest men bijv. in de *Locomotief* van Dec. jl. dat dit niet kan, want ter Sumatra's Westkust: „bevinden zich belangrijke import- en exporthuizen, waarvan een enkele met een omzet van een millioen per jaar: onze grootste credietinstellingen hebben er hunne agentschappen. Padang bezit een der belangrijkste en rijkste achterlanden die er ter wereld te vinden zijn, met een oeconomisch zéér welvarende bevolking, die haar penningen behoorlijk bij elkaar weet te houden; in zoover verschilt

de Maleier ook weer met den, de waarde van het geld niet kennenden Javaan.

„Handel en nijverheid, een rijk land en een gezonde bevolking, met krachtige ressources, zonder een kundigen, waakzamen en behulpzamen rechter in zijn buurt, wil zeggen, een leeuwenwelp, die men zijn tanden en klauwen heeft uitgetrokken....."

Het *Hbl.* vindt dit nog al een krasse tegenstelling.

* * *

De Anambas-eilanden. In de *Nieuwe Courant* van 16 Jan. jl. leest men dat in de Oostenrijksche *Tagespost* een bericht uit Graz voorkomt, volgens hetwelk de Minister van Buitenlandsche Zaken in Oostenrijk, graaf Goluchowski met den Minister van Handel en den Marine-commandant Montecuccoli een bespreking heeft gehouden over het verkrijgen van een station tusschen Singapore en Hongkong. Nederland zou gepolst worden over den verkoop van de Anambas-eilanden, behoorende tot de residentie Riouw.

* * *

Plein of Buitenzorg. In het *Algemeen Handelsblad* van 19 Jan. jl. wordt geconstateerd dat reeds lang vrij algemeen is aangenomen dat het zwaartepunt van ons bestuur over Indië te Buitenzorg behoort te liggen, omdat de Gouverneur-Generaal met zijne adviseurs in den regel de zaken beter kan beoordeelen, dan de Minister met zijne ambtenaren: dat een Minister zich dus steeds tweemaal moet bedenken voordat hij verklaart, het beter te weten. Het blad wijst er op dat het *Bat. Nieuwsblad* een andere meening schijnt toegedaan in de quaestie van het afschaffen van een aandeel in de schoolgelden voor onderwijzers, waarbij dit blad er den Minister een verwijt van maakt, dat hij, het voorstel uit Indië niet zonder bedenking vindende, toch het noodige tot invoering van den maatregel doet. Als het echter een voorstel der Indische Regeering gold, dat de instemming van het *N. B.* had, maar door den Minister werd afgewezen, zou vermoedelijk de redeneering wel omgekeerd luiden.

* * *

Nederlandsch-Indië en de Nederlandsche Statistiek. In verband met de onbetrouwbaarheid van vele in Indië verzamelde statistieke cijfers is het volgens het *Vaderland* van 19 Jan. jl. wel van nut om kennis te maken met eenige uitkomsten uit de „Jaarcijfers voor het Koninkrijk der Nederlanden", van 1903 betreffende koloniën, die wij hieronder gedeeltelijk overnemen:

In 1859 waren er onder de bevolking van Nederland 3030 personen, in een der Nederlandsche Koloniën geboren, tegen in 1899 reeds 11.846, of 23 op elke 10.000 inwoners. In 1903 vestigden zich 4834 menschen uit de Koloniën in Nederland, terwijl 4546 personen naar de koloniën vertrokken. Wat deze verhuizing betreft, staat van alle steden 's Gravenhage bovenaan; daar vestigden zich 832 menschen uit de Koloniën, terwijl 374 personen uit den Haag naar de Koloniën vertrokken.

Uit Ned.-Indië werd in 1903 aangevoerd voor een bedrag aan handelsartikelen voor verbruik à 336 millioen gulden, d. i. 14 pCt. van den geheelen invoer voor verbruik, tegen in 1890 voor 159 millioen gulden, of 12 pCt. van den geheelen invoer. De uitvoer van Nederland naar Ned.-Indië bedroeg in 1903

61 millioen gulden, of 3 pCt. van den geheelen uitvoer, tegen in 1890 53 millioen, of 2 pCt. van den geheelen uitvoer.

Van 1889 tot 1903 daalde de prijs der Java-koffie van 51½ ct. tot 27½ ct. per ½ K.G., daarentegen stegen de tinprijzen van *f* 56 tot *f* 76 per 50 K.G. te Amsterdam. In 1888 werden nog door de Nederlandsche Handel-Maatschappij aangevoerd 318.000 balen koffie, in 1903 slechts 194.000, terwijl de aanvoer van tin in dat tijdperk steeg van 206.000 tot 438.000 blokken, die van tabak van 12.000 tot 38.000 pakken.

* * *

De geneeskundige statistiek in Ned. Indië werd besproken door Dr. J. H. F. Kohlbrugge in de Jan.-afl. van de *Vragen des Tijds*. Hij geeft daar allerlei voorbeelden van onnoodige en ondoelmatige schrijverij, welke zonder nut aan de civiele geneesheeren in Indië wordt opgedragen. Sommige van die gegevens kunnen niet goed wezen of berusten uitsluitend op informaties van inlandsche hoofden, andere zijn zelfs gevaarlijk. Onder deze laatste rekent hij het tellen van de lepra-lijders, die daartoe onnoodig worden verplaatst en aanleiding tot besmetting geven. Bij het invullen der staten komen de meesten, wier tijd door de actieve zijde van hun beroep in beslag wordt genomen, er toe om een soort van lijdelijk verzet te plegen, door de aanvankelijke geboekte observaties jaar in jaar uit maar te copieëren en naar de behoefte wat op de gis te veranderen. Circulaires daartegen helpen niet: „Konden de directeuren eens gedurende eenige maanden afdalen op den ambtelijken ladder, wat zouden zij grijs worden als zij zagen wat het resultaat is hunner circulaires en wat de waarde is der ingediende staten en rapporten. Slechts die circulaires of die gouv. besluiten zullen naar den geest opgevolgd worden, die in overeenstemming zijn met den geest van den tijd of waar het door de couranten gesteunde publiek belang bij heeft".— „Hoe kan men", zoo luidt de slotsom, „bij het bestaande gebrek aan krachten, de geneesheeren achter de schrijftafel zetten."

* * *

De legende van Indie's geldnood. In het *Alg. Handelsblad* van 25 Jan. jl. wordt nog eens opgekomen tegen het denkbeeld volgens de dagbladen nu onlangs weder op de vergadering van „Moederland en Koloniën" van 20 Jan. jl. geuit in dezen vorm: Jaar op jaar leest men dat de begrootingen onzer koloniën sluiten met nadeelige saldo's die gedurig hooger worden en nu zulke proporties hebben aangenomen, dat van alle zijden stemmen opgaan op het gevaar te wijzen dat hieraan voor het moederland verbonden is".

Dit is alleen waar in den letterlijken zin, omdat gewone en buitengewone uitgaven bij elkander worden genomen, doch als men een reeks van jaren nagaat dan blijkt dat b e h a l v e alle oorlogsuitgaven, van 1873 tot 1902 aan buitengewone uitgaven besteed zijn bijna 273 millioen (Bijl. *B.* van Dr. Kielstra's *Financiën van Ned. Indië*), waaronder 160 millioen alleen voor (behoorlijk rentegevende) spoorwegen.

„De toestand," zoo zegt het blad, „is alzoo dat op den huidigen dag alle buitengewone uitgaven, zelfs de geheele Atjeh-oorlog, uit de gewone middelen zijn betaald, behalve alleen die der Staatsspoorwegen; voor de bekostiging van een deel daarvan heeft men schuld gemaakt. De Staatsspoorwegen zullen

tot het eind van 1904 omstreeks 170 millioen hebben gekost, — en tegenover dit cijfer staat dan een d e b e t van 120 millioen.

„Het is dus bepaald *onwaar* dat, zooals men uit het telkens herhaald jammeren over jaarlijksche begrootings-tekorten allicht afleidt, Indië sukkelt met „tekorten", die eenig „gevaar" opleveren. Integendeel: wanneer de spoorwegen op Java en Sumatra's Westkust niet door den Staat, maar door particuliere maatschappijen waren aangelegd, dan zou Indië op dit oogenblik nog 50 millioen in kas en geen cent schuld hebben, — aangenomen dat dan overigens juist op dezelfde manier zou zijn geadministreerd als thans. Dit laatste zou vermoedelijk niet het geval geweest zijn: de 50 millioen zouden verbruikt zijn, voor afschaffing van heerendiensten, voor inlandsch onderwijs, voor irrigatiewerken enz. Maar ook dan zou er niet de minste reden geweest zijn om „van alle zijden" te wijzen op „het gevaar" dat aan den financieelen toestand van Indië „voor het moederland verbonden is".

* * *

Japan tegenover Siam. In de *Nieuwe Courant* van 21 Jan. jl. wordt het een en ander medegedeeld, dat dit blad vernam van den ingenieur Homan van der Heide, die zooals men weet in Siam geweest is (zie *De Ind. Gids* 1904 I bl. 33). Hij schetste hoe dit land min of meer een buffer-staat is tusschen de Engelsche en Fransche buren. De Engelschen hebben den vrij aanzienlijken handel grootendeels in handen, doch de Franschen pogen, aangezet door de koloniale partij, meer en meer van het land te bemachtigen. Daar Frankrijk hierbij niet op den voet van gelijkheid met Siam contracteert, welke staat zich de zwakkere voelt, is het natuurlijk dat sedert de jongste toenadering tusschen Engeland en Frankrijk op koloniaal gebied, de Siameezen voor algeheele annexatie beducht worden. Dat Siam een eiland aan Japan zou willen verkoopen, is niet aan te nemen, omdat het strikt neutraal wil blijven; doch dat het nauwe vriendschap bij Japan zoekt en vindt is zeer waarschijnlijk. Algemeen bekend moet het zijn dat de Japansche regeering eenigen tijd geleden 100,000 geweren voor uiterst lagen prijs aan Siam heeft verkocht. Dat daaruit besloten zou moeten worden tot een voorgenomen agressief optreden, wordt evenwel niet toegestemd, omdat de Siameezen voorzichtig zijn; maar zij verwachten moreele steun van Japan tegen Frankrijk, de eenige mogendheid die agressief optreedt. Overigens beschouwen zij, als elk Aziatisch volk dat tot ontwaken is gebracht, de vreemdelingen over het algemeen niet als vijanden maar als helpers. In dien zin zijn in Siam een aanzienlijk aantal deskundige buitenlanders werkzaam. Behalve de opdracht aan genoemden ingenieur, noemde hij de zending van prof. Tojama om de zijde cultuur te reorganiseeren, het africhten van de gendarmerie door Duitsche officieren, de spoorwegen onder een gedetacheerd ingenieur der Pruisische S. S. enz.

De betrekkingen van Japan met Siam zijn zeer oud en uit „The Russo-Japanese War" door de Kinkodo Co. te Tokio uitgegeven, worden hieromtrent bijzonderheden aangehaald. In de 17de eeuw hielp een Japanner de Siameezen om de Portugeezen te verslaan en Japansche kolonisten hebben vroeger in Siam steden gesticht. Vooral in de 18de eeuw onderhield Siam handelsbetrekkingen met Ned.-Indië. Elk aanzienlijk geslacht, de koning zelf ook, bezat toen een schip, dat jaarlijks een reis naar Java maakte en met een lading O.-Ind. en Europeesche waren terugkeerde.

Na de opkomst van Singapore en later in de 19de eeuw met de opening van het Suez-kanaal is die handel verloopen. Er wordt wel beweerd dat er nog veel visch naar Java wordt uitgevoerd, doch volgens den heer H. v. d. H. is dit slechts voor ongeveer een half millioen gulden s' jaars

De Siameezen hebben wel iets van de Maleiers, maar zijn minder volgzaam en onderdanig, meer op vrijheid gesteld. Het Fransche protectionisme (waaraan men in Indo-China geen succes voor Frankrijk ontzeggen kan) is o. a. voor den Engelschen en Duitschen handel op Siam eene ernstige bedreiging. De handel is in Siam geenszins veracht: een der naaste bloedverwanten van den koning is groothandelaar in rijst. De Siamees is vooral landbouwer en geen zeeman of koelie. Bijna ieder heeft land en verstand van cultuurzaken.

Ten slotte is het oordeel dat Siam zeker niets zal ondernemen of aan Japan verzoeken te ondernemen, als Frankrijk zich vergenoegt met hetgeen het heeft. Het eenige gevaar voor verstoring van den vrede ligt in het voortdurend streven der agressieve partij in Frankrijk naar uitbreiding van grondgebied, hetwelk niet nalaten kan een overeenkomstige reactie bij de tegenpartij te weeg te brengen.

* * *

Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat. Nu de telegraaf het bericht heeft overgebracht van het overlijden van dezen Regent van Japara, wordt in het *Vaderland* van 26 Jan. door Th. H. O. een waardeerend woord gewijd aan de nagedachtenis van een der meest ontwikkelde regenten van Java. De schrijver, die zich hem nog levendig voorstelt, hoewel hij hem reeds bijna vijf jaar geleden voor het laatst zag, teekent hoe men in Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat, onmiddellijk den man van afkomst herkende en wijst er op hoe hij, geboren te Demak, het onderwijs mocht genieten van een uitstekenden gouverneur, den heer Van Kesteren, en het pleit zeker zoowel voor den leeraar als voor de leerlingen dat deze hun gedachten even vlug en vaardig in het Hollandsch wisten uit te drukken als in hun moedertaal, dat geen woordspeling voor hen verloren ging. Geschetst wordt hoe na eene welverdiende snelle promotie, Japara, dat uithoekje van Java's Noordkust, hem lief werd en hoe hij daar aan het welzijn van land en volk gedurende een kwart eeuw zijn beste krachten heeft gewijd Geprezen wordt zijn humaan optreden in politie zaken, zijn aanmoediging van de visscheelt, zijn werkkracht als de Serang-rivier buiten haar oevers trad en het rijstgewas bedreigde

Ondanks zijn opvoeding is de regent van Japara steeds Javaan gebleven en hij schaamde zich daarvoor niet. Zijn huishouding was eenvoudig en gezellig ingericht. Vervuld met de toekomst zijner kinderen waren geen opofferingen hem te groot om ze een goede opvoeding te geven. Twee zoons bezochten de H. B. S. en verkregen weldra eene plaatsing bij het inlandsch bestuur, de derde ging naar Leiden om zich voor dokter in de Indische talen te bekwamen. Vooral pleitte het echter voor zijne vrijzinnige beginselen dat hij zijn dochters niet opsloot binnen de muren van den Kaboepaten. Het bekende destijds in *Eigen Haard* besproken klaverblad is ook in dit tijdschrift vermeld (*De Ind. Gids* 1903 I: 293), terwijl de slag die hem trof door het overlijden van de

beminde Kartini hier eveneens is herdacht (1904 : II bl. 1707). De schrijver denkt dat zijn vriend dien slag niet te boven is kunnen komen, dat hij, versteend van verdriet, langzaam is weggekwijnd, denkende aan haar die hij zoo innig heeft liefgehad.

* * *

Volksverplaatsing in Indië. In het *Vaderland* van 21 Jan. jl. komt een hoofdartikel voor van den heer v. E. waarin gesproken wordt over de voorgenomen proef met volksverplaatsing naar Banjoewangie, waarvoor *f* 160.000 is uitgetrokken, hetgeen dus als leergeld is te beschouwen. Dat de proef geheel nutteloos zou zijn wil de schrijver niet beweren, doch daar verhuizing buiten Java geheel iets anders is, wordt betwijfeld of zij, in verband met de groote kosten, doelmatig en loonend zal zijn. Hij wijst er op (zie onze revue in de Jan.-afl. bl. 80) hoe op Lombok in de jaren 1897—1900 reeds eene „transmigratie" van inlanders is ondernomen, die groote overeenkomst heeft met de voorgenomen proef. In het hart van het eiland Lombok was het land in de jaren van opstand en oorlog, die aan ons ingrijpen voorafgingen, tot eene woestenij geworden over eene uitgestrektheid van ongeveer 200 vierk. palen. Rijstvelden waren door alang-alang vervangen en zwervende rooverbenden maakten de streek onveilig. Dit had jarenlang geduurd, toen ten gevolge van ons optreden de landbouwers van weleer zich er gedeeltelijk weder vestigden. Er bleef echter een belangrijk stuk over, dat niet weer in gebruik werd genomen door de vroegere bewoners, omdat deze zich hetzij elders hadden gevestigd of er geen rechten meer konden doen gelden. Men heeft toen gezinnen op West-Lombok, die zonder grondbezit waren, gelegenheid geboden in die woeste streek te koloniseeren, waartoe zij zich bij den Europeeschen ambtenaar hadden te vervoegen. Het is daarbij een voordeel als men aan een groep kolonisten, die aaneengesloten is door banden van familie of herkomst een zeer ruim vast afgebakend terrein kan aanwijzen, zooveel mogelijk uit eenzelfde prise d'eau te bevloeien. Dat heeft het voordeel dat waterquaesties en grensquaesties worden uitgesloten. Voorts zullen de emigranten door practisch ontwikkelde hoofden vergezeld moeten zijn. In het algemeen knoopt de schrijver nog meer wenken en aanwijzingen, destijds te Lombok verkregen, hieraan vast. Dat de bedoelde volksverplaatsing vrij omvangrijk was, al bedroeg de afstand van verhuizing hoogstens 20 paal, blijkt uit het feit, dat 900 gezinnen werden overgebracht, terwijl de Regeering slechts het overbrengen van 530 gezinnen beoogt. Daarentegen waren de kosten veel lager, zeker niet meer dan plm. *f* 60.— per gezin. Intusschen gaat ook hier de vergelijking mank, zooals dat het geval zal zijn met elke proef, die niet dadelijk wordt ondernomen op den voet van de beoogde emigratie van Java naar de Buitenbezittingen en daarom scheen het, volgens den schrijver, verre de voorkeur te verdienen de zaak zelve flink aan te pakken boven het nemen van min of meer nuttige proeven.

* * *

De Tamiang-Spoorweg en de emigratie is het opschrift van een ingezonden artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 en 27 Jan. jl. waarin de schrijver (X.), die plaatselijk bekend blijkt te zijn, een plan ontwikkelt om,

in verband met het voornemen, dat vast schijnt te staan om het net van den Atjeh-tram te verbinden met dat van de Delispoorweg Mij., het landschap Tamiang en de aangrenzende landschappen Langsa in Atjeh en Beneden-Langkat in S. O. K., die bijzonder schaars bevolkt zijn, te koloniseeren en te ontwikkelen. Hier vindt hij alle factoren vervuld om een proef met emigratie te doen slagen. Aannemende dat het plan van de Tamiang-spoor tot stand komt behandelt hij achtereenvolgens: hoe de emigratie zal moeten geschieden; hoeveel menschen opgezonden moeten worden (2500 mannen, 600 vrouwen en 1200 kinderen); waar hun grond zal kunnen worden aangewezen en wat de vermoedelijke kosten zullen zijn.

Minder omvangrijk dan het plan van den heer Kerkkamp, ziet dit er op het oog meer practisch uit. Aan tractement voor een secretaris en administratiekosten, alsmede voor een regeeringscommissaris, wordt ƒ 17.500 uitgetrokken. Bovendien ƒ 50.000 stoomvracht, ± ƒ 45.000 aan kleeding, voorschot en eetgeld, ± ƒ 30.000 aan vee, ploegen, enz. rekenende, komt de schrijver op ƒ 162.000 gezamenlijke kosten. Vervolgens berekent hij hoeveel geldelijk voordeel de spoorwegaanleg zal hebben door gedeeltelijk van den arbeid van deze lieden te profiteeren, in plaats van geimporteerde Chineesche en Javaansche koelies. Daaruit blijkt dat één ton van die uitgaaf in billijkheid ten laste van den spoorwegaanleg gebracht mag worden. Dit brengt de feitelijke onkosten tot ƒ 62.000 terug. Na twee jaar verblijf wil de schrijver een hoofdgeld heffen van ƒ 3, gevende ƒ 7500, rekent hij op ƒ 2000 meer invoerrecht en ƒ 1000 uitvoerpremie. Voorts op ƒ 4000 's jaars opbrengst van het spoorwegverkeer en krijgt alzoo minstens ƒ 14,500 's jaars geregelde inkomsten. De hoofden zouden bezoldigd kunnen worden door hun een aandeel in den oogst te verzekeren. Aldus zou zonder groote offers der regeering inderdaad eene ernstige proef te nemen zijn. Het zwakke punt is naar ons inzien echter steeds waar de menschen van daar moeten komen. Volgens dezen schrijver zijn Bagelen, Banjoemas en Semarang de streken, die het meest daartoe in aanmerking komen. Terecht eischt hij een verklaring van de landverhuizers, dat zij geheel vrijwillig hun vaderland verlaten en dat zij weten dat zij nimmer rechten kunnen doen gelden op vrijen overtocht terug. „Den vrouwen zou desnoods een formulier voorgelegd kunnen worden, waarin ze waarborgen uitspraken van in de eerste jaren niet te trouwen met andere mannen dan de Javaansche landverhuizers, tenzij tegen betaling van een som, gelijkstaande met de kosten van uitzending." Deze en dergelijke voorwaarden wijzen op de practische bezwaren, die men noodwendig zal ondervinden.

* * *

Een Regeerings-persbureau in Nederlandsch-Indië. In het *Vaderland* van 24 en 28 Jan. en Febr. jl. komen over dit onderwerp een drietal artikelen voor, waarin geschreven wordt over eene circulaire door den 1sten Gouv. Secretaris van N. I. gericht aan de redacties der Indische dagbladen, met verzoek hun gevoelen te willen doen kennen over een Regeerings-persbureau, een instituut dat wel in vele landen van Europa en in Engelsche koloniën bestaat maar voor Nederland zoowel als voor Indië geheel nieuw is. Die brief was slechts een begeleidend schrijven van een nota, opgesteld door „een journalist," waarin deze het nut van zulk een persbureau voor de Ind. Regeering

uiteenzette. Over het belang van het publiek daarbij werd gezwegen evenals over de belangen van de pers en de waarborgen daarvan. Waar de belangen der Regeering alleen haar zelf aangaan, was het hooren van de betrokken redacties uit dit oogpunt overbodig en waar die steller van het stuk zich had bepaald tot de bespreking van die Regeerings-belangen was het geen wonder dat de redacties er blijkbaar niets van begrepen.

Thans vermeldt de anonieme journalist de geschiedenis der nota, die vertrouwelijk voor den G. G. van Heutsz bedoeld was, en geeft den tekst in extenso. Aanleiding ertoe gaf een gesprek door den generaal, kort na zijn inhaling alhier in het Hotel des Indes gehouden, met een journalist dien hij van vroeger kende, en waarbij het van zelf kwam op de wijze, waarop zoowel Indische als Nederlandsche dagbladen nieuwsberichten krijgen, die alleen de Regeering kan geven. Gewoonlijk wendt men zich tot dezen of genen ambtenaar, die niet verantwoordelijk is. Perscommuniqué's worden van tijd tot tijd verstrekt aan één correspondentie-bureau, maar niemand weet wanneer en hoe, en het komt zelfs voor dat de Minister démenti's moet geven op berichten, die er als zoodanig uitzien. De journalist wees in tegenstelling van die anarchie op den geregelden toestand bijv. te Parijs, Londen, Berlijn en Weenen, waar een afdeeling voor de pers een onmisbaar onderdeel van de Regeeringsbureaux vormt en op verzoek van den nieuwbenoemden G. G. gaf hij hiervan in groote lijnen eene schriftelijke uiteenzetting. Dit was echter een vertrouwelijk stuk, waarin de zaak alleen van uit het standpunt der Indische Rergeering werd bezien. Het bevatte de inrichting, de plaats die het in de staatsmachine zou moeten innemen, zijn verhouding tot de buitenlandsche pers en vooral de organisatie. Had de steller vermoed dat het de bedoeling was het te publiceeren, dan had hij er zeker nog een tweede en derde hoofdstuk met betrekking tot het publiek en de pers aan toegevoegd. Thans verklaart hij zich de publicatie, buiten weten van den schrijver, alleen als veroorzaakt door den wensch, natuurlijk bestaande bij het lichtschuwe deel der Indische bureau-ambtenaren, om de geheele zaak te laten mislukken. „Want ieder", zoo vervolgt hij, „kon wel op zijn vingers natellen dat de redactiën der Indische bladen een lang niet malsche critiek zouden uitoefenen, vooral daar het eenige wat door de Regeering zelve aan de nota is toegevoegd het geheele instituut tot een paskwil maakt. Wij bedoelen de toevoeging, die niet in de nota stond, dat de Indische pers zelve het Regeeringspersbureau zal betalen en daarvoor ƒ 800 's maands zal uitleggen. Het denkbeeld is inderdaad origineel, maar geen journalist zou het ooit hebben kunnen opperen. Dat was weggelegd voor een ambtenaar."

Nu de bladen, die op Java verschijnen de nota in verschillende uittreksels geven, is er geen reden meer ze als een geheim stuk te beschouwen en daar de schrijver in de gelegenheid gesteld is, haar in zijn geheel af te drukken, wordt zulks ook gedaan. Duidelijk blijkt daaruit het groote gewicht voor de Regeering om aan de publieke opinie leiding te geven, dat is zoodanige berichten te publiceeren, waardoor de taak der Regeering k a n worden vergemakkelijkt. Dit in tegenstelling met het oefenen van invloed voor een of ander doel. Dat de Regeering zulks thans niet anders kan doen dan door groot opzien te baren is een groot nadeel, evenals het ontvangen door het publiek van scheeve voorstellingen van tal van gebeurtenissen, die zonder

schade voor het algemeen belang naar waarheid medegedeeld kunnen worden. Dit laatste is vooral ook met het oog op het buitenland schadelijk.

Het persbureau zal moeten zorgen 1°. voor het tijdig verschaffen van inlichtingen, welke de Regeering over eene gebeurtenis wenscht te publiceeren. Door „tijdig" haar lezing te geven voorkomt zij wel geen scheeve voorstellingen doch is die voor en behoeft zij geen démenti's achteraf te geven. In de 2de plaats zal het op aanvraag inlichtingen aan de dagbladen moeten verstrekken. Daardoor wordt op misleiding van het publiek den stempel van opzet gedrukt, aangezien er gelegenheid was betere inlichtingen te krijgen. De praktijk zal vanzelf aangeven aan welke voorschriften het aanvangen van die inlichtingen gebonden moet zijn. In de 3de plaats moet in de pers alles nagegaan worden, wat voor de Regeering van belang kan zijn en daarvan geregeld gerapporteerd worden aan den G.-G. De toelichting daarbij strekt tot basis voor de sub. 1°. bedoelde werkzaamheden. In de 4de plaats moet het bureau de Regeering op de hoogte houden van hetgeen in de journalistiek plaats grijpt, opdat haar het verband tusschen zekere berichten en personen niet ontgaat. In de 5de plaats is de taak het bij officieele en andere gebeurtenissen regelen der persaangelegenheden. Dit zal te pas komen bij het in werking treden der decentralisatiewetten en ook om vreemde journalisten terecht te helpen.

Wanneer Nederlandsche bladen hun correspondenten door de Indische Regeering erkend wenschen te zien, geven zij hiervan kennis aan het persbureau. Op die wijze kunnen daar vakmannen voor worden aangewezen. Wat het buitenland betreft is het wenschelijk dat Reuter's agent te Batavia alle inlichtingen krijgt, die de Regeering kan verstrekken. Thans moet de agent te Singapore voor het nieuws zorgen, door tusschenkomst der firma John Pryce & Cy., terwijl Reuters Telegraph. Cy. zeker liever een „full-correspondent" te Batavia zou hebben, als deze thans niet overal voor gesloten deuren kwam te staan.

Terwijl de werkzaamheden van het bureau zich in hoofdzaak tot het genoemde zullen beperken, moet bij de inrichting op den voorgrond staan dat het bureau centraliseerend moet werken. Inlichtingen rakende de departementen moeten door het persbureau loopen, dat onmiddellijk onder den G.-G. staat. Zoo is het in Duitschland. Door bemiddeling van dr. Hammann, Geheimer Legationsrath en Referent für die Presse-Angelegenheiten, ontvangt de pers al hare officieele en andere mededeelingen.

In het slot-artikel wordt het begrijpelijk gevonden dat de Indische pers strenge critiek op de nota heeft uitgeoefend, omdat blijkens de wording van het stuk uitdrukkingen, als „controle van de pers", „verband tusschen personen en berichten", „het hinderlijk instituut" en dergelijken moeten bezien worden in het licht van den gedachtengang, waarin de conferenties plaats hadden. Die gedachtengang, aan den G.-G. alleen bekend, bedoelde volstrekt geen depreciatie van de pers en de schrijver komt nog eens terug op het vertrouwelijker karakter van het stuk dat publicatie zonder zijn voorkennis had behooren uit te sluiten en deze is op zich zelf al een kenmerkend bewijs hoe noodig een persbureau onder behoorlijk, der journalistiek kundig, beheer in Indië is. De schrijver wijst nu op de moeilijkheid om in Indië aan nieuws

te komen en op de pers als uiting der vrije gedachte. Om bij het leveren van nieuws beunhazerij en nieuwtjesjacht van bedenkelijk allooi te vermijden, dient het persbureau te zorgen voor een eerlijke distributie van het nieuws. De bespreking van dat nieuws wordt door zulk een bureau niet aangetast, de pers komt er integendeel in betere conditie door. Dat door het persbureau de vrijheid van spreken aangerand en eene publieke opinie opgedrongen zou worden, heeft men in Indië ten onrechte uit de nota gelezen. Het heeft alleen invloed op de journalistiek als nieuwsindustrie. Met „leiding der pers" is niet bedoeld „leiding der meeningen;' maar controle door de Regeering op haar eigen nieuws. De pers is eerst in zoover „een hinderlijk instituut" als zij zich, omdat zij nu eenmaal nieuws noodig heeft, bij gebrek aan het officieele, te hooi en te gras in het geheim van in hoofdzaak onjuiste mededeelingen voorziet. Wat het epineuze punt betreft, de tendentieuze berichten in de buitenlandsche pers, het bureau is voor de Regeering een voelhoren en het kan er tegen reageeren als het noodig wordt geacht. Op die wijze ook „leiding" in dit opzicht. Ten slotte miste de schrijver in al de critiek met smart een woord van waardeering aan den G.-G. en aan de journalisten die door het denkbeeld te werpen in den smeltkroes der openbare critiek, al was het dan ook niet op de meest geschikte wijze, toch daarvoor recht op erkentelijkheid hebben.

* * *

Verzoeken van vreemdelingen. In de *Nieuwe Rotteramdsche Courant* van 29 Jan. jl. komt een bericht voor, waarin er aan herinnerd wordt hoe de regeering van de Straits Settlements voornemens is het geheele havenbedrijf te Singapore tot zich te trekken. De Kamer van Koophandel is daartegen en diende een bezwaarschrift in, dat onderteekend was door bijna alle voorname huizen en kooplui in de stad en daaronder van een aanmerkelijk aantal vreemdelingen. Sir John Anderson, de gouverneur, wees het bezwaarschrift af, omdat, zooals hij zeide, vreemdelingen niet het recht hebben zich rechtstreeks tot de landsregeering te wenden, maar dat alleen door tusschenkomst van hunne consulaire vertegenwoordigers kunnen doen. Deze quaestie wordt behandeld in een artikel in de *Far Eastern Review*, een Amerikaansch tijdschrift, dat te Manilla verschijnt, en vooral belangrijk geacht, omdat zij zich ook daar kan voordoen. Men wilde daar voor verschillende nationaliteiten een gemeenschappelijke kamer van koophandel oprichten, doch als de Amerikaansche regeering het gevoelen van Sir John Anderson deelt, heeft dit geen nut. De gemelde Review ziet er te Singapore een stap in tegen de beweging om aan vreemde kooplieden macht te geven Engelands positie in zijn eigen bezittingen te benadeelen en alzoo een streven om een nadeel van de vrije handelspolitiek te neutraliseeren.

* * *

Suikerraffinaderij in Indië. Onder het opschrift: „Invoer en fabrikatie van geraffineerde suiker in Britsch-Indië, Oost-Azië en Australië, in verband met de fabrikatie van geraffineerde suiker op Java", plaatste de heer H. C. Prinsen Geerligs een artikel in afl. 24 (1904) van het Archief van de Java Suikerindustrie, waarvan overdrukken meer algemeen verspreid werden. Aanleiding daartoe was de vraag of een in Nederlandsch Indië op te richten

suikerraffinaderij kans op winst beloofde. Reeds sedert jaren verzamelde de heer C. Kraay te Amsterdam met het oog daarop gegevens omtrent den handel in witte suiker en publiceerde die als afzonderlijke suikernummers bij *De Indische Mercuur* (Bijlagen van 1 Jan. en 21 Juli 1903). Van het denkbeeld is o. a. melding gemaakt in dit tijdschrift, jaargang 1903 I bl. 445, waar blijkt hoe destijds de heer Kraay de oprichting van eene raffinaderij op Java ter sprake bracht bij eene lezing van den heer Prinsen Geerligs, directeur van het proefstation Kagok. Toen er zich dan ook onder het pseudoniem van Jhr. C. H. A. van der Wijck eene commissie vormde om deze zaak te bestudeeren en voornamelijk uit een commercieel oogpunt te bestudeeren, welke commissie een tal van inlichtingen verkreeg, werd de schrijver van het onderhavige artikel uitgenoodigd deze antwoorden te verzamelen, uit te werken en met eigen opmerkingen te voorzien. Dit rapport, dat 16 Jan. 1904 naar Amsterdam werd verzonden, is thans op machtiging der genoemde commissie met geringe wijzigingen en eenige weglatingen gedrukt. Het bevat een tal van cijfers over de invoeren en de herkomst van witte suiker en een overzicht van de bestaande raffinaderijen in verschillende landen; behandelt het assortiment en voorkomen der geconsumeerde suikersoorten, aangevoerd op Britsch-Indische en Oost-Aziatische markten; de verpakking en de houdbaarheid der suiker in het tropisch klimaat; eenige suikerprijzen en de invoerrechten en accijnzen in verschillende landen; den handel in witte suiker en ten slotte de hoofdvraag of Java raffinade dan wel ruwe suiker zal leveren. Na alles wel overwogen te hebben is de conclusie dat het oprichten van eene raffinaderij ontraden moet worden, op grond: 1°. dat het verschil in kostprijs tusschen superieure rietsuiker en geraffineerd veel te groot is tegenover het geringe verschil in qualiteit en marktprijs; 2°. dat men te veel kapitaal vastlegt in gebouwen en machines, dat bij wijziging in de verhouding der markten waardeloos wordt; en 3°. dat op kleine schaal werkende niet genoeg winst valt te behalen en op groote schaal geen voldoende afzet tegen loonende prijzen te vinden is. Wil men op Java zijn deel hebben in den aanvoer der witte z. g. geraffineerde suiker in Oost-Azië en Australië, dan moet men zich toeleggen op de fabricatie van uitstekend witte consumptiesuiker, zonder de mogelijkheid van ruwsuiker-levering af te snijden.

* * *

Jabadioe. In de aankondiging van Nederl.-Oost- en West-Indië, 1e afl., door Dr. H. Blink (*Ind. Gids* 1904, II bl. 1570) werd er, op gezag van de Encyclopaedie, den schrijver een verwijt van gemaakt, dat hij gesproken had van Jabadioe, terwijl Claudius Ptolemaeus bedoeld zou hebben Jabadios. De Genestet zegt ergens: „Wat ons de wijzen als waarheid verkonden, straks komt een wijzer die het wegredeneert"; zoo gaat het ook met deze opmerking, die onjuist blijkt te zijn; zooals men lezen kan in de 1ste en 2de afl. der 7de volgr. IV van de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I.* (1905) blz. 364.

* * *

Openbaarheid, schrijfwerk en koffiecultuur. Blijkens het *Bat. Nieuwsblad* was het eene nieuwjaarsverrassing van de beste soort dat de 1e G. S. onder dagteekening van 31 Dec. jl. op last van den G.-G. aan de pers een afdruk

zijner circulaire no. 5226 zond, eene circulaire die „op pooten staat" en blijk geeft van den ernstigen wil en de kracht om te breken met de sleur en van den moed der overtuiging in deze moeilijke taak te zullen slagen. Zij is gericht aan de hoofden van algemeen en gewestelijk bestuur en handelt over de zeer gerechtvaardigde klacht dat de bestuursambtenaren, niet het minst de controleerende, door overstelpende massa's schrijf- en bureauwerk in de uitoefening van hun eigenlijke functiën worden belemmerd.

Als wij het groote aantal periodieken in herinnering brengen in onze vorige revue (bl. 263) vermeld, dan is er zeker alle aanleiding voor zulk een klacht. Uit gesprekken met Indische verlofgangers krijgt men echter nog een anderen indruk en denkt men onwillekeurig aan het verband tusschen schrijfwerk en koffie. Dan twijfelt men wel eens of er niet veel ambtenaren zijn, die gaarne klagen over die drukte om den indruk te vestigen dat zij hun tijd ten nutte van den dienst wel behoorlijk besteden en dat het alleen aan al die periodieken te wijten is dat zij niet op inspectie gaan, dan wordt al dat bureauwerk bij velen een al te gewenschte dekmantel voor inertie en gemis aan ijver. Het moet voorkomen dat een aantal assistent-residenten, zelfs sommige controleurs niet eens meer een rijpaard bezitten. Door de fraaiere wegen, de karretjes, bendies, trammen, enz. wordt dat minder noodig, doch nog steeds kan men op veel plaatsen in het gebergte en in de meer afgelegen streken niet komen zonder rijpaard. Bestaat er geen koffiecultuur, dan valt daar niet veel te inspecteeren en nu beweert men dat dit een van de redenen is dat op veel plaatsen de koffieteelt zoo weinig wordt aangemoedigd en als voor de bevolking drukkend en weinig loonend voorgesteld. Is het inderdaad geheel onjuist om aan te nemen dat tegenzin in de ouderwetsche wijze van verplaatsing te paard, afschrijving van afgelegen tuinen, zelfs geheelen achteruitgang van die teelt in sommige streken ten gevolge had, dat men er van spreekt dat wel eens een minder actief ambtenaar betrapt is op het rapporteeren van niet-uitgevoerde tournées, dat de koffiecultuur behalve door de bladziekte op die wijze geleden heeft onder schijnbaar verafschuwde, maar feitelijk zeer welkome periodieken? Waar in het algemeen geklaagd wordt over onvoldoende vooruitzichten en weinig lusten in den ambtenaarswerkkring, heeft daar het land wel altijd die toewijding gekregen, waarop het niet alleen recht heeft, maar, die het op den duur door betere inkomsten alleen in staat kan stellen die lusten te bevredigen?

* * *

Midden-Timor. In het *Vaderland* van 30 Jan. j.l. komt een vrij uitvoerig overzicht voor van een artikel in het 3e stuk van deel LIV van de Verhandelingen van het Bat. Gen. van K. en W., getiteld: Mededeelingen omtrent Midden-Timor van de hand van den controleur H. J. Grijzen. Daarin wordt in de eerste plaats nagegaan hoe het eiland aan den naam Timoer (Oost) komt. Volgens de overlevering zouden nog vóór de komst der Portugeezen vier stammen het eiland Malakka verlaten hebben op van zeiltuig voorziene bamboe-vlotten. Ter hoogte van Makasser leden zij schipbreuk en verloren o. a. al hunne handschriften, waardoor de kennis van het letterschrift onder hen verloren ging en de schrijfkunst tot nu toe onbekend is gebleven. De bamboe van de vlotten afkomstig werd in het land Makasser geplant en

heeft zich daar hoe langer hoe meer verbreid. De schipbreukelingen, die allen den wal bereikten, werden door de bewoners zooveel mogelijk geholpen. Nadat zij onder toezicht van twee hunner onderhoofden houten vaartuigen hadden gemaakt, verlieten de schipbreukelingen Makasser weder en zeilden om het eiland Timor heen waarna zij de steile zuidkust beklommen om van daar uit naar een geschikte vestiging om te zien. Toen zij in het oosten op niet zeer grooten afstand eene schoone aan zee gelegen laagvlakte ontdekten, was het waarschijnlijk dat zij dientengevolge het eiland aldus benoemden. Interessant zijn voorts de mededeelingen over het Godsbegrip der Timoreezen, hun denkbeelden over dood en onsterfelijkheid en het ook hier voorkomende feit dat de vooruitgang op het eiland steeds belemmerd werd door veelvuldige oorlogen.

* * *

Het succes op Borneo. Met zeer veel ingenomenheid is hier het bericht ontvangen van het belangrijke succes op Zuid-Borneo behaald, door het sneuvelen van den pretendent-sultan Goesti Mohammed Seman (zie o. a. *Ind. Gids* 1904 II, bl. 1673). *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Febr. jl. teekent bij het telegram aan hoe op 14 Dec. jl. overste Van Daalen met den militairen commandant en eenige officieren naar Poeroek Tjahoe reisde om een tocht in het Djaän-gebied voor te bereiden, met het doel de Pegoestian (sultanspartij) te verrassen en zoo mogelijk gevangen te nemen. De maréchaussée, ongeveer 30 man onder luitenant Christoffel, die zoo pas via Singapore naar Bandjermasin was vertrokken zou daaraan deelnemen. Een andere colonne zou uit Toembang Kwatan ageeren Het is deze breed opgezette actie, welke blijkens het telegram het succes heeft gehad: „dat de steeds in verzet zijnde pretendent-sultan opgevat werd en wel door den onvermoeiden woudlooper Christoffel, die ten spijt van pessimistische verwachtingen zijne werkzaamheid op dat hem onbekende terrein weer aanving met een d a a d".

Ook de *Nieuwe Courant* wijdt onder het opschrift: „Een succes" in het nummer van 1 Febr. jl. een hoofdartikel aan deze zaak en herinnert daarbij aan de geschiedenis. Wat het direct politiek gevolg zal zijn is nog niet uit te maken. Het is mogelijk dat door slagen aan de Pegoestian toegebracht, ook de partij der Soerapati's getroffen wordt, dan bestaat er goede hoop dat de jongste daad van Van Daalen en Christoffel ons een eind verder gebracht heeft op den weg welke tot herstel van ons gezag en dus van orde en rust in de Z.- en O.-afd. van Borneo moet voeren. „In ieder geval is bewezen dat onze in den krijg geharde troepen onder hun uitnemende leiding niet enkel voor het krijgvoeren in Atjeh geschikt zijn, maar dat ook op geheel andere terreinen en onder zeer verschillende omstandigheden op hen kan worden gerekend."

Naar aanleiding van de opmerking dat de dood van den genoemden pretendent niet veel verandering ten goede zal brengen in den toestand van de Boven-Doessoen, schrijft men aan de *Nieuwe Courant* van 2 Febr. jl. dat er nog een tweeden zoon van Pangeran Pebertasari rondzwerft (vergel. *Ind. Gids* 1903 II bl. 1399), die nu waarschijnlijk als stroopop voor de opstandelingen van Soerapati dienst zal doen. Deze schrijver heeft er een zwaar hoofd in dat

men alle leden van die partij zal onderwerpen, gedachtig als zij zijn aan een onderling gedanen eed om zulks nimmer te doen. Het gebied is zoo kolossaal en kan het gouvernement niets opleveren, in verband daarmede acht hij gewelddadig optreden een onbegonnen werk en raadt hij, als eenig middel, het beproeven der pacificatie langs vredelievenden weg door onderhandeling middels een beproefd, kundig en flink ambtenaar. De *N. Ct.* wil er geen oordeel over uitspreken of dit inderdaad het eenige middel is, doch acht dan toch het voorbehoud gewenscht dat aan die onderhandelingen eene krachtige actie vooraf ga. Misschien dat de daad van Christoffel hiertoe den weg opent.

* * *

De Celebes-Verzameling der heeren Sarasin. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Jan. j.l. wordt vermeld dat in de „Verhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft" te Basel het verslag over 1904 is verschenen van de ethnologische verzameling in het museum daar ter stede. In het bijzonder trekt de aandacht wat de schrijver, dr. Fritz Sarasin, mededeelt over het door hem en zijn neef uit Celebes medegebrachte materiaal. De Celebes-verzameling der Sarasins' is bijeengebracht in de jaren 1893—'96 en 1902—'03; de collectie van de eerste reis is door A. B. Meyer en Osw. Richter in een prachtwerk met 29 platen (Publikationen aus dem Kön. Ethnogr. Museum zu Dresden, Band 14, 1903) en eenige kleinere opstellen bekend gemaakt. De meest typische stukken van de tweede reis zullen binnenkort in het boek „Reisen in Celebes" afgebeeld worden. De verzameling is van het geheele eiland met zijn verschillende beschavings-niveaux en een groot gedeelte komt uit streken die tot dusver onbekend waren.

* * *

Spoorwegexploitatie in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 1 Febr. wordt een artikel gewijd aan de weerlegging van de meening dat de tarieven van een particuliere maatschappij altijd hooger zullen moeten zijn dan die van staats-exploitatie der spoorwegen op Java, omdat zij steeds exploiteeren volgens het stelsel, waarbij de meeste winsten worden gemaakt, terwijl de Staat ook het algemeen belang dient. In de eerste plaats is het belang van de eerste niet gelegen in de hoogste tarieven, maar in die welke het meeste vervoer geven en dit hangt af van het doorzicht van het beheer. Voorts werd gewezen op de indirecte voordeelen welke een Staat kan ontvangen uit de exploitatie en die aan de particulieren ontgaan. Dat zulks plaats kan hebben bewijst b.v. de lijn naar Banjoewangi, die voor den Staat het dure onderhoud van een karreweg overbodig maakt, doch in zulke gevallen zou de Staat aan de particuliere maatschappij een aan het voordeel evenredige som als subsidie kunnen geven, waardoor de particuliere maatschappij niet in hoogere tarieven zou behoeven te vervallen. Met dat al is het *Hbl.* evenwel voorstander van staats-exploitatie in Indië, omdat een monopolie daar het veiligst in handen van den Staat is.

* * *

Zout bij de Siameesche visch. In het *Bat. Nieuwsblad* van 8 Dec. jl. was sprake van een opdracht van den G.-G. aan den Directeur van O., E. en N. om, naar aanleiding van het voorkomende op bl. 20/21 van zijn bekend nijverheidsrapport een voorstel te doen om maatregelen te nemen tegen de aldaar geconstateeerde ontduiking van de zoutbelasting bij invoer van Siameesche visch, welke in ± 14 pCt. zout verpakt eene schade voor den lande van ongeveer een half millioen zou geven. Reeds verheugde men zich in deze, zij het dan ook spaarzame vrucht, van den in dat rapport neergelegden arbeid, toen in het *Bat. Nbl.* van 24 Dec. jl. en in een artikel van den heer H. Abrahamsohn in de Dec.-afl. van het Indische *Tijdschr. van Nijv. en Landbouw* de ondoelmatigheid van het belasten van dat zout en de fouten in de optimistische redeneering, die aan het denkbeeld ten grondslag lag, werden aangetoond. Dit zout is wezenlijk onmisbaarder tegen bederf als het verslag wilde doen voorkomen. Het *Bat. Nbl.* zegt er van: „De regeering overwege daarom wel het nadeel verbonden aan den invoer van ruim dertig millioen kilogram visch van slechtere qualiteit, dan nu reeds het geval is; een nadeel dat niet onder cijfers is te brengen, maar waartegenover een voordeel, zelfs van een half millioen zooals de directeur van O., E. en N. berekent, geheel in het niet verzinkt." Het blad gelooft geen profeet te zijn als het durft voorspellen dat van den goedbedoelden, maar ondoordachten maatregel niets zal kunnen komen.

* * *

De zeemacht in Nederlandsch-Indië. In de 4e afl. van het *Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap* 1904—'05, komt de voordracht met discussie voor, welke de gepens. Kapitein ter zee J. P. van Rossum op 25 Nov. jl. in die Vereeniging gehouden heeft over: „De zeemacht in Nederlandsch-Indië en een en ander omtrent hare samenwerking met de landmacht aldaar". De daar ontwikkelde denkbeelden komen in hoofdzaak overeen met die welke reeds geresumeerd werden in dit tijdschrift (1904: II bl. 1522). De Indische zeemacht zal noodzakelijk een deel moeten uitmaken van de Nederlandsche, de souvereiniteit van den Nederlandschen Staat in den Archipel moeten handhaven en daarom ook door deze verzorgd moeten worden, in het midden latende of de Bezittingen een deel der kosten zullen bijdragen. Het bevel over het Nederlandsch eskader in Oost-Indië behoort in verband daarmede gevoerd te worden door een rechtstreeks onder den Minister van Marine staand vlagofficier, waarbij de G.-G. slechts het oppergezag heeft evenals in de West. Vooraf wordt de geschiedenis der Indische zeemacht geresumeerd, waarbij ten slotte door een Kon. besluit van 1896 evenals in 1866 eene financieele regeling tusschen de departementen van Koloniën en Marine tot stand kwam, maar de bewoordingen, waarin het vervat was, duidelijk aangaven dat sedert aan de zeemacht in O.-I. eene andere taak is opgelegd. Om de souvereiniteit te handhaven en de bezittingen te verdedigen is een krachtig eskader noodig, los van de plaatselijke verdediging, dat den indringer opzoekt, hem op het gunstige oogenblik aanpakt en verslaat, hem dwingt onze onzijdigheid te eerbiedigen of hem minstens het verblijf in den archipel op den duur onmogelijk maakt. Daartoe acht de spreker uitsluitend pantserschepen en torpedobooten noodig. Het komt daarbij onnoodig voor aan eerstgenoemde

groote snelheid te geven, omdat zulks slechts door te groote offers te verkrijgen is. Aangetoond wordt dat de groote snelheid het schip meer stoomschip dan oorlogswapen maakt. Een max. vaart van 14 mijl wordt voldoende geacht. Om verschillende redenen wordt de waterverplaatsing niet grooter gewenscht dan ± 5000 ton. Dit is zoowel met het oog op den diepgang gewenscht, als om door meer schepen aan ieder een verschillende taak aan te wijzen, terwijl één groot schip door verloren gaan een grooter verlies aan weerbaarheid oplevert en voor machtsvertoon de kleinere schepen in den regel even afdoende zijn. In dat geval zijn ook bijv. de toegangen tot Soerabaja voldoende en eene zoogenaamde verbetering van Soerabaja, thans reeds een van de beste natuurlijke havens der wereld, wordt ongewenscht geacht, omdat de tegenwoordige diepte alle groote vijandelijke schepen van Soerabaja verwijderd houdt. Wat de brandstoffen betreft wordt het noodig geacht bij voorkeur Indische kolen te stoken, ketels daarvoor ongeschikt moeten dus op de pantserschepen niet voorkomen. Behalve de pantserschepen worden torpedobooten van ± 100 ton waterverplaatsing noodig geacht. Daar deze veel minder kolen verbruiken is het van minder bezwaar dat deze Engelsche kolen behoeven. Torpedojagers en verkenningsvaartuigen worden onnoodig geacht. Voor het laatste doel zijn de torpedobooten voldoende. Zooveel mogelijk eenvormigheid van materieel om het volk er vertrouwd mede te doen zijn en voor de gemakkelijke verwisseling wordt aanbevolen en gewaarschuwd tegen te veel proeven met nieuwigheden.

Nog wordt besproken de taak van de marine om voor veiligheid orde en rust in den Archipel te zorgen, zeeroof en slavenhandel tegen te gaan. Door betere gemeenschapsmiddelen wordt die taak voortdurend lichter en laat het zich aanzien dat binnen korten tijd een half dozijn flottielje-vaartuigen van 600—800 ton daarvoor voldoende zal zijn. Deze vaartuigen geven een oefenschool en reserve voor de bemanning. Ongewenscht is het de schepen der gouvernementsmarine tot een soort tweede-rangs oorlogsschepen te maken.

Wat nu de vereischte sterkte van de vloot betreft, deze zal op niet minder dan 8 pantserschepen gesteld moeten worden en op 3 torpedobooten per pantserschip, dus 24. De verdere uitwerking der denkbeelden hier verder achterwege latende, wordt aangeteekend, dat de Kapt.-Luit. t/zee Cohen Stuart er de aandacht op vestigde, dat onze zeemacht voor algemeenen en Indischen dienst een zestal schepen telt, gebouwd op eene snelheid van 20 mijl, waarbij men sneller verplaatsing in het uitgestrekte gebied en aanvallen op de transportvloot van een vijand op het oog had. Intusschen wordt toegegeven dat sedert 1896 veel is veranderd en dat sedert dien tijd veel meer pantserschepen naar Oost-Azië zijn gezonden dan men verwachtte toen men besloot voor onze zeemacht in O.-I. betrekkelijk licht gewapende en licht beschermde kruisers aan te schaffen. Toch is er nog altijd veel voor zoodanige schepen te zeggen, omdat de vijand eerst onze zeemacht in den archipel zal moeten vernietigen, eer hij met zijne zoo kwetsbare transportvloot in zee durft steken en het duidelijk is dat dit te langer tijd zal kosten, naarmate onze schepen meer snelheid bezitten. Wat de grootte betreft, wees deze spreker op het feit, dat binnen zekere grenzen de offensieve en defensieve waarde der schepen met geringere offers verkregen wordt, naarmate de waterverplaatsing van ieder schip op zich zelf grooter is. Toegegeven wordt

dat op het oogenblik de diepte der vaarwaters van Soerabaja een grens stelt, doch de redeneering, dat deze zoo blijven moet om groote buitenlandsche schepen te weren, houdt geen steek, omdat men die toegangen met vrij eenvoudige middelen kan verdedigen.

De Kapt. Luit. t/zee W. C. J. Smit houdt vol dat onze gesmade beschermde kruisers in hun pantserdek een goede bescherming der vitale deelen bezitten en hoewel een gordelpantser niet te versmaden is, rijst de vraag of het enorme gewicht daaraan besteed niet nuttiger aangewend wordt door het opvoeren van snelheid en kolenvoorraad. Een snelheid van 14 mijl, in de praktijk gelijk 12, wordt te gering geacht. Wel heeft de groote snelheid van onze pantserdekschepen tot nog toe vele teleurstellingen opgeleverd, maar het personeel raakt thans langzamerhand beter op de hoogte. Als voorbeeld dat er vooruitgang te bespeuren is, wordt de Friesland genoemd, die na een spoedreis uit Nederland te Sabang aangekomen, aldaar de geheele bemanning verwisselde en na een verblijf van 3 maanden in Indië, naar Nederland terugkeerde en zonder te haperen 10.000 mijlen aflegde met gemiddeld 12-mijls vaart; terwijl op den ochtend van den dag van binnenkomst met vuile ketels een vollekrachtproef werd gehouden, waarbij de machines zonder moeite ± 8000 p.k. ontwikkelden. Verder waren beide heeren het eens dat torpedobooten van ± 100 ton te klein zijn uit het oogpunt van bevaarbaarheid en kolenvoorraad. Wat het verminderen van het aantal flottieljevaartuigen betreft, daarmede was spreker het eens. De heer Nijpels bestreed de opvatting dat de vijand Java zelf niet zou aantasten, omdat juist daar de kern van ons leger bijeen is, en meende dat hij zulks juist wel zou doen om den oorlog zoomin mogelijk te rekken. Bij de beantwoording werd de quaestie der snelheid door den inleider besproken, die nog steeds weinig gevoelt voor de kunst van wegloopen, omdat den strijd ontwijken het doel van een krijgsmacht niet kan zijn en wat de grootte betreft was hij sterk voor het kleinere type van schepen om niet te veel op een kaart te zetten. Tegen grootere torpedobooten werd het bezwaar gemaakt dat zij veel te kostbaar en meer kwetsbaar zijn. Het aantal van die booten moet groot zijn en daarom moeten aan de zeewaardigheid geen grootere eischen gesteld worden dan bepaald noodig is. Wat het bezwaar van den heer Nijpels betreft, al werpt de vijand zich het eerst op Java, waar voor hem de kansen op succes het ongunstigst zijn, dit maakt in de ontwikkelde wijze van optreden onzer vloot geen verschil, alleen zal de strijd dan dichter bij dit eiland gestreden worden.

Het bovenstaande overzicht is uit den aard der zaak slechts zeer onvolledig, maar het is merkwaardig dat toen reeds gezegd werd dat de tocht van het Russisch eskader duidelijk aantoont, dat bij onze scheepsmacht in den archipel geen plaats is voor kruisers, een denkbeeld dat blijkens het onderstaande later door den heer van Rossum nader is uitgewerkt.

* * *

Rodsjestvenski's vloot is het onderwerp van een opstel van den genoemden gepens. Kapt. t/zee J. van Rossum in de Februari-afl. van *de Gids*, dat vermelding verdient, wegens de groote actualiteit der quaestie. De tocht van de Russische vloot, onder bevel van admiraal Rodsjevenski, naar Oost-Azië is eene ge-

beurtenis die ook voor Nederland groote beteekenis heeft. De schrijver zet uiteen wat het volkenrecht omtrent de neutraliteit voorschrijft, maar legt tevens nadruk op de betrekkelijke waarde der volkenrechtelijke gebruiken, die geschonden zullen en moeten worden als het belang van de gemeenschap, door den vlootvoogd vertegenwoordigd, zulks eischt. De Russische Regeering die de kans niet heeft willen loopen, dat het hare oorlogsschepen niet vergund zou zijn in onzijdige havens kolen in te nemen, heeft, ook met het oog op de vereischte enorme hoeveelheid, bijzondere maatregelen genomen. Dat die eerste kans bestond was zeker, want het vraagstuk der kolenvoorziening heeft in de allerlaatste jaren geheel andere vormen aangenomen. Voorheen werd die brandstof op gelijke lijn gesteld met voedingsmiddelen, in de behoefte waarvan in de neutrale havens ook voorzien zou mogen worden. Gaf men thans bijv. te Sabang kolen om de naaste Russische haven in het verre Oosten te bereiken, dan zou zulks wel naar den letter in overeenstemming zijn met den ouden regel, doch dat zoodoende geen hulp aan Rusland verleend werd, ware niet vol te houden en Japan zou er terecht tegen protesteeren. Waar de Russische vloot zich thans door kolenschepen doet vergezellen, wenschte Japan het als een plicht van een onzijdigen staat beschouwd te zien, dat voorkomen werd dat schepen met zulk een doel zijn havens verlieten. Ook dit schijnt voortaan als juist erkend te zullen worden. Tenminste Engeland en Duitschland namen maatregelen in dien zin.

Wat nu de moeilijkheden voor ons betreft, wordt er op gewezen hoe de Russische vlootvoogd groote geheimzinnigheid betracht omtrent den te volgen weg om de rendez-vous met de kolenschepen niet bekend te maken. Die geheimzinnigheid verliest veel van haar waarde als de vloot zich vertoont op plaatsen, waaruit met vrij groote zekerheid de verdere plannen gegist kunnen worden. Daarom is het niet waarschijnlijk dat Straat Malakka of Straat Soenda doorgevaren zullen worden, maar zal de vloot wel buiten om en ten Oosten van de Philippijnen trachten te loopen. Op deze wijze zal de buitenwereld geruimen tijd onbekend blijven met de plaats, waar de vloot is en het aanvullen van den kolenvoorraad binnen de grenzen van den Indischen Archipel kunnen geschieden. Het is daarbij twijfelachtig of bijv. de Moluksche zee als Nederlandsch territoir is te beschouwen. In de geschetste onzekerheid is het hoogst onwaarschijnlijk dat de Japansche vloot den vijand tegemoet zal gaan, omdat zij ver van haar basis ook moeilijkheid met brandstof zoude hebben. Een gevecht in den Archipel is dus niet waarschijnlijk, wel is het mogelijk dat Japansche kruisers als verkenners op kolenschepen jacht maken. Het aanhouden op Nederlandsch territoir van deze zoude echter ook eene schending zijn van onze souvereine rechten door Japan; onze plicht gebiedt zulk eene handeling te voorkomen. Na onze macht van 2 pantserschepen, 4 pantserdekschepen en 6 torpedobooten vermeld te hebben, wordt het geval besproken dat de Russische vlootvoogd voornemens is in de wateren van den Indischen Archipel kolen in te nemen. Dan zal hij zich niet storen aan de herinnering onzerzijds dat zulks niet geoorloofd is. De macht om hem zulks te beletten bezitten wij niet, omdat de 4 kruisers of pantserdekschepen in een gevecht met de Russische vloot vrijwel waardeloos worden geacht. Hoewel tegen de aanwezigheid van zulke schepen bij onze vloot, erkent schrijver, dat zij nuttig zouden zijn bij het bedreigen van verbindingsliniën, doch deze

ontbreken in het onderhavige geval. Wij hebben dus (de De Ruyter, die onderweg is, buiten rekening gelaten) slechts 2 pantserschepen en 6 torpedobooten beschikbaar en dit is onvoldoende. Wel was het niet noodig een ongeveer gelijke strijdmacht tegenover de Russische te stellen, maar deze zou toch krachtig genoeg moeten wezen, om den Russischen vlootvoogd met een beteekenend verlies te bedreigen en hem te bewegen liever op andere wijze zijn kolenvoorraad aan te vullen. Er blijkt hier uit een concreet geval, dat in zekeren zin aan onze eskaders in Indië nog hooger gevechtseischen gesteld moeten worden voor de handhaving der onzijdigheid dan voor den verdedigingsoorlog.

De schrijver schetst de bezwaren die de Russische vloot ondervindt; ook dat om terug te keeren en de mogelijkheid dat zij het tijdstip wil afwachten dat Wladiwostok ijsvrij wordt. Zal zij zich hiertoe lang genoeg in den Indischen Oceaan of in den Archipel kunnen ophouden? Ook zal Rusland spoedig naar een andere haven in het Oosten omzien. Het is niet te zeggen, maar ook niet onmogelijk dat hiervoor het oog zal gericht worden op den Indischen Archipel. De omstandigheid dat ons bestuur hier op vele punten slechts nominaal is, maakt die kans niet geringer. Ook andere mogendheden hebben meer behoefte aan een pied-à-terre voor hare oorlogsschepen in Azië. Dit alles vormt een onafwijsbare eisch, dat de reorganisatie van onze zeemacht met kracht ter hand worde genomen en gebroken worde met het systeem de zaak min of meer gewijzigd gaande te houden. Daarbij mag niet geschroomd worden te laten vervallen wat zijn tijd heeft gehad.

Nevens een krachtige aansporing om het eskader in Oost-Indië op de vereischte sterkte te brengen is de onderhavige gebeurtenis ook eene ernstige waarschuwing om door uitbreiding van rechtstreeksch bestuur, krachtiger eigendomstitel te verkrijgen dan op menig punt het uitsluitend nominaal bezit ooit zal kunnen geven.

* * *

Rechtshervorming in Indië is het opschrift van een artikel van Mr. C. Th. van Deventer in hetzelde *Gids*-nummer, waarin gehandeld wordt over de voorgestelde wijziging van art. 75 en 109 van het R. R. (zie onze Jan.-afl. bl. 47 en Febr.-afl. bl. 213 en 235). De aanhef dat verscheidenheid van recht en rechtstoestand tusschen verschillende groepen van ingezetenen een verschijnsel is, dat in meerdere of mindere mate in alle overzeesche nederzettingen wordt waargenomen en dat de natuur der dingen haar medebrengt, zou aanvankelijk doen vermoeden dat de schrijver het niet bijzonder eens is met het wetsvoorstel. Dit blijkt evenwel onjuist. Na eene uiteenzetting hoe Ned.-Ind. zoowel een staalkaart van volkeren vertoont als van maatschappelijke inrichtingen, wijst hij op het belang van vereenvoudiging, met een streven waar mogelijk, tot oplossing in een hoogere eenheid, in elk geval met wegneming van alles wat twijfel en onzekerheid kan veroorzaken. Na een historisch overzicht van hetgeen er in die richting gedaan is en hoe daarbij veelal de godsdienst het criterium was, wordt er gewezen hoe dit niet meer houdbaar werd, toen men genoodzaakt was bij de wet van 19 Mei 1899 voor Japanners een uitzondering te maken.

Vervolgens wordt aangetoond welke „wettelijke anarchie" vooral op het

gebied van het privaatrecht ontstaan is en hoe sedert 1892, toen Min. v. Dedem de „Staatscommissie tot herziening van de Indische wetgeving op privaatrechterlijk gebied" in het leven riep, maatregelen daartegen zijn beraamd. De stelsels voorgestaan door Minister Cremer en door den tegenwoordigen Minister worden toegelicht. De wijze, waarop Mr. Carpentier Alting zich van zijn taak kweet, wordt voortreffelijk genoemd, in alle opzichten lofwaardig. Daarmede wordt echter niet gezegd, dat de resultaten van zijn arbeid de juistheid van de door hem, ingevolge de opdracht, ingeslagen weg boven twijfel stelden. Als ook elders met dezelfde voortvarendheid gewerkt werd, zou een groote rechtsverscheidenheid ontstaan, die gedoemd zou zijn dit te b l ij v e n. Ontelbare conflicten tusschen de verschillende landrechten waren te voorzien en daarom kan het beginsel van specialisatie de grondslag niet zijn voor de hervorming des rechts. In verband daarmede wordt het denkbeeld van Mr. J. A. Nederburgh besproken, die zich een „algemeen indisch recht" voorstelt, veel ruimte overlatende tot toepassing van plaatselijke adat. Hoe vernuftig gevonden en uitnemend toegelicht, de overtuiging blijft toch dat men een meer eenvoudige en practische oplossing moet zoeken, door het Europeesche recht als richtsnoer te kiezen.

In het derde gedeelte van het artikel wordt herinnerd aan „de klinkende volzinnen" der Troonrede van 17 Sept. 1901 betreffende de herziening der rechtspraak over de Inlandsche Christenen en hoe ten slotte de „christelijke regeering" in tegenstelling met haar vrijzinige voorgangster zich n i e t heeft bepaald tot bijzondere regelen in het belang van deze, doch streeft naar eene algemeene rechtshervorming, waarvan de verbetering van de positie der inlandsche Christenen slechts een onderdeel uitmaakt.

Die voorstellen besprekende, zullen zij iederen onbevooroordeelde eerbied afdwingen. Bij de beoordeeling zal men dit moeten doen naar de grondgedachten en dan is de conclusie van den schrijver, dat de hier bedoelde ontwerpen aan de gestelde voorwaarde voldoen. Wat nu het gewoonterecht, de adat, betreft, dit kan voor bepaalde streken bevestigd worden, zooals bijv. in ons land het B. W. het in Groningen gebruikelijke „recht van beklemming" eerbiedigde. Vastlegging van aan de adat ontleende voorschriften in het geschreven recht is niet uitgesloten, doch bij voorkeur als het mogelijk is ten aanzien van een bepaalde bevolkingsgroep van het geheele rechtsgebied. Overigens is het beter het meer plooibaar ongeschreven gewoonterecht te laten voortbestaan. Wie zich aan dat gewoonterecht wil onttrekken kan dit doen door gebruik te maken van de groote grondgedachte, die aan het nfeuwe ontwerp ten gondslag ligt, n.l. de bevoegdheid van vrijwillige onderwerping aan het gemeene recht.

Daarentegen zal volgens de nieuwe lezing de mogelijkheid om het gewoonterecht ter zijde te stellen wegens strijdigheid met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid den rechter niet meer openstaan. Dit wordt in hoofdzaak gegrond op de omstandigheid dat dit „toetsingrecht" vooral te pas kwam bij het strafrecht, wat nu naar westersch model is ingericht. Al hebben zich gevallen voorgedaan dat zulk een recht nuttig zou zijn, de schrijver kan zich met de weglating vereenigen, daar dit ongetwijfeld tot zekerheid aanleiding geeft. Onder de aanmerkingen op het ontwerp is de vraag te rangschikken waarom de veelzinnige uitdrukking

„godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken" is behouden en niet eenvoudig in „gewoonterecht" veranderd. Een andere opmerking is de redactie van art 76 dat de rechtspraak berusten zal op algemeene verorderingen, in plaats van daarin te zijn samengevat; alsof er geen recht bestond buiten de rechtspraak. Voorts wordt bezwaar gemaakt tegen de wijze, waarop het beginsel der „vrijwillige onderwerping" wordt omschreven, omdat daarin weder het woord Europeanen voorkomt en daarmede de verdeeling der bevolking in hoofdgroepen in gevaar wordt gebracht. Eindelijk wordt er op gewezen dat, zoolang de splitsing der ingezetenen in naar den landaard onderscheiden hoofdgroepen wordt behouden, en de overgang van de eene in de andere groep niet anders dan bij uitspraak van de hoogste macht kan geschieden, het bevreemding wekt dat het nieuwe art. 109 het thans voor vreemde Oosterlingen mogelijk maakt door een persoonlijke daad zoo publiek- als privaatrechtelijk op één lijn met Europeanen te komen. (Dit geval van den Christen geworden Chinees werd ook reeds door den heer Gunning opgemerkt, zie onze vorige afl. bl. 223). Het kiezen van de rechtsbehoefte in plaats van den godsdienst als criterium ter beslissing der vraag of iemand tot de categorie van Europeanen, van inlanders of van vreemde Oosterlingen zal behooren, wordt een „voortreffelijke vondst" genoemd, doch de hoop uitgesproken dat in twijfelachtige gevallen eene wetenschappelijke beslissing zal worden verkregen, door alleen de rechterlijke macht tot die beslissing bevoegd te verklaren. De rechter zal mede uitspraak hebben te doen in het geval bedoeld in art. 109, waar het de vraag is of iemand, behoord hebbende tot de niet-inlanders, zich in de inheemsche bevolking heeft opgelost, omdat deze vraag dikwijls zeer moeilijk zal zijn te beantwoorden. Eindelijk wordt nog gevraagd of de Japanners in art. 109 wel op hun plaats staan. De schrijver haalt eenige frappante staaltjes aan, waaruit blijkt dat er inderdaad een wezenlijk onderscheid bestaat tusschen hun familierecht en het onze.

Alles te zamen zou Mr. v. D. ongaarne zien dat zijn critiek den indruk achterliet alsof zijne ingenomenheid met de ingediende wetsontwerpen slechts matig ware en, zeker om dien indruk weg te nemen, eindigt hij met hulde te brengen aan den moed van den niet-rechtsgeleerden minister, die de verantwoordelijkheid voor deze ingrijpenden wetgevenden arbeid dorst te aanvaarden.

* * *

Japanners in de Soeloe-zee. Volgens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Febr. j.l. had Amerika ter handhaving van de neutraliteit der Philippijnsche eilanden aldaar een macht bijeen van twee slagschepen, een monitor, drie pantserdekkruisers, twee kanonneerbooten en een achttal torpedobooten, ongerekend een achttal kleine kanonneerbooten, indertijd op de Spanjaarden veroverd. Deze macht staat onder bevel van den Schout-bij-Nacht Stirling, die een kruiser-smaldeel langs den Archipel laat patrouilleeren in verband met het signaleeren van Japansche schepen bij Laboean, in Straat Soenda en elders en met het gerucht dat de Japanners het oog hebben op een paar eilandjes in de Soeloe-zee, waarvan Amerika en Engeland elkaar het bezit betwisten. Blijkbaar worden hiermede bedoeld de eilanden waarvan melding werd gemaakt in de *Ind. Gids* van 1903 II, blz. 1407.

* * *

Ons optreden op Sumatra. In het *Alg. Handelsblad* van 4 Febr. j l. wordt onder het opschrift: „De gevolgen van ons „imperialisme" op Sumatra" gewezen op het feit dat gaandeweg de onafhankelijke binnenlanden aldaar onder ons bestuur gebracht worden en dat dit noodig is, zoowel om onze rechtstreeksche onderdanen tegen aanvallen en rooftochten uit die streken te beschermen, als om aan de anarchie aldaar een eind te maken. In zooverre is het ook onze plicht. Dit wordt weer bevestigd door eene correspondentie opgenomen in de *Sumatra-Post* betreffende de betere toestanden, die op de Bataksche hoogvlakte zijn ingetreden na het doortrekken van de colonne de Graaf.

Vlak onder dit artikel vestigt hetzelfde blad de aandacht op de Mentawei-eilanden waar weer een Maleische handelsprauw is aangevallen en eenige opvarenden vermoord zijn. Het blad vindt het bedenkelijk dat men naar aanleiding daarvan leest dat in de Padangsche bladen van gouvernementswege geadverteerd zou zijn, dat het Bestuur zich niet aansprakelijk kon stellen voor eventueele herhalingen van dergelijke moordpartijen en dat van haar ook geen hulp was te verwachten. Het blad ziet daarin een bewijs van kleinmoedigheid en vraagt waar het heen moet als het Bestuur aldus zijn onmacht belijdt. Het zoude dezelfde houding zijn van blauw-blauw laten om soesah te vermijden welke jarenlang tegenover de binnenlandsche grensstaatjes is gevolgd. Al wordt erkend dat niet alles tegelijk kan gedaan worden, zoo heeft het blad toch hoop dat met die „politiek" van onthouding, waar optreden eenvoudig plicht is, nu eindelijk gebroken worde.

Het wil ons voorkomen dat die gevallen niet gelijk staan. Voor zoover wij weten doen de Mentawei-bewoners de lieden van het vasteland volstrekt geen overlast aan. Komen deze echter den eilanders overlast aan doen en zijn deze hun eigen rechter, dan moeten zij getuchtigd worden? Wie weet wat de opvarenden van die handelsprauw uitgevoerd hebben, want men is het er over eens dat de bevolking der eilanden een goedaardig slag menschen is. (Zie onze revue in de laatste Nov.-afl. bl. 1706.).

* * *

In memoriam W. P. D. de Wolff van Westerrode. In de Jan.-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* wijdt de heer C. J. Hasselman eenige hartelijke woorden aan de nagedachtenis van dezen uitnemenden ambtenaar, laatstelijk tijdelijk belast met de betrekking van Hoofd-inspecteur van den Pandhuisdienst. Op 13 Juli 1857 te Koudum in Friesland geboren, kwam hij na volbrachte studiën op 26 Oct. 1878 in Indië en werd, na te Buitenzorg een cursus aan de landbouwschool doorloopen te hebben in het daaraan volgende jaar als ambtenaar ter beschikking in de Preanger geplaatst, bij de bestrijding van de veepest. Kort daarop benoemd tot aspirant-controleur in Banjoemas, was hij in 1882 controleur 2e klasse en in 1887 secretaris van Probolingo. Zijn gezondheidstoestand noopte hem tot een langdurig verlof naar Nederland en toen hij in 1892 als secretaris van Pekalongan werd aangesteld, was het weder zijn gezondheidstoestand die hem noodzaakte tot eervol ontslag uit zijne betrekking. In het laatst van 1893 ter secretarie werkzaam gesteld, werd hij in Maart 1896 assistent-resident van Poerwokerto, waar hij de gelegenheid vond al zijn krachten te wijden aan de ontwikkeling van deze in opkomst zijnde afdeeling en gaf hij zich vooral veel

moeite voor de onder zijn voorganger, den heer E. Sieburgh opgerichte, inlandsche credietbank. Dit deed hem zijn studie in het bijzonder op het landbouwcrediet vestigen, waaromtrent hem een speciaal onderzoek werd opgedragen. Tevens werd ook de oprichting van gouvs.-pandhuizen ter hand genomen en in Dec. 1901 onder zijn leiding te Soekaboemi de eerste practische proef genomen. Deze gaf aanleiding tot de uitbreiding dezer bemoeienis en einde 1903 werd de Wolff van Westerrode met de waarneming van de betrekking van tijdel. hoofdinspecteur belast. Zijn diensten werden gewaardeerd door eene op 31 Aug. 1903 gevolgde toekenning van het ridderkruis van den Ned. Leeuw.

De overledene wordt ons geschetst als iemand, die bij groote geestesgaven, ijver en toewijding te kampen had met een wankele gezondheid, die hoewel meenende het leven slechts van de nuchtere wijze te bezien, inderdaad een idealist was. Daardoor moest hij niet zelden teleurstelling ondervinden, maar juist dat idealisme, zijn groot vertrouwen in de toekomst, gaf hem de kracht zich daarover heen te zetten en zijn arbeid met nieuwen moed te hervatten. Mag men de berichten in de dagbladen gelooven dan heeft toch die moed hem in een onbewaakt oogenblik van lijden begeven. Dit is dan een reden te meer om op dit leven van strijd en lijden weemoedig terug te zien. Met hem is, zooals de heer H. ten slotte zegt, een liefhebbend echtgenoot en huisvader, een uitnemend landsdienaar en een trouw vriend heengegaan.

* * *

De Indische Postspaarbank. In het *Alg. Handelsblad* van 8 Februari jl. wordt ons zeer terecht opgemerkt dat in de revue der vorige afl. bl. 358 de inhoud van het eerste gedeelte van een artikel over de Indische Postspaarbank, voorkomende in het *Hbl.* van 16 Dec. jl., verkeerd is teruggegeven. Uit de cijfers van de Nederlandsche Postspaarbank was de conclusie getrokken dat de welstand der bevolking in Nederland in de laatste tientallen jaren belangrijk is toegenomen (per hoofd der bevolking was in 1860 niet meer dan *f* 1.66, nu *f* 34.40 ingelegd.) Maar de cijfers toonen óók aan, dat gedurende de v o o r a f g e g a n e halve eeuw de ontwikkeling van het spaarbankwezen zeer langzaam is geweest. Door in plaats van voorafgegane bij vergissing l a a t s t e te schrijven, hebben wij het betoog van den schrijver onrecht aangedaan.

Vervolgens had het blad nog gesproken over den in Indië geuiten aandrang om door belangrijke verhooging der te vergoeden rente meer inleggers te lokken; hetgeen onvermeld bleef omdat wij reeds vroeger hadden vermeld 1904 II bl. 1719) dat de bank zonder verlies niet meer geven kan.

Ten slotte wordt door het *Hbl.* gewezen hoe het aantal inleggers in de Indische postspaarbank bij het einde van het vorige jaar 14309 bedroeg, tegen 12675 bij den aanvang des jaars, alzoo eene niet onbelangrijke toeneming, die het vertrouwen op de toekomst verhoogt.

* * *

Onze goede Hollandsche taal. In hetzelfde nummer van 8 Febr. jl. wordt er door het *Alg. Handelsblad* aanmerking op gemaakt dat de Regeering nu weder aan den mijningenieur Wing Easton vergund heeft eene verhandeling over de geologie van een deel van Borneo (groot 542 bl. met atlas) in het Duitsch

te schrijven, als wetenschappelijk deel van het Jaarboek van het Mijnwezen in N.I. Wie het boek laat inbinden, heeft een Duitsch werk, doordien dan de omslag vervalt. Het argument is natuurlijk weer de beperkte lezerskring en een beroep wordt gedaan op de Fransche vertaling, die van het werk van Dr. Verbeek over Krakatau is verschenen. Het *Hbl.* betreurt de toestemming, meent dat ambtenaren, in dienst der Nederlandsche regeering de Nederlandsche taal niet behooren te verloochenen en vraagt waarom de oorspronkelijke uitgave, als men zulks noodig acht, niet door eene vertaling wordt gevolgd. De betrekkelijk weinige meerdere kosten daarvan zou de Regeering zich moeten getroosten, die met alle zorg voor de handhaving van onze taal heeft te waken.

Zooals blijkt uit onze revue van 15 Juli 1903 (bl. 1201) is deze zaak reeds meermalen ter sprake gekomen.

* * *

Klachten over het Indische leger en de werving. In een ingezonden artikel getiteld „Bezuiniging ten koste der weerbaarheid onzer Koloniën", voorkomende in het *Vaderland* van 9 en 10 Febr jl. wordt misplaatste zuinigheid bij de werving besproken als de oorzaak van een onvoldoend aantal Europeesche militairen in Indië. De noodzakelijkheid wordt betoogd het handgeld van *f* 200 op *f* 400 te brengen. Als er bezuinigd moet worden dan wil deze schrijver het op de pensioenen doen, speciaal de militaire, waar hoogere ambten, zelfs geheel achter de schrijftafel verkregen, zooals kolonel bij de militaire administratie, slechts twee jaar bekleed behoeven te zijn om het aan dien rang verbonden pensioen te verkrijgen, terwijl dit bijv. bij residenten eerst na 5 jaar het geval is. Tot de werving terugkeerende is de slotsom van het eerste artikel: verdubbel het handgeld en neem de ongepaste beknibbelingen weg, die het reëngageeren van oud-militairen belemmeren. In het tweede gedeelte van het artikel wordt de soldij van den infanterist te laag geacht. Dat de cantinefondsen bloeien is geen bewijs van het tegendeel, want elk Indisch officier weet dat de groote verteringen aldaar in hoofdzaak te danken zijn aan reëngagementsgelden, riddersoldijen, soldijafrekeningen, enz. van het geringe zakgeld, waarvan vaak nog 25% gekort wordt wegens schuld aan den lande, moeten nog allerlei dingen af, als in het hospitaal vergoeding voor het breken van een medicijnkopje, poetsgerij, zeep, garen, enz. enz. en er wordt gevraagd hoeveel er dan voor jenever overschiet. (Hieruit blijkt dat de schrijver geen afschaffer is). Voorts wordt er op gewezen dat handdoeken, nachtbroeken en kabaja's op het kleeder-tarief ontbreken en dat deze artikelen toch geen weelde zijn. Evenzoo wordt het niet billijk geacht dat een spaarzaam soldaat, die minder schoeisel noodig heeft, dit wel aan het gouvernement mag inleveren, doch slechts tegen de halve tariefswaarde. Op zeereizen binnen den archipel worden geen hangmatten verstrekt, al duren zulke reizen ook 12 à 14 dagen. Eindelijk wordt gereleveerd dat de onderofficieren in Nederland hooger pensioen genieten dan hun ranggenooten in Indië.

Nagenoeg gelijktijdig gaf de *Nieuwe Courant* van 10 Feb. j.l. een uittreksel uit de *Kölnische Zeitung*, waarin wordt vermeld hoe een ongenoemde schrijver in het tijdschrift *Deutschland* (Berlijn, C. A. Schwetschke u. Sohn) de Duitsche

soldaten aanwerving voor Nedorl. Indië, wil vervangen door kolonisatie in Duitsch Zuidwest-Afrika. Hij beweert dat er minstens 2000 Duitschers waaronder nauwelijks 20 officieren, bij ons leger in Indië zijn en haalt dan nog eenige oude verhalen op van misbruiken, die bij de werving te Harderwijk met papieren, enz. plaats zouden hebben en het afhandig maken van het handgeld door zielverkoopers.

De *N. Ct.* merkt daarbij o. a. op dat bedoeld aantal Duitschers thans 1268 bedraagt, waarvan slechts 6 officieren zijn, benevens 7 onderluitenants en 6 dienstdoend officier. Dit echter slechts terloops, doch met kracht wordt opgekomen tegen de onjuiste voorstelling alsof de menschen te Harderwijk in den regel het offer van valsche voorstellingen zijn en de logementhouder waar zij hun intrek nemen, bij de aanwerving zulk een gewichtige rol speelt. Daartoe wordt nog eens gewezen op de behandeling van buitenlanders aldaar, waarover reeds iets gezegd is in onze revue van jaarg. 1904 I, bl. 892. Het blad doet zulks uitvoerig en geeft ook nog een blik op de wijze, waarop den officiersrang kan bereikt worden, omdat het er tegen op wil komen dat de schrijver bovenbedoeld ter aanbeveling van de bedoelde kolonisatie het noodig acht den goeden naam van ons leger in discrediet te brengen.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Een en ander over de Duitsche koloniale politiek en over de bezittingen van het Duitsche Rijk buiten Europa, bizonderlijk die in Melanesië en Micronesië, bijeengebracht door C. F. Zeeman, gep. O. I. Ambtenaar. — Amsterdam. J. H. de Bussy, 1904.

Hoewel wij Nederlanders op het stuk van koloniaal beheer eene rijpe ervaring hebben, is het toch wenschelijk ons, althans in breede trekken, op de hoogte te houden van hetgeen door andere koloniale mogendheden wordt verricht. Voor zoover de herinnering van den schrijver reikt werd er destijds aan de Delftsche instelling niets gedaan aan vergelijkende koloniale studie. Ook onder de Leidsche colleges voor asp. Ind. ambtenaren vindt hij wel een voor volkenrecht vermeld, doch geen afzonderlijk voor koloniaal recht in de verschillende gedaanten, waaronder het zich voordoet. Overtuigd van het nut om althans een algemeenen indruk te krijgen van de toestanden in de vreemde koloniën, die onze Oost omringen, meende de schrijver in de lijn zijner vroegere werkzaamheid nuttig te zijn door hieromtrent iets mede te deelen. Zijne keuze viel inzonderheid op de Duitsche bezittingen, omdat deze op Nieuw-Guinea aan de onze palen en omdat hij een uitgangspunt vond in een geschrift van Karl, Freiherr von Stengel, professor in de rechtswetenschap te München,[1]) dat aanvankelijk verschenen in den jaargang 1887 der „Annalen des Deutschen Reichs", twee malen werd omgewerkt en onder den titel „Die Deutschen Schutzgebiete, ihre rechtliche Stellung, Verfassung und Verwaltnng," achtereenvolgens in de jaargangen 1889 en 1895 van hetzelfde periodiek opnieuw werd uitgegeven en in 1901 werd gevolgd door een nieuw opstel: „Die Rechtsverhältnisse der deutschen Schutzgebiete," hetwelk de vorige aanvult. Het was te omslachtig om deze lijvige verhandelingen in zijn geheel te vertalen en de schrijver heeft zich daarom in het wedergeven der denkbeelden beperkt, doch de gegevens bijgewerkt en aangevuld.

In de inleiding wordt de geschiedenis van het ontstaan der Duitsche koloniën in algemeene trekken nagegaan en in het tweede hoofdstuk zijn mededeelingen opgenomen omtrent het ontstaan van elk der Duitsche bezittingen afzonderlijk. Merkwaardig is het om te lezen hoe door particulier initiatief het Duitsche Rijk als het ware, ondanks zichzelf, in de koloniale avonturen is medegesleept. Zoo verwierf de Bremer koopman Lüderitz in der tijd Angra Pequena in Z.-W. Afrika en verzocht den steun van het Rijk voor het vestigen van een factorij. Toen Engeland ging beweren dat eene gezags-

[1]) In ons land bekend als afgevaardigde van Duitschland ter Haagsche Vredesconferentie.

vestiging van eenige vreemde mogendheid aldaar met Engelands aanspraken zou strijden, hoewel dit land daar destijds geen souvereiniteitsrechten uitoefende, werd in 1884 deze vestiging onder Duitsche bescherming gesteld. Eveneens had men aan de Westkust ter hoogte van de Slavenkust en de Biafra-baai reeds lang factorijen van Bremer en Hamburger kooplieden. Toen in 1883 Frankrijk en Engeland in die buurt hunne bezittingen onderling afbakenden, vond de Duitsche regeering hierin aanleiding om aan de Hanzesteden te vragen of zij ook wenschen koesterden in het belang van hun handel ter Westkust van Afrika. Op aandrang van Hamburg werd toen Dr. Nachtigal gezonden om in die buurt een kuststrook machtig te worden en zoo kwam men in het bezit van het Togo-gebied en van Kameroen, waar men ten slotte wel genoodzaakt was beslist tegen de Engelsche invloeden op te treden. Op de Oostkust van Afrika was het de Vereeniging voor Duitsche kolonisatie, die door haar vertegenwoordiger, Dr. Karl Peters, bij verdrag met inlandsche vorsten een gebied van circa 2500 □ geogr. mijlen wist machtig te worden tusschen het sultanaat Zanzibar, de oostkust en het Tanganyika-meer, en ten behoeve daarvan om de bescherming van het Duitsche Rijk verzocht. Deze bescherming werd bij een z.g. „Schutzbrief" des keizers van 27 Febr. 1885 verleend. Dit eerste stuk van die soort wordt vertaald wedergegeven en voorts vermeld hoe later het Witoe-gebied en de kuststrook met het voorliggende eiland Mafia in het bezit van Duitschland kwamen.

Doch ook elders, namelijk op talrijke eilanden van den Stillen Oceaan waren Duitsche belangen in het spel. Toch zou de Duitsche regeering zich niet zoo spoedig tot tusschenkomst hebben laten verlokken, als niet de Australische koloniën Engeland hadden trachten te bewegen om bezit te nemen van Nieuw-Guinea en van de overige nog onafhankelijke eilanden van den Stillen Oceaan, op grond dat gansch Australië van rechtswege tot die koloniën gerekend behoorde te worden. Om de Engelschen voor te zijn, werd door de Duitsche Handels- en Plantage Mij. in het voorjaar van 1884 de reiziger Dr. Finsch uitgezonden om te trachten landbezit te verwerven en met de bestaande factorijen een koloniale machtsfeer in het leven te roepen, waarbij van hooger hand bescherming verzocht werd.

Dit gaf aanleiding tot de oprichting der Nieuw-Guinea Cie. op 17 Mei 1885 waaraan een keizerlijk charter verleend werd, waarvan de zakelijke inhoud wordt medegedeeld. In dit hoofdstuk worden ook de andere nieuwe bezittingen kort beschreven, inclusief Kiautchou, waarvan het pachtcontract van 99 jaar door Von Stengel rondweg een vermomde afstand wordt genoemd.

In het derde hoofdstuk wordt de rechtsgeldigheid van Duitschlands aanspraken op de overzeesche bezittingen van dat Rijk besproken. Daarbij wordt door Prof. von Stengel van een zevental praemissen uitgegaan, die nader zijn ontwikkeld en in de eerste plaats handelen over de inbezitneming van onbeheerd land, waarbij sedert het tot stand komen van het Congo-verdrag (26 Febr. 1885) de eisch op den voorgrond is getreden dat voor zulk een bezitsuitoefening met merkteekens of tijdelijk bezetten niet volstaan kan worden. Hierin ligt waarschijnlijk de verklaring van onze tegenwoordige vestiging op Nieuw-Guinea. Voorts dat een staat, die niet zelf te gronde gaat zijn koloniën alleen verliezen kan door afstand bij verdrag, bijv. na een oorlog. Wat het sluiten van verdragen met inlandsche vorsten betreft, als deze beschouwd

kunnen worden het opperste gezag te vertegenwoordigen, dan wordt alleen een protectoraat verkregen, anders een souvereiniteitsrecht. Eindelijk kunnen ook maatschappijen en particulieren onbeheerd land in bezit krijgen zoo door verdrag als door occupatie.

Terwijl de verdragen met andere mogendheden om elkanders invloedsferen te eerbiedigen, nog geen titels van bezit op het onbeheerde land vormden, golden als zoodanig alleen de feitelijke inbezitneming, dan wel contracten met hoofden van inlandsche staatsbesturen. De Duitsche regeering heeft blijkbaar aanvankelijk geen duidelijke voorstelling van de draagwijdte, zoo staats- als volkenrechtelijk, van hare koloniale bemoeiingen gehad en het is daar vermoedelijk aan toe te schrijven dat er nog steeds van „Schutzgebiete" gesproken wordt, die echter wel te onderscheiden zijn van protectoraten en thans niets anders zijn als eigenlijke koloniën, die als overzeesche provinciën van het Duitsche Rijk aan de souvereiniteit daarvan onderworpen zijn. Deze definitie leidt in het 4e hoofdstuk tot de beschouwing der publiek-rechtelijke positie van die koloniën. Daar de Rijksgrondwet geen afzonderlijke koloniën kent, staan zij geheel onder het gezag van den Keizer, die het Rijk volkenrechtelijk vertegenwoordigt (art. 11). Na vele wijzigingen is een koloniale wet tot stand gekomen, waarbij de rechtstoestand der Duitsche koloniën geregeld wordt en waarvan zoowel de nieuwe redactie, als de vroegere varianten worden behandeld. Eigenaardig zijn de juridische finesses waartoe de bestaande verhoudingen aanleiding geven: Volkenrechtelijk de koloniën behoorende tot het rijk, doch daar zij niet in art. 1 der Grondwet genoemd zijn, geen integreerend deel, dus in sommige opzichten een binnenlandsch buitenland, buiten medewerking van Bondsraad en Rijksdag weer prijs te geven, enz. Liefhebbers van Staatsrecht mogen zich hierin verdiepen, alsook in de rechtspositie der inwoners, die in vier categoriën verdeeld worden.

In een vijfde hoofdstuk worden de koloniale maatschappijen besproken en in het zesde worden de wetgeving en het bestuur meer in bijzonderheden nagegaan.

In zijn naschrift zegt de schrijver dat hoewel politiek en bestuurszaken door velen tot de „droge" onderwerpen worden gerekend, hij als oud-ambtenaar bij het doorloopen van de stukken, waaruit hij zijne compilatie samenstelde, meermalen gestuit is op feiten en omstandigheden, die zijne belangstelling gaande maakten. Zoo, het reeds ingesteld zijn van eene administratieve rechtspraak, het mogelijk maken van gemeentelijke verbanden en de eenvoud waarmede het Centraal gezag zich zelf, in den vorm van den Kol. Raad, en den hoogsten gezaghebbers in de koloniën, in den vorm van Gouv.-Raden, de medewerking van het particulier element heeft weten te verzekeren. De schrijver maakt dan nog eenige vluchtige vergelijkingen met onze koloniale toestanden en al is er in de Duitsche politiek ook niet alles te prijzen, hij gelooft toch dat er voor ons ook nog wel wat uit te leeren is. Terwijl hij anderen opwekt om den zin voor vergelijkende nasporingen op dit gebied levendig te houden, heeft hij blijkbaar zelf in die richting een te waardeeren bijdrage geleverd.

Nasihat Dokter. Memiara Mata. Dikarang dengan memperhatikan boekoe Prof. Dr. O. Eversbusch oleh Abdul Rivaï Doctor-Djawa, sekarang Candidaat-arts di sekola tinggi, Amsterdam, d. i.:
Raadgevingen van den doctor. De verzorging van het oog. Naar het werk van Prof. Dr. O. Eversbusch, door Abdul Rivaï (vroeger) doctor-djawa (inlandsch geneeskundige), thans, candidaat-arts aan de Amsterdamsche Hoogeschool.

Wat ons in dit boekje vooral treft is, dat de inhoud veel meer over andere zaken handelt, dan over de zorg voor het oog. Wel wordt na elke afdwaling van het chapitre gezegd, dat dit of dat ook voor de oogen zoo slecht is, maar het verband is dikwijls ver te zoeken.

Zoo leest men op blz. 10:

„Alle spijzen behooren zuiver, (rein) en goed gekookt te zijn; want ongaar en onrein eten doet parasieten in het oog ontstaan."

Blz. 12: „Hij die schoenen wil dragen, moet ze niet te nauw nemen, want zulke schoenen belemmeren den bloedsomloop. Belemmering van den bloedsomloop veroorzaakt constipatie en die kwaal is oorzaak, dat het bloed te veel naar de oogen gaat (lebih banjak menghilir kemata). Omdat de aderen in het oog van volwassenen of kinderen niet of nog niet in staat zijn de kracht van den bloedstroom te volgen (te weerstaan?) (beloem tjakap menoeroetkan kekoeatan darah) barsten ze, zoodat er bloed in het oog wordt uitgestort en blindheid het gevolg is."

Blz. 18. „Ook moet niet worden vergeten de tanden van het kind te reinigen, opdat zijn maag (peroetnja) gezond zij. Een maag die niet gezond is, is dikwijls de oorzaak van oogziekten."

En zoo zijn er vele passages zelfs geheele bladzijden (b.v. blz. 8 en 9), die met de verzorging van het oog al heel weinig te maken hebben.

Het nut van een boekje als dit, voor Indië, waar het aantal geneeskundigen in verhouding tot de bevolking zoo gering is en waar zoo met de regelen der gezondheidsleer wordt gespot, zal wel niemand ontkennen en wij hopen dan ook dat de heer Abdul Rivaï zich niet tot deze eersteling zal bepalen.

Hij houde dan echter in het oog dat zulke „vlugschriften", om in veler handen te komen en nut te stichten, beknopt en goedkoop moeten zijn en met vermijding van alles wat naar geleerdheid zweemt, geschreven in eene eenvoudige, ook voor weinig ontwikkelde inlanders, begrijpelijke taal.

Het boekje is gedrukt bij G. J. Thieme te Nijmegen en wordt uitgegeven (dikeloearkan) door den schrijver. De prijs is niet opgegeven.

H.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

TIBET-MOEILIJKHEDEN.

Zooals in den voorgaanden jaargang (II bl. 1920) gezegd is, had de Dalaï-Lama vóór de komst der Engelschen de stad Lhassa verlaten en volgens sommigen zich naar Oerga begeven. Dit schijnt werkelijk het geval te zijn.

Oerga ligt in Chineesch Mongolië ongeveer 300 K. M. bezuiden Kiachta in Siberië en is met Lhassa en Sjigatse een der drie hoofdbolwerken van het noordelijk Boeddhisme, dat zijne belijders bij tientallen van millioenen telt. In de *Nieuwe Courant* van 16 Nov. j.l. kwamen eenige bijzonderheden omtrent die plaats voor, afkomstig van een Nederlander, die er in de maand Juni 1904 een dag of vijf vertoefde. Deze zegsman, die te voren in ons Indië o. a. Atjeh en Merauke op Nieuw-Guinea had bezocht, was te paard dwars door de woestijn van Gobi van Peking over Kalgan en Oerga naar Wresjne Oedinsk in Rusland (180 K. M. benoorden Kiachta) gereisd. Dank zij de medegenomen introductie, genoot onze reiziger veel beleefdheden van de Russen. De Russische consulaire ambtenaren, die hun standplaats hebben in steden als Oerga en andere plaatsen in Mongolië zijn lieden van groote bekwaamheid. Zij oefenen een machtigen invloed uit en laten zich geducht gelden. Hoever hun invloed strekt, blijkt wel uit het feit dat in deze z. g. „Chineesch"-Mongoolsche streken de Russische roebel als munteenheid geldt en men met het Russisch uitstekend terecht komt. Eigenaardig is het dat aldaar ook klompjes goud en zilver als betaalmiddel dienst doen, die zelfs door de Russisch-Chineesche bank als zoodanig worden aangenomen met bepaling der waarde naar het gewicht. Bij zijn bezoek werd de Russische Consul, zoomin als de Groot-Lama van Oerga door den Nederlander aangetroffen, doch wel bracht hij met een Rus een bezoek aan den voornaamsten Boeddhatempel, welke evenals die te Lhassa van eene onbeschrijflijke vuilheid en vettigheid is. Toch was het reusachtige koperen Boeddhabeeld, dat bijna verborgen onder afhangende draperieën, met zijn bovenlichaam oprijst tot eene hoogere verdieping, wel indrukwekkend. Een poging om een trap op te klimmen, ten einde ook het hoofd te bezichtigen werd door de priesters verijdeld. Oerga wemelt van kloosters, en daardoor van monniken, die de bevolking uitzuigen. Deze is dan ook arm; de mannen zijn het best te kenschetsen als soldaat-veehoeders, terwijl de vrouwen er niet zulk een ondergeschikte rol schijnen te vervullen, als sommige schrijvers wel beweren. Dit zoude uit hare wijze van optreden, praten en bevelen geven, blijken. Evenals te Lhassa bestaat te Oerga de afschuwelijke gewoonte de Hoofd-Lama's op jeugdigen leeftijd van kant te maken, doch ook hier was de tegenwoordige

den dans ontsprongen en over de dertig jaar oud, een man van grooten invloed doch slecht levensgedrag. Volgens de heilige Lamaïstische boeken zou deze Lama de laatste zijn die te Oerga zal worden gereïncarneerd. Wat er na zijn dood gebeuren zal wisten de Russiche zegslieden niet; maar er wordt verband gezocht tusschen deze overtuiging en de komst van den Dalaï-Lama van Lhassa aldaar, die hem zou kunnen vervangen, waardoor de profetie der heilige boeken zou uitkomen.

Volgens een bericht dat het eerst is opgenomen in een te Warschau verschijnende courant, als afkomstig van een correspondent te Oerge, is inderdaad op 27 Nov. jl. de Dalaï-Lama op die plaats aangekomen. De uit Lhassa gevluchte kerkvorst was vergezeld van een gevolg van duizenden personen, zijn bagage werd gedragen door een 200-tal kameelen. De inwoners van Oerga waren lang reeds voorbereid geweest op de komst van den verjaagden Tibetaan. Niettegenstaande de felle vorst waren de Chineesche en Mongoolsche autoriteiten, de Boeddhistische geestelijkheid en een escorte Chineesche troepen den Dalaï-Lama tot mijlen ver buiten de stad tegemoet gegaan. Ook meer dan 20,000 inwoners van Oerga.

De komst van den Dalaï-Lama werd den burgers van Oerga kenbaar gemaakt door een salvo kanonschoten. De heilige man nam zijn intrek in een paleis, dat speciaal voor hem in gereedheid was gebracht, en waar de hoogstgeplaatste priesters en leeraren plegen bijeen te komen. Van alle kanten stroomen de pelgrims naar Oerga; duizenden en duizenden Boeddhisten willen den Dalaï-Lama hun hulde betuigen. Onder hen bevond zich ook de hoofdlama van Oost-Siberië, Eretoejef, die van de Russische autoriteiten toestemming had ontvangen om zich bij de pelgrims aan te sluiten. Ofschoon de etiquette der Boeddhistische priesterwereld het niet goedkeurt, dat een Europeaan tot den Dalaï-Lama wordt toegelaten, werd een Russisch ambtenaar door den Lama in audiëntie ontvangen.

Het weekblad „India" van 27 Jan. bespreekt dit bericht en meent dat de ten gehoore ontvangen Rus een Europeaan is geweest, omdat er gezegd wordt dat de samenkomst plaats had, „hoewel de etiquette van het hof van den Dalaï-Lama hem verbiedt Europeanen te ontvangen", doch er zijn ook vele Russische ambtenaren, die Aziaten zijn en de laatste zinsnede is misschien afkomstig van den correspondent die het bericht uit de „Warsaw Gazette" aan de *Times* overbracht. Er loopen geruchten dat de Dalaï Lama zich zal begeven naar het Ganzen-meer, dat een groot centrum van de Lama'sche werkzaamheid moet wezen in Russisch Transbaikalië. Hoe het zij door de expeditie naar Thibet is de Dalaï Lama aan het reizen gegaan, en waar hij vroeger niemand ontmoette, die niet tot Lhassa doordrong en geen bepaalde reden had om de Engelschen afkeerig te zijn of tegen hen te intrigeeren is dit nu tengevolge van het behaalde succes anders geworden. Hij doet nu een statie-tocht door Mongolië, bezocht andere Boeddhistische centra en komt overal met tal van personen in aanraking, terwijl hij alle reden heeft om de Engelschen te haten. Als hij een intrigant is, heeft hij nu eene veel betere gelegenheid dan vroeger en na zijn invloed elders te hebben uitgebreid kan hij nog weer naar Lhassa terugkeeren. Uit dit oogpunt meent het blad schamper dat de Indische belastingbetalers waar voor hun geld gekregen hebben.

Als hier echter een fout is gemaakt, schijnt deze meer bij de Britsch-Indische regeering dan bij het moederland te schuilen. Er is namelijk in Londen een Blauwboek betreffende de Tibet-aangelegenheden verschenen, waaruit de particuliere correspondent van het *Alg. Handelsblad* in het nummer van 31 Jan. jl. eenige zeer belangwekkende mededeelingen doet. Het is volgens dezen een van de belangrijkste documenten, welke de Engelsche regeering sedert lang tot algemeene kennis heeft gebracht. Het brengt tegelijk eene rechtvaardiging voor en eene beschuldiging tegen de tegenwoordige Engelsche regeering ten opzichte van haar houding in zake Tibet; het brengt een getuigenis van groote voorzichtigheid en doortastendheid voor een minister die tot nu de minst-beteekenende en de zwakste in het kabinet werd geacht, het brengt eindelijk een krachtig bewijs voor wat de correspondent van het *Hbl.* noemde de zucht om „koninkje te spelen" van de hoogst geplaatste, meest verantwoordelijke Britsche waardigheidsbekleeders.

Bekend zijn de argumenten, waarop Lord Curzon de noodzakelijkheid betoogde om te Tibet het gezag der Britsche regeering te laten gelden, het omverwerpen van grenspalen, het schenden van het graasrecht, enz., doch deze doorzag de bedoeling van haar op gezagsuitbreiding belusten vertegenwoordiger en toonde zich aarzelend. Eindelijk gaf zij toe dat een „missie onder militair geleide" naar Tibet zou worden gezonden, doch zij legde zich aan banden door de verklaring aan Rusland dat, zoolang geen andere mogendheid zich trachtte te mengen in Tibet's aangelegenheden, het Engelsche gouvernement ook geen pogingen tot annexeeren, protectoraat of het uitoefenen van anderen invloed zou doen. Hoe zij door die verklaring in botsing kwam met het drijven van Lord Curzon blijkt uit het geheele Blauwboek. Deze als vertegenwoordiger van het Indische gouvernement wilde een vertegenwoordiger te Lhassa en een schadeloosstelling van £ 100,000 voor elke maand dat de expeditie zich na 4 Mei 1904 in Tibet zou bevinden, doch Lord Brodrick verzette zich tegen het eerste en stelde aan de indemniteit de grens dat de Tibetanen ze in drie jaar moesten kunnen betalen.

Toen Lord Curzon telegraphisch betoogde dat kolonel Younghusband verder dan Gyangtse moest oprukken, was de consternatie bij het Ministerie van Koloniën te Londen even groot als in de Tibetaansche hoofdstad, en werd bij de gegeven vergunning gesproken van de ernstige verantwoordelijkheid en de zware last, die de Imperiale Regeering, „slechts aarzelend op zich neemt."

Blijkbaar meenden lord Curzon en Younghusband dat, wanneer de voordeelige voorwaarden maar eenmaal tot hun maximum opgevoerd waren, de Engelsche Regeering hare gemoedsbezwaren wel te boven zou komen. Tegen haar uitdrukkelijken wil werd een schadeloosstelling van 75 lakh roepiën bedongen, betaalbaar in 75 jaarlijksche termijnen, hetgeen eene 75 jarige bezetting van de Tsjoembi-vallei insloot en dat een Britsch vertegenwoordiger te Gyangtse zou gevestigd worden met vergunning om zich desgewenscht naar Lhassa te begeven. Bovendien rapporteerde Younghusband dat mogelijkheid bestond tot het voortzetten van onderhandelingen „die de Engelsche Regeering in voortdurende aanraking zouden kunnen houden met de hoofden van het Tibetaansche gouvernement." De bedoeling lag natuurlijk voor de hand; eveneens dat zij in lijnrechten strijd was met de laatste zinsnede in de belofte van Engeland aan Rusland. Het gevolg was een scherpe berisping

van Minister Brodrick aan den Britschen Commissaris met de mededeeling dat bij de ratificatie de schadeloosstelling op 25 lakh de bezetting van de Tsjoembivallei op hoogstens drie jaar zou worden teruggebracht, en dat een Britsch vertegenwoordiger in Lhassa werd geschrapt. Aan het slot van zijne vermaning schreef Minister Brodrick de volgende waarschuwing aan het adres der Indische jingo-partij: „Bij de vaststelling eener grenspolitiek is het noodig dat degenen die zich de leiding der buitenlandsche aangelegenheden van Indië zien toevertrouwd niet alleen het oog houden op plaatselijke omstandigheden waarmee *zij* in onmiddellijke aanraking zijn, maar vóór alles handelen in overeenstemming met instructies hun door de rijks-regeering verstrekt, wijl deze laatste met de belangen van het g a n s c h e Britsche R ij k rekening te houden heeft."

Terwijl de Engelsche liberalen, deze les uit den mond van een jingo-minister met genoegen zullen vernemen, is het allerminst waarschijnlijk dat het officieel bekend maken van dit geharrewar achter de schermen Engelands positie zal versterken, althans niet in Tibet.

EEN PIANOFABRIEK OP JAVA.

In het nummer van *Eigen Haard* van 21 Jan. j.l. komt een opstel voor, getiteld: Piano's met djatihouten buitenkasten door Reinier de Richebon, hetwelk weder eene belangrijke bijdrage levert tot de geschiedenis van ontluikend industriëel leven op Java. In 1891 werd door den heer W. Naessens te Soerabaja een handel in piano's en muziekinstrumenten opgezet, onder den firmanaam W. Naessens & Co. Aanvankelijk ging alles op bescheiden voet, doch weldra werd ondervonden dat ondanks de grootste zorgen, die de Europeesche fabrikanten aan de afwerking der piano's besteedden, die instrumenten al dadelijk door klimaatsinvloeden en vervoer veel te lijden hadden, dat voornamelijk moest worden toegeschreven aan het gebruik van ongeschikt hout voor de buitenkasten. Deze krompen, trokken krom en scheurden, hetgeen van nadeeligen invloed was op het binnenwerk. Behalve dat liet de politoer los, het belegsel barstte, en ten slotte verschaften witte mieren en boeboek zich toegang om het instrument geheel te bederven. Dit bracht den heer Naessens op het denkbeeld om djatihout te gebruiken. Hij toog naar Europa en na eene persoonlijke bespreking met belanghebbende fabrikanten werd besloten een proef te nemen met het uitzenden van piano's zonder buitenkast, waarvan het gansche mechanisme in Europa werd klaargemaakt, doch die op Java van een buitenkast werden voorzien, uit djatihout vervaardigd door Chineesche en Javaansche timmerlieden onder leiding van Europeesche technici in dat vak. Wel werd aanvankelijk leergeld betaald, doch de onaantastbare voortreffelijkheid van het djatihout bezorgde ten slotte het succes.

Na een paar jaren ondervinding is het, door groote volharding, den leider der genoemde firma gelukt, een vijftigtal Chineesche en Japansche werklieden zoodanig op te leiden, dat zij dezer dagen met goeden uitslag hebben kunnen medewerken aan het op bovenbedoelde wijze ineenzetten van de 1000ste piano. In een paar jaren tijds werden de grootste moeilijkheden overwonnen;

in een tijdruimte van tien jaren werden duizend piano's, alzoo gemiddeld honderd per jaar afgeleverd, hetgeen inderdaad een bevredigend resultaat mag genoemd worden. In alle modellen, ook in den modernen stijl, worden thans de uit Europa komende intérieurs der piano's omgebouwd. Nu geen klachten meer over krimpen, krom trekken, scheuren, boeboek, witte mieren, noch over de gevolgen daarvan in het mechanisme. In den letterlijken zin van het woord heeft de Europeesche piano-mechaniek nu een Indischen dekmantel gekregen. Waren er voorheen nog Europeesche fabrikanten, die bezwaar maakten tegen het afleveren van piano's zonder buitenkast, huiverig als zij waren om het verdere ombouwen aan werklieden op Java over te laten, tegenwoordig werken zij gaarne aan dat bedrijf mede, wel beseffende, zegt de schrijver, dat het der reputatie van hun eigen fabrikaat en dus ook den afzet daarvan ten goede komt. En met de op jarenlange ervaring gegronde adviezen van den heer Naessens wordt uitteraard rekening gehouden. Het opstel gaat vergezeld van een viertal aardige afbeeldingen der bedrijvige werkplaatsen, waar men de handige inlandsche werklieden bezig ziet met de machinale houtbewerking (zagen en schuren), de polijstmachine en houtzaag, de snaarbespanmachine en het regelen van de instrumenten. Aldus is een nieuwe tak van nijverheid in onze koloniën ontstaan, waarbij den Javaan de gelegenheid wordt geschonken om zich tot een geschikt werkman te bekwamen.

DE HEDJAZ-SPOORWEG EN DE TOESTAND IN ARABIË.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Febr. jl. komt eene correspondentie uit Constantinopel voor, waarin de aandacht gevestigd wordt op de gevaren, die van uit Arabië het Ottomansche rijk bedreigen. Er is daar eene voortdurende beweging met de leuze: „Arabië voor de Arabieren" en dat deze bedenkelijke verhoudingen aanneemt is hoofdzakelijk te wijten aan den voortgang, die, tegen alle vroegere verwachtingen in, gemaakt wordt met den Hedjaz-spoorweg (zie laatstelijk *Ind. Gids* 1904, I bl. 741). Die snelle en zekere verbinding tusschen het hart van des Sultans rijk en zijn afgelegen Arabische provinciën is reeds tot aan den rand van de Arabische woestijn, dus van het eigenlijke domein der Arabieren gevorderd en het heeft op het oogenblik werkelijk den schijn alsof de lijn tot Medina zal worden voltooid. Zooals reeds vroeger in dit tijdschrift (Dec.-afl. 1903 bl. 1808) is opgemerkt, heeft de spoorweg niet alleen godsdienstige en philantropische, doch vooral strategische waarde. Deze wordt natuurlijk als van ondergeschikt belang voorgesteld, iets wat men op den koop toekrijgt. Ten einde de geloovigen te bewegen tot het bijeenbrengen van het benoodigde, kolossale kapitaal wordt het doel van den spoorweg alleen om de bedevaart te vergemakkelijken en te bevorderen op den voorgrond gesteld. In waarheid moet hij echter dienen tot het snel en veilig vervoeren naar de Hedjaz van de troepen en het oorlogsmaterieel, welke daar op een gegeven oogenblik noodig zullen wezen om het gezag van den Padisjah staande te houden. De zeer aanmatigende houding door de sjeriefs van Mekka en van Jemen

en door de Arabische hoofden somwijlen aangenomen, hun handelen met den Sultan als hun gelijke, zijn een gevolg van de zekerheid, waarin zij op het oogenblik verkeeren, dat, sinds de Padisjah allen invloed in en om Egypte verloren heeft en daardoor ook niet meer de zekere beschikking heeft over den weg over of door de landengte van Sucz, hij er wegens de groote moeilijkheden en kosten niet toe wil of kan overgaan hen met den sterken arm tot rede te brengen. De spoorweg zou hierin eene geheele verandering brengen. Een voorproefje hebben de Bedoeinen-stammen om Maän reeds dit jaar gehad, toen ze de heilige karavaan, welke jaarlijks tegen het Koerban-Baäramfeest de geschenken van den Khalief-Sultan voor de Kaäba en de hooge bewaarders van dat heiligdom over land door Syrië en Arabië naar Mekka overbrengt, op drie dagreizen van die stad hebben aangehouden, omdat de regeering hun, nu die karavaan van Damaskus tot Maän per spoor wordt vervoerd, niet meer de gebruikelijke aanzienlijke geldsommen wilde uitbetalen, waarmede zij ook van hen tot dusverre den vrijen ongestoorden doortocht door het door hen bewoonde gebied afkocht. Nog geen week na die aanhouding was een bataljon, in allerijl uit Damaskus per trein naar Maän gebracht en van daar per dromedarissen de karavaan achterna gezonden, ter plaatse, en joeg de roovers uiteen.

Het is waarschijnlijk dat doorslaande bewijs geweest van het voor het voortduren van de Arabische tirannie zoo noodlottige gebruik dat de regeering van de nieuwe spoorlijn maken kan, en dan ook maakt, hetwelk de Arabische partij te Mekka, die, met den Groot-Sjerief aan het hoofd, daar feitelijk heer en meester is, in groote onrust heeft gebracht voor de toekomst en haar heeft doen besluiten dat het stoompaard in geen geval in Mekka en in het om die stad gelegen, als geheiligd beschouwde gebied zal worden toegelaten.

Dienovereenkomstig heeft dan ook de Groot-Sjerief hier laten weten dat hij niet de minste verantwoording op zich neemt voor wat er in de Heilige Stad zal gebeuren wanneer die waarschuwing der geleerde oelema's tegen het doortrekken van den spoorweg tot daar in den wind wordt geslagen; en heeft hij eveneens beslist afgewezen den voorgenomen aanleg van eene snellere en goedkoopere verbinding per rail tusschen Mekka en de havenplaats Djeddah, welke van onberekenbaar groot voordeel en gemak voor de bedevaartgangers en voor het verkeer in 't algemeen tusschen de Heilige Stad en de kust zou wezen, maar de geldgierige sjeichs van een groot deel hunner inkomsten uit het vervoer en het afzetten der pelgrims zou berooven.

Tevens heeft zijn vertegenwoordiger bij het khalifaat te verstaan gegeven dat zelfs het voortzetten van den spoorweg van Maän tot Medina ongewenscht was, en ernstige moelelijkheden zou opleveren met de Bedoeïnen, die na de les, hunnen Syrischen rasgenooten gegeven, den nieuwen verkeersweg bepaald kwaadgezind zijn geworden; welke waarschuwing de partij ten hove, die zulke moeilijkheden van den aanvang af heeft voorzien en voorspeld, en derhalve den aanleg van den spoorweg door Arabië afried, opnieuw aanleiding gaf met kracht aan te dringen op het doortrekken der lijn voor 't oogenblik naar de Golf van Akabah, vanwaar dan eene snelle en gemakkelijke verbinding over zee, zekerder dan die over land te midden van vijandige nomadenstammen, kon worden ingericht en onderhouden.

Werkelijk scheen het aanvankelijk dat dit plan zou worden gevolgd, doch

het optreden der Engelschen in de Roode Zee heeft den Sultan en zijn raadgevers de overtuiging geschonken, dat op kritieke oogenblikken het vervoer voor Turksche legertransporten over zee nog onveiliger zou zijn dan over land. In Jemen hebben de zaken voor het Turksche gezag weder een zeer ernstigen keer genomen. De Sjeich Said, zoon van den voor twee jaren plotseling overleden vorstelijken Sjerief Hamid-ed-din, de pretendent naar het Arabische Kalifaat, blijkt even vijandig en gevaarlijk te zijn als zijn vader en is even als deze ruim van geld en wapenen voorzien, waaraan de Britten niet vreemd worden geacht. Hij heeft voor ongeveer vier maanden Jemen los van het Ottomansche rijk verklaard en het protectoraat er over aan de Britschen resident in Aden aangeboden. Hoewel deze daar natuurlijk niet op in is gegaan, heeft de Britsche regeering, in verband met den onwil van den Sultan om de — voor Turkije zoo nadeelige — overeenkomst te bekrachtigen betreffende de door Groot-Britannië den Turken betwiste landstreken in het achterland van Aden, de opgestane hoofden evenmin aangeraden zich met de gestelde Ottomansche overheid te verstaan. Aanvang December was Said meester van het geheele district om de hoofdplaats Sanaä en had hij de verbinding met de kust zelfs afgesneden, die echter door Turksche troepen weer hersteld werd. Intusschen wilde men spoedig een voldoende troepenmacht en geweren naar Jemen zenden, toen de Britsche ambassadeur onderhands deed melden dat die zending door de regeering te Londen als een onvriendelijke daad tegen haar gericht zou worden opgevat en verschenen tegelijk Britsche oorlogsschepen op de reeden van Hodeidah en Konfidah en op de kust van Hedjaz. Daar men begreep dat de Engelschen de troepen en het oorlogsmateriaal desnoods zouden kunnen aanhouden, was de verbinding ter zee bijgevolg feitelijk afgesloten en dit feit heeft ten paleize zulk een indruk gemaakt, dat niemand meer tegenwerpingen durft te maken tegen het voortzetten door Arabië van den Hedjaz-spoorweg. Doch niet alleen voor het behoud onder rechtstreeksch gezag van den Sultan van de provincies Hedjaz en Jemen is die spoorverbinding hoog noodig, ook in het Noordelijk deel van Arabië en in de Irak is hij zulks niet minder om aldaar niet het thans reeds nominale bezit te verliezen. De Wahabieten van uit het zuiden en de stammen van Muntesik en Sjemaar van uit het Noorden, al even goed van geld en wapenen voorzien als de lieden van Jemen, zijn in Midden-Arabië gevallen en bestoken den eenigsten, de Porte trouwen Sjeich Ibra Seöed, den emir van Nedjd. De troepen tot diens ontzet uit het Bagdadsche en het Basra'sche afgezonden, zijn onderweg opgehouden door de krijgers van Moebarek, den bekenden Engelschgezinden Sjeich van Koweit, welke deze met ontplooide Britsche vaandels zou zijn tegemoet getrokken. Ware de spoorweg van Maän tot halverwege Medina gereed geweest, dan zou binnen een week een voldoende troepenmacht uit Syrië tot op twee dagmarschen van Haïl de nu bedreigde hoofdstad van Nedjd, kunnen worden gebracht, om op afdoende wijze de orde te herstellen.

Daar het welslagen van den nu aan drie zijden aangevangen Arabischen opstand voor een groot deel afhangt van het niet of wel voortzetten van den spoorweg, trachten de Arabieren hun doel te bereiken, vóórdat de Turken over dat machtige wapen zullen kunnen beschikken. De leiding der „nationale Arabische beweging" zooals zij zich noemt, huist opmerkelijk

genoeg onder Britsche bescherming te Caïro en zendt haar boden niet alleen door geheel Arabië, maar ook door Syrië en Mesopotamië om tot het opzeggen van de gehoorzaamheid aan den Sultan op te wekken.

„Dat dit alles", zoo besluit de correspondent, „voor de Turksche heerschappij in Arabië en over de Arabieren in 't algemeen, zeer bedenkelijk is, behoeft wel geen nader betoog; vooral ook, nu er, in verband met de ongetwijfeld eveneens op handen zijnde worsteling om het bezit in Europa, en het altijd dreigende Russische en Armenische gevaar in het Noordoosten van het rijk geen volstrekt voldoende strijdmacht zal kunnen worden saamgetrokken om een algemeenen Arabischen opstand van eenigen duur het hoofd te kunnen bieden.

„Het bijeenroepen, nu onlangs, hier ter stede van een soort van algemeen Panislamietisch congres, waaraan afgevaardigden uit alle deelen der wereld, waar de Islam verbreid is, zelfs uit Marokko, uit de Kaapkolonie, uit Engeland, uit China, uit onze en de Engelsche Indiën, hebben deelgenomen, en dat onder het zegel der stiptste geheimhouding heeft beraadslaagd, zou voornamelijk zijn geschied om het Arabisch-Britsche gevaar voor het bestaande khalifaat onder de oogen te zien, maatregelen te beramen om het af te wenden, en zoo mogelijk het Britsche gestook onder de Arabieren door eene tegenbeweging, bijv. in Britsch-Vóór- en Achter-Indië, te doen ophouden."

De Oost-Indische Compagnie op Sumatra in de 17e eeuw.

DOOR

N. MAC LEOD.

IV. (*Slot.*)

De Westkust van 1671 tot 1683.

Had het machtsvertoon gediend om de hoofden ten zuiden van Ajerbangis te bewegen tot een contract van vrede, ook in het noorden werd van de militaire macht gebruik gemaakt. De opperkooplieden Jan van Leenen en Arent Silvius gingen den 18^{en} December met 118 Europeesche soldaten, 38 mardhikas en 38 Boegineezen, van Padang naar Baroes, Singkel en Nias. Den 27^{en} voor Baroes aangekomen, werden zij door radja di Hoeloe verwelkomd, terwijl radja Ilir zich ophield in zijne vastigheid Oedjong tanah, ruim eene mijl van 's Compagnie's pagar. De opperkooplieden ontboden hem opzettelijk niet, maar den 29^{en} kwam hij van zelf opdagen. Beide radja's werden ondervraagd over de reden van hunne voortdurende oneenigheid; hunne antwoorden stemden daarin overeen, dat Ilir meende dat het gevangen nemen en wegvoeren van zijn broeder Lélé Wangsa, dien hij tot panglima over Baroes opgeworpen had, aan den invloed van radja Hoeloe was toe te schrijven. Vervolgens eischten de gecommitteerden dat radja Ilir zich zou afscheiden van den Atjeh-gezinden Maradjamoedah, Soetan-Oelébalang en dergelijken, en dat hij eene boete van 50 thail goud, in 5 jaren zou betalen. Daarna werd radja Hoeloe geroepen; men deed alsof de radja's zich verzoenden, en op den 1^{en} Januari 1681 werd een voorloopig nieuw contract opgemaakt. Men eischte dat beiden hunne sterkten zouden verlaten en te samen in de oude stad, Kota-lama, komen wonen.

Hoeloe vond dit goed, maar Ilir wilde eerst in Oedjong-tanah met zijn volk gaan spreken en beloofde over 2 dagen terug te zullen komen. Den 6^{en} was hij nog niet gekomen, maar kwam zijn oudste zoon, radja Ibrahim, in de loge. Het bleek nu dat deze door zijn vader geheel onkundig gelaten was van al het voorgevallene. Men stelde Ibrahim op de hoogte en daarop kwamen den volgenden dag afgevaardigden uit Oedjong-tanah, aan wie men, met Ibrahim, het voorloopig contract voorlas, waarop zij zeiden het aan te nemen. Radja Hoeloe en Ibrahim begonnen nu de oude kota voor hen beiden in orde te maken, en daar radja Ilir, ondanks bedreiging met verwoesting van Oedjong-tanah, daar steeds bleef talmen, werd hij in den nanacht van 15 Januari door Ibrahim binnen Kota-lama gebracht. Onmiddellijk werd nu Oedjong-tanah door van Leenen met troepen bezet. Hierbij werd geen tegenstand ondervonden, maar Soetan Oelébalang en nog een Atjeher ontsnapten en een andere werd doodgeschoten. Na een militair vertoon werd nu Oedjong-tanah gesloopt en verbrand. Uit de copien van 2 brieven, door radja Ilir aan Atjeh geschreven, die door van Leenen gevonden werden, putte men het bewijs dat deze radja met de Atjehers heulde. Van het volk van Ilir eischte Silvius dat zij al het van Hoeloe geroofde goed zouden teruggeven, en op het overleveren van Maradja moedah, Soetan Oelébalang en den Atjehschen afgevaardigde (kiai Soerohan) werd een prijs uitgeloofd.

Toen radja Ilir den 27^{en} Januari zich eindelijk vertoonde, eischte men van hem het overleveren van de Atjehers. Zijn zoon Ibrahim werd tot zijn opvolger en aanstonds tot mederegent benoemd. De oudste zoon van radja di Hoeloe werd ook benoemd tot opvolger van zijn vader, maar nam nog geen deel aan de regeering. Dit alles geschiedde onder voorwaarde van nadere goedkeuring door de Regeering te Batavia.

Van Baroes gingen van Leenen en Silvius naar Singkel, waar zij ongeveer eene maand bleven. Na hunne terugkomst te Baroes, op den laatsten Februari, kwamen 2 afgevaardigde Bataks van Soerkam en 2 van Korlang bij hem. Deze verzoenden zich ook met radja Hoeloe, erkenden de Compagnie als opperheer en zwoeren de heerschappij van Atjeh af; zij beloofden dat zij in voorkomende geschillen zich aan de uitspraak van den resident te Baroes zouden onderwerpen en dat zij Maradja-moedah, Soetan Oelébalang en den Soerohan van Atjeh overleveren zouden. Zelfs namen zij voor 4 thail goud aan, Maradja van kant te helpen. Silvius vond het nu

geraden, radja di Ilir maar in verzekerde bewaring te nemen, opdat hij het aangenomen werk niet zou bederven, „ende binnen H. E. Comps vastigheid te detineeren op dat hij dogh op hoope van zijne vrijheijt weder te bekomen d' E. Compe desen eenen goeden dienst moght doen; dogh we hadden daer in geene andere resolutie als denselven gevangen te houden; van baros wegh te voeren ende tot Padangh aan UE. E. 't sij voor verdere verantwoordinge over te brengen, dat doch souw zijn geschiet was hij daegs naer onse wederkomst van Nias van welcke toght hier naer sullen spreecken op 25 Maart voordach in zijne gevanckenisse niet overleeden ende dien eijgen dach van alle regenten begraven doch van niemandt beklaeght geworden". Over den oorzaak van den dood bewaart Silvius het stilzwijgen. Het is opmerkelijk dat zoo juist geschiedde wat Arent in zijn rapport van 14 Februari 1680 had aanbevolen. Radja Ibrabim volgde, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, zijn vader op.

Er was nog een radja Mangsoe of Mansoer van de Atjehsche partij, dien men ongeveer 3 maanden geleden gevangen genomen en aan boord van *'t Huijs te Velsen* in arrest gesteld had; deze wist te ontsnappen, en toen werd op zijn lijf eene premie van 3 thail goud en op dat van Soetan Oelébalang eene van 2 thail gesteld. De 4 thail voor Maradja-moedah werden spoedig in Soerkam verdiend. Nog voor hun vertrek vernamen van Leenen en Silvius van een boodschapper uit dat landschap dat hij vergiftigd was, „aen een dicke geswollen buijck kranck lagh" en spoedig sterven zou.

Bij aankomst te Singkel waren de regenten dadelijk aan boord gekomen. Het tractaat, in 1672 met Jacob Joriszoon Pits gesloten, werd uitgebreid.

In het binnenland van Singkel woonde nu radja Lélé Satija, die getrouwd was met eene dochter van radja Ilir van Baroes en daar reeds in 1677 voor en met de Atjehsche partij gewerkt had. Het lag natuurlijk geheel in het plan van Silvius ook dezen onschadelijk te maken. De hoofden van Singkel verklaarden hem tot vijand. Silvius droeg den provisioneelen vendrig Jan Maurits van Happel op, zijn huis in de kampong Binanga, aan de soengej simpang-kiri, te gaan verbranden. Vergezeld van een panghoeloe van Padang, Toekoe Mat van Baroes, eenige hoofden van Singkel en een klein aantal inlandsche soldaten, roeide van Happel met 15 prauwtjes de rivier op, die toen niet zoo bewoond geweest schijnt te zijn

als thans, daar hij als voorbijgevaren kampongs slechts noemt: Imboe-Imboe, Roe, Kota baroe en Sinampi. Op zijne 4 daagsche reis werd hij overal door de hoofden goed ontvangen, ofschoon het landvolk uit hunne huizen vluchtte. De gastvrijheid der hoofden beantwoordde hij door hun zout te schenken.[1]) Toen den vierden dag Binanga bereikt was, werd het huis van radja Lélé satija, dat zeer fraai was, afgebroken en verbrand, waarbij nog 6 andere huizen vergingen. De terugreis stroomafwaarts duurde, met inbegrip van eene nachtrust, 27 uren. Uit de rivier naar boord gaande sloeg de prauw van Van Happel in de branding tweemaal om.

De nog overige familie van radja Ilir werd, zoodra diens overlijden te Singkel bekend was, door de hoofden verjaagd.

Na Singkel moest nog Nias bezocht worden. Te Baroes teruggekomen, lieten de opperkooplieden daar eene Europeesche compagnie achter en vertrokken zij met de overige militairen en de sloepen *Neptunus* en *Sonneblom*, den 2^{en} Maart, naar Simbambawa op de oostkust, waar zij den 9^{en} aankwamen. De bevolking was hier nog, evenals in 1678, vijandig. Men landde, maar kon niets anders doen dan eenige huizen en prauwen verbranden. Te Nai en Lambaroe werd met de hoofden vrije slavenhandel (voor de mijn van Salida) bedongen. Ook te Goenong Sitoli, waar de *Neptunus* naar toe ging, was de bevolking vriendschappelijk.

Den 20^{en} April kwamen van Leenen en Silvius met *'t Huys te Velsen* te Padang terug.

Inmiddels had Lourens Pit den 27^{en} Februari 1681 door een contract doen bekrachtigen, dat in 1667 door Jang di pertoewan Sulthan Achmad-sjah van Bajang, Jang di pertoewan Sulthan Mahmoed-sjah van Indrapoera en Jang di pertoewan Sulthan

---

[1]) Den vertrouwelijken omgang met de hem vergezellende hoofden, die hem evenwel den eersten rang gaven, en het zuivere maleisch, dat door hen gesproken werd, leert men uit enkele zinsneden van Van Happel's rapport kennen. Den eersten dag 's avonds bij een zandplaat gekomen, riep een der panghoeloes hem toe: „orangkaja, kami bemalam di siko?" waarop hij antwoordde „baiklah". De panghoeloes zeiden daarop: „lakaskan kelamboe orangkaja". Hij stelde toen zijn „pavilioen" op en de panghoeloes deden dat ook rondom hem heen. Toen Van Happel opmerkte dat er niet veel muskieten waren, zeiden zij: „kami poen hejran, lihat njamokh takoet karna orangkaja kamoedik, ajer poen lagi takoet, tiada deras lagi", eene onschuldige vleierij, die van hun goed humeur getuigt. Later, in eene kampong, kreeg hij van het hoofd „een gebraden hoentje en een schoone piring vol witten rijst"; na het eten gingen zij samen zitten praten, enz.

Besar van Troesan het land van Salida aan Jacob Joriszoon Pits was overgegeven, strekkende van Lompo tot Painan, en landwaarts tot aan den voet van Goenong Aboe en met inbegrip van het eiland Tjingko. En op den 10^{en} Maart 1681 werd insgelijks het land van Painan door Sulthan Sampoerna, ook radja Karbó genaamd, aan de Compagnie afgestaan.

Met de Bajangers kreeg Pit het echter al dadelijk te kwaad. Men had een aanval gedaan op Salida en daar vee geroofd. Pit liet al de 16 panghoeloes van Bajang roepen en vroeg hun, waarom dat gedaan was. Zij antwoordden dat geen hunner, maar wel een gewezen panghoeloe van Salida het gedaan had, die radja Toeakel heette. Hij was zonder reden door Sri Nara (die immers altijd over de panghoeloes ontevreden was) afgezet, en beweerde dat deze karbouwen en paarden van hem afgenomen had; daarom was Toeakel zich komen wreken. Overigens was bekend dat Toeakel zich altoos aansloot bij vijanden van de Compagnie. Pit eischte nu van de regenten van Bajang, te belooven dat zij Toeakel aan de Compagnie zouden overleveren. — Niet lang daarna lieten de sulthan van Bajang en de twee voornaamste panghoeloes, Sulthan Mamoelia en radja Pahalawan, weten, dat het hun niet mogelijk was, hunne belofte te volbrengen, omdat de aanhang van radja Toeakel te groot was. Zij verzochten dat de Compagnie hen zou bijstaan, door schepen voor hunne kampongs en soldaten op hun strand te zetten en door troepen naar Troesan te zenden; verder vroegen zij vuurwapens en 3 hollandsche vlaggen. Pits meende dit te moeten toestaan en riep den sulthan van Indrapoera en Sri Nara naar Poeloe Tjingko op, om de zaak te bespreken. Den 30^{en} Juni vertrok Pit met *'t Huys te Velsen* van Padang naar Poeloe Tjingko, maar hij was ziek en gaf zijn dienst over aan van Leenen, die in rade besloot tegen Bajang op te trekken. Den 12^{en} Juli vertrokken de *Velsen* en *Cabeljaauw*, met 3 vendels Europeanen, te zamen 96 man, en 32 mardhika's en den radja van Troesan en panglima radja van Padang, naar de reede van Troesan; de compagnie Boegineezen weigerde mede te gaan omdat, zooals later bleek, zij met radja Toeakel bekend waren en niet tegen hem wilden vechten. Den 16^{en} kwamen de panglima radja en de radja van Troesan terug, met den sulthan van Indrapoera en 4 afgezanten van den sulthan van Bajang. Deze laatsten herhaalden het verzoek van 3 kleine prinsevlaggen en munitie, bijstand met 100 à 200 inlandsche soldaten en een schip dat voor Bajang

zou ankeren. Dit werd nu toegestaan. Men kwam intusschen tot de overtuiging dat het, wegens de branding, zeer moeilijk zou zijn te Bajang te landen of in de rivier te komen, zoodat men in den raad besloot, over Troesan te gaan. Sri Nara zou dan, met hulptroepen uit de 10 bandars, van Salida, dus van de andere zijde, tegen Toeakel oprukken.

Den 18den Juli kwamen de afgevaardigden van Bajang weer aan boord van de *Velsen*, namens de gezamenlijke regenten van Bajang verklarende dat zij hunne belofte trouw zouden houden van Toeakel te verdrijven, en om orders vragende. Van Leenen gelastte hun daarop, ten spoedigste radja Toeakel levend of dood over te leveren. Zoodra zij vertrokken waren, werden de troepen met 4 prinsestukjes en 41 matrozen aan land gezet en de *Cabeljaauw* naar Bajang gezonden om daarvóór te ankeren. De mardhika's, wier commandant ziek te Padang was achtergebleven, werden over de andere compagniën ingedeeld. Panglima radja van Padang had 600 Padangers, Poetih 100 man van Pahoe en Kota-tengah, en de radja van Troesan 300 van zijn volk aangebracht,

Den 19den Juli werd de opmarsch door Troesan aangevangen. Even boven Batoe-ampeh, een paar mijlen het land in, werd halt gemaakt. Hier ontving van Leenen eene zonderling verrassende tijding. Twee afgevaardigden van Bajang kwamen zeggen dat de vaandrig der Boegineezen, die niet van Padang hadden willen meegaan, met eenigen zijner soldaten naar de Bajangers waren overgeloopen, „ende soo d'E Comp haar gelargeert hadt wildense nu met deselve 't uytterste tegens ons wagen, ende onse maght affwaghten." Hoewel uit deze brutale boodschap wel was op te maken, dat men niet slechts radja Toeakel, maar geheel Bajang tegen zich had, werd toch in den raad van van Leenen met de Nederlandsche officieren en inlandsche hoofden besloten, den Bajangers te antwoorden, dat zij mochten wagen en afwachten, maar dat niemand van hen behoefde terug te komen, indien zij de belofte, Toeakel uit te zetten, niet nakwamen. De sulthan van Indrapoera en panglima radja van Padang zwoeren nu hunne vriendschap met Bajang af, en de afgezanten keerden „over den berg" in hun land terug. Den 20sten Juli kwam de 2de panghoeloe van Bajang, radja Pahalawan, zeggen dat hij niet vijandig wilde zijn tegen de Compagnie, en daarom door radja Toeakel en de Boegineezen was aangevallen en beroofd en daarop gevlucht was, zijn prinsevlaggetje en munitie mede terugbrengende.

Van Leenen achtte zich nog sterk genoeg om den tocht voort te zetten. Er heerschte eenige onzekerheid omtrent den te volgen weg: eerst zou men gaan over den goenong Dama, maar later werd besloten over goenong Poeli te gaan. Den 22sten brak de colonne van Batoe ampeh op, en trok bij Doekoe over de rivier van Bajang. Den 24sten in den vroegen morgen werd de steile heuvel beklommen, waar men den weg dacht te vinden, maar boven gekomen zag men nog eene reeks hoogten en laagten, en de panglima-radja, die scheen te bemerken dat men bedrogen was, was wanhopig. Met eene voorhoede van Padangers onder padoeka Magat ging men toch langs een pad vooruit, tot men op eene kleine hoogvlakte halt maakte. Het bleek dat de hulptroepen niet gevolgd waren. In de vlakte werden Bajangers te voet en te paard gezien, waarop met de veldstukjes het vuur werd geopend. Nu werd de troep van alle kanten aangevallen. De voorhoede wist zijwaarts te ontkomen; alle hulptroepen vluchtten en liepen recht door naar Padang, Pahoe en Kota-tengah terug. Radja Troesan, Poetih en de 2de panglima van Padang, radja Boedjang, bleven bij den troep, maar van Leenen achtte zich genoodzaakt voor de overmacht te retireeren. Daar de koelies ook weggeloopen waren, moesten de matrozen zelf de veldstukjes en de munitie dragen, maar zij gaven dit spoedig op, zoodat deze achtergelaten werden: men liet zelfs een doodelijk gekwetst soldaat liggen; het was blijkbaar een tamelijk verwarde vlucht. Gelukkig kon men den terugweg nog vinden en waren de Bajangers niet dapper genoeg voor eene ernstige vervolging. Teruggekomen bij den sulthan van Indrapoera, die in het bivak gebleven was, vernam men van dezen dat het een voornaam hoofd, datoe Gadong, gewezen voogd of leermeester van den radja van Troesan was, die opzettelijk een verkeerden weg aangewezen en daardoor de colonne in een hinderlaag gebracht had. Van Leenen trok de soengej Bajang weer over en ging in Doekoe en Troesan overnachten. Sri Nara was niet verder gekomen dan het strand van Bajang en van daar met zijn volk naar Salida terug gegaan.

Nu ontving van Leenen van den Commandeur op poeloe Tjingko bevel, om daarheen terug te keeren, terwijl hij per *Cabeljaauw* een compagnie naar Padang moest zenden. Den 28en van Troesan vertrokken, kwam hij den zelfden dag op Tjingko aan. Hier werd in den raad het besluit genomen, dat Pit wegens zijne ziekte naar Batavia zou terugkeeren en dat men aan de Regeering zou vragen

om 600 Europeesche- en 300 inlandsche soldaten, om „Compagnie's reputatie tegen Bajang te herstellen" en Salida aanmerkelijk te versterken tot behoud van de goudmijn. Het verzet in het kleine landschap Bajang ondervonden, kon inderdaad belangrijke gevolgen over de heele kust hebben, wanneer het niet ernstig gewroken werd.

Pit en van Leenen gingen intusschen eerst nog naar Padang terug.

Den 11en September vertrok Pit met *'t Huys te Velsen* voor goed van Padang naar P. Tjingko. Op de reis werd een inlandsch vaartuig gepraaid, waarheen een boot gezonden werd om den nachoda aan boord te laten komen. De bemanning dier boot werd aangevallen, twee man werden gedood, twee gewond, en de drie overigen zwommen naar de sloep *de Roseboom*, die voor stilte drijvende, in de nabijheid was. Het vaartuig hoorde te Boengoes thuis en kwam van Bantam. De nachoda vluchtte naar het strand en liet zijn vaartuig met de boot daar zitten, die door de *Velsen* werden weggehaald.

Op P. Tjingko vernam men nog dat 7 stukjes geschut door panglima Datoe Gadong, voor Bajang uit Bantam binnengesmokkeld waren. In rade werd nu besloten Datoe Gadong van kant te helpen, en den 2en panghoeloe van Bajang radja Pahalawan zooveel mogelijk aan de Compagnie te verbinden, daar het bleek dat de sulthan van Bajang en de 1e en 3e regenten, sulthan Mamoelija en datoe Sati met Toeakel bleven heulen.

Den 21en September vertrok Pit met *'t Huys te Velsen* naar Batavia; den 22en October kwam dit schip aldaar aan.

De Regeering besloot terstond gevolg te geven aan het verzoek van Pit en den raad van de Westkust. Eene expeditie werd georganiseerd van 169 Europeesche soldaten, 53 mardhika's, 123 Moluksche soldaten onder bevel van den Ternataanschen prins Rotterdam, 4 vendels Makasaren waarvan één gecommandeerd door daeng Boerana en daeng Majampo, uit de kampong van kraeng Besi, [1]) één onder daeng Majoemba, zoon van kraeng Lengkese, één onder karé Ago en een onder den vaandrig van daeng Matara; deze waren reeds eenigen tijd bij de Compagnie in dienst geweest en hadden in 1680 met kapitein Michielsz geageerd in Krawang, Indramajoe en Tjeribon; [1]) de Makasaren waren te zamen 253 man sterk. Verder gingen nog 28 Boegineezen mede,

[1]) *De Indische Gids* 1901 bl. 352.

uit de kampong Boegis bij de Angkeerivier, onder eenen Topina, die in 1666 onder Aroe Palaka op Sumatra geweest was. Deze militaire macht stond onder kapitein Tieleman van Eeuwijk. Nog werden medegezonden 60 matrozen, 12 ambachtslieden, 20 schrijvers, 4 chirurgijns en 67 Timorsche slaven, terwijl ook de berghopman Olitz, die in 1680 uitgekomen was, maar wegens ziekte te Batavia bleef, nu naar Salida medeging. Het opperbevel over de expeditie zou na aankomst aanvaard worden door Joan van Leenen. Zoo'n hoogen rang kende de Regeering toe aan den door de Bewindhebbers voor de goud-exploitatie uitgezonden Duitscher, die van zeezaken zeker weinig verstand had, dat deze gedurende de reis de bevelvoerder was!

Op den 11^{en} November 1681 vertrok de expeditie, aan boord van de schepen *Nieuw-Middelburg*, *'t Huys te Velsen*, *Rammekens* en *Delfshaven*. De oostmoesson was uit, en men had een lange reis. De schepen ankerden pas den 28^{en} en 29^{en} December bij Poeloe Tjingko, gelukkig met weinig zieken.

Van Leenen had inmiddels tusschen Tjingko en Padang heen en weer gereisd, was in Troesan geweest, en had te vergeefs getracht datoe Gadong te vangen. Naar Boengoes had hij eenige militaire macht gezonden, om met behulp van het goedgezinde deel der bevolking, de moordenaars van het volk van *'t Huys te Velsen* te bestraffen.

Op het bericht van de aankomst der expeditie ging van Leenen ijlings naar P. Tjingko. Nadat hij uit de garnizoenen van Salida en Tjingko nog eene compagnie had samengesteld, onder bevel van den, nu provisioneelen luitenant, Jan Maurits van Happel, en uit de matrozen eene compagnie „de marine" had gevormd, onder den opperstuurman Willem Burggraeff, en op den 5^{en} Januari 1682 de goudmijn aan herrn Olitz was overgegeven, vertrok de expeditie den 10^{en} en landde zij den 15^{en} en 16^{en} in Troesan. Hier was de radja krankzinnig geworden en voorloopig door zijn broeder radja Nemoeda opgevolgd. De sulthan van Indrapoera en de panglima radja van Padang voegden zich bij van Leenen. Poetih vertoonde zich niet.

Terwijl het doel der expeditie aan de vereenigde troepen werd bekend gemaakt, loofde van Leenen voor het wedervinden van elk prinsestukje 100 rijksdaalders uit, namelijk 50 voor rekening van de Compagnie en 50 van hemzelven.

De troep werd verdeeld als volgt:

de voorhoede onder kapitein Tieleman van Eeuwijk met de

luitenants Myeville en Maurits van Happel: 5 troepen Makasaren en 2 compagniën Nederlanders,

de „bataille" onder van Leenen zelf: 1 europeesche comp. onder luitenant Brandt, 1 comp. mardhika's en 1 comp. Molukkers onder Prins Rotterdam,

de achterhoede onder den provis. kapitein Libout, 1 europ. comp. onder Soubrie en de matrozen onder Burggraeff.

Den 17^{en} opgerukt, bivakkeerde men bij een heuvel Tandjong Padang, vanwaar den volgenden dag een paar compagniën op verkenning werden uitgezonden om een weg te zoeken naar het hart van Bajang. Dit werd den 19^{en} met 4 compagniën herhaald; een troep Bajangers, die zich op den heuvel Tandjong Gadok met eene vlag vertoonden, werd door de Makasaren en eene europeesche compagnie verdreven. Men besloot eindelijk dat de weg over den goenong Dama, dien men in Juli het eerst gekozen, maar niet gevolgd had, de beste was; diensvolgens marcheerde de geheele macht den 20^{en} in die richting, en bivakkeerde bij Batoe-ampeh.

Den 22^{en} trok men, door de Makasaren voorafgegaan, den goenong Dama over; aan de andere zijde was een moeras, dat zich tot bij de verschansingen, die de Bajangers hier opgeworpen hadden, uitstrekte, terwijl het begaanbaar terrein met randjoes beplant was. Evenwel deployeerde de colonne, met den middeltocht rechts en de achterhoede links van de voorhoede, en bezorgde den vijand 17 dooden en 40 gekwetsten, waarop deze, na zijne lejla's in het moeras geworpen te hebben, zijne versterking verliet. Onzerzijds waren 2 Makasaren en 1 mardhika gedood, 4 Nederlanders, 10 Makasaren, 2 Amboneezen en 1 mardhika gewond, terwijl daarenboven 96 personen door randjoes bezeerd waren. Het werk diende tot versperring van een goeden weg naar Loeboe-aboe. Van Leenen trok door de schans heen en volgde den weg. Loeboe-aboe werd verlaten bevonden en in brand gestoken. Vervolgens kwam hij, langs den rechteroever der Bajang-rivier voortgaande, aan de kota Barapak, ongeveer 10 K.M. in rechte lijn van het strand, aan den linkeroever der rivier gelegen, die nu overgetrokken werd. Barapak was de woonplaats van Sulthan Bajang en radja Toeakel. Hier was ook alles gevlucht, in het huis van Toeakel werd een der verloren prinsestukjes gevonden. Tusschen Kipintjong en Loeboe-gambir werden nog Bajangers gezien, maar de vrouwen en kinderen uit die kampongs verdwenen naar het binnenland. Loeboe-aboe

werd verbrand en men bleef 's nachts in de nabijheid bivakkeeren. Den volgenden dag staken de Makasaren en Molukkers Loeboe-gambir en Kipintjong in brand; de Nederlanders en mardhika's trokken tusschen beide kampongs door en kwamen bij Kota-baroe, waar Soelthan Memoelija had gewoond en dat nu verlaten was. Men vond hier nog een prinsestukje, en een ander in de kampong Koebang, aan de overzijde der rivier, waar de 16 panghoeloes woonden. Kota-baroe, Koebang en de nabij gelegen kampongs Kepoedjang, van datoe Sati, en Bidoeralem, werden alle in de asch gelegd. Overal was de bevolking gevlucht, slechts enkele mannen werden nog aangetroffen, doch gedood, omdat de Regeering last gegeven had geen man te sparen. De buit bestond uit slechts 12 bussen, 22 musketten en 34 pieken, behalve natuurlijk hetgeen de inlandsche troepen rampasten. Het vierde veldstukje vond men in Loeboe-gambir, toen men den 24^{en} en 25^{en} bezig was de vruchtboomen om te kappen en de padi te verbranden.

Genoemde kampongs lagen nabij het gebergte en de grens van Poeloet-poeloet. Men ontmoette den radja van dit landschap, met 3 zijner panghoeloes en nam hen, op raad van den panglima-radja, radja-Pahalawan en radja-ilir van Troesan, gevangen.

De terugmarsch had plaats op den 26^{en}. Loeboe-gambir en Kipintjong werden nu verder verbrand; radja Pahalawan bleef te Kota-Barapak, in een paar huizen die gespaard bleven van de verwoesting; Loeboe-aboe werd vernield, en 's avonds kwam de colonne over den goenong-Dama, in Troesan binnen. Naar het gebruik van dien tijd, dat men tegenwoordig huichelachtig zou noemen, werd, na al het vernielen, God gedankt voor de verleende victorie.

Den volgenden dag zond van Leenen nog Maleiers uit, met bijlen en parangs, om in het Bajangsche boomen om te hakken, terwijl de provisioneele luitenant M. van Happel en de vendrigs Michiel Schuring en Gerrit Pietersz den last ontvingen datoe Gadang te gaan vatten. Zij brachten alleen zijn hoofd mede, dat, op een paal gestoken, tentoongesteld werd.

Onder nadere goedkeuring der Regeering werd radja Pahalawan tot regent van Bajang benoemd, met last om in kota Barapak te blijven wonen.

Aldus met Bajang afgerekend hebbende, wilde van Leenen trachten op vredelievende wijze het aangrenzende Lompo aan de Compagnie te verbinden, waartoe hij van Happel met de Makasaren

daarheen zond, ten einde de hoofden van dat landschap over te halen naar Salida en P. Tjingko mede te gaan.

Den 29en keerde de expeditie naar het strand terug en den 30en was van Leenen op P. Tjingko.

Op zijn 14-daagschen tocht had van Leenen, door het verjagen van de bevolking en het zooveel mogelijk vernielen van het geheele landschapje Bajang, „Compagnie's reputatie" hersteld en waarschijnlijk op de geheele westkust een indruk gemaakt, waardoor ontzag voor de Compagnie werd ingeboezemd. Voor zichzelven had hij de voldoening, dat hij zijne tekortkoming van het vorige jaar had goedgemaakt, voor zoover men het eene tekortkoming kan noemen, dat een burgerambtenaar niet slaagt in eene militaire taak. Nu van Leenen ditmaal geslaagd was, waagde hij het, in zijn rapport terug te komen op het gebeurde van den 24en Juli 1681 en daarvoor verzachtende omstandigheden bij te brengen, en hij voegde er, eenigszins afwijkende van de oude traditie, dat men in Indië „koopman en soldaat" was, de opmerking bij, dat hij wel koopman, maar geen krijgsman was.

In Lompo was het Van Happel niet gelukt iemand te spreken: het volk was, tegelijk met dat van Bajang, gevlucht en op den 23en Januari had Sri Nara er de kampongs verbrand en boomen vernield.

De gevangen genomen radja van Poeloet en zijn panghoeloe werden naar Batavia opgezonden.

Van Leenen had besloten Boengoes te gaan tuchtigen. In 1670 had men daar eene compagnie doen landen, die door het drassige terrein aan de kust, tengevolge van veel regen, niets had kunnen uitvoeren; hij wilde nu, van Padang uit, over den goenoeng Koewo, in Boengoes vallen. Twee compagniën te Salida en P. Tjingko, achterlatende, ging hij den 7en Februari van Poeloe Tjingko weg en kwam den volgenden dag voor Troesan, waar hij tot den goenong Dama de rivier opvoer en radja Pahalawan en andere hoofden sprak, die hem mededeelden dat in Barapak zich alweer 40 huisgezinnen gevestigd hadden.

Den 9en kwam men te Padang aan, waar den 11en in rade besloten werd tot den tocht naar Boengoes, die den 14en plaats had. Met 1 Nederlandsche compagnie, de Makasaren, de Amboneezen en het volk van den panglima radja onder radja Boedjang kwam men over den goenong Koewo in Boengoes, waar het volk vluchtte. Men vernielde de kampongs en marcheerde over het nu droge

land naar het strand. In Neder-Boengoes vond van Leenen het volk goedgezind.

Den 16^en^ kwam hij te Padang terug, waar hij terstond overlegde hoe hij met Pahoe en den regent Poetih zou afrekenen. Hij liet de panghoeloes van Pahoe bij zich komen om met hunne hulp twee der voornaamste onwilligen, radja Boekit en radja Nangkaja in handen te krijgen, maar de panghoeloes durfden niet. Hierop liet hij Poetih ontbieden met de panghoeloes van Pahoe en Kota-tengah. Poetih kwam den 22^en^, evenwel zonder de panghoeloes van Pahoe en met slechts weinigen van Kota-tengah, maar daarentegen een gevolg van wel 200 gewapenden, wat in strijd met het gebruik was. Van Leenen wilde hem zoo niet ontvangen en drong er op aan dat hij den volgenden dag met al de panghoeloes van Pahoe zou komen. Den 23^en^ was Poetih echter niet te vinden; men zeide dat hij naar Kota-tengah teruggegaan was.

Van Leenen had den Boeginees Toepina naar Kota-tengah gezonden, ten einde te trachten de overgeloopen Boegineezen te verzoenen. Toepina kwam den 24^en^ terug met het bericht dat slechts een 50 tal Boegineezen, familie van den gewezen vaandrig Toampé, zich bereid verklaard hadden naar Batavia mede te gaan. Met Toepina was ook Poetih mede gekomen, weer van veel gewapend volk vergezeld. Voor van Leenen verschenen, die hem over zijn onbehoorlijk gedrag en ongehoorzaamheid onderhield, stelde hij zich zoo onbeschaamd aan, dat de kapitein Liebout, de luitenant Myeville en andere officieren de hand op hem legden. Dit ging echter niet stilletjes, maar deed onder het volk van Poetih een oploop ontstaan, waarbij eenige soldaten vielen. Men had Poetih nu evenwel in handen en de raad besloot nog denzelfden avond, hem van kant te laten maken. Zoo geschiedde, en Poetih's lijk werd in zee geworpen.

Den volgenden morgen, 25 Febr., marcheerde van Leenen met zijne troepen, en vergezeld van den panglima radja en den Sulthan van Indrapoera naar de kampongs van Pahoe, die verbrand werden, terwijl de bevolking naar het Menangkabausche binnenland vluchtte. In den namiddag was van Leenen weer in Padang. Zich nauwelijks rust gunnende, trok hij den 26^en^ naar Kota-tengah, met 200 man onder padoeka Magat en radja Boedjang. Kota-tengah werd in de asch gelegd, daarna den 27^en^, op den terugweg naar Padang, ook Oedjong-karang.

De sulthan van Indrapoera en panglima radja waren te vermoeid geweest om dezen laatsten tocht mede te maken, maar

namen op zich, van Priaman en Oelakan 1000, en van Tikoe 500 rijksdaalders boete te verkrijgen voor hunne sluikvaart op Atjeh. Gedurende hun verblijf te Priaman werden door de hoofden van dit landschap, zoomede van Oelakan, de 6, 8, 9 en 5 kota's verklaringen geteekend dat zij opnieuw aan de Compagnie onderwerping en gehoorzaamheid beloofden en de vaart op Atjeh zouden verbieden en verhinderen. Van de boete werd aanstonds 300 Rd. betaald.

Den 10^{en} Maart vertrok van Leenen van Padang naar P. Tjingko om order te stellen op het vertrek van het schip *Nieuw-Middelburg* en het jacht *Rammekens* naar Batavia. Met deze schepen, waarop de kapitein Thielman van Eeuwijk de vlag voerde, werden de Makasaarsche en Boeginesche soldaten weggezonden, en gingen ook de gevangen radja en panghoeloe van Poeloet-Poeloet en 9 gevangenen van Kota-tengah mede.

Na het vertrek dezer schepen waren nu nog op de kust de sloepen *Steur*, *Sonneblom*, *Neptunus*, *Rooseboom*, *Lauriertak* en de hoeker *de Bode*.

Van Leenen was 16 Maart weer te Padang. De bevrediging van vele kleine landschappen ging steeds voort; alleen maakten de van Pahoe verjaagden de wegen in het gebergte nog onveilig, waaraan de 13 Kota's trachtten een einde te maken, door de kwaadwilligen op te pakken en aan Menang-kabau als slaven te verkoopen.

De panglima-radja, de nu over Troesan regeerende radjanemoedah en radja Pahalawan van Bajang maakten zich bij de pacificatie verdienstelijk en werden daarvoor, op hun verzoek, beloond met den koop van de lading zout in de *Delfshaven*, „dat niet bruin, zwart of grof, maar wit en fijn" was, voor 50 Rd. de kojang.

Met dit schip, eene goed bezeilde fluit, gingen den 18^{en} April Prins Rotterdam en zijne twee compagniën Molukkers naar Batavia terug.

In Baroes duurden de twisten tusschen de beide radja's steeds voort. In overleg met Silvius besloot van Leenen echter, zich daarmede niet meer in te laten en liever beiden te vriend te houden. Backer werd er door Joan Jacob van der Hell vervangen, en gaf den laatsten Januari zijn bestuur over. Bajong was nu zulk een goeden staat geworden dat men zeide dat het niet langer Bajang, maar „jang baik" was. Poeloet had zich geheel aan de Compagnie overgegeven en zou gaarne zijn weggevoerden radja terug hebben, voor wien het een losprijs in goud aanbood. De

oude radja van Troesan, die krankzinnig was, kwam hersteld van Padang terug.

Den 19den Mei vertrok het schip *'T Huys te Velsen* naar Batavia, medenemende den zoon van den gedooden regent Poetih, dien men nog eenigen tijd aangehouden had, om te bezien of door hem iets kon gedaan worden om de Kotatengers te doen toenaderen, maar het bleek dat hierop niet viel te rekenen, omdat zijn geslacht bij de bevolking te veel gehaat was.

De *Velsen* bracht het niet ver. In den vroegen morgen van den 22sten dreef het schip met stilte op een rif, op de hoogte van Tarata, weinig uit den wal. Het was juist hoogwater en spring, zoodat alle moeite om het schip met ankers er af te krijgen, vergeefsch was. Langzamerhand stiet het lek, stukken van de kiel zag men wegdrijven en den volgenden voormiddag stond het water binnen en buiten boord even hoog. Met eene boot was bericht gezonden aan Silvius op Poeloe Tjingko, en deze liet het aan van Leenen overbrengen, die dadelijk de sloepen *Neptunus*, *Rooseboom* en *Lauriertak* naar de *Velsen* zond. Reeds in den avond van den 23sten waren deze vaartuigen er bij. Een groot gedeelte van de lading, die uit goud, gouderts, kamfer, peper en klapperolie bestond, kon nog, hoewel gedeeltelijk onder water, gelost en door de af en aan varende sloepen naar Tjingko gebracht worden. Ingevolge den door van Leenen gegeven last werd het schip, toen niets meer te bergen was, en nadat het tuig zooveel mogelijk afgenomen en het ijzerwerk gesloopt was, den 7den Juni in brand gestoken.

Nog een paar malen keerde men van Tjingko naar het wrak terug, om te zien of er nog iets af te halen was, trachtte een anker te lichten, waarvan echter de boeireep brak, en keerde eindelijk naar Padang terug. De *Neptunus* werd nu den 15den Juni in plaats van de *Velsen* naar Batavia gezonden. De zoon van den regent Poetih werd na aankomst aldaar naar Ceilon, en de 9 andere gevangen Kotatengers naar de Kaap verbannen.

Intusschen was Benjamin Olitz den 29en Mei te Salida gestorven. Bij zijn dood was er van al de Europeanen, die met hem uitgekomen waren, nog maar één in leven, maar ook zeer ziekelijk. Ook onder de slaven bleef de sterfte buitengewoon groot. In Februari was het jacht *Sillida* te Padang aangekomen met 139 slaven van Madagaskar. Reeds onderweg waren er 27 gestorven; 75 waren te Padang ziek gedebarkeerd, waarvan ook spoedig 17 overleden;

de *Sillida* nam 64 „stuks" naar Salida mede, maar ook van die 122 waren er zes maanden later weinig meer over dan de helft, grootendeels „meijden en kinderen". Men had zich de hieromtrent in 1679 opgedane ondervinding niet ten nutte gemaakt.

De goud-exploitatie bleef steeds beneden de verwachting der Heeren XVII. Olitz had mijnen in Troesan en Bajang bezocht, en rapporteerde den 12^en^ Maart 1682 dat die van Nangala en Bajang Balanti niet rijk waren, evenmin die van Painan, maar die van Salida waren toch de slechtste. Hij zeide ronduit: die het anders zeggen, weten het niet of zoeken hun eigen voordeel. Evenwel was een der voorgangers van Olitz beschuldigd van onverstand en ondienst en daarvoor in verhoor genomen door den fiscaal Melman; hij zou zelfs voor den raad van Justitie te Batavia terecht staan, maar hij overleed.

Den 16^en^ Juni vertrok van Leenen van Padang naar Salida, om daar de zaken op te nemen. Hij kwam den 18^en^ aan. Vóór zijn dood had Olitz het toezicht opgedragen aan den essayeur Johan Willem Vogel; van Leenen liet den „marckscheijder" Pleytner den 9^en^ Juli per *Sillida* met het zoontje en het rapport van Olitz naar Batavia gaan. De regeering bevorderde hem tot luitenant, om als „hoofd der militie en opzichter der mijnen" naar de Westkust terug te gaan, en zij liet volgens de aanwijzingen van Olitz het werk voortzetten met 3 essayeurs, 5 bergwerkers, 3 vrijwillige Europeesche arbeiders, en 107 mannelijke en 138 vrouwelijke slaven.

Nu het gezag over Troesan en Bajang, met het oog op den goudhandel, grootere beteekenis had gekregen, werd het noodig geacht daar eene „residentie" te vestigen. Van Leenen koos voor de plaats daarvan de kampong Ampang poeli ketjil uit, tussschen twee riviermondingen, een half uur van zee gelegen. Hier werd een pagar van 200 roeden in 't vierkant gemaakt, die door een korporaal en 6 soldaten bezet werd. De Regeering benoemde den 6^en^ October Frans Backer tot resident te Troesan. Het inlandsch bestuur werd, nu de eigenlijke radja van zijne krankzinnigheid hersteld was, door van Leenen aan de *beide* broeders opgedragen, op dezelfde wijze als het geval was te Padang, waar de panglima radja „de politie en de bestieringh des lants in 't gemeen," en zijn broeder de datoe bendahara „de Justitie en besorgingh der gemeente in 't bysonder" waarnamen. Radja Pahalawan bleef hoofd van Bajang, waar de bevolking van Barapak in Juni tot 100 huisgezinnen was aangegroeid.

Nu mocht van Leenen met voldoening op het door hem verrichte werk terugzien. Maar het genoegen was niet onverdeeld, want op den 11^en^ Augustus verloor hij door den dood zijne vrouw, die den 22^en^ Februari door hun zoon was voorgegaan. De regeering beloonde hem met de benoeming tot commandeur over de Westkust, op een tractement van *f* 150 's maands. Al had het geld in dien tijd grooter waarde dan thans, toch behoeft men zich niet te verwonderen dat zulke karige bezoldiging tot malversatie leidde.

Het jaar 1683 verliep zonder belangrijke moeilijkheden. Nog in 1682 overleed een van de voornaamste ontevredenen van Pahoe, Radja Nangkajo, en later werd een andere, radja Boekit, vermoord. In Baroes nam radja Ilir de wijk naar Soerkam, en werd het bestuur over zijn regentschap opgedragen aan orangkaja Balej als eersten panghoeloe. Hier was het garnizoen met 60 man versterkt en begon men eene nieuwe loge te bouwen, terwijl een voordeelige benzoé-handel gedreven werd. De beide over het Menangkabausche rijk regeerende vorsten zonden gezanten naar den commandeur, ten einde de Compagnie om haar vriendschap te vragen.

Over den vroeger krankzinnigen radja van Troesan kwamen opnieuw klachten in, zoodat zijn aandeel in de regeering werd opgedragen aan zijn zwager radja Ilir van Troesan.

De afgezette en gevluchte sulthan van Bajang kwam met 16 hoofden zich onderwerpen; de regeering bleef echter aan radja Pahalawan, met 4 panghoeloes uit Moeara Panej en 4 uit Kota Anoe.

Salida bleef weinig opleveren, maar men bleef goud *koopen*; in 1683 tot eene hoeveelheid van 2324 thail.

Den 18^en^ Juli 1683 overleed op Poeloe Tjingko Arent Silvius; hij werd vervangen door Michiel de Geus, terwijl van der Hel van Baroes naar Padang werd overgeplaatst.

De onderwerping van Bantam had tot gevolg dat Radja Adil van Mendjoeta een gezant zond om ook in het bondgenootschap met de Compagnie te worden opgenomen. Maar de gebeurtenissen in Bantam hadden nog een ander gevolg, namelijk de verdrijving van de Engelschen en hunne verhuizing naar de Westkust van Sumatra, waar zij het juist bevestigde gezag der Compagnie kwamen bemoeielijken en eene nieuwe periode in de geschiedenis dezer kust openden.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

H. van Kol: De bestuursstelsels der hedendaagsche koloniën. Leiden, A. W. Sijthoff. (1905). 8°. Met kaart.

C. J. van Loon: Rapport over de exploratie van het Lawagebied [Suriname]. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. 1904. 8°. Met Kaarten. [Overdruk „Koloniaal Verslag van 1904".]

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië. 33e jaargang 1904. [*Wetenschappelijk gedeelte*: Geologie eines Teiles von West-Borneo nebst einer kritischen Uebersicht des dortigen Erzvorkommens, zusammengestellt von **N. Wing Easton.** Mit ein Atlas und eine Mappe mit Mikrophographien. *Technisch en administratief gedeelte:* Verslag van het Mijnwezen in Ned.-Indië over het jaar 1903/1904]. Batavia, Landsdrukkerij, 1904. 4 dln. gr. 8°. en fol.

Dr. H. Vivian Dangerfield: Le Béribéri; définition, étymologie, historique, bactériologie, symptomatologie, pathogénie, pathologie, expérimentale, traitement. Avec deux planches en couleurs et 19 gravures nombreux tableaux. Paris, A. Maloine, 1905. gr. in—8°.

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1905. *Eerste gedeelte*: Grondgebied en bevolking, inrichting van het Bestuur van Nederl.-Indië en Bijlagen. *Tweede gedeelte*: Kalender en Personalia. Batavia, Landsdrukkerij. (1905). 2 dln. 8°.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië, geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. *4e Aflevering.* [Plantengeographie (Slot) — Dierengeographie]. *5e en 6e Afl.* [Algemeene volkenkunde van den Indischen Archipel — Uit het leven der Inlanders.] Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°.

Verrichtingen en bewegingen van Hr. Ms. Schepen en vaartuigen van oorlog, behoorende tot het eskader in Nederlandsch-Indië, gedurende het 3e kwartaal 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 30/12—1904, No. 104.]

Verslag van het **Mijnwezen** over het 2e kwartaal 1904. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 6/1—1905, No. 2.]

Rapporten van de Commissie in Nederlandsch-Indië voor **oudheidkundig onderzoek** op Java en Madoera. **1901.** Uitgegeven voor rekening van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. [3 maandelijksche rapporten over Juli—Sept. en Oct.—Dec. 1901. Met Bijlage: Beschrijving van de beelden in de Chineesche kerk bij Goenoeng Sari, te Weltevreden, van **J. Knebel.**] Batavia, Albrecht & Co. — 's-Gravenhage, M. Nijhoff. 1904. gr. 8°. Met platen.

Idem. Rapporten over **1902.** [Met Bijlagen: Tjandi Bima, beschreven voor zoover als reeds doenlijk is. Beschrijving van de archeaologische verzameling te Djogjakarta, van **J. Knebel.** Beschrijving van de steenen Hindoebeelden op het erf van den heer E. Kraag te Djokja van id. Beschrijving der Hindoe-oudheden zich bevindende op de Chineesche begraafplaats van Hian Liang Tjwan te Kotalama, res. Pasoeroehan, van id. Beschrijving der Hindoeoudheden in de afd. Malang, res. Pasoeroehan, met uitzondering van Tj. Toempang, Tj. Kidal en Tj. Singasari, van id.] Met platen. (*Uitgave als voren*).

J. Hazewinkel en Mej. G. Wilbrink: Onderzoekingen aan het Proefstation voor Indigo in de jaren 1903 en 1904. Batavia, G. Kolff & Co. 1904. gr. 8°. [Mededeelingen uit 's Lands Plantentuin. LXXIII.]

Do you speak Dutch & Malay? Words and sentences. Spreekt U Engelsch en Maleisch? Woorden en zinnen. Apa toeau bisa bitjara Inggris en Blanda? Perkataän en ommongan terkarang oleh **J. F. Kessler**. [Soerabaja, 1904]. 12mo.

A. Franssen Herderschee: Verslag van de Gonini-expeditie [Suriname]. [Met Bijlage I: Verslag van de astronomische plaatsbepalingen, door **C. H. de Goeje**. II: Lijst der door de expeditie verzamelde ethnographische voorwerpen. III: Verslag omtrent de door de expeditie medegebrachte afdrukken van ornamenten, door Jhr. L. C. van Panhuys.]. (Met een kaart, 3 platen en 19 illustratiën). (Overgedrukt uit het „Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap, jaarg. 1905."). Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. 8°.

Statistisch overzicht der behandelde **zieken** en der behandelde zieke paarden en muildieren van het Nederlandsch-Indische leger over het jaar 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. 8°.

Supplément à la Statistique médicale de l'armée indo-néerlandaise pendant l'année 1903 comme contribution à la statistique médicale militaire internationale. Batavia, Imprimerie de l'Etat. 1904. 4°.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 28, Januari 1905.* In Memoriam: W. P. D. de Wolff van Westerrode, door C. J. Hasselman. — Stand der desaloemboengs in de residentie Cheribon onder ult°. Sept. 1904, door J. W. Mesman. — Een kort woord naar aanleiding van Java's „inzinking", door K. — Een proef tot verbetering van den veestapel, door L. J. Schippers. — Onnoodige bestuursuitgaven door D. G. Stibbe. — Onrechtmatige toeëigening van grond in de afdeeling Loemadjang, door F. V. van der Schalk. — Het z.g. klein notaris examen, door J. Th. Petrus. — Tweede jaarverslag van de Bandjarnegarasche Hulp-, Spaar- en Landbouwcredietbank over 1903. — *Varia*: De nieuwe Courant over het rapport van Mr. van Deventer. — Volkstelling in Britsch-Indië. — Het Amerikaansch imperialisme. — Klimaat en karakter. — Desaloemboengs.

Vragen van den Dag. *20. jaarg. Februari 1905.* Eenige bladzijden uit de geschiedenis der economische ontwikkeling van de inlanders op Java. II. De negentiende eeuw (slot.)

Notulen van het Bataviaasch Genootschap. *Dl. 42 (1904). aft. 3* Notulen der Directie-vergaderingen van 18 Juli en 5 Sept. 1904. — *Bijlagen*: Nota bij Semarang's oude kaarten, door H. Bosboom. — Beschrijving van den ontworpen gevel voor de Kasteelskerk te Batavia, naar aanleiding van het, in het Rijks archief te 's Gravenhage aanwezige project, door H. Bosboom. — Lijst van ingekomen boekwerken gedurende het 3e kwartaal 1904.

Internationales Archiv für Ethnographie. *Bd. 17 (1904) Heft 3 u. 4.* Het *njirami* of de jaarlijksche reiniging van de erfwapens en andere *poesâkâs* in Midden-Java. door Dr. J. Groneman.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 17 Januari 1905.* De zending in Nederlandsch-Indië als opvoedingsmiddel (Voordracht van jonkvrouw H. B. de la Bassecour Caan).

De Gids. *69e Jaarg. Februari 1905.* Rechtshervorming in Indië, door Mr. C. Th. van Deventer.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *5e jaar: 1904—1905. No. 2* Voordracht van den heer P. J. Kooreman, oud-Resident in de Buitenbezittingen over: Het debat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het rapport Rhemrev.

Eigen Haard. *31e Jaarg. (1905) No. 3.* Piano's met djatihouten buitenkasten, door R. de Richebon (met ill.). — *Id. No. 5.* Cacao en chocolade, door I. van Brussel-van Haarlem (met ill.; *zie ook No. 6*). — Schetsen van Bali en Lombok, door W. O. J. Nieuwenkamp (*Vervolg, met slot in No. 6*; met ill.).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e Jaarg. 1 Februari 1905.* Schetsen van Java's Zuidkust in woord en beeld. II. Volksvoeding en Zeevischvangst (vervolg), door R. A. Eekhout (met ill.). *Id, 15 Febr. 1905.* Een kijkje in de Molukken [speciaal Saparoea], door B. J. H. (met ill.)

De Hollandsche Revue. *10e Jaarg. No. 1, 25 Januari 1905.* Belangrijke onderwerpen: De ziekenverpleging in Deli [naar het artikel van J. W. Carlier in „*Nosòkomos*", Jan. 1905].

De Indische Mercuur. *28e Jaarg. 1905. No. 4.* Een en ander over Kina. Voordracht, door P. van der Wielen (met afbeeldingen). — Suikerproductie van Midden-Java.
Id. No. 5. Practisch hulpmiddel bij het rooien van boomen, door W. G. Leembrugge. — Een tweede Plantersbond in Deli.
Id. No. 6. Overzicht der cultuur van Kina, door P. van der Wielen.
Id. No. 7. Valsche kinabasten door P. van der Wielen. — Een Gouvernements Kininefabriek, door idem — Pepercultuur. — Vereeniging van den grooten landbouw [in Suriname].

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van oud leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17 Jaarg. No. 198 Februari 1905.* Voorbereidende werkzaamheden welke de ontginning en het plantklaar maken van den grond in Ned.-Oost-Indië voorafgaan, door E. A von Stürler.

Teysmannia. *15 Jaargang 1904, 12de Afl.* Djeroek-cultuur, door H. J. Wigman. — De cultuur van Djeroeks in potten en tobben, door idem. — Mededeelingen betreffende de caoutchouc-cultuur VI. Samenstelling van het caoutchouc uit de wortels van *Ficus elastica*, door W. R. Tromp de Haas. — Cauliflorie (Stambloeiers), door J. van Breda de Haan. — Uit Japan ingevoerde kat angidjo- (*Phaseolus Radiatus*) variëteiten. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. — Vragen en beknopte mededeelingen uit de praktijk. Enz.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *12e jaarg. (1904), Afl. 22.* Invloed van natronzouten in den bodem op de samenstelling van het suikerriet, door H. C. Prinsen Geerligs. — Schatting der Java-suikerproductie over 1904 en der beplante oppervlakte voor campagne 1905, door W. C. Dickhoff. — Proeven met zoutwaterirrigatie door P. van Houwelingen. Enz.
Id. *Afl. 23.* Vergelijkende proeven omtrent gele-strepenziekte, door J. D. Kobus. Enz.
Id. *Afl. 24.* Invoer en fabrikatie van geraffineerde suiker in Britsch-Indië, Oost-Azië en Australië, in verband met de fabrikatie van geraffineerde suiker op Java, door H. C. Prinsen Geerligs. — Ondersteuningsfonds voor administrateurs en geëmployeerden van suikerfabrieken op Java. Enz.
Id. *13e jaarg. (1905), Afl. 1.* Voorwoord van de Redactie. — Overzicht van de bemestingsproeven in cultuurbakken, door P. van Houwelingen. — Onderzoekingen en proeven ter bepaling van het kookpunt van zuivere en onzuivere suikeroplossingen, door Dr. H. K. Claassen en W. C. Dickhoff.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *6e jaarg. (1904/05), 9e aflevering.* Verslag van het 7e Congres van het Algemeen Syndicaat voor koffiecultuur en andere bergcultures in Ned.-Indië, gehouden te Malang 16 en 17 Nov. 1904. — Dr. J. van Breda de Haan: Iets over gezonde en zieke peperplanten. — P. Schat: De veestapel in verband met bergcultures. — Dr. L. Zehntner: Verdere mededeelingen omtrent de op Java aangeplante cacaovarieteiten. — Dr. Z. Kamerling: Overzicht over de gebreken van den bouwgrond, welke als oorzaak van ziekelijke toestanden van onze kultuurgewassen in aanmerking kunnen komen. Enz.

's Lands Plantentuin, Bulletin de l'Institut botanique de Buitenzorg. *1904. No. XX.* Ueber neue und unvollständig bekannte Zingiberaceae aus West-Java und Buitenzorg, von Dr. Th. Valeton.

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. (1905), No. 1.* In Memoriam Generaal-Majoor G. W. Beeger (met portret). — Geschut te velde voor het Nederlandsch-Indische veldleger, door A. J. Gooszen (vervolg) — Disciplinaire straffen. Beschouwingen over punt 11, 1e en 2e der Alg. Order 1887, No. 69,

door M. — Troepenleiding. Uitwerking van de aan de partijcommandanten gegeven opdrachten bij de op 4, 5 en 6 Juli 1904 in de residentie Semarang gehouden veldoefeningen, R. TEN SELDAM. — Nog eens „Oorlogschieten", door J. H. C. VAN DOMPSELER, met Naschrift van C. SMITH. — Bewapening van de Nederlandsch-Indische infanterie, door E. P. M. — Schietopleiding, door H. B. K. Enz.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 83 (1904), No. 6.* Hoever strekt het den Gouverneur-Generaal toegekend recht van gratie zich binnen Ned.-Indië uit? Verhandeling van Mr. J. H. NEDERBURGH. Toepasselijkheid van art. 99 of art. 100 van het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te Lande. Verhandeling van Mr. A. NEVTZELL DE WILDE. — Nog eens overtreding van art. 71 Regl. Burg. Stand (Stbl. 1849 No. 25), door den Bestuurder van een Militair Hospitaal. Verhandeling van Mr. J. F. A. M. BUFFART.

Id. *Nos. 7-9.* Een paar opmerkingen over de bevoegdheid van den verwijzenden Landraadsvoorzitter en het forum van den heler. Verhandeling van Mr. K. VAN HINLOOPEN LABBERTON. — Met Naschrift van de Redactie.

Tijdschrift voor Strafrecht. *Dl. 17 (1905), afl. 1 en 2.* Wijlen Mr. G. J. HEYLIGERS: Eene woekerwet in Nederlandsch-Indië.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Dl. 44 (1904), afl. 6.* Tinea albigena (een huidziekte), door Prof. A. W. NIEUWENHUIS. Een surrogaat voor balsamum peruvianum, door A. J. C. J. P. BAKKER. — Een op zich zelf staande knokkelkoorts-epidemie aan boord van het wachtschip „Koning der Nederlanden" ter reede Soerabaia, door A. W. PULLE. — Een geval van ruptura totalis urethrae, door Dr. J. J. KUNST. — Bijdrage tot de kennis der beri-beri, door Dr. J. P. J. VAN GORKOM. — Zwartwaterkoorts, door A. DE JONG. — Een zeldzame complicatie bij malaria tropica, door Dr. DEUTMANN. Enz.

Weekblad voor Indië. *1e Jaarg. 1904/05, No. 33.* De karaktervorming der Indo's II, door M. VAN GEUNS (*zie ook Nos. 34 en 35*). — De feesten te Djokja van 2—8 Nov. 1904 (vervolg), door T. TER HORST—DE BOER (met afb.) (*zie ook Nos. 34 en 35*). — De reunie van oud-leerlingen der Kweekschool voor Machinisten te Djokja. — De excursie naar Sigi (Midden-Celebes), met afb.

Id. *No. 35.* Van Heerlijk Insulinde, door F. P. H. PRICK VAN WELY.

Id. *No. 36.* Een Indisch landfeest, (met afb.), door R. B. M. — Tenggersprookje, door H. DIJKHOF.

Het Koloniaal Weekblad. *4e jaarg. (1904/05), No. 46.* Sumatra's Westkust. A. Nieuwe bijdragen tot de Staatsinkomsten, door H. E. PRINS (*zie ook No 47*). — Indische meubelindustrie.

Id. *No. 47.* Kolonisatie van Europeanen in Ned.-Indië, door K. H. H. VAN BENNEKOM (*zie ook No 49*). — Vereeniging „Moederland en Koloniën". Handelstoestanden en Handelsbelangen in de Nederlandsche Koloniën, speciaal ter Oost- en Noordkust van Soematra, vergeleken met die in de naburige Engelsche Koloniën (Straits—Settlements). Voordracht door H. J. MARTIJN (*zie ook No. 48 en 49*).

Id. *No. 49.* Inkomsten voor Sumatra's Westkust. B. Directe belasting, in verband met het besluit van den Commissaris-Generaal van 11 October 1833, No. 310 en met de verplichte koffiecultuur, door H. E. PRINS.

De Rijnsche Zending. *35e jaarg. (1904) No. 4.* Een afscheidswoord, door J. H. MEERWALDT. — Een rondgang door de arbeids- en oogstvelden van Sumatra (slot). Pionierswerk op Mentawei, door P. N. — Een goed woord ter rechter tijd voor Borneo, door zendeling SUNDERMANN. — Korte Mededeelingen.

Maandbericht van het Nederlandsche Zendelinggenootschap. *Februari 1905.* Toespraak van den controleur van Tondano, P. A. MOORREES, tot den Hulpprediker H. ROOKER, ter gelegenheid van zijn 50-jarig ambtsjubileum te Tondano. — De zending op de Sangir- en Talauer-eilanden.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *Februari 1905.* Eenige schetsen uit 't werk te Pangharepan en Soekaboemi, door H. MÜLLER. — Hoe de Chineezen hunne afgestorven voorouders vereeren (vervolg) door L. TIEMERSMA.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 23 Januari — 23 Februari 1905.

De nieuwe verslagperiode opende stil, vooral wat betreft cultuurwaarden. De stemming bleef evenwel vast, terwijl zich langzamerhand eenige animo ontwikkelde voor aandeelen Nederl.-Indische Handelsbank, welke zoodoende in deze afdeeling den hoofdschotel vormden totdat in de laatste week aller aandacht in beslag genomen werd door de rijzing in aandeelen Nederlandsche Handel-Maatschappij op geruchten van een te verwachten mooie dividend-uitkeering in Juni a. s. In het algemeen beginnen de koopers gelokt te worden op verschillende dividendberichten, waardoor de markt een beter aanzien kreeg.

In tabaksaandeelen ging weinig om, hoewel na het verschijnen van het Jaarboekje van den heer Dentz zich meerdere kooplust openbaarde. Dientengevolge sluit ook hier de verslagperiode met rijzende koersen, welke tevens hun oorzaak vinden in kooporders afkomstig van Ned.-Indië.

Ook op de petroleummarkt ging de eerste week weinig om. Daarna kenmerkte deze afdeeling zich door de slechte stemming, welke voor aandeelen Koninklijke bestond en waarvan de oorzaak waarschijnlijk moet worden gezocht in de minder goede Januari-productie dezer maatschappij. Toch scheen men dit motief langzamerhand minder zwaar te tellen, althans de laatste week haalden de aandeelen Koninklijke de geleden schade weder in.

Bij de goudwaarden was opvallend de aanvankelijk goede stemming voor aandeelen Kwandang Soemalata, waarschijnlijk veroorzaakt door de omruilingen tegen aandeelen Soemalata. Later mochten de aandeelen Redjang Lebong zich gedurende eenige dagen in eene goede stemming van het publiek verheugen, terwijl ten slotte de aandeelen Exploratie Syndicaat Pagoeat aan eene plotselinge rijzing onderhevig waren, zonder dat zulks echter tot grooten omzet leidde.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$1^3/_4$ %
Pref. Aand.	„ „ „ „	$^1/_2$ „
Winst Aand	„ „ „ „	$^3/_8$ „
Aand.	Handels Vereeniging Amsterdam	$4^1/_4$ „
4 % Oblig. ('94)	„ „ „	$^5/_8$ „
Aand.	Int. Cred-. en Handelsv. Rotterdam	2 „
„	Java Bank	$^1/_4$ „
Likw. Aand.	Barge c. s.	$^3/_4$ „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij	$4^3/_8$ „
Certif.	„ „ „	$4^1/_2$ „
Rescontre.	„ „ „	$4^{11}/_{16}$ „
Aand.	Ned. Ind. Escompto Maatschappij	$2^7/_8$ „
„	Ned. Indische Handelsbank	10 „
4 % Oblig.	„ „ „	$1^3/_8$ „
Aand.	Java Cultuur Mij.	$4^1/_4$ „
„	Cultuur Maatschappij Kaliwoengoe Plantaran . . .	3 „
5 % Oblig.	Ned. Ind. Houtaankap onderneming	1 „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	$6^1/_2$ „
Cert.	„ „ „	$^1/_2$ „
Aand.	Tabak Maatschappij Arendsburg	3 „
„	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$2^1/_2$ „

Cert.	Deli Batavia Maatschappij	2 %
Aand.	Deli Maatschappij	4 „
„	Langkat Tabak Mij. Serie A.	1 „
„	Langkat Maatschappij	1/4 „
„	Nieuwe Asahan Tabak Mij.	12 1/2 „
„	Padang Tabak Mij.	1 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij.	2 1/2 „
„	Soengei Bedjankar	1 1/8 „
„	Sumatra Plantage Maatschappij.	7 1/2 „
C. v. g. Aand.	United Langkat Plantatage.	10 „
Aand.	Rotterdamsche Lloyd	3/4 „
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	3/4 „
4 % Oblig.	„ „ „	1/4 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petrm.-br. in Ned. Indië.	16 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „ „ „	13 1/2 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim.	1 1/2 „
„	„ „ Moesi Ilir	2 „
6 % Cum. Pref.	Aand. A. Perlak Petr. Mij.	1/4 „
3 „ „ „	„ B „ „ „	3/8 „
Aand.	A Expl. en Mijnb. Mij. Kwandang Soemalata.	3 1/4 „
„	Noord Celebes Mijnbouw Maatschappij	2 5/8 „
„	Oost-Borneo Mij.	1 5/8 „
Pref. Aand.	„ „ „	3/4 „
Aand.	Pagoeat Explor. Syndicaat.	4 „
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	1 3/4 „
„	„ „ Soemalata.	1 1/2 „
„	Deli Spoorweg Mij.	1 „
5 % Oblig.	Bataviasche Electrische Tram Mij.	1 „
Aand.	Kediri Stoomtram Mij.	7/8 „
Cert. v. 4 % Aand.	Madoera Stoomtram Mij.	27/16 „
Oblig.	„ „ „	5/8 „
Pref. Aand.	Malang Stoomtram Mij.	1 „
4 1/2 % Oblig.	Pasoeroean Stoomtram Mij.	7/8 „
„ „ „ 1901	„ „ „	7/8 „
Aand.	Samarang Joana Stoomtram Mij.	1 „
4 % Oblig.	„ „ „	1/8 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Borneo Sumatra Maatschappij	5/10 %
5 % Oblig.	Handelsvereeniging Amsterdam	1/4 „
Aand.	Koloniale Bank	1 „
Pref. Aand.	„ „	1 7/8 „
Gew. Aand.	Amsterdam Langkat Co.	3 7/8 „
Pref. Aand.	„ „ „	5 1/2 „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	10 „
Aand.	Deli Batavia Maatschappij	1 „
„	Deli Cultuur Maatschappij.	3 „
Cert.	Deli Maatschappij	1/2 „
Aand.	Holl. Sumatra Tabak Maatschappij	1 1/2 „
„	Langkat Tabak Mij., serie B.	1 1/2 „
„	Medan Tabak Maatschappij.	3 1/4 „
Pref. Aand.	Padang Cultuur Maatschappij	5 „
Aand.	B „ „ „	3 „
„	Senembah Maatschappij	3 1/2 „
Certif.	„ „	5 3/4 „
Aand.	A Serdang Tabak Mij.	1/4 „
„	B „ „ „	1/4 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	2 „
„	Ned. Gutta Percha Mij.	4 „
„	Kon. Paketvaart Maatschappij	3/4 „

$2^1/_2$ % Oblig.	Dordtsche Petr. Industrie Mij.	$^3/_4$ %
Aand.	Java Petroleum Mij.	$1^1/_2$ „
„	A Sumatra Palembang Petr. Mij.	$^1/_{16}$ „
Pref. Aand.	Mijnbouw Mij. Bwool	$15^3/_4$ „
Aand.	Mindrineti Goud Exploitatie Mij.	$^5/_8$ „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij.	$3^2/_8$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „	$^1/_2$ „
4 % Oblig. 1902	Deli Spoorweg Mij.	$^1/_4$ „
„ „	Deli Ned. Ind. Spoorweg Mij.	$1^1/_4$ „
$2^1/_2$ % Obl.	„ „ „ „ „	$^3/_8$ „
Aand.	Babat Djombang Stoomtram Mij.	$2^1/_2$ „
„	Bataviasche electrische Tram Maatschappij	$^5/_{16}$ „
„	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	$^9/_{16}$ „
Cert. v. 4 % Obl.	„ „ „	3 „
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	2 „

DIVIDENDEN.

Deli Langkat Tabak Maatschappij (slot dividend)	20 %
Cultuur Mij. Boenga Meloer	3 „
Nederlandsch Indische Spoorweg Mij.	2 „
Cultuur Mij. Gabes	400 „
Kina Mij. Kertamanah	10 „
Hongkong & Shanghai Banking Corporation	£ 1—10/
Koloniale Zee- en Brandassurantie Mij	8,7 %
Tweede Koloniale Zee- en Brandassurantie Mij	6,5 „
Brandassurantie Mij. de Oosterling	9,4 „
Brandassurantie Mij. Insulinde	11,3 „
Cultuur Mpij. Kedaton Pleret	*f* 250
New Singapore Distilled Water Ice Tact.	„ 5
Brandassurantie Mij. Veritas	8,3 %
Brandassurantie Mij. Ardjoeno	7,5 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Gew. Aand.	Maatschappij tot expl. der Suikerfabriek Badas	$59^7/_8$—$60^1/_2$ %
Pref. Aand.	„ „ „ „ „ „	80 „
„	Deli Bedagei Cultuur Mij.	12 „
Oblig.	Ned. Ind. Houtaankap Mij.	87—$87^1/_2$ „
Aand.	„ „ „ „	25 „
„	Probolinggo Stoomtram Mij	15 „
Opr. bew.	Ned.-Indische Landbouw Maatschappij.	*f* 16—$18^1/_2$
Aand.	Surinaamsche Bank	152—155 %
6 % Oblig.	Cultuur Mij Gending met winst bew	115 „
Aand.	Landbouw Mij. Tjiseureuh	58 „
„	Crediet- en Handelsvereeniging Banda.	45—46 „
Oblig.	„ „ „ „	96 „
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij.	*f* 45
„ „	Sinkep Tin Mij	„ 30
Oblig.	Pasoeroean Stoomtram Mij.	66—$66^1/_2$ „
Aand.	„ „ „	$7^3/_4$ „

Aand.	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	160	%
„	Exploratie- en Mijnbouw Mij. Sumatra Serie A. . .	15	„
„	„ „ „ „ „ „ B. . .	12	„
„	Amsterdamsche Chininefabriek	105	„
Opr. aand.	Java Cultuur Mij	ƒ 45—50	
„ „	Mij. tot Exploitatie der Suikerfab. Kalibagor . .	„ 125—175	
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Mij. cum. div	280	%
5 % Schuldbek.	Cult. Mij. Maron	98 3/8	„
Aand.	Landbouw Maatschappij Tjisaroenie	90	„
„	Guyana Goud Expl. Mij. Mindrineti (2e serie). . . .	1 1/2	„
6 % Oblig.	Hôtel des Indes te 's Gravenhage	85	„
Aand.	Handelsver. v/h Reuss & Co.	95	„
„	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	18	„
„	Mijnbouw Mij. Totok	55	„
„	Landbouw Mij. Pangerango	99 3/4	„
„	Rotterdamsche Cultuur Mij.	50	„
Scrips v. pref.aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	140	„
Winst Aand.	„ „	ƒ 50	
Opr. Aand.	Amsterdamsche Liquid. Kas	ƒ 240	
„ „	Mij. tot expl. der Suikerfabriek Waroe	ƒ 50	
„ „	Expl. Syndicaat Pagoeat	ƒ 1 1/2—ƒ 2,50	
Oblig.	Oost Borneo Maatschappij	100	%
Aand.	Administratiekantoor van Indische fondsen	52	„
„	Gaiamsche Cultuur Mij	33	„
„	Handelsvereeniging Gorontalo	35	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
N. I. Hyp. Bank ..... Pbr. 4 pCt.	—	100
Borneo-Sumatra Maatschappij ..... Aand.	$103^{13}/_{16}$	$103^{1}/_{2}$
Cultuur-Mij. d. Vorstenl. ..... „	$90^{1}/_{4}$	92
„ „ „ „ ..... Pref. Aand.	$169^{1}/_{2}$	170
„ „ „ „ ..... Winst „ f	$24^{1}/_{8}$	$24^{1}/_{2}$
Handelsv. Amsterdam ..... Aand.	$145^{3}/_{4}$	151
„ „ ..... Oblig. 5 pCt.	$104^{3}/_{4}$	104
„ „ ..... „ $4^{1}/_{2}$ „	$103^{9}/_{16}$	$103^{9}/_{16}$
„ „ '85 ..... „ 4 „	$100^{5}/_{16}$	$100^{15}/_{16}$
„ „ '94 ..... „ 4 „	$100^{3}/_{8}$	101
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd. ..... Aand.	110	112
„ „ „ ..... Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	—	—
Java Bank ..... Aand.	176	$176^{1}/_{4}$
„ „ ..... Cert. v. Aand.	—	$176^{3}/_{8}$
Koloniale Bank ..... Aand.	57	56
„ „ ..... Pref. Aand.	77	$75^{1}/_{8}$
„ „ ..... Oblig. 5 pCt.	$103^{1}/_{4}$	$103^{1}/_{4}$
Likw. Aand. Barge c. s. ..... Aand.	$73^{1}/_{2}$	$74^{1}/_{4}$
Ned. Handelmaatschappij ..... Aand.	$164^{1}/_{4}$	$168^{5}/_{8}$
„ „ ..... Cert.	$163^{7}/_{8}$	$168^{3}/_{8}$
„ „ ..... Rescontre.	161	$165^{11}/_{16}$
Ned. Ind. Escompto Mij. ..... Aand.	127	$129^{7}/_{8}$
„ „ „ ..... Cert. v. Aand.	—	$127^{1}/_{2}$
Ned. Ind. Handelsbank ..... Aand.	108	118
„ „ ..... Oblig. 4 pCt.	100	$101^{3}/_{8}$
Ned. Ind. Landbouw Mij. ..... „ 5 „	$104^{1}/_{2}$	$104^{1}/_{2}$
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas. Aand.	$59^{7}/_{8}$	$59^{7}/_{8}$
Crediet- en Handelsver. Banda ..... „	50	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	115	115
Java Bosch Expl.-Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ „ ..... Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij. ..... Aand.	$103^{1}/_{2}$	$107^{3}/_{4}$
„ „ „ 1e Hyp. ..... Oblig. 5 pCt.	104	104
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek ..... Cert. v. Obl. 5	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor. Aand.	—	125
„ „ „ „ „ „ .. Oblig. 5 pCt.	103	103
Cult. Mij. Kali Tello ..... Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran". Aand.	98	101
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp. ..... Oblig. 5 pCt.	1 4	104
Cultuurmaatschappij „Maron" ..... Aand.	80	80
Landbouw-Maatsch. Melattie. ..... „	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij ..... Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ „ ..... Oblig. 5 pCt.	$85^{1}/_{2}$	$86^{1}/_{2}$
Landbouw-Maatschij. Ngoepit. ..... Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo ..... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij. ..... „	—	—
Cultuurmaatschappij Penampean .... „	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga ..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	170	170
„ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet.. Aand.	202	202
Cultuur-Mij Soember Redjo ..... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Temoeloes .... „	—	—
„ „ „ ....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh ..... „ 5 „	100 7/8	100 7/8
West-Java Kina Cultuur-Maatschij.. Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij..... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	14	14
Amsterdam-Deli Comp.....Aand.	611 1/2	618
„ „ „ .....Cert.	614 1/2	615
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	42	38 1/8
„ „ „ .....Pref. „	93	87 1/2
Tabak-Maatschappij Arendsburg....Aand.	520	523
„ „ „ ....Cert.	534 1/2	524 1/2
Asahan Plantage Maatschappij .....Aand.	45	45
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.. „	33	36 1/2
Bezoeki Tabak-Maatschappij..... „	86 1/2	88
Deli-Batavia Maatschappij..... „	472	471
„ „ „ .....Cert.	465	467
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	58 3/4	55 3/4
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij....Cert. v. Aand.	—	—
Deli-Maatschappij .....Aand.	490	494
„ „ .....Cert.	495	494 1/2
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	60 3/8	60 3/8
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	66 1/2	64
Kwala Pessilam Tabak Maatschij... „	—	—
Langkat Tabak Mij. Serie A .....Aand.	53 3/4	54 1/2
„ „ „ „ B..... „	30 1/2	29
Langkat Mij.....Aand.	3 1/2	3 3/4
Medan-Tabak Maatschappij..... „	242 3/4	238
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij...Aand.	136	148 1/2
Padang Cultuur Maatschappij .....Pref. Aand.	56	51
„ „ „ B ....Aand.	22	19
Padang Tabak-Maatschappij..... „	124	125
Rotterdam-Deli-Maatschappij..... „	258 1/2	261
Senembah-Maatschappij .....Aand.	399 1/2	396
„ „ .....Cert.	399 3/4	394
Serdang Tabak Maatschappij A.....Aand.	144	143 3/4
„ „ „ B..... „	59 1/4	59
Soengei Bedjangkar..... „	60 1/2	61 5/8
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	275	273
Sumatra Plantage Maatschappij .... „	80 1/2	88
United Langkat Plant .....Cert. v. g. Aand.	249	259
Ned. Gutta Percha Mij.....Aand.	69	65
Ned.-Ind. Electriciteits-Maatschappij .Aand.	—	15
„ „ „ „ .Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 1/2	101 1/2
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t Expl. van.Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie.....Aand.	106	106
Java-China-Japanlijn .....Oblig. 4 pCt.	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Kon. Paketvaart-Mij. .....Aand.	156	155 1/4
„ „ „ .....Oblig.	102 3/8	102 3/8
„ „ „ uitg. 1903..... „	103	103
Rotterdamsche Lloyd..... Aand.	102	102 3/4
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 3/4	101 3/4
Stoomvaart Maatschappij Nederland. Aand.	149 3/4	150 1/2
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	103 1/4	103 1/2
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	122	122
„ „ „ „ .... Oblig. 4 1/2 pCt.	102 1/2	101 3/4
„ „ „ „ 1903. Oblig. 4 1/2 pCt.	—	101 1/2
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	4	—
Java Petroleum Maatschappij .....Aand.	25	23 1/2
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	545 1/2	561 1/2
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	550 1/2	564
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	113 1/2	115
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir..... „	40	42
Panolan Mij. .....Cert. *f*	430	430
Periak Petroleum Mij. 6 pCt. cum...Pref. Aand. A	143 3/4	144
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	80 1/2	80 7/8
Sumatra Palembang Petroleum Mij. .Aand.	66	65 15/16
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	20 1/4	4 1/2
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata" Aand.	61	64 1/4
Mindrineti Goud Expl. Mij. 1e serie. Aand.	3 7/8	3 1/4
Ned. Ind. Exploratie Maatschappij. . „	170	170
Ned. Ind. Mijnbouw-Maatschappij... „	14 5/8	11 3/8
„ Oblig. 1e Hyp. 1901, 10 pCt...	38 3/4	38 3/4
dito dito Cert. v. Aand.	38 1/2	38
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	7 1/4	9 7/8
Oost Borneo Maatschappij..... „	23	24 5/8
„ „ „ .....Pref. Aand.	62	62 3/4
Pagoeat Expl. Synd.....Aand.	11	15
Redjang Lebong Mijnb.-Mij..... „	270 1/4	272
Singkep Tin-Maatschappij..... „	79	79
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	53 1/4	54 3/4
Tjenako Steenk. Mij..... „	4 1/2	4 1/2
Handelsvereeniging Java ..... „	84 1/2	84 1/2
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	—	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok. .....Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel. 4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	185	186
„ „ „ .....Obl. 4 pCt.	102 3/4	102 3/4
„ „ „ ..... „ 4 „ 1902	103	102 3/4
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	203	203
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103	101 3/4
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	98 7/8	98 7/8
„ „ 1896 .....Oblig. 2 1/2 pCt.	88	87 5/8
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	33 1/2	31
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.	91 7/8	91 7/8
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	24	23 11/16
„ „ „ .....1e hyp. Obl. 5	87	88
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	99	99 7/8

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Februari. 7	21
Kediri Stoomtram Mij.....Oblig. 4 pCt.	98	98
Madoera „ „ .....Aand.	18¼	18¼
„ „ „ ..... Pref. Aand.	52	54⁷/₁₆
„ „ „ ..... Oblig.	100⅝	101¼
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	44	44
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	85	86
Modjokerto „ „ .....Aand.	22¾	22³/₁₆
„ „ „ .....Cert. v. 4 pCt. Obl.	80	77
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101½	101½
Oost-Java-Stoomtram Mij.....Aand.	59½	57½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	89	89
Pasoeroean „ „ .....Aand.	7¾	7¾
„ „ „ .....Obl. 4½ pCt.	66¼	67⅛
„ „ „ ..... „ 4½ „1901	66¼	67⅛
Probolinggo Stoomtr.-Mij.....Aand.	17	17
„ „ „ .....Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	141½	142½
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	102	102⅛
Semarang Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	160	160
„ „ „ „ .....Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	20 Dec. 3 Januari.	3—17 Januari.
Javasche Bank	177½	177½—179½
Certif. Ned. Handel-Mij	157½—159	161—162
N. I. Escompto Mij. Incl. dvd. a (cps. van af *f* 45)	117	126½
N. I. Escompto Mij. Excl. dvd. a (cps. van af *f* 46)	—	118—119
Nieuwe Aand. (cps. van af *f* 46)	115	—
Ned. Ind. Handelsbank	107	106½—110
Koloniale Bank	59	60
N. I. Effectenbank (4% pandbrieven)	—	90
Koninklijke Paketvaart Mij	—	155½
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	110	110—111½
Handels-Verg. „Amsterdam"	136½	138
Samarang-Joana Stoomtram-Mij.	—	143
Samarang-Cheribon „	—	157½
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	75
Bat. „ „ „ „ „	—	72½
Nederlandsche Lloyd	72½	—
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	120
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	87½
Kol. Zee- & Brand-Ass.- Mij.	—	97½
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	141	—
Brand-Waarborg-Soc. „Securitas"	50	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	—	167½
Tagalsch Prauwenveer	155	—
Part. Prauwenveer te Soerabaja	—	119
Nieuw Probolinggo en Oosthoek Prauwenv.	—	172½
Bagelen Thee- en Kina Mij.	117½—118	—
Landbouw Mij. „Melattie"	91	90
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	105	105
„ „ „ Wanasoeka	160	—
„ „ „ Singaparna	—	151
„ „ „ Pasir Salam	—	122½
Cultuur Mij. Mandaling	—	110
Ned. Ind. Telefoon Mij.	192½—195	200
Intercommunale Telefoon Mij.	127½	127—128
Preanger Telefoon Mij.	—	92½
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	—	230
Bandoengsche Kinine Fabriek	110	110—118
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	47½	53—53½
„ „ „ (obligatiën)	75	80
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	—	282½
Mijnbouw Mij. Atjeh. (oprichtersbewijzen)	—	202½
Mijnb. Mij. Tambang Sibonak (opr.bewijzen)	205	—
Mijnbouw Mij. Ketahoen (gew. aandeelen)	46	45
„ „ „ (pref. aandeelen)	—	75

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Naamlooze Vennootschap „Dammarexploitatie Halmaheira Tidore.

(*Javasche Courant van 27 December 1904, No. 103,*.

Zetel. Ternate.

Doel. Het exploiteeren van alle boschproducten in de bosschen van Akelamo, Goemie en Damoelie; het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, zoo voor eigen rekening, als in commissie; het exploiteeren van landbouwondernemingen; het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en van derden; het pachten van alle middelen, die door het Gouvernement of anderen verpacht worden en voorts het deelnemen in maatschappijen of vennootschappen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel als deze vennootschap en het verrichten van alle handelingen welke met het doel dezer vennootschap in eenig verband staan.

Kapitaal. *f* 50,000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer P. A. J. F. L. Laurens voor 30 aandeelen; door Prins Achmad voor 10 aandeelen; door Prins Noer Aikan Alting voor 10 aandeelen.

Inbreng. De door den heer Laurens genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de dammaronderneming Alkelamo, Goemie en Damoelie; die van Prins Noer Aikan Alting tegen afgifte van een bewijs van kwijting der pachtschat gedurende 10 jaar.

Bestuur. 1 directeur: de heer Laurens; 1 commissaris de heer J. E. Vincent.

Winstverdeeling. 50 % tot vorming van een reservefonds; 5 % aan den directeur; 5 % aan de commissarissen, 40 % aan de aandeelhouders.

Naamlooze Vennootschap „Boekhandel en Drukkerij Masman en Stroink".

(*Javasche Courant van 30 December 1904, No. 104.*)

Zetel Semarang.

Doel. De handel in boeken, kantoor- en schrijfbehoeften, het exploiteeren eener drukkerij, binderij, encadreerinrichting en wat met een en ander verwant is.

Kapitaal. *f* 50,000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door den heer Uden Masman voor 150 aandeelen en door den heer Stroink voor 150 aandeelen, terwijl de resteerende voor ultimo December 1910 geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door den heer Masman genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de door hem te Soerabaia gedreven wordende handel in boekwerken, schrijf- en kantoorbehoeften met drukkerij en winkel en alle baten en lasten.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren Masman en Stroink.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds; 10 % aan de directeuren, 5 % aan de commissarissen; het resteerende aan de aandeelhouders.

Bouw Maatschappij Kramat.

(*Javasche Courant van 30 December 1904, No. 104*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer V. H. Dalitz voor *f* 25.000 in aandeelen en den heer Wiechert voor *f* 1000.

Inbreng. De door den heer Dalitz genomen aandeelen worden volgestort geacht door den inbreng van het hem in eigendom toebehoorend perceel, gelegen te Meester Cornelis en zulks in den toestand en staat zooals het zich op den dag der levering zal bevinden.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. Schotel.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ TALANGGAMÉ.
(*Javasche Courant van 3 Januari 1905, No. 1.*)

Zetel. Ternate.

Doel. De exploitatie van de specerijperken Koesoe-Koesoe, Oeboe-Oeboe, Talanggamé, en zoomede van zoodanige specerijperken of gronden als door de vennootschap mochten worden verkregen.

Kapitaal *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Mej. M. W. Sedee voor 75 aandeelen en door den heer G. A. Sedee voor 25 aandeelen.

Inbreng. De door den heer en mej. Sedee genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van bovengenoemde perceelen, en wel in den toestand, waarin zij zich op den dag der levering bevinden.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. Ohlendorff.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 5 % aan de gezamenlijke commissarissen, 90 % aan de aandeelhouders.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ TONGOLI.
(*Javasche Courant van 6 Januari 1905, No. 2.*)

Zetel. Ternate.

Doel. De exploitatie van het specerijperk Tongoly Bazaar, zoomede van zoodanige specerijperken of gronden, als door de vennootschap mochten worden verkregen.

Kapitaal. *f* 100,000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. H. Ohlendorff voor 99 aandeelen en door Mej. M. W. Sedee voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den heer Ohlendorff genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het reeds genoemde en aan hem toebehoorend specerijperk.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. Ohlendorff.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 5 % aan de gezamenlijke commissarissen, 90 % aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „HANDELSASSOCIATIE TJOA TIANGSIOE".
(*Javasche Courant van 10 Januari 1905, No. 3*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie; voorts het verkoopen, inbrengen, overdragen op welke andere wijze ook en verhuren zoowel van een of meer der ingebrachte handelszaken als van andere door de vennootschap aan te koopen handelszaken, perceelen en perceelsgedeelten, rechten van opstal, rechten van erfpacht enz.

Kapitaal. *f* 150,000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 3000, waarin wordt deelgenomen door Tjoa Tiang Sioe voor 35 aandeelen; door Yo Sek Nio voor 10 aandeelen; door Tjoa Hong Goa voor 5 aandeelen.

De door Tjoa Tiang Sioe genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng zijner handelszaken te Batavia en omstreken met alle baten en lasten, terwijl de door Yo Sek Nio en Tjoa Hong Goan genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort als vergoeding voor de door hen aan de vennootschap te presteeren diensten.

Bestuur. 1 directeur: Tjoa Tiang Sioe.

Winstverdeeling. Bij winstbehaling besluit de algemeene vergadering over de verdeeling daarvan.

BOUWMAATSCHAPPIJ „WESTHOEK".
(*Javasche Courant van 13 Januari 1905, No. 4.*)

Zetel. Meester Cornelis

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of welke wijze ook, het exploiteeren van die gronden en van de daarop staande gebouwen en getimmerten, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 60,000, verdeeld in 120 aandeelen van *f* 500, waarin wordt

deelgenomen door den heer H. C. F. Vermandel voor ƒ 3000 in aandeelen, erwijl verder door hem en den heer L. M. Obdam wordt deelgenomen voor ƒ 12,000, de overige aandeelen binnen 10 jaar geplaatst moetende zijn.

Inbreng. De door den heer Vermandel genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het perceel met de daarop staande getimmerten, gelegen in de afdeeling Meester Cornelis, residentie Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de heer Vermandel en 1 commissaris de heer Oldam.

Winstverdeeling. Ten eerste de aandeelhouders 5% rente van het bedrag der uitgegeven aandeelen; van het resteerende 10% aan den directeur, 10% aan den commissaris en van de overige 80% komt een gedeelte aan het reservefonds en de rest aan de aandeelhouders.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ SIRAH KENTJONG.
(*Staats-Courant van 7 Februari 1905, No. 32.*)

Zetel. Amsterdam.

Het exploiteeren van gronden op Java, door het telen, opkoopen en voor de markt bereiden, verkoopen van koffie, kina en andere gewassen en producten, op de wijze als door den directeur in overleg met de commissarissen raadzaam zal worden geacht, terwijl uitgesloten is het exploiteeren van gronden in de Vorstenlanden op Java.

Kapitaal. ƒ 300,000, verdeeld in 60 aandeelen van ƒ 5000, waarin wordt deelgenomen door den heer A. M. J. Hendrichs voor 40 aandeelen en door den heer P. A. M. Cramer voor 20 aandeelen.

Inbreng. Door de beide genoemde heeren wordt ingebracht het erfpachtsperceel Sirah Kentjong, gelegen in de residentie Kediri, afdeeling Blitar, district Wlingi.

Bestuur. 1 directeur: de firma A. Hendrichs & Co., 1 commissaris de heer A. H. J. Regout.

Winstverdeeling. Eerst wordt 5 % voldaan over het op de aandeelen gestorte kapitaal, 10 % tot vorming en stijving van een reservefonds, van het resteerende 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over December 1904.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (140.000)	ƒ	55.000.—
Goederen, tonnen (18.000)	„	96.000.—
Verschillende ontvangsten	„	6.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	157.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	155.761.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.175.033.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	3.034.833.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	24.70
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	24.51
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	42.32
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	40.56

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (98.000)	ƒ	36.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	54.000.—
Verschillende ontvangsten	„	4.100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	94.100.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	79.447.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	1.067.336.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	1.035.215.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	54.21
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	45.76
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	52.08
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	50.65

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (28.000)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	4.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	6.114.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	127.963.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	130.402.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	6.03
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	8.58
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	15.20
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	15.53

Stoomtram Djokja—Magelang—Willem I (in aanleg) (Lengte 57 kilom.)

Reizigers, aantal (94.000)	ƒ	13.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	6.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	19.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	21.964.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	281.695.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	265.378.—[1]
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.09
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	12.43
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	13.50
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	13.64[1]

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg) (Lengte 244 kilom).

Reizigers, aantal (82.000)	ƒ	24.000.—
Goederen, tonnen (15.000)	„	40.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.900.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	66.900.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	55.936.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	804.311.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	636.676.—[2]
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.84
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.40
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	9.01
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.24[2]

[1] Gemiddeld in Exploitatie 53 K.M.
[2] „ „ „ 241 „

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten in de maand Januari 1905 ƒ 27.200 tegen ƒ 28.188 in 1904. Sedert 1 Juli 1904 ƒ 193.400, tegen ƒ 191.119 in 1904.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1905 ƒ 10.075 tegen ƒ 11.030.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1905 ƒ 5.300 tegen ƒ 4.298.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1905 ƒ 4.400 tegen ƒ 4.668.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1905 ƒ 4.000 tegen ƒ 4.314.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1905 ƒ 13.000, (voorl. opg.) tegen ƒ 11.030.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Januari 1905 ƒ 13.500 (voorl. opg.) tegen ƒ 11.492.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Januari 1905 ƒ 5634, tegen ƒ 5242.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Januari 1905 ƒ 6814 tegen ƒ 7499.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Januari 1905	ƒ 18.200	ƒ 6.60	91
„ 1904	„ 15.400	„ 5.45	
Verschil meer	„ 3.200	„ 1.15	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Januari 1905	ƒ 81.100	ƒ 9.55	274
„ 1904	„ 77.700	„ 9.15	
Verschil meer	„ 3.400	„ 0.40	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Januari 1905	ƒ 9.000	ƒ 5.80	50
„ 1904	„ 8.800	„ 5.70	
Verschil meer	„ 200	„ 0.10	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Januari 1905	ƒ 93.600	ƒ 7.75	389
„ 1904	„ 92.500	„ 7.65	
Verschil meer	„ 1.100	„ 0.10	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Januari 1905	ƒ 18.400	ƒ 16.05	37
„ 1904	„ 16.800	„ 14.65	
Verschil meer	„ 1.600	„ 1.40	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Januari 1905	ƒ 4.900	ƒ 3.85	41
„ 1904	„ 4.600	„ 3.60	
Verschil meer	„ 300	„ 0.25	

SAMARANG—JOANA STOOMTRAM.

Januari 1905 br. ƒ 93.600 (+ ƒ 1100); per dagkm. ƒ 7.75 (+ ƒ 0.10).

OOST-JAVA STOOMTRAM.

(Lijn Soerabaja—Krian). Januari 1905 br. ƒ 18.400 (+ 1600); per dagkm. ƒ 16.05 (+ ƒ 1.40). (Lijn Modjokerto—Ngoro). Januari 1905 br. ƒ 4900 (+ ƒ 300); per dagkm. ƒ 3.85 (+ ƒ 0.25).

SERAJOEDAL STOOMTRAM.

Januari 1905 br. ƒ 18.600 (+ ƒ 3200); per dagkm ƒ 6.60 (+ ƒ 1.15).

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM.

Lijnen Semarang—Cheribon en Tegal—Balapoelang. Januari 1905 br. ƒ 81.100 (+ ƒ 3400); per dagkm. ƒ 9.55 (+ ƒ 0.40) Lijn Cheribon—Kadipaten. Januari 1905 br. ƒ 9000 (+ ƒ 200); per dagkm. ƒ 5.80 (+ ƒ 0.10).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Januari 1905 . . . . . ƒ 127.000 tegen ƒ 132.035 in 1904.
„ per dagkilometer . . . . . „ 44.53 „ „ 46.29 „ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie gemiddeld 155 K.M. tegen 84 K.M. in 1904. Opbrengst Jan. 1905 ƒ 36.000, tegen ƒ 19.813 in 1904. Opbrengst per dagkilometer ƒ 7.49, tegen ƒ 7.60 in 1904.

Java en Madoera contra de Buitenbezittingen.

Eene kritische beschouwing.

Absque labore nihil.

Van zekere zijde is wel eens beweerd en in de laatste tijden, met het oog op de op den voorgrond getreden quaestie van den achteruitgang der welvaart op Java en Madoera, herhaald: „dat de zwaar gedrukte bevolking van genoemd deel van ons koloniaal bezit in Nederlandsch-Indië, behalve de eigen nooden, bovendien nog een deel moet dragen in de deficitten op het budget der Buitenbezittingen". Indien deze stelling waar was, zou zij, voor de onwetenden op staatkundig gebied, eenigermate dienst kunnen doen ter aanprijzing van het denkbeeld om ons te ontdoen van een deel dier Buitenbezittingen, ten einde niet alleen Java en Madoera te bevrijden van dezen druk, doch tevens gelden gerestitueerd te krijgen, die dan billijkerwijze konden besteed worden voor de opbeuring van den oeconomischen toestand dier gewesten, die tengevolge van den verleenden bijstand zouden gekomen zijn in den staat, dien het Ministerie heeft aangeduid als te zijn een staat van inzinking.

De van Landswege gevoerde boekhouding laat niet toe de al of niet juistheid dezer stelling met onwederlegbare cijfers aan te toonen; uit de gepubliceerde Verslagen en Begrootingen blijkt echter dat men zich moet hoeden voor generaliseeren, zoodat men eigenlijk jaar voor jaar eene berekening zou moeten maken om dan aan het eind de slotrekening te kunnen opstellen. — Dit nu is een onbegonnen werk. — De stelling maakt het wel is waar onnoodig daartoe eene rekening op te maken voor elk gewest afzonderlijk, trouwens de gepubliceerde gegevens zijn daarvoor te onvolledig, maar het groote struikelblok is om precies aan te geven welke de algemeene uitgaven zijn en hoe die moeten verdeeld worden over de beide deelen van ons koloniaal bezit. — Hierover moet men het eerst eens zijn, wil de bewijsvoering aannemelijk worden. —

Nu komt het mij voor dat men moet onderscheiden twee soorten van algemeene uitgaven n.l. die welke drukken op het geheel en

die welke drukken op ieder onderdeel afzonderlijk. Tot de eerste soort reken ik te behooren de Regeering en Hooge Colleges, Oorlog en grootendeels Marine, tot de tweede de algemeene onkosten van ieder der Departementen behalve de twee te voren genoemde. Van de zes overblijvende moet men dus beginnen de bijzondere uitgaven te splitsen in die ten behoeve van Java en Madoera en die ten behoeve van de Buitenbezittingen en over die gevonden bedragen moet men dan omslaan de algemeene uitgaven van het Departement. Heeft men zulks uitgerekend voor de Departementen van Justitie, Financiën, Binnenlandsch Bestuur, Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, Landbouw en Openbare Werken; weet men daardoor in welke verhouding de Staatszorg zich over elk der beide deelen uitstrekt; dan moet men over deze bedragen, alsnu geworden de *totale* gesplitste bijzondere uitgaven, omslaan de algemeene uitgaven voor het geheel, zijnde die voor Regeering en Hooge Colleges, Oorlog en Marine.

Tegen den omslag der algemeene uitgaven van een Departement over de beide deelen van ons koloniaal bezit in de verhouding der voor elk dier deelen uitgegeven bijzondere uitgaven, zal wel geen bezwaar rijzen; naarmate toch de Staatszorg, blijkens de geldsbedragen der bijzondere uitgaven van een Departement, toebedeeld is aan elk der beide deelen, naar diezelfde mate kan men ook rekenen, dat de algemeene uitgaven zullen worden aangewend. Er kan hoogstens verschil van meening bestaan over de vraag of de een of andere post behoort tot de bijzondere dan wel tot de algemeene uitgaven van het Departement.

Die posten vertegenwoordigen echter betrekkelijk kleine bedragen en is dus het verschil, dat men zou krijgen bij eene andere opvatting, nog geringer.

Dat de Regeering en Hooge Colleges, alsmede Marine, de zoogenaamde Gouvernements-marine en enkele andere na te noemen posten uitgezonderd, tot de Algemeene uitgaven voor het geheel behooren, zal eveneens wel grif worden toegegeven.

Belangrijk verschil van opvatting kan alleen bestaan betrekkelijk de uitgaven van het Departement van Oorlog.

Naar mijne meening behooren die tot de Algemeene uitgaven voor het geheel. Is men het echter daarmede niet eens, dan bemerkt men uit de Begrootingen, de Koloniale Verslagen en den Regeeringsalmanak dat, als men voor dit Departement evenals voor de anderen begint met eene verdeeling der bijzondere uitgaven,

alsdan ten laste van Java en Madoera veel meer komt dan wanneer men de uitgaven van het Departement in de Algemeene uitgaven opneemt en daarna omslaat. Wordt dus de al of niet-juistheid der stelling door mijne wijze van omslag bewezen, dan geldt de conclusie in nog meerdere mate bij eene verdeeling op andere wijze. Ik heb daarom vermeend aan mijne opvatting te moeten vasthouden en doe zulks bovendien nog om een andere reden.

Al is het waar dat, wat de landverdediging betreft, Java beter bedeeld is geworden dan de Buitenbezittingen, mijns inziens is dit niet geschied uitsluitend in het belang van Java. Wij hebben vermeend in tijden van oorlog een kern van ons koloniaal bezit te moeten kunnen verdedigen en daardoor houden, om niet geheel en al uit onze bezittingen tijdens dien oorlog te worden verdreven en om na beëindiging van dien toestand met des te meer klem te kunnen aandringen op restitutie van het in die periode door vreemden vermeesterde gedeelte. Evenmin als het zou aangaan de kosten der waterlinie in Nederland uitsluitend te brengen ten laste der provinciën, die wij in oorlogstijd daardoor hopen te kunnen vasthouden, evenmin gaat het aan de verdediging van Java uitsluitend te boeken op het debet van dat eiland.

Om echter allen schijn van partijdigheid te vermijden moet men enkele uitgaven der Departementen van Oorlog en Marine toch beschouwen als bijzondere uitgaven; men moet dit doen met het oog op den exceptioneelen toestand in Atjeh en Onderhoorigheden en in verband met de splitsing, die de Begrooting zelve inhoudt voor de posten speciaal daarin toegewezen aan Java en Madoera eenerzijds en de Buitenbezittingen anderzijds.

Bovendien zijn er bij sommige Departementen enkele uitgaven, die m. i. niet behooren tot de bijzondere, noch tot de algemeene van dat Departement, doch die gerangschikt dienen te worden onder de Algemeene uitgaven voor het geheel.

De omslag der Algemeene uitgaven voor het geheel over de beide deelen van ons koloniaal bezit moet geschieden op dezelfde wijze als de omslag der algemeene uitgaven van elk der genoemde zes Departementen. Naarmate toch de Staatszorg, uitgedrukt in de geldsbedragen der totale gesplitste bijzondere uitgaven, die voor die zes departementen hebben plaats gehad, zich uitstrekt over elk der beide deelen, in die zelfde mate kan men rekenen dat de aandacht van ons Koloniaal Bestuur aan elk dier deelen zal worden gewijd en dus die Algemeene uitgaven voor het geheel

zullen zijn besteed. Te ontkennen toch is het niet dat, naarmate er op het eene of het andere deel meer prijs wordt gesteld en daarom aan het eene of het andere deel meer bijzondere uitgaven worden ten koste gelegd, naar die zelfde mate voor dat deel in het algemeen ook meer uitgaven zullen geschieden.

Vorenstaande uiteenzetting moge het ondoenlijke eener dergelijke berekening voor een groote reeks van jaren genoegzaam hebben aangetoond. De quaestie is echter interessant genoeg om eens bij benadering te beproeven de voorop gezette stelling te toetsen aan den actueelen toestand.

Hiertoe is gekozen de begrooting voor het dienstjaar 1905 en zijn in Bijlage A de daarin voorkomende cijfers behandeld als hiervoren is uitgelegd. Op absolute juistheid kunnen de bedragen in mijne berekening natuurlijk geen aanspraak maken. Voor zoover de uitgaven in de begrooting zelve zijn gesplitst, is die splitsing overgenomen; bij alle andere splitsingen is in een noot de basis waarop zij berusten uitgelegd. In deze laatste splitsingen kunnen fouten schuilen, doch als men ten eerste in aanmerking neemt het groote bedrag van *f* 1.143.500, in die begrooting uitgetrokken voor Onvoorziene uitgaven en het totale bedrag van *f* 475 496. waarmede daarin bedragen met het oog op mutaties en vacaturen zijn gewijzigd en ten tweede het groote bedrag van *f* 10.014.221 waarmede in mijne berekening het budget van Java en Madoera met een deficit sluit, dan zal men toegeven dat de gevonden uitkomst wel niet ver van de waarheid zal afwijken en men in geen geval tot eene andere dan de door mij getrokken conclusie kan geraken.

Die slotsom is dat èn op Java en Madoera èn op de Buitenbezittingen in 1905 de uitgaven de inkomsten overtreffen, zoodat geen van beide deelen in de nooden van het andere deel kan voorzien. Het verkoopen van een deel der Buitenbezittingen zou dus niet leiden tot eene ontheffing van Java en Madoera van een deel hunner lasten, zou evenmin tot resultaat hebben dat de financieele toestand onzer Indische bezittingen minder zorgelijk werd en kan dus zelfs op utiliteitsgronden niet verdedigd worden.

Voor het totaal der bijzondere uitgaven vind ik voor Java en Madoera een bedrag van *f* 73.066.808 en voor de Buitenbezittingen een bedrag van *f* 35.021.768, zoodat de Staatszorg zich over die beide deelen van ons koloniaal bezit uitstrekt in de verhouding

van 2.08: 1 en in die verhouding zijn de Algemeene uitgaven voor het geheel verdeeld. Daarvoor vind ik een totaal van *f* 52.633.613 en dus aan gesplitste bedragen respectievelijk *f* 35.544.778 + *f* 17.088.835. Dientengevolge bedragen de voor het jaar 1905 geraamde uitgaven in totaal voor Java en Madoera *f* 73.066.808 + *f* 35.544.778 = *f* 108.611.586 en voor de Buitenbezittingen *f* 35.021.768 + *f* 17.088.835 = *f* 52.110.603.

Ook de splitsing der cijfers van de Raming der middelen heeft uitvoeriger plaats gehad dan in de begrooting; de splitsingen zijn in noten opgehelderd geworden.

Voor het totaal dier middelen vind ik respectievelijk de bedragen *f* 98.597.365.— en *f* 48.141.026.—

Het deficit op het budget van Java en Madoera is dus: *f* 108.611.586 — *f* 98.597.365 = *f* 10.014.221 en op dat van de Buitenbezittingen *f* 52.110.603 — *f*48.141.026 = *f* 3.969.577.

Bovendien concludeer ik uit die cijfers het volgende:

De begrooting der middelen wijst aan, in vergelijking met eene vroegere periode, dat de Buitenbezittingen nu in ruime mate bijdragen in de kosten der gezamenlijke huishouding en is het volstrekt niet gewaagd te veronderstellen dat in de toekomst meerdere gebieden van dat deel blijken inkomsten te kunnen afwerpen als momenteel het geval is met Banka en Billiton. Het blijkt toch en is ook reeds in der 2e Kamer der Staten Generaal gereleveerd, dat wij nu op de tinkurk drijven, zooals wij dat vroeger deden op de koffiekurk en het is in het geheel niet onmogelijk dat te eenigertijd andere bronnen van inkomsten worden gevonden zelfs in die deelen der Buitenbezittingen, die men nu zou willen prijsgeven.

Ter vergelijking met eene vroegere periode is gekozen het jaar 1890 en zijn de hieronder gebruikte cijfers ontleend aan de brochure van Dr. E. B. Kielstra, getiteld „de Financiën van Nederlandsch-Indië."

Voor 1905 is de raming van ontvangsten . . .	*f* 146.738.391
Voor 1890 blijken de ontvangsten te zijn geweest	136.289.000
Voor 1905 is dus aan ontvangsten méér geraamd	*f* 10.449.391

Zij bleken dus in 1890	*f* 136.289.000	men raamt in 1905	„ 146.738.391
op de Buitenbez.	„ „ 25.000.000	„ „ „ „	„ 48.141,026
op Java en Madoera	„ *f* 111.289.000	„ „ „ „	*f* 98.597.365

Dat bedrag van *f* 25.000.000 voor de ontvangsten op de Buitenbezittingen is niet uit het werk van Dr. Kielstra, doch van elders verkregen.

De ontvangsten bedroegen dus:

Buitenbezit.	1905 ƒ 48.141.026	Java en Madoera	1890 ƒ 111.289.000
„	1890 „ 25.000.000	„ „	1905 „ 98 597.365
Buit.b in 1905 méér	ƒ 23.141.025	Java in 1905 minder	ƒ 12.691.635

Dus op de Buitenbezittingen in 1905 méér . ƒ 23.141.026
Op Java en Madoera in 1905 minder . . . . „ 12.691 635
Alzoo *door de Buitenbezittingen* in 1905 . . . ƒ 10.449 391 méér dan in 1890.

In 1890 waren de ontvangsten ƒ 136.289.000 zonder saldo vorige jaren en bedroegen de uitgaven „ 127.737.000
waardoor een batig saldo van ƒ 8.552.000

Waar nu het budget der Buitenbezittingen in 1905 bij een ontvangst van ruim ƒ 23 millioen meer dan 1890, toch nog een deficit vertoont van bijna ƒ 4 millioen, komt het mij zeer onwaarschijnlijk voor dat haar budget in 1890 heeft gesloten met een batig saldo, want dan zou het verschil in de uitgaven der Buitenbezittingen van het jaar 1890 tegenover die van 1905 hebben moeten bedragen circa ƒ 28 millioen, terwijl de totale uitgaven zijn:

Volgens de begrooting voor het jaar 1905 . . . ƒ 160.722.189
„ opgave van Dr. Kielstra 1890 . . . . . „ 127.737.000

zoodat het geheele verschil slechts bedraagt ƒ 33 millioen (bijna). Het is beslist onaannemelijk dat als de totale uitgaven van 1890 tot 1905 zijn gestegen met ƒ 33 millioen, dat die stijging voor de Buitenbezittingen alléén zou hebben bedragen ƒ 28 millioen en dus voor Java en Madoera slechts ƒ 5 millioen.

In 1890 over welk jaar een batig saldo is geconstateerd van ƒ 8.5 millioen, hebben dus Java en Madoera wel voorzien in het deficit op het budget der Buitenbezittingen en daaruit blijkt dat men de stelling niet mag generaliseeren.

Men kan daaruit echter geen andere conclusie trekken dan dat het te hopen is, dat mettertijd de Buitenbezittingen niet slechts alles kunnen opleveren ter bestrijding der uitgaven speciaal te hunnen behoeve gedaan, doch een batig saldo afwerpen ter tegemoetkoming aan het deficit op het budget van Java en Madoera. De schatten door Java opgebracht zijn te danken aan de zorg en de aandacht, die aan dat deel van ons koloniaal bezit gewijd is geworden, hetzelfde kan bereikt worden op de Buitenbezittingen. In de Buitenbezittingen ligt de toekomst; hen of zelfs een deel van hen te verlaten of te verkoopen is en kan geen goede politiek zijn; zoo vormt men geen kapitaal, zoo vernietigt men het. Het snijdt niet

alleen geen hout te jeremieeren over den Atjeh-oorlog en te betoogen dat de honderden millioenen, daarvoor verbruikt, hadden moeten worden besteed aan Java en Madoera, integendeel, het is niet eens bewezen dat die zonder dien oorlog eveneens zouden zijn opgebracht, of voor het aangeprezen doel zouden gebruikt zijn. — Op Java en Madoera heeft men alle zeilen bijgezet om het evenwicht in stand te houden en toen dat niet hielp, gaf men in Nederland de politiek der batige sloten prijs. Bovendien zou het best kunnen gebeuren dat juist Atjeh en Onderhoorigheden en zoo langzamerhand geheel Sumatra de plaats ging innemen van Java en Madoera. Niet Nederland kan Java helpen, dat afdoende te doen, gaat zijne krachten te boven; dit zal blijken als de toegestane *f* 40 millioen verbruikt en onvoldoende gebleken zijn.

Neen, de perspectief, die de heer Roëll vroeg, ligt in de Buitenbezittingen, d á á r i s d e t o e k o m s t. Waar daar de ontvangsten in 15 jaar gestegen zijn met *f* 23 millioen, daar is die toekomst in de Buitenbezittingen, nu blijkt dat de ontvangsten op Java en Madoera in dat tijdvak gedaald zijn met *f* 12.5 millioen. Moge Java en Madoera in der tijd het meest waardevolle deel van ons koloniaal bezit in O.-Indië geweest zijn, op dit oogenblik is het dat niet meer en naar ik geloof ook niet in de toekomst. Het wordt dan echter onbillijk dat de staatszorg zich uitstrekt over Java en Madoera eenerzijds en de Buitenbezittingen anderzijds in de verhouding van 2 : 1 en kan er op utiliteitsgronden met meer recht worden aangedrongen op een meerdere aandacht en zorg voor de Buitenbezittingen, veel eer dan aan te dringen op een verkoop van een deel daarvan.

Ik wil nu nog ten overvloede een overzicht geven der posten, waaruit zich de omkeer in de ontvangsten laat verklaren, ik kan dit echter uit den aard der zaak slechts globaal doen met ronde cijfers.

Posten.	1890 Totaal.	1905 Java en Madoera	1905 Buitenbezitting.
Koffie	*f* 40.553.000	*f* 4.973.587	*f* 1.498.100
Suiker	„ 1.327.000	—	—
Steenkool	—	—	„ 2.838.000
	—	—	„ 809.500
Tin	„ 6.531.000	—	„ 16.943.616
	—	—	„ 1.550.000
Transporteeren . .	*f* 48.411.000	*f* 4.973.587	*f* 23.639.216

Posten.	1890 Totaal.	1905 Java en Madoera.	1905 Buitenbez.
Transport. .	*f* 48.411.000	*f* 4.973.587	*f* 23.639.216
	—	„ 10.236.000	—
Zout	„ 8.280.000	„ 31.000	„ 1.661.000
	—	„ 9.000	„ 3.000
	—	—	„ 4.283.000
Opium	„ 18.538.000	„ 12.236.000	„ 85.700
	—	—	„ 533.000
Staatsspoorwegen .	„ 5.458.000	„ 12.419.000	„ 1.547.000
Atjeh-tram	„ 96.000	—	„ 400.000
Boschwezen	„ 903.000	„ 3.022.500	„ 71.500
In- en Uitvoerrechten en Accijnzen enz.	„ 10.945.000	„ 12.486.000	„ 6.067.000
Personeele belasting	„ 873.000	„ 761.000	„ 203.000
Patent	„ 921.000	„ 861.000	„ 283.000
Verponding	„ 1.912.000	„ 2.083.000	„ 200.000
Landrente enz. . .	„ 15.458.000	„ 19.462.430	„ 712.100
Pandhuizen	„ 1.182,000	„ 1.234.000	„ 147.000
Kina	—	„ 451.000	—
Belastingen op de Buitenbezittingen.	„ 2.001.000	—	„ 2.683.200
Totalen	*f* 114.978.000	*f* 80.265.517	*f* 42.518.716
		„ 42.518.716	
	Totaal	*f* 122.784,233	

In bovenstaanden staat kom ik tot een ontvangst van bijna *f* 115 millioen in totaal in 1890, terwijl de geheele ontvangst is geweest *f* 136 millioen ruim, er zijn dus behalve de in de brochure van Dr. E. B. Kielstra opgegevene, nog andere ontvangsten geweest tot een bedrag van ruim *f* 21 millioen. Voor 1905 kom ik tot een ontvangst van bijna *f* 123 millioen, terwijl de geheele ontvangst is geraamd op *f* 147 millioen bijna, er zijn dus nog andere ontvangsten te innen tot een bedrag van *f* 24 millioen. Door gebrek aan gegevens kan ik den staat voor 1890 niet verder aanvullen, doch kan desniettemin de volgende conclusie er uit trekken:

Op bl. 509 is becijferd dat in 1905 op de Buitenbezittingen méér dan in 1890 zal worden ontvangen *f* 23 millioen en dat in 1905 op Java en Madoera *minder* dan in 1890 zal worden ontvangen *f* 12,5 millioen.

Ik kom nu, verschillende omstandigheden in aanmerking genomen, uit den hier boven staanden staat, wat de ontvangsten ad

f 115 millioen en *f* 123 millioen betreft, tot de onderstaande meerder- en minderheden in ronde getallen uitgedrukt:

Posten.	Java en Madoera in 1905.	Buitenbezittingen in 1905.
Koffie	— *f* 32.000.000.—	— *f* 2.000.000.—
Suiker	— „ 1.327.000.—	
Tin		+ „ 13.000.000.—
Zout	+ „ 3.000.000.—	+ „ 500.000.—
Staatsspoorwegen	+ „ 7.000.000.—	+ „ 1.500.000.—
Steenkool		+ „ 3.000.000.—
Opium	— „ 1.000.000.—	
Atjeh-tram		+ „ 300.000.—
Boschwezen	+ „ 2.000.000.—	
In- en Uitv. & Acc.	+ „ 4.000.000.—	+ „ 3.000.000.—
Pers Belas. Pat., Verp.	+ „ 500.000.—	+ „ 200.000.—
Landrente enz.	+ „ 4.000.000.—	
Pandhuizen	+ „ 173.000.—	
Kina	+ „ 450.000.—	
Belast. Buitenbezitt.		+ „ 500.000.—
„ Totaal	— *f* 13.000.000.— rond	+ *f* 20.000.000.— rd.

De *overige* ontvangsten op Java en Madoera hebben dus zoo gevloeid dat het *mindere* van *f* 13 millioen verminderd is tot *f* 12,5 millioen en op de Buitenbezittingen zoo dat het *meerdere* van *f* 20 millioen vermeerderd is tot *f* 23 millioen. Die *overige* ontvangsten hebben bedragen, zooals hiervoren werd uitgerekend *f* 21 en *f* 24 millioen.

Dat er op de Buitenbezittingen door die overige ontvangsten naar rato meer is opgebracht dan op Java en Madoera is niet alleen te wijten aan het hoogere cijfer, doch waarschijnlijk ook aan meerdere welvaart, ik acht dit eene aannemelijke verklaring voor het verschil tusschen 0.5 en 3 millioen op 21 en 24 millioen. De Minister Cremer is dan ook reeds begonnen de Buitenbezittingen meer te belasten.

Hoewel in zeer globale cijfers geeft het bovenstaande toch eenigermate een beeld van den totalen omkeer in de verhouding der opbrengsten van de twee deelen van ons koloniaal bezit.

Aan het einde der beschouwing gekomen, begin ik van te voren reeds toe te geven dat omtrent de splitsing van vele posten verschil van opinie kan bestaan, doch men zal, die bedragen in aanmerking genomen tegenover het groote bedrag van het eindresultaat, wel toegeven dat de *conclusie* niet anders kan luiden.

W. M.

Bijlage A.

RAMING DER UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIË. 1905.

Departement van Justitie.

Bijzondere uitgaven.

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
11.	Raden van Justitie.		
a.	Tractementen, toelagen en schrijfloon	f 433.452	f 144.080
b.	Schrijfbehoeften	„ 5.280	„ 1.200
	Meubelen [1]	„ 450	„ 150
12.	Toelage aan den tegenwoordigen griffier van den Raad van Justitie te Semarang voor vergoeding van het verlies van vroegere emolumenten	„ 4.200	„ —
13.	Landraden en andere rechtbanken.		
a.	Tractementen, toelagen en schrijfloon	„ 1.181.160	„ 316.219
b.	Personeele toelagen	„ —	„ 4.542
c.	Schrijfbehoeften	„ 7.698	„ 5.559
	Meubelen [1]	„ 2.725	„ 775
14.	Verdere kosten v. h. rechtswezen.		
a.	Ambtenaren voor Chineesche zaken, tolken, translateurs en verder personeel. Tractementen en toelagen [2]	„ 60.000	„ 40.000
b.	Schrijfbehoeften translaatbureau Solo	„ 300	„ —
c.	Reis- en verblijfkosten van rechterlijke ambtenaren en hun personeel, schadevergoeding aan onbezoldigde leden der inl. rechtbanken [3]	„ 90.000	„ 26.000
d.	Daggelden van gecommitteerden, salaris van translateurs, getuigengelden, proceskosten, vervoerkosten, marschvoeding, reis- en verblijfkosten, deurwaarders, belooningen enz. [4]	„ 164.000	„ 47.000
e.	Scherprechters en personeel.		
	Tractementen	„ 1.260	„ 420
	Loonen [5]	„ 375	„ 125
	Onkosten [6]	„ 450	„ 150
f.	Kleedingstukken enz. der justitie-bedienden [7]	„ 225	„ 75
15.	Wees- en boedelkamers.		
a.	Tractementen, toelagen en schrijfloon	„ 279.634	„ 77.800
b.	Schrijfbehoeften	„ 3.680	„ 1.310
c.	Requesten, beteekenen van stukken, praktizijns- en gerechtskosten enz. [8]	„ 1.500	„ 400
16.	Renten en borgtochten. (Regl. drukwerken) [8]	„ 510	„ 170
17.	Gevangenen en veroordeelden.		
a.	Tractementen, toelagen en schrijfloon	„ 250.940	„ 65.250
b.	Toezicht op dwangarbeiders [9]	„ 136.000	„ 45.000
c.	Bureau- en lokaalbehoeften	„ 2.400	„ 680
d.	Onderhoud en transport van gevangenen en veroordeelden, verpleging van zieken en begrafeniskosten, verlichting, inventaris enz. [10]	„ 1.250.000	„ 816.000
e.	Onderhoud van gegijzelden [11]	„ 3.385	„ 615
f.	Aankoop van benoodigdheden bij den arbeid van Europ. en Inland. veroordeelden [12]	„ 735	„ 165
18.	Kosten der notarisexamens [13]	„ 560	„ 140
19.	Maatregelen tot afschaffing slavernij	„ —	„ 1.400
	Totaal	f 3.880.919	f 1.595.225

Algemeene uitgaven.

9.	Het Departement	f 122.610
10.	Hoog Gerechtshof en Hoog Militair Gerechtsh.	„ 284.444
21.	Onvoorziene uitgaven	„ 100.000
	Totaal	f 507.054

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 3.880.919	*f*	1.595.225
	Deze algemeene uitgaven van het Departement van Justitie moeten verdeeld worden over Java en Madoera eenerzijds en de Buitenbezittingen anderzijds en wel in dezelfde verhouding als blijkens de begrooting de Staatszorg voor het rechtswezen over die beide deelen van ons O. I. bezit is verdeeld, welke verhouding is aangegeven in de bovenstaande geldsbedragen van *f* 3.880.919 en *f* 1.595.225. Deze verhouding is ongeveer als die van 2.43 : 1 en als het bedrag van *f* 507.054 in die zelfde verhouding verdeeld wordt, dan kunnen bij de gevonden bedragen der bijzondere uitgaven alsnog worden opgeteld successievelijk	„ 359.234	„	147.820
	Totaal der bijzondere uitgaven	„ 4.240.153	„	1.743.845
	Totaal Generaal zie de begrooting	*f* 5.983.198		

Departement van Financiën.

Bijzondere uitgaven.

23.	Tractementen, toelagen enz. der Inspecteurs en Adj. Inspecteurs van Financiën, ambtenaren voor de belasting [14]	*f* 103.200	*f*	19.680
a.	Reis- en verblijfkosten, enz. [15]	„ 55.000	„	11.000
b.	Collecteloon, belasting op rijtuigen [16]	„ 24.240	„	—
	Idem op de rechten van successie, enz. [17]	„ 3.600	„	1.100
	Idem op de belasting op het slachten van buffels, runderen, enz. [18]	„ 145.280	„	1.364
	Idem op de belasting op het slachten van varkens [19] .	„ 10.000	„	1.148
	Idem op en toelagen voor de perceptie der belasting op het bedrijf, uitgaven ten behoeve van het toezicht op de invordering dier belasting in de Residentie Batavia [20]	„ 258.392	„	2.502
	Idem op de hoofdelijke omslag in Benkoelen en op de belasting voor het aanleggen en onderh. van wegen .	„ —	„	12.345
	Idem in de Lampongsche districten	„ —	„	14.720
	Idem in de binnenlanden van Palembang, ook voor onderhoud wegen	„ —	„	57.950
	Idem in Billiton	„ —	„	1.840
	Idem in de Wester afdeeling van Borneo	„ —	„	720
	Idem in de Z. en O. afdeeling van Borneo	„ —	„	39.428
	Idem in het Gouvernement Celebes, enz.	„ —	„	12.800
	Idem in de Residentie Amboina	„ —	„	4.880
	Idem in de Residentie Ternate en Onderh. . . .	„ —	„	416
	Idem in de Residentie Menado	„ —	„	19.160
	Drukwerken, reis- en verblijfkosten, enz [21]	„ 42.000	„	17.000
24.	Algemeene kassen.			
a.	Tractementen, toelagen, schrijfloon enz.	„ 266.128	„	49.111
b.	Bureau- en lokaalbehoeften [22]	„ 5.305	„	1.000
	Drukwerk [22]	„ 970	„	175
c.	Transportkosten van geld, premiën bij vervoer van geld, daggelden, emballage, weeg- en telloonen, koersverschil rente aan Javasche Bank. ontvreemding, tekorten, aanmaak en koop van kisten [22]	„ 60.500	„	11.500
d.	Premiën voor tegengang van den invoer en omloop van valsch geld [22]	„ 850	„	150
25.	Verpachte middelen			
d.	Daggeld, toelagen aan gecommitteerden [23]	„ —	„	7.000
a.	Inkoop van Bengaalsch opium, enz [24]	„ 728.600	„	117.400
	Transporteeren . . .	*f* 4.481.380	*f*	537.528

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 4.481.380	*f*	537.528
b.	Uitkeering wegens aangehaald opium [25]	„ 9.100	„	400
c.	Transport van opium in Indië [25]	„ 383	„	17
e.	Tegengang van den sluikhandel [26]	„ 215.600	„	9.400
26.	Expl. van het opiummiddel in eig. beh. [27].	„ 3.105.000	„	136.000
27.	Exploitatie van pandhuizen in eig. beh.	„ 233.000	„	—
28.	In- en uitvoerrechten en accijnzen [28]. . .	„ 737.700	„	365.000
29.	Verponding [28].	„ 38.857	„	3.843
30.	Openbare verkoopingen			
a.	Tractementen en belooningen personeel der vendukantoren.	„ 138.828	„	21.828
b.	Bureau- en lokaalbehoeften, geldzakken, enz. . . .	„ 2.912	„	1.040
c.	Praktizijns- en gerechtskosten [28].	„ 170	„	30
d.	Dekking van het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven voor rekening van het vendufonds [29]	„ 2.400	„	600
31.	Zegelrecht.			
a.	Collecteloon [30]	„ 155	„	45
b.	Bijdrage in de kosten van beheer van het personeel van P. & T. dienst [31]	„ 25.525	„	7.775
32.	Verlofs- en non-activiteitstractementen, wachtgelden, onderstanden, pensioenen, gagementen.			
a.	Burgerlijke verlofstractementen [32]	„ 10.750	„	3.250
b.	Id. non-act. tract., wachtgelden, onderstanden bij ontslag uit de betrekking [33]	„ 112.000	„	32.000
c.	Id. pensioenen en onderstanden [33]	„ 1.015.000	„	290.000
f.	Pensioenen en onderstanden aan inlandsche ambtenaren en personen [33]	„ 515.000	„	150.000
g.	Pensioenen en onderstanden aan weduwen en andere nagelaten betrekkingen van burgerlijke en militaire Europeesche personen [33]	„ 8.600	„	2.400
h.	Idem van inlandsche personen [33]	„ 66.500	„	19.000
33.	Voorschotten op tractementen of andere inkomsten			
a.	Hetgeen op voorschotten aan Europeesche burgerlijke landsdienaren en aan andere Europeanen niet binnen dit dienstjaar worden terugbetaald [34]	„ 340.000	„	117.000
b.	Id. van inlandsche burgerlijke landsdienaren [34]. . . .	„ 148.000	„	68.000
34.	Rente aan de Postspaarbank over hare in 's lands kas berustende gelden [35]	„ 9.000	„	9.000
35.	Soldijen en toelagen aan eereteekenen verbonden.			
a.	Soldij verbonden aan de Mil. Willemsorde en het eereteeken voor Moed en Trouw aan personen niet of niet meer tot het leger of de zeemacht behoorende [8]	„ 9.000	„	3.000
b.	Toelagen aan broeders en weduwen van broeders der Orde v. d. Ned. Leeuw [8]	„ 4.100	„	1.000
	Totaal	*f* 8.451.645	*f*	1.645.017

Algemeene uitgaven.

22.	Het Departement	*f* 252.330
36.	Boekwerken, kaarten en gedrukten . . .	„ 5.000
37.	Onvoorziene uitgaven	„ 150.000
	Totaal	*f* 407.330

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 8.451.645	*f*	1.645.017
	Deze algemeene uitgaven van het Departement moeten evenals bij het vorige verdeeld worden in de verhouding der bijzondere uitgaven bovenstaand gevonden te bedragen *f* 8.451.645 en *f* 1.645.017 zijnde een verhouding van ongeveer $5^1/_8$: 1. Bij de bijzondere uitgaven zijn dus nog op te tellen successievelijk	„ 340.770	„	66.560
	Totaal der uitgaven	*f* 8.792.415	*f*	1.711.577
	Te zamen	*f* 10.503.992		

N. B.

32. Bij de Algemeene uitgaven voor het geheel zijn gevoegd de navolgende bedragen der begrooting:

d.	Militaire pensioenen, gagementen, onderstanden Europ.	*f* 1.708.000	
e.	Idem van Inlanders	„ 944.000	
g.	Weduwenpensioenen en onderstanden Europ. militairen	„ 13.000	
h.	Idem van inlandsche mil.	„ 101.500	*f* 2.766.500
	Totaal Generaal zie de begrooting		*f* 13.270.492

Departement v. Binnenlandsch Bestuur.

Bijzondere uitgaven.

39.	Europeesch Bestuur.				
a	Tractementen, toelagen, indemniteiten, schrijfloonen, belooningen enz. Personeel van gewestelijk en plaatselijk bestuur	*f*	1.882.294	*f*	1.575.422
	Controleurs, Asp. Controleurs en personeel	„	782.160	,	964.183
b.	Reis- en verblijfkosten.	„	336.700	„	212.300
c.	Toelagen voor representatiekosten	„	63.000	„	29.400
d.	Bureaubehoeften [36]	„	39.608	„	38.608
	Lokaalbehoeften, drukwerk [36]	„	10.392	„	9.392
e.	Vervoer, voeding en kleeding van oppassers, aankoop en onderhoud van paarden, verlichting, wachten enz. [36]	„	29.000	„	28.000
f.	Binnenlandsch brievenvervoer in de residentie Amboina			„	6.102
g.	Aanschaffing en onderhoud van meubilair en uitgaven voor pasanggrahans [36]	„	28.000	„	27.000
k.	Bezetten van wachthuizen enz. [36]	„	295.018	„	283.000
40.	Emigratie en koeliewerving.				
a.	Onderzoekingen en bestudeering enz. [37].	„	5.700	„	5.700
b.	Koeliewerving voor de kolonie Suriname	„	7.200	„	—
41.	Inlandsch Bestuur.				
a.	Tractementen, toelagen, indemniteit	„	1.567.100	„	40.170
	Districtsbestuur	„	3.441.976	„	679.434
	In verband met de reorganisatie, vacatures en mutatiën af te trekken [38]	„	— 87.500	„	— 12.500
b.	Personeele toelagen	„	27.600	„	32.212
c.	Indemniteit van den regent van Padang	„	—	„	480
d.	Id. districtshoofden Minahassa	„	—	„	900
e.	Reis- en transportkosten enz. [39]	„	49.750	„	1.250
f.	Schadeloosstelling voor ambtsvelden in de afd. Japara	„	5.308	„	—
g.	Tractementen enz. Chineesche officieren	„	14.000	„	76.620
42.	Aanslag in en invordering van het hoofdgeld van heerendienstplichtigen	„	279.000	„	—
	Transporteeren . . .	*f*	8.776.306	*f*	3.997.673

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 8.776.306	*f*	3.997.673
44.	Vorsten, grooten, gezanten, Staatsgevangenen.			
a.	Schadeloosstelling aan vorsten	„ 1.666.155	„	1.287.687
b.	Tractementen en inkomsten van Rijksbestierders, prinsen te Djocja en Solo, pangerans, hoofden enz..	„ 36.345	„	4.200
c.	Personeele toelage aan Raden Pandjie Djogo Koesomo.	„ 350	„	—
d.	Onderstanden aan het hoofd en de leden van het geslacht der voormalige sultans van Atjeh.	„ —	„	27.600
e.	Reis- en transportkosten van vorsten, gezanten, grooten en Staatsgevangenen [40]).	„ 1.000	„	10.000
f.	Jaargelden, onderstanden, gratificatiën, vergoeding voor verpondingsbelasting, onthaal, huisvesting enz. [41]). .	„ 80.000	„	76.000
g.	Geschenkgoederen [41]).	„ 5.500	„	4.500
45.	Publieke feesten.			
	Koningins verjaardag	„ 9.000	„	2.175
	Nieuwjaarsfeest in de Vorstenlanden	„ 2.500	„	—
	Kleine feesten aan die hoven	„ 1.100	„	—
	Lebaranfeest te Palembang	„ —	„	100
	Oogstfeesten op Bali en Lombok	„ —	„	500
46.	Gew. politie- en communicatievaartuig.			
a.	Tractementen gezaghebbers enz.	„ 4.500	„	85.428
b.	Vivres, kleeding voor manschappen, aankoop, onderhoud, benoodigdheden [42])	„ 6.500	„	123.500
47.	Gewap. korpsen onder burg. bestuur.			
a.	Tractementen lijfwachten Djocja en Solo	„ 28.329	„	—
b.	Idem korpsen barisan op Madoera	„ 192.560	„	—
c.	Tract. korpsen politie, soldaten en politiedienaren . .	„ 98.472	„	453.972
d.	Tractementen, toelagen enz. Eur. personeel voor de instructie der gewap. korpsen onder burg. bestuur [43])	„ 30.128	„	31.000
e.	Verdere uitgaven ten behoeve van bovenbedoelde korpsen en van het Eur. personeel voor de instructie [44])	„ 33.000	„	147.000
f.	Herstelling van wap. enz. ten dienste der schutterijen	„ 500	„	—
48.	Straatverlichting.	„ 168.300	„	588
a.	Subsidie aan de Vereeniging Padang	„ —	„	1.800
	Electrische verlichting te Tandjong Priok	„ 20.000	„	—
	Verlichting van wegen, landsgebouwen en instellingen, alsmede kosten van vlaggen [8])	„ 12.500	„	2.500
	Schadeloosstelling aan Ned.-Ind. Gasmaatschappij [8]) .	„ 2.500	„	500
b.	Beheer van pakhuizen waarin particulier buskruit [45]).	„ 3.176	„	2.116
c.	Onderhoud van onbekwame perkhoorigen en ouderlooze kinderen in Banda	„ —	„	1.000
49.	Agrarische zaken, landelijke inkomsten en verplichte diensten.			
a.	Tractementen Inspecteurs, Adj. Inspecteurs en bureauoppassers [46])	„ 53.000	„	1.488
b.	Reis- en verblijfkosten [47]).	„ 9.700	„	300
c.	Tractementen en toelagen van de collecteurs, ondercollecteurs enz.	„ 246.012	„	23.640
d.	Uitgaven voor den aanslag in en de invordering dezer inkomsten	„ 1.495.600	„	—
	10 % der vertiening op Celebes	„ —	„	17.500
	10 % der belasting op tegalvelden en tninen in Boeleleng en Djembrana en op sawah's enz. in Bali en Lombok	„ —	„	19.200
	Andere uitgaven [48])	„ 41.800	„	1.200
	Transporteeren . . .	*f* 13.024.833	*f*	6.323.167

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 13.024.833	*f*	6.323.167
e.	Uitgaven voor de geleidelijke invoering van eene nieuwe landrenteregeling in de gouvernementslanden van Java en Madoera.	„ 58.000	„	—
f.	Uitgaven eener goede regeling der landrente in Bali en Lombok	„ —	„	1.440
g.	Uitgifte van gronden in eigendom [49]	„ 4.500	„	500
h.	Uitgaven voor de invordering van de bijdragen in de kosten van bestuur in Menado en de N. kust van Celebes	„ —	„	6.200
50.	Landbouwkrediet.			
a.	Uitgaven in het belang van de vestiging van Landbouwkredietinstellingen	„ 29.940	„	—
b.	Verschaffing van landbouwkrediet voor tuinbouwhoeven	„ 25.000	„	—
51.	Kadastrale en statistieke opnemingen.			
a.	Tractementen en toelagen van het personeel bij de kadastrale en statistieke opnemingen en schrijfloonen [50]	„ 458.166	„	24.114
b.	Kantoor- teeken- en schrijfbehoeften [50]	„ 15.105	„	795
c.	Reiskosten en daggelden [50].	„ 49.400	„	2.600
d.	Koelieloonen, baken, piketten [50]	„ 57.000	„	3.000
52.	Beheer van 's Lands civiele pakhuizen.			
a.	Tractementen, toelagen personeel.	„ 111.522	„	17.040
b.	Bureau en lokaalbehoeften [51].	„ 2.025	„	375
c.	Rijtuighuur [51].	„ 2.160	„	—
d.	Daggelden van gecommitteerden [51].	„ 3.550	„	450
e.	Uitgaven van verschillenden aard ten behoeve van de algemeene pakhuizen [52].	„ 70.000	„	10.000
53.	Paket en andere stoomvaartdiensten.			
a.	Subsidie Stoompaketvaart	„ —	„	398.417
b.	Kosten van stoomgemeenschap tusschen Palembang en Moeara Enim, tusschen Pontianak en Sintang en tusschen Pontianak en Sambas	„ —		63.000
54.	Transportkosten naar en uit Indië en reis- en verblijfkosten in Indië.			
a.	Transportkosten van burgerlijke gouvernements-passagiers naar en uit Indië enz. [53].	„ 385.000	„	110.000
b.	Reis- en verblijfkosten van burgerlijke ambtenaren bij aanwijzing of verandering van bestemming, van ambtenaren op wachtgeld enz. enz. [53].	„ 245.000	„	70.000
c.	Tractementen over het tijdvak tusschen het verlaten van een vorigen en het aanvaarden van een nieuwen post [53]	„ 24.000	„	7.000
d.	Reiskosten van gepensionneerde burgerlijke en militaire ambtenaren en officieren en van na het verstrijken van hun dienstverbintenis, dan wel wegens lichamelijke ongeschiktheid ontslagen personen, behoord hebbende tot de gewapende korpsen enz. [53]. .	„ 14.750	„	4.250
55.	Uitgaven in verband met de invoering van de decentralisatie van bestuur. .	„ 41.400	„	—
	Algemeene uitgaven.			
38.	Het Departement. . . . . *f* 194.256			
39.	Premiën v. h. vatten van misdadigers, premiën „			
h.	bij brand, geheime politie . . . . . „ 243.000			
i.	Tijdelijke ambtenaren. . . . . „ 13.000			
j.	Bewaking van 's lands pakhuizen . . . . . „ 27.000			
5e.	Onvoorziene uitgaven. . . . . „ 150.000			
	Totaal *f* 627.256			
	Transporteeren . . .	*f* 14.621.351	*f*	7.042.348

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 14.621.351	*f* 7.042.348
	Deze algemeene uitgaven moeten verdeeld worden in de verhouding van 14.621.351 : 7.042.348 d. i. ongeveer 2.076 : 1 waardoor bij de bijzondere uitgaven nog moeten gevoegd worden	„ 423.469	„ 203.787
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f* 15.041.820	*f* 7.245.135
	Te zamen	*f* 22.290.955	
	Bij de Algemeene uitgaven voor het geheel zijn gevoegd: Kosten van verplaatsing van gegageerde en gepasporteerde onderofficieren en mindere militairen der zee- en landmacht . . . . . *f* 2000	„ 2.000	
	Totaal Generaal zie de begrooting	*f* 22.292.955	

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

Bijzondere uitgaven.

58.	Europeesch Onderwijs.				
a.	Toelage Secretaris College van curatoren gymnasium Willem III	*f*	1.200	*f*	—
b.	Tractementen enz. Directeur, leeraren en personeel aan dat gymnasium	„	253.295	„	—
c.	Schoolbehoeften	„	4.200	„	—
d.	Toelagen Secretarissen der commissiën van toezicht op de H. B. S.	„	1.200	„	—
e.	Tractementen enz. onderwijzend en verder personeel aan de H. B. S.	„	328.660	„	—
f.	Schoolbehoeften enz.	„	5.400	„	—
g.	Kosten der Koningin Wilhelmina-school.	„	171.637	„	—
h.	Kosten der ambachtscursus Batavia	„	17.940	„	—
i.	Kosten der Burger avondschool te Soerabaia	„	52.542	„	—
j.	Tractementen enz. der Inspecteurs bij het lager onderwijs voor Europeanen [54]	„	24.750	„	4.950
k	Reis- en verblijfkosten [54]	„	4.100	„	900
l.	Indemniteit aan de secretarissen der Europeesche schoolcommissiën [54]	„	2.050	„	450
m.	Tractementen onderwijzend personeel [55]	„	1.830.699	„	378.301
n.	Uitgav. v. h. nemen van een proef met het openen van cursussen v. m.u.l.o. aan eenige openb. lagere scholen.	„	19.420	„	—
o.	Inkomsten van het personeel uit Nederl. gezonden om in Indië bij de H. B. S. en de O. L. S. te worden aangesteld	„	2.000	„	—
p.	Aandeel van de onderwijzers en de onderwijzeressen bij de openbare lagere scholen in de schoolgelden [55]	„	27.750	„	5.550
q.	Boeken, schoolbehoeften, enz. [55]	„	32.500	„	6.500
r.	Kosten der opleiding tot onderwijzer en hoofdonderwijzer	„	22.033	„	—
s.	Uitgaven voor particuliere inrichtingen van onderwijs	„	64.600	„	—
59.	Inlandsch onderwijs.				
a.	Tractementen der Inspecteurs en Adj. Inspecteurs [56] .	„	55.000	„	36.300
b.	Indemniteiten aan de secretarissen der inlandsche schoolcommissiën [56]	„	1.800	„	1.200
c.	Tractementen, toelagen directeuren, onderwijzers, personeel, vergoedingen enz.	„	85.186	„	59.758
	Vergoeding voor reiskosten aan de kweekelingen [57]	„	700	„	500
d.	School- en lokaalbehoeften, leermiddelen enz. [57] . .	„	3.900	„	2.700
e.	Kosten der opleidingsschool voor inlandsche ambtenaren.	„	96.865	„	—
	Transporteeren . . .	*f*	3.109.427	*f*	497.109

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen
	Transport . . .	*f* 3.109.427	*f*	497.109
f.	Kosten der school voor zonen van de hoofden te Tondano	„ —	„	13.795
g.	Opleiding van inlandsche hulponderwijzers van den 2en rang [57]	„ 800	„	400
h.	Tractementen enz. onderwijzend personeel [57]	„ 566.000	„	527.000
i.	Aandeel der Onderwijzers in de schoolgelden [59] . . .	„ 7.400	„	6.700
j.	Kosten van de Depoksche school	„ 6.780	„	—
k.	Id. der school voor Ambonsche burgers te Amboina.	„ —	„	13.685
l.	Idem der Menadosche school	„ —	„	9.380
m.	School en lokaalbehoeften, leermiddelen [59]	„ 28.000	„	25.000
n.	Opleiding van kinderen van vorsten en rijksgrooten aan de inlandsche school te Koepang	„ —	„	1.200
o.	Uitgaven voor een proef met huisvlijt-scholen	„ 1.920	„	—
p.	Tractementen van het personeel bij 't depôt van leermiddelen ten behoeve van het inl. onderwijs, alsmede bureaubehoeften enz. [59]	„ 4.000	„	3.634
q.	Uitgaven voor particuliere inrichtingen van onderwijs. Subsidiën aan particuliere inl. scholen [60]	„ 80.000	„	77.000
	Subsidiën aan scholen tot opleiding van inl. onderwijzers te Oeloe, Si Poholon, Tomohon, Modjowarno, Hoemene, Bandoeng	„ 5.200	„	10.400
	Subsidie aan scholen voor handwerks-onderwijs aan inlanders	„ 2.400	„	—
	Subsidie aan de ambachtsschool voor inlanders . . .	„ —	„	11.000
	Subsidie aan de school tot opleiding van zonen van inl. hoofden en aanzienlijke inlanders te Naroemonda	„ —	„	500
r.	Vervaardigen en drukken van leer- en leesboeken enz. [61]	„ 9.000	„	7.500
s.	Reis- en verblijfkosten van inspecteurs en adj.-inspecteurs enz. [61]	„ 10.000	„	7.000
t.	Collecteloon voor den verkoop van schoolwerkjes . .	„ —	„	20
63.	Eeredienst.			
a.	Tractement van den adj.-secretaris bij het bestuur over de Prot. kerk in N.-I., klerken, personeel enz. [62]	„ 1.700	„	1.600
b.	Tractementen, toelagen, indemniteiten, gratificatiën predikanten, R. K. geestelijken, godsdienstonderwijzers, hulppredikers, inl. leeraren, belooningen [62]	„ 300.000	„	295.000
c.	Opleiding van élèves tot inl. leeraar [62]	„ 12.500	„	11.500
d.	Reiskosten van predikanten enz. [62]	„ 36.000	„	34.000
e.	Reis- en verblijfkosten van zendelingen [8]	„ 100	„	100
f.	Subsidiën aan kerkfondsen tot bezoldiging van kerkelijke bedienden, toelagen voor het geven van godsdienstonderwijs, bijdragen in de kosten enz. [62]	„ 32.000	„	30.000
	Tractementen en toelagen van inl. priesters, tegemoetkoming in het onderhoud van graven en vergoeding van verpondingsbelasting, verschuldigd van eenige perceelen toebehoorende aan den Mah. tempel te Batavia	„ 4.700	„	3.000
	Subsidie aan de Protestantsche kerk te Magelang . .	„ 3.800	„	—
64.	Armwezen.			
a.	Subsidiën aan instellingen van weldadigheid enz. . .	„ 147.140	„	—
b.	Tractementen van het personeel bij het oud-mannenhuis te Semarang	„ 1.508	„	—
c.	Aankoop van benoodigdheden voor de verpleegden in id.	„ 3.500	„	—
65.	Geneeskundige dienst.			
a.	Tractementen, toelagen chef van den burgerlijken geneeskundigen dienst en personeel, schrijfloon enz. [55]	„ 9.000	„	4.200
	Transporteeren . . .	*f* 4.382.875	*f*	1.590.723

Onderafd.		Java		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 4.382.875	*f*	1.590.723
b.	Bureau en lokaalbehoeften voor id [55]	„ 200	„	100
c.	Tractement enz. v. d. inspecteur voor Java en Madoera	„ 12.344	„	—
d.	Reis- en verblijfkosten van id.	„ 2.500	„	—
e.	Uitgaven ten behoeve van het geneesk. laboratorium [55]	„ 26.870	„	12.500
f.	Toelagen, indemniteiten, schrijfbehoeften, meubilair [55]	„ 213.570	„	85.430
g.	Opleiding van inlandsche geneeskundigen [64]	„ 66.000	„	33.000
h.	Opleiding van inlandsche vrouwen in de verloskunde [64]	„ 15.000	„	10.000
i.	Onderstand aan inlandsche vroedvrouwen [64]	„ 7.700	„	3.800
j.	Tractementen stadsgeneesheeren en stadsvroedvrouwen	„ 79.500	„	—
k.	Schrijfloonen en schrijfbehoeften voor idem	„ 2.640	„	—
l.	Tractementen van dokters djawa, belooningen enz. [64]	„ 113.000	„	74.000
m.	Daggelden en transportkosten van burg. geneeskundigen, officieren van gezondheid, dokters djawa, belooningen enz., kosten der examens, geneesk. commissiën enz. [65]	„ 21.000	„	13.600
n.	Tractementen personeel stadsverbanden.	„ 15.168	„	—
o.	Onderhoud, verpleging, kleeding lijders in de stadsverb.	„ 55.000	„	—
p.	Geneeskundige behandeling en verpleging in de mil ziekeninrichtingen en gezondheids-etablissementen, alsmede begrafenissen van behoeftigen en andere niet tot het Dep. van Oorlog en de N.-I. mil. marine behoorende personen [59]	„ 273.000	„	225.000
q.	Subsidiën aan part. gezondheids-etablissementen	„ 28.500	„	—
r.	Tractementen en toelagen geneeskundig, administratief en bedieningspersoneel bij de krankzinnigengestichten, belooningen, schrijfloonen, kantoorbehoeften [67]	„ 196.168	„	21.796
s.	Onderhoud, verpleging, kleeding enz. van krankzinnigen, vervoerkosten en andere uitgaven [67]	„ 208.800	„	23.200
t.	Tractementen personeel leprozengestichten	„ —	„	540
u.	Onderhoud, transportkosten, verpleging, kleeding, rijst- en siriegelden van leprozen en andere uitgaven	„ —	„	1.400
v.	Subsidie particulier leprozengesticht in de Bataklanden	„ —	„	12.000
w.	Maatregelen tegen syphillis [68]	„ 162.000	„	40.000
x.	Tractementen personeel bij inl. ziekeninrichtingen [69]	„ 24.000	„	11.412
yy.	Voeding voor lijders in- en verdere uitgaven voor inl. ziekeninrichtingen, kosten van vervoer enz. [70]	„ 64.000	„	31.000
z.	Uitgaven ten behoeve van particuliere ziekeninrichtingen	„ 13.560	„	—
aa.	Tractementen en toelagen van vaccinateurs, hulp- en élèvevaccinateurs, belooningen enz [71]	„ 60.000	„	131.000
bb.	Daggelden en transportkosten van opzieners der vaccine, vaccinateurs, gratificatiën enz. [72]	„ 4.500	„	9.500
cc.	Kosten van de lands koepokinrichting te Weltevreden en van het daaraan verbonden Instituut Pasteur [8]	„ 13.000	„	13.040
dd.	Geneesmiddelen [73]	„ 79.000	„	35.000
66	Handel en Nijverheid in het algemeen			
a.	Tegemoetkomingen aan Secretar Kam. v Kooph. enz.	„ 3.600	„	1.800
b.	Kosten der examens ter verkrijging van het diploma van stuurman [8]	„ 1.000	„	500
c.	Tractement van den Inspecteur en Adjunct Inspecteur van het ijkwezen en van een mantri [74]	„ 8.640	„	2.160
d.	Reis- en verblijfkosten van id. [74]	„ 1.040	„	260
	Bureau-transportkosten enz. [74]	„ 3.200	„	800
67	Mijnwezen.			
a.	Tractementen, toelagen en daggelden van de hoofd-ingenieurs, de ingenieurs, opzichters en het verder personeel bij het mijnwezen en bij de diepe grond-peilingen, belooningen, loonen enz. [75]	„ 11.750	„	223.214
	Transporteeren . . .	*f* 6.169.750	*f*	2.606.775

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 6.169.750	*f*	2.606.775
b.	Reis- en verblijfkosten van id.	„ 2.000	„	37.000
c.	Schrijf-, teeken-, bureau- en laboratoriumbehoeften [76]	„ 80	„	1.000
d.	Onderzoekingen en andere uitgaven [76]	„ 9.000	„	170.000
e.	Uitkeering aan inlandsche zelfbesturen	„ —	„	9.600
68.	Tin	„ —	„	4.898.707
69.	Steenkolen	„ —	„	2.724.840
70.	Zout.			
a.	Tractementen van de pakhuismeesters bij de zouthoofddepôts, van de zoutpakhuismeesters en verder personeel enz.	„ 49.044	„	6.978
b.	Schrijfloonen en schrijfbehoeften	„ 983	„	30
c.	Tractementen en toelagen, picolgelden transportkosten van zoutverkooppakhuismeesters, gecommitteerden	„ 439.040	„	27.960
d.	Aankoop en transport van zout enz. [77]	„ 1.909.000	„	330.000
e.	Aankoop, emballage en vervoer van gereedschappen, bewaking en verlichting, koelieloonen, premiën voor aanhaling, praktizijns en gerechtskosten enz. . . .	„ 5.000	„	218.000
f.	Collecteloon voor de inning van de belasting op den particulieren aanmaak in Grobogan	„ 720	„	—
g.	Uitgaven voor de invoering van het briquettenstelsel bij het Gouvernements zoutdebiet [77]	„ 556.000	„	85.000
	Algemeene uitgaven.			
57.	Het Departement . . . . . *f* 170.240			
71.	Onvoorziene uitgaven 100 000			
	Totaal . . . . . *f* 270.240			
	Deze moeten verdeeld worden in de verhouding van *f* 9.139.992 : 11.115.890, waardoor bij de bijzondere uitgaven nog kunnen worden opgeteld	„ 121.620	„	148.620
	Totaal der bijzondere uitgaven	„ 9.261.612	*f*	11.264.510
	Te zamen		*f*	20.526.122.
	Bij de algemeene uitgaven van het geheel zijn gevoegd de posten:			
60.	Kunsten en Wetenschappen . . . . . *f* 114.252			
61.	Landsdrukkerij 131.416			
62.	Examens. 24.000			269.668
	Totaal Generaal zie de begrooting		*f*	20.795.790
	Departement van Landbouw.			
	Bijzondere uitgaven.			
80.	Koffie.			
a.	Laboratorium voor onderzoekingen over de koffiecultuur [78]	*f* 17.600	*f*	4.300
b.	Reis- en verblijfkosten [78].	„ 3 200	„	800
c.	Proeftuin voor koffie in het Malangsche.	„ 11.200	„	—
e.	Drukwerk voor de verslagen en staten [78].	„ 240	„	60
f.	Tractementen en toelagen voor opzieners enz	„ 20.160	„	47.340
g.	Tijdelijk inlandsch personeel bij de koffiecultuur op Java	„ 67.000	„	—
h.	Tractementen en toelagen van het personeel bij de inkoop- en doorvoer pakhuizen, belooningen enz . .	„ 112.000	„	28.000
i.	Inkoop van koffie	„ 2.320.000	„	532.500
j.	Cultuurpercenten aan inlandsche ambtenaren	„ 58.219	„	28.000
k.	Daggelden van gecommitteerden [78]	„ 2.400	„	600
	Transporteeren . . .	*f* 2.612.019	*f*	641.600

Onderafd.		Java	Buitenbezittingen
	Transport . . .	ƒ 2.612.019	ƒ 641.600
l.	Inpakking en vervoer van koffie[78]	„ 203.000	„ 51.000
m.	Maatregelen in het belang der koffiecultuur op Java.	„ 388.000	„ —
81.	Kina	„ 384.320	„ —
82.	Gutta percha	„ 50.000	„ —
83.	Boschwezen[78]	„ 1.729 800	„ 41.200
84.	Landbouw en natuurwetenschappen.		
a.	Tractementen, toelagen, transportkosten personeel voor toezicht over de waterleidingen, sluizen, kanalen, dammen, enz.	„ 79.673	„ 540
b.	Aankoop zaadpadi, landbouwgereedschappen, enz. . .	„ 41.000	„ —
c.	Uitgaven tot bevordering der natuurwetenschappen[8]	„ 11.600	„ 1.200
d.	Aanmoediging van paarden- en veeteelt	„ 82.550	„ —
85.	Veeartsenijkundige dienst[79]	„ 135.000	„ 38.024
	Totaal	ƒ 5.716.962	ƒ 773.564

Algemeene uitgaven.

72.	Het departement	ƒ 93.254
73.	Waarnemingen en onderzoekingen op plantkundig gebied	„ 90.490
74.	Idem op dierkundig gebied	„ 42.890
75.	Idem op scheikundig gebied	„ 27.656
76.	Idem voor bodemkennis	„ 20.540
77.	Meteorologische waarnemingen	„ 7.980
78.	Opleiding voor den landbouw	„ 63.485
79.	Waarnemingen voor den inland. landbouw	„ 55.537
86.	Onvoorziene uitgaven	„ 100.000
	Totaal	ƒ 501.832

Deze moeten verdeeld worden in de verhouding van ƒ 5.716 962 : 773.564 of van 7,5 : 1, waardoor bij de bijzondere uitgaven alsnog kunnen worden opgeteld successievelijk	ƒ 442.832	ƒ 59.000
Totaal der bijzondere uitgaven	ƒ 6.159.794	ƒ 832.564
Totaal Generaal zie de begrooting	ƒ 6.992.358	

Departement van Burgerlijke Openbare Werken.

Bijzondere uitgaven.

88.	Personeel van den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken.		
a.	Tractementen hoofdingenieurs, ingenieurs, asp. ingenieurs, architecten, opzichters, inlandsch personeel, belooningen, toelagen, indemniteit[79]	ƒ 946.107	ƒ 192.000
b.	Tractementen van de ambtenaren, klerken, bedienden op de bureaux van de afdeelingschef en de eerst aanwezende ambtenaren der B. O. W. schrijfloonen[79] .	„ 87.500	„ 14.500
c.	Bureau- en lokaalbehoeften, instrumenten, enz.[79] . .	„ 10.250	„ 1.750
d.	Tractementen van het personeel voor het toezicht op de wegen	„ —	„ 17.364
e.	Reis- en verblijfkosten[79]	„ 241.000	„ 40.000
89.	Gebouwen onder burgerlijk beheer. Onderhoud, herstelling en vernieuwing	„ 1.123.875	„ 635.825
90.	Bevloeiings- en afwateringswerken, bruggen, wegen, enz.	„ 4.243 900	„ 1.173.700
91.	Haveninrichting te Makassar	„ —	„ 150.000
	Transporteeren . . .	ƒ 6.652.632	ƒ 1.225.139

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 6.652.632	*f*	1.225.139
92.	Toezicht op de Droogdok Mij. Tandjong Priok . .	„ 7.200	„	—
93.	Exploitatie van de drinkwaterleiding te Soerabaia	„ 106.000	„	—
94.	Hulpinrichtingen.			
a.	Tractement personeel brandspuitwinkels, enz	„ 1.812	„	432
b.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing der brandspuiten [80]	„ 12.000	„	3.000
c.	Tractementen personeel baggervaartuigen	„ 135.035	„	26.000
d.	Onderhoud, herstelling en vernieuwing, baggermateriaal, aankoop steenkool, wegvoeren baggerspecie, enz [80]	„ 221.000	„	44.000
e.	Tractementen personeel bij de waterleidingen, uitgezonderd die te Soerabaia en bij de overvaarten [81] .	„ 8.276	„	10.000
f.	Bediening en onderhoud van loskranen [82]	„ 2.545	„	—
g.	Uitgaven voor de heffing van schut- en doorvaartgelden bij enkele landssluizen te Batavia, Semarang en Soerabaia	„ 7.936	„	—
95.	Aankoop, herstelling, onderhoud en 't transport van materialen, kosten van verhuring [83]	„ 265.000	„	88.000
96.	Huishuurindemniteit en lokaalhuur [84]	„ 697.500	„	232.500
88.	Ingenieurs en opzichters op het Departement.			
	Tractementen 2 Hoofdingenieurs 1e kl., 5 Ingenieurs 2e kl., 1 Opzichter 1e kl. en 1 der 2e kl. [85] . . .	„ 56.440	„	17.360
97.	Post- en Telegraafdienst.			
a.	Tractementen, toelagen, indemniteiten, kosten van beeëdiging, belooning, daggelden, enz.	„ —	„	—
	Europeesch personeel [86]	„ 893.200	„	300.500
	Toelage aan het spoorwegpersoneel	„ 17.520	„	—
	Idem aan de postagenten te Singapore en Penang . .	„ —	„	6.000
	Vivresindemniteiten personeel in Atjeh en op Lombok	„ —	„	7.118
	Inlandsch personeel [87]	„ 126.000	„	109.500
b.	Reis- en verblijfkosten [88]	„ 27.250	„	10.750
c.	Bureau- en lokaalbehoeften [88]	„ 46.500	„	18.500
d.	Aankoop, huur en transport van trekdieren, fourage, hoefbeslag, geneesmiddelen [89]	„ 6.400	„	2.600
e.	Aanmaak, aankoop, keuring, onderhoud en vervoer van benoodigdheden voor den post- en telegraafdienst [89]	„ 33.000	„	12.000
f.	Uitgaven voor den ambulanten postdienst langs de spoorwegen [90]	„ 15.000	„	3.000
g.	Uitgaven voor de districtspost	„ 80.700	„	—
h.	Uitgaven voor den pakketdienst [91]	„ 35.000	„	10.000
i.	Kosten, vallende op de overbrenging van brievenmalen, verrekeningen, dienstbrieven, vergoedingen [91] . . .	„ 90.000	„	30.000
j.	Onderhoud en herstelling van telegraaflijnen [91] . . .	„ 60.000	„	30.000
k.	Uitbreiding telegraaflijnen [8]	„ 1.000	„	4.000
l.	Uitgaven voor de binnenlandsche paardenposterij . .	„ 87.000	„	—
m.	Kosten van herbergen	„ 28.620	„	13.140
98.	Uitgaven voor de postspaarbank [92]	„ 51.240	„	—
	Transporteeren . . .	*f* 9.771.806	*f*	3.203.539

Onderafd.			Java.	Buitenbezittingen.
	Transport . . .		*f* 9.771.806	*f* 3.203.539
	Hierbij moeten opgeteld en in verhouding verdeeld worden de uitgaven van meer algemeenen aard op het Departement, te weten:			
	Algemeene dienst.			
	Tractementen	*f* 123.000		
	Klerken, schrijf- en teekenloonen	„ 198.800		
	Periodieke tractementsverhooging	„ 34.980		
	Toelage aan 23 kantoorchefs 5e klasse . .	„ 8.280		
	Toelage aan de commiezen v. h. hoofdbureau	„ 6.500		
	Uitbreiding van den dienst	„ 10.000		
	Belooningen aan ambtenaren belast met den telefoondienst.	„ 2.450		
	Uitgaven wegens stempeling van zegels .	„ 720		
	Daggelden van gecommitteerden van de zegeladministratie	„ 1.100		
	Totaal	*f* 385.830		
	Te verdeelen in de verhouding 3 : 1.		„ 289.370	„ 96.460
100.	Spoor- en tramwegen en stoomwezen.			
b.	Aanvulling der magazijnen [93]		„ 1.470.400	„ 58.100
101.	Aanleg spoorweg Padalarang—Krawang.		„ 736.000	„ —
d.	Idem Rangkasbetoeng—Laboean		„ 1.012.000	„ —
k.	Uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen [93]. . . .		„ 1.171.000	„ 74.000
102.	Exploitatie Staatsspoorwegen		„ 6.309.000	„ 958.000
103.	Toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen.			
a.	Tractementen [79].		„ 42.300	„ 8.100
b.	Bureaukosten [80].		„ 2.000	„ 400
c.	Reis- en verblijfkosten. [80]		„ 13.500	„ 2.500
	Hierbij zijn te voegen en in verhouding te verdeelen:			
99.	Tractementen hoofdinspecteur en personeel	*f* 42.000		
a.	Reis- en verblijfkosten	„ 1.000		
100.	Uitgaven van algemeenen aard	„ 56.500		
	Totaal	*f* 99 500		
	Te verdeelen in de verhouding 4.5 : 1		„ 81.500	„ 18.000
	Totaal		*f* 20.898.876	*f* 4.419.099
	Algemeene uitgaven.			
87.	Het Departement	*f* 151.680		
104.	Onvoorziene uitgaven	„ 100.000		
	Totaal	*f* 251.680		
	Deze moeten verdeeld worden in de verhouding der bedragen *f* 20.898.876 en *f* 4.419.099, zijnde plm. 4.729 : 1, waardoor bij de bijzondere uitgaven alsnog kunnen worden opgeteld successievelijk.		*f* 207.749	*f* 43.931
	Totaal der bijzondere uitgaven		*f* 21.106.625	*f* 4.463.030
	Totaal Generaal zie de begrooting . . .		*f* 25.569.655	
	Departement van oorlog.			
	Bijzondere uitgaven.			
115.	Afzonderlijke inlandsche korpsen.			
	Tractementen enz. van het Mangkoe Negorosche legioen te Solo en toelagen aan de gewezen officieren van het opgeheven Pakoe Alamsch legioen te Djocja .	*f* 103.979		
	Transporteeren . . .		*f* 103.979	*f* —

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 103.979	*f*	—
119. *d.*	Exploitatie van de ijsfabriek te Koeta Radja. . .	„ —	*f*	35.600
e.	Exploitatie van de Stoomtramwegen in Atjeh . . .	„ —	„	722.000
f.	Aanleg van een Stoomtramweg ter N. en O. kust van Atjeh.	„ —	„	1.704.000
132. *a.*	Hetgeen op voorschotten aan militairen en tot dit Departement behoorende burgerlijke landsdienarèn niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald . .	„ 400.000	„	—
135.	Buitengewone uitgaven ten behoeve van de in Atjeh gelegerde troepen.	„ —	„	782.000
138.	Uitgaven voor expeditiën, troepen te velde, excursiën, patrouilles, machtsvertoon [94]	„ —	„	200.000
139.	Voor tijdelijke uitbreiding van de legerformatie [95]	„ —	„	750.000
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f* 503.979	*f*	4.193.600
	Te zamen		*f* 4.697.579	
	Bij de Algemeene uitgaven voor het geheel zijn gevoegd de overige uitgaven van dit Departement ten bedrage van.		„ 23.328.401	
	Totaal Generaal zie de begrooting		*f* 28.025.980	
	Departement van Marine.			
	Bijzondere uitgaven			
145.	Steenkolenpakhuizen.			
a.	Tractementen en toelagen van het personeel. . . .	*f* 240	*f*	870
b.	Laad- en losmiddelen [81]	„ 425	„	1.575
c.	Gewoon onderhoud en herstelling [80]	„ 750	„	2.750
148.	Gouvernementsmarine.	„ —		428.000
	Aanschaffing van goederen hiervoor	„ —		17.000
	Aankoop van steenkolen hiervoor	„ —		159.000
l.	Tegemoetkoming voor buitengewone uitgaven aan het personeel, dienst doende in de wateren van Atjeh.	„ —	„	17.000
	Loodswezen.			
v.	Tractementen en daggelden van het personeel bij het loodswezen	„ 71.739	„	57.796
w.	Belooning en aanmoediging van dat personeel [96] . .	„ 37.400	„	18.700
x.	Vivres en geneeskundige behoeften van dat personeel [96]	„ 3.800	„	3.000
ij.	Bureau- en lokaalbehoeften [80]	„ 118	„	92
z.	Vacatieloon aan commissies voor de loodsexamens [80]	„ 56	„	44
aa.	Loodsvaartuigen met toebehooren [80]	„ 7.500	„	6.000
	Haveninrichtingen.			
bb.	Tractementen, toelagen, huis- en kantoorindemniteit havenmeesters en verder personeel.	„ 62.941	„	94.756
cc.	Werving, kleeding, voeding, personeel enz. [80] . . .	„ 2.000	„	3.000
dd.	Bijbouwing, vernieuwing, herstel gebouwen enz. [80] .	„ 6.000	„	9.000
ee.	Bureau- en lokaalbehoeften enz. [80]	„ 2.000	„	3.000
149. *j.*	Tegemoetkoming v. buitengew. uitgav. aan inlandsch, personeel dienst doende in de wateren van Atjeh.	„ —		3.000
152.	Hetgeen op voorschotten aan landsdienaren niet binnen dit dienstjaar wordt terugbetaald.	„ 13.000	„	2.000
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f* 207.969	*f*	826.583
	Te zamen		*f* 1.034.552	

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen
	Transport . . .	*f* 1.034.552	
	Bij de Algemeene uitgaven voor het geheel zijn gevoegd de overige uitgaven van dit Departement ten bedrage van	*f* 4.117.492	
	Totaal Generaal zie de begrooting . . .	*f* 5.152.044	

RAMING DER UITGAVEN IN NEDERLAND 1905.

Departement van Justitie.

Bijzondere uitgaven.

4*.	Rechtswezen.				
*b.**	Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding der oppassers bij de inl. off. v. justitie [97])	*f*	1 050	*f*	350
5*.	Weeskamers.				
	Belooning der werkzaamheden voor N.-I. [98])	„	1.540	„	360
6*.	Gevangenen en veroordeelden.				
	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden enz. [98])	„	80.000	„	20.000

Algemeene uitgaven.

4*.	Uitgaven ten behoeve der commissie, belast met het doen van voorstellen omtrent de wijzigingen, die in de Wetgeving van N.-I. op privaatrechterlijk gebied noodig zijn . . . . . *f* 1000				
7*.	Onvoorziene uitgaven 1000				
	Totaal *f* 2000				
	Te verdeelen in de verhouding 4 : 1	„	1.600	„	400
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f*	84.190	„	21.110
	Totaal Generaal zie de begrooting			*f*	105.300

Departement van Financiën.

Bijzondere uitgaven.

8.*	Algemeene kassen.				
*a**.	Agio op aanmunting en vervoer van specie [98]). . .	*f*	50.500	*f*	9.500
*b**.	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden [99]).	„	2.775	„	525
11*.	Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer [91]).	„	65.200	„	2.800
12*.	Exploitatie van pandhuizen in eigen beheer [98])	„	3.000		
13.*	In- en uitvoerrechten en accijnzen [98]). .	„	13.350	„	6 650
14.*	Zegelrecht [98])	„	11.650	„	3.850
15.*	*a.* Burgerlijke verlofstractementen [100]) .	„	535.500	„	157.500
*c**.	Idem pensioenen [100])	„	1.545.450	„	454.550
f.	Weduwen- en weezen-pensioenen [100]).	„	25.500	„	7.500
*g**.	Onderstanden, toelagen en gratificatiën	„	30.525	„	8.975
19*	Uitrusting, voorloopig tractement, voorschotten op tractement in verband met de uitzending van ambtenaren [100])	„	58.000	„	17.000
	Totaal.	*f*	2.341.450	*f*	668.850

Onderafd.			Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .		*f* 2.341.450	*f*	668.850
	Bij de algemeene uitgaven voor het geheel zijn gevoegd:				
9°	Uitg. ter zake geldleeningen en voorschotten	*f* 5.063.000			
15° *d°*	Militaire pensioenen	„ 2.390.000			
e.°	Gagementen en kosten op de betaling buitenslands	„ 3.115.000			
h.°	Toelage aan den consulairen agent te Cape Coast Castle	„ 650			
i.°	Kosten van het Statistiek bureau aan het Departement v. Koloniën	„ 6.950			
16.°	Geneeskundig onderzoek	„ 10.000			
17.°	Kosten Kon. Kol. Mil. Invalidenhuis te Bronbeek	„ 67.300			
18.°	Eeieteekenen	„ 20.600			
20.°	Keuring, aankoop en vervoer v. goederen	„ 99.400			
21.°	Uitg. in verband met de Ongevallenwet	„ 1.000			
	Totaal	*f* 10.773.900			
	Hierbij moeten opgeteld worden een evenredig deel der onvoorziene uitgaven in totaal *f* 100.000	„ 78.000			
	Totaal Generaal	*f* 10.851.900			
	en het restant der onvoorziene uitgaven is in verhouding te verdeelen en te voegen bij de bijzondere uitgaven		*f* 17.000	*f*	5.000
	Totaal der bijzondere uitgaven		*f* 2.358.450	*f*	673.850
	Te zamen . . .			*f* 3.032.300	
	Totaal der Algemeene uitgaven			„ 10.851.900	
	Totaal Generaal zie de begrooting			*f* 13.884.200	

Departement van Binnenlandsch Bestuur.

Bijzondere uitgaven.

23.°	Europeesch bestuur. Aanschaffing en uitzending van grondstoffen voor de kleeding van oppassers [1d]	*f*	19.000	*f*	17.000
24.°	*Gewapende korpsen* onder burgerlijk bestuur.				
a.°	Grondstoffen voor de kleeding van politiedienaren	„	17.500	„	26.500
b.°	Voor gasonderzoek	„	50		—
c.°	Electrische verlichting van Tandjoeng Priok	„	4.000		—
25.°	Kadastrale en statistieke opmetingen. Reproductie in kleurendruk van uit Indië ontvangen kaarten en in verband daarmede staande uitgaven [10 2])	„	14.050	„	950
27.°	Paketvaart en andere stoomvaartdiensten				
a.°	Subsidie voor een stoomvaart tusschen Java, China en Japan [8])	„	125.000	„	25.000
b.°	Toelage aan den Regeeringscommissaris bij die stoomvaart Mij. [10 2])	„	325	„	75
c.°	Subsidie aan de Stoomvaart Mij. Nederland voor het aandoen van Sabang		—	„	48.100
28.°	Transportkosten van niet militaire gouvernements passagiers uit en naar Nederlandsch-Indië [1 3])	„	243.500	„	71.500
	Algemeene uitgaven.				
29.°	Onvoorziene uitgaven in diezelfde verhouding verdeeld	„	10.500	„	4.500
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f*	433.925	*f*	193.625
	Totaal Generaal zie de begrooting			*f* 627.550	

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Bijzondere uitgaven.			
30.*	Onderwijs.			
*a.**	Subsidie Kost- en dagschool in de Minahassa . . .	*f* —	*f*	7.500
*d.**	Aanschaffing v. benoodigdheden v. het schoolwezen [102]	„ 47.000	„	23.000
34.*	Eeredienst			
*a.**	Toelage aan de commissie v. de Protestantsche kerken [99]	„ 600	„	600
*b.**	Ondersteuning van Christelijke vereenigingen [99] . .	„ 4.000	„	4.000
*c.**	Subsidie aan de Vereeniging „Comité tot voorziening in de godsdienstige behoeften op de Sangi- en Talauereilanden".	—	„	31.500
35.*	Geneeskundige dienst. [102])	„ 134.000	„	66.000
36.*	Benoodigdheden voor het ijkwezen [102]) .	„ 240	„	60
37.*	Mijnwezen.			
*a.**	Opleiding van candidaat mijningenieurs [102])	„ 425	„	8.475
*b.**	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden [102])	„ 725	„	14.275
38.*	Tin	—	„	909.712
39.*	Steenkolen	—	„	40.000
40.*	Zout [102])	„ 242.675	„	37.325
	Algemeene uitgaven.			
41.*	Onvoorziene uitgaven *f* 10.000 naar verhouding te verdeelen	*f* 2.725	*f*	7.275
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f* 432.390	*f*	1.149 722
	Te zamen		*f* 1.582.112	
	Onder de algemeene uitgaven voor het geheel zijn gebracht:			
30.*	*b.** Reis- en verblijfkosten der leden in Nederland van de commissie van toezicht over zonen van inl. hoofden enz. . . . . *f* 1.000			
	*c.** Tegemoetkoming aan gewezen docenten der voormalige Indische Instelling te Delft . . . . . „ 7.800			
31.*	Kunsten en Wetenschappen . . . . . „ 13.000			
32.*	Landsdrukkerij . . . . . „ 170.000			
33.*	Ambtenaarsexamens . . . . . „ 4.000		„ 195.800	
	Totaal Generaal zie de begrooting		*f* 1.777.912	
	Departement van Landbouw.			
	Bijzondere uitgaven.			
44.*	Veeartsenijkundige dienst [102])	*f* 2.350	*f*	650
45.*	Koffie [102])	„ 402.722		—
46.*	Kina	„ 38.871		—
47.*	Boschwezen [102])	„ 4.000	„	100
	Volgens de raming der uitgaven in N. I. verhouden zich de bedragen als 7,5 : 1 en in die verhouding moeten verdeeld worden en bij de voorgaanden worden opgeteld:			
42.*	Waarnemingen en onderzoekingen op plantkundig gebied . . . . . *f* 2.000			
43.*	Opleiding voor den landbouw „ 20.000	„ 19.725	„	2.275
48.*	De onvoorziene uitgaven naar verhouding verdeeld	„ 9.980	„	20
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f* 477.648	„	3.045
	Totaal Generaal zie de begrooting		*f* 480.693	

Departement van Burgerlijke Openbare Werken.

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Bijzondere uitgaven.			
49.*	Burgerlijke Openbare Werken[105]	*f* 440.000	*f*	176.000
50.*	Post- en Telegraafdienst			
*a.**	Uitkeeringen ter zake van het vervoer van brievenmalen en postpakketten[106]	„ 221.000	„	55.000
*c.**	Subsidie aan de Duitsch-Nederlandsche Telegraaf Mij.	—	„	49.560
*d.**	Kosten van het Regeeringstoezicht op deze Mij. . .	—	„	750
*e.**	Aanmaak, aanschaffing, uitzending van benoodigdheden[107]	„ 30.800	„	11.200
*f.**	Aanschaffing en uitzending van benoodigdheden voor de postspaarbank	„ 1.500	„	—
*g.**	Betaling aan de Internationale bureaux der Algemeene Postvereeniging en der telegraaf administratie te Bern[107]	„ 1.900	„	600
*h.**	Aanschaffing en uitzending van een kabelschip[8] . .	„ 450.000	„	150.000
51.*	Spoorwegen.			
*a.**	Toelage aan den Commissaris bij de Ned. Ind. Spoorweg Mij	„ 1.200		—
*b.**	Renten gewaarborgd aan de Ned. Ind. Spoorweg Mij.	„ 765.000		—
*c.**	Algemeene uitgaven voor den dienst der Staatsspoorwegen[108]	„ 2.044.820	„	255.180
*d.**	Uitgaaf van het verslag der Staatsspoorwegen[109] . .	„ 2.500	„	200
	Totaal	*f* 3.958.720	*f*	698.490
52*	De onvoorziene uitgaven in die verhouding verdeeld (5.669 : 1)	„ 4.118	„	822
	Totaal der bijzondere uitgaven	*f* 3.962.838	*f*	699.372
	Totaal Generaal zie de begrooting	*f* 4.662.210		

Departement van Oorlog.

Alle uitgaven in Nederland behooren tot de algemeene uitgaven voor het geheel.

Departement van Marine.

Alle uitgaven in Nederland behooren tot de algemeene uitgaven voor het geheel.

Recapitulatie der Bijzondere uitgaven.

Departement van Justitie.			
In Nederlandsch-Indië	*f* 4.240.153	*f*	1.743.045
In Nederland	„ 84.190	„	21.110
Departement van Financiën.			
In Nederlandsch-Indië	„ 8.792.415	„	1.711.577
In Nederland	„ 2 358.450	„	673.850
Departement van Binnenl. Bestuur.			
In Nederlandsch-Indië	„ 15.044.820	„	7.246.135
In Nederland	„ 433.925	„	193.625
Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.			
In Nederlandsch-Indië	„ 9.261.612	„	11.264.510
In Nederland	„ 432.390	„	1.149.722
Departement van Landbouw.			
In Nederlandsch-Indië	„ 6.159.794	„	832.564
In Nederland	„ 477.648	„	3.045
Transporteeren . . .	*f* 47.285.397	*f*	24.839.183

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
	Transport . . .	ƒ 47.285.397	ƒ 24.839.183
	Departement van Burgerlijke Openbare Werken.		
	In Nederlandsch-Indië	„ 21.106.625	„ 4.463.030
	In Nederland	„ 3.962.838	„ 699.372
	Departement van Oorlog.		
	In Nederlandsch-Indië	„ 503.979	„ 4.193.600
	In Nederland	—	—
	Departement van Marine.		
	In Nederlandsch-Indië	„ 207.969	„ 826.583
	In Nederland	—	—
	Totaal der Bijzondere uitgaven	ƒ 73.066.808	ƒ 35.021.768

De bedragen der bijzondere uitgaven verhouden zich als 73.066.808 : 35.021.768, dat is als 2,08 : 1 en in die verhouding moeten de algemeene uitgaven voor het geheel verdeeld worden.

Algemeene uitgaven voor het geheel.

Regeering en Hooge Colleges.		
In Nederlandsch-Indië		ƒ 1.122.440
In Nederland		„ 48.000
Departement van Justitie.		
In Nederlandsch-Indië		—
In Nederland		—
Departement van Financiën.		
In Nederlandsch-Indië		„ 2.766.500
In Nederland		„ 10.851.900
Departement van Binnenlandsch Bestuur.		
In Nederlandsch-Indië		„ 2.000
In Nederland		—
Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid		
In Nederlandsch-Indië		„ 269.668
In Nederland		„ 195.800
Departement van Landbouw.		
In Nederlandsch-Indië		—
In Nederland		—
Departement van Burgerlijke Openbare Werken.		
In Nederlandsch-Indië		—
In Nederland		—
Departement van Oorlog.		
In Nederlandsch-Indië		„ 23.328.401
In Nederland		„ 6.096.782
Departement van Marine.		
In Nederlandsch-Indië		„ 4.117.492
In Nederland		„ 3.834.630
Totaal der algemeene uitgaven		ƒ 52.633.613
Dit bedrag, verdeeld in de verhouding van 2,08 : 1 komen respectievelijk ten laste van Java en Madoera eenerzijds en de Buitenbezittingen anderzijds . . .	ƒ 35.544.778	ƒ 17.088.835
Recapitulatie der Uitgaven voor N.-I. in het begrootingsjaar 1905:		
Aan bijzondere uitgaven	ƒ 73.066.808	ƒ 35.021.768
Aan verdeelde algemeene uitgaven	„ 35.544.778	„ 17.088.835
Totaal der uitgaven	ƒ 108.611.586	ƒ 52.110.603
Totaal Generaal zie de begrooting		ƒ 160.722.189

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
Volgens de begrooting zijn de cijfers:			
Uitgaven in Nederlandsch-Indië		*f* 129.204.912	
Uitgaven in Nederland		„ 31.517.277	
Totaal		*f* 160.722.189	

RAMING DER MIDDELEN IN NEDERLANDSCH-INDIË. 1905.

Departement van Justitie.

1.	Ontvangst van het hulpbureau voor den industrieelen eigendom	*f*	2.700		—
2.	Gerechtelijke boeten en confiscatiën	„	153.000	*f*	72.000
3.	Terugbetaling van gerechtskosten in strafzaken. . .	„	25.000	„	2.000
4.	Leges en salarissen van de griffiers der Europeesche rechtscolleges en emolumenten van de gewestelijke secretarissen	„	119.000	„	15.000
5.	Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengst der wees- en boedelkamers.	„	88.000	„	11.000
	Betaling voor het afleggen der examens ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van het notarisambt[110]).	„	650	„	150
7.	Opbrengst van den arbeid der gevangenen[110]). . . .	„	126.500	„	31.500
8.	Voor verstrekking van voeding aan gegijzelden. . .	„	22.000	„	4.000
	Totaal	*f*	536.850	*f*	135.650

Departement van Financiën

9.	Verpachte middelen:				
a.	Opium	*f*	—	*f*	—
	Pacht	„	—	„	4.283.000
	Verstrekking van opium aan de pachters.	„	—	„	85.700
b.	Slachten van rundvee, buffels, schapen, geiten, paarden en veulens in de buitenbezittingen.	„	—	„	7.000
c.	Chineesche doppelspelen.	„	236.000	„	775.000
d.	Verkoop van arak en andere sterke dranken in het klein in de buitenbezittingen.	„	—	„	469.000
e.	Slachten van varkens en verkoop van varkensvleesch in de buitenbezittingen	„	—	„	62.000
f.	Sluisgelden, veeren en overtoomen.	„	98.000	„	15.000
g.	Vogelnestklippen	„	61.000	„	—
h.	Belasting op peper te Riouw	„	—	„	15.000
i.	Verkoop van saguweer, brom en latoe	„	—	„	46.000
j.	Goudmijnen Z. en O. afdeeling Borneo	„	—	„	720
k.	Verkoop van sirie te Celebes	„	—	„	9.000
l.	De Duizend eilanden	„	1.530	„	—
m.	Belasting op de zitplaatsen der vischpassers te Makasser	„	—	„	11.000
n.	Invoer en verkoop van zout en belasting op troeboekkuit en trassie enz. O. kust van Sumatra.	„	—	„	162.600
o.	Pandhuizen	„	1.234.000	„	147.000
p.	Sagoe, was en getah, koelit-tingar enz. O. kunst van Sumatra.	„	—	„	34.800
q.	Degene dezer middelen, die gezamenlijk verpacht worden	„	—	„	222.000
10	Opbrengst der exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer	„	12.236.000	„	533.000
11.	Opbrengst pandhuizen in eigen beheer	„	212.000	„	—
	Transporteeren . . .	*f*	14.078.530	*f*	6.877.820

Onderafd		Java.	Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 14.078.530	*f* 6.877.820
12.	In- en Uitvoerrecht en accijnzen enz.		
a.	Invoerrecht	„ 6.914.000	„ 3.351.000
b.	Uitvoerrecht	„ 520.000	„ 926.000
c.	Accijnzen	„ 4.561.000	„ 1.606.000
d.	Pakhuishuur	„ 45.000	„ 8.000
e.	Andere ontvangsten	„ 26.000	„ 6.000
13.	Haven- en ankeragegelden.	„ 290.000	„ 119.000
14.	Loods- en kaaigelden in de haven van Tandjong Priok	„ 130.000	„ —
15.	Loods- en steigergelden in de Emmahaven . .	„ —	„ 51.000
16.	Personeele belasting.	„ 761.000	„ 203.000
17.	Patentrecht.	„ 861.000	„ 283.000
18.	Verponding, belasting op de door niet inlanders zonder ingeschreven wettigen titel geoccupeerde, op het land Bloeboer gelegen erven, belasting van onroerende goederen, bezeten krachtens een titel van het voormalig Britsche gouvernement en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	„ 2.083.000	„ 200.000
19.	Openbare verkoopingen:		
a.	Recht	„ 495.000	„ 120.000
b.	Disconto.	„ 10.000	„ 7.000
c.	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan vendukantoren verstrekt tot voldoening van de opbrengst van verkoopingen vóór 1 Juli 1886 gehonden	„ 600	„ —
20.	Zegelrecht	„ 1.021.000	„ 321.000
21.	Recht van overschrijving van vaste goederen	„ 483.000	„ 74.000
22.	Belasting op rijtuigen	„ 303.000	„ 2.000
23.	Rechten van successie en van overgang bij overlijden	„ 72.000	„ 22.000
24.	Licentiën tot het houden van Chineesche speel- of dobbeltafels	„ 3.000	„ —
25.	Belasting op het slachten van runderen, buffels, paarden en veulens	„ 1 816.000	„ 17.050
26.	Belasting op het slachten van varkens. .	„ 125.000	„ 14.350
27.	Belasting op wajangs	„ 6.000	„ —
28.	Belasting op het bedrijf.	„ 2.316.000	„ 894.600
30.	Bijzondere belastingen in de Buitenbezittingen: Voor specificatie zie de begrooting	„ —	„ 2.683.800
31.	Kortingen op burgerlijke pensioenen.	„ 305.000	„ 90.000
32.	Aandeel in de winst van de Javasche Bank over het boekjaar 1904—1905 [111])	„ 90.000	„ 10.000
33.	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan Europeesche burgelijke landsdienaren en aan andere Europeanen verstrekt . .	„ 340.000	„ 117.000
34.	Idem aan inlandsche landsdienaren	„ 148.000	„ 68.000
	Totaal	*f* 37.803.130	*f* 18.071.620

Departement van Binnenlandsch Bestuur.

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
35.	Bijdragen tot de kosten van bestuur van de landschappen en eilanden onder Menado, langs de N. kust Celebes	*f* —	*f*	62.000
36.	Bijdrage tot de kosten van bestuur van het landschap Gianjar (Bali)	„ —	„	5.000
37.	Hoofdgeld van heerendienstplichtigen voor de specificatie zie de begrooting	„ 3.379.000	„	—
39.	Kadaster	„ 53.000	„	3.000
40.	Landelijke inkomsten en andere grondlasten			
a.	Landrente	„ 18.377.000		—
b.	Belasting op de sawahs en tegalvelden en tuinen op Bali en Lombok	„ —	„	374.000
c.	Belasting op de vischvijvers	„ 318.000	„	—
d.	$^1/_{10}$ van het rijstgewas in Celebes	„ —	„	175.000
41.	Afstand van grond:			
a.	in eigendom dan wel met recht van opstal	„ 191.000	„	35.000
b.	in huur	„ 8.000	„	6.000
c.	in erfpacht	„ 545.000	„	38.000
42.	Registratie van werkcontracten . . .	„ —	„	83.000
43.	Verhuur van vogelnest- en meststof grotten	„ 22.100	„	4.100
44.	Verhuur van vindplaatsen van schildpadeieren in de Preanger	„ 1.330	„	—
45.	Verhuur der vischvijvers in Celebes. . .	„ —	„	980
47.	Terugbetaling van het aan den Sultan van Siak verleend renteloos voorschot.	„ —	„	24.000
	Totaal	*f* 22.894.430	*f*	810.080

Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid.

48.	Onderwijs: [105]			
a.	Schoolgelden van het gymnasium W. III [112]	*f* 43.000	*f*	2.000
b.	Schoolgelden van de hoogere burgerscholen [112] . . .	„ 50.350	„	2.650
c.	Schoolgelden van de Koningin Wilhelminaschool . .	„ 17.000	„	—
d.	Schoolgelden van de Burgeravondschool te Soerabaia	„ 12.000	„	—
e.	Schoolgelden van de Gouvernements lagere scholen [112]	„ 166.500	„	166.500
f.	Schoolgelden van de normaalscholen.	„ 3.000	„	—
g.	Betaling voor het afleggen van examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs	„ 1.500	„	—
h.	Schoolgelden van de opleidingsscholen voor inlandsche ambtenaren en van de school voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders	„ 6.000	„	1.000
i.	Schoolgelden van de inlandsche scholen	„ 120.000	„	30.000
j.	Verkoop van boekwerken door het depôt van leermiddelen voor het inl. onderwijs en door de debitanten van inlandsche schoolboeken [113]	„ 6.500	„	5.500
49.	Landsdrukkerij [114].	„ 251.350	„	125.650
50.	Vergoeding voor de verpleging en de begrafenis van lijders in de krankzinnigengestichten en burgerlijke ziekeninrichtingen [115]	„ 55.800	„	6.200
51.	Vergoeding voor het geneeskundig onderzoek van passagiers van pelgrimsschepen	„ 2.800	„	2.500
52.	Landskoepokinrichting te Batavia en vaccinatiebureau's te Semarang en Soerabaia	„ 2.500	„	—
	Transporteeren . . .	*f* 738.300	*f*	342.000

Onderafd.		Java.		Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 738.300	*f*	342.000
53.	Geneeskundig laboratorium	„ 400	„	—
54.	IJk van maten en gewichten	„ 10.000	„	2.500
55.	Belasting op het houden van loterijen	„ 28.000	„	4.000
56.	Tin. Voor specificatie zie de begrooting.	„ —	„	809.500
57.	Steenkolen.	„ —	„	2.838.000
58.	Zout.			
a.	Verkoop	„ 10.236.000	„	1.661.000
b.	Vergoedingen en boeten.	„ 31.000	„	3.000
c.	Belasting op den particulieren aanmaak te Grobogan	„ 9.000	„	—
59.	Vast recht en cijns van mijnconcessiën en retributiën.	„ 138.000	„	124.000
	Totaal	*f* 11.190.700	*f*	5.784.000
	Departement van Landbouw.			
60.	Schoolgelden van de landbouwschool	*f* 600	*f*	—
61.	Verkoop van producten uit den cultuurtuin van 's Lands plantentuin.	„ 1.200	„	—
62.	Koffie.			
a. b.	Verkoop op Java en te Padang.	„ 1.686.000	„	1.485.500
	Pakhuishuur en boeten	„ 3.000	„	12.000
c.	Vergoedingen wegens te min en te laat	„ 500	„	500
d.	Vergoeding wegens minderheden.	„ 1.900	„	100
63.	Kina.			
a.	Verkoop van kina enten en zaad.	„ 8.000	„	—
b.	Afstand van Gouv. kinabast aan de Bandoengsche kininefabriek.	„ 443.000	„	—
64.	Boschwezen.			
a.	Opbrengst van particuliere perceelen.	„ 2.202.000	„	—
b.	Opbrengst van hout en boschproducten.	„ 685.000	„	—
c.	Afstand van houtgewas in Solo	„ 24.000	„	—
d.	Verstrekking van hout ten behoeve van 's lands dienst	„ 35.000	„	10.000
e.	Licentiën voor het kappen van hout.	„ 21.500	„	61.500
f.	Verdere ontvangsten van het boschwezen	„ 55.000		—
65.	Inkomsten uit de paarlvisscherij. . . .	—	„	11.500
	Totaal	*f* 5.166.700	*f*	1.581.100
	Departement van Burgerlijke Openbare Werken.			
66.	Verkoop en verhuur van huizen en gebouwen	*f* 31.000	*f*	5.000
67.	Opbrengst der exploitatie van de drinkwaterleiding te Soerabaia.	„ 101.000	„	—
68.	Ontvangsten voortvloeiende uit andere waterleidingen en overvaarten	„ 17.000	„	13.000
69.	Schut- en doorvaartgelden bij enkele landssluizen in de residentiën Batavia, Semarang, Soer.	„ 49.000	„	—
70.	Vergoeding voor het gebruik van loskranen	„ 7.100	„	100
71.	Retributiën van ondernemingen van landbouw en nijverheid voor het toezicht op de waterverdeeling	„ 13.000	„	—
	Transporteeren . . .	*f* 218.666	*f*	18.100

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
	Transport . . .	*f* 218.100	*f* 18.100
72.	Vergoeding der kosten van onderzoek en beproeving van stoomtoestellen en van vernieuwde akten	„ 19.000	„ 9.000
73.	Canon van het in erfpacht gegeven gedeelte van het haventerrein te Tandjong Priok.	„ 3.000	—
74.	Vergoeding door den erfpachter van een gedeelte van het tot de haven van Tandjong Priok behoorende terrein voor het gebruik van het 4000-tons dok	„ 49.000	„ —
75.	Retributiën voor het gebruik van Gouv. grond te Tandjong Priok en in de benedenstad Batavia .	„ 4.500	„ —
76.	Brieven- en pakketpost.	„ 1.260.000	„ 310.000
77.	Restitutie van de uitgaven ten behoeve van de postspaarbank	„ 84.000	„ —
78.	Binnenlandsche paardenpost.	„ 800	„ —
79.	Telegrafie.	„ 560.000	„ 236.000
80.	Bijdrage van het Departement van Financiën in de kosten van het personeel van den P. en T. dienst [116]	„ 24.975	„ 8.325
81.	Hetgeen den Staat aankomt uit de opbrengst van de partic. telephonen . .	„ 131.000	„ 4.000
82.	Spoorwegen . . . „	„ 12.419.000	„ 1.547.000
	Totaal . . .	*f* 14.773.375	*f* 2.132.425
	Departement van Oorlog.		
83.	Bijdragen voor de opleiding van jonge lieden bij het pupillenkorps [117].	*f* 1.200	*f* 600
84.	Boeten en andere ontvangsten, voortspruitende uit contracten van aanneming en uit leverantiën [117].	„ 15.350	„ 7.650
85.	Terugbetaling van verplegingskosten in de hospitalen door patiënten, voor eigen rekening opgenomen [117].	„ 50.700	„ 25.300
86.	Artillerie-constructiewinkel [117]. . . .	„ 350	„ 150
87.	Topografisch bureau en lithografisch etablissement [117].	„ 4.700	„ 2.300
88.	Verkoop en verhuur van voor 's lands dienst bestemde bruikbare vaste en andere goederen [117].	„ 180.000	„ 90.000
89.	Verkoop van bier aan de militaire cantines [117]	„ 134.000	„ 66.000
90.	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige vaste goederen en andere goederen [117].	„ 27.000	„ 13.000
91.	Stoomtramwegen in Atjeh	„ —	„ 400.000
92.	IJsfabriek te Koeta Radja.	„ —	„ 30.000
93.	Militair telefoonnet in Atjeh	„ —	„ 8.000
94.	Terugbetaling van voorschotten vóór dit dienstjaar aan militairen en tot het Departement van oorlog behoorende burgerlijke landsdienaren verstrekt	„ 400.000	„ —
95.	Andere ontvangsten.	„ 17.000	„ —
	Totaal . . .	*f* 830.300	*f* 643.000

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
	Departement van Marine.		
96.	Loodsgelden met uitzondering van die in de Emma-haven en in de haven van Tandjong Priok .	*f* 245.000	*f* 135.000
97.	Vergoeding voor het keuren van stoomschepen	„ 4.500	„ 5.500
98.	Vergoeding door vreemde oorlogsschepen en particuliere vaartuigen voor het gebruik van 's lands los- en laadhoofden, drijvende droge dokken, ketel-, bok-, pont-, en kiellichter, alsmede van de kosten van het dokken, vertimmeren en herstellen	„ 7.000	„ 9.000
99.	Steigergelden en huur van kolenloodsen en opslagterreinen te Tandjong Priok	„ 47.000	—
100.	Verkoop van zeekaarten en boekwerken uit het depôt en de onderdepôts	„ 3.000	„ 1.000
101.	Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen	„ 10.000	„ 9.000
102.	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen, permanente of tijdelijke werken, zoomede schepen en vaartuigen en hun inventaris . . .	„ 6.000	„ 3.000
103.	Terugbetaling van voorschotten voor dit dienstjaar aan landsdienaren verstrekt	„ 13.000	„ 2.000
104.	Korting op de tractementen van de ambtenaren bij het marine-etablissem. te Soerabaia bij verplicht gebruik van een gouvernementswoning	„ 28.000	—
105.	Andere ontvangsten.	„ 10.000	„ —
	Totaal . . .	*f* 373.500	*f* 164.500
	Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten.		
106.	Verkoop van voor 's lands dienst bestemde bruikbare goederen uit den voorraad van het civiel departement	*f* 25.000	*f* 5.000
107.	Verkoop van onbruikbaar geworden en overtollige goederen uit als voren.	„ 40.000	„ 10.000
108.	Alle andere ontvangsten.	„ 150.000	„ 50.000
	Totaal	*f* 215.000	*f* 65.000
	Raming der middelen in Nederland, 1905.		
1°.	Verkoop van koffie. Voor specificatie zie de begrooting	*f* 3.282.187	*f* —
2°.	Verkoop van kinabast. Voor specificatie zie de begrooting	„ 274.428	„ —
3°.	Verkoop van Banka-tin. Voor specificatie zie de begrooting.	„ 274.428	„ 16.943.616
4°.	Aandeel in de winst der Billiton Mij. over het boekjaar 1904—1905	„ —	„ 1.550.000
5°.	Terugbetaling door de Vennootschap tot het aanleggen en exploiteeren van den spoorweg S-V-W1.: van hetgeen in 1904 te veel is voorgeschoten krachtens art. 77 Concessie	„ 765.000	„ —
	Aandeel in de winst over het jaar 1903	„ 134.000	„ —
	Transporteeren	*f* 4.455.615	*f* 18.693.616

Onderafd.		Java.	Buitenbezittingen.
	Transport . . .	ƒ 4.455.615	ƒ 18.493.616
6*.	Terugbetaling door het Immigratiefonds voor de kolonie Suriname der in N.-I. ten behoeve van de koeliewerving voor die kolonie gedane uitgaven.	„ 7.200	„ —
7*.	Uitkeering aan de geldmiddelen van N.-I. uit de opbrengst der Ned bedrijfsbelasting [8]).	„ 170.000	„ 170.000
8*.	Ontvangsten van civielen of algemeenen aard:		
*a**.	Gagementen welke door de invaliden in het K. K. Mil. Invalidenhuis op Bronbeek aan dat gesticht worden afgestaan [118]).	„ 13.350	„ 6.650
*b**.	Verkoop van kaarten en boekwerken [118]).	„ 1.350	„ 650
c.	Diverse [118])	„ 16.650	„ 8.350
9.	Ontvangsten in betrekking tot het Departement van Oorlog in Ned.-Indië:		
*a**	Terugbetaling van reis- en kostgelden [118]).	„ 65	„ 35
*b**.	Idem van studiekosten [118]).	„ 3.400	„ 1.600
*c**.	Diverse [118])	„ 23.350	„ 11.650
10.*	Ontvangsten in betrekking tot het Departement van Marine in Ned. Ind.:		
a.*	Kostgelden van de jongelingen, die in de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam worden opgeleid tot stuurman voor de gouvernements-marine in Ned Ind. [118])	„ 1.350	„ 650
b.*	terugbetaling der kosten van herstelling bij de marine-inrichtingen in Indië van bodems, behoorende tot het auxiliair eskader der Ned. Marine en van verstrekkingen aan naar Ned. terugkeerende schepen [118])	„ 74.350	„ 37.150
c.*	diverse [118])	„ 46.700	„ 23.300
	Totaal	ƒ 4.813.380	ƒ 18.753.651

RECAPITULATIE DER MIDDELEN IN 1905.

In Nederlandsch-Indië.		
Departement van Justitie	ƒ 536.850	ƒ 135.650
Departement van Financiën	„ 37.803.130	„ 18.071.620
Departement v. Binnenlandsch Bestuur	„ 22.894.430	„ 810.080
Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid	„ 11.190.700	„ 5.784.000
Departement van Landbouw	„ 5.166.700	„ 1.581.100
Departement van Burgerlijke Openbare Werken . .	„ 14.773.375	„ 2.132.425
Departement van Oorlog	„ 830.300	„ 643.000
Departement van Marine	„ 373.500	„ 164.500
Ontvangsten van gemengden aard en toevallige baten	„ 215.000	„ 65.000
In Nederland.		
Diversen	„ 4.813 380	„ 18.753.651
Totaal.	ƒ 98.597.365	ƒ 48.141.026
Totaal Generaal	ƒ 146.738.391	

Volgens de begrooting:

In Nederlandsch-Indië	ƒ 123.171.360
In Nederland	„ 23.567.031
Totaal	ƒ 146.738.391

Generale Recapitulatie.

Totale uitgaven	ƒ 108.611.586	ƒ 52.110.603
„ Middelen	„ 98.597.365	„ 48.141.026
Te kort op de beide ramingen.	ƒ 10.014.221	ƒ 3.969.577
	ƒ 13.983.798.	

TOELICHTENDE NOTA.

1) De verdeeling heeft plaats gehad in de verhouding der tractementen. Al is het voor dit jaar misschien niet juist, in het algemeen zullen de uitgaven hiervoor wel in die verhouding zijn. Het kan natuurlijk wezen dat in dit jaar het geheele bedrag voor één der beide deelen besteed wordt, door daartusschen een keuze te doen, kan men de heele fout maken, terwijl de splitsing slechts zal leiden tot de gedeeltelijke fout.
2) Volgens den Regeerings-Almanak voor 1904 verhoudt zich de sterkte ongeveer als 1, 5 : I. Het geraamde bedrag is trouwens in de begrooting, met het oog op vacatures en mutatiën verminderd met *f* 10.155 en is dus het totale bedrag op zich zelf reeds niet zuiver. Hierin kan bovendien nog verandering komen door de arbeids-inspectie.
3) Verdeeld in reden van 3,75 : 1, zijnde die der tractementen.
4) Idem in reden van 3,5 : 1.
5) Idem in reden van 3 : 1
6) Als voren in verhouding der tractementen.
7) Idem in de verhouding der totale tractementen.
8) Geschat.
9) Verdeeld in de verhouding 3 : 1 met het oog op de dwangarbeiders in de Ombilin-mijnen.
10) Verdeeld naar de dagsterkte (in 1902 : 36111 = 21854 + 1425.)
11) Verdeeld in de verhouding van 5,5 : 1, als in de opbrengsten is geraamd voor de voeding aan gegijzelden, zie de Raming der middelen.
12) In de verhouding der overige totale uitgaven.
13) Geschat naar het belang dat de Buitenbezittingen vermoedelijk daarbij hebben in de verhouding van 4 : 1.
14) Op de Buitenbezittingen *f* 18.000 aan Inspecteurs, dus op Java en Madoera *f* 48.000; op Java *f* 28.800 aan adjunct-Inspecteurs: van de bureaukosten komen *f* 1680 voor de Buitenbezittingen en dus *f* 3360 voor Java, de rest der uitgaven is voor Java, zoodat men komt tot *f* 19.680 voor de Buitenbezittingen en tot *f* 103.200 voor Java; de verhouding is als ruim 5 : 1.
15) Gesplitst in dezelfde verhouding van 5 : 1.
16) Voor Java is geraamd *f* 303.000, waarvan 8 pCt. *f* 24.240; voor de Buitenbezittingen, waar *f* 2000 geïnd wordt, schijnt dus geen collecteloon gegeven te worden.
17) De opbrengst is in de middelen geraamd op *f* 72.000 voor Java en *f* 22.000 voor de Buitenbezittingen. waarvan 5 pCt.
18) Idem *f* 1.816.000 en *f* 17.050, waarvan 8 pCt.
19) Idem f 125.000 en *f* 14.350, waarvan 8 pCt.
20) Verdeeld volgens noot 7 der uitgaven voor dit Departement.
21) Verdeeld in de verhouding der totale voorgaande bedragen.
22) Verdeeld in verhouding der tractementen.
23) De pacht is alleen op de Buitenbezittingen.
24) Volgens de begrooting der middelen wordt van de ingekochte opium voor *f* 85.700 verkocht aan pachters op de Buitenbezittingen, dus *f* 760.300 aan eigen beheer, hiervan is 1/24 op de Buitenbezittingen, dus *f* 31.700 en dat plus *f* 85.700 is *f* 117.400, dus de rest, dat is *f* 728.600, op Java.
25) De aanhaling geschiedt ten behoeve van de regie en die brengt in de Buitenbezittingen 1/24 op van hetgeen Java opbrengt, daarom is de verdeeling geschied ongeveer in de verhouding 23 : 1.
26) Geschiedt ten behoeve van de regie, waarvan de opbrengsten zich verhouden als 23 : 1.
27) Volgens de raming der middelen verhouden zich de opbrengsten als 12.236.000 : 533.000, dat is als 23 : 1.
28) Verdeeld volgens de opbrengsten, zie de Raming der middelen.
29) Verdeeld in de verhouding der opbrengsten als 4 : 1.
30) Als voren, zie de Raming der middelen.
31) De opbrengst is geraamd voor Java op *f* 1.021.000 en voor de Buitenbezittingen op *f* 321.000, waarvan 2.5 pCt.
32) In de Raming der middelen is voor kortingen ten behoeve van de burgerlijke pensioenen het bedrag gesplitst voor Java *f* 305.000 en de Buitenbezittingen *f* 90.000; dat is ongeveer de verhouding 3.5 : 1. Het zal dus wel niet ver van de waarheid zijn als men aanneemt dat de tractementen, betaald aan ambtenaren op Java en op de Buitenbezittingen zich ongeveer verhouden als 3.5 : 1. Dit kan dan ook gelden voor verlofstractementen, wachtgelden, non-activiteits-tractementen, enz. Het spreekt van zelf dat zulks in verschillende jaren wel verschillend zal zijn; maar in het algemeen is het op grond van de eerste zinsnede van deze noot wel aan te nemen.
33) Als voren.
34) Die splitsing is in de Raming der middelen aangegeven.
35) Volgens het Koloniaal Verslag over 1903 is in 1900, 1901, en 1902 totaal genomen het voordeelig saldo op Java even hoog geweest als op de Buitenbezittingen, daarom is het bedrag in tweeën gesplitst.
36) Verdeeld in de verhouding der tractementen.
37) Het belang daarvan komt voor Java als voor de Buitenbezittingen even hoog voor.
38) Verdeeld in reden der twee daar boven staande bedragen, die zich verhouden als 7 : 1.
39) Verdeeld in de verhouding der eerstgenoemde tractementen.
40) In het algemeen zal het wel voor de Buitenbezittingen zijn.
41) Verdeeld in dezelfde verhouding als de schadeloosstellingspost.
42) Verdeeld in de verhouding der tractementen.
43) De splitsing heeft plaats gehad ingevolge noot 152 der begrooting van uitgaven in Ned.-Indië voor dit Departement.
44) Verdeeld naar aanleiding der verhouding van de voorgaande cijfers der tractementen.
45) Verondersteld niet alleen op Java aanwezig te zijn, doch ook te Padang, Makasser, enz.

46) Gesplitst in verhouding der opbrengsten van de landelijke inkomsten en andere grondlasten, zie de Raming der middelen.
47) Als voren, dus in verhouding der tractementsverdeeling.
48) Verdeeld in verhouding der voorgaande totaalcijfers.
49) Verdeeld in verhouding der opbrengsten, zie de middelen.
50) Als voren, dus in de verhouding der getallen 53000 en 3000.
51) Verdeeld in de verhouding der tractementen.
52) Verdeeld in de verhouding der totale uitgaven.
53) In de verhouding 3,5: 1 (zie noot 32).
54) Verdeeld naar de formatie in den Regeerings-Almanak voor 1904, wat betreft het onderwijzend personeel.
55) Gesplitst naar de formatie in den Regeerings-Almanak voor 1904.
56) Idem. De formatie in den Regeerings-Almanak komt niet geheel overeen met die der begrooting, de fout kan echter niet belangrijk zijn.
57) Verdeeld naar verhouding der tractementen en toelagen ad ƒ 85,186 en ƒ 59,758.
58) De vermindering tot ƒ 1.093.000 is geschied in verhouding der 2 bedragen.
59) Verdeeld in verhouding der beide voorgaande getallen.
60) Verdeeld in verband met de opgaven in het Koloniaal Verslag omtrent het aantal gesubsidieerde scholen.
61) Verdeeld in verhouding der totale bedragen.
62) Verdeeld naar aanleiding der opgaven in het Koloniaal Verslag.
63) Verdeeld naar aanleiding der opgaven in het Koloniaal Verslag over de leerlingen.
64) Als voren over het aantal.
65) Omgeslagen over de totale bedragen te voren.
66) Verdeeld naar aanleiding van het in het Koloniaal Verslag opgegeven aantal inrichtingen
67) Geschat is dat $^1/_{10}$ van het bedrag besteed wordt voor lijders uit de Buitenbezittingen.
68) De verhouding is geschat als 4 : 1.
69) De ƒ 15.000 voor afwisselend personeel zijn verdeeld over de bedragen, zie de noot 84 der begrooting van uitgaven voor dit Departement.
70) Verdeeld in verhouding der twee voorgaande bedragen.
71) Verdeeld op grond der opgaven in het Koloniaal Verslag.
72) De splitsing is geschied in de verhouding der 2 voorgaande bedragen.
73) Verdeeld in verhouding der totale voorgaande bedragen.
74) Verdeeld in de verhouding der opbrengsten, zie de Raming der middelen.
75) Verdeeld op grond van noot 90 in de begrooting van uitgaven voor dit Departement in verband met de formatie en standplaatsen in den Regeerings-Almanak voor 1904.
76) Volgt uit het voorgaande.
77) Verdeeld in verhouding der middelen, zie de Raming der middelen.
78) De splitsing heeft plaats gehad in de verhouding der opbrengsten, zie de Raming der middelen.
79) Verdeeld naar de formatie in den Regeerings-Almanak voor 1904.
80) Verdeeld in de verhouding der tractementen.
81) Verdeeld naar aanleiding van noot 15 in de begrooting van uitgaven voor dit Departement.
82) De ontvangsten wijzen aan dat de uitgaven ten laste van Java komen.
83) Verdeeld naar de getallen, gevonden voor onderhoud, herstelling, vernieuwing van gebouwen onder burgerlijk beheer; onderhoud, herstelling en vernieuwing van bevloeiingswerken, afwateringswerken, bruggen en wegen enz.
84) Verdeeld in de verhouding der tractementen der onderwijzers $\pm$ 3 : 1.
85) De splitsing heeft plaats gehad naar aanleiding van de formatie in den Regeerings-Almanak voor 1904, doch in overeenstemming met die, aangegeven in de begrooting.
86) De algemeene dienst is er ad ƒ 123,000 eerst afgenomen, daarna is de splitsing geschied naar aanleiding der formatie in den Regeerings-Almanak en verder is gebruik gemaakt van noot 19, zie de begrooting van uitgaven voor dit Departement.
87) Verdeeld naar aanleiding van noot 20 der begrooting van uitgaven voor dit Departement en daarna is ongeveer het maximum genomen.
88) Verdeeld in de verhouding der tractementen.
89) Idem, doch nu in de verhouding der totale bedragen.
90) Verdeeld in de verhouding der kilometers.
91) Verdeeld in de verhouding der opbrengsten, zie de Raming der middelen.
92) Omdat de opbrengsten alleen maar op Java zijn geboekt.
93) Verdeeld naar aanleiding der opgaven in de Raming der uitgaven ten behoeve van den aanleg en de exploitatie van de Staatsspoorwegen, die als bijlage N°. 8a bij de begrooting is gevoegd.
94) Men kan rekenen dat deze geheel komen ten laste van de Buitenbezittingen.
95) Er is aangenomen dat die uitbreiding grootendeels het gevolg was van den oorlog op Atjeh.
96) Verdeeld in de verhouding der middelen, zie de begrooting der middelen, en in overeenstemming met noot 43 der begrooting van uitgaven voor dit Departement.
97) Verdeeld naar aanleiding der formatie.
98) De splitsing is geschied naar de verhouding der cijfers van de uitgaven in Ned. Indië.
99) Volgt uit het voorgaande.
100) Verdeeld in dezelfde verhouding als waarop die voor burgerlijke ambtenaren is geschied, te weten 3,5: 1.
101) Verdeeld in de verhouding der tractementen, zie de raming der uitgaven in Ned. Indië voor dit Departement.
102) Verdeeld in de verhouding der betrekkelijke bedragen in de raming der uitgaven in Ned. Indië.

103) Verdeeld wederom in de verhouding 3.5 : 1.
104) In Nederland wordt alleen Java-koffie verkocht.
105) Verdeeld in dezelfde verhouding als geschied is bij de splitsing der som voor de in Ned. Indië aangekochte benoodigdheden.
106) De verdeeling heeft plaats gehad naar aanleiding van de opgaven van het aantal kantoren op Java en Madoera ad 398 en het aantal overige kantoren ad 119, zijnde eene verhouding van ongeveer 3,5: 1, doch daarenboven is de grootere beteekenis der kantoren op Java eenigermate in rekening gebracht.
107) De splitsing is geschied op grond van de verhouding der totale uitgaven.
108) De splitsing heeft plaats gehad naar aanleiding van de artt. 1, 2 en 3 van de afzonderlijke raming No. 8a. Dientengevolge komen van de f 46.000 daar de verhouding der ambtenaren der S.S op Java: die op de Buitenbezittingen is als 10 : 1 f 41.820 ten laste van Java en f 4180 ten laste der Buitenbezittingen. De f 833.000 voor uitbreiding van in exploitatie zijnde lijnen zijn verdeeld in dezelfde verhouding als de uitgaven daarvoor zich in Ned. Indië verhouden, waarvan de bedragen zijn f 1.171.000 en f 74.000, dat is ± 16:1 gevende voor Java f 783.000 en voor de Buitenbezittingen f 50.000. In diezelfde verhouding zijn ook verdeeld de f 319.000. Summa summarum voor Java f 2.044.820 en voor de Buitenbezittingen f 255.180
109) Gesplitst in verhouding de belangrijkheid, het net op Java is al 8 maal grooter dan op de Buitenbezittingen en daarbij komen nog de bijzonderheden over den aanleg die uitsluitend op Java is.
110) Verdeeld in dezelfde verhouding als bij de uitgaven is geschied.
111) Geschat dat de zaken in Buitenbezittingen voor 1/10 in de geheele winst bedragen.
112) Verdeeld op grond van het aantal leerlingen.
113) Verdeeld op grond van de totale uitgaven hierop betrekkelijk.
114) Verdeeld in reden van 2: 1, zooals voor het geheel is geschied.
115) Verdeeld zooals bij de splitsing der uitgaven heeft plaats gehad.
116) Verdeeld ingevolge de formatie.
117) Deze en de volgende ontvangsten zijn beschouwd als ontvangsten voor het geheel en daarom de splitsing verricht zooals geschied is bij de uitgaven voor het geheel, dus in de verhouding 2 : 1.
118) Deze en de volgende splitsingen zijn geschied in de verhouding van 2 : 1 omdat ze beschouwd zijn als van algemeenen aard en de verdeeling dus veilig geschieden kan in dezelfde verhouding als bij de algemeene uitgaven voor 't geheel plaats heeft gehad.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Hoewel de zeer uitvoerige bijlage van het bovenstaande artikel wel wat lang is voor een tijdschrift, hebben wij toch gemeend haar in zijn geheel te moeten opnemen, daar anders de verbazende arbeid, daaraan ten koste gelegd, niet tot zijn recht zou komen en de lezer nu zelf kan nagaan in hoeverre de stelling gegrond is, dat het als een legende is te beschouwen, wanneer beweerd wordt (wat ook wij meenden dat het geval was, zie de Jan.-afl. van dit tijdschrift van 1904, bl. 64 regel 13 v. b.) dat de kosten der Buitenbezittingen ten deele ten laste van Java komen, „dat de arme, verdrukte en uitgezogen Javaan ook nog moet opbrengen om het deficit op de Buitenbezittingen te dekken".

Intusschen hadden wij bij de lezing nog twee opmerkingen. Vooreerst dat, wat de winsten op voortbrengselen en spoorwegen betreft, slechts gehandeld wordt over de bruto-bedragen, welke bij hooge voortbrengings- en exploitatiekosten dikwijls een onjuist beeld geven van de mildheid, waarmede die bronnen van inkomst feitelijk vloeien en in de tweede plaats, dat er onder de uitgaven verschillende posten zijn. die hetzij uitbreiding van exploitatie beoogen of aanleg van nieuwe werken, waarvan de voordeelen eerst later merkbaar worden, uitgaven alzoo die men met meer of minder recht als buitengewone mag aanmerken.

De uitgewerkte bijlage A maakt het gemakkelijk de netto-opbrengsten van enkele gouvernements-monopolies te berekenen. Dit is voor koffie, steenkool, tin, zout, opium, boschwezen en kina geschied in de hieraan toegevoegde bijlage B., terwijl daar tevens is berekend op hoeveel de netto-opbrengst is te stellen van de Staatsspoorwegen.

Telt men de bedragen te zamen, welke in deze bijlage voor productie- en exploitatiekosten van de bruto-ontvangsten zijn afgetrokken, dan vindt men, met inbegrip van de Staatsspoorwegen, een uitgaaf van

Totaal.		Java en Madoera.		Buitenbezittingen.
f 31.821.346	=	*f* 20.005.202	+	*f* 11.816.144

Van de gezamenlijke uitgaven voor 1905 in bijlage A becijferd op:
f 160.722.189 te splitsen in *f* 108.611.586 en *f* 52.110.603
dit bedrag afgetrokken geeft:
f 128.900.843 te splitsen in *f* 88.606.384 en *f* 40.294.459

De boven becijferde verhouding van 2.08 : 1 tusschen Java en de Buitenbezittingen wijzigt zich hierdoor slechts in geringe mate tot 2.09 : 1.

Wat de uitkomsten van het Staatsspoorwegbeheer betreft, zullen de ramingscijfers in de practijk medevallen, want in plaats van de berekende netto-opbrengsten voor
1905 ad. . . . . *f* 4.305.000 en *f* 351.000
geeft de statistiek op het vervoer in 1903 „ 4.821.935 en *f* 466.576

Intusschen moet worden opgemerkt dat de uitgaven, uitgetrokken voor de spoorwegen in hun geheel veel grooter zijn en dat het niet zeer gemakkelijk is, aanleg, exploitatie, uitbreiding, vernieuwing, enz. uiteen te houden.

Telt men uit bijlage A de onderafdeelingen 100—102 en 51*c*. bijeen en trekt men de op de exploitatie in rekening gebrachte uitgaven er van af, dan blijft er voor aanleg, uitbreiding enz. nog een nadeelig saldo van *f* 4.629,000 voor Java en van *f* 149.280 op de Buitenbezittingen.

Bij de *spoorwegen* wordt dus nagenoeg de geheele winst verbruikt aan uitbreiding en aanvulling van het spoorwegnet, terwijl de Stoomtram te Atjeh de exploitatiekosten nog niet goed maakt en bovendien blijkens onderafdeeling 119*f*. *f* 1.704.000 is uitgetrokken voor de verlenging, welk bedrag in verband met eene in de Mem. v. Toel. op de begrooting bl. 15 genoemd cijfer nog verhoogd moet worden met uit te zenden goederen ad *f* 170.000.

Onder de uitgaven, die meer of min als buitengewoon zijn te ramen, vermelden wij o. a. de volgende:

Onderafd.		Java en Madoera.	Buitenbezittingen.
80 *c.* en *m.*	Koffie, proeftuin en maatregelen in het belang der cultuur	*f* 399.200	—
69	Steenkool, uitbreiding van het etablissement. . . .	—	*f* 265.000
70	Zout, uitgaven voor de invoering van het briquettenstelsel	„ 798.675	„ 122.325
100 } 101 }	Spoorwegen, aanleg en uitbreiding.	„ 4.629.000	„ 149.280
119*e*	Stoomtramweg Atjeh . . .	—	„ 1.874.000
50*	Kabelschip.	„ 450.000	„ 150.000
90	Rechtstreeksch productieve bevloeiingswerken. . . .	„ 1.170.000	—
49 *e.* en *f.*	Uitgaven voor een goede regeling der landrente. .	„ 58.000	„ 1.440
50	Id. in het belang van het landbouwcrediet	„ 54.940	—
59*o*	Proef met de huisvlijt . .	„ 1.920	—
		f 7.561.735	*f* 2.562.045
		f 10.123.780	

Trekt men deze uitgaven van de in bijlage A genoemde verzamelingcijfers af, dan behoudt men voor de gewone bruto-uitgaven: *f* 150.598.409 = *f* 101.049 851 en *f* 49.548.558
en voor de inkomsten „ 146.738.391 = „ 98.597.365 „ „ 48.141.026
tekort op de gewone
uitgaven. . . . . *f* 3.860.018 = *f* 2.452.486 + *f* 1.407.532

Hieruit blijkt dat zelfs in deze onderstelling Java nog niet bij machte is de Buitenbezittingen bij te springen.

J. E. d. M.

Bijlage **B.**

RAMING VAN EENIGE NETTO-OPBRENGSTEN IN 1905.

Onderafd.		Java en Madoera.	Buitenbezittingen.
	Koffie.		
62 en 1*.	Bruto-ontvangst	*f* 4.973.587	*f* 1.498.100
	Uitgaven voor Java:		
80.	(behalve *c* en *m.* = *f* 399.200) . . . . *f* 2.803.819		
45*.	uitgaven in Nederland. . . . . „ 402.722	„ 3.206.541	„ —
80.	Uitgaven voor Sumatra's Westkust	„ —	„ 692.600
	Winst op de koffie	*f* 1.766.946	*f* 805.500

Onderafd.			Java en Madoera.	Buitenbezittingen.
	Steenkool uit de Ombilin-mijnen.			
57.	Bruto-ontvangsten		f —	f 2.838.000
69.	Uitgaven in Indië f 2.724.890. Hiervan af te trekken f 265.000 voor uitbreiding van het etablissement blijft	f 2.459.840		
39*.	Uitgaven in Nederland	„ 40.000		
			„ —	„ 2.499.840
	Winst op de Ombilin-kolen		„ —	f 338.160
	Tin.			
59.	Ontvangsten in Indië	f 809.500		
3*.	Verkoop van Banka-tin in Nederland	„ 16.943.616		
			„ —	f 17.753.116
68.	Uitgaven in Indië	f 4.898.707		
38*.	Idem in Nederland	„ 909.712		
			„ —	„ 5.808.419
	Rest winst op Banka-tin			f 11.944.697
	Zout.			
58.	a—c te zamen		f 10.276.000	f 1.664.000
70.	Uitgaven waarbij die sub g. en sub 40* in Nederland niet medegerekend zijn, als extra-uitgaven voor de invoering van het briquettenstelsel, zijnde f 798.675 + f 122.325		„ 2.403.787	„ 582.968
	Winst op het zoutdebiet		f 7.872.213	f 1.081.032
	Opium.			
9 en 10.	Opbrengst en regie		f 12.236 000	f 4.901.700
25.	Uitgaven pacht in Indië	f 953.683	f 134.217	
26.	Idem in eigen beheer	„ 3.105.000	„ 136.000	
11*.	Idem in Nederland	„ 65.200	„ 2.800	
			„ 4.123.883	„ 273.017
	Winst op opium		f 8.112.117	f 4.628.683
	Boschwezen.			
64.	a—f, te zamen bruto-ontvangsten		f 3.022.500	f 71.500
83 en 47*	te zamen aan uitgaven		„ 1.733.800	„ 41.300
	Netto opbrengst boschwezen		f 1.288.700	f 30.200
	Kina.			
63 en 2*.	Verkoop in Indië en Nederland		f 725.428	f —
81 en 46*.	Uitgaven idem te zamen		„ 423.191	
	Winst op de kina		f 302.237	f —
	Staatsspoorwegen.			
82.	Ontvangsten		f 12.419.000	f 1.547.000
100.	Uitgaven.			
	Geschat verbruik van steenkolen voor Ooster- en Westerlijnen Java	f 930.000		
	Goederen uit Nederland voor id. blijkens spoorwegraming	„ 419.000		
	bij 16 % onkosten	„ 67.000		
	Goederen in Indië aangeschaft	„ 374.000		
	bij 4 % onkosten	„ 15.000		
102.	personeel voor de exploitatie	„ 6.309.000	„ 8.114.000	„ —
	Voor Sumatra-goederen uit Nederland	f 182.000		
	16 % onkosten	„ 30.000		
	goederen uit Indië + 4 %	„ 26.000		
102.	exploitatie, inclusief steenkolen	„ 958.000		
				„ 1.196.000
	Nettto opbrengst spoorwegexpl.		f 4.305.000	f 351.000
	Atjeh-tram.			
91.	Opbrengst bruto		f —	f 400 000
119e.	Exploitatiekosten			„ 722.000
	Verlies op Atjeh-tram		f —	f 322.000

Het ruilmiddel der bevolking op Lombok,

DOOR

J. C. VAN EERDE.

Op Lombok is van de Nederlandsch-Indische wettige munten alleen de rijksdaalder algemeen gangbaar. Wel nemen handelaren gevestigd in de nabijheid onzer bestuurs-établissementen, soms ook kwartjes en dubbeltjes aan, doch bij de bevolking zelve hebben deze nog geen ingang gevonden. Nederlandsch en Engelsch goudgeld komt ook hier en daar voor, doch hoofdzakelijk dan als materiaal voor goudsmeden, voor het aanmaken of herstellen van sieraden. Het algemeen gebruikte ruilmiddel der bevolking is nog de Chineesche duit, zooals die vroeger ook in vele andere streken van den Indischen Archipel voorkwam en wel onderscheiden dient te worden van de oude duiten, van Hollandschen oorsprong, die voor eenige jaren op Java door wettige muntsoorten zijn vervangen.

Reeds na den eersten tocht der Nederlanders naar Indië in 1595 wordt van deze Chineesche duiten gewag gemaakt in het reisverhaal: „Eerste Schipvaard der Hollanders naer Oost-Indië", waarin op blz. 75 wordt verhaald van den invoer uit China door Chineesche jonken in de volgende woorden:

„Sij (de Chineesche schepen) brengen 't geld dat tot Bantam, *heel Java ende de omleggende eylanden door* zijnen gangh heeft ende in Malaysche tale *Cas*, in Java *pitis* ghenoemt word, zijnde minder dan een duyt ende van seer quaden alloye, als ghegoten van loot met schuym van koper daer onder ghemengt, ende derhalven so brosch, dat als men een bussel of snoer daervan laat vallen, soo vind mender 8, 10, 12 ende somwijlen oock meer gebroken. Leyt mense eenen nacht int zout water, sy klewen soo vast aen malcanderen, datter wel de helft van breeckt.....

Dit „snoode geldeken" wordt, „aan stroye snoeren gheregen (want hebben een vierkant gat in 't midden) met 200 teffens 't welck sy een *sata* noemen en bedraeght onser munte een blancke. Vijf van

dese satas aen malcanderen ghebonden maecken een duizend caxas 't welck zij *sapocou* noemen. De onse kochten 12 of 13 duysent van deze penningen om een reael van achten."

Het ruilmiddel op Lombok voldoet geheel aan deze beschrijving. De *kèpèng* of *kètèng* is een uit tin en koper samengesteld metalen schijfje, ongeveer ter grootte van een ouden Hollandschen duit en is in 't midden van een vierkant gat voorzien, waardoor een bamboevezel of een idjoektouw wordt gestoken, als men ze in grootere hoeveelheden aaneenrijgt. Men kent 5 soorten van kèpèngs, die onderling in uiterlijk en gewicht, en waarschijnlijk ook in samenstelling verschillen, doch in den handel dooreengemengd gebruikt worden en dan als *djinah saoeban* (Balineesch), *kèpèng bĕgantjoeh* (Sassaksch) worden aangemerkt.

Men onderscheidt:

a. de kèpèng ganèng,
b. „ „ koening,
c. „ „ tĕmbagĕ,
d. „ „ djahi,
e. „ „ koetji.

In den handel hebben al deze kèpèngsoorten gelijke waarde en het verschil komt pas uit, wanneer een aantal daarvan dienst doet bij gewichtsbepaling. Dooreengemengd weegt 1200 stuks djinahsaoeban ongeveer 8 kati. Onder het vorstenbestuur moest een bos belastingpadi de zwaarte hebben van 1300 kèpèngs. Gebruikten de vorstelijke belasting-inners uitgezochte zware kèpèngs of wel voor dit doel speciaal vervaardigde zeer wichtige, dan werden soms en vooral door Anak Agoeng Madé Karang Assem bij de inning van de „soewinih" of „panoembas tojĕ" was dit het geval, bossen padi van bijna het dubbele gewicht geeischt.

Een snoer van 200 kèpèngs noemt men, evenals in 1595 te Bantan *satak*, terwij 5 aaneengebonden strengen van 200 kèpèngs *apĕkoe* wordt genoemd. Het woord atak wordt in de inheemsche talen van Lombok ook gebezigd om 200 en veelvouden daarvan bij het tellen van andere voorwerpen aan te duiden en is een gewoon telwoord. In hoeverre „sapocou" uit het bovenvermelde reisverhaal en „pĕkoe" in de Lomboksche talen verband houdt met de Fransche benaming voor Chineesche duiten: sapèques, wordt hier niet duidelijker. (Zie W. P. Groeneveldt, De Nederlanders in China, Bijdragen T. L. en Vk. van N. I. 6de Volgreeks IV Dl. Blz. 50).

Het vermelde woord *pitis* is wellicht ook op Lombok gebruikelijk in de variatie „pipis" (Bal.), doch slechts in den zin van *geld* (djinah) in 't algemeen, waaruit men zoude kunnen opmaken, dat de bewoners voor 't eerst met geld als ruilmiddel kennis maakten in den vorm der Chineesche duiten, die (volgens Groeneveldt) in China echter nooit in omloop zijn geweest, doch vervaardigd waren naar het model der in dat land gangbare bronzen duiten, waarschijnlijk op last van Chineesche handelshuizen. Dat men op Lombok met geld voor het eerst kennis maakte in den vorm van kèpèngs, blijkt ook uit het feit, dat de Sassaks geld in 't algemeen met het woord kèpèng aanduiden.

Ook thans nog heeft aanvoer van deze kèpèngs plaats op Bali, vanwaar ze Lombok bereiken; naar gezegd wordt, komen ze uit de Straits-Settlements en Zuid-China.

Om de waarde van het inheemsche ruilmiddel aan te geven, kan men die slechts vergelijken met onzen rijksdaalder, wijl alle andere wettige munten zoo goed als ontbreken, en waar nu de kèpèngs handelsartikel zijn gebleven, behoeft het geen betoog of het aantal kèpèngs, dat, voor een rijksdaalder kan worden gewisseld, hangt af van vraag en aanbod.

Reeds in vorige eeuwen moeten belangrijke schommelingen plaats gevonden hebben in de waardeverhouding van de Hollandsche munten met de *pitjis*.

In het verhaal der Eerste Schipvaard, 1595, wordt gezegd, dat men 12.000 van deze penningen voor een reael van achten (± *f* 2.40) kocht. Jan P. Coen rapporteert op 11 Maart 1618, dat door gebrek aan aanvoer de *cassies* zeer duur zijn geworden en men slechts 8000 voor een reaal bekomt „daar eertijds 30.000 een reael waren gevende."

Op Lombok was het niet anders in de jaren, die binnen onze waarneming liggen. Men kon daar voor een rijksdaalder bekomen in:

1875.	750 kèpèngs.
1885.	1000 „
1894.	1400 „
1895.	1600 „
1896.	1700 „
1897.	1750 „
1898.	1800 „
1899.	1900 à 2000 kèpèngs.
1900 en volgende jaren .	2000 kèpèngs.

In sommige tijden onderging deze verhouding temporair zeer groote schommelingen. Zoo in 1894 tijdens het bombardement van Tjakra Negara, toen men met medeneming van zooveel mogelijk bezittingen, ook in kèpèngs, vluchtte en men voor een rijksdaalder gaarne 2200 kèpèngs wilde afstaan. Zoo ook na den val van Tjakra, toen de plunderende Sassaks de hun in handen gevallen groote voorraden kèpèngs der Baliërs met het oog op een gemakkelijk en snel vervoer zoo spoedig mogelijk in rijksdaalders wilden omzetten; naar men zegt boden zij toen tijdelijk wel 7 à 8000 kèpèngs voor een rijksdaalder aan.

Uit bovenstaand staatje kan blijken, dat de invoer van rijksdaalders niet gelijken tred heeft gehouden met de behoefte aan die muntsoort en met den invoer van kèpèngs. Dit volgt ook uit de omstandigheid, dat men, een rijksdaalder wisselende tegen duiten, eenige kèpèngs meer bekomt, dan wanneer men rijksdaalders voor zijne duiten zoekt (djinah ng'rērēh ringgit).

Na 1899 is de koers van den rijksdaalder vrij stabiel gebleven n. l. op 2000 kèpèngs als een gevolg van den belangrijken invoer van onze wettige munt. Werd nog in 1899 voor ± *f* 100.000 aan kèpèngs te Ampenan aangevoerd tegen voor *f* 75 000 in 1898, in 1900 hield deze aanvoer van kèpèngs nagenoeg op en maakte plaats voor een aanvoer van ± *f* 200.000 aan zilver; in 1901 zelfs gestegen tot *f* 300.000 waarde aan zilverspecie.

De standvastige kèpèngkoers wees toen op een voldoende hoeveelheid aanwezige rijksdaalders.

Voor handelaren en bevolking heeft het uitsluitend gebruik van kèpèngs ter waarde van $^1/_8$ cent elk en van rijksdaalders, zonder muntsoorten met tusschengelegen waarde veel bezwaren, die men hieronder nader zal beschouwen.

De kèpèng is nog altijd van „zeer quaden alloye"; bij het ruw neersmijten van een bos daarvan breken er vaak eenige. Na 10 à 20 jaren gecirculeerd te hebben is deze muntsoort geheel versleten en waardeloos. Deze muntsoort is zeer volumineus en bij betaling van betrekkelijk geringe sommen (b.v. *f* 25.—) heeft men thans reeds 20 bossen van 1000 kèpèngs noodig, hetgeen vervoer per draagpaard vaak noodig maakt. Deze omstandigheid heeft ten gevolge, dat reizigers of zij, die op eenigen afstand betalingen moeten doen, gaarne eenig verlies lijden bij het inwisselen van hunne kèpèngs, wijl het transport per draagpaard of per kar hun op nog grooter onkosten komt te

staan. Ook voor opbewaring in groote hoeveelheden leenen de kèpèngs zich slecht, de touwen of bastvezels laten los, de kèpèngs liggen op den bodem van de bewaarplaats verspreid en het weder samenvoegen tot strengen van 200 en bossen van 1000 komt op moeite of onkosten te staan.

Ook te dezen opzichte bestaat een bezwaar. Het rijgen aan strengen van een *atak* heeft ten doel, betalingen met dit ruilmiddel te vergemakkelijken, omdat zoo een nieuwe eenheid, de atak, ontstaat, die het natellen van kèpèng voor kèpèng overbodig maakt. Men telt dan ook niet meer het aantal kèpèngs, doch het aantal bossen van 1000 of het aantal strengen van 200 kèpèngs. Een waarborg, dat de juiste hoeveelheid steeds aanwezig is, ontbreekt echter en niet zelden worden veel minder dan 200 kèpèngs per streng van „een atak" aangetroffen.

Zelfs zijn er menschen, in hoofdzaak Oostersche vreemdelingen, die er hun bedrijf van maken en soms anderen ervoor bezoldigen, om hunne *ataks*, met een juiste hoeveelheid van 200 kèpèngs ontvangen, te vervormen tot strengen van 195 of minder, en soms ontvangt de goedvertrouwende inlander voor zijne producten wel eens 175 kèpèngs in een streng, die als atak, d. i. 200 kèpèngs werd aangemerkt. Vooral het in de laatste jaren ontstane, zeer levendige handelsverkeer maakt dezen toestand bedenkelijk, omdat steeds wantrouwen heerscht bij de ontvangers van soms zeer belangrijke bedragen in kèpèngs, of de ataks wel het voldoende aantal munten bevatten, terwijl controle, hierop lastig, tijdroovend en soms vrij kostbaar kan zijn

Wijl nu de kèpèng het voornaamste ruilmiddel is, springt in het oog, dat de nadeelen van de atakbesnoeiing zich in wijden kring doen gevoelen. Vooral, nu de handelsrelatiën der inheemsche handelaren zich uitstrekken tot vreemde kooplieden, op of buiten het eiland Lombok gevestigd. En deze omstandigheid doet zich te meer gevoelen, waar deze kooplieden, voor zoover zij van een anderen landaard zijn dan de inheemsche bevolking, niet meer onderworpen zijn aan het inheemsche recht, zooals onder het inlandsche Vorstenbestuur, doch voor den Nederlandsch-Indischen rechter moeten verschijnen en volgens onze rechtsbeginselen berecht worden.

Er is dus na onze vestiging op Lombok een scheiding tot stand gekomen tusschen de Sassaks en Baliërs van Lombok aan de eene en de uitlanders aan de andere zijde, in deze materie van te meer

belang, waar de inheemsche bevolking tengevolge van vroeger door de Vorsten ter zake vastgestelde regelen, veel minder neiging toont, met het ruilmiddel te knoeien, dan de vreemdelingen (Chineezen, Arabieren, Boegineezen). Zoo zien wij onder de bevolking vrij juiste ataks in zwang, terwijl die van de vreemde handelaren afkomstig veelal minwaardig zijn, als een gevolg waarvan de bevolking bij hare betalingen aan die vreemde handelaren ook meer en meer overgaat, hare goede ataks te vervormen tot minwaardige.

Ter havenplaats Ampenan wordt thans door de vreemde handelaren veel werk gemaakt van de vervorming der ataks. Zij hebben zelfs menschen in dienst, die de uit Bali aangevoerde ataks, veelal 195 — 200 kèpèngs tellende, en de op de kèpèng-veiling van het gouvernement gekochte strengen, die van 198 — 200 kèpèngs bevatten, vervormen tot strengen van 180 — 190 kèpèngs. Men wijst er hier op, dat de nadeelen van den tegenwoordigen toestand niet direct behoeven voort te vloeien uit het minwaardig zijn der ataks en dat bestraffing wegens slechte praktijken ter zake ook niet mogelijk is, omdat het iedereen vrijstaat de hem in ontvangst gegeven strengen na te tellen en een volledig aantal aan elk streng te eischen. Het nadeel is in hoofdzaak het opgewekte wantrouwen, de tijdroovende contrôle, de last bij de handelstransactiën, nu eene onzekerheid bestaat omtrent het juiste aantal kèpèngs in iedere streng, welk nadeel zich vooral doet gevoelen bij betaling met groote hoeveelheden van dit ruilmiddel.

Het vroegere Lomboksche Vorstenbestuur was dan ook op maatregelen bedacht, om deze nadeelen te keeren en vaardigde ter zake bepalingen uit, voor de naleving waarvan behoorlijk werd gewaakt en die voor al de op het eiland aanwezigen gold. Bij alle betalingen moest de atak minstens 198 kèpèngs bedragen en men liet dus eene speling van 2 kèpèngs toe (B. S. „long"). In het rechtsbewustzijn der inlanders leeft die bepaling nog voort en ten plattenlande houdt men zich daar nog aan bij de betalingen.

Ook bij de betaling van belasting door de bevolking aan het Gouvernement werd deze, van ouds bestaande speling stilzwijgend gehandhaafd en kwamen dan ook zeer zelden pogingen tot het aanbieden van minwaardige ataks aan het licht. In die enkele gevallen werden zulke strengen geweigerd, doch straf vloeide niet meer voort uit de aanbieding daarvan.

In 's Vorsten tijd had een daarvoor aangewezen Maleier ter handelsplaats Ampenan met zijne helpers aldaar te waken voor de goede naleving van 's Vorsten inzetting. Bij betalingen in kèpèngs had hij het recht de ataks te controleeren en mocht aan ontvanger en betaler ieder 2 kèpèngs per atak in rekening brengen.

Deze functiën van atak-controleur waren hem gegund tegen een jaarlijks aan het Vorstenbestuur af te dragen pachtschat van 700.000 kèpèngs

Onvolledige ataks werden verbeurd verklaard en voor den overtreder van 's Vorsten gebod volgde niet zelden straf, die werd opgelegd door den prins Anak Agoeng Madé Karang Assem. In de praktijk liet men de verbeurd verklaarde ataks weder aan den eigenaar, doch eischte van hem $^1/_{10}$ van het geheele bedrag als boete. Naar door de inlanders wordt medegedeeld werkte de uitvaardiging van 's Vorsten bevel zeer in het belang van een goeden handel en kwamen de ongewenschte toestanden, die vroeger, evenals thans weder, heerschten, later veel minder voor.

Ook door onze bestuursambtenaren is overwogen of ter zake niet een gewestelijke of afdeelingsregeling ware te ontwerpen, doch de uitvaardiging van een politiekeur ter zake scheen tot nu toe ongewenscht en met vele bezwaren verbonden, zoodat daarvan werd afgezien.

Zooals boven reeds in 't kort werd medegedeeld, heeft men de bevolking ook in de gelegenheid gesteld, hare belastingpenningen, speciaal de landrente, aan den Lande in haar ruilmiddel te voldoen. De omstandigheden brachten de wenschelijkheid, beter de noodzakelijkheid daarvan met zich mede. Want wel is waar zijn aan deze opengestelde gelegenheid bezwaren verbonden, doch deze bezwaren treffen slechts den belasting-inner, d. i. den Staat, terwijl aan den anderen kant de voordeelen den belastingbetaler ten goede komen, zoodat de keuze niet moeilijk scheen.

Onder de bezwaren voor den belasting-inner rekent men: eene ietwat omslachtiger administratie, eenige uitgaven voor de opberging der groote hoeveelheden kèpèngs en een eventueele winstderving bij lateren openbaren verkoop.

Een klein bezwaar is nog, dat men nimmer vooruit de juiste opbrengst van eenige belasting zal kunnen opgeven, omdat die afhankelijk is van de bij inning aangenomen kèpèngkoers in verband met het juiste bedrag bij verkoop der belastingkèpèngs.

Die bezwaren vallen echter geheel in 't niet, wanneer men ze vergelijkt bij de groote voordeelen, voor de bevolking verbonden aan de gelegenheid tot het afdragen harer belastingen met dit ruilmiddel, welke voordeelen reeds volgen uit hetgeen boven daaromtrent werd medegedeeld.

Behalve de rijksdaalder komt wettige munt niet voor; bij kleinere bedragen is men dus uitsluitend aangewezen op de kèpèngs, waarmede in onderdeelen van een cent kan worden betaald. De betrekkelijke schaarste aan rijksdaalders maakt ook het aannemen van bedragen, veelvouden van *f* 2.50 betreffende, in kèpèngs noodig. Te meer, wijl de inlander, zoo hij genoodzaakt werd voor zijne kèpèngs eerst rijksdaalders te zoeken, veelal schade zoude lijden.

Thans zal hij daartoe eerst overgaan, wanneer het transport der kèpèngs naar de plaats, waar de belasting moet worden afgedragen, meer kost dan het bedrag der schade bij inwisseling van rijksdaalders. En waar de belastingschuldige thans zelf mag kiezen tusschen het betalen zijner belasting in wettige munt of kèpèngs tegen een jaarlijks door het Bestuur vast te stellen koers, kan hij zich laten leiden door voor hem individueel geldende overwegingen van eigenbelang, die den besten waarborg voor den bestuurder opleveren, dat ten opzichte van ieder de billijkheid is betracht

Die waarborg wordt den belastingschuldige zelf in handen gelaten. De bestuurder moet er echter voor zorg dragen, ieder in kennis te stellen met de voor eenig belastingjaar bij de belastingbetaling aangenomen koers, waartegen wettige munt of kèpèngs zullen worden aangenomen.

Een vraag van het grootste gewicht ten dezen is, in hoeverre thans reeds de tijd is gekomen, om over te gaan tot een inwisseling van Gouvernementswege van het inlandsche ruilmiddel tegen Ned. Indische munt en tot het treffen van maatregelen, die het gebruik van dat ruilmiddel in den vervolge opheffen.

Ten dezen opzichte moet worden vermeld, dat het goede resultaat, op Java verkregen bij de inwisseling der oude duiten tegen wettig betaalmiddel hier slecht als punt van vergelijking kan dienen. Toegegeven wordt, dat door een dergelijke opheffing van het inlandsch ruilmiddel op Lombok, al de daaraan verbonden bezwaren meteen zouden zijn verdwenen. Doch de belangrijke nadeelen, aan het thans reeds doen verdwijnen van de kèpèngs in ruil voor onze centen en klein zilvergeld verbonden, mogen daarbij niet over het hoofd gezien worden. Een oeconomisch nadeel toch, dat voor

Lombok veel zwaarder zal drukken dan voor Java, is de waardeverhouding tusschen de kèpèng tot de cent, vergeleken met die van den ouden, vroeger op Java gebruikten duit, tot de cent.

In cijfers uitgedrukt zou op Lombok 1 cent 8 kèpèngs waard zijn, terwijl op Java 6 duiten tegen 5 cent werden ingewisseld. Vooral komt dit uit, wanneer wordt medegedeeld, dat meerdere kleinere artikelen van dagelijksch gebruik met 1 of enkele kèpèngs worden betaald. Men noemt slechts de verschillende versnaperingen op de inlandsche markten: een sigarette, een sirihpruim enz..... En bij alles, wat thans in onderdeelen van een halven cent wordt betaald, zou zich de afwezigheid van de kèpèngs doen gevoelen. Zoo ook, wanneer de prijs der artikelen zoude kunnen worden herleid tot centen plus een overschot aan kèpèngs. Want men kan nu wel zeggen, dat de inlander, die thans voor 2 kèpèngs aan de warong een sigarette koopt, in den vervolge maar 4 sigarettes moet koopen, een cent betalende, in de praktijk zal dat niet geschieden, vooral niet bij eet- en drinkwaren, die dadelijk worden geconsumeerd.

In de praktijk zal de minimum-hoeveelheid van zulke artikelen met de minimale muntsoort worden betaald en inwisseling dus eene belangrijke prijsvermeerdering van vele artikelen ten gevolge hebben.

In ieder geval heeft men, zoo de bezwaren aan het thans gebruikelijke inlandsche ruilmiddel overwegend mochten voorkomen en mochten doen besluiten tot een inwisseling tegen wettige munt, een middel, om geleidelijk de kèpèngs duurder te maken en zoo voor de bevolking minder grooten overgang te veroorzaken. Dat middel is de belemmering en later het verbod van den kèpèng-invoer, vooral in verband met de slijtage van dit „snoode geldeken" bij langdurig in omloop zijn, waardoor langzamerhand de hoeveelheid kèpèngs zoude verminderen. Een belemmering op den invoer, als direct gevolg met zich brengende een duurder worden van de kèpèngs zoude ook opgeworpen worden door een heffing van invoerrecht op kèpèngs.

Thans toch zijn deze kèpèngs vrijgesteld bij den invoer op Lombok in verband met de Staatsbladen 1886 N°. 107, 1898 N°. 133 en 218, omdat zij worden gerekend tot „koper ruw en gaar". Deze opvatting is aan twijfel onderhevig, wat de juistheid betreft, omdat uit de toelichtingen van het tarief volgt, dat onder „koper ruw en gaar" wordt verstaan koper voor industrieele doeleinden en aanmaak van wettige munt. De kèpèngs nu, slechts

voor een klein deel uit koper bestaande, zijn geen munten; zij vormen een handelsartikel, dat als ruilmiddel dienst doet, en waarvan de waarde afhangt van vraag en aanbod. Wanneer dus de fiscus 10 % invoerrecht hief, de kèpèngs onder „opgemaakt koper" rangschikkende, zoude daartegen weinig zijn in te brengen.

Ook door gelijktijdige, d. w. z. met een verbod van invoer samengaande versmelting van de jaarlijks bij tientallen millioenen ontvangen belasting-kèpèngs, dan wel door export daarvan naar de onafhankelijke streken van Bali, zoude men in die richting kunnen werken.

Hier stuiten wij op een tweede bezwaar, aan de inwisseling verbonden, namelijk de handelsrelatiën, die de bewoners van ons direct gebied in de Residentie Bali en Lombok, met name de afdeelingen Lombok, Boeleleng en Djembrana met de zelfstandige d. i. niet direct bestuurde rijken op Bali onderhouden en die van zeer belangrijken omvang zijn. Indien op ons gebied, waarheen de bewoners dier rijken hunne producten vervoeren en waar zij grootendeels hunne inkoopen doen, het inlandsche ruilmiddel niet meer bestond, zou daardoor een groot bezwaar voor die handelsrelatiën aanwezig zijn en ware de mogelijkheid van het weder opbloeien in eigen ressort van den thans naar ons gebied verplaatsten handel dier rijken te voorzien. En, waar het ons gelukt is den vroeger zeer belangrijken exporthandel dier rijken uit eigen havens bijna geheel naar ons direct gebied en naar onze havenplaats Boeleleng te trekken daar moet alles vermeden worden, wat aan dien voor onze directe onderdanen voordeeligen toestand, zoude kunnen schaden.

Zulk een schade ware te voorzien, wanneer in de havens der rijken gelegenheid bestond tot afzet van het product des lands tegen het daar gewilde ruilmiddel, terwijl zulk eene gelegenheid op ons direct gebied zoude ontbreken. Dat aan eene inwisseling van de in de zelfstandige rijken in omloop zijnde ruilmiddelen tegen onze wettige munt voorloopig niet te denken valt, zal ieder duidelijk zijn.

Wanneer later onze invloed in al die rijken voldoende zal zijn gevestigd, zoodat de bestuursmaatregelen voor ons eigen gebied zich ook kunnen uitstrekken over geheel Bali, dan zal de kwestie der kèpèng-inwisseling evenals vele andere, een ander stadium zijn ingetreden en gemakkelijker tot oplossing zijn te brengen.

Want, zooals de toestand nu is, zijn de bestaande bepalingen

(Staatsbladen 1822 N°. 14, 1827 N°. 82, 1828 N°. 2, 1835 N°. 45, 1845 N°. 1, 1847 N°. 24, 1854 N°. 627 art. 15), den kèpènginvoer betreffende van weinig nut.

In hoofdzaak is vastgesteld, dat het vervoer van kèpèngs tusschen de eilanden van hetzelfde gewest geoorloofd is, terwijl voor het vervoer daarvan tusschen twee gewesten van de Buitenbezittingen zoo noodig een certificaat van herkomst verplichtend kan worden gesteld.

Invoer van buiten Nederlandsch-Indië zoude kunnen worden tegengegaan op grond van Staatsblad 1835 N°. 45, juncto Stbl. 1822 N°. 14 en Stbl. 1828 N°. 2.

Maar het spreekt van zelf, dat in de zelfstandige rijken de deur voor invoer binnen het gewest geheel open staat en dus ook elders moeilijk gesloten kan worden, tenzij men in een afdeeling als Lombok, geheel door de zee omspoeld, alleen voor dat deel van het gewest, plaatselijke maatregelen zoude willen treffen, wat rijpelijk overweging schijnt te verdienen.

VARIA.

UITVOERRECHTEN IN INDIË.

Van de redactie van de *Sumatra Bode* te Padang ontvingen wij eene brochure getiteld: „Ter wille van wie zijn wij koloniale mogendheid? Een blik op de financieele koloniale staatkunde der laatste 25 jaren" door P a n t a n o è t a [1]; waarvan het onderwerp zeker belangrijk is en dat wel voornamelijk om de beschouwingen, die men er aan kan vast knoopen.

Met verwijzing naar de onlangs gepubliceerde studiën van Mr. Fock en Mr. Van Deventer, meent de schrijver dat wel niemand het meer wagen zal te beweren, dat wij in het bijzonder ter wille van den bruinen broeder tot nog toe den scepter over Indië zwaaiden. Sedert de deficits op de begrooting telkens terugkeeren, wist men niets beters te doen dan de belastingschroef op de in Indië levenden steeds harder aan te zetten en toen dit niet meer ging, waren het de bezuinigingswoede en het beknibbelen van den kolonialen staatsdienaar, die aan de beurt kwamen. Zelfs wil men thans „ook nog eens in hun pensioenen de schaar zetten" en als tegenstelling van de opmerking van Mr. v. Deventer in de *Gids* van November jl. (bl. 317) dat de Indische pensioenen, voor de groote meerderheid in Europa genoten en verteerd worden, acht Pantanoèta het noodig eenige mededeelingen te doen over schatrijke niet-ambtenaren, die het in Indië verworven geld eveneens in het moederland verteren en dat na een veel korter verblijf in de tropen, dan in den regel met ambtenaren het geval is. Waar verkregen rechten van ambtenaren aan den evenaar hoe langer hoe meer op losse schroeven gaan staan en de maat hunner beproevingen nog niet volgemeten schijnt te zijn, wordt er op gewezen hoe verkeerd al die maatregelen werken.

Als de tegenwoordige tractementen en pensioenen onzer Indische ambtenaren buiten alle verhouding stonden tot hetgeen particulieren verdienen en verdienden in Indië, dan zou er, volgens den schrijver, nog reden kunnen bestaan, van ze te gaan verminderen. Maar het tegendeel is waar. Terwijl de inkomsten van chefs van handelshuizen, administrateurs van ondernemingen en andere particulieren steeds zijn gestegen, bleven die der ambtenaren op het peil van 50 jaar geleden. Dat het te Medan bijv. zoo duur is, is maar gedeeltelijk op rekening van den dollarkoers te stellen, doch voornamelijk omdat daar meer geld wordt verdiend, zoodat de tractementen der daar bescheiden ambtenaren al verhoogd moesten worden.

Dat de regeering zich zoo uitslooft op bezuinigingen wordt geweten aan het schrikbeeld der deficits, de hersenschim der koloniale inzinking en de theorie dat Indië een lastpost dreigt te worden. In het tweede hoofdstuk wordt het een verschijnsel van staatkundige verblindheid geacht „dat onze

[1]) Een graecus hielp ons aan de volgende verklaring:
Panta = alles; *noèta* van *noein* = begrijpen, inzien, overdenken. Alzoo: „hij, die alles goed inziet".

koloniale bewindslieden na den jare 1877 zich slechts dof konden staren op de deficits, maar niet het minste oog hadden voor den goudglans, die van den millioenenstroom afstraalde, die jaarlijks, geregeld en geleidelijk van den evenaar naar de lage landen om de Zuiderzee kwam afzakken. Nog nooit bracht Indië zooveel schatten op als in de laatste 30 jaren". . . . .

In een bijlage geeft de schrijver verschillende statistische overzichten. Met betrekking tot de suikercultuur blijkt van 1882 tot 1900 de productie, geleidelijk toenemende van 4.860.000 pikols tot ruim 12 millioen, de hoogste en laagste gemaakte prijzen per pikol worden vermeld, alsmede de minimum-bruto geldelijke opbrengst en de kostprijs per pikol, die van *f* 8 in 1882 daalde tot *f* 6, en hij berekent daarmede de netto-winsten, welke zeer uiteen liepen en bijv. voor 1882 op 34 millioen, voor 1886 op nihil en voor 1900 weder op ruim 22 millioen worden geschat. Deze wijze van berekening is evenwel niet gevolgd bij de uitvoerwaarden van de Sumatra-tabak van 1864—1901 en van de Java- en Borneo-tabak, respectievelijk over 1871—1901 en 1886—1901, getrokken uit de Encycl. v. N.-I., deel IV, blz. 252, en evenmin bij de productiecijfers en geldelijke uitkomsten van de petroleumondernemingen en bij de bruto-opbrengsten der spoor- en tramwegen.

Vooral met betrekking tot de suiker wordt de koloniale staatkunde zonderling genoemd, die de algemeene schatkist aan tering liet doorzieken, doch, bij elk wolkje aan den hemel van die industrie, daaruit tegemoetkoming gaf in den vorm van geschorste uitvoerrechten. Deze brachten sedert 1882 te zamen niet meer op dan ongeveer 4 millioen en de winst op de suiker behaald wordt in dat tijdvak door hem geschat op ruim 195 millioen. In het algemeen is het aandeel, dat de Staat in den vorm van uitvoerrechten ontving, zeer gering. Blijkens een uitgewerkte tabel klom het geldswaardig bedrag der uitvoeren voor rekening van particulieren van ruim 130 millioen in 1875 tot 224 millioen in 1901 en bedroeg de gezamenlijke waarde van die particuliere uitvoeren in die 27 jaren *f* 4642.560.000, dus meer dan 4½ milliard gulden en werd in al dien tijd *f* 44.492.000 aan uitvoerrecht geheven, dus plm. ⅘ pCt. Dit cijfer wordt gesteld tegenover de 20 pCt. van zijn verdiensten, welke volgens Mr. Van Deventer de Javaan aan belasting afstaat.

Zooals thans het fiscale stelsel in de kolonie er uitziet, maakt het onder alle andere belastingstelsels op de wereld een allertreurigst figuur en deze overwegingen hebben den schrijver gebracht tot de aanbeveling om in het vervolg de *uitvoerrechten* tot het zwaartepunt der koloniale financiën te maken in tegenstelling met de landrente. Op blz. 42 wordt er ons een verwijt van gemaakt, dat wij deze laatste als een der beste inkomsten voorstelden en wordt de Javaan met zijn 20 pCt. belasting gesteld tegenover den Hollandschen millionnair, „die al zijn welvaart en gemakkelijk leven aan Indië te danken heeft, doch nagenoeg niets bijdraagt in de kosten van de koloniale huishouding."

Wij meenen dat hier uit het oog verloren wordt hoeveel inlanders er zijn en hoeveel millionnairs. Voorts gelooven wij dat de berekening dat een inlander 20 pCt. van zijn inkomsten betaalt als middencijfer berust op onjuiste gegevens. De landrente is een belasting van oudsher inheemsch en natuurlijk, het aandeel van den vorst in de opbrengst van den grond, vroeger in natura tot hoogstens ⅕, thans in geld tot niet meer dan ongeveer 1/10 van het product geheven. Het gaat naar ons inzien even weinig aan die millioenen

individuen hun deel niet te doen dragen in de algemeene bestuurskosten, welke hen een zoodanige vrede en rust brachten, dat de bevolking alleen op Java zich in een eeuw kon vertienvoudigen, als de gelukkige winners en verbruikers van den kolonialen rijkdom tot die bestuurskosten slechts zulk een luttel bedrag te doen bijdragen, als thans het geval is. Wij zien niet in waarom niet zoowel in de eene als in de andere richting, zoomin met overdreven sentimentaliteit, als met hartstochtelijke vooringenomenheid van elk het billijke gevorderd zou kunnen worden.

Dat de in de tweede plaats bedoelde partij voldoende krachtig is om aan den fiscus het noodige af te staan, wordt door den schrijver besproken met betrekking tot de petroleumondernemingen, die in dit opzicht een sterk contrast vormen met de Billiton-maatschappij, „eigenlijk de eenige in Indië opereerende particuliere onderneming, die van staatswege verplicht werd tot een behoorlijke bijdrage aan den fiscus van een deel harer voordeelige saldo's." Zij heeft van deze nl. telken jare $^5/_8$ af te staan aan de Regeering. Dat wist Minister Van Dedem in 1892 gedaan te krijgen. Bedoeld gedeelte bedroeg in het laatste boekjaar *f* 2.358.068,62^5, terwijl de maatschappij voor haar zelve toen *f* 1.414.841,17^5 mocht behouden als winst, die onder de aandeelhouders kon verdeeld worden. Gevraagd wordt waarom onze petroleum-industrieelen en zoovele anderen in mijnzaken niet op denzelfden voet behandeld konden worden en of tegenover gemeld bedrag van bijna $2^1/_2$ millioen gulden[1]) het bedrag der uitvoerrechten geen treurig figuur maakt, terwijl uit dit contrast tevens blijkt, dat er niet het minste stelsel is in ons Indisch staatsinkomstenwezen.

Waar de flinke bijdrage van de Billiton-maatschappij niet belet dat het den aandeelhouders nog zeer goed gaat, wordt gevraagd waarom anderen zooveel meer bevoorrecht moeten worden. De schrijver zegt dat het bewind van den Minister Idenburg en van den Gouverneur-Generaal Van Heutsz een keerpunt belooft te worden in de houding, die de Staat tot nog toe tegenover liefhebbers in kolonialen mijnbouw placht in te nemen. Met algemeene instemming werd vernomen dat laatstgenoemde Djambi gesloten heeft voor allen, „die daar weer eens gemakkelijk ten koste van Indië schatrijk dachten te kunnen worden".

Nu wil de schrijver met alles wat hij te berde bracht niet zeggen, dat hij gekant is tegen particuliere exploitatie in Indië en daar weder de staatsexploitatie van vroeger zou terugwenschen. Hij wil slechts protest aanteekenen tegen de al te groote vrijgevigheid, die in de laatste 20 jaren bij onze koloniale Regeeringen heeft voorgezeten tegenover „het vaderlandsch kapitalisme, dat uit den aard der zaak slechts van Indië houdt, zooals een vetweider van zijn koe, die hij niet te haren pleiziere, maar ten eigen bate goed doet". Zoo zou hij de Djambische petroleumvelden gaarne ontgonnen zien door eene particuliere vennootschap, die zich bereid zou verklaren om op denzelfden voet een contract met den Staat aan te gaan, als de Billiton-maatschappij deed.

De Staat spele geen ondernemer meer in Indië, tenzij daar, waar de weg nog moet gebaand worden, waar het particulier initiatief nog huivert de hand aan de ploeg te slaan. Maar zoodra dit ook niet meer het geval is, daar

---

[1]) Blijkens de cijfers, opgegeven in onzen vorigen jaargang I bl. 568, is dat aandeel zelfs nog grooter: plm. *f* 2.700.000.

trede de Staat direct terug als ondernemer en wijde zich weer aan zijn eigenlijke roeping, het welzijn van allen te behartigen middels de talenten, werkkrachten en rijkdommen van enkelen. De groote misvatting van Van den Bosch was dat hij staatsexploitatie als een rationeel duurzaam middel beschouwde, terwijl zij dit nimmer mag worden, want een fiscus moet de kansen, die landbouw en nijverheid altijd loopen, zooveel mogelijk steeds ontgaan. In verband daarmede wordt gevraagd of het niet treurig is dat onze inkomsten in de naaste toekomst voor alles afhangen van de te bedingen tinprijzen, zooals Dr. Kielstra verklaart.

De bekende nadeelen van staatsexploitatie worden uiteengezet en de onmogelijkheid wordt aangetoond, dat de Staat zijne employés materieel bij de zaken interesseert, omdat hij ze dan boven zijn andere dienaren bevoordeelt en ontevredenheid kweekt. Toen men de koffiecultuur-procenten afschafte, zou het met den bloei der dwangcultuur gedaan zijn. Schrijver wil daarom met de staatscultuur breken en deze zoo mogelijk aan particuliere ondernemers, doch met uitsluiting van Chineezen en Arabieren, overdoen. Waar dit niet kan, wil hij ze in handen geven der bevolking, doch deze middels zachten dwang nopende, om ze als volkscultures te bestendigen, geheel ten bate van haar zelve. Ook zoude hij in die zelfde richting de inlanders als schooljongens willen aanporren om meer werk te maken van vruchtboomen op hun huiserven en langs de openbare wegen zulke boomen willen doen planten. Door hier meer op aan te staan, zouden al die „kleintjes" bij elkaar op den duur iets groots kunnen worden, „ook zonder de heerlijke geschenken aan onderwijs en hoogere opvoeding, waarmede Mr. Van Deventer de kolonie wenscht te begiftigen en die slechts geleerd proletariaat beloven aan te kweeken."

„De kooplieden, die der bevolking haar product zouden willen afkoopen, zouden zulks voortaan alleen maar mogen doen onder controle van de overheid, opdat er afdoende tegen gewaakt kan worden dat de inlander het zijne weer niet voor een appel en een ei verloor".

In dien gedachtengang wil hij het vrije contract tusschen inlanders en vreemdelingen aan officieele contrôle onderwerpen en huldigt ten opzichte van de particuliere industrie de meening dat er geen bezwaar bestaan zou om ook aan deze in zake mijnbouw dwangarbeiders ter beschikking te stellen.

Aan deze minder gelukkige denkbeelden sluit zich eene dergelijke bespreking aan van de ontvangsten der particuliere spoor- en tramwegen, waar ook geen rekening wordt gehouden met de exploitatiekosten en het welbekende „karrenargument" gereede aanleiding tot tegenspraak zal geven.

Sterker schijnt de redeneering dat, waar zooveel in Indië wordt verdiend, de Indische bedrijfsbelasting en de uitkeering aan de Indische schatkist uit de Nederlandsche bedrijfsbelasting nog zulke betrekkelijk geringe cijfers aanwijzen.

Blijkens bl. 71 acht de schrijver de volgende 4 stellingen bewezen:

1°. dat wij in de laatste 30 jaren koloniale mogendheid waren, bijna in 't geheel niet ten behoeve van Indië's kinderen, slechts in geringe mate ten bate van den Nederlandschen Staat, doch voor het grootste deel ten gelieve van die enkelen, wien het vergund was puissant rijk te worden; 2°. dat deze lieden in zeer onvoldoende mate in de kosten der koloniale huishouding bijdroegen; 3°. dat door het ontzien der vaderlandsche geldmannen de koloniale

fiscus noodlijdend is gaan worden en 4°. dat zulks weder ten gevolge heeft gehad dat niet bijtijds maatregelen zijn genomen om de oeconomische inzinking van den Javaan te voorkomen, en hem in velerlei opzicht te beschermen.

Na al het aangevoerde ligt volgens den schrijver het middel om den Indischen fiscus te redden voor de hand. Alvorens dit aan te geven, wijdt hij nog eenige uitvoerige beschouwingen aan de politiek van leenen en van bezuinigen, aan de bekende pogingen van opvolgende ministers om evenwicht in het budget te brengen, die afgestuit zijn op den onwil der Tweede Kamer (vergelijk *Indische Gids* 1904 II bl. 1735—40), doch wij gaan dit stilzwijgend voorbij om te komen tot het middel:

„Het uitvoerrecht is een der beste belastingen om een producent te dwingen het noodige van zijn verdiensten ten algemeenen nutte aan den fiscus af te staan. Want hij kan het hoogstens op den buitenlandschen consument afwentelen, nimmer op den binnenlandschen".

Uitgaande van deze stelling zoude hij voor Indië nog onderscheid willen maken tusschen die uitvoerrechten, welke gelegd worden op producten van inlandsche voortbrengers en die, welke op voortbrengselen van Europeeschen oorsprong behooren te drukken. Met de eerste, zooals die op boschproducten moet groote omzichtigheid betracht worden. Wijders heeft men er op te letten of het exportartikel op de wereldmarkt aan groote concurrentie bloot staat. In het algemeen wil hij de eerste soort goederen minder zwaar belasten en bij die welke met Europeesch of Chineesch kapitaal worden voortgebracht, wil hij met die concurrentie rekening houden. Zoo zoude het onverstandig zijn om de koloniale suiker een zwaarder of even zwaar uitvoerrecht op te leggen, als waaraan men de Indische tabak zou willen onderwerpen, of om op petroleum of op tin en goud een geringer recht te stellen dan op tabak en suiker.

De schrijver trachtte met deze overwegingen de uitvoerrechten op alle koloniale artikelen, wier uitvoerwaarden ƒ 100.000 en daarboven beliepen, te bepalen en geeft dan een staat van 63 artikelen, waarvan 17 afkomstig van Europeesche en Chineesche producenten, met het geldswaardig bedrag der uitvoeren en de te heffen percentage, en komt dan tot een totaal opbrengst van ruim ƒ 15 millioen per jaar. Onder de belangrijkste posten stippen wij aan: suiker met ƒ 72½ millioen exportwaarde, waarvan te heffen 8% of ƒ 5¾ millioen; tabak met ƒ 33½ millioen waarde, waarvan te heffen 10% of ƒ 3½ millioen; koffie met ƒ 16½ millioen met 5%, gevende ruim 8 ton, en petroleum ter waarde van ƒ 11.4 millioen, waarvan tegen 12% te heffen ƒ 1⅓ millioen, terwijl van particuliere tin, ter waarde van ƒ 5.800.000 ook 10% zou worden gevraagd. De copra, waard ƒ 8.804.000, zou à 4% opleveren ƒ 352.000 en ongeveer even groote sommen zouden tegen 7% respectievelijk door thee en kinabast worden geleverd. Rekent men nog 2 ton voor de rechten op gepelde rijst en notemuskaat, dan blijven voor de andere artikelen slechts veel geringer bedragen, waarbij voor inlandsche producten 3% als middenwaarde van het uitvoerrecht gesteld is.

Het slot van de brochure bevattende wenken over oneerlijkheid op belastinggebied, en het stoppen van lekken bij den kolonialen fiscus, zoomede de beschouwing dat bij den tegenwoordigen stand der buitenlandsche politiek door onderlingen naijver er juist weinig kans bestaat dat ons Indië wordt aangevallen,

moeten wij, hoewel eenige onbillijke insinuaties bevattende, kortheidshalve voorbijgaan, om de hoofzaak te bespreken, die voor zoover aan de brochure gewicht zal worden gehecht, zeker een stormachtige tegenspraak zal wekken.

Op het gebied van uitvoerrechten op inlandsche producten, doet het bericht de ronde, dat de Gouverneur-Generaal een uitvoerrecht voor geheel Nederlandsch-Indië geheven wenscht te zien van copra en daaromtrent het advies der hoofden van gewestelijk bestuur heeft ingewonnen. In de *Nieuwe Courant* van 22 Febr. j.l. wordt naar aanleiding van dit bericht gezegd, dat de lijst der artikelen, waarvan in Nederlandsch-Indië uitvoerrecht wordt geheven, gedurig is ingekrompen. Op het oogenblik behelst zij nog enkel: huiden, tabak, tin en vogelnestjes, voor welker handhaving bijzondere, min of meer te billijken redenen bestaan. Wanneer het aantal dier artikelen thans weer uitbreiding onderging, dan zou dit ongetwijfeld, volgens het blad, een omkeer beduiden — althans een terugtred.

Erkend wordt dat Staatsbl. 1900, no. 10 den G. G. de bevoegdheid geeft in gewesten buiten Java en Madoera uitvoerrechten te doen heffen van zekere boschproducten, doch omtrent copra — de gedroogde en in stukken gebroken kern der kokosnoot, als grondstof voor vetbereiding — is op te merken dat dit geen eigenlijk boschproduct is en dat bij eene heffing ten opzichte van den geheelen archipel een beginsel van regeeringsbeleid is betrokken, waarbij de bemoeienis van den rijkswetgever niet kan worden gemist. Waar tegen uitvoerrecht op boschproducten in onontwikkelde buitenbezittingen weinig bezwaar bestaat, als een middel om de bevolking ook daar in de kosten van het bestuur te doen deelen, is dit met copra een ander geval en blijkt het dat het zwaar-belaste Java onder de copra-produceerende landen een voorname plaats bekleedt. Bij eene heffing van 4 pCt. der waarde zou volgens het blad de opbrengst ongeveer 3 ton zijn en er wordt gevreesd dat deze som niet door de tusschenhand of den groothandel, maar wel door den Javaanschen kleinen man betaald zal worden. Waar het winnen en bereiden getroffen kan worden door bedrijfsbelasting, geldt voor dit uitvoerrecht ten opzichte van Java, niet hetzelfde argument als voor weinig ontwikkelde buitenbezittingen, waar wegens politieke of andere redenen bezwaar tegen directe heffingen, kan bestaan.

Geheel in denzelfden geest is het adres gesteld, dat de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam tot den Minister van Koloniën heeft gericht om zich tegen het uitvoerrecht op copra te verklaren. Deze vraagt ook of het goed is voor de speciaal inlandsche klappercultuur eene belasting in te voeren, die men geleidelijk voor de Europeesche cultures tot een steeds kleiner aantal producten heeft terug gebracht. Door aldus te handelen, zoude men toch inderdaad niet in de richting gaan, waarin zich in het bijzonder in den laatsten tijd de belangstelling voor den inlander heeft geuit. Waar de Minister maatregelen neemt om de takken van inlandsche volkswelvaart zooveel mogelijk te bevorderen, schijnt der Kamer een maatregel, die de voorwaarden, waaronder een der belangrijkste inlandsche cultures werkt, ongunstiger zal maken, bezwaarlijk in de richting door den Minister gevolgd, te passen. Belangrijk zijn de cijfers door de Kamer gegeven om te doen zien, hoezeer de Indische copra op de wereldmarkt met concurrentie te kampen heeft. In 1904 werd

bijv. uit verschillende landen uitgevoerd: Ned.-Indië: plm. 899,000 pikols, (waarvan uit Java 481.000 pikols), Singapore en Penang: plm. 696,000 pikols, Ceylon: plm. 579,000 pikols, Manilla: plm. 549.000 pikols, terwijl de uitvoer van de Zuidzee-eilanden wordt geschat op circa 500.000 pikols. Elke verzwaring van druk door heffing van uitvoerrechten op de Nederlandsch-Indische copra is dus een voorsprong aan hare concurrenten gegeven.

De tusschenhandel, zoowel hier als op Java, is door een groote concurrentie, die op dit gebied bestaat, genoodzaakt het aequivalent van den vollen marktprijs in Europa op Java te bieden en uit de geringe verdiensten, die deze tusschenhandel geniet, kan niet de 4 pCt. uitvoerrecht, en zelfs niet een klein gedeelte ervan worden betaald. Daardoor zal dus de last geheel of stellig grootendeels op de schouders van den inlandschen voortbrenger worden gelegd.

Dat tot een in beginsel afgekeurd en reeds prijs gegeven stelsel zal worden teruggekeerd is het argument, dat men onmiddellijk tegen Pantanoèta's plannen zal aanvoeren, gelijk blijkt uit hetgeen iemand schrijft aan de *Nieuwe Courant* van 28 Februari j.l. onder het opschrift: „Lichtvaardige adviezen". Diens boven aangehaalde stelling betreffende de deugdelijkheid van uitvoerrechten wordt daar genoemd als voldoende om hier een economisch inzicht te onderstellen, dat de middeleeuwsche naïeveteit van de Mercantilisten vrijwel nabijkomt. Als tegenhanger op de economische bijdragen van Mr. C. Th. van Deventer en Mr. D. Fock, heeft de schrijver der brochure een betoog geconstrueerd, „waarmee hij", volgens den inzender in de *N. Ct.* „wil aantoonen dat er voor Indië, bij name voor den „economisch ineengezonken Javaan", slechts uitredding mogelijk is door . . . de rijkwordende exporteurs ferm te knijpen met fiscale tangen. De beantwoording der vraag, wie er op den duur dan het pijnlijkst, — ja, er in economischen zin doodelijk mee afkomen — deze kwam in 's schrijvers systeem niet in aanmerking."

De correspondent van de *N. Ct.* zou op dit geschrift de aandacht niet vestigen, als het niet vooraf bij gedeelten in de *Sumatra-Bode* had gestaan en de waarschijnlijkheid vrij groot is dat „de lichtvaardige en onkundige adviezen van den pantanoèta" in bestuurskringen in goede aarde zijn gevallen. Hij is van oordeel, dat waar men zich op grond van zulke artikelen en brochures op een „openbare meening" zou kunnen beroepen, de redactie van het Indische blad, dat ze met instemming plaatste, niet voldoende heeft overwogen welke moreele verantwoordelijkheid zij daardoor op zich laadde.

Ook het opschrift „Dwaallicht" van een artikel in het *Algemeeen Handelsblad* van 2 Maart j.l. doet reeds vermoeden dat het geschrift van Pantanoèta ook bij dit orgaan weinig instemming vindt.

Daar dit blad op bl. 12 der brochure het „kapitalistische orgaan bij uitnemendheid" wordt genoemd, aarzelt het wel eenigszins met de bespreking omdat de schrijver, die het juist op de „kapitalisten" voorzien heeft, natuurlijk beweren zal, dat hij gelijk heeft o m d a t het *Hbl.* hem bestrijdt.

Het blad tast dan ook maar dadelijk het hoofdpunt, het heffen van uitvoerrechten, aan met een beroep op 's schrijvers rechtskundige opleiding, die ook de staathuishoudkunde insloot, welke leert dat men in streken, waar geene andere wijze van belastingheffing mogelijk is, uitvoerrechten heft, bij

gebrek aan beter, doch dat voor Java, waar „geregelde" belastingen kunnen worden geheven, de tijd daartoe voorbij is. Voor Nederlandsche lezers acht het blad nadere toelichting overbodig, doch om het verwijt te ontgaan, dat de schrijver met eene algemeene phrase afgescheept wordt, werkt het *Hbl.* het geval uit dat bijv. van suiker een halve gulden per pikol uitvoerrecht wordt geheven. Er zijn geen twee fabrieken op Java, die onder gelijke omstandigheden werken. Maakt in een gunstig jaar de eene bijv. *f* 1.50 en de andere slechts *f* 0.50 winst per pikol, dan zou de eerste 33½ pCt., doch de laatste 100 pCt. van zijn winst afstaan en bij minder verdienste, zou het uitvoerrecht slechts den val der ondernemingen verhaasten. Waar de schrijver uit het oog verliest aan welk een zware concurrentie de rietsuiker tegenover de beschermde bietsuiker destijds het hoofd had te bieden, wil hij thans den omgekeerden toestand in het leven roepen en de Europeesche fabrikanten aldus beschermen tegen die op Java. Doch het blad wil niet verder tegen „het met alle beginselen van staathuishoudkunde vloekende voorstel" tot algemeene heffing van verschillende uitvoerrechten stilstaan en wijst nog op enkele andere punten.

Waar gesproken wordt van het ten geschenke geven van alle petroleum op Midden- en Oost-Java aan de Dordsche petroleum maatschappij, wordt gewezen op den moed der ondernemers om de petroleum-exploitatie te ondernemen, na de in Cherbon opgedane ondervinding, waar de Nederl. Handel-Maatschappij kapitalen verloor, en toen niemand geloof in de zaak had. Dat deze pogingen met een schitterend succes bekroond werden, is geen reden om hen dit te misgunnen. Wanneer zulke successen niet af en toe plaats hadden zou alle ondernemingsgeest spoedig verdwijnen en zouden groote en kleine kapitalisten zich liever tot couponknippen bepalen.

Voorts wordt gewezen op de overdreven voorstelling, die de schrijver zich maakt van de winsten, door het kapitaal in Indische ondernemingen behaald, waarbij gezwegen is over de millioenen in erfpachtslanden verloren, terwijl hij nog 5% wil heffen van „de zieltogende koffiecultuur."

Dat er van 1882—1900 gemiddeld nog ± 10 millioen 's jaars aan de suiker op Java verdiend zou zijn, wordt toegelicht door de opmerking dat een suikerfabriek geld kost en een groot bedrijfskapitaal noodig heeft. Als men aanneemt dat al de suikerfabrieken te zamen van aandeelhouders, obligatiehouders en geldschieters 200 millioen kapitaal hebben opgenomen, dan beteekent dit nog slechts een gemiddelde opbrengst van 5 pCt. 's jaars, terwijl een couponknipper, die zijn geld niet in industrieele ondernemingen durft wagen, allicht 4 pCt. krijgt.

Het *Hbl.* valt voorts over het verwarren van het uitvoercijfer van de tabak met de winst en over een minder juiste voorstelling van de verhouding van den N. I. S tot de regeering, doch heeft het vooral tegen de vele insinuaties die in de brochure voorkomen, waarvan wel de ergste zijn dat in de a. s. Tweede Kamer zouden kunnen gekozen worden lieden, die tot den kleinen kring van Indische suiker-, tabaks- of petroleum grootvorsten in den lande behooren, of de gehoorzame dienaren dier lieden zijn, à raison van het noodige geld, alsook de algemeene beschuldiging tegen de opzichters van den waterstaat.

Het is jammer, dat zulke passages het geschrift ontsieren, want het geeft anders wel aanleiding over de zaken na te denken.

Inderdaad is er tegen het heffen van uitvoerrechten, in den vorm van een zeker percentage van de marktwaarde zooveel in te brengen, dat van een algemeene toepassing, als door Pantanoëta gewenscht, bezwaarlijk iets zal kunnen komen, doch een andere zaak is de billijkheid, dat ten behoeve van den fiscus een flink deel van de in Indië gewonnen schatten worden afgestaan en dan is het maar de vraag hoe dit in de praktijk te verwezenlijken. Eensdeels zal dit kunnen gebeuren door, bij de uitgifte van contracten, aan den Staat een ruim aandeel in de winst te verzekeren, zooals men bij het Billitoncontract daarvan een voorbeeld heeft; anderdeels door die winst te treffen in evenredigheid van de meerwaarde die de producten op de wereldmarkt hebben, boven de voortbrengingskosten, zooals dit reeds vroeger in dit tijdschrift is besproken (zie *Ind. Gids* 1904 I bl. 64), terwijl een tiental jaren geleden hetzelfde denkbeeld door A.—Z is voorgestaan in het *Alg. Handelsbl.* van 23 Mei 1894 (zie *Ind. Gids* 1894 II bl. 1026).

Om het verschil met vaste uitvoerrechten in het licht te stellen, is het de moeite waard om na te gaan wat deze laatste zoo doet verfoeien en als een economische ketterij brandmerken. Om daartoe de belanghebbenden zelf te hooren, zij in herinnering gebracht: de missive van 13 Dec. 1895 door de Semaraangsche Kamer van Koophandel gericht aan den Directeur van Financiën, naar aanleiding van een plan van het Opperbestuur om zoowel van suiker als van koffie een uitvoerrecht te heffen, welk stuk in extenso is opgenomen in den jaargang 1896 van de *Indische Gids* II bl. 1031 e. v. Men leest daar o. a.

„Uitvoerrechten zijn in het algemeen belastingen, welke afkeuring verdienen, daar zij uit den aard der zaak artikelen treffen, die voor den handel met het buitenland bestemd zijn. Zij verhoogen den kostprijs van het uitgevoerde artikel en bemoeilijken dus de mededinging op de wereldmarkt met andere landen, die zoodanige rechten niet heffen. Een uitvoerrecht kan alleen zonder bezwaar geheven worden van goederen welker afzet verzekerd is en welke ook bij betaling van dit recht aan producenten en exporteurs eene ruime winst laten". Bij den tegenwoordigen wereldhandel zijn zulke goederen echter niet te bedenken en waar koffie destijds tot hooge prijzen verhandeld werd, ontbrak alle waarborg dat dit zoo blijven zoude.

Wanneer men slechts de winst op en niet de waarde van het artikel zelf belast, vervalt het voorop gestelde bezwaar en zoude alleen nog rekening zijn te houden met het voor koffie door de K. v. K. breed uitgesponnen bezwaar, dat de uitkomsten van die cultuur zoo wisselvallig zijn en bij overigens gelijke ondernemingen zoo uiteenloopen. Als voorbeeld wordt de belastingdruk berekend bij vijf verschillende ondernemingen, die respectievelijk 15, 8, 4, 3 en 2 pikol koffie per bouw opleveren en door dit verschillend rendement zeer ongelijk werken, zoodat een uitvoerrecht van *f* 3 per 100 K.G. op de vier eerste ondernemingen respectievelijk 3.4; 4, 6.8 en 12.4 pCt. van de winst in beslag zou nemen en op de laatste het verlies met 18.6 pCt. zou verhoogen. Op die wijze betaalt de door de fortuin het minst begunstigde het meest. Nu schijnt dit wel eenigszins onbillijk, maar het wil ons voorkomen dat ondernemingen die met verlies werken, beter waren op te heffen en dat als men een gemiddelde productieprijs voor de koffie aanneemt, de onbillijkheid zoo groot niet is en dit de minder gunstig werkende ondernemingen lang zoo sterk niet zal aandoen, als de verkoopprijs zelf, die toch ook voor deze laatste niet hooger

gesteld wordt. Bovendien heeft juist de sterke prijsdaling der koffie in de laatste jaren een ongezocht middel aan de hand gedaan om hier een billijken maatstaf aan te leggen. Als men een van de laagste marktprijzen, waarmede redelijk goede ondernemingen nog even bestaan konden, als productieprijs aanneemt en het verschil van dezen met den actueelen marktprijs belast dan is tegenover de met winst werkende ondernemingen de billijkheid betracht, van de andere is de onbestaanbaarheid bewezen en het schijnt een onnoodige eisch dat de rechten zoo zouden ingericht moeten worden, dat het ongunstige werken van sommige ondernemingen er als het ware door gecompenseerd werd.

Wat de K. v. K. over de suiker mededeelde en over de redenen die juist toen genoopt hadden het uitvoerrecht te schorsen, behoeft niet verder te worden gesproken, omdat de toestanden thans geheel anders zijn en althans voorloopig zeer goede prijzen bedongen zullen worden.

De Kamer van Koophandel drukt voorts (bl. 1037 t.a.p), op de wisselvalligheid der inkomsten, waar het voornemen bestaat om met zekere tusschenpoozen de waarde van koffie en suiker vast te stellen en toont aan dat de prijzen zoo kunnen afwisselen. Door een waarde van *f* 6.20 per pikol of *f* 10 per 100 K. G. als belastingslimiet aan te nemen en het verschil met den marktprijs, zooals de Minister wilde, te treffen met 6% uitvoerrecht, zoude bij een marktprijs van *f* 15.— per 100 K. G. en eene totale productie van 400 millioen K. G. geheven kunnen worden *f* 0.30 per 100 K.G. of *f* 1.200.000 en bij een marktprijs van *f* 10.— niets. Het bezwaar dat op die wijze het te innen bedrag zoo onzeker is, dat elke staatsbegrooting of raming onmogelijk zou worden, schijnt ons inderdaad geen argument dat den producenten aangaat.

Een ander bezwaar bestond in de moeilijkheid om juiste marktprijzen vast te stellen, daar deze soms binnen korten termijn zoo uiteenloopen. Blijkens blz. 1388 van hetzelfde deel van de *Ind. Gids* heeft het *Alg. Hbl.* destijds reeds in een hoofdartikel bij de bespreking van gemeld advies opgemerkt, dat het geopperde bezwaar tegen naar den marktprijs afwisselende rechten, nl. het groote tijdsverloop tusschen verkoop en levering tevens afscheping, voldoende ondervangen kan worden door, gelijk thans feitelijk geschiedt, het uitvoerrecht op grond der resultaten van het voorgaande jaar, telkens voor twaalf maanden vast te stellen.

Wanneer men nagaat dat bij eene analoge regeling van het uitvoerrecht op tin in de Straits Settlements, de prijzen te Londen zelfs dagelijks naar Singapore getelegrapheerd worden en in verband daarmede de rechten volgens een vastgestelde schaal worden geheven [1]), dan zullen deze en andere practische bezwaren tegen eene heffing van rechten op de winst van export-artikelen, bij de uitvoering wel te overwinnen zijn en is het te hopen dat een bruikbaar voorstel van dien aard onze wetgevende macht bereike; want waar alleen de winst belast wordt, vervalt het argument dat zulk eene heffing den val van eenige onderneming zou kunnen bewerkstelligen.

---

[1]) Zie Oct J. A. Collet: l' Etain. — bl. 175.

J. E. de M.

DE WETTIGHEID VAN KOLONIALE GELDLEENINGEN.

Het in de vorige maand in behandeling gekomen wetsontwerp, betreffende een geldleening ten laste van den Staat (Gedr. stukken 1904—'05, No. 154) beoogt de uitgifte van eene leening groot veertig millioen, waarvan 25 millioen op de geldmarkt en 15 millioen in te schrijven op het Grootboek der Nationale Schuld ten name van de Rijkspostspaarbank. De aldus te verkrijgen veertig millioen zullen dienen tot delging van vlottende schuld, die werd uitgegeven, omdat in de laatste jaren voortdurend kasvoorschotten aan Nederlandsch-Indië moesten worden verstrekt. Het bedrag is zoodanig gesteld dat met de ten bate der Indische geldmiddelen komende som het geheele debetcijfer van Indië kan worden aangezuiverd, tot een bedrag dat ondersteld wordt op 1 April 1905 aanwezig te zullen zijn. Meer wordt voorloopig niet geleend om renteverlies te vermijden.

„Rente en aflossing der leening", zegt de M. v. T. der Ministers van Financiën en Koloniën, „zullen blijven voor rekening van Nederland op grond van de daartoe strekkende principieele beslissing, genomen bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1905 ten behoeve van maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. (Gedrukte stukken No. 76).

„Tot toelichting, waarom ditmaal niet wordt voorgesteld eene leening ten name van Nederlandsch-Indië aan te gaan, niettegenstaande de tweede ondergeteekende de wenschelijkheid van zulk eene leening meermalen heeft uitgesproken, zij het volgende medegedeeld.

„De kosten eener koloniale leening zijn niet onbelangrijk hooger dan die eener Staatsleening, en, nu de rente en aflossing van de tegenwoordige leening door het Moederland zullen worden gedragen, zou het wellicht niet geheel regelmatig genoemd kunnen worden, aan het Moederland hoogere uitgaven op te leggen, dan voor eene Staatsleening zouden verschuldigd zijn.

„Bovendien weegt, dat, ook blijkens het debat in de vergadering van de Eerste Kamer der Staten-Generaal op 30 December 1904, de juridische mogelijkheid om door Indië eene leening op eigen naam te doen afsluiten, nog steeds door sommigen wordt in twijfel getrokken. De Regeering acht het raadzaam met het te dezen aanzien bestaande verschil van inzicht rekening te houden en wenscht nader te overwegen of niet door wetswijziging de gebleken twijfel zal zijn op te heffen, alvorens tot de uitgifte van eene koloniale leening over te gaan. De juridische grondslag van eene zoo belangrijke financieele operatie mag niet aanvechtbaar zijn.

„Het is om deze redenen dat wordt voorgesteld, evenals tot dusver, ten name van het Moederland te leenen. Hieruit mag intusschen allerminst worden afgeleid, dat ook voor de toekomst van het stelsel van koloniale leeningen is afgezien."

In de Memorie van Antwoord wordt nog eens uitdrukkelijk gezegd: „De verklaring dat de kosten eener koloniale leening niet onbelangrijk hooger zijn dan die eener Staatsleening, zou door de ondergeteekenden niet zijn afgelegd, indien dit — op zich zelf reeds alleszins begrijpelijk en waarschijnlijk — feit, niet door gehouden besprekingen was bevestigd.

„Nu deze hoogere kosten in dit geval ten laste van het Moederland zouden

komen, terwijl bovendien de bestaande juridische bezwaren niet zijn uit den weg geruimd, was te voorzien dat een voorstel tot het aangaan van een koloniale leening uit dezen hoofde bedenkingen zou doen rijzen, die, omdat zij niet tegen het beginsel zelf zijn gericht, tot een onzuiver resultaat zouden leiden en aan de bereiking van het doel noodeloos schade zouden toebrengen. Daarom is ditmaal van eene koloniale leening afgezien; echter met de bepaalde bedoeling om thans zoo spoedig als dit mogelijk is de oplossing van dit belangrijke vraagstuk nader onder de oogen te zien."

Bij de openbare behandeling van het wetsontwerp in de zitting der Tweede Kamer van 10 Maart jl. maakte de heer Röell er opmerkzaam op dat bij de behandeling van het wetsontwerp betreffende maatregelen in het belang der economische ontwikkeling van N.-I. (gedr. st. 1904—'05, No. 76) de Minister van Koloniën nog geheel op het standpunt stond dat krachtens art. 14 der Comptabiliteitswet zulke leeningen ten laste van Indië konden worden aangegaan, doch dat thans zulk eene financieele operatie niet onaanvechtbaar wordt geacht.

De heer Röell meent nog steeds: „dat, waar art. 62, tweede lid, der Grondwet spreekt van: „koloniale geldmiddelen", waar art. 14 der Comptabiliteitswet spreekt van leeningen onder waarborg of ten laste van Nederlandsch-Indië aangegaan en de Memorie van Antwoord — bijlagen 1863—1864, bl. 1144 — uitdrukkelijk naar de na te melden wetten verwijst; waar wij nu met betrekking tot de koloniën onder een andere rechtsbedeeling — want men zal wel toegeven dat de koloniën onder de Grondwet van 1815 een ander karakter hadden, dan onder de grondwet van 1887 — leven dan destijds, en toch zien dat de leeningen ten laste van Nederlandsch-Indië van 1826 (*Staatsblad* No. 12), 1827 (*Staatsblad* No. 63), 1828 (*Staatsblad* No. 90), 1836 (*Staatsblad* No. 11 en 12)[1], 1837 (*Staatsbladen* No. 9 en 10) en 1838 (*Staatsbladen* No. 9 en 50) gesloten zijn onder waarborg van Nederland, al of niet met pandgeving van inkomsten; niet onbelangrijke gronden voor de bestaanbaarheid van zoodanige leeningen zijn aan te voeren.

„Waar nu echter blijkt dat er ten deze een verschil van gevoelen bestaat dat op de Regeering indruk maakt, komt het mij voor dat de Regeering wel zal doen om te dien aanzien haar oordeel eenigszins spoedig definitief te vestigen, en indien haar nader mocht voorkomen dat het thans niet bestaanbaar is ten laste van Indië te leenen, wettelijk in dat bezwaar te voorzien."

De heer Röell vestigde voorts met betrekking tot het bezwaar van de meerdere kosten van koloniale geldleeningen de aandacht op een artikel in 1903 in het *Alg. Handelsblad* verschenen (dat besproken is in onze revue 1903 II, bl. 1548.) Dat de Minister op het punt van wettigheid van het aangaan van koloniale leeningen, ondanks de pertinente verzekeringen in het *Hbld.* en elders geuit, in den laatsten tijd aan het wankelen is geraakt, schijnt voornamelijk te moeten worden toegeschreven aan hetgeen Mr. F. S. van Nierop in de zitting der Eerste Kamer van 29 Dec. 1904 tegen die beschouwingen heeft aangevoerd. Plaatsgebrek verbiedt ons diens betoog hier in zijn geheel over te nemen, doch nu de quaestie aan de orde blijft, ook al worden

---

[1]) Zie *Ind. Gids* 1903 I blz. 240.

de thans bedoelde 40 millioen terecht geheel ten laste van Nederland geleend, is het van veel belang de aandacht op deze belangrijke rede te vestigen.

Sprekende over koloniale leeningen stelde Mr. van Nierop op den voorgrond dat hij daarmede bedoelde leeningen ten name en uitsluitend ten laste van Indië en niet koloniale leeningen, zooals wij ze vroeger gekend hebben, gewaarborgd door den Staat der Nederlanden.

Voor de stelling dat Indië een rechtspersoon is en zich kan verbinden, erkent de spreker dat veel te zeggen is. Indië heeft eigenschappen van beteekenis, die ook eigen zijn aan een rechtspersoon, zooals een eigen doel, van deze het voornaamste element. Indië is een staatseenheid, heeft eigen statuten en een eigen bestuur, geheel afgescheiden van Nederland. Gewezen wordt op art. 159 van het reglement op de rechterlijke organisatie, waaruit blijkt dat de Regeering van N.-I. als gedaagde kan worden aangesproken; Indië kan overeenkomsten aangaan; art. 519 en art. 391 van het Ind. Burg. Wetboek wijzen op die zelfstandigheid, enz. Ten slotte bepaalt art. 14 van de Indische Comptabiliteitswet: geldleeningen ten laste van of onder waarborg van Nederland worden niet aangegaan dan uit kracht van de wet. Hoewel spreker hier hoort zeggen: dat doet de deur toe, bestaan er bij hem in weerwil van al die bepalingen nog dubia en hij vraagt: „Kan Indië het Indisch vermogen verbinden?"

Dat is de vraag en dan verwijst spr. naar hetgeen Thorbecke in 1844 schreef in zijn *Aanteekening op de Grondwet* bij art. 59 en in *de Bijdragen tot de herziening der Grondwet* (1841; beide citaten reeds in dit tijdschrift opgenomen jaarg, 1902 I bl. 408 reg. 22 v. b. en volg.) Ook in een niet tot wet verheven ontwerp van Rochussen van 9 Nov. 1858 luidde art. 1: „De koloniale geldmiddelen worden als Staatsontvangsten en uitgaven beheerd en verantwoord volgens de in deze wet voorkomende bepalingen." En in de toelichting staat: „De koloniën zijn bezittingen van het Rijk, hare inkomsten zijn in zooverre dus ook inkomsten van den Staat."

Ook volgens het van Fransen van de Putte afkomstige tot wet verheven ontwerp werd aangenomen dat de geldmiddelen van Indië zijn geldmiddelen van het Rijk, hoewel blijkens de toelichting de geldmiddelen van Indië niet uitdrukkelijk voor Staatsuitgaven en inkomsten zijn verklaard omdat zij dan ingevolge art. 122 der Grondwet alle aan de controle van de Nederlandsche Alg. Rekenkamer zouden zijn onderworpen en dit voor die in Indië krachtens art. 66 R. R. aan de Indische Rekenkamer is voorbehouden. Merkwaardig is wat de heer van Nierop in verband met dit alles zeide over art. 14 C. W.:

„Art. 14 is een artikel, waarin iets wordt verboden. Nu heeft onze wetgever inderdaad de ongelukkige gewoonte, om dikwerf in den vorm van een verbod, verlof te geven.

„In dit art. 14 is echter het verbod de hoofdzaak.

„Er wordt aan de Regeering van Nederlandsch-Indië verboden geldleeningen aan te gaan ten laste van Indië. Het artikel kan niet de bedoeling hebben den wetgever gelegenheid te geven om ten laste van Indië te leenen zonder aansprakelijkheid van den Staat der Nederlanden.

„De heer de Godin de Beaufort vraagt mij, wat het artikel dan bedoelt. Ik zal dit aan de hand van de gewisselde stukken gaarne trachten nader

uiteen te zetten. In het Voorloopig Verslag wordt gevraagd of die bepaling wel voldoende was.

„De Gouverneur-Generaal kan toch behoefte hebben aan geld, en dan moest hij de bevoegdheid hebben schatkist-promessen uit te geven. Ik elk geval werd het door vele leden verkeerd geoordeeld, dus leest men verder in het Voorloopig Verslag, hier bepaald te gewagen van geldleeningen ten laste van of onder waarborgen van Nederlandsch-Indië.

„Daardoor wordt implicite uitgemaakt dat een Indische schuld geen Nederlandsche schuld is. De Nederlandsche Staat zal dan toch wel ook voor een Indische gouvernementsschuld aansprakelijk zijn. De sprekers daar aan het woord waren dus van meening, dat de Nederlandsche Staat toch wel voor het Indische gouvernement aansprakelijk is, en geenszins dat men zou kunnen leenen zonder aansprakelijkheid van den Nederlandschen Staat.

„Wat antwoordt de Regeering nu daarop? De Gouverneur-Generaal behoeft geen schatkistpromessen uit te geven, hij kan producten beleenen. En verder: „als men let op de bepalingen van de wetten van 4 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart en 22 December 1838 (*Staatsbladen* No. 11, 10, 9 en 50) zal het niet overbodig geacht worden hier te gewagen van geldleeningen ten laste en onder waarborg van Nederlandsch-Indië." Meer niet. Dit zijn de beruchte leeningwetten. De Regeering wenscht dus te voorkomen een herhaling van wat heeft plaats gevonden onder de regeering van Koning Willem I.

„Ik hoor nu zeggen: maar met de wet mag het dan toch geschieden! Ja, met de wet is natuurlijk alles mogelijk. Maar is het de geest van de Comptabiliteitswet? Al stond het artikel niet in de Comptabiliteitswet, dan sprak het toch vanzelf, dat de wetgever de vrijheid behield het te doen. Voor den wetgever was het artikel niet noodig. De Comptabiliteitswet is voor hem geen richtsnoer. De Comptabiliteitswet is geen Grondwet. En art. 14 kan dus niet bedoelen den wetgever de faculteit te geven ten laste uitsluitend van Nederlandsch-Indië, zonder aansprakelijkheid van den Staat, leeningen te sluiten.

„Heden morgen heeft de heer van Houten gezegd, dat men niet moet afgaan op de toelichting, maar moet letten op de woorden van de wet. Goed, maar dan niet op de woorden van één artikel dier wet.

„In art. 10 lees ik: Tot den dienst van een jaar behooren; *a.* voor de ontvangsten enz., *b.* voor de uitgaven de rechten gedurende het dienstjaar verkregen door de schuldeischers van den Staat, enz.

„Indien men nu ook leeningen zou kunnen aangaan uitsluitend ten laste van Indië, zouden de renten dezer leeningen dus niet behooren tot de uitgaven van Indië.

„Art. 17 luidt: „Andere roerende goederen, eigendom van den Staat, waarvan de verkoop in 's lands belang wenschelijk is, worden steeds in het openbaar verkocht, tenzij door Ons of door den Gouverneur-Generaal in bijzondere omstandigheden machtiging of last wordt gegeven tot onderhandschen verkoop."

In het belang van de koloniën kan men dus goederen verkoopen in het openbaar, maar de wetgever voegt er uitdrukkelijk bij: „Eigendom van den Staat."

„In art. 18 wordt het nog eens gezegd: „Goederen, eigendom van den Staat, worden niet verpand of beleend."

„Men spreekt dus van schuldeischers van den Staat en eigendom van den Staat. En de volgende alinea van art. 18 luidt: Hiervan zijn uitgezonderd de gouvernementsproducten, wanneer de verpanding of beleening daarvan om dringende redenen in 's lands belang de voorkeur verdient boven verkoop." Gouvernementsproducten zijn dus ook eigendom van den Staat.

„Naar den geest en de geschiedenis van de Comptabiliteitswet te oordeelen, heeft deze dus niet gedacht aan zelfstandige koloniale leeningen, en vele leden van de volksvertegenwoordiging dier dagen en van later tijd hebben dan ook meermalen verklaard, dat de inkomsten van de koloniën waren inkomsten van den Staat. De heer van Hall zeide in 1859 zelfs: een Indische schuld is nonsens, een kernachtige uitdrukking, wellicht wat al te kernachtig, maar in elk geval duidelijk zijn meening weergevende.

„Nu heeft de Minister in zijn bekende Nota gezegd, uitgegeven bij de wetsvoordracht tot wijziging van de Comptabiliteitswet in 1903, dat Nederland, Indië, Suriname en Curaçao ieder een eigen vermogen hebben en dat dit te zamen het vermogen van den Staat vormt. Indien dit zoo is, dat het vermogen van Nederlandsch-Indië is het vermogen van den Staat, is dan de schuld van Nederlandsch-Indië ook niet de schuld van den Staat?

„Intusschen wil ik niet zoo ver gaan om te beweren dat deze toestand niet voor wijziging vatbaar zou zijn. Ik zie althans geen grondwettige bezwaren. Ik steun op het gezag van prof. de Louter en op dat van het oud-lid dezer Kamer, den heer Röell, die in de zitting van 28 December 1899 te kennen gaf dat de Grondwet geen bezwaren omtrent andere regeling zou opleveren. Indien de Minister wenscht over te gaan tot het sluiten van een koloniale leening — ik wil Zijn Excellentie geenszins daartoe adviseeren, maar vooralsnog mijn oordeel over de wenschelijkheid daarvan opschorten — zal hij echter een meer reëele scheiding van de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische financiën moeten ontwerpen.

„De Regeering moet mij niet vragen hoe dit moet geschieden; indien zij dit wenschelijk oordeelt, zou zij kunnen overwegen of de vorm van de verhouding tusschen de Engelsche en de Britsch-Indische geldmiddelen, waarvan de heer Röell gewaagde, niet tot richtsnoer zou kunnen dienen. Ik geloof niet dat het op mijn weg ligt dit te onderzoeken. Ik wensch slechts te zeggen, dat ik niet inzie hoe zonder werkelijke scheiding tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën waardoor Indië niet voor den vorm maar in werkelijkheid zich zal kunnen verbinden, het mogelijk zal zijn een koloniale leening aan de markt te brengen tegen acceptabelen prijs. Afgescheiden nog — en hiermede eindig ik — dat men geen schuldbrieven kan uitgeven, zoo de rechtsbevoegdheid van den schuldenaar volgens onze Staatsorganisatie niet boven elken twijfel verheven is.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 15 Maart 1905.

INHOUD.

De Javaansche adat. — De Vosmaer-baai. — Zaak-Godden. — Onze scheepsmacht in Oost-Indië. — Vooruitgang in Indië. — Een orkaan op het Jang-gebergte. — Bezuinigingen bij het N.-I. leger. — De transformatie van China. — Art. 75 en 109 van het Regeeringsreglement. — Chineesche koelies en consuls in de Britsche koloniën. — Inlandsche bestuursambtenaren. — Een bede van Dr. J. Groneman. — Gruwelen in Fransch-Congo. — Het liberale manifest en de koloniën. — De ambtenaars bemoeienis in Indië. — Een onbillijke maatregel. — De vestiging van ons gezag op Ambon. — De wetenschappelijke expeditie naar Nieuw-Guinea. — De pacht der Duizend Eilanden. — Alleyne Ireland over de Philippijnen. — Belasting op Sumatra's Westkust. — De achteruitgang van de koffiecultuur op Sumatra. — Wat betaalt de Maleier? — Oorlogsgebruiken tegenover minder beschaafden. — Een idealist. — Mijnbouwkundige opsporingen in Djambi. — Het huldeblijk der Regenten van Java en Madoera. — Ethnographische aanwinsten in Nederland. — Een karakterschets van den heer Van Kol. — Het Leger des Heils op Java. — Conservatief of Koloniaal-Historisch. — Het telephoonwezen in Indië. — Boni. — Banka. — Vergiftiging door kratokboonen. — Het kolenvervoer op Sumatra's Westkust. — De Javaansche taal in het Indische leger. — Overbevolking op Java? — Tuchtiging.

De Javaansche adat. Het *Bat. Nieuwsblad* van 13 Jan. jl. bevat een beschouwing van een ontwikkeld inlandsch ambtenaar, die zich Soero Hardjo teekent, over de Javaansche adat met betrekking tot de hormat-circulaire (waarop in de vorige afleveringen op bl. 265 en 431 de aandacht is gevestigd). Deze schrijver meent dat de Javaansche etiquette voornamelijk ontstaan is door de ijdelheid en misplaatste eerzucht der vorsten, wellicht als geschikt middel om het geloof aan de almacht der grooten bij het volk levendig te houden. De geschiedenis der oude rijken op Java leert echter dat de kruipende beleefdheidsvormen het volk niet hebben belet in opstand te komen en vorsten te verjagen of om het leven te brengen, wanneer het om verschillende redenen over hen ontevreden was. Het schijnt wel dat de vorsten op het gebied van hormat veeleischender werden, naarmate zij gevoelden dat hun gezag afnam. Buiten de kraton waren 70 à 80 jaar geleden de beleefdheidsvormen nog zeer eenvoudig en de goede toon eischte dat de meerdere ook beleefd was tegenover zijn mindere. Zoo maakte onder het inlandsch bestuur een gouverneur van een gewest (toemenggoeng of adipati), met meer macht dan een regent, geen aanspraak op de namen *sampean dalem* (majesteit), *goesti* (koninklijke hoogheid), *kandjeng* of *pandjenengan dalem* (excellentie of hoogheid) enz. Voor hem werd ook geen sembah gemaakt, de omgang met ondergeschikten was meer collegiaal en hij zat met hen op den vloer. In den eersten tijd van de invoering van het rechtstreeksch Nederlandsch gezag, durfden de eerste door het gouvernement aangestelde regenten nog geen inbreuk op de Javaansche adat te maken,

doch de latere, zich ontslagen voelende van inlandsch toezicht, begonnen langzamerhand vorstelijke eerbewijzen te eischen en praedicaten aan te nemen, die hun niet toekwamen: onder de thans in functie zijnde regenten en hun familieleden moeten er verscheidene zijn die titels voeren, welke zij niet door geboorte of van het gouvernement hebben gekregen. In de landstreken, behoorende tot het voormalige Mataramsche rijk zijn de hormat-gebruiken verschillend. Sommige regenten stellen zich tevreden met den titel van kandjeng of pandjenengan dalem, anderen eischen de genoemde vorstelijke titels. De Nederlandsche ambtenaren, niet beter wetende of het behoorde zoo, begonnen te laten merken dat ze ook gesteld waren op de inlandsche hormats en de mindere inlandsche ambtenaren bleven niet achter. Tot vóór 20 à 30 jaar waren het slechts de regenten voor wie men sembahs maakte, nu maken tot assistent-wedono's toe er aanspraak op. In den beginne waren de hormatgebruiken slechts in zwang bij de ambtenaren, later werden zij ook van de dessalieden gevergd en deze soms op hardhandige wijze terecht gewezen. Op de passar geeft het volk hierover onbewimpeld zijne meening te kennen en worden dikwijls grappen over de overdreven hormat-eischen verkocht. Ook bestuurshandelingen worden daar gecritiseerd en de Javanen komen door hun beperkten gezichtskring daardoor dikwijls tot onbillijke oordeelvellingen. De inlandsche ambtenaren zouden veel kunnen doen om de bedoelingen van het gouvernement duidelijk te maken en de goede strekking er van te verklaren, als zij het vertrouwen konden winnen van de bevolking, maar de hormat is daarvoor dikwijls een belemmering. Tegenwoordig zijn velen hunner, w. o. verscheidene regenten, tot de erkenning gekomen dat zij door vriendelijke bejegening, zonder daarbij een krachtig optreden uit te sluiten, meer invloed en vertrouwen bij het volk kunnen krijgen, maar velen blijven aan den sleur hangen en een fiinke stoot is noodig om hen een anderen koers te doen gaan. Wel vinden ze nu reeds, al zeggen zij het niet aan de Hollandsche ambtenaren, dat de huidige hormatgebruiken niet meer passen in dezen tijd. Voorbeelden hiervan worden aangehaald. Zoo ergeren velen zich er aan dat zij bij plechtige gelegenheden op den grond moeten zitten, waar Europeanen of Chineezen, die dikwijls maatschappelijk en in ontwikkeling lager zijn, mogen staan, zoo zijn die hormatgebruiken een reden dat gegoede inlanders niet mededingen bij gouvernements aanbestedingen, wegens de hormats, die ze in acht moeten nemen bij de aanraking met hooggeplaatste ambtenaren. Daarom zal het goed zijn de hand te houden aan de circulaire en de omslachtige gebruiken voor meer eenvoudige te doen plaats maken. Ten slotte wordt in overweging gegeven den inlandschen koopmansstand te verheffen. Waar Chineesche, Arabische en Moorsche kooplieden worden toegelaten op openbare bijeenkomsten en feesten, wordt gevraagd waarom dat ook niet zou kunnen geschieden met gegoede inlandsche particulieren. Misschien zou daardoor de drang van Javanen van goeden huize om steeds jacht te maken op gouvernements betrekkingen minder worden en zullen zij trachten ook bij handel en nijverheid tot welstand te komen.

* * *

De Vosmaer-baai. Het bericht uit de Indische bladen dat de Resident Brugman op 6 Febr. j.l. met een militair detachement, aan boord van het

flottille-vaartuig *Borneo*, naar Kendari zou vertrekken om een Bonisch prins (zie onze revue in de Jan.-afl. bl. 75) met zijn volgelingen, die het der bevolking lastig maakten, op te vatten, geeft het *Alg. Handelsblad* van 15 Febr. jl. aanleiding om hieromtrent eenige nadere inlichtingen te geven, onder verwijzing naar het opstel van Dr. Kielstra in *Onze Eeuw* van Dec. jl. De naam van het landschap Kendari (op de Oostkust van de Z. O. landtong van Celebes) brengt dien van den Nederlander in herinnering, die op 9 Mei 1831 de baai van Kendari ontdekte — een der schoonste natuurlijke havens van Ned.-Indië — zich daar vestigde, maar er reeds in 1836 overleed, namelijk Jacques Nicolas Vosmaer. Te zijner eere werd in Febr. 1835 door de Indische regeering besloten dat die baai den naam van Vosmaer-baai zou dragen en het *Hbl.* hoopt dat men dit niet zal vergeten, als wij ons meer aan dit landschap gelegen laten liggen. Als 22-jarig jong zeeofficier in Indië gekomen, waar verschillende zijner broeders in dienst waren, verliet hij de marine om naar Makasser te gaan bij een dier broeders, die aldaar secretaris was. Het bleek echter niet gemakkelijk eene voor hem passende betrekking te vinden en nadat hij in 1826 als vrijwilliger deel genomen had aan de krijgstochten tegen Tanette, begaf hij zich in den handel, eerst als gezagvoerder op een handelsvaartuig, te Batavia tehuis behoorende, later voor eigen rekening. Hij kocht een schip... maar van dat oogenblik werd hij als door het ongeluk achtervolgd. Nauwelijks ontsnapt aan de muiterij op een Arabisch vaartuig, waarmede hij een handelsreis naar Batavia maakte, vernam hij dat in Aug. 1829 zijn eigen schip op een reis naar West-Borneo ter hoogte van Semarang was verongelukt. Hij had zich veel voorgesteld van een handelsreis daarmede langs de kusten van Celebes en moest deze nu doen met een gehuurd vaartuig, maar ook dit leed in Febr. 1830 schipbreuk in de wateren van Boni en hij mocht nog van geluk spreken er heelhuids af te zijn gekomen. Door handelsvrienden opnieuw in staat gesteld een vaartuig te koopen deed hij in 1830 en '31 de voorgenomen reis langs Celebes, die bevredigende geldelijke uitkomsten gehad schijnt te hebben en het was op dezen tocht dat hij de bedoelde baai ontdekte. Op een volgenden tocht, toen hij de baai weder bezocht, vormde hij het plan om, met het oog op de groote vruchtbaarheid der landstreek en de voortreffelijke haven, daar een handelsetablissement te vestigen. Gedurende een verblijf van zeven weken had hij zich, dank zij zijne kennis der Makassaarsche en Boegineesche talen, voldoende van de inlandsche toestanden op de hoogte gesteld. Er was tot 1830 eene Wadjo'sche nederzetting geweest onder een Bonischen prins, doch toen deze zich tegenover de inheemsche koppensnellers niet meer veilig rekende, verlieten ook de Wadjoreezen het land. Wel zouden zij gaarne terugkeeren, wanneer hun voldoende bescherming werd verleend. De Gouverneur van Celebes, ingenomen met Vosmaer's plannen, steunde deze bij de Indische regeering en nadat Vosmaer zelf te Batavia bij de kooplieden aldaar medewerking had gezocht, werd in Nov. 1832 de gouverneur van regeeringswege gemachtigd diens onderneming te steunen, o.a. door verstrekking van geschut, geweren en munitie; tevens werd hem toegestaan handel te drijven in buskruit en wapenen, overeenkomsten met inlandsche hoofden aan te gaan en, zoo noodig, den titel aan te nemen van „agent van het gouvernement." Wederom leed Vosmaer op de terugreis naar Makasser schipbreuk, doch eindelijk na een bezoek aan Kendari, kwam hij in Nov.

1833 te Batavia terug met de overtuiging in zijn voornemens te zullen slagen. De Indische regeering benoemde hem tot ambtenaar ter beschikking van den gouverneur van Celebes. Als zoodanig brackt hij in 1834 weder een half jaar te Kendari door en wist bij zijn terugkomst te Batavia den Gouv.-Generaal te bewegen om tot behoud van den reeds verkregen invloed hem te benoemen tot Assistent Resident van Gorontalo (12 Febr. 1835), tot welke afdeeling de Oostkust van Celebes geacht werd te behooren. Op zijn verzoek werd hem in Mei d. a. v. machtiging verleend zijn handelsoperatiën voort te zetten: kreeg hij een gouvernementsschoener en een krediet voor de vestiging van (gewezen) zeeroovers in de Vosmaerbaai. Hij had zich hier aan het hoofd van het inlandsch bestuur gesteld, de handel was er in een paar jaar „uit het niet tot aanzien gestegen". Ongelukkig bezweek hij op een tocht derwaarts aan boord van zijn vaartuig op de reede van Boeton (niet „op een zijner tochten vermoord," zooals het *Aardr. Wbk. van N. I.* ten onrechte vermeldt). Daarmede nam ook zijn stichting een einde, die echter in later jaren weder ter sprake kwam. Kapitein C. van der Hart, die in 1850 reizen rondom Celebes maakte, vermeldt in zijn in 1853 uitgegeven reisverhaal dat het hoofd van Kendari (de opvolger van Vosmaer!) een gemachtigde was van Boni's vorst en deze zich van het land had meester gemaakt. Deze schrijver waarschuwde er voor dat als men geen afdoende maatregelen nam, Boni zou trachten zijn macht over de geheele Oostkust uit te breiden. Toen dus precies hetzelfde spel als nu. Van een voorstel van een staatscommissie van 1857 om posten op een wèl te kiezen punt in de golf van Boni en aan de Vosmaer-baai te vestigen, kwam niets en men bepaalde zich tot een in 1858 gesloten contract met den radja en de rijksgrooten van Kendari. Waar Vosmaer de noodzakelijkheid aantoonde ons gezag en onzen invloed op de Oostkust te doen werken, betreurt het *Hbl.* dat zijn werk niet is voortgezet en hoopt het dat ons optreden zal leiden tot de vestiging van blijvenden invloed, ten bate der ontwikkeling van land en volk op Oost-Celebes.

Dat de arrestatie van Prins Patanfa en zijn 70 volgelingen is mogen gelukken, acht de *Nieuwe Rott. Courant* in haar nummer van 14 Febr. j.l. een bewijs dat de bevolking op onze hand is en met den prins niet erg bevriend, anders zou zijn vlucht zeer goed mogelijk zijn geweest, daar een stoomschip reeds van verre te onderscheiden is.

* * *

Zaak-Godden. In de *Nieuwe Courant* van 17 en 18 Februari j.l. wordt met een enkel woord melding gemaakt van de quaestie van den Engelschman John Godden met de Nederlandsche regeering in zake de ontginning van phosphaat op Aruba, waarop in dit tijdschrift de aandacht is gevestigd in den jaargang 1904 (deel I. bl. 308 en 584). In het Lagerhuis had namelijk de afgevaardigde Ernest Flower gevraagd, wat het resultaat is geweest der vertoogen door de Britsche regeering in zake de eischen van Godden contra de Nederlandsche tot deze gericht. De onderstaatssecretaris van Buitenlandsche zaken, lord Percy, antwoordde dat van de Nederlandsche regeering een antwoord was ontvangen dat ongunstig luidde ten opzichte van Godden's eischen;

het zou de Britsche regeering zeer aangenaam zijn geweest, wanneer de Nederlandsche er kans toe had gezien, de zaken, waarover het geschil loopt aan de uitspraak van een geschikt scheidsgerecht te onderwerpen. De heer Godden is mede-eigenaar van de plantage Santa Barbara op Curaçao en houder van het erfpachts-contract voor de exploitatie der aldaar aanwezige phosphaatlagen. Om niet te verklaren redenen, weigert hij sedert geruimen tijd met de exploitatie voort te gaan, tot nadeel van de arbeiders. Men meent dat eerst na de invoering van een nieuwe mijnwet voor Curaçao die zaak zou kunnen worden verholpen, maar deze laat zich nog altijd wachten, hoewel de Minister van Koloniën de indiening nog voor dit zittingjaar heeft beloofd. De naam van den heer Godden is op 9 Aug. 1904 reeds eenmaal in het Britsche parlement genoemd, doch toen naar aanleiding van andere bezwaren, zooals de Minister in de Kamerzitting van 3 Dec. j.l. mededeelde. De redactie van de *N. Ct.* meent dat de hier besproken vraag in het Lagerhuis waarschijnlijk diezelfde bezwaren gold. Ter aanvulling van het bericht wordt in het nummer van 18 Februari nog gezegd dat, blijkens eene ontvangen mededeeling, Godden ook concessionaris is van gronden op Aruba, om aldaar landbouw uit te oefenen. Op die gronden is phosphaat ontdekt. Het gouvernement, als eigenaar van de delfstoffen, verleende concessie tot exploitatie aan de *Aruba Phosphaat Mpij.* Godden beweert nu dat phosphaat geen delfstof is en het gouvernement daarop dus geen recht heeft. Door de beweerde onrechtmatige daad van het gouvernement zou de waarde zijner bouwgronden verminderd zijn, en deswege eischt hij schadevergoeding.

De *huidige* quaestie-Godden bepaalt zich dus eigenlijk tot de vraag: is phosphaat een delfstof of niet? Bij eene latere interpellatie op 28 Febr. jl. heeft graaf Percy nog verklaard dat de regeering de meening aannam van den Nederlandschen advocaat mr. De Brauw, aangezien de raadslieden der kroon, die in 1887 met dezen in oordeel verschilden bij verdere overweging der voorgelegde feiten, hunne oorspronkelijke meening hadden gewijzigd.

* * *

Onze scheepsmacht in Oost-Indië bespreekt de *Nieuwe Courant* van 17 Febr. jl. naar aanleiding van het artikel van den oud-kapitein-ter-zee J. P. van Rossum in de *Gids* van Febr. (zie onze vorige revue bl. 449) en wijst op de les, welke het verschijnen van Rodsjestvenki's vloot ons met betrekking tot de neutraliteit leert. Door geen havens aan te doen om kolen te laden, doch zich te doen vergezellen door kolenschepen of deze op bepaalde punten te concentreeren, schijnt het, onder den invloed der Japansche vertoogen, thans tot de plichten der neutraliteit te gaan behooren aan koopvaarders met kolen geladen en tot het omschreven doel gecharterd, het vertrekken uit de eigen, onzijdige, havens te beletten. (In verband daarmede wijst het blad op het uit de *Telegraaf* overgenomen bericht, omtrent de beide kolenschepen van de Hamburg-Amerika-lijn, welke krachtens de neutraliteits-bepalingen uit de Lampong-baai naar Tandjong Priok zouden zijn verhaald, om daar hun lading te lossen en te verkoopen). Staan de omstandigheden zoo, dan schijnt het, dat het handhaven der neutraliteit aan onze zeemacht weinig inspanning zou behoeven te kosten. Intusschen heeft de Russische vloot kolen noodig en worden die met eigen koopvaarders aangevoerd, dan zullen zij in open

zee overgeladen moeten worden, waartoe het oostelijk deel van den Archipel gelegenheid aanbiedt. De *N. Ct.* zou zich willen houden aan de neutraliteitsgrens van drie mijlen buiten de laagwaterlijn van elk eiland, maar ook dan is er toch nog kans dat het kolenladen op Nederl.-Indisch gebied plaats vindt en wij ons eene beschuldiging van neutraliteitschending op den hals halen. Met voldoening wordt gewezen op de prijzenswaardige voortvarendheid der regeering, die gezorgd heeft, dat het auxiliair eskader in een paar maanden van 5 op 8 schepen werd gebracht, zij het ten koste van de vloot in Europa. Hoe die schepen zich van de taak, om onze neutraliteit te handhaven, zullen behooren te kwijten laat het blad thans onbesproken, maar het wijst op de begeerige blikken, die op onze Oost geworpen kunnen worden, in verband met den wensch om een ijsvrije haven in het verre Oosten te bezitten. „Het vrijwillig prijsgeven van een zoodanig punt aan één mogendheid zou onmiddellijk vertoogen en eischen van andere ten gevolge hebben. Daarmede waren wij", zoo vervolgt het blad, — „en op een voor ons onereuze wijze — geworpen in den maalstroom der wereld-politiek; het rustig bezit van andere meer gewichtige deelen der koloniën zou er door in de waagschaal worden gesteld." Het is goed de zaken klaar onder de oogen te zien. Het tot dusver nog ongedacht verschijnen van een vreemde vloot in onzen Archipel geeft aanleiding tot de aansporing om onze scheepsmacht aldaar blijvend te versterken. In verband daarmede betreurt de *N. Ct.* dat wij thans op het punt staan te Amsterdam een schip op stapel te zetten, dat door geringe kolenbergruimte niet geschikt is voor den dienst in den archipel en het hoopt dat men het nieuwe schip nog zal kunnen vervangen door een vijfde R e g e n t e s. Duidelijker dan onder de tegenwoordige omstandigheden kan, volgens het blad, niet worden aangetoond, dat onafhankelijk van de eischen, welke men voor de verdediging van het moederland stelt, onze groote schepen alle geschikt moeten wezen om desvereischt naar Indië te worden gezonden. Men keere dus terug voor het te laat is.

In zijn nummer van 27 Febr. jl. komt de *Nieuwe Courant* nog eens op dit onderwerp terug naar aanleiding van een artikel in de *Standaard* van dien datum, waarin er haar bedektelijk een verwijt van gemaakt wordt, het „teedere" onderwerp — het verlangen der groote mogendheden naar het bezit van kolenstations in de Oost-Azatische wateren — in debat te hebben gebracht. De *Std.* eischt dat de *N. Ct.* zich nader verklare over de verdediging van Indië bij mogelijke verschijning van Japansche en andere vloten in den Archipel en spreekt van den aanbouw van een vloot, die minstens 300 millioen zou moeten kosten. De *N. Ct.* acht die quaestie momenteel niet aan de orde, hoewel zij zich t. z. t. niet aan bespreking zal onttrekken, doch had thans slechts eene actueele waarschuwing op het oog, in verband met de maatregelen der Regeering zelf, die — minder moedeloos dan de *Std.* — in de tijdsomstandigheden aanleiding vond om de beschikbare, gelukkig niet met een eenzijdig doel gebouwde, schepen naar den Archipel te zenden.

* * *

Vooruitgang in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 17 Febr. jl. wordt uit een oude courant, het *Bataviaasch Handelsblad* van 24 Nov. 1863, eene treffende

beschrijving overgenomen van den luister en de deftigheid, waarmede destijds de directeur der middelen en domeinen en de resident in geborduurde rokken in het vendukantoor in de benedenstad Batavia persoonlijk het debiet van opium in het klein verpachtten. Zoo werd nog in 1863 met groote plechtigheid en ophef getoond van hoeveel belang het Rijksbestuur dat opium-debiet achtte. Wanneer de pacht meer opbracht, zat ook de resident vaster in zijn zetel en de heer Keuchenius schreef in 1861, als lid in den Raad van Indië, terecht afkeurend over de eer, die steeds aan den opiumpachter werd bewezen. Thans is over heel Java de eertijds zoo gehuldigde en ontziene opiumpachter verdwenen. Niemand heeft er meer persoonlijk belang bij den verkoop van opium en dus ziet men het gebruik geregeld dalen. Er zijn er die dit, volgens het blad ten onrechte, toeschrijven aan den smokkelhandel, alsof er vroeger jaren niet op groote schaal gesmokkeld werd en men thans niet over meer middelen ter bestrijding beschikt. Maar zelfs zij die dit meenen, moeten erkennen (zie *de Locomotief* van 9 Jan.), dat thans geen enkel inlandsch ambtenaar meer schuift en dat het aantal schuivers onder de inlandsche bevolking zeer verminderd is. De vroeger door de Regeering aangenomen houding „moest wel een algemeen opiumverbruik tengevolge hebben." Waar men ten slotte in de Indische bladen de vrees vindt uitgesproken, dat het aanzien van het Nederlandsch gezag zal dalen nu de Gouv. Generaal meer eenvoud verlangt, schijnt het duidelijk dat, bij het misbruik destijds van den officieelen tooi gemaakt, dit aanzien meer werd bedreigd door de d a d e n der vroegere bestuurders.

* * *

Een orkaan op het Jang-gebergte. In langen tijd vernam men niets over de plannen van het sanatorium op het Jang-gebergte (zie laatstelijk onze revue in jaargang 1903 II bl. 1071), doch in verband daarmede is het niet ondienstig te wijzen op de natuurverschijnselen, welke zich daar kunnen voordoen en die in het *Bat. Nbl.* van 14 Jan., overgenomen uit het *Soer. Hbl.*, worden vermeld. Iemand, die op 26 Dec. jl. toevallig vertoefde op de onderneming Ketadjek op de zuidelijke helling van het Jang-gebergte, deelt mede dat er dien middag om half twee zulk een hevige wind kwam opzetten, dat verscheidene schaduwboomen ontworteld werden. Op 27 Dec. om zeven uur 's morgens gierde eensklaps een geweldige orkaan over de onderneming, waardoor in een oogenblik alle schaduwboomen werden omvergeworpen. Men rekende juist op een grooten koffieoogst, van gemiddeld 3 katties per boom, doch alles was verwoest. Tegen den middag van denzelfden dag kwam opnieuw een orkaan, vergezeld van een windhoos, die nu ook alle gebouwen van het etablissement omver wierp.

* * *

Bezuinigingen bij het N.-I. leger. De schrijver van de beide artikelen in het *Vaderland*, welke besproken werden in de vorige revue (blz. 456), heeft in dat blad van 14 Febr. jl. nog een derde artikel geschreven, onder denzelfden titel: „Bezuiniging ten koste der weerbaarheid onzer koloniën" en geeft daarin eenige zaken aan, waarop wèl bezuinigd kan worden zonder dat die weerbaarheid schade lijdt. In de eerste plaats wordt daartoe de formatie van het

officiers- en opzichterscorps der genie vermeld, met eene berekening dat voor het vereischte werk, daarbij een te groot personeel is, zoodat een, volgens den schrijver, overtollig restant, hetwelk met passagekosten, tractementen, indemniteiten en pensioenen, waaronder kosten van uit Nederland gedetacheerde officieren den staat per jaar omstreeks vier ton kost, zou kunnen worden gemist. Dat zulk een maatregel veel tegenstand zou ontmoeten, ontveinst hij zich niet, doch hij gelooft dat persoonlijke belangen hier ter zijde gesteld moeten worden. Ook het detacheeren van officieren uit Nederland vindt de schrijver duur en onnoodig, evenals het aanhouden van afzonderlijke magazijnen voor de burgerlijke en militaire genie. Voorts wordt het te weelderig geacht dat te Harderwijk het militaire magazijn door een gepensionneerd hoofdofficier wordt beheerd. Op deze en dergelijke zaken acht de schrijver het beter te bezuinigen, dan op het Europeesche element in het leger. Wat de genie betreft schijnt hij uit het oog te verliezen dat dit kader niet alleen voor vredestijd, maar ook voor oorlogstijd voldoende moet wezen.

* * *

De transformatie van China. In het „Van Dag tot Dag" van het *Algemeen Handelsblad* van 14 Febr. jl. zijn eenige belangrijke opmerkingen overgenomen uit een overdruk van de redevoering, welke de beroemde hoogleeraar van Cornell's University, de heer J. W. Jenks, in Amerika gehouden heeft over China. Hij is eerst sedert een paar maanden daar vandaan teruggekeerd, waar hij als „Commissioner of the U. S. Government" werkzaam was geweest in het belang der munthervorming (zie *De Indische Gids* 1903 II bl. 1767). Hij acht China het middelpunt van de geschiedenis der nieuwe eeuw en voor den handel en de nijverheid der Vereenigde Staten van grooter belang dan eenig ander rijk.

Men moet beginnen met China en de Chineezen beter te begrijpen en dan doet de professor zien dat men ten onrechte beweert dat het land geslapen heeft en nu bezig is te ontwaken. „China heeft niet geslapen! En niemand, die heeft opgemerkt de krachtige werkzaamheid van zijn zwoegende millioenen, het weelderig leven van zijn rijken, den ijver en de volharding van zijn regeerders, zijn geleerden, zijn denkers, kan dit betwijfelen." Aangetoond wordt hoe de Chineesche beschaving verschilt van de onze en hoe de Chineezen met hun opvattingen uit de Westersche slechts een keus doen. Terwijl de quaestie van beschaving uit een materieel zoowel als uit een moreel oogpunt beschouwd kan worden, zagen de Europeanen veelal slechts de eerste zijde, doch kracht en rijkdom hebben niet alles te zeggen. Wanneer men als maatstaf voor het succes van eene natie datgene neemt, wat zij bijdroeg tot „het weten, de moreele kracht, het intellectueel geluk en de geestelijke hoop en vertroosting van het menschdom", dan is het de vraag of China achterlijk is, wat betreft de wezenlijke grondslagen eener hooge beschaving of alleen in macht. De heer Jenks maakte kennis met den vooruitstrevenden onderkoning van Kiangsoe en beschrijft hem als een voorbeeld van een hooggeplaatst ambtenaar, zooals hij er velen ontmoette, niet speciaal voor hun ambt opgeleid, maar mannen van hoogere beschaving en ontwikkeling. Deze meten de beschaving niet af naar de mate van de bijeen gebrachte middelen om te leven, maar naar het karakter en de waarde van het leven zelf. Met

onze practische idealen achten wij de Chineezen achterlijk, doch in verband met de leer van Confusius is het de Chineesche opvatting, dat de overheid de vader en moeder van het volk is, dat waar dit met het bestaande tevreden is, verandering misschien ontevredenheid zal brengen. Rijkdom is goed, doch hij moet niet teveel kosten. Het is beter arm te zijn en eerbied te hebben voor onze ouders, dan rijk zonder familie-gevoel.

Door den invloed der buitenlanders ondergaat China echter eene transformatie; daarbij moet erkend worden, dat wij tot dusver slechts een beroep deden op de lagere eigenschappen der Chineezen, dat wij geen zegen, geen verheffing brachten. De buitenlanders openden China voor den handel, toen in handen der lagere klassen en waarmede de hooger staande ambtenaren en geleerden zich niet inlieten. En dat openen geschiedde door dwang; de opiumoorlog, de verwoesting van het zomerpaleis met zijn kunstschatten, het bezetten van Hongkong na een in de oogen der Chineezen onrechtvaardigen oorlog, later het nemen van Tonkin door Frankrijk, van Formosa door Japan, van Kiao-tsjau door Duitschland, van Port-Arthur, enz., het zijn allen bewijzen van geweld en dorst naar winst. Ook de opgedrongen spoorwegconcessies, waarvan Amerika een deel vroeg, dat uit vriendschap en op hoop van bescherming werd afgestaan en later door de Amerikanen verkocht werd, de beperking der toelating van Chineezen in de Unie, en de moeilijkheden Chineesche studenten aldaar in den weg gelegd zijn eveneens onrechtvaardigheden tegenover China begaan.

Intusschen namen de Chineezen onder den druk der vreemdelingen verschillende moderne instellingen over, het gemakkelijkst telegraaf en telephoon en met het oog op het voordeel bij troepenvervoer ook de spoorwegen, doch de hoogere ambtenaren zien in al deze zaken slechts middelen van zelfbescherming. Zij hebben rijkdommen noodig om tegen de vreemde indringers stand te kunnen houden. In onwetendheid, in zwakheid en vrees had men vroeger zich voor den vreemdeling gebukt, hem macht gegeven over de belastingheffing, hem toegestaan eigen rechtbanken in te richten, hem als het ware vergund onafhankelijke staatjes in den staat te stichten. Deze vernederende toestand moest een trotsche natie als de Chineesche, die zichzelf de wijste en edelste acht, wel kwetsen en daarom stellen vele bekwame en hooggeplaatste Chineezen zich de vraag hoe daaraan te ontkomen en zij komen tot het besluit dat alleen krijgshaftigheid hen zal kunnen bevrijden. Om die aan te kweeken maken zij zich de lessen van vreemden, zelfs van de zending ten nutte. De Westersche naties zullen in hun zelfzuchtig pogen, zelf het wapen smeden dat hen zal vernielen. De vraag wordt gesteld of de hervorming van China werkelijk het gele gevaar zal brengen dat Europa en Amerika bedreigt. Prof. Jenks acht dit gevaar tweeledig: industrieel en militair. Aan het eerste hecht hij weinig waarde, omdat een industrieel ontwikkeld China weder meer behoeften en koopkracht zal krijgen en daarom was Amerika ook genegen tot eene nieuwe muntregeling mede te werken. Wat het militaire gevaar betreft ook hiervoor vreest de professor niet, omdat de Chinees niet agressief is en zijn godsdienst de vrede leert. Indien wij in handel en staatkunde rechtvaardigheid betrachten, zal geen vijandige handeling te vreezen zijn. Volgens dezen spreker moet de hervorming van China voortgaan; maar waar tot dusver geen hooge beginselen er aanleiding toe gaven, schijnt

hij toch te verwachten dat met toenemende kracht het gevoel van verantwoordelijkheid, met vertrouwen en moed ook de verdraagzaamheid en het gevoel van rechtvaardigheid zullen komen, met voorspoed ook een nieuwe begeerte naar vrede en orde. Bij dien voorspoed zal China moeten verkrijgen een meer practische opvatting van hun oud ideaal, dat juist en schoon is, maar te bekrompen opgevat lijden en vernedering onder het volk, corruptie, leugen en wreedheid onder de ambtenaren bracht. Is alzoo prof. Jenks van oordeel dat met betere opleiding China een der beste en edelste staten zal kunnen worden, de schrijver van het *Van Dag tot Dag* trekt uit het geheele betoog de slotsom: „China wapent zich!"

Reeds vroeger had laatstgenoemde in dezelfde rubriek van 2 Jan. te voren op een nieuw China gewezen, naar aanleiding van het berichtje omtrent de beweging onder de Chineezen in onze Archipel om hunne lange haarstaarten (thauw tjang) af te snijden.

* * *

Art. 75 en 109 van het Regeerings reglement. Het in de vorige afleveringen van *De Indische Gids* reeds (op bl. 47, 85, 213, 235 en 451) ter sprake gekomen wetsontwerp tot wijziging van het Regeeringsreglement wordt nu ook behandeld in een drietal opstellen in de *Nieuwe Courant* van 13, 14 en 15 Febr. j.l. Daarbij wordt er de aandacht op gevestigd, dat het ontwerp niet voorkwam op het lijstje, dat de *Standaard* onlangs gaf van wetsontwerpen, door de Tweede Kamer nog vóór de verkiezingen af te handelen. Wel zijn zij op voorstel van den heer Heemskerk alsnog aan de agenda voor het afdeelingsonderzoek toegevoegd, doch vermoedelijk zal zulks vóór Juni geen ander effect hebben dan het verschijnen van een voorloopig verslag. Dat er alle aanleiding is om in deze zaak geen overhaaste beslissingen te nemen blijkt uit deze opstellen in de *N. Ct.*, die over het algemeen zich waardeerend over de voorstellen uitlaat, doch tevens op eenige ernstige bezwaren wijst, waarbij de klacht wordt geuit, dat de zeer ampele toelichting niet vrij is van „juristerij", zoodat het beter is het oordeel op de bewoordingen der voorgestelde artikelen zelf te gronden.

Het blad zet eerst kort uiteen, welke beginselen in het bestaande art. 75 belichaamd zijn, het dualisme in de rechtspraak, gegrond op het onderscheid tusschen Europeanen en Inlanders en de bezwaren verbonden aan de gelijkstelling van anderen met een dezer groepen. De splitsingslijnen loopen, behoudens enkele uitzonderingen, volgens art. 75 langs eene scheiding in hoofdgroepen volgens den landaard, maar zij worden, krachtens art. 109, met betrekking tot de Vreemde Oosterlingen, gekruist door eene splitsing naar den godsdienst. Gelukkig laat het R.R. uitzonderingen toe. Volgens al. 5 van art. 109 zijn aldus gaandeweg een aantal inlanders met Europeanen gelijkgesteld, waartoe bijna zonder uitzondering twee vereischten zijn gesteld: belijdenis van het Christendom en aanpassing aan de Europeesche samenleving in Indië. Het blad resumeert den Ned.-Indischen rechtstoestand zeer algemeen in 't kort aldus:

1o. Er heerscht tweeërlei recht: Nederlandsch of Inlandsch.

2o. De mogelijkheid bestaat en wordt door het R. R. in de hand gewerkt, althans stellig uitgesproken, dat de Inlander komt onder het régime van het Nederlandsche recht.

En dit laatste door

a. het Europeesche recht toepasselijk te doen zijn op Inlanders;

b. dat Europeesche recht als aanvullingsrecht te gebruiken;

c. door de gelijkstelling van individueele Inlanders met Europeanen,

In de halve eeuw, die verliep sedert de totstandkoming van het R. R. van 1854, is de quaestie „eenheid of meerheid van recht" dikwijls ter sprake gekomen, ook omdat de Europeesche en Inlandsche maatschappijen steeds meer door tusschen-vormen beslist afgeteekende grenzen gaan verliezen. Voorts heeft het complex van begrippen, denkbeelden en feiten, dat wij met den naam van Westersche beschaving aanduiden, zijn invloed op ons Indië doen gelden en zal dit in de toekomst blijven doen. Daargelaten of het in gunstigen of ongunstigen zin werkt, dit proces is een feit, waarmede de Regeering rekening moet houden. Op welke wijze is een vraag, waarvan de beantwoording voor de *N. Ct.* niet moeilijk is; nooit mag, volgens haar, van eene directe bevordering van dit proces van de zijde der Regeering sprake zijn. Slechts mag zij die toestanden in het leven roepen, welke aan den ontwikkelingsgang van het proces geen bepaalde hinderpalen in den weg leggen. Het doel der voorgestelde wijziging in art. 75 is er op gericht meer te naderen tot unificatie van recht en men heeft dit volgens het blad op logische en eenvoudige wijze trachten te bereiken, zonder in iets den normalen ontwikkelingsgang der Inlandsche en daarmee gelijk gestelde maatschappijen te behoeven te forceeren. Door het weglaten der woorden: „voor zooveel de Europeanen betreft" heeft men het voordeel gekregen, dat het denkbeeld van één algemeen privaat- en strafrecht voor Ned.-Indië in het R. R. staat uitgedrukt. Daarop zijn uitzonderingen of haar mogelijkheid toegelaten. Er is één algemeen recht, waaruit sommige categorieën kunnen worden uitgezonderd. In de eerste plaats wordt gezegd, dat „die verorderingen *kunnen* verschillen voor Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen, en voor de *onderdeelen,* waaruit deze hoofdgroepen der bevolking bestaan". De hierin gecursiveerde woorden worden met instemming begroet. Er *kan* verschil van recht zijn, maar dit is niet noodzakelijk. Volgens het blad wordt echter in de M. v. T. wel wat al *te veel* — het is een harer zwakke punten — het proces, waarvan boven gesproken is, op de voorgrond gebracht, terwijl dit nog slechts aan zijn begin is. De tweede uitzondering op het algemeen beginsel van art. 75 is het blijven-onderworpen-zijn van Inlanders, die Mohammedanen of Heidenen zijn, voor zoover het burgerlijk recht betreft, aan hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, tenzij, enz.

Dat het Inlandsch recht aldus een hoofdplaats verzekerd blijft, wordt eveneens met ingenomenheid vermeld, terwijl de redactie van het artikel nogal gelukkig de naaste bedoeling der wijziging weergeeft. De *Nieuwe Courant* kan dan ook gereedelijk met het nieuwe artikel medegaan, doch los van de Memorie van Toelichting, die dikwijls het wit voorbij schiet en daarom hoopt het blad dat ook de Kamer ten slotte meer blijft staan bij de bewoordingen van de wijziging zelve, dan bij het gepraat in de Memorie.

In een slot-artikel over art. 109 is de ingenomenheid minder groot, omdat ook deze schrijver valt over het bezwaar dat alle niet-Europeesche Christenen, die niet tot de inheemsche bevolking van Ned.-Indië behooren, onderworpen worden aan de bepalingen voor Europeanen. Wel moeten volgens de opvat-

ting van het blad, in het thans vigeerend art. 109 de Christen-Chineezen beschouwd worden als gelijkgesteld met Europeanen, maar die opvatting wordt niet algemeen, en vooral niet in de practijk gehuldigd. Het blad acht die opvatting dan ook volstrekt niet de meest gewenschte. Nu dit twistpunt hier onder de oogen wordt gezien, zou het niet gaarne instemmen met de door den Minister gegeven oplossing. Uitvoerig wordt aangetoond hoe beslist afkeerig het blad is van naam-Christendom en hoe bittere ergernis wordt opgewekt door alles wat dienen kan om van de kerstening te maken een schijnvertoon, een uithangbord, een middel om tot andere doeleinden te geraken en dit gevaar bestaat hier. „Eén schijnbare bekeering van een vreemden Oosterling — en geheel zijn geslacht tot in lengte van dagen geniet van den rechtstoestand van Europeanen". Dan heeft het blad nog maar liever de in het ontwerp weggevallen alinea dat de G. G. in overeenstemming met den Raad v. Indië uitzonderingen kan maken op de toepassing der in art. 109 gestelde regels.

Dat de Japanners aan de bepalingen voor Europeanen worden onderworpen is natuurlijk, doch dat met deze in één adem genoemd worden „(niet-Europeesche) personen, die in hun land onderworpen zouden zijn aan een familierecht, in hoofdzaak berustende op dezelfde beginselen als het Nederlandsche," wordt beschouwd als eene bepaling zonder practisch nut of gevaar, een liefhebberijtje van den samensteller der M. v. T., dat niet in de wet thuis behoort. De laatste alinea schijnt daarentegen juist geformuleerd.

Ten slotte wordt dit ook gezegd van de alinea betreffende de inlandsche Christenen, doch om al dan niet daarmede in te stemmen zal men meer uitvoerig moeten weten wat de in uitzicht gestelde algemeene verordening wil. Vooral met het oog op de regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen wordt gewaarschuwd tegen overhaasting. Wil de Minister daarin zijn „Christen"-opinie, zijn meening als lid van een „Christen"-kabinet laten gelden, dan *caveant consules*! Al werd er de openbare behandeling ook door vertraagd, de hoop wordt uitgesproken dat men in het V. V. zal vragen om een ontwerp der beloofde verordening. Vóór de verkiezingen zal de openbare behandeling toch niet plaats kunnen hebben.

* * *

Chineesche koelies en consuls in de Britsche koloniën. De *Nieuwe Courant* van 18 Febr. jl. vestigt de aandacht op een artikel in het dagblad *Anvers-Bourse* over de Engelsch-Chineesche Conventie betreffende den arbeid van Chineesche koelies in de Britsche koloniën. Die conventie heeft niet alleen betrekking op Zuid-Afrika, maar beoogt in het algemeen uitbreiding van art. 5 der overeenkomst van Peking van 1860. Bij de artt. 1 en 3 der nieuwe overeenkomst wordt de Chineesche contrôle geregeld over de landverhuizers-agentschappen, door middel van Chineesche inspecteurs in de havens waar die gevestigd zijn. Volgens art. 8 zullen de emigranten eerst eene verbintenis mogen teekenen na geneeskundig onderzoek en in tegenwoordigheid van den Chineeschen inspecteur en den Consul. Tot de benoeming van zulke Consuls wordt China gemachtigd bij art. 6 en deze worden, van p l e i n p o u v o i r voorzien, in alle Britsche territoriën aangesteld, waarheen Chineesche koelies worden gezonden. Een Consul-generaal, genaamd Lioe-Yoe-lin, die in de

Vereenigde Staten gestudeerd heeft en zaakgelastigde te Brussel is geweest, is door de Chineesche regeering benoemd te Johannesberg. Sedert geruimen tijd hebben de Engelschen reeds te Singapore een Chineeschen Consul toegelaten. De Franschen in Indo-China en de Nederlanders op Java hebben nooit van die ambtenaren willen weten, wel beseffende, voegt de correspondent van *Anvers-Bourse* er aan toe, dat de consulaire privilegiën en onaantastbaarheid een gemakkelijke dekmantel kunnen zijn voor allerlei intriges. Behoudens enkele uitzonderingen vreest deze dat velen hun consulair ambt zouden misbruiken om hun onderhoorigen uit te schudden, waardoor zij dubbel gevaarlijk worden voor de openbare orde.

* * *

Inlandsche bestuursambtenaren. In het *Alg. Handelsblad* van 18 Febr. j.l. wordt de quaestie besproken dat het dubbele bestuur, Europeesch en inlandsch, dat wij op het oogenblik op Java hebben, te kostbaar wordt, en dat het ons streven moet zijn, de inlandsche ambtenaren door opleiding zoover te brengen, dat men aan hen zeer veel kan overlaten, behoudens contrôle van boven hen geplaatsten. Er wordt aan herinnerd hoe reeds jaren geleden de heer Van Kesteren hierop in De *Indische Gids* heeft gewezen (waarschijnlijk wordt bedoeld het opstel: „Zijn er niet te veel Europeesche ambtenaren bij het Binnenlandsche bestuur?", dat den 17den jaargang, 1895, opent).

In vroegere tijden is de opleiding van inlandsche ambtenaren volkomen verwaarloosd, doch geleidelijk komt hierin verbetering en heeft eene evolutie plaats. Bij goede opvoeding hebben de Javanen bewezen intellectueel niet beneden den Europeaan te staan. Als nu zij, die deze evolutie niet hebben opgemerkt, en zich nog stellen op het oude standpunt: al die aristocraten zijn „knoeiers": zij leven ten koste der bevolking; zij hebben niet onze opvatting van plichtbesef en waardigheid... dan wijst het *Hbl.* op de houding der Europeesche ambtenaren in vroegere tijden, toen aan hunne opvoeding en opleiding niet de minste zorg werd besteed en gevraagd of de Europeesche bestuurders in de 18de eeuw beter regeerden dan de inlandsche in de 19de. Aan de hand van het werk van Day wordt vermeld hoe de eerstgenoemden destijds hun macht misbruikten en den inlanders geld afpersten. Daendels kon een lijstje geven van tien verschillende wijzen, waarop de ambtenaren hun inkomen onwettiglijk vermeerderden. Thans is dit anders; de Europeesche ambtenaren voortdurend op betere paden geleid, staan op het oogenblik in eerlijkheid en plichtsbetrachting gelijk aan die van elke beschaafde natie. En nu beweert het *Hbl.*, op grond der verschijnselen, die zich in toenemende mate voordoen: wanneer de Indische Regeering dat ernstig *wil*, en er is geen reden om aan het bestaan van dien wil te twijfelen, dan zal zij, wanneer wij één menschengeslacht verder zijn, juist hetzelfde kunnen getuigen van hare *inlandsche* ambtenaren.

* * *

Een bede door Dr. J. Groneman. In brochurevorm ontvingen wij een overdruk, vermoedelijk ontleend aan het *Weekblad voor Indië*, waarin met ingenomenheid wordt gesproken over een opstel „Bestuursambtenaren tegenover bevolking", van den heer J. E. Jasper en nog eens herdacht het artikel

van den heer H. E. B. Schmalhausen in *De Indische Gids* van 1902, getiteld: „Waaraan heeft Java behoefte". Beide acht de heer Groneman goede daden en hij ziet in het artikel van den Controleur Jasper een klacht over veel onrecht, dat nog altijd, ondanks het B. B., door 't volk geleden wordt, en dat de ambtenaren van het B. B. nauwelijks leeren kennen, omdat zij met schrijftafelwerk overladen zijn. Het is een klacht over verdrukking en knevelarij, ontvreemding van grondbezit van den gogol, en soms zelfs van de gemeenschap, door dorpshoofden, hadji's en anderen.

De schrijver wijst er op hoe dergelijk onrecht fanatisme en oproer in de hand werkt en herinnert aan hetgeen hij jaren geleden schreef in een bij Thieme te Zutphen in 1891 uitgegeven boek „Uit en over Midden-Java", toen hij daar het destijds zich in Bantam en Soerakarta wapenen, zelfs van vrouwen en kinderen, toeschreef aan het geloof dat zij waarlijk r e c h t tegen ons hebben voor God en zijn profeet. Hij heeft toen ongeveer dezelfde denkbeelden ontwikkeld als Dr. C. Snouck Hurgronje in zijn: „De beteekenis van den Islâm voor zijn belijders in Oost-Indië" (1883), en hij dringt er op aan dat wij het vertrouwen van den Javaan moeten verdienen in onze rechtvaardigheid, eerlijkheid, wijsheid en goede trouw. Het zou ons te ver voeren de uitwerking dezer denkbeelden en den terugblik op wat door hem en anderen ter zake geschreven is, hier verder te willen resumeeren. Waar opium- en pandhuispacht gaan verdwijnen, is reeds veel gewonnen, doch volgens den schrijver blijft nog veel te doen over en hij vat die desiderata samen in de bede om: bedwinging van allen woekerhandel; verbanning van alle Chineezen, die de goede bedoelingen der Regeering in deze en door sluikhandel verijdelen; onthouding van al wat fanatisme opwekt of voedt en den minderen man ergert en verbittert en eindelijk ontheffing van de controleurs van minder dringende werkzaamheden, opdat zij zich wederom kunnen wijden aan den plicht van bescherming van den inlander tegen onrecht van wie ook.

* * *

Gruwelen in Fransch-Congo. Het is wel treffend dat waar weldenkenden er steeds op uit zijn om aan te dringen op billijke, humane en vredelievende behandeling van menschen van ander ras, feiten op verschillende punten van den aardbol aan het licht brengen, hoe de onbeteugelde natuur, dan wel een soort van tropen-waanzin er Europeanen toebrengt om negers, en andere inboorlingen tusschen de keerkringen, op een wijze te behandelen, waarvan men zich in een beschaafde maatschappij geen voorstelling kan maken. Naast hetgeen Deli, de Belgische Congo-staat, de Duitsche koloniën in Afrika en andere streken te boekstaven hebben op dit weerzinwekkend gebied is nu volgens de Fransche dagbladen ook de Fransche Congo in de kijker geloopen en doen verhalen de ronde, die de haren te bergen doen rijzen. Volgens de *Nieuwe Courant* van 18 Februari jl. heeft de *Petit Parisien* onthullingen gedaan naar aanleiding van de inhechtenisneming van een zekeren Toqué, een jong koloniaal ambtenaar in Fransch-Congo, die met een paar Europeesche kameraden een neger gedood zouden hebben door hem een dynamietpatroon op den rug te binden; van een ander zou men, hetzij dood of levend, het hoofd afgeslagen en daar soep van gekookt hebben, die aan andere inlanders werd voorgezet, een zwaar zieke negerin zou levend verbrand zijn, enz.

Gedeeltelijk hadden de gruwelen plaats na een feestmaal op den nationalen gedenkdag van 14 Juli.

Nadat men in Frankrijk jaren lang leefde zonder zich om de negers te bekommeren, worden de Franschen als het ware wakker geschud evenals 50 jaar geleden toen zij tot tranen geroerd waren door „de Negerhut" van mevrouw Beecher Stowe. Door het onvoorzichtig gebabbel van een jong employé komt men achter feiten, waarvan men thans, een halve eeuw later, de mogelijkheid niet had vermoed. Nu zullen de bezadigde menschen wel zeggen, men heeft hier met bijzondere gevallen te doen, doch een schrijver in het Fransche blad *la Presse* van 20 Febr. j.l. zegt: „O neen, gij bezadigde lieden, dit geval staat niet op zich zelf. Het is alleen maar bij uitzondering bekend geworden. Meerendeels hebben die wreedheden plaats in het hartje der wildernissen op duizenden kilometers van eenige geregelde maatschappelijke samenleving. En de zwarten, die er het slachtoffer van zijn komen zich zeer zeker niet te Parijs beklagen. Men hoort slechts, door eenige onverschillige berichten dat weer een opstand van een negerstam het zenden van een militaire colonne noodig maakte en dat eenige tirailleurs in een hinderlaag zijn gevangen genomen of gedood. Dat is dan de revanche der zwarten, de moraal van het gebeurde." Juist omdat de gevallen als dat van Toqué meer voorkomen, dan men denkt, acht het blad het dringend noodig, dat daarover licht worde ontstoken, dat de verantwoordelijkheid in deze zaken goed worde afgebakend en dat er voorbeeldig worde gestraft. Al is Frankrijk niet de eenige, welke den neger door „frappante" en rake argumenten overtuigt van de superioriteit van het blanke ras, zoo gaat het toch niet aan de oogen te sluiten en het is noodig de wonde te peilen en ze tot genezing te brengen. Er is veel te verrichten, maar het is nu tijd om door daden en niet allen door woorden te toonen, dat menschelijkheid ons ter harte gaat. Deze opwekking schijnt voor de overheid niet verloren, want volgens de *Depêche Coloniale* heeft de Fransche Minister van koloniën, naar aanleiding der jongste koloniale schandalen besloten een inspecteur-generaal naar de Boven-Congo te zenden, ten einde een uitvoerig onderzoek naar het daar gevoerde bestuur in te stellen. Deze inspecteur zal volgens latere berichten zijn de heer Savorgnan de Brazza en de *Temps* verwacht veel van zijne zending en zou hem zelfs gaarne den Belgische Congo-Staat zien bezoeken, om daar af te zien hoe Fransch-Congo meer tot ontwikkeling gebracht kan worden.

* * *

Het liberale manifest en de koloniën. In de *Nieuwe Courant* van 20 Febr. j.l. wordt door den heer G. Nijpels de aandacht gevestigd op het feit dat zoowel in het liberale manifest, dat een 75-tal zoogenaamde Oud-liberalen, op 18 Febr. te voren tot de kiezers gericht hebben, en waarin zij over eenige onderwerpen van actueel belang hunne besliste opinie uitspreken, als in het programma van actie door de Vrijzinnig-democraten en de Unie-liberalen in gemeen overleg opgemaakt en aangenomen, de koloniale politiek geheel genegeerd wordt. Moet deze doodgezwegen worden, zijn er hier redenen van hoogere politiek in het spel of heeft men geen formule kunnen vinden, die de onderteekenaars bevredigt? Met verwijzing naar het geheel in vrijzinnigen geest ontworpen *Koloniaal programma* van de vereeniging

Moederland en Koloniën ware volgens den schrijver toch wel eene oplossing te vinden, die geen gevaar bood nieuwe twistappel in de partij te worden en hij waagt zich dan aan de volgende, voor alle fracties der liberale partij bruikbare proeve:

„Niet de exploitatie der koloniën ten bate van het moederland zij het oogmerk van de koloniale staatkunde, maar het welzijn van haar ingezetenen zelf.

„De taak van het Opperbestuur behoort zich hoofdzakelijk uit te strekken tot het aangeven der algemeene regeeringsbeginselen, met overlating, zooveel mogelijk, aan het koloniaal bestuur van de regeling der inwendige aangelegenheden der koloniën.

„Handhaving der inheemsche bestuursorganismen met ontwikkeling in een richting, die den ingezetenen vrijheid en gerechtigheid verzekert."

In verband met deze opmerking van den heer Nijpels, teekent de redactie in een noot op haar in hetzelfde nummer voorkomend hoofdartikel over het liberale programma aan, dat waar het ontbreken van eene zinsnede in het manifest over de koloniën als eene betreurenswaardige leemte wordt aangezien, er de aandacht op gevestigd dient te worden, dat: „waar de onderteekenaars zich hebben willen uitspreken over „enkele onderwerpen van actueel staatsbeleid", daarvoor natuurlijk in de eerste plaats die punten in aanmerking kwamen, waarover de andere vrijzinnige groepen zich met het oog op de aanstaande verkiezingen hebben uitgelaten, terwijl de algemeene denkbeelden der liberalen over koloniaal beleid uit de debatten over de laatst behandelde Indische maatregelen genoegzaam gebleken zijn. Verschil van meening tusschen de onderteekenaars van het stuk heeft zich in dit opzicht bij de voorbereiding niet geopenbaard. Aan een over het hoofd zien of gering achten van de koloniale belangen hunnerzijds valt overigens geen oogenblik te denken."

* * *

De ambtenaarsbemoeienis in Indië. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 19 Jan. jl. werd in aansluiting van hetgeen het vroeger over het land Semplak mededeelde (zie onze Revue Jan.-afl. bl. 89) nog weer eens een staaltje van den onwil ten goede der bevolking aangehaald, nu op het land Bolang in het Buitenzorgsche, waar men niet gediend was van fokrammen, ter beschikking gesteld voor de verbetering van het ras der schapen. De eigenaar van dat land wil nu tevens beproeven de pluimveeteelt aldaar te verbeteren, doch ook dit zal zonder zachten dwang niet gaan. „Zoo zijn er", zegt het *Bat. Nbl.*, „tal van kleinigheden te noemen, maar welke alle bewijzen dat de practijk lijnrecht tegenover de theorie staat. Maar de theoretici uit de verte overtuigen schijnt een hopeloos werk!"

Hierop dient het *Alg. Handelsblad* van repliek in zijn nummer van 22 Febr. jl. en zegt dat de practijk juist overtuigend leert dat de met de beste bedoeling gegeven bevelen dikwijls n i e t doelmatig waren en dan dienen zij slechts om ons gezag te schaden. Vooral op landbouwgebied wordt door onze ambtenaren vaak geen rekening gehouden met de omstandigheden en als de uitkomst anders is dan zij verwachten, heeft de bevolking recht tot klagen. Gewezen wordt op de b e v e l e n betreffende de rijstcultuur, gegrond op de r a a d g e v i n g e n van Karel Holle, op de koffiecultuur, waar de ambtenaarsbemoeiing tal van wrange vruchten heeft opgeleverd en met instemming wordt gereleveerd

hoe nog onlangs de Controleur Kern in het „Indisch Genootschap" betoogde dat van een dwangsysteem niets te wachten is.

Het blad wil daarmede niet zeggen dat het alleen dwang uit den booze acht; wanneer er geen twijfel mogelijk is omtrent het nut van den maatregel, kan het algemeen belang het noodig maken dien door te zetten, maar ook dan is het wenschelijk de inlandsche bevolking van het nut te overtuigen, haar aan te toonen dat haar belang er door bevorderd wordt. Op dergelijke maatregelen als het houden van pluimvee, het invoeren van de gewoonte om bij de geboorte van een kind een paar klappers te pooten, heeft het blad reeds vroeger gewezen. Dat overreding alleen zonder bijsmaak van vermomden of openlijken dwang mogelijk is, wordt volgehouden. Als men zegt „probeert onze methode eens als gij er schade bij lijdt, zal de Staat die vergoeden," dan zijn er allicht eenigen tot eene proefneming bereid en als de uitkomst gunstig is volgt de rest. Wie werkelijke blijvende verbetering wil, moet alle gedachte aan „dwang", in welken vorm ook, laten varen. Deze meening vindt, naar de overtuiging van het *Hbl.*, steun in de practijk.

* * *

Een onbillijke maatregel. In hetzelfde *Alg. Handelsblad* van 22 Febr. jl. wordt de aandacht gevestigd op eene circulaire van den Commandant der Zeemacht in Oost-Indië verzonden aan commandeerende officieren, waarin maatregelen worden aan de hand gedaan om het personeel te wijzen op de ernstige gevolgen, welke uit geslachtsziekten kunnen voortvloeien. Waar het voorgeschrevene alleszins toejuiching verdient, komt het blad echter op tegen de bedenkelijke bepaling om in het volkslogies een kaart op te hangen, waarop de namen vermeld worden der personen beneden den rang van sergeant, welke aan die ziekten lijdende zijn (Besch. van 6 Oct. 1904 No. 65). Indachtig aan het „familiarity breeds contempt" schijnt dit allerminst een geschikt middel om afschuw voor die vreeselijke ziekten in te boezemen en het vereischte gevoel van schaamte bij jonge mannen te behouden, terwijl de partijdige uitzondering ten behoeve van onderofficieren en officieren, vermoedelijk in het belang van hun prestige genomen, daaraan toch geen goed zal doen. Wordt het bedoelde openbaar maken toegepast, dan voor iedereen, want hoe hooger geplaatst, hoe meer men moet waken geen slecht voorbeeld te geven.

* * *

De vestiging van ons gezag op Ambon vormt het onderwerp van een door den heer J. H(abbema) geschreven onderhoudend feuilleton in de *Nieuwe Courant* van 23 Februari 1905, omdat het op dien dag juist driehonderd jaar geleden was, dat de, op 18 Dec. 1603 onder bevel van Steven van der Haghen naar Indië uitgezeilde, vloot na een lange reis via Bantam in de Molukken kwam en, nadat zij aan de noordkust van het schiereiland Leytimor tegenover de Portugeesche versterking voor anker kwam, verrast werd door de mededeeling van Kapitein Gaspar de Mello dat deze genegen was te capituleeren. Daar de Hollanders reeds eerder vasten voet op het schiereiland Hitoe hadden gekregen, maar een uit Goa uitgeruste Portugeesche vloot onder André Furtado de Mendoza het gezag op Ambon te voren weer had heroverd en de inboorlingen gevoelig gestraft voor hunne afvalligheid, schijnt de spoedige overgave toe-

geschreven te moeten worden aan de overtuiging der Portugeezen dat zij wegens hunne daden bij de inlandsche bevolking op geen steun hadden te hopen. Van der Haghen zag het groote belang der veroverde vesting in en wist door een contract met den „Capitein Hitoe" ons gezag blijvend aldaar te vestigen. Toen hij op 1 April 1605 naar Banda vertrok, liet hij Frederik de Houtman, broeder van Cornelis, als gouverneur en 100 man als bezetting in de vesting achter.

* * *

De wetenschappelijke expeditie naar Nieuw-Guinea. Zooals in onze Febr.-afl. op bl. 278 is vermeld, was de expeditie, oorspronkelijk bedoeld naar het Sneeuwgebergte, per *Valk* naar de Etna-baai gebracht en nu vindt men in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 11 Jan. jl. en in de *Locomotief* van 18 en 31 Jan. jl. weder eenige berichten door dat vaartuig bij zijn terugkeer van die plaats te Merauké aangebracht. Zoodra het strandbivak te Kiroeroe gereed was, trok men met spoed het gebergte in en was op half Dec. zoowat 50 K. M. gevorderd, steeds zooveel mogelijk in Oostelijke richting gaande. Op ongeveer 2 dagmarschen van het strand aan de rivier Omba of Ombaai, de afwatering van het Jamoer-meer werd het eerste tusschen-bivak opgericht. Na die rivier te hebben overgestoken ging het weder oostwaarts, slechts eenmaal schijnt men sporen van menschen gevonden te hebben. De gezondheidstoestand was, behoudens eenige geëvacueerde zieken, bevredigend, doch de Controleur zag zich genoodzaakt naar het strandbivak terug te keeren. Bij het volgen van de rivier moest men zich aanhoudend door moerassig terrein bewegen. Er waren dagen dat men slechts eenige honderden meters vorderde en waarbij ten slotte alleen de leider en de geoloog de expeditie voortzetten, daar de dokter te Omba of te Kiroeroe achterbleef. Intusschen had men gaandeweg wat hooger terrein bereikt en oostwaarts opgaande een bergketen in zuidelijke richting bespeurd. Na een groote ondoorwaadbare rivier, vermoedelijk de Aroe, ontmoet te hebben, stichtte men daar het derde binnenlandsche bivak, dat echter slechts 28 K.M. van het strandbivak was en ondervond toen moeilijkheden met de koelies van Timor, die beweerden slechts voor 115 dagen te zijn aangenomen. Men beschikte nog over koelies van de Key-eilanden, Madureezen en dwangarbeiders, doch hoe verder de tocht zich uitstrekte hoe meer koelies er noodig waren. Het land levert zelf niets op, daarom is het transporteeren van vivres naar het front een levensquaestie. Uit de beschrijving der terreinmoeilijkheden en het getob met de koelies, dat uit de laatstgenoemde courant blijkt, zou men moeten opmaken, dat het zaak is de expeditie beter voorbereid tot een gunstiger jaargetijde uit te stellen. Dat zulks inderdaad ten slotte de oplossing is geweest blijkt uit een bericht dezer dagen in de nieuwsbladen opgenomen dat namelijk het Kon. Aardr. Genootschap telegraphisch bericht heeft ontvangen dat de heeren de Rochement en Moerman (de leiders boven bedoeld) naar Java zijn teruggekeerd. De gemachtigde van het Genootschap, de heer Posthumus Meyes en de dokter Koch zullen nog een tocht medemaken tot onderzoek van de in Oct. 1903 ontdekte Digoel rivier, den machtigen stroom, die even benoorden Straat Marianne uitmondt. Men verwacht dat de assistent-resident Kroesen als leider van dien tocht zal optreden.

* * *

De pacht der Duizend Eilanden. In het *Alg. Handelsblad* van 23 Febr. jl. wordt onder het opschrift „Treuzelen" gewezen op het nu eerst afschaffen van de pacht der z. g. „Duizend eilanden" (in de baai van Batavia) waarover Dr. Kielstra schreef in de *Gids* van Aug. 1889 dat zij nog te verdedigen zou zijn als die eilanden onbewoond waren en bleven. Maar de pachtvoorwaarden zijn zóó drukkend voor de bewoners, die niet anders dan de volstrekt noodige levensbehoeften mogen koopen, dat het waarlijk meer dan tijd was, dat die bate werd afgeschaft. Zij bracht in 1889 slechts *f* 2000 en in 1904 ruim *f* 6000 op, een bedrag dat hier waarlijk niet behoefde te wegen. Dat die pacht niet eerder verviel acht het *Hbl.* het toppunt van Indische sleur, waar de pachtvoorwaarden, die van 1849 dateeren, nog maar steeds in toepassing bleven.

* * *

Alleyne Ireland over de Philippijnen. Blijkens hetgeen de *Nieuwe Courant* van 25 Febr. jl. mededeelt over de laatste der „Studies of Administration in the Tropics" door den heer Alleyne Ireland gepubliceerd in de *Times* van 21 Febr., is hij in het geheel niet ingenomen met het beheer door de Amerikanen over de Philippijnen gevoerd en — in tegenstelling met het Fransche oordeel dat wij in de Maart-afl. publiceerden — breekt hij er zonder genade den staf over. Hij ziet in dit geval bij de Amerikanen slechts eene poging om eene kolonie naar splinternieuwe idealen en versch gebakken bestuursformules te beheeren, die tot dusver op een mislukking is uitgeloopen, ja, zelfs de grootste rampen heeft doen nederdalen op de hoofden der ongelukkigen, die als voorwerp moesten dienen voor de te nemen proef.

Waar de gewezen gouverneur Taft de onder zijn hoede staande volken tot democratisch zelfbestuur wilde opvoeden, wordt gezegd dat dit op zijn Amerikaansch gauw moest gaan, zoodat men de Philippijners begiftigde met een geheelen rompslomp van democratische instellingen, zooals men die zelfs in de Oude Wereld ter nauwernood kent. De eilanden tellen dan 40 provinciale besturen en 623 gemeentebesturen — deze laatste met niet minder dan 3600 bezoldigde ambtenaren, door de bevolking gekozen en meer dan 8000 bij de stembus gekozen raadsleden. De heer Ireland zegt dat de verwarring, die zulk een buitengewone decentralisatie moet teweegbrengen, gereedelijk begrepen zal worden door ieder, die eenige ondervinding omtrent tropische bestuursaangelegenheden bezit. Als voorbeeld van de wanorde, die er heerscht, geeft hij een opgaaf van de in 1903 geleverde gevechten en het aantal dooden en gekwetsten. Ook in de onderwijs-quaestie en bij den aanleg van openbare werken zouden de Amerikanen gefaald hebben. Volgens het oordeel van den heer Ireland is het uit de geschiedenis gebleken dat het hooghouden van Westersche bestuursidealen onder de tropen, slechts kan geschieden door de tegenwoordigheid van een aantal het opperste gezag in handen houdende blanken. In den loop der evolutie van bestuursinstellingen onder tropische volkeren is de democratische regeeringsvorm nooit verschenen als de vrucht van inlandsche idealen. Dit laatste komt ons zeer natuurlijk voor en het is zeer goed mogelijk dat het ten slotte op de Philippijnen ook zal blijken dat de invloed der Amerikanen niet is opgewassen tegen het lijdelijk verzet der oostersche traditie, doch als men de artikelen van de heeren All. Ireland en Pinon onderling vergelijkt, dan wil het ons voorkomen, dat deze laatste van

de wanorde, die nog in 1903 heerschte eene gereede verklaring gaf, en dat hij een logischer gedachtengang in het Amerikaansche beleid aantoont, dan waarvoor eerstgenoemde oog schijnt te hebben.

* * *

Belasting op Sumatra's Westkust. Nog steeds treft men artikelen aan over dit, laatstelijk in onze revue in de Maart-afl. bl. 426 besproken, onderwerp. Ditmaal zijn niet minder dan vier artikelen te vermelden in de nummers 46, 47, 49 en 50 van het *Kol. Weekblad* van de hand van den oud-Resident H. E. Prins. De beide eerste handelende over: „Nieuwe bijdragen tot de Staatsinkomsten", beginnen met de maatregelen te bespreken, die het evenwicht in de staatsinkomsten moeten bewaren en in verband daarmede wordt gevraagd of op S. W. K. niet te bezuinigen valt op de uitgaven voor het Europeesch en inlandsch bestuur. Voorstellen daartoe een vijftiental jaren geleden ingediend werden eerst gedeeltelijk opgevolgd en later weer losgelaten. Voorts wordt als eenige bron van kennis dat de bestuurskosten in dit gewest niet goed gemaakt zouden worden, verwezen naar een overzicht van baten en lasten overgelegd bij een advies van den Raad van Indië, van 9 Jan. 1891 (zie bijl. T. T. van het Kolon. Verslag van dat jaar) en dan zou, als het gewest ook zijn aandeel in de algemeene kosten draagt, ongeveer 3 millioen te kort komen.

Tegenover de vermindering van de inkomsten uit de verplichte koffiecultuur stelt de schrijver de tegenwoordige baten uit de opbrengst der kolenontginning en spoorweg-exploitatie, die hij (zeker te ruim) schat op ongeveer een millioen 's jaars. Wat de invoerrechten betreft, zouden verscheidene voor dit gewest bestemde goederen uit het buitenland over Java komen, en de daarop geheven rechten dus als baten, door S. W. K. in de schatkist gebracht, dienen te worden aangemerkt.

Waar de schrijver gekant is tegen het invoeren van de directe belasting, schuift hij, naar onze bescheiden meening de zaak op de lange baan, door het een billijker en gezonder politiek te achten om eerst te streven naar de economische ontwikkeling van land en volk en dan van de natuurlijke vermeerdering der bestaande belastingen veel heil te verwachten. Hij geeft vier middelen ter verbetering aan. Het eerste is weder een van die, welke men ook elders voor Indië ziet aanbevolen, namelijk bij geld gebrek eerst beginnen met enorme kapitalen uit te geven, op hoop van er later de vruchten van te plukken, doch zonder de zekerheid dat die ooit rijp zullen worden. Hier is het bedoelde middel de aanleg van een spoorlijn naar de Oostkust, die dan voornamelijk zijn reden van bestaan zou vinden in den kolenafvoer, waartoe de moeizaam verkregen productie van 200,000 ton der Ombilinmijn tot het dubbele en drievoud zou moeten worden opgevoerd. Op cijfers omtrent de exploitatie van een en ander wordt wijselijk niet ingegaan.

Het tweede middel is het aanmoedigen van de particuliere industrie door onbekrompen uitgifte in erfpacht van woeste gronden. Het gemiddeld aantal produceerende ondernemingen dat thans bestaat op 16 stellende, wordt berekend dat deze aan verponding, patentrecht, canon, uitvoerrecht, enz. per stuk $\pm f$ 2000. bate aan den lande opleveren. Voordat uit dien hoofde een beduidende bijdrage aan de schatkist geleverd zal worden, zal het aantal dus

vrijwat moeten toenemen. Eigenaardige moeilijkheden levert bovendien volgens den schrijver zelf de rechtstoestand van den grond in het grootste gedeelte van dit gewest op, daar het van staatswege in erfpacht uitgeven van woeste gronden feitelijk onwettig is en dus in overleg met de hoofden de bepalingen herzien zouden moeten worden.

Het derde middel betreffende de bevordering de economische ontwikkeling is eene regeling van den rechtstoestand der door Europeanen en vreemde oosterlingen geoccupeerde gronden binnen de limieten der voornaamste plaatsen in dit gewest en het vierde eene regeling, waardoor voor den grondeigendom der Maleische huisgezinnen een eigendomsbewijs zou worden ingesteld, vatbaar om er hypotheek op te verleenen. Wij moeten voor deze gezamenlijk behandelde ingewikkelde quaesties naar het artikel in het *Kol. Weekblad* van 3 Febr. j.l. verwijzen.

In het nummer van 16 Febr. d.a.v. wordt het eerste gedeelte opgenomen van de studie over directe belasting, in verband met het Plakkaat pandjang en de verplichte koffiecultuur en met weinig instemming gesproken over het artikel van den heer Lulofs in onze Nov. en Dec.-afl. Al dadelijk treft daarin de mededeeling dat de Gouverneur den economischen toestand der bevolking verre van bevredigend achtte, en de bevolking arm noemde, dat o.a. de uiterlijke kenteekenen van achteruitgang in het oog vielen, wanneer men den toestand vóór 25 jaren met den tegenwoordigen vergeleek. Vooral was dit 't geval ten aanzien van de woningen. „De solide en met fraai lof- en snijwerk versierde huizen met hunne kostbare idjoek-daken", meldde de Gouverneur, „worden hier meer en meer zeldzaam. Die uit vroegere jaren verdwijnen gaandeweg en hunne plaatsen worden aangevuld met getimmerten van goedkoope, maar ook weinig duurzame houtsoorten, gedekt met gegalvaniseerd ijzer, dat men alleen gebruikt, omdat men geen idjoek meer betalen kan".....

Dit argument, waarbij het kostbare geïmporteerde materiaal gesteld wordt tegenover dat hetwelk men slechts voor het plukken en bearbeiden heeft, schijnt al zeer zwak en wat het verdwijnen van inlandsche voortbrengselen en versierselen betreft, waar de inlandsche maatschappij met den wereldhandel in aanraking komt, dit verschijnsel is zoo algemeen, dat het bezwaarlijk als bewijs van armoede dienst kan doen. Zoowel het kunstig snijwerk op Timor of Nieuw-Guinea, als de versierselen en vlechtwerken die de boeren aan gene zijde der Karpathen nog zoo lang volhielden te maken, moeten verdwijnen omdat men geen tijd meer heeft zich met zulk knutselwerk bezig te houden en de grootindustrie met haar producten in de weelde-behoeften voorziet. Al is het uit een aesthetisch en ethnographisch oogpunt te bejammeren, bewijs van armoede is dit niet, integendeel eer van rijkdom, die zich het geld wist te verschaffen om nu surrogaten te koopen voor dingen, die vroeger door huisvlijt werden vervaardigd.

Uitvoerig wordt stil gestaan bij de verbindbaarheid van het Plakkaat pandjang en er wordt gezegd dat de schrijver in De *Indische Gids* niet geweten heeft dat de bevolking van Sumatra's Westkust behoort tot die, bedoeld bij art. 27 al. 2 van het R.R., aan welke het recht van zelfbestuur is gelaten en dat zijn denkbeeld om het bestuur wettelijke bepalingen te laten opheffen een misgreep is, die over de waarde van zijn betoog te denken geeft. Wij hebben

er over gedacht, maar niet begrepen hoe dit aan den schrijver ten laste gelegd kan worden, als hij bijv. op bl. 1792 zegt dat een verstandige politiek gebiedt voorafgaande besprekingen, geduldig overleg met de hoofden der bevolking, omdat de volksinstellingen en gebruiken zulks medebrengen, enz.

Toen dit geschreven was, verscheen in het *Alg. Handelsblad* van 8 Maart j.l. een artikeltje over „Recht van zelfbestuur, waarin het volstrekt onjuist wordt verklaard dat der bevolking van Sumatra's Westkust blijkens het aangehaalde artikel zelfbestuur is gewaarborgd. Uit art. 27 al. 2 R. R. is dat niet te lezen. Wel schreef de Regeering" in hare toelichting op eene andere bepaling (nu art. 74) van het R. R. dat de omschrijving „overal waar de inlandsche bevolking niet is gelaten in het genot harer eigen rechtspleging, wordt in Ned.-Indië recht gesproken in naam des Konings", noodig was omdat anders op die eigen rechtspleging inbreuk zou worden gemaakt. Als voorbeeld noemde zij den toestand *zooals die in 1853 was* in Soerakarta, Ternate en Tidore, de bondgenootschappelijke landen van Celebes, Boeton, Soembawa, Bali, Lombok en West-Sumatra; maar niemand heeft ooit uit die toelichting gelezen — en er wordt in de wet zelfs niet op gezinspeeld — dat die toestand ten eenwigen dage onveranderd zoude blijven. Integendeel, — het gegeven voorbeeld zou thans, óók voor West-Sumatra, niet meer juist zijn.

Aangetoond wordt verder dat het allerminst de bedoeling is geweest de in 1853 bestaande toestanden te sanctionneeren en als de redeneering van den schrijver opging zou ook de veranderde toestand op Noord-Bali en Lombok in strijd zijn met het R. R. Zelfs is ook van belastingen in de bedoelde toelichting geen sprake en wordt alleen gewaagd van het „benoemen der hoofden, derzelver rechtspleging of eenige andere huishoudelijke aangelegenheid." Het *Hbl.* ziet in argumenten als het besprokene een bewijs hoe zwak de tegenstanders zich gevoelen.

Keeren wij thans nog even terug tot het slotartikel van den heer Prins, dan zien wij daarin de vraag behandeld, waarom de belasting moet worden ingevoerd en twijfel uitgesproken aan den omvang van het geconstateerde tekort. Voorts wordt gevraagd of niet een veel billijker, eenvoudiger en voordeeliger middel zou zijn het belasten met een matig uitvoerrecht van suiker, thee en kinabast. Daar dit overeenstemt met het, elders in deze aflevering behandelde van Padang ontvangen, advies, wordt het duidelijk hoe de gevreesde belastingverhooging op S. W. K. de oogen doet wenden naar de financiën van Indië in het algemeen, doch al is het billijk te achten dat de Europeesche industrie eene grootere bijdrage levert tot de algemeene kosten der kolonie, dit neemt niet weg, dat ook de verschillende deelen daarvan zooveel mogelijk moeten leeren in gewestelijke behoeften te voorzien.

Meer uitvoerig wordt nu nog besproken, hoe men in 1895 een belastingstelsel ontworpen had en de voordeelen daarvan in het licht gesteld. Eene territoriale scherpe afscheiding tusschen koffieplanters en niet-planters was er een kenmerk van en waar zulks, als in Painan, het opheffen van de verplichte cultuur in een bepaalde streek zou eischen, wordt verwacht dat zich daar een vrije cultuur zal ontwikkelen, waartoe een proef ware te nemen, op de wijze zooals in 1893 in Toba en Silindoeng geschiedde, toen de vrijgegeven cultuur, die tevoren nog geen 60 pikol per jaar leverde langzamerhand toenam en in de jaren 1902—1904 respectievelijk 2009, 2191 en 2901

pikols opleverde, De schrijver wil ten slotte de gedwongen koffiecultuur behouden in de Padangsche Bovenlanden en in een deel van Tapanoelie; elders den hoofdelijken omslag invoeren dan wel gedwongen koffiecultuur, naar keuze der bevolking en elken cultuurplichtige het recht toekennen zijn verplichten dienst van 20 dagen werk in de cultuurtuinen af te koopen door inlevering van 20 Amst. ponden koffie in de pakhuizen of ƒ 5.— 's jaars en eindelijk een scheiding maken tusschen algemeene en bestuursuitgaven en eerst vaststellen uit welke middelen beide bestreden moeten worden, om te beoordeelen welke categorie aanvulling behoeft en op welke meest geschikte wijze deze kan worden verkregen.

* * *

De achteruitgang der koffiecultuur op Sumatra. De verklaring van den heer Prins in zijn slotartikel, hoe het komt dat de inlanders liever bij de cultuur ingedeeld blijven dan hoofdelijken omslag betalen, wordt onder het opschrift: „Hoe er soms in Indië gediend wordt" in het *Alg. Handelsblad* van 9 Maart jl. à faire genomen, nu men hier met eene merkwaardige bekentenis van een Oud-Indisch hoofdambtenaar zelf te doen heeft. Hij schreef o.a. in genoemd No. van 23 Februari van het *K. W.:*

„Intusschen werd de dwangcultuur gaande gehouden, maar hoe?.... Zij die vóór de handhaving van de cultuur waren, wisten niet hoe ver de Regeering met hen zoude medegaan en de maatregelen, welke zij tot handhaving noodig oordeelden, zou goedkeuren. Zij die meer heil zagen in intrekking van de cultuur lieten zich beheerschen door de gedachte dat de dwangcultuur ten doode was opgeschreven of ter dood was veroordeeld.... en daarom de zaak op haar beloop".

En hij vervolgt:

„Moest voorheen ieder cultuurplichtige een zeker getal boomen planten en onderhouden...., de sedert jaren niet ten onrechte weder verleende vrijheid om te planten waar en hoe men wilde, is langzamerhand ontaard in eene vrijheid om zooveel of zoo weinig bij te planten als men goed vond, of het in het geheel niet te doen. Cultuurplicht bestond nog wel, doch was meer fictie dan werkelijkheid. Alles ging ad libitum. Waar de dwang in zulke losse banden besloten was en het laisser faire hoogtij vierde, spreekt het wel van zelf dat de cultuurplichtigen liever cultuurplichtig bleven dan belasting betaalden, en de cultuur niet veel opbracht".

Ja, zegt het *Hbl.*, dat zal wel uitkomen en zonder er op in te gaan bij wie nu eigenlijk de schuld ligt, constateert het den treurigen toestand, dat ieder doet wat hij wil en de bestuursambtenaren zich daarbij neerleggen en het vraagt als er thans tegen de nieuwe belasting verzet mocht komen, aan wie de schuld ligt, aan hen die tot de maatregelen beslisten of aan hen, die de bevolking jarenlang in den waan lieten, dat het ook goed is als zij geen bijdragen aan de schatkist levert.

In het *Alg. Hbl.* van 15 Maart wordt naar aanleiding van hetzelfde artikel ook nog op historische gronden de onverbindbaarheid van het Plakkaat pandjang van 1833 betoogd.

* * *

Wat betaalt de Maleier? In verband met het belasting-denkbeeld vindt men in de *Sumatra-Bode* van 19 en 20 Januari jl. een hoofdartikel: „Welke belasting de Maleier betaalt, en welke hij behoort te betalen", dat eenige interessante opmerkingen behelst over feitelijke toestanden in de inlandsche maatschappij ter Westkust van Sumatra. Daarbij treedt de stelling op den voorgrond dat de Maleier veel en velerlei betaalt, dat den Staat niet ten goede komt. In het algemeen wordt er op gewezen dat ondanks een personeel, buiten de hoofdplaats Padang bestaande uit 7 assistent-residenten en 20 controleurs, er zoo weinig wordt opgetreden tegen ongeoorloofde heffingen. Knoeierijen hebben plaats bij de benoeming van laras- of negari-hoofden, in verband met de voorafgaande candidaat-stelling door de panghoeloe's en de overige „orang djinih", waarbij stemmen worden verkregen door gaven en beloften en elk hoofd, die bij de aanvaarding zijner betrekking een eed van zuivering aflegt, begint daardoor zijn carrière met een meineed. Door controleurs, die niet flink zijn, worden die hoofden ondanks knevelarij en machtsmisbruik ontzien. Het „goed met hoofden en bevolking kunnen omgaan" is dan dikwijls een andere naam voor het naar den mond praten van die hoofden en het zijn van vreemdeling in de kampong. Voorts wordt door inlanders geaasd op slechtbezoldigde baantjes met ongeoorloofde inkomsten. Van dien aard was de eenige jaren geleden afgeschafte betrekking van handlanger bij de koffie-inkooppakhuizen, terwijl ook de inlandsche pakhuismeesters zelf er zoo goed van leven, dat ondersteld wordt dat zij de inleveraars van koffie te weinig betalen, terwijl zij ook met geldwisselen verdienen. Ook de ambtenaren maken zich aan misbruik en aan vergoelijking van die zaken schuldig als zij voor eigen gebruik koffie uit de pakhuizen vragen.

Onder de dingen die de Maleier te betalen heeft, behoort de *zakat*, het $^1/_{10}$ van zijn padiproduct boven het minimum van 1000 gantang (soekat), waaraan hij zich als godsdienstige belasting niet durft te onttrekken, evenmin als aan de *pitrah*. De eerste, in natura geleverd, wordt door den inner aan familie of vrienden verkocht, die ze later weer met 100 pCt. winst van de hand zetten. Van de opbrengst wordt $^1/_5$ collecteloon geheven en dikwijls nog $^1/_5$ ten behoeve van den inner, als deze zich behoeftig (fakir) meldt en de rest komt als *oewang wakaf* in de negari-kas. Het beheer van die kas geeft ook al aanleiding tot geknoei en daar zulke kassen daardoor weinig nut hebben, schafte de gouverneur Van den Bossche ze af. Later zijn zij weder ingevoerd, omdat de hoofden er belang bij hadden. In vroeger tijd werden er de z. g. *koeda negri*, rijpaarden voor gasten, inspecteerende ambtenaren en cultuur-opzieners uit bekostigd.

Onder de belastingen in natura komen kippen, rijst en andere levens-benoodigdheden voor, die de hoofden voor de ambtenaren moeten koopen, doch daarbij het geld in den zak houden onder voorwendsel dat de „toean koemandoer" het hem nog niet afgedragen heeft. In dit opzicht, zoomede door willekeur, conduite-beoordeelingen door derden te laten overbrengen, enz. kan een ambtenaar nog veel nadeel toebrengen. Dit, alsmede het gescharrel met heerendienstplichtigen, gedwongen leveringen voor hoofden, wachtdiensten bij ambtenaren, waar feitelijk huiswerk verricht wordt, het „rodi kampong", waar allerlei materialen worden gekocht en verduisterd bij het maken van gemeentewerken, bijv. het vernieuwen van de mesdjid, enz., wordt uitvoerig

en met veel kennis van zaken beschreven; doch ons bestek gedoogt niet hierop verder in te gaan. Ten slotte wordt op grond van het medegedeelde de gevolgtrekking gemaakt dat de Maleier veel belasting betaalt, maar belasting buiten bemoeienis van den wetgever en de algemeene rekenkamer om, met collecteloonen ad libitum, hetgeen zijn draagvermogen voor staatsbelastingen zeer vermindert. Wat deze laatste betreft, de schrijver is van oordeel dat deze in geen geval gezocht moeten worden in hoofdelijken omslag. Men zou daardoor een slag toebrengen aan de solidariteit der Maleische familie, die een preventief is tegen het volkomen tot armoede vervallen van het individu. Voorts bestaat bij de bevolking een groote tegenzin tegen hoofdelijken omslag omdat men bij de besprekingen het ongeluk heeft gehad die te vertalen door *beja kapala*, eene benaming overeenkomende met het Maleische aequivalent van hetgeen in het staatsrecht der Moslims betaald wordt door den *deimmi*, d.i. den ongeloovige, wien tegen betaling van het hoofdgeld de bevoegdheid wordt gegeven zijn godsdienst te behouden en daardoor is een steen des aanstoots ontstaan, want een Mohammedaan ziet allerminst gaarne op zich zelf den naam van „kafir" toegepast.

Het schema, dat de schrijver van deze artikelen zich ten slotte voorstelt, omvat: afschaffing van het gouvernementskoffiemonopolie, doch met verplichte instandhouding der cultuur en facultatieve inlevering tegen *f* 25 per pikol bij het gouvernement; verhooging van den zoutprijs van *f* 6.50 op *f* 10 per pikol; afschaffing van alle heerendiensten en oprichting voor de noodzakelijke bewaking van corpsen inlandsche politiedienaars, een haardsteden belasting, overeenkomstig met hetgeen Europeanen betalen wegens huishuur, meubilair, enz. zooals het blad dit in een vroeger nummer (van 26 Nov. 1904) heeft uiteengezet; een zegelrecht, jaarlijks toe te passen op het houden van huurrijtuigen, een belasting van *f* 2 per jaar op elke pedati en ten slotte een bedrijfsbelasting, waarbij inlandsche hoofden en ambtenaren eveneens behooren te worden aangeslagen.

In de *Sumatra-Bode* van 27 Jan. jl. levert de controleur J. J. o'Brien eene critiek op het artikel van zijn collega Lulofs en beschuldigt hem van den economischen toestand te veel af te meten naar de welvarende afdeeling, waarin deze zelf geplaatst is, alsook van eenige onjuistheden, die echter eenigszins op een misverstand schijnen te berusten. Dat het Plakkaat pandjang geen rechtsgeldigheid meer zou hebben, beoordeelt deze schrijver met een beroep op een civielrechterlijke uitspraak van den Raad van Justitie te Padang, in 1894 gewezen in een proces tusschen de Regeering en den heer R. Goldie. Wat het invoeren van belastingen betreft is deze schrijver van oordeel dat men den Maleier vrij veel kan laten betalen, doch hij moet de belasting begrijpen en zij moet aangepast zijn aan zijne instellingen en begrippen. Hij wil al te groote fiscaliteit vermijden, familiesgewijzen aanslag, het waken tegen ontduiking door *dagangs* en anderen die een zwervend leven leiden, en behalve een minimum van *f* 2 per persoon, een bedrag heffen van 2 à 4 pCt. van inkomens boven de *f* 100— 's jaars. Tegelijk met de invoering van directe belastingen wordt vermindering van de heerendiensten aanbevolen en in allen gevalle afschaffen van de djaga-diensten bij hoofden en ambtenaren. Ook is bezuiniging mogelijk door het aantal bezoldigde hoofden te verminderen, zooals

reeds in 1895 door Gouverneur Michielsen aan de regeering is voorgerekend. Terwijl de controleur Stibbe, thans referendaris ter Alg. Secretarie, het aantal panghoeloes-kapala wil verminderen (Jan.-afl. *Tijdschrift B. B.*), geeft deze schrijver de voorkeur aan vermindering van het aantal districtshoofden. Waar de koffiecultuur te weinig oplevert, zooals in de vier larassen van Boven Kampar, in Loeboe Sikaping, enz. moet deze onverwijld worden ingetrokken en zullen daarbij ook onnoodige uitgaven verdwijnen. In een naschrift pleit de redactie voor het tegelijk afschaffen van cultuurdiensten en voor het beoordeelen van het Plakkaat pandjang van een staatsrechterlijk en niet van een civielrechterlijk standpunt.

In het nummer van 3 Febr. wordt door den heer Lulofs het opstel van den controleur o'Brien op verschillende punten weerlegd, het inkrimpen van het aantal bezoldigde hoofden geen gelukkige maatregel genoemd en gewaarschuwd tegen geleidelijke opvoering der belasting. Op eene aanstaande conferentie te Fort de Kock zouden de verschillende denkbeelden zeker ter sprake komen.

In datzelfde nummer vindt men onder het opschrift „Vooruitgang?" eenige cijfers waaruit zou blijken dat deze in de laatste 25 jaar in de Maleische landen van S. W. K. niet groot is geweest. Zij zijn ontleend aan eene bijlage van het marktbericht over Dec. 1904 van de Handelsvereeniging te Padang en wijzen op den achteruitgang in hoeveelheid en prijs van de koffie, het afnemen van de productie van cassia, het tot nihil reduceeren van caoutchouc en het afnemen van peper. Damar is daarentegen toegenomen evenals getah pertja, huiden zijn in de laatste 10 jaren constant gebleven. Van rijst heeft een beduidende uitvoer plaats, enz. In datzelfde blad wordt ook de toenemende productie van koffie in Toba en Silendoeng vermeld, waarop de heer Prins wees en het cijfer voor 1904 zelfs op 3139 pikols gesteld.

* * *

Oorlogsgebruiken tegenover minder beschaafden. In de op 27 Febr. jl. te 's Hage gehouden vergadering der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap heeft de gep. Majoor G. Nijpels, ten aanhoore van Z. K. H. den Prins der Nederlanden eene lezing gehouden over dit onderwerp en zette daarbij uiteen hoe tot voor korten tijd de humaniteit bij den strijd tegen minder beschaafden voor den krijgsman als een dier lastposten gold, die hem in zijn noodige vrije beweging belemmerde. Met vreugde kon spreker echter constateeren dat voor die opvatting in onze koloniën een tijdperk van kentering is ingetreden, waardoor de grootmoedigheid tegenover den vijand aldaar de bondgenoot belooft te worden van de staatkunde en van de krijgskunst, tot het bereiken van de door den oorlog beoogde uitkomsten. De oorlogsnoodzaak mag in niets afstand doen van hetgeen noodzaak is, maar het begrip van de noodzaak kan wijziging ondergaan. Alsnu werd nagegaan wat in ons Indisch leger gedaan is om in den strijd tegen inheemsche stammen de humaniteit niet meer dan noodig te loor te doen gaan. De teekenen van kentering op dit gebied blijken minder uit de reglementen en voorschriften dan uit de oorlogspractijk, zooals die sedert het optreden van generaal Van Heutsz te Atjeh in toepassing zijn gebracht, om den oorlog alleen te voeren tegen hen, die hun vijandschap in daden uiten en juist daardoor is sneller en meer afdoend resultaat gekregen.

Terwijl werd nagegaan welke beginselen van het oorlogsrecht voor Indië behouden kunnen blijven, werd aangetoond dat van wederkeerigheid en arbitrage moet afgezien worden, doch dat bemiddeling een toepassing zou kunnen vinden in den vorm van onderhandeling tusschen leenheer en leenman: vreemde mogendheden mag onze regeering evenwel niet in de koloniale moeilijkheden mengen. Ook van de tuchtiging van landschappen acht hij den tijd voorbij. De marechaussee-afdeelingen van 60—200 man, die tot in de diepste binnenlanden doordringen, hebben ons geleerd alleen de werkelijke vijanden te bestrijden en niet blindelings geheele landschappen tot woestenijen te maken.

Bij de vraag wie als vijand te behandelen, wie niet, kwamen de aanrakingen met de bevolking, het vorderen van levensmiddelen, enz. ter sprake, doch vooral van belang was het vraagstuk omtrent het al of niet verleenen van kwartier. De spreker vond hierbij gelegenheid door voorbeelden de stelling te ontwikkelen: „Ontzie niets als het moet, ontzie alles als het kan," of nog korter „ontzie niets en tevens alles". Bij de bespreking van de recente gebeurtenissen die in de Gajo-Alaslanden voorvielen, werd de colonne Van Daalen door den spreker van alle schuld vrijgepleit. Hij die den oorlog van nabij kent, zal meer dan een ander ijzen bij de gedachte aan de mannen, die toestaan dat hunne vrouwen en kinderen medestrijden, maar ook aan die kordate soldaten, welke tegenover gewapende strijdende vrouwen en kinderen gesteld zijn. Ook hier de conclusie in een regel samenvattende, gaf Majoor Nijpels daarvoor: „men ontzie vrouwen en kinderen, eerbiedige hunne zwakheid, zoolang zij zich zelf ontzien om hunne zwakheid".

Bij de discussie kwam ook ter sprake het leedwezen dat gevoeld werd over de bekende uiting van Jhr. de Stuers in de Tweede Kamer, hetgeen den inleider aanleiding gaf op te merken dat deze weliswaar veel heeft teruggenomen van zijn eerste beschuldigingen, doch dat hij toch een indruk had achtergelaten, waartegenover spreker meende zijn gevoelen te moeten zeggen over oorlogsgebruiken tegen minder beschaafden.

Deze uitspraak gaf Jhr. de Stuers aanleiding in de *Nieuwe Rott. Courant* van 1 Maart jl. te verklaren dat hij gewaarschuwd had tegen ons onvoorzichtig en ongeduldig beleid en de roekeloosheid waarmede expeditiën uitgezonden werden en dat hij in zijn repliek hiertegen was blijven waarschuwen en niets teruggenomen had. In de *N. R.Ct.* van 5 Maart wordt hierop door Majoor Nijpels geantwoord met o.a. de twee passages, die op de zaak betrekking hebben uit de „Handelingen" tegenover elkander te stellen en hierop volgde in dat blad van 8 Maart een wederwoord van eerstgenoemde, en daarop weder een antwoord, doch deze polemiek leent zich bezwaarlijk tot eene bekorte bespreking.

* * *

Een idealist. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 Maart j.l. wordt een hoofdartikel gewijd aan wijlen W. P. D. de Wolff van Westerrode, van wiens necrologie door den heer Hasselman wij in de vorige maand melding maakten (bl 454). De slotsom van dat artikel zijn wij zoo vrij hier in zijn geheel over te nemen:

„Ziehier een jongen man, die uit een Friesch dorp naar Indië trekt om besturend ambtenaar te worden. Wij zien hem eene oprechte en belangelooze liefde voor het vreemde volk opvatten. Wij zien hem „geheel ingenomen door

zijn dienstwerk in alle onderdeelen, daarbij humaan en welwillend, eenvoudig en bescheiden", plannen ontwerpen „met haast ongeloofelijke geestkracht" voor het welvaren der inlanders. „Idealist, utopist zelfs, ondervond hij teleurstellingen; maar zijn groot vertrouwen in de toekomst gaf hem de kracht, zich daarover heen te zetten en evenals bij andere idealisten, was juistdeze eigenschap oorzaak, dat er een groote vormende en opbouwende kracht van hem uitging". Aan het bereiken van zijn doel, voorzoover het van hem afhing, heeft hij zijn leven geofferd.

„De Wolff staat echter niet alléén. Weinigen mogen hem evenaren in bekwaamheid en vernuft; enkelen slechts mogen, als hij, gelegenheid vinden om hun gedachte om te zetten in daad — velen zijner ambtgenooten doen voor hem niet onder in liefde voor hun werk en voor de inlandsche bevolking, wier oprechte vrienden zij zijn. Wanneer het Nederlandsch bestuur over de keerkring-gewesten, ondanks de tekortkomingen, welke aan alle menschenwerk eigen zijn, eene weldaad voor de Indische volken genoemd mag worden, dan is dit, naar onze overtuiging, vooral te danken aan de burgerlijke ambtenaren, aan wie, nadat het zwaard te dikwijls hun den weg heeft moeten banen, het bestuur over deze landen is toevertrouwd. Zij zijn het, indien wij goed zien, die maken, dat het Nederlandsch koloniaal beleid door andere koloniale natiën als een voorbeeld erkend en nog altijd tot voorbeeld genomen wordt".

* * *

Mijnbouwkundige opsporingen in Djambi. In een adres door de heeren Veenhuizen, Merens en De Calonne te Weltevreden gericht aan de Tweede Kamer der S. G. en waaraan 36 personen, ingezetenen van N. I. hunne adhaesie betuigen, wordt verzocht bij den Minister van Koloniën aan te dringen op intrekking van het besluit van den G.G. van 16 Nov. 1904, waarbij bepaald is dat alle bereids ingediende aanvragen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in de afdeeling Djambi der residentie Palembang verder buiten behandeling zouden blijven, en tweedens dat die afdeeling gesloten zou worden voor den particulieren mijnbouw. Daarbij brengen de onderteekenaars in herinnering dat de Indische regeering in Sept. 1902 ter kennis van het publiek bracht, dat zij geen bezwaar had tegen de vestiging van mijnbouwondernemingen in Djambi en stelde zij een datum vast waarop aanvragen tot mijnbouwkundige opsporingen bij den resident konden worden ingediend. Op 2 Jan. 1903 waren 2034 aanvragen ingediend, waarna bedoelde resident eene loting deed houden om de volgorde van prioriteit te kunnen vaststellen. Bij die loting deden zich echter abnormaliteiten voor (o. a. bevonden zich bij de aanvragen 600 gelijkluidende onderteekend door twee gebr. Deen, voor zichzelf en als gemachtigde van vier anderen, zoodat elke aanvrage in honderdvoud voorkwam, enz.). Een en ander gaf aanleiding tot het decreteeren van een nieuwe loting, die op 10 Nov. 1903 plaats vond. Intusschen werd niets meer van eene beschikking vernomen, totdat het besproken besluit van G. G. van Heutsz verscheen. De requestranten voeren daar tegen aan dat elk ingezetene van N. I. het recht heeft vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen te vragen en dat den hoofden van g. b. de verplichting is opgelegd op een dergelijk verzoek te beslissen. Dat de G. G. goedvindt dat zulk eene

beschikking niet zal geschieden achten zij in strijd met de Koninklijke regeling. Bovendien achten zij de motieven niet juist. Want, zeggen zij, dat besluit is gegrond op de overweging, dat het niet mogelijk zou zijn de aangevraagde terreinen volgens de opgegeven grenzen op het terrein uit te zetten, daar zij niet nauwkeurig genoeg zijn aangeduid. De eisch van „uitzetting" geldt echter niet de aanvragen maar de vergunning en de omschrijving in de requesten is bovendien geweest zooals die, waarmede tot dusver altijd genoegen is genomen. Wellicht is de reden van het buiten behandeling later gelegen in de overweging dat loting een onzedelijk middel is om daarvan het verkrijgen van rechten afhankelijk te maken, doch dan wordt er op gewezen dat ook de wetgeving zoowel in Nederland als in Ned.-Indië loting kent en daaraan gevolgen verbindt. Wel wordt de persoonswisseling van den G. G. in aanmerking gebracht, doch de requestranten achten het nieuwe besluit „eene niet gerechtvaardigde afwijking van de vorige handelingen der Regeering, die Djambi openden". Waar een eenmaal de door de Regeering aangenomen houding naar buiten heeft gewerkt, strijdt het volgens hen met een rechtvaardig en billijk regeeringsbeleid die houding ten nadeele van derden te laten varen voor een tegenovergesteld beginsel.

* * *

Het huldeblijk der Regenten van Java en Madoera. In de *Nieuwe Courant* van 25 Febr. j.l. wordt het hulde-adres besproken dat door de regenten van Java en Madoera aan Hare Majesteit de Koningin ter gelegenheid van haar 24sten verjaardag is aangeboden. Het is in de Javaansche taal opgesteld en door een magang van den Regent van Tjiandjoer geteekend op perkament binnen een rand van Javaansche vruchten en bladeren; daarbij is gevoegd eene mede op perkament geteekende Hollandsche vertaling, luidende als volgt:

H. M. Koningin Wilhelmina
die het hoogste gezag voert in Nederland, Indië en onderhoorigheden
worden bij Haren 24sten jaardag
met de meeste onderworpenheid en eerbied
aangeboden door
Regenten van Java en Madoera
de diepst gevoelde wenschen voor het geluk van
Haarzelve en Haar Koninklijk Huis
en
de betuiging van hunne onveranderlijke gevoelens
van
Eerbied, Trouw en Verknochtheid.

Beide adressen zijn gehecht op gele zijde met uitgerafelden rand en geborgen in een koker, uit één stuk sono-hout vervaardigd en voorzien van sierlijk houtsneewerk, wajangpoppen, lotosbloemen en parelsnoeren. Het adres is niet onderteekend doch vergezeld van de photographische portretten voor zoover de regenten in de gelegenheid waren die te laten maken. Daar deze portretten bovendien in formaat en kleur zeer uiteenliepen heeft men de hulp van de firma M. M. Couvee te 's Hage ingeroepen, die het mocht gelukken alle photo's op dezelfde grootte te brengen en op passepartouts

van dezelfde blauwgrijze kleur te bevestigen. Zij zijn geborgen in een doos, mede van sono, voorzien van een deksel van het fluweelschijnend amboloehout, alles voorzien van Javaansch snijwerk, dat evenals op den koker te Japara is aangebracht door Javaansche houtsnijders onder leiding van nu wijlen Raden Adjeng Kartini.

Omtrent de aanleiding tot het aanbieden van het adres, wordt in herinnering gebracht dat het aanbieden van een huldeblijk door de Regenten tijdens het huwelijk van H. M. niet tot uitvoering kwam, omdat er besloten werd tot het geven van een algemeen Indisch huldeblijk, waaraan allen zonder onderscheid mede deden. Zooals bekend is zal dit bestaan in een Indische kamer, waarvan het plafond en de wanden zullen bestaan uit Indisch houtsnijwerk, terwijl de vloer zal worden ingelegd met Indische houtsoorten. Het geheel wordt thans onder de leiding van den ingenieur Van den Broek d'Obrenan te Batavia bewerkt en door H. M. is reeds een der zalen van het Paleis in het Noordeinde voor het beoogde doel aangewezen, waarbij, zooals in onzen vorigen jaargang II op bl. 1244 is vermeld de ingenieur L. J. C. van Es de leiding heeft.

Hoewel de Regenten met groote ingenomenheid tot verwezenlijking van dit denkbeeld hadden medegewerkt, wenschten zij ook nog zelve en persoonlijk uiting te geven aan hunne gevoelens van liefde en verknochtheid aan hun vorstelijke gebiedster en daar dit niet kon geschieden door een tweede huldeblijk naast het eerste te stellen, werd na overleg besloten dit te doen in den vorm van een gelukwensch, Hare Majesteit op Haren 24sten jaardag aan te bieden. Op hun verzoek belastte de heer Van Kappen, assistent-resident van Garoet zich met het verzamelen der portretten, enz. en de gepensionneerde hooofdinspecteur Van Lawick zich met de aanbieding, terwijl H. M. het adres welwillend aanvaardde en door tusschenkomst van den G. G. haar welgemeenden dank aan de Regenten deed betuigen.

* * *

Ethnographische aanwinsten in Nederland. In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 6 Maart j.l. bericht Dr. J. D. E. Schmeltz hoe de overste Van Daalen onlangs een omvangrijke schenking aan 's Rijks Ethnographisch Museum deed toekomen, bevattende 4 à 500 voorwerpen, uit de Gajo- en Alaslanden afkomstig, waaronder verscheidene die van al hetgeen, wat het Museum uit andere streken van Sumatra bezit, door hun vorm, enz. afwijken. Men verkrijgt den indruk dat de zilver- en goudsmeedkunst, de weef- en vlechtkunst in die streek een hoogen trap van ontwikkeling moet hebben bereikt. Wie zich over die zilversmeedkunst der Atjehers op de hoogte wil stellen, wordt verwezen naar een opstel van den civiel gezaghebber te Padang Tidji, T. J. Veltman in het *Tijdschr. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel XLVII (1904) bl. 341 met 10 photo-lith. platen. Tevens wordt over het land in het algemeen naast het standaardwerk van Dr. Snouck Hurgronje, verwezen naar een artikel van dr. B. Hagen over „die Gajoländer auf Sumatra", in *Globus*, Band LXXXVI (1904) bl. 84.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Maart wordt melding gemaakt van de goede gedachte van den heer F. Fokkens, oud-resident van Timor, om aan het Museum voor Land- en Volkenkunde te Rotterdam de zorg over te laten van de verzameling Ethnographica, door hem in den loop der jaren bijeen

gebracht, welke ruim 80 voorwerpen nu in dit museum zijn tentoongesteld. Vooral doeken van Soemba met zeer sprekende figuren worden als belangrijk gekenschetst, evenals die van Flores en weefsels uit den Timor-archipel, waarop zich Dajaksche motieven vertoonen. Ook het vlechtwerk is belangrijk, zoowel van Endeh, als van Amarasi op Timor en mooie gevlochten hoeden van Rotti.

Voorts wordt in de dagbladen een bericht uit de *Soerab. Courant* overgenomen omtrent een eigenaardig geschenk door Z. Exc. den luit. gen. J. B. Van Heutsz bij zijn komst in Nederland aan H. M. de Koningin aangeboden. Het is een mooie, met behulp der Atjehsche hoofden bijeengebrachte verzameling, van gouden sieraden en geweven goederen, sarongs met gouddraad en platina, waarin alles wat Atjeh voortbrengt vereenigd is.

„Tijdens de audientie, die H. M. de Koningin hem verleende, heeft de generaal," zoo leest men, „Haar dit geschenk aangeboden Aan intrinsieke waarde moet het ongeveer een kwart ton bedragen. Met groote dankbaarheid heeft de Koningin het geschenk aanvaard en Zij en de Prins-gemaal hebben van den heer Van Heutsz tot in de kleinste bijzonderheden uitlegging gevraagd.

„Dat de bodem van Sumatra's Westkust zeer rijk is aan edel metaal, heeft de ingenieur van het mijnwezen, die ingevolge een opdracht den bodem moest onderzoeken, ook in zijn rapport verklaard.

„Overal zijn door hem plaatsen aangewezen, waar goud in alluvialen vorm voorkomt. Z. Exc. Van Heutsz heeft dan ook het voornemen om de exploitatie van goudvelden in Atjeh door het gouvernement in eigen beheer te doen uitvoeren.

De verwachting van de opbrengst dezer terreinen moet zoo groot zijn, dat zij met Redjang Lebong en Ketahoen zullen kunnen wedijveren."

* * *

Een karakterschets van den heer H. van Kol neemt een 20 tal bladzijden in beslag van de *Hollandsche Revue* van 25 Febr. jl. en is behalve met portretten, ook versierd met reproducties van spotprenten, enz. Het artikel schetst hoe de negentienjarige student in Delft reeds in 1871 voornemens was om naar Parijs ten strijde te trekken, waar juist het proletariaat zijn ketenen verbroken had, en hoe alleen de tijding, dat de Commune reeds onderdrukt was, hem tot terugkeer noopte. Geboren te Eindhoven en aanvankelijk op school te Turnhout in België, waar het onderwijs in het Fransch gegeven werd, wordt hierdoor het gemak verklaard, waarmede hij zich van die taal bedient, hetgeen hem zoo te pas zou komen bij zijn latere aanrakingen met het internationaal socialisme. Voorts blijkt dat Van Kol ofschoon kind van katholieke ouders en zelf katholiek gedoopt en opgevoed, zijn kennis heeft opgedaan aan onze instellingen van openbaar onderwijs. Die godsdienst heeft weinig bijgedragen tot de vorming van zijn karakter en zijn levensopvatting, een belijdend katholiek was hij nimmer en van hem kan dan ook niet gezegd worden dat hij een „afvallig zoon der kerk" was. Als bewijs hoe weinig zijne katholieke origine zich naar buiten heeft doen gelden, kan dienen dat nog onlangs bij het vestigen in zijn nieuwe woonplaats een predikant der Ned. Herv. Kerk kwam informeeren of hij ook tot dat kerkgenootschap behoorde. Niet de godsdienst maar wel de leer van het socialisme, waartoe hij kwam door de geschriften van Lasalle, maakten een diepen indruk op hem en toen hij aan de P. S in Delft in 1870 meer tijd en gelegenheid vond

zich aan dien gedachten-wereld te geven, stelde hij zich in verbinding met de leiders der „Internationale" en wist hij een achttal studenten tot toetreding aan deze over te halen. Tengevolge van een zijdelingschen wenk, overgebracht door den zoon van den toenmaligen Minister van Justitie, werden deze echter van hun voornemen afgebracht, maar Van Kol had den moed lid van de Internationale te blijven. Dit wordt verondersteld de reden te zijn dat men, bij het aanwijzen van jongelui, die een tegemoetkoming zouden krijgen als zij zich voor den Indischen waterstaatsdienst verbonden, Van Kol niet in aanmerking bracht. Intusschen werd hij na zijn diploma behaald te hebben, toch als zoodanig benoemd en vertrok hij op 24-jarigen leeftijd met een hoofd vol socialistische studiën en een hart vol idealen naar de binnenlanden van Java. Daar hield hij de socialistische lectuur en connecties bij en was hij altijd bereid zijn denkbeelden tegenover iedereen te verdedigen, hetgeen o. a. aanleiding gaf tot een debat met den zendeling Esser in de sociëteit te Djember over: „Christendom en socialisme", dat aanleiding gaf tot het schrijven van eene brochure onder dien titel, waarin hij getuigde dat het aan het Christendom niet aan macht had ontbroken en dat de Christenkerk evenwel zoo weinig gedaan heeft voor de oplossing der sociale quaestie.

Dit geschrift was niet geheel naar den zin van zijn partijgenooten, die het niet zuiver Marxistisch genoeg vonden, doch schijnt toch veel gelezen te zijn, want in 1888 beleefde het een tweeden druk. Door kennismaking met Roorda van Eysinga, den dichter van den bekenden „Vloekzang", kwam hij schriftelijk in kennis met Domela Nieuwenhuis, waarmede hij geruimen tijd vriendschappelijk verkeerde tot later verschil van gevoelen hen voor goed scheidde.

Van Kol bleef in en van uit Indië als gouvernementsambtenaar propaganda maken voor het socialisme en niettegenstaande dit feit en zijn omgang met Roorda van Eysinga, die naderhand als staatsgevaarlijk uit Indië werd gebannen en met Domela Nieuwenhuis, die in patria ook alles behalve in een goed blaadje stond, heeft men er hem, zooals de *Holl. Revue* opmerkt, van hoogerhand in onze koloniën nooit over lastig gevallen: — een houding die sterk afstak bij hetgeen later in onze Eerste Kamer te zijnen opzichte voorviel. Alvorens de tweede periode van zijn leven te behandelen, ingaande met het in 1884 verkregen tweejarig verlof, wordt zijn huwelijk herdacht met „Nellie" en de invloed, die dit op zijn gedachtenleven had. Bij dat verlof vestigde hij zich metterwoon te Ostende en vond toen in België een dankbaar arbeidsveld, waar hij met de Belgische socialisten er dagelijks op uittrok om propaganda te maken. In ons land trad hij herhaaldelijk als spreker op, tot de werkstaking in de Borinage hem weer naar België trok, waar hij veel bijdroeg tot een verzoening tusschen de Waalsche en Vlaamsche elementen. Later te Genève maakte hij kennis met Kropotkine en Guesde, alsook met Vera Zassoulitsch, wier tragische geschiedenis hem zeker niet zachter heeft gestemd. Terwijl hij dan behulpzaam was in het binnensmokkelen van een in Duitschland verboden socialistisch blad, maakte hij er kennis met J. Ph. Becker een oud-strijder uit '30, die een groote rol had gespeeld in de Badensche revolutie en die hij naar Londen geleidde om er Engels te ontmoeten, waar hij ook Kautsky, Bernstein en anderen aantrof. Na zijn terugkeer in Indië schreef hij zijn tweede brochure, waarin de socialistische maatschappij zooals hij die zich destijds voorstelde werd beschreven, onder den titel „Kapitalisme en

socialisme", en die tevens de oorzaak werd van de breuk met Domela Nieuwenhuis. In 1892 ging Van Kol voor de tweede maal met verlof naar Europa en zoodra hij in Sept. te Marseille voet aan wal zette, werd daar juist het congres der Fransche partij gehouden, waaraan hij deelnam. Hij maakte kennis met Liebknecht, begaf zich naar Genève, Gent, Berlijn, Maastricht en elders, waar hij telkens sprak, terwijl hij in ons land alleen in den winter 1892—93 in niet minder dan een 100-tal vergaderingen optrad. Uit België, waar hij woonde, verbannen, voor den Nederlandschen rechter gedaagd en optredend als een der organiseerders van een voorgenomen hongeroptocht naar den Haag, die echter niet tot uitvoering kwam, trok Van Kol de aandacht in de Eerste Kamer en werd de Minister Van Dedem bij de behandeling van de Indische begrooting omtrent hem geinterpelleerd. Hoewel deze niet bereid werd bevonden zich, zoolang Van Kol als ambtenaar zijn plicht deed, met zijn optreden te bemoeien, schijnt de keuringscommissie toch een wenk te hebben gekregen, althans hij werd niet weder goedgekeurd en op 1 Sept. 1895 gepensionneerd.

Wij moeten ons er toe bepalen te vermelden dat het artikel vervolgens nog bespreekt zijn ingenieurs-loopbaan, zijn ontwerp programma voor de Nederlandsche koloniale politiek, de opdracht hem door het Fransche gouvernement verstrekt omtrent een advies over eene bestuurs organisatie in Algiers en zijn optreden als Kamerlid. Hierbij wordt vermeld hoe hij aanvankelijk geen lust in die betrekking had, doch door zijn partij er toe werdt genoopt, wilde hij niet buiten hun verband worden gesloten.

De schrijver van het artikel wijst er op hoe de toenemende meerderheid van stemmen, die Van Kol verwierf, eene wijziging der stemming te zijnen gunste aanduidt en dat de opinie te zijnen opzichte zeer is veranderd, nadat men hem een viertal jaren in de Kamer aan het werk heeft gezien, waar het bleek, dat hij het dikwijls bij het rechte einde had. Als men gaat begrijpen, dat, waar hij veelal te doen heeft met menschen, die zich doof en zwak van gezicht houden, hij wel eens sterke geluiden en kleuren gebruiken moet: — dan ook gaat men het goede in hem apprecieeren. En dat is in de eerste plaats zijn kracht en zijn eerlijkheid. Na een bezoek beschreven te hebben aan het kleine huisje te Aywaille in de Ardennen, waar hij een tijd lang woonde en Van Heutsz en Van Kol bij de Indische reis in 1902 als twee rasmenschen tegenover elkaar gesteld te hebben, wordt nog gewezen op Van Kol's eenvoudige, sobere levenswijze, zijn hang naar het avontuurlijke en totale afwezigheid bij hem van persoonlijke vrees. Ten slotte wordt een overzicht gegeven van wat hij geschreven heeft en hoe hij in een later vlugschrift eene bekentenis van gewijzigde meeningen aflegt. Ten slotte wordt in het licht gesteld hoe in zijn geestesleven blijkbaar een dualisme heerscht en een positivistische met een idealistische natuur schijnt te strijden. De eerste vond bevrediging in den ingenieurs-loopbaan en de studie der exacte wetenschappen, de andere zocht en vond die in een humanitair, altruïstisch gevoel voor al wat zwak en klein is en maakte van hem den socialist, die echter geen bolwerk opwerpt tusschen hem en de kringen van andersdenkenden, zoodat men van hem zeggen mag dat hij geen sectarist is, maar een humanist in „de beweging".

* * *

Het Leger des Heils op Java. In de *Nieuwe Courant* van 4 Maart j.l. worden eenige uitvoerige mededeelingen gedaan over den arbeid van het Leger des Heils op Java, nu een achttal officieren gereed stonden derwaarts te vertrekken om hunne aldaar gevestigde kameraden in den arbeid bij te staan. Ongeveer tien jaar geleden kwamen de eerste officieren op Java aan, onder wie ook de heer A. van Emmerik, gep. Oost-Indisch ambtenaar, dus eenigszins van Indische toestanden op de hoogte, hier in Nederland en in Engeland met het streven van het leger bekend werd, zich daarbij aansloot en naar men zegt generaal Booth, die in het begin van een „veldtocht" naar Java niets wilde weten, eindelijk er toe bewoog, hem en zijn collega daarheen te zenden. Aanvankelijk werden zij wel beleefd ontvangen, doch had men weinig idee van hetgeen zij op Java moesten uitrichten en vond het jammer dat aan zulk een onvruchtbaren bodem zooveel goede krachten en zooveel geld uit de legerkas zouden worden verspild. Daarbij werd echter niet gerekend op de offervaardigheid der officieren, die zich tevreden stelden met het geld, waarvan een inlander maandelijks kan leven en hun overige inkomsten aan het goede doel besteedden zoodat de veldtocht niets aan de kas kostte. De beide pioniers vestigden zich het eerst te Sapoeran, aan den zijweg van Poerworedjo naar het Diëngplateau. Wat hen bewogen heeft deze plaats als punt van uitgang te kiezen is aan de *N. Ct.* niet bekend, vermoedelijk hebben de gelegenheid om goed het Javaansch te leeren, het heerlijke klimaat en het gerucht dat de bevolking aldaar zeer armoedig was, den doorslag gegeven. Vandaar verspreidde zich het Heilsleger langzamerhand over verschillende plaatsen van Midden-Java, zoodat generaal Booth het noodig vond de leiding aan een gezaghebbend officier, den majoor Glover, een Engelschman toe te vertrouwen, die daartoe van Australië naar Semarang als hoofdkwartier werd overgeplaatst. Over het algemeen waren de officieren tevreden over de resultaten en vonden vooral onder de Chineezen — ook Chineesche vrouwen — ijverige discipelen en zelfs mede-officieren. Het minste succes had men bij de Indo-Europeanen (vergelijk *De Ind. Gids* 1904, I bl. 897). Bij den nood, die een paar jaar geledeu in het Semarangsche heerschte, heeft het Heilsleger veel goed gedaan door het stichten van toevluchten en door daarin zoo min mogelijk geheel kosteloos te geven, hebben zij het gevoel levendig gehouden dat hun patiënten wat zij kregen moesten verdienen. Te Batavia, Pati, Rembang en andere plaatsen zijn nederzettingen en een van de merkwaardigste vruchten van het werk is de Wittekruis-kolonie door Van Emmerik gesticht langs den weg van Ambarawa naar Oenarang. Aanvankelijk bewoonde deze een armoedig huis op Ambarawa, bestemd voor herstellingsoord van zieke officieren, doch toen zich in den omtrek verschijnselen van gebrek onder de bevolking vertoonden, begon hij een toevlucht te openen, die met behulp van giften van Europeanen werd uitgebreid en tot de bedoelde kolonie bij de dessa Warak ontwikkeld, waarop vroeger (jaarg. 1902 II, bl. 1421) reeds de aandacht is gevestigd. Men moet het onwrikbaar geloof vanr een officier van het Heilsleger bezitten en een enthousiast en optimist zijn als de heer Van Emmerik, zegt de *N. Ct.* om het te durven wagen met een kapitaal van een paar duizend gulden — nog niet eens misschien — en hoegenaamd geen vaste inkomsten een kolonie te stichten, waar men hoopt een-, twee- of driehonderd personen te kunnen opnemen, verzorgen en aan

arbeid te helpen en te wennen. Doch daarbij was zijn echtgenoote ook onmisbaar, die geboren Engelsche, doch in Javaansche kleeding om toch vooral elk verschil in ras of stand tusschen haar en de verpleegden weg te nemen, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat zich wijdt aan dit werk der dienende liefde. Om het beheer der kolonie te kunnen blijven voeren en niet aan overplaatsing onderhevig te zijn, moest Van Emmerik ontslag nemen als officier het van Heilsleger en de *N. Ct.* hoopt dat ondanks de voortdurende geldelijke moeilijkheden, waarin de kolonie verkeert, zij in stand zal kunnen blijven, doch al zou dit niet het geval zijn, dan heeft men toch eerbied voor zijn pogen en dat van zijn helpers.

* * *

Conservatief of Koloniaal-Historisch. Het *Koloniaal Weekblad* van 9 Maart j.l. maakt er ons opmerkzaam op, dat wij verzuimd hebben te vermelden dat het naar aanleiding van een polemiek met de *Nieuwe Courant*, waarvan een gedeelte werd opgenomen in de Maart-afl. bl. 432/433, later in het nummer van 26 Jan. d.a.v. de qualificatie „conservatief" als een „slip of the pen" heeft teruggenomen. Het blad treedt nog in eenige beschouwingen over den arbeid om den Javaan rijp te maken voor gezonde begrippen en gelooft dat daarop in de verste verte geen kijk zou zijn, wanneer daaraan gewerkt moest worden naar een program dat begrippen als die van de *N.Ct.* van langzamen vooruitgang tot grondslag heeft. Die richting wil het blad nu aanduiden met den naam „Koloniaal Historisch".

* * *

Het telephoonwezen in Indië. In een ingezonden stuk in het *Vaderland* van 7 Maart j.l. beklaagt „Technicus" er zich over dat waar het voornemen bestaat het telephoonwezen in Indië geleidelijk in handen van het gouvernement te brengen, de regeering eene, nog door de volksvertegenwoordiging te bekrachtigen, overeenkomst met de Ned.-Ind. Telephoon Maatschappij, de tegenwoordige concessionaris te Batavia, Semarang en Soerabaja, zou hebben aangegaan om de netten dier maatschappij voor *f* 500.000 over te nemen. Die maatschappij heeft in hare drie netten circa 2500 abonné's aangesloten naar het enkele draadsysteem met ijzeren draden. Alleen in de benedenstad Batavia zijn een paar honderd verbindingen met dubbele koperdraden. Verder zijn op de drie plaatsen, ter verbinding van de centraalkantoren der boven- en benedenwijken met elkaar, ondergrondsche kabels gelegd met dubbele draden, kabels van 28 paren tot een gezamenlijke lengte van 20 à 25 K. M. Die combinaties acht hij aan vele bezwaren verbonden en hij had verwacht van staatswege netten te zullen krijgen volgens het nieuwste systeem, doch ergert zich over het voor grof geld aankoopen van de op kleine uitzonderingen na waardelooze netten der maatschappij, wier systeem van een twintigtal jaren her dagteekent. Erkend wordt dat de schatting door een commissie is geschied en dat zulks naar de marktwaarde der artikelen kan hebben plaats gehad, maar waardevolle materialen maken nog geen waardevol systeem en de schrijver beklaagt zich dat alles buiten het publiek om wordt behandeld. Naar wij meenen is door bedoelde daad volstrekt nog niet bewezen, dat men van het oude voornemen is afgegaan om bij de

staatsexploitatie alles volgens de beste en nieuwste vindingen in te richten; dat de maatschappij, wier bedrijf gestaakt wordt, op onbekrompen wijze schadeloos wordt gesteld voor hare over te geven bezittingen behoeft daartegen geen hinderpaal te zijn.

* * *

Boni. In de *Nieuwe Courant* van 7 Maart j.l. wordt opgekomen tegen de beschouwing van een Indisch blad over de houding der Regeering ten opzichte van Boni, die van getalm wordt beschuldigd. Het stellen van een ultimatum wordt eene comedie-vertooning genoemd en gevraagd of de Nederlandsche leeuw niet een beetje aftandsch wordt, nu het heele Boni niet meer dan circa 75000 zielen telt en de vazalstraat Lamoeroe omstreeks 17.000 . . . . . Dit hindert de *N. Ct.* Ten eerste „staat" het niet minachtend op het aantal te verwachten tegenstanders neer te zien en ten tweede is het onredelijk en in strijd met de ondervinding door de geschiedenis geleerd, om den te verwachten tegenstand, de grootte der te overwinnen moeilijkheden af te meten naar de talrijkheid der bevolking van het te beoorlogen land. Ook het blad veroordeelt getalm en omslag, doch dit is onder den tegenwoordigen landvoogd niet te duchten en het wil slechts waarschuwen tegen roekelooze redeneeringen als van het Indische blad. Ook de Atjehers waren niet zoo heel talrijk. En toch . . . . .

* * *

Banka. In een drietal artikelen bespreekt de *Nieuwe Courant* van 9, 10 en 11 Maart jl. de toestanden bij de exploitatie van de tin-mijnen en wijst er op hoe zeer krasse misstanden aldaar zijn besproken in den vorm van een „open brief" gericht tot den Gouverneur Generaal, opgenomen in het *Batav. Nieuwsblad* (in de nos. van 13—20 Dec. 1904 en onderteekend door den redacteur, de heer F. H. K. Zaalberg). Al zijn de klachten in deze artikelen geuit, naar het der *N. Ct.* voorkomt, niet vrij van overdrijving, zij mogen voor een deel toch niet ter zijde worden geschoven, want ook op andere wijze kan, zooals het blad zegt, het bestaan van ernstige ontevredenheid worden aangetoond. Daarop wijst de herhaaldelijk voorkomende weigering van reeds aangeworven en te Muntok aangebrachte koelies om het contract met de mijnkongsies te teekenen en het jaarlijks toenemend te kort aan koelies. Er zijn er circa 15.000 noodig. Op 1 April 1900 waren er 14.597, sedert is dat aantal geleidelijk afgenomen tot 11.652 op 1 April 1904. In stede van vermeerdering, zooals met het oog op de hooge tinprijzen gewenscht zou zijn, in vijf jaar eene vermindering met bijna 3000 man. Het wordt betreurd dat, waar reeds op 1 Nov. 1899 de Minister Cremer in de Tweede Kamer erkende dat aan het kongsiewezen allerlei gebreken aankleven, en dat, waar de Regeering sedert 1900 tot driemaal toe een onderzoek gelastte, zij ondanks herhaalden aandrang niet tot de publicatie van de resultaten daarvan heeft willen overgaan. Dergelijke geheimzinnigheid geeft volgens het blad maar voedsel aan allerlei fabelen over verborgen gruwelen en kan nooit goed stichten. Het meent voorts te weten dat o. a. het rapport Hoetink niets bevat, hetgeen die geheimzinnigheid wettigt en slechts wijst op zekere misstanden en misbruiken, waarbij de rechtvaardigheid gebied aan te teekenen dat Minister Idenburg in de Kamer te kennen

heeft gegeven, dat hij met de Indische Regeering in gedachtenwisseling is omtrent de mogelijkheid „enkele zaken, die op Billiton gebruikelijk zijn, ook op Banka toe te passen."

In het tweede artikel wordt er op gewezen hoe verbazend ingewikkeld de bepalingen op de exploitatie der tinmijnen zijn en dat zulks wellicht verband houdt met het Chineesche karakter dier exploitatie. In hoeverre deze, historisch ontwikkeld met het mijnwezen op Banka, als onoverkomelijke bezwaren moeten worden beschouwd kan het blad niet beoordeelen, doch zij geven voor geslepen lieden als Chineezen een zeer te waardeeren gelegenheid tot ontduiken, draaien en knoeien.

In herinnering wordt gebracht dat Banka vroeger aan de sultans van Palembang behoorde, wier ambtenaren de mijnen, waarover zij toezicht hadden, in exploitatie gaven aan Chineesche kongsi's met levering van het tin tegen vasten prijs. Dit stelsel is onder de compagnie en later gehandhaafd, doch met toenemende staatsbemoeienis. Beschreven wordt hoe de kongsi na overleg een terrein aangewezen krijgt met de levering van het tin tegen *f* 13.50, hoogstens *f* 21. per pikol. Het hoofd der mijn, die in één jaar uitgewerkt kan zijn, de door de deelhebbers gekozen z.g. kongsi-parit, is de schakel tusschen den administrateur en de arbeiders. Hij heeft een schrijver die drie rekeningen aanhoudt, nl. met den administrateur, met de leveranciers en met de leden. Veelal matigen de kongsi's zich een eigen berechting aan en het schijnt nog al eens voor te komen dat Chineezen, die wat in de mijn misdreven hebben, worden doodgeknuppeld. Het geheim wordt echter doorgaans goed bewaard. Oorspronkelijk zuivere coöperatie, is het aantal deelhebbers thans niet meer dan 7 à 8 pCt. van het aantal mijnwerkers en zijn deze overigens jaarlooners. De voorschotten, die de Regeering doet wegens wervingskosten en andere in natura of in geld, worden tegen Chineesch nieuwjaar met de te ontvangen tinprijzen verrekend. Alsdan wordt winst of verlies der kongsi onder de deelhebbers verdeeld en de koelies ontvangen hun loon, waarbij *f* 10 als minimum door den Staat is gegarandeerd.

Omstreeks 1890 werd met vele vroeger in toepassing gebrachte beginselen gebroken en sedert zijn tal van verbeteringen ingevoerd, als in 1891 een reglement op de tinwinning, een meer methodische werkwijze, een behoorlijke afbakening van de bevoegdheid van administratief en technisch personeel. De techniek onderging groote verbeteringen en de productie steeg enorm, van gemiddeld 79.379 pikol per jaar in 1882—1891 tot 147.181 pikol in het volgende tienjarig tijdvak. Ook de uitkomsten der ontginning werden voor de Chineesche expoitanten gunstiger, nl. van *f* 195. 84[5] en *f* 227.01 in 1891/92 tot *f* 266.76 en *f* 304.80 in 1898/99 (volgens een berekening van tweeërlei maatstaf, waarop hier niet verder wordt ingegaan). Als men nu nagaat dat op Billiton volstrekt niet meer, eer minder, wordt verdiend, dan is het de vraag, waarom staat Banka in een kwaden reuk? De gezondheidstoestand is niet gunstig, maar het ziektecijfer op Billiton is niet veel geringer. De critici der Banka'sche toestanden beweren dat de koelies nominaal wel vrij wat verdienen, maar dat hun dit niet in handen komt. Voor de grieven over slechte huisvesting en slechte voeding schijnt niet veel grond te bestaan. De Minister deelde mede dat Dr. Winkler rapporteerde dat de voeding niet te wenschen overlaat en wat de huisvesting betreft, rekening gehouden met de

eischen van zulke lieden, moet die ook goed zijn. Aan de grief van onvoldoende verzorging bij ziekte is de Regeering onlangs nog tegemoet gekomen door de aanstelling van twee civiele geneesheeren op Banka.

Van ernstiger aard acht het blad de grief dat de koelies voor hun zware werk niet genoeg verdienen en hun de vruchten van den arbeid door hebzuchtige kongsi's afhandig worden gemaakt. Korting voor wervingskosten, voor de aangeschafte dagelijksche benoodigdheden, die bij de kongsi tegen hoogen (schoon in den laatsten tijd getarifeerden) prijs zijn te bekomen, geven daartoe aanleiding, vooral voor den nieuweling, niet aan crediet gewoon. Daarenboven als hij contant geld noodig heeft, koopt hij waren op crediet en doet die tegen veel lager prijzen contant weer aan de kongsi over. Voorts wordt de gelegenheid tot schuiven en dobbelen door de Chineesche hoofden, tevens pachters, aangemoedigd.

Door een en ander worden de koelies soms een soort van pandelingen en op ergerlijke wijze te kort gedaan. Ziet de Chinees, die zeer geldzuchtig is, dat zijn harde arbeid hem aldus tot weinig nut is, dan wordt hij onhandelbaar en vormt hij geheime genootschappen die op roof gericht zijn. Dit ziet men op Banka, de geest onder de mijnwerkers is er bepaald slecht en het beruchte Drie-Vingeren-Verbond steekt er telkens den kop op. Herhaaldelijk worden koelies die wat overgespaard hebben, op weg van de mijn naar Muntok naar men zegt door leden daarvan geplunderd en vermoord en dit schrikt de koelies in Singapore en China af. Daar de tinwinning over het algemeen niet zeer winstgevend is, zoomin voor de kongsi's als voor de koelies, komen de eerste in de verleiding geld te maken door uitbuiten van de laatsten, door hen te zware dagtaken te geven, te laten werken op feestdagen, enz. en de contrôle op de behandeling der koelies is moeielijk en niet scherp genoeg. Op Banka is daardoor voor de Regeering nog heel wat te doen. Hoe de zaak te regelen zullen de mannen der praktijk in Indië moeten uitmaken. Van de Billiton-maatschappij zoowel als van die van Singkep kan veel goeds worden afgezien, zooals het noempangstelsel, waarbij de arbeiders zelf belang hebben bij de exploitatie en de wijze waarop die maatschappijen voorkomen dat de koelies door neringdoende kongsi's worden geëxploiteerd. Zonder behoefte te gevoelen de krasse uitdrukkingen te bezigen, bij het bespreken van koelie-quaesties gebruikelijk, komt het blad tot de conclusie dat het lot van de koelies op Banka te wenschen overlaat en het is in allen gevalle een schande voor de Nederlandsche vlag dat de dienst van onze Indische regeering in de havensteden van het Verre Oosten in zulk een slechten roep staat. Terwille van die vlag en de bedreigde belangen der schatkist is spoedige en afdoende verbetering gewenscht.

In een naschrift in de *N. Ct.* van 15 Maart wordt vermeld hoe men het blad wees op het afschepen van nieuwelingen met *f* 3 's maands en hoe het Gouvernement thans *f* 70 zuivere winst per pikol maakt zoodat er plaats is voor eene ruimere opvatting.

* * *

Vergiftiging door kratokboonen. Volgens de dagbladen werden per stoomschip Besoeki onlangs aangevoerd 5 partijen kratokboonen te zamen 3195 zakken, afkomstig van Engelsch-Indië en Java, welke bestemd schijnen voor veevoeder

(vergelijk *De Ind. Gids* 1903 I bl. 603). Een bootwerker, die van deze boonen een partijtje ten geschenke kreeg, is er met zijn gezin en met eenige buren na het eten er van doodziek geworden, met het gevolg dat hij en drie kinderen zijn overleden, terwijl een vrouw met drie andere kinderen, thans buiten levensgevaar zijn. Aan de *Nieuwe Rott. Courant* van 15 Maart wordt geschreven dat de kratokboonen afkomstig zijn van de *Phaseolus lunatus* L., een boonsoort, die volgens Dr. Greshoff herhaaldelijk als giftig aangewezen is en die een cyaanwaterstof-leverend bestanddeel moet bevatten. Op Java wordt van deze plant vergift bereid door de vruchten te roosteren en fijn te stampen; verder worden wortel-praeparaten van de tjermé, de srikaja en de menoewo met het praeparaat van de kratok-vruchten vermengd tot een vergift voor menschen en dieren. De jonge halvemaanvormige peulen schijnen geen vergiftige eigenschappen te bezitten; althans men eet ze als groente, o.a. in de Soenda-landen, waar het gewas als katjang-roewaj bekend is.

* * *

Het kolenvervoer op Sumatra's Westkust. In het *Alg. Handelsblad* van 9 Maart jl. wordt de aandacht gevestigd op een door het blad aangetroffen mededeeling dat de zelfkosten van het vervoer van goederen op den spoorweg Semarang-Vorstenlanden per 100 ton-kilometer ƒ 1.95 bedroegen en deze opgaaf in verband gebracht met den Sumatra-spoorweg, waar dit cijfer, volgens het blad zeker wel niet lager zal zijn en die zelfkosten dus op ongeveer 2 cents per ton-kilometer zijn te stellen en daar dit bedrag voor het vervoer van de Ombilinkolen aan den staatsspoorweg wordt betaald, zou deze laatste feitelijk niets aan dat vervoer verdienen en dus de balans der kolen-exploitatie geflatteerd worden ten koste van den spoorweg. Billijk wordt het geacht dat daarvoor 4 in plaats van 2 cents wordt gerekend, dan zoude de uitkomst van het spoorwegbedrijf in 1903 een winst van 4.76 pCt. hebben opgeleverd in plaats van 2.21 pCt., zooals in het officieel verslag werd opgegeven, maar de kolen-exploitatie zou dan drie ton *verlies* hebben gegeven.

Van bevoegde zijde maakt men er ons opmerkzaam op, dat bij het aandringen op eene andere boekhouding in deze, uit het oog wordt verloren dat kolenontginning en spoorweg commercieel beschouwd één en onverdeelbaar zijn, want zonder spoorweg is de ontginning niet mogelijk, maar zonder ontginning zou een belangrijk stuk van den spoorweg — het gedeelte Padang Pandjang-Solok-Sawah Loento — in het geheel geen reden van bestaan hebben. De Regeering heeft dan ook terecht bepaald dat de berekening van winst of verlies steeds moet plaats hebben over het totale bedrag, dat in beide ondernemingen is vastgelegd en in het „Verslag der exploitatie van den Sumatra-Staatsspoorweg en van de Ombilin-mijnen" wordt dit trouw gedaan. Alleen het feit dat de ontginning in een ander hoofdstuk der Indische begrooting behandeld wordt als de spoorweg, heeft het noodzakelijk gemaakt om voor over en weer bewezen diensten regularisatieprijzen vast te stellen.

Er wordt vermoed dat men de prijzen zoo heeft willen bepalen dat zij ongeveer de kosten dekten: Uit onderstaand staatje blijkt dat van 1897 tot 1900 bijv. het overschot op de exploitatie vrij geregeld toenam met het toenemend kolenvervoer.

Jaar.	Ontvangsten van partic.-vervoer.	Exploitatie-kosten.	Aantal tonnen vervoerde kolen	Overschot der exploitatie-rekening.	Betaald voor het kolen-vervoer.
1897	ƒ 755.209	ƒ 657.730	122.000	ƒ 477.803	ƒ 380.124
1898	„ 752.420	„ 652.605	127.000	„ 493.584	„ 393.845
1899	„ 776.263	„ 673.201	158.000	„ 596.377	„ 493.315
1900	„ 821.045	„ 711.370	171.000	„ 639.096	„ 529.421
1901	„ 847.637	„ 822.727	169.000	„ 546.845	„ 521.939
1902	„ 857.144	„ 794.121	155.000	„ 529.732	„ 466.709
1903	„ 849.636	„ 916.087	174.000	„ 466.576	„ 533.027

Een directe berekening der zelfkosten schijnt een onbegonnen werk wegens het verschil der omstandigheden, waaronder reizigers en goederen vervoerd worden en men is steeds genoodzaakt willekeurige onderstellingen daaraan ten grondslag te leggen. Stapt men daar overheen, dan krijgt men toch een cijfer, waarmede practisch niets aan te vangen is. Veronderstel dat men bijv. uit de resultaten van een vorig jaar een cijfer als die genoemde 2 cents per ton-kilom. afleidt, dan wil dit volstrekt niet zeggen dat *nieuw* vervoer niet veel goedkooper is te bewerkstelligen. De algemeene kosten van onderhoud van weg en werken blijven toch gelijk en die van tractie stijgen lang niet evenredig. De te betalen vergoeding wordt ook steeds in verband gebracht met den aard der te vervoeren goederen, men zie slechts het verschil in de tarieven op Java voor verschillende artikelen. Wat ten slotte de verrekening tusschen de beide ondernemingen betreft, moet nog in aanmerking genomen worden de verstrekkingsprijs der kolen aan de spoorweg-exploitatie die zeker zeer in het voordeel van deze is geweest.

* * *

De Javaansche taal in het Indische leger. In het *Alg. Handelsblad* van 13 Maart j.l. wordt met ingenomenheid het bericht besproken, dat de chef van het wapen der infanterie in Indië deze, zooals de *Java-Bode* onlangs meldde, voor al zijne officieren verplicht heeft gesteld. Reeds in 1889 had het blad er op gewezen dat die studie niet langer verwaarloosd mocht worden en in 1890 had een medewerker gezegd dat het behelpen met kazerne-Maleisch hetzelfde zou zijn als het onderwijzen van Nederlandsche recruten door Engelsche officieren in de Fransche taal, nu 90 pCt. van de inlandsche recruten afkomstig zijn uit Java's binnenlanden, waar geen Maleisch gesproken wordt.

* * *

Overbevolking op Java? vraagt de Van Dag tot Dag schrijver in het *Alg. Handelsblad* van 14 Maart j.l naar aanleiding van een ontvangen brief, waarin gevraagd wordt of het aangenomen cijfer, dat Java's bevolking in 35 jaren verdubbelt, wel waar kan zijn, vooral als men er bij verneemt dat er voor de inlanders haast geen geneeskundige dienst bestaat en zij in den regel niet genoeg te eten zouden krijgen. Zouden de volkstellingen in den loop der XIXde eeuw wel eenig vertrouwen verdienen. Het is wel opmerkelijk dat Valentijn in 1724 (beschr. van het eil. Groot-Java, eerste boek, hoofdstuk IV aan het slot) spreekt van ruim 31 millioen zielen. Nu is dit cijfer wel niet meer dan eene schatting, doch volgens de verdubbeling in 35 jaar en thans 28 millioen aannemende, had men in Valentijn's tijd niet meer dan

875.000 menschen op Java kunnen hebben, en ware omgekeerd zijn cijfers juist dan waren er volgens dien regel nu al een paar duizend millioen. Het resultaat is dat de schrijver niet veel geloof hecht aan die Indische statistieken die niet op werkelijke telling berusten. De schrijver wil aannemen dat het verschil tusschen de verstrekte opgaven en de werkelijkheid gaandeweg kleiner wordt.... maar de groote toeneming der bevolking, verdubbeling in 35 jaar, schijnt hem eene fictie en alle redeneering daarop gegrond zonder waarde. Wanneer die sterke aanwas werkelijk bestond, zou dat m o e t e n blijken uit de hoogere opbrengsten van sommige belastingen, zooals landrente en bedrijfsbelasting. Dertig millioen menschen brengen meer voort, verrichten meer werk dan twintig."

Het *Hbl.* acht het niet gemakkelijk hierover een oordeel uit te spreken; dat de bevolking in de laatste 75 jaren gaandeweg is toegenomen wegens de doorgaande rust, die er heerschte gelooft het wel, doch vergeleken met Nederland waar die verdubbeling in 70 jaar plaats heeft, schijnt die op Java wel wat vreemd. Ook het groote opiumverbruik door Valentijn opgegeven wijst er op dat het land in zijn tijd allerminst ontvolkt was.

„Misschien zal men", zegt het blad, „een en ander overwegende, dan wel geneigd zijn de vrees voor overbevolking op Java wat te temperen".

* * *

Tuchtiging. Ten slotte moet de aandacht gevestigd worden op het artikel in het *Alg. Handelsblad* van 15 Maart j.l., getiteld „Tuchtiging", waarin wordt opgekomen tegen onze kantteekening in de Maartafl. van *De Indische Gids* blz. 454, naar aanleiding van den eisch door dat blad geuit om op Sumatra met meer kracht op te treden. Uit die opmerking blijkt, zegt het *Hbl.*, dat een dagblad, wil het goed begrepen worden, niet beter kan doen dan telkens herhalen, wat het reeds vroeger gezegd heeft. Dat de overvalling van een prauw en het dooden der opvarenden misschien niet geheel op het *debet* der Mentaweiers gesteld behoort te worden, was reeds gezegd en toevallig is destijds in de revue van *De Indische Gids* ook geen melding gemaakt van een artikel in het *Hbl.* van 18 Juni 1889, aan welks strekking het blad steeds getrouw is gebleven en waaruit blijkt, dat het toen reeds, naar aanleiding van eene „tuchtiging", die in 1887 in de Bataksche grenslandschappen had plaats gehad, het verkeerde en ondoeltreffende daarvan in het licht stelde. Het blad acht wel de tijd voorbij, dat wij, op de eilanden langs Sumatra's kust gezagvoerende, kunnen toelaten, dat daar voorvallen plaats hebben als het hier besprokene, maar het wil telkens herhalen, dat om verbetering te krijgen „tuchtiging" het middel *niet* is. Het moet er dan aan liggen, dat wij in het vorige artikel het door het *Hbl.* wraken van kleinmoedigheid en het geven van bewijzen van onmacht verkeerd hebben begrepen.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Handboek ten dienste van de Suikerrietcultuur en de Rietsuiker-fabricage op Java. — Eerste deel: Methoden van Onderzoek bij de Java Rietsuiker-industrie door H. A. P. M. Tervooren, Amsterdam J. H. de Bussy 1904.

De schrijver van dit werk is Assistent van het Proefstation voor Suikerriet in West-Java „Kagok" en de uitgave geschiedt door de vereenigde proefstations voor suikerriet in West- en Oost-Java. Mag men van een aldus in de wereld gekomen arbeid reeds verwachten dat zij iets goeds zal zijn, aangenaam was het ons dit ook van deskundige zijde bevestigd te zien door Dr. J. Romeny, leeraar in de scheikunde te 's Hage. Gaat men na hoe de stof behandeld is, dan blijkt dat dit eerste deel vervalt in vijf afdeelingen. De eerste geeft een overzicht van de verschillende analytische methoden en wel die ter bepaling van het suikergehalte, van de asch en van het water, alsmede van de reinheidscoëfficient. In de tweede afdeeling wordt het onderzoek behandeld van verschillende fabrieksproducten, riet, sap, ampas, filtervuil, hoofdsuiker en muscovado, stroop- en zaksuiker, enz. enz., terwijl de derde de onderzoekingsmethoden behelst van de bij de rietsuiker-industrie voorkomende stoffen, zooals kalksteen, kalk, meststoffen, water, gassen, brandstoffen, soda, kopersulphaat, menie, oliën, bezinksels, enz. Om het laboratorium op de fabriek geheel in te richten geeft de vierde afdeeling een lijst van reagentia en titreervloeistoffen, met hunne bereiding en kenmerken van zuiverheid en kan men in de vijfde alle toestellen, glaswerken en chemicaliën vinden, die verder noodig zijn, terwijl een alphabetische bladwijzer het opzoeken in dit practische werk nog vergemakkelijkt. Verschillende nette en duidelijke afbeeldingen versieren den tekst en wij twijfelen niet of als *hand*boek op de fabrieken zal het weldra een onmisbaar werk blijken. Eén vraag zij echter geoorloofd, had men het door toevoeging van een paar omschrijvingen en toelichtingen niet nog wat beter geschikt kunnen maken als *leer*boek voor aanstaande fabrieks- of tuinopzieners, voor jongelui met een driejarige burgerschool- of ambachtsschool-studie?

De aanhef van het eerste hoofdstuk luidt bijv.: „De suikersoorten, die in alle producten der rietsuikerfabricage voorkomen, zijn de saccharose en de z.g. reduceerende suiker, welke laatste in hoofdzaak bestaat uit een mengsel van glucose en fructose in wisselende verhouding. Raffinose komt in de suikerproducten van Java niet voor. De bepaling der saccharose kan op verschillende wijzen uitgevoerd worden": enz.

Nu meenen wij dat een jongmensch, die het boek voor eigen studie aan-

schaft, al dadelijk wat schrikken zal van al die „oses" en dat het zoeken naar die „raffinose" hem vooralsnog geen hoofdbreken heeft gekost. Zou het te onwetenschappelijk zijn als in een noot al dadelijk eene nauwkeurige bepaling van die suikersoorten werd gegeven, hunne eigenschappen en samenstelling, desnoods met vermelding van de meer ouderwetsche namen, waaraan men vroeger gewoon was?

Voorts bespreekt die eerste afdeeling: „Methoden ter bepaling der verschillende suikersoorten" en dan vragen wij, is die omschrijving niet wat vaag en is de bepaling van het g e h a l t e van verschillende suikersoorten der gegeven monsters niet de bedoeling?

Bij de beschrijving der polarisatie-methode gaat tot goed begrip daarvan eene korte verklaring van de polarisatie van het licht vooraf. Wanneer men niet elders iets over polarisatie gelezen heeft, zijn wij bevreesd dat een leek hierdoor niet veel wijzer zal worden; wilde men hier het leer- in plaats van het handboek op den voorgrond doen treden, dan had naar onze bescheiden meening de figuur en de daarbij behoorende beschrijving op bl. 3 meer uitgewerkt moeten zijn. Doch dit zijn maar leekenopmerkingen en er wordt allerminst bedoeld hierdoor af te dingen op de wetenschappelijke waarde van hetgeen gegeven werd. Als daartoe niet bevoegd en in het vertrouwen op de aangehaalde autoriteit wordt hier slechts de wensch aan toegevoegd, dat dit Nederlandsche handboek in veler handen moge komen.

De Bestuursstelsels der hedendaagsche Koloniën, door H. van Kol, Leiden A. W. Sijthoff.

Waar blijkens de inleiding elf grootere en kleinere koloniale Mogendheden, die samen nauwelijks $^1/_9$ van den aardbol in beslag nemen, uitgestrektheden gelijk aan 43 pCt. harer oppervlakte als koloniaal bezit tot zich hebben getrokken, is het zeker een nuttig en dankbaar werk in een kort bestek helder uiteen te zetten, hoe elk dier mogendheden die bezittingen beheert. Telkens treedt het op den voorgrond hoe noodig zulke vergelijkende studiën zijn, omdat men over het algemeen niet tevreden is met de uitkomsten van het koloniaal beleid en als de in dit vak jongere naties wijzen op hetgeen de oudere op dit gebied, Engeland en Nederland, hebben gedaan en hun politiek als voorbeeld stellen, dan gaan ook hier in eigen boezem stemmen op, die doen denken dat zij de waarheid helpen bevestigen van een regel, op bl. 4 zoo kernachtig gesteld: „De koloniale politiek was tot heden een ramp voor het menschdom."

Het werk van den heer Van Kol is, voor zoover ons bekend, in de pers algemeen gunstig ontvangen. Een beoordeelaar in het *Vaderland* acht het zelfs de degelijkste arbeid, die ooit van dezen schrijver het licht zag. Helderheid, kortheid en de gaaf om een onderwerp, dat zich meer dan eenig ander leent tot breedsprakigheid, te condenseeren in 217 bladzijden, toegelicht met een duidelijke sobere wereldkaart, waar de bezittingen in verschillende kleuren op zijn aangegeven, zijn zoovele goede eigenschappen, dat men er gaarne enkele foutjes voor over het hoofd ziet, want die waren onvermijdelijk. Juist

de angstvallige zorg om die te vermijden, zou misschien tot langdradig geknutsel aanleiding hebben gegeven. Het beeld is gegeven in enkele forsche lijnen, doch gezien met de geheel subjectieve visie van den schrijver en juist daarom heeft het boek ons, objectief als studie beschouwd, niet voldaan.

„We study history, that we may be wise for the event," is het motto dat boven de inleiding werd geplaatst en dat moet inderdaad het richtsnoer zijn. Hoe kwam het koloniaal bezit in de wereld, wat gaf aanleiding tot de vroegere koloniale politiek, hoe ontwikkelde zich daaruit de tegenwoordige? Welke onverbrekelijke schakel van oorzaken en gevolgen gaf aanleiding tot de toestanden die wij voor ons zien en, aldus het vraagstuk gesteld zijnde, wat valt er te verbeteren en in hoever is ingrijpen mogelijk? Dit zijn dunkt mij de vragen, die een geschiedschrijver en een bestuurder zich stellen moet, het zijn zuiver wetenschappelijke waarnemingen, waaruit een richtsnoer voor latere daden geput kan worden.

Herinneren wij ons uit de aantrekkelijke karakterschets in de *Hollandsche Revue* het dualisme, dat bij den schrijver is waar te nemen, dan moest voor een boek als dit het leeuwendeel van den arbeid verricht worden door den positivist, den man der exacte kennis, en kon alleen voor de toekomstige maatregelen de humanist medespreken om bij verschillende wegen, welke openstaan, die te kiezen, welke het meest in overeenstemming zijn met de idealen, die hem bezielen.

Met betrekking tot het verledene is de geschiedvorscher zelf geen partij, telkens wanneer daar verschillende wegen zich openden, heeft hij slechts na te gaan, waarom met de toen heerschende denkbeelden en behoeften, een dezer werd ingeslagen. In de toekomst moge de mensch, binnen zekere grenzen met vrijen wil toegerust, de illusie hebben, in de omstandigheden te kunnen ingrijpen, het verleden is de resultante van alle krachten, die destijds werkten. Bezien in het licht van denkbeelden, welke tegenwoordig gehuldigd worden, is er veel af te keuren doch als men bijv. het oordeel over het Spaansche stelsel vergelijkt met dat van den heer Pinon (Maart-afl. *Ind. Gids* bl. 407.) dan is ons dit op bl. 19 en 20 te hettig. Wij denken aan het wijsgeerig slot van Mr. Van Ossenbruggens artikel in diezelfde aflevering, en hoe deze er op wijst dat door beoefenaren van geestelijke wetenschappen te veel alles uit het oogpunt van zichzelf wordt beschouwd, een eigenschap die zeer menschelijk is, omdat wij over het algemeen veel te subjectief zijn. Wij beschouwen ons te veel als staande tegenover de wereld buiten ons in plaats van als een deel der geheele bestaande wereld.

„Vandaar ook", zoo zegt deze auteur, „dat wij ons zoo licht voorstellen, dat *wij* op den gang der wereldsche zaken kunnen inwerken, ofschoon toch in werkelijkheid de wereld buiten ons *op ons* haar invloed doet gelden," enz. (t. a. p. bl. 391).

Wanneer de heer Van Kol de zaken zoo objectief inzag als bijv. Mr. S. R. Steinmetz (zie *Ind. Gids* 1904 I blz. 594 of nu onlangs zijne kritiek op de proletarische moraal van Mevrouw Roland Holst) zou hij zeker geheel anders schrijven, al voelt de positivist in hem ook iets van dat determinisme, als hij erkent: „De moderne productie heeft het stadium bereikt, waarin haar verdere ontwikkeling wordt belemmerd door de enge grenzen der bestaande staten, de productieve krachten drijven alle Mogendheden naar uitbreiding,'

(bl. 2) of als hij op bl. 208 de gevolgen bespreekt, die het zegevieren van Chamberlain's protectionisme zou hebben voor andere landen. „Elke uitbreiding van het Engelsche koloniale gebied ware dan een ramp voor het niet-Engelsche deel der menschheid, vooral voor Duitschland; alsdan, maar ook alleen in dit geval, ware koloniaal bezit het eenig afdoend middel om dit te voorkomen, en samenwerking van alle beschaafde Mogendheden tegen het overmoedige Albion door den nood opgedrongen". . . .

Doch het is slechts zeldzaam dat in het boek op dergelijk onafscheidelijk verband van oorzaak en gevolg wordt gewezen, want waar de idealist aan het woord is, geniet zijne phantasie van de volle vrijheid om in te grijpen en worden in het verledene slechts willekeur, roof- en vraatzucht als drijfveeren erkend. Dat ons eigen bestuursstelsel er in dien zin niet best af zou komen is duidelijk. Ook daar telkens zinspelen op willekeur, bijv. waar hij de Nederlandsche koloniën in vijf soorten splitst, omvat de 5de categorie: „de onafhankelijke landen, waarvan men de onafhankelijkheid stilzwijgend of uitdrukkelijk erkent, doch die men schijnt te onderwerpen, wanneer men *er kans toe ziet of lust daarin heeft.*" De gecursiveerde woorden kunnen door den positivist niet ernstig gemeend zijn. Ingrijpen is dikwijls onvermijdelijk en dit blijkt o. a. uit bl. 66: „ofschoon de onderlinge oorlogen (in de onafhankelijke binnenlanden van Celebes) in de laatste jaren sterk zijn verminderd, zouden, ondanks hunne gehechtheid aan een onafhankelijk bestaan, in vele dier landen de inwoners liever onder ons bestuur komen, wat echter door de vorsten wordt tegengehouden." Of op Bali (bl. 68): „Het aantal oorlogen is door onze inmenging, vooral na de aanvaarding van het rechtstreeksch bestuur over Gianjar, aanzienlijk beperkt.". . . Men zou eerder de laatste landvoogden het tegendeel van imperialisme kunnen verwijten.

Doch de denkbeelden van den heer Van Kol over Nederlandsch-Indië zijn genoegzaam bekend; wij bladeren eens elders: „De Italiaansche Regeering," zegt hij (bl. 176), „zal zich wel eens de vraag gesteld hebben of het voor haar land wel verstandig was om te streven naar koloniaal bezit, zich door de annexatiekoorts te laten beheerschen en zich te mengen in eene expansie-politiek, die zulke zware offers zou eischen aan menschenlevens en goud." Is dat woord „koorts" aan de pen ontglipt of wijst het er op dat men ziektetoestanden toch niet willekeurig schept. Toevallig ligt het Febr.-nummer van de *Revue Econ Int.* naast ons, met een artikel van professor E. de Marinis over „La politique coloniale italienne." Daarin wordt gewezen op het groote aantal Italianen, die hun vaderland verlaten. Behalve Eritrea en Benadir heeft Italië vele van zelf ontstane volkplantingen binnen gebieden, die aan anderen behooren, en dat wel voornamelijk in de Argentijnsche Republiek, Brazilië, Peru, de Vereenigde Staten en Tunis. De schrijver acht zijn regeering in gebreke, omdat zij geen Italiaansche wetten op de landverhuizing bezit, welke in die volkplantingen het nationaal karakter bewaren, omdat de gemeenschap ter zee en het aantal buitenlandsche vertegenwoordigers onvoldoende is, terwijl ook handelsverdragen ontbreken. „Om zich een nauwkeurig denkbeeld te maken van de beteekenis welke voor Italië de emigratie van zijn landskinderen heeft, dient men op te merken dat er geen plek op de aarde is, waar men geen Italianen vind, vooral als arbeiders of werklieden, zij het in de minst gastvrije oorden. De voortdurende toeneming der bevolking, de noodzakelijkheid om

te sparen, het gebrek aan werk en aan kapitaal in vele deelen van Italië, brengen er dagelijks een groot aantal Italianen toe om hun vaderland te verlaten en zich naar Azië, Afrika, Amerika en zelfs elders in Europa te begeven." Alleen in 1902 en 1903 was het aantal emigranten 1.039.485 en minstens de helft daarvan verlaten hun land voorgoed en het zijn Duitsche, Fransche en Engelsche stoomvaartlijnen, die daarmede goede zaken maken. Is het wonder dat staatslieden, die een open oog hebben voor de nooden van hun volk, den blik naar koloniaal bezit richten? De groote agitator Giuseppe Mazzini zelf, zoo leest men, was een voorstander van koloniale politiek en uitbreiding van Italië in den vreemde. Hij en zijn leerlingen voorspelden wat gebeuren zou; hij zag de deelneming van Europa in de gebeurtenissen van het Verre Oosten, hij wilde dat Italië daar niet vreemd aan zou blijven. Hij wees op de rol, die zijn vaderland in het gebied van de Middellandsche zee had te vervullen en op de noodzakelijkheid om Tunis en Tripoli te veroveren, doch ondanks de vestiging der Italiaansche eenheid werd toen geen geestdrift voor dat denkbeeld gewekt. Dat Italië in 1882 niet mede wilde werken met Engeland aan de pacificatie van Egypte, wordt den toenmaligen Minister als een groote politieke fout aangerekend, omdat het dientengevolge thans zou gedeeld hebben in de voordeelen der „occupatie" van Egypte en Soedan. Genoeg zij een en ander om te doen zien dat expansie niet uitsluitend liefhebberij is, maar dat men ze menigmaal ziet voortvloeien uit de omstandigheden.

Hetzelfde nummer van de genoemde revue geeft in dit opzicht nog aanleiding tot een tweede vergelijking: „De groote veroveraars van Azië zijn Engeland en Rusland", wordt op bladz. 175 van Van Kol's boek gezegd; „het laatste verslond meer landen, Albion onderwierp meer inwoners; van de 1000 bewoners leven er 368 onder de Britsche vlag, van de oppervlakte behoort 37.7 % aan Rusland. Van geheel Azië was reeds $^5/_8$ door Europeanen in beslag genomen, toen een nieuwe mededinger op het tooneel trad: Japan. Terwijl een reuzen-duel tusschen Engeland en Rusland was te vreezen, waarvan Hindostan de inzet zou zijn, werpt Japan den kolos den handschoen toe, en vallen felle slagen als hagel op hem neer". . . .

Waarom toch, leest men tusschen de regels, waarom werd die willekeurige aanval gedaan?

Maar de *Revue Ec. Int.* geeft op bl. 351 een artikel: L'approvisionnement du Japan" dat ons doet zien, dat het feitelijk de honger is, die ook hier een volk in het strijdperk drijft. Sedert 1872 is de bevolking van Japan met 40% toegenomen en de graanproductie hield hiermede geen gelijken tred. Terwijl die bevolking 15% grooter is dan die van Frankrijk is de graanoogst in laatstgenoemd land nagenoeg het dubbele, en bedroeg zij hier 4,36 H.L. per hoofd, tegen 2.72 H.L. in Japan. Terwijl zoowel in Frankrijk als in Duitschland de oogst en het ingevoerde graan te zamen per hoofd en per jaar ruim 300 K.G. aan plantaardige voeding geven, is dit voor Japan slechts 200 K. G. en dit wordt niet gecompenseerd door meer dierlijk voedsel, want de geheele slacht in Japan levert jaarlijks slechts 48 millioen K.G. vleesch, dat is iets meer dan een K. G. per jaar en per hoofd. Men is het eens over de schraalheid van den Japanschen grond, vooral aan phosphaten en noch door een overvloedigen veestapel, noch door het bezit van lagen van die

kunstmest kan deze schraalheid voldoende worden gecompenseerd. Wegens de moeilijkheden, welke de landbouw in oud-Japan ondervindt, heeft er reeds een groote landverhuizing plaats naar het nog weinig bevolkte eiland IJesso: in de jaren 1897—1902 waren meer dan 250.000 menschen derwaarts uitgeweken, doch ook daar zijn de landbouw-vooruitzichten beperkt. Men begrijpt daarom, zegt deze schrijver waarom de Japanners zooveel gewicht hechten aan Korea en Mandsjoerije, die althans in het noordelijk deel weinig bevolkt zijn: Korea voorziet reeds nu in $^1/_3$ à $^1/_4$ van den geheele rijstinvoer van Japan.

Het is echter de bedoeling niet om ons hier ongevoelig in een andere studie te verdiepen, slechts om te doen zien, hoe alles met elkander verband houdt en de overtuiging schenkt, dat de geschiedenis wel voorbeelden tot leering kan geven en dat zoogenaamde „fouten" tot waarschuwing kunnen strekken, doch dat die waarschuwingen wegens onvermijdelijke omstandigheden in den regel niet zijn op te volgen. De sociaal-democratie moge zich (blijkens bl. 10) o. a. steeds voor den vrede tegen de veroveringspolitiek stellen, waar zij deze laatste meent te kunnen bestrijden door het ingang doen vinden van andere denkbeelden, verliest zij uit het oog dat die politiek, dikwijls geen politiek, doch een uiting van den bestaansstrijd is. Die strijd moet echter ook niet meer zijn dan dat en waar zij ten bate van enkelen ontaardt in een kapitalistische kolonisatie, onder absoluut autocratisch gezag, waarbij de inboorling geen doel maar middel is en het bestuursstelsel leidde tot barbaarschheid en gruwelen, zooals blijkens bl. 189 aan de Congo, daar voelen wij iets voor de houding der Belgische socialisten in het Parlement, die de Belgische koloniale politiek bekampen, want daar zijn blijkbaar erger dingen aan de kaak te stellen dan bij ons.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE EXPLOITATIE DER DJATI-BOSSCHEN OP JAVA.

In de vergadering van het Indisch Genootschap van 7 Maart j.l. werd eene zeer interessante discussis gevoerd, naar aanleiding van de beschouwingen over het beheer en de exploitatie van de djatibosschen op Java van den heer H. W. A. van den Wall Bake, te Amsterdam, zelf directeur van een groote houtaankap-onderneming, waaraan deel genomen werd door de heeren A. H. Berkhout, A. F. Wehlburg Jr. en S. P. Ham, allen oud- of actief dienende houtvesters, zoodat hier scherp de zienswijze der particuliere industrie en die van de ambtenaren van het boschwezen tegenover elkander stonden.

De inleider schetste hoe met de toenemende zorg, die aan het boschwezen besteed werd, ook de uitgifte van boschperceelen toenam en hoe door deze op ruimer schaal beschikbaar te stellen de particuliere industrie zich had ontwikkeld. De kleine ondernemers moesten het veld ruimen en groote maatschappijen, beschikkende over meer hulpbronnen traden er voor in de plaats. Waar het hout in belangrijke hoeveelheid gekapt en verkocht moet worden is men aangewezen op de buitenlandsche markt en heeft daar het hoofd te bieden aan de concurrentie van het teakhout, dat wel van geheel dezelfde soort is als het Indische djatihout, doch dat commercieel in geheel andere omstandigheden verkeert. Afkomstig uit Britsch Achter-Indië en Siam wordt het gevonden langs groote rivieren, vanwaar het ruwe hout gemakkelijk af te vlotten is naar de groote handelscentra aan de mondingen, Moulmein, Rangoon, Bangkok, enz. Daar loont het de kosten om dat hout op groote centrale zagerijen te verwerken tot alle in den handel gewilde afmetingen, waarna het voor verzending direct over zee geschikt is. Op Java zijn de toestanden geheel anders; afvoer van ruw hout naar de haven-plaatsen, zou hoofdzakelijk per rail moeten geschieden omdat de eenige rivieren, welke nog eenigszins voor het vlotten in aanmerking komen, de Solo en de Brantas, in vele tijden van het jaar daarvoor ongeschikt zijn. Het oprichten van zagerijen te Grissee of Soerabaja is daardoor uitgesloten. Men moet dus het hout in de bosschen zelf zooveel mogelijk op de gewilde afmetingen brengen en is dikwijls wegens de transportbezwaren verplicht om zwaar hout tot kleinere afmetingen te reduceeren. Daarbij gaat natuurlijk ook veel verloren, dat tot spaanders gekapt wordt. Naarmate het bedrijf in grootere aaneensluitende complexen kan plaats hebben, loont het de kosten machinale inrichtingen te gebruiken, niet alleen voor de bewerking, maar ook voor het transport en als bewijs van het laatste kan dienen dat de gezamenlijke houtaankaponder-nemingen thans reeds ± 700 kilometer railbanen in de bosschen hebben liggen. De tegen betaling van een bepaalde som voor een zekeren tijd ter leegkapping afgestane perceelen bevatten hout van allerlei ouderdom en deugdelijkheid, zoodat er onzekerheid bestaat of de opgebrachte pachtschat wel in de juiste verhouding is tot de verkregen houthoeveelheid. Voorts is die pachtschat niet rechtstreeks van den stand der houtmarkt afhankelijk, want het geval heeft zich voorgedaan dat, na een geruime stagnatie in de uitgifte van boschperceelen, de opnieuw aangebodene tegen zeer hooge

prijzen door de ondernemers werden genomen, hoewel de houtprijzen laag waren, alleen omdat zij wel verplicht waren in te schrijven, wilden zij hunne hulpmiddelen niet ongebruikt en renteloos laten. Berekeningen op zulke abnormale prijzen gegrond moesten eensdeels leiden tot verkeerde gevolgtrekkingen aangaande de productiviteit van het boschwezen en anderdeels tot teleurstelling, toen, ook wegens een crisis in den houthandel, velen in gebreke bleven de geboden pachtsommen te voldoen. Waar door dergelijke oorzaken de ramingen van de ambtenaren van het boschwezen steeds tegenvielen, is het onbillijk hen daarvan een verwijt te maken, daar men aan die ramingen een te groot gewicht hecht. In stede van te trachten door allerlei middelen de geldelijke uitkomsten meer in evenredigheid te doen zijn met de geschatte voordeelen, had men meer oog moeten hebben voor het commercieele gedeelte en de uitgaven voor het boschwezen niet moeten afmeten naar de momenteele overschotten van den dienst, doch naar de toenemende kapitaalswaarde der bosschen, die zeker globaal berekend $2^1/_2$ millioen per jaar bedraagt. Onder de uitgaven zijn er toch vele, welke met de eigenlijke exploitatie in geen direct verband staan

Om, onder den drang naar een voordeelig saldo, de inkomsten beter te doen vloeien, nam het boschwezen verschillende maatregelen, die oogenschijnlijk daarvoor geschikt, ten slotte belangrijke nadeelen medebrachten. Daarbij kwam de groote grief ter sprake dat de boschambtenaren, hoe kundig in het technische van hun vak, ten eenenmale commercieele kennis blijken te missen. Men had geen oog voor de belangen van den export. Java is vooral aangewezen op den uitvoer van kort hout en nu werd juist in 1895 de retributie voor kort hout van 50 op 60 pCt. gebracht, waardoor de kosten aanzienlijk verhoogden, in 1899 werd de spillage voor dwarsliggers afgeschaft en in 1900 kreeg de Hoofdinspecteur van het Boschwezen zelfs de bevoegdheid den aankap daarvan geheel te verbieden.

Deze zaken staan in verband met de uitgifte der zoogenaamde retributieperceelen. Het boschwezen meende dat het een zuiverder en voor den lande voordeeliger rekening zou geven, als men de boschperceelen niet afstond tegen een bepaalden pachtschat per oppervlak, doch als men eene retributie liet betalen van al de uit het bosch gekapte en afgevoerde houtwerken, naar evenredigheid van hun inhoud volgens tarief. Hiertegen bleek alras het nadeel dat de exploitant, die te voldoen had aan contracten voor de levering van bepaalde afmetingen, bij voorkeur deze kapte en de niet gewilde stukken eenvoudig in het bosch liet liggen, dan wel somtijds kleine houtwerken van geringe tariefwaarde produceerde, waar van dezelfde boomen grootere, meerwaardige te verkrijgen waren geweest. Dit was de reden dat het kappen van dwarsliggers voor spoorwegen door het boschwezen als schadelijk voor den lande werd beschouwd.

Wanneer nu echter, zooals in ruime mate het geval is, juist dwarsliggers op de wereldmarkt gevraagd worden, dan belemmeren zulke maatregelen den afzet, terwijl ook de onzekerheid of steeds voldoende pachtperceelen uitgegeven zullen worden, het afsluiten van leveringscontracten belet, die voor eenige achtereenvolgende jaren tegelijk worden afgesloten omdat de boschexploitatie maatschappij de zekerheid mist, dat zij hare verplichtingen zal kunnen nakomen. Waar in de retributieperceelen het boschwezen zich ging bemoeien

met de handelszaak en de contrôle uiterst moeilijk werd, bleken de nadeelen van dit stelsel veel grooter dan de voordeelen en is het te hopen dat men nog tot een vergelijk zal kunnen komen.

Een veel grooter nadeel dreigt echter de particuliere industrie door de toenemende staatsexploitatie, welke krachtens art. 14 van het boschreglement toegestaan, meer en meer regel dreigt te worden. De heer Van den Wall Bake trachtte met officieele cijfers aan te toonen dat de financieele uitkomsten van het staatsexploitatiestelsel zelfs in de houtvesterijen, die reeds eenigen tijd bestaan, weinig gunstig was en de heeren houtvesters stelden daar hunne cijfers tegenover, die echter van andere grondslagen uitgaande niet vergelijkbaar waren, zoodat de inleider het ten slotte moest betreuren dat men op dit punt dien avond niet tot eene conclusie kon komen. Dit moge jammer zijn, doch afgescheiden van de details der financiëele uitkomsten, was het zeer belangrijk te vernemen, wat het boschwezen tot eigen exploitatie doet overgaan en welke voordeelen men zich daarvan voorstelt.

De heer Berkhout had een uitvoerige kaart mede gebracht van een houtvesterij en beschikte over een dik boek met ramingscijfers, van hetgeen uit zulk een houtvesterij gekapt kon worden.

Uit die kaart bleek dat in deze, hetgeen ook in de andere houtvesterijen het geval is, het aanwezige bosch uit een staalkaart kleine complexen bestaat, waarvan het bestand zeer uiteenloopt. Zijn de plekken met zeer jong hout licht getint, en die met zwaarder boomen op die kaarten steeds donkerder gekleurd, bij de beschouwing blijkt dat die plekken in bonte mengeling dooreen liggen. Men heeft bij al die deelen, van bijv. 10—25 H.A. oppervlak elk, rekening gehouden met deu al of niet gezonden groei en andere omstandigheden om bij een plan tot staatsaankap juist die plekken het eerst aan te wijzen, die in het belang van het bosch zelf het eerst voor aankap in aanmerking komen. Van deze te kappen gedeelten is een nauwkeurige gedetailleerde en door de Directie te Batavia geverifieerde raming gemaakt, welke bijv. voor het bedoelde perceel sloot met een eindcijfer van ƒ 167.000 en zooveel en het was een niet geringe voldoening voor den heer Berkhout er op te kunnen wijzen dat na den aankap van het aangewezen hout, daaruit ook werkelijk op een paar honderd gulden nauwkeurig die massa verkregen was. Men heeft daardoor het voordeel dat men plekken waar het hout minder goed of voordeelig groeit in het belang van het bosch het eerst voor reboisatie gereed maakt, dat aan jonge boomen de gelegenheid wordt gelaten om in omvang en waarde toe te nemen, dat men ook gezond zwaar hout kan laten staan, om later over groote afmetingen te beschikken, dat men uit het bosch de beschikbare waarde met het minste verlies kapt. De particuliere industrie kan zich met dit kappen van kleine gedeelten op verschillende plaatsen blijkbaar niet inlaten, want hoewel ook voor haar de gelegenheid werd opengesteld om den aankap van die gedeelten binnen de ingerichte houtvesterijen te bewerkstelligen, waren daarvoor geen gegadigden te vinden. De industrie verlangt aaneengesloten complexen van 500 en meer H.A. tegelijk en een blik op de overgelegde kaart doet zien dat men tot zulke uitgestrektheden geen gelijkmatig bosch aantreft en dat dus noodzakelijk rijp en groen dooreen moet geveld worden en veel minderwaardig hout worden verkregen.

Wanneer men als leek meent dat dit dan toch slechts de eerste keer geldt,

dat zulk een bosch geveld wordt en dat bij herbossching over een eeuw bijv. daarvoor dan toch een gelijkslachtig bosch in de plaats zal zijn gekomen, dan vindt men een antwoord in de opmerking, die te berde werd gebracht, dat het namelijk nadeelig is om groote complexen aaneen, niet afgewisseld door ouder bosch opnieuw te beplanten, omdat het bestand dan veel meer gevaar loopt door ziekten en insecten te worden aangetast. Met voorliefde werd de ervaring, met de bosschen in Duitschland opgedaan, ter sprake gebracht en als men de zaak van het standpunt van het deskundig technisch boschbeheer beschouwt, zegt men: de ambtenaren hebben gelijk en de staatsexploitatie is de ware, alleen door deze valt te rekenen op blijvende vaste zoo ruim mogelijke inkomsten voor den staat.

Belangwekkend was het daarom te hooren wat de particulier hier tegen had aan te voeren en hoe het commercieele gezichtspunt door de ambtenaren hier geheel uit het oog werd verloren. In het kort kwam de redeneering hierop neder. In Duitschland moge het goed gaan, dat men uit de bosschen het hout haalt in die afmetingen, welke in het belang van de bosschen het geschiktste zijn, men is daar steeds verzekerd van den verkoop, daar Duitschland zijn hout bijna geheel binnenslands verbruikt en bovendien nog hout invoert. Met Java is het een geheel ander geval, dit kan alleen profijt van zijn djatibosschen trekken door op ruime schaal hout uit te voeren, want op de binnenlandsche markt is geen voldoende afzet, nu de productie tot ± 175000 M³. 's jaars wordt opgevoerd. Wil men dus verkoopen, dan moet men zich regelen naar die markt en de afmetingen en soorten leveren die gevraagd worden. Bij de houtvesterijen is de opbrengst nog niet groot, in 1904 ongeveer 7500 M³. terwijl uit de zoogenaamde mislukte perceelen nog 6000 M³. is geleverd, doch op den duur kan men niet voortgaan met aldus hout van allerlei momenteel niet gevraagde dimensies op te leggen en men zal daardoor tot onverkoopbare voorraden komen. Dat er met dien aankap in eigen beheer proeven werden genomen is te billijken en het is zeer nuttig de uitkomsten na te gaan, als er gezorgd wordt voor een duidelijke boekhouding, maar de spreker waarschuwde tegen eene zoodanige uitbreiding dezer proeven, dat de particuliere industrie daar tegenover het veld zou moeten ruimen. Het is een dwaling wanneer men in plaats van den aankap te richten naar de eischen van de wereldmarkt, deze zou willen dwingen om zich te richten naar de eischen van den aankap. Hoewel schijnbaar financieel voordeelig, zoo dit al uit de cijfers der thans in werking zijnde staatsexploitatie mocht blijken, bij grooter omvang zal die exploitatie voor den staat op nadeel moeten uitloopen en men zal dan wel tot den maatregel moeten overgaan om, wil men een bepaalde jaarlijksche bate uit de bosschen trekken, deze commercieel te doen exploiteeren door contractanten die er misschien niet de grootst mogelijke hoeveelheid hout van groote afmetingen uit halen, doch in de eerste plaats de best verkoopbare. Voegt men daarbij welke nadeelen staatsexploitatie op groote schaal medebrengt, door de onvermijdelijke sleuropvatting van den dienst, het niet geïnteresseerd zijn van de ambtenaren bij de geldelijke uitkomsten, het toenemend aantal pensioen trekkenden en de moeite om geschikte krachten te krijgen, terwijl men aan de ongeschikte veel meer gebonden is, dan heeft een leek van dezen avond den indruk medegenomen dat de inleider zijn pleit allerminst verloren heeft.

DE VERHOOGING DER SUIKERPRIJZEN.

Nu in den laatsten tijd de suiker zoowel in het klein als in het groot belangrijk in prijs is gestegen, zou men allicht meenen dat zulks is toe te schrijven aan den invloed van de Brusselsche suikerconventie (*De Ind. Gids* 1902, I bl. 575 en 733) en in Engeland, waar vooral de industrie van biscuits en jams daaronder lijdt, is men zeer geneigd dit te wijten aan den Oud-Minister Chamberlain, die alleen tot die Conventie toetrad om de Britsche Antillen te begunstigen. In de „Jaaroverzichten betreffende den handel in Koloniale Producten" over 1904 die als bijlage van *De Indische Mercuur* van 28 Febr. jl. gepubliceerd werden, komt onder het hoofd s u i k e r eene beschouwing daaromtrent voor, waarop het van belang is de aandacht te vestigen. Terwijl men zich aanvankelijk van het in werking treden der Conventie op 1 Sept. 1903 gouden bergen had voorgesteld, trad juist in de plaats van de door velen verwachte hausse, reeds lang vóór dien datum eene gevoelige reactie in op de aanvankelijke door de speculatie bewerkte prijsstijging, terwijl de malaise in den suikerhandel nog gedurende de eerste maanden van 1904 voortduurde. Er wordt op gewezen dat de Conventie niet beoogt een rechtstreekschen invloed op het prijsniveau uit te oefenen doch vooral om door de afschaffing van de staatspremiën op productie, in- en uitvoer, tot de verbetering van den wereldhandel en tot gelijkmaking der voorwaarden van concurrentie op de wereldmarkt van de suiker-exporteerende staten van Europa te geraken. De indirecte invloed die de Conventie op het prijsniveau beloofde te hebben was:

1e door afschaffing der premiën, waardoor de kostprijs der bietsuiker in de groote productielanden hooger werd;

2e door eene inkrimping der productie, waar, tengevolge van de afschaffing der premiën, hier en daar de bietcultuur de concurrentie op de wereldmarkt niet meer kon volhouden.

Beide factoren hebben zich in den loop van 1904 doen gelden, en voor een deel bijgedragen tot de snelle hausse, welke in de tweede helft van het afgeloopen jaar gevolgd is, doch de invloed der Conventie heeft slechts voor een betrekkelijk onbeteekenend deel tot de prijsstijging medegewerkt. Uitteraard is het ondoenlijk den invloed in percenten te bepalen, doch als men nagaat dat de afgeschafte premiën over de paar laatste oogstjaren vóór 1 Sept. 1903 hebben bedragen: in Frankrijk *f* 5.50 per 100 K.G. over $^1/_7$, in Duitschland *f* 2.— per 100 K.G. over $^1/_3$, en in Oostenrijk *f* 1.50 per 100 K.G. over $^1/_6$ der productie in Europa, dan zoude men de gemiddelde stijging tengevolge van het wegvallen dier premiën op ongeveer *f* 1.75 per 100 K.G. mogen aannemen, terwijl de invloed van de inkrimping der productie veel geringer moet zijn geweest, daar de uitzaaiingen in het voorjaar van 1904 voor statistisch Europa slechts $3^2/_3$ pCt. minder waren, dan in het voorafgaande oogstjaar, of voor geheel Europa (met inbegrip van Rusland) 6 pCt. minder. Terwijl dus tengevolge van de Conventie de marktwaarde der suiker slechts ongeveer *f* 2.— kon stijgen, zag men van Sept. 1903 tot Dec. 1904 de prijs van bietsuiker van *f* 10. tot *f* 17 p. 100 K.G. vooruitgaan. Dit wordt voornamelijk toegeschreven aan:

1e de vermeerdering der consumptie tengevolge van de accijnsverlaging in Frankrijk en Duitschland.

2e de zeer ongunstige uitkomst van de dit-jarige bietsuikercampagne.

Dank zij eene accijnsverlaging, in Frankrijk van frs. 64 op 27 en in Duitschland van M. 20 op 14 per 100 K.G. is in die landen het verbruik als volgt toegenomen:

	1903/'04	1902/'03	1901/'02
	ton	ton	ton
Frankrijk	786.000	426.000	486.000
Duitschland	1.135.000	751.000	786.000

Het verbruik van statistisch Europa (omvattend Duitschland, Oostenrijk-Hongarije, Frankrijk, Engeland, België en Nederland) steeg van 1902/3 tot 1903/4 van 3.761.000 op 4.697.000 ton. De afname van den zichtbaren wereldvoorraad kon dus, bij eene toeneming van het verbruik met een millioen ton, reeds belangrijk zijn. Bovendien is die voorraad gereduceerd door den laatsten teleurstellenden oogst, zoodat men raamt dat die 900.000 ton minder zal opleveren dan die van 1903/4.

Vooral de zeer snel op elkaar volgende, telkens verlaagde ramingen van den bietsuikeroogst hebben de koortsachtige prijsstijging in de hand gewerkt, en in verband met den termijnhandel hebben speculatieve invloeden de hausse verhaast, waarbij eene reactie nauwelijks achterwege kan blijven. Toch wordt het in dit bericht buiten kijf geacht, dat eene belangrijke verhooging van het niveau der suikerprijzen ten volle door de beschreven oorzaken gewettigd was en dat de naaste toekomst zich gunstig laat aanzien.

Omtrent den loop der prijzen leest men bij de Java-suiker dat deze gedurende de 4 eerste maanden van 1904 hardnekkig bleven op het peil van $f 5^1/_2$ per pikol van Muscovados. Eerst in de tweede helft van Mei volgde eene geleidelijke rijzing tot $f 6.—$. De oorzaak dier rijzing was de verbeterde wereldstatistiek, en eene goede vraag van Amerika voor onze Java-suiker, waarvan velen die van den oogst 1904 nog een kleiner of grooter deel onverkocht hadden, partij konden trekken. Voor den oogst 1904 steeg de prijs verder tot $f 6^1/_2$ in Juni. Toen kwamen de eerste aanbiedingen voor den oogst 1905, eerst op $f 6.—$ en $f 6^1/_2$ voor Muscovados, rijzende tot $f 6^1/_2$ in Augustus. Met September begint eene onafgebroken prijsstijging voortgezet tot $f 7^1/_2$, terwijl voor eerste leveringspartijen van den 1905-oogst zelfs $f 9.—$ is gemaakt. Dit gaf een drang tot verkoop, zoodat reeds in December van dien oogst nog slechts een gering deel onverkocht was. Met den aanvang van het nieuwe jaar kwamen reeds biedingen op den volgenden Java-oogst, leverbaar na Mei 1906 tot een prijs zich bewegende tusschen $f 7^1/_2$ en $f 6^3/_4$.

Dat de prijzen gelijken tred houden met den vooruitgang der bietsuikerprijzen in Europa blijkt uit eene overgelegde tabel, die voor December prijzen van $f 7^3/_4$ à $f 7^5/_8$ per pikol voor rietsuiker (Muscovados No. 12—14) en $f 16^3/_4$ tot $f 17^1/_{16}$ per 100 K.G. bietsuiker aanwijst.

Vergelijkt men de $f 5.50$ per pikol Java-suiker van Januari 1904 met de $f 7.80$ van December, dan is de stijging dus plm. $f 2.30$ per pikol en daar men in dezelfde jaarcijfers de totale Javaproductie in 1904 gesteld ziet op $15^1/_8$ millioen pikols tegen $13^1/_4$ millioen in 1903; zal men bij een rond cijfer van

15 millioen in 1905 dus ruim 34 millioen gulden meer maken dan bij de prijzen van een vorig jaar.

Dat de vooruitzichten van de Indische suiker inderdaad goed zijn, wordt in een beursoverzicht van het nieuwe dagblad *Land en Volk* van 9 Maart (avond-ed.) geconstateerd, waar men leest dat volgens den specialiteit op suikergebied Czarnikoff de Indische rietsuiker in verhouding tot de Europeesche beetwortelsuiker er zoowel qualitatief als quantitatief beter voor staat. In het volgende nummer ontleent dit blad aan die autoriteit eenige cijfers betreffende de opbrengst in tonnen per hectare in de volgende beetwortelsuiker-produceerende landen, die hier voor de volledigheid mogen worden overgenomen:

1.	Duitschland	4.6	ton	per hectare
2.	België	4.1	„	„ „
3.	Zweden	3.85	„	„ „
4.	Holland	3.75	„	„ „
5.	Frankrijk	3.65	„	„ „
6.	Oostenrijk	3.60	„	„ „
7.	Denemarken	3.60	„	„ „
8.	Italië	3.20	„	„ „
9.	Rusland	2.10	„	„ „

De productie voor Java wordt geschat op 115 à 120 pikol per bouw, wat wil zeggen 10 ton per hectare.

Waar dus, zegt het blad, ook de qualiteit hooger wordt geschat, mag veilig aangenomen worden dat het voor onze Indische suikerwaarden een goed jaar is.

DE EILANDEN GUAM EN JAP.

Zooals bekend is en reeds vroeger in dit tijdschrift vermeld werd (1902 I. bl. 720) bestond het voornemen den grooten telegraafkabel, die van Amerika over het eiland Guam naar de Philippijnen loopt, te verbinden met Shanghai en met Menado, door van Guam uit een kabel via de Palau-eilanden te leggen naar laatstgenoemde plaats en deze van een dier eilanden uit met Shanghai te verbinden. Hierin is in zooverre verandering gekomen dat de Palau-eilanden niet zullen worden aangedaan.

Blijkens het (onder No. 157 in de bijlagen der Handelingen opgenomen) wetsontwerp tot wijziging van de Nederlandsch-Duitsche overeenkomst tot het tot stand brengen van kabelverbindingen, is het bij in 1903 uitgevoerde loodingen gebleken, dat geen der eilanden van den Palaugroep als verbindingspunt voor de kabels geschikt is en dat daarvoor het in oostelijke richting 276 mijlen verder gelegen eiland Jap moet worden bestemd. Op dit eiland zal men nu het aansluitingspunt krijgen van den kabel, die Shanghai verbindt met den kabel van Menado naar Guam, waar de reeds in exploitatie genomen Amerikaansche Pacific-kabel langs loopt.

Van dit eiland Guam, het zuidelijkste van de Marianen of Ladronengroep, dat aldus in rechtstreeksche telegraphische verbinding met Menado zal komen,

troffen wij in een oud boek [1]) eene beschrijving aan, die het niet onaardig is hier te vermelden.

Het eiland Guam ligt op ongeveer 13° Noorder Breedte en in de route der schepen, die van Zuid-Amerika naar Indië en China varen. Het is het voornaamste van de Marianen-eilanden en werd in 1521 door Magelhaan ontdekt. Toen de Spanjaarden in Zuid-Amerika het heft in handen hadden, was Guam een plaats van groot belang, hoofdzakelijk als ontmoetingspunt en ververschingsstation voor de schepen, die den handel tusschen Acapulco en Manilla dreven.

Het eiland is ongeveer 30 Eng. mijlen lang en heeft verscheidene fraaie baaien en reeden. De beste ankerplaats is de haven van Apra, aan de westzijde van het eiland, die door rotsachtige riffen tegen den golfslag beveiligd is, maar deze is moeilijk te naderen en wordt daarom zelden door de zeelieden gebruikt. Hier ligt ook de voornaamste stad, door de Spanjaarden Agana genoemd. Zij is op Europeesche wijze gebouwd met een fort, een kerk, enz. en was eenmaal van belangrijke uitgestrektheid, doch is sedert geheel in verval geraakt. Het land rondom Apra wordt beschreven als schoon en vruchtbaar en als groote hoeveelheden groenten, vruchten, enz. opleverend. Geiten, varkens en rundvee, vroeger door de Spanjaarden geimporteerd, zijn over het geheele eiland talrijk aanwezig. Ongeveer 12 mijlen benoorden Apra ligt de fraaie baai van Umatai, de plaats, die de schepen gewoonlijk aandoen, omdat zij gemakkelijk en zonder gevaar te naderen is. Dit stadje of dorp bestaat uit ongeveer vijftig hutten en er zijn nog overblijfselen van een ontmanteld fort. De kerk en het gouvernementshuis, die nog aanwezig waren, stonden geheel verlaten en bouwvallig. De inwoners zijn zeer arm en kennen de waarde van het geld niet als ruilmiddel voor de ververschingen, die zij aan vreemdelingen aanbieden: zij ontvangen daarvoor liever kleedingsstukken, messen enz. en zijn altijd bereid voor deze artikelen de dubbele waarde te geven in den vorm van hoenders, fruit en groenten. Het inwendige van het eiland ligt zeer hoog, is geheel met bosch bedekt en zonder bewoners. Verschillende stroompjes met zoet water, vloeien van het hooge land zeewaarts en de inlanders leven in den regel in hutten bijeen aan de monding dezer rivieren. Hun voornaamste voedsel bestaat in de broodvrucht (die in het wild groeit) en in visch, die ruimschoots en in groote verscheidenheid aanwezig is. Ook heeft men er schildpadden in overvloed, maar deze worden niet door de inboorlingen genuttigd en alleen gevangen om ze aan de schepen te verstrekken.

De Spanjaarden hebben reeds jaren lang het eiland geheel verwaarloosd, en de gouverneur of het opperhoofd was een inboorling, die geen salaris ontving en daardoor bijna even arm was als zijne overige landslieden.

Het gouvernement van de Philippijnen had echter onlangs weder een gouverneur over het eiland aangesteld, maar er zijn geen ambtenaren op het eiland aangesteld, omdat het voor de Spanjaarden van geen dienst meer was, nu hun handel met Zuid-Amerika was opgehouden.

Het eiland heeft geen eigen handels-verkeer, hoewel de grond er geschikt is voor de teelt van katoen en indigo, die gedurende de bezetting door de Spanjaarden op kleine schaal werden aangekweekt. Ook het suikerriet werd

[1]) Notices on the Indian Archipelago and adjacent countries, etc. bij J. H. Moor. — Singapore 1837 p. 84.

ingevoerd en slaagde er, maar door de traagheid en onkunde der inboorlingen wordt thans geen aandacht meer geschonken aan het voortbrengen van deze producten. De inlanders zijn geheel tevreden met hun klappers, pisang en broodvruchten en de eenige overdaad, waarvan zij genieten, is een geestrijke drank, die zij uit den klapper bereiden en waaraan zij zich dikwijls bedwelmen. Zij zijn allen min of meer geneigd tot dronkenschap en zeer verzot op hanengevechten.

De eilandengroep, waartoe Guam behoort, wordt somtijds die der Ladronen genoemd en is geheel bewoond, maar als men op de berichten van vroegere scheepvaarders af mag gaan, dan zijn zij nu niet zoo dicht bevolkt als toen zij eerst ontdekt werden. Het klimaat is er over het algemeen gezond en wegens den rijkdom van den bodem wordt gemeend dat vele dezer eilanden geschikt zijn om de meeste handelsartikelen op te leveren, die ook van de Philippijnen komen. Er zou slechts een voorzichtig en actief bestuur noodig zijn om ze tot bezittingen van eenige waarde te maken. Deze zegeningen zouden zij echter, naar de schrijver van het artikel meende, wel niet deelachtig worden onder het beheer van een land als Spanje of zoolang het bestuur werd uit geoefend door een vertegenwoordiger van zijn koninklijken meester als de toenmalige gouverneur van Manilla.

Bij dit artikel is aangeteekend dat het voor het eerst verscheen in de *Singapore Chronicle* van October 1826.

Vergelijkt men hetgeen Elisée Reclus in zijn bekende *Géographie Universelle* [1]) over Guam mededeelt, dan blijkt dat het 514 vierk. kilometer oppervlak heeft en alleen $^6/_7$ van het inwonertal der geheele groep bevatten, terwijl de bevolking regelmatig is aangegroeid sedert de mazelen-epidemie, die er in 1856 heeft gewoed. De hoofdplaats was ook toen Agana, waar de meeste eilanders en politieke bannelingen vereenigd zijn. Men vindt daar ook enkele bewoners der Carolinen, die er komen om copra op te koopen en er een soort van glinsterende steenen te zoeken, die bij hen als geld dienst doen. De stad, die op de noordwestkust van Guam ligt, is slechts voor prauwen toegankelijk, terwijl groote schepen op de reede blijven liggen. Deze kwamen er vroeger in veel grooter aantal, toen de walvischvaarders deze wateren nog bezochten. De postgemeenschap tusschen Manilla en de Marianen geschiedde slechts eenmaal in het jaar. Toen Reclus deze eilandengroep beschreef was zij geheel onder militair bestuur en had men er een garnizoen van 300 man, dat uit de inboorlingen werd aangeworven.

Zooals bekend is behoort de Marianen-groep, met uitzondering van het eiland Guam thans tot het Duitsche Rijk en dit eiland nu aan de Vereenigde Staten, die het tot kolenstation en ververschingsplaats voor schepen ingericht hebben. Volgens de laatste schatting telt het ongeveer 9000 inwoners waarvan 6000 te Agana. Er ligt thans altijd een oorlogsschip in station, waarvan de commandant tevens gouverneur in Guam is.

Omtrent de Marianen in het algemeen zij nog aangeteekend dat Duitsche kolonisten gepoogd hebben zich aldaar te vestigen, aangelokt door berichten omtrent de aanwezigheid van vruchtbaar waterrijk land, en een gezonde luchtstreek doch dat dit niet is medegevallen, zooals men dat

[1]) deel XIV bl. 587.

moet opmaken uit de klachten van een zekeren heer P. Dachsel, die in het *Koloniale Zeitschrift* van 1904 (bl. 362) werden opgenomen. Hij landde met zijn gezin op het eiland Seipan, een van Noord naar Zuid lang gestrekt eiland, waarover een bergketen van 4 à 500 M. hoogte loopt. Een vriend had aldaar een aanplant te Talofofo, op $2^1/_2$ uur gaans benoorden de hoofdplaats Garapan. Deze plaats zou den vriend door het plaatselijk bestuur zijn aangewezen onder belofte dat er een behoorlijke rijweg aangelegd zou worden. Allerlei tropische en Europeesche gewassen gedijden er goed, doch daar de afvoerweg niet tot stand kwam had de vriend plan om de zaak maar weer op te geven. De schrijver wilde zich dan ook liever een plaats aangewezen zien, dichter bij Garapan, doch toen hij hierover met den „Bezirksamtmann" aan het onderhandelen was, ontstond er twist over particuliere praatjes van deze, onder vier oogen over den vriend geuit en later geloochend, en het resultaat was dat de grond aan den schrijver geweigerd werd, die met moeite nog een stukje ter bebouwing kreeg voor een half jaar, met de belofte dat hij dan zou weggaan, hetgeen ook werkelijk geschiedde daar de heer Dachsel nu zijn geluk op het eiland Jap schijnt te beproeven. Hij beklaagt zich dat een zekere Pagan Co., bestaande uit Japanners en Chamoro's, afkomstig van Guam, boven anderen bevoordeeld wordt en de aan klapperboomen rijkste eilanden, die jaarlijks 400 à 500 ton copra leveren, voor 8000 Mark per jaar in pacht krijgen, terwijl Europeanen per eenheid van oppervlak veel hooger pachtschat moeten betalen. Ook kunnen de Chamoro's grond in eigendom krijgen en de Europeanen slechts in pacht. Waar boven dien geinsinueerd wordt dat de „Bezirksamtmann" zelf bij die Pagan Co. geinteresseerd zoude zijn, wordt door de redactie bij dit artikel de opmerking gemaakt: „Het is weer de oude geschiedenis: Waar drie Duitschers bij elkander komen ontstaat eerst twist en dan achterklap. De inzender is ons niet persoonlijk bekend, doch zijn verhaal schijnt ons, na alles wat wij van Duitsche kolonies weten, gegrond genoeg, om het te publiceeren. Overigens moeten wij erkennen dat wij meerdere jongelui aan die ellende blootgesteld hebben, door den raad om naar de eilanden in den Noordelijken Stillen Oceaan te emigreeren. Deze eilandengroepen waren onze laatste hoop, toen ook Samoa, als te gevaarlijk voor blanken, niet meer voor de landverhuizing in aanmerking kon komen. Men zou thans bijna leelijke woorden gaan zeggen met betrekking tot ons koloniaal bezit". Elders wordt er nog (19 Jan. 1905 bl. 31) in genoemd tijdschrift op gewezen, dat zich vooral Japanners op Seipan nederzetten en dat het er veel van heeft of het eiland alleen in hun belang wordt bestuurd.

Na dit kijkje op Guam en de aangrenzende Duitsche kolonie kan ook het eiland Jap niet opbesproken blijven, waaromtrent recente bijzonderheden beschikbaar zijn door een opstel van den Duitschen zeeofficier Cederholm in de Juli-afl. 1904 van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik*, enz. De schrijver bezocht het aan boord van een Nederlandsch oorlogsschip, blijkbaar tijdens de onderzoekingen omtrent den telegraafkabel. Hier en op de Palau-eilanden is de bevolking nog geheel in primitieven toestand. Door het plaatsen van verschillende merkteekens is de toegang tot het met koraalriffen omgeven eiland niet moeilijk en reeds op $1^1/_2$ mijl kwamen de inlanders in vlerkprauwtjes het schip tegemoet en maakten door hun flinke gestalten en sympathieke gezichten

een goeden indruk. Geankerd bij het eilandje Tarang in het noorden van de baai werd men bezocht door den plaatsvervangenden „Bezirksamtmann" Dr. med. Born, die met een door Jap-lieden bemande giek langs zijde kwam.

Het geheele eiland, waarvan het hoogste punt 300 M. boven de zee ligt is met kokospalmen bedekt en de copra is tot dusver dan ook het eenige artikel, dat voor export in aanmerking komt. Deze handel is geheel in handen van de Jaluit-maatschappij.[1]) Jap moet ongeveer 8000 inwoners tellen, die in kleine dorpen verspreid wonen, onder het bestuur van ondergeschikte hoofden, die te zamen weder voor meerdere dorpen onder een opperhoofd staan. Hoewel er een ruime, luchtige gevangenis is, binnen een door de Spanjaarden gebouwd fortje, staat deze meestal ledig, hetgeen een gunstig getuigenis van de bewoners aflegt, die vreedzamer zijn, dan die van noordelijk Palau en Sonserol. Jap heeft een oppervlak van 207 K.M², terwijl de geheele Palau-groep uit 26 eilanden bestaande, 503 K.M.² oppervlakte heeft en het grootste, Babelthoap, evenzoo 8000 inwoners telt, met 2000 op de andere eilanden.

Ook op Jap werd door de bevolking geen geld aangenomen en slechts ruilhandel gedreven, hetgeen de maatschappij zeker voordeelig uitkomt, want voor een kleine stang tabak, geeft men 4 à 6 klappers, terwijl een ton copra een waarde van ƒ 195 vertegenwoordigt. Eigenaardig is hetgeen verhaald wordt van de groote rondbekapte steenen, soms tot een ton gewicht, die geheel van de Palau-eilanden gehaald worden en als een soort van geld dienst doen. Deze steenen ontleenen hun waarde aan de moeite en het gevaar om ze in de primitieve schuitjes 230 zeemijlen ver te halen en de grootte en het aantal duiden aldus het meer of minder groot vermogen van den bezitter aan. Ongeveer 20 jaren geleden kwam een Amerikaansche schoenerkapitein O'Keefe zich op Jap vestigen, die de inlanders vooral door middel van „vuurwater" voor zich wist in te nemen en met zijn beter zeewaardig schip de kostbare steenen gemakkelijker van Palau haalde. Hij vestigde zich op het eilandje Tarang en werd „king of Jap" betiteld. Sedert drie jaar was hij echter met zijn schoener verdwenen, doch liet twee halfbloed dochtertjes achter, die nu door een Europeesche opvoeding en kleeding de dames van Jap vertegenwoordigen. Ook vroeger waren er wel Engelschen geweest, waardoor de inlanders die taal min of meer machtig zijn. In het fortje is een politiemacht van een 30-tal inlanders onder een commandant, die tevens voor de post en voor het hospitaal zorgt. Deze politiedienaren dragen een flanellen buisje en roode sarong en zijn gewapend met een sabel en een geweer van Duitsch model. Zij ontvangen maandelijks verbruiksartikelen, doch die, welke van Palau zijn aangenomen, krijgen 6 Mark, omdat daar het vertrouwen, speciaal in Duitsch geld, is gewekt. De inlanders dragen allen hun haar in een kunstigen wrong, geen hoofddoek en weinig kleeding. De mannen een lende-doek van geïmporteerd katoen, de vrouwen rokjes van gevlochten grasstengels. Zij wrijven zich met geelachtige sterkriekende kokosolie in, men zegt als middel tegen de muskieten. Voorts is er het siriekauwen in gebruik en hebben de vrouwen groote gaten in hare kunstmatig uitgerekte oorlellen.

---

1 Waarvan de hoofdvestiging is op het eiland van dien naam en welke maatschappij 8 stations op Jap heeft, terwijl haar stoomer „Oceana" driemaal in het jaar het verkeer met Hongkong en Sydney mogelijk maakt.

Men heeft vrijen en onvrijen onder de bevolking; de laatste, waarschijnlijk de vroeger overwonnen oorspronkelijke bewoners, zijn wat donkerder van kleur en mogen niet aan de beraadslagingen deelnemen, staan in het algemeen op een lager maatschappelijk standpunt, doch zijn in hunne vrije beweging niet belemmerd. Alle mannen beoefenen op primitieve wijze de vischvangst, alleen van Maart tot Mei verwijderen zij zich hiertoe van de kust om samen bij fakkellicht de vliegende vissehen te verschalken. Hun kunstvaardigheid op het punt van houtsnijden en vlechten is zeer ontwikkeld en de houten huizen waarin zij wonen zijn stevig en solide meest op een fundament van koraalsteen gebouwd. Vroeger maakten zij gebruik van steenen bijlen en steenen werktuigen, doch daarvoor hebben zij thans ijzeren gereedschap ingeruild. Zij dragen eigengemaakte houten haarkammen en armbanden uit een soort mosselschelpen gesneden, die een glans als van parelmoer hebben. Bij het bouwen naar Europeeschen trant en het aanleggen van wegen op het eiland zijn de lieden van Jap met het beste gevolg als arbeiders gebezigd.

Er bevinden zich verscheidene Spaansche Dominicaner monniken op het eiland en niet lang geleden is er ook een Duitsche pater gekomen, die schoolonderwijs geeft [1]). Het Christendom maakt er echter weinig vorderingen. De meesten blijven den godsdienst hunner vaderen trouw, die bestaat in eene vereering van de gesternten en de elementen. Intusschen wordt de toewijding der monniken geroemd, waarvan er een al 20 jaar is, terwijl ook de jonge Duitsche pater er zijn geheele leven denkt te slijten. De kapel en het huis der monniken ligt op een heuvel van waar uit men een prachtig gezicht op de bocht van de baai heeft.

Door de hulp van een Europeaan, die het vertrouwen der inboorlingen heeft en er reeds 20 jaar woont, werden de bezoekers in de gelegenheid gesteld de eigenaardige volksdansen bij te wonen, die in het bijzonder tijdens volle maan plaats hebben, en waarbij men ongaarne vreemdelingen toelaat. Deze koopman F., vroeger employé van de Jaluit-maatschappij, was in Augustus 1885, toen de Duitsche kanonneerboot Iltis de Duitsche vlag op Jap heesch, de eenige Duitscher op het eiland en de zorg voor die vlag werd hem toevertrouwd. Het was als gast van dit koninkje van het dorp Dulekan, waar hij voor zijn copra-handel woont, dat de bezoekers eerst op een geslacht varken, door den Chineeschen kok toebereid, en later op de dansen onthaald werden, die door den hoofdman van het dorp met 20 à 30 jonge mannen werden uitgevoerd. Terwijl voor nadere bijzonderheden hieromtrent naar den tekst verwezen dient te worden, zij nog uit het artikel aangeteekend dat het planten van cacao, koffie en tabak op het eiland mislukt is. Men vindt er geen bronwater en moet zich met regenwater, dat in den regentijd overvloedig valt, behelpen. Behalve eenige vogelsoorten, kalongs en leguanen zijn er weinig dieren, geen slangen, doch wel insecten. Wanneer Jap een station voor den telegraafkabel wordt, dan hoopt de schrijver dat de Duitschers aldaar het voorbeeld van de Amerikanen op Guam zullen volgen en het eiland tot een kolenstation inrichten en van eene flinke bezetting en uitrusting voorzien.

[1]) Volgens eene opgave van 1900 waren er toen 24 blanken op het eiland, 6 Duitschers, 14 Spanjaarden, 3 Amerikanen en 1 Engelschman.

Een bezoek aan het „Palais de la Femme".

Parijs heeft het reusachtige „Grand Palais" afgestaan voor eene op 28 Jan. jl. geopende tentoonstelling van al wat op het vrouwenleven betrekking heeft. Is dit op zich zelf al interessant, het zou mij toch niet op 't idee gebracht hebben een beschrijving van deze tentoonstelling te geven, want mooie japonnen, hoeden, kapsels, juweelen, meubelen en wat er nog meer het hart onzer vrouwen in verrukking kan brengen, kan men hier op de groote boulevards, in de meeste eerste magazijnen genoeg bewonderen zonder er nu aanleiding in te vinden die te beschrijven. Maar verder doordringend tusschen die verleidelijke uitstallingen, zag men op een bord de woorden „Colonies françaises" en in dat hoekje was het dat ik wel een van de interessantste gedeelten van de expositie zag. (Die voor de „Oeuvres philantropiques, zooals de „Goutte de lait," de „Crèches", „Enseignement des sourds-muets" etc. uitgezonderd.)

De Fransche kolonie zond een uitgezochte collectie snijwerk, stoelen, kastjes, tafels enz., waarvan de dessins half Chineesch, half Indisch leken, maar van een uiterst fijnen smaak getuigden. Ook met parelmoer en metaal ingelegd porselein was daar met stille en toch heldere kleuren. Er was een schrijfbureautje zóo sierlijk, zoo fijn uitgesneden en met zulk mooi lakwerk versierd, dat het de aandacht trok van iederen bezoeker.

Die eigenaardige, half Chineesche, half Indische geest ligt over al de producten en toch vormt de bevolking van Annam b. v. een geheel apart ras. Ik zag juist toevallig in een tijdschrift de afbeelding van Mme Myriam Harry, de nu zoo veelbesproken schrijfster van „La Conquête de Jérusalem", in het nationaal costuum van de Annamitische vrouwen, en daarnaar te oordeelen ontbreekt het haar geenszins aan smaak, integendeel. Evenals de Chineesche en Japansche vrouwen, zijn zij ook zeer bedreven in het borduren. Men zag daarvan prachtige staaltjes. Een curieuse verzameling van

poppen die de verschillende rassen van Indo-China aanschouwelijk voorstelde, stond naast een „rinriksha" met gummi-banden, eigenaardig product van Oostersche en Westersche vindingrijkheid. Verder zag men allerlei huisraad tentoongesteld, waaronder veel wat aan ons Indië herinnert en o. a. ook een ijzeren bedje met een klamboe van wit gaas, op dezelfde wijze als daar zoo welbekend.

Er werd in die zaal Annamitische thee geschonken en — wonderlijke combinatie — muziek gemaakt door tziganen, die waarschijnlijk hun wieg hadden staan op de Butte Monmartre.

Er is wel eens over geklaagd dat de Fransche vrouwen, in tegenstelling met de onze, die haar mannen zoo moedig naar 't vreemde Oosten volgen, zich langen tijd onwillig toonden mee te trekken naar de Fransche kolonies. Men hoopt door het houden van dergelijke exposities uit die Oostersche gewesten in het Fransche vrouwenhart belangstelling en verlangen naar eigen ervaring en onderzoek op dat gebied in te boezemen.

Toen ik er was, leek de zaal met de weelde van snijwerk en porselein, borduurwerk en stille, teere kleuren op matten en weefsels, als uitgestorven. De groote menigte verdrong zich voor de vitrines van luxueuse toiletten voor Parisiennes in Parijs of lachte om de tallooze charlatans die vlekkenwater en schoensmeer aan den man of — aan de vrouw — trachtten te brengen onder het tappen van menige vroolijke „calembour". Doch tot de eer der Parisiennes dient gezegd te worden dat de „Oeuvres de charité et de bienfaisance" eveneens een doel waren van hun zorgeloos flaneeren.

F.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. A. de Gelder: Staats-goud-exploratie en bosch-exploitatie in Suriname. ('s Gravenhage, De Swart en Zoon, 1905). 8°. [Niet in den handel.]

Adres aan Z.Ex. den Minister van Koloniën van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam [inzake het in uitzicht gestelde]. Uitvoerrecht in Nederlandsch-Indië op *Coprah*. (Amsterdam, 1905). fol.

W. H. Bogaardt: Bijdragen tot de kennis van de oeconomische en sociale toestanden in Nederlandsch-Indië. Haarlem, H G. van Alfen. (1905). 8°.

Henri Dentz: Sumatra-tabak. Beschouwingen en gegevens op handels- en op financieel gebied over het jaar 1904. (Oogstjaar 1903). Samengesteld en uitgegeven door —. Tiende Jaargang. Januari 1905. (Amsterdam, 1905). 8°.

Bijdragen tot de kennis van het **gebruik van sirih** in Nederlandsch-Oost-Indië (Bekroonde antwoorden [van **H. R. Rookmaaker, C. Hartwich e. a.**] op de prijsvraag). Met 13 platen en vele afbeeldingen in den tekst. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1905. 8°. [Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem, No. 32. Februari 1905.] *)

Statistiek van het **vervoer op de spoorwegen** en tramwegen met machinale beweegkracht in Nederlandsch-Indië over het jaar 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 8°. Met grafische voorstellingen.

J. A. van der Kloes en **J. N. van Ruijven**: Het bouwen in overzeesche gewesten. 2e verbeterde en vermeerderde uitgave. *Eerste Afdeeling:* Gewinnen, bereiden, aanschaffen en verwerken van bouwstoffen. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°. Met afbeeldingen.

Regeling nopens de maximum-uitgestrektheid van de terreinen, waarvoor **vergunningen** tot het doen van **mijnbouwkundige opsporingen** worden verleend en nopens den duur dier vergunningen met toelichting. (Vastgesteld bij Art. 1 van het Besluit van 24 Jan. 1905, N°. 5). Batavia, Landsdrukkerij. 1905. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der *Javasche Courant* 31/1 1905, N°. 9].

Jaaroverzichten betreffende den handel in **koloniale producten**. 1904. (Met statistische tabellen en graphische voorstellingen), Amsterdam, J. H. de Bussy. 1905. 8°. [Bijvoegsel van *De Indische Mercuur*, No. 9, d.d. 28 Febr. 1905].

Koloniaal Verslag 1904. Nederlandsch-Indië. Landbouw, boschwezen, veeteelt, mijnwezen, handel en nijverheid. 's-Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij. [1905]. 8°.

Generaal Register over deel I t/m deel XV van de **Veeartsenijkundige Bladen** voor Nederlandsch-Indië. Batavia, Jav. Boekhandel en Drukkerij. [1904] 8°.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. *Aflevering 39.* [Verdediging tegen een buitenlandschen vijand (slot) — Voedingsmiddelen (aanvang)]. 's-Gravenhage—Leiden, M. Nijhoff—E. J. Brill. (1905). gr. 8°.

*) Zie de bespreking door Dr. C. L. van der Burg in *De Indische Mercuur* 1905, No. 10.

Dr. C. J. J. van Hall: De teelt van bacoven voor export. Paramaribo, H. B. Heyde. 1904. [Inspectie van den landbouw in West-Indië. Bulletin No. 1. September 1904].

Dr. C. J. J. van Hall: Katoenteelt. Paramaribo, H. B. Heyde. 1905. 8°. [Inspectie van den landbouw in West-Indië. Bulletin No. 2, Januari 1905.]

Dr. A. Zimmermann: Kolonialpolitik. Leipzig, C. L. Hirschfeld. 1905, gr. 8°. [Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaften in selbständigen Bänden begründet von **K. Frankenstein**, fortgesetzt von **M. von Heckel**. 1. Abteilung: Volkswirtschaftslehre. 18. Band.]

Dr. B. J. Esser: Zending en Polygamie, de gedragslijn der Christelijke zending ten opzichte der veelwijverij historisch toegelicht. (Academisch Proefschrift). Baarn. Hollandia-Drukkerij. 1905. gr. 8°.

Dr. C. Mense: Handbuch der Tropenkrankheiten under Mitwirkung von Prof. **Dr. A. Baelz, Dr. C. L. van der Burg**, u. s. w., herausgegeben von —. *Erster Band.* Mit 124 Abbildungen im Text und auf 9 Tafeln. Leipzig, J. A. Barth. 1905. gr. 8°.

W. H. Johnson: The cultivation and preparation of Para Rubber. London, C. Lockwood and Son. 1904. 8°. With plates.

Mr. I. A. Nederburgh: Losse aanteekeningen bij de ontwerpen tot wijziging van het Ned.-Ind. Regeeringsreglement (Artt. 75 en 109). (Overgedrukt uit het Tijdschr. „Het Recht in N.-Indië"). Batavia, H. M. van Dorp & Co. 1905. 8°.

Question des irrigations. Résumé du rapport de la commission Anglo-Indienne. [*Vertaling van het résumé door* **J. E. de Meyier** *in Ind. Gids*, April-Juni 1904]. Bruxelles, Imprimerie Mertens et Fils. 1904. 8°. [Institut Colonial International. Rapport préliminaire à la session de 1905.]

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel 28 (1905), Afl. 2.* Arbeids-enquête, arbeidsinspectie en sociale wetgeving, door W. — Brandweer- en brand-assurantie-maatschappijen, door W. — Maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling van Ned.-Indië (officieele bescheiden). — *Varia:* Een nieuw brandbluschmiddel. — Het vierde levensjaar der demonstratie-velden. — Het verzamelen van steenen in 's Lands bosschen.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *2e Serie, dl. XXII, No. 2, 1 Maart 1905.* Reizen in West-Nieuw-Guinea, door J. W. van Hille (met kaart). — Bijdrage tot de kennis van Boven-Djambi, ontleend aan eene nota van den assistent-resident O. L. Helfrich (vervolg). — De Nieuw-Guinea-expeditie van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap, (met vervolg), door J. W. IJzerman. — De Topographische opneming en kaarteering van Zuid-Sumatra, door H. Helb. — Bij de kaart van Saparoea [samengesteld door H. Ph. Th. Witkamp], door Redactie. — Litteratuur Oost-Indische Archipel en Nederlandsch West-Indië.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap. *Dl. 47 (1904), afl. 6.* Verslag van een dienstreis van den Ass. Res. van Loeboeq Sikaping A. Ballot, naar de landschappen Moeara Soengei Lolo VI Kota Kampar en Mapat Toenggoel (Silajang, Loeboeq Gedang en Moeara Tahis). (*Met een kaart*). — De verzameling gouden godenbeelden, gevonden in het gehucht Gëmoeroeh, bij Wanasaba, en naar aanleiding daarvan iets over Harihara en de geschiedenis van het uiterlijk van Garûda op Java, door Dr. J. Brandes (*met elf platen*).

Elsevier's geïllustreerd Maandschrift. *15e jaarg. Maart 1905.* Een Indisch paradijs [Buitenzorg], door Victor Ido [= H. van de Wall] (met afbeeldingen). — De Kakantrie [heilige boom], de boschgouverneur van den Surinaamschen neger, door Dr. H. van Cappelle (met plaat.)

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *5e jaar 1904—1905. No. 7.* Bericht van het Bestuur. — Koloniaal programma der vereeniging.

De Hollandsche Revue. *10e jaarg. No. 2. 25 Febr. 1905.* Karakterschets van H. VAN KOL (met portret en illustraties).

Studiën. Godsdienst, Wetenschap, Letteren, *Jaarg. 37, Dl. 64, 1905, afl. 1.* L. HEBRANS: Decentralisatie en de inlanders.

De XXe Eeuw. *Maart 1905.* Geen juristenrecht voor den Inlander, door Prof. Mr. C. VAN VOLLENHOVEN.

De Wapenheraut. *9e jaarg. (1905), afl. 2.* Oude grafzerken te Batavia (vervolg), medegedeeld door W. WYNAENDS VAN RESANDT.

De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland. *12 Maart 1905, No. 1446.* Indische kunstnijverheid. Naar aanleiding van een bezoek aan de tentoonstellings-zalen van Boeatan te 's Gravenhage, door R. W. P. DE VRIES Jr. (met afbeeldingen).

Eigen Haard. *31e jaarg. No. 7, 18 Febr. 1905.* Uit Java's binnenlanden door ERET (met afb.).
Id. *No. 10, 11 Maart 1905.* Schetsen van Bali en Lombok (*vervolg*), door W. O. J. NIEUWENKAMP (met afbeeldingen).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg. 1 Maart 1905.* Aan Java's Zuidkust, door C. B. B. (met illustratie). **Id.** *15 Maart 1905.* Van Celebes' Oosterstreken, I. (Balangnipa), door MENRE (met ill.). — De zeevisscherij op Java, door M.

Weekblad voor Indië. *1e jaarg. (1904—1905). No. 38.* De tentoonstelling van pluimvee en honden te Batavia (25 en 26 Dec. 1904), door G. L. LA BASTIDE (met afb.). — De races te Sidoardjo (met afb.).
Id *No. 39.* De Oostaziatische Monroeleer, door M. VAN GEUNS — De excursie naar Sigi (met afb.) — W. P. D. DE WOLFF VAN WESTERRODE † (met portret).
Id. *No. 40.* Hollandsche artiesten in Indië, door J. E. JASPER. — Land en volk van Sigi (met afb.).
Id. *No. 41.* Minder schrijfwerk, door M. VAN GEUNS (met plaat). — Het Madoereesch stierengevecht in de residentie Besoeki (met afb.). — Bivakleven, door D. G. — „Haram"! Een verhaal uit Java's binnenland, door CREUSESOL [= Jhr. I. P. C. GRAAFLAND] (*zie ook No. 42*).
Id. *No. 42.* Pamor-Loewoe en nog wat, door Dr. J. GRONEMAN (met plaat). — Mr. Dr. JACOBUS ANNE VAN DER CHIJS † (met portret), door A. S. CARPENTIER ALTING (met lijst van geschriften). — Raden Mas Adipati Ario Sosroningrat, Regent van Japara †, door H. (met portret). — Herinneringen aan Japara, door C. F. BALSEM.

Het Recht in Nederlandsch Indië. *Dl. 83 (1904), Nos. 10 en 11.* Zuiver-Chineesch- en -Mohammedaansch-recht contra Indo-Chineesche en Inlandsche adat in het begin der 19e eeuw. (Toelichting van enkele resoluties van 1804 en 1805). Verhandeling van Mr. I. A. NEDERBURGH.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1904—1905. 2e aflevering.* Over de opleiding tot officier van het Leger in Nederlandsch Oost-Indië, door C. SPAT.

De Indische Mercuur. *28e jaarg. (1905), No. 8.* Kininefabriek te Bandoeng, door v. G[ORKOM]. Suikerproductie van de in den Oosthoek gelegen suikerfabrieken. — Katoencultuur op Java. — *Bijvoegsel:* Algemeene staat van koffie, thee, rijst en specerijen, 1895—1904.
Id. *No. 9.* Regeerings-inmenging in Indië, door v. G[ORKOM]. — Het request van de Djocdjasche Landhuurdersvereeniging en het antwoord van den directeur van B.B. — Taxatie oogst 1905 der particuliere koffielanden in Oost- en Midden-Java. — Iets over Cacao.
Id. *No. 10.* De getah pertja, hare geschiedenis, samenstelling, eigenschappen en teelt in Nederlandsch-Indië (Voordracht door Prof. DR. P. VAN ROMBURGH). — Over goudexploratie van Suriname [Rapport van C. J. VAN LOON aangekondigd] door J. VAN BAREN. — Nieuwe onderzoekingen over cultuur en bereiding van indigo, door C. J. v. L[OOKEREN] C[AMPAGNE]. — Uitvoer van Java. — Cacaoproductie van Suriname.

Id. *No. 11.* Para-rubberteelt in het schiereiland Malakka. — Algemeen syndicaat van Suikerfabrikanten op Java. — Beheer en exploitatie van de Djatibosschen op Java (voordracht van H. W. A. VAN DEN WALL BAKE). — Bericht omtrent de Gouvernements-kina-onderneming over het 4e kwartaal 1904. — Suikerproductie van de in den Westhoek gelegen suikerfabrieken. — Uitvoerrecht op Copra.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederl.-Indië. *Dl. 70, Januari 1905.* Exploitatie door den Staat van Spoorwegen, aangelegd door particulieren, door M. MIDDELBERG. — Zout bij de Siameesche visch, door G. N. VERLOOP. — Behandeling van brandwonden met picrinezuur. — Een goedkoope levende meststof, door A. — Kickxia Elastica Preuss. — Uitvoerrecht op Copra, door H. Abrahamsohn. — Practische resultaten van het indigo-onderzoek. — Productenmarkt, vrachten en wisselkoersen. — Persoverzicht.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van Oudleerlingen der Rijkslandbouwschool. *17 Jaarg. No. 199. Maart 1905.* Djamboes, door F. A. VON Stürler (met afbeeldingen).

Teysmannia. *16e Jaarg. (1905), afl. 1.* Natuurschoon, door H. J. WIGMAN. — Hooiwinning in Europa en in de Tropen, door DR. W. R. TROMP DE HAAS. — Zetmeel uit Oebi-soorten, door DR. W. G. BOORSMA. — Een Kerstboom (*Casuarina Sumatrana Jngh.*) — Rorako, door H. J. WIGMAN (met plaat.) Boekbeschouwing. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. — Vragen en beknopte mededeelingen uit de praktijk. Enz.

Notulen der Alg. Vergadering van de Soekaboemische Landbouw-Vereeniging, *gehouden 19 Dec. 1904.* Bevat o.m.: Vestiging van een theemarkt te Batavia, door den heer COCHIUS.

Veeartsenijkundige Bladen voor Nederl.-Indië. *Dl. XVII 1905, afl. 1 en 2.* Verslag van het Instituut Pasteur over het jaar 1903. — Twee gevallen van dolheid bij katten, door DR. G. AD. VAN LIER. — Over eene mogelijke verbetering van den veestapel in Oost-Java en den steun, die daaraan van wege de suikercultuur kan gegeven worden, door P. SCHAT. — Een paar opmerkingen over den invloed der suikercultuur op den veestapel van Java, door K. BOSMA. — Barbone (Septicaemia epizootica), door B. VRIJBURG. — Paardentransport over zee, door H. C. DE WAAL. — Behandeling der paarden vóór de ontscheping aan boord, en na het ontschepen, door Idem. — Aankoop van fokmateriaal in Arabië, door Idem. — Ponies (*vervolg van dl. 15, bl. 257*), door H. C. DE WAAL. — Hondsdolheid, door S.

Het Koloniaal Weekblad. *4e jaarg. (1904—1905), No. 50.* Inkomsten voor Sumatra's Westkust (*slot*) door H. E. PRINS.
Idem. *No. 51.* Bananen-cultuur in West-Indië.
Idem. *No. 52.* Marine. — Boeatan. — Tropen Hygiène (voordracht door Dr. H. BREITENSTEIN) — Suikerraffinaderijen op Java.
Idem. *5e jaarg. (1905—06), No. 1.* Over het beheer en de exploitatie van de djatibosschen op Java (voordracht door H. W. A. VAN DE WALL BAKE). — Naar aanleiding van DR. BREITENSTEIN's lezing, door J. HABBEMA.

Berichten uit Nederlandsch Oost-Indië van den Sint-Claverbond *1905. No. 1.* [*Niet in den handel*]. Reis van Mgr. E. S. LUIJPEN dwars door Sumatra, door A. KORTENHORST (met platen). — Beschouwing over Atjeh, van af 1 Sept. 1903, door H. C. VERBRAAK (met plaat). — Tomohon; uit mijn dagboek, door P. WINTJES (met plaat) — Padang. De vijand [de witte mier], door P. NEYBOER (met plaat) — Flores; eene dienstreis naar Paga, door J. ENGBERS. — Uit het dagboek van een missionaris; hoe een kampong er uit ziet, door B. SCHWEITZ (met plaat).

Maandbericht van het Nederlandsche Zendelinggenootschap. *Maart 1905.* Verslag eener reis naar Bolaäng—Mongondou, door J. S. DE VRIES (met kaart).

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *Maart 1905.* Een en ander uit Garoet, door J. H. Blinde (met illustratie).

Berichten uit de Zendingswereld. *15 Maart 1905.* De arbeid op de eilanden Mentawei en Engano in de maanden Juli tot November 1904.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *62. Jahrg. 1905. Nr. 3.* Die Entstehung einer christlichen Literatur bei dem Batakvolk, von Missionar Warneck in Sipoholon. Neueste Nachrichten: Sumatra, Nias, Mentawei u. Engano

Globus. Illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. *Bd. 87 (1905), Nr. 7.* Musikinstrumente der Dajaken Südost-Borneos, von F. Grabowsky) mit Abbildungen).

Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society. *No. 42. Februari 1905.* Various methods of computing the time for planting among the races of Borneo, by Dr. Ch. Hose. — Dr. Brandstetter's Malayo-polynesian Researches: an Appreciation, by C. O. Blagden.

Mitteilungen der Kais. Königl. Geogr. Gesellschaft in Wien., *Bd. 48 (1905). No 2.* Die Chinesen auf Java.

Revue des Traditions populaires. *Tome XX. No. 1. Janvier 1905.* Un recueil des contes de l'Australasie, par R. Basset [Bespreking van T. J. Bezemer's Volksdichtung aus Indonesien].

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 23 Februari — 23 Maart 1905.

In dezen verslagtijd was de stemming voor aandeelen onzer koloniale cultuurmaatschappijen bijzonder willig. Allerwege deed zich de invloed gelden van den bloei waarin Java's suikerfabrieken verkeeren; daarbij kwam dat nu ook Javasuiker van oogst 1906, pas leverbaar na Mei 1906, verkocht is geworden tegen prijzen, welke varieeren van ƒ 7—7¼ voor muscovados. Zelfs hebben sommige ondernemingen hun geheelen oogst 1906 tegen deze gunstige prijzen gerealiseerd, zoodat de Javasuiker-industrie eene sinds jaren ongekende bloeiperiode tegemoet gaat. Geen wonder dan ook, dat op de aandeelenmarkt de koersen van cultuurwaarden rijzende zijn gebleven: opvallend was de vaste tendenz voor aandeelen Nederlandsche Handelmaatschappij. Inmiddels trad op het bericht, dat de suikermarkt de laatste dagen flauwer gestemd is, eenige reactie in, waarvan de meeste aandeelen zich evenwel onmiddellijk herstelden.

De omzet van tabakswaarden werd ditmaal sterk beinvloed door de taxaties en afloopen der beide eerste inschrijvingen van Sumatra- en Borneo-tabak alhier. Op gunstige oogstberichten meerendeels gerezen, waren de eerste taxaties voor sommige waarden teleurstellend en gaven tot eenige reactie aanleiding. De afloopen der beide inschrijvingen waren evenwel gunstig te noemen en leidden weder tot koersverhooging.

Petroleumwaarden kenmerkten zich in het begin van dezen verslagtijd door eene rijzing, waaraan voornamelijk door aandeelen Koninklijke en Moeara Enim, de laatsten op het gerucht eener dividenduitkeering van 12 %, werd deelgenomen. Aandeelen Java Petroleum Maatschappij kwamen zwak te staan op minder gunstige berichten uit Indië aangaande de finantieele positie dezer maatschappij. In de laatste week viel er een scherpe daling, van 550 op 530, in aandeelen Koninklijke op te merken waarop bereids eenig herstel volgde.

Mijnwaarden waren meestentijds flauw gestemd bij geringen omzet. Slechts in aandeelen Redjang Lebong was nu en dan iets te doen, terwijl later Ketahoen en Oost-Borneo wat vooruit kwamen.

Van de ruime geldmarkt profiteerden de aandeelen van sommige onzer stoomvaartmaatschappijen en was o. a. eene geleidelijke koersverbetering merkbaar van Java—China en Japanlijn, Paketvaart en Rotterdamsche Lloyd.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	1⅛ %
Pref. Aand.	„ „ „ „	1¾ „
Winst Aand	„ „ „ „	3/16 „
5 % Oblig.	Handelsvereeniging Amsterdam	1 „
4 „ „ ('94)	„ „ „	1 „
Aand.	Int. Cred-. en Handelsv. Rotterdam	2½ „
„	Java Bank	½ „
Likw. Aand.	Barge c. s.	¾ „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij	4⅛ „
Certif.	„ „ „	37/8 „
Rescontre.	„ „ „	315/16 „

Aand.	Ned. Ind. Escompto Maatschappij	$4^1/_2$ %
Cert. Aand.	„ „ „ „	$^1/_2$ „
„	Ned. Indische Handelsbank	7 „
5 % Oblig.	Nederl. Ind. Landbouw Maatschappij	$^3/_4$ „
Aand.	Java Cultuur Mij.	$^3/_4$ „
„	Mij tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor	3 „
„	„ „ „ „ Sentanen-Lor etc.	10 „
„	„ „ „ „ Sindang Laoet	$9^1/_2$ „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	$^1/_2$ „
Gew. Aand.	„ „ „ Langkat Compagnie.	$1^1/_2$ „
Pref. „	„ „ „ „ „	8 „
Cert. v. Aand.	Deli Langkat Tabak Maatschappij	10 „
Aand.	Medan Tabak Maatschappij	9 „
Cert. v. Gew. Aand.	United Langkat Plantage	7 „
Aand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij	1 „
„	Rotterdamsche Lloyd	3 „
„	Stoomvaart Mij. Nederland	$5^1/_4$ „
6 % Cum. Pref.	Aand. A. Perlak Petr. Mij.	$3^1/_8$ „
3 „ „ „	„ B „ „ „	$6^5/_8$ „
Aand.	Expl. en Mijnb. Mij. Kwandang Soemalata	1 „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	$^3/_8$ „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „	2 „
„	Oost-Borneo Mij.	$4^1/_4$ „
„	Pagoeat Explor. Syndicaat	8 „
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	$16^1/_4$ „
„	Sinkep Tin Maatschappij	1 „
4 % Oblig. 1902.	Deli Spoorweg Maatschappij	$3^{11}/_{16}$ „
Aand.	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	11 „
$2^1/_2$ % Oblig. 1896.	„ „ „ „	$^1/_2$ „
Aand.	Kediri Stoomtram Mij.	4 „
„	Madoera Stoomtram Mij.	$1^1/_2$ „
Pref. Aand.	„ „	$4^3/_{16}$ „
5 % Oblig.	„ „	$^1/_2$ „
Aand.	Malang Stoomtram Mij.	$1^1/_2$ „
Cert. v. 4 % Aand.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	$2^1/_2$ „
4 % Oblig.	Ned. Ind. Tram Mij.	$^1/_2$ „
Aand.	Oost Java Stoomtram Mij.	2 „
„	Samarang Joana Stoomtram Mij.	3

Lager werden genoteerd:

Aand.	Koloniale Bank	1 %
„	Mij. tot Expl. der Suikerf. Badas	1 „
„	Cultuur Mij. Kaliw Plantaran	$^1/_8$ „
„	Cult. Mij. Maron	$5^1/_2$ „
„	„ „ Soember Redjo	$1^7/_8$ „
Cert.	Amsterdam Deli Compagnie	5 „
„	Tabak Mij. Arendsburg	$22^1/_2$ „
Aand.	Asahan Plantage Mij.	$1^7/_8$ „
„	„ Tabaksbouw Mij.	$24^1/_2$ „
„	Deli Batavia Maatschappij	$3^3/_4$ „
Cert.	„ „ „	7 „
Aand.	Deli Cultuur Maatschappij.	$1^7/_8$ „
„	Deli Maatschappij	7 „
Cert.	„ „	14 „
Aand.	Holl. Sumatra Tabak Maatschappij	$4^3/_4$ „
„	Langkat Tabak Mij., serie B.	5 „
„	Nieuwe Asahan Tab. Mij.	3 „
Pref. Aand.	Padang Cultuur Maatschappij	6 „
„ „	B „ „ „	$2^3/_4$ „

Aand.	Padang Tabak Maatschappij	6 %
„	Rotterdam Deli „	16¼ „
„	Senembah Maatschappij	11 „
Aand.	A Serdang Tabak Mij.	9 „
„	B „ „ „	7 „
„	Soengei Bedjankar	⅝ „
„	Sumatra Cultuur Mij.	19 „
„	Ned. Gutta Percha Mij.	3 „
„	Java—China—Japanlijn 1ste serie.	½ „
Oblig. uitg. 1903.	Kon. Paketvaart Maatschappij	½ „
Pref. Aand.	Dordtsche Petr. Industrie	1 „
4½ % Oblig.	„ „ „	⅛ „
Aand.	Gaboes „ „	2⅜ „
„	Java „ „	7¼ „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. v. Petr. bronnen	14 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „	15 „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	2 „
„	„ „ Moesi Ilir.	⅜ „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	1¾ „
Aand.	Tjenako Steenk. „	1½ „
„	Handelsver. Java	5 „
„	Deli Spoorweg Mij.	1 „
„	Babat Djombang Stoomtram Mij.	½ „
5 „ Oblig.	Bataviasche electrische Tram Maatschappij	½ „
4 % Oblig.	Kediri Stoomtram Mij	1 „
Oblig.	Malang „ „	1 „
Aand.	Modjokertjo Stoomtram Mij	⅞ „
4 % Oblig.	Samarang—Joana Stoomtr. Mij.	⅛ „
Aand.	Semarang—Cheribon Stoomtr. Mij	2 „

DIVIDENDEN.

Rotterdam Deli Maatschappij	17 %
Maatschappij tot Exploitatie van Rijstvelden	20 „
Brandwaarborg Maatschappij Ned. Ind.	10 „
Java Veem	10 „
Soerabaiasche Prauw Maatschappij	*f* 81
Koloniale Zee- en Brandassurantie Mij	8,7 %
Tweede Koloniale Zee- en Brandassurantie Mij	6½ „
Brandassurantie Mij. de Oosterling	9,4 „
Brandassurantie Mij. Insulinde	11,3 „
Brandassurantie Mij. Ardjoeno	8,3 „
Brandassurantie Mij. Veritas	7½ „
Nieuw Prauwenveer te Soerabaia	15 „
Nederlandsch Indische Hypotheekbank	7¾ „
Nieuw Probolinggo en Oosthoek Prauwenveer.	15 „
Oost Java Prauw Maatschappij	10 „
Nieuw Prauwenveer te Batavia	10 „
Stoomvaart Maatschappij Nederland	8,8 „
Naaml. Vennootschap Suikerfabriek Tjoekir te Soerabaia (int. div.).	*f* 100

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Mij. tot Expl. v/d Curaç. Haven- en Brugdienst. .	90	%
Oblig.	Pasoeroean Stoomtram Mij.	67 1/8	„
Aand.	Samarangsch Stoomboot- en Prauwenveer	165	„
„	Surinaamsche Bank	155	„
„	Cultuur Maatschappij Gending	145	„
Wind. Aand.	„ „ Gending	125	„
„	Landbouw Maatschappij Getas	85	„
„	Mijnbouw Mij. Kahajan	ƒ 250	
Opr. aand.	Mij. tot Exploitatie der Suikerfab. Kalibagor . .	ƒ 155—170	
Bew. v. Deelger.	Ned.-Indische Landbouw Maatschappij.	„ 19—22 1/2	
Aand.	Kina Maatschappij Djajagiri	100	%
„	(pref. cum) Oost Borneo Maatschappij.	81—84 1/2	„
„	(1ste pref.) „ „ „	115—125	„
Opr. bew.	Amsterdamsche Liquid. Kas	ƒ 220	
„ „	(claims) Pharmaceutische Handelsvereeniging . .	ƒ 5—ƒ 5 1/2	
Aand.	Cultuur Maatschappij Seboroh, serie B	29	%
„	Landbouw Mij. Getas	85	„
„	„ „ Rongga	100 1/4	„
„	Cultuur Maatschappij Kayoe Enak	19	„
„	„ „ Soemberredjo	70	„
„	„ Mij. Watoetoelis Poppoh	160—180	„
„	Handelsvereeniging Gorontalo	35	„
„	Nederl.-Indische Gas Maatschappij	166	„
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij.	ƒ 49—67.50	
Winst Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	„ 50	
Claims.	Pharmaceutische Handelsvereeniging	„ 5—8	
Aand.	Handel Mijn- en Boschexploitatie Mij. Tjermai . .	15	%
„	Deli Langkat Tabak Mij.	240	„
„	Rotterdamsche Cultuur Mij.	60	„
„	Billiton Mij. 2e rubriek.	ƒ 1700	
Pref. Aand.	Maatschappij tot expl. der Suikerfabriek Badas. . .	85	%
Oblig.	„ „ „ „ „ Pangka . .	100	„
Aand.	Oost-Java Stoomtram Mij.	57	„
„	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij	7 1/2	„
„	Suikerfabriek Tjoekir	220	„
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen.	99 1/2	„
Gew. „	„ „ „	70	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN.	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	100	100
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	103 1/2	103 1/2
Cultuur Mij. d. Vorstenl..... „	97 1/2	98 5/8
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	174 3/4	176 1/2
„ „ „ „ .....Winst „ f	27	27 3/16
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	160	160
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	103 1/2	104 1/2
„ „ ..... „ 4 1/2 „	103 3/8	103 3/8
„ „ '85 ..... „ 4 „	100 11/16	100 11/16
„ „ '94 ..... „ 4 „	101	102
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	117 1/2	120
„ „ „ .....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Java Bank.....Aand.	177 1/8	177 5/8
„ „ .....Cert. v. Aand.	177 3/4	177 3/4
Koloniale Bank .....Aand.	75	74
„ „ .....Pref. Aand.	90	90
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	103	103
Likw. Aand. Barge c. s.....Aand.	90 1/4	91
Ned. Handelmaatschappij .....Aand.	178	182 1/8
„ „ .....Cert.	178 1/8	182
„ „ .....Rescontre.	175 3/16	179 1/8
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	134	138 1/2
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	127	127 1/2
Ned. Ind. Handelsbank .....Aand.	123	130
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 3/8	101 3/8
Ned. Ind. Landbouw Mij..... „ 5 „	104	104 3/4
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	69 3/4	68 3/4
Crediet- en Handelsver. Banda..... „	—	—
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	—	—
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	102	102
Java Cult. Mij.....Aand.	117	117 3/4
„ „ „ 1e Hyp.....Oblig. 5 pCt.	—	102
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	128	131
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	103	103
Cult. Mij. Kali Tello.....Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	117	116 7/8
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.....Oblig. 5 pCt.	104	104
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	105	99 1/2
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	—	43
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij.....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	93	93
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.....Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo..... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij..... „	—	—
Cultuurmaatschappij Penampean.... „	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh .... „	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga..... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	171	181
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet ... Aand.	225 1/2	235
Cultuur-Mij. Soember Redjo. ..... „	79 3/8	77 1/2
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ „ ,... Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	100 7/8	100 7/8
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	—
Wilhelmina Koffie Cult. Mij..... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp..... „	610	610 1/2
„ „ „ .....Cert.	615	610
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	41 1/2	43
„ „ „ .....Pref. „	86	94
Tabak-Maatschappij Arendsburg .....Aand.	524 1/2	524 1/2
„ „ „ .....Cert.	523 1/2	501
Asahan Plantage Maatschappij .....Aand.	49 1/2	47 5/8
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	39	14 1/2
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	95	95
Deli-Batavia Maatschappij..... „	470	466 1/4
„ „ „ .....Cert.	474	467
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	55 7/8	54
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	285	295
Deli-Maatschappij.....Aand.	485	478
„ „ .....Cert.	494	480
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	60 3/8	60 3/8
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	59 3/4	55
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	—	—
Langkat Tabak Mij. Serie A..... „	51	51
„ „ „ „ B..... „	29	24
Langkat Mij..... „	4	4
Medan-Tabak Maatschappij..... „	233	242
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	140	137
Padang Cultuur Maatschappij.....Pref Aand.	50	44
„ „ „ B.....Aand.	19 3/4	17
Padang Tabak-Maatschappij ..... „	124	118
Rotterdam-Deli-Maatschappij..... „	258 1/4	242
Senembah-Maatschappij ..... „	385	366
„ „ .....Cert.	392	392
Serdang Tabak Maatschappij, A.....Aand.	140	131
„ „ „ B..... „	58	51
Soengei Bedjangkar..... „	61 5/8	61
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	272	253
Sumatra Plantage Maatschappij..... „	94	94
United Langkat Plant .....Cert. v. g. Aand.	271	278
Ned. Gutta Percha Mij.....Aand.	82	79
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij... „	15	14 3/4
„ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Gas Maatschappij .....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van. Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie..... „	112	111 1/2
Java-China-Japanlijn .....Oblig. 4 pCt.	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Kon. Paketvaart-Mij. .....Aand.	159	160
„ „ „ .....Oblig.	—	—
„ „ „ uitg. 1903..... „	102 1/2	102
Rotterdamsche Lloyd .....Aand.	105	108
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	103
Stoomvaart Maatschappij Nederland. Aand.	152	157 1/4
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	103 3/4	103 3/4
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	123 1/2	122 1/2
„ „ „ „ .... Oblig. 4 1/2 pCt.	101 3/8	101 1/4
„ „ „ „ 1903. Oblig. 4 1/2 pCt.	101 1/2	101 1/2
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	19 3/8	17
Java Petroleum Maatschappij .....Aand.	23 3/8	16 1/8
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	559	545
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	561	546
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	121 3/8	119 3/8
„ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102
Petr. Mij. Moesi Ilir ..... „	40 1/4	39 7/8
Panolan Mij. .....Cert. *f*	—	—
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. cum...Pref. Aand. A	146 3/4	149 7/8
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	82 1/2	89 1/8
Sumatra Palembang Petroleum Mij. .Aand.	66	66
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	4	3 1/2
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	62 1/2	63 1/2
Ned. Ind. Exploratie Maatschappij. . „	170	170
Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	10 3/8	10 3/4
„ Oblig. 1e Hyp. 1901, 10 pCt...	39 1/2	39 1/2
dito dito Cert. v. Aand.	38	40
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	9	9
Oost Borneo Maatschappij..... „	32 1/2	36 3/4
„ „ „ .....Pref. Aand.	82 3/4	81
Pagoeat Expl. Synd .....Aand.	15	23
Redjang Lebong Mijnb.-Mij..... „	270 3/4	287
Singkep Tin-Maatschappij..... „	79	80
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	53 1/2	53 1/2
Tjenako Steenk. Mij..... „	4 1/2	3
Handelsvereeniging Java ..... „	97	92
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	112	112
Droogdok Mij. Tandjong-Priok. .....Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel. 4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	185	184
„ „ „ .....Obl. 4 pCt.	101 1/2	101 1/2
„ „ „ ..... „ 4 „ 1902	102 5/16	102 1/2
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. .....Aand.	201	212
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103	103
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	—	98
„ „ 1896 .....Oblig. 2 1/2 pCt.	87 3/4	88 1/4
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	33	32 1/2
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.		—
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	23 3/4	23 3/4
„ „ .....1e hyp. Obl 5	88	87 1/2
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	98	102
Kediri Stoomtram Mij.....Oblig. 4 pCt.	99 1/2	98 1/2

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 7	21
Madoera Stoomtram Mij. ..... Aand.	18 1/2	20
„ „ „ ..... Pref. Aand.	53 7/8	58 1/16
„ „ „ ..... Oblig. 5	101 1/2	102
Malang Stoomtram Mij. ..... Aand.	46 1/2	48
„ „ „ ..... Oblig.	88	87
Modjokerto „ „ ..... Aand.	22 1/2	21 5/8
„ „ „ ..... Cert. v. 4 pCt. Obl.	80	82 1/2
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	101	101 1/2
Oost-Java-Stoomtram Mij. ..... Aand.	57	59
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	89	89
Pasoeroean „ „ ..... Aand	7 1/2	7 1/2
„ „ „ ..... Obl. 4 1/2 pCt.	67 1/8	67 1/8
„ „ „ ..... „ 4 1/2 „1901	67 1/8	67 1/8
Probolinggo Stoomtr.-Mij. ..... Aand.	19 1/4	19 1/4
„ „ „ ..... Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij. ..... Aand.	145	148
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt.	102 1/8	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij. .... Aand.	160	158
„ „ „ „ ..... Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij. ..... Aand.	—	—
„ „ „ ..... Oblig. 4 pCt	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	18–31 Januari.	1–21 Februari.
Javasche Bank	182	181
Hollandsche Certif. Ned. Handel-Mij	161–162	162–168
Indische Certif Nederl. Handel-Mij.	—	161½
N. I. Escompto Mij. Incl. dvd. a (cps. van af *f* 45)	127½–128	128–130
N. I. Escompto Mij. Excl. dvd. a (cps. van af *f* 46)	119	120–122
Ned. Ind. Handelsbank	110–110½	109–116
N. I. Hypotheekbank (4% pandbrieven)	—	100
N. I. Effectenbank (4% pandbrieven)	—	97½
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	112	113–113½
Handels-Verg. „Amsterdam"	139½–142	145–150½
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	102	—
Ned. Ind. Spoorweg Mij	—	205
Deli Spoorweg Mij.	—	181½
Ned. Ind. Tramweg Maatschappij	151	—
Samarang-Joana Stoomtram-Mij.	144	145
Kediri Stoomtram-Mij.	—	100
Samarang-Cheribon „	160	159½
Serajoedal „	134	135–136
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	122½
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	90
Bataviaasch Prauwenveer	135½–136	136½–140
Tegalsch Prauwenveer	—	162½
Part. Prauwenveer te Soerabaja	122½–125	135–140
Oost-Java Prauw-Mij.	—	151
Kultuur Mij. „Perbawatie"	—	165
Kultuur Mij. „Goalpara"	205	—
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	90	90
Kultuur Mij. Artana	127½	138–142½
Mij. tot Expl. van Rijstlanden.	250	—
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	—	165–170
„ „ „ Pasir Salam	122½	123½–135
Cultuur Mij. Mandaling	—	120–130
Assam Thee Ondern. Taloen	—	115
Ned. Ind. Telefoon Mij.	—	205
Intercommunale Telefoon Mij.	127½–128	129–130
Ned. Ind. Gas Maatschappij	—	167½
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	232½	235
Bandoengsche Kinine Fabriek	120–121	121–123
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	54–63	64–65
„ „ „ (obligatiën)	82½	95
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	—	280
Mijnbouw Mij. Atjeh (aandeelen)	110½	102
idem (oprichtersbewijzen)	210	211
Mijnbouw Mij. Ketahoen (gew. aandeelen)	45½–52	63–65
„ „ „ (pref. aandeelen)	—	92½–97½

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Cultuurmaatschappij „Kali Doeren".

(*Javasche Courant van 27 Januari 1905, No. 8*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en de exploitatie van het perceel Kali Doeren I, gelegen in het district Tanggoe, residentie Besoeki; het in cultuur brengen van dit erfpachtsperceel, door aanplant van klappers, Ficus elastica en andere gewassen, voorts de exploitatie van zoodanige andere gronden, als later met goedvinden van het bestuur, hetzij in eigendom, huur opstal of erfpacht door de vennootschap mochten worden verkregen en verder den handel in producten.

Kapitaal. ƒ 35.000, verdeeld in 350 aandeelen van ƒ 100, waarin wordt deelgenomen door mej. A. C. Bleeker voor 140 aandeelen, door de heeren A. A. J. E. Frappier voor 3. B. Jacobsen voor 2, terwijl de overige binnen 5 jaar geplaatst moeten zijn.

Inbreng. De door mej. Bleeker genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng der rechten, welke zij op het reeds genoemde erfpachtsperceel bezit.

Bestuur. 1 directeur de heer B. Jacobsen, 2 commissarissen de heeren D. F. W. Scholte en D. F. Scholte.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

Landbouw-Maatschappij „Kepahiang".

(*Javasche Courant van 31 Januari 1905, No. 9*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De overname en verdere exploitatie van het erfpachtsrecht op een uitgestrektheid woeste gronden, bekend onder den naam van Kepahing en Kepahiang II, gelegen in de Marga Bermani ilir, afdeeling Tebing Tinggi, residentie Palembang; het recht van opstal op een perceel grond, gelegen bij de hoofdplaats Kepahiang, in de residentie Palembang.

Kapitaal. ƒ 20.000, verdeeld in 40 aandeelen van ƒ 500, waarin wordt deelgenomen door de heeren B. J. Kluvers voor 28 aandeelen, A. van Laer voor 1 en E. A. H. Giessler voor 1 aandeel.

Inbreng van de door den heer Kluvers genomen aandeelen worden er 27 geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde rechten van opstal enz.

Bestuur. 1 directeur de heer A. van Laer, 2 directeuren de heeren B. J. Kluvers en E. A. H. Giessler.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders besluit over de verdeeling der winsten.

Stoomvaart-Maatschappij „Billiton".

(*Javasche Courant van 3 Februari 1905, No. 10.*)

Zetel. Tandjong Pandan.

Doel. Het vervoeren van goederen en passagiers, hoofdzakelijk om, naar en van het eiland Billiton.

Kapitaal. ƒ 100.000, verdeeld in 200 aandeelen van ƒ 500, waarin wordt deelgenomen door de Stoomboot-Maatschappij Blitong voor 140 aandeelen en door de Billiton-Maatschappij voor 60 aandeelen.

Inbreng. De door beide maatschappijen genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng respectievelijk van 4 stoomers en 13 laadbooten met de werf en inventaris.

Het *bestuur* bestaat uit 1 directeur en 2 commissarissen, terwijl de heer R. A. Begemann president-commissaris is.

Winstverdeeling. Van de winst wordt ten eerste 7 % over het kapitaal onder de aandeelhouders verdeeld, vervolgens 15 % als tantièmes aan het personeel, en het resteerende aan het reserve- en reparatiefonds.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KALI DOEREN II.

(Javasche Courant van 14 Februari 1904, No. 13).

Zetel. Malang.

Doel. De exploitatie van het erfpachtperceel Kali Doeren II, gelegen in het district Tangoel der afdeeling Djember, Residentie Besoeki, en andere gronden door beplanting met klappers en andere gewassen.

Kapitaal ƒ 50,000, verdeeld in aandeelen van ƒ 250, in 2 seriën A van 192 aandeelen en B van 8 aandeelen, waarin wordt deelgenomen in de eerste serie door de heeren A. de Stoppelaar Jr. voor 32, D. D. de Graaf voor 40, en J. W. de Stoppelaar voor 20 aandeelen.

Inbreng. De aandeelen serie B worden uitgereikt aan den heer A. de Stoppelaar Jr. voor den inbreng van het recht van erfpacht op bovengenoemd perceel.

Bestuur. 3 leden van den raad van beheer, de heeren A. de Stoppelaar Jr., D. D. de Graaf en J. W. de Stoppelaar.

Winstverdeeling. Aan de aandeelhouders 6 % over het bedrag hunner aandeelen, 25 % aan het reservefonds en de rest aan de aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „KARANG TENGAH".

(Javasche Courant van 17 Februari 1905, No. 14).

Zetel. Kediri.

Doel. De overname en de verdere exploitatie voor de cultuur van koffie of andere gewassen van de erfpachtsperceelen Karang Tengah I, II, III en IV, gelegen in de residentie Banjoemas; het koopen, verkoopen en verwerken van landbouwproducten in den uitgebreidsten zin.

Kapitaal. ƒ 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door de heeren J. P. den Bouwmeester voor 48, L. M. Tijl voor 1 en F. H. Versteegh voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den heer den Bouwmeester genomen 48 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde perceelen in de residentie Banjoemas (district Dajeuhloehoer, afdeeling Tjilatjap).

Bestuur. 1 directeur de heer F. H. Versteegh, 1 commissaris de heer J. P. den Bouwmeester.

Winstverdeeling. 6 % aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen; van de rest 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 60 % aan de aandeelhouders.

HANDELMAATSCHAPPIJ „IE SING".

(Javasche Courant van 21 Februari 1905, No. 15).

Zetel. Paree, residentie Kediri.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Paree als elders, een en ander in den uitgebreidsten zin des woords, alsmede het beleggen van gelden en fondsen door aankoop van onroerende goederen enz.

Kapitaal. ƒ 20.000, verdeeld in 20 aandeelen van ƒ 1000, waarin wordt deelgenomen door Tan Ko Hie voor 15 aandeelen, door Liem Kiong Nio voor 4 aandeelen door Djie Djhwan Hien voor 1 aandeel.

Inbreng. Van de door Tan Ko Hie genomen 15 aandeelen worden er 3

geacht te zijn volgestort door den inbreng van 1 hem toebehoorend perceel in de kampong Pandean, afdeeling Kota Kediri, residentie Kediri en een recht van opstal op een perceel, gelegen in de dessa Paree, afdeeling Paree, residentie Kediri, terwijl van de door Liem Kiong Nio genomen aandeelen er 3 worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van het recht van opstal op een perceel gelegen in de dessa Paree, afdeeling Kota Paree, residentie Kediri.

Bestuur. 1 directeur Tan Ko Hie, 1 commissaris Djie Djhwan Hien.

Winstverdeeling. 5 % aan het reservefonds en de rest aan de aandeelhouders.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „SINABOEAN MIJN COMPAGNIE".
(THE SINABOEAN MINING COMPANY).
(*Staats-Courant van 21 Februari 1905, No. 44*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, hetzij in huur of op andere wijze, van vergunningen voor mijnbouwkundig onderzoek, van mijnconcessiën voor ontginning in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, het verkrijgen van die gronden zelve, de exploratie en de exploitatie van die vergunningen, concessiën of die gronden, zoowel voor eigen rekening als voor rekening van derden, dan wel verkoop of verhuur van de daaruit voortvloeiende rechten, den verkoop van het verkregen erts, metaal of product, het handel drijven daarin en verder alles wat met het vorenstaande doel in verband staat.

Kapitaal. *f* 2,500,000, verdeeld in 200,000 aandeelen van *f* 12,50, waarin wordt deelgenomen door de Sumatra Syndicate Limited voor *f* 600,000 in aandeelen, door den heer Berkelbach van der Sprenkel voor *f* 1,500,000 in aandeelen, terwijl alles binnen 10 jaar geplaatst moet zijn.

Bestuur. 2 directeuren de heeren: Berkelbach van der Sprenkel en A. A. Baumann; 2 commissarissen: de heeren H. A. van den Wall Bake en E. W. Beckett.

Winstverdeeling. Ten eerste 6 % over het door de aandeelhouders gestorte kapitaal, van het resteerende 10 % aan de directeuren, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Januari 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (115.000)	*f*	49.000.—
Goederen, tonnen (21.000)	„	106.000.—
Verschillende ontvangsten	„	13.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	168.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	178.843.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	168.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	178.843.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	26.44
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	28.14
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	26.44
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	28.14

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (90.000)	ƒ	32.000.—
Goederen, tonnen (13.000)	„	50.000.—
Verschillende ontvangsten	„	5.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	87.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	79.785.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	87.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	79.785.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	50.12
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	45.96
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	50.12
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	45.96

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (26.000)	ƒ	2.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	400.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	3.400.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	4.142.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	3.400.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	4.142.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.77
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.81
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	4.77
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.81

Stoomtram Djokja—Magelang. Willem I (in aanleg) (Lengte 47 kilom.)

Reizigers, aantal (74.000)	ƒ	10.000.—
Goederen, tonnen (2.000)	„	6.000.—
Verschillende ontvangsten	„	600.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	16.600.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	19.200.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	16.600.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	19.200.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.39
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	13.18
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.39
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	13.18

Stoomtram Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 10 kilometers).

Reizigers, aantal (—)	ƒ	1.000.—
Goederen, tonnen (—)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	2.200.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.837.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	2.200.—
„ „ 1 „ vorig jaar (defin)	„	1.837.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	7.10
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	5.93
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	7.10
„ „ „ „ 1 „ vorig jaar (defin.)	„	5.93

Stoomtram Goendih—Soerabaja. (in aanleg). (Lengte 244 kilom).

Reizigers, aantal (68.000)	ƒ	20.000.—
Goederen, tonnen (19.000)	„	42.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.300.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	65.300.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	53.173.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	65.300.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	53.173.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.63
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.03
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	8.63
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.03

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Februari 1905	ƒ	16.200	ƒ 6.35	91
„ 1904	„	16.100	„ 6.10	
Verschil meer	„	100	„ 0.25	
Van 1° Januari				
1905 tot 28 Februari 1905	„	34.900	„ 6.50	91
1904 „ 29 „ 1904	„	31.500	„ 5.75	
Verschil meer	„	3.400	„ 0.75	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Februari 1905	ƒ	65.700	ƒ 8.55	274
„ 1904	„	75.400	„ 9.50	
Verschil minder	„	9.700	„ 0.95	
Van 1° Januari:				
1905 tot 28 Februari 1905	„	146.800	„ 9.10	274
1904 „ 29 „ 1904	„	153.100	„ 9.30	
Verschil minder	„	6.300	„ 0.20	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Februari 1905	ƒ	9.800	ƒ 7.—	50
„ 1904	„	9.700	„ 6.70	
Verschil meer	„	100	„ 0.30	
Van 1° Januari:				
1905 tot 28 Februari 1905	„	18.800	„ 6.35	50
1904 „ 29 „ 1904	„	18.500	„ 6.15	
Verschil meer	„	300	„ 0.20	

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1905	ƒ	85.900	ƒ 7.90	389
„ 1904	„	88.200	„ 7.80	
Verschil meer	„	—	„ 0.10	
„ minder	„	2.300	„ —	
Van 1° Januari:				
1905 tot 28 Februari 1905	„	179.500	ƒ 7.80	389
1904 „ 29 „ 1904	„	180.700	„ 7.75	
Verschil meer	„	—	„ 0.05	
„ minder	„	1.200	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Lijn Soerabaja—Krian.			
Februari 1905	ƒ 17.100	ƒ 16.50	37
„ 1904	„ 15.300	„ 14.25	
Verschil meer	„ 1.800	„ 2.25	
Van 1° Januari:			
1905 tot 28 Februari 1905	„ 35.400	„ 16.20	37
1904 „ 29 „ 1904	„ 32.000	„ 14.40	
Verschil meer	„ 3.400	„ 1.80	
Lijn Modjokerto—Ngoro.			
Februari 1905	ƒ 4.600	ƒ 4.—	41
„ 1904	„ 3.700	„ 3.10	
Verschil meer	„ 900	„ 0.90	
Van 1° Januari:			
1905 tot 28 Februari 1905	„ 9.500	„ 3.90	41
1904 „ 28 „ 1904	„ 8.300	„ 3.35	
Verschil meer	„ 1.200	„ 0.55	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1905, ƒ 37.000 (+ 14.000); 1 Januari—28 Febr. ƒ 72.000 (+ ƒ 23.000).

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Februari 1905 ƒ 12.800 (voorl. opg.) tegen ƒ 9.601. Sedert 1 Jan. ƒ 25.800 (voorl. opg.) tegen ƒ 20.631.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Februari 1905 ƒ 11.200 (voorl. opg.) tegen ƒ 10.447. Sedert 1 Jan. ƒ 24.700 (voorl. opg.) tegen ƒ 21.940.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Februari 1905 ƒ 13.035 tegen ƒ 13.445. Sedert 1 Jan. ƒ 23.110 tegen ƒ 24.490.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1905 ƒ 6.300 tegen ƒ 3.954; sedert 1 Jan. ƒ 11.600 tegen ƒ 8.252.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Februari 1905 ƒ 4.200 tegen ƒ 3.692; sedert 1 Jan. ƒ 8.600 tegen ƒ 8.359.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Febr. 1905 ƒ 3.700 tegen ƒ 4.388; sedert 1 Jan. ƒ 7.700 tegen ƒ 8.702.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Februari 1905 ƒ 29.600 tegen ƒ 29.553. Opbrengst sedert 1 Juli 1904 ƒ 223.000 tegen ƒ 220.673 in 1904.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Februari 1905	ƒ 116.000	tegen ƒ 134.787	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 45.03	„ „ 50.52	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 243.000	„ „ 266.822	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen 84 K.M.	in 1904.
Opbrengst Februari 1905	ƒ 35.000	„ ƒ 20.243	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 8.06	„ „ 8 31	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 71.000	„ „ 40.057	„ 1904.

De behandeling van politieke zaken ter Algemeene Secretarie,

DOOR

E. MORESCO.

Sedert eenige jaren komt geen Indische begrooting de Tweede Kamer door zonder dat, zoowel in de stukken als bij de debatten, 't een en ander gezegd wordt over de middelen die de Gouverneur-Generaal heeft om zich bij zijne beslissingen op politiek gebied, in 't bijzonder ten aanzien van de Inlandsche zelfbesturen, te doen voorlichten.

Het is met eenige aarzeling, dat ik over dit punt een paar opmerkingen ga maken, omdat 't onderwerp zich in sommige opzichten slecht leent tot een openbare bespreking. Het publiek waartoe men zich bij zoo'n bespreking wendt is niet alleen onbekend met de inrichting en werkwijze der Algemeene Secretarie en de verhouding van dit bureau tot den Raad van Indië en den Gouverneur-Generaal, zoodat een betoog tot verdediging of bestrijding van het bestaande zich niet gronden kan op algemeen als juist erkende gegevens, — maar het kan zelfs achteraf niet dan bij hooge uitzondering beoordeelen of een zekere beslissing der Regeering juist of onjuist was en daarmede vervalt vanzelf elke vraag in hoever voor die beslissing lof of blaam toekomt aan de raadgevers of aan de staatsinrichting die hen in 't leven riep. Intusschen, de zaak is nu eenmaal in publieke bespreking gebracht en dan behoort die bespreking ook zoo veelzijdig mogelijk te zijn en is het wenschelijk, dat zij niet uitsluitend gevoerd wordt tusschen buiten de praktijk staamden.

Volgens hunne instructie correspondeeren de hoofden van ge-

westelijk bestuur over staatkundige aangelegenheden *rechtstreeks* met den Gouverneur-Generaal, d. w. z. buiten tusschenkomst van de Departementschefs. Voorstellen over zulke zaken komen dus zonder advies van een Directeur bij de Algemeene Secretarie en worden daar, hetzij dadelijk, hetzij op last van den Gouverneur-Generaal, behandeld bij afdeeling C. Die behandeling bestaat bij zaken betreffende Inlandsche zelfbesturen in den regel in toetsing der voorstellen aan de geschiedenis en aan de bestaande rechten en verplichtingen tusschen Gouvernement en zelfbestuur.

Het spreekt vanzelf dat dit zoo objectief mogelijk moet geschieden. Dit geldt trouwens voor *al* het werk der Secretarie : persoonlijke, d. w. z. niet zakelijk te argumenteeren, meeningen hebben de ambtenaren slechts te uiten als hun er om gevraagd wordt.

Die objectiviteit sluit intusschen niet uit het trekken van een slotsom uit de verzamelde gegevens, dat is : het uitspreken van een oordeel.

In het jongste van zijn debatten met den heer Van Kol over deze zaken (29 November 1904) zeide de Minister van Koloniën, dat de Gouverneur-Generaal in afdeeling C slechts heeft „het bureau, dat belast is met het bijeenbrengen van gegevens en het maken van historische nota's".

Deze woorden kunnen, zooals ook uit het vervolg van het debat bleek, tot de gevolgtrekking leiden dat afdeeling C nooit *advies* maar uitsluitend *inlichtingen* zou geven, doch dat is niet het geval.

De nota's der afdeeling eindigen in den regel met een bepaald advies, gegrond op de voorafgegane mededeelingen en redeneeringen. Alleen in zaken van ondergeschikt belang wordt intusschen dadelijk na deze behandeling, dus uitsluitend op de voorlichting van het gewestelijk bestuur en de Secretarie, een beslissing genomen. Art. 28 van het Regeeringsreglement *verplicht* den G.G. het advies van den Raad van Ned.-Indië te vragen o. a. over het sluiten van „verdragen met Indische vorsten en volken" en in het algemeen over „elke regeling der staatkundige betrekkingen" met die vorsten en volken. Dergelijke „regeling" behoort natuurlijk tot de gewichtigste onderwerpen van politiek beleid, maar er zijn nog tal van andere beslissingen op dit gebied, zoo gewichtig dat de G.G. het in den regel noodig acht den Raad er over te hooren. De groote meerderheid der z. g. n. „politieke" zaken wordt in de praktijk dan ook niet afgedaan zonder 's Raads advies, al maakt de eene G.G. daarvan natuurlijk meer gebruik dan de andere.

Dit om de taak van afdeeling C in het juiste licht te stellen en te doen uitkomen dat het even onjuist is te meenen dat de ambtenaren dier afdeeling feitelijk beslissen over vrede of oorlog, over het handhaven of afzetten van een Sultan [1]) enz., als dat zij alleen de noodige stukken bijeen zouden zoeken om er historische overzichten uit te trekken. Die misvattingen zijn als alle gangbare onjuistheden over de rol der Secretarie, te verklaren uit 't feit dat die rol alleen uit het Regeeringsarchief te kennen is [2]). Voor een vruchtbare bespreking van het onderwerp was het echter noodig den bestaanden toestand juist te schetsen.

Aan welke eischen de ambtenaren van afdeeling C moeten voldoen volgt uit het bovenstaande :

Zij moeten thuis zijn in alle zaken der zelfbesturen, zoowel de tegenwoordige toestanden als de wordingsgeschiedenis daarvan, de richting waarin de verdere ontwikkeling geleid moet worden en de middelen daartoe.

Neemt men nu in aanmerking :

1. dat er meerdere honderden zelfbesturen zijn, vele met een belangrijke, over eenige eeuwen loopende geschiedenis;

2. dat de politieke geschiedenis van Ned.-Indië slechts voor een klein deel uit de literatuur te kennen is;

---

[1]) Zoo kon men op 25 November 1902 in de Tweede Kamer den heer Van Kol hooren zeggen (Handelingen 1902—3 blz. 182): „Zij (d. z. de ambtenaren van afdeeling C) brengen de adviezen uit, waarop de beslissing wordt genomen", en verder: „en toch hangt het van hun advies af of een vorst op zijn troon wordt erkend of wel ontslagen". Een der andere toen aangevoerde onjuistheden was de opmerking dat de ambtenaren zoo jong zijn en telkens overgeplaatst worden: de heer Van Kol had de data in den Reg. Almanak achter de namen voorkomende, aangezien voor die van plaatsing in afdeeling C of van indiensttreding, terwijl zij natuurlijk de dagteekening van het besluit van benoeming tot den actueelen rang aangeven. Dat er veel mutatie is, is juist, doch toe te schrijven aan 't feit dat vele ambtenaren in elken rang de Secretarie verlaten, hetzij met buitenlandsch verlof, hetzij om naar het Binn. bestuur over te gaan. Overplaatsing van afd. C naar andere afdeelingen werd en wordt zooveel mogelijk vermeden.

[2]) Zelfs niet uit de stukken die aan den Minister van Koloniën worden gezonden. Daaronder komen slechts zelden extract-nota's der Secretarie voor, b.v. wanneer de Raad in een advies naar zulk een nota verwijst. Vereenigt de G.G. zich met het in een Secretarie-nota geleverd betoog, dan blijkt daarvan toch niet naar buiten, daar de brieven natuurlijk alleen de meening van den G.G. vermelden, onverschillig of deze met of zonder raadpleging van de Secretarie gevormd is en met haar advies al of niet overeenstemt. Dit is trouwens geheel in overeenstemming met het karakter van het bureau van den G.G., dat uitsluitend te zijnen dienste staat en evenmin een zelfstandige rol in het staatsleven heeft te vervullen als een departement in onderscheiding van den directeur.

3. dat die literatuur met kritische voorzichtigheid gebruikt moet worden en zoo verspreid is dat men er eerst langzamerhand in thuis kan raken;

4. dat inzicht in de bestaande toestanden alleen te krijgen is door geregeld een nauwkeurig kennis te nemen van alles wat daarover verschijnt en van de periodieke en andere rapporten en voorstellen van de bestuurshoofden, en dat daarbij ongeveer alle factoren van ethnografischen en economischen aard van belang zijn;

dan zal men moeten toegeven dat het werk dezer ambtenaren, zelfs bij de beste opleiding en bij praktische organisatie van het bureau, den geheelen mensch eischt.

Vrage: heeft men de best opgeleide ambtenaren? Is de afdeeling praktisch ingericht? Kunnen de ambtenaren zich geheel aan hun taak wijden?

Antwoord: driemaal neen.

Opleiding. Hierbij heb ik niet op het oog de studie, voorafgaande aan de indiensttreding. Praktisch heeft men wat dit aangaat in normale tijden te beschikken over geslaagden in het grootambtenaarsexamen, die de meerderheid vormen, en enkele in de rechten gepromoveerden, die het z. g. faculteitsexamen deden. De laatsten, en dit is een groot nadeel, deden geen examen in — en maakten dus weinig of geen werk van — de politieke geschiedenis van Ned. Indië; als voordeel staat daartegenover dat zij wat ouder zijn dan de niet-gepromoveerden. De drie andere belangrijke studievakken: Indisch staatsrecht, ethnografie en Inlandsche wetten, volksinstellingen en gebruiken, hebben beide categorieën gemeen, en wat voorstudie aangaat staan zij dus min of meer gelijk, zoodat 't er slechts op aan komt goede exemplaren van elke soort te kiezen.

De eigenlijke praktische opleiding voor het werk geschiedt natuurlijk eerst *na* de indiensttreding. Regel is dat de Secretarieambtenaren dadelijk op dit bureau komen en er na een zekere schifting blijven. De opleiding heeft dus uitsluitend tijdens, in- en door het werk ter Secretarie plaats, m. a. w. de kennis wordt verkregen uit mededeelingen van anderen, gedrukt, geschreven of mondeling, — de ervaring uit de behandeling van stukken.

Nu zal ik niet beweren dat een intelligent man daarmede niet een heel eind komen kan. In alle moderne landen worden zaken van bestuur en wetgeving behandeld en beslist door lieden die grootendeels buiten praktische aanraking blijven met de levensomstandig-

heden waarop hun beslissingen inwerken. Zoo gaat 't ook bij wetgeving en bestuur in ons land en alleen dan heeft men 't recht van aanmatiging te spreken wanneer (zooals bv. bij de Indische begrootingsdebatten) het gemis aan praktische ervaring *niet* blijkt goedgemaakt te worden door ernstige studie. Bovendien is, in 't geval van de politiek jegens de zelfbesturen, Buitenzorg wel de eenige plaats waar alle studie-bronnen te vinden zijn, want voor het overgroote deel bestaan deze in de stukken van het Regeeringsarchief.

De vraag is echter niet of men 't met de tegenwoordige opleiding doen kan, maar of t' de best-mogelijke is, en dit laatste zou, geloof ik, eerst 't geval zijn als de ambtenaren door eenige jaren praktische oefening in het leiden van, en 't werken met Inlandsche zelfbesturen een vaster, meer kritisch gescherpten blik op de „stukken" hadden. Niet om de locale kennis zelf is 't te doen. Deze zou toch slechts op een klein gedeelte van 't uitgestrekte terrein betrekking hebben en men zou er zelfs tegen moeten waken dat uit zulke beperkte gegevens een generaliseerende slotsom getrokken werd en vooral ook tegen de verleiding om, met miskenning van de juiste grenzen van ieders taak, die eigen waarnemingen te stellen boven de door de verantwoordelijke bestuurders ter plaatse verstrekte gegevens.

Niet dus om de stukken te vervangen maar om ze met meer zekerheid te kunnen toetsen en wegen zou de ervaring der praktijk moeten dienen.

Of het mogelijk zou zijn de opleiding der ambtenaren van afdeeling C op deze wijze aan te vullen zal ik nader bespreken en dan tevens nagaan of er iets te zeggen is voor den ook wel eens aanbevolen maatregel om in deze richting tot 't einde door te gaan en de ambtenaren uitsluitend te kiezen uit hen die reeds geruimen tijd bij het binnenlandsch bestuur hebben gediend.

Ik kom nu tot de beide andere, nauw samenhangende vragen : of de afdeeling praktisch ingericht is en of de ambtenaren zich geheel aan hun taak kunnen wijden.

De taak der afdeeling vindt men in den Regeeringsalmanak als volgt omschreven : „Inlandsche zaken (personeel, onderwijs, Inlandsche rekesten, enz.). Staatkundige aangelegenheden. Uitzetting en interneering. Mohammedaansche eeredienst".

De Staatkundige aangelegenheden gekoppeld aan de Inlandsche : ziedaar de fout, die een behoorlijke inrichting van het werk ver-

hindert en de ambtenaren belet zich geheel aan de zaken der zelfbesturen te wijden.

Toen men van Buitenbezittingen weinig wist en er liefst zoo weinig mogelijk van wilde weten omdat het meest „lastposten" waren, toen wij die streken hoofdzakelijk bezet hielden om er andere staten uit te houden, en ook later nog, toen wel ingezien werd dat onthouding niet zou zijn vol te houden, maar de Atjeh-oorlog het gansche bestuur verlamde, zoodat zelfs de beste ambtenaren op schipperen waren aangewezen, — toen hinderde die combinatie misschien niet zoo erg.

Maar nu is 't anders. Het onderzoek van onze bezittingen brengt jaar aan jaar nieuwe gegevens aan 't licht; de ontwikkeling van handel, landbouw en nijverheid dwingt ons geregelde toestanden te vestigen in de streken die vroeger aan hun lot werden overgelaten; de toestand der schatkist heeft de oogen geopend voor het onrecht [1]), dat Java en zeer enkele streken daarbuiten de kosten van het centrale bestuur dragen en zelfs een deel der locale kosten van de andere buitenbezittingen; en ten laatste en voornaamste: de harde werkelijkheid heeft ons geleerd dat de ontwikkeling dier landen zich tegen ons keert, zoodra wij vergeten dat het onze taak is ze te leiden en te beheerschen, — zie Deli, zie Boni.

Wil de Gouverneur-Generaal jegens de zelfbesturen zijn taak van krachtig en rechtvaardig heerscher vervullen, wil hij ingrijpen waar het noodig is zonder gevaar de goede trouw te schenden of de natuurlijke ontwikkeling te storen in plaats van ze te bevorderen, dan moet hij in zijn onmiddellijke nabijheid ambtenaren hebben, die hem onverwijld volledig en juist kunnen inlichten over alles wat van die landen bekend is en over de grenzen aan zijn bevoegdheid gesteld door traktaten, contracten, wettelijke bepalingen en bevelen van het Opperbestuur. Aan dien eisch kunnen de ambtenaren van afdeeling C niet behoorlijk voldoen zoolang de politieke aangelegenheden slechts een der onderdeelen van hun taak vormen.

In de eerste plaats wordt een geregelde opleiding daardoor onmogelijk. Men kan van een jong ambtenaar geen volledige toewijding voor *een deel* van zijn werk met verwaarloozing van het andere eischen. Maar ook de oudere ambtenaren worden herhaaldelijk, soms geruimen tijd achtereen, door de z. g. n. Inlandsche zaken in beslag genomen. De dagelijksche bestuurs-besluiten, benoeming,

---

[1]) Men zie onze April-afl. bl. 505. (Red.)

ontslag, pensionneering, opening van scholen, subsidieering van particuliere scholen enz. enz. kosten ieder op zichzelf maar weinig tijd, maar samen toch zooveel dat één ambtenaar er *uitsluitend* verschillende anderen er gedeeltelijk door in beslag genomen worden. Wat den meesten tijd kost is het bewerken van nieuwe regelingen, waarvoor in den regel stapels adviezen gelezen en verwerkt moeten worden. De vorige Gouverneur-Generaal heeft tal van regelingen ten behoeve van de Inlandsche ambtenaren aangevat, waarvan nog maar heel weinig in 't Staatsblad staat, doordat de voorbereiding van zulke zaken hier altijd jaren duurt. Deze zaken, waarbij in den regel verschillende Departementen betrokken zijn, zoodat ze moeilijk door een der Directeuren geheel in staat van wijzen kunnen worden gebracht, verstoren het werk der oudere ambtenaren aan de politieke aangelegenheden. Ook die zaken zelf lijden daaronder, vooral door verregaande vertraging. Het spreekt vanzelf dat zaken van politieken aard, expedities, sluiting van contracten, geschillen over wederzijdsche rechten, in den regel spoedeischend zijn en boven alle andere voorgaan en daar deze, ook wegens de beperktheid van het personeel door dezelfde ambtenaren behandeld moeten worden, blijven de „Inlandsche zaken" eenvoudig liggen tot er eens tijd voor is.

Eindelijk levert deze toestand vaak bezwaren bij opschuiving der ambenaren tengevolge van vertrek of overplaatsing. Zooals ik zeide wordt één van hen uitsluitend door Inlandsche zaken in beslag genomen en dit is meestal op één na de oudste. Gaat de oudste uit de afdeeling dan moet deze in zijn plaats komen voor de behandeling van de belangrijkste politieke zaken, maar dan heeft hij daarmede soms in eenige jaren in 't geheel geen bemoeienis gehad, zoodat hij er volstrekt niet „in" is.

Hoe in de hier besproken bezwaren te voorzien is, ligt na het bovenstaande voor de hand. Afdeeling C behoort gemaakt te worden tot wat ze nu ten onrechte wel eens genoemd wordt: een zuiver politieke afdeeling, d. w. z. ze behoort ontlast te worden van alle werkzaamheden niet vallende onder de „staatkundige aangelegenheden" bedoeld in de eerste alinea van art. 17 der instructie voor de hoofden van gewestelijk bestuur (zie Staatsblad 1876 no.57). Dat zijn de zaken der zelfbesturen en enkele daarmede overeenkomende of nauw verband houdende, die men misschien het best kan omschrijven als: zaken betreffende de in- en uitwendige veiligheid van Ned. Indië. Dus ook opstand of samenzwering tegen

ons gezag in direct bestuurd gebied, handhaving der onzijdigheid bij oorlogen tusschen andere staten. En niet enkel de voorstellen die uitsluitend of hoofdzakelijk op deze zaken betrekking hebben, behooren bij de afdeeling behandeld te worden; alle zaken waarbij, zij het zijdelings, de verhouding tot de zelfbesturen betrokken is, behooren, wat dit punt aangaat, door afdeeling C getoetst te worden om eerst daarna, vergezeld van een nota over dit deel der quaestie, bij de afdeeling waar de hoofdzaak thuis hoort verder behandeld te worden. Alleen op deze wijze bestaat de meeste kans dat bv. ook bij zaken van justitie, belastingen e. d. behoorlijk op de verhouding tot de zelfbesturen gelet wordt.

Alle andere zaken behooren naar andere afdeelingen overgebracht te worden. Een afzonderlijke afdeeling daarvoor te vormen schijnt mij niet noodig. Personeele zaken van Inlandsche ambtenaren kunnen m. i. het best behandeld worden door hen die hetzelfde voor de Europeesche doen. Met Inlandsch onderwijs is 't hetzelfde.

Ontlast men afdeeling C van al deze werkzaamheden en laat men het personeel dier afdeeling onveranderd, dan zal daarmede praktisch een vermeerdering van werkkrachten verkregen zijn, die gelegenheid zou geven om aan de tegenwoordige, gedwongen-gejaagde behandeling van de zaken een eind te maken. Thans besteedt elk ambtenaar zijn ganschen werktijd aan 't afdoen van stukken onafgebroken, het een na 't ander. Voor studie van nieuwe gegevens, gedrukt of geschreven, is geen tijd; al wat buiten het onmiddellijk noodige ligt moet vermeden worden. Wie meer doet, geeft daar zijn vrijen tijd voor, maar dit beteekent dat men dat meerdere niet *eischen* kan.

Hoofdzaak blijft intusschen de rationeele organisatie; wil men na de beperking der werkzaamheden het personeel naar evenredigheid verminderen, ik zou 't betreuren, maar den dan ontstanen toestand toch ver verkiezen boven den tegenwoordigen.

Nu de vraag der keuze van ambtenaren. Uit het bovengezegde volgt dat het m. i. de voorkeur verdient ambtenaren te hebben die gedurende eenige jaren bij het Binnenlandsch bestuur Inlandsche zelfbesturen te leiden hebben gehad. Gemakkelijk zal dat niet altijd zijn omdat de keuze hoogst beperkt is. In de eerste plaats zijn controleurs maar zelden te vinden voor een plaatsing van eenigen duur op een bureau. Voor een paar jaar willen velen wel, maar daar zelfs een bekwaam man allicht een of anderhalf jaar noodig heeft om in de zaken thuis te raken en zijn werk vóór dien tijd

weinig of geen waarde heeft, zal een plaatsing voor b. v. twee jaar meer last dan nut opleveren, vooral omdat zulk een controleur met 't oog op zijn bezoldiging dadelijk een vrij hooge plaats onder de ambtenaren moet innemen en bv. wanneer hij meer dan acht jaar dienst heeft vrij spoedig tot referendaris benoemd moet worden. Controleurs met 15 of meer jaren dienst, die moeilijk onder veel jongere, maar met het Secretarie-werk vertrouwde ambtenaren zouden kunnen werken, zijn daardoor in den regel uitgesloten, terwijl voor een Assistent-Resident onder de tegenwoordige organisatie aan de Secretarie geheel geen plaats is, tenzij men hem dadelijk als Gouvernements Secretaris wilde laten optreden d. w. z. als chef van hen van wie hij een groot deel van 't werk zou moeten leeren.

De slotsom is dus het niet mogelijk zou zijn bij de tegenwoordige organisatie der Secretarie het personeel van afdeeling C geheel of voor de meerderheid uit het Binnenlandsch Bestuur te trekken, doch dat het niettemin aanbeveling verdient de gelegenheden aan te grijpen om intelligente, voor bureauwerk geschikte en algemeen ontwikkelde controleurs bij die afdeeling te plaatsen wanneer zij praktisch met de leiding van zelfbesturen bekend zijn en minstens drie of vier jaren bij de afdeeling kunnen blijven.

Na deze uiteenzetting van hetgeen ik, op grond van de ondervinding, noodig zou achten om afdeeling C der Alg. Secretarie in staat te stellen haar taak ten aanzien van de politieke aangelegenheden behoorlijk te vervullen, is het misschien wenschelijk ook een enkel woord te zeggen over de van andere zijden gedane voorstellen tot verbetering van de verondersteld [1]) slechte voorlichting der Regeering in deze zaken.

Die voorstellen geven drie oplossingen : 1e. oprichting van een Departement voor de Buitenbezittingen; 2e. oprichting van een zelfstandig bureau voor de Buitenbezittingen, toe te voegen hetzij aan het Departement van Binnenlandsch Bestuur, hetzij aan de Algemeene Secretarie; 3e. behoud van afdeeling C, doch uitsluitend of hoofdzakelijk bezet met ambtenaren van het B. B.

Het eerste denkbeeld ontleent eigenlijk zijn gezag alleen aan het feit dat het afkomstig is van den lateren Minister De Waal, en zou anders zeker nooit de bespreking waard gekeurd zijn. Al heeft

[1]) Verondersteld, want zooals ik al opmerkte, ook al konden de Kamerleden en de pers de daden zelve beoordeelen, dan nog zou hun elk gegeven ontbreken om te schatten welk aandeel daarin toekomt aan de Secretarie.

ook deze als Minister geen aannemelijke vorm tot uitvoering van zijn denkbeeld kunnen vinden [1]) toch komt men er nu en dan in kamer en pers op terug.

Wie de gevoerde briefwisseling kent, zal intusschen wel overtuigd zijn dat geen Minister dit denkbeeld weer uit het graf zal halen. Volstaan moge daarom worden met een korte opsomming van de hoofdbezwaren :

1. belangrijke vertraging in de afdoening (zelfs al werd het Departement te Buitenzorg gevestigd);

2. noodzakelijkheid om zeer spoedeischende zaken dadelijk, dus buiten het Departement om, af te doen, wat het behoud van een of meer ambtenaren ter Secretarie zou eischen;

3. voortdurende botsingen met de andere Departementen, die met de *centrale* leiding der takken van dienst belast zouden blijven, wat zich niet zou verdragen met de op territoriale basis rustende scheiding tusschen Java en Buitenbezittingen;

4. de hooge kosten, in verband met het voorgaande zonder nut.

De mindere bezwaren laat ik daar; alleen wil ik nog even opmerken dat de politieke geschiedenis uitsluitend uit het Regeeringsarchief te kennen is en wel uit stukken die soms tal van verschillende onderwerpen behandelen, zoodat overbrenging niet mogelijk zou zijn. Men zou dus moeten beginnen dat heele archief door te lezen en uittreksels of afschriften van 't noodige te maken.

Men hoort wel eens de bij Indische zaken nu eenmaal onvermijdelijke verwijzing naar Britsch-Indië, waar wel een Foreign Department bestaat. Vergeten wordt dan dat dit departement onder de persoonlijke leiding van den onderkoning staat; geheel dezelfde toestand, naar evenredigheid, als hier.

Een zelfstandig bureau voor de politieke zaken, dat men zich dan voorstelt te staan onder leiding van een ervaren bestuursambtenaar der Buitenbezittingen, oud-Resident of oud-Gouverneur, zou,

---

1) Op de begrooting voor 1870 werd (met 34 tegen 33 stemmen) een crediet van ƒ 50.000 toegestaan „ter voorbereiding van de reorganisatie der Departementen van alg. burgerlijk bestuur" waaruit o.a. een Directeur voor de Buitenbezittingen bezoldigd zou kunnen worden. Op De Waal's begrooting voor 1871 kwam de som weer voor en werd ondanks het verzet in alle afdeelingen („thans bijna eenstemmig en met nadruk" zei het voorl. verslag) in de Tw. Kamer aangenomen. Zooals bekend is verwierp de Eerste Kamer die begrooting wegens het vooruitloopen op de Preanger-reorganisatie. De nieuwe begrooting, door den heer Van Bosse ingediend, bevatte de post niet meer, omdat deze minister de ingebrachte bezwaren voorshands overwegend achtte.

werd het aan het Department van B. B. toegevoegd, ongeveer alle tegen een speciaal Departement aangevoerde bezwaren meebrengen *plus één*, nl. dat tusschen den leider van dat bureau en de Regeering nog weer een schakel zou staan : de Directeur van B. B. Nog meer vertraging en geschrijf dus. Bovendien zou men geen Resident vinden bereid om zulk een positie in te nemen; men zou 't moeten doen met een jong Assistent-Resident.

Richt men een zelfstandig bureau bij de Secretarie op, dan zou men zeker 't beste doen dit onder de leiding van zulk een Assistent-Resident te stellen — als men er een voor vindt. Maar dan zal men van tweeën één zien gebeuren : of het bureau is in voortdurende botsing met de gewone Secretarie en zal ten slotte geheel zelfstandig worden, wat zeggen wil dat men twee Algemeene (?) Secretarissen krijgt, een onhoudbare toestand;

of het zal, evenals de vroegere „afdeeling voor de statistiek" langzamerhand opgaan in de Secretarie.

Rest het derde denkbeeld, behoud van afdeeling C, doch bezet uitsluitend of in hoofdzaak, door personeel van het B. B. Hiervoor kan ik naar het bovenstaande verwijzen : werkkring van Secretarie en B. B. is in aard geheel verscheiden; tegen overgang tusschen beide levert dit geen bezwaar mits de meerderheid aan beiden zijden uit vaklieden blijft bestaan. Als voorbereiding voor het werk in afdeeling C moet eenige ondervinding in den omgang met zelfbesturen daarentegen op hoogen prijs gesteld worden, en ware het mogelijk, dan zouden allen die leerschool moeten doorloopen. Thans zal men zich moeten tevreden stellen met plaatsing van enkele controleurs terwijl misschien omgekeerd ambtenaren die eenige jaren in afdeeling C gewerkt hebben, voor hun verdere vorming tijdelijk als controleur of gewestelijk Secretaris geplaatst zouden kunnen worden.

Maar, zegt men, de G. G. heeft de voorlichting noodig van een man, grondig bekend met de toestanden in de Buitenbezittingen en die voorlichting ontbreekt hem thans want afdeeling C kon ze niet verschaffen.

Het antwoord is : dat voorlichting *in plaatselijke zaken* van den gewestelijken bestuurder moet, en alleen van dezen kan komen. Het zou niet enkel onnoodig maar zelfs hoogst schadelijk zijn de berichten der Residenten te Batavia of te Buitenzorg nog eens te laten filtreeren door een oud-Resident.

Voorlichting van het standpunt van *algemeen Regeeringsbeleid*

daarentegen moet inderdaad door zulk een oud-bestuurshoofd in de onmiddellijke nabijheid van den G. G. gegeven worden; dat is de taak van het lid, of de leden, van den Raad van Indië die hun diensttijd bij het B. B. op de Buitenbezittingen hebben doorgebracht en wier eerste plicht is zich niet meer oud-Resident of oud-Gouverneur te voelen maar adviseur in hoogste ressort van den *algemeenen* bestuurder.

En afgescheiden van deze beiden blijft aan afdeeling C der Secretarie, als deel van het Kabinet van den Gouverneur-Generaal, de taak om de noodige gegevens bijeen te brengen en kritisch te schiften, en om daaruit conclusies te trekken zoowel ten aanzien van de verdere wijze van behandeling der zaken als ten aanzien van de te nemen beslissingen zelve, — aan den Landvoogd te oordeelen of hij na deze voorlichting beslissen zal of wel den Raad van Indië raadplegen.

Voor die taak, bescheiden maar belangrijk, behoort de afdeeling echter beter toegerust te worden dan ze thans is.

Buitenzorg, Februari 1905.

De Caoutchouccultuur,

DOOR

A. H. BERKHOUT.

Thans is 't reeds twintig jaar geleden, dat wij de aandacht vestigden op het groote belang der caoutchouccultuur voor Java.

De toen aangelegde proefaanplantingen en gepubliceerde rapporten hebben bij velen den lust opgewekt, zich op de teelt der gomelastiek-leverende gewassen toe te leggen.

Onvoldoende kennis en gebrek aan plantmateriaal van goede soorten leidden evenwel tot teleurstelling en spoedig verflauwde de ijver.

In de laatste jaren is gelukkig het animo wederom sterk gerezen en zeer terecht. Het is onze vaste overtuiging, dat in de toekomst de uitvoer van caoutchouc voor Nederlandsch Oost- en West-Indië van de grootste beteekenis kan worden.

Indien met overleg geplant wordt, zal weldra blijken, dat door een caoutchouc-onderneming den eigenaar ruime winsten kunnen verzekerd worden.

De aandeelen van de Selangar Rubber Co. Ltd. staan op 't oogenblik te Londen genoteerd op 300 procent.

Wij zijn in zake caoutchouccultuur meermalen tegen onbekookte plannen, gebaseerd op onjuiste voorstellingen, opgekomen, omdat de uitvoering hiervan slechts tot decepties moest leiden. Gaandeweg neemt de kennis aangaande de financieele vooruitzichten toe en ook de gelegenheid, om zich plantmateriaal te verschaffen, wordt ruimer.

De lectuur van een recent verslag over de toestanden in dat gedeelte van Brazilië, vanwaar de Pararubber afkomstig is, heeft onze meening versterkt, dat het reeds afgeloopen proces der kinacultuur gelijken kan op de op handen zijnde levensgeschiedenis der caoutchouc-produceerende planten, namelijk dat onze over-

zeesche bezittingen het den landen van origine vrijwel ondoenlijk kunnen maken met hunne boschproducten op de wereldmarkt te concurreeren tegen de gecultiveerde.

Niet dat de roofbouw in Brazilië aan den uitvoer veel zal schaden, doch wel de hooge exploitatiekosten als gevolg van het zeer verspreid voorkomen der caoutchoucboomen in de moeilijk toegankelijke bosschen.

Verbetering der toestanden is daarbij vrijwel uitgesloten en van geregelde cultuur is in Brazilië niets te verwachten. Dit moge blijken uit onderstaand artikel.

Het gebied der Amazone is nog steeds van het grootste belang voor de voortbrenging van caoutchouc.

Meer dan de halve wereldproductie, die in haar geheel thans op 60,000 ton wordt geschat, is afkomstig uit genoemd gebied.

Terwijl er nog weinig vooruitzicht bestaat, dat de uitvoer uit Brazilië zal afnemen, aangezien geheele landstreken nog onontgonnen zijn, is het eerder aan te nemen, dat het thans door Afrika geleverde quantum (ongeveer $\frac{1}{4}$) zal verminderen.

De berichten, die men tot nog toe uit Zuid-Amerika in zake caoutchouc ontving, waren weinig betrouwbaar. Dit werd herhaaldelijk aangetoond en werd dan ook het plan ten zeerste toegejuicht, om de toestanden in loco grondig na te gaan. De directie van den botanischen tuin in Berlijn werd door een vorstelijke gift van den heer Nikolaus Witt, een der grootste caoutchouc-exporteurs uit Manaos en door den Hamburger senator Dr. Traun in de gelegenheid gesteld in het jaar 1899 den toenmaligen assistent aan het botanisch instituut te Marburg, Dr. Kuhla, op te dragen, de levensvoorwaarden der caoutchouc-boomen ter plaatse te gaan bestudeeren.

Helaas viel deze jonge geleerde bij zijn aankomst te Manaos als slachtoffer van de gele koorts. In den heer Ule, die zich te Rio de Janeiro ophield, vond men een geschikt persoon, om de opdracht uit te voeren.

Daar vooraf echter veel te regelen viel, stapte deze eerst den 25en Juli 1900 te Manaos aan wal.

Na meerdere, uiterst bezwaarlijke expedities kwam hij in Juni 1903 te Hamburg aan met een groote collectie planten en talrijke aanteekeningen. In het „Notizblatt des Kgl. Bot. Gartens und Museums zu Berlin" No. 26, 27, 30 (Bd. III) en No. 32, 33

(Bd. IV) waren reeds berichten over zijne reizen opgenomen, maar eerst dezer dagen verscheen als „Beiheft zum Tropenpflanzer" een uitvoerig verslag van zijne bevindingen.

Den belangstellenden lezer verwijzen we daarna, en willen we ons thans bepalen tot het weergeven der hoofdresultaten van het onderzoek.

Ule neemt aan, dat onder het twaalftal Hevea-soorten H. brasiliensis Mull. Arg. de voornaamste producent van caoutchouc is. Genoemde boom wordt gemeenlijk een 20 à 30 M. hoog, maar er komen ook exemplaren voor van 40 M.

In den benedenloop der rivieren treft men hem aan op gronden, die een gedeelte van het jaar onder water staan.

In het brongebied vindt men ook op niet overstroomde terreinen Hevea's, maar of daaronder ook de Hevea brasiliensis voorkomt, is nog niet uitgemaakt.

De Hevea Spruceana Müll. Arg. die dikwijls samengroeit met de voorafgaande soort, levert een minder goed product.

De caoutchouc, die langs de Rio Negro wordt afgevoerd, is in hoofdzaak afkomstig van Hevea discolor Müll. Arg. Aan dezelfde rivier groeit mede eene andere nog niet gedetermineerde soort, die eveneens zeer gewild is.

Van de overige tien soorten zegt Ule weinig goeds en verwijst hij voor de beschrijving van enkele nieuwe species naar Engler, Botanische Jahrbücher Band XXXV Beiheft, en naar Huber Boletim do Museu Paraense vol. III 1902.

Behalve een tweetal soorten van Sapium wordt de aandacht ook gevestigd op eene nieuwe soort en wel op Castilloa Ulei Warb., naverwant aan C. elastica, die op Java en elders gecultiveerd wordt.

Aan de Amazone-rivier wordt hij Caucho genoemd en vindt men den boom op de niet-overstroomde gronden achter het gebied, waarop de Hevea brasiliensis thuis hoort.

De meeste caoutchouc-boomen in Brazilië staan gedurende 1 à 4 maanden in het jaar bladerloos. Deze periode valt in het overstroomingsgebied samen met den hoogsten waterstand, dus begint zij ongeveer in Maart en eindigt in Juli. De bloem verschijnt veelal tegelijk met het nieuwe loof. De vrucht van Hevea brasiliensis wordt in Januari en Februari rijp. Men beweert, dat zij openspringt, wanneer de zaden in het water kunnen vallen. Dit zou natuurlijk zeer gunstig werken op de verspreiding van den boom.

Het is voornamelijk het zuidwestelijk stroomgebied van de Amazone, dat voor den caoutchouc-uitvoer de meeste beteekenis heeft.

In het caoutchouc-gebied onderscheidt men twee jaargetijden, een droog en een nat. Het eerste treedt het duidelijkst op in de maanden Juli t/m. September. De rivieren hebben dan hun laagsten stand. De regentijd duurt van October tot Maart, maar het regent slechts meestal gedurende eenige uren per dag. In October beginnen de rivieren te zwellen. In Maart en April is gemeenlijk de waterstand het hoogst. Aan den benedenloop van de Amazone staat eerst in Juni het water het hoogst en wel 20 M. boven den laagsten stand. In de bovenloopen treft men niet zulke groote verschillen en neemt men meestal sterkere plotselinge wisselingen waar.

De jaarlijksche regenval mag op 2 à 3000 mM. geschat worden en de gemiddelde temperatuur op 24—27°. In de zuidelijke landstreken heeft men ook koude perioden, waarin de temperatuur daalt tot 10 à 15°.

De Hevea brasiliensis groeit met andere boomen samen en troffen wij velen daarvan ook in de Surinaamsche bosschen aan, zooals Couroupita (Castanheiro do macaco), Lecythis, Hura crepitans, Triplaris surinamensis, Euterpe oleracea, enz.

Ook de ondergroei komt in vele opzichten overeen. De Hevea brasiliensis staat niet dicht bijeen in de bosschen. Op 100 M. afstand heeft men op zijn hoogst 1 à 2 boomen, zelden staan er drie bij elkaar. De Hevea brasiliensis is volstrekt geen schaduwboom, zooals door vroegere onderzoekers wel eens werd beweerd.

Het wil ons toeschijnen, alsof feitelijk de Hevea brasiliensis oorspronkelijk thuis hoort in de bovenlanden en zijne zaden met het water naar beneden zijn gevoerd. Daaraan is het wellicht te wijten, dat men den boom niet vindt op de gronden, die niet overstroomd worden in de laaglanden (terra firme).

De exploitatie der caoutchouc-bosschen wordt slechts vergund aan hen, die een concessie der Regeering kunnen overleggen. Deze worden afgegeven voor zoogenaamde Seringal, welke soms tot 100 Quadraat kilometer groot zijn. Gediplomeerde landmeters of ingenieurs meten de terreinen op, daarbij van de rivierkant uitgaande. De nauwkeurigheid der opmetingen laat veel te wenschen over en ontstaan dan ook later veelal kwesties over de grenzen.

Het eerste werk bij de ontginning is wegen te kappen (estradas).

Deze wegen loopen gewoonlijk boogsgewijs en hebben een dusdanige lengte, dat men daar langs gaande, een 100-tal boomen kan bereiken.

Een seringal heeft gewoonlijk 20—100 estradas. Ten einde de boomen niet te veel te beschadigen, geeft men elken werkman dikwijls twee estradas, die om den anderen dag worden afgetapt.

Kan één man den boom omspannen, dan worden daarin een rij inkappingen op 10 cM. afstand gemaakt. Zware stammen tapt men wel in vier rijen af. Boomen, die reeds eenige malen werden geexploiteerd, leveren beneden geen caoutchouc meer op en worden met behulp van een zeer eenvoudige stellage aangekapt.

Over de verdere wijze van behandeling kan hier gezwegen worden daar zij als bekend mag worden beschouwd.

In den regentijd wordt niet gewerkt, aangezien het regenwater het melksap in de bekertjes, waarin de caoutchouc wordt opgevangen, heet te bederven.

De Castilloa Ulei-boomen worden meestal omgekapt en brengt men het melksap tot stolling, door het sap van Ipomoea, waarbij men veelal een weinig zeep voegt. Het aldus gewonnen product is bekend onder den naam van Planchas de caucho.

Een enkele boom kan tot 30 K.G. caucho opleveren.

De arbeiders worden betaald naar gelang van de caoutchouc, die ze elke week hebben afgeleverd en in verband met den marktprijs te Manaos. De afrekening geschiedt gewoonlijk aan het einde van den oogst, dus in Januari.

Sommige concessionarissen staan de estradas af tegen een vaste vergoeding in product te betalen, b.v. voor 25 K.G. Meer gebruikelijk is het, dat de bezitter een bepaald percentage van de opbrengst geniet.

De arbeider ontvangt belangrijke voorschotten in levensmiddelen, gereedschappen enz.

Zeer gunstig is de toestand voor den arbeider niet en gevoelt deze zich dikwijls verplicht te vluchten, om van zijnen drukkenden schuldenlast te worden bevrijd.

Het product wordt met canos of lastdieren naar het etablissement gebracht, vanwaar het verder met stoombootjes naar beneden wordt getransporteerd. De vracht per boot wisselt af tusschen drie en zestig cent per K.G.

De beste caoutchouc is die, welke afkomstig is van de Hevea brasiliensis van de terra firme. Die, welke verkregen wordt in de

nabijheid van den benedenloop der rivieren is dikwijls van gemengden aard en daarom minder goed.

Het product van Hevea Itauba wordt te Hamburg geschat op 9 Mark per K.G., terwijl toen de noteering van de Pararubber (afkomstig van Hevea brasiliensis) 11 Mark bedroeg.

De caoutchouc, die aan de oevers van de Rio Negro verkregen wordt van Hevea discolor, moet vroeger beter geweest zijn, dan die van Hevea brasiliensis. In den laatsten tijd laat evenwel de bereiding te wenschen over.

Wanneer men als totalen uitvoer van caoutchouc uit het bekken van de Amazone aanneemt 30,000 ton, dan zijn daarvan 4500 ton afkomstig van Castilloa, 1000 ton van Hevea discolor en eenige andere in het noordelijk deel groeiende Hevea-soorten, 500 ton van Hevea Itauba en 24,000 ton van Hevea brasiliensis.

Vrijstaande caoutchoucboomen leveren wel melk, doch bezit deze weinig waarde, daar zij aanstonds stolt. De door ons steeds aanbevolen dichte plantwijze werkt dus ook in dit opzicht nuttig. Bij droog weer en in den bloeitijd is de hoeveelheid melk eveneens gering.

De Hevea's verdragen bij een rationeele behandeling het aftappen veel beter dan de Castilloa's.

Gemiddeld wordt per jaar gedurende 120 dagen getapt. Per dag worden 1 à 10 K.G. verkregen. Per arbeider kan men in de benedenlanden rekenen per jaar op 3 à 400 K.G.

In het bronnengebied kan de opbrengst bijna tweemaal zoo groot zijn.

Hevea-stammen kunnen 20 jaar lang worden afgetapt.

Een kleine Seringal (concessie) van 60 estradas kost 200,000 à 250,000 Mark.

Er varen talrijke booten op de zijrivieren van de Amazone. De grootste, Vapores genoemd, hebben een lengte van 40 à 60 M. en een laadruimte van 100 à 200 ton. De kleine, Lanchas genoemd, zijn 10 à 40 M. lang en hebben een laadruimte van 20 à 40 ton. Snel is de vaart niet, vanwege de talrijke zandbanken, de vele drijvende stammen, en omdat onderweg het brandhout voor de vuurhaarden gekapt en het gras gesneden moet worden voor de mede genomen koeien. Per dag betaalt men in de eerste klasse *f* 12, in de derde klasse *f* 4. Door de hooge vracht zijn de waren aan het bronnengebied zeer duur. Zoo vraagt men bij schaarschte voor een K.G. koffie daar *f* 12, voor een kip *f* 6, voor een K.G. stokvisch (bacalhao) *f* 4.80.

Loopt het dan ook tegen met de prijzen, dan maakt de eigenaar van een seringal slechte zaken. Het is alsdan geen zeldzaamheid dat meerdere eenige tonnen schuld hebben bij de handelshuizen te Manaos. De levensmiddelen moeten gekocht worden bij de firma, die het voorschot gaf, en die ook de caoutchouc ontvangt.

Er zijn evenwel ook Turken, Grieken en Joden die met stoombootjes de rivieren opvaren en kleinhandel drijven.

Als arbeiders worden tegenwoordig veelal bewoners van Ceara gebruikt, een plaats, die eertijds door Nederlanders gekoloniseerd werd en moet daar het Hollandsche type nog bewaard zijn gebleven. Het is echter de vraag of de verbeelding van den schrijver hier niet sterker ontwikkeld blijkt te zijn dan het voortplantingsvermogen onzer voorvaders.

De nieuw aangekomen arbeiders, bravos (wilden) genoemd, moeten in den beginne eerst onderwezen worden in het visschen, roeien, kappen en aftappen der boomen enz.

Bij hunne aankomst in April of Mei, worden de voetpaden in orde gebracht. Het onkruid en de struiken worden verwijderd. Verder legt men vondertjes over de beken en brengt levensmiddelen aan met canos naar die plaatsen, waar het vallende water spoedig de mogelijkheid van vervoer zou beletten.

Einde Mei of in Juni begint het aftappen en duurt voort tot in December of Januari, dan dwingt de hooge waterstand tot staking der werkzaamheden. Alsdan neemt het seizoen in Manaos en Para een aanvang en duurt tot April. Gedurende dien tijd maken theater- en circus-ondernemers, hôtelbezitters en kooplieden goede zaken.

Meermalen gebeurt het, dat een Seringueiro in één nacht met zijne dame een conto (*f* 600) uitgeeft. Het geldt dus ook daar: „Zoo gewonnen, zoo geronnen"! Zij, die minder goede zaken hebben gemaakt, vieren feest in de binnenlanden. Op sommige ondernemingen worden de arbeiders ook in den regentijd aan 't werk gehouden. Men laat hen canos kappen of brandhout voor de stoombooten verzamelen of akkers aanleggen. De loonen zijn steeds zeer hoog. Zoo verdient een roeier per dag *f* 6 met kost, die wel op *f* 3 mag geschat worden. Er zijn arbeiders, die bij hun chef voor *f* 6000 in de schuld steken. Daardoor ontstaat een soort van slavernij, want de arbeider kan gemakkelijk in een toestand van schuldenaar gehouden worden, doordat de chef hem een slechten estrada aanwijst en hem de levensmiddelen zeer hoog in rekening

brengt. De Regeering steunt de werkgevers op allerlei wijze en maakt dikwijls misbruik van haar gezag. Vele arbeiders zijn uiterst lui en houden zich ziek. Het is de vraag, of zulks niet is toe te schrijven aan deze vermomde slavernij. Roof, moord en doodslag zijn onder zulke omstandigheden natuurlijk aan de orde van den dag. In de bovenlanden treft men op de ondernemingen veelal tienmaal meer mannen dan vrouwen aan. Een geneesheer is ter plaatse niet aanwezig en komt bij uitzondering eens een geestelijke, dan moeten hooge sommen voor trouwen en doopen betaald worden.

In de benedenlanden heerschen meer geciviliseerde toestanden.

Aan de Madeira-rivier en aan de Rio Negro zijn het in hoofdzaak Indianen, die het aftappen bezorgen. Zij spreken de lingua geral, een taal door de Jezuieten ingevoerd en door vele Zuid-Amerikanen verstaan.

In Peru vormt Iquitas, een stad aan de Amazone-rivier, het middenpunt van den caoutchouc-handel. De arbeiders in genoemd land zijn sterker gebouwd en kunnen zwaardere lasten dragen dan de Brazilianen. Ook de bewoners van Peru zijn een mengelmoes van Spanjaarden, Indianen en bastaards dezer natie. Het Negerelement treedt er geheel op den achtergrond.

Als gevreesden vijand voor den mensch wordt in Peru genoemd Piranhas, vermoedelijk dezelfde visch, die ook in Suriname zeer geducht is en daar den naam draagt van pirai (Serroi salmo). Muskieten, aardvlooien enz. veroorzaken in Zuid-Amerika den bewoner der bosschen mede veel last. De koorts bezorgt er menigeen een vroegtijdig graf.

De caoutchouc wordt gewoonlijk in kisten van Noord-Amerikaansch hout naar het buitenland verzonden. Deze zijn $1\frac{1}{2}$ M. hoog, $\frac{1}{2}$ M. breed en 40 cM. diep en kunnen 60 K.G. caoutchouc bevatten.

Bij de ontvangst te Manaos worden de ballen doorgesneden. Vertoont het product geen gebreken, dan wordt het aangenomen als Barracho fina. Komen er echter weeke, papachtige plekken voor den dag, dan wordt het product met Barracho entrefina bestempeld. Caoutchouc met geringe elastaciteit brengt men als Barracho fraca of podre in den handel en voegt men bij de Sernamby.

De caoutchouc, uit de binnenlanden afkomstig, die lang onder weg was, voordat ze Manaos bereikte, heeft gelegenheid gedurende

dit lange traject het grootste gedeelte van het water te verliezen en wordt daarom duurder betaald, dan die uit de nabijheid en die veelal driemaal zooveel water bevat (30 à 40 pCt.).

Aan uitvoerpremie moet worden betaald aan het district $2\frac{1}{4}$—3 procent, aan het rijk 20 pCt. Bovendien is per K.G. Banco 100 Reis te betalen en nog evenveel aan verscheiden kleinigheden, zoodat in 't geheel ongeveer een kwart van de waarde aan belasting verloren gaat. Voorafgaande mededeeling is ons echter niet zeer duidelijk. Wat is te verstaan onder Banco? Vermoedelijk bedoelt de rapporteur het bedrag dat per K.G. sedert October 1903 moet betaald worden aan de Banco Amazonense, die daarvoor de verplichting op zich neemt, den caoutchouc-handel met credieten te steunen, want deze krijgt daarvoor 100 Reis per K.G. Barracho en 80 Reis per K.G. caucho. Wat zou er in Indië gemopperd worden, indien de Regeering daar ook eens dergelijke maatregelen nam!

De vracht van Manaos naar Europa bedraagt per 40 Engl. cub. voet *f* 33, d. i. per K.G. caoutchouc dus *f*0.10. Als doorsnedeprijzen mag men aannemen voor 1 K.G. Barracho entrefina *f* 5.10, Sernamby *f* 3.30 en Caucho *f* 2.70.

Tot in 't midden der 19e eeuw werden meerdere producten uit de Amazone-vallei uitgevoerd, zooals koffie, suiker, katoen, huiden en rijst. De caoutchouc heeft deze echter geheel op den achtergrond gedrongen en worden thans nog alleen tegelijk met caoutchouc uitgevoerd : Piassave, Pirarucu (een soort gedroogde visch), Paranoten en cacao. In 1898 bedroegen in de provincie Para de uitvoerrechten op caoutchouc 98 pCt. van alle inkomsten.

Een grooten invloed op den prijs van de caoutchouc heeft mede de wisselende koers van de Milreis gehad, d. w. z. naarmate de Milreis minder waarde had, ontving men voor 1 K.G. caoutchouc meer Milreis. Deze invloed is dus grootendeels slechts schijnbaar geweest. Dit ziet de schrijver o. i. over 't hoofd.

Voordat de Republiek werd geproclameerd, was de Milreis ruim *f* 1.20. Midden 1900 klom de waarde weer tot 0.90, maar nadat tegen in 1898 de noteering gedaald was *f*0.30. De sterke stijging heeft eene algemeene crisis in het Amazonebekken tengevolge gehad en menig schuldenaar, niet in staat zijnde aan zijne verplichtingen te kunnen voldoen, ging failliet, te meer dewijl de beste caoutchoucmerken op de Europeesche markten in prijs daalden. In de laatste 4 jaren was de gemiddelde waarde van de Milreis vrij constant op *f* 0.60 aan te nemen.

Manaos is tengevolge van den handel in caoutchouc eene zeer welvarende stad geworden. Men heeft er breede straten, een electrische tram, electrische verlichting, prachtige gebouwen, waaronder vooral het paleis van justitie en het comedie-gebouw de aandacht trekken.

De uitvoer aan caoutchouc in de laatste jaren bedroeg :

	uit Manaos.	uit Para.	Amazonegeb.	Totale wereldproductie.
in 1899.....	7,853	17,577	25,430	47,651
1900.....	8,937	17,812	26,749	51,001
1901.....	16,826	13,464	30,290	53,501
1902.....	15,162	13,387	28,549	55,603
1903.....	18,277	12,817	31,094	61,759

Het grootste gedeelte van de caoutchouc gaat naar Liverpool en New-York, maar meerdere kleinere kooplieden wonen in Havre, Londen, Parijs, Antwerpen en Hamburg. De grootste importeurs in Europa zijn Heilbut Symons & Co., Londen, Liverpool, Hecht Frères en Hecht Lewis & Kahn, Parijs, Londen.

Uit voorafgaande cijfers ziet men, dat de caoutchouc-uitvoer uit Brazilië, dank zij het openen van nieuwe gebieden, nog steeds toenemende is en er vooreerst van vermindering geen sprake zal zijn. Dit strookt geheel met onze meening in eene Vergadering in de Ned. Afd. der Ned. Mij. v. N. en L. eenige jaren geleden in den Haag verkondigd.

Aan de andere zijde dreigt de productie in de oude wereld af te nemen, terwijl de behoeften der industrie steeds stijgende zijn.

Voor de toekomst moet gewaakt worden door rationeel beheer der caoutchouc-bosschen en door het aanleggen van cultures.

Van het eerste, wij zijn er vast van overtuigd, is weinig of niets te verwachten. De boomen staan te ver uit elkaar en de toestanden in Brazilië zijn te ongezond, om veel van een geregeld boschbeheer aldaar te mogen verwachten.

Meerdere buitenlandsche syndicaten hebben getracht zaken te maken met het opkoopen van caoutchouc-concessies in Brazilië. Zooals à priori was aan te nemen, hebben zij echter weinig zij daarbij gesponnen.

Alleen hij, die land en volk door en door kent, vermag zich te vrijwaren voor een groot risico die iedereen loopt, die met onbetrouwbare arbeiders moet werken in moeilijk toegankelijke terreinen.

De proeven, die genomen werden, om uitgeputte bosschen door

cultuur van caoutchouc-boomen weer productief te maken, zijn mislukt. Bij de hooge arbeidsloonen en renten van het opgenomen geld, de geringe rechtszekerheid, het gebrek aan goede verkeersmiddelen en de noodige arbeidskrachten, valt er niet aan te denken aangaande deze cultuur in concurrentie te treden met tropische landen, die in gunstiger omstandigheden verkeeren.

Men heeft in Brazilië ook beproefd om Hevea's in cacao-tuinen te planten. In Suriname zagen wij daarvan op de plantage „Waterland" gunstige resultaten. In Brazilië liet de groei der rubberboompjes in de schaduw veel te wenschen over, later werden ze bevallen door Dendrophtora Leveicola Ule, een parasiet, behoorende tot de familie der Loranthaceae. Op Java kunnen naverwante soorten, in de Preanger mengadeuh genoemd, menigmaal veel onheil stichten. In Suriname zagen we vele soorten van Viscum en Struthantus, eveneens tot de familie der Loranthaceae behoorende, waartoe ook onze vogellijm gerekend wordt. Deze schenen ons evenwel niet zoo menigvuldig voor te komen, dat men zich hierover ongerust behoeft te maken en wanneer dan ook de cultuur van Hevea in Brazilië er door mislukte, dan schrijven we dat meer toe aan onvoldoende verzorging.

In Peru, waar de arbeidskrachten goedkooper zijn, bezocht Ule een aanplanting van H. Itaüba op 700 M. boven zee, die er goed uitzag.

Ule raadt ook aan, om proeven te nemen met Hevea discólor, Hevea Itaüba, Sapium en Micranda, maar hij verzuimt er bij op te geven, waar men zaden of planten van deze soorten kan krijgen. De Braziliaansche Regeering heeft den uitvoer van caoutchouc-plantmateriaal verboden en de in den handel aangeboden planten zijn veelal weinig te vertrouwen.

Wageningen, Febr. 1905.

Een brief over Desaverkiezingen.

Hooggeachte Heer de Meyier!

In voldoening aan Uw schrijven dd. 16 dezer, waarin U mij verzocht, mijn meening te zeggen over het artikel Desaverkiezingen, voorkomende in het *Algemeen Handelsblad* dd. 15 dezer, laat ik hieronder eenige beschouwingen volgen, U vrijheid gevende, daarvan het gebruik te maken, dat U goed zal dunken.

In de eerste plaats dan ben ik het volkomen eens met hetgeen ter zake voorkomt in het program van „Moederland en Koloniën" en evenzoo met de door de redaktie van het *Algemeen Handelsblad* vooropgezette stelling: „De taak der desa-hoofden moet worden toevertrouwd aan daarvoor „geschikte personen". *Niet* eens ben ik het echter met hetgeen daarop volgt, nl. dat „de ervaring leert, dat de desa-verkiezingen *niet* tot de „aanwijzing van zoodanige personen leiden". D. w. z. natuurlijk alleen voor zoover betreft de afdeelingen, waarin ik werkzaam geweest ben, maar daaronder zijn er toch, die op dat gebied geen al te besten naam hebben, zoodat ik veronderstel, dat het ook elders, althans niet overal slechter zal zijn.

Als kontroleur op een hoofdplaats leert men den desaman in het algemeen en de desahoofden in het bijzonder niet zoo goed kennen, maar wanneer men — zooals ik — ruim vijf jaar achtereen in de desa gewoond heeft, waarvan bijna vier jaar als eenig Europeaan op een standplaats, veertig paal van de hoofdplaats, als men dan gedwongen is, dag in, dag uit met hen in aanraking te komen, als men dan bovendien nog liefhebberij heeft in den aanleg van groote desawerken: dammen, waterleidingen en bruggen, werkzaamheden, waarbij de goede eigenschappen der desahoofden het meest tot haar recht komen, dan leert men hen beter begrijpen en waardeeren. En zoo heb ik tal van desahoofden leeren kennen, van wie niet anders verklaard kon worden, dan dat zij hun dikwijls zoo moeilijke ambtsplichten op voorbeeldige wijze vervulden.

Ja, ik durf zeggen, dat de meerderheid der desahoofden, met wie ik heb moeten werken — en dat zijn er ongeveer 1500 — haar plicht even goed deed als het gros der Inlandsche ambtenaren. En wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat die Inlandsche ambtenaren door hun geringer aantal onder veel scherper toezicht staan, geheel vrij door het Europeesch bestuur worden benoemd na een langdurigen dienst- en proeftijd als magang en daarna in de rangen van schrijver en mantri nog worden geschift, verder, dat het de desahoofden zijn, op wie alles en nog wat in laatste instantie neerkomt en die maar moeten zien, hoe de van

het Bestuur uitgegane bevelen uit te voeren, ook daar, waar die bevelen in botsing komen met de opvattingen en belangen van hun ondergeschikten en dikwijls zonder dat eenige strafbepaling de middelen aan de hand doet, om onwilligen tot rede te brengen, wanneer men dat alles overweegt, dan wil het mij voorkomen, dat hun diensten meer waardeering verdienen, dan in de laatste jaren in tijdschrift- en dagblad-artikelen werd uitgesproken, waarbij het mode schijnt geworden te zijn, te spreken van vampyrs, bloedzuigers, schurken en dergelijke liefelijke benamingen meer.

Zoo ook in het mij door U toegezonden artikel, waar o. a. de verklaring wordt aangehaald: „de desahoofden worden gekozen uit de élite der veedieven". Aangenomen zelfs, dat deze bewering alleen maar op een enkele afdeeling betrekking heeft — zoo algemeen als zij daar is nedergeschreven, zou men dat anders niet zeggen — dan zou ik de vraag willen stellen: Stond daar dan ook het Inlandsch bestuur onder den invloed van de veedieven? En de wadånå (of ass. wadånå) èn de regent toch moeten hun advies uitbrengen en er bestaat dan toch nog een bepaling, die zegt, dat de verkiezing van personen van een algemeen bekend slecht levensgedrag moet vernietigd worden. En het is toch niet aan te nemen, dat het Inlandsch bestuur onbekend zou zijn met die „élite der veedieven".

Of er dan geen onwaardigen zijn onder de desahoofden? Zeker, die zijn er ook, zelfs personen, op wie de benaming bloedzuiger, vampyr of schurk ten volle toepasselijk is. Maar zoo heb ik er ook gekend onder de Inlandsche ambtenaren en, zijn mijn inlichtingen juist, dan moeten er nog niet zoo heel lang geleden zelfs regenten zijn geweest, medeplichtig aan veediefstal, vergiftiging en poging tot moord. En zijn er dan ook onder de Europeesche bestuurs- en andere ambtenaren geen onwaardigen, geen dieven zelfs? De registers der Centrale Gevangenis te Samarang kunnen anders leeren.

Maar daarom heeft men nog niet het recht, een geheele klasse van personen te veroordeelen en daarvoor, z. a. in het bovenaangehaalde artikel geschied is, als bewijs aan te voeren: „Zoo bleek een paar jaar geleden „dat zoo'n hoofd zich een groot deel der gemeentegronden toegeëigend en „die ten eigen bate verhuurd had; aanvankelijk durfde niemand klagen, en „toen eindelijk een der benadeelden daartoe overging, kostte het nog de „grootste moeite, de overtuigende bewijzen der knevelarijen te verzamelen: „de slaafsche onderwerping van den desaman aan zijn hoofd, de vrees voor „diens wraak belemmerde in hooge mate het onderzoek (*Locomotief* van 3 „Januari 1903)."

Men zou zoo zeggen: is dat nu een bewijs voor de algemeene verdorvenheid van 30000 desahoofden, dat *ruim twee jaar geleden* één hunner zich schuldig gemaakt heeft aan knevelarij? Eenige jaren geleden werd de vrouw van een patih (de bâton de maréchal voor de Inl. ambtenaren) opgehangen wegens vergiftiging. Zijn daarom nu alle vrouwen van Inl. ambtenaren gifmengsters?

En dan die „slaafsche onderwerping van den desaman aan zijn hoofd"! Is dat niet kostelijk, wanneer men weet, dat in verschillende afdeelingen juist het onderzoek van dergelijke desaklachten de hoofdschotel is van het kontroleursmenu, ik zou bijna zeggen onze nachtmerrie, en dat een groot percentage bij dat onderzoek blijkt volslagen ongegrond te zijn.

Intusschen weet ik natuurlijk zeer goed, dat dergelijke feiten, als er boven één uit de *Locomotief* werd overgenomen, niet op zichzelf staan. Ik zou er uit mijn ondervinding nog tientallen andere, nog veel sterker en misdadiger bij kunnen noemen. Maar daarnaast zou ik ook even sterke voorbeelden kunnen noemen van Inlandsche ambtenaren, die zich lieten omkoopen, ja zich zelfs schuldig maakten aan diefstal, oplichterij, smokkelen, knevelarij, ja wat niet al. En die worden dan toch niet door de bevolking verkozen.

Maar aan wie de schuld daarvan? Ieder onzer, die een eenigszins langeren diensttijd bij het Binnenlandsch Bestuur achter den rug heeft, zal zich wel gevallen weten te herinneren, dat binnen dezelfde afdeeling in het eene distrikt of onderdistrikt de desahoofden over het algemeen goed voldeden en dat daarnaast een geheel andere toestand heerschte. En hoe kwam dat? Omdat het eerste ressort werd bestuurd door een eerlijk man, terwijl zijn buurman zelf het voorbeeld van knevelarij enz. gaf, geld z.g. leende van zijn desahoofden enz. En is het dan zoo te verwonderen, dat zijn ondergeschikten zijn voorbeeld volgden, zeker als zij waren, dat hun chef hen niet aan zou durven geven, ja hun zelfs bij eventueele klachten de hand boven het hoofd zou houden, in de wetenschap, dat bij bestraffing van één schuldige onvermijdelijk tallooze andere klachten, ook tegen hemzelf zouden worden voorgebracht. Ik heb zulk een distrikt gekend, waar men in alle rangen: assistent-wadånå, mantri, schrijver, oppasser en desahoofd stal en knoeide naar hartelust.

Heeft men daarentegen een eerlijken en aktieven wadånå, zooals er gelukkig nog velen zijn, dan weet die de knoeiers en ongeschikten onder zijn desahoofden er binnen een paar jaar wel uit te werken. In dit opzicht verkeeren de distriktshoofden in gunstiger omstandigheden dan wij kontroleurs. In de eerste plaats zijn zij minder kieskeurig in hun middelen en in de tweede plaats blijven zij zooveel langer, zoodat zij, waar weder eens een periode van zwak bestuur aanbreekt, kalm af kunnen wachten, totdat er weder een krachtiger persoonlijkheid als hoofd van plaatselijk of gewestelijk bestuur optreedt. Want, waar een kontroleur bij zwakheid van zijn chefs gewoonlijk niets dan ongenoegen ondervindt van zijn pogingen tot verbetering, daar kan de assistent-resident zijn wil doorzetten zelfs daar, waar de resident niet overtuigd is van de waarheid, dat zachte meesters stinkende wonden maken. De meeste gevallen toch, die ter kennis van het Bestuur komen, vallen onder het bereik van de strafwet en zoo heb ik een assistent-resident gekend, die stelselmatig al die zaken voor de politierol bracht en bij schuldigbevinding het desahoofd strafte met ten-arbeid-stelling, alswanneer onvermijdelijk niet-eervol ontslag *moet* volgen, terwijl men bij z.g. administratieve behandeling bij een toegevend resident kans loopt, dat de man met oplegging van arrest in zijn betrekking gehandhaafd wordt.

Maar van dien assistent-resident zou men niet hooren, dat de desahoofden een samenraapsel zijn van onverbeterlijke sujetten en in werkelijk vooze toestanden wist hij zoo verbetering te brengen. Ook hij sprak steeds in waardeerenden zin over de desahoofden en wees o. a. ook op de onmogelijkheid, dat het een dergelijke bende van dieven en schurken zou *kunnen* zijn, waar van de 17 millioen, die zij jaarlijks aan landrente te innen hebben, niet meer dan $^1/_{30}$ % door hen verduisterd wordt.

Maar, hoe men de zaak ook wendt of keert, hetzij direkt door eigen zwakheid tegenover de desahoofden zelf, hetzij indirekt door benoeming of handhaving van oneerlijke, ongeschikte of ook maar zwakke Inlandsche ambtenaren, steeds is m. i. bij het Europeesch bestuur de schuld te zoeken, wanneer het gehalte der desahoofden ergens bepaald slecht is. Ik weet wel, dat velen ten aanzien van de desahoofden de stelling verkondigen: opruiming van de slechte elementen geeft toch niets, want men krijgt er even slechte voor in de plaats, maar dat zou alleen opgaan daar, waar 100% slecht is, wat dan toch wel nergens zal voorkomen. Zelfs daar, waar b.v. 50% bepaald slecht is, daar leert een eenvoudige kansrekening, dat men — theoretisch — voor elke twee „schurken" of „vampyrs", die men ontslaat, slechts één van hetzelfde gehalte terugkrijgt. En gaat men nu met die zuivering maar door, dan zijn binnen niet te langen tijd vrijwel alle slechte elementen opgeruimd.

Evenzoo is m. i. onjuist wat men dikwijls ten aanzien van de Inlandsche ambtenaren hoort beweren, nl. dat hun prestige geschaad zou worden, wanneer men het stelsel ging toepassen om knoeiers e. d. onverbiddelijk te ontslaan. Ik geloof n.l., dat men het aanzien van een ambt juist verlaagt door oneerlijke personen waardig te verklaren, dat ambt te blijven vervullen en dat men het daarentegen hoog houdt, door dergelijke elementen er uit te verwijderen. Wèl kan men natuurlijk door geen of onvoldoende gevolg te geven aan gegronde klachten, de uiting daarvan voorkomen, maar dat heeft mij altijd doen denken aan iemand, die op de veiligheidsklep van een stoomketel een gewicht gaat plaatsen, om het ontsnappen van den stoom te voorkomen.

Met het bovenstaande wil ik nog niet zeggen, dat het stelsel, waardoor wij die desahoofden verkregen hebben, volmaakt is of dat bij de desaverkiezingen geen ergerlijke misbruiken plaats hebben, maar dat schijnt nu eenmaal onafscheidelijk verbonden te zijn aan elk stelsel van verkiezingen. Zeker: er wordt omgekocht, maar gebeurt dat ook niet hier in Nederland niettegenstaande een „menschelijkerwijs gesproken volmaakte kieswet" en geheime stemming. Wordt hier in Nederland niet wel eens gewerkt met bier en jenever en voldoening van onafbetaalde belastingbiljetten? Onzuivere invloeden doen zich gelden bij de desaverkiezingen. Zeker, maar deden die zich nog onlangs ook niet gelden tot in een zoo hoog staand kollege als de Provinciale Staten van Overijsel toe? En nu spreek ik nog niet eens van het buitenland, vanwaar soms verkiezingsberichten komen met vermelding van stembussen met dubbelen bodem, ja van het neerschieten van anders-stemmenden? Heeft New-York niet zijn wereldberuchte Tammany Hall? En zou men zich kunnen denken een voorstel om op dien grond daar de gemeentelijke verkiezingen af te schaffen? En wil men nu wèl aan eenvoudige Javaansche desakiezers, die in vele streken in chronisch geldgebrek verkeeren, het kiesrecht ontnemen, omdat er wel eens — ik wil zelfs toegeven dikwijls — stemmen gekocht worden? En dat, waar aan den anderen kant een wedijver bestaat, om den Inlander zoo spoedig mogelijk te brengen tot hooge, hoogere en hoogste ontwikkeling? Waar men leest van plannen en voorstellen om hen te begiftigen met middelbare scholen voor meisjes, met handels- en technische scholen, met van Regeeringswege

op te richten en te steunen moderne suiker- en andere fabrieken geheel onder Inlandsche leiding met uitsluiting van alle niet-Inlandsche elementen? Waar men op die wijze het Javaansche volk binnen enkele jaren een sprong wil laten maken, waarover Europa evenveel eeuwen gedaan heeft, zou men daar willen beginnen met een stap achteruit te doen, door aan datzelfde volk het kiesrecht te ontnemen, het eenige recht, dat het op het oogenblik bezit? Is dat de zoo hooggeroemde opleiding tot mondigheid en zelfstandigheid?

Zeker: de tegenwoordige regeling van dat kiesrecht laat veel te wenschen over, want wèl kan het Europeesch bestuur door vernietiging der verkiezing er voor zorgen, dat geen als zoodanig bekende schurken aangesteld worden tot desahoofd, maar dat er geen ongeschikten benoemd worden, geen zwakkelingen, daarvoor kan het niet waken. Het kan hen alleen later weder ontslaan, wanneer van die ongeschiktheid herhaaldelijk gebleken is, maar dan is ondertusschen al veel kwaad gedaan en hebben de slechte elementen in de desa dikwijls al veel te lang vrij spel gehad. Dat nu moest voorkomen worden, en dat kan m. i. voorkomen worden door toepassing van het denkbeeld, nu reeds vijftien jaren geleden aangegeven door den Heer Hasselman, nl. beperking der keuze tot de leden van het desabestuur, liefst onder bepaling, dat zij minstens twee jaar als zoodanig dienst gedaan zouden moeten hebben. Op de aanstelling van de dessabestuursleden toch wordt door regent en kontroleur toezicht gehouden. (of behoorde dit althans te geschieden) en door de veelvuldige aanrakingen tusschen distrikts- en desabestuur kan het eerste zich volledig op de hoogte stellen van hun al- dan niet-geschiktheid, zoodat ruimschoots gelegenheid bestaat, hen bij ongeschiktheid of oneerlijkheid binnen twee jaren weder te ontslaan.

Intusschen ook met de aangegeven wijziging van het kiesrecht zal men — vrees ik — niet overal een behoorlijk stel desahoofden krijgen, met name niet in die streken, z. a. Bantën, de Preanger en de meeste bergstreken, waar zij geen voldoende inkomsten genieten. Stelt men daar ook maar matige eischen, dan vragen zij ontslag en men krijgt geen geschikte kandidaten, zeer begrijpelijk, waar de lasten de lusten overtreffen en de behoorlijke vervulling van het ambt vrij veel kosten medebrengt, zoodat daar alleen gegoede personen er voor in aanmerking kunnen komen. Maar ook in dergelijke streken zal een gegoed desaman zich eerder door zijn desagenooten dan door bestuursambtenaren laten overreden, om het ambt te aanvaarden, Niet alleen toch doet men dan een beroep op zijn gevoel van solidariteit, maar ook mag hij dan rekenen op den steun van zijn onderhoorigen, wat bij rechtstreeksche aanstelling van bestuurswege nog lang niet zeker is.

Maar bovendien: in dergelijke streken, waar het ambt zoo weinig begeerd is, ja opgedrongen moet worden, daar behoeft men ook niet te vreezen voor omkooping en dergelijke misbruiken bij de desaverkiezingen en vervalt dus ook de reden tot afschaffing daarvan.

U hebt mij verder de vraag gesteld, of er m. i. gevaar zou bestaan voor ontevredenheid bij de bevolking, wanneer haar het recht tot het kiezen

van haar eigen desahoofden ontnomen werd. In het bovenaangehaalde artikel wordt er op gewezen, dat „geen overwegingen van practische „politiek van afschaffing behoeven terug te houden, aangezien die verkie„zingen geen grond vinden in de *adat*". Blijkbaar wordt bedoeld de adat van vóór Raffles, maar — afgescheiden van de vraag of dat voor geheel Java ook praktisch volkomen juist is — zou ik zoo zeggen, dat een instelling, die in het grootste gedeelte van Java nu al bijna een eeuw lang bestaan heeft, dan toch zoo langzamerhand wel adat *geworden* zal zijn. Hoeveel algemeen erkende adats zijn er niet, die zich niet op de helft van dien ouderdom kunnen beroepen.

Toch geloof ook ik, dat Uw vraag ontkennend moet beantwoord worden, zij het dan ook om een andere reden: Gemiddeld toch zullen de desahoofden stel tien jaar lang als zoodanig dienen. Gemiddeld zal dus eens in de tien jaar een desaverkiezing plaats hebben. En nu kan ik mij niet voorstellen, dat tot algemeene ontevredenheid zou kunnen leiden het gemis van een recht, dat door ieder individu slechts eens in de tien jaar wordt uitgeoefend en waarbij in geval van herstemming dan soms nog een groote meerderheid zich moet onderwerpen aan den kandidaat van b.v. 25% der opgekomen kiezers. Mits echter. . . . . het beoogde doel wordt bereikt en men daardoor betere desahoofden krijgt, want tien jaren tast- en voelbaar voordeel zullen dan toch wel opwegen tegen de eventueele teleurstelling van één dag.

Maar dit is nu juist het groote bezwaar: Welke waarborgen hebben wij, dat door een stelsel van rechtstreeksche benoeming betere desahoofden zullen worden verkregen, op den voorgrond stellende — wat ik met het *Alg. Hbl.* volkomen eens ben — keuze van personen uitsluitend uit de betrokken desa zelf? Men heeft voorgesteld een voordracht door kontroleur en wadånå. Welnu ik heb als kontroleur steeds ± 20, soms zelfs 25 tournee- en inspektiedagen per maand gehad, kwam dus nog al veel in aanraking met de bevolking, kan daarbij zonder zelfoverschatting zeggen, dat ik goed Javaansch spreek. En ik moet eerlijk bekennen, dat ik geen kans zie, binnen twee jaar in een afdeeling met b. v. 200 desahoofden — en er zijn er met 500 — dezen *allen* zóó te leeren kennen, dat ik met een gerust geweten een oordeel over ieders al- dan niet-geschiktheid zou durven uitspreken. En waar men in zooveel ongunstiger omstandigheden zou kunnen verkeeren, z. a. korter verblijf, plaatsing in een streek, z. a. Madoera, waarvan men de taal niet verstaat, daar zou een kontroleur — met den wadånå — een voordracht moeten doen bij *elke* vacature van desahoofd, wie uit die desa de meest geschikte kandidaat zou zijn om die vacature te vervullen, m. a. w. hij zou alle geschikte en ongeschikte elementen moeten kennen en beoordeelen van elke desa in een afdeeling van een paar honderdduizend zielen.

In de praktijk zou het daarop neerkomen, dat benoemd zou worden wie de wadånå als zoodanig uit zou kiezen. En als dat nu maar het eenige bezwaar was, maar 1e zijn er distrikten met meer dan 50.000 zielen en kan het dus evenmin van een wadånå gevorderd worden, dat hij alle in aanmerking komende kandidaten kent, en 2e zouden — gegeven het feit, dat lang niet alle Inlandsche ambtenaren Europeesche begrippen van eerlijk-

heid huldigen — vrouwen, geschenken en geld meer invloed op de benoeming van de desahoofden hebben, dan voor ons gezag wenschelijk zou zijn.

Want, men bedenke het wèl: Wanneer *nu* een desahoofd rechtmatige ontevredenheid wekt, hetzij door eigen knoeierijen, hetzij door — om welke redenen dan ook — aan de slechte elementen in de desa vrij spel te laten, dan kunnen wij tot de klagers zeggen: „Hoort eens,menschen, er zal natuur-„lijk recht gedaan worden, maar wiens schuld is dat alles? Waarom hebt „gij zoo iemand gekozen"? Maar wanneer wij de desahoofden rechtstreeks aanstellen, dan komt alle ontevredenheid op ons hoofd neer. Leerzaam is in dat opzicht het antwoord, dat ik eens kreeg, toen ik tot iemand, die zich over een willekeurigen maatregel van het Inlandsch bestuur bij mij kwam beklagen, zeide: „Ik weet er niets van, maar ik zal het onderzoeken". En wat antwoordde de man? „Maar, mijnheer, als het Europeesch bestuur zoo „iets niet wilde hebben, dan zou men toch zoo'n maatregel niet durven „nemen".

Zouden wij nu ook de verantwoordelijkheid willen dragen voor de plichtsvervulling der door ons aan de bevolking opgedrongen desahoofden? Men bedenke het wel: alle ontevredenheid zou zich dan — en terecht — richten tegen ons en een welkom wapen worden in de hand van geestdrijvers en onruststokers.

In verband daarmede herhaal ik hier met volkomen instemming de volgende woorden uit het boven aangehaalde artikel: „In een kolonie, waar „men er naar streeft, kalmte, rust, tevredenheid onder de menschen te „bewaren, komt dergelijke gedragslijn werkelijk niet te pas".

Hopende met het bovenstaande aan Uw verlangen te hebben voldaan, teeken ik mij onder aanbieding van mijn beleefde groeten,

Hoogachtend,

Uw dienstw. dienaar,

A. H. J. G. WALBEEHM.

's GRAVENHAGE, 18 April 1905.

Trans-Saharische Spoorwegen.

Wanneer men een nieuwe kaart van Afrika voor zich legt[1]), dan blijkt het dat, bij de geleidelijke verdeeling van dit groote continent, Frankrijk naar de oppervlakte te oordeelen, het grootste stuk heeft gekregen. In het Noorden grenst dit door het complex Algerië-Tunis aan de Middellandsche zee, in het Westen zijn de aanvankelijk afzonderlijke koloniën met elkander in verband gebracht, terwijl Fransch-Congo grenst aan de streken om het Tsjad-meer (zie onze Jan.-afl. bl. 110 e. v.) en in het binnenland heeft Frankrijk zijn rechten op de Sahara, die al deze gebieden tot een geheel zou kunnen verbinden. Daarmede was aanvankelijk de Fransche eerzucht nog niet bevredigd, die dwars door het gebied van den Boven-Nijl gaarne de hand had gereikt aan het bevriende Abyssinië en de Fransche Kolonie Djibouti aan de straat van Bab-el-Mandeb, maar het avontuur van Faschoda is op niets uitgeloopen, tot groote ergernis van vele enthousiaste voorstanders van gezagsuitbreiding, doch misschien wel ten gevolge van het verstandig inzicht van Minister Delcassé, die met de bestaande verbindingsmiddelen geen kans zag om aan den Boven-Nijl een kracht te ontwikkelen eenigszins in overeenstemming met die, welke door aanvoer uit het Noorden daartegenover zou zijn te stellen. Zal aldus Frankrijk geen aandeel hebben in, of invloed uitoefenen op de onder Engelschen invloed staande toekomstige doorgaande spoorverbinding van de Kaap naar Caïro, een niet minder grootsch denkbeeld stellen zij zich voor, door langs anderen weg het Tsjad-meer op 6 à 7 dagen reizens van Parijs te brengen.

Het denkbeeld van een Trans-Saharischen spoorweg is niet nieuw, doch eerst onlangs verscheen het met warmte en overtuiging geschreven boek van den heer Paul Leroy-Beaulieu: „Le Sahara, le Soudan et les Chemins de fer transsahariens" (Paris 1904) dat zulk een gedocumenteerd en warm pleidooi voor dat werk levert, dat men wel aan moet nemen, dat die onderneming eenmaal kan en zal tot stand komen.

Daarbij wordt aansluiting beoogd met het spoorwegnet van Algiers. Dit bestaat, behalve uit de hoofdlijnen evenwijdig aan de kust, die de hoofdstad westelijk met Oran en oostelijk met Constantine en Philippeville verbinden

---

[1]) Bijv. nº. 43 van Carl Flemmings Generalkarten, Glogau (58 × 73 cM. binnen den rand met afzonderlijke cartons der Duitsche bezittingen), welke voor slechts 1 Mark te koop is.

en verschillende zijtakken hebben, uit twee groote takken, die geleidelijk meer zuidwaarts dringen. De westelijke loopt van Arzeu aan de kust (tusschen Oran en Mostaganem) over Saïda naar Aïn-Sefra en is van daar nog niet lang geleden (31 Dec. 1901) over 117 K.M. geopend tot Duveyrier (in de buurt van Figuig op de Marokkaansche grens). In verband met de plaatselijke toestanden en het onvermijdelijk verder doordringen van de Franschen naar het Zuiden zal deze lijn tot Igli worden voortgezet, dat op ongeveer 30° N. B. ligt. Alsdan zal van af Oran de lengte ± 900 K.M. bedragen, terwijl die nu reeds 700 K.M. beloopt. Tusschen Aïn-Sefra en Beni-Oeif passeert men hier de waterscheiding van het Atlas-gebergte.

Het ontwerp van den westelijken Sahara-spoorweg zou dan bestaan in het zuidwaarts verlengen van de lijn van Igli naar Tomboektoe over een afstand van 1600 en 1700 K. M. en dat wel langs de door de Franschen in bezit genomen oasen van Toeat en Tidikelt op 400 of 450 K.M. van Igli, waardoor nog slechts 1200 K.M. overblijft om den Niger te bereiken. In die streken zal toch op den duur een spoorweg noodig zijn tusschen de zoutstreek van Taoedini (op ruim 22° N. B.), waaruit geheel Soedan voorzien wordt en Tomboektoe en als men de lengte van deze industrieele lijn er af trekt, reduceert zich hier de eigenlijke woestijnlijn tot 700 K. M.

Wordt op deze wijze het uitgestrekte Soedan met zijn vaart op den Niger in verbinding met het Noorden gebracht, door de lijn in de richting van de Senegal is men reeds aan eene andere verbinding met de buitenwereld bezig en het is hier dus nog de vraag langs welke zijde de opening van dit binnenland het beste geschieden kan. Meer oostelijk is er echter sprake van een tweede lijn door de Sahara, die meer dan de eerste een omwenteling in de oeconomische toestanden zal teweeg brengen en die blijkbaar het eenige middel is om het Fransche gezag in midden Afrika duurzaam te vestigen, ja zelfs om de streken om het Tsjad-meer, over wier gemeenschap met de buitenwereld tevoren reeds het een en ander is medegedeeld, op den duur bezet te kunnen houden (zie Jan. afl. bl. 119—120, Febr. afl. bl. 293)

De oostelijke Sahara-spoorweg zal aansluiten aan de lijn, die van Philippeville aan de kust over Constantine naar Biskra loopt en in het belang van Algerië zelf weldra tot Wargla op 32° N. B. zal worden doorgetrokken. Van daar zou het tracé Zuidwaarts de Wadi (Oued) Igharghar volgen en verder gericht zijn naar de oase Ahir (of Asben). Dat men hier geen buitengewoon hooge waterscheiding behoeft te overschrijden, blijkt uit de waarnemingen van Foureau, die het hoogste punt stelt op 1360 M. boven de zee, op 1300 K. M. bezuiden Biskra. De lijn zou kunnen aanloopen op Zinder, een belangrijk centrum van Soedan, dat geographisch ongeveer 3° beoosten Biskra ligt, op eene breedte van ruim $13^1/_2$° N., dan wel op Kanem aan den noordelijken oever van het Tsjadmeer dat nog 4° oostelijker, maar iets noordelijker ligt. De geheele afstand van Biskra af is dan 2400 à 2500 K. M. of 2600 à 2700 K. M. als men rekening houdt met noodzakelijke afwijkingen van den kortsten weg. Het gedeelte Biskra-Wargla dat ter lengte van 370 K. M. reeds jaren in studie is, zal in alle geval toch tot stand komen. Aan de zuidzijde zal ook in het belang van het verkeer in Soedan de oase Ahir, althans de hoofdplaats Agades daarvan, door een spoorweg met Zinder

moeten worden verbonden. Trekt men de 600 à 700 K. M. die deze weg lang zal worden er van af, dan blijft hier voor het eigenlijke woestijngedeelte tusschen Wargla en Agades 1600 à 1700 K. M. over.

Mocht men een twintigtal jaren geleden bij het opperen van plannen voor een Sahara-baan, zooals bijv. in 1878 door Duponchel, eene spoorwijdte van 1.435 M., de normale van de meeste Europeesche banen, noodig geacht hebben, thans is het afdoende bewezen dat met een kleinere wijdte volstaan kan worden en het meterspoor, dat ook in Fransch West-Afrika in gebruik is, zal aan alle eischen van capaciteit voldoen en op den aanleg een belangrijke besparing geven. De vermelde bij benadering geschatte afstanden hebben na hetgeen, elders tot stand is gebracht ook volstrekt geen afschrikkende grootte en het is dus maar de vraag: is het terrein van dien aard dat spoorweg-aanleg mogelijk is, zullen de kosten niet te hoog loopen en kan er een loonend vervoer worden verwacht.

Om de eerste vraag te beantwoorden is nadere kennismaking noodig met die uitgebreide landstreek, welke onder den naam van Sahara bij den lezer altijd het denkbeeld levendig houdt van een eenvormige eindelooze zandvlakte, waarin nergens een druppel water wordt aangetroffen. Naarmate echter de streek meer en meer van alle kanten onderzocht wordt, verdwijnt die indruk en schijnen de eigenlijke uit los zand bestaande woestijnvlakten slechts een betrekkelijk gering deel er van in te nemen. De heer Paul Leroy Beaulieu gaat in zijn boek de verschillende onderzoekingstochten van den laatsten tijd zorgvuldig na en komt door die studie tot bemoedigende uitkomsten.

In 1859 was de generaal Hanotaux de eerste die het denkbeeld van den spoorweg dwars door de Sahara opperde, toen hij de aandacht vestigde op het toevallig samentreffen van het begin der werkzaamheden aan den spoorweg van Algiers naar Blidah met de aankomst op eerstgenoemde plaats van de eerste karavaan uit de oase Ghat (gelegen op 25° N.B.) onder geleide van een escorte van Toearegs. Dit scheen hem een gelukkig voorteeken: en deed hem de vraag stellen of niet te eeniger tijd de tropen op een afstand van zes dagen stoomverbinding van Parijs konden worden gebracht. Rekent men 16 uur sporens van Parijs tot Marseille, 24 à 26 uur van daar tot Philippeville of Algiers en dan een spoorweg van 3000 K.M. tot aan het Tsjad-meer, bereden met de snelheid van 32 K.M. per uur, dan komen er nog 94 uur bij, te zamen 132 uur of $5^1/_2$ dag, waarin die streek dus onder het bereik van Parijs komt. Zonder dat er werk van de zaak werd gemaakt, verliepen er twintig jaar, tot dat in 1878 de hoofdingenieur der bruggen en wegen Duponchel een boek uitgaf „le Chemin de fer transsaharien" en daarbij de uitvoerbaarheid betoogde. Hij zag in de omstreken van den Niger, in Sokoto, enz. waar toen Engeland nog niet de hand op had gelegd, de toekomstige Fransche Indiën. Niet zonder spijt wijst de heer Beaulieu er op dat, als Centraal-Soedan omstreeks 1890 reeds door een spoorweg met het noorden verbonden ware geweest, geheel Noord-Afrika onder Franschen invloed zijn zou gebleven en men ook in Egypte dien invloed had kunnen laten gelden. Thans heeft Engeland Sokoto en Bornoe bezet, en Duitschland een deel van Bornoe en Adamawa, zoodat deze begeerlijke landen voor altijd verloren zijn.

Toch is hetgeen aan Frankrijk rondom het Tsjadmeer gelaten is en hetgeen daar door eigen inspanning bezet werd nog ruimschoots den spoorweg waard. Intusschen had Duponchel meer de verbinding met den Niger op het oog en hij bestreed op grond van eigen waarnemingen in de Algerijnsche Sahara het vooroordeel dat er op die onmetelijke uitgestrektheid geen water en geen plantengroei zou worden gevonden. Het regent er meer dan men denkt, doch de hoeveelheid regen, die valt is nooit voldoende om het verlies door verdamping onder den invloed der zonnewarmte te compenseeren. Door de droogte en doorschijnendheid van den dampkring heeft er 's nachts een groote uitstraling plaats en door de groote temperatuur-verschillen van dag en nacht, is er gedurende een groot gedeelte van het jaar een sterke morgendauw, omdat de hoeveelheid water in den dampkring nu eens onvoldoende en dan weer te groot is, om deze het verzadigingspunt te doen bereiken. Nu zijn er veel zuidelijke streken, waar voor den plantengroei de morgendauw dezelfde uitwerking heeft als de regen. Het zijn dan ook alleen eenige kale hooger gelegen rotsgronden, waar alle teelaarde door den wind is afgewaaid, die in het geheel geen plantengroei vertoonen en Duponchel noemde reeds een aantal heesters en struiken, die onder verschillende omstandigheden worden aangetroffen. Hoewel zijn waarnemingsgebied beperkt was, zijn zijne opmerkingen door latere onderzoekingen bevestigd en vooral zijn oordeel dat, al moge de Sahara haar tegenwoordig voorkomen door droogte hebben gekregen, de verwoestingen die door menschenhanden en de tanden der dieren zijn aangebracht, er niet weinig toe hebben bijgedragen om de woestijn uit te breiden en de normale plantengroei op haar oppervlak te vernietigen. Daar de onmetelijke uitgestrektheid der gronden voor een deel tegemoetkomt aan de geringe vruchtbaarheid, zoude men het aantal kudden dat nu aanwezig is nog sterk kunnen uitbreiden en van het terrein ook een deel kunnen bebosschen. Op vele plaatsen zouden zelfs kleine centra van landbouw gevestigd kunnen worden, wanneer slechts de hoofdplaag der Sahara ware uit te roeien, de vreeselijke onveiligheid, de grootste oorzaak van verwoesting.

Het plan van Duponchel betrof een spoorweg van Affreville (120 K.M. westelijk van Algiërs) over 2574 K.M. naar den Niger, met inbegrip van 300 K.M. voor een lijn van Tomboektoe tot Boerroem, waar de Niger beter bevaarbaar is. De aardebaan van Affreville over Tagin, Laghoeat, langs het Safelmeer naar Goleah, vandaar naar Boegemma en Taoerirt in de oase Aoegeroert, vervolgens door Tanzeroeft en verder naar Bamba aan den Niger met de straks genoemde lijn langs den Niger, was door hem begroot op $160^1/_2$ millioen francs, de watervoorziening zou $20^1/_4$ millioen kosten, de bovenbouw en ballastlaag 77 millioen, terwijl voor wissels, dubbel spoor op sommige plaatsen, zandstuibescherming, enz. nog + 24 millioen uitgetrokken waren, uitmakende te zamen $281^3/_4$ millioen francs. Daarbij de uitrusting van de lijn, stations, rollend materieel enz. gaf een totaal van 400 millioen francs. Wanneer men de spoorlijn van 354 K.M. tot Laghoeat buiten rekening laat, evenals de voorloopig nog niet noodige verbinding van Tomboektoe met Boerroem, dan heeft men 1920 K.M. voor de lengte van den eigenlijken woestijn-spoorweg en hiervan wordt de prijs volgens denzelfden maatstaf slechts 253 millioen francs, doch ook dit zou thans te hoog berekend zijn, wegens de daling, die de ijzerprijzen hebben ondergaan, omdat met het smallere meterspoor volstaan

kan worden, enz. De kosten vallen alzoo, ingevolge deze beschouwingen reeds binnen het bereikbare. Meer zekerheid zou hieromtrent echter verkregen worden door latere opzettelijke onderzoekingstochten.

Onder deze was vooral van belang de tocht van kolonel Flatters, die zich in het laatst van Jan. 1880 te Biskra bevond met vier officieren, twee ingenieurs, een conducteur van de „ponts et chausseés", een sectiechef van het hulpkader der openbare werken en een dokter. Met deze negen leden van zijn gezelschap vertrok Flatters naar Wargla, waar men 15 bedienden of ordonnansen, 30 inlandsche gidsen als geleiders en 50 kameeldrijvers aanwierf; in het geheel 105 personen. Tot 21 April drong men door in zuidoostelijke richting langs El-Biodh, Temassinin, langs de vallei van Igharg-haren en het meer Menghoegh (op 26° 30′ N.B. een zeer vischrijk meer van 1 K.M. lang en 100 à 200 M. breed), om ten slotte op 120 K.M. afstand van Ghat een vijandige ontmoeting te hebben met de Toearegs, welke gepaard aan het opraken der levensmiddelen en ingevolge den last om vreedzaam op te treden tot den terugtocht noodzaakte, zoodat men zonder verliezen geleden te hebben op 17 Mei weder te Wargla terug was. Daar ongeveer op 20° N.B. de oase Ahir begint, die als voorpost van Soedan beschouwd kan worden, had men alzoo nagenoeg de helft van den woestijnweg verkend. De door de missie opgestelde stukken geven hieromtrent waardevolle bijzonderheden. Uit het algemeen topographisch overzicht van den ingenieur Béringer blijkt duidelijk hoe het algemeene voorkomen van het terrein is. De tocht had zich uitgestrekt tot de Tassili of het plateau van Azdjer, bij Plinius reeds als „mons Alex" bekend, een van de groote uitloopers van het centrale plateau van de Sahara, dat zich omstreeks 23° N.B. verheft. Dit plateau is geheel van de soort die men hammada noemt, een naam algemeen gegeven aan rotsachtige vlakten, waar zich alleen in enkele inzinkingen eenige schrale weidegronden hebben gevormd op de daarin gestoven zandlaag. Zoover het oog reikt, ontwaart men hier slechts een donkeren, onvruchtbaren bodem, zonder spoor van dierlijk leven, verweerd en afgesleten door zon, regen en wind, nu eens in groote lagen gespleten, dan weer tot losse steenen vergruisd.

Gelukkig beslaan deze troostelooze hammada's niet de geheele Sahara, maar zij vormen er toch een aanzienlijk deel van. Intusschen is zulk terrein voor spoorwegaanleg niet ongeschikt, de onderlaag is stevig, ballast is er overvloedig en materiaal voor duikers en andere kunstwerken vindt men er genoeg, terwijl het vlakke terrein en de flauwe hellingen weinig grondverzet vorderen. Er zijn echter ook nog andere soorten van gronden. Zoo spreekt men van gara, meervoud goer, een soort van rotstoppen van oudere onderliggende lagen, die aan den dag komen, nu eens als breede evenwijdige stroken, dan weer als afzonderlijke kopjes. De tusschenliggende sleuven heeten oued (wed, wadi) als zij eene zekere lengte hebben en haoed als het meer of min ronde kommen zijn.

De naam gara heeft betrekking op de vastheid van het terrein, in tegenstelling van het zand der arga of duinen. Deze arga, in het meervoud areg, zijn groote ophoopingen van los zand of verkruimelde gara, als men aanneemt dat het zand door verweering van de rotsen ontstond. De kruin van de zandheuvels is meestal lang gestrekt, gelijkend op een sabelkling en

wordt dan ook sif (meervoud sioef) genoemd. De ghoerd is meestal een op zichzelf staand kegelvormig duin, zonder gestrekte kruin en de armath is een arga die zich slechts zeer flauw boven het omliggende terrein verheft. Onder nebka wordt half los, weinig golvend, goed begaanbaar zand verstaan, terwijl reg een vast soort van zand is, al of niet met grind gemengd, dat eveneens stevig is. Bij den spoorwegbouw zou men den meesten last ondervinden van het fijne stuifzand, dat deze zandgronden los laten, doch gelukkig komt die duinstreek slechts zeer plaatselijk voor en alleen in het noordelijk en aan de zeezijde gelegen deel van de Sahara. Het midden- en Zuidelijk deel zijn er geheel vrij van. De groote streek van de erg of areg ligt eensdeels in het Zuidoosten van de provincie Constantine en van Tunis, anderdeels, bezuiden de provincie Oran. Tusschen deze beide streken ligt de groote noordelijke hammada. Bovendien wordt deze erg door groote dwarsdalen doorsneden, waaronder bijv. dat van de Igharghar, bezuiden de provincie Constantine en de Wed Zoesfana en Wed Saoera, bezuiden Oran de belangrijkste zijn. De spoorweg kan hierlangs de zandstreek zonder bezwaar passeeren en het regelmatig beloop van de eerstgenoemde was zoo groot, dat de ingenieur Béringer, bij zijn spoorwegontwerp, reikende tot 600 K. M. bezuiden Wargla over 280 K. M. langs de Igharghar, slechts 10000 francs per K. M. voor grondverzet en ballast meende te moeten rekenen en 12000 francs op 198 K. M. verder, alles voor breed spoor.

Niet alleen dat de zandduinen slechts plaatselijk voorkomen, er loopen lange dalen doorheen; deze correspondeeren bovendien met ondergrondsche rivierbeddingen, en worden gassi's genaamd.

Tot aan de jongste onderzoekingen was men in dwaling over de beteekenis van het woord gassi. Men meende dat het een naam voor een bepaalde streek was en sprak van El Ghazy als van een district. Juister wordt het begrip bepaald als „strook tusschen twee duinketens, die zich over groote lengte in het vaste terrein van de reg uitstrekt, zonder steenen of grind". Deze doortochten zijn vrij onveranderlijk. Hoewel al sedert lang geen karavanen meer heen en weder trekken tusschen Wargla en El Biodh, vindt men nu nog in de gassi's aldaar talrijke kameelpaden en ook de trechtervormige holten als Aïn Taïba en Mokhansa, hoewel door duinen omringd, blijven vrij en dienen sedert onheuchelijke tijden als pleisterplaatsen om den watervoorraad aan te vullen.

Dat het met den watervoorraad niet hopeloos gesteld is, blijkt al dadelijk uit de eerste expeditie Flatters, die op 73 reisdagen gelegenheid vond om de 14 paarden en 250 kameelen van het 105 man sterke personeel te drenken. Wat een kameel drinkt is niet gering. Als hij dit doet, en dit moet wel eenmaal in de 5 of 6 dagen, dan neemt hij 60 liters water in. De ingenieur Béringer bevestigde uit persoonlijke ervaring dat zijn dier 65 liters dronk na 6 dagen niet gedronken te hebben. Alles dooreen genomen had de zending elke 5 dagen ongeveer $17^1/_2$ M^3. water noodig. Als men met Duponchel het waterverbruik van een trein van 900 ton gewicht op een traject van 3000 K. M. stelt op 500 M^3 of 1 M^3 per 6 K. M. dan zoude het genoemde waterverbruik hetzelfde zijn als dat hetwelk een trein over 105 K. M. noodig heeft. Uit het dagboek van Flatters wordt geconstateerd, dat men van de 72 reisdagen op minstens 17 meer of minder regen heeft gehad, waaronder

enkele stortregens en hoewel de regenval niet werd gemeten, gist de heer Leroy-Beaulieu de jaarhoeveelheid op minstens 8 à 10 centimeters. Voorts heeft men niet alleen ondergrondsch water, doch hier en daar ook aan de oppervlakte, o. a. het genoemde meer Menghoegh, dat gevoed schijnt te worden door bronnen in het midden, het was van boomen omgeven, met groote visschen, reigers en andere watervogels. Alleen uit dit meer zou men al voor drie jaar water genoeg hebben om dagelijks een trein heen en een terug over den geheelen afstand door de Sahara van water te voorzien. Dat dit meer, hoewel aan sterke dalingen onderhevig, nooit uitdroogt wordt bewezen door de zware visch, die er in is. Behalve dergelijke groote waterverzamelingen, ontmoet men dikwijls plassen of r h e d i r's, sommigen zelfs met visschen, waarin het regenwater geruimen tijd blijft staan. Eerst als deze zijn uitgedroogd, neemt men zijn toevlucht tot de hier en daar aanwezige putten, die wel dikwijls volgestort zijn, doch in den regel weer gemakkelijk geopend kunnen worden. Het ondergrondsche water komt, wegens de doorlaatbaarheid van het terrein, veelvuldig voor. Reeds de bekende putten zijn talrijk, doch de voorbijtrekkende karavanen doen niet alleen geen moeite om er nieuwe bij te maken, maar veronachtzamen ook de bestaande, door gemis aan zorg, verontreiniging, enz. Als men deze doode of vervuilde putten weder in orde maakt en al de hulpbronnen nagaat, die het boven- en ondergrondsche water aanbiedt, dan is het zeer waarschijnlijk dat er nog geen tiende deel van den beschikbaren voorraad bekend is of gebruikt wordt.

Omtrent den plantengroei is het gebleken dat de volkomen onvruchtbare h a m m a d a's doorsneden worden door terreinen van andere soort, de w e d's, waar de plantengroei overvloedig is en dat op de r e g, de n e b k a en nog sterker op de duinen en gemengde gronden talrijke planten, heesters en zelfs groote boomen voorkomen, zooals door alle onderzoekers is geconstateerd. Waar ook volgens de aanteekeningen van Flatters voedergewassen en heesters ruimschoots aanwezig zijn en zelfs boomen met stammen, die een beneden omtrek van 2 M. hadden, is het niet te verwonderen dat ook het dierenrijk vertegenwoordigd is. Huisdieren als schapen, geiten, die kudden vormen in het bezit van Toearegs of andere inboorlingen, kwam men tegen en zonder de onveiligheid, die meer nog dan de schraalheid der natuur deze streken teistert, zouden zij er vrij talrijk zijn. De wederkeerige rooftochten van de Chaämba's en Toearegs of van deze ten opzichte van verschillende stammen of afzonderlijke groepen, doen herders en landbouwers de vlucht nemen. Toch vindt men er nog vele kudden schapen. Wat de wilde fauna betreft zag men wilde ezels, talrijke gazellen en antilopen, voorts wilde schapen, duiven kraanvogels, enz.

De reeds genoemde ingenieur Béringer van de eerste zending Flatters, maakte in 1880 een voorontwerp van een spoorweg, doch voor de zeer groote spoorwijdte van 1.50 M. in stede van de thans in de Fransche Koloniën gebezigde zeer voldoende wijdte van 1 M. Zonder bij dit plan stil te staan, zij slechts vermeld dat ook hier de onderbouw van den weg niet bezwaarlijk geacht wordt en over 611 K.M. met inbegrip van de ballastlaag op ruim 13½ millioen francs begroot. Daarbij 30 millioen voor bovenbouw, putten, zandbeschutting, telegraaf, opnemingskosten, enz. enz., te zamen 16½ millioen,

gaf voor de lijn zonder uitrusting 100.000 frs. per K.M., waarvan de helft voor den bovenbouw, hetgeen thans veel te hoog wordt geacht, zooals straks zal blijken.

De schrijver betreurt het dat na de nauwkeurige gegevens door Flatters en zijn tochtgenooten bijeen gebracht de staat ten minste als aanvang de 370 K.M. van Biskra naar Wargla niet heeft aangelegd.

Intusschen, was men door de gunstige uitkomsten destijds bedacht op een tweeden tocht, welke op aansporing van de „Commission supérieure du Transsaharien" in Oct. 1880 door luit.-kolonel Flatters werd ondernomen, ditmaal met 97 kameelen om te berijden en 180 om te dragen, medevoerende voor 4 maanden leeftocht, voor 8 dagen drinkwater en de meest verschillende instrumenten. Ook thans was Wargla het uitgangspunt, doch men bleef meer op denzelfden meridiaan tot Amgid (ongeveer 26°40′ N.B.) om vandaar oostwaarts op te gaan langs den voet van de Hoggar-hoogten, waar op 24½° N.B. de Sebkha van Amadghor bereikt werd, eene ontzaggelijke zout-ophooping. Vandaar komt men bij den ouden put van Asioe in het zuidelijk deel van de Sahara, dat minder onherbergzaam is dan het noordelijk en reeds belangrijk onder den invloed staat van de tropische regens. De expeditie trok zonder bezwaren verder en zou spoedig de onveilige streek achter den rug hebben, toen, door een onvoorzichtigheid van den aanvoerder en het verraad van een inlandschen gids, Flatters en zijn metgezellen bij een put genaamd Bir-el Gharama (later ook bekend als Hassi Tadjenoet) vermoord werden en de kleine colonne, die zich nog wist te bergen, door onvoldoende leiding ten slotte ook bijna geheel omkwam, zoodat slechts een paar inlanders de ondervonden ramp konden komen vertellen. Men had den kreeftskeerkring reeds gepasseerd en was op een twintigtal dagreizen van Ahir, de gedeeltelijk bergachtige voorsprong van Soedan in de woestijn.

Van dezen tocht is een voorloopig reisverslag behouden gebleven, reikende tot het punt Inzelman—Tikhsin op 25°30′ N.B. Zoowel het seizoen, als de richting en het doorkruiste terrein zijn hier anders dan de vorige reis en de gegevens vullen elkander dus aan.

Merkwaardig zijn de lage temperaturen, die waargenomen werden, ja men leed soms bepaald koude. Op 17 Dec. 1880 schreef Flatters uit Hassi-Inifel (29°45′ N.B.) dat de temperatuur 's nachts 4 à 5° onder het vriespunt daalde en 's middags tot 24 à 25° rees. Op 2 Jan. 1881 was het te Hassi-Messegem 's middags 20 à 25°, maar 's nachts daalde de temperatuur tot - 6° en gedurende drie nachten bevroor het water in de tenten. Aan het einde van Januari werd het warmer en was te Amgid (26°3′) de temperatuur 's nachts + 10° à + 12°.

Het eerste gedeelte van dezen tocht ging door moeilijker terrein, omdat men meest waterlooze hammada's passeerde en het jaargetijde droog was. Uit dit oogpunt schijnt het voorjaar gunstiger, intusschen werd wel geklaagd over het uitblijven van regenbuien, maar het water ontbrak toch niet ten eenenmale, al waren de afstanden, waarop het gevonden werd, ook grooter. Telkens wordt nog melding gemaakt van aangetroffen putten, zooals op 7, 16, 17 en 18 December. De beide laatste dagen vond men te Hassi-Inifel door het graven van een nieuwen put voldoende water om de karavaan te drenken.

De nauwkeurige studie van de stukken leert dat deze onmetelijke landstreek natuurlijke, zij het ook schaarsche, hulpbronnen bezit, doch de Sahara is geheel aan de roovers overgeleverd. Daar waar de bronnen langs natuurlijken weg en met voldoende capaciteit aan de oppervlakte komen, zooals in de oasen Toeat en Tidikelt heeft zich eenige bevolking in noemenswaardige massa kunnen verzamelen, die hoewel gebukt onder het juk en onder de afpersingen van de geregelde benden woestijnbandieten, toch een zekere mate van cultuur van den bodem kan volhouden, maar waar het water niet van zelf opborrelt en daardoor slechts bij tusschenpoozen beschikbaar is, zouden de kleine vestigingen, die er mogelijk zijn, geen kracht genoeg kunnen ontwikkelen om tegen de nomaden bestand te zijn. De zeer spaarzame bewoning heeft tot hoofdoorzaak de onveiligheid.

Het ongeluk aan de tweede expeditie-Flatters overkomen, dat te beschouwen was als een geheel op zich zelf staand feit, gaf niettemin aanleiding dat het plan plotseling op den achtergrond geraakte. In de eerste jaren bepaalde men zich tot verkenningen in het zuiden van Algerië en dan ging het initiatief nog meer uit van ondernemende officieren, dan dat deze door het gouvernement daartoe werden aangemoedigd. Een van deze was de kapitein Lamy, die in 1891 het bevel kreeg over een nieuw opgerichten post, liggende ongeveer op den meridiaan van Algiers en op omstreeks $30^{1}/_{2}{}^{\circ}$ N.B., waar een compagnie soldaten bereden op mehari's of snelloopende kameelen gestationneerd werd. Geboren in 1858 en in 1879 met een uitstekend examen van St. Cyr gepromoveerd, had Lamy behalve drie jaren in Tonkin, zijn geheelen diensttijd in Afrika doorgemaakt. Hij bleef twee jaren te El Goleah en, nadat hij later nog naar Congo en Madagascar was geweest, werd hij in 1897 als overste benoemd tot commandant van het militair geleide dat den tocht beschermde van een ondernemend kolonist uit de provincie Constantine, den heer Fernand Foureau, die een sterk verlangen had om de expeditie van Flatters onder gunstige omstandigheden over te doen. Met behulp van een belangrijk legaat, subsidies van verschillende genootschappen en den steun van de Ministers van Onderwijs en Oorlog werd ten slotte de missie uitgerust, die naar de beide leiders als de missie Foureau-Lamy bekend is gebleven. Ditmaal was men niet schriel op het aantal manschappen en op de te nemen voorzorgen. Behalve den heer Foureau waren er vier civiele leden der missie, terwijl commandant Lamy beschikte over 10 officieren, w.o. 2 dokters, voorts 213 Algerijnsche tirailleurs, 51 tirailleurs van de Sahara, 13 Algerijnsche Spahi's en een onderofficier van de artillerie. Totaal bedroeg het aantal militairen met inbegrip van den chef 289 waarvan 39 Europeanen. De officieren en de spahi's beschikten te zamen over 25 paarden, terwijl de overigen op kameelen vervoerd werden. Daar er van deze een groot aantal op de reis bezweken moesten zij het laatste gedeelte van den tocht te voet afleggen. Men had een paar honderd duizend patronen voor geweren, twee Hotchkiss-stukjes van 42 mM. met 200 schoten per stuk en nog wat ander vuurwerk en meliniet-bommen bij zich. Voor de geheele missie die alzoo 294 menschen telde, waren een kolossaal aantal lastdieren, bedienden, kameeldrijvers en dergelijke noodig. Het convooi bestond uit duizend kameelen, verder waren er nog een twintigtal

Chaämba's op kameelen, drie invloedrijke mohamedaansche geestelijken en 40 sokhrars of kameeldrijvers, bestemd om dit vak aan de anderen te leeren. Bovendien werd men nog begeleid door telkens afwisselende vrijwillige convooien van inboorlingen. Daaronder was o.a. de leverancier van het vleesch, die de kameelen, welke als slachtvee dienden, medevoerde. Al die bijloopers zullen de totale sterkte der expeditie hebben gebracht op circa 1200 à 1300 kameelen en gedurende het eerste deel van den tocht op ongeveer 400 menschen. Deze cijfers zijn van belang omdat men er een beeld door krijgt van de streek, die men van af Wargla over een afstand van circa 2500 K.M. door moest trekken en die als een van de meest dorre der wereld te boek staat. Indien dit land werkelijk zoo ontbloot was van alle hulpmiddelen dan zou eene zoo talrijke colonne, die zich met het oog op mogelijke aanvallen niet verspreiden mocht, zeker het doel niet hebben bereikt. Men had intusschen alle voorzorgen genomen en kapitein (later overste) Pein met 120 inboorlingen en 50 spahis vooruit gezonden om de buiten Algiers gelegen oase Timassinin op 28° N.B. te bezetten en van daaruit steeds voeling te houden met de expeditie en haar convooien met leeftocht toe te zenden. Kapitein Pein bezette zelfs met 50 à 60 man een tijdelijke post te Amgid, op $26^1/_2$° N.B. en op 600 M. boven de zee aan den voet van het centrale plateau van de Sahara gelegen. Van hieruit werden door hem nog convooien naar de expeditie gezonden te In-Asawa een punt waar water gevonden wordt, dat reeds voorbij het midden van de Sahara ligt. Het was aldaar dat luitenant Thézillat, de aanvoerder van het laatste Algerijnsche convooi, de expeditie inhaalde. Het werd echter voorzichtig geacht hem niet noordwaarts terug te laten gaan, doch met zijn geleide mede naar Soedan te nemen. Op die wijze heeft men tot op 1500 K.M. bezuiden Wargla nog proviand-aanvoer gehad, waarmede twee derde van den tocht door de woestijn is afgelegd door verschillende kleine convooien onder bevel van officieren met een escorte, die brieven en leeftocht aan den hoofdtroep toevoerden en daarbij niet allen denzelfden weg volgden, waardoor het aantal gegevens nog belangrijk is vermeerderd.

Wat het zeggen wil om met zulk een aantal menschen en dieren een tocht te maken kan men wel nagaan als men zich maar eens, zooals de heer Leroy-Beaulieu zegt, een reis midden in den winter door de centrale hoogvlakte van Frankrijk voorstelde met een troep van ongeveer 400 menschen en 1200 à 1300 ossen. Ook daar zou men werk hebben hun honger en dorst te stillen. Zooveel te meer was dit hier het geval en toch is men alle moeilijkheden zonder verlies van menschenlevens te boven gekomen. Intusschen is het te betreuren dat de Fransche regeering geen ingenieurs had mede gezonden, want hoe ook op de hoogte van land en volk, de heer Foureau en zijn medereizigers waren niet toegerust met de speciale kundigheden noodig voor het doen van onderzoekingen op wetenschappelijk en technisch gebied.

De expeditie was op 23 Oct. 1898 van Sedrata, een kleine meer gezonde oase in de buurt van Wargla op 32° N.B. vertrokken en bereikte op 24 Febr. 1899, dus vier maanden later, Iferwane, het eerste dorp van de oase Ahir op omstreeks 19° N.B., waardoor twee derde van den weg was afgelegd. Men kwam hier in eene gunstige streek, bewoond door eene vaste bevolking, doch toen deden de politieke moeilijkheden zich op. Men werd om den tuin geleid door eindelooze onderhandelingen en bedriegelijke beloften, die de expeditie

90 dagen te Iferwane ophielden, welke plaats men eerst op 25 Mei 1899 verlaten kon. Na eenige étappen afgelegd te hebben tot Aghellal, Awderas en eindelijk tot de hoofdstad Agades, werd men hier door dezelfde oorzaken opgehouden tot 17 October, dat is bijna een jaar nadat men Wargla verlaten had. Intusschen had men slechts 5 maanden op de eigenlijke reis doorgebracht en dan nog met veel oponthoud en zijtochten in het belang van het onderzoek. Ook schijnen de gidsen de karavaan dikwijls opzettelijk langs de onherbergzaamste streken gevoerd te hebben, ook al in de hoop dat men door bezwaren met de voeding, ten bate der Toearegs, kameelen zou moeten achterlaten. Die voeding van 1200 à 1300 kameelen en het drenken van een legertje van 400 man was steeds het grootste bezwaar en hoewel het gekozen jaar bijzonder droog was, heeft men die zwarigheden toch te boven kunnen komen. Uit het dagboek van Foureau blijkt telkens dat het zelfs in het hartje van den Sahara meer of minder regent. Dat op het geheele traject voldoende weiden met gras en voor vee eetbare struiken voorkomen wordt bewezen door de mogelijkheid om de kameelen te fourageeren. Door menschenhand zouden die weidegronden zeer kunnen worden verbeterd en de bevolking zoude er zeker toenemen als er meer veiligheid heerschte.

Het zou te ver voeren het lijvige boekdeel in al zijne onderdeelen te volgen vooral omdat van af Tadent (iets oostelijk gelegen van de plaats waar Flatters vermoord werd) de expeditie ongeveer dezelfde route nam, die Dr. Barth[1]) destijds volgde tot Tessawa, waar Soedan bereikt wordt. De verkregen gegevens komen zeer goed overeen, doch met betrekking tot het water trof de expeditie het ongunstiger dan Barth. Deze deed in 1850 de reis in Augustus en maakt melding van verschillende onweersbuien en zware regens. Voorts bleken thans verscheidene putten verdwenen, waar de karavaan waarbij hij zich gevoegd had, zich drenkte, hetgeen aan de zorgeloosheid der nomaden is toe te schrijven. Doch ook al waren tusschen Tadent en In-Azawa, over een afstand van $2^1/_2$ breedtegraad die putten verdwenen, toch wordt dit meest troostelooze deel van de Sahara voortdurend door karavanen gepasseerd en biedt het geen ernstige hinderpalen aan voor een spoorweg omdat men volgens het getuigenis zoowel van Fourean als van Dr. Barth hier te doen heeft met vlak terrein.

Van In-Azawa naar Iferwane, het eerste dorp van Ahir, en het eerste plaatsje na Wargla, dat eene redelijke bevolking telt, heeft men 280 K.M. door eene streek, die rijk is aan grasweiden en verschillende fraaie begroeide valleien, zelfs met boomen, waarvan sommige reusachtige afmetingen hebben. Foureau is minder opgewonden over de streek dan Barth, maar hij passeerde er ook in Februari. In Ahir zelf eindelijk heeft men te doen met bewoond land, geregelde cultures en een aaneenschakeling van gronden die òf reeds ontgonnen zijn òf het kunnen worden.

Als men de gegevens vergelijkt met hetgeen vroeger werd geschreven over andere streken, die sedert een hooge vlucht van ontwikkeling hebben genomen, zooals de hoogvlakten van Zuid-Afrika, de uitgestrekte gebieden in Noord-Amerika tusschen het Ontario-meer en Britsch-Columbia en de Au-

[1]) Reisen und Entdeckungen in Central Afrika. Justus Perthes 1857.

stralische streken op eenigen afstand van de kust, dan worden de verkregen mededeelingen geruststellend geacht

Terwijl in het werk van den heer Leroy-Beaulieu nog andere gunstige getuigenissen omtrent den toestand van de Sahara worden medegedeeld, ontleend aan excursies van Fransche officieren, die in de laatste jaren plaats hadden, vindt men er ook eene uitvoerige studie over de vele hulpbronnen die het ten zuiden van de Sahara gelegen land bezit, te beginnen met Ahir en Damergoe en verder betreffende geheel Centraal en Westelijk Soedan. Zoo zal de streek rondom de stad Zinder, die vruchtbaar en zwaar bevolkt is, bijzonder geschikt zijn voor katoen-cultuur. Dat daarvan prachtige aanplantingen bestaan werd reeds door Barth uitvoerig vermeld en aangeduid op de kaart, welke hij op grond zijner herhaalde reizen tusschen 1849-1855 in Centraal-Soedan, samenstelde en dat dit nog zoo is, wordt bevestigd door de in 1900 gedane tocht van kapitein Joalland, die de streek bewesten, benoorden en beoosten het Tsjad-meer doorkruiste. Deze was vol geestdrift over het land van Zinder, waar koren, oranjeboomen, maïs, rijst, gierst, dadels, enz. weelderig groeien en het gezonde klimaat tot kolonisatie uitlokt. Men vindt er een groote massa koperen voorwerpen, hetgeen wijst op het aanwezig zijn van dat metaal in den bodem en enorme lagen ijzererts zijn er ook ontdekt.

Van Zinder in de richting van het Tsjad-meer heeft de grens met Engelsch Nigerië door een in 1904 gesloten contract eene gunstige wijziging ondergaan en wordt nu gevormd door de rivier Komadoegoe, die in dat meer uitvloeit. Van Zinder naar Koeka is deze geheele streek verwoest door een zwarten overweldiger Rabah en eerst in April 1900 is deze door de Franschen verslagen. Dit Koeka, vroeger de hoofdplaats van Bornoe, met 100.000 inwoners, doch thans een ruïne, levert het bewijs, dat de natuur hier voldoende bestaansvoorwaarden opleverde, doch dat de heerschende anarchie het ongeluk van de streek was. Terwijl ook het door de Niger doorsneden Soedan een vruchtbaar land blijkt te zijn, worden groote verwachtingen gekoesterd van een katoenteelt in al die streken, die echter alleen kan bestaan als het transport naar Europa mogelijk is en nu schat de schrijver dat van den Niger naar Oran met 75 francs per ton en van het Tsjad-meer naar Philippeville met 90 francs per ton kan worden volstaan als men 3 centimes per ton-kilometer rekent; hierdoor komt de vracht op 8 à 9 pCt. van de waarde.

De lengte der beide Trans-Saharische spoorlijnen is niet zoodanig dat zij van de uitvoering behoeft af te schrikken, want van Biskra in Algerië tot Zinder of zelfs tot Kanem, aan den noordelijken oever van het Tsjad-meer is eene spoorlijn hoogstens 2600 à 2700 K.M. lang terwijl de Siberische spoorweg meer dan de dubbele lengte heeft en de Canadian Pacific 5000 K.M. lang is. Zelfs de thans voltooide lijn van Kaapstad naar de Zambezi is 15 à 20 pCt. langer dan de bedoelde Trans-Saharische baan. Voorts moeten gedeelten van die lijn toch vroeg of laat worden gebouwd. Dit is vooreerst het geval met de 370 K.M. tusschen Biskra en Wargla, die reeds jaren geleden zijn ontworpen. Ook zal men er wel toe moeten besluiten om het bebouwbare deel van de Zuidelijke Sahara, de landstreek Ahir, of ten minste de hoofdplaats daarvan Agades, door een spoorweg met Zinder te verbinden, al was het

alleen maar om in het zout-transport te voorzien. Duizenden kameelen begaven zich daartoe volgens Barth naar de zoutmijnen van Bilma, gelegen in het land Kauar, ten noordoosten van Agades. Op die wijze zoude nog 600 à 700 K.M. in mindering van de eigenlijke woestijnlijn gebracht kunnen worden en reduceert deze zich tot 1600 à 1700 K.M.

Met den westelijken Trans-Saharabaan is iets dergelijks het geval. Van uit Oran wordt, zooals gezegd is het spoorwegnet steeds verder zuidwaarts doorgetrokken. Reeds zijn 700 K.M. afgelegd en met 200 K.M. meer bereikt men Igli. De afstand van Igli naar Tomboektoe is ook slechts 1600 à 1700 K.M. en daar men de spoorwegen in Zuid-Oran tot de oasen van Toeat-en Tidikelt wil voortzetten, dat is ongeveer tot Taoerirt over een afstand van 400 à 450 K.M., blijft hier slechts een lengte van 1200 K.M., voor de eigenlijke woestijnbaan over. Het zuidelijk deel hiervan zal van uit Tomboektoe over een afstand van 600 K.M. in elk geval gemaakt moeten worden om de bekende zoutmijnen van Taoedini met den Niger in gemeenschap te brengen en dan blijft ten slotte, als met deze industriebaan rekening gehouden wordt, slechts 700 K.M. woestijnbaan over.

Dat de geaardheid van den bodem geen hinderpalen oplevert is reeds besproken en wat de behoefte aan water betreft, waar thans bij het verwaarloozen der bestaande putten de groote expeditie van Foureau en Lamy voldoende gedrenkt kon worden, zal bij een zorgvuldig onderhoud en beheer der bronnen de beschikbare hoeveelheid voldoende zijn. De verbeterde locomotiefketels gebruiken weinig water. Op de 862 K. M. tusschen Parijs en Marseille bijv. houdt de trein slechts 7 keer op om water in te nemen, het aanvangstation medegerekend, dat is dus met gemiddelde doorgaande trajecten van 123 K. M. Men zou dien afstand, waarop gereden kan worden zonder water in te nemen, zelfs tot 200 à 250 K. M. kunnen vergrooten. Wanneer in de droogste streken de halten om water in te nemen op 200 K. M. afstand liggen en elke trein neemt 15 Kub. M. in, dan zal men bij drie treinen per week in elke richting dagelijks gemiddeld 13 kub. M. water beschikbaar moeten hebben, dat is slechts een debiet van 8 à 9 liter in de minuut en bij eene goede regeling zal men zeker de stations op niet verder dan 100 K. M. van elkander kunnen stellen en er over 10 of 20 maal meer water kunnen beschikken. Blijkens de ervaring in Australië is watergebrek aldaar nooit een reden geweest om van woestijnspoorwegen af te zien.

De aanleg zal voorts gemakkelijk worden gemaakt door de gezonde luchtstreek, vrij van moerassen en moeraskoortsen. Dat spoorwegbouw in die omstandigheden vlug kan plaats hebben getuigt de lijn van Sfax naar Gafsa, welke in Tunis werd aangelegd naar de phosphaatlagen te Metlawi. Deze lijn van 245 K. M. is in 18 maanden gebouwd voor gemiddeld 60.000 francs per K. M. met eene wijdte van 1 M., welke geheel voldoende is en een enorm verkeer toelaat. In 1901 vervoerde men 180.000 ton phosphaat en in 1904 was die hoeveelheid al tot over de 400.000 ton gestegen, terwijl men door eenige verdubbelingen op kruispunten de enkele spoorbaan tot een capaciteit van 600.000 ton denkt te kunnen opvoeren.

Men kan op het meterspoor zeer groote waggons bezigen. Nog niet lang geleden werden bij de Forges de Douai stalen kolenwagens op bogies gemaakt

voor de mijnen van Carmaux met een laadvermogen van 50 ton, een dood gewicht van 15 ton, lang 12—30 M. en in het algemeeen begint men in Europa op het voorbeeld van Amerika grootere waggons te construeeren, terwijl ook in Zuid-Afrika waggons van 30 tot 35 ton zijn ingevoerd (*The Statist* 28 Nov. 1903 bl. bl. 970.)

Wat de aanlegkosten van het meterspoor betreft deze zijn in een gezonde streek, waar de grond goedkoop is, zeer matig en beloopen volgens den schrijver bij de Engelschen 1200 à 1500 £ per K. M., een prijs, die ook in Noorwegen betaald werd. Sedert 1890 zijn de Franschen in Algerië er in geslaagd zulke lijnen, met inbegrip van het materieel, voor 50.000 à 52.000 francs aan te leggen en zelfs voor 10.000 francs minder. Ook de spoorweg van Sfax naar Gafsa heeft niet meer gekost, terwijl 339 K. M. nieuwe lijnen van het spoorwegnet in Tunis, gemiddeld hoogstens 50.000 francs hebben gekost. De 118 K. M. van Aïn-Sefra naar Duveyrier die op 31 Dec. 1901 geopend werden kwamen op 52175 francs per K. M.

Wanneer de schrijver van Biskra uit over Wargla de eerste 1200 K. M. berekent tegen 52.000 francs dan is dit eer te hoog dan te laag, omdat dit terrein volgens de opgaven van Béringer volstrekt geen technische moeilijkheden oplevert, en komt men tot een cijfer van 62 millioen. Vervolgens moet over 400 à 500 K. M. het centrale plateau worden gepasseerd, waarvan de kruin op 1350 M. boven de zee ligt. Hiervoor 80.000 frs. stellende kost dit gedeelte 40 millioen. Nu blijven er nog 900 à 1000 K. M. om hetzij te Zinder, hetzij aan den noordelijken oever van het Tsjad-meer te komen, waar volgens Barth en Foureau geen groote terrein-bezwaren zijn. Hier per K. M. 60.000 frs. gerekend, komt er nog 60 millioen bij en zou de geheele lijn van 2730 K. M. 162 millioen francs kosten, waarbij voor alle zekerheid voor onvoorziene uitgaven nog 18 milloen gevoegd een ronde som van 180 millioen francs wordt verkregen. Dit acht de schrijver zeer voldoende, daar een groot deel der materialen plaatselijk voorhanden zijn, het wagenpark zich zal kunnen bepalen tot een zestigtal locomotieven, een duizendtal goederenwagens en ± 250 personenrijtuigen. Aan werkvolk zal het niet ontbreken; behalve Kabylen en Italianen in het Noorden, zullen een aantal negers uit Fezzan, Soedan en de oasen, die thans groote afstanden afleggen om een dagloon van 1.75 à 2 frs. te verdienen, zich aanmelden. Op het gerucht dat er groote werken te El Goleah ondernomen zouden worden, kwamen zich in 1891 bij commandant Lamy troepen werkvolk aanbieden tegen 1.50 frs. per dag. Men zou gemakkelijk 1 à 2 K. M. daags kunnen maken en in vijf jaren de lijn van 2700 K. M. voltooien.

Wat nu de kosten van den Trans-Sahara-spoorweg naar het Niger-gebied aangaat, op het laatst van 1904 zouden de bestaande lijnen Ben Zireg op 700 K.M. bezuiden Oran bereiken en dan waren er nog 1700 à 1800 K.M. aan te leggen, welke tegen 50000 frs. en met onvoorziene uitgaven op 100 millioen francs geschat worden.

Wat de exploitatie betreft kan deze voor de beide Trans-Sahara banen op zeer zuinige wijze geschieden, zooals dat nu bijv. reeds in Tunis gebruikelijk is op den smalspoorweg Bône—Guelma. In 1901 liepen op dit 369 K.M. lange traject volgens de officieele verslagen minstens twee treinen daags in beide richtingen, hetgeen gemiddeld per K.M. en per jaar 2753 frs. kostte.

zoodat er een overschot op de exploitatie van deze nieuwe en nog niet aangesloten lijnen was van 103000 frs. Daar men hier met 2 à 3 treinen in beide richtingen per week zou kunnen volstaan, behoeven naar dien maatstaf de jaarlijksche exploitatiekosten niet hooger te zijn dan 2000 frs. per K.M. (Op den Trans-Kaspischen spoorweg loopen thans treinen driemaal per week). Wanneer men rekent dat de goedkoope negers niet alleen voor baanpersoneel en werkvolk maar zelfs voor stokers zijn te bezigen, doch andere uitgaven weder wat hooger aanslaat, dan is 3000 frs. per jaarkilometer voor de exploitatie zeker voldoende.

In een afzonderlijk hoofdstuk wordt nu uitvoerig nagegaan op welke inkomsten de lijnen zullen mogen rekenen. Daarbij valt in het oog te houden dat door deze lijnen Soedan op 5 à 6 dagreizen van de groote hoofdsteden van Europa wordt gebracht, dat zij tot aan den evenaar de hoofdader van het verkeer met het hart van Afrika zullen worden, de post zullen overbrengen en de reizigers houden buiten het gebied van de moeraskoortsen. Ook is een groot vervoer van inlanders te verwachten.

Rekenende op 7 à 8000 reizigers uit Europa, die 400 à 450 frs. voor de reis zullen betalen, krijgt men uit dien hoofde ± 1300 frs. per K.M.

Met het oog op de bevolking van Soedan, tusschen den Niger en het Tsjadmeer, geschat op 30 millioen, en de neiging om zich te verplaatsen, welke, bij primitieve volken wordt waargenomen, wordt het heen- en weervervoer van een 30.000 tal negers per jaar tegen 40 à 50 francs niet overdreven geacht. (Op de Siberische en Centraal-Aziatische lijnen wordt in de derde klasse 16 roebel 80 kopeken betaald voor 3010 Wersten afstand of 45 frs. per 3200 K.M.). Hieruit volgt weder eene opbrengst van 1000 frs. per jaarkilometer.

Wat de op te voeren goederen betreft, zal het zout, dat overal eene eerste levensbehoefte is, een belangrijk aandeel daarin vormen. Het wordt thans met karavanen van kameelen vervoerd en kost in Soedan 0.50 à 1 frs. per K.G. In Frankrijk is die prijs 0.10 frs. en wordt er jaarlijks eene hoeveelheid van ongeveer 9 K.G. per inwoner verbruikt. Door het zout tegen 80 à 100 frs. per ton ($2^1/_2$ à 3 centimes per tonkilometer) langs den spoorweg in te voeren, kan de prijs in het binnenland tot 20 centimes per K.G. dalen. Voor 15 millioen inwoners, zouden reeds 75000 ton zijn te vervoeren, gevende tegen een gemiddelde vracht van 60 à 70 frs., omdat een deel dichter bij wordt gevonden, 1500 à 1700 frs. per jaarkilometer.

Een ander voornaam vervoerartikel zal suiker zijn, waarvan in Algerië 4 K.G. per hoofd wordt verbruikt en men voor Soedan op een transport van 30.000 ton zou mogen rekenen, tegen 3 centimes per ton-kilometer, gevende 900 à 1000 frs. per jaarkilometer. Op die manier zouden zout en suiker alleen de exploitatiekosten al goed maken.

Intusschen zijn er van noord tot zuid nog een aantal andere goederen, zooals koffie en thee, granen, voedingsmiddelen, manufacturen, enz. en er zal zich een groote handel ontwikkelen, zoodra de groote kosten van het transport per karavaan vervangen worden door de geringe per spoorweg, die zelfs voor minderwaardige artikelen tot $1^1/_4$ à $1^1/_2$ centimes kunnen worden verminderd, dat is 37 à 45 frs. per ton voor het geheele traject.

Voorloopig worden slechts de ontvangsten van 30000 ton bewerkte goederen à 5 centimes per ton-kilometer er bij berekend en geven deze met het zout

en de suiker $11^1/_2$ à 12 millioen frs. of 3900 à 4100 frs. per jaarkilometer voor de verschillende invoerartikelen.

De goederenbeweging van zuid naar noord zal bestaan uit de uitvoerartikelen van Soedan en hiervoor kunnen eveneens lage tarieven gelden, omdat door de lange trajecten weinig handenarbeid noodig is. Terwijl voor struisveeren, ivoor en stofgoud 20 à 25 centimes per tonkilometer zeer goedkoop zal zijn, zullen, bewerkte artikelen 4—7 centimes, huiden, indigo, tin en meerwaardige goederen 4 centimes, katoen, wol, enz. 3 centimes kunnen dragen en zal men voor andere massale goederen zelfs tot 1 à $1^1/_4$ centimes terug kunnen gaan, een tarief ook in Frankrijk niet ongebruikelijk. Door vooral te rekenen op katoen kopererts, enz. wordt ten slotte de opbrengst der export goederen op 4250 à 4750 frs. per jaarkilometer gesteld. Hierbij de reizigers en de import gevoegd geeft een bruto opbrengst van 11000 à 12000 frs. per jaarkilometer en de helft daarvan wordt als netto winst aangenomen. Nu zal dit trafiek wel niet in de eerste jaren worden bereikt, doch al is het dan ook maar de helft, stel 2500 à 3000 frs., dan maakt men reeds 4 pCt. winst als de gemiddelde aanlegkosten 60000 à 65000 frs. per K.M. niet te boven gaan.

Om de zaak nog meer aannemelijk te maken wordt uitgerekend hoe thans in Algerië du rentegarantie van den staat aan de Algiersche en Tunesische banen geleidelijk afneemt, hoe vele staatsuitgaven voor leger en beheer zullen verminderen door de meer gemakkelijke communicatie en hoe uit een en ander jaarlijksche baten ontstaan, die voor het vinden van de kosten der Trans-Saharische banen kunnen worden benuttigd. Deze financieele combinaties verder terzijde latende, is het belangrijk er de aandacht op te vestigen dat de heer Leroy Beaulieu geen voorstander van staatsaanleg is en deze lijnen door eene particuliere maatschappij wil laten maken, omdat hij met het oog op de ondervinding opgedaan met den spoorweg tusschen de Senegal en den Niger en met de lijn Aïn-Sefra tot Beni-Oenif in Zuid-Oran, van oordeel is dat de staat veel te langzaam werkt. Waar in de Jan.afl. van dit tijdschrift (bl. 110 e. v.) de samenloop van omstandigheden beschreven is, waaraan dit getreuzel bij de lijn Kayes—Bammakoe was toe te schrijven, komt het oordeel van dezen schrijver wel wat onbillijk voor en moet men niet uit het oog verliezen dat men in hem, als medelid van het comité der Portugeesche spoorwegen, aandeelhouder in Tunesische phosphaatmijnen en spoorwegen (bl. 28 van zijn boek) enz. zoo al niet een partijdig voorstander van het particulier belang heeft te zien, dan toch iemand, die uit den aard zijner positie meer vertrouwen heeft in particulier initiatief. Hij schrijft de langzaamheid van den staat aan drieërlei oorzaak toe: vooreerst de weinige overeenstemming, die er heerscht tusschen administraties, welke aan verschillende departementen ondergeschikt zijn, zooals die der openbare werken en van de genie, verder de zeer minutieuse eischen, door de comptabiliteit gesteld, de onmogelijkheid om credieten eenvoudig van het eene dienstjaar op het andere over te brengen of van een hoofdstuk der begrooting op een ander en in de derde plaats de zeer natuurlijke aarzeling van den staat om leeningen tot middelmatige bedragen te sluiten, uit vrees dat er een verkeerde uitleg aan gegeven zal worden of dat de koers der staatspapieren er door gedrukt zal worden. Men stelt zich dan tevreden met het bestrijden der uitgaven uit den gewonen dienst en wordt daardoor belet in eens flink te handelen.

Dat de Russische staat de Trans-Kaspische en Trans-Siberische banen in eigen beheer heeft aangelegd, is voor hem geen afdoend voorbeeld. Al wordt de spoed ook bewonderd, waarmede dit geschiedde, men zegt dat die aanleg te duur is geweest en gebreken vertoont, die eene particuliere maatschappij zou hebben vermeden. Tegen kostbaren aanleg en slechte uitvoering moet volgens hem door voldoende contrôle worden gewaakt en dan kunnen de beide groote lijnen in 5 à 6 en 7 à 8 jaar gereed zijn.

In het twee jaar eerder geschreven werk van Prof. Dr. Hans Meyer: „Die Eisenbahnen im Tropischen Afrika" wordt de aanleg van een Trans-Sahara spoorweg nog als weinig uitvoerbaar voorgesteld, doch diens bezwaren gelden nog oude ontwerpen en hetgeen toen van de omstandigheden bekend was. De schatting der aanlegkosten op 500 à 800 millioen francs is blijkens de uitvoerige toelichtingen van den heer Paul Leroy-Beaulieu veel te hoog, terwijl de transportkosten door dezen ook veel lager worden geraamd. Dr. Meyer vraagt welke goederen bijv. 120 frs. vracht per ton zullen kunnen dragen. Dit zou volgens hem alleen met caoutchouc, ivoor en kostbare mineralen, doch zeker niet met massale producten als zout, dadels, katoen, enz. het geval kunnen zijn. Volgens L.-B. daarentegen wel. En wat het personen-vervoer betreft, het moet er inderdaad volgens Dr. M. slecht mede uitzien als men in allen ernst een voorslag leest (Fock) om op een geschikt punt van de lijn een plaats van bedevaart te stichten met een goed betaalden maraboet aan het hoofd om het verkeer van pelgrims te lokken. Ook de berekeningen over het zoutvervoer, dat niet uitsluitend uit Europa zal komen en de geheele lijn doorloopen, vindt hij veel te hoog. Wat voorts de gemeenschap van Soedan met de buitenwereld betreft, westwaarts is de weg naar de kust van Guinea en Senegal een groote concurrent, voor midden-Soedan zijn er kortere wegen zuidwaarts en voor het oosten in de richting van de Nijl. Intusschen erkende Dr. Meyer ook toen reeds de groote politieke beteekenis, die deze banen voor Frankrijk zouden hebben. Het is moeilijk om zich een onpartijdig oordeel te vormen, doch als men nagaat hoe ook elders buitengewoon lange lijnen door onherbergzame streken gelegd zijn, dat de onveiligheid in de Sahara wel grootendeels te wijten zal zijn aan het heerschend gebrek aldaar en dat eene geheel nieuwe gemeenschap tusschen Europa en de tropen wordt gevormd, dan is toch, na lezing van het werk van den heer Paul Leroy-Beaulieu, de eindindruk dat hier inderdaad een grootsch en nuttig beschavingswerk te verrichten valt.

Om de uitvoerbaarheid en productiviteit der tarieven aan te toonen, die de heer Paul Leroy-Beaulieu wil invoeren op de toekomstige Trans-Sahara-banen, heeft hij inlichtingen gevraagd bij de Russische autoriteiten omtrent de tarieven en inkomsten der Russische-Aziatische spoorwegen en deelt als aanhangsel tot zijn werk over die spoorwegontwerpen eenige belangrijke gegevens mede, inzonderheid met betrekking tot den Trans-Kaspischen spoorweg in van Centraal Azië (van Krassnovodsk aan de Kaspische zee over Kysylarwat, Goëk-tepe, Merw, Bokhara, Samarkand en Khokand tot Andishan). Daar deze lijn reeds eenigen tijd in exploitatie is, kan men aannemen dat het verkeer er een normaal beloop heeft aangenomen terwijl de streek een

groote overeenkomst heeft met de Sahara en met Soedan. De lengte komt ook vrijwel overeen met die der toekomstige Sahara-banen, want deze bedraagt 2357 werst of 2515 K.M.

Uit officieele gegevens wordt een overzicht gegeven in wersten van 1067 M. en roebels van ƒ 1.25, welke hieronder voor het gemak in ronde cijfers tot Nederlandsche maten en waarden zijn herleid:

	Jaar 1900.		Jaar 1901.	
Lengte van den spoorweg in exploitatie	2200 K.M.		2515 K.M.	
A. Ontvangsten	totaal	per dag-kilometer	totaal	per dag-kilometer
a. Reizigers vervoer	ƒ 1.620.000	ƒ 2.02	ƒ 2.120.000	ƒ 2.31
b. IJlgoederen	„ 244.000	„ 0.30	„ 212.000	„ 0.23
c. Vrachtgoederen	„ 11.270.000	„ 14.03	„ 13.500.000	„ 14.70
d. Diverse ontvangsten en suppletoire betalingen	„ 810.000	„ 1.01	„ 835.000	„ 0.91
Totale ontvangsten (a+b+c+d) =	ƒ 13.944.000	ƒ 17.36	ƒ 16.667.000	ƒ 18.15
B. Uitgaven voor de exploitatie totaal	„ 10.800.000	„ 13.45	„ 12.900.000	„ 14.05
Alzoo netto opbrengst (A—B) =	ƒ 3.144.000	ƒ 2.91	ƒ 3.767.000	ƒ 4.10

In 1901 heeft deze spoorweg dus bruto in een rond cijfer $16^2/_3$ millioen gulden opgebracht en per jaarkilometer ƒ 6600, dat is 15 à 20 % meer dan de heer L.-B. voor de opbrengst van den Sahara-spoorweg raamde. De exploitatiekosten zijn hoog geweest, ruim ƒ 5100. per K.M., maar toch is er nog een winst van ƒ 1500 per K.M. overgebleven. Tegen $3^3/_4$ % zou dit een aanlegkapitaal van ƒ 40.000 per K.M. wettigen en voor de Trans-Sahara-spoorwegen hoopt men te volstaan met 50 à 60.000 francs of uiterlijk ƒ 30.000 per K.M. Dit voorbeeld van de Trans-Kaspische baan is dus zeer bemoedigend.

Wat het aantal reizigers betreft op dezen spoorweg, deze waren in de jaren

	1900	en	1901
Totaal aantal	747.410		1.063.517
waarvan in de 1e klasse	40		4.667
2e „	56.650		73.950
3e „	615.019		923.066
Werklieden	6.199		2.177
Kolonisten	1.153		1.166
Reizigers op militair tarief.	61.714		53.167
Bannelingen met geleide	5.311		3.234
Geleiders van vee.	1.324		2.090

Het aantal reizigers op dezen spoorweg is enorm groot en bevestigt het vermoeden van den schrijver dat juist bij primitieve volken de lust tot heen en weer trekken zeer groot is, als deze door lage tarieven wordt bevorderd. Omtrent die tarieven leert men dat zij op de spoorwegen in Siberië, Centraal-Azië en de Oessoeri-lijn dezelfde zijn als in Europeesch Rusland. Het schema is als volgt: Tot op afstanden van 300 werst rekent men voor de derde klasse een zeker bedrag per werst, dat tusschen 1—160 werst wordt gesteld op 1.4375 kopek per reiziger en per werst, en van 160—300 werst verhoogd wordt met 0.9 kopek per werst. Voor afstanden grooter dan 300 werst wordt

niet meer een afstand-, maar met een zone-tarief gerekend. Hierbij heeft men voor de eerste zone van 301 tot 325 werst een verhooging van 24 kopek per reiziger en voor elke volgende zone 20 kopek meer. Deze zones nemen ook regelmatig in grootte toe, zoodat van 301—500 werst gerekend worden 8 zones van 25 werst. van 501—710 werst 7 zones van 30 werst; van 711 tot 990 werst, 8 zones van 35 werst; van 991—1510 werst 13 zones van 40 en van 1511 tot 3010 werst 30 zones van 50 werst.

Op laatstgenoemden afstand van 3010 werst betaalt men dus: $160 \times 1.4375 + 140 \times 0.90 + 1 \times 24 + 65 \times 20 = 16.80$ roebels. Voor grootere afstanden zijn de zones vastgesteld op 70 werst en wordt 40 kopek per zone gerekend.

Het tarief in de tweede klasse is 50 pCt. hooger dan dat in de derde klasse en in de eerste klasse 150 pCt. boven dit laatste. Voorts heeft men nog reizigers vierde klasse, welke tusschen 1—920 werst $^3/_4$ kopek per reiziger en per werst betalen en voor grootere afstanden volgens zone-tarief. Komt de reis over 920 werst alzoo op 6.90 R., dan wordt per zone nog 15 kopek bijberekend, terwijl men heeft tusschen 921 en 990 werst 2 zones van 35 werst; van 991—1510, 13 zones van 40 werst; van 1510 tot 3010 werst 30 zones van 50 werst. Voor dien afstand van 3010 werst wordt dus betaald $6.90 + 45 \times 15 = 13.65$ R. voor grootere afstanden zijn de zones op 70 werst gesteld en wordt voor elke zone 20 kopeken betaald.

Uit een en ander volgt dat voor 3211 K.M. een afstand, die grooter is dan op den toekomstigen Sahara-spoorweg slechts 45 francs in een rond cijfer betaald wordt, waardoor de heer L.-B. met een tarief van 90 frs. voor een inlander op die lijn dus volstrekt niet te laag rekent. Bovendien heeft men op vele Russische spoorwegen nog het tarief van de 4de klasse en hier kan men over dien afstand tot 35 frs. gaan. Het voorbeeld der Russische spoorwegen bevestigt ook de mogelijkheid der onderstelling dat men het goederenvervoer kan terugbrengen te $2^1/_2$ centime per kilometer en zelfs tot 1 centime, zoodat de oogenschijnlijk lage vrachten, bij de studie over de economische bestaanbaarheid der Trans-Sahara-banen ten grondslag gelegd, zoowel voor goederen als voor reizigers in analoge omstandigheden in de practijk niet alleen bruikbaar blijken, doch zelfs geen minima zijn.

VARIA.

PATNA.

In *Eigen Haard* van 25 Maart jl. geeft de heer J. Homan van der Heide twee afbeeldingen van een in verval geraakt Hollandsch kerkgebouw, dat hem op zijn reis door Britsch-Indië te Patna gewezen werd. „Het hooge ruime gebouw", schrijft hij, „is van baksteen opgetrokken en moet vroeger een statigen indruk hebben gemaakt; doch thans verkeert het in zeer vervallen toestand. Het dak is vol gaten en hier en daar ingestort, het pleister laat los en de muren zijn grootendeels met mos bedekt. Gras en struiken groeien tot op het dak.

„Het gebouw ligt in een onaanzienlijk kwartier der stad en is van de straat gescheiden door een rij inlandsche steenen woningen, bijna even bouwvallig als het kerkgebouw zelf. Die woningen hebben vroeger misschien als bijgebouwen bij de kerk behoord, want zij schijnen één geheel uit te maken met de groote hoofdpoort, die toegang tot het kerkhof geeft.

„Het kerkgebouw staat rondom vrij, op het groote kerkhof, waarop zich nog enkele oude zerken en ook eenige grafkruisen van recenten datum bevinden; doch overigens dient het kerkhof tot moestuin en tot weideveld voor geiten" . . . . .

Op de plaatjes afgaande krijgt men den indruk van een langwerpig gebouw met een voorgevel in renaissance-stijl, rustende op Jonische kolommen, terwijl langs de zijgevels eene doorloopende zijgalerij met halfcirkelvormige arcades te zien is. Boven deze arcades zijn vensters, die binnen de kerk blijkbaar boven de rondomloopende gaanderij uitkomen. Wanneer deze kerk is opgericht is aan den schrijver niet bekend en hij gist dat zulks waarschijnlijk na 1767 is gebeurd, toen Patna nagenoeg geheel afgebrand zou zijn. Van dezen brand hebben wij geen berichten aangetroffen doch wel van een die een eeuw vroeger plaats had, zooals blijkt uit hetgeen V a l e n t i j n heeft aangeteekend in het Vde deel van zijn bekend werk, dat in 1726 verscheen. Na op bl. 147 nauwkeurig de ligging van Pat(te)na en den Ganges te hebben beschreven, zegt hij op blz. 164: „Wanneer men nog hooger den Ganges in 't N.-W. opvaart, komt men aan de vermaarde en groote koop-stad Pattena, Hoofdstad van 't Koninkrijk Behaar, en de Hoofdplaats van den onder-Koning, waar bij het ook ons en der Engelschen voornaam Salpeter-Comptoir is, gelijk men die zedert 1656 hier heeft beginnen te raffineeren en suyveren, dat tot dien tijd te Pipeli plagt te geschieden.

„Deze stad plagt wel drie uuren verre langs de Ganges uytgestrekt te leggen. Zij is van een deftige Vesting, met zware bolwerken en hooge Torens voorzien. Men ziet in de stad veel heerlijke gebouwen, vry pragtiger

en hegter, als deze Landaard anders wel gewoon is te bouwen. Men heeft er ontelbare hoven en thuinen, en daar zijn zooveel Moorze en Heidenze Tempels, dat men het niet gelooven zou. Onder de laatste zijn 'er verscheide van Arduin-steen, op heerlijke pilaaren van deselve stoffe rustende, doch het is te beklagen dat zij zoo donker zyn, alzoo 'er geen ander licht, dan door de voor-deur, inkomt.

„De grond voor deze stad is al vry hoog, om tegen de zware vloeden gedekt te zyn. En dit is oorzaak, dat men van strand af, met gemeen water op veel plaatzen 20, 30, en zomtijds 40 steenen trappen na de stad op moet gaan.

„Aan de rievier-kant legt zy geheel open; maar aan de land-kant is zy eeniger maten gesterkt met kleene steene vestingen en Torens, die egter meer tot cieraad, dan wel tot versterking der zelve, dienen.

„Men heeft, onder veel andere groote straaten, er een die door de stad over langs loopt, wel een groot uur lang, en met zoo veel winkels, en allerlei ambagtskramen voorzien, dat men niets ter wereld zou konnen bedenken, 't geen daar niet te vinden is. Deze straat is weer met zulken menigte van dwarsstraaten doorsneden, van welke eenige Landewaart in, en andere weer na de rievier loopen, dat men onmogelijk het getal der zelve onthouden kan. Deze zyn alle met allerlei winkelwaaren voorzien, en bequaam, om iemand een dag twee à drie op te houden, om al het fraeje daar van aan te teekenen

„Bij de Meydaan, of Tournoy-plaats, heeft men het pragtig hof van den Landvoogd. Dit is een schoon aanzienlijk gebouw, weerdig om van een Hollander gezien te worden. Niet verre van daar is ook eene schoone Karawaansara, die men zeer dikwils met kooplieden vervuld ziet.

„Onze Maatschappy heeft hier ook een schoone Logie, en vaste opperhoofden, om de waaren, die hier vallen, op zyn tyd in te zamelen, maar de moejelijkheden, die dezelve van tyd tot tyd met die Moorze Gouverneurs gehad hebben, zijn onbeschryvelyk, vermits zy hem dwingen wilden eerst hunne Salpeter, en andere goederen, tegen zoo een prys, als zij ons stelden, te moeten nemen, eer zy de waaren, die wy van andre lieden veel beter koop gekogt hadden, wilden laten na beneden komen. Daar men hun boozen wil al in volgen, en dat nog wel met geschenken goed maken moest.

„In 't jaar 1651 viel hier zulk een zware brand voor, dat deze schoone stad, in zeer korten tijd, ten grootsten deele door de vlammen verteerd was; dat zommigen, die de gruwelijke zonden van deze stad kenden, alzoo er hoerery, Sodomitery, en 't moorden zeer gemeen is, als een regtvaardige straf over al hunne boosheden aanmerkten. Men wil, dat de E. Maatschappy bij dien brand wel 900.000 pond Salpeter verloren heeft, behalven andre waaren, daardoor verteerd".

In verband met deze opgave komt het waarschijnlijker voor den bouw na 1651 en niet na 1767 te stellen, omdat het in 't laatst der 18de eeuw met den luister onzer factorijen in die streken al op het eind begon te loopen. Te voren hadden de Hollanders in den Bengaalschen handel zoo niet het rijk alleen, dan toch een overwegend aandeel. De vestigingen berustten op firmans van de Groote Mogols te Delhi, uit het geslacht van Tamerlan en zoowel Nederlanders als Portugeezen, Denen, Franschen en Engelschen

verkregen aldus bezittingen, niet met het doel om souverein gezag uit te oefenen, doch uitsluitend met eene zekere zelfstandigheid binnen hunne vestigingen in het belang van den handel. „Slechts door kostbare gezantschappen waren ze te verkrijgen [1]; ze omvatten:

a. de toestemming tot het bouwen van vastigheden of loges op de verkregen gronden, het uitoefenen eener vrije rechtspleging over de eigen natie, met aanwijzing in hoever de inlander daaronder geheel of ten deele gebracht kan worden;

b. het schenken van handelsvrijheid ten aanzien van in- en uitvoer, de aanwijzing der voorwaarden, waaronder men boven andere volken begunstigd werd, der aan de Europeanen toegekende rechten op binnenlandschen handel, enz.

Omtrent de handhaving der firmans verstrekte de groote Mogol bevelen aan de plaatselijke gouverneurs of n a w a b s, van wie het rustig genot der voorrechten door aanzienlijke geschenken gekocht moest worden en tegenover wie de positie des te moeilijker werd, naarmate in later jaren het gezag der mogols daalde en dat der nawabs rees.

Kenschetsend voor de verhoudingen is dat eerst in de laatste helft der 17e eeuw de Engelschen in den Bengaalschen opiumhandel krachtige mededingers van de Hollanders werden. De Engelsche Oost-Indische Maatschappij, na in 1675 een nederig agentschap in Bengalen te hebben gevestigd, verkreeg in 1699, door een onderdanig en eerbiedig gedrag jegens den Mogol, de verg u n n i n g om zich op grooter schaal te Calcutta te mogen inrigten. Zij ontwierp het plan van eene vesting, doch om geen argwaan op te wekken, zorgde zij dat daaraan slechts langzaam en ongemerkt werd gearbeid. Zoo werden de grondslagen gelegd van het nog bestaande F o r t W i l l i a m. Vijftig jaren later trad de Britsche handelsvereeniging op als krijgvoerende mogendheid, bij gelegenheid dat de oorlog tusschen Engeland en Frankrijk een grooter aantal soldaten had doen in dienst nemen, dan tot bloote bescherming werden vereischt.

De veroveringsontwerpen van D u p l e i x lokten die van C l i v e uit, en spoedig was de Engelsche Compagnie gewikkeld in de oorlogen, die het Indische schiereiland onophoudelijk verontrusteden. De invloed der Engelschen nam gestadig toe, nadat de rampen van het jaar 1757 waren te boven gekomen. In 1759 deed de Hooge Regeering te Batavia een poging, om ook den Nederlandschen invloed in Bengalen te doen stijgen. Een versterking van militairen, bestemd om in de Nederlandsche factorij te Chinsura post te vatten, werd door Clive, in naam van de inlandsche Overheid, aangevallen en verslagen, hoewel de republiek destijds in vrede was met Groot-Britannië" . . . .[2]

Zooals bekend is waren de Engelschen eerst op de hand van den Nawab Jaffer Aly Khan en in 1760 op die van zijn schoonzoon Mir Cossim of Cassim Aly, die echter met hen in oorlog geraakte en in 1764 werd afgezet om opnieuw door Mir Jaffir te worden vervangen. Uit dien tijd verneemt men van een afgrijselijk bloedbad te Patna op 5 Oct. 1763, toen Cassim Ali aldaar

---

[1] Zie P. H. van der Kemp. De Nederl. Factorijen in Voor-Indië in den aanvang der 19de eeuw. *Bijdr. T. L. en V. K.* 1901 bl. 304.

[2] De Opiumhandel in Ned.-Indië, door J. C. Baud. *Bijdr. T. L. en V. K. I*, 1853 bl. 133/134. Zie ook bl. 312 van het opstel van Van der Kemp en *De Ind. Gids* 1889 II, bl. 2093 en 1890 I bl. 27 en 247, opstel v. d. heer G. C. Klerk de Reus.

150 Engelsche gevangenen liet afmaken, en alleen de Engelsche geneesheer van Patna, Mr. Fullarton het leven liet, omdat deze de vriendschap van verschillende hooggeplaatste inlanders had weten te verwerven. Terwijl hij met dezen sprak over eene verzoening met Engeland, liet hij toch een paar dagen later nog zeven Europeanen vermoorden, die vergeten waren in een andere gevangenis.

Dat de luister voor de Nederlanders alzoo uit eene vroegere periode dagteekende, is wel aan te nemen. De verschillende factorijen waren vereenigd onder een Directeur van 's Compagnie's handel in de rijken Bengalen, Behar en Orissa. De hoofdvestiging was te Chinsura, juister Tjoentjoera, doch meestal officieel als Hoegly aangeduid, of wel naar den naam van ons Fort Gustavus aldaar, gelegen aan den rechter Ganges-oever. Iets zuidelijker lag aan dezelfde zijde Chandernagor, het „Fransch Comptoir" en nog veel verder stroomaf aan den linkeroever benoorden Calcutta bezat de Hollandsche Compagnie het dorp Bernagor. De Schout-bij-Nacht J. S. Stavorinus, die in 1769 met het schip „de Snoek" een reis naar Bengalen deed, om een nieuw aangesteld Directeur derwaarts te brengen geeft in zijn reisbeschrijving een overzicht van hetgeen de Hollanders daar toen bezaten en zegt dat de Compagnie behalve die beide dorpen „bij gift of liever koop van de Moorsche Regeering verkregen", voorts Loges of Factorijen had „te *Calcapoer* bij *Cassimbazaar*, te *Patna* en *Decca*; ook heeft zij nog eene inlandsche wacht te *Bellezoor*. Voorheen had zij ook een Factorij op *Malda* voor den zijdehandel; doch deze is reeds sedert veele jaaren verlaaten".

Na eenige aardige bijzonderheden over de huizen en het leven te Chinsura, verneemt men dat: „Het Comptoir, dat de Compagnie te *Patna*, in de Provincie van *Bahaar* heeft, dient tot den inkoop van Salpeter en Amphioen. Het Opperhoofd aldaar, die den rang van Koopman, en nog een Onderkoopman onder zich heeft, kan mede bij den Houghlychen Raad verschijnen, wanneer hij zich op Chinsura bevindt. Deze post wordt, na dien van Directeur, voor de voordeeligste gehouden.

„Het Comptoir te *Decca* kwam voorheen bijna in geene aanraking; doch sedert drie jaren heeft men aldaar weder een begin gemaakt met de Lijnwaatfabrieken. Men wil dat zulks geschiedde met een slinks oogmerk van den toenmaligen Directeur, die er zijne bijzondere belangen mede in het oog had".... [1])

Wijst dit reeds op de misstanden waarmede men in Bengalen al van het begin af te kampen had, waar Stavorinus nog vermeldt dat de bezetting in Bengalen destijds slechts 150 man bedroeg, herinnert dit er aan, hoe ons aanzien door den dwang der Engelschen aldaar was verminderd.

Toen de nieuwe directeur, die Stavorinus slechts met een F.... aanduidt, deftig was geinstalleerd (op 8 Maart 1769), werd die plechtigheid des avonds besloten door een bal, dat de heer F .... in den tuin van *Welgelegen* gaf (een gebouw te Chinsura nabij de kerk gesticht door een vroegeren directeur, Sichterman).

„Den volgenden dag," zoo vermeldt Stavorinus verder [2]), „ontvingen de Directeuren een brief uit *Patna*, eene groote stad in het Rijk van *Bahaar*,

---

[1]) Aanmerkingen over Bengalen. Leiden 1793, bl. 103.

[2]) Reize naar Batavia, Bantam en Bengalen bl. 125.

omtrent negentig mijlen van *Chinsura* gelegen, alwaar de Compagnie haar Comptoir, tot den Salpeter en Amphioen handel had, meldende, dat de hongersnood daar zoo sterk woedde, dat honderden van Inlanders dagelijks van gebrek vergingen, zoo dat de onze vermijdden om buiten de Logie te komen, om de ellende van deze arme menschen niet te zien, die bij meenigten langs de straaten en wegen lagen te sterven uit gebrek aan voedsel: zelfs begonnen de levendige de doode lijken aan te tasten, om zich met derzelver vleesch in 't leven te behouden". . . . . .

Eenmaal aan het aanhalen uit dit levendig reisverhaal van een ooggetuige, die nog vermeldt hoe ook de kinderziekte uitbrak, welke binnen kort de echtgenoote van den nieuwen directeur en een maand later hem zelf ten grave bracht, kan men bijna niet afbreken. Die hongersnood, toegeschreven aan rijstopkoop door de Engelschen, al die deftigheid, plichtplegingen en feesten, daarbij dat geknoei, het samenschrapen van schatten en het bouwen van kerken als tegenwicht, die onnoemelijke en naamlooze aantallen stervende inlanders en die Compagnie's dienaren, in de kracht van het leven door ziekte of strijd weggerukt, het zijn zoovele verschijnselen, die men uit den mond van ooggetuigen moet vernemen, om tot het besluit te komen, dat, ondanks alle klachten over het tegendeel, toch wezenlijk wel vooruitgang op koloniaal gebied is op te merken.

DE DECENTRALISATIE.

De *Javasche Courant* van 17 Febr. 1905 No. 14 bevat het Koninklijk besluit van 20 Dec. 1904 No. 39, uitgegeven als *Ind. Staatsblad* 1905 No. 136, waarbij op de voordracht van den Minister van Koloniën, enz. is goedgevonden en verstaan:

Vast te stellen de volgende bepalingen, betreffende de voor gewesten en gedeelten van gewesten in Nederlandsch-Indië in te stellen raden en betreffende het beheer en de verantwoording der geldmiddelen van gewesten en gedeelten van gewesten daar te lande:

Artikel 1.

De raden zijn samengesteld uit Europeanen of met hen gelijkgestelde personen, uit Inlanders, zoomede uit een of meer vreemde Oosterlingen, waar deze laatsten in eenigszins belangrijk getal op duurzame wijze gevestigd zijn.

Bij ordonnantie wordt bepaald:

a. het aantal leden van elken raad; het is oneven;

q. het aantal leden van elk der eerste twee, of, wanneer het slot van het voorgaande lid toepassing vindt, van elk der drie in dat lid vermelde categoriën.

Artikel 2.

De algemeene benaming voor raden, ingesteld voor gewesten, is g e w e s t e l ij k e r a a d; die voor raden, ingesteld voor gedeelten van gewesten, is p l a a t s e l ij k e r a a d.

Artikel 3.

Het hoofd van gewestelijk bestuur is voorzitter van den gewestelijken raad.

Het hoofd van plaatselijk bestuur is voorzitter van den plaatselijken raad, wanneer het gebied, waarvoor de raad is ingesteld, overeenkomt met het ambtsressort van een hoofd van plaatselijk bestuur. Anders wordt de voorzitter van den plaatselijken raad bij ordonnantie aangewezen.

Bij stemmingen over door de raden te nemen beslissingen stemt de voorzitter niet mede.

Elke raad wordt bijgestaan door een Secretaris.

Artikel 4.

Behoudens het bepaalde in de volgende alinea's van dit artikel, worden de leden der raden benoemd door den Gouverneur-Generaal, of wijst hij de ambten aan, waaraan het lidmaatschap van den raad is verbonden. Deze bepaling geldt ook voor den secretaris, wanneer hij landsdienaar is.

Te beginnen met de eerste periodieke aftreding van leden van elken plaatselijken raad, wordt aan de kiesgerechtigde Europeanen en met Europeanen gelijkgestelden in het gebied, waarvoor de raad is ingesteld, gelegenheid gegeven om een bij ordonnantie te bepalen aantal tot de Europeanen of met hen gelijkgestelden behoorende leden van dien raad te kiezen.

Waar, wanneer en in zoover zulks met vrucht geschieden kan, worden bij ordonnantie verkiezingen ingevoerd voor leden van gewestelijke raden en voor niet-Europeesche leden van plaatselijke raden.

Bij ordonnantie kan, instede van het tweede lid, het derde lid van dit artikel van toepassing verklaard worden voor een plaatselijken raad, ingesteld voor een gebied, dat verschillende bestuursafdeelingen omvat.

Artikel 5.

Bij de regeling van de vereischten voor benoembaarheid en verkiesbaarheid tot raadslid en voor kiesbevoegdheid wordt in acht genomen, dat Europeanen en met hen gelijkgestelden, niet zijnde Nederlanders, en niet behoorende tot de in Nederlandsch-Indië uit aldaar gevestigde ouders geborenen, voor het lidmaatschap der raden en voor kiesbevoegdheid slechts in aanmerking komen, wanneer zij gedurende ten minste vijf jaren binnen Nederlandsch-Indië gevestigd zijn.

Voor burgerlijke landsdienaren en officieren in vasten dienst geldt deze beperking niet.

Artikel 6.

Bij beschikkingen, welke op de samenstelling der raden betrekking hebben, wordt in het oog gehouden:

a. dat in die colleges zoo mogelijk ook behooren zitting te hebben personen, die niet aan 's lands dienst verbonden zijn;

b. dat in elken raad het getal der leden, die tevens landsdienaar zijn en zitting hebben krachtens benoeming of krachtens hun ambt, het getal der overige leden behoort te overtreffen zoo mogelijk echter met niet meer dan één.

Bezoldigde of onbezoldigde hoofden van vreemde Oosterlingen worden voor de toepassing van het in dit artikel onder *b* bepaalde niet als landsdienaren aangemerkt.

Artikel 7.

De benoemde en de gekozen leden der raden hebben zitting gedurende een bij ordonnantie te bepalen termijn.

De gekozen leden zoomede de benoemde leden, die geen landsdienaren zijn kunnen te allen tijde hun ontslag nemen.

Het lidmaatschap der leden houdt op, wanneer hun werkelijk verblijf niet langer gevestigd is in het gebied, waarvoor de raad is ingesteld, en wanneer zij een betrekking aannemen, welke bij algemeene verordening met het lidmaatschap onvereenigbaar is verklaard.

Zij kunnen, op voorstel of na raadpleging van den raad, door den Gouverneur-Generaal van het lidmaatschap worden ontheven:

a. bij gebleken ongeschiktheid door ouderdom of aanhoudende ziels- of lichaamsziekte;

b. wanneer zij onder curateele zijn gesteld;

c. wanneer zij zijn verklaard in staat van faillissement of van kennelijk onvermogen of wegens schulden zijn gegijzeld;

d. wegens overtreding van een voor de raadsleden bij algemeene verordening uitgevaardigd voorschrift;

e. wegens wangedrag of onzedelijkheid of bij voortdurende achteloosheid in de waarneming hunner functiën;

f. wanneer zij tot vrijheidsstraf of tot zwaardere straf zijn veroordeeld; uitgezonderd wordt echter de vrijheidsstraf, die geldboete vervangt en die wegens overtreding van politie is opgelegd.

Artikel 8.

De vergaderingen der raden worden in den regel in het openbaar gehouden.

Omtrent afwijkingen van dezen regel worden bij ordonnantie voorschriften gegeven.

Artikel 9.

De raadsleden hebben, overeenkomstig bij ordonnantie te stellen regels, het recht om aan den raad voorstellen te doen en om wijzigingen voor te dragen in bij den raad aanhangige voorstellen.

Bij ordonnantie wordt aan een bepaald getal raadsleden het recht toegekend om met opgave van redenen te vorderen dat eene vergadering van den raad wordt belegd.

Artikel 10.

Op de niet-Europeesche leden der raden is, zoolang zij met het lidmaatschap zijn bekleed, toepasselijk art. 3 van het koninklijk besluit van 3 November 1866, No. 73 (*Indisch Staatsblad* 1867 No. 10).

Artikel 11.

Wanneer de Gouverneur-Generaal geen termen vindt om gevolg te geven aan voorstellen, hem door raden gedaan krachtens hun bevoegdheid om de belangen van het gebied, waarvoor zij zijn ingesteld, bij hem voor te staan, geeft hij hun hiervan kennis onder mededeeling van de redenen.

Artikel 12.

Onverminderd het bepaalde in art. 68c, derde lid, van het Reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië, zijn de raden bevoegd om voor het gebied, waarvoor zij zijn ingesteld, verordeningen vast te stellen nopens onderwerpen, die de belangen van dat gebied betreffen, mits die verordeningen niet treden in de regeling van hetgeen bij algemeene verordening geregeld is; tenzij daartoe bij algemeene verordening vrijheid is gegeven.

Een door een raad vastgestelde verordening houdt op van kracht te zijn wanneer het onderwerp, daarbij geregeld, nader bij algemeene verordening wordt geregeld.

De raden kunnen in hun verordeningen tegen de overtreding daarvan straffen bedreigen, overeenkomstig bij ordonnantie te stellen regels.

Artikel 13.

Belastingen, als bedoeld in het derde lid van artikel 68c van het Reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië, mogen niet worden geheven van voorwerpen van verbruik.

Zij mogen den doorvoer, den uitvoer naar- en den invoer uit andere gewesten of gedeelten van gewesten niet belemmeren.

Artikel 14.

Bij ordonnantie kan ten aanzien van verordeningen en andere beslissingen van de raden omtrent bepaalde onderwerpen worden bepaald, dat zij niet in werking treden dan na de door den Gouverneur-Generaal, den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord, te zijn goedgekeurd.

Wanneer de Gouverneur-Generaal bezwaar maakt de goedkeuring te verleenen in de gevallen dat die vereischt wordt, krijgt de raad hiervan kennis, onder vermelding van de redenen.

Artikel 15.

De beslissingen der raden — verordeningen daaronder begrepen — kunnen voor zoover zij met algemeene verordeningen of met het algemeen belang strijden, door den Gouverneur-Generaal, den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord, te allen tijde worden geschorst of vernietigd bij een met redenen omkleed, in de *Javasche Courant* te plaatsen besluit.

Ingeval van schorsing wordt in het besluit de duur der schorsing bepaald. Zij kan niet langer duren dan een jaar.

Schorsing stuit onmiddellijk de werking der geschorste beslissing.

Is binnen den voor de schorsing bepaalden tijd de vernietiging der geschorste beslissing niet gevolgd, dan wordt deze geacht geldig te zijn. Hiervan geschiedt kennisgeving in de *Javasche Courant*, door den betrokken raad.

Beslissingen, die geschorst zijn geweest, kunnen niet opnieuw worden geschorst.

Vernietiging wegens strijd met algemeene verordeningen brengt mede vernietiging van al de gevolgen der vernietigde beslissingen, zoover die nog voor vernietiging vatbaar zijn. Bij vernietiging wegens strijd met het algemeen belang, kunnen de niet met dat belang strijdige gevolgen in stand blijven.

Gedeeltelijke schorsing of vernietiging eener beslissing heeft op de geldigheid van het in het besluit tot schorsing of vernietiging niet genoemd gedeelte der beslissing geen invloed.

Artikel 16.

Wanneer een raad nalaat wat hij naar het oordeel van den Gouverneur-Generaal behoorde te doen, is de Gouverneur-Generaal, na den raad in de gelegenheid te hebben gesteld zich te verantwoorden, bevoegd om bij ordonnantie de noodige voorziening te treffen.

De uit zoodanige voorziening voortvloeiende uitgaven komen ten laste van de eigen geldmiddelen van het gebied, waarvoor de raad is ingesteld.

Indien daartegen met het oog op den aard der vereischte maatregelen geen overwegend bezwaar bestaat, wordt den raad gelegenheid gegeven om binnen een door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn de voorziening zelf tot stand te brengen

Artikel 17.

Ontbinding van raden is niet geoorloofd.

Wanneer het noodzakelijk blijkt een raad op te heffen, geschiedt dit bij eene ordonnantie, die tevens zooveel noodig in de gevolgen der opheffing voorziet.

Artikel 18.

Voor elk gewest of gedeelte van een gewest, waarvoor een raad is ingesteld, wordt de eerste begrooting van uitgaven en ontvangsten bij ordonnantie vastgesteld. Vervolgens wordt de begrooting jaarlijks vastgesteld door den raad. Zij behoeft alsdan, om te werken:

de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord, wanneer zij is vastgesteld door een raad waarvan de voorzitter tevens hoofd van gewestelijk bestuur is; in andere gevallen de goedkeuring van den gewestelijken raad, of, waar geen gewestelijke raad is, van het hoofd van gewestelijk bestuur, tenzij het voorlaatste lid van dit artikel toepassing vindt.

De goedkeuring wordt onthouden of verleend aan de begrooting in haar geheel, zooals zij door den raad is vastgesteld. Het besluit waarbij zij wordt geweigerd, wordt met redenen omkleed.

Wanneer de gewestelijke raad of het hoofd van gewestelijk bestuur de goedkeuring weigert, kan de raad, die de begrooting vaststelde, bij den Gouverneur-Generaal voorziening vragen. In dat geval beslist de Gouverneur-Generaal, den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord, bij een besluit, dat, ook wanneer daarbij de goedkeuring wordt verleend, met redenen omkleed wordt.

Het besluit van den Gouverneur-Generaal tot toepassing van artikel 15 ten aanzien van een begrooting, goedgekeurd door een andere autoriteit dan den Gouverneur-Generaal, treft rechtstreeks de door den raad vastgestelde begrooting.

Artikel 19.

Voor wijzigingen van de begrooting, waartoe niet bij de begrooting zelve machtiging is verleend, gelden de bepalingen van het vorig artikel, met uitzondering van het eerste lid.

Uitgaven buiten of boven de begrooting mogen niet plaats vinden dan in dringende gevallen, overeenkomstig bij ordonnantie te stellen regels.

Artikel 20.

Elke raad stelt jaarlijks voorloopig vast eene, de begrooting zooveel mogelijk op den voet volgende, rekening van de uitgaven en ontvangsten.

Deze rekening en de daarbij behoorende stukken worden onderzocht door de Algemeene Rekenkamer, die van hare bevinding verslag uitbrengt aan den Gouverneur-Generaal. In dat verslag worden ook zoodanige mededeelingen opgenomen, als, naar het inzien der Algemeene Rekenkamer, kunnen leiden tot vermindering of besparing van uitgaven of tot vereenvoudiging van het geldelijk beheer.

De Gouverneur-Generaal stelt, den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord, het slot der rekening vast.

Artikel 21.

Behoudens het bepaalde bij het tweede lid van dit artikel zijn alle vorderingen ten laste van de begrooting van een gewest of een gedeelte van een gewest, die niet zijn ingediend binnen zestien maanden na den aanvang van het dienstjaar, waarop zij betrekking hebben, verjaard. Deze termijn kan door den raad in bijzondere omstandigheden en om redenen van noodzakelijkheid tot uiterlijk tweejaren worden verlengd.

De termijnen van verjaring, bij de burgerlijke wetten van Nederlandsch-Indië bepaald, zijn met betrekking tot de begrooting van een gewest of een gedeelte van gewest toepasselijk.

1°. op alle vorderingen, welker bedrag bepaald is en welker verevening niet afhankelijk is van eene voorafgaande indiening van stukken door belanghebbenden:

2°. op alle verevende vorderingen, waarvoor bevelschriften tot betaling zijn afgegeven.

Artikel 22.

Alle vorderingen van een gewest of een gedeelte van een gewest, voortspuitende uit belastingverordeningen, verjaren, voor zoover die verordening zelve daaromtrent geen andere termijnen behelzen, door verloop van vijf jaren: voor zooveel betreft belastingen, begrepen de kohieren, registers, leggers of staten, te rekenen van den aanvang van het jaar waarover de belasting verschuldigd is; en voor zooveel andere belastingen betreft, te rekenen van den dag, waarop de vordering is ontstaan

Overigens zijn, ongeacht den landaard der schuldenaren, de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch Indië op de verjaring der vorderingen van gewesten en gedeelten van gewesten toepasselijk, met uitzondering van art. 1950 van dat wetboek.

Artikel 23

Het is niet geoorloofd, dan met vooraf verkregen verlof van den rechter, beslag te leggen op:

a. gelden, effecten of geldswaarde hebbende papieren van een gewest of gedeelte van een gewest, onder de administratie of onder derden berustende;

b. gelden, door derden aan een gewest of gedeelte van een gewest verschuldigd;

c. roerende goederen van een gewest of gedeelte van een gewest, onverschillig of zij al dan niet zich onder derden bevinden;

d. vaste goederen en zakelijke rechten, aan een gewest of gedeelte van een gewest toebehoorende.

Dat verlof moet gevraagd worden aan den Raad van Justitie, binnen wiens ressort het betrokken gewest of gedeelte van een gewest gelegen is.

Het Openbaar Ministerie wordt op het verzoek gehoord.

Het verlof wordt niet verleend, tenzij summierlijk van de deugdelijkheid der vordering, waarvoor beslag gewenscht wordt, blijkt.

Het wijst aan de goederen, op welke het beslag zal mogen worden gelegd.

Zaken, die door haren aard of hare bestemming geacht moeten worden buiten den handel te zijn of bij algemeene verordening voor geene inbeslagneming vatbaar zijn verklaard, worden in de aanwijzing niet begrepen.

Artikel 24.

Omtrent de invordering van hetgeen aan gewesten en gedeelten van gewesten krachtens algemeene, gewestelijke of plaatselijke verordeningen verschuldigd is of uit anderen hoofde toekomt, kunnen bij ordonnantie regelen worden gesteld in den geest van die, geldende voor vorderingen van den Lande.

Artikel 25.

Hetgeen nevens het in dit besluit bepaalde noodig is voor de uitvoering van het eerste en het tweede lid van art. 68*b* en van het tweede lid van art. 68*c* van het Reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië wordt bij ordonnantie vastgesteld.

Onze Minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, enz.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN OP DE WESTKUST VAN CELEBES.

(**201.** 19.) ALIETTA.

AKTE VAN VERBAND.

Ik, La Pangorisang in de plaats van de uithoofde van haar hoogen ouderdom en daaruit voortvloeiende lichaamsgebreken, afgetreden bestuurster Wetanripadarang, overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder van Alietta verkozen, verbind mij plechtig om even als mijne voorgangster, het Gouvernement van Nederlandsch-Indië als mijn Opperheer en de door hetzelve over mij gestelde machten als mijne overheid allen verschuldigden eerbied, gehoorzaamheid en hulp te bewijzen; het door mijne voorgangster op den 20sten Juli 1890 met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten contract, zooals dit gewijzigd wordt door de in deze akte voorkomende bepalingen getrouw na te komen en wel in het bijzonder:

1°. het welzijn des volks te bevorderen;

2°. met rechtvaardigheid te regeeren;

3°. in vrede met mijne naburen te leven en mij niet te mengen in de aangelegenheden van inboorlingen van mijn land, die in naburige landschappen mochten gevestigd zijn;

4°. den zee- en rivierroof te beletten;

5°. den slavenhandel tegen te gaan;

6°. den landbouw te beschermen, en zooveel in mijn vermogen is, de teelt van voedingsgewassen en andere nuttige gewassen als padie, cacao, koffie enz. aan te moedigen en te bevorderen;

7°. de nijverheid te bevorderen;

8°. tot bloei van den handel mede te werken;

9°. de scheepvaart te ondersteunen;

10°. aan schipbreukelingen hulp te verleenen en gestrande goederen te bergen en niet te gedogen dat door mijne onderdanen in strijd daarmede gehandeld worde;

11°. mij in geen staatkundige betrekkingen te stellen met vreemde mogendheden;

12°. om bij de rechtspraak en het opleggen van straffen te letten op de ter zake gemaakte bepalingen;

13°. de vaccine onder mijne onderdanen toe te laten en te bevorderen;

14°. het volksonderwijs in mijn land krachtdadig te ondersteunen en te bevorderen;

15°. de bepalingen omtrent de straf- en rechtsvordering ter zake van misdrijven en overtredingen met betrekking tot telegraaflijnen en kabels nauwgezet na te leven en te doen naleven;

16°. de verbodsbepalingen betreffenden den in- en uitvoer van vuurwapenen, buskruit en ammunitie gestreng te handhaven;

17°. aan Europeanen of andere Oostersche of Westersche vreemdelingen geen gronden af te staan en hunne toelating of vestiging buiten de havens van mijn land niet te vergunnen zonder voorkennis en vooraf verkregen toestemming van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

Handelaren echter zullen in de havens van het landschap Alietta worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden zonder die voorkennis en toestemming zoolang zij de orde en rust niet verstoren zullende van hun meer dan drie maanden voortgezet verblijf in de havens door mij kennis gegeven worden aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.

Wijders verbind ik mij tot de naleving der volgende bepalingen:

a. ik beloof met mijne landsgrooten mede te werken tot algeheele afschaffing der slavernij in mijn gebied;

b. het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen alsmede tot het verleenen van concessiën tot mijnontginning en tot ondernemingen van landbouw in het gebied van Alietta berust geheel bij het Gouvernement dat echter steeds vooraf mij en mijne landsgrooten ter zake zal raadplegen en daarenboven vooraf een onderzoek zal doen instellen naar de rechten van derden op de gronden, benoodigd voor mijnbouwkundige opsporingen, mijnontginning of eenige onderneming van landbouw, terwijl het bij eventueele beschikking over zoodanige gronden voor billijke schadeloosstelling door den concessionaris zal zorg dragen.

Van de voor concessiën tot mijnontginning door het Gouvernement te heffen cijns en vast recht en van den door ondernemingen van landbouw op te brengen pacht- of huurschat zal steeds de helft ten behoeve van het zelfbestuur worden afgestaan.

Het Gouvernement behoudt zich wijders het recht voor om voor eigen rekening mijnbouwkundige opsporingen, mijnontginningen en ondernemingen van landbouw in het gebied van Alietta te doen aanvangen en voortzetten, behoudens billijke schadeloosstelling, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

Ik en mijne landsgrooten beloven zoodanige ondernemingen steeds zooveel mogelijk te bevorderen.

De door den wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen, zijn voor het landschap Alietta en zijne ingezetenen van verbindende kracht;

c. het recht om personen wegens politieke redenen buiten het gebied van Alietta te verwijderen berust uitsluitend bij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, behoudens mijne bevoegdheid om tot zoodanigen maatregel voorstellen aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden te doen.

Ten blijke waarvan ik ter voldoening aan het bepaalde bij art. 4 van gemeld contract op heden Woensdag den 17den December 1902 overeenkomende met den 16den van het licht Ramalan 1320 der Mohamedaansche tijdrekening deze akte van verbindtenis in handen van den resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd als vertegenwoordigende ten deze het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig beëedigd en met mijn zegel en mijne handteekening bekrachtigd heb.

Aldus ten dage voorschreven te Soeppa gedaan en bezworen door mij.

Stempel en handteekening van den bestuurder van Alietta, zoomede de handteekeningen van zijne landsgrooten.

Ten overstaan van mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden.
(w. g.) BRUGMAN.

AKTE VAN BEVESTIGING.

Nademaal de bestuurster van Alietta Wetanripadarang uit hoofde van haar hoogen ouderdom en daaruit voortvloeiende lichaamsgebreken, in overleg en met goedkeuring van de landsgrooten afstand heeft gedaan van het bestuur ten behoeve van haar oudsten zoon La Pangorisang.

En aangezien La Pangorisang voornoemd op heden Woensdag den 17den December 1902 overeenkomende met den 16den van de maand Ramalan 1320 van de Mohamedaansche tijdrekening de schriftelijke verbintenis bedoeld in artikel 4 van het op den 20sten Juli 1890 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en zijne voorgangster en de landsgrooten van Alietta gesloten contract plechtig beëedigd en geteekend heeft.

Zoo wordt voornoemde La Pangorisang bij deze door mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den

Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam en vanwege het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig bevestigd in zijne waardigheid van bestuurder van Alietta.

Ten blijke waarvan deze akte opgemaakt en onderteekend is door mij resident voornoemd.

(*w. g.*) BRUGMAN.

Deze akten van verband en van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 2den Juli 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(*w. g.*) C. B. NEDERBURGH.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal bij het Departement van Koloniën,
A. E. ELIAS.

(**201.** 20). NOTA VAN TOELICHTING.

De bestuurster van het onder het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden ressorteerende landschap Alietta, Wetanripadarang, die het vigeerende contract met dit landschap van 20 Juli 1890 [1]) onderteekende, is wegens ouderdom afgetreden en op 17 December 1902 vervangen door haar oudsten zoon La Pangorisang. De door hem gepasseerde akte van verband, bevat o. a. de belofte dat hij met zijne landsgrooten zal medewerken tot algeheele afschaffing van de slavernij in zijn gebied, terwijl daarin verder zijn opgenomen de nieuwe bepalingen op het stuk van den mijnbouw, benevens de bepalingen, dat het recht om personen wegens politieke redenen buiten het gebied van Alietta te verwijderen bij den Gouverneur-Generaal berust.

Deze akte van verband benevens de aan den nieuwen bestuurder uitgereikte akte van bevestiging worden hierbij overgelegd.

(**201.** 21.) SOEPPA.

AKTE VAN VERBAND.

Ik, La Mapanjoekie, in de plaats van de op den 24sten Februari 1900 overleden bestuurster I Madalloeng, overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder van Soeppa verkozen, verbind mij plechtig om, evenals mijne voorgangster, het Gouvernement van Nederlandsch-Indië als mijn opperheer

---

[1]) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal Zitting 1892/1893 — **104** N°. 7.

en de door hetzelve over mij gestelde machten als mijne overheid allen verschuldigden eerbied, gehoorzaamheid en hulp te bewijzen;

het door mijne voorgangster op den 18den Juli 1890 met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten contract, zooals dit gewijzigd wordt door de in deze akte voorkomende bepalingen, getrouw na te komen en wel in het bijzonder:

1°. het welzijn des volks te bevorderen;

2°. (enz. tot en met 17°. gelijkluidend als bij Alietta).

Handelaren echter zullen in de havens van het landschap Soeppa worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden enz. als boven, met vervanging van het woord Alietta door Soeppa tot en met:) voorstellen aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden te doen.

Ten blijke waarvan ik ter voldoening aan het bepaalde bij art. 4 van gemeld contract, op heden Woensdag den 17den December 1902 overeenkomende met den 16den van het licht Ramalan 1320 der Mohammedaansche tijdrekening, deze akte van verbintenis in handen van den resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd als vertegenwoordigende ten deze het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, plechtig beëedigd en met mijn zegel en mijne handteekening bekrachtigd heb.

Aldus ten dage voorschreven te Soeppa gedaan en bezworen door mij.

Stempel en handteekening van den bestuurder van Soeppa, zoomede de handteekeningen van zijne landsgrooten.

Ten overstaan van mij, de resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden,

(*w. g.*) J. A. G. Brugman.

Akte van Bevestiging.

Nademaal in de plaats van de op den 24sten Februari 1900 overleden bestuurster van Soeppa I Madalloeng overeenkomstig de instellingen van dat landschap tot bestuurder is verkozen La Mapanjoekie.

En aangezien La Mapanjoekie voornoemd op heden Woensdag den 17den December 1902 overeenkomende met den 16den van de maand Ramalan 1320 van de Mohamedaansche tijdrekening de schriftelijke verbindtenis bedoeld in art. 4 van het op den 18den Juli 1890 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en zijne voorgangster en de landsgrooten van Soeppa gesloten contract plechtig beëedigd en geteekend heeft.

Zoo wordt voornoemde La Mapanjoekie bij deze door mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam en van wege het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig bevestigd in zijne waardigheid van bestuurder van Soeppa.

Ten blijke waarvan deze akte opgemaakt en onderteekend is door mij resident voornoemd.

(*w. g.*) J. A. G. Brugman.

Deze akten van verband en van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 2den Juli 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië
(*w. g.*) W. Rooseboom.

Ten ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, enz. zie boven.

(**201**. 22.) Nota van Toelichting.

Op 24 Februari 1900 overleed de bestuurster van het tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende landschap Soeppa, I Madalloeng dezelfde die het vigeerend contract met dat landschap van 18 Juli 1890 [1]) onderteekende.

Een zusterszoon van de overledene, met name La Mapanjoekie, werd tot haar opvolger gekozen en blijkens de hierbij overgelegde akte van bevestiging op 17 December 1902 als bestuurder van het landschap bevestigd na het passeeren van de mede hierbij overgelegde akte van verband, waarvan de bepalingen overeenkomen met die van de op 17 November 1902 door den nieuwen bestuurder van Alietta gepasseerde akte. [2])

(**201**. 23). SAWITTO.

Akte van Verband.

Ik, Andi Tamma in de plaats van den op den 5den September 1902 overleden bestuurder Palawagaoe Aroe Potodjo overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder van Sawitto verkozen, verbind mij plechtig om evenals mijn voorganger het Gouvernement van Nederlandsch Indië als mijn opperheer en de door hetzelve over mij gestelde machten als mijne overheid allen verschuldigden eerbied, gehoorzaamheid en hulp te bewijzen;

Het door mijn voorganger op den 30sten October 1890 met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten contract zooals dit gewijzigd wordt door de in deze akte voorkomende bepalingen getrouw na te komen en wel in het bijzonder:

1°. het welzijn des volks te bevorderen;

2°. (enz. tot en met 17°. zie boven bij Alietta).

Handelaren echter zullen in de havens van het landschap Sawitte worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden... (enz. als boven bij Alietta met vervanging van dit woord door Sawitto tot en met) voorstellen aan den Gouverneur van Celebes en onderhoorigheden te doen.

Ten blijke waarvan ik deze akte van verbintenis op den 10den December 1902 in handen van den resident ter beschikking van den gouverneur van

---

[1]) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1892-1893, **104**, n°. 6.

[2]) Zie n°. 19 van dezen bundel.

Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd als vertegenwoordigende ten deze het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig beëedigd en met mijn zegel en mijne handteekening bekrachtigd heb.

Aldus ten dage voorschreven te Sawitto gedaan en bezworen door mij.

Stempel en handmerken van den bestuurder van Sawitto en van zijne landsgrooten.

Ten overstaan van mij, resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden,

(*w. g.*) BRUGMAN.

Opgave van de havens van het landschap Sawitto bedoeld onder 17°. van de akte van verband van den 10den December 1902.

Parya.
Sadapolo.
Langnga.
Wakka.
Djampoeë.

Stempel en handmerken van den bestuurder van Sawitto en van zijne Landsgrooten.

AKTE VAN BEVESTIGING.

Nademaal in de plaats van den op den 5den September 1902 overleden bestuurder van Sawitto Palawagaoe Aroe Potodjo, overeenkomstig de instellingen van het landschap tot bestuurder is verkozen Andi Tamma.

En aangezien Andi Tamma voornoemd op heden Woensdag den 10den December 1902 overeenkomende met den 9den van de maand Ramalan 1320 van de Mohamedaansche tijdrekening de schriftelijke verbintenis bedoeld in art. 4 van het op den 30sten October 1890 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en zijn voorganger en de landsgrooten van Sawitto gesloten contract plechtig beëedigd en geteekend heeft, zoo wordt voornoemde Andi Tamma bij deze door mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, daartoe behoorlijk gemachtigd, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië in naam en van wege het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig bevestigd in zijn waardigheid van bestuurder van Sawitto.

Ten blijke waarvan deze akte opgemaakt en onderteekend is door mij resident voornoemd.

(*w. g.*) J. A. G. BRUGMAN.

Deze akten van verband en van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 2den Juli 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, enz. zie boven.

(201 24.) NOTA VAN TOELICHTING

In het tot het gouvernement Celebes en onderhoorigheden behoorende landschap Sawitto is de kroonprins, Andi Tamma, door de landsgrooten tot opvolger van zijn op 5 September 1952 overleden vader Palawagaoe Aroe Potodjo, gekozen en blijkens de hierbij overgelegde akte van bevestiging werd hij op 10 December d. a. v. in zijne waardighied erkend en bevestigd, nadat hij vooraf de mede hierbij overgelegde akte van verband had gepasseerd, waarvan de bepalingen overeenkomen met die van de op 17 November 1902 door den nieuwen bestuurder van Alietta onderteekende akte[1]) doch waarbij ook eene opgave is gevoegd van de havens van het landschap.

Het vigeerend contract met Sawitto is van 30 October 1890 gedagteekend.[2])

(201 25.) KASSA.

AKTE VAN VERBAND.

Ik, Boea Bara in de plaats van den op den 25sten Maart 1897 overleden bestuurder I Samma, overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder van Kassa verkozen, verbind mij plechtig om evenals mijn voorganger het Gouvernement van Nederlandsch Indië als mijn opperheer en de door hetzelve over mij gestelde machten als mijne overheid allen verschuldigden eerbied, gehoorzaamheid en hulp te bewijzen;

het door mijn voorganger op den 23sten November 1890 met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten contract, zooals dit gewijzigd wordt door de in deze akte voorkomende bepalingen, getrouw na te komen en wel in het bijzonder:

1°. het welzijn des volks te bevorderen;

2°. (enz. tot en met 17°, zie boven bij Alietta).

Handelaren echter zullen in de havens van het landschap Kassa worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden... (enz. als boven bij Alietta, met vervanging van dit woord door Kassa tot en met:) voorstellen aan den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden te doen.

Ten blijke waarvan ik ter voldoening aan het bepaalde bij art. 4 van gemeld contract, op heden Maandag den 8sten December 1902 overeenkomende met den 7den van het licht Ramalan 1320 der Mohamedaansche tijdrekening deze akte van verbintenis in handen van den resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd als vertegenwoordigende ten deze het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, plechtig beëedigd en met mijn zegel en mijne handteekening bekrachtigd heb.

Aldus ten dage voorschreven te Djampoe E gedaan en bezworen door mij.

Stempel en handteekening van den Prinsgemaal LA SAPOWALIE, vertegenwoordiger van de bestuurster van Kassa BOEA BARA, zoomede de handteekeningen van de landsgrooten.

Ten overstaan van mij, de resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden,

(*w. g.*) J. A. G. BRUGMAN.

[1]) Zie n°. 19 van dezen bundel.

[2]) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1892—1893, 104, n°. 8.

AKTE VAN BEVESTIGING.

Nademaal in de plaats van de op den 25sten Maart 1897 overleden bestuurder van Kassa I SAMMA, overeenkomstig de instellingen van dat landschap tot bestuurster is verkozen BOEA BARA.

En aangezien BOEA BARA voornoemd op heden Maandag den 8sten December 1902 overeenkomende met den 7den van de maand Ramalan 1320 van de Mohamedaansche tijdrekening de schriftelijke verbintenis bedoeld in art. 4 van het op den 23sten November 1890 tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en haar voorganger en de landsgrooten van Kassa gesloten contract plechtig beëedigd en geteekend heeft, zoo wordt voornoemde BOEA BARA bij deze door mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam en van wege het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig bevestigd in hare waardigheid bestuurster van Kassa.

Ten blijke waarvan deze akte opgemaakt en onderteekend is door mij resident voornoemd.

(w. g.) J. A. G. BRUGMAN.

Deze akten van verband en van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 2den Juli 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië,
(w. g.) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, enz. zie boven.

(201. 26.) NOTA VAN TOELICHTING

I. SAMMA, bestuurder van Kassa, welk landschap met Doeri Maiwa en Batoelappa de Masemrepoeloe vormt, overleed op 25 Maart 1897; zijne oudste dochter BOEA BARA werd door de landsgrooten tot zijn opvolgster gekozen. Blijkens de hierbij overgelegde akte van bevestiging is BOEA BARA op 8 December 1902 als bestuurster van Kassa bevestigd na het passeeren van de mede hierbij overgelegde akte van verband, waarvan de bepalingen overeenkomen met die van de op 17 November 1902 door den nieuwen bestuurder van Alietta gepasseerde akte. [1]

Het vigeerend contract met Kassa is van 23 November 1890 gedagteekend. [2]

(201. 27.) TJINRANA.

AKTE VAN VERBAND.

Ik, I ROEKALOEMOE, in de plaats van den in de maand Augustus 1901 overleden bestuurder LA GOELIGA, overeenkomstig de landsinstellingen tot bestuurder van Tjinrana verkozen, verbind mij plechtig om evenals mijn voorganger het Gouvernement van Nederlandsch-Indië als mijn opperheer

---

1) Zie nº. 19 van dezen bundel.

2) Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1892—1893 104, nº. 15.

en de door hetzelve over mij gestelde machten als mijne overheid allen verschuldigden eerbied, gehoorzaamheid en hulp te bewijzen; de door mijnen voorganger in het op den 29sten September 1896 met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië gesloten contract, aangevuld bij suppletoir contract van den 14den Mei 1901, aangegane verplichtingen getrouw na te komen en wel in het bijzonder:

1°. het welzijn des volks te bevorderen:

2°. (enz. tot en met 17°, zie boven bij Alietta).

Handelaren echter zullen in de havens van het landschap Kassa worden toegelaten en aldaar verblijf mogen houden.... (enz. als boven bij Alietta, met vervanging van dit woord door Tjinrana tot en met:) voorstellen aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden te doen.

Ten blijke waarvan ik deze akte van verbintenis op den 11den December 1902 in handen van den resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd als vertegenwoordigende ten deze het Gouvernement van Nederlandsch-Indië plechtig beëedigd en met mijn zegel en mijne handteekening bekrachtigd heb.

Aldus ten dage voorschreven te Tjinrana gedaan en bezworen door mij.

Stempel en handteekening van den bestuurder van Tjinrana, zoomede de handmerken van zijne landsgrooten.

Ten overstaan van mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden,

(*w. g.*) J. A. G. Brugman.

Opgave van de havens van het landschap Tjinrana, bedoeld onder 17de van de akte van verband van den 11den December 1902.

Binanga, ook genaamd Tjinrana.

Lakadi, ook genaamd Onang Palatowang en Samaädjoe.

Stempel en handteekening van den bestuurder van Tjinrana, zoomede de handmerken van zijne landsgrooten.

Akte van bevestiging.

Nademaal in de plaats van den in de maand Augustus 1901 overleden bestuurder van Tjinrana La Goeliga, overeenkomstig de instellingen van dat landschap tot bestuurder is verkozen I Roekaloemoe.

En aangezien door I Roekaloemoe voornoemd op heden Donderdag den 11den December 1902 overeenkomende met den 10den van de maand Ramalan 1320 van de Mohamedaansche tijdrekening in mijne handen de aan deze akte geannexeerde verklaring is afgelegd en beëedigd.

Zoo wordt voornoemde I Roekaloemoe bij deze door mij resident ter beschikking van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden daartoe behoorlijk gemachtigd, onder nadere goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, in naam en vanwege het Gouver-

nement van Nederlandsch-Indië plechtig bevestigd in zijne waardigheid van bestuurder van Tjinrana.

Ten blijke waarvan deze akte opgemaakt en onderteekend is door mij resident voornoemd.

(*w. g.*) J. A. G. BRUGMAN.

Deze akte van verband en van bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 2den Juli 1903.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(*w. g.*) W. ROOSEBOOM.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal, enz., zie boven.

(**201**. 28.) NOTA VAN TOELICHTING.

La Goeliga, bestuurder van het onder het gouvernement Celebes en onderhoorigheden ressorteerende landschap Tjenrana overleed in Augustus 1901, waarna zijn oudste zoon I. Roekaloemoe door de landsgrooten als zijn opvolger werd aangewezen. Blijkens de hierbij overgelegde akten van verband en van bevestiging is de nieuwe bestuurder op 11 December 1902 in zijne waardigheid bevestigd na het passeeren van eene akte van verband, waarbij o. a. eene opgaaf is gevoegd van de havens van het landschap.

Het vigeerend contract met Tjenrana is van 29 September 1896 [1] gedagteekend en werd bij een suppletoir contract van 14 Mei 1901 [2] aangevuld.

---

[1] Zie Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1897/1898, — **152** nº. 31.

[2] Zie Id. 1901/1902, — **169** nº. 27.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 13 April 1905.

INHOUD.

Uitvoerrecht op copra. — Niet in 't vergeetboek. — Het Japansche woord *maroe*. — Amerika tegenover Japan. — De Christenen op Ceram. — De toestanden op Curaçao. — Hoe de phosphaat van Santa Barbara ons ontging. — De phosphaatquaestie op Aruba. — De economische toestand der Minahassa. — Kunst op de Salomo-eilanden. — Zegevierend Japan en de Fransche koloniën. — Belastingen ter Sumatra's Westkust. — De onafhankelijke grenslanden ter Sumatra's Westkust. — Logica en slib. — Beminnelijke wilden. — De toekomst van den Islam op Java. — De schutterij te Menado. — De groep Ned.-Indië van het Alg. Ned. Verbond. — Pastoor Verbraak. — Verwikkelingen op Celebes. — Een koloniaal programma. — Inlandsche officieren in het leger. — Het request van Java's suikerfabrikanten. — Het Departement van Marine in N.-I. — De aardbeving in Britsch-Indië. — Paupers en kleine landbouw. — Vergoeding van schade, veroorzaakt door karretransport. — Over kolonisatie van Europeanen in de tropen. — De voorschriften tot invoering van de nieuwe Mijnwetgeving. — Geven de Ombilinkolen verlies? — Regeeringsinmenging in Indië. — Java-thee in Engeland. — Paardenartsen voor Indië. — Landrente op Java. — Reorganisatie in Indië. — Exploratie in Nieuw-Guinea. — De Chineesche busdokter.

Uitvoerrecht op copra. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Maart jl. wordt nog eens een pleidooi gehouden tegen uitvoerrechten in het algemeen en in het bijzonder tegen dat op copra. Volgens het blad wint in de Indische regeeringskringen het denkbeeld reeds veld dat men door de heffing van nieuwe uitvoerrechten op geschikte wijze 's lands inkomsten zoude kunnen vermeerderen. Officieel is de vraag gesteld, of een „laag" uitvoerrecht op copra, „desnoods maar gesteld op *vier* pCt. van de waarde", geen aanbeveling verdienen zoude. „Er worden thans op Java," zegt het *Hbl.*, „slechts uitvoerrechten geheven van *huiden* (2 pCt.) en *vogelnestjes* (6 pCt. van de waarde), van *tabak* (één cent per kilogram en van *tin* (3½ cent per kilogram). Principieel is alleen bezwaar tegen dat op tabak, doch de heffing is laag en daardoor dragelijk. De heffing op uitgevoerd tin bestaat nu eenmaal, en de afschaffing zou een cadeau zijn aan de Billitonmaatschappij, de eenige particuliere instelling die op Java tin uitvoert. Vogelnestjes zijn te beschouwen als een monopolieartikel, huiden zijn een nevenproduct van de slachterijen, niemand zou een beest meer slachten wanneer de huiden onbelast waren.

„Doch al dergelijke overwegingen bestaan niet ten opzichte der copra, het product der in de laatste jaren belangrijk in beteekenis toegenomen klapperteelt, — een in hoofdzaak *inlandsche* cultuur. En zal men nu de inlandsche producenten speciaal gaan belasten, waar men, op goede gronden, gaandeweg alle uitvoerrecht op de producten der *Europeesche* landbouwindustrie — koffie, thee, suiker, indigo — deed vervallen?"

Wanneer men in aanmerking neemt dat zooals vroeger reeds is aangetoond copra volstrekt geen monopolie-artikel is, dan schijnt het inderdaad, met het oog op deze laatste zinsnede, geen gelukkig denkbeeld nu juist met een uitvoerrecht op dit artikel te beginnen en men zal gereedelijk instemmen met het slotwoord van het *Hbl.*:

Eene regeering, die in het algemeen belang uitbreiding van de klapper-cultuur verlangt, mag haar niet op die wijze verhinderen!

* * *

Niet in 't vergeetboek! is het opschrift van een artikel in de *Nieuwe Courant* van 17 Maart jl. waarin naar aanleiding van het in brochurevorm verschijnen van de lezing van den oud-Resident Kooreman in „Moederland en Koloniën" (zie Febr.-afl. bl. 250), wordt herinnerd aan de zeer ernstige beschuldigingen tegen de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in de Tweede Kamer geuit, welke de Minister, wel verre van ze te ontzenuwen of te bestrijden mede voor zijn verantwoording genomen heeft. In haar soort misschien even ernstig als die, welke de heer De Stuers tegen de expeditie Van Daalen uitte, werden zij door den Minister met geen woord weerlegd. Enkel besprak hij in het kort het voorstel in 1897 door resident Kooreman gedaan, die op de onvoldoende sterkte der politie had gewezen en op versterking der bestuursmiddelen aangedrongen. Geconstateerd werd dat de magistraten zich meermalen niet gebonden achtten aan de voorschriften betreffende het wettig bewijs en op andere wijzen in gebreke waren gebleven en dat aan den directeur van B.B. was opgedragen te overwegen in hoeverre tegen zulke ambtenaren nog maatregelen waren te nemen. Daarop volgden verontschuldigingen, die hun schuld niet verzwakten, maar veeleer versterkten. Niemand in de Tweede Kamer, behalve de heer Pijnacker Hordijk, nam het voor de aldus in staat van beschuldiging gestelde ambtenaren op. De *N. Ct.* vindt dit wel eenigszins vreemd, waar onze officieren zoo talrijke verdedigers hadden gevonden. Tevens stipte het blad reeds aan dat de heer Van Houten in de Eerste Kamer het onderwerp aanroerde, maar wachtende op de brochure weer losliet (zie de aangeh. revue bl. 269). Thans wordt geconstateerd dat de heer Kooreman in zijne brochure eene met klem van redenen gestaafde wederlegging van de in de Kamer uitgebrachte beschuldigingen heeft gegeven. Maar hoe krachtig zijne verdediging ook zij, bij deze uiting van een particulier buiten de Kamer kan het niet blijven. Evenmin als mag worden toegelaten, dat op de eer van het Indische leger een smet wordt geworpen, mag worden geduld dat aan die van het corps bestuursambtenaren zal worden te kort gedaan. Als van de ministerstafel woorden als de bedoelde vallen, kan niet volstaan worden met eene behandeling buiten de Kamer of eene verwijzing naar een vaag aangeduid onderzoek. Zoo er inderdaad schuldigen onder hen zijn, dan b e h o o r e n zij niet enkel te worden gestraft, maar dan m o e t dit ook g e s c h i e d e n. Was hun verzuim verschoonbaar, dan had de Minister zich niet op zulk eene wijze mogen uitlaten. Woorden van afkeuring op die plaats gesproken moeten geacht worden als een vonnis, gegrond op rechtvaardigheid en gemotiveerd door zeer ernstige overwegingen en als een vonnis moeten zij ook treffen. De *N. Ct.* wacht nu af wat de Minister omtrent de uitkomsten van het onderzoek zal mededeelen op de vragen, welke de Kamer-

leden hem naar aanleiding van de brochure zeker zullen stellen. Mocht onverhoopt het straffen langs justitieelen of administratieven weg onmogelijk blijken, dan nog zou een omstandige opgaaf aan de Kamer van de geincrimeerde feiten, de namen der schuldigen en de reden waarom straffen niet meer mogelijk is moeten worden geeischt. Heeft de Minister zich echter in zijne appreciatie vergist, is hij te ver gegaan, dan mag het land van hem verwachten dat hij onze Indische bestuursambtenaren openlijk zal rehabiliteeren. „Mogen de gewichtige woorden" zoo besluit de *N. Ct.* „door den Minister in de Tweede Kamer gesproken, dus niet in 't vergeetboek geraken."

* * *

Het Japansche woord maroe. In den naam van Japansche schepen, wanneer het geen oorlogsbodems zijn, komt steeds het woord m a r o e voor, dat letterlijk „rond" beteekent, doch waarvan de verklaring niet gemakkelijk is, want men moet daarvoor in de eigenaardige Japansche denkwijs doordringen. Volgens de *N. Ct.* van 19 Maart jl. werd die naam vroeger niet alleen aan schepen, maar ook aan wapenen, muziekinstrumenten en zelfs aan het binnenwerk van een kasteel gegeven en vermoeden de taalgeleerden, dat twee verschillende woorden: m a r o e en m a r o door elkaar gehaspeld zijn. M a r o is een archaïsch lievelingwoordje. Een geliefkoosde hond van een der Mikado's was bijv. algemeen bekend als Okina-maro, een groot generaal als Tamoera-Maroe, enz. Toen men dit woord niet meer begreep, werd het met het meer gangbare m a r o e verwisseld.

* * *

Amerika tegenover Japan. Terwijl men eenerzijds in de dagbladen leest dat in de Amerikaansche volksvertegenwoordiging gevraagd is om de vloot der Vereenigde Staten te versterken met het oog op een oorlog, die vóór 1920 zeker zal uitbreken tusschen deze en Japan over de Philippijnen, neemt het *Alg. Handelsblad* van 19 Maart jl. een bericht uit het *Berliner Tageblatt* over dat er tusschen de Japansche regeering en een Amerikaansch consortium eenige weken geleden een overeenkomst is gesloten, waarbij Japan zich de middelen had verzekerd tot voortzetting van den oorlog en het consortium belangrijke concessies had verkregen. Dit laatste bestaat uit personen, direct of indirect betrokken bij vischvangst, huidenhandel, enz. en wenscht op de strook lands der Oost-Siberische kust, die aan de zee van Ochotsk grenst en op de eilanden in de Behringstraat, inzonderheid op het Commandeurseiland, koloniën te vestigen. Japan heeft de verplichting op zich genomen bij het sluiten van den vrede zijn invloed te doen gelden voor het verkrijgen van de noodige vergunningen. Werd dit plan werkelijkheid dan zou dit de eerste poging van Amerika zijn om in Azië vasten voet te krijgen. Het verdrag dat thans naar verzekerd wordt, een zuiver commercieel karakter draagt, kan al zeer licht een politiek karakter aannemen.

* * *

De Christenen op Ceram. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Maart jl. bevat een ingezonden artikel, gedagteekend Jan. 1905 uit Loki, West-Ceram, van den hulpprediker H. Krayer naar aanleiding van hetgeen de heer Van Kol zeide in de Kamerzitting van 23 Nov. 1904 omtrent de Christeninlanders in

de Molukken. De strandbewoners van Ceram werden door de *Java-Bode* een „gekerstend boevenvolkje" genoemd en de heer Van Kol meende dat onze vijanden, meestal Christenen, de meeste gruwelen bedreven. Zonder als apologeet op te treden van het Christendom en voor de goeroes, noch om zichzelf te verdedigen tegen de aanklachten, die in het gesprokene opgesloten liggen, deelt hij iets mede over den toestand der bewoners van Ceram's West- en Noordkust en toont duidelijk aan dat de Christenen de aangevallen partij zijn en zich steeds trouw aan het gouvernement betoonden (zooals trouwens vroeger in de dagbladen ook gezegd is, zie onze revue in de Nov.-afl. 1904 blz. 1717). Het is jammer dat in het artikel zoo verbazend veel namen van plaatsen genoemd worden, die men hier niet zoo gemakkelijk op de kaart vindt. Als men zich echter de groote Piroe baai denkt, die achter Ambon eene diepe inkerving in West-Ceram maakt, zoodat aan den westkant van deze baai slechts het ± 10 à 20 K.M. breede schiereiland Koamohel overblijft, dan heeft de heer Krayer zijn standplaats (Loki) aan den westelijken oever van die baai; geheel binnen aan den top ligt Piroe en van daar uit den oostelijken oever in zuidoostelijke richting volgende heeft men de plaatsjes Eti, Taminu, Kaibobo, Waisamoe, Hatoesoea en Kairatoe. Dit laatste is de standplaats van den posthouder (Indo of Ambonees) bijgestaan door twee uit de bevolking genomen politie-oppassers. Nu wonen op Kaibobo, Waisamoe en Hatoesoea uitsluitend Christenen, zonder vermenging met heidenen, doch op de andere zijn zij onderling gemengd. Waar dit het geval is zijn de meeste Christenen „kakehans" (zie hieromtrent *De Indische Gids* 1884 I bl. 281 e. v.). Daarom onderscheidt men aldaar doop-Christenen en Avondmaal-Christenen. De eersten zijn als zuigeling door vader of moeder ten doop gehouden, doch later niet meer in de kerk of op de catechisatie gekomen, maar opgenomen in het kakehan-verbond, waarbij hen het (t. a. p. op bl. 303 afgebeelde) kruis op de borst wordt getatoëerd, dat de Avondmaal-Christenen niet dragen. De Hindoes zijn *allen* kakehans en staan met de eerstbedoelde Christenen onder de maoewens (toovenaars, volgens den heer Van Eck, priesters).

Op de Noordkust zijn in een aantal dorpen de strand-Alfoeren kakehans, doch wonen in de dorpen, hier minder daar meer Christenen, die van af Lokohai ressorteeren onder den post Wahaai op de Noordkust gelegen. Zoowel in West- als in Noord-Ceram is strijd, maar dat dit niet de schuld van de Christenen is, wordt voor West-Ceram aangetoond door de geschiedenis van het dorp Waisamoe, dat telkens wordt aangevallen door Alfoeren uit het gebergte uit de dorpen Roemahsoae en Hoekoeina, die er den baas speelden, koppen snelden, vruchten stalen, enz. De schrijver noemt al de doodgeschotenen bij naam en vermeldt hoe in Juli 1903 weder een drietal broeders gedood of zwaar gewond werden, hoe toen de bewoners van Waisamoe vluchtten naar de naburige Christendorpen, en hoe dit plaatsje op 10 Aug. d. a. v. werd verbrand, op eenige huizen na, met inbegrip van het halfsteenen kerkgebouw, woningen van goeroes, en van den regent. Volgens den schrijver ziet men hier een toeleg in van de Alfoeren om het gouvernement te beleedigen door school en kerk te vernielen, daar het aanraken van of kappen in de geestenhuizen der Alfoeren, door deze ook als een zware beleediging wordt beschouwd. De schrijver zegt dat zij hun „Roema kakehan" of geestenhuis als hun kerk eeren en dat hij menigmaal in geestenhuizen geweest is en zich dan wel

wachtte één of ander palladium aan te raken. In verband met die opmerking is het wel jammer dat de schrijver niet wat meer licht over de ceremonies, die daar plaats hebben, verspreidt, daar deze volgens het aangehaalde opstel van den heer Van Eck nog onvoldoende bekend schijnen te zijn.

Wat nu de Christenen op de Noordkust betreft, omtrent een tocht naar Lapilaitoto verwijst de schrijver kortheidshalve naar de *Java-Bode* van 24 Dec. 1904 No. 302 en deelt mede, dat toen hij daar was om zijn dienstwerk te verrichten, de meeste Christenmannen naar Wahaai waren opgeroepen om koeliediensten te verrichten en onder leiding van den 2den luitenant Koster voor 14 dagen vivres naar den hoofdtroep brachten, wel een bewijs dat zij het gouvernement niet vijandig waren. Evenals de Christenen op Ambon en in de Minahassa als onze trouwe vrienden worden beschouwd, meent de schrijver dat daar wel bijgevoegd mogen worden die van West-Ceram en die op de Noordkust onder de Pata-lima, „geen boeven, maar zwakke, eenvoudige menschen, die goed trachten te worden en daarom zonder tegenspraak de bevelen van het bestuur en de raadgevingen van hun (protestantschen) pandita wenschen te volgen". Hij zegt niet dat zij alle heiligen zijn en ontkent niet dat zij wel misbruik maken van palmwijn, doch vijanden en boeven zijn zij niet en als bewijs van vooruitgang schrijft hij: „In 1899 snelden de Alfoeren van Marahoenoe een Alfoer van Loou, in 1900 begon ik het zendingswerk te Marahoenoe, in 1902 werden de eersten van Marahoenoe en Loou in de kerk van Latea gedoopt en waar er eerst bloedvijandschap en bloedwraak tusschen beide heidensche dorpen bestond, werd er nu vrede gesloten in Latea's kerkgebouw.

* * *

De toestanden op Curaçao. In eene correspondentie van dat eiland, voorkomende in het *Vaderland* van 20 Maart jl. wordt geklaagd over den kwijnenden handel en den onzekeren toestand daarvan wegens de verhoudingen met het buitenland. Die tot de republiek Columbia is goed, maar dit land is zoo verarmd dat het papiergeld en de muntbiljetten nog maar het honderdste deel van de zoogenaamde „face value" in goud vertegenwoordigen. Venezuela verkeert met den gouden standaard in veel gunstiger positie doch de tegenwoordige regeering laat niets onbeproefd om Curaçao tegen te werken. Vroeger werd een uitgebreide handel met Santo Domingo gedreven, doch door de aanhoudende revoluties aldaar is de toestand er thans niet gunstig en men hoopt dat eene conventie van die republiek met de Vereenigde Staten zal tot stand komen, waardoor de gelegenheid tot herleving van den handel ontstaat. Het mislukken van den oogst op Curaçao in de laatste jaren heeft ook tot vermindering van den handel bijgedragen omdat nu een grooter deel van het beschikbare geld voor levensmiddelen in plaats van voor kleederen, enz. wordt besteed. De kwijnende handel werkt terug op de waarde der grondeigendommen. Intusschen leest men het bemoedigend bericht dat vóór 1848 de prijzen, waarvoor huizen en plantages verkocht werden, oneindig lager waren dan nu, zoodat er in het algemeen dan toch vooruitgang is.

Een ander punt dat uit deze correspondentie valt aan te teekenen is dat waar de Bovenwindsche en de Benedenwindsche eilanden tot één kolonie vereenigd zijn, in het moederland niet genoeg in het oog valt, dat eerstgenoemde zeer weinig in de kosten hunner administratie bijdragen, zoodat de

bij te passen sluitpost der begrooting grootendeels dient om de uitgaven dier eilanden te dekken. Verbetering van den toestand in Curaçao door bevordering van den landbouw zal niet veel geven, wegens het gebrek aan regen, doch de nijverheid zou opgebeurd kunnen worden: de Maatschappij tot bevordering van Landbouw, Veeteelt, Zoutwinning en Visscherij wendt hare beste pogingen aan om het vlechten van stroohoeden te verbeteren. Het vlechten van zoogenaamde Panama-hoeden, die naar de Vereenigde Staten en ook naar Europa in belangrijke hoeveelheden worden uitgezonden, is, ondanks de prijsdaling die dit artikel ondervond, nog steeds een loonend werk. Op Aruba worden ook hoeden gemaakt, doch van een minder soort. Het werkvolk aldaar heeft het echter beter dan elders, door de aanwezigheid van de goud- en de phosphaatmaatschappij. In het afgeloopen jaar zijn 36 phosphaatladingen uit Aruba verscheept en is de Goudmaatschappij aangevangen goud naar Engeland te zenden. Voor zoover de schrijver weet worden dit jaar reeds twee remises elk van ongeveer *f* 25.000 gedaan en bedroegen de verzendingen in 1904 ongeveer *f* 10.000.

* * *

Hoe de phosphaat van Santa Barbara ons ontging. In het *Alg. Handelsblad* van 27 Maart jl. wordt, onder het opschrift: „John Godden en de Nederlandsche Regeering", nog eens medegedeeld op welke wijze deze Engelschman schatrijk is geworden door de toevallig ontdekte phosphaat op het eiland klein-Curaçao, welke geschiedenis aan de hand van het boek van den heer Van Kol reeds in dit tijdschrift (1904, I bl. 308) is besproken. Eigenaardig is evenwel de anecdote dat ongeveer een halve eeuw geleden, een dokter der marine, dr. Dammen, zich op de plantage Santa Barbara bevindende, merkwaardige gesteenten vond, waarin hij phosphaat meende te ontdekken. Hij beval een der beambten van de plantage de steenen naar het op de reede liggende schip te brengen. Dr. Dammen aan boord gekomen vertelde van de merkwaardige vondst, die hij had gedaan, doch toen de steenen aankwamen, bemerkte men er niets bijzonders aan. Doch wat was gebeurd? De neger, die den zak steenen naar boord had moeten brengen, had toen hij een eindweegs van de plantage verwijderd was en meenende dat hij met een dwazen blanken man te doen had, de steenen eenvoudig weg gegooid. Toen hij in de nabijheid van het schip was gekomen had hij eenvoudig een paar keien van den weg opgeraapt en die aan boord gebracht, denkende: steenen zijn steenen. Den volgenden dag vertrok het schip waarop dr. Dammen zich bevond, en zoo waren hem, de vroegere eigenares der plantage, de wed. Schotborgh en het Curaçaosche Gouvernement vermoedelijk de schatten ontgaan, die later in de zakken van John Godden vloeiden.

* * *

De phosphaat-quaestie op Aruba is volgens hetzelfde artikel ontstaan door dat ongeveer 28 jaren geleden de heeren Gravenhorst aldaar van het Gouvernement in concessie kregen het land Serra Colorado en deze aan John Godden verkochten, die er phosphaat wilde delven. Het Gouvernement kwam daar tegen op en beweerde dat het land alleen voor landbouw en veeteelt in concessie was afgestaan. Niettemin wilde het wel een afzonderlijke concessie op phosphaat-exploitatie aangaan, doch toen Godden op zijn

standpunt bleef, liet het Gouvernement op de phosphaat-exploitatie inschrijven en gunde deze aan een anderen Engelschman voor ongeveer ƒ 8 de kub. M. Aan dezen werd door anderen op Curaçao het oprichten van eene maatschappij aangeboden met een kapitaal van ƒ 113.000 in aandeelen van ƒ 1000, waarvan deze Engelschman er 60 kreeg, terwijl de andere aandeelhouders zijne borgtocht tegenover het gouvernement overnamen. Hoewel de phosphaat niet zoo mooi is als die van Santa Barbara, maakte men toch goede prijzen en ontving het gouvernement jaarlijks ongeveer drie ton en de aandeelhouders maakten jaren lang meer dan 100 pCt. rente. Na een jaar of tien begonnen de prijzen te dalen en kon men geen ƒ 8 per M^3 uitkeeren. Een nieuw contract werd aangegaan waarbij voor zoover de zegsman van het *Hbl.* wist de aandeelhouders $^2/_3$ van de winst aan het gouvernement zouden uitkeeren, doch sedert is er bijna niets meer gewonnen. Wanneer het gouvernement de concessie inderdaad aan John Godden had moeten overdoen, zou de andere Engelschman, die zooveel jaren op Aruba exploiteerde, het gouvernement met volle recht een proces aandoen. Dat eerstgenoemde nu met de oude vermeende rechten aankomt is vermoedelijk alleen om de Nederlandsche Regeering last aan te doen. Immers hij heeft de ontginning op Santa Barbara laten liggen en nu wil de Nederlandsche Regeering een mijnwet doen aannemen, waardoor hij tot verdere exploitatie gedwongen wordt of zijn onderneming wordt onteigend en daartegen schijnt hij op de bedoelde wijze te willen opkomen.

* * *

De economische toestand der Minahassa. Het *Alg. Handelsblad* van 21 Maart jl. ontleent aan een particulier schrijven het bericht dat de economische toestand van de Minahassa door vrijmaking van de inlandsche koffiecultuur, de goede copraprijzen, den zeer gereeden aftrek van het product der sawah's en de groote vraag naar werkvolk zeer is verbeterd. Terwijl deze laatste den niet-bezittenden ten goede komt, hebben de bezittenden, na de afschaffing van het koffie-monopolie, het bezit der tuinen leeren waardeeren en getroosten zij zich thans ruime offers voor voldoende onderhoud en voor eene deugdelijke bewerking der rijstvelden. Ook voor de klapper- en notentuinen in het Kema'sche is er groote vraag naar werklieden. Voorts is er geld te verdienen bij de goudmaatschappij Totok, bij het prauwenveer te Menado en op de erfpachtsperceelen. Ook verlaten velen met een flink handgeld het land als militair en komen later als rustig landbouwer terug.

* * *

Kunst op de Salomo-eilanden. Werd vroeger in dit tijdschrift (1903 II bl. 1905) melding gemaakt van een artikel van den heer C. Praetorius, F. S. A. in *The Studio* over kunst op Britsch Nieuw-Guinea, thans publiceert die schrijver in het nummer van 15 Maart, jl. van dat tijdschrift eene studie over de kunst op de Oostelijk daarvan gelegen Salomo-eilanden (welke voor zoover zij ten oosten en zuidoosten van het aan Duitschland behoorende eiland Bougainville liggen, krachtens een Engelsch-Duitsch tractaat van 1899 aan Engeland behooren). Merkwaardig is hier de tegenstelling tusschen den toestand van geweld en angst, die voortspruit uit de voortdurende moordpartijen tusschen de geïsoleerde kannibalen uit het gebergte en de strand-

bewoners, die onder den invloed van handelaars en zendelingen meer vreedzaam geworden zijn en de voorwerpen van kunst, welke geheel zelfstandig door deze wilde volksstammen worden voortgebracht. Vooral munten de strandbewoners uit in het maken en versieren van kanoe's, doch om zulk een oorlogsvaartuig te bouwen zijn soms twee jaar tijd noodig. Zeer bijzonder is het prepareeren en versieren van menschenhoofden, waarbij het gezicht vervormd en met versierde lijnen in parelmoer ingelegd wordt. Schedels op die manier behandeld, zegt de schrijver, dienden gewoonlijk als een dierbare herinnering aan een nabestaande of vriend, dan wel aan een beroemd opperhoofd. Een paar voorbeelden van deze versierde koppen, afkomstig van Subiana-eiland zijn voorhanden in het museum van het „Royal College of Surgeons" te Londen. In *The Studio* vindt men eene afbeelding van zulk een kop van Ronongo-eiland: het oor is uit hout gesneden en met een spijker aan den schedel bevestigd, terwijl de oorlel uitgerekt en doorboord is, met een groot cirkelvormig ornament er in. Het haar is nagebootst door zachte boombast, die uitgerafeld is. Voor de verdere merkwaardige zaken moeten wij kortheidshalve naar het opstel zelve verwijzen.

* * *

Zegevierend Japan en de Fransche koloniën. Blijkens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 16 Maart jl. gaat de Fransche Minister van Koloniën Clémentel eene reis naar Indo-China doen, vergezeld van zijn voorganger Doumergue, thans rapporteur in de Kamer voor de verdediging van die Fransche kolonie en van den generaal Voyron. De minister zou aan een verslaggever verklaard hebben, dat zijn reis eene plechtige bekrachtiging is van Frankrijk's vredelievende staatkunde in Oost-Azië. De Japansche overwinningen zouden tot dusver onder de inlandsche bevolking aldaar geen waarneembare beweging gewekt hebben. Frankrijk heeft een oogenblik beducht kunnen zijn voor den expansielust der Japanners, doch die vrees is heden ten dage ongegrond, het staat met Japan op goeden voet en bezit voorts in St. Jacques voor vele maanden een veilig steunpunt van zijn vloot, die in geval van nood te rechter tijd in Oost-Azië kan aankomen. Op de Oostkust is de baai Kamranh met nieuwe batterijen versterkt en het arsenaal van Sagion zal voor het herstellen van groote oorlogsschepen ingericht worden.

In het *Alg. Handelsblad* van 21 Maart jl. schrijft de particuliere correspondent uit Parijs over hetzelfde onderwerp naar aanleiding van een artikel in de *Temps*, dat op het oogenblik, nu men het zoo druk heeft over de binnenlandsche staatkunde en de scheiding van kerk en staat, weinig de aandacht trekt. Het groote blad dringt er in de eerste plaats op aan, dat Frankrijk voor een sterke vloot in de Chineesche zee zorge, want met de aanwezige veertig duizend man troepen zal men tegenover de tienmaal grootere macht van Japan en de binnen weinige jaren door Japan uitnemend gedrilde Chineesche legers weinig uitrichten. Het zwaartepunt van de verdediging dezer Japansche koloniën moet daarom ter zee liggen. Een paar versterkte zeehavens en een goede vloot zijn daar een vereischte.

In de tweede plaats zeide de *Temps* het een en ander over de koloniën zelf, dat den genoemden correspondent zoo belangrijk voorkwam, dat hij zich de moeite gaf er een bevoegd en vertrouwbaar persoon, die den tegenwoor-

digen Kamerpresident tijdens zijn gouverneurschap steeds terzijde stond en daarna in Indo-China nog eenige jaren hooge ambten vervulde, over te raadplegen en deze moest tot zijn leedwezen hetgeen in het artikel stond bevestigen: In Indo-China hebben de Franschen een Europeesch bestuur ingesteld, zonder aan indirecte regeering te denken en zelfs de kleine ambten aan inboorlingen ontnomen en ze aan Franschen gegeven, die voor een magere 3000 frs. in het ongezonde klimaat van die tropen mogen komen armoe lijden. Wat er niet ambtenaar is, de handel, de industrie missen genoegzame kapitalen en bloeien niet. De ontevreden ambtenaren en de particulieren, die niet vooruitkomen, wreken zich beide op den inboorling. Gruwelen als in de Congo, waren volgens den genoemden zegsman hier ook niet vreemd. Er heerschte alzoo eene gevaarlijke stemming onder de Europeanen van Indo-China. Als de een of andere bediende wat uitvoert, stelt men de heele inlandsche bevolking aansprakelijk. De pers raadt den Europeaan aan zijn eigen rechter te zijn en de lynchwet toe te passen. Zij spreekt van de inlanders alleen als van dieven, lafaards en onwaardige individuen. De Lanessan en Doumer hebben getracht die toestanden te verbeteren. De laatste noodigde zelfs inlanders aan zijn tafel, maar sedert dien verviel het bestuurscorps weer in de algemeene verdwazing.

„Het heeft het zoo ver gestuurd in zijn eigenwaan," zoo vervolgt het artikel, „dat het aan de inlandsche gemeenteraadsleden het recht ontnam om mede te stemmen bij de keuze van een dagelijksch bestuur, dat het aparte entrée-uren vaststelde voor inlanders en Europeanen op de tentoonstelling van Hanoi, dat het Europeesche soldaten vrijstelde van den militairen groet als het inlandsche meerderen gold. Is het wonder," vraagt de *Temps*, „dat, bij zooveel rechtstreeks geuite minachting van de zijde van het gouvernement en grove beleedigingen van die der particulieren, de inboorlingen een grooten haat voeden tegen al wat Fransch is?" Het blad haalt een brief aan, waarin de politiek der Amerikanen op de Philippijnen, die de inlanders in het bestuur laten medespreken, zeer wijs wordt geacht (terwijl wij in de vorige revue bl. 590, dit juist als zeer dwaas zagen beschouwd door den heer All. Ireland). De schrijver van dien brief, als een der hoogste militaire autoriteiten aangeduid, zegt verder dat niemand in Indo-China er zich van bewust is, welk gevaar men daar loopt door de Fransche politiek of liever het gemis aan politiek tegenover de inboorlingen. Geen scholen, of geheel onbeduidende, de geringschatting in de pers; men denkt er niet aan dat het de inlander is, die alles betaalt; door een en ander wordt een wrevel gekweekt, die geleidelijk overgaat in nationalen haat. De moreele verovering van dit land moet nog geschieden en ware zeker meer dan wenschelijk. De heer Clémentel doet in elk geval een eersten stap daartoe, door de zaken plaatselijk te gaan onderzoeken. Als de zoogenaamde echte „geheime dossiers", door de *Echo de Paris* indertijd gepubliceerd, volgens welke Japan de georganiseerde verovering der Fransche koloniën reeds op papier had staan, deze reis van den heer Clémentel hebben bewerkt en de goede resultaten, die men er van verwachten mag, dan doet het er weinig toe of Japan zijn landhonger op papier gesteld heeft of niet, maar de goede uitwerking is er volgens den correspondent.

* * *

Belastingen ter Sumatra's Westkust. Blijkens het in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Maart jl. opgenomen bericht, ontleend aan de *Sumatra-Bode*, heeft op 11 en 12 Febr. jl. te Fort de Kock de vroeger reeds aangekondigde vergadering plaats gehad van Europeesche ambtenaren bij het B. B. ter bespreking van het vraagstuk der te heffen hoofdelijke belasting. Na langdurige discussie, waarbij het over en weer niet aan critiek ontbrak werd aan eene redactie-commissie opgedragen de met meerderheid van stemmen aangenomen conclusiën zooveel mogelijk te belichamen in eene, den Gouv.-Gen. aan te bieden concept-ordonnantie. Als minimum-aanslag voor bezitters werd *f* 4.— aangenomen met exceptioneele verlaging tot *f* 2.—; voor rondtrekkende lieden wordt een boete ingesteld en wanbetaling zal gestraft worden met ten arbeidstelling; de harta poesaka zal niet aansprakelijk zijn voor de inning der belasting. Tegenover deze conclusie werden gesteld behoud van het gouvs. koffiemonopolie met hoofdelijken omslag voor degenen, die niet aan die verplichting voldoen en eene vertiening van het rijstgewas als op Celebes en Zuid-Borneo, naast den hoofdelijken omslag.

* * *

De onafhankelijke grenslanden ter Sumatra's Westkust. In een ingezonden stuk in het *Alg. Handelsblad* van 22 Maart jl. bespreekt *X.* de reeds menigmaal in dat blad gesignaleerde kleinmoedigheid en slappe politiek ten opzichte van de grenslanden van S.W.K. en wijst er op dat er ook ambtenaren zijn, die zich geenszins daarmede kunnen vereenigen, getuige een artikel van D. A. R(inkes) in het *Soer. Hbl.* van 1 Febr. 1904, waarin deze, een controleur die een jaar geleden op S. W. K. werkzaam was, schrijft over de curiositeit welke men in dit gewest nog heeft, in de z.g. „onafhankelijke streken", een begrip waaraan men onwillekeurig iets fiers en nobels verbindt, doch dat men met eigen oogen gezien moet hebben om te beseffen wat die onafhankelijkheid beteekent, en te wenschen dat zij voor die onbeduidende landschapjes maar spoedig verdwijne. De schrijver hoopt dat er in die zaken eens een Daendels op mocht treden, die zuiverend werkte op de Westkust-atmospheer, waar men bovendien altijd over belastingen praat en geen enkel Gouverneur het aan durft, zoodat kisten vol adviezen zich opstapelen in de werkkamers der Indische Raadsleden.

Diezelfde quaestie der onafhankelijke grenslanden wordt in het *Alg. Hbl.* van 25 Maart jl. behandeld onder het opschrift: „Geen slap bestuur!" naar aanleiding van een verslag door den assistent-resident J. Ballot uitgebracht over een dienstreis, die hij in een deel zijner afdeeling maakte en dat is, openbaar gemaakt, in het onlangs hier aangebrachte *Tijdschrift v. h. Bat. Gen.* deel XLVII afl. 6. In 1882 werd besloten, ingevolge de meermalen door de bevolking uitgesproken wensch, een paar landschappen langs den oostelijken grens van West Sumatra: Moeara Soengai Lolo VI Kota en Mapat Toenggoel onder ons bestuur te brengen. Hoewel Mapat Toenggoel reeds in 1846 onze souvereiniteit had erkend, had men zich tot Sept. 1902 toen de heer Ballot het bestuur aanvaardde over het algemeen weinig en sedert eenige jaren in het geheel niet aan die landschappen gelegen laten liggen; eene verhouding die hem terecht hoogst ongewenscht voorkwam. De hoofden hadden het zich

gemakkelijk gemaakt, ten slotte hadden zich avonturiers als zoodanig opgeworpen en men had zelfs een door het gouvernement benoemd hoofd, juist daarom afgezet. Deze kwam zijn nood klagen bij den assistent-resident van Loeboe Sikaping doch zonder gevolg (bl. 532). Na 1886 had zich geen Europeesch ambtenaar in de bewuste streek vertoond. Met de komst van den heer Ballot kwam het wettige hoofd weder op zijn wettige plaats en werd zijn tegenstander veroordeeld, doch het *Hbl.* vraagt: „hadden de residenten der Padangsche Bovenlanden, die tusschen 1886 en 1902 het bestuur voerden, niet tegen die verwaarloozing behooren te waken? Heeft de Indische Regeering niet het recht, te verlangen dat er met wat meer zorg en toewijding wordt gewaakt tegen het trotseeren van het Nederlandsche gezag, dan in Moeara Soengai Lolo VI Kota en Mapat Toenggoel gedurende omstreeks zestien jaren geschiedde?"

* * *

Logica en slib. In het nummer van 18 Maart jl. van het Weekblad *De Ingenieur*, komt het verslag voor eener door den Ingenieur J. Homan van der Heide gehouden voordracht over „Het slibbezwaar in de Britsch-Indische irrigatiekanalen en de middelen die men aanwendt om dit te overwinnen". Hoewel deze technische aangelegenheid minder op haar plaats is in dit tijdschrift, moeten wij er met een enkel woord melding van maken, omdat het er in genoemd wordt. Het was naar aanleiding van een bezwaar, dat in later tijd geopperd is over lange irrigatieleidingen, waarbij men vreesde dat het vruchtbaar makende slib ten slotte uit het water bezinken zou, zoodat slechts schraal water op de benedenste velden zou worden afgeleverd. De heer H. v. d. H. zegt dat in vaktijdschriften, voor zoover hem bekend is, nooit iets over deze aangelegenheid is verschenen. „Alleen de heer de Meyier constateerde in *De Indische Gids* dat men uit Britsch-Indië nooit iets omtrent deze bezwaren hoorde en concludeerde daaruit dat men daar dus ook wel dezelfde bezwaren zou ondervinden. Ik releveer," zegt de heer H. v. d. H. „deze allervreemdste conclusie." Wanneer men den alleronaangenaamsten toon nagaat, waarop deze schrijver het noodig vindt om menschen, die met hem van gevoelen verschillen te behandelen, en die in de volgende kolom van het aangehaalde artikel weer duidelijk op den voorgrond treedt, dan zou men zich ontslagen kunnen rekenen op zulk een boutade te antwoorden, doch nu het ons sedert gebleken is, dat daarmede bedoeld wordt het gezegde op bl. 73 van den jaargang 1904 deel I van dit tijdschrift, willen wij toch even opmerken dat het aldaar niet zoo aan een logischen gedachtengang hapert als de schrijver wel wil doen voorkomen. Men heeft twee grenzen, òf een terrein periodiek overstroomd door eene aangrenzende slibrijke rivier en dan bevruchting van den grond uit de eerste hand, zooals proefondervindelijk wordt aangetoond door ervaringen als in de Bengawandjerostreek in de Solovallei en met de gronden in Krawang onder Tjilemaja en elders, waar de padi, behoudens ongelukken, een prachtig beschot geeft, òf volkomen stilstand van water waarbij de zwevende slib ten slotte neerslaat. Hieruit wordt de gevolgtrekking gemaakt dat bij zeer lange kanalen van over de 100 K.M. en meer het water aan het einde veel van het zwevende slib verloren kan hebben. Als men nu de keus heeft, zooals voor de B.-Djero

tusschen het eerste en het laatste water en de aanvoer is financieel in het laatste geval dan nog veel duurder, dan kiest men beter de eerste wijze van watervoorziening. Of het water in lange kanalen in Britsch-Indië misschien minder slibrijk is, wordt in het midden gelaten, want dit doet er bij eene vergelijking met Java voor het betoog minder toe, men irrigeert daar in de eerste plaats wegens de behoefte aan het water zelf: „daar is het gebruik van water meer dan op Java een levensbehoefte omdat de regenval, die normaal reeds laag is, soms abnormaal uitblijft."

Dat de vruchtbaar makende slib volgens den heer H. v. d. H. ook in lange kanalen voortdurend in zwevenden toestand blijft is zeker een bevredigend resultaat voor andere gevallen dan nu juist in het bewuste Bengawan-djero-alternatief, al moet ons de verklaring van het hart dat de ruwe waarnemingen, die in Britsch-Indië gedaan werden en de onvoldoende wijze waarop daar wetenschappelijke gegevens werden uitgewerkt, de stelling nu juist niet overtuigend bewijzen, want de uitspraak: „dat het bij de Britsch-Indische ingenieurs geldt als een zaak die van zelf spreekt, dat het eigenlijke slib (mud) in stroomend water, practisch gesproken, niet bezinkt", is even oppervlakkig als een oordeel a priori dat die slib wel op den duur bezinken moet. Bovendien is een gedeelte der vruchtbaarmakende bestanddeelen in oplosbaren toestand aanwezig en schijnen in stroomende wateren door het ontstaan van kolken, wel telkens vaste stoffen neer te slaan maar andere weer op te werken; en bestaat er eene ongelijke verdeeling van het slibgehalte over het dwarsprofiel van eene rivier bij dezelfde waterstanden, naar gelang men met wassend of met vallend water te doen heeft, enz. Alles hoogst interessante onderwerpen voor studie en discussie, doch niet met iemand, die zich op minder aangenamen toon zoo weinig waardeerend over tegenstanders uitlaat.

* * *

Beminnelijke wilden. Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Maart jl. bevat de pas verschenen afl. van het *Zeitschrift für Ethnologie* weder een artikel van Alfr. Maass, den bekenden schrijver over de Mentaweinlanden (*De Ind. Gids* 1897 II bl. 1498 en 1898 II bl. 981), die een boekje daarover betitelde: „Bei liebenswürdigen Wilden". Thans wordt gesproken over het „pamali" of zooals het daar genoemd wordt: „Ta kä-käi-käi", een woord synoniem met het „taboe" der Polynesiërs, de verbodsbepalingen, die in verschillende omstandigheden worden aangenomen. Tegenover velerlei plichten welke in deze de adat der eilanders van Mentawei oplegt, staan vrijheden — zooals het gaan schieten van menschen, indien een familiefeest of het bouwen van een huis zulks medebrengt — waarvan de autoriteiten op den vasten wal van Sumatra in den laatsten tijd herhaaldelijk de lastige gevolgen ondervonden hebben.

Onder het opschrift: „Onder den rook van Padang", komt het *Alg. Handelsblad* van 12 April j.l. uitvoerig terug op onze slappe houding ten opzichte dezer eilanden. De conclusie van dit artikel luidt:

De Mentaweiers zijn, „als de gelegenheid zich aanbiedt, zeeroovers; meestal meenen zij eene geldige reden te hebben om een of andere prauw aan te vallen, en vaak geven de bedriegerijen, waaraan zij van den kant der Maleiers

blootstaan, aanleiding tot hunne vijandelijke houding; wanneer er op hunne kusten een schip strandt, wordt het onvoorwaardelijk buit verklaard" (*Encycl.* II, 500). Onder zulk volkje, nog met pijl en boog gewapend, zou bet voor een *streng* en *rechtvaardig* bestuur, meenen wij, toch niet zoo moeilijk zijn zich te doen eerbiedigen. . . als de wil niet ontbreekt; maar helaas, waar was in de laatste jaren de krachtige wil daartoe?

Het is, èn om redenen van internationalen aard, èn in het belang van de veiligheid van handel en scheepvaart, èn in dat van de Mentaweiers zelven, dat ons bestuur op de Mentawei-groep ordenend en beschavend optreedt. Maar dat dient dan te geschieden op minder onbeholpen wijze dan tot nu toe.

* * *

De toekomst van den Islam op Java. In de afl. „15—20 Mars 1905" van de *Revue Economique Internationale* (zie *De Ind. Gids* 1904, II, bl. 1224) schrijft een anonymus, in de inhoudsopgave genoemd: „Conseiller de justice du Gouvernement des Indes néerlandaises", over „l'Avenir de l'Islam à Java", op grond eener ervaring van 20 jaar in Nederl.-Indië doorgebracht. Na een zeer kort overzicht van het weinige dat bekend is omtrent het ontstaan van den Islam op Java en een overzicht van uitgebreidheid, bevolking en taal, wijst hij er op hoe de onderdanigheid der bevolking voor hunne meerderen een bezwaar is tegen ontwikkeling, daar het uiterst moeilijk is een slaafsch volk beginselen van persoonlijke onafhankelijkheid in te prenten, zonder tevens alle banden los te rukken, waarin die maatschappij tot dusver leefde. Waar ons gezag moet rusten op de verstandelijke en zedelijke meerderheid der Hollanders, is hij niet tegen de jongste maatregelen tot beperking van het ceremonieel en de vereenvoudiging van ambtelijke verhoudingen en wacht er zelfs gunstige gevolgen van. Wat de volksontwikkeling betreft, deze is in het binnenland, waar 1 kind op de 523 zielen ter school gaat, nagenoeg nul en hangt alles van den ijver van de plaatselijke ambtenaren af. Na aangetoond te hebben hoe Arabieren en Chineezen betrekkelijk weinig invloed uitoefenen, wijst hij er op hoe eerst de Hindoes en later de Mohamedanen hun geloof aan het volk hebben opgedrongen en hoe de Javaan zich niet kan verklaren, waarom ons gouvernement dit ook niet met het Christendom heeft gedaan. De oorzaak lag in de handelspolitiek der O. I. C., die geen verovering wenschte en toen eindelijk in de vorige eeuw humanitaire denkbeelden door den invloed van Multatuli zich baan braken, was er juist op godsdienstig gebied eene periode van onverschilligheid, welke, gepaard met ontzag voor de roomsch-katholieken, van eene bekeering der Javanen tot het protestantsche geloof terug hield. Thans heeft de ervaring bewezen dat het Christendom niet is in te voeren, waar de Islam gevestigd is. De protestantsche leer is voor den inlander te koel en het celibaat der roomschen acht hij tegen-natuurlijk en neemt dit alleen aan, gepaard met streng ascetisme, als een toestand van bijzondere heiligheid; het is bijna ondoenlijk hem te beduiden dat de nonnen niet de vrouwen der priesters zijn. Ook de monogamie, die de Christelijke godsdiensten eischen, staat hunne verspreiding in den weg, tegenover de oostersche denkbeelden omtrent het uitsluitend doel van het huwelijk.

Dat op Java de Islam geheel aan zich zelf is overgelaten, houdt verband

met onze wijze van besturen door tusschenkomst der inlandsche hoofden, voor wier Europeaniseering zeer weinig wordt gedaan. Al zijn de Europeesche scholen ook voor hunne kinderen opengesteld, de schrijver gelooft dat het voor jeugdige Javanen bijna onmogelijk is tot een hoogere ontwikkeling te komen. Wel zijn enkele zonen van de aristocratie naar Nederland gezonden en even geschikt gebleken als de Hollanders om daar kundigheden op te doen, doch zij hebben moeite om zich aan onze denkbeelden van gelijkheid te wennen. Omtrent het bezigen van de Hollandsche taal wordt slechts gezegd dat dit thans een punt van verschil en van bezwaren oplevert. De hooggeplaatste inlanders doen veel moeite om ze door hun kinderen te laten aanleeren, doch zij worden daartoe in geenen deele aangemoedigd.

Men heeft een vaag gevoel aan den vooravond van eene belangrijke omwenteling te staan, waar het bestuur niet veel goeds van verwacht. De op zijn Hollandsch opgevoede Javaantjes zullen trotsch worden en niet meer in geestelijke gemeenschap met de minderen blijven; worden zij in het bestuur opgenomen, dan is er gevaar voor het ontstaan van geheel andere denkbeelden omtrent Nederland en zijn macht. Het afschudden van het juk zou misschien in hun brein opkomen. Thans is er nog een onmetelijke kloof tusschen de westersche beschaving en die van het oosten en ziet de groote massa nog onderdanig op tegen de kennis van den Hollander, die omgaat met geheimzinnigheid en tooverij, en op wien de booze geesten geen vat hebben. Wat nu de invloed van den Islam betreft, deze vertoont zich weinig in het openbaar, doch wel in de door hadji's geleide samenkomsten die altijd wijzen op den Khalief van Stamboel als het wettig hoofd der geloovigen en de hoop levendig houden, dat de zegepraal van den Islam eenmaal zal aanbreken. Wat er in het volk omgaat kan men nog het best hooren bij de wayang-vertooningen. Die invloed blijkt ook uit de groote nauwgezetheid bij de groote massa in het vermijden van varkensvleesch en in de bedevaart naar Mekka, waarvan het jaarlijksch aantal van ± 6000 pelgrims, met het oog op de daaraan verbonden kosten, zeer groot is. Het verhinderen of belemmeren van deze tochten zou een groote fout zijn omdat men de deelnemers tot martelaars zou stempelen. De schrijver bespreekt nu vluchtig den oeconomischen toestand, de smaak voor waardelooze Europeesche industrievoortbrengselen, waarvoor eene tegenwaarde het land uitgaat, hetgeen weer aanleiding geeft tot oeconomischen achteruitgang, die hij onloochenbaar acht en terugwerkt op de Europeanen, die hoe langer hoe meer moeite hebben zich een bestaan even ruim als vroeger te verzekeren. Het aantal in Indië geborenen met weinig opleiding neemt toe, de Sinjo's omvatten dikwijls personen met zeer weinig Europeesch bloed. Zij vonden door hun kennis van het Hollandsch nog veelal een baantje, dit wordt moeilijker naarmate ook de inlanders Hollandsch leeren. Zullen die kleurlingen eenmaal aan het hoofd eener beschaafde Javaansche maatschappij staan? De tijd kan hierop alleen antwoord geven. Bij de tegenstelling van de behandeling hun aangedaan in Engelsche koloniën of op de Philippijnen en bij ons, schijnt het den schrijver toch ondoenlijk ze geheel op gelijken voet met de Europeanen te blijven behandelen.

Volgens den schrijver bevat het Javaansche volk voldoende kiemen voor een eigen ontwikkeling en zal een opleiding daartoe gepaard gaan met een réveil van den Islam. Dat réveil kan volgens hem niet uitgaan van Turkije,

al doet dit ook moeite om door den Hedjaz-spoorweg zijn gezag in Arabië te versterken, aangezien de toestanden te Constantinopel te veel verdorven zijn en alle pogingen tot verbetering aldaar in bloed gesmoord zouden worden; evenmin van Perzië of van de Afrikaansche negers, die pas bekeerd zijn. Hij vraagt daarom of het niet mogelijk zou wezen dat eene herleving van den Islam van Java uitging, waar 30 millioen zielen nog steeds bijna uitsluitend op den landbouw zijn aangewezen. Het gouvernement begint reeds eenige maatregelen te nemen om de bevolking te hulp te komen, doch de restitutie van de zoogenaamde „eereschuld" wordt een denkbeeld van Hollandsche ideologen genoemd. Wat de schrijver wenscht is verbetering van het onderwijs, vooral vakonderwijs ter ontwikkeling van de industrie. Besprekende hoe ter zee en te land Java verdedigd zou moeten worden en thans de Javanen vrijwel onverschillig zouden zijn bij verandering van meester, en zij eerst te laat zouden bemerken wat zij bij den ruil hadden verloren, wil de schrijver die onverschilligheid doen ophouden door de nationaliteit te ontwikkelen en den inlander meer aandeel in het bestuur te geven. Op den duur zal de Javaansche beschaving een Mohamedaansch karakter blijven dragen; doch zich als een tweede Japan ontwikkelen; zij zullen dan echter de vrienden blijven van het volk dat hen leerde hun rol op het wereldtooneel te vervullen. Dit meende de schrijver met betrekking tot de toekomt van den Islam op Java te moeten mededeelen.

* * *

De schutterij te Menado. In een ingezonden stuk in het *Alg. Handelsblad* van 25 Maart jl. bespreekt de oud-Resident E. J. Jellesma het voornemen om de schutterij te Menado op te heffen. Dit corps waarop de Staatsbladen 1878 No. 107 en 1897 Nos. 146 en 263 betrekking hebben, bestaat ter hoofdplaats uit 1 kapitein, 4 luitenants en 171 onderofficieren en minderen, waarvan 167 geweerdragenden. Het kader zijn Europeanen, de rest „Inlandsche burgers", die er een eer in stellen tot dit corps te behooren. Wat geoefendheid en militair gehalte betreft heeft de troep een goeden naam en herhaaldelijk heeft de schutterij goede diensten bewezen en is zij met succes opgetreden tot steun voor de politie en tot handhaving der orde, zooals eenige jaren geleden bij een opstootje der Bontikkers, bij het stranden van een met koffie geladen schip, bij het vastloopen op Sindoelan van een boot der K. P. M., bij de ontvluchting uit de gevangenis van een dertigtal veroordeelden. Zij werd mobiel verklaard bij ongeregeldheden te Soemalatta, toen een detachement naar Mouton (Gorontalo) werd gedirigeerd om in vereeniging met de Marine tegen den opstandeling Poiderawati te ageeren. Behalve aan de ambitie der „Inlandsche burgers" is de gunstige toestand van het corps te danken aan de goede keuze der commandanten, D. H. de Vries, J. C. F. Buddeberg en vooral A. C. Koopman, thans aan het hoofd met ± 15 jaren dienst als officier. Moge het misschien voor Java wenschelijk zijn de schutterijen op te heffen, voor Menado waar de kosten gering en het militair gehalte goed is, bestaat daartoe geen enkele reden en zou het volgens den oud-resident niet van goede politiek getuigen daartoe over te gaan.

* * *

De groep Ned.-Indië van het Algemeen Nederlandsch Verbond geeft een maandblad uit, getiteld „Ons Volksbestaan", dat niet in den handel is, doch waarvan No. 2 van den 1sten jaargang, gedagteekend 17 Febr. 1905 in ons bezit kwam. In een hoofdartikel: „Eene nieuwe leuze?" wordt er over gehandeld dat het streven van het Alg. Ned. Verbond nog te eenzijdig wordt opgevat. Velen meenen dat vooral taalzuivering, het te pas of te onpas weren van vreemde woorden op den voorgrond zou staan, doch hier wordt uitdrukkelijk gezegd dat het gebruik onzer taal voor ieders verantwoording blijft. Het voorbeeld zal in deze ter navolging moeten wekken. In de nieuwe statuten, die in bewerking zijn, zal gevolg gegeven worden aan den drang, om de zedelijke en stoffelijke verheffing van onzen stam op den voorgrond te brengen. „Dat op de reeds verspreide Propaganda-kaarten de oude volgorde nog is gehandhaafd, heeft hierin haar oorzaak, omdat de statuten van de Indische Groep nog gewijzigd moeten worden", zegt het hoofdartikel. Het besproken nummer bevat o.a. een vervolg lezing van den heer Th. J. A. Hilgers over „Ons streven en werken in het belang der Nederlandsche Taal", waaruit wij deze zinsnede overnemen: „Waar echter mannen van naam als de heer Van Kol de meening verkondigen, dat verbreiding van het Nederlandsch beteekent de 40 millioen inlanders tot volmaakte Hollanders bombardeeren, daar kan er niet genoeg op gewezen worden dat wij geen Hollandsch vragen voor *de* inlanders, maar slechts voor het zeer geringe getal dat er behoefte aan gevoelt".

Die behoefte kan echter kunstmatig aangekweekt worden, want in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 31 Maart jl. leest men dat blijkens eene mededeeling in de *Semarang-Courant*, het bestuur van de Fröbelschool op Boebaän besloten heeft, het leergeld van ƒ 10. op ƒ 5. per maand terug te brengen ten einde Javaansche kinderen, die de gouvernements scholen wenschen te bezoeken, in de gelegenheid te stellen voorbereidend onderwijs in het Hollandsch te genieten. De *Java Bode* wijst er naar aanleiding daarvan op, hoe het in Nov. 1903 kosteloos openstellen van de Europeesche scholen voor bepaalde categorieën van Javaansche kinderen, den toevloed van inlandsche leerlingen, die een mondje vol Hollandsch wenschen te leeren, overstelpend groot heeft gemaakt. Daardoor is men hard op weg om de Europeesche scholen te bederven. De schooltjes waar door onbevoegden voor een schijntje schoolgeld onderwijs in de beginselen van het Nederlandsch wordt gegeven, rijzen als paddestoelen uit den grond en de tijd is niet meer verre dat de Europeesche kinderen geen plaats meer op de Europeesche scholen zullen vinden omdat de rijen door Inlandsche leerlustigen bezet zijn. Daarbij moeten door het samenvoegen van zooveel heterogene bestanddeelen het onderwijs, de moraliteit en de zindelijkheid lijden. Het goedbedoelde plan der genoemde Fröbelschool wordt allerminst toegejuicht.

* * *

Pastoor Verbraak. De 69ste brief uit Atjeh, bijzondere correspondentie van de *Nieuwe Courant* van 24 Maart jl., is geheel gewijd aan het jubileum van den merkwaardigen en eerbiedwaardigen burger van Kota-Radja: den Roomsch-Katholieken missionaris pastoor H. C. Verbraak. Met onverdroten

ijver oefent hij reeds 31 jaar zijn dienstwerk uit in een klimaat en omgeving, waarin zooveel anderen in weinig jaren geestelijk en lichamelijk zijn gesloopt; en hij zal — zooals de schrijver met grond verwachtte — op dien 24 sten Maart zijn 70sten jaardag gevierd hebben, zonder er nog aan te denken Atjeh en zijn zeer inspannenden werkkring te verlaten. Met voorliefde wordt in dezen brief geschetst hoe velen hunne beste herinneringen aan Atjeh aan hem verbinden, hoe hij onvermoeid te land en ter zee de zwaarste tochten medemaakte en hoe hij voortdurend, kinderlijk goed getrouw en blijmoedig, geen schijn van vermoeidheid vertoont, thans nog zooals verleden jaar 100 dagen aan een stuk van huis is en een lichaam heeft, dat bezield met den echten missionairen geest, spot met ouderdom. Te Rotterdam geboren en eerst in den handel opgeleid was hij reeds 27 jaar oud, toen hij postuleerde om in de Jezuïtenorde te worden opgenomen en op 1 Oct. 1862 te Ravesteyn het noviciaat intrad. Op 8 Sept. 1869 werd hij te Maastricht tot priester gewijd en hij achtte zich gelukkig toen hij nauwelijks drie jaren later voor de Indische missie werd aangewezen. Op 1 Oct. 1872 kwam hij ter reede van Batavia aan. Daar kon en mocht hij niet zooveel doen als zijn ijver wel verlangde, doch die energie vond een uitweg, toen hij op 29 Juni 1874 zijn taak te Atjeh aanvaardde. Hij vond op het met bloed gedrenkte terrein van Panteh-Perak een bouwvallige bamboezen kerk en een armoedige loods als woning, waarin hij een tiental jaren zou verblijven, intusschen van zijn bezoldiging alles op zijde leggende wat hij kon om in dien toestand verbetering te brengen. „Doch op 5 April 1885", zoo leest men verder, „was pastoor Verbraak den koning te rijk. Hij had een mooie gift ontvangen van de familie Du Monceau, van wie een der leden — de luit. der art. René graaf Du Monceau, op 5 Sept. 1884 bij Lampermé gesneuveld — zeer met hem bevriend was. Dit, gevoegd bij eigen moeizaam bespaarde duitjes, had den pastoor in staat gesteld een eenvoudig houten getimmerte te laten maken: kapel en pastorie onder één dak en watervrij bij de geregeld intredende bandjirs. Er staat zelfs een toren à la duiventil op het gebouw, en de reeds genoemde familie had nog een prachtig monstrans — een altaarornement waarin de hostie geëxposeerd wordt — gezonden." In 1903 kwam er weder verandering, omdat hem toen een mede-arbeider werd toegevoegd, de kapel werd opgeknapt en voor de beide pastoors werd een nieuw eenvoudig gebouw met het front naar de Atjeh-rivier opgericht. Uitvoerig wordt nog melding gemaakt van de werkkracht en den ijver, die noodig is voor de uitoefening der pastorale bedieningen in dit gewest en hoe velen tot hem kwamen als den vaderlijken vriend bij wien zij hun leed ongestoord konden uitsnikken en een woord van troost en raad bekomen; tal van ouders in Europa werden door hem troostend verrast met de mededeeling, dat hij „er door Gods genade in geslaagd was hun zoon terecht te brengen." Ook bij ziekten trotseert hij het infectiegevaar om troost en hulp te brengen en hieraan is misschien ook zijn opmerkelijk succes bij Chineezen toe te schrijven, waarvan reeds vele honderden katholiek zijn geworden. Onder de Islamieten mag niet door hem worden gewerkt. Toch leggen vele Atjehers onverholen hun eerbied aan den dag voor dezen „pandita toea." Zoo sprak hij bij den feestdisch ten huize van toeankoe Tji Perlak, op 29 Juli 1903, bij gelegenheid van de onderwerping van toekoe Ali Basja, tot groote vreugde van den gastheer een zegenwensch uit.

Uit al de medegedeelde herinneringen blijkt, waarom vooral in het woelige Atjeh aan dezen gedenkdag zulk een beteekenis wordt gehecht en ongetwijfeld, zegt de schrijver, zal ieder weldenkende instemmen met den wensch, dat hij nog lang voor Atjeh moge gespaard blijven.

* * *

Verwikkelingen op Celebes. Naar aanleiding van de berichten uit Indië omtrent de ongunstige stemming in het Makassaarsche gebied, plaatst Mr. R. Vorstman, oud-advocaat ie Makasser, een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Maart jl., waarin hij van oordeel is, dat die ongunstige stemming ongetwijfeld dateert uit het tijdvak 1890—94. Toen is menige politieke fout begaan. Het in Oct. 1894 met den koning van Goa gesloten contract werd veel te haastig gesloten en men heeft hem den tijd niet gelaten zich vertrouwd te maken met de bepalingen (art. 1), dat Goa een deel moest uitmaken van Ned.-Indië, om van andere bepalingen te zwijgen. Telkens kwam of liet hij Mr. V. vragen of hij gedwongen was om te teekenen, het had iets van het mes op de keel. Bedenkelijk was ook, dat hij zich telkens bij den schrijver beklaagde, dat de toewan besar van Makassar zoo onvriendelijk was. Kraëng Katengka, de zoon, zeide het: „we houden niet van den gouverneur"... Kwalijk genomen heeft men het ook steeds in Goa, dat de gouverneur de kroning van laatstgenoemde niet heeft willen bijwonen, of liever de wijze, waarop voor de persoonlijk gedane uitnoodiging werd bedankt. Ook de gevangenneming van den regent van Lebakkang in 1891 wordt in Goa als een „perkara glap" beschouwd. Vergeten zijn, volgens den schrijver, nog evenmin verschillende andere zaken, welke hij destijds besproken schijnt te hebben in eene brochure: „De rust op Celebes, een waarschuwend woord", Adriani, 1899.

Terwijl op 22 Febr. uit Makasser was geseind, dat op last van den koning van Goa vierhonderd Goareezen in prauwen naar Sawietto benoorden Paré-paré waren gegaan, waaronder twee zonen en een broeder van den radja met 30 à 40 Beaumont-geweren, om Kraëng Alloe, zoon van den rijksbestierder, die in twist geraakte met Daeng Mangontang van Sawietto, bij te staan, terwijl de „Zwaan" met resident Brugman en eene mobiele colonne, was uitgezonden om die prauwen aan te houden, zouden volgens een telegraphisch bericht, opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 26 Maart jl., de Goareezen van zins zijn, bij afwezen van den gouverneur, Makasser aan te vallen en zouden de Wadjoreezen zich bij hen aansluiten. Dit telegram gaf Mr. Vorstman aanleiding tot de vraag, of wij nu geen waarschuwing genoeg hebben. „Kunnen wij er nog wat uit leeren vóórdat men aan het moorden gaat of vóórdat men zich moet opsluiten in het fort Rotterdam?" vraagt hij verder, en wijst er op, hoe wij in Oct. 1894, toen de vorst van Goa 2000 gewapende mannen gereed had als hulptroepen tegen Lombok, reeds niet erg gerust waren. Alleen moge het als geruststelling dienen, dat de koning van Goa voor ettelijke tonnen bezittingen te Makasser heeft, hoofdzakelijk dure panden in de Chineesche kamp, hoog verhuurd aan Europeesche handelshuizen en Chineezen.

* * *

Een Koloniaal Programma. In het *Koloniaal Weekblad* van 23 Maart jl. wordt het Koloniale Programma afgedrukt dat door de vereeniging „Moederland en Koloniën" is afgekondigd. Aan de samenstelling is $2^1/_2$ jaar gewerkt en niet minder dan 8 vergaderingen zijn aan de bespreking gewijd geweest. Het stuk draagt van dit samengestelde proces de sporen, waarvan de redactie van het *K. W.* er eenige aanwijst, terwijl zij het een fout acht dat over West-Indië niets is gezegd. Het *Alg. Handelsblad* van 23 Maart heeft met groote belangstelling en over het algemeen met volle instemming van dit program kennis genomen. Op enkele punten wordt de inhoud besproken, inzonderheid in zake onderwijs en de wenschelijkheid van uitbreiding van onzen invloed. Omtrent dit laatste luidt de definitieve redactie van het program krasser dan die welke de commissie van samenstelling had voorgesteid, en het is nu de eerste die tegenover de laatste door het *Hbl.* wordt verdedigd. De Commissie had tegen vreedzame uitbreiding van ons gezag geen bezwaar, mits de belangen van het reeds beheerd gebied daardoor worden bevorderd of althans niet geschaad. Dit laatste mag volgens het *Hbl.* geen overweging zijn, die den doorslag geeft; men doet zijn plicht niet tegenover de bevolking en keert tot het stelsel van „tuchtigen" terug.

In de *Nieuwe Courant* van 30 Maart wordt gezegd dat, al zijn er ook enkele onder de vele artikelen, die het blad niet gaarne zou onderschrijven, het toch over het algemeen met de beginselverklaring kan instemmen. Ongetwijfeld hebben de namen der mannen, die het opstelden, op koloniaal gebied een goeden klank en is het niet van belang ontbloot te weten hoe zij over de koloniale vraagstukken denken. doch het feit dat een vergadering van Haagsche belangstellenden er haar goedkeuring aan hecht, stempelt het nog niet tot een gezaghebbend programma.

„Waar politieke partijen", zegt het blad, „programma's vooropstellen, die op min of meer druk bezochte vergaderingen van kiesvereenigingen worden aangenomen, daar zijn zij ontworpen of voor hun rekening genomen door politieke leiders, wier gezag in menigen stembusstrijd getoetst, een te schatten aantal kiezers en een algemeen erkende mate van invloed vertegenwoordigt. Het gezag van die leiders en van de kies-vereenigingen, welke ze steunen, schraagt dan het programma, waarvan men inderdaad kan aannemen, dat het de meening van een grootere of kleinere, maar althans eenigszins afgeronde groep landgenooten vertegenwoordigt, die voornemens zijn, het door middel van hun stembiljet te verdedigen of door te voeren.

„Maar op de op zichzelf lofwaardige poging van „Moederland en Koloniën" is dit niet van toepassing, zoodat haar programma iets onwezenlijks heeft. Het hangt in de lucht. Wij houden een programma in de hand; de keus der stukken behaagt ons. Maar wie zorgt voor de muziek?"

* * *

Inlandsche officieren in het leger. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 25 Febr. jl. is een hoofdartikel gewijd aan het bericht dat in beginsel besloten is om inlandsche officieren in het leger op te nemen. De aspiranten zullen gerecruteerd worden uit den inlandschen adel en als zoodanig kunnen zij als officier oneindig veel bijdragen tot verbetering van het gehalte onzer inlandsche soldaten. De vraag is echter hoe men die officieren vormen en

behandelen wil. Waar velen de kapiteinsrang als „bâton de maréchal" willen doen gelden, vraagt het blad: waartoe die halfheid? Halfslachtigheid zal tot teleurstelling leiden. Bestaat er vrees dat het kweeken van met Europeesche collega's gelijkwaardige inlandsche officieren eenmaal tot verderf van den staat zal leiden, dat men dan het plan geheel van de baan schuive; doch die vrees heeft volgens het blad geen recht van bestaan. Het is voor volkomen gelijke opleiding en gelijke vooruitzichten en zou daarom in de eerste jaren ook geen militaire academie in Indië wenschen. Geeft de inlandsche luitenant blijken de geschiktheid te bezitten voor compagnies-commandant, dat men hem dit dan ook make. Een overgang tot het binnenlandsch bestuur na zekeren diensttijd is onnoodig, als men de officieren na twintig jaar dienst in den kapiteinsrang pensionneert, behoudens de enkelen hunner, die voor den hoofdofficiersrang ook door geboorte bijzondere geschiktheid bezitten. Men ga dus verder dan de heeren Hering en Nijpels (vergelijk *De Indische Gids* 1904 II blz. 1689) en opene alle rangen voor den inlandschen officier beneden dien van kolonel, welke trouwens slechts aan enkele zeer hooggeborenen tot dusverre is toegekend, n.l. buiten het leger. Alleen op die wijze kan men op voldoenden toevloed rekenen; aanvankelijk zal het misschien aanbeveling verdienen de opleiding geheel aan die van jongelui uit Nederland gelijk te maken. Welken weg men echter ook moge volgen het „gelijke monniken, gelijke kappen" moet zoo consequent mogelijk worden toegepast.

Het *Alg. Handelsblad* van 12 April jl. dit artikel besprekend is het klaarblijkelijk met die conclusie eens. Het blad zou niet alleen de opleiding g e h e e l gelijk willen maken, maar zelfs er toe overhellen voorloopig voor de opleiding der inlandsche officieren de hoogste eischen te stellen, en alzoo na het eindexamen der H. B S., de opleiding te Breda verplichtend te maken. De inlandsche candidaat-officieren zijn dan eenige jaren in eene geheel Hollandsche omgeving; zij gaan uitsluitend om met personen die in ontwikkeling met hen gelijk staan, — een en ander, dunkt ons, tot groot voordeel hunner karaktervorming. En wanneer zij aldus *geheel* gelijk staan met de officieren, van de militaire academie afkomstig, kan er natuurlijk geen sprake van zijn hen anders dan dezen te betalen; evenmin als men den Javaanschen pangeran, die onlangs aspirant-controleur werd, minder tractement zal geven dan zijne Hollandsche collega's.

Wat de vooruitzichten betreft, voorloopig kunnen zij dienst doen bij de Indische compapnieën, doch als die officieren toonen flink, humaan en dapper te zijn kunnen zij even goed als de Indo's tot de hoogste rangen opklimmen en zal niemand er op tegen hebben onder hen te dienen. Het vroeger onderscheid in waardeering tusschen Europeaan en Indo-Europeaan is geheel verdwenen en zoo zal ook dat tusschen Europeaan en inlander verdwijnen, zoodra de laatste g e h e e l het peil van den eerste heeft bereikt.

* * *

Het request van Java's suikerfabrikanten den 24 Jan. jl. ingediend aan den Directeur van B.B. wordt besproken in de *Nieuwe Courant* van 28 Maart jl. Het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten op Java doet daarbij het verzoek de noodige bevelen te willen geven:

1°. dat den ambtenaren, wier werkkring hen in aanraking brengt met de suikerfabrikanten op Java, gelast wordt nauwlettend toe te zien op de houding der fabrikanten tegenover de inlandsche bevolking;

2°. dat de betrokken ambtenaren, wanneer het hun voorkomt, dat overeenkomsten, door suikerfabrikanten met de inlandsche bevolking aangegaan, niet of niet behoorlijk door eerstgenoemden worden nageleefd, of op andere wijze de inlandsche bevolking wordt benadeeld, hiervan kennis hebben te geven aan den beheerder van de betrokken fabriek en moeten trachten die misstanden te doen ophouden en de geleden schade in der minne te doen herstellen;

3°. dat voor het geval dit niet mocht gelukken, de directeur van het departement, waaronder de betrokken ambtenaar ressorteert, door dezen met het gebeurde in kennis zal worden gesteld, welke wanneer hem de grief of klacht belangrijk voorkomt het dagelijksch bestuur van het Syndicaat daarmee in kennis stelt.

Het blad wijst op het hoogst eigenaardige van een dergelijk verzoek en op de verstrekkende gevolgen, indien het wordt ingewilligd. Door de uitbreiding die de suikercultuur heeft ondergaan en de noodzaak der ondernemers om zich niet te bepalen tot het fabrieksbedrijf, maar hun werkzaamheden ook uit te strekken tot het huren van gronden, het gebruik van water en het planten grijpt deze industrie zoo zeer in de landbouwtoestanden in en heeft zij ontegenzeggelijk nadeelen, die echter volgens velen ruimschoots door de voordeelen worden opgewogen, terwijl anderen bij die cultuur daarentegen de vraag opwerpen of zij voor Java als een zegen of als een ramp is te beschouwen. Terwijl de beantwoording van die vraag tot later wordt uitgesteld, wordt thans slechts aangeteekend dat de verdedigers weleens de schaduwzijden voorbij zien en de bestrijders geneigd zijn enkele verspreid voorkomende vicieuse toestanden aan te merken als fouten, die de geheele industrie aankleven.

De ondernemers achtten verbetering van misstanden bezwaarlijk als die niet rechtstreeks worden aangewezen, maar in praatjes, courantartikelen of in geheime rapporten de ronde doen. Vooral een onderzoek waarbij de meest belanghebbenden niet worden gehoord, doch dat wordt ingesteld bij inlandsche ambtenaren en hoofden, die nog al eens bewijs geven van een zekere plooibaarheid, kan misleidende uitkomsten geven. Aan dien toestand wenschen de fabrikanten een einde te maken door te verlangen dat de ontdekte misstanden en ongeoorloofde handelingen te hunner kennis worden gebracht om die te kunnen weerspreken of wegnemen. Dit spreekt voor hunne ernstige overtuiging dat laakbare handelingen niet het g e v o l g zijn maar gewoonlijk worden gepleegd i n s t r i j d met de door de beheerders gegeven bevelen, zoodat wanneer zij te hunner oore komen, zij die zullen onderzoeken en bij bevestiging tegengaan. Het geval kan zich voordoen dat ambtenaar en fabrikant niet tot overeenstemming komen; dan zal de eerste verplicht zijn door tusschenkomst van zijn meerderen te rapporteeren en de Directeur van B. B. zal, als hij de zaak belangrijk genoeg acht, daarvan mededeeling te doen aan het syndicaat, hetwelk al het mogelijke zal verrichten om gegronde grieven weg te nemen, de schade te doen vergoeden en bij onwil zelfs tot uitstooting van den onwillige uit de vereeniging kunnen overgaan. Deze regeling schijnt het blad zeer gelukkig gevonden en het zal een prikkel zijn voor den beheerder en het personeel om toe te zien dat geen ongeoorloofde

handelingen worden gepleegd. Voorts zal zij samenwerking en overleg tusschen ambtenaren en fabrikanten bevorderen en de gedane stap wordt dan ook door de *N. Ct.* met groote ingenomenheid begroet.

In *De Indische Mercuur* van 4 April jl. is door den heer v. G(orkom) een uitvoerig opstel aangaande de suikercultuur geplaatst, dat eenige belangrijke gezichtspunten op de zaak opent. Gewezen wordt o. a. op het feit dat zelfs in 1871/76 vele machtige contractanten de illusie hadden behouden, dat de Suikerwet van 1870 niet ten volle in toepassing zou komen of blijven, terwijl de regeering door eene averechtsche uitlegging van art. 5 een slecht voorbeeld gaf. Het beweren van het Syndicaat, dat de nu en dan bekend wordende misbruiken in den regel buiten den beheerder der onderneming omgaan, strekt dezen niet tot eer. Naast die misstanden, heerschte vroeger veel sleur, doch na de crisis van 1884 heeft de industrie zich er bovenop gewerkt. De schrijver geeft een vergelijkend overzicht der suikerproductie in de jaren 1864/70, 1872/76 en 1903 dat spreekt van een vooruitgang die onze bewondering wekt en een eeresaluut afdwingt. Wat nu den invloed op de bevolking betreft, waar men den Javaan lang voorgesteld heeft als landbouwer bij uitnemendheid, is nu de tijd daar om te breken met het uitsluitend landbouwbedrijfsdenkbeeld en als er sprake is van nevenbedrijven, dan is op de creditzijde der suikerfabrieken te stellen dat zij er krachtig toe hebben bijgedragen om in haren omtrek menig ambacht en bedrijf te doen ontwikkelen. Onder de bezwaren tegen de industrie telt in de eerste plaats dat zij de beste bouwgronden in beslag neemt. Aangetoond wordt hoe moeilijk het is hier een zuivere balans voor den verhuurder van zijn grond op te maken, terwijl hij bovendien toch vrij is over zijn grondbezit te beschikken. Voorts brengen de fabrieken ± / 34 millioen 's jaars onder de bevolking verdeeld over 130 ondernemingen. De productie per bouw nagaande, geeft suikercultuur het hoogste rendement van den grond en het moet toch de vraag zijn uit den grond het meest mogelijke te trekken en waar geld is, komt ook de noodige rijst. Eindelijk zijn van de 3 millioen bouws met rijst te beplanten gronden, ruim de helft irrigeerbaar en van deze neemt de suikercultuur $7^1/_2$ pCt. in beslag en dan is de vraag gewettigd of van zulk eene onttrekkking aan de eigen cultuur der bevolking de meerdere of mindere welvaart van deze te wijten kan zijn.

Gecursiveerd wordt nog uit het adres van het Syndicaat dat *op den duur* de suikerfabrikanten niet ongenegen zijn mede te werken; hetgeen te denken moet geven. Waarom was men niet zelfs van stonden aan daartoe bereid en moet men nu uit het gezegde afleiden dat, behoudens de uitzonderingen, die goed gezindheid heden nog latent is? Erkend wordt dat er veel beleid en zorg noodig is om geschikte gronden te huren. Daarom wordt nog een origineel denkbeeld aan de hand gedaan, nu het geven van bevoegdheid om met de geheele dessa te contracteeren niet is toegestaan. Men gunne de bevolking een zekere mate van coöperatie, in dezen zin dat men voor de te huren gronden een vast minimum, al dadelijk na de overeenkomst, betale en dat het saldo nabijkomt, hetwelk de grondbezitter rekent bij eigen bebouwing te zullen maken. Heeft de fabrikant het riet tot suiker verwerkt, dan make hij eerlijk de rekening op, wat die grondstof hem opleverde, om daarvan den

verhuurder van den grond nog een toeslag uit te keeren, evenredig aan de volle waarde, die deze bleek te hebben.

In de nu onlangs hier ontvangen Maart-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur*, maakt de controleur Rijfsnijder op blz. 253 de opmerking dat in het bedoelde request der suikerfabrikanten de volgende zinsnede voorkomt: „als regel zal dus moeten gelden dat de vraag omtrent loonen en *grondhuur* in hoofdzaak dient te blijven beheerscht door vraag en aanbod". Dit nu kan niet juist zijn, daar het van algemeene bekendheid is dat dit met betrekking tot de grondhuur niet mogelijk is, zoolang niet gebroken is met het rayon-stelsel, waardoor concurrentie geheel is uitgesloten. Een sawah-bezitter in het rayon van onderneming A., kan die niet verhuren aan onderneming B. en binnen de complexen komt het voor dat enkele stukken verhuurd worden zonder voorkennis der bezitters. Waar de onderteekenaars onregelmatigheden schuwen, is de bewuste zinsnede waarschijnlijk ongemerkt uit de pen gevloeid en betreurt de schrijver het dat zij in dat request een plaats vond.

* * *

Het Departement van Marine in N.-I. wordt door den oud-Kapitein t/zee J. P. van Rossum nog eens besproken in de April-afl. van de *Militaire Gids*, omdat nog steeds allerlei bezwaren worden aangevoerd tegen het door hem geopperde denkbeeld om dat departement op te heffen. Hij herinnert er aan dat eerst in het laatste deel der 18de eeuw 's lands schepen voor oorlog in O.-I. kwamen toen de Compagnie reeds zoodanig in verval was, dat de bewindhebbers om dien steun verzochten. Geschillen tusschen bevelhebbers dier eskaders of schepen en den landvoogd voortvloeiende uit het feit dat in laatstgenoemde nog lang door de zeeofficieren de representant van een handelshuis werd gezien, leidden tot de bepaling dat de G. G. opperbevelhebber van de zeemacht was. Terwijl het den schrijver voorkomt dat reeds toen voor die regeling geen reden bestond, zal wel niemand nu nog beweren dat er vrees behoeft te bestaan dat een vlootvoogd het oppergezag van den landvoogd — plaatsvervanger van het hoofd van den Staat — niet zal erkennen, indien deze niet tevens is opperbevelhebber van de zeemacht. De titel werd later de oorzaak, dat men meende, zooals de Minister J. C. Baud erkende, dat de landvoogd nu ook in een andere verhouding tot de vloot stond, dan zijne positie als plaatsvervanger des Konings medebracht. Waar de zeemacht in O.-I. voor de toekomst nagenoeg uitsluitend een rijksbelang is, behoort zij een Nederlandsch eskader te wezen, staande onder de regeering in het moederland en in hoofdzaak bestemd om de bezittingen te verdedigen tegen een buitenlandschen vijand. Hoe het Departement van Marine ontstaan is, wordt in groote trekken nagegaan. Na de overneming der koloniën uit handen der Engelschen, bleek de zeeroof geduchte proporties te hebben aangenomen, waartegen de koloniale marine werd opgericht. Daarnevens had men slechts enkele oorlogsfregatten in N.-I. Toen deze marine onvoldoende bleek om den zeeroof te bestrijden, werd met de kruisprauwen, staande onder het civiel bestuur, de grondslag gelegd van de latere civiele marine en kwam de koloniale marine (in 1824) onder bevel van den commandant van het Nederlandsch eskader, om in 1833 als zoodanig te worden opgeheven.

Bij K. B. van 1864 werden de bureaux van den commandant der zeemacht, van den hoofdadministrateur der marine en van den chef der gouvernements — vroegere civiele — marine vereenigd tot het huidige departement. In 1866 werd de financieele regeling in het leven geroepen en tot 1875 was de Indische militaire marine het hoofdbestanddeel der Indische zeemacht, het auxiliair eskader van weinig beteekenis. Deze verhouding is echter officieel in 1896 geheel gewijzigd. De vroegere hoofdtaak der zeemacht in O.-I. is tot zeer bescheiden afmetingen teruggebracht en wordt verricht door een 10-tal oorlogsvaartuigen van niet meer dan 850 ton, welk aantal spoedig tot 6 verminderd kan worden, terwijl voor de verdediging tegen een buitenlandschen vijand nu zes oorlogsschepen en een onbepaald aantal torpedobooten zijn aangewezen. Was de grondgedachte der financieele regeling van 1866 behouden, dan zouden de kosten hoe langer hoe minder ten laste van Indië komen. Nu op irrationeele wijze Indië voor een belangrijk deel daarmede belast blijft, rechtvaardigt dit de tweede fout, de inmenging van het Departement van Marine te Batavia, een noodelooze schijf in het raderwerk, die verlies van tijd en werk en dus geldelijk nadeel beteekent. Verbetering is niet te wachten en meer zal voor de millioenen, welke de zeemacht jaarlijks kost, niet worden verkregen, zoolang met die betaling door twee departementen niet wordt gebroken. De specifiek Indische belangen zijn tegenover het geheel thans van zoo ondergeschikte beteekenis, dat dit mindere voor het meerdere moet wijken. Samenwerking en overleg van den vlootvoogd met het Indische bestuur is gewenscht, maar met het inwendig beheer der vloot mag de Indische regeering niets te maken hebben.

* * *

De aardbeving in Britsch-Indië, welke volgens een telegram uit Calcutta zou begonnen zijn op 4 April jl., des morgens 6 uur 10, en die in het Noorden van Indië ernstige schade aanrichtte, is blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 April, ook waargenomen op de toestellen van prof. Milne te Skide op het eiland Wight, welke dadelijk door een ondernemend journalist is geïnterviewd. De professor bevestigde dat er eene ernstige aardbeving op zijn seismometer stond aangegeven en maakte uit de aldus verkregen gegevens op, dat de stoornis had plaats gehad in het district Lahore. De aardbeving, zeide de professor, heeft plaats gehad om één uur 's ochtends. Dat zou gelijk staan met 5.41 's ochtends volgens den tijd van Bombay. Er valt niet aan te twijfelen. De schokken zijn opgeteekend door mijn instrument.

De professor liet nu de fotografische plaat zien. Daarop zag men hoe de bewegingen eerst gering waren, gaandeweg sterker werden in een tijdsverloop van 30 minuten en ten slotte overgingen in hevige bevingen. Deze laatste hielden vijf minuten aan, daarna stierf de beweging, intermitteerend, weg.

Prof. Milne zeide dat hij den tijd van de aardbeving vermoedelijk juister kon opgeven dan men in Indië kon doen. Een seismogram is dikwijls beter dan een telegram. Uit de opmetingen die hij op het seismogram deed, maakte de professor op dat de aardbeving begonnen was op een plaats ongeveer 75 graden O.L. en 30 graden N.B. of even ten Z. van Kashmir.

* * *

Paupers en kleine Landbouw. In het *Batav. Nieuwsblad* van 23 Febr. jl. bespreekt „Pauper" het practisch resultaat van de ordonnantie van 5 Aug. 1904 Staatsbl. No. 326), waarover in dat blad te voren met ingenomenheid was gesproken, onder het opschrift: „De kleine landbouw een stap verder gebracht" (zie onze revue 1904: II bl. 1694). Hij beweert dat het langwijlige besluit niet getuigt van de noodige kennis der toestanden bij de raadsleden van Gouv.-Gen. Rooseboom, en hij meent zelfs dat alle van regeeringswege aangewende pogingen en commissies in zake het paupervraagstuk niet ernstig bedoeld zijn. De zaak is volgens hem een modeartikel geworden en hij vermeldt daarbij dat een eerste algemeene vergadering te Batavia gehouden van eene vereeniging in hun belang, genaamd „Onze Toevlucht", eveneens het bewijs levert, dat dit een doodgeboren kind is. Om te doen zien hoe weinig het aangehaalde Staatsblad voor de practijk beteekent, doet hij een uitvoerig verhaal over hetgeen een zekeren pauper, A. genaamd, wedervaren is bij aanvrage om grond. Hij woont in een dessa in Midden-Java, heeft als gewezen landsdienaar een voor zijn bestaan onvoldoende pensioen en deed moeite om sawah-gronden in de buurt zijner woonplaats te krijgen. Hij vond twee complexen sawah, elk van 5 bouw, waarop de dessalieden bereid waren hun rechten prijs te geven, zoodat hij met geldelijken bijstand deze zou kunnen koopen. Bij het onderzoek door den Controleur trok de inlandsche eigenaar van een der complexen zijn woord in en daar het een dessahoofd was, wordt dit terugkrabbelen toegeschreven aan den invloed der hoofden en als redenen opgegeven, dat men liever geen Europeaan als sawah-bezitter zag, bevreesd als men is, voor dwarskijkerij of verhooging van landrente, als hij door zijn vlijt zooveel meer van zijn grond oogstte, enz. Voorts beklaagt de schrijver zich over de langzame afdoening van zijn request, waarop na zes maanden nog geen beschikking was genomen. Hij verliest uit het oog, dat er op de departementen nog wel iets meer te doen is dan zulk een enkele zaak, dat hier wellicht ook van invloed is geweest het principieele van een der eerste toepassingen eener nieuwe ordonnantie.

Voorts schijnt hij de bezwaren van inlandsche zijde wel wat eenzijdig in te zien. De A. waarover de pauper het heeft, wellicht hij zelf, moge in allen deele een voortreffelijk man zijn, men heeft in het binnenland wel eens met andere exemplaren van deze klasse van lieden te doen, die zich arrogant en vexatoir tegenover de eenvoudige dessamenschen aanstellen en zooveel last veroorzaken, dat men nog niet aan vrees voor het openbaren van knoeierijen behoeft te denken, als de dessabesturen nu juist niet op hun intiemen omgang in landbouwzaken gesteld zijn. Dat aan zulke Europeanen krachtens de ordonnantie reeds in cultuur gebrachte sawahs in het hartje van binnenlandsche dessa's, afgestaan zouden kunnen worden, is zeker geen gelukkig verschijnsel en uit een oogpunt van vrede en rust in de dessa, ware het misschien maar beter, als men aan de paupers slechts woeste gronden afstond.

* * *

Vergoeding voor schade veroorzaakt door karretransport. De *Javasche Ct.* van 7 Febr. jl. bevat eene ordonnantie (St. No. 184), houdende voorzieningen, waardoor de particuliere ondernemingen van landbouw en nijverheid op Java

en Madoera verplicht worden tot bekostiging van het herstel der door haar karretransport aan de in heerendienst te onderhouden wegen en daarin gelegen kunstwerken toegebrachte schade, voor zoover deze grooter is dan in verband met de plaatselijke omstandigheden, door het algemeene verkeer veroorzaakt worden. De hoofdzaak is dat het Hoofd van G. Best. jaarlijks, na onderzoek, vaststelt welk karretransport naar zijn oordeel in beduidende mate aan de bedoelde wegen en bruggen schade toebrengt en het bedrag bepaalt, hetwelk de ondernemingen ter vergoeding van de kosten, naar raming tot herstel dier beschadigingen in vrijen arbeid benoodigd, aan den lande verschuldigd zijn. Blijkens de circ van den 1sten G.-Secr. van 29 Jan jl., gericht aan de hoofden van gewestelijk bestuur, waren destijds moeielijkheden ontstaan met een houtaankap-onderneming, in wier contract wel de bepaling voorkwam, dat zij dergelijke schade moet herstellen doch waarvan de toepassing op de moeilijkheden stuitte dat de bewuste wegen ook in geringe mate voor ander vervoer gebezigd werden en dat de contracten geen dwangmaatregelen behelsden bij niet-nakoming van dit voorschrift. Bovendien bestond de verplichting niet voor suiker-, koffie-, tabak- of indigo-ondernemingen.

Bij de ordonnantie van 12 April 1901 (Stbl. N°. 161) was hem een dergelijke verplichting opgelegd met betrekking tot de dessawegen. Wat de quaestie betreft of de Staat niet behoort te zorgen voor bruikbare verkeersmiddelen, wordt het in de toelichtende circulaire niet twijfelachtig geacht dat de Staat aansprakelijk is voor de goede instandhouding der wegen. Echter alleen „beantwoordend aan de eischen van het algemeen verkeer", derhalve niet voor zwaar karretransport, waar dit laatste het n i e t medebrengt. Men heeft bij ondernemingen te doen met een speciaal gebruik, waarop de weg in het algemeen belang niet berekend behoeft te zijn. Dat men ook elders de zaak aldus beschouwt, blijkt uit het medegedeelde dat men bijv. op Ceylon tollen heft vooral voor bruggen en dat de planters daar verder een aandeel betalen in de kosten van aanleg en onderhoud der wegen Dit aandeel bedraagt de helft en wordt gedeeld door het aantal acres, om voor elk der aan den weg liggende estates de bijdrage te berekenen. Verder moeten in Frankrijk inrichtingen van nijverheid, die gebruik willen maken van de publieke werken, eene afzonderlijke belasting daarvoor opbrengen.

* * *

Over kolonisatie van Europeanen in de tropen bevatten de laatste *Koloniale Weekbladen* van 16 en 30 Maart en 6 April een polemiek, gevoerd door den heer J. Habbema, Dr. Breitenstein, naar aanleiding van wiens lezing de eerste eenige opmerkingen maakte, en de redactie, welke artikelen hier niet in extenso vermeld kunnen worden, doch waaruit valt op te maken dat Dr Breitenstein van gevoelen is dat de Europeanen in de tropen kunnen aarden en zich voortplanten, mits zij zekere hygiënische wetten in het oog houden, en dan ook een hoogen leeftijd bereiken, waartegen de heer Habbema beweert dat de conclusies waartoe Dr. B. komt, niet voldoende door de ervaring worden bevestigd. De Europeanen kunnen er oud worden, maar hoevelen worden er oud? Is de gemiddelde levensduur er dezelfde als in Europa? Ook kunnen zij zeker in de warme luchtstreken zoowel geestelijken als lichame-

lijken arbeid verrichten, maar heeft die denzelfden invloed op geest en lichaam als in het Moederland? En eindelijk kan het feit dat de sterfte onder de kinderen in de tropen niet grooter is, dan die in het Moederland, nog bezwaarlijk als bewijs gelden voor de geschiktheid van den volwassen Europeaan om op den duur in de tropen te leven en te werken.

Het is zeker dat de treurige ervaring opgedaan met Europeesche kolonisten in de West (o. a. besproken in *Eigen Haard* 1895 No. 36 en door Dr. Swart Abrahams in *de Tijdspiegel* van Mei 1896) niet pleit voor de volkomen geschiktheid van den Europeaan voor de tropen. Ook in Oost-Indië hebben destijds proeven met boeren schipbreuk geleden, waarvan naar wij meenen destijds de heer G. Kalff de geschiedenis heeft nagespoord.

* * *

De voorschriften tot invoering der nieuwe Indische mijn-wetgeving, waarover in dit tijdschrift o. a. gehandeld is in den jaargang 1903 II bl. 996 zijn thans voor zoover betreft art. 1 C en het 2de lid van art. 2 van Staatsblad 1899, No. 297 vastgesteld bij de ordonnantie van 25 Febr. 1905 (Stbl. 162), waarvan ons een exemplaar werd toegezonden. Zij zijn geheel conform het Eind-Ontwerp, opgemaakt door Mr. J. G. Pott, Hoofd-ambtenaar voor de mijnwetgeving in Nederlandsch-Indië die de werkzaamheden van Mr. Loudon heeft overgenomen. Deze zelfde hoofdambtenaar heeft thans ook een ontwerp samengesteld der voorschriften tot uitvoering van de artikelen 7 en 12 der Indische mijnwet, Stbl. 1899, no. 214 (mijnbouwkundige opsporingen). Met machtiging der Regeering zijn daartoe, blijkens een circulaire van dien hoofdambtenaar van 23 Maart jl. no. 33, exemplaren verspreid, ten einde daarover bespreking uit te lokken.

* * *

Geven de Ombilin-Kolenvelden verlies? Terwijl juist in onze vorige revue (bl. 610) de afvoer der Ombilinkolen besproken werd, naar aanleiding van een artikel in het *Alg. Hbl.*, kwam ons het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 16—18 Febr. jl. ter hand, waarin een uitvoerige studie over den dienst der Ombilin-Kolenvelden is opgenomen, beginnende met de alarmeerende mededeeling dat deze over het afgeloopen jaar een verlies van 4 ton heeft gelaten. Daar het verslag over 1904 nog niet verschenen is en men de rekening nauwelijks kon hebben afgesloten toen de bedoelde artikelen geschreven werden bestaat er ernstige twijfel of dit gerucht waar is. Voorts beklaagt de steller zich dat er zoo weinig gegevens over den spoorweg bekend zijn en ziet daarbij over het hoofd, dat deze worden opgenomen in het Verslag over de Staatsspoorwegen. Hij vindt de rekening van winst en verlies op onvolledige gegevens gebouwd en meent dat de hoofdingenieur, chef van den dienst daar niets aan doen kan. Ware het werkelijk zoo, dan zoude naar het ons voorkomt, niets beletten dat deze het verslag beter deed inrichten, doch de steller heeft blijkbaar dat „Verslag der exploitatie van den Sumatra-Staatsspoorweg en van de Ombilinmijnen over 1903" niet geheel begrepen, waar hij bijv. zegt dat de waarde van den spoorweg door slijtage aan vermindering bloot staat en niets wordt afgeschreven. Die waarde blijft gelijk, behoudens uitbreiding, omdat wat verslijt vervangen wordt uit den post „vernieuwingen".

Het eenige wat men tegen deze wijze van boekhouding kan hebben is dat het bedrag van het overschot aan groote afwijkingen onderhevig zal zijn en in de eerste jaren waarschijnlijk wat te hoog uit zal vallen. Voor eene particuliere maatschappij is het daarom te verkiezen een gedeelte van het overschot op de exploitatie al dadelijk in een vernieuwingsfonds te storten, doch in de staathuishouding is het beheer van zulke fondsen niet goed uitvoerbaar. Het zal hieruit duidelijk zijn waarom op een spoorweg geen en op de mijn wel afschrijving plaats vindt; als de eerste in goeden staat onderhouden wordt, dan neemt de waarde niet af, bij toenemend verkeer zelfs toe. Bij een goede boekhouding worden bij den spoorweg op de aanlegrekening wel uitbreidingen maar geen vernieuwingen bijgeschreven. Hieraan wordt vooral in later jaren steeds de hand gehouden. De schrijver stelt het voor alsof op die wijze de aanlegrekening steeds stijgt, terwijl het overschot op de exploitatie niet noemenswaard toeneemt en dat daardoor het percentage van het overschot op het aanlegkapitaal steeds kleiner moet worden. Over het hoofd is gezien dat de exploitatiekosten hooger zijn geworden, ook al door een in het laatste jaar ingevoerden hoogeren regularisatie prijs, waarvoor de kolen aan den spoorwegdienst in rekening gebracht worden.

Waar de schrijver eerst van winst wil spreken als van het overschot op de exploitatie is afgenomen het bedrag aan rente, dat de staat zou moeten betalen, bijaldien het aanlegkapitaal van ƒ 21 millioen geleend was, zou men misschien een zuiverder voorstelling krijgen door niet van „winst" maar van „overschot" te spreken en te zien of dit bedrag voldoende is om zulk eene eventueele rente desnoods te dekken.

Ook deze schrijver meent dat de Sumatra-staatsspoorweg niet gebouwd werd met het oog op de kolenontginning; de historische onjuistheid dezer onderstelling is reeds vroeger in het licht gesteld. Ook is hij in dwaling over den post van ƒ 123693.23, die onder de ontvangsten, voortspruitende uit de expeditie der kolen op bijl. 3 van het verslag voorkomt. Dit zijn ontvangsten voor het opslaan en laden van de kolen in de schepen, waarop bijna ƒ 68000 verdiend wordt, want blijkens bl. 17 zijn de feitelijke uitgaven ƒ 56174.66⅝. Op deze winst van den spoorweg is verzuimd in de vorige revue de aandacht te vestigen. Nu zijn in latere verslagen wel een deel der nitgaven aan tractie en vervoer op die expeditie gebracht, zoodat de winst daarop kleiner schijnt dan vroeger, doch het is de vraag of de cijfer-groepeering wel geheel juist is.

Uit een en ander blijkt dat het artikel geen zeer helder licht over de zaak werpt, doch van deskundige zijde meende men het juist daarom niet de moeite waard om in eene uitvoerige refutatie te treden. Wij stippen nog slechts aan dat het verlies dat geleden wordt door minder afzet van kolen aan de Maatschappij Nederland vermoedelijk wel gecompenseerd zal worden door meer afzet aan Marine en Staatsspoorwegen op Java, die tot dusver nog belangrijke hoeveelheden kolen van elders gebruikten. Voorts is de capaciteit van den spoorweg groot genoeg om tot een afvoer van ± 400.000 ton 's jaars te gaan en zou het daarvoor alleen nog niet noodig zijn een directe lijn te maken, waaraan buitengewoon groote onkosten verbonden zijn die er van deden afzien. Ook eene verbinding met de Oostkust zou wel een voordeel voor de mijn zijn, doch het is de vraag of op de exploitatie daarvan niet evenveel verloren zou worden, als de mijn er baat bij zou vinden. Ten slotte

wordt het gebruik van eigen kolenschepen aanbevolen, doch dit is een nieuw terrein, waarop veel voetangels en klemmen liggen. Het bezit van de Paknam is, voor zoover wij weten, destijds voor de Oost-Borneo Mij. ook geen voordeel geweest.

Brengt de Ombilin-exploitatie thans minder op dan eenige jaren geleden, dan moet er de aandacht op gevestigd worden dat de verstrekkingsprijs aan Staatsspoorwegen, Marine en B. O. W. in de laatste jaren om ons onbekende redenen met ± 20 % is verlaagd; het voordeelig saldo is daardoor alleen zeker een paar ton lager.

* * *

Regeeringsinmenging in Indië. Eerst dezer dagen ontvingen wij het gedrukte verslag van de belangrijke lezing, door den heer R. A. Kern gehouden in het *Indisch Genootschap* op 14 Febr. jl., die wij tot onzen spijt verhinderd waren bij te wonen, doch waarop de aandacht dient te worden gevestigd, omdat hier eenige frissche denkbeelden worden verkondigd, gunstig afstekend bij eenige vrij algemeen gangbare, die een legende en een sleur dreigen te worden. De spreker gaat na hoe de staatsbemoeienis niet in de politiek der O. I. C. lag, hoe men, na sedert Raffles een ander standpunt te hebben ingenomen, met het cultuurstelsel weder in de oude methode verviel, doch hoe ook dit afgedaan raakte en in 1870 de agrarische wet tot stand kwam. Ook daarna werd nog het „laisser faire" gehuldigd; wel werd op het stuk van belastingen en gedwongen diensten in de huishouding van den inlander ingegrepen, maar voor de bevordering van verschillende takken van volkswelvaart werd direct weinig gedaan en jarenlang bleef ook de aandacht aan het onderwijs gering. Nu heeft men het wel voorgesteld of de Regeering destijds willens en wetens haar plicht verzuimde en dat daardoor Java thans in een „impasse" is geraakt, maar die voorstelling vindt spreker onbillijk en ook niet juist. Zoo was bijv. vroeger, toen er nog overvloed van grond was, voor intensieve cultuur geen aanleiding. Eerst in den laatsten tijd is de Inlander meer afhankelijk van anderen: het „Naturalbetrieb" gaat over in het „Geldbetrieb." Daardoor zijn de toestanden op Java inderdaad ernstig en algemeen wordt staatsinmenging bepleit. Een stelselloos aangrijpen van verschillende heilmiddelen leidt echter tot krachtverspilling. De Regeering heeft den bestuursambtenaren herhaaldelijk het uitoefenen van pressie verboden en als men nu leest dat het een gelukkig verschijnsel zou zijn als de bestuursbemoeienis kon worden ontbeerd, doch dat dit in de practijk bij die goede bedoelingen niet mogelijk is, dan kunnen die argumenten voor bestuursdwang niet alle door den beugel.

De zeer verspreide meening, dat de Inlander uit zichzelf niets doet, dat hij als een willooze moet worden voortgeduwd, is niet waar! Spreker begrijpt niet dat de mannen, die zulks meenen, niet voor dwang zijn, overal en altijd. Als dat waar was, was er geen andere uitweg dan dwang.

Op dit denkbeeld voortbouwende, werd in het licht gesteld: 1° dat er geen deugdelijke gronden zijn aan te voeren voor de bewering, dat de Inlander alle vermogen mist om zichzelf te ontwikkelen; 2° dat een dwangsysteem tot ontgoocheling moet leiden en 3° dat er dus niets anders overschiet dan een vrije staatsinmenging; doch de spreker hoopte bij zijne hoorders het ver-

trouwen te wekken in eene staatsinmenging zonder dwingend karakter en de overtuiging te vestigen, dat deze wel het gevolg kon hebben, dat beoogd wordt, nl. opheffing van de volkswelvaart.

Naar aanleiding van de eerste stelling wordt er op gewezen dat de inlander in werkelijkheid ook zijn strijd om het bestaan heeft te voeren, al is die minder zwaar dan in onze luchtstreek. In het dichtbevolkte Bagelen zijn de bewoners bekend als goede landbouwers en verspreiden zij zich overal om werk te zoeken en te vinden; in bergstreken met ondankbaren bodem wordt niettemin hard gewerkt; de Madoereezen, wier vaderland onvruchtbaar is, zijn goede arbeiders. Dat zij zich niet meer omhoog werken ligt dikwijls daaraan dat bijv. verbeteringen door hen niet met de hen ten dienste staande middelen kunnen worden toegepast, dat er zoo weinig gelegenheid is om onderwijs te ontvangen. In de Preanger zijn menschen, die met niets begonnen zich een groot grondbezit hebben weten te verwerven en die geld en goed voor geestelijke zaken over hebben. Moeten wij die menschen hard vallen, omdat zij andere aspiraties hebben dan wij? Daar heerscht individueel bezit, doch elders moet de groote gebondenheid niet uit het oog worden verloren, waaraan bebouwers van aandeelen in den communalen grond onderworpen zijn. Wij bezien de zaak altijd te veel van ons standpunt, daarom staat de spreker uitvoerig stil bij het oordeel van een Regent uit Oost-Java, dat wij vroeger reeds in dit tijdschrift met ingenomenheid hebben besproken (1904 II bl. 1103.)

Van een dwangsysteem is niets te wachten. Stel dat een Gouvernement er toe overging door bevelen omtrent de uitoefening van hun bedrijf den Inlanders het werk uit de handen te nemen, dan laadde het daarmee een groote verantwoordelijkheid op zich en zou terdege overtuigd moeten zijn de op zich genomen taak beter te kunnen volvoeren dan de pupil. En tot zoo'n inbeelding is het Gouvernement niet gewettigd. Wie iets verbeteren wil, moet weten wat hij verbeteren wil. De Inlandsche landbouw is wetenschappelijk nog niet bestudeerd; zoolang dat niet gebeurd is, kan de waarde van verbeteringen door de wetenschap ingegeven, niet worden vastgesteld. En dan eindelijk: heeft het Gouvernement 't in de hand dat al wat het beveelt, ook wordt uitgevoerd? Altijd despotisch geregeerd, neemt de inlander inderdaad zonder tegenstribbelen zware lasten op zich. Maar er is een grens, zoo duldt hij geen inmenging in zijn huiselijke zaken zijn godsdienst en zijn rijstbouw, het gewijde bedrijf. Menig dorpshoofd wordt wegens nalatigheid gestraft, omdat hij te vergeefs op uitvoering van ontvangen bevelen aandrong of ook wel niet, wetende dat het bij zijn lieden toch niet geven zou. Het vrijmoedig wijzen op de onuitvoerbaarheid ware wellicht beter geweest, doch inlanders zijn nu eenmaal geen ideaal-menschen. Het volkskarakter laat zich niet kneden naar onzen wil. Hoe de ervaring hem bij uitzaaien en ijlplanten tot richtsnoer diende wordt aangetoond. Eindelijk heeft het dwangsysteem tegen de veel te kostbare doch noodzakelijke vermeerdering van het aantal Europeesche ambtenaren.

Wat dwang als overgangsmaatregel betreft, geraakt men op een hellend vlak. De eene dwangmaatregel zal den andere uitlokken. Er is echter een vorm van dwang, die zich van de bedoelde principieel onderscheidt; 't is daar waar het staatsgeweld tusschen beide komt om te geraken tot de regeling

van quaesties, welke belanghebbenden gaarne opgelost zouden wenschen te zien, maar welke regeling zij niet tot stand weten te brengen. De redenen kunnen zijn dat een meerderheid een minderheid niet rechtens dwingen kan, dat er tegenwerking van enkelen en ook traagheid bij belanghebbenden bestaat. De zaak moet echter dan niet tegen den algemeenen volkswil aandruischen, zooals destijds met de conversie van het communaal bezit in erfelijk individueel. Men is hier echter op een moeilijk terrein, en het vordert veel waarneming en kennis om hier te beslissen. Eindelijk is soms dwang noodzakelijk in critieke omstandigheden, rampen, hongersnood, epidemieën, enz., doch dan dient de dwang alleen om tijdelijke abnormaliteiten weg te nemen.

Bij de vrije staatsinmenging wordt de moreele medewerking der inwoners geëischt en zullen slechts die hervormingen slagen, welke aan de bestaande toestanden aansluiten. Wanneer de Regeering in die zaken invloed wil uitoefenen op het volksbrein, moet zij beginnen door volksonderwijs de bevolking meer ontwikkeld te maken, vatbaar voor opneming van nieuwe denkbeelden. De besten moeten hierbij voorgaan, dan volgt de meerderheid en voor de besten moet het onderwijs verder kunnen gaan dan het algemeen lager onderwijs. Bij de keuze voor staatsbetrekkingen zal men de besten moeten kiezen en streng toezicht moeten oefenen op allen, die eenig ambt vervullen. Naast zulk een staf uitgelezen inlanders, wenscht de spreker liever een klein aantal hoog bezoldigde Europeesche ambtenaren dan de talrijke ambtenaarsklasse van een dwangsysteem, minder betaald en van slechter gehalte. Laat het gouvernement de voormannen vinden uit den eigen kring dier millioenen inlanders, waar bekwamen te vinden zijn, die boven hun andere landgenooten uitsteken, laat deze dan teruggaan tot hun volk, want de inlander heeft gebreken, maar heeft ook deugden. „Wie dat erkent, mag niet versagen maar hoopt. Laat dan het Gouvernement de drager zijn dier hope en door een vast vertrouwen bezield, den weg effenen voor een betere toekomst".

* * *

Java-thee in Engeland. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 April jl. komen „Theepraatjes" voor van den Londenschen correspondent die handelen over een groote reclame-beweging met kleurige aanplakbiljetten op touw gezet door de „Anti-Tea-Duty-League", te Londen. Deze heeft een mooi kantoor in de Parliamentstreet en de ijverige secretaris, Herbert Crupton, heeft aldaar reeds een kleine tentoonstelling van verschillende Britsch-Indische en Singaleesche theesoorten kunnen openen om andermaal de „object-lesson" der aanplakbiljetten in te prenten, namelijk de enormiteit der theebelasting en de snoodheid in de graden er van: 20 pCt. van de duurste soorten tot 355 pCt. der marktwaarde op de goedkoopste.

Pikant en belangrijk voor de Nederlandsche theeindustrie op Java was, volgens den correspondent de mededeeling van den heer Crupton, dat een der tentoongestelde theesoorten, hoewel voorzien van een Britsch-Indisch etiket, feitelijk Java-thee was.

Dit legde nadruk op de hier vaak door hem waargenomen omstandigheid, dat, ofschoon zeer veel Java-thee aangevoerd en gedronken wordt, men toch dit artikel, behalve in Mincing-Lane, nooit te zien krijgt, al vraagt men er naar in de grootste theewinkels en stores.

Dit is een langjarig raadsel voor hem geweest. In het jongste nummer van een erkend vakblad, de *Grocers Gazette*, wordt erkend dat Java-thee meer en meer een groote factor wordt op de theemarkt te Londen. „En terecht", schrijft de redactie, „die thee is uniform en puik van kwaliteit. Deskundigen die de Hollandsche theetuinen op Java onlangs bezocht hebben verklaren, dat zij prachtig ingericht, van de beste machinerie voorzien, en in vele opzichten de Engelsche voor zijn."

„Hoe komt het dan," vraagt hij ten slotte, „dat onze Javaansche theeplanters van dat kaliber, hetwelk onze vakpers bewondering afdwingt, voortgaan hun superieure thee hier onder allerlei onechte benamingen, behalve de eigene, te laten veilen?"

* * *

Paardenartsen voor Indië. Naar aanleiding van het bericht, dat de kapitein-paardenarts H. Mars in Maart jl. in Soerabaja overleden is, een kundig man, die op 21-jarigen leeftijd in 1869 in Indië kwam, vestigt X in het *Vaderland* van 8 April de aandacht op de weinige animo, die er bij de jonge veeartsen in Nederland schijnt te bestaan om in den Indischen dienst over te gaan, terwijl het toch een zeer aanbevelenswaardige betrekking is, zeer goed gesalarieerd met een daaraan verbonden goed pensioen. Van de drie vacatures wacht er nog steeds een op candidaten.

* * *

Landrente op Java. In het *Alg. Handelsblad* van 11 April jl. wordt er op gewezen hoe in zake landrente-regeling de toestand over bijna geheel Java nog weinig veranderd is sedert vroeger dagen, toen het admodiatiestelsel algemeen gold, dat de regeling van 1872 alleen een fraaie regeling op het papier is geweest en dat thans de Preanger-regeling bevredigend wordt genoemd, doch het nu ook dringend noodig is om die verder over Java in te voeren. Nagaande hoe het hiermede staat, ziet het blad nog lang het einde niet; Bantam, Batavia, Rembang, Soerabaja, Besoeki en Madoera zijn voorloopig geheel buitengesloten, doch ook elders is het werk nog slechts in weinige districten voltooid. Vermeerdering van personeel schijnt in ieder geval noodig en nu 's lands kas de vruchten van zijn arbeid zal plukken is daartegen geen bezwaar. Het thans beschikbare personeel zal altijd noodig blijken voor de bijhouding en tijdelijk kan men de sterkte belangrijk opvoeren zonder eenige vrees dat er, na 15 jaar, te veel personeel zal zijn. De bespoediging van het werk op g e h e e l Java is van groot, ook financieel, belang. Waar de landrente nu op menigeen te zwaar drukt, zal die druk in het algemeen stellig minder worden, ook al brengt de belasting in zijn geheel meer op. De bedrijfsbelasting, in Nederland in de plaats van de patentbelasting geheven, vertoont hetzelfde verschijnsel.

* * *

Reorganisatie van Indië. Uit Atjeh schrijft men aan het *Alg. Handelsblad* blijkens het no. van 11 April j.l. dat bij Gouv. besluit van 18 Febr. j.l. de resident Welsink van Tapanoeli en Kapitein H. Colijn, belast met de politieke aanrakingen met de Gajo- en Alas-landen, in commissie zijn gesteld om voor-

stellen te doen betreffende een zakelijke, rationeele en voor de schatkist meest voordeelige regeling van de geheele bestuursinrichting en de troepenlegering in de residentie Tapanoeli. Men heeft hier een proef op het oog die bij welslagen vermoedelijk ook op andere gewesten van de Buitenbezittingen zal worden toegepast en vereenvoudiging in het bestuur, verstandig gebruik van ontwikkelde inlanders enz. ten doel heeft. Het hier door de Regeering genomen initiatief verdient volgens den berichtgever alle toejuiching en heeft veel kans rijpe vruchten af te werpen.

* * *

Exploratie in Nieuw Guinea. Het *Alg. Handelsblad* van denzelfden datum maakt melding van een bericht uit het April no. van *The Scottish Geographical Magazine* (bl 216) dat na de mislukking van den tocht naar het Sneeuwgebergte, de aandacht verdient; namelijk dat de heer A. E. Pratt, die onlangs in Engeland terugkeerde na een tweejarige expeditie in het diepste binnenland van Britsch-Nieuw-Guinea, hoofdzakelijk den Owen-Stanleyketen, op 28 Febr. j.l. voor een nieuwen wetenschappelijken tocht derwaarts vertrok en thans vergezeld van twee zoons via Dobo op de Aroe-eilanden het Charles Louisgebergte wil onderzoeken, dat is dus juist hetgeen den onzen te bezwarend bleek.

* * *

De Chineesche busdokter. Men leest in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 April jl.:

„Hij haalt een recepten-bus te voorschijn, een blikken, rood geverfden koker, waarin 125 platte staafjes van bamboe staan; ieder staafje draagt een woord, dat terug te vinden is in een receptenboekje en dat daar gevolgd wordt door de beschrijving van het geneesmiddel voor de kwaal van den patiënt. De dokter schudt den koker in bijna horizontale richting zóólang tot een der staafjes meer dan de andere naar buiten komt en zoekt, met behulp van de aanduiding op dat staafje, het recept op in het boek. Ter contrôle neemt hij daarna in iedere hand een der twee bij den toestel behoorende niervormige, eveneens rood geverfde stukken hout, en werpt die in de hoogte. Aan de manier waarop zij komen te liggen ziet de medicus of zijn diagnose juist was, m. a. w. of het goede staafje uit de bus is gekomen. Liggen ze verkeerd, dan wordt de geheele toer overgedaan.

„Deze toestel werd onlangs ten geschenke gegeven door den heer W. S. Bazendijk, te Djombang, aan het Museum voor land- en volkenkunde alhier."

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Eduard Mygind: Vom Bosporus zum Sinai; Erinnerungen an die Einweihung der Hamidié-Pilgerbahn des Hedjas (Teilstrecke Damaskus-Ma'an), mit 2 Porträts, 15 Bildern, 1 Karte und 1 Höhenriss. — Leipzig und Konstantinopel. Verlag von Otto Keil (Hofbuchhandlung Sr. Maj. des Sultans) 1905. (Prijs excl. f 0.175 frankeerkosten 16 piaster of f 1.75.)

Degenen, die met belangstelling de brieven lezen, welke Moekbir uit Constantinopel af en toe in dit tijdschrift publiceert en waardoor wij eenigszins bekend raken met de voor een vreemdeling zoo moeilijk te begrijpen Mohamedaansche wereld, zullen met niet minder belangstelling kennis maken met het werkje, dat ons van diezelfde zijde toegezonden werd, een soort van feestschrift, naar aanleiding van de plechtige opening van het baanvak Damaskus-Ma'an van den ook in *De Indische Gids* meermalen besproken Hedjaz-Spoorweg. Zooals men weet, is dit een werk, dat speciaal wegens het hoofddoel zooveel mogelijk door Islamieten wordt uitgevoerd en waarbij slechts zeer spaarzaam de hulp of zelfs de tegenwoordigheid van ongeloovige vreemdelingen wordt geduld. Dat het boekje geschreven werd door den journalist, die als eenigste buitenlandsche genoodigde de inwijding bijwoonde, belooft reeds dat men hier een beeld zal krijgen, dat den westerling iets bijzonders geeft en hoewel de toon van den gast tegenover zijn gastheer natuurlijk van eenigszins Turcophielen aard behoorde te zijn, werkt dit er toe mede om, bij alle verschil in denkbeelden, sympathie te wekken voor de grootsche onderneming waartoe feitelijk besloten werd, toen de tegenwoordige Sultan Abdoel-Hamid II op 1 Sept. 1901 zijn 25-jarig jubileum als beheerscher van Turkije vierde. Geboren op 22 Sept. 1842 (16 Shaaban 1258 der Hedjra) besteeg deze vorst op 1 Sept. 1876, als 34ste Sultan uit het huis Osman, den troon en het is met slechts negen zijner voorgangers dat hij het voorrecht van zulk een lange regeering gemeen heeft. Deze gedenkwaardige omstandigheid was waard om door eene bijzondere onderneming gekenmerkt te worden. Het denkbeeld van een bedevaartspoorweg naar de heilige plaatsen had reeds lang den Sultan voor de geest gezweefd, doch er bestonden groote bezwaren tegen. In de eerste plaats politieke, daar Frankrijk ten opzichte van Syrië, Engeland ten opzichte van Arabië al spoedig door de een of andere groote onderneming binnen het Turksche rijk hun rechten en en belangen als aangetast zouden beschouwen (evenals Rusland dat in Anatolië en Oostenrijk in Macedonië doet). Een spoorweg, die van Damaskus uit door geheel Syrië en Arabië zou loopen en later met de ontworpen Bagdad-baan in verbinding zou komen, geeft toch aan het rijk een niet gering te schatten vermeerdering van politieke en militaire kracht. In de tweede plaats trad de geldquaestie op den voorgrond, daar de financiën van Turkije

niet schitterend staan en de belastingdruk, vooral de „indirecte" om het euphemistisch uit te drukken, steeds buitengewoon groot is, zoodat een Minister van Financiën zich wel tweemaal zou bedenken, alvorens een officieele nieuwe belasting in te stellen. Niet weinig hoofdbreken vorderde voorts het gemis aan goed geschoold personeel, aan werkplaatsen en hulpmiddelen, ja zelfs aan voldoende kennis van het terrein, waar alles naar toe gebracht zou moeten worden; terwijl men ten slotte in het onzekere verkeerde hoe het werk zou worden opgenomen door de wispelturige bevolking ter plaatse, en men ook kon rekenen op tegenstand en vijandigheid van de zijde der Fransche Libanon-Spoorwegmaatschappij.

Het was Isset-Pasja, de tweede geheime Secretaris van den Sultan, een hoogst bekwaam en invloedrijk man, wiens karakteristiek portret in het boekje voorkomt, die met het grootste beleid en met taaie volharding den weg heeft gewezen om tot de uitvoering te geraken en die daarbij handig gebruik heeft gemaakt van de panislamitische beweging, die in de Mohamedaansche wereld levendig is geworden na de overwinningen door Turkije op Griekenland behaald en zich openbaarde in warme sympathie-uitingen uit alle streken der Mohamedaansche wereld, van Noord-Afrika, door Azië en Indië tot aan onzen Archipel toe. De glorie waarmede die oorlog het hoofd van de Khalief van Stamboel heeft omstraald, is later nog verhoogd door het bezoek van den Duitschen Keizer en zijn in het oogvallend vriendschappelijke houding jegens den beheerscher van Turkije. Het was dan ook met algemeen gejubel dat het plan in de Mohamedaansche wereld ontvangen werd, doch slechts wantrouwen en medelijdend schouderophalen wekte het in Europa en de schrijver erkent zelf, dat hij en andere journalisten, die langen tijd in het Oosten leefden en de Turken van nabij kenden, meenden, zeiden en schreven dat zulk een plan eigenlijk de grootste zwendel was, die zij nog beleefd hadden.....

En toch hadden zij zich vergist.

Bij de eerste oproeping kwamen van alle oorden vrijwillige giften in; belangrijke sommen werden gegeven door Indië, China, den Maleischen Archipel en Kaapland; de geldaristocratie in Turkije, de rijke pasja's ter hoofdplaats bleven niet achter en reeds na weinige maanden kon men personeel aanwerven en contracten gaan sluiten. Eerst trachtte men de baan in afzonderlijke secties van 50 à 60 K. M. uit te besteden, doch dit bleek onpractisch en men ging er daarom toe over als algemeene technische leider den Duitschen ingenieur Meiszner aan te stellen, die reeds lâng te Constantinopel verblijf hield terwijl als administratief en militair hoofd van den aanleg benoemd werd maarschalk Kiassim Pasja, met standplaats te Damaskus. De werkzaamheden begonnen in Mei 1901 van Deràa uit, dat 125 K. M. bezuiden Damaskus oostelijk van het meer Tiberias ligt.

Alvorens hieromtrent nog eenige bijzonderheden te vermelden, zij er de aandacht op gevestigd dat men in drie jaar tijd de lijn voltooide over 460 K.M. en dat tot eene feestelijke inwijding daarvan besloten werd, die zou plaats hebben op den 1en Sept. 1904, ter herinnering aan het bedoelde regeeringsjubileum.

Aardig is de beschrijving hoe de heer Mygind er toe kwam om den tocht mede te maken. Hij zat in den kring zijner mede-journalisten in de club,

waar de pers-collega's gewoonlijk samen komen en beklaagde zich over gebrek aan nieuws, toen zijn collega de K. hem zwijgend wees op een bericht, in de zooeven binnen gebrachte „*Moniteur oriental*", onder ingewijden ook wel „*Menteur oriental*" genoemd, dat mededeelingen bevatte omtrent de reis en de samenstelling der zending, die op bevel van den Sultan voor de inwijding van den spoorweg ever eenige dagen naar Syrië zou vertrekken. Aan het slot stond dat de Sultan wenschte dat ook eenige dagbladcorrespondenten den tocht zouden medemaken en dat hun reiskosten uit de civiele lijst vergoed zouden worden. Nu bleek het dat hiermede niet uitsluitend correspondenten van plaatselijke bladen bedoeld waren, doch dat de K. als secretaris van de persvereeniging een wenk had gekregen, dat men het niet ongaarne zien zou, als ook iemand van de buitenlanders de reis medemaakte, om aldus in den vreemde de opmerkzaamheid op de onderneming te vestigen. Daartoe aangezocht was de schrijver blijkbaar eerst huiverig om zich te Yildiz-kiosk aan te melden daar zijne oordeelvellingen over Turksche staatsmanswijsheid niet altijd door meegaandheid hadden uitgeblonken, doch hij waagde het den volgenden dag ten paleize een onderhoud met den invloedrijken Isset-Pasja te verzoeken. Dit werd hem, op voorspraak van een bevriend Generaal, bijna onmiddellijk toegestaan. Nauwelijks verliep een kwartier of Zijn Excellentie, nog omgeven van een stoet secretarissen, kwam den corridor langs en vroeg, niet zonder een lichte zweem van bevreemding en tevens voldoening over de verschijning, die tot dusver nog al eens in de oppositie was geweest, wat er van zijn dienst was. In het kort werd de aanleiding medegedeeld, namelijk een verzoek om verlof zich te mogen aansluiten bij de zending naar het schiereiland Sinaï, ten einde zich uit eigen aanschouwing een oordeel te vormen over een werk, dat ten slotte juist aan Isset Pasja zelf zijne verwezenlijking te danken had: „Zeer goed", luidde het antwoord, „ik zal Uw naam bij Zijne Majesteit voorbrengen en er voor zorgen dat hij op de lijst der deelnemers geplaatst wordt — dat is alles wat vereischt wordt. Heb een voorspoedige reis!" Daarmede en met een vluchtigen handdruk was de audientie afgeloopen en kon de schrijver gaan.

De genoemde merkwaardige staatsdienaar, veel besproken, veel gesmaad en daarbij feitelijk weinig gekend, is van Arabische afkomst, in 1856 te Damaskus geboren uit een familie, die uit Hedjaz derwaarts verhuisd was en haar stamboom in rechte lijn tot den propheet doet opklimmen. Hij werd gedeeltelijk in zijn vaderstad, gedeeltelijk in Beiroet opgevoed en bekwaamde zich volkomen in het gebruik zoowel van het Arabisch en Turksch als van het Fransch. Na zijn studies in het Turksche rechtswezen voltooid te hebben, kwam hij als secretaris in het bestuur van het betrokken gewest en bestudeerde in dien tijd ook nog het Europeesche recht. Twintig jaar geleden werd hij voor het eerst voorzitter van de rechtbank van eersten aanleg te Damaskus en twee jaar later algemeen Inspecteur van de rechtspleging in Jerusalem, welke betrekking gij na 4 jaar met eene gelijksoortige in Konia verwisselde. Omstreeks het jaar 1890 vindt men hem als president van de handelsrechtbank te Constantinopel, later van het hof van appèl en eindelijk van het hooggerechtshof aldaar. In 1894 verkreeg hij de waardigheid van staatraad en in 1895 werd hij tot kamerheer en tweede geheimsecretaris van het paleis benoemd, welke waardigheid hij nog bekleedt.

De officieele missie zou met den keizerlijken kruiser „Ismir" (Smyrna) op 16 Augustus naar Beiroet gebracht worden, doch de schrijver, die nog eenige vertraging had, maakt die zeereis met een particulieren stoomer een paar dagen later.

Als hoofd van de zending was door den Sultan den Staatsraad Turkhan Pasja aangewezen, een welbekend diplomaat, die o. a. in 1899 de Haagsche vredesconferentie bijwoonde. In 1846 in Albanië geboren, studeerde hij deels in Constantinopel, deels in Parijs en werd in 1867 attaché bij het Ministerie van Buitenlandsche zaken, later gezantschaps-secretaris in Petersburg en Berlijn en in 1877 gezant eerst in Weenen later in Rome. In 1880 benoemd tot Gouverneur van Idalia, later van Oerfa, toen gezant te Madrid en in 1894 Gouverneur van Creta, benoemde de Sultan hem in het volgende jaar tot Minister van Buitenlandsche zaken, daarop nogmaals tot Gouverneur van Creta, in 1896 tot staatsraad en eindelijk tot hoofd van het Ministerie der Evkav, dat is der vrome stichtingen. Naast dezen staatsraad, wiens beeld eveneens het werkje versiert, waren drie generaals en drie andere officieren, een achttal hooge ambtenaren uit des Sultans onmiddellijke omgeving, twee zeeofficieren en eindelijk de Derwisch Mehmet, een orgineel type, aangewezen. Onderweg voegden zich een achttal genoodigden uit Smyrna, Beiroet en Damaskus bij het gezeldschap. Ook een Fransch collega van den schrijver zou medegegaan zijn, doch schijnt, zooals hij zegt, op het laatste oogenblik „de aansluiting gemist te hebben". Onder de hoofdofficieren wordt in het bijzonder dank betuigd aan generaal Auler Pasja, voor zijn welwillende inlichtingen en aan de beide zoons van Tewfik Pasja, den Minister van Buitenlandsche zaken, Ali en Ismael, beide eerste luitenant, die hunne photogrammen ter beschikking van den schrijver stelden en die, naar wij vernemen, op de eerste afbeelding, (gezicht op Ma'an) zelf aan de rechterzijde op den voorgrond zitten met den heer Mygind als derde van rechts er naast, terwijl men op afbeelding 15 de heeren in dezelfde volgorde nog eens te paard ziet.

Hoe interessant ook de zeereis naar Beiroet was, daarover zij kortheidshalve naar het geschrift verwezen, om den schrijver op een vroegen morgen te vergezellen naar den Franschen spoorweg, die vandaar gedeeltelijk met tandradbaan naar Damaskus voert, en daarbij met voortdurende slingeringen steeds hooger boven de zee stijgt om nog anderhalf uur lang een blik, ten slotte van 800 M. hoogte een laatsten, te gunnen op de blauwe zee en het panorama van groene dalen, steile rotsen en lachende woonsteden. Dan slingert hij zich door het hooggebergte, passeert een bergpas op 1500 M. en daalt af in de vlakte, die tusschen den Libanon en den Antilibanon ligt, om vervolgens in sterke slingeringen zuidwaarts te leiden, den laatste te overschrijden en na negen uur sporens het op 145 K.M. gelegen Damaskus te bereiken.

Langs de geheele klimming van af de kust vindt men hier aan weerskanten van de baan de weelderige zomerverblijven der Beiroetsche aristocratie; en onder deze vestigingen heeft het plaatsje Ain-Sofar een soort internationale beroemdheid gekregen omdat het als het ware het Monaco van Syrië is geworden, met een Kurhotel, waar de „Jeunesse dorée" van Caïro en Alexandrië en ook echte Engelschen hun gemakkelijk verworven geld verdobbelen, waar dames uit de aristocratie en plutocratie van alle streken, die de Middellandsche zee aan de zuidoostzijde begrenzen, zich een paar maanden met stil min-

genot verpoozen en waar de jongelingschap uit die buurt een chique meent te kunnen opdoen, anders slechts in de Seine-stad te verkrijgen, kortom het is hier een hoogeschool voor al die zonden, die althans hier door wet noch maatschappij hoog genoeg worden opgenomen, om ze te bestraffen.

Het Libanon-gebied behoort merkwaardig genoeg niet tot het Vilajet Beiroet, maar verkeert in een eigenaardigen uitzonderingstoestand. Door de Europeesche groote mogendheden is dit gebied tot een soort van zelfstandig gebied gemaakt, met eigen bestuur, financiën en troepen, doch geregeerd door een gouverneur, die door den Sultan benoemd wordt en Christen moet wezen, terwijl die benoeming door de gezanten te Constantinopel moet worden goedgekeurd. Men heeft er 400.000 inwoners, waaronder slechts enkele duizenden Mohamedanen; de rest noemt men Christenen, verdeeld in allerlei secten, die zich onderling niet door groote verdraagzaamheid onderscheiden. De merkwaardige bijzonderheden over het bestuur en de verhoudingen onbesproken latende, verneemt men in een volgend hoofdstuk hoe even na zonsopgang alles gereed stond, om met den feesttrein van Damaskus naar het zuiden te stoomen. Alle genoemde autoriteiten, de hoofdingenieur van de lijn, hooge ambtenaren uit Smyrna, Beiroet en Damaskus, persvertegenwoordigers, enz. kortom een bonte mengeling van Turksche, Arabische en Europeesche typen door elkander, waren aanwezig. Voor restauratie en slaapgelegenheid is zoo goed mogelijk gezorgd en daar het getal gasten ongevoelig zoo groot geworden is, worden niet minder dan 4 personen- en een restauratie-trein afgezonden. Onder het gejubel der menigte en de tonen van de Hamidié-marsch door de marinierskapel in den trein aangeheven en door de militaire muziek op het perron begeleid, stelt zich de trein in beweging en stoomt in den vroolijken morgen voort, de witte huizenmassa met haar koepels en minarets, de heldergroene oase van de Wadi Barada en den nog met sneeuw bedekten top van den Hermon in het verschiet achter zich latend. Weldra is men te midden van de steppe, waarover die wonderbaar prikkelende lucht naar de reizigers toestrijkt, die niemand vergeet, als hij eenmaal een voet in de woestijn of den zoom daarvan, de steppen, gezet heeft. Per spoor in de woestijn, bijna langs den voet den Sinaï kan men het zich denken, is er iets wonderbaarlijkers dan die mengeling van Oost en West, van oeroude geschiedenis en nieuwen tijd? Met stoomkracht gaat het langs den Hauran naar Edrei, waar Mozes Og, den koning van Bazan, sloeg [1]), naar Rabbat-Ammon, waar Joab de Ammonieten overwon [2]), voorbij Hesbon, de stad der Amorieten [3]), Kir-Moab, de stad der Moabieten, „waarvan de heerlijkheid is uitgeroeid" [4]), verder langs den berg Nebo, van waaruit Mozes het gansche beloofde land overzag, tot aan de verre zee [5]), voorbij Kades-Barnea, van waaruit de twaalf verspieders hun veertigdaagschen tocht begonnen door het land, „van melk en honig vloeiende" [6]), en dan vervolgens naar Ma'an, de oude veste der Maonieten.

In de verte, eenige kilometers naar het Westen, bespeurt men af en toe telegraafpalen en kleine wachthuisjes; deze behooren bij een concurreerende spoorlijn van de Fransche Maatschappij, die van Hama (zuidwaarts van Aleppo) over Damaskus naar Mezirib loopt en eigenlijk alleen reden van bestaan

---

[1]) Deut. III : 1—5. [2]) 2. Sam. XII : 26. [3]) Deut. III : 6.
[4]) Jesaja XV : 1. [5]) Deut. XXXIV : 1. [6]) Num. XIII : 27.

heeft, door haar reeds genoemden zijtak van Damaskus naar Beiroet. Dat men den Hedjaz-spoorweg aanvankelijk begon te bouwen van Deräa uit, vond zijn grond in de verwachting dat men van de bedoelde maatschappij zoo niet het gansche net, dan toch de sectie Damaskus-Mezirib zou kunnen overnemen, vooral daar zij bijna bankroet was; deze onderhandelingen sprongen af op de onzinnige eischen, die gesteld werden, zeker ten gevolge van het algemeen heerschende denkbeeld dat de aanleg van den Hedjaz-spoorweg geen ernstige onderneming kon zijn. Thans, nu ook eene verbinding van Deräa met de zee te Haiffa in aanbouw is, waardoor het handelsverkeer zich van Beiroet over Haiffa dreigt te verplaatsen, zoude deze maatschappij wat gaarne hare onderneming overdoen, doch is het te laat.

De streek, die de trein passeert is vol oasen, met maisvelden, boschjes van olijven-, en vijgen- karoeba-boomen [1]) en heggen van cactussen; men gaat langs karavanen van kameelen en kudden geiten. Hier vliegt een troep gazellen, daar weder een vlucht patrijzen langs de baan, opgejaagd door de stoomfluit der machine. Alle stations zijn feestelijk versierd, overal hebben de steppenbewoners zich verzameld en de kreet: Padisjahim tsjok yasja! (lang leve de Padisja) weerklinkt alom. Of het door die geestdrift of door de heerlijke lucht is, die men inademt, dan wel door de verwachting en het verheffende en ongewone van den tocht, maar onwillekeurig komt men in een feeststemming, een soort van uitgelatenheid, waarbij alle onderscheid in geloof, ras en rang verdwijnt en de passagiers, die nog een uur geleden elkander vreemd waren, als oude vrienden doet beschouwen.

Des middags heeft men een langer oponthoud te Deräa, het Edrei van Mozes, waar de zijtak naar Haiffa zal afbuigen en waar thans de Drusen van den Hauran, de Sjeiks der Bedoeïnen van Beni-Obed en van Beni-Hassan, de plaatselijke autoriteiten van Sjeik-Saäd verschenen zijn, om den vertegenwoordiger van den Sultan-Khalief hun eerbied te betuigen. Het is een bonte menigte, die op kameelen, paarden, muildieren en ezels is aangekomen in golvende, kleurige gewaden, in boernoes en stamboelina's (de tot boven toegeknoopte lange jas), met fez en met tulband, de gezichten gebruind door zonnegloed, stof en wind, met donkere baarden en scherp besneden gezichten, gelijke typen als zij, die eens van den Sinaï optrokken om het land der Kanaänieten te veroveren. Nadat ieder zijn zegenwensch heeft uitgesproken en alle salaäm's zijn afgedaan, groepeert men zich en komt ook hier de onvermijdelijke camera te voorschijn.

Het volkje begint hier ook de echte woestijnvrijheid te krijgen en wil ongenoodigd mede rijden. Een vent wordt druipend te voorschijn gehaald die zich ergens in een watertank had verstopt, anderen gaan aan den trein hangen of doen zelfs moeite hem stil te doen staan door de koppelstangen vast te pakken en zich met de voeten schrap te zetten.

Deräa is een van de belangrijkste plaatsen in het Overjordaansche; men vindt er overblijfselen van overoude Romeinsche waterleidingen en nog in vrij goeden toestand verkeerende bassins, waarvan er een van 160 M³ inhoud ten dienste van den spoorweg weer in orde wordt gemaakt, zelfs de watertoevoer van voor 2000 jaar laat zich weder herstellen.

---

[1]) St. Jansbroodboom.

Op een tusschenstation, waar even halt wordt gehouden, komen een honderdtal Bedoeïnen te paard met lans en zwaard uit een stofwolk te voorschijn om een spiegelgevecht te vertoonen. Tegen den avond vertoont zich in het westen, als met een gloriekrans door de stralen der ondergaande zon omgeven, de berg Nebo, herinnerend aan de verhalen uit het Oude Testament, in de kinderjaren gelezen, het gezicht op het beloofde land en de bron die uit de rots te voorschijn kwam, toen Mozes er op bevel des Heeren met zijn staf op sloeg..... Ongeveer op gelijke breedte ligt het plaatsje Al'sjatta, waar de prachtige tempelfaçade van afkomstig is, die de Sultan uit de ruïnen bijeen heeft laten brengen en den Keizer van Duitschland ten geschenke gaf: en die thans het Kaiser Friedrich-Museum te Berlijn versiert.

Eindelijk komt men te Ma'an aan en is de groote dag aangebroken, de 1ste September 1904, de 20ste dag van de tweede Jomada-maand van het jaar 1322 der Hedjra, waarop een van de belangrijkste beschavingswerken van de nieuw ingetreden eeuw, de voltooiing der eerste etappe van den reusachtigen spoorweg verheerlijkt zal worden, die de Khalief van Stamboel aan de rechtgeloovigen der gansche wereld als het ware als een geschenk vereert, en tegelijk de jaardag van zijn troonsbestijging. Men is gisteren op de hoogvlakte op 1070 M. boven de zee aangekomen, aan welks westelijke helling, half verscholen tusschen olijven en vijgenboomen, aan den oever van een riviertje, de uit leem gebouwde huizen van oud- en nieuw Ma'an liggen, te zamen 2 à 3000 inwoners tellende. De uitgestrekte, anders zoo eenzame, steppe biedt een niet licht te vergeten schouwspel aan. Een stad van loodsen en tenten van allerlei aard en grootte is verrezen rondom de spoorbaan, waarop de treinen staan, die het middelpunt der drukte vormen. Aan de eene zijde ziet men er de grijze tenten der soldaten: meerdere bataljons infanterie en genietroepen, eenige batterijen artillerie en wat cavalerie, waarbij verschillende vertegenwoordigers van een gevormd wordend kameelen corps. Aan den anderen kant staan de lage, onguur uitziende tenten van zwart kemelshaar der Bedoeïnen, voor welke de niet minder onguur uitziende huisvaders hun koffie staan te koken; terwijl daar tegenover een heele kring wordt ingenomen door witte, reusachtige afdaken van staatswege opgericht, die deels als receptie- deels als restauratie-zalen dienst doen en waar zich kleine kokette tentjes bij aansluiten voor die leden van het reisgezelschap, die het wagondak wel eens met een linnen tentdak willen verwisselen. Men heeft zelfs gedacht aan de inrichting van een tijdelijk post- en telegraafkantoor. Overal in de rondte staan masten met wimpels, vlagjes en groene kransen, terwijl in het midden een groot plein voor de troepen revue is opengelaten. Het beeld zou niet compleet zijn als geen melding werd gemaakt van de aan de zuidzijde zichtbare machtige bogen van de in aanbouw zijnde kolossale spoorwegbrug, die het dal van Ma'an zal overspannen.

Des morgens maakt iedereen zoo goed mogelijk toilet en om half acht verschijnt de vertegenwoordiger van den Sultan, Staatsraad Turkhan Pacha op het feestterrein; de troepen presenteeren het geweer, de muziek speelt de Hamidié-marsch, allen maken hun salaäm en de plechtigheid vangt aan. Het eerst treedt de afgezant van den Groot-Sjerief van Mekka, de Imam van Medina, die de lange reis door de woestijn niet geschuwd heeft, naar voren om een vurig gebed voor den Sultan-Khalief en zijne regeering ten hemel te

zenden. Daarop volgt de feestrede van Turkhan Pacha, die in goed gekozen bewoordingen de zegenrijke gevolgen van spoorwegen in 't algemeen en in Turkije in het bijzonder in het licht stelt, dan de aan het initiatief van Z. M. te danken baan bespreekt, die de heilige plaatsen van den Islam in nauwere verbinding met de andere deelen der wereld zal brengen en verder uiting geeft aan zijn waardeering van al degenen, die aan het groote werk hebben medegewerkt en die van de eeuwige dankbaarheid van hun heerscher verzekerd kunnen zijn. Nog vele juichtonen en redevoeringen volgen en eindelijk houdt de genoemde iman in het Arabisch een speech van een uur lang, welke, zooals kenners den schrijver verzekeren, wat sierlijkheid, geleerdheid en vroomheid betreft, kan wedijveren met de nagelaten leerredenen van de klassieke schrijvers van den Islam. Vervolgens houdt Turkhan Pacha nog receptie, waar ook een aantal van de ongewasschen zonen der woestijn van gebruik maken en de aangeboden zoetigheden volgens gebruikelijke wijze in de groote zakken van hunne min-zindelijke boernoe's doen verdwijnen.

Het tweede deel van de plechtigheid bestond in de parade en het uitreiken van de voor deze gelegenheid geslagen medaille, aan de militairen die zulk een werkzaam aandeel in den bouw hebben gehad. Door hen daarbij te werk te stellen werden de kosten belangrijk verlaagd, zoodat met inbegrip van alle stations en kunstwerken, gemiddeld slechts 1600 Turksche ponden of *f* 19 à 20.000 per K.M. is uitgegeven, maar bovendien was dit voor de soldaten een goede gelegenheid om zich in spoorwegbouw te oefenen en zich voor hun taak te velde voor te bereiden. De plechtigheid dier uitreiking is een van de roerendste geweest, die de schrijver bijwoonde; daarbij kwam die eigenaardige, oud-patriarchale verhouding te voorschijn, die nog heden de gezamenlijke rangen van het leger van Abdoel Hamid steviger te zamen verbindt, dan alle discipline het vermag. De troepen zijn in een open rechthoek opgesteld, aan welks smalle zijde zich Turkhan Pacha met zijn gevolg bevindt; de uitreiking geschiedt ongeveer als volgt: Er wordt een naam opgeroepen, de man treedt voor het front en salueert; de vertegenwoordiger van den souverein, bijgestaan door twee generaals, bevestigt hem de kleine uit wit metaal vervaardigde medaille aan het groene lint op zijn uniform en reikt hem de oorkonde over, die de soldaat in diepen eerbied aan zijn voorhoofd en aan zijn lippen brengt — heeft hij tevens zijn dienstverband volbracht, dan krijgt hij tegelijk zijn ontslagpapieren — en tot elken man spreekt Turkhan Pasja eenige vriendelijke woorden, ja, degenen, die zich bijzonder flink en trouw gedragen hebben, omarmt en kust hij zelfs. Daar zag de schrijver langs menige baardige reservistenwang de tranen loopen, en in de oogen van allen schitterde een vochtige glans, als zij fier en met opgerichten hoofde in hun gelid terug traden. Onder deze 2000 man was er dan ook niet een, die aarzelen zou om als het van hem verlangd werd, zijn hoofd aan de voeten van den vertegenwoordiger van zijn heerscher te leggen. . . .

Des avonds heeft er een officiëel diner plaats en daarna een kolossaal vuurwerk, waarbij van $8^1/_2$ tot 12 uur toe tot op grooten afstand raketten en vuurpijlen niet van de lucht af zijn.

Wij kunnen niet meer afschrijven, uit de technische mededeelingen nog slechts dit: van Damaskus tot Ma'an zijn 65 grootere bruggen (waarvan één

ijzeren van 15 M. spanwijdte en 64 steenen), een viaduct van 10 bogen, ter lengte van 60 M. en 20 M. hoog en één tunnel van 140 M. lengte; beide kunstwerken liggen tusschen Ammân en Kasr bij K.M. 232—'33. Belangrijke aardewerken kwamen voor tusschen K.M. 185 en 315 en 374—379. [1]) De lengte van de geheele lijn van Damaskus tot Mekka wordt op 1800 K M. geschat. Het thans bereikte Ma'an ligt 125 K.M. van de golf van Akaba. Niet minder dan 5000 militairen werken als arbeiders bij den aanleg en van de 43 ingenieurs bij de hoofdlijn en den zijtak van Deraâ naar Haiffa werkzaam, zijn er 12 Duitschers, 17 Turken, 5 Italianen, 5 Franschen, 2 Oostenrijkers, 1 Belg en 1 Griek. Wegens vertraagde levering der dwarsliggers is het spoorleggen in 1903 vertraagd. Eerst na drie jaar is de directie er in geslaagd bij de „Hooge Commissie voor den Hedjaz-Spoorweg" te Constantinopel vergunning te krijgen tot het gebruik van ijzeren dwarsliggers, voorzien van Haarmann's haakplaten. Ondanks de tegenkanting van de technici, was men op 1 Sept. 1903 al met de gedeeltelijke exploitatie begonnen, doch moest deze meer en meer beperken, daar het rollend materieel te veel benoodigd was voor het vervoer van materialen en levensmiddelen voor de soldaten, zoodat sedert 1 Maart 1904 nog slechts afvoer in de richting naar Damaskus plaats had. Het tarief is gesteld op 20 para of 6 cents per tonkilometer en voor passagiers 3e klasse op 10 para of ongeveer 3 cents per K.M. Tot dusver werd maandelijks nog slechts 750 Turksche ponden of *f* 9000 ontvangen. Aan rollend materieel heeft de hoofdlijn thans 18 locomotieven, 23 personenwagens 3e klasse en 120 goederenwagens. De zijtak Haiffa — Deräa is 160 R.M. lang, waarvan de eerste 77 K.M. van de kust tot de groote Jordaanbrug Dsjisr-el-Medsjani op 27 Mei 1904 werd geopend. De schrijver is ten slotte niet weinig ingenomen met het feit dat de technische leiding van dit grootsche werk aan een Duitscher is toevertrouwd.

Moge deze aankondiging velen opwekken om het onderhoudende en fraai geïllustreerde geschrift zelf ter hand te nemen.

Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem N. 32. Bijdrage tot de kennis van het gebruik van sirih in Ned. Oost-Indië. Uitgave van het museum, Amsterdam J. H. de Bussy, 1905.

Over het betel- of sirihkauwen verscheen in 1889 eene belangrijke studie van den duitschen professor Lewin, waarin echter slechts zeer weinig voorkomt over het gebruik van dit genotmiddel in Ned. Oost-Indië. Eene nederlandsche monographie over dit, in onze koloniën zoo algemeen, volksgebruik bestond nog niet. Slechts werden in enkele boeken en geschriften over

[1]) Van Ma'an zuidwaarts is de lijn thans reeds over 35 K.M. verder gereed en de aarden baan over 100 K.M. (zie het bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Maart jl.) Ook op de verbindingslijn met de kust van Haiffa, aan den voet van den Karmel, naar Deräa, vorderen de werkzaamheden goed. Van die havenplaats tot den Jordaan, 68 K.M. is het verkeer voor reizigers en goederen alreeds begonnen. Verderop zijn er van de zeven tunnels twee heelemaal gereed en de overige doorgeslagen, terwijl de groote bruggen zijn gesteld, zoodat men dan ook alle hoop heeft dat die heele lijn van ongeveer 160 K.M., waarvan ruim 30 K.M. tandradspoorweg, den 1sten September a. s. zal kunnen worden in gebruik genomen.

koloniale onderwerpen eenige verspreide gegevens daarover aangetroffen en gaf de Encyclopaedie v. Ned. Indië bij de artikelen Pinang en Sirih eenige belangrijke, maar uit den aard zeer korte, mededeelingen over dat onderwerp.

Daarom werd door de commissie van het Kol. Museum te Haarlem voor het jaar 1903 een prijsvraag uitgeschreven voor de beste bijdrage tot de kennis van het gebruik van sirih in Ned. Oost-Indië, wat betreft de bizonderheden van dit gebruik, dé beteekenis er door de bevolking aan gehecht enz.

Op deze prijsvraag werden door haar 19 antwoorden ontvangen, van welke er 5 in de maleische taal waren geschreven, 1 in het duitsch, de overige in het nederlandsch. Deze antwoorden werden ter beoordeeling gesteld in handen der heeren: Dr. J. D. E. Schmeltz, directeur van 's rijks ethnographisch museum te Leiden, J. Habbema, oud-inspecteur van het inlandsch onderwijs en G. P. Rouffaer, bibliothecaris van het Kon. Inst. voor de taal-, land- en volkenkunde van N. I. Na kennisname van de door deze heeren ingediende rapporten stelde de commissie van het Kol. Museum hare eindbeoordeeling vast.

De eerste prijs, eene gouden medaille, werd door haar toegekend aan het antwoord van den heer H. R. Rookmaker te 's Gravenhage, terwijl door haar met eene verguld zilveren medaille werd bekroond het antwoord ingezonden door prof. C. Hartwich te Zurich, eene zilveren medaille werd toegekend aan de antwoorden der heeren J. H. Meerwaldt te Utrecht en L. A. T. J. E. van Oyen te 's Gravenhage en eene bronzen medaille aan die der heeren Sastro Winangoen te Moengkid, L. Th. Mayer te Mr. Cornelis en A. B. Lucardie te Rotterdam.

Al deze bekroonde antwoorden worden door de commissie gepubliceerd in het onlangs verschenen 32ste Bulletin van het Kol. Museum met haar verslag en met een opstel getiteld: Sirih en sirihkauwers, dat vroeger naar aanleiding van haar prijsvraag en ter voorlichting van Indische beantwoorders door den heer G. Stoll werd geschreven in *De Locomotief* van 28 Nov. 1902.

Het is waarlijk voor de commissie geen gemakkelijke taak geweest om omtrent de beantwoording van deze prijsvraag eene beslissing te nemen. Geen der bekroonde antwoorden geeft toch de volmaakte, door haar gewenschte monographie over het sirih-gebruik in onze nederlandsche koloniën. Het door haar zoo geroemde antwoord van prof. Hartwich is wel zeer breedvoerig en wetenschappelijk, maar behandelt voornamelijk het gebruik van sirih *buiten* Ned. O. Indië en voldoet, naar onze meening, ook overigens niet aan de eischen zooals die in de prijsvraag waren gesteld.

De meest belangrijke gegevens voor het gebruik van het genotmiddel en de beteekenis, welke daaraan wordt gehecht, worden o. i. aangetroffen of aangewezen in het antwoord van den heer Van Oijen en vooral in de daarbij gevoegde, talrijke aanteekeningen, waarvan jammer genoeg door den schrijver in zijn korte bijdrage niet voldoende gebruik is gemaakt. Welk eene schat van belangrijk materiaal werd door hem verzameld, maar hoe weinig is die door hem benut!

Wij kunnen het ons dan ook zeer goed verklaren, dat door de commissie de eerste prijs werd toegekend aan het, zooveel beter uitgewerkte en zoo aangenaam geschreven, antwoord van den heer Rookmaaker, waarin tal van goed waargenomen en weinig bekende bizonderheden worden medegedeeld over de vormen, die bij het gebruik van sirih worden in acht genomen, over

de waarde aan sirih gehecht als geneesmiddel en offerande en als symbool bij vrijage, bij verlovings- en huwelijksplechtigheden. Indien deze schrijver ook had kunnen beschikken over het aanzienlijk materiaal door den heer van Oijen verzameld en over enkele wetenschappelijke gegevens van prof. Hartwich, dan zoude zonder twijfel door hem de meest volkomen monographie over het onderwerp geleverd zijn.

Thans juichen wij het toe, dat de commissie door het publiceeren van de zeven bekroonde antwoorden in één bundel, ons een hoogst belangrijk boekwerk heeft geschonken, door welks inhoud de door haar gestelde vraag op de meest afdoende wijze wordt beantwoord en een waardevolle bijdrage wordt geleverd voor de ethnographische kennis van onze koloniën.

Volgens enkele schrijvers der antwoorden zoude het, vroeger onder de inlanders zoo algemeene, gebruik van sirihkauwen aanmerkelijk verminderen, vooral onder de mannen en op de hoofdplaatsen, als een gevolg van den invloed der europeesche beschaving en van het meerder tabak rooken. De heer Stoll beweert zelfs, dat de tegenwoordige inlandsche hoofden op Java bijna geen van allen meer sirih gebruiken, hoewel bij eenige voorname hoofden de gewoonte nog is gebleven om zich de gouden Sirihdoos en het dito kwispeldoor met de songsong en andere voorwerpen als waardigheidsteekenen te laten nadragen.

Naar europeesche begrippen zoude dit afnemen van het gebruik uit een aestetisch oogpunt niet te betreuren zijn, omdat het sirihkauwen den mond ontsiert en het daaraan onvermijdelijk verbonden spuwen, in onze oogen walgelijk is. Doch waar dit naar inlandsche begrippen anders wordt ingezien, zoude het jammer zijn indien het gebruik van dit goedkoope en onschadelijke genotmiddel bij de bevolking verminderde, vooral als het plaats maakt voor het meer kostbare en meer nadeelige tabakrooken en voorzeker indien, zooals door de meeste der schrijvers wordt beweerd — aan het sirihkauwen een heilzame invloed op de gezondheid kan worden toegeschreven. Die invloed wordt in het volksgeloof zeer overdreven (zooals o. a. blijkt uit het antwoord van Sastro Winanggoen), doch veilig mag worden aangenomen dat het sirihblad en de daarbij gevoegde stoffen eenige antiseptische werking uitoefenen op den mond. De heer Rookmaaker deelt zelfs mede, dat de militaire geneeskundigen in Cochin-China onlangs hebben voorgesteld aan alle militairen — ook aan de europeesche — rations sirih te verstrekken, omdat naar hunne meening het sirih-kauwen hygiënische waarde heeft, doordat het den eetlust bevordert, de in het Oosten bij Europeanen vaak zwakke slijmvliezen versterkt en sterke transpiratie tegengaat.

Ook blijkens de aanteekeningen door van Oyen bij zijn antwoord gevoegd, wijzen vele oude schrijvers op het heilzame van het sirihgebruik. Wij kunnen die nog aanvullen met eene aanbeveling aangetroffen in de „Nieuwe beschrijvinge van geheel Oost-Indien", door Johannes Hofhout, boekverkooper te Rotterdam uitgegeven omstreeks 1785, waarin het betelkauwen voor Europeanen, mondzuiverend, maag- en hersensterkend wordt genoemd. Gelukkig echter wordt door Europeanen slechts bij hooge uitzondering van dit heilmiddel gebruik gemaakt.

J. S.

Javaansche Spraakkunst (schrift, uitspraak, taalsoorten en woordafleiding) door A. H. J. G. Walbeehm, Kontroleur B. B. — Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J Brill, Leiden. — 1905.

„Nu een tweede druk van *De Woordafleiding* noodig is geworden, heb ik „van de gelegenheid gebruik gemaakt, om dit werkje met *Schrift en Uitspraak* „en een uittreksel uit *De Taalsoorten* samen te voegen tot één uitgave, be„vattende dus een volledige, zij het dan ook beknopte spraakkunst."

Aldus verklaart de schrijver in het voorbericht het verschijnen van zijn „Javaansche Spraakkunst", een boek dat blijkens een ander voorbericht (zie de aanhaling beneden) „voornamelijk geschreven is ten behoeve van het onderwijs van hen, die zich voor het z. g. groot ambtenaarsexamen willen bekwamen." Op de beweerde volledigheid van het werk als „spraakkunst" valt er intusschen volgens den schrijver zelf iets af te dingen. Want wenschelijk blijft hij het achten dat daarnaast ook zijn ander werk, nl. *De Woorden als Zindeelen*, bestudeerd worde, al zij het alleen maar om den Javaanschen zinhouw verder te leeren kennen. Ten minste er volgt op de bovenaangehaalde verklaring deze opmerking:

„Alleen ontbreekt er aan een hoofdstuk over zinbouw, dat, meende ik, „gevoegelijk achterwege kon blijven met het oog op de strekking van dit „werkje, een strekking, die men kan leeren kennen uit het hieronder opnieuw „afgedrukte voorbericht, behoorende bij de oorspronkelijke uitgave der *Woord*„*afleiding*. Zij, die verder in de taal wenschen door te dringen, vinden een „over zinbouw handelend hoofdstuk aan het slot van *De woorden als zindeelen*."

De strekking van het werkje, met name *De Woordafleiding*, moge op zichzelf volkomen juist zijn, we hebben nu echter met een *spraakkunst* te doen waarin dus een hoofdstuk over zinbouw niet misplaatst zou zijn. Of moeten de leerlingen die de schrijver op 't oog heeft niet zóóver in de taal doordringen dat zij tot een helder inzicht in den zinbouw komen? Doch wellicht hebben overwegingen van financiëelen aard aan het geschipper den doorslag gegeven, overwegingen immers waardoor het oude werk (*De Woorden als Zindeelen*) naast het nieuwe (*Javaansche Spraakkunst*) zou moeten blijven bestaan. Trouwens, we weten dat de schrijver tot het „keurcorps" behoort en dat de leden van dat corps. . . . helaas! „ce ne sont que des gueux". Daarom behoeven we het den schrijver niet als een groot verzuim aan te rekenen, en zulks te minder wijl we gelooven dat het ontbrekende gaandeweg gemakkelijk mondeling door den docent kan worden aangevuld, bijv. bij het vertalen van Javaansche leesstukken.

Aan den anderen kant wil het ons toeschijnen dat de opzettelijke behandeling der zindeelen gevoegelijk achterwege mag blijven en dan ook achterwege is gebleven, ten einde het boek zoo beknopt mogelijk te doen zijn. Immers de zindeelen zijn als algemeene begrippen den leerling reeds bekend, en beknoptheid is met 't oog op den korten duur van den leercursus zeer gewenscht.

Wèl kunnen we dus op slot van rekening deze nieuwe „spraakkunst", in haar geheel beschouwd als remplaçante van de oude „grammatica", als een aanwinst voor bedoeld onderwijs aanmerken. Desalniettemin schijnt de vraag geoorloofd of de schrijver niet meer dan ter plaatse waar hij Kiliaans Madoereesche spraakkunst vermeldt (de noot op pag. 5) met de door anderen verkregen resultaten zijn voordeel heeft kunnen doen? *Krèsna-poedjangga.*

Overgedrukt uit „De Indische Gids", Mei-Aflevering 1905.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HANDEL TUSSCHEN NEDERLANDSCH-INDIË EN FRANKRIJK.

Blijkens een op 29 Dec. 1904 ingekomen statistiek, opgenomen in de *Cons. Versl. en Ber.* van 26 Jan. jl. waren de *uitvoeren* van Nederlandsch-Indië naar Frankrijk in 1903 als volgt, waarbij de opgaven in quintaux métriques = 100 K.G. en in francs (*f* 0.475) tot Nederlandsche gewichten en munt zijn herleid:

	Hoeveelheid in tonnen van 1000 K.G. (afgerond).	Waarde in duizendtallen guldens..
Onbereide paarlemoer schelpen	2.272	5.350
Tin	1.806	2.800
Oliehoudende zaden en vruchten	17.684	2.600
Stroohoeden	168	1.040
Kinabast	848	770
Koffie in boonen	1.450	695
Onbereide huiden en bontwerk	397	515
Hars en soortgel. producten	447	479
Schrijnwerkershout	2.285	275
Ongepelde rijst	3.008	148
Palm- en uitheemsch meel (sago?)	165	73
Olie	4	60
Riet (rottan?)	125	47
Andere artikelen	145	138

De gezamenlijke uitvoerwaarde bedraagt dus ongeveer *f* 15.080.000. Omtrent de *invoeren* in Nederl.-Indië uit Frankrijk worden de volgende cijfers vermeld:

Machines en werktuigen	259	142
Sterke dranken en likeuren	118	71
Katoenen weefsels	16	35
Uurwerken	1	32⅝
Gereedschappen en voorwerpen van metaal.	65	32
Gefabriceerde tabak	5	28⅝
Bereide huiden en bontwerk	5	26⅝
Knoopen en snuisterijen	4	26⅝
Geconserveerde visch	27	20⅝
Aarde, glas en kristalwerk	270	20⅝
Zaden	29	16⅝
Gedroogde tafelvruchten	43	16
Gezouten boter	15	15
Ingemaakt vleesch	5	15
Stroohoeden	3	15
Gemaakte kleederen	2	14
Olie	27	14
Ruwe caoutchouc en gutta percha	4	14
Suikerwerk	23	13
Gedroogde groenten	38	12⅝
Papieren	15	12⅝
Postpakketten en andere artikelen	467	149

De waarde van dit rechtstreeksch vervoer naar Nederlandsch-Indië beloopt nog geen driekwart millioen gulden, zoodat er waarschijnlijk veel indirect wordt verzonden. Legt men er de bijl. A.A.A. naast van het Kol. Verslag van 1904, dan was de waarde van den algemeenen invoer in het voorafgaande jaar (1903) van uit Frankrijk ƒ 1.002.583 benevens ƒ 173.500 aan specie, en die van den algemeenen uitvoer ƒ 8.933.773 benevens ƒ 128.354 naar Marseille voor orders, alzoo te zamen ƒ 9.062.127, dit is dus nog slechts 60 pCt. van het cijfer dat in het consulair verslag wordt vermeld.

De vergelijking van de beide officieele bescheiden geeft wel den indruk, dat zulke statistieken al zeer ver verwijderd zijn, van iets wat naar juistheid zweemt. Terwijl bijv. de geheele uitvoer aan schelpen uit Indië wordt opgegeven ƒ 1.402.300 waard te zijn, waarvan plm. 9 pCt. naar Nederland, ontvangt Frankrijk alleen voor 4 maal zooveel waarde aan paarlemoerschelpen. Van de oliehoudende zaden, waard ruim 2½ millioen gulden, vindt men nauwelijks een tiende terug. De stroohoeden van Tangerang zijn in het K. V. niet te vinden terwijl als het aantal 4 millioen stuks bedraagt eene taxatie van ruim 1 millioen gulden in de Fransche statistiek toch nog de helft te laag schijnt.

Als het Parijsche verslag waarheid behelst, dan moet bijl. A.A.A. van het Koloniaal Verslag door veel te lage cijfers voor den uitvoer een geheel verkeerden indruk van den toestand geven.

TANGERANGSCHE HOEDEN.

Nu in den laatsten tijd de inlandsche nijverheid zoo herhaaldelijk ter sprake kwam, was het een gelukkig denkbeeld van de *Locomotief* om in haar Tweede blad van 21 en 24 Jan. jl. een uitvoerig opstel van P. op te nemen, over de industrie van het hoedenvlechten in Tangerang, welke thans aan ± 50.000 zielen een niet onbelangrijke bijverdienste verschaft en het is daarom ook dat hieronder het voornaamste uit dit opstel wordt ontleend.

Hoewel de hoeden bekend zijn door den naam Tanggĕran of Tangerang aan dit fabrikaat gegeven, worden daar ter stede zelf uiterst weinig hoeden gevlochten. Het hoofdbedrijf der inlandsche bevolking aldaar is het afwerken van de hoeden, die op verschillende plaatsen in het Noordwestelijk deel van de residentie Batavia worden vervaardigd. Dit afwerken bestaat in het aaneenvlechten van binnen- en buitenhoed, nadat deze chemisch gebleekt zijn, hetgeen voornamelijk door vrouwen en meisjes geschiedt.

In den groothandel, die voor het grootste deel over Parijs gaat, is de naam van Tangerangsche hoed, dan ook niet in gebruik; de 4.000.000 hoeden die deze thans jaarlijks vraagt heeten Chapeaux-rotin, niet chapeaux *de* rotin, aangezien men in Frankrijk zeer goed weet dat bamboe de grondstof der hoeden is: chapeau-rotin is slechts een handelsnaam.

De bedoelde hoed bestaat uit een binnen- en buitenhoed, de eerste van grover vlechtwerk heet sawal, de andere aloes. Er moeten dus om aan de vraag naar het buitenland te voldoen, jaarlijks 8 millioen stuks hoeden worden aangemaakt. Dit heeft plaats in circa 250 dessa's tusschen de Tji-Oedjoeng, de Tji-Sedani en het baanvak Serpong-Rangkas betoeng van den

spoorweg Batavia—Bantam gelegen. De afdeeling Lebak, hoewel misschien de bakermat van den hoed, komt tegenwoordig als vlechtdistrict ter nauwernood meer in aanmerking.

Eigenaardig is dat eerstgenoemd gebied naar de verschillende vlechtmethoden in vier wel te onderscheiden districten moet verdeeld worden, te weten twee Zuidelijke Sérdang en Némpang en twee Noordelijke Radjeg en Tji-longok. Oppervlakkig bekeken, zien de hoeden uit die vier afdeelingen afkomstig er volkomen eender uit, want de vlechtwijze is in hoofdzaak inderdaad dezelfde, maar bij nauwkeuriger beschouwing blijkt dat de kroontjes die het middelpunt van den bol vormen in ieder dezer districten een typische, voor elk kenmerkende, samenstelling vertoonen. En aangezien het kroontje de aanvang van den hoed is en deswege dan ook m i m i t i a m, begin, genoemd wordt, waarmede de deugdelijkheid van den hoed staat of valt, moet daarop steeds terdege gelet worden; deugt de m i m i t i a n niet, dan is de hoed nagenoeg waardeloos. De vier genoemde kampongnamen worden op die dorpscomplexen toegepast, omdat de m i m i t i a n onder die namen begrepen dezelfde is en dewijl in ieder der genoemde kampong de wederverkoopers, t a n g k o e l a k, gevestigd zijn, die in het dorp hunner inwoning het product der omliggende streek opslaan en vervolgens aan de groothandelaars leveren. Tji-longok is echter thans als zoodanig verloopen, in de plaats daarvan kwam Bèla radja, maar de oude naam voor den hoed dier streek heeft stand gehouden. De hoofdstapelplaats werd Tangerang, gelegen te midden van de produceerende districten en door een goeden weg met Batavia verbonden. Zelfs kwam het in dit opzicht in nog beter conditie door het openen van den spoorweg, waarlangs het vervoer der hoeden, dat vroeger per grobak geschiedde, nu grootendeels plaats vindt.

Aangaande den oorsprong van deze industrie is nagenoeg niets bekend. Ouden van dagen herinnerden zich alleen dat, toen zij nog kinderen waren, door hun ouders en verwanten reeds hoeden gevlochten werden, hoewel zeer weinige. Sagen omtrent het ontstaan van het bedrijf of van de bamboe zelf zijn aldaar niet bekend. Hoewel de hoedenvlechtende bevolking van Soendasche afkomst is en ook een zeer grof Soendaneesch tot omgangstaal heeft, vertoont zij maar heel weinig overeenkomst, zoo in uiterlijk als in vormen met de eigenlijke Soendaneezen: in die opzichten staat zij veel nader tot den Bataviaan. Wellicht is dit toe te schrijven aan kolonies, die de laatstbedoelden in het Tangerangsche vestigden. Zelfs de legende van Nji Sëri, die van Soemedang tot het zuiden van Lebak gemeengoed is, en waarin verhaald wordt, dat uit deze als maagd gestorven godin, na haar dood de verschillende bamboesoorten ontwiessen, is hier onbekend en dit geeft den indruk dat hoe dichter bij de kust, hoe prozaïscher en materialistischer de bevolking.

Dit heeft echter een natuurlijke oorzaak want wat zich tusschen de Angkee en de rivier van Tangerang vestigde, behoorde allerminst tot de élite; te Tangerang zelf was dit evenmin het geval, daar o. a. in de eerste helft van 1703 door Van Outhoorn nog eens onder de aandacht gebracht werd, dat de oude onbruikbare slaven naar Tangerang moesten verplaatst worden.

Het land benoorden en bezuiden die plaats is zoo herhaaldelijk het tooneel van moord en doodslag geweest, dat het moreel der aldaar woonachtigen er ernstig onder lijden moest. Aanvankelijk werd die streek tusschen de Angkee

en Tangerang door de Compagnie tot verboden woonplaats verklaard, om als het ware een neutrale zone te scheppen tusschen haar gezag en het daarop naijverige Bantam. Dit was noodig omdat noch de vrede van 1645, noch het contract van 1659 met dat sultanaat gesloten, de voortdurende bedreiging van Batavia deden ophouden en stroopers in de rimboe dier streken eene veilige schuilplaats vonden. Abd'oel Fatah, die der Compagnie al bijzonder slecht gezind was, had toen het bewind over Bantam in handen en de toestand werd van lieverlede zoo, dat Rijklof van Goens begin 1679 aan het opperbestuur meldde dat Bantam verdelgd moest worden, anders ging de Compagnie verloren. Onverwacht kwam in Mei 1680 verbetering, toen de genoemde ten behoeve van zijn zoon Abd'oel Kahar afstand van de regeering deed, doch de rust duurde niet lang daar de oude Sultan, die zich op zijn lustslot Tirtajasa teruggetrokken had, voortdurend tegen de Compagnie en zijn zoon bleef samenspannen. Eerst eene expeditie maakte hieraan een einde: bij de vrede in 1684 gesloten moest Bantam het land bewesten de Ontongdjawarivier, de vroegere grens aan de Compagnie laten, die nu te Tangerang een veldschans opwierp, welke de rivier bestreek en Batavia tegen verdere invallen beschermen moest.

Inmiddels was reeds een weg aangelegd die Batavia met Tangerang verbond, want toen aan Vincent van Mook in 1682 toestemming verleend werd, de naar hem genoemde vaart te graven, bleek de nieuwe weg al te bestaan. Doel van beide verbindingen was de opening der geheele landstreek, door „'t inbooren der wilde en woeste boschagies, die tot noch toe, vermits derzelver ontoeganckelijkheyt voor de onse geslooten en ongefrequenteert sijn gebleven."

Tevens werd toen ook het verbod van vestiging in deze opgeheven daar in 1686 alle ingezetenen „geen natie uytgesondert" tusschen de rivieren Angkee en die van Tangerang opgeroepen werden. De verhouding met Bantam liet sedert weinig te wenschen. Ook toen Abd'oel Kahar in 1690 werd vermoord en opgevolgd door Zeiwoe' l'Abedên onderging de toestand geen verandering. De nieuwe sultan bekrachtigde aanstonds de door zijn vader aangegane contracten en stond toe, dat tot meerdere waarborg voor het behoud van den vrede 560 man bezetting ter hoofdplaats van zijn rijk werd gelegd. Hij regeerde tot 1733 zonder der Comp. bizondere moeilijkheden te veroorzaken.

Zijn opvolger was zijn tweede zoon Zeinoe 'l-Arifin, die op zijn beurt het bestaande contract vernieuwde zoodat ook deze bestuurswisseling geen verandering in de wederzijdsche verhouding bracht. Zóó rustig bleef het zelfs dat van Imhoff in 1743 gouv.-gen. geworden in het tweede jaar van zijn bewind een reis door de „Jakatra'sche bovenlanden" kon maken, die hij via Tangerang, Sampoera (ongeveer tegenover het tegenwoordig Serpong aan den noordelijken oever der Tjisedani gelegen), Koeripan, Tjiampea en Kampong Baroe, een paar paal zuid-oostelijk van het hedendaagsche Buitenzorg aanving. Deze tocht deed bij den landvoogd kolonisatieplannen rijpen, die o.a. de vestiging van Hollandsche boerenfamilies noordelijk van de Angkè ten gevolge hadden. 't Was met Bantam alles pais en vrêe, althans schijnbaar, want reeds was daar het voorspel begonnen van de hofkabalen die tot den grooten opstand van 1750 zouden leiden. Dit drama is zeker te goed

bekend dan dat het noodig is er hierover in bizonderheden te treden. In herinnering zij alleen gebracht, dat de kluizenaar van den Aloenara, Kjiai Tapa geheeten, ten laatste de leiding van het verzet in handen nam en de rust eerst hersteld werd nadat deze verdreven was. Toen was echter het land tusschen Angkee en Tangerang verwoest; de boerenhofsteden waren vernietigd en hun zoo goed begonnen poging tot kolonisatie ging te niet.

De gevolgen van dezen krijg lieten zich nog lang gevoelen; Andries Tesseire, Heemraad en eigenaar van Babakan, een landgoed tusschen Tangerang en de Qual (koewala=riviermonding) van de Tji-sedani gelegen, die vijf-en-dertig jaar later een reistocht langs alle particuliere landen in de Bataviaasche Ommelanden maakte, vond de sporen daarvan nog niet geheel uitgewischt.

Eerst nadat Daendels een eind aan het sultansbestuur had gemaakt en de Noordkust van Bantam onder direct bestuur had gesteld, brak een tijdperk van veiligheid en rust voor de zoo herhaaldelijk gebrandschatte streek aan en ging deze een nieuwe periode van ontwikkeling tegemoet.

Het spreekt van zelf dat deze gebeurtenissen van invloed waren op de opgezetenen, die steeds de souffre-douleur werden. Vreemdelingen bezetten de geplunderde en uitgemoorde plaatsen en zoo ontstond een uiterst gemengde bevolking, wier huidskleur alle schakeeringen vertoont van l a n g s è p tot donkerbruin toe en die een tongval spreekt in grofheid bijna zonder gelijke doch in hoofdzaak plat Soendaneesch. Van de oorspronkelijke zeden en gewoonten bleef weinig over, daarentegen werd zij fanatiek Islamiet.

Moeilijk is het geweest dit meer met ondeugden dan goede eigenschappen behept element aan regelmatigen arbeid te gewennen, dit evenwel heeft de hoedenindustrie bewerkt. Wellicht stamt deze nijverheid oorspronkelijk uit de Preanger, daar men in eenige kampongs onder Bandoeng ressorteerende en achter de renbaan aldaar gelegen, volkomen gelijksoortige hoeden als in het Tangerangsche maakt. Hoe het zij, het is hier een industrie van betrekkelijk jongen datum, want Tesseire, die o. m. uitvoerig spreekt over hetgeen op de markten van Djasinga, Tangké, enz. aangevoerd wordt, noemt de hoeden n i e t. Wanneer deze in zijn tijd een handelsartikel waren geweest, dan zou die Heemraad, scherpe opmerker als hij was, zeker niet in gebreke gebleven zijn, dit te vermelden. Vast staat daarentegen dat omstreeks 1850 in het Tangerangsche Loeden vervaardigd werden, die wegens hunne voortreffelijke hoedanigheid bijzondere aandacht verdienden, want Multatuli maakt er melding van in zijn Max Havelaar en werkte in den 4den druk dit denkbeeld nader uit, door te vragen waarom deze industrie niet een beetje aangemoedigd werd? „Wie bewerken kon dat het te Parijs mode werd een chapeau Tangerang te dragen, zou groote sommen gelds naar Java lokken". Dit is thans geschied, want wanneer men den gemiddelden prijs van den dubbelen hoed, zooals dezen in den handel komt op ƒ 0.50 stelt, dan volgt daaruit dat het hoedenvlechten twee millioen onder de bevolking brengt.

Op het vaderschap van die bate kunnen wij, Hollanders, ons niet verhoovaardigen; Fransche energie en Fransch kapitaal hebben dit bewerkstelligd. Hij wiens ruimere blik een toekomst voor dit inlandsche artikel ontdekte was de heer Louis Petitjean. Ongeveer vijf en twintig jaar geleden ving hij met het opkoopen van hoeden voor Europa bestemd aan en sedert hebben

zijne betrekkingen zich door onverdroten ijver en vooral door goede trouw ten opzichte van het afgeleverde product steeds verder uitgebreid. Hoofd-afnemer bleef intusschen Frankrijk; het meerendeel der chapeaux-rotin gaat nog altijd daarheen om hoofdzakelijk te Parijs in den vorm geperst te worden, die de mode op het oogenblik vraagt. Vroeger geschiedde dit fatsoeneeren ook in de door den heer Petitjean te Tangerang gestichte, door gaskracht gedreven, fabriek, thans heeft dit alleen nog plaats om te voldoen aan de vraag naar opgemaakte hoeden voor de eigen kolonie, de Fransche en Engelsche op den overwal en ten deele voor China en Japan.

Het vormen voor de Westersche markt moest opgegeven worden, omdat in den tijd, die gevorderd werd voor de opzending naar Tangerang van de gewenschte modellen, het persen van den hoed volgens deze en den aankomst der gereed gemaakte exemplaren, de mode weer gewijzigd was, zoodat de hoeden onverkoopbaar werden. In het Tangerangsche wordt slechts een soort van hoed gevlochten, een soepel soort van flambard, die in verwarmde vormen tot ieder gewenscht model kan geperst worden (uitsluitend voor inlandsch gebruik maakt men ze ook van den toedoeng-vorm). Alleen wordt bij het vlechten er op gelet, dat hoeden voor dames bestemd lager van bol moeten zijn, dan die voor heeren, daar de eerste den hoed op het hoofd dragen en de heeren daarentegen rond het hoofd. Nogthans heeft locale vraag het noodig gemaakt om ook de genoemde fabriek uit te breiden, zoodat daar thans drie Fransche en twee Hollandsche employés met een zeventigtal inlandsche werklieden een ruim bestaan vinden. Die fabriek bleef de eenige in haar soort en leed dientengevolge niet onder concurrentie, doch de industrie zelve is deze niet ontkomen. Natuurlijk zijn ook anderen, toen hun de oogen voor dezen nieuwen handelstak geopend waren, zich daarop gaan toeleggen. Andere firma's, dan die door welke door den heer Petitjean werden voorzien, zonden vertegenwoordigers en trokken een deel van het product tot zich, doch vooral de Chineezen hebben zich van een groot deel meester gemaakt. Vooral de mededinging van deze laatsten is allerminst in het voordeel van de betrokken partijen geweest en heeft zich allereerst aan den arbeider gewroken. Het in omloop brengen van minderwaardig product deed schade aan den naam en daardoor de waarde verminderen. Daarbij kwam nog dat de groote vraag naar hoeden de prijs van de grondstof deed stijgen, terwijl meerder aanbod verlaging van den prijs der hoeden tengevolge had. Leverde het hoedenvlechten voorheen een zeer rijkelijk bestaan op, thans doet het dit niet meer, noch voor den groothandelaar, noch voor den werkman. [1]

In hooge mate is dit te betreuren want naast bamboe zijn er tal van vezelstoffen, die voor de hoedenindustrie in aanmerking kunnen komen; doch zij blijven ongebruikt wegens de dadelijk te verwachten concurrentie. Men is huiverig ze te exploiteeren.

Trots een en ander heeft de fabriek te Tangerang zich niet alleen kunnen handhaven, zij is steeds in ontwikkeling vooruitgegaan en waar slechts onberispelijk materiaal ter verzending komt, dat stuk voor stuk terdege vóór de verscheping wordt nagezien, kan zij de helft van den geheelen omzet behouden. Ten rechte verwierf zij dan ook te Parijs in 1900, de ontzaggelijke

[1] Vergelijk *De Ind. Gids* 1903 II bl. 1591.

mededinging uit alle oorden der wereld ten spijt, de hoogste bekroning. De schrijver van het artikel in de *Locomotief* vermeldt dit feit niet tot het maken van reclame — de Tangerangsche nijverheid heeft zich zonder dit middel laten opheffen — doch alleen om een afdoend bewijs te leveren dat ook onze Inlander in staat is deugdelijk werk te leveren, dat met glans de vergelijking met soortgelijk, waar ook vervaardigd, kan doorstaan, mits hij geleid wordt door energieke deskundigen wier eigenbelang medebrengt dat ook zij alle krachten inspannen.

Bij het maken van den Tangerangschen hoed wordt bamboe als grondstof gebezigd en wel was aanvankelijk de a w i t a l i uitsluitend in gebruik, doch nu slechts voor de fijnere soorten. Door stijgende productie ontstond van lieverlede gebrek aan deze bamboesoort, in die mate zelfs, dat zij te Tji-longok, eenmaal een hoofdcentrum der hoeden-industrie, nagenoeg niet meer te krijgen is. Zoo werd deze een invoer-artikel uit meer zuidelijke streken als Goenoeng Sindoer, Tjiampea, Djasinga, enz., dat per gètèk (bamboevlot) regelmatig de Tji-dani en Tjidoerian wordt afgevoerd. Een bekende afscheepplaats is bijv. de Moeara Tjianteun, op het land Tjiampea, waar een „bodjong" (vooruitstekend stuk land in de rivier), tot werf voor de vlotten gebruikt wordt.

Het in elkander zetten van zulk een vlot geschiedt aldus: Een vijftigtal bamboe's worden, na aan het dikke einde even voorbij den ondersten knoop van een vierkant gat voorzien te zijn, zoodanig naast elkander gelegd, dat de gebogen topeinden naar boven gericht blijven. Door die openingen gaat een verbindingslat, daarna worden de bamboe's door een bamboetouw er om heen te slaan stevig vastgewarteld. Dit laatste doet men ook in het midden en nabij het einde. Vervolgens bedekt men de eerste laag met een tweede, enz. totdat het vlot de noodige stabiliteit gekregen heeft om schippers en lading te dragen. Van de helling laat men daarop het vlot te water glijden met de omgebogen einden der bamboe naar voren, om het echter dadelijk zoo te laten draaien dat deze verhoogde steven spiegel wordt. Alsnu belaadt men het met groene atappen en brengt ook het roer aan, bestaande in een zeer lange banboe, die in een vork rust en aan het ondereinde van twee, ook van bamboe vervaardigde vinnen, bordpapier dik, voorzien wordt. Niet achter aan het vlot doch aan het vooreinde daarvan wordt dit roer geplaatst en men wrikt het door middel hiervan in den stroom, die verder voor de voortstuwende kracht zorgt. Ziet men een gètèk de rivier afkomen, dan vaart zij volgens onze opvatting achterste voren; men stuurt haar blijvend van de plecht.

Zoo schipperend zakken de vlotters in twee etmalen naar Tangerang af en voeren allen boven op hun atappen wat a w i t a l i mede, zeer voorzichtig, want de minste beschadiging der buitenhuid maakt deze voor vlechten waardeloos. Na aankomst worden vlot en atap voor bouwmaterialen verkocht en de awi tali aan de hoedenmakers om dan de terugreis te voet te ondernemen.

Hij, die de awi tali à *f* 0.25 of *f* 0.30 per stuk koopt, draagt voor zijn inkoop onder het naar huis brengen evenzeer de grootste zorg en, is het er meer dan een, dan onderstopt hij de aanrakingspunten, opdat de opperhuid van het riet door het zwiepen tijdens het dragen niet geschaafd worde, want

de minste beleediging geeft vlekken in het hart er van. Dezelfde voorzichtigheid wordt betracht bij het dragen van de andere soorten, zooals awi lèjak, baloen of atak, die de tali in hoedanigheid zeer nabij komen, zoodat men zelfs aan den hoed, die klaar is, niet kan zien van welke soort hij gemaakt is. Alleen de awi atak verraadt zich dikwijls door de geur, of liever vuile lucht als deze bamboe na gekapt te zijn is natgeregend of op andere wijze met water in aanraking is gekomen. Water maakt ook de andere soorten eenigszins grauw en minder elastisch. Geur en kleur worden evenwel gecorrigeerd door het bleekingsprocédé, waarna zij in de volle zon te drogen worden gelegd. Het daarvoor gebezigde chemische preparaat is een fabrieksgeheim.

Tehuis gekomen met zijn bamboe, die steeds nog groen moet zijn, begint de vlechter met de opperhuid er van te verwijderen door deze voorzichtig met zijn kapmes met rond naar den rug oploopend scherp (bedog of golok) af te schrappen. Daartoe stelt hij de bamboe, 6 á 7 knoopen lang, onder een hoek van plm. 45° tegen den wand, plaatst zich links van deze en krabt aldus in lange streken van boven naar beneden toe de buitenhuid weg. Gereed hiermede legt hij de bamboe des avonds op het dak in den dauw, ter bevordering van de lenigheid en verdeelt deze den volgenden dag in stukken ter lengte van een geleding, roewas, zoodanig dat aan iedere roewas een knoop overblijft en deze dus aan eene zijde gesloten is. Vervolgens klooft hij haar in plm. 3 c. M. breede latten, pang koewaän, maakt nabij de knoop van deze een 1 m.M. diepe insnijding en scheurt langzaam bijna tot beneden toe een strook van gelijke breedte als de lat af, zij blijft dan aan de lat vastzitten. Zoo gaat hij door met strooken af te scheuren, ngépék, totdat nagenoeg de gladde binnenhuid bereikt is en trekt deze, die niet voor vlechten kan gebruikt worden, geheel weg. De aldus verkregen bundels strooken klemt hij daarop tusschen drie bamboe-latten, deze een voor een daar tusschen door schuivend, zoodat als het ware een atap ontstaat, en stelt deze andermaal een nacht aan de dauw bloot ter bevordering van de soepelheid der strooken, aangezien van deze de vlechtdraden, boeoek toedoeng gemaakt moeten worden. Dat heeft den anderen ochtend plaats, nadat daartoe een uiterst eenvoudig gereedschapje is vervaardigd (djoegoel) en de strooken, nu geheel afgescheurd, met de reeds genoemde golok volkomen glad zijn geschaafd (dipaoed). De djoegoel is niet anders dan een bamboespaantje, 15 c.M. lang en 1 c.M. breed, aan het eene einde voorzien van eene rechthoekige uitsnijding. Deze drukt men op de strook, sèsèbetan, en strijkt het instrumentje langs deze, waardoor het scherpe puntje aan de lange zijde van den rechthoek daarvan een bies afsplijt, overal gelijk van breedte als de lange zijde van den rechthoek. Op deze wijze verkrijgt men boeoek toedoeng van zuiver gelijke breedte. Heeft men daarvan een voldoenden voorraad bijeen, dan kan men met het vlechten aanvangen.

Hetgeen nu eerst gemaakt moet worden is het kroontje van den hoed, de reeds genoemde mimitian. Een eigenaardigheid toch van den bamboehoed, is, dat hij niet ontstaat door een van te voren gemaakte reep vlechtsel zonder eind in spiraalsgewijze omloopende ringen op elkaar te naaien, zooals dit bij stroohoeden vrijwel regel is, doch uit concentrische cirkels van steeds grooter omvang, zoodat de mimitian met de van deze uitgaande draden als het

ware een schering vormt tusschen welke de andere draden dwars als de inslag op het weefgetouw ingevlochten worden. In het wezen der zaak bestaat tusschen het weven en het vlechten van bamboehoeden technisch nagenoeg geen verschil. Deugt de opzet niet dan komt van beiden niets terecht.

Vandaar dat dan ook de grootste zorg aan het maken van het kroontje wordt besteed en dat, als dit eenmaal gereed is, het eenvoudige verder vlechten spoedig wordt aangeleerd. Het overgroote deel der vlechters, zoo mannen, vrouwen als kinderen leert het maken der kroontjes nooit en in de vlechtkampongs vindt men gewoonlijk slechts twee of drie oudjes die hierin bedreven zijn en wier hoofdbezigheid is m i m i t i a n voor anderen te maken.

Hiertoe gebruikt men voor het Nameng-, Sĕrdang-, Tjilongok- en Radjegtype respectievelijk 6 × 2, 6 × 3, 6 × 4 en 7 × 4 vlechtdraden, zoodat het duidelijk is dat de daaruit ontstane kroontjes anders moeten zijn. Is het kroontje gereed, dan wordt dit, door de boven uitstekende draden aan te halen, dicht getrokken en wordt de eerste inslagdraad, (b o e o e k) tusschen de van onder daaruit hangende draden gelegd en opdat deze door de drukking naar de zijkanten van het kroontje niet verschuive, door een dunne medeingevlochten banboedraad (k a w a n) die de vlechter blijft vasthouden, op zijn plaats gehouden. De drie eerste ringen (i d e r a n) zijn van dezen draad voorzien; bij de volgende wordt deze overbodig.

Van rechts naar links vlechtende en door, naarmate het vlechtwerk grooter wordt, regelmatig nieuwe draden in te boeten, (m a r è l è h k e u n) ontstaat het bovenvlak van den bol (d è m p o k). Dit wordt, nadat het voldoende groot geworden is en ook de uitstekende draden van het kroontje afgeknipt zijn, op het bovenvlak van een stuk hout (p o l a) in den vorm van een afgeknotten kegel gelegd, waarna men het vlechten van den bol (h o e l o e) rondom de opstaande zijden van deze vervolgt. Is ook deze klaar, dan keert men het houtblok met den kop omlaag en plaatst het juist passend in de opening van een laag tafeltje (p a p a n) op vier 25 cM. hooge pootjes en vlecht op het blad daarvan den rand (d a o n) af, natuurlijk naar gelang van de behoefte steeds nieuwe draden invoerend. Voor verbreeding van den rand gebezigd, heeten deze a n a k t o e d o e n g. Heeft ook deze de gewenschte afmeting, dan staakt men het vlechten, doch laat de overschietende einden der draden aan den hoed; deze vormen nu een dubbele laag, waarvan de onderste naar rechts, de bovenste naar links loopen.

Op deze wijze wordt de fijnere buitenhoed (a l o e s), zoowel als de grovere binnenhoed (s a w a l) gemaakt; zij worden steeds paarsgewijze verkocht en voor den groothandel altijd met onafgewerkte randen, dus met de als franje uitstekende vlechtdraden, aangezien het bleeken plaats moet hebben, vóór dat de rand gemaakt is. Vandaar dat, wanneer men bijv. de hoedenmarkt te Bèla Radja bezoekt, men meer den indruk krijgt, dat er bossen stroo dan hoeden verkocht worden, aangezien deze, bij honderden in elkaar geschoven, stapelsgewijze worden aangevoerd.

Behalve aan den draagstok tot een baal samengepakt, torst de vervoerder gewoonlijk ook eenige honderdtallen hoeden op zijn eigen schedel, soms zoo hoog opgetast, dat zij bijna de telephoondraden raken. Een zeer eigenaardig effect maken de marktgangers derhalve met hun hooge, gele franjecylinders,

ruischend en wapperend in den wind, als zij voortschrijden. Op de markt wacht hun de tangkoelak in een eigen pondokje als op de beurs gezeten en neemt hun waar over. Door bemiddeling van deze opkoopers bereiken de hoeden den groothandelaar, voor zoover hij ze niet zelf inslaat. In diens werkplaats worden zij vervolgens gebleekt en daarna andermaal aan den vlechter gegeven om er den rand aan te maken.

Gezeten achter de reeds vermelde papan legt de vlechter daarin eerst de aloes zoodat deze goed met zijn bol in de opening sluit en strijkt vervolgens op het blad den rand glad uit. Dan plaatst hij op dezelfde wijze in de aloes de sawal, bezwaart deze op den bodem met een steen om verschuiving te verhinderen en knipt nu met een gebogen schaar de franje van de laatste in het rond op plm. 2 cM. van het punt, waar het vlechtwerk eindigt, af. Om dezen stekelrand buigt hij nu geleidelijke den rand van de aloes om, die, wijl deze iets breeder is dan die van den binnenhoed, over laatstgenoemde eveneens plm. 2 cM. heen slaat. Dit geschiedt niet in eens, doch geleidelijk naarmate het samenvlechten vordert. Voor dit samenvlechten bezigt hij een els met een houten handvat (panglépèh) en ligt met den priem van deze drie of vier vlechtdraden van den binnenhoed op, onder welke hij dan de te voren spits geknipte onderste vlechtdraden van de buitenhoed een voor een doorschuift. Is de bewerking afgeloopen, dan vertoont de dubbele hoed aan den onderkant van den rand een kring van opwippende vlechtdraden, die eveneens worden afgeknipt, waarmede de hoed gereed is, nadat met het heftje van de els de omgevouwen rand gelijk gestreken is.

Na volgens fijnheid gesorteerd te zijn, worden de hoeden in kisten, inhoudende 15.000 stuks, gepakt en naar Europa gezonden.

Het randen maken is hoofdzakelijk het werk van vrouwen en hoofdbezigheid in de tot Tangerang behoorende kampong. Een goede werkster levert per dag twintig hoeden af à ƒ 0.02 per hoed en verdient daaraan dus het loon van een volslagen koelie. Zij, evenals de vlechter der hoeden, doen dit in hun vrije uren. Wanneer zijn sawah-werkzaamheid het vordert, doet hij deze voorgaan, maar toch kan een vlechter die eenigszins vlijtig is een gelijken bijslag verdienen, zoodat het gezin allicht een gulden of vijf per week uit het vlechten klopt, want aan grondstof is per hoed niet meer dan ƒ 0.07½ à ƒ 0.10 benoodigd.

Verklaarbaar is het dan ook dat woning en kleedij in de hoedendistricten een niet te miskennen welstand verraden. Met de gekomen gegoedheid is steiging van het moreel van zelf gepaard gegaan; de bevolking verwierf bezit en bezitters worden zelden boeven. Deze, die vroeger in het Tangerangsche welig tierden, tellen steeds minder aanhangen. Men ziet hier hoe weloverlegde aanmoediging van huisvlijt in dit gewest een groote verbetering van den economischen toestand in het leven heeft geroepen, een belangrijk resultaat nu de huisvlijt ook in andere deelen van Java aan de orde wordt gesteld. Juist in het feit, dat het huisvlijt is, ligt de oorzaak dat ondanks toegenomen concurrentie, de uitbreiding van den groothandel voor den Inlander allerminst schadelijke gevolgen heeft gehad, althans in algemeenen zin. Wel is de prijs van het ruwe product eenigszins teruggeloopen, doch daartegenover staat, dat waar de productie-capaciteit individueel dezelfde bleef, een steeds klimmend aantal personen zich op het hoedenmaken moest gaan toeleggen, zoodat een

geringe derving van baten per hoofd aan het algemeen ten goede kwam. Waarom die productie-capaciteit individueel dezelfde gebleven is, kan duidelijk zijn, wanneer men in het oog houdt, dat de hoedenvlechter vóór alles landbouwer is. Hij beschikt voor bijbezigheden slechts over beperkten tijd en vermag dientengevolge alleen een kleine hoeveelheid hoeden af te leveren. Blijft deze toestand bestendigd dan zal de kring van vlechters zich, waar de vraag stijgend blijft, nog uitbreiden, hetgeen èn volk èn land slechts kan ten goede komen. Doch mocht een periode aanbreken, waarin enkelen hun hoofdbedrijf van het hoeden vlechten zullen maken, dan gaat de algemeene welvaart aldaar volgens den schrijver te gronde, daar dan een veel geringer aantal personen voldoende zal zijn om aan de behoefte te voldoen. Gelukkig is dit niet te verwachten daar het vlechten alleen geen bestaan oplevert.

Proefondervindelijk toont de Tangerangsche industrie dat voor artikelen van Indische huisvlijt afzet te vinden is. Niet alleen hoeden zijn verkoopbaar, tal van andere voortbrengselen komen als zoodanig in aanmerking, dit is den schrijver van het artikel vooral in het buitenland en niet het minst tijdens de tentoonstelling van Parijs in 1900 gebleken, doch wel verlangt men, gelijk de Tangerangsche hoed dit in zijn soort is, superieur materiaal en, geldt het bibelots, voorwerpen die een onbedorven cachet dragen.

Ten slotte wordt binnenkort de tentoonstelling toegezegd in het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Weltevreden van eene verzameling, waarin alle stadiën van bewerking toegelicht door photographische opnamen een aanschouwelijk beeld van de hoedenindustrie van Tangerang zullen geven.

SCHELPEGELD.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Maart jl. wordt het volgende medegedeeld uit een dezer dagen uitgekomen werk, van Heinrich Schnee betreffende geld, rijkdom en armoede op Nieuw-Guinea:

Tabu, bij vele stammen als Tambu uitgesproken, is het schelpegeld, dat uit aan snoeren aan elkaar geregen witte schelpjes bestaat, ter halve grootte van een éénpfennigstuk. Het schelpegeld is datgene wat de Kanaak het liefst heeft. Op het verkrijgen ervan zijn dan ook reeds van jongs af zijn zinnen gericht. Met tabu kan de inboorling alles bekomen wat zijn hart maar begeert: voedsel, wapenen, huisgerij, vrouwen. Hij kan daarmee hulp koopen in den strijd en zelfs sluipmoordenaars om zich van zijn vijanden te ontdoen. Wie veel tabu heeft, is niet slechts voor dit aardsche leven een groot, aanzienlijk en gevreesd man. Zelfs voor het leven na den dood is het van belang, veel schelpegeld bezeten te hebben. Slechts de ziel van hem heeft een aangenaam bestaan na den dood te verwachten, die een tamelijke hoeveelheid tabu nagelaten heeft. De ziel van een arme kan nooit naar de verlustigingsoorden van de geesten der afgestorvenen overgaan, terwijl de ziel van een „riviana", van een rijk man, na zijn dood in den vorm van een verschietende ster daarheen

vliegen kan. Zoo is de arme niet slechts hier beneden een nul onder zijn stamgenooten, maar hem wacht ook na den dood een vreugdeloos voortbestaan.

Geen wonder dat bij zulke voorstellingen de Kanaken hebzuchtiger en geldgieriger zijn dan de ergste woekeraars. Ieder zoekt zooveel tabu bijeen te schrapen als hij maar machtig kan worden.

Het tabu wordt zoowel in groote snoeren, wier lengte door zijwaarts uitstrekken van beide armen gemeten wordt, als in kleinere van de grootere snoeren afgesneden stukken in betaling gegeven. Als de Kanaak een groot aantal snoeren bijeen heeft, legt hij ze in den vorm van een ring naast elkander en omwikkelt ze met bast en sterke vezels. Het geheel, dat dan veel heeft van een dik automobielrad of van een reddingsgordel, noemt men „loloi". Er zijn van die schelpgordels, welke 500, 1000 en meer snoeren bevatten.

Over 't algemeen verbergen de inboorlingen hun schatten zorgvuldig. Toch wist de reiziger zooveel vertrouwen in te boezemen, dat een oud stamhoofd hem op zekeren dag drie lolois liet zien, die te zamen 3000 snoeren tabu inhielden. Het totaal bezit van den rijken oude werd op 20 à 30,000 snoeren schelpegeld geraamd. Als men bedenkt, dat men ten tijde van het verblijf van den heer Schnee op het Gazelle-schiereiland voor een snoer een varkentje, voor 2 tot 10 snoeren een groot varken, voor 20 tot 100 snoeren een vrouw kon koopen en dat 40 snoeren als toereikende premie voor een vermoord mensch beschouwd en aangenomen werd, dan is het duidelijk, hoeveel rijkdom en macht het bezit van de evengenoemde hoeveelheid schelpegeld voor een Kanaak te beteekenen heeft.

Het schelpegeld wordt niet binnen het door de kustbewoners ingenomen gebied gewonnen. Het wordt ver weggehaald van Nakanai op de noordkust van Nieuw-Pommeren. Jaarlijks tijdens den Z.-O. passaat varen de bewoners van de noordkust van Gazelleland in talrijke kano's naar het westen en dan na omvaring van Kaap Lambert naar het zuiden tot zij Nakanai hebben bereikt. Van de inboorlingen aldaar, die verwant zijn met de Papoeas, ruilen de Kanaken de kostbare schelpen voor hetgeen de Nakanais weer gaarne hebben.

Elke soort schelpegeld heeft slechts waarde voor een bepaald gebied, soms ook verscheidene soorten naast elkaar. Zoo geldt het tabu slechts voor de kustbewoners van Gazelle-land en voor de Nieuw-Lauenburggroep, waar het „diwara" genoemd wordt. In Zuid-Nieuw Mecklenburg is het gebruikelijke schelpegeld „pele" bestaande uit kleine ronde schelpen, in Noord-Nieuw Mecklenburg een uit zeer kleine roode schelpen bestaand geld, dat in het Nusa-dialect „tapsoka" genoemd wordt. Daarentegen bezitten de inboorlingen van de zuidkust van Nieuw-Pommeren aan snoeren geregen groote zwarte schelpen, zoo groot als een halve hand.

De schelpen worden ook veel als tooisel gebruikt, voor oor-, hals- en armversiering en ook aan speren, knodsen enz., maar meestal buiten het gebied waar zij als geld dienst doen.

RISICO VERBONDEN AAN GROOTE KUNSTWERKEN.

Afgescheiden van het vraagstuk of de Solo-irrigatie al of niet een nuttig en rendabel werk was, is er wel eens wat licht heengeloopen over be bezwaren verbonden aan den bouw van de buitengewoon hooge stuw, die voor deze irrigatie onmisbaar zou zijn. Als er zich stemmen verhieven, die een stortvlak van 16,50 M. hoogte, breed tusschen de landhoofden 200 M. en waarover zich een watermassa van 2750 M³ in de seconde zou kunnen ontlasten, een op den duur vrij precair werk noemden, dan zijn die wel eens beschouwd als die van vreesachtigen aan wie de durf der Engelschen ontbrak. Als voorbeeld van wat deze op het punt van werken op reusachtige schaal tot stand brengen, mag zeker genoemd worden de beroemde bevloeiingsdam in den Nijl te Assoean, eenige jaren geleden onder leiding van Sir Benjamin Baker aangelegd. (zie *De Ind. Gids* 1902 II bl. 1349). Het ontwerp van dezen reusachtigen dam met door schuiven gesloten kokers, waardoor het water kan worden afgelaten, is zeker oneindig beter dan het ojiefvormige stortvlak destijds te Ngloewak ontworpen en de granietrotsen, waarop het werk is gebouwd zijn onvergelijkelijk steviger dan de gevaarlijke Indische krapakgrond. De opstuwing die hier hooger is en tot 20 M. gaat, schijnt dus ten volle verantwoord en aan het in stand blijven van dit werk onder die omstandigheden kon redelijkerwijze niet worden getwijfeld. Toch komen er thans berichten, die doen vermoeden, dat zelfs dit kunstwerk niet in zulk een bevredigenden toestand verkeert, als men had meenen te mogen verwachten en dan levert het eene ernstige waarschuwing op voor gewaagde ondernemingen in andere landen.

Zooals bekend is, zou de waterberging van het gevormde reservoir boven den dam van 1065 millioen M³ tot het driedubbele kunnen worden opgevoerd als men deze van 106 op 114 M boven den zeespiegel, dus met 8 meter verhoogde, en was men alleen daarvan teruggehouden door het bezwaar dat in dat geval het merkwaardige eiland Philae geheel overstroomd zou worden.

Thans schrijft de Londensche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Maart jl. dat uit Egypte de week te voren het belangrijk telegraphisch bericht is gekomen, dat Sir William Garstin, die thans aan het hoofd der openbare werken te Caïro staat, besloten heeft om van de verhooging van den dam af te zien. Als de twee voornaamste adviseurs in deze worden genoemd Karl Pearson en L. W. Atcherley, beide verbonden aan het University College te Londen, respectievelijk als hoogleeraar en leeraar in de toegepaste mechanica Zij hebben, volgens den correspondent, op verzoek van Garstin memoriën opgesteld, waarin zij de stelling verkondigen dat het gevaar eener barsting en doorbraak bij dammen als deze in verticale richting veel grooter is dan in horizontale richting, welk gevaar toeneemt, naarmate men de dammen hooger maakt.

„Baker schijnt tot zekere hoogte in deze meening te deelen, dewijl de dam te Assoean, wel niet aan zijn grondslagen, maar toch in de onmiddellijke nabijheid ervan, teekenen van verzwakking heeft vertoond. Het Nijlwater stroomt hier met geweldige kracht door de sluizen, en heeft in den rotswand ter weerszijden van den stroom groote gaten geboord, welke hier en daar reeds een diepte van 6 en 7 meter bereikt hebben Baker heeft maatregelen aan de hand gedaan, om aan verdere inwerking van het Nijlwater beneden

de damsluizen paal en perk te stellen. Hij geeft echter gewonnen, dat het niet zeker is, dat die maatregelen op den duur baten zullen en dat de grondslagen van den dam te allen tijde onaangetast zullen blijven onder den bestendigen en reusachtigen druk van het Nijlwater boven de sluizen. Mochten die grondslagen ondermijnd raken, dan zoude het bovengedeelte van den dam op een gegeven oogenblik zijn weerstandsvermogen kunnen verliezen en dan ineens overhoop geworpen kunnen worden, en eene reusachtige doorbraak ontstaan.

„Niet alle ingenieurs van naam denken er echter zoo over. Sir William Willcocks o. a. is van een tegenovergestelde meening, en hij was het, die Garstin had aanbevolen den dam te Assoean te verhoogen, teneinde de hoeveelheid Nijlwater, boven den dam opgestuwd, aanmerkelijk op te voeren, om zoodoende meer landerijen in de vlakten van Neder-Egypte periodiek te kunnen besproeien. Garstin heeft echter oogenschijnlijk meer waarde gehecht aan de adviezen van hen, die in elk geval groote omzichtigheid in overweging geven, zoolang althans de voornaamste deskundigen van Europa de hoofdkwestie niet nader onderzocht en tot meer overeenstemming dienaangaande geraakt zijn. De minister heeft derhalve besloten de plannen, hem door Willcocks voorgelegd, aan te houden en voorshands den dam te Assoean niet te verhoogen."

De kunstminnaars en oudheidkenners zullen na dit besluit ruimer adem scheppen, doch de beslissing is ten slotte ook van groot belang voor den Egyptischen landbouw en in beurskringen. De eigenaars van braakliggende en woeste gronden, waarvoor thans geen voldoende water is, hadden op de verhooging gerekend om hun land eerlang besproeid en dus van waarde te zien worden. De verhoogingsplannen hadden sedert geruimen tijd aan de Londensche beurs een vrij speculatieve beweging in het leven geroepen; vele Egyptische vennootschappen waren in de laatste jaren opgericht, welke niet altijd mijnontginning maar ook koop en verkoop van half-ontgonnen of onontgonnen landerijen op het oog hadden. In de aandeelen daarvan werd een levendige handel gedreven. De beslissing van Garstin heeft daarom veel teleurstelling gewekt: doch vermoedelijk zou de uitwerking niet zoo groot zijn geweest, als hij ook niet besloten had, den verderen verkoop van staatslanderijen te staken tot tijd en wijle het bevloeiingsvraagstuk is opgelost. Het is hem bekend dat speculanten die gronden willen opkoopen, in het vooruitzicht dat zij binnenkort besproeid zullen worden en aan die speculatie wil men een einde maken.

Reeds vroeger werd in dit tijdschrift medegedeeld (1904: I, blz. 617) dat men nog andere plannen had om meer water te krijgen. In Egypte houdt de ontginning geen gelijken tred met den watervoorraad, doch als men op de aangegeven wijze hoe langer hoe meer afhankelijk wordt van buitengewone kunstwerken, dan is het leed niet te overzien als deze zich begeven. Het aangehaalde bericht stemt in deze wat den Assoean-dam betreft niet tot gerustheid en het is leerzaam zich daarbij aan de ervaringen van anderen te spiegelen.

AUTOMATISCH DENKEN.

Op 17 Maart jl. hield de ingenieur J. Homan van der Heide eene voordracht in de openbare vergadering van de „Nederlandsche Afdeeling der Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw", te 's Hage, getiteld: „Egypte, een voorbeeld voor Java". Daar deze rede in zijn geheel is opgenomen in *De Indische Mercuur* van 28 Maart 1905, e.v. mag de inhoud als bekend ondersteld worden, doch op een enkel punt is het wenschelijk uit een psychologisch oogpunt de aandacht te vestigen. Blijkens het *Koloniaal Weekblad* van 23 Maart jl. had Mr. C. Th. van Deventer den spreker hooren zeggen: „op economisch gebied, geen impressionnist te zijn, maar op feiten en cijfers zijn beweren te gronden. Het lezen der werken van den heer H. v. d. H. en zelfs ook de voordracht van heden avond hadden op hem echter den indruk gemaakt, dat de spreker juist wel was, wat men in de kunst een impressionnist noemt. In alles toch, wat de inleider in 't belang van Java zegt of schrijft, staat „irrigatie" machtig op den voorgrond en in het helderst licht, dat echter slechts zeer matig valt op alle andere middelen, die tot opheffing van Java zijn voorgesteld, deze worden in zijn schilderij met halve tinten behandeld en geraken op den achtergrond. Hij zegt dit niet om fout te vinden of iets onpleizierigs op te merken, maar hij beschouwt het daarentegen in den heer H. v. d. H. als eene qualiteit. Zelf innig overtuigd, dat „irrigatie" het eerste en voornaamste redmiddel is, wil spr. die overtuiging ook aan lezers en hoorders schenken en ze niet verzwakken, door bijwerk van eenige beteekenis. Het gelukt hem daardoor dan ook meestal zijne impressie bij anderen over te brengen en dit wel zóó goed, bijv. bij den heer v. D. dat alle redacteuren van alle Indische Gidsen bij hem de overtuiging niet meer kunnen wegnemen: dat een degelijk irrigeeren op flinke schaal, het eerste moet zijn, wat men in 't belang van Java te doen heeft!"

De redactie van *De Indische Gids* voelt zich gevleid dat blijkbaar een artikel, nu reeds meer dan drie jaren geleden in dat tijdschrift geschreven, zulk een indruk heeft achtergelaten, dat men het thans nog te pas brengt als iets gevaarlijks dat de menschen op een dwaalspoor brengt; zij kan zich begrijpen dat de fijne onderscheidingen wanneer irrigatiewerken wel, wanneer niet wenschelijk worden geacht aan de herinnering der sprekers zijn ontgaan, doch met dat al zijn de aangehaalde woorden voor een toeschouwer, die buiten de partijen staat eene merkwaardige bevestiging van wat de physiologie leert omtrent tot gewoonte geworden gedachten, hetgeen nuttig is om zich te herinneren als men de menschen hoort doordraven over irrigatie, eereschuld, inzinking en dergelijke.

Zonder in het minst de bedoeling te hebben, daarmede iets onpleizierigs te zeggen, veroorloven wij ons het volgende citaat uit de Hollandsche bewerking van G. H. Lewis: „Physiology of Common Life." [1])

„Gewoonten, ingewortelde denkbeelden en wat men automatische handelingen noemt, hangen alle af van de geneigdheid welke eene gewaarwording heeft om zich langs den dichstbij gelegen weg te ontlasten. Bij het leeren spreken van eene vreemde taal, of het bespelen van een muziekinstrument, of het

[1]) Vertaald onder den titel „Ons Leven" door Dr. H. v. Cappelle, 3e uitg. 1870 bl. 349.

uitvoeren van eene of andere ongewone beweging, voelt men eene groote moeilijkheid, omdat de wegen langs welke iedere gewaarwording moet heengaan nog niet gevestigd zijn, maar zoodra heeft niet eene veelvuldige herhaling een pad gebaand of die moeilijkheid verdwijnt; de handelingen worden zoo automatisch, dat zij kunnen volbracht worden terwijl de geest met iets anders bezig is; en somtijds moet men er mede voortgaan als men er eenmaal mede begonnen is. Wij hebben allen onze aanwensels in onze taal of ons gebarenspel, welke wij door geene inspanning kunnen voorkomen. Wij spreken, als bijvoegsels zonder beteekenis, zoogenaamde stopwoorden uit, welke het ons in den beginne moeite kost te leeren. Het is te vergeefs dat de menschen ons uitlachen als wij telkens zeggen „weet je", „welnu" en dergelijke woorden, welke dikwijls bespottelijk ongepast zijn; zij zijn automatisch geworden — de wegen waarlangs zij zich ontlasten hebben zich gevestigd, en langs deze wegen moet de gewaarwording zich ontlasten.

„Hetzelfde kan men waarnemen in de spheer der denkbeelden. Oude samenvoegingen van denkbeelden, oude meeningen kunnen niet verdrongen worden. Iemand kan heden levendig overtuigd worden door de logica van zijn bestrijder, en toch zal men hem morgen zijne oude overtuigingen hooren uitspreken als of niemand er ooit aan had getwijfeld. Zijn geest kan niet anders dan in de oude paden bewegen. Het mag als het bijzonder kenmerk van krachtige vernuften worden aangemerkt, dat hunne denkbeelden altijd nieuwe paden vinden in plaats van zich te midden van oude gedachtenreeksen te bewegen. De krachtige denker is iemand die voor zich zelven denkt; de krachtige schrijver is iemand die uitdrukt wat hij meent, en niet toelaat dat de eene phrase op automatische wijze eene volgende bepaalt. Zoo hij al eene manier heeft, zoo is het zijne eigene. Geesten van minder gehalte denken de gedachten van anderen en schrijven de phrasen van anderen. Vandaar dat er, zooals Goethe zegt, in deze wereld zoo weinig stemmen en zoo vele echo's zijn."

Een provoost-geweldiger der O. I. Compagnie,

DOOR

S. KALFF.

Ten spijt van veler lof, aan de figuur van Arnold de Vlaming van Outshoorn toegebracht, dringt bij den lezer der moluksche kronieken zich telkens de gedachte op, dat deze strijdbare raad van Indië niet veel anders is geweest dan een provoost-geweldiger der loffelijke Comp., met het mandaat haar specerij-monopolie met het zwaard te handhaven.

Slechts dit heeft hij voor gehad op zooveel andere mannen van beteekenis uit de koloniale geschiedenis, dat hij geen *homme de rien* was, voortgekomen uit de rijen van het proletariaat of van de kleine burgerij, bedeeld met een familienaam welke slechts in een enkel lid van het geslacht tot luister kwam. Want hij stamde uit eene bekende amsterdamsche regeeringsfamilie, vermaagschapt met de Geelvinck's, Tulp's, Buysero's en andere patriciërs-geslachten. In 't zijne struikelde men over de baljuws, schouten, schepenen en burgemeesters. Onder deze laatsten was ook die Diederik, kortweg Dirk de Vlaming van Outshoorn, wiens grafschrift door niemand minder dan door Hollands „puickpoeet", Joost van den Vondel, geschreven werd :

Oudshooren eert dit graf genoeg;
Doch niet zoozeer omdat zijn bloed
Het adelijke wapen droeg,
Maar om zijn ongekreukt gemoed
En goude deugd, die zwaarder woeg
Dan goud, in voor- en tegenspoed;
Het zij hij heerscht, of wordt gewraakt,
Of aangezocht op 't kussen raakt,
Hij durft gewin en eer versmaân
Om onder niemands gunst te staan;
En schijnt die roem u veel te rijk?
'k Zie luttel lijken dit gelijk.

Pieter de Vlaming van Outshoorn was in 1621 regeerend burgemeester van Amsterdam; eveneens, in 1668, Cornelis, heer van Outshoorn en Gnephoek, die vier jaren later als president-burgemeester deel uitmaakte van de commissie, welke Willem III bij zijne verheffing tot stadhouder van Holland ging complimenteeren. En reeds vroeger, vóór de Reformatie, hadden leden van dit geslacht in de vroedschap op 't kussen gezeten; zij werden als 't ware met het stedelijk wapenkruis op 't voorhoofd geboren.

In *De Navorscher* [1]) vindt men vermeld dat Jan Wouter Ottensz van Outshoorn, wonende in de amsterdamsche Warmoesstraat, een tijdlang in Vlaanderen was geweest, waarom zijne kinderen „de Vlaming" bijgenaamd werden. En Vlaming of Vlamingh *tout court* was een zoo algemeene naam, dat een toenaam geenszins overbodig mocht heeten. Mr. de Roever zegt dat, ten tijde van den amsterdamschen lakenkoopman Isaac Vlamingh (1630) verschillende familiën van den naam Vlamingh bekend waren, en dat *deze* Vlaming niet tot het geslacht der heeren van Outshoorn behoorde. Waarna hij vervolgt:

„Dit mag de reden zijn geweest, dat alle leden der regeeringsfamilie zich ter onderscheiding „van Oudshoorn" noemden".

Het geval stond echter juist andersom. Want volgens een oude geslachtslijst woonde Wouter Ottensz van Outshoorn, die in 1452 schepen te Amsterdam was, in *De 3 Koningen* (Warmoesstraat) „maer vertrocken om de troubelen eerst na Antwerpen, en van daer na Gent, alwaer hy gestorven is, doch haere kinderen keerden weder om metterwoon na Amsterdam en kregen alsdoen den bynaem van de Vlamingh".

Dezelfde geslachtslijst [2]) geeft den naam Arent voor Arnold. Dat hier echter dezelfde persoon bedoeld wordt, blijkt wel uit de omschrijving: „was raad van Oostind. en gouverneur van Ambona". Als zijne drie vrouwen worden genoemd Maria Ratte, Barbara Pars en Anna van Veen. Een ander indisch lid van het geslacht was Cornelis de Vlaming van Outshoorn, advokaat-fiskaal der O. I. Comp., gehuwd met Barbara Roelands.

Ofschoon zijn deftige afkomst dezen Arent of Arnold al dadelijk boven het peil der gewone indische fortuinzoekers plaatste, ook *zijn* levensloop zou een gesloten boek blijven, totdat zijne leiding van den oorlog in de Molukken hem vrij plotseling op het tooneel

[1]) Ig. 1860, p. 163.
[2]) Het Patriciaat van Amsterdam, f°. 38.

der indische geschiedenis deed verschijnen. Aan zijne exploiten in dien oorlog geeft Busken Huet in zijn *Land van Rembrand* den lof:

„De togten van den gouverneur der Molukken Arnold de Vlaming tegen de Ambonezen en de Ternatanen in 1649 en vervolgens; de zeeslagen van den toekomstigen gouverneur-generaal Cornelis Speelman tegen de Makassaren in 1669, behooren tot de roemrijkste bladzijden der nederlandsch-indische krijgsgeschiedenis".

En tot de bloedigste bladzijden — had hij er mogen bijvoegen.

Waarschijnlijk had de Vlaming's afkomst uit een geslacht van regeeringspersonen, die zoo vaak burgemeester van Amsterdam en bewindhebber der O. I. Comp. tegelijk waren, er veel toe bijgedragen hem in Indië spoedig vooruit te helpen. In 1651, onder het bestuur van den gouverneur-generaal Carel Reyniersz, treft men zijn naam reeds aan onder de leden van den Raad van Indië. Te voren was hij gouverneur van Malakka geweest, maar gouverneur *ad interim;* nl. in de plaats van Jeremias van Vliet, die naar Batavia was opontboden. En toen hij zich, ongeacht het tijdelijk karakter van die bediening, landvoogd of gouverneur liet noemen, was de indische regeering niet traag die fout in de titulatuur te corrigeeren. De benaming „voorzitter", zoo beduidde men hem, was voor hem goed genoeg.

In 1645 werd hij als commissaris naar Atjeh gezonden; in 1647 benoemd tot gouverneur van Ambon. Hij was toen, zegt ons Valentijn, „een Heer van omtrent 38 of 39 jaar, zynde een lang schraal man (waarom hy in de wandeling de lange Corporaal genaamd wierd) een wakker en onvermoeid Landvoogd, en die allezins uitmuntende blyken van zyn beleid en dapperheid gegeven heeft. Hy was ook ervaren in de Latynsche taal, een goed staatkundige en een Heer, die de E. Maatschappy in deze gewesten groote diensten gedaan heeft".

Tijdens hij op Ambon den gouverneur Gerard Demmer kwam aflossen, was er in de Molukken reeds een onmeedoogende oorlog gevoerd ter handhaving van het specerij-monopolie. Bij de stijgende productie wenschte de Comp. hare waar op prijs te houden en daarom eene kunstmatige schaarschte teweeg te brengen. Het afdoendste middel daartoe scheen haar toe de extirpatie te zijn, de uitroeiing met wortel en tak. Men spande de eilandkoninkjes er voor en liet, voor een zekere jaarlijksche „erkentenis", henzelve

het werk bij de hand nemen. De hongi-vloot der Comp. hield nalezing, en deed de rest. Het lokaas verdwenen zijnde, zouden de inboorlingen geen aanleiding meer hebben om met vreemde opkoopers zaken te doen, en deze lorrendraaiers, deze morshandelaars zouden spoedig van zelf de eilanden mijden, waar toch geen winst meer te behalen was. Bewindhebbers in 't vaderland hadden het precies uitgerekend hoe zij voor het surplus aan molukksche specerijen geen afzet hadden, maar wel den inkoopsprijs aan den inboorling voor zijne verplichte levering betalen moesten. En dit was nog het minste. Zwaarder wogen de kosten voor de schepen, die men in de vaart moest houden om den sluikhandel te weren; voor de ambtenaren, welke de zaak moesten controleeren; voor de garnizoenen, die tot naleving der tractaten moesten dwingen en voor de expeditiën, die noodig waren telkens wanneer de benadeelde bevolking uit den band sprong.

Derhalve raseerde men het land maar, overal waar dit met het koopmansbelang strookte. Het belang der bevolking telde toenmaals iets minder dan tegenwoordig. De hongi-tochten werden aan die specerijenverdelging dienstbaar gemaakt, en tevens aan de roofzucht der opvarenden. Het was maar al te goed bekend hoe ruw het daarbij kon toegaan, hoeveel goederen er geplunderd werden, hoeveel dorpen verbrand, hoeveel vee geroofd, hoeveel menschen tot slaven gemaakt. De kruisbooten met de gewapende mardijkers van den gouverneur, de kora-kora's van de inlandsche vasallen der Comp. werden veelal met evenveel schrik tegemoet gezien als het donkere kaperschip van den Soeloe'schen zeeroover. 't Geen intusschen niet belette dat bij deze vandaalsche ommevaarten dagelijks op de vloot het gebed werd uitgesproken, en een vers uit een van Davids psalmen gezongen, als ging men op vrome werken uit.

„Indien (zoo teekent ds. v. Troostenburg de Bruyn tamelijk naief hierbij aan) wij ons niet in die tijden geheel verplaatsen, moet dit bericht ons ergeren".

Zoo had Gerard Demmer de noteering op de amsterdamsche markt reeds op het verlangde cijfer trachten te houden, zoo had hij de weerspannigen tegen de Comp. te vuur en te zwaard vervolgd, den planter en het plantsoen tegelijk uitroeiende. Sedert repatrieerde hij naar 't vaderland; en alsof er geen zegen kon rusten op de met bloed bevlekte schatten, die hij zich in Indië vergaderd had — hij verloor in Holland alles. Hij liet zich in

de luren leggen door een listigen italiaanschen industrie-ridder, zekeren Borri, die tot het groote gild der alchimisten behoorde. De schepen Hans Bontemantel schreef over dezen man (in zijne gedenkschriften) dat hij een „vlugge geest" was, wegens ketterij in Italië opgehangen, nl. in effigie, en die zich daarop te Amsterdam vestigde, „hem gelaetende groote kennisse in de medecyne te hebben, voor de groote staet niet anders als by aensienlyckste verkeerende, was seer liberael in geschencken en had correspondentie in Duytsland met....., daer veel gelden door machtich werd. Dezelve correspondent komende te sterven, heeft sich begeeven in de negotie van juweelen, en eenige weeten te induceeren dat conde gout maecken, onder anderen eenen Geraerd Demmer, die lange jaeren was geweest in Oost Indien ende groot gelt van daer medegebracht had, dewelcke hy soo heeft weeten te beleesen, dat hy hem over de hondert duysent guldens afhandich maeckte".

Demmer kwam te sterven nog voor dat er een korreltje goud uit de italiaansche smeltkroes te voorschijn was gekomen, van het geld kwam niets terecht en met de erfgenamen ging 't als met die van den „König von Thule" :

Es sollten seine Erben
Nur finden das leere Nest.

Nog minder! — zij vonden een met schulden bezwaarden boedel; en de crediteuren, onder welke burgemeester Hooft, „die merckelycke gelden op intrest had gegeven aan Demmer", vischten eveneens achter 't net.

Deze Demmer had de Vlaming tot opvolger, en 't was een „bekommerlyke successie". Het gevaar kwam van Ternate, dat van ouds de hegemonie bezat in den Molukschen Archipel. Misnoegde rijksgrooten hadden daar den sultan Mandarsjah van de regeering vervallen verklaard, niet zoozeer omdat hij „geen overvlieger in 't verstand was", als wel omdat hij zich een al te willig instrument voor nederlandsche belangen betoonde. Indertijd had de keuze voor de troonsbeklimming gestaan tusschen hem, den domste, en zijn halfbroeder Calamatta [1]), den slimste — daarom moest de Comp. den laatste juist *niet* hebben. Zij bekwam daardoor wel een werktuig voor hare kramerpolitiek, een sultan zoo soepel als een handschoen, maar tevens in Calamatta een gevaar-

[1]) Aldus genoemd naar eene spaansche sterkte op Ternate.

lijken vijand. De laatste nam 't zich voor: hij zou zijne grieven de E. Comp. wel de nagels doen uitzweren.

Natuurlijk steunde de indische regeering in den persoon van Mandarsjah de legitimiteit; den strooman, achter wien Jan Compagnie zelf zich verschool. De Vlaming bevond zich bij het uitbreken van den opstand voor herstel van gezondheid te Batavia; hij was er kortelings getrouwd (met Anna van Veen), en had meer zin in eene prolongatie van huwelijksgenoegens dan in eene expeditie naar de Molukken. Evenwel zwichtte hij voor den aandrang der regeering om de leiding van den veldtocht op zich te nemen, en vertrok in 't laatst van 1650 met eene flotille naar de Groote Oost in de kwaliteit van commissaris en superintendent over de drie oostersche gewesten, Ternate, Ambon en Banda. In zijn plaats werd tot gouverneur van Ambon benoemd Willem Verbeek, of van der Beek; deze vergezelde hem. Ook bevond zich in zijn gevolg, als geheimschrijver, Livinus Bor, de kroniekschrijver van dezen krijg. Zijn werkje verscheen in 1663 te Delft onder den titel *Amboinse Oorlogen, door Arnold de Vlaming van Outshoorn, Superintendent over d'Oosterse gewesten, oorloghaftig ten einde gebracht.* Van der Aa noemt hem in zijn groot biografisch woordenboek: Livius Bor, „van wien ons geene levensbijzonderheden bekend zijn".

De reis was moeizaam; ze vorderde niet minder dan drie maanden zeilens, welke men even goed drie maanden sukkelens mocht noemen. Calamatta had een medestander gevonden in zekeren Kaitsjili Saïdi, een rijksgroote met den titel van zeevoogd, en terwijl de Vlaming nog bezig was deze vijanden der Comp. te bestoken in de bolwerken, waar zij zich „vast begraven" hadden, kwam het bericht dat ook Madjira, de ternataansche stadhouder op Ambon, zich bij den opstand had aangesloten.

Met diens afval was „het rad geheel verdraait". Want deze invloedrijke man, die tot dusver op Ambon den suzerein Mandarsjah vertegenwoordigd had, bezat eene mate van gewiksthéid en van geveinsdheid, buitengewoon zelfs bij een oosterling. Men had van hem mogen zeggen, gelijk van Coen: „hij behoeft niet naar Italië te gaan om het veinzen te leeren". Zijn streven was zich onafhankelijk te maken zoowel van Ternate als van de Comp. en hij had een kennelijken bondgenoot gevonden in den hoekom van Hative, Jan Pays. De laatste was christen, althans in naam, en een creatuur van Demmer. In Holland opgevoed en op Ambon

tot proponent bevorderd had hij zijn aangenomen geloof weten dienstbaar te maken aan zijn persoonlijk belang. Vaak had hij reeds gepreekt van den kansel; daarbuiten preekte hij zoo lang tot men hem secretaris van den landraad maakte, later orangkaja. Te Batavia had de regeering hem zelfs begiftigd met een gouden keten, bij wijze van aanmoediging en tot exempel voor zijne rasgenooten. Maar deze sluwe Ambonees, wiens streven was de Hollanders te verdrijven en zichzelven tot vorst over de christen-Amboneezen op te werpen, gelijk Madjira over de mohamedanen, was in zijn hart heiden en inlander gebleven. Hij herinnerde aan de catsiaansche les :

Een aep die broet een aep, van uilen komen uilen.

Des daags vertoonde hij zich in de kleedij van een inlandschen ouderling, des nachts was hij gezien met een moorschen tulband op het hoofd, oefenend moorsche praktijken. Dus bakte hij met twee pannen — totdat hij eindelijk in zijn eigen vuur viel.

Alsof zulke vijanden nog niet genoeg waren, eerlang voegde ook Makassar, „het Polen van den Archipel", zich aan hun kant en hielp mee om de Hollanders „uit te boenen".

De opstand barstte uit als een Siciliaansche Vesper. Op twintig, dertig plaatsen tegelijk weergalmde de kreet : dood aan de Hollanders! en bij het onstuimige woord voegde zich de bloedige daad. Binnen weinig tijds waren ongeveer honderd en tachtig Comp. dienaren deerlijk om hals gebracht. Bij de overrompeling van het fort op Amblauw hadden de inboorlingen den sergeant Laurens Sipkens en zijne drie onnoozele kinderen „schendigh vermoort", zijne vrouw, senora Catharina, als gevangene met zich gevoerd. (Na een jaar lijdens in het slavenkwartier van den muiterhoofdman slaagde deze vrouw er in te ontsnappen, zich door de strandmoerassen van het eiland heen te werken tot aan zee, waar zij uitgeput aan den staak van een vischfuik bleef hangen, totdat zij door het voor anker liggend schip *Nassau* werd opgemerkt.) Van de bezetting van het fort bleven vier europeesche soldaten over, die zich in het reduit hadden weten te bergen. Deze lieden, ofschoon door hunne wonden verzwakt, hielden het daar eenige dagen uit, en gaven zich eerst over toen de kimelaha Hafi hun zwoer dat hij hun geen haar van het hoofd zou krenken. Hij hield zijn eed — maar zorgde wel dat hun aanstonds door zijn volk het licht werd uitgeblazen.

Elders, op Manipa, drongen de muiters het fort binnen onder voorwendsel dat zij den kommandant een brief moesten overhandigen. Deze brief was opzettelijk zoo ingewikkeld en dichtgemaakt, dat het eenigen tijd vorderde dien te openen — en onderwijl bemerkte de huisvrouw van den „idelhoofdigen" posthouder Comans den toeleg. Zij waarschuwde..... maar kreeg de schavuiten ook terstond op het lijf. De kroniekschrijver meldt:

„Zy verweerde zich nog lang zeer heftig met een halve piek, doch kon het alleen tegen zo veel woedende honden niet uithouden, weshalven zy haar eindelyk meester wierden. Zy mishandelden haar lichaam jammerlyk, sneden haar de borsten af en zeiden dat zy dit Hollands verken in stukken wilden hakken".

Soortgelijke moord- en slachttooneelen vielen voor overal waar een hollandsche vlag boven een afgelegen sterkte woei, waar hollandsche militairen en ambtenaren zich op een verloren post bevonden. Het bericht van deze rampen had de Vlaming, die onderweg de eilanden Boeton en Makjan bezocht had, zijn reis doen bespoedigen naar het hoofdkwartier, het kasteel *Victoria* op Ambon. Van daar begon hij met zijn krijgsvolk spoedig de bakens te verzetten, en met de muiters in het gericht te treden. De overrompelde posten werden hernomen, de nageltuinen, de sagobosschen verwoest, de dorpen verbrand, de aanhangers van Madjira en Saïdi onthalsd. Ook de moeder en de vrouw van Madjira; zij hadden de moorsche priesters in het komplot gehaald en hun diets gemaakt dat de Hollanders de inboorlingen met geweld tot het Christendom wilden dwingen. „Twee helsche Furiën", noemt hen Valentijn; vooral de oudste een „heilloos wyf, dat wonderlyk wel praten kon en op alle streeken van 't Hof zeer wel afgeregt was".

Om zijne positie tegenover hoofden en bevolking te versterken, besloot de Vlaming, zoodra het eerste werk gedaan was, koning Mandarsjah met eenige zijner grooten mee naar Batavia te nemen, ten einde daar een nieuw specerij-contract te doen opmaken. De vorst zou daartoe gewis het oor leenen; men wist reeds, er was in dat oor te snijden als in een vilten hoedje.

Drie maanden lang werd de ternataansche vorst gehuldigd, gecomplimenteerd en geregaleerd, alles opdat hij des te eerder te vinden zou wezen voor het contract, in de raadzaal van het bataviasche Kasteel opgemaakt. 't Hield in dat de koning aan de Comp. het recht gaf om in alle gewesten onder ternataansche suzereiniteit den kruidnagelboom te extirpeeren tegen een jaar-

lijksche uitkeering van 12,000 rijksd. aan hem, 500 aan zijn broeder Calamatta (die zich bij 't keeren van den oorlogskans schijnbaar onderworpen had) en 1500 aan de andere rijksgrooten te zamen. Voorts werd het ambt van ternataansch stadhouder op Ambon opgeheven; alleen de Comp. zou daar voortaan meester zijn. Hoe de vorst dit verdrag zou rechtvaardigen tegenover zijne onderdanen, die van den kruidnagelboom als 't ware leven moesten, en niettemin van de hollandsche rijksdaalders geen penning ontvingen, dit was zijn zaak. En het vuur van den opstand gloeide er slechts te feller om.

Met dit verdrag (van 1652) in den zak, en de bruine ledepop die 't onderteekend had achter zich, keerde de Vlaming naar de „nagelryke landvoogdye" terug. De inboorlingen bereidden hun vorst juist geen hartelijke ontvangst; zulk een suzerein kon niet in hun pot. Bij de komst der vloot voor het eiland Boeroe werd Mandarsjah door de hoofden voor een trawant der Hollanders en voor een „verloochenden Spek-vreeter" gescholden, de Vlaming en de zijnen als van ouds voor christenhonden. Die hoon werd aanstonds met zwaard en brandfakkel aan hen gewroken. Prins Calamatta liet het masker weer vallen, en stak met Madjira onder één kap. Hij was een man van stijver deeg dan de bloode Mandarsjah, een man met een „trotzen aart en vliegende oogen". Eenige grooten van Tidore waren mede in den opstand betrokken, en de Spanjaarden, die in het fort Gamma Lamma nog hun laatste bolwerk in de Molukken bezet hielden, die den hollandschen concurrent en ketter dit malheur wel gunden, bliezen stilletjes mee in 't vuur.

Met forsche hand tastte de Vlaming de partij des opstands aan, van welke Madjira de ziel bleef. Overal, waar een druppel hollandsch bloed gestort was, vloeide een stroom inlandsch bloed, ten zoen. Het was een voortdurend krijgertje spelen door dit verbrokkeld eilandenrijk; oostersche list werd gezet tegenover westersche krijgskunst. Met de onverzoenlijken en met de recidivisten maakte de superintendent kort proces; den beul had hij steeds op de hielen. Aldus met den kimelaha Terbile, die in het kasteel *Victoria* met dertien der zijnen onthalsd werd. Kloekmoedig, zonder de minste ontroering te laten blijken, stapte de aanzienlijke Ambonees naar den zandhoop en reikte den scherprechter zijn hals. Als om hem de verdienste van een mannelijk sterven nog te ontnemen, bemerkt Valentijn :

„Ik moet hier egter byvoegen dat men dit in de inlanders meermalen ziet, dat zy met een Bonkos (strootje) of een Pinang (sirihpruim) in de mond, en met bloemen om 't hoofd, vooral de Mooren, zoo bly ter dood gaan alsof zy aan een Bruiloft gingen; hoewel 't ook wel stuipen van den Amfioen of uitwerkzelen van een overgegeven hardnekkigheit zyn, waarin zij alle andere volkeren te boven gaan".

De superintendent had vergeefs beproefd Makassar onzijdig te houden. Madjira had hem deze troefkaart afgewonnen en 't zou tot de dagen van Cornelis Speelman duren alvorens aan deze „haentjes van het Oosten" de kam werd afgebeten. De eerste persoon aan dit hof, na den vorst, was zekere prins Patingaloan, een man die eene mate van westersche kennis bezat inderdaad ongehoord voor een inlandschen notabele. Hij was bekend met de latijnsche, grieksche, italiaansche en andere westersche talen, zoo doode als levende; hij was „door zyne neerstigheit in 't lezen van Europeïsche en andere Geschiedenissen zeer fyn geslepen", en hij had vorderingen in de sterrekunde gemaakt die hem ongetwijfeld de waardeering van een astronoom als ds. Mohr verworven zouden hebben, ware deze zijn tijdgenoot geweest. De Comp. had hem op soortgelijke wijze onderscheiden als den theologisch onderwezen Jan Pays; had deze van de regeering te Batavia een gouden keten ontvangen, bewindhebbers te Amsterdam begiftigden dezen witten raaf onder de Makassaren met een sterrekundige globe of „Aard-kloot", die niet minder dan ongeveer twaalfduizend gulden gekost had. 't Was een schenking, die het dichtvuur ontgloeide van den prins der nederlandsche dichteren; ofschoon Vondel, die de vrijheid nam hem „Pantagoele" te noemen, waarschijnlijk meer den gevers dan den ontvanger meende te believen met zijn vers „Op den koperen Aardkloot, door de Bewindhebberen der O. I. Maatschappye, Pantagoele, Prince van Makassar, toegezonden":

Tot eer van Hollands Waterleeuw
Herschept de kunst de kopere eeuw,
Een ronde[1]), daar een kloeke vrouw,
Een Pallas, wel in spinnen zou.
Dien Aardkloot zendt 't Oostindisch Huis
Den grooten Pantagoele thuis,
Wiens aldoorsnuffelende brein
Een gansche wereld valt te klein.

---

[1]) Tijdkring.

Men wensche, dat zijn schepter wass'
Bereike d' eene en d' andere as,
En eer het slijten van den tijd
Dit koper, dan ons vriendschap slijt."

De scepter, waarvan hier sprake is, kon hoogstens de scepter van een rijksbestierder wezen, en Vondel's wensch zou spoedig verkeerd uitkomen, de vriendschap slijten vóór het koper. De *captatio benevolentiae* der Nederlanders gaf bij dezen makassaarschen kraeng al evenmin baat als bij den amboneesehen proponent: ook „Pantagoele" koos de partij des opstands. Eene vloot van veertig zeilen werd gereed gemaakt om de Comp. in hare vastigheden in de Molukken te bestoken. De Makassaren versterkten zich in bolwerken, die zulke veelbeteekenende namen droegen als *Toetoep Moeloet* (Houdt den Mond) en *Djangan Kata* (Kikt niet). De vijandige houding van den sultan veranderde niet toen de Vlaming een zoo taalkundig man als de predikant Daniel Brouwerius als onderhandelaar naar dit inlandsche hof afvaardigde, en evenmin nadat de ondankbare Pantagoele, de voorname aandrijver van dezen oorlog, gestorven was aan een „quade keel".

Het belemmerde de krijgsoperaties mede, dat de Vlaming zelf zooveel van het klimaat te lijden had. Weken achtereen sukkelde hij met koortsen, vaak kon hij slechts op een stokje geleund zich overeind houden. Toch bleef hij in 't harnas, en bestuurde zelf het beleg van Locki, een der voornaamste schuilhoeken des vijands. Dáár dacht hij den haas in zijn leger te treffen; hij wist dat Madjira en Kaïtsjili Saïdi zich daar versterkt hadden. Persoonlijk leidde hij den stormaanval op dit bergnest en slaagde er ook in, met slechts geringe verliezen, zich daarvan meester te maken. Maar de beide inlandsche partijhoofden ontsprongen den dans. Een geheel gelid musketiers had op Madjira vuur gegeven, en men zag hem vallen. Maar men zag hem ook weer opstaan, en ontkomen. Natuurlijk, zeiden de inboorlingen, want hij was *kabal*, d. i. hard, of onkwetsbaar. Gewis had hij om den hals een amulet, die beveiligde voor musketkogels, of droeg in zijn gordel een dier dondersteenen, waaraan de bevolking bovennatuurlijke krachten toeschreef. In *D'Amboinsche Rariteitkamer* verhaalt Rumphius van zoo'n fulguriet, door 't inslaan van den bliksem in een panggiboom gevormd; en verder:

„Een Imam of Paap van Tomahan, die dezen steen gevonden en in den gordel om zyn lyf gedraagen heeft, verzekerde my dat

hy in den Madjira'schen oorlog eens met een kogel getroffen wierd, en dat juist op die plaats daar hy den steen droeg; dat hy omtuimelde, maar noch hy, noch de doek daar de steen in gewonden was, zyn daarvan bezeert geworden. Hy zeide ook dat hy, hem in de hand houdende, de Steen zoo zweette, dat de geheele hand daar van binnen nat wierde".

Een dergelijke miraculeuse steen werd gevonden in het binnenste van een ijzerhoutboom op Gape, een eiland welks koning had moeten vluchten voor den ternataanschen overweldiger Cabonna; en Rumphius beschreef dezen dondersteen niet alleen nauwkeurig, maar maakte daarop ook dit „Jaar-versken" ('t gebeurde in 1677):

Als Gape's opperheer boog voor Kabonna stout,
Voer ik door Donders kracht in 't hart van 't yserhout.

Hetzij dan dat hij al of niet zulk een talisman bij zich droeg, Madjira ontkwam, en zou nog jaren lang zijn verzet blijven volhouden. Ook zijn als „zeevoogd" betitelde medestander, Kaitsjili Saïdi, wist bij het beleg van Locki zijn hachje nog te bergen, maar zou eerlang op deerlijke wijze aan zijn eind komen. Misschien was hij niet zoo goed voorzien van dondersteenen of amuletten, gelijk Madjira..... Er werd een verklikker gevonden, een priester die zelf zijne handen meer dan eens geverfd had in hollandsch bloed en nu, ziende dat de oorlogskans hachelijk begon te staan, zich aanbood om den Hollanders den weg te wijzen naar den berg waar Saïdi zich na de inneming van Locki verscholen hield. Daar werd hij ook gevonden, en overrompeld. De priester zelf greep hem aan, doch scheen in de worsteling te zullen onderdoen, had een soldaat den ander niet een diepe houw in het been toegebracht. Ook was Saïdi's linkerduim in 't gevecht van man tegen man ten halve verloren gegaan, maar aan den stomp schitterde een juweelen ring — reden genoeg voor een inlandsch officier om den gevangene het overblijvende vingerlid ook maar af te snijden. „Denkende" — schrijft Valentijn koeltjes — „dat aan den duim van een meineedigen Schelm niet veel verbeurt was".

Aan dien ring destemeer —

Door bloedverlies verzwakt, werd de verminkte man den berg afgevoerd, naar de plaats waar de Vlaming zich ophield. Het werpt een ongunstig licht op diens karakter dat hij, een overwonnen vijand voor zich ziende, dien 't verraad hem in handen had gespeeld, zich eerder als een wraakzuchtige heiden gedroeg,

dan als de telg van een beschaafd en aanzienlijk geslacht. Valentijn schrijft :

„De Heer de Vlaming vond hem vry zwakker dan hy uiterlijk scheen, sprak hem om 't nader te weten aan, zeggende : *Djouw Kapitan Laoet ada tidor sakarang? Bagimana? Bangon-lah, Djouw!* dat is : „Slaapt gy nu, Heer Zeevoogd? Hoe is het? Ontwaak, myn Heer". Dit zeide de Veldheer hem al spottende, terwyl hy hem zyn Piek driemaal ten bek instiet; maar hy kreeg, hoe gevoelig ook die aanspraak was, geen ander antwoord dan alleen dat hy, zyn oogen eens geoopent hebbende, die met de uiterste veragting aanstonds weer sloot, zich niet gewaardigende zyn grootsten vyand eens aan te zien".

Hier was de christen de barbaar —

En zoo heer, zoo knecht. Een gruwzame marteling, als ware hij in de handen van Roodhuiden gevallen, wachtte nog het slachtoffer.

„Hy wierd daarop aanstonds aan 't volk overgegeven die, om al hun ongemakken aan hem te wreeken, hem van onderen af nog levendig kneusden, toen van lid tot lid in stukken, en daarna 't hoofd afkapten, en toen zo van boven na beneden den berg afwierpen".

Ds. Valentijn zelf, een bedienaar des goddelijken woords, gelijk hij zichzelven zoo gaarne noemde, een prediker der christelijke liefde en zachtmoedigheid (o ja, op den kansel!) schijnt hier zoozeer door bloeddorst aangevochten, zoozeer zijne eigene heugenissen te voelen opleven tijdens hij als veldprediker de expeditie onder Govert Knol in Oost-Java meemaakte, dat hij aan de Vlaming's bloedige gewelddaad zijn bijval schenkt met de woorden :

„Dit was het al te zagte einde van Kaitsjili Saïdi, een geboren Prins, uit het aanzienlyk, en niet min dan 't Koninklyke, Adelyk huis Tommagola, een Ryksgroote en Zeevoogd van Ternate, die het hoofd en de eerste Roervink van al de Muiters, en oorzaak van al deze oorlogen geweest zynde, verdient had wat langer te leven, om een schrikkelyker dood te sterven".

Gewis mocht men ook hier vragen, met den Horatius der Franschen (Boileau) :

„Tant de fiel entre-t-il dans l'âme des dévots"?

Ook voor de Vlaming's verdere gewelddaden weet deze geestelijke kroniekschrijver nergens blaam, overal lof te vinden. Doch

de gewezen gouverneur van Ambon stond bij Valentijn in de gunst als „deftig Voedsterheer der Kerke", die er zijn werk van maakte zieltjes te winnen voor de ware gereformeerde religie. Hierin schijnt de Vlaming een trek gemeen gehad te hebben met Coen, wiens formulier-vroomheid zich ook zeer goed verdroeg met zijne ontvolking, door den honger en het zwaard, van de Banda-eilanden. De Vlaming liet slaven onderwijzen en doopen, spoorde ook door zijn eigen voorbeeld de orangkaja's van Ambon aan dat zij vrouw en kind ter kerke zouden zenden; trok met den predikant het binnenland in, op schoolbezoek, „als ook om aan de Inlanders te toonen, dat hem de Godsdienst en deszelfs welstand ter harte ging", en stelde een voorbeeld aan een afvalligen christen, dien hij levend liet verbranden „over zyne zeer godslasterlyke woorden tegen den Heere Jezus Christus uitgebraakt".

Dit alles was goed in de oogen van ds. Franciscus Valentinus, en 't was volgens Lukas : godsvrucht het ééne noodige. Of, gelijk in het Boek der Spreuken geschreven stond : „welgelukzalig is hij, die de wet bewaart". Alleen viel 't meester en dienaar misschien zoo spoedig niet in hoezeer men door deze gestadige beulspraktijken, door buil voor buil en wonde voor wonde te slaan, het bloedig regiment navolgde van den spaanschen ketenmeester, van wien Nederland zich destijds nauwlijks had vrijgevochten.

Een minder toegefelijk tuchtmeester dan de dordtsche predikant zou intusschen allicht het berispelijke gevonden hebben in daden, gelijk ze door de Vlaming in dezen oorlog bedreven werden. B.v. ten aanzien van zeker eilandkoninkje, ook een aanhanger van de Madjira-partij. Hij wilde dien man niet overgeven aan de rechtspraak van zijn suzerein, den koning van Ternate, vreezende dat familie-invloeden hem daar zouden bevrijden. Hij wilde hem evenmin doen terechtstellen in het fort *Victoria*, omdat dit te veel opschudding zou geven onder de inlandsche gemeente. Daarom gaf hij een onderhopman last om hem en de zijnen „stillekens in zee op de beste wijze aan een kort einde te helpen". Hetgeen geschiedde. Gelijk venetiaansche inkwisiteurs hunne gevonnisden heimelijk des nachts naar zee lieten voeren, waar men de in zakken genaaide slachtoffers in de donkere lagune liet glippen, zoo werden hier een aanzienlijk eilander met vijfentwintig der zijnen naar de wateren van Larike gebracht — en het dwangstelsel der E. Comp. had een schanddaad meer op z'n rekening.

Werden er vrouwen en kinderen bij de inneming van eene negorij

gevonden, ze werden tot gevangenen en tevens tot slaven gemaakt; zij behoorden den soldaat. Want in deze contreien, waar weinig buit aan goud en zilver, aan vee of goed viel te behalen, was een slaaf een artikel van marktwaarde. Een eilandvorstje, in wiens domein een fulguriet was opgedolven en die het vindrecht daarop reclameerde, verklaarde dat hij liever een slaaf dan een donder-steen wilde missen, en beduidde daarmee dat hij aan een z.g. „lyffeigene" eene vrij groote waarde hechtte. Bij de vermeestering van de negorij Tiboro werden ongeveer driehonderd vrouwen en kinderen buit gemaakt, die allen den krijgsknecht geschonken werden, „om hem te meer tot stoute ondernemingen aan te moedigen".

Slot volgt.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

F. J. F. van Hasselt: Spraakkunst der Nufoorsche taal. Uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Den Haag, Martinus Nijhoff. 1905. 8°.

A. J. H. L. Adam: Handhaving van bestaande verordeningen door de Regeeringsreglementen van Nederlandsch-Indië, Suriname en Curaçao. Academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. 8°.

Post- en Telegraafgids voor Nederlandsch-Indië. (Staatsblad 1896, N°. 110). Negende jaargang. 1905. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 8°. Met tabellen.

Statistiek van het vervoer op de **Spoorwegen** en tramwegen met machinale beweegkracht in Nederlandsch-Indië over het jaar 1903. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 8°. Met graphische voorstellingen.

De groote cultures der Wereld. Geschiedenis, teelt, voeding, nuttige toepassing. Belangwekkende wetenschap voor iedereen, onder leiding en met een voorwoord van Mr. J. E. van Someren Brand, met medewerking van vele voorname deskundigen. (*Afl. 1: De Rijst*). Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". [1905]. gr. 8°. Met platen en illustraties.

D. E. Brouwer. De Indische Comptabiliteitswet (Staatsblad 1895, N°. 225) met Aanteekeningen der daarop betrekking hebbende bepalingen en voorschriften, voorkomende in Staats- en Bijbladen. Batavia, Javasche Boekhandel en Drukkerij. 1905. 4°.

N. Marx: Zak-almanak voor Suikerfabrikanten op Java, campagne 1905, hulpboek, tabellen en werkoverzichten. Semarang, G. C. T. van Dorp & Co. 1905. 8°.

J. A. van der Kloes en **J. N. van Ruyven**: Het bouwen in Overzeesche gewesten. 2e vermeerderde en verbeterde uitgave. Tweede Afdeeling: Onderwerpen uit de weg- en waterbouwkunde. *8e Aflevering.* Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°. Met platen.

Uitvoering van de Indische mijnwet. Vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen. Ontwerp eener Ordonnantie tot uitvoering van de artikelen 7 en 12 der Indische Mijnwet (Indisch Staatsblad 1899, No. 214) met Memorie van Toelichting, samengesteld door **Mr. J. G. Pott.** I. Ontwerp. Bijlagen. II. Memorie van Toelichting. Algemeen gedeelte. III. Memorie van Toelichting, Bijzonder gedeelte. Toelichting op de artikelen van het ontwerp. Uitgegeven met machtiging der Regeering. Batavia, Landsdrukkerij. 1905, 1904 en 1905. 3 dln. gr. 8°

A. H. J. G. Walbeehm. Javaansche Spraakkunst (schrift, uitspraak, taalsoorten en woordafleiding). Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. 8°.

Dr. H. Blink: Nederlandsch Oost- en West-Indië, geographisch, ethnographisch en economisch beschreven. *7e en 8e aflevering.* Leiden, voorheen E. J. Brill. 1905. gr. 8°.

Verslag dari hal **tanaman padi** di residentie Preanger-Regentschappen, Djawa. Batavia, Landsdrukkerij. 1905. 8°. Met afbeeldingen. [Maleische tekst.]

Prof. Dr. M. Fesca: Der Pflanzenbau in den Tropen und Subtropen. *Erster Band.* Berlin, W. Süsserott. 1904. 8°.[Süsserott's Kolonialbibliothek, Band 7.].

G. Warneck: Abriss einer Geschichte der Protestantischen Missionen von der Reformation bis auf die Gegenwart. Mit einem Anhang über die Katholischen Missionen. Achte verbesserte und vermehrte Auflage. Berlin, M. Warneck. 1905. 8°.

Maandcijfers en andere periodieke opgaven betreffende **Nederland en de Koloniën.** Nieuwe volgreeks. Uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek. *No. 13.* Jaar 1904, benevens enkele opgaven over de eerste maanden van 1905. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. 1905. gr. 8°.

Ministerie van Binnenlandsche Zaken. **Rijks Ethnographisch Museum**, te Leiden. Verslag van den Directeur [**Dr. J. D. E. Schmeltz**] over het tijdvak van 1 Oct. 1903 tot 30 Sept. 1904. *Met 2 Bijlagen.* 's-Gravenhage, [Landsdrukkerij]. 1905. 8°.

Vertaling van eenige belangrijke stukken omtrent het **Landbouwcrediet** in Britsch-Indië en Algiers. Batavia, Landsdrukkerij. 1904. fol.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 28 (1905), afl. 3.* De Regeerings-ontwerpregelingen in zake de magangs en de benoeming en bevordering van de Inlandsche ambtenaren, behoorende tot het eigenlijk gezegde Inlandsch Bestuur beneden den rang van districtshoofd, zoomede van het personeel van de Inlandsche officieren van Justitie op Java en Madoera, door W. F. Engelbert van Bevervoorde. — Overbodig schrijfwerk en andere bestuursballast, door J. Th. Petrus. — Nog eens onnoodige bestuursuitgaven, door L. J. J. Caron. — De controleurs en 't concubinaat, door R. A. Kern. — Een paar opmerkingen naar aanleiding van een door het „Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java", d.d. 14 Jan. 1905. aan den Directeur van B.B. aangeboden rekest, door H. Rijfsnijder. — Maatregelen in het belang van de economische ontwikkeling van Indië; officiëele bescheiden (slot). — *Varia:* Debatten in de Eerste Kamer over het wetsontwerp tot hulpverschaffing aan Indië.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 14 Febr. 1905.* Regeerings-inmenging in Indië (Voordracht, met discussie, door R. A. Kern).
Id. *van 7 Maart 1905.* Beheer en exploitatie van de djatibosschen op Java. (Id. door H. W. A. van den Wall Bake).

Vragen van den Dag. *20e jaarg., April 1905.* Suikers en suikersurrogaten, door F. J. van der Molen. — Pelgrimstochten naar Mekka, door Dr. R. B. Damsté.

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e jaarg., 1 April 1905.* Van Celebes' Oosterstreken, Balangnipa, II, door Menre. (met afb.)
Id. *15 April 1905.* Suriname in woord en beeld, IV, De Stadsbevolking, door Dr. H. van Cappelle (met afb.).

Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap. *Dl. 49, 1905, 1e Stuk. Land- en Volkenk. van Ned. O.-I.* Vier weken onder de Tabaru en Waioli van Noord-West-Halemahera, door F. Fortgens (*met kaart*). — Een en ander aangaande de Karo-Bataks (*vervolg*), door J. H. Neumann. — Verslag eener reis naar Bolaäng-Mongondou, door J. S. de Vries (*met kaart*).

Weekblad voor Indië. *1e jaarg., 1904-05, No. 43.* Arbeidsinspectie op Sumatra's Oostkust (*met afb.*), door V. B. — De uitreiking van het commandeurskruis der M. W. O. aan luitenant-kolonel Van Daalen (*met plaat*). — De spoorbrug over de Tjibisoro (*met afb.*), door R. B. M.
Id. *No. 44.* Een tochtje naar Java's vermaarde druipsteengrot (*met afb.*), door J. Th. Petrus. — Een kiekje van het Indisch Nederlandsch omstreeks 1870, door F. P. H. Prick van Wely.

Id. *No. 45.* Voorname bezoekers van den Bâraboedoer, door I. GRONEMAN (*zie ook No. 46*). — De nieuwe tramlijn Willem I.-Magelang. Een uitstapje naar Grabak Merbaboe (*met afb.*), door E. VAN GHERT.

Id. *No. 46.* De Prinsen van Asahan (*met portretten*), door J. H. F. VAN DE WALL. — Een jubileum (van W. F. J. KEUCHENIUS, met portret), door E. VAN G[HERT].

Verslagen der Marine-Vereeniging *No. 2. Jaarg. 1904-1905.* De „Siboga"-Expeditie, door G. F. TYDEMAN (*Vergadering van 1 Febr. 1905*).

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-Vereeniging. *19e jaarg. 1904-1905. 7e afl.* 25 *Maart 1905.* Beschouwing over het verbeteren van door triangulatie bepaalde punten door middel van daartusschen vallende astronomisch bepaalde punten (ten dienste der Indische hydrographie), door M. C. KONING. — Lijst der verschillende états-major op den 1en Jan. 1905 aanwezig op de oorlogsbodems, uitmakende het eskader in Oost-Indië.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1904-1905. 7e afl.* De Strategie in Nederlandsch-Indië, door R. G. DOORMAN.

De Militaire Gids. *24e jaarg. 1905. Afl. 4.* Een krachtige vloot voor Oost-Indië. Een beroep op de Nederlandsche pers. — Het Departement van Marine in Nederlandsch-Indië, door J. P. VAN ROSSUM.

Indisch Militair Tijdschrift. *36e jaarg. 1905. No. 3.* Een militaire cartographie in Nederlandsch-Indië, door J. J. K. ENTHOVEN (*met plaat*). — De tentransel „Doorman", door H. B. — Is de kwartiermeester of administrateur van een garnizoen voor zijn beheer van vivres en fourages comptabel aan de Algemeene Rekenkamer? door M. C. BOON. — Een en ander over de zadels in gebruik bij het depôteskadron der cavalerie tot het africhten van paarden, door E. — Schop of patjol, door v. H. — Gymnastiek en schermen in het leger (*vervolg*), door TINUS — Aanteekeningen op het Inf. Exerc. Reglement, door J. VAN HASSELT. — Afstandmeters voor veldgebruik. — *Boekbeoordeeling*, enz.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 83 (1904), No. 12.* Nog eens de toepasselijkheid van art. 99 of art. 100 van het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te Lande. Verhandeling van J. H. C. MUNTER. Met Naschrift van A. NELTZELL DE WILDE.

Id. *Dl. 84 (1905). No. 1.* Losse aanteekeningen bij de ontwerpen tot wijziging van het Ned.-Indisch Regeeringsreglement (Artt. 75 en 109), door Mr. I. A. NEDERBURGH.

Themis. Verzameling van bijdragen tot de kennis van het Publiek- en Privaatrecht. *Dl. 66 (1905), afl. 2.* Nog eens: De Koelie-ordonnantie enz. in de residentie Oostkust van Sumatra, door P. J. KOOREMAN, beoordeeld door Mr. D. W. K. DE ROO DE LA FAILLE.

De Ingenieur. *20e jaarg. (1905), No. 11.* Het slibbezwaar in de Britsch-Indische irrigatiekanalen en de middelen die men aanwendt om dit te overwinnen (Voordracht, ook in verband met Java), door J. HOMAN VAN DER HEIDE (*met afb.*)

Id. No. 14. Over de inrichting van inlaatsluizen voor irrigatie-kanalen (*met afb.*), door W. B. VAN GOOR.

Tijdschrift van het Kon. Instituut van Ingenieurs. *1904-1905. Verhandelingen. Eerste (slot-) aflevering,* De gemengde tandstaaf- en adhaesiebaan in de lijn Magalang—Willem I, door B. M. GRATAMA (*met tekstfiguren en platen*).

Id. *Afdeeling Ned.-Indië. 1904-1905. Afl. 1.* Aanteekeningen betreffende de vroegere Kabohkanaal plannen, door J. HOMAN VAN DER HEIDE.

De Indische Mercuur, *28e jaarg. 1905, No. 12.* Malangsche vereeniging van koffieplanters. — Iets over zijde-cultuur, door H. M. QUANJER. — Oliën, vetten en was, door J. F. POOL.

Id. No. 13. Ned. Afd. der N. I. Mij. van Nijverh. en Landb. Vergadering van 17 Maart 1905. Voordracht van J. HOMAN VAN DER HEIDE. Onderwerp: Egypte, een voorbeeld voor Java (*zie ook No. 14*). — Vergiftigde boonen. Kratok-tentoonstelling. — Java-mais. — Bataviasche Landbouwvereeniging. — Kickxia Elastica Preuss, door W. G. LEEMBRUGGEN (*zie ook No. 15*).

Id. No. 14. De suikerindustrie op Java, in betrekking tot den economischen toestand van de daarbij betrokken bevolking, door v. G[orkom]. — Over de Kenningwerken en verkeerde conclusies, door J. Homan van der Heide. — Kinamarkt, door C. H. O. M. von Winning. — Kina en kinine-statistiek, door L. L. A. Maurenbrecher.

Id. No. 15. Waardebepaling van Java-Coca, door M. Greshoff. — Landbouwtoestanden in Achter-Indië beschouwd in verband met Java (Voordracht in het Ind. Genootschap door J. Homan van der Heide). — Een en ander over Noord-West-Borneo, door [Prof. Dr. A. W.] Nieuwenhuis. — Koloniaal Museum. — Hout als bouwmateriaal (Voordracht van A. H. Berkhout). — Kratok-boonen (katjang roweh), door F. F. Bruijning Jr. — Schaduwboomen voor koffie. De gondang.

Id. No. 16. Practische hulpmiddelen [bij het rooien van boomen], door F. Raaijmakers. — Het blauwzuurgehalte van Kratoqboonen. — Enz.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 70, Februari 1905.* Mr. Jacobus Anne van der Chijs † (*met portret*). — Geschriften van Mr. J. A. van der Chijs. — De telefonie op Java, door S. W. Baints. — Millioenen-phantasiën van een outsider, door P. J. F. van Heutsz. — De regeering, de particuliere industrie en de wegen, door H. s' Jacob. — Aankoop of onteigening der particuliere landerijen, door het Gouvernement. — Caoutchouc. — Cultuur van schadelijke en nuttige gewassen, door W. D. Koot. — Behandeling van wonden met Peru-balsem. — Invoerrechten op zaden van Hevea Brasiliensis (Para rubber). — Wichtverlies op thee. — Productenmarkt en koersbericht over Febr. 1905. — Europeesche houtmarkt. — Persoverzicht.

Teysmannia. *16e jaarg. (1905), afl. 2.* Onze tuin, door H. J. Wigman — Iets over paggers, door Dr. J. van Breda de Haan. — Hooiwinning in de Tropen en in Europa (*vervolg*). — Eenige proeven met phosphorzuur-bemesting, door Pit (*met plaat*). Met naschrift van A. W. R. de Jong. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties, Enz.

Proefstation voor Cacao te Salatiga. *Bulletin No. 10.* Verdere mededeelingen omtrent de op Java aangeplante cacaovariteiten [door Dr. L. Zehnter] (*met plaat*). — Mededeelingen omtrent het snoeien en het enten van de cacao (*met platen*).

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van oud leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaargang. No. 200. April 1905.* Onderzoek naar het Indigogehalte van Indigofera arrecta Höchst, door D. Beyerinck.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *13e jaarg. 1 Febr. 1905.* Verslag over de proeftuinen van het Proefstation „Kagok" 1903—1904, door W. van Deventer. — Assimileerbare kalk in onzen bouwgrond, door Th. Marr.

Id. *1 Maart. 1905.* Over hygroscapiciteit van den bodem, door P. van Houwelingen. — De onderlinge fabrikatiecontrôle 1904. — Over den tegenwoordigen stand van de electrolytische behandeling der suikerfabrikatieproducten, door Dr. L. Gurwitsch. (Vertaald door W. C. Dickhoff). — Een automaat voor de bepaling van suiker in ampas, door J. Sauer. — Graphische voorstelling van de prijsbeweging der verschillende Java-Suikers gedurende de jaren 1894—1904.

Bulletin van den Bond van Geneesheeren in Ned-Indië. *Januari 1905. No. 12.* Mededeelingen van het Bestuur. — Van onzen Gedelegeerde in Nederland. — Geen termen. - Unitas Medicorum. — Djombang. — Het geval Willems. — Doekoens-mata. — Onderzoek naar het voorkomen van Syphilis. Enz.

De Amsterdammer Weekblad voor Nederland. *2 April 1905, No. 1449.* Gajo's en Nederlanders, door J. F. Niermeijer (*met slot in No. 1450.*)

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. 1905—06, No 2.* Egypte een voorbeeld voor Java. — Koloniaal Programma der Vereeniging „Moederland en Koloniën."

Id. No. 3. Defensie. — Tot recht begrip der ethnographische Musea, door N. v. Z[uylen—Tromp]. — Landbouwtoestanden in Achter-Indië, beschouwd in verband met Midden-Java (*zie ook No. 4*).

Id. No. 4. Kolonisatie door Europeanen in Oost-Indië, door J. Habbema, met Naschrift der Redactie.

Id. No. 5. De West-Indische begrootingen. — Koloniale Sociologie. — Jaarverslag der Afd. „Nijmegen" van „Oost en West" over 1904, door E. van Bose, met Naschrift. — Scheiding der Financiën, door J. H. — Enz.

De Economist. *54e jaarg. April 1905.* Een goed boek uit den vreemde over ons koloniaal beheer, door P. H. VAN DER KEMP. [Bespreking van Clive Day: The policy and administration of the Dutch in Java; en de Nederlandsche vertaling, door H. D. H. BOSBOOM.]

N. B. „De Gids" en „Onze Eeuw" van April bevatten eveneens beoordeelingen van genoemd werk (en vertaling), resp. door Mr. C. TH. VAN DEVENTER en Dr. E. B. KIELSTRA.

Maandbericht van het Nederl. Zendelinggenootschap. *April 1905.* Mijn vijftigjarig jubileum, 31 October 1904, door H. ROOKER, met bijlage. - Uit het jaarverslag van het Ressort Boekoem en de bijbehoorende Hoogvlakte, door H. GUILLAUME.

Orgaan der Nederlandsche Zendingsvereeniging. *April 1905.* Verslag der Vereeniging over het jaar 1904 (*eerste gedeelte.*)

Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. *April 1905.* Zuid-Celebes. Een noodige ontspanning. Onderzoekingstochten. Overzicht van het werk te Tanetteya en te Alloe. — Nieuw-Guinea. Mansinam. Overzicht over de maanden Nov. en Dec. 1904. — Enz.

Berichte der Rheinischen Missions—Gesellschaft. *1905. Nr. 4.* Die Entstehung einer christlichen Literatur bei dem Batakvolk, von MISS. WARNECK.

Allgemeine Missions-Zeitschrift. *April 1905.* Skizzen von einer Fahrt durch die Bataklande, von E. FRIES.

Die Katholischen Missionen. *33 Jahrg. No. 7, April 1905.* Apost. Präfektur von Niederländisch-Neu-Guinea. Die Mission auf den Kei-Inseln.

Weltwirtschaft. Zeitschrift fur Kolonialwesen und Handelsgeographie. *1 Jahrg., Nr. 1. Jan. 1905.* Die Holländer in Ostindien. Die Aschinfrage.

The Scottish Geographical Magazine *Vol. 21. April 1905* Exploration in New Guinea. [Expeditie van Mr. A. E. PRATT, naar het Charles-Louis-gebergte.]

Bulletin de la Société d'Études coloniales. *11e Année, Déc. 1904.* Folklore de Java et de Malaisie [vertalingen uit F. J. BEZEMER: Javaansche en Maleische fabelen en legenden].

Id. *12e Année, Févr. 1905.* Un ver à soie de Java, par E. D. W. — Sumatra. Atjeh. Richesses naturelles.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 23 Maart — 20 April 1905.

De stille suikermarkt was oorzaak, dat de belangstelling voor cultuurwaarden langzamerhand verflauwde. Voor aandeelen Nederlandsche Handel Mpij. bleef eene vaste stemming nog het langst bewaard, doch ook hier waren voortgezette winstnemingen oorzaak van een langzamen, geringen teruggang. Komt er geen nieuwe rijzing op de suikermarkt, iets wat trouwens zeer onwaarschijnlijk is, dan kunnen slechts gunstige jaarverslagen en dividendaankondigingen eenige meerdere belangstelling opwekken voor cultuurwaarden. Dit ondervonden o.a. de aandeelen Cult. Mij. der Vorstenlanden, welke bij het bekend raken van het dividend van 5,6 % op de gewone aandeelen en eene uitkeering van *f* 1 op de Actions de Jouissance plotseling alle aandacht op zich vereenigden en eenige verbetering van koers ondergingen.

Gedurende de eerste helft van deze verslagperiode bleef de omzet in aandeelen van tabaksmaatschappijen zeer beperkt, noch ondergingen de koersen belangrijke wijzigingen. Het resultaat van de inschrijvingen van 7 en 14 dezer was evenwel van zulk een gunstigen aard, dat nagenoeg over de geheele linie de koersen vooruitkwamen. Thans is de omzet wederom beperkt, maar de goede tendenz is behouden gebleven.

Van petroleumwaarden waren het in de eerste plaats de aandeelen Koninklijke, waarin levendige handel gedreven werd. Vooral de voorgenomen kapitaalsuitbreiding gaf tot aanzienlijke koersschommelingen aanleiding. In de laatste week ontstond ook eenige animo voor aandeelen Perlak Petroleummaatschappij.

Op Mijnbouwgebied viel eene nieuwe rijzing der aandeelen Ned. Ind. Mijnbouw Mpij. op, waar omtrent wederom reorganisatieplannen zouden bestaan. Over het algemeen vroegen de mijnaandeelen wat meer aandacht en werden de koersen eenigszins opgezet als wilde men het publiek op dit terrein lokken. De aandeelen Noord-Celebes Mijnbouw Mpij. stegen; naar verluid is er een geheim bericht ontvangen, dat melding maakt van het aanboren van een rijke goudader op de terreinen der Maatschappij.

Veel kooplust bestond voor aandeelen onzer verschillende groote stoomvaartlijnen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$1^3/_8$ %
Pref. Aand.	„ „ „ „	$2^1/_4$ „
Winst Aand	„ „ „ „	$3^3/_4$ „
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	$8^1/_2$ „
$4^1/_2$ % Oblig.	„ „ „	$^1/_4$ „
4 „ „ ('85)	„ „ „	$^1/_8$ „
Likw. Aand.	Barge c. s.	$1^3/_8$ „
Aand.	Ned. Ind. Escompto Maatschappij	$1^1/_2$ „
„	„ „ Handelsbank	2 „
„	Crediet- & Handelsver. Banda	1 „
„	Java Cultuur Mij.	$1^1/_2$ „
Aand.	Amsterdam Deli Compagnie	40 „
Cert.	„ „ „	38 „

Gew. Aand.	Amsterdam Langkat Compagnie	9 %
Pref. „	„ „ „	12 „
Cert.	Tabaks Mij. Arendsburg	4 1/2 „
Aand.	Asahan Tabaksbouw Mij.	1 1/4 „
„	Deli Batavia Maatschappij	7 „
Cert.	„ „ „	11 „
Aand.	„ Cultuur „	7 3/8 „
Cert. v. Aand.	„ Langkat Tabak Maatschappij	41 „
Aand.	„ Maatschappij	4 1/2 „
Cert.	„ „	9 „
Aand.	Holl. Sumatra Tabak Maatschappij	11 „
„	Langkat Tabak Mij., serie A.	1 1/2 „
„	„ Maatschappij	2 „
„	Medan Tabak Maatschappij	2 „
„	Nieuwe Asahan Tab. Mij.	3 1/4 „
Pref. Aand.	Padang Cultuur Maatschappij	1 1/4 „
Aandeelen B	„ „ „	2 „
„	„ Tabak „	2 1/2 „
„	Rotterdam Deli „	17 „
„	Senembah Maatschappij	6 „
„ A	Serdang Tabak Mij.	19 1/2 „
„ B	„ „ „	9 7/8 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	25 „
Cert. v. Gew. Aand.	United Langkat Plantations Cy.	3 „
Aand.	Java—China—Japanlijn 1ste serie.	1/2 „
Aand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij	1 „
„	Rotterdamsche Lloyd	3/8 „
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	1/2 „
Pref. Aand.	Dordtsche Petr. Industrie Mij.	1/8 „
5 % Oblig.	Petroleum Mij. Moeara Enim	5/16 „
Aand.	„ „ Moesi Ilir.	1/4 „
6 % Cum. Pref. Aand.	A. Perlak Petr. Mij..	5 „
3 „ „ „	„ B. „ „ „	5 „
Pref. Aand.	Mijnbouw Mpij. Bwool.	1 3/4 „
Aand.	Expl. en Mijnb. Mij. Kwandang Soemalata	5 1/2 „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	1/2 „
10 % Oblig. 1901	„ „ „ „	9 3/4 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „	9 3/8 „
Aand.	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	8 1/2 „
„	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	3 1/4 „
„	„ „ „ Soemalata	13 15/16 „
Rec. v. A.	Mij. t. v. d. z. v/d Linde & Teves.	1 „
4 % Oblig. 1902.	Deli Spoorweg Maatschappij	1/2 „
4 „ „ 1-3000	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	5/8 „
2 1/2 „ „ 1896.	„ „ „ „	1/8 „
Aand.	Babat Djombang Stoomtram Mij..	1/8 „
„	Kediri Stoomtram Mij..	7 „
„	Madoera Stoomtram Mij..	3 1/4 „
Pref. Aand.	„ „ Mij..	1 „
Aand.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	2 1/8 „
„	Probolinggo „ „	4 1/2 „
„	Serajoedal „ „	2 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Koloniale Bank	1 „
Pref. Aand.	„ „	1 „
Aand.	Nederlandsche Handel Maatschappij	3 „
Certif.	„ „ „	2 1/8 „
Rescontre.	„ „ „	1 15/16 „

4 % Oblig.	Ned. Indische Handelsbank	1/4 %
Aand.	Cultuur Mij. Kaliw. Plantaran	1 „
„	Asahan Plantage Mpij.	3/4 „
„	Besoeki Tabak Mpij.	1 „
Cert.	Senembah Maatschappij	12 „
Aand.	Ned. Gutta Percha Mij.	2 11/16 „
„	Gaboes Petroleum „	1 „
„	Java „ „	1/2 „
„	Kon. Ned. Mij. tot Expl. v. Petr. bronnen in Ned.-Indië	4 3/4 „
Cert. v. Aand.	„ „ „ „ „ „ „ „ „ „	2 „
Aand.	Petroleum Maatschappij Moeara Enim.	1 3/4 „
„	Sumatra Palembang Petr. Mpij.	1 3/8 „
„	Oost-Borneo Mpij.	1 1/2 „
Pref. Aand.	„ „ „	4 1/4 „
Aand.	Pagoeat Explor. Syndicaat	1 „
Cert. v. 4 % Oblig.	Modjokerto Stoomtram Mij.	4 3/4 „
Aand.	Pasoeroean Stoomtram Mij.	1/2 „

DIVIDENDEN.

Amsterdam Deli Compagnie voorgesteld		9 %
Commanditaire Vennootschap W. Schöffer & Co.		6 „
Besoeki Tabak Maatschappij		4 „
Landbouw Mpij. Ngoepit, slotdividend		5 2/10 „
Kartasoera Cultuur Maatschappij		6 „
Soerabaiasch Handelsblad		11 „
Handel- en Industrie-Maatschappij Curaçao		7 1/2 „
Administratiekantoor Insulinde, voorgesteld		5 „
Bataviaasch Prauwenveer		8 1/2 „
Cultuur Mpij. Balong Bendo interim		6 „
Administratiekantoor van Indische Fondsen		4 1/2 „
Cultuur Maatschappij Tjiekandi Oediek, voorgesteld		3,7 „
Javasche Maatschappij tot verduurzaming van Levensmiddelen		6 „
Naamlooze Vennootschap Hotel Homan		6 „
Particulier Prauwenveer te Soerabaia		10 „
Sumatra Plantage Mpij. voorg. slotdiv.		5 1/2 „
Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden, pref. Aand.		10,6 „
„ „ „ gew. „		5,6 „
Deli Batavia Maatschappij, voorgesteld		40 „
Cultuur Maatschappij Perbawatie		f 60
„ „	Tjiogreg, slotdividend	„ 15
„ „	Wondongan	„ 50
Landbouw „	Ngoepit	„ 52
Assam Thee onderneming Gedeh		„ 45
„ „	Malabar slotdiv.	„ 100
„ „	Pasir Salam „	„ 40
„ „	Singaparna „	„ 45
„ „	Wanasoeka „	„ 50
Administratiekantoor Insulinde „		5 %
Sumatra Cultuur Maatschappij, voorgesteld		22 „
Droogdok Maatschappij Tandjong Priok, voorgesteld		13 „
Koninklijke West-Indische Maildienst, voorgesteld		7 „
Medan Tabak Maatschappij, voorgesteld		11 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	(1ste pref.) Oost-Borneo Maatschappij	130—135	%
Gew. Aand.	„ „ „	36—39	„
Aand.	(pref. cum.) „ „ „	82¼—80	„
Oprichtersbew.	Java Cultuur Maatschappij	f 60—82½	
„	Nederl.-Indische Landbouwmaatschappij . . .	„ 26⅜—32	
„	Exploitatie Maatsch. van Bouwt. Weltevreden.	„ 245	
Aand.	Landbouw Maatschappij Getas.	85	%
„	„ „ „ Melattie	35—43	„
„	Cultuur Maatschappij Modjo Pangoong. . . .	75	„
„	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	23¾	„
„	Cultuur Maatschappij Seboroh, serie A . . .	70—70½	„
„	Landbouw Maatschappij Temoeloes	100	„
„	„ „ Tjisaroenie	90	„
Pref. Aand.	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	99½	„
Gew. „	„ „ „	90—74	„
Aand.	Goud Expl. Maatschappij Mindrineti, 2e serie.	1¼	„
„	Expl. en Mijnb. Maatschappij Sumatra, serie A	15	„
„	„ „ „ „ „ „ B	12	„
„	Handelsvereeniging Reiss & Co.	90	„
Winst Aand.	Koninklijke Paketvaart Maatschappij.	f 550	
Gew. „	Oostersche Hypotheekbank	6⅛	%
Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda. . . .	49½—49	„
„	Landbouw Maatschappij Manang.	105—120	„
„	„ „ Bangak.	30	„
„	Cultuur Maatschappij Watoetoelis Poppoh . .	200	„
„	Nederl.-Indische Exploratie Maatschappij. . .	150	„
„	Moluksche Handelsvennootschap.	115	„
„	Brandassurantie Maatschappij De Oosterschelp	87½	„
Opr. Aand.	Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij .	f 600	
Aand.	Billiton Maatschappij, 1ste rubriek.	„ 2250	
Oblig.	Cultuur Maatschappij Gending, met winstbew.	116	%
Winst Aand.	„ „ „	f 75	
Aand.	Landbouw Maatschappij Rongga.	100¼	%
„	Tarakan Petroleum Maatschappij	30	„
Claims.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. v. Petr. br. in N.-Indië	f 1030—997	
Oblig.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij.	69¾—70¾	%
Aand.	Nederl.-Indische Escompto Maatschappij (oude)	138	„
„	Deli Langkat Tabak Maatschappij	300	„
„	Cultuur Maatschappij Modjo Pangoong. . . .	75	„
„	Preanger Koffiecultuur Mij. Taharoes Rahajoe	30	„
Opr. Aand.	Javasche Bank.	f 65	
„ „	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . .	f 155—160	
Oblig.	Gayamsche Cultuur-Maatschappij	116	%
Aand.	Nederl.-Indische Gas Maatschappij	166—174	„
„	Mij. tot Expl. van het land Widodaren. . . .	48	„
„	Billiton Maatschappij, 2de rubriek.	f 1700	
„	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij. . .	f 43½—45	
Oblig.	(4½ %) Probolinggo Stoomtram Maatschappij	70	%
Bew. v. Deelger.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij. . .	f 45—68	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 6	20
N. I. Hyp. Bank..... Pbr. 4 pCt.	—	100
Borneo Sumatra Maatschappij.....Aand.	—	—
Cultuur Mij. d. Vorstenl..... „	$97^{9}/_{16}$	$98^{15}/_{16}$
„ „ „ „ .....Pref. Aand.	174	$176^{1}/_{4}$
„ „ „ „ .....Winst „ f	$26^{1}/_{4}$	30
Handelsv. „Amsterdam" .....Aand.	$161^{1}/_{2}$	170
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	105	105
„ „ ..... „ $4^{1}/_{2}$ „	$103^{1}/_{2}$	$103^{3}/_{4}$
„ „ '85 ..... „ 4 „	$101^{7}/_{8}$	102
„ „ '94 ..... „ 4 „	102	102
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.....Aand.	123	123
„ „ „ .....Oblig. $4^{1}/_{2}$ pCt.	—	—
Java Bank.....Aand.	176	176
„ „ .....Cert. v. Aand.	$177^{3}/_{4}$	$177^{3}/_{4}$
Koloniale Bank .....Aand.	72	71
„ „ .....Pref. Aand.	$87^{1}/_{2}$	$86^{1}/_{2}$
„ „ .....Oblig. 5 pCt.	$103^{1}/_{2}$	$103^{1}/_{2}$
Likw. Aand. Barge c. s.....Aand.	$89^{1}/_{4}$	$90^{5}/_{8}$
Ned. Handelmaatschappij .....Aand.	180	177
„ „ .....Cert.	$180^{1}/_{8}$	178
„ „ .....Rescontre.	$177^{3}/_{16}$	$175^{1}/_{4}$
Ned.-Ind. Escompto Mij.....Aand.	$138^{1}/_{2}$	139
„ „ „ .....Cert. v. Aand.	—	$139^{1}/_{2}$
Ned.-Ind. Handelsbank .....Aand.	128	130
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	$100^{3}/_{4}$
Ned.-Ind. Landbouw Mij. ..... „ 5 „	106	106
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.Aand.	$68^{3}/_{4}$	$68^{3}/_{4}$
Crediet- en Handelsver. Banda..... „	49	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt. Oblig. met winstb.	116	116
Java Bosch Expl.-Mij.....Aand.	$91^{1}/_{2}$	$91^{1}/_{2}$
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij.....Aand.	$113^{1}/_{2}$	115
„ „ „ 1e Hyp.....Oblig. 5 pCt.	102	102
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek.....Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.Aand.	135	135
„ „ „ „ „ „ ..Oblig. 5 pCt.	103	103
Cult. Mij. Kali Tello.....Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".Aand.	115	114
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.... .....Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron" .....Aand.	95	95
Landbouw-Maatsch. Melattie..... „	40	40
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold „	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij.....Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 5 pCt.	—	$92^{3}/_{4}$
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.....Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo..... „	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij.... „	—	—
Pamanoek.&Tjiasseml.Mij.t.E.Rec.v.H.04Aand.	99	99
Cultuurmaatschappij Penampean....Aand.	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh ... „	—	—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. April. 6	20
Landbouw-Maatschij. Rongga	Aand.	—	—
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc.	„	180½	180½
„ „ „ „ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet	Aand.	235½	235½
Cultuur-Mij. Soember Redjo	„	77½	77½
Landbouw-Maatschappij Temoeloes	„	—	—
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh	„ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij	Aand.	70	70
Wilhelmina Koffie Cult. Mij	„	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo	„	—	—
Amsterdam Deli Comp	„	610	650
„ „ „	Cert.	610	648
Amst. Langkat Co	gew. Aand.	45	54
„ „ „	Pref. „	94	106
Tabak-Maatschappij Arendsburg	Aand.	524½	524½
„ „ „	Cert.	503	507½
Asahan Plantage Maatschappij	Aand.	45¾	45
Asahan Tabaksbouw Maatschappij	„	13¾	15
Besoeki Tabak Maatschappij	„	95½	94½
Deli-Batavia Maatschappij	„	472	479
„ „ „	Cert.	472	483
Deli-Cultuur-Maatschappij	Aand.	55⅝	63
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij	Cert. v. Aand.	299	340
Deli-Maatschappij	Aand.	473	477½
„ „	Cert.	468	477
Deli Padang Maatschappij	Aand.	52	52
Holl. Sum. Tab. Mij	„	58	69
Kwala Pessilam Tabak Maatschij	„	—	—
Langkat Tabak Mij. Serie A	„	54½	56
„ „ „ „ B	„	30	30
Langkat Mij	„	3	5
Medan-Tabak Maatschappij	„	239	241
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij	„	134½	137¾
Padang Cultuur Maatschappij	Pref Aand.	44	45¼
„ „ „ B	Aand.	17¾	19¾
Padang Tabak-Maatschappij	„	119½	122
Rotterdam-Deli-Maatschappij	„	247	264
Senembah-Maatschappij	„	374	380
„ „	Cert.	392	380
Serdang Tabak Maatschappij A	Aand.	139½	159
„ „ „ B	„	52⅛	62
Soengei Bedjangkar	„	61	61
Sumatra Cultuur Maatschappij	„	245	270
Sumatra Plantage Maatschappij	„	88	88
United Langkat Plant	Cert. v. g. Aand.	272	275
Ned. Gutta Percha Mij	Aand.	75 3/16	72½
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij	„	14¾	14¾
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij	Aand.	—	—
„ „ „ „	Oblig. 4 pCt.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van	Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie	„	116	116½

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 6	20
Java-China-Japanlijn 1 Serie.....Aand.	101 3/4	101 3/4
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	162	162
„ „ „ .....Oblig.	—	—
„ „ „ uitg. 1903..... „	102	103
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	107 1/2	107 7/8
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	103	103
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	158	159 1/2
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	—	—
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	122 7/8	123
„ „ „ „ .....Oblig. 4 1/2 pCt.	102 1/2	102 1/2
„ „ „ „ 1903.Oblig. 4 1/2 pCt.	101 1/2	101 1/2
Gaboes Petr. Mij.....Aand.	17	16
Java Petroleum Maatschappij .....Aand.	17	16 1/2
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	406 1/4	401 1/2
„ „ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	407	405
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	120 1/4	118 1/2
„ Mij. „ „ „ Oblig. 5 pCt.	102	102 5/16
Petr. Mij. Moesi Ilir..... „	40 3/4	41
Panolan Mij.....Cert. *f*	—	—
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	129 3/4	134 3/4
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	89	94
Sumatra Palembang Petroleum Mij. .Aand.	64	62 5/8
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	4 1/2	6 1/4
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	73 1/2	79
Ned. Ind. Exploratie Maatschappij. . „	150	150
Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	12	12 1/2
„ Oblig. 1e Hyp. 1901, 10 pCt...	49	58 3/4
dito dito Cert. v. Aand.	49 3/8	58 3/4
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	9 1/2	18
Oost Borneo Maatschappij..... „	38	36 1/2
„ „ „ .....Pref. Aand.	83 3/4	79 1/2
Pagoeat Expl. Synd.....Aand.	23	22
Redjang Lebong Mijnb.-Mij..... „	311 3/4	315
Singkep Tin Maatschappij..... „	80	80
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	65 1/2	78 7/16
Tjenako Steenk. Mij..... „	2	2
Handelsvereeniging Java ..... „	90	90
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	112 1/2	113 1/2
Droogdok Mij. Tandjong-Priok.....Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel.4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	186 1/2	186 1/2
„ „ „ .....Obl. 4 pCt.	102	102
„ „ „ ..... „ 4 „ 1902	102	102 1/2
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	209	209
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	102 3/8	103
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	98	98
„ „ 1896 .....Oblig. 2 1/2 pCt.	89 1/8	89 1/4
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	31 1/2	31 5/8
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.	91 1/2	91 1/2
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	23 3/4	23 3/4
„ „ .....1e hyp. Obl. 5	87 1/2	87 1/2
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	103	110

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 6	20
Kediri Stoomtram Mij.....Oblig. 4 pCt.	98½	98½
Madoera Stoomtram Mij.....Aand.	21	24¼
„ „ „ ..... Pref. Aand.	61⅛	62⅛
„ „ „ ..... Oblig. 5	102	102
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	48	48
„ „ „ .....Oblig.	87	87
Modjokerto „ „ .....Aand.	21⅛	23¼
„ „ „ .....Cert. v. 4 pCt. Obl.	84¾	80
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	102	102
Oost-Java-Stoomtram Mij.....Aand.	59	59
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
Pasoeroean „ „ .....Aand	7¼	6¾
„ „ „ .....Obl. 4½ pCt.	—	—
„ „ „ ..... „ 4½ „1901	—	—
Probolinggo Stoomtr.-Mij.....Aand.	19¼	23¾
„ „ „ .....Oblig. 4½ pCt.	—	—
Semarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	145	145
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	102	102
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	158	158
„ „ „ „ .....Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	136	138
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA. 22 Febr.— 7 Maart.	8—21 Maart.
Javasche Bank.....	181—182	182
Hollandsche Certif. Ned. Handel-Mij	170¼—173½	175—177½
Indische Certif Nederl. Handel-Mij.....	167½	—
N. I. Escompto Mij.....	130—131	132½—133½
N. I. Escompto Mij. Excl. dvd. a (cps. van af *f* 46).....	123½	124½—125
Ned. Ind. Handelsbank.....	116½—124¾	132—130
Koloniale Bank gew. aand.....	60—74	76
„ „ pref. „	82—90	—
Koninklijke Paketvaart Mij.....	—	160
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam".....	118	122⅛—124
Handels-Verg. „Amsterdam"	151—156½	157
Padangsche Handel Mij.....	—	155
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	—	70
Mij. Onderlinge Hulp.....	—	70
Mij. tot expl. Rijtuigfabriek en handel in paarden F. J. Fuchs	103	103
Java Veem.....	—	90
Deli Spoorweg Mij.....	—	181—182½

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	22 Febr.— 7 Maart.	8—22 Maart.
Samarang-Joana Stoomtram-Mij.	147½	150
Samarang-Cheribon „	159	159
Serajoedal „	—	136½
Jav. Zee- & Brand-Ass.-Mij	—	72½
Bat. „ „ „ „ „	—	70
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	30
Nederlandsche Lloyd	—	75
N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	120
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	90
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	130	132½
Brand-Waarborg-Mij. N.-I.	—	127½
Brand-Waarborg-Soc. „Securitas"	—	145
Brand-Ass. „Ardjoeno"	100	—
Bataviaasch Prauwenveer	140—145	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	—	157½
Tegalsch Prauwenveer	167	—
Part. Prauwenveer te Soerabaja	131—135	—
Oost-Java Prauw-Mij.	—	142
Bagelen Thee- en Kina Mij.	118	117½
Mij. Suikerfabriek Tjoekir	—	225
Cultuur Mij. „Tjiogreg"	—	60
Kina Mij. „Kertamanah"	150	150
Kultuur Mij. „Perbawatie"	170	170—172½
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	—	90—92½
Kultuur Mij. Artana	—	150
Assam Thee Ondern. „Gedeh"	115	120
Mij. tot Expl. van Rijstlanden.	—	275
Assam Thee Ondern. Malabar	500	—
„ „ „ Wanasoeka	—	170
„ „ „ Singaparna	—	157½—160
„ „ „ Pasir Salam	136	135—136
„ „ „ Goenoeng Soesoeroeh	60—75	—
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	—	80—85
Cultuur Mij. Mandaling	132—132½	135—149
Assam Theeonderneming Taloen	115	117½
Landbouw Mij. Tjisaroenie	—	90
Ned. Ind. Telefoon Mij.	205	205
Intercommunale Telefoon Mij.	129½—130	130
Preanger Telefoon Mij.	—	92½—95
Koffie-, Pel- en Sorteer-Inrichting Kalimaas.	—	85
New. Sing. dist. Water Ice Foy. Lmtd.	118	121½
Bandoengsche Kinine Fabriek	—	125
Mij. tot Expl. van de Werf „De Industrie"	—	30
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	65	65—77½
„ „ „ (obligatiën)	—	97½—102½
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	279—280	292½
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	98	112½
„ „ „ (gew. aandeelen)	64—70	75—77
Coupons No. 4 Redjang Lebong	—	*f* 5.—

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Handel en Scheepvaart Maatschappij „Bandjer".

(*Javasche Courant van 24 Februari 1905, No. 16*).

Zetel. Bandjermasin.

Doel. Het uitoefenen van daden van koophandel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, het aankoopen, inhuren of op andere wijze verkrijgen van schepen, geschikt voor de kustscheepvaart in Nederlandsch-Indië, en het uitoefenen van kustscheepvaart aldaar, speciaal het inkoopen en verkoopen van inlandsche producten, afkomstig van het eiland Borneo of van andere eilanden van den Nederlandsch-Indischen Archipel, het verrichten van alle handelingen welke met het doel dezer vennootschap in eenig verband staan.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door den heer E. A. Hilckes voor 100 aandeelen, door de firma E. A. Hilckes voor 100 aandeelen, door den heer W. M. Ernst voor 50 aandeelen, door den Chinees Lie Tjay Ho voor 25 aandeelen, door Ang Lim Peng voor 25 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur de heer E. A. Hilckes, 2 commissarissen de heer W. M. Ernst en Ang Lim Peng.

Winstverdeeling. 10% tot vorming en stijving van een reservefonds, 10% aan den directeur, 10% aan de commissarissen, 70% aan de aandeelhouders.

Handelsvereeniging „Tjo Tjih Sah".

(*Javasche Courant van 28 Februari 1905, No. 17*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in alle daarvoor vatbare zaken, zoo voor eigen rekening als voor rekening van anderen, een en ander in den uitgebreidsten zin des woords, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, enz, het aanvragen in eigendom, recht van opstal, érfpacht of gebruik van Gouvernements gronden, het verkoopen van verkregen en den handel in alle landbouw- en boschproducten en andere exportartikelen, het overnemen en drijven van toko's, zoowel te Batavia als elders.

Kapitaal. *f* 10.000, verdeeld in 400 aandeelen van *f* 25, waarvan reeds geplaatst zijn 84 aandeelen, terwijl de rest binnen 10 jaar geplaatst moet zijn.

Bestuursleden. Oen Tjong Kioeng, Lim Tjoen Hian, NioLan Sin Khoe Siang Eng, Nio Boen Tjoen, Khoe Pan Hian.

Winstverdeeling. 50% aan het reservefonds en de overige 50% aan de aandeelhouders.

Handel Maatschappij „Soh Bian Hoo".

(*Javasche Courant van 3 Maart 1905, No. 18.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en voortzetting der zaken tot nu toe door Soh Kong Kay gedreven, het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin, het

exploiteeren van onroerende goederen, van ondernemingen van landbouw, nijverheid, enz., het uitzetten van gelden tegen vergoeding van renten of andere belooning en in het algemeen het verrichten van zoodanige handelingen, welke geoorloofd zijn.

Kapitaal. *f* 120.000, verdeeld in 48 aandeelen van *f* 2500, waarin wordt deelgenomen door Soh Kong Khay voor 47 aandeelen, voor Soh Lian Hwat voor 1 aandeel.

Inbreng. De door beiden genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde te Semarang gedreven wordende handelszaak, en de perceelen verpondingsnummers 1347, 1437, 1345 en 1346, alle te Semarang.

Bestuur. 1 directeur Soh Kong Khay.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „PATIK RADJA".
(Javasche Courant van 3 Maart 1905, No. 18).

Zetel. Probolinggo.

Doel. De voortzetting voor hare rekening van de exploitatie van de tabaksonderneming Poerwokerto, gelegen in de residentie Banjoemas; verder het cultiveeren en/of opkoopen en verkoopen van tabak en/of andere gewassen en/of producten, oogsten en/of goederen voor de Europeesche- en/of inlandsche markt, zoomede het aanvragen en/of op andere wijze verkrijgen en ten name der vennootschap over dragen, dan wel verkoopen of vervreemden van gronden, in eigendom, opstal, erfpacht of huur.

Kapitaal. *f* 15.000, verdeeld in 6 aandeelen van *f* 2500, waarin wordt deelgenomen door den heer D. Birnie voor 3 aandeelen en mej. R. A. Birnie voor 3 aandeelen.

Inbreng. De door beide comparanten genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de in de residentie Banjoemas gelegen perceelen recht van opstal, verpondingsnummers 126, 127, 128, 129, 141, 144, 154, 155 en 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 en 16 en een eigendomsperceel, eveneens gelegen in de residentie Banjoemas.

Bestuur. 2 directeuren de heer Korndörrfer en de firma Larsen & Co.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beschikt over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „VEZELFABRIEK KOKOS".
(Javasche Courant van 10 Maart 1905, No. 20).

Zetel. Batavia.

Doel. De opkoop en verwerking van kokosvezels in een of meer bedrijven op Java, zoomede de verhandeling der daarvan te verkrijgen producten.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 800 aandeelen van *f* 250, waarvan geplaatst 640 aandeelen, terwijl de resteerende binnen 5 jaar geplaatst moeten zijn.

Bestuur. 1 directeur de heer G. H. Mohr, 3 commissarissen de heeren Mr. H. 's Jacob, Mr. J. Gerritzen en J. Th. Bonnerman.

Winstverdeeling: ten eerste 6 % over het uitgegeven kapitaal aan de aandeelhouders, dan 20 % aan de houders van bewijzen van deelgerechtigheid, van de rest 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan de gezamenlijke commissarissen, het overige aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT THEEVERKOOP VOORHEEN W. WEINBERG.
(*Javasche Courant van 14 Maart 1905, No. 21*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van handel in thee.

Kapitaal. *f* 10.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer W. E. L. Weinberg voor 18 aandeelen en door den heer F. Neumann voor 2 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur de firma Van Buuren & Co., 1 commissaris de heer W. E. L. Weinberg.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „SLACHTERIJ KARANGTOERIE".
(*Javasche Courant van 17 Maart 1905, No. 22*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het exploiteeren van een slachtersaffaire met den aanverwanten handel in vee, vleesch, huiden, afval enz.

Kapitaal. *f* 3000, verdeeld in 3 aandeelen elk van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Lie Hwan Tjay voor 1 aandeel en door The Tong Han voor 2 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur Lie Hwan Tjay.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

„BOUWMAATSCHAPPIJ KRAMAT SAWAH".
(*Javasche Courant van 17 Maart 1905, No. 22*).

Zetel. Meester Cornelis.

Doel. De exploitatie van de perceelen gelegen op Kramat, afdeeling Meester Cornelis en op Passar Senen, afdeeling en residentie Batavia, en van zoodanige andere perceelen als naderhand door de vennootschap in eigendom, erfpacht, of opstal zullen worden verkregen, zoomede het koopen en verkoopen, huren en verhuren van vastigheden.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer H. A. Scholte voor 199 aandeelen, en door den heer H. Maidman voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den heer Scholte genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde 2 perceelen.

Bestuur. 1 directeur de heer H. A. Scholte.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

BIBITONDERNEMING „SALATIGA".
(*Javasche Courant van 21 Maart 1905, No. 23*).

Zetel. Semarang.

Doel. Het kweeken of doen kweeken en het verkoopen van en handel drijven in suikerrietbibit en het verkrijgen der daartoe benoodigde gronden.

Kapitaal. *f* 400.000, verdeeld in 300 aandeelen serie A en 500 aandeelen serie B elk à *f* 500, waarin wordt deelgenomen door de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam voor 120 aandeelen, door den heer S. C. van Musschenbroek voor 120 aandeelen, door den heer E. N. Marx voor 60 aandeelen, en door bovengenoemde Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam voor de aandeelen serie B.

Inbreng. De door de Int.- Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam genomen aandeelen serie B. worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van al hare suikerbibit ondernemingen, in de residentie Semarang, afdeeling Salatiga.

Bestuur. 1 directeur de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam, 3 commissarissen de heeren S. C. van Musschenbroek, Mr. baron van Heeckeren en W. Th. Immink.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, van de rest 5 % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen en het resteerende aan de aandeelhouders.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ „TERSANA".
(*Staats-Courant van 8 April 1905, No. 84*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De overname van de suikerfabriek Nieuw Tersana, en van het half onverdeeld aandeel in de suikerfabriek Tjiledoek, gelegen in de residentie Cheribon van het eiland Java; de voortzetting van de exploitatie dezer ondernemingen, de exploitatie van zoodanige andere ondernemingen, mits niet in de residentie Djokjakarta en Soerakarta, als de vennootschap in eigendom, opstal huur of erfpacht zal verkrijgen, zoomede de opkoop en de bewerking van de elders verkregen grondstoffen, en den verkoop van de producten der ondernemingen.

Kapitaal. *f* 2.000.000, verdeeld in 2000 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door de Cultuur-Maatschappij Tersana voor 1998 aandeelen, door den heer A. Muller voor 1 aandeel, door den heer J. Bierens de Haan voor 1 aandeel.

Inbreng. De door de Cultuurmaatschappij Tersana genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de suikeronderneming Nieuw Tersana en de helft in de suikerfabriek Tjiledoek, 11 perceelen in de residentie Cheribon, rechten van opstal op verschillende perceelen en stukken grond, met gebouwen en inventaris, contanten en schulden enz.

Bestuur. 1 directeur de Nederlandsche Handelmaatschappij, 2 commissarissen de heeren A. H. van Geijt en Th. F. Gonsalves.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds van de rest 6 % over het kapitaal, daarna 2 % aan den directeur, 4 % aan de commissarissen, 94 % aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „BOEDOEAN".
(*Staats-Courant van 18 April 1905, No. 92*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De verdere exploitatie der in volle werking zijnde suikeronderneming Boedoean, gelegen in de residentie en afdeeling Besoeki, eiland Java, werkende geheel op vrijwillige overeenkomsten met de inlandsche bevolking en den verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 600.000. verdeeld in 600 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer Th. Etty voor 597 aandeelen, J. E. L. Strauch voor 1 aandeel, J. S. Bowles voor 1 aandeel en door S. Everts voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den Heer Etty genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de suikeronderneming Boedoean, residentie en afdeeling Besoeki op Java, met alle zich daarop bevindende gebouwen, machinerieën, vaste en losse gereedschappen, schulden, rechten, vorderingen, de te velde staande oogst, karren, paarden enz. enz.

Bestuur. 1 directeur de heer W. D. van Oldenborgh Jr., 4 commissarissen de heeren Th. Etty, J. E. L. Strauch; J. S. Boules en S. Everts.

Winstverdeeling. 5 % over het bedrag der aandeelen aan de aandeelhouders; van de rest 5 % aan den directeur; 2 % aan elk der commissarissen, 30 % aan het reservefonds, de rest aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over Februari 1905.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (116.000)	*f*	45.000.—
Goederen, tonnen (22.000)	„	122.000.—
Verschillende ontvangsten	„	14.000.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	*f*	181.000.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	181.431.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	349.000.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	360.274.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	31.53
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	30.52
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	28.85
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	29.29

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (85.000)	f	30.000.—
Goederen, tonnen (11.000)	„	42.000.—
Verschillende ontvangsten	„	3.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	75.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	74.576.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	162.200.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	154.361.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	47.96
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin)	„	45.92
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	49.09
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	45.94

Stoomtram Djokja—Brossot. (Lengte 23 kilom.).

Reizigers, aantal (27.000)	f	2.000.—
Goederen, tonnen (1.000)	„	1.000.—
Verschillende ontvangsten	„	200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	3.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	3.354.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	6.600.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.496.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	4.97
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	5.03
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	4.86
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.43

Stoomtram Djokja—Magelang. (Lengte 47 kilom.).

Reizigers, aantal (71.000)	f	9.000.—
Goederen, tonnen (3.000)	„	5.000.—
Verschillende ontvangsten	„	500.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	14.500.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	15.595.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	31.100.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	34.796.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	11.02
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	11.44
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	11.22
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	12.34

Stoomtram Magelang—Willem I.

(met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg). 37 kilometers).

Reizigers, aantal (—)	f	4.000.—
Goederen, tonnen (—)	„	3.000.—
Verschillende ontvangsten	„	100.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	f	7.100.—
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	1.422.—*
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	9.300.—†
„ „ 1 „ vorig jaar (defin).	„	3.259.—*
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	6.85
„ „ dezelfde maand vorig jaar (defin.)	„	4.90*
„ „ van af 1 Jan dit jaar (voorloopig)	„	6.91†
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	5.43*

* Gemiddeld in exploitatie 10 K.M.
† „ „ „ 23 „

Stoomtram Goendih—Soerabaja (in aanleg). (Lengte 244 kilom).

Reizigers, aantal (66.000)	ƒ	19.000.—
Goederen, tonnen (14.000)	„	34.000.—
Verschillende ontvangsten	„	2.200.—
Totaal opbrengst deze maand (voorloopig)	ƒ	55.200.—
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	50.348.—
Van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	120.500.—
„ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	103.521.—
Per dag-kilometer deze maand (voorloopig)	„	8.08
„ „ dezelfde „ vorig jaar (defin.)	„	7.11
„ „ van af 1 Jan. dit jaar (voorloopig)	„	8.37
„ „ „ „ 1 Jan. vorig jaar (defin.)	„	7.07

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand Maart 1905 ƒ 27.500, tegen ƒ 28.700 in 1904.
Opbrengst sedert 1 Juli 1904 ƒ 250.500, tegen ƒ 2.49.400 in 1904.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Maart 1905	ƒ 98.700	ƒ 8.20	389
„ 1904	„ 96.300	„ 8.—	
Verschil meer	„ 2.400	„ 0.20	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Maart 1905	„ 278.100	ƒ 7.95	389
1904 „ 31 „ 1904	„ 277.000	„ 7.80	
Verschil meer	„ 1.100	„ 0.15	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Maart 1905	ƒ 18.000	ƒ 15.70	37
„ 1904	„ 16.500	„ 14.40	
Verschil meer	„ 1.500	„ 1.30	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Maart 1905	„ 53.400	„ 16.05	37
1904 „ 31 „ 1904	„ 48.600	„ 14.45	
Verschil meer	„ 4.800	„ 1.60	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Maart 1905	ƒ 6.400	ƒ 5.05	41
„ 1904	„ 4.600	„ 3.60	
Verschil meer	„ 1.800	„ 1.45	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Maart 1905	„ 15.900	„ 4.30	41
1904 „ 31 „ 1904	„ 12.800	„ 3.45	
Verschil meer	„ 3.100	„ 0.85	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Maart 1905	ƒ 21.200	ƒ 7.50	91
„ 1904	„ 18.300	„ 6.50	
Verschil meer	„ 6.200	„ 1.—	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Maart 1905	„ 56.100	„ 6.85	91
1904 „ 31 „ 1904	„ 49.900	„ 6.—	
Verschil meer	„ 6.200	„ 0.85	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

Maart 1905	*f* 75.000	*f* 8.85	} 274
„ 1904	„ 75.500	„ 8.90	
Verschil minder	„ 500	„ 0.05	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Maart 1905	„ 221.800	„ 9.—	} 274
1904 „ 31 „ 1904	„ 228.600	„ 9.15	
Verschil minder	„ 6.800	„ 0.15	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

Maart 1905	*f* 9.700	*f* 6.25	} 50
„ 1904	„ 11.600	„ 7.50	
Verschil minder	„ 1.900	„ 1.25	
Van 1° Januari:			
1905 tot 31 Maart 1905	„ 28.500	„ 6.35	} 50
1904 „ 31 „ 1904	„ 30.100	„ 6.60	
Verschil minder	„ 1.600	„ 0.25	

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 35.000 (+ *f* 3500). 1 Januari—31 Maart 1905 *f* 107.000 (+ *f* 26.500).

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 16.400 (voorl. opg.) tegen *f* 10.560. Sedert 1 Jan. *f* 42.200 (voorl. opg.) tegen *f* 31.200.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 11.500 (voorl. opg.) tegen *f* 11.275. Sedert 1 Jan. *f* 36.479 (ten deele voorl. opg.) tegen *f* 33.215.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 10.025 tegen *f* 11.660. Sedert 1 Jan. *f* 33.110 tegen *f* 36.160.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 6.200 tegen *f* 4.704; sedert 1 Jan. *f* 17.800 tegen *f* 12.956; per dagkm. *f* 5.43 tegen *f* 3.95.

PASOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 5.300 tegen *f* 3.938; sedert 1 Jan. *f* 13.900 tegen *f* 12.298; per dagkm. *f* 3.76 tegen *f* 3.33.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 4.700 tegen *f* 5.030; sedert 1 Jan. *f* 12.400 tegen *f* 13.732; per dagkm. *f* 5.05 tegen *f* 5.59.

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 6.398 tegen *f* 5.457. Sedert 1 Jan. *f* 18.090 tegen *f* 15.428.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten Maart 1905 *f* 7.169 tegen *f* 6.895. Sedert 1 Jan. *f* 19.707 tegen *f* 20.334.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst Maart 1905	*f* 125.000	tegen *f*	130.933	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 43.82	„ „	45.66	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 368.000	„ „	397.056	„ 1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	84 K.M.	in 1904.
Opbrengst Maart 1905	*f* 38.000	„	*f* 20.396	in 1904.
„ per dagkilometer	„ 7.90	„	„ 7.83	„ 1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 109.000	„	„ 60.453	„ 1904.

Artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet en de wijze, waarop aan de slotalinea daarvan uitvoering is gegeven.

DOOR

EEN LANDSDIENAAR.

„Da veniam petimus damusque vicissim."

In het Nederlandsch Staatsblad van verleden jaar No. 53 is opgenomen het Koninklijk Besluit van den 1en Maart 1904 No. 25, houdende regeling der vervolging van en het verhaal op landsdienaren, die den Lande schade hebben toegebracht. Blijkens de considerans houdt dit besluit verband met artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet (*Nederlandsch Staatsblad* 1895 No. 145; *Indisch Staatsblad* No. 225) Een raadpleging van genoemd artikel leert ons met één oogopslag dat wij die regeling hebben te beschouwen als het uitvloeisel van hetgeen bij de slotalinea is bepaald, n.l. dat voor Nederlandsch-Indië door den Koninklijken Opperbestuurder zou worden voorzien in de vervolging van en het verhaal op landsdienaren, aan wie, overeenkomstig het in de 1e alinea uitgesproken beginsel de verplichting tot schadevergoeding is opgelegd.

Alvorens met onze beschouwingen omtrent genoemd artikel 82 en Kon. Besl. een aanvang te maken, moge in het kort het een en ander omtrent het ontstaan en de wording dier bepalingen te berde worden gebracht.

In het ontwerp van wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië, hetwelk bij Koninklijke Boodschap do. 22 September 1863 aan de Staten-Generaal werd aangeboden, kwam als artikel 55 de navolgende bepaling voor:

„Al wie, behoudens de bepaling in het vorig artikel, bevoegd is „of gedelegeerd wordt tot het aangaan van schulden en tot de „beoordeeling en het onderzoek van vorderingen ten laste van den „lande, alsmede tot de betaalbaarstelling daarvan, en als zoodanig

„den lande schade toebrengt, is verplicht die schade te vergoeden.
„Ingeval van overlijden van zoodanigen ordonnateur gaat de „verplichting tot schadevergoeding over op zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden en wordt de vergoeding ingevorderd op de wijze „als is omschreven in de 5e alinea van art. 66".

Tot recht begrip van dit artikel moge worden medegedeeld, dat de in den aanhef bedoelde bepaling handelde over de finantieele verantwoordelijkheid van den Minister van Koloniën en van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, terwijl de verwijzing aan het slot beteekende, dat de vergoeding behoorde te worden ingevorderd op de wijze als voorgeschreven voor de inning der directe belastingen.

Blijkens de Memorie van Toelichting do. 27 Augustus 1863 meende de Minister van Koloniën, Fransen van de Putte, de „vader" van de Indische Comptabiliteits-wet, dat gemeld artikel geen toelichting vereischte. In het betrekkelijk Voorloopig Verslag do. 16 December 1863 evenwel vond men, dat de minder juiste redactie de bedoeling der Regeering voorbijstreefde, daar de bepaling vermoedelijk alleen het oog had op de ordonnateurs. Opgemerkt werd, dat volgens artikel 32 van het ingediende wetsontwerp en volgens het beginsel, uitgedrukt in artikel 17 daarvan, de Rekenkamers in Indië en in het moederland ook behoorden tot degenen, die vorderingen ten laste van den lande *onderzoeken*, en de meening werd geopperd, dat deze colleges toch niet in de bepaling van het voorgestelde artikel konden vallen. Ware dit de bedoeling, hoe zou dan de collegiale verantwoordelijkheid worden geregeld? Voorts achtten sommige leden het een verkeerd stelsel, indien zou worden aangenomen, dat de schade was toegebracht enkel door het feit dat de op de uitgave betrekkelijke begrootingspost of het daarvoor toegestaan crediet was overschreden, aangezien deze eerst dan gerekend kon worden te bestaan, als de wetgevende macht bij het vaststellen van het slot van rekening de overschrijding niet wenschte goed te keuren. Eindelijk achtte men de verwijzing enkel naar de 5e alinea van artikel 66 onvoldoende, en vond, dat het geheele artikel behoorde te worden aangehaald.

Naar aanleiding van de in het voorloopig verslag gemaakte bemerkingen bood de Minister van Koloniën bij zijne Memorie van Beantwoording do. 11 Februari 1864 der Kamer een gewijzigd ontwerp van wet aan, waarin wij het bewuste artikel 55 terugvinden als artikel 82. De redactie had in zooverre eenige wijziging ondergaan, dat de laatste zinsnede die — zooals Zijne Excellentie

verklaarde, — slechts zag op een bepaald geval, was vervangen door algemeene voorschriften, welke de ordonnateurs in Nederland onderwierpen aan het aldaar geldende algemeene recht, en voor Nederlandsch-Indië de macht aanwezen, bevoegd tot de nadere regeling van het onderwerp. Dat de verplichting tot schadevergoeding geen betrekking kon hebben op de Rekenkamers vond de Minister, dat van zelf volgde uit de 1e alinea van het artikel waarin sprake was van het aangaan van schulden, van de beoordeeling en het onderzoek van vorderingen ten laste van den lande en van de betaalbaarstelling daarvan, terwijl het opschrift van de afdeeling bovendien aanwees, dat zij alleen over de ordonnateurs handelde. Overschrijding van crediet was in het oog van dien staatsman steeds een daad van willekeur, en de daaraan verbonden meerdere uitgaven moesten, in afwachting van de beslissing door de wetgevende macht, van de rekening uitgesloten blijven, omdat anders iedere ordonnateur de bevoegdheid zou hebben om in buitengewone gevallen credieten te openen, eene bevoegdheid, welke slechts in bijzondere omstandigheden aan den Gouverneur-Generaal is verleend.

De thans door den Minister van Koloniën voorgedragen tekst van het artikel luidde:

„Al wie, behoudens de bepaling in het vorig artikel, bevoegd is „of gedelegeerd wordt tot het aangaan van schulden en tot de „beoordeeling en het onderzoek van vorderingen ten laste van den „lande, alsmede tot de betaalbaarstelling daarvan, en als zoodanig „den lande schade toebrengt, is verplicht die schade te vergoeden.

„De vervolging en het verhaal op ordonnateurs in Nederland, „hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, geschieden volgens de „regelen, bij de rijkswetten vastgesteld of vast te stellen.

„Voor Nederl.-Indië wordt door Ons in dit onderwerp voorzien."

Het Eindverslag over het wetsontwerp is gedateerd den 1en Maart 1864. Daarbij werd verklaard, dat in verband met vroegere artikelen niet van bevoegden of gedelegeerden tot de beoordeeling en het *onderzoek*, maar van bevoegden of gedelegeerden tot de beoordeeling en de *verevening* van vorderingen moet worden gesproken.

Aan deze opmerking van de Kamer, welke, ook naar onze meening als zeer juist is te beschouwen, werd door den Minister van Koloniën gevolg gegeven.

Artikel 82 gaf geen aanleiding tot mondelinge beraadslaging in 's lands raadzaal. Het werd — met zoovele andere artikelen der

wet van 23 April 1864 (*Ind. Stbl* 106) zonder verdere bespreking en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd. Voor de appreciatie van doel en strekking van de bepaling hebben wij ons dus slechts te richten, naar het terzake tusschen Minister en Volksvertegenwoordiging schriftelijk gepleegd overleg, hetgeen hiervoren reeds werd weergegeven.

In hunne *Aanteekeningen omtrent de werking en toepassing der Indische Comptabiliteitswet*, drukken de heeren Mossel en Gonggrijp de meening uit, dat de redactie van het artikel aanleiding geeft tot twijfel of de verplichting tot schadevergoeding alleen bestaat voor degenen, die alle daarin omschreven bevoegdheden in zich vereenigen, dan wel of die verplichting afzonderlijk bestaat voor elk dier bevoegdheden.

„De tweede alinea van het artikel" — zoo teekenen zij aan — zou „de eerste opvatting billijken; doch als men in aanmerking neemt „dat degene die schulden ten laste van den lande kan aangaan, niet „altijd bevoegd is om de vorderingen te verevenen en betaalbaar te „stellen, dan moet men de laatste opvatting als de juiste aanmerken

„Indien bijvoorbeeld eenig autoriteit geen ordonnateur zijnde, „een schuld contracteert, die later niet als wettig wordt erkend „dan zal het Gouvernement de daarop gegronde vordering evenwel „niet kunnen afwijzen.

„De bevoegde ordonnateur zal de rekening moeten verevenen „en betaalbaar stellen, behoudens verhaal van den Staat op dengene „die de schuld aanging.

„Nu kan het toch niet in de bedoelingen des wetgevers hebben „gelegen om den onschuldigen ordonnateur tot schadevergoeding „aan te spreken en de schuldige autoriteit, die de schuld namens „den lande aanging, vrij te laten.

„Men zou daartegen kunnen aanvoeren, dat alleen hij die het „recht van verevening heeft, ook uitsluitend het recht moet bezitten „van schulden ten laste van den Staat aan te gaan, ware het „niet dat zulk eene stelling onmogelijk is vol te houden in een „land, waar de autoriteit die handelen moet soms maanden reizens „van den naasten ordonnateur verwijderd is".

Het door de H.H. Mossel en Gonggrijp gevoerd betoog kan ons niet geheel bevredigen en de meening, dat de redactie van de 2e alinea van het artikel de opvatting zou billijken dat de wet alleen het oog had op hen, die de drie hiervoren vermelde bevoegdheden in zich vereenigen, achten wij zeer voor tegenspraak vatbaar. Die

opvatting wordt beheerscht door de vraag wie als ordonnateur moet worden aangemerkt. Prof. de Louter verklaart in zijn „*Staats- en Administratief Recht van Nederlandsch-Indië*", dat ordonnateurs zijn de hoofden der departementen aan wie als hulpordonnateurs de hoofden van gewestelijk bestuur zijn toegevoegd. Wanneer wij de ordonnantie raadplegen, opgenomen in Staatsblad 1875 No. 25 kunnen wij tot het besluit komen, dat ook als zoodanig zijn te beschouwen de intendanten of onderintendanten der militaire administratie of waar deze niet aanwezig zijn of de zaak niet tot hun werkkring behoort, zoodanige andere militaire autoriteiten als daartoe door den chef van het departement van oorlog worden aangewezen, voorts zoodanige tot de marine behoorende officieren, als door den chef van het departement van marine wordt bepaald. Het wordt ons dan evenwel ook duidelijk, dat het niet is de betrekking van departementschef, noch die van hoofd van gewestelijk bestuur, noch die van onderintendant, enz. die den betrokkene stempelt tot ordonnateur of hulpordonnateur, maar de omstandigheid dat aan deze autoriteiten de bevoegdheid is verleend om schulden aan te gaan en om vorderingen te beoordeelen, te verevenen en betaalbaar te stellen. Dat deze bevoegdheden steeds in ééne hand vereenigd behooren te zijn staat niet in de wet voorgeschreven, volgt ook niet uit den aard en het karakter daarvan, daar eene scheiding zeer goed denkbaar is. En naar onze meening, is een autoriteit, die uitsluitend bevoegd is schulden aan te gaan met evenveel recht als „ordonnateur" aan te merken, als hij, aan wien niet meer is gedelegeerd, dan het „beoordeelen, verevenen en betaalbaarstellen van vorderingen". Indien het vorenstaande in het oog wordt gehouden laat artikel 82 [oud] aan duidelijkheid niet te wenschen over. Er werd daarin uitdrukkelijk het beginsel uitgesproken, dat tot schadevergoeding verplicht zijn zij, die handelende in een der bevoegdheden, hiervoren bedoeld, den Lande nadeel berokkenen. Het voorschrift had derhalve een beperkte werkingssfeer. Het kon alleen hen treffen, die als ordonnateurs waren aan te merken, en als zoodanig eenige ordonnateurs-handeling hadden verricht, waardoor aan den Lande schade was berokkend.

De in de slotalinea van het artikel bedoelde regeling kwam tot stand bij Koninklijk Besluit van 27 Augustus 1880 No. 19, [1]) opgenomen in het *Ind. Staatsbl* No. 198. Terzake zij voorshands

[1]) Zie terzake bladz. 54 e. v. van het werk „*De administratie der Geldmiddelen van Ned.-Indië*" van P. H. v. d. Kemp.

slechts de aandacht er op gevestigd dat het Koninklijk Opperbestuur aan het in de wet uitgesproken beginsel de voorwaarde vastknoopte dat de vergoeding alleen dan zou worden opgelegd, indien de betrokken ambtenaar de schade door *plichtverzuim* had toegebracht. Bij missive van den 1en Gouvernements-Secretaris do. 1 November 1880 No. 1803*b* [opgenomen in het *Bijblad op het Staatsblad van N.-I.* No. 3795] werd voorts aan de chef der departementen van algemeen bestuur uitdrukkelijk bericht:

„dat het een hoofdbeginsel van 's Konings regeling is, dat de „Gouverneur-Generaal vergoeding op zal leggen — niet bij het bestaan „van het enkel feit, dat aan den Staat schade is veroorzaakt — „maar bepaaldelijk in het geval de schade aan plichtverzuim behoort „te worden geweten.

„Met plichtverzuim wordt in het algemeen bedoeld, verzuim van „al zoodanige zorg, als waartoe de betrokken ambtenaar gehouden is".

Bij de wet van 13 Juli 1895 [*Ind. Stbl.* No. 191], die zoovele veranderingen in de Indische Comptabiliteitswet heeft te weeg gebracht, werd ook artikel 82 herzien. Het oorspronkelijk ontwerp werd den Staten-Generaal aangeboden bij Koninklijke Boodschap do. 1 September 1892. In de betrekkelijke Memorie van toelichting van dezelfde dagteekening, deelde Minister van Dedem o. m. mede, dat nopens de herziening van eenige artikelen in overleg was getreden met de Indische Regeering en dat naar aanleiding daarvan uit Indië voorstellen waren ontvangen, welke den grondslag vormden van het aangeboden wetsontwerp. Met betrekking tot artikel 82 stelde Z. Exc. voor aan de 1e alinea de navolgende redactie te geven:

„Alle landsdienaren, andere dan comptabelen, die door onrecht- „matige handelingen of door het nalaten van de zorg, waartoe zij „gehouden zijn, middellijk of onmiddellijk den lande schade toe- „brengen, zijn verplicht die schade te vergoeden."

Deze wijziging werd noodig geacht, omdat in het bestaande artikel uitsluitend sprake was van „ordonnateurs", niettegenstaande ook andere niet comptabele landsdienaren door hunne handelingen of verzuimen den lande schade kunnen berokkenen. Voorts werd gewezen op de noodzakelijkheid om ook den *minderen ambtenaar* de vergoeding te kunnen opleggen voor door hem toegebrachte schade, en de aandacht er op gevestigd, dat herhaaldelijk van het opleggen van vergoeding was afgezien uit overweging, dat het niet aanging de ordonnateurs te belasten, daar hun omvangrijke werk-

kring het uitoefenen van contrôle op onderwerpen van ondergeschikt belang bezwaarlijk maakte en uitsloot, dat zij aansprakelijk konden worden gesteld voor abuizen door hun ondergeschikt personeel begaan.

In haar Voorloopig Verslag d°. 19 April 1893 teekende de Kamer aan, dat het nieuwe artikel niet zou voorzien in het geval, dat een comptabele in eene andere mede door hem bekleede niet-comptabele betrekking den lande schade zou veroorzaken, terwijl zich ook het geval zou kunnen voordoen, dat een comptabele als zoodanig den lande zou benadeelen, zonder dat belasting door de Rekenkamer mogelijk was, bijv. als een ontvanger zich bij de invordering van gelden aan verzuim of aan gebrek aan activiteit schuldig maakte. Met de voorgestelde wijziging scheen een regeling beoogd om in het algemeen de verplichting van niet comptabele ambtenaren vast te stellen tot schadevergoeding aan den Staat wegens onrechtmatige, in hunne betrekking gepleegde daden of begane verzuimen. Daarmede overschreed het artikel echter naar de meening van verscheidene leden de natuurlijke grenzen eener comptabiliteitswet, welke zich te bepalen heeft tot de handelingen van ordonnateurs en comptabelen als zoodanig. Men had er bezwaar tegen, dat in zoo vage termen en zonder dat bleek van overweging der vraag, welke gevolgen eene zoo onbestemde verplichting tot schadevergoeding voor te goeder trouw handelende ambtenaren zou hebben, de onbeperkte aansprakelijkheid der ambtenaren tegenover den Staat wegens onrechtmatige daden of verzuimen in de wet werd voorgeschreven. Nadere opheldering werd gevraagd, ook omdat de letter van het artikel mede voorschreef den ambtenaar te belasten, die door eene vergissing den lande nadeel had berokkend, ongeacht de omstandigheden en onverschillig hoe groot die schade mocht wezen, terwijl uit de Memorie van Toelichting kon worden opgemaakt, dat aan de bepaling een veel minder verre strekking moest worden toegekend.

De Minister van Koloniën was, blijkens zijn Memorie van beantwoording van oordeel, dat er niets onbillijks in gelegen kon zijn om aan landsdienaren, al zijn zij geen comptabelen of ordonnateurs, de verplichting tot schadevergoeding op te leggen, ingeval zij den lande tengevolge van plichtverzuim of onachtzaamheid schade toebrengen. Daar zulk een voorschrift betrekking had op 's lands geldmiddelen, scheen zij hem in de wet op het beheer en de verantwoording daarvan geenszins misplaatst. Bovendien

gewaagde de bepaling uitdrukkelijk van plichtverzuim en onachtzaamheid, zoodat geen ambtenaren daaronder te lijden zouden hebben, die bij eene behoorlijke uitoefening van hun plicht, zich te goedertrouw vergisten, en de opvatting, dat iedere vergissing onverschillig onder welke omstandigheden, tot het opleggen van schadevergoeding zou kunnen leiden, was met de redactie van het artikel geheel onvereenigbaar.

Gelijk bekend bleef het in 1892 ingediend wetsontwerp tot wijziging van de Indische Comptabiliteitswet ook in de zitting 1893—1894 onafgedaan. Het verviel door de daaropgevolgde ontbinding van de Staten Generaal, doch werd met eenige wijzigingen den 14 December 1894 wederom, thans door den Minister van Koloniën Bergsma aanhangig gemaakt. Deze gaf in overweging de voorgestelde nieuwe redactie van artikel 82 eenigszins te wijzigen, om daardoor, naar de meening van het Indisch bestuur de bedoeling beter te doen uitkomen. In verband daarmede werd ook voorgesteld het opschrift van de IVe afdeeling II Hoofdstuk der wet te doen luiden: *Van de verantwoordelijkheid en vervolging der ordonnateurs en andere landsdienaren terzake van onrechtmatige handelingen of nalatigheden*, waarvoor deze niet als comptabelen kunnen worden aangesproken. In het oorspronkelijk opschrift was n.l. slechts sprake van de verantwoordelijkheid en vervolging van „ordonnateurs".

Tot nadere gedachtenwisseling, hetzij schriftelijk of mondeling is het in de Staten-Generaal omtrent een en ander niet gekomen.

Het opschrift is dienovereenkomstig gewijzigd, terwijl de 1e alinea van artikel 82 thans voorschrijft: Alle landsdienaren, die zonder terzake comptabel te zijn, door onrechtmatige handelingen of door het nalaten van de zorg, waartoe zij gehouden zijn, middellijk of onmiddellijk den lande schade toebrengen, zijn verplicht die schade te vergoeden.

Reeds hierboven werd op de beperkte werkingssfeer van het oude artikel 82 gewezen. Blijkens zijne Memorie van Toelichting heeft ook de Minister van Dedem niet nagelaten daarop de aandacht te vestigen, al zou een minder beknopte vorm dan door dien staatsman is gekozen, meer aan de duidelijkheid zijn ten goede gekomen. Wij betreuren die beknoptheid te meer, omdat het artikel thans beginselen bevat, die in het oude niet voorkomen. De verplichting tot schadevergoeding is nu door de wet uitdrukkelijk

vastgeknoopt aan „onrechtmatige handelingen" en „aan het nalaten van de zorg, waartoe de landsdienaar gehouden is". Het ware naar onze meening niet overbodig geweest, indien ten opzichte van deze uitdrukkingen het een en ander in de Memorie van Toelichting was vermeld, zoodat omtrent de wijze waarop zij behooren te worden opgevat alle onzekerheid was uit den weg geruimd. Wij hebben gezien, dat ook de Kamer de bewoordingen van het artikel zeer vaag vond. In zijne Memorie van beantwoording heeft de Minister getracht de beteekenis van het artikel eenigszins toe te lichten, doch komt het ons voor, dat daarmede alle twijfel omtrent de bedoeling en strekking daarvan niet is opgelost. De Minister gewaagt daarin slechts van „plichtverzuim" en „nalatigheid"; eerstgenoemd woord wordt in artikel 82 niet aangetroffen, dit spreekt van „onrechtmatige handeling". Wij hebben er geen bezwaar tegen om in sommige gevallen een dergelijke daad gelijk te stellen met plichtverzuim, doch zouden een generaliseeren in dit opzicht bedenkelijk achten.

Dat een landsdienaar in alle opzichten zijn verplichtingen kan waarnemen en bovendien handelingen verrichten, waartoe hij niet gerechtigd is, achten wij zeer goed mogelijk. Ook in dit geval behoort hij eventueel door die handelingen aan den Lande toegebrachte schade te vergoeden. Trouwens de meeningen der geleerden omtrent de beteekenis, die aan de uitdrukking „onrechtmatige daad" moet worden toegekend, welke ook in de bepalingen over het burgerlijk recht [1]) wordt aangetroffen, zijn verdeeld [2]).

De beteekenis van het woord „plichtverzuim" voorkomende in de Memorie van beantwoording van den Minister, schijnt ook verschillende opvattingen toe te laten, getuige de interpretatie in het door ons hierboven reeds aangehaald Bijblad No. 3795 door de Indische Regeering daaraan gegeven, n. l. „verzuim van al zoodanige zorg, als waartoe de betrokken landsdienaar gehouden is." Neemt men deze uitlegging als juist aan, dan zou de Minister in zijne Memorie van beantwoording eigenlijk niet het oog hebben gehad op de onrechtmatige handelingen, waarvan ook in artikel 82 sprake is.

Verder is het aan twijfel onderhevig, wat de Minister bedoelt

---

[1]) o. a. Art. 1365 van het Burg. Wetboek v. Ned. Indië.

[2]) Zie o. a. „*Beschouwingen over de verbintenis uit onrechtmatige* daad" door Mr. H. K. T. Land.

met hetgeen hij in die Memorie mededeelt betreffende „een ambtenaar, die zich *te goeder trouw* vergist." Iedere „vergissing" *moet* te goeder trouw wezen. Waar kwade trouw in het spel is, kan van geen vergissen sprake zijn, dan wordt er opzettelijk eene fout gemaakt. En nu mag aangenomen worden, dat de betrokkene die fout wil zien aangemerkt als eene „vergissing", maar zoodra het element kwade trouw is ontdekt, zoodra de wezenlijke bedoeling van den schuldige is gebleken, komt het ons voor dat niet meer aan eene vergissing kan worden gedacht.

Duidelijk komt in de door den Minister gegeven toelichting de bedoeling uit, dat niet iedere fout — ook al is daardoor aan den Lande schade toegebracht — tot het opleggen van schadevergoeding mag leiden. „Die opvatting is met de redactie geheel onvereenigbaar," zegt hij uitdrukkelijk, en naar onze meening geheel terecht. Wij mogen dus aannemen, dat bij de beoordeeling der feiten de mate van schuld en de omstandigheden waaronder zij hebben plaats gehad in aanmerking zullen worden genomen. 's Ministers woorden ademen een milden geest, zij drukken de bedoeling uit, dat de bepalingen der wet niet gericht zijn tegen ambtenaren, die behoorlijk hun plicht doen. De vraag rijst echter of op de Regeering de verplichting zal rusten de schuld van den betrokkene aan te toonen, of wel, dat deze genoodzaakt zal worden zijn ontoerekenbaarheid te bewijzen, de redenen tot verschooning aan te voeren, en de aandacht te vestigen op de omstandigheden, welke het onbillijke van een eisch tot schadevergoeding in het licht kunnen stellen? De tekst van het artikel geeft op al deze vragen geen antwoord. Het zal noodig zijn daartoe het in den aanhef van dit stuk aangehaald Koninklijk Besluit te raadplegen, dat heeft voorzien in de vervolging van en het verhaal op de landsdienaren in Nederlandsch-Indië, die aan den Lande schade hebben toegebracht. Alvorens hiertoe over te gaan; ligt ons echter nog eene vraag op het hart, waarvan het antwoord wellicht ook zal zijn opgesloten in het evenbedoelde besluit, maar die wij toch zouden willen stellen, n. l. deze: welke landsdienaren heeft de wet op het oog?

Uit hetgeen de Minister van Koloniën ter zake in zijne Memorie van Toelichting do. 1 Sept. 1892 aanvoert, kan de gevolgtrekking worden gemaakt, dat het de bedoeling is om de aansprakelijkheid, behalve over de ordonnateurs [1]) ook uit te strekken over andere niet

[1]) Deze waren reeds aansprakelijk ingevolge art. 82 (oud) der Ind. Compt. Wet.

comptabele landsdienaren, n. l. de mindere ambtenaren, werkzaam op de bureaux van de ordonnateurs. Waar deze door den omvang van hunnen werkkring bezwaarlijk persoonlijke contrôle kunnen uitoefenen en dus niet voor de begane abuizen van het ondergeschikte personeel aansprakelijk konden worden gesteld, moet het nieuwe artikel de gelegenheid openen ook dit de vergoeding op te leggen. Gaat men evenwel de Memorie van Antwoord na, die door den Minister werd aangeboden, naar aanleiding van het door de Kamer over het wetsontwerp opgemaakte Voorloopig Verslag, dan blijkt dat Z. Exc. vindt, dat er niets onbillijks in kan zijn gelegen om „aan landsdienaren, al zijn zij geen comptabelen of ordonnateurs", de verplichting tot schadevergoeding op te leggen, enz. Deze omschrijving omvat ontegenzeggelijk een ruimeren kring van personen, dan kan worden verstaan onder de uitdrukkingen „mindere ambtenaren" en „ondergeschikt personeel, werkzaam op de bureaux van den ordonnateur". Waar de bedoeling niet uit de gewisselde stukken is op te maken, blijft ons niet anders over, dan de beantwoording der gestelde vraag uit den tekst van het artikel op te sporen. En dan komen wij tot het besluit, dat de bewoordingen waarin de bepaling is gesteld, zoo algemeen mogelijk zijn, dat daarin van geene restrictie sprake is, zoodat het artikel thans het beginsel uitspreekt, dat *alle landsdienaren* verplicht zijn tot vergoeding van de schade, die zij door hunne onrechtmatige handelingen of door hunne nalatigheid den Lande toebrengen, geene uitgezonderd. Alle landsdienaren dus, van den minsten tot den hoogst geplaatsten, met uitzondering natuurlijk van den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal, wier geldelijke verantwoordelijkheid, volgens artikel 81 der Indische Comptabiliteitswet, zal worden geregeld bij de wet tot regeling van de financieele verantwoordelijkheid van de hoofden der Ministerieele Departementen. Iedere persoon in s'lands dienst kan derhalve thans geldelijk verantwoordelijk worden gesteld. Voorwaar een zeer belangrijk verschil met den vroegeren toestand, toen er alleen sprake was van de ordonnateurs. Was het vroeger mogelijk om zich aan de verplichting tot schadevergoeding te onttrekken door het opwerpen van de exceptie, dat de schuldige geen ordonnateur was of niet als zoodanig had gehandeld, thans is de mogelijkheid om op deze wijze door de mazen van het net te kruipen uitgesloten. De schuldige, zoo hij bestaat, kan en moet getroffen worden. Dat intusschen in de practijk het vinden van dien schuldige wel eens tot moeilijkheid aanleiding zal geven, moge

al dadelijk worden vooropgesteld. Nog meer, het aanwijzen van dengene, aan wien de vergoeding zal moeten worden opgelegd, zal een groote mate van zaakkennis vereischen, zoomede een juist inzicht in den werkkring en de daarmede samenhangende verantwoordelijkheid. Gemakkelijk genoeg is de quaestie indien aan eenigen landsdienaar zekere bevoegdheden en verplichtingen zijn verleend met daaruit voortvloeiende zelfstandigheid. De daaruit geboren verantwoordelijkheid behoort hij te aanvaarden. Worden hem nu personen terzijde gesteld om hem in de uitoefening van zijn werk behulpzaam te zijn, arbeidende onder zijn dagelijksch en rechtstreeksch toezicht, dan kan hij zich voor gemaakte fouten niet achter deze lieden verschuilen. Moeilijker wordt echter de zaak, indien de aan een landsdienaar toegekende bevoegdheden en verplichtingen niet met voldoende juistheid zijn af te bakenen, en indien het toegevoegde personeel een zekere mate van zelfstandigheid bezit, maar toch min of meer aan het toezicht van den chef is onderworpen. Intusschen laat de wet geen twijfel toe, zoowel hij, die middellijk het nadeel heeft toegebracht, als de onmiddellijke oorzaak der schade behooren te worden aangesproken. Evenwel blijkt uit de redactie niet duidelijk, wat of de bedoeling is van den wetgever. Heeft hij eene *hoofdelijke* aansprakelijkheid op het oog, of moet aan het artikel de strekking worden toegeschreven, dat ingeval van schade het te vergoeden bedrag over de schuldigen zal worden verdeeld, *naarmate van ieders toerekenbaarheid*? Door de eerste methode zal de Staat ongetwijfeld beter tegen schade zijn gewaarborgd, de laatste daarentegen is tegenover de betrokkenen van een billijker karakter, hoewel de bezwaren aan een juiste verdeeling zeker niet gering zijn te achten. Voorts leert eene vergelijking van de nieuwe met de oude redactie van artikel 82 tot de opmerking, dat in de eerste niet voorkomen de woorden „als zoodanig". Heeft de wetgever deze met eenige bedoeling weggelaten, of is dit geschied op grond van de overweging, dat zij als overbodig moeten worden beschouwd?

De gewisselde stukken noch de mondelinge beraadslaging kunnen hierop antwoord geven. Die woorden zijn niet van beteekenis ontbloot. Vroeger kon het aan geen twijfel onderhevig zijn of de ordonnateur kon slechts worden aangesproken voor handelingen die hij krachtens die functie had verricht. Nu laat de wet die quaestie in het midden, en zou naar de letter van het artikel, een landsdienaar, die als zoodanig den lande schade toebracht

evengoed vervolgbaar zijn als hij, die — ofschoon landsdienaar zijnde — nadeel had berokkend in zijn hoedanigheid van privaat persoon. Toch achten wij deze laatste uitlegging niet aannemelijk, omdat zij een regeling zou bevatten van een onderwerp van privaatrechterlijken aard. En dat de wetgever zich bij het herzien van artikel 82 slechts op publiekrechterlijk terrein heeft willen bewegen achten wij — gelet op de sobere toelichting — boven eenigen twijfel verheven. De vraag of een landsdienaar gehandeld heeft als zoodanig of in privé, zal in sommige gevallen toch moeilijk genoeg zijn op te lossen.

Zooals werd vermeld had de herziening van artikel 82 der Indische C. W. plaats bij de wet van 13 Juli 1895. Op dit tijdstip was in Indië van kracht het hierboven reeds genoemde Kon. Besluit van 27 Augustus 1880 No. 19, opgenomen in het *Ind. Stbl.* No. 198, houdende regeling der vervolging van en het verhaal op ambtenaren die den lande schade hebben toegebracht hetzij als ordonnateur, hetzij op grond van verzuimde of onjuiste naleving of toepassing van verordeningen of voorschriften, betrekkelijk de belastingen of de overige landsontvangsten, terwijl, bepalingen van gelijken aard als in dit Kon. Besluit bestonden, wat betreft het beheer en het Toezicht van Wees- en Boedelkamers, krachtens het Kon. Besluit van 21 Nov. 1888 No. 16 [*Ind. Stb.* 1889 No. 41], en voor sommige gevallen betreffende de toepassing van het reglement op de openbare verkoopingen en de bepalingen omtrent openbare verhuringen en verpachtingen, krachtens het Kon. Besluit van 26 Mei 1889 No. 31, [*Ind. Staatsblad* No. 192], deze laatste o. a. in verband met artikel 33 van het vendureglement. Voorts kwamen er ook in de verschillende instructiën en reglementen van militair-administratieven aard vele bepalingen voor, omtrent het opleggen van vergoedingen aan verschillende personen, zoowel officieren als minderen. Hoewel laatstbedoelde voorschiften bijna alle zonder uitzondering slechts bij Gouvernements besluit waren gearresteerd en feitelijk eenigen wettelijken grondslag misten, zoodat daaraan geen dwingende kracht mocht worden toegekend, schijnt deze omstandigheid bij de practische toepassing weinig of geen bezwaren veroorzaakt te hebben.

De twee eerstgenoemde Kon. Besluiten zijn bij artikel 10 van de in den aanhef van dit stuk bedoelde regeling ingetrokken en daarbij werd tevens bepaald, dat van het Kon. Besluit van 26 Mei 1889 in artikel 1 zouden vervallen de woorden: „en in alle

„andere gevallen, waarin de ambtenaren, belast met de toepassing „van dat Reglement [1]) en van de bepalingen omtrent het houden van „openbare verhuringen en verpachtingen schade aan den lande „hebben toegebracht door verzuimde of onjuiste naleving of toe„passing van het Reglement of de bepalingen voornoemd of van de ter uitvoering daarvan gegeven voorschriften." Verder leert ons artikel 11 van die regeling — aan de bespreking waarvan wij nu van zelf zijn gekomen — dat zij in Indië in werking is getreden op den dag harer afkondiging, alsdan toepassing heeft gevonden ten aanzien van de sedert 1 Januari 1896 reeds voorgekomen gevallen, welke tot het opleggen van vergoeding hebben kunnen leiden en waarin de bij de zaak betrokken landsdienaren niet reeds ter verantwoording werden geroepen krachtens bepalingen, voorkomende in de hierboven bedoelde drie koninklijke besluiten. In het bevestigende geval bleven voor de voortzetting der aangevangen procedure de voorschriften in die besluiten van toepassing.

De opvatting is derhalve gehuldigd, dat de aan artikel 82 gegeven nieuwe redactie aan bedoelde besluiten hunne verbindende kracht niet had ontnomen. Wij kunnen ons met deze conclusie wel vereenigen, omdat de daarin opgenomen regelingen, alhoewel niet meer kunnende worden aangemerkt als eene volledige voorziening in het bij de 1e alinea van het artikel bedoelde onderwerp, daarmede niet in strijd waren. Zij waren weliswaar als geen uitvloeisels te beschouwen van het nieuwe artikel, trouwens tot stand gekomen op een tijdstip, vóór dat dit was herzien, maar de daarin opgenomen voorschriften druischten niet in tegen de nieuwe beginselen welke thans in de wet zijn neergeschreven, al kwamen deze daarin niet voldoende tot hun recht. In het onderwerp *was* door de bevoegde macht voorzien, al was bij de wijze — waarop dit was geschied — niet in alle opzichten met de nieuwe redactie van het artikel rekening gehouden. Het ware uit den aard der zaak zeer in 's lands belang geweest, indien de nieuwe regeling onmiddellijk na het tot stand komen der herziening van de Indische Compt. Wet, d. i. in 1895, hare verschijning in het Staatsblad had kunnen maken, gelet vooral op de beperkte werkingssfeer van artikel 82 oud, maar dat hiermede eenige tijd zou zijn gemoeid, was wel te verwachten. En het gepleegde overleg heeft lang geduurd, bijna negen jaren! Wij zijn echter op dit punt nooit zeer verwend geweest,

[1]) n. l. dat op de openbare verkoopingen.

ook de regeling in het Kon. Besluit van 27 Aug. 1880 no. 19 kwam tot stand ± 13 jaren, nadat de Compt. wet in 1867 was in werking getreden!

Voor zoover ons bekend, is het de Algemeene Rekenkamer in Indië geweest, die in het jaar 1896 bij de Regeering aandrong op de noodige stappen om een voorschrift in het leven te roepen waardoor, meer dan met de bestaande hiervoren vermelde Kon. Besluiten mogelijk was, kon worden gehandeld overeenkomstig de in het nieuwe artikel 82 nedergelegde beginselen. Het betrekkelijke schrijven van genoemd College werd door den Gouverneur-Generaal in handen gesteld van den Raad van Directeuren (art. 65 van het Regeerings-reglement). Het door dit lichaam uitgebracht advies bereikte de Regeering eerst in het jaar 1898. Verbazing behoeft dit niet te verwekken, wanneer in aanmerking wordt genomen, dat de werkkring dier hooge ambtenaren een zeer veel omvattende is, en de te behandelen quaestie eene van hoogst belangrijken aard en van zeer verstrekkende consequenties. Bovendien gold het hier geen zaak, die men gebonden was binnen niet al te langen termijn af te doen. Immers de opdracht tot het overwegen of het in het leven roepen van nieuwe voorschriften al dan niet noodig was, was niet gekomen van wege den Minister van Koloniën. Van die zijde was de urgentie van den maatregel dus eigenlijk niet ingezien. Althans wij zijn niet te weten kunnen komen of door het Opperbestuur in Nederland nopens dit onderwerp met de Indische Regeering eenige schriftelijke gedachtenwisseling heeft plaats gehad.

Behalve van den Raad van Directeuren lag het voor de hand dat ook van de Commandanten van Land- en Zeemacht over de zaak advies werd gevraagd. Vervolgens kwam de Algemeene Rekenkamer aan de beurt, welke hare beschouwingen — zooals wij mochten vernemen — de Regeering aanbood in een uitvoerig schrijven, gedagteekend den 1en Mei 1899. Nu moest nog de Raad van Nederlandsch-Indië worden gehoord en nadat alle stukken behoorlijk waren nagegaan en onderzocht ter Algemeene Secretarie, het voorstel opgemaakt, bestemd voor het Ministerie van Koloniën in Nederland. Nemen wij in aanmerking, dat het op de nieuwe regeling betrekking hebbende Kon. Besluit is van den 1en Maart 1905 No. 25, en dus bijna vijf jaren later na de aanbieding aan de Indische Regeering van het advies van de Algemeene Rekenkamer, het licht zag, dan is het vermoeden gewettigd, dat door verschillende autoriteiten nog nadere voorstellen aan den

Gouverneur-Generaal zijn ingediend en de behandeling van deze het tijdstip der te nemen beslissing nog eenigermate heeft verschoven. Dat de uit Indië ontvangen stukken ook aan het Ministerie van Koloniën grondig zijn onderzocht, kan geen twijfel lijden. Blijkens den aanhef van het Kon. Besluit is ook de Raad van State gehoord wiens advies op den 19en Januari 1904 werd uitgebracht. Ruim zeven weken later, op den 1en Maart 1904 verscheen de nieuwe „regeling der vervolging van- en het verhaal op landsdienaren, die den Lande schade hebben toegebracht", in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden.

Bedoeld voorschrift is samengevat in een twaalftal artikelen. De eerste vijf hebben betrekking op het eigenlijke tegen den betrokken landsdienaar te voeren proces. Blijkbaar zijn bij de redactie de bepalingen, voorkomende in het reeds meer genoemde Koninklijk Besluit van 27 Augustus 1880 No. 19 tot richtsnoer genomen. Ook nu behoort de Gouverneur-Generaal van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië mededeelingen te verwachten, die tot het opleggen van vergoeding van aan den Lande toegebrachte schade zouden kunnen leiden, „op grond van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet."

In dergelijke gevallen is Zijne Excellentie gehouden te doen onderzoeken of door den Lande inderdaad schade is geleden en of die schade middellijk of onmiddellijk, door eenige onrechtmatige handeling of door het nalaten van de zorg, waartoe de betrokken landsdienaren gehouden waren, is veroorzaakt.

Richtte zich vroeger het onderzoek alleen tegen den ambtenaar, van wien men het plichtverzuim veronderstelde, thans spreekt artikel één der nieuwe regeling in algemeenen zin van de bij de schade betrokken „landsdienaren" en gebruikt dit woord derhalve in het meervoud. Hieruit is op te maken, dat in elk voorkomend geval eene behandeling der zaak in haar geheel zal zijn vereischt, ten einde uit het onderzoek te kunnen afleiden, niet alleen wie daarbij betrokken zijn, maar ook de mate van toerekenbaarheid van ieder kan worden vastgesteld. Dit laatste in verband met het thans in de wet neergeschreven stelsel, dat zoowel de middellijke als de onmiddellijke oorzaak van de schade aansprakelijk mag worden gesteld.

Het begin der actie berust dus bij de Algemeene Rekenkamer. Het College moet vooraf beslist hebben, dat er een feit aanwezig is, hetwelk tot het opleggen van vergoeding kan aanleiding geven,

wil het eene mededeeling daarvan aan den Landvoogd kunnen doen toekomen. De Rekenkamer geeft het sein dat tegen een landsdienaar op grond van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet zal worden geageerd.

Dat de Gouverneur-Generaal in eenige appreciatie van die beslissing mag treden vermeldt het artikel niet en wij kunnen het, op grond van de ontvangen mededeeling in te stellen, onderzoek ook niet als zoodanig aanmerken.

Met de mogelijkheid, dat de Regeering van meening zou kunnen wezen, dat de zaak eene administratieve behandeling niet gedoogde, doch terzake een beslissing van den burgerlijken rechter moet worden uitgelokt, wordt dus in het artikel geen rekening gehouden. Wij achten dit eene leemte in de regeling. Gaarne geven wij toe, dat de kans op conflicten in dit opzicht eene zeer geringe is, dat de Gouverneur-Generaal in de meeste gevallen geene beduchtheid zal behoeven te koesteren, indien door Z. Exc. op de beslissing der Rekenkamer wordt ingegaan, maar dat meeningsverschil altijd geheel zal zijn uitgesloten meenen wij met grond te mogen betwijfelen. En dan zou, volgens de letter van het artikel toch tot een onderzoek der aangelegenheid moeten worden overgegaan!

Dit onderzoek moet uitmaken in de eerste plaats of door den Lande schade is geleden, vervolgens of die schade middellijk of onmiddellijk, door eenige onrechtmatige handeling of door nalatigheid is toegebracht. Het is ons niet bekend op welke wijze een en ander geschiedt. Onder de werking van het meermalen genoemde Kon. Besluit van 27 Aug. 1880 No. 19 werden dergelijke quaestiën nagegaan door den betrokken Departementschef en geheel langs hierarchieken weg behandeld. Vermoedelijk zal thans dezelfde methode worden gevolgd. Toch vermeenen wij de vraag te mogen stellen of gelet ook op de veranderde beginselen, welke thans in artikel 82 zijn opgenomen, het niet noodig zal zijn dat het in te stellen onderzoek aan meer onpartijdige handen zal worden toevertrouwd. Een billijke en rechtvaardige berechting der zaak zal niet alleen afhangen van de wijze waarop het onderzoek wordt ingesteld, maar ook van de manier waarop de van invloed zijnde omstandigheden worden uiteengezet, en nu zoowel de onmiddellijke als de middellijke oorzaak kan worden aangesproken, derhalve meer dan een landsdienaar in dezelfde quaestie kunnen worden betrokken, is het naar onze meening eene onafwijsbare consequentie der regeling, dat het in te stellen onderzoek worde opgedragen aan personen,

die in geenerlei opzicht daarmede in eenig verband kunnen komen te staan. Stel eens het geval, dat de vervolgde landsdienaar familielid is van den Departementschef, zou dan niet de partijdigheid van het onderzoek in twijfel kunnen worden getrokken? Overigens klemt de quaestie te meer, omdat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de middellijke oorzaak van de berokkende schade is de Departementschef zelf. Deze kan immers eene instructie of bevelen hebben gegeven, voor tweeërlei uitlegging vatbaar, of welke tot misvatting aanleiding kunnen geven. In welk eene moeilijke positie zou hij dan verkeeren! Zou het te verwachten zijn, dat altijd en immer op een dergelijke omstandigheid ruiterlijk de aandacht werd gevestigd? Dat dus de Departementschef zijn eigen aanklager werd bij de Regeering? Het zij ons vergund een en ander te mogen betwijfelen.

Bovendien is ook de beslissing of eene handeling al dan niet „onrechtmatig" is geweest, dikwijls eene zeer moeilijke. En gaat het dan aan deze geheel in handen te geven van de benadeelde partij? Is dus de landsdienaar verplicht als „onrechtmatig" te erkennen, wat de Regeering in Nederlandsch-Indië en ook het Opperbestuur in Nederland raadzaam achten als zoodanig aan te merken? Tegen een en ander komt ons rechtsgevoel in opstand, op grond van de omstandigheid, dat die beslissing uitgaat van de belanghebbende partij zelf. Gaarne willen wij hier de aandacht vestigen op het verschil in karakter, welke aan deze beslissingen moet worden toegekend en aan die, welke ingevolge de slotalinea van artikel 87 der Indische Comptabiliteitswet, door de Algemeene Rekenkamer worden genomen, eventueel na kennisneming van de bezwaren welke door de comptabelen zijn ingebracht tegen de door het College op de rekeningen gemaakte bedenkingen. Wij merken dan op, dat in deze gevallen de Rekenkamer zich met geene appreciatie heeft in te laten van gebleken nalatigheid, noch minder de vraag heeft te overwegen of er al dan niet onrechtmatig is gehandeld. Zij heeft er slechts over te oordeelen of de door den Comptabele overgelegde rekeningen al dan niet juist zijn, hetgeen volledig uit de stukken kan blijken, voorts of de overgelegde bewijzen al dan niet kunnen worden toegelaten, dit laatste door ze te toetsen aan de criteria terzake en hare instructie nauwkeurig aangegeven. Plaats voor eenige onbillijke behandeling van den Comptabele door het bovendien van de uitvoerende macht geheel onafhankelijke College is er dus bijna niet. En als

om in dit opzicht allen twijfel weg te nemen, kan de Comptabele overeenkomstig artikel 88 der Ind. Compt. Wet, nog herziening vragen van de in eerste instantie genomen beslissing, welke herziening dan wordt opgedragen aan andere leden der Algem. Rekenkamer, terwijl het te nemen besluit wordt genomen in vereenigde zitting van het College. Voor een min of meer bevooroordeelde behandeling van den Comptabele is derhalve weinig plaats, de Rekenkamer moet haar besluit uit door *hem zelf* overgelegde stukken trekken, en heeft weliswaar daaromtrent de definitieve beslissing, welke geheel tegen zijne meening kan indruischen, maar de omstandigheid dat het College zich hierbij zou kunnen laten leiden door andere overwegingen dan hare overtuiging, behoeft niet in aanmerking te worden genomen. Het is eene quaestie uitsluitend tusschen de Kamer en den Comptabele, anderen kunnen daarin niet worden betrokken.

Meent het College dat de gerezen bedenkingen kunnen worden geacht te zijn opgeheven, dan is de quaestie de wereld uit. In het ontkennend geval stelt het het slot van rekening van den comptabele vast en noopt hem het gebleken tekort te vergoeden. Geheel anders moeten de consequenties wezen, welke uit het onderzoek kunnen voortvloeien, bedoeld in artikel 1 van het Kon. Besl. van 1 Maart 1904 No. 25. Wanneer eenmaal is gebleken, dat aan den lande schade is toegebracht, moet worden uitgemaakt wie van de betrokken landsdienaren daarvoor is aansprakelijk te stellen. Hier kan dus wel sprake zijn van bevoorrechting van den eenen boven den anderen, eene bevoorrechting, die alleen zal kunnen worden uitgesloten indien het in te stellen onderzoek aan strikt onpartijdige handen wordt toevertrouwd. Moge in dien geest in Indië reeds het noodige zijn of worden verricht, wij twijfelen er anders niet aan of binnen een niet zeer verre tijdruimte zullen er personen zijn, die zich met klachten over eene minder rechtvaardige behandeling tot de Staten-Generaal zullen wenden. Afgescheiden hiervan kan het niet anders, of de bij de landsdienaren te vestigen overtuiging dat zij in alle opzichten tegen een minder billijke behandeling zijn gewaarborgd, zal een goede plichtsbetrachting in de hand werken, zal voorkomen, dat steeds eene noodelooze angstvalligheid aanwezig is voor eene vervolging op grond van artikel 82 der Compt. Wet.

Wij gaan thans over tot eene bespreking van het tweede artikel der nieuwe regeling, hetwelk voorschrijft, dat — bij eene toe-

stemmende beantwoording van de vragen of er aan den Lande schade is toegebracht en of de betrokken landsdienaren die schade middellijk of onmiddellijk, door eenige onrechtmatige handeling of door het nalaten van de zorg, waartoe zij gehouden waren, hebben berokkend — aan die personen, aan hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden of, bij ontstentenis van dezen, aan de beheerders der nalatenschappen, mededeeling wordt gedaan van het bedrag der op te leggen vergoeding en van de gronden, waarop zij rust, terwijl den belanghebbenden tevens een door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn wordt gesteld, binnen welken eene schriftelijke verdediging kan worden voorgedragen.

Uit dit artikel blijkt, dat — vóórdat de belanghebbende wordt gehoord — men reeds tot de conclusie is gekomen niet alleen dat er schade is toegebracht, maar ook dat die schade al dan niet rechtstreeks het gevolg is geweest van eenige onrechtmatige handeling of nalatigheid. Naar aanleiding hiervan krijgt de betrokkene kennis, dat hem eene vergoeding zal worden opgelegd, onder mededeeling van de gronden waarop deze rust, terwijl hem een termijn wordt toegestaan om zich te verdedigen. Wij zien hier dus een afwijking van het algemeen geldende beginsel, dat op den eischer de verplichting rust zijn recht te bewijzen, daar aan den landsdienaar de verplichting wordt opgelegd om zijn onschuld aan te toonen. Hem wordt eenige onrechtmatige handeling en nalatigheid ten laste gelegd, en nu staat hij voor de keus òf zich bij deze beschuldiging neer te leggen, òf zich daartegen te verzetten door eene schriftelijke memorie, die uit den aard der zaak zijn ontoerekenbaarheid aan het licht moet brengen.

Ditzelfde beginsel werd ook gehuldigd in de regeling welke was opgenomen in het Kon. Besluit van 27 Aug. 1880 No. 19. Onze hoop dat de nieuwe bepalingen een meer met ons gewone rechtsbeginselen overeenkomende proces-orde zouden voorschrijven, is niet verwezenlijkt. Wij kunnen ons niet goed voorstellen, waarom die afwijking noodzakelijk is. Toch niet, omdat men tegen de moeilijkheid opziet het plichtverzuim van den landsdienaar op overtuigende wijze aan te toonen!

Welke beteekenis moet worden gehecht aan het voorschrift, dat aan den belanghebbende „de gronden" zullen worden medegedeeld, waarop de vergoeding rust? Ons is een geval bekend, dat aan een gewezen landsdienaar bij missive van den 1en Gouvernements Secretaris niets anders werd bericht, dan dat op een bureau,

waarvan hij als chef fungeerde, de tijdige doorzending van een stuk was nagelaten, waardoor een ander landsdienaar te lang op een standplaats was aangehouden, tengevolge waarvan eenige uitgaven uit 's lands kas noodig waren geweest, die anders niet zouden zijn geschied. Aan het Land kon geacht worden door een en ander schade te zijn toegebracht, voor welk nadeel vergoeding werd gevraagd. De vraag is gewettigd of een dergelijke mededeeling op voldoende wijze den betrokken landsdienaar van zijn schuld zal overtuigen. Immers niet alleen op het bestaan der feiten komt het aan, maar in het bijzonder op de omstandigheid, dat zij veroorzaakt zijn door eenige onrechtmatige handeling of nalatigheid van den beschuldigde. Dit beginsel is, laten wij er den Minister van Koloniën dankbaar voor zijn, ook uit de betrekkelijke Memorie van Toelichting, duidelijk op te maken. Zou ook niet op de Regeering de plicht rusten om aan den landsdienaar mededeeling te doen van de redenen, waarom zij vermeent te moeten aannemen, dat de schade is veroorzaakt door plichtverzuim en waarvoor hij en geen ander als schuldig is aan te merken?

Met betrekking tot de in te dienen schriftelijke verdediging moge worden aangeteekend, dat ook in dit opzicht de aangevallen landsdienaar gewoonlijk in een ongunstige positie zal verkeeren. De gegevens daartoe zullen zich bijna altijd in de landsarchieven bevinden, en zullen hem — uitgenomen het geval dat ze ter zijner beschikking worden gesteld — niet ten dienste staan. Hij zal niet anders dan zijn geheugen kunnen raadplegen, een — zooals bekend — niet altijd even betrouwbare bron! Overigens zouden wij de meening kunnen uitspreken, dat aan die verdediging, uitgenomen het geval, dat zij wordt opgemaakt door een zaakkundig persoon, zeer weinig waarde is te hechten. Ook in dit opzicht zouden wij eene vergelijking kunnen maken met hetgeen het privaatrecht ons geeft te aanschouwen. Wij zien dan, dat slechts bij uitzondering iemand zijn eigen zaak verdedigt, doch zich in den regel een rechtskundig adviseur toevoegt. De mogelijkheid, dat de aangesproken landsdienaar zijn verdediging in overleg met anderen opmaakt, is natuurlijk niet uitgesloten, doch het bezwaar, dat niet over de noodige gegevens kan worden beschikt, zal steeds bestaan. En welke beteekenis, vragen wij, moet men hechten aan een recht van verdedigen, indien de middelen daartoe ontbreken! Dat — gelet op een en ander — het in artikel één der regeling bevolen onderzoek een overwegenden invloed op het geheele proces zal

uitoefenen, ligt voor de hand. De personen, welke daarmede worden belast, zullen zich met de meeste nauwgezetheid van hun taak behooren te kwijten, de verantwoordelijkheid, welke op hen rust, is groot. De stelling, dat het beter is honderd schuldigen te laten ontsnappen, dan één onschuldige te straffen, geldt ook hier in haar volle kracht. Wanneer de beslissing rust op een ondeugdelijke basis, zal het opleggen van vergoeding aanleiding geven tot ontevredenheid Het gaat niet aan, bij het onderzoek zijn geweten in slaap te wiegen door de gedachte, dat de betrokken landsdienaar zich wel tegen onrecht zal verdedigen, of zich niet zal verzetten, met het oog op het geringe bedrag der vergoeding. Een bekend feit is het, dat vele processen worden gevoerd, niet zoozeer omdat men niet *kan* betalen, als wel omdat men dit niet *wil*. Naar onze meening is de opdracht tot het instellen van het onderzoek als eene zeer moeilijke aan te merken. Aan de eene zijde de verplichting om zooveel mogelijk 's Lands belangen te behartigen, en te voorkomen, dat een schuldig landsdienaar van de vergoeding wordt vrij gesteld, aan den anderen kant de zorg, dat bij de beoordeeling der feiten en omstandigheden met de juiste maat worde gemeten, en te rade gegaan met hetgeen naar recht en billijkheid, bij een goede, onbekrompen opvatting van den dienst van den betrokkene mag worden gevorderd.

Teekenden wij reeds aan, dat het voor dezen wel eens bezwaarlijk zal zijn om zich tegen de tegen hem ingebrachte beschuldiging te verdedigen, met het oog op de omstandigheid, dat hem de gegevens daartoe niet ten dienste zullen staan, voor zijne erfgenamen, rechtverkrijgenden of de beheerders zijner nalatenschap achten wij de zaak nog hopeloozer. Wij twijfelen er dan ook niet aan of slechts bij hooge uitzondering, bijvoorbeeld wanneer een concept-verweerschrift onder de nagelaten papieren van den overledene mocht zijn aangetroffen, zal door deze personen van hun recht tot verdediging gebruik worden gemaakt, de regel zal zijn, dat men geen poging zal wagen om de kracht der ontvangen mededeelingen te ontzenuwen, in het goed vertrouwen, dat de zaak van de zijde der Regeering behoorlijk zal zijn onderzocht. De quaestie is voor hen, van wie niet is te verwachten, dat zij op de hoogte kunnen zijn van den werkkring van den overledene niet gemakkelijk; ook laat de kennis van de bepalingen der Indische Comptabiliteit bij een menigte ambtenaren nog veel te wenschen over, zoodat het verkrijgen van goede en juiste inlichtingen wel eens met bezwaren zal gepaard gaan.

Wij stappen thans van artikel 2 af; artikel 3 leert ons, dat na ontvangst der schriftelijke verdediging, of nadat de voor de indiening daarvan gestelde termijn is verstreken door den Gouverneur-Generaal, bij een met redenen omkleed besluit, den Raad van Nederlandsch-Indië gehoord, eene beslissing wordt genomen. Zoo daartoe termen aanwezig zijn wordt de vergoeding opgelegd, met vaststelling tevens van ieders aandeel daarin, indien niet één maar meer landsdienaren bij de zaak betrokken zijn. Het nemen van het besluit blijft achterwege indien het geldswaardig bedrag der schade vooraf vrijwillig in 's Lands kas is gestort.

Uit dit artikel blijkt ons, dat de vraag of de wet al dan niet eene hoofdelijke aansprakelijkheid op het oog had, in ontkennenden zin is beantwoord.

Wij juichen deze opvatting van de Regeering toe, al ontveinzen wij ons niet, dat die verdeeling niet altijd even gemakkelijk wezen zal. Verder te gaan dan van den landsdienaar terug te eischen, hetgeen door zijne schuld voor den Lande verloren ging, zouden wij niet wenschelijk geacht hebben. Ook moet het een gezond beginsel worden genoemd, dat ieder slechts wordt belast naarmate van zijne toerekenbaarheid aan het berokkende nadeel.

De Gouverneur-Generaal is verplicht voor zijne beslissing het advies van den Raad van Nederlandsch-Indië in te winnen. Overeenstemming met dat advies is niet vereischt. Toch kan het geen twijfel lijden, dat dit niet zal nalaten op het door den Landvoogd te nemen besluit invloed uit te oefenen. Vice-president en leden zijn ambtenaren, niet alleen vertrouwd met verschillende takken van dienst, maar gewoonlijk ook in het bezit van eene veelzijdige ervaring, zoodat zij wel tot oordeelen bevoegd kunnen worden geacht.

Artikel 4 bevat het voorschrift, dat hetgeen omtrent onderzoek, schriftelijke verdediging en beslissing in de hiervoren reeds besproken drie artikelen is voorgeschreven mede geldt voor de gevallen, waarin de Gouverneur-Generaal, zonder terzake van de Algemeene Rekenkamer eene mededeeling te hebben ontvangen, van oordeel is, dat er termen bestaan te onderzoeken, of niet, naar aanleiding van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet, eene vergoeding behoort te worden opgelegd. Wij zien hieruit, dat het initiatief tot het aanvangen van de vervolging niet uitsluitend in handen is gesteld van genoemd College. Met betrekking tot de regeling, bedoeld bij Kon. Besl. van 27 Aug. 1880 No. 19,

waren vroeger bij artikel twee van Gouvernements besluit van 1 Nov. 1880 No. 1 de chefs der departementen van algemeen bestuur aangeschreven, om telkens, wanneer hun gevallen voorkwamen, waarin aanleiding kon bestaan om dat Kon. Besluit toe te passen, terzake aan de Regeering te berichten en voorstellen te doen. Het is ons niet bekend, of in verband met artikel 4 der nieuwe regeling een dergelijke opdracht aan genoemde autoriteiten is of zal worden gegeven. Wij vermoeden van wel. Ook bij de Departementen van algemeen bestuur behoort te worden gewaakt, dat aan het in artikel 82 neergeschreven beginsel behoorlijk de hand worde gehouden. Deze taak kan niet uitsluitend aan de Algemeene Rekenkamer worden overgelaten. Dit controleerend college is slechts in staat de gevallen mede te deelen, welke uit de haar ingediende stukken kunnen worden afgeleid. De Departementen van Algemeen Bestuur daarentegen beschikken over meer gegevens, daar zij de handelingen zelve kunnen nagaan, beoordeelen en de aan den Lande toegebrachte schade doen constateeren.

In de hiervoren door ons besproken vier artikelen is het in eerste instantie tegen den nalatigen landsdienaar te voeren proces samengevat. Artikel 5 der regeling opent hem de gelegenheid om terzake in hooger beroep te gaan bij het Koninklijk Opperbestuur in Nederland. Het daartoe strekkend verzoekschrift — zegt de 2e alinea van dat artikel — moet worden ingediend uiterlijk binnen dertig dagen nadat het besluit ter kennis van den betrokkene is gebracht. Indien deze zich in Nederlandsch-Indië bevindt, wordt het verzoekschrift binnen dien termijn aan den Gouverneur-Generaal ingediend en door diens tusschenkomst aan den Minister van Koloniën. Zoolang op een binnen den gestelden termijn ingediend verzoekschrift door de Koningin geen beschikking is genomen, wordt het besluit, waarvan herziening is gevraagd, niet ten uitvoer gelegd, ten ware bij dit besluit voorloopige ten uitvoerlegging is bevolen.

Het komt ons voor, dat dit voorbehoud is gesteld om te voorzien in gevallen, waarin kan worden verwacht, dat het uitstel veroorzaakt door het vragen om herziening, door den betrokkene zal worden misbruikt tot het verrichten van de noodige stappen om zich aan het betalen der vergoeding te onttrekken. Dat wanneer de schuldige landsdienaar pogingen aanwendt om zijne goederen te verduisteren, de urgentie aanwezig is om tot eene onverwijlde ten uitvoerlegging van het vergoedingsbesluit over te gaan, ligt voor de hand. Intusschen behoeft de vrees voor het niet binnen

komen van de opgelegde vergoeding er niet toe te leiden, dat voorloopige ten uitvoerlegging der besluiten regel zal worden in plaats van uitzondering. Dat dit laatste de bedoeling is, kan naar onze meening niet voor tegenspraak vatbaar zijn.

Op verzoeken om herziening, ingediend na het verstrijken van den gestelden termijn zal afwijzend worden beschikt, zonder onderzoek van de zaak zelve. Een langeren of naderen termijn kan evenwel, wegens bijzondere redenen worden toegestaan.

Ten slotte behoudt de Koningin zich voor vergoedingsbesluiten van den Gouverneur-Generaal te herzien, ook al is het verzoek daartoe niet of niet tijdig gevraagd, zoomede ook de beschikkingen door het Opperbestuur genomen op besluiten van de Indische Regeering, waarvan de herziening is verzocht, een en ander wanneer later mocht blijken, dat die besluiten of beschikkingen waren genomen op grond van onjuiste gegevens of onjuiste voorstelling van feiten.

Herzien en nog eens herzien! Zelfs al is de landsdienaar in tweede instantie vrijgesproken, dan nog blijft hij gevaar loopen aansprakelijk te worden gesteld, want het mocht achteraf eens blijken, dat de beschikking genomen was op grond van „onjuiste gegevens" of „onjuiste voorstelling" van feiten. Het kan geen vertrouwen wekken, dat zelfs van hoogerhand bij voorbaat reeds de mogelijkheid wordt aangenomen, dat de beslissing gegrond kan wezen op onjuiste gegevens, of op eene onjuiste voorstelling van feiten. Zoo iets moet nimmer kunnen gebeuren. Een dergelijke bepaling treffen wij niet aan in het Kon. Besluit van 27 Aug. 1880 n°. 19. Zou onder de vigueur van dit voorschrift het Opperbestuur zich niet bevoegd geacht hebben ter herziening van eene beslissing, die later bleek den toets der rechtvaardigheid niet te kunnen doorstaan? Wij betwijfelen het, daar de maatregel is uitgegaan van dat Opperbestuur zelf. Doch ook de uitdrukkingen „onjuiste gegevens" en „onjuiste voorstelling" van feiten, achten wij niet zonder bedenking. Moeilijk kan het zijn van uit een objectief standpunt uit te maken, wat juist en wat onjuist is. De meening van den eenen persoon kan in dit opzicht lijnrecht staan tegenover die van den anderen. In het laatste lid van artikel 88 der Indische Comptabiliteitswet wordt de Algemeene Rekenkamer bevoegd verklaard tot herziening van hare besluiten, genomen op grond van stukken, die later blijken *valsch* te zijn. Hier is de grond tot revisie een zaak, die met beslistheid is uit te maken, deze quaestie kan niet van persoonlijke opinie afhankelijk zijn.

Wanneer men spreekt van onjuiste voorstelling van feiten, zijn er bovendien twee gevallen mogelijk, n.l. dat de beoordeelaar juiste gegevens heeft erlangd, doch zich het medegedeelde onjuist heeft voorgesteld, maar ook, dat die onjuiste voorstelling afkomstig is van degenen, die de gegevens hebben moeten verschaffen.

Moet men nu, met het oog op het eerste geval aannemen, dat de Gouverneur-Generaal zich geroepen moet achten om — wanneer Zijne Excellentie de overtuiging heeft, dat een vergoedingsbesluit ten onrechte door de Kroon is ingetrokken — op de zaak terug te komen en door een nadere uiteenzetting der feiten te trachten de bij het Ministerie van Koloniën bestaande onjuiste voorstelling te rectificeeren? Wanneer deze onjuiste voorstelling is teweeggebracht door degenen, die het onderzoek hebben geleid in den aanvang van het proces, wie moet dan het initiatief nemen om tot herziening van het vergoedingsbesluit te adviseeren? De ondergeschikte ambtenaar, die de onjuistheid heeft ontdekt? Of het dezen gemakkelijk zal vallen zijn chefs tot eene revisie van de reeds afgedane quaestie te bewegen, mag worden betwijfeld.

Dat de bepaling alleen betrekking zou hebben op het geval, dat de onjuiste gegevens of de onjuiste voorstelling van zaken afkomstig zijn van den betrokken landsdienaar, kan niet worden aangenomen. Immers contrôle van de door dezen verstrekte inlichtingen mag niet achterwege zijn gelaten, vóórdat vaststaat en is erkend, dat deze geheel betrouwbaar zijn, mogen zij niet worden aangenomen.

Nu nog deze vraag: ontleent de betrokken landsdienaar aan het bepaalde in de slotalinea van artikel 5 niet het recht om na de koninklijke beschikking op zijn verzoek om revisie, zich opnieuw tot de Kroon te wenden en te wijzen op de onjuistheid der gegevens en de verkeerde voorstelling der feiten, waarop hij is veroordeeld?

De tijd zal moeten leeren op welke wijze het voorschrift in evenbedoelde bepaling door het Opperbestuur in Nederland zal worden toegepast. Wij kunnen haar niet gelukkig achten, omdat zij de aansprakelijkheid van den betrokken persoon, ook na de koninklijke beschikking, niet doet ophouden.

Dat het Opperbestuur zich voorbehoudt de vergoedingsbesluiten van den Gouverneur-Generaal te herzien, wanneer het daartoe termen vindt, is gereedelijk te verklaren. De onjuistheid der gegevens, de onjuiste zienswijze der Indische Regeering naar de

meening van de Kroon kunnen gebleken zijn uit de in artikel 8 der nieuwe regeling bedoelde lijst, die over elk dienstjaar wordt opgemaakt van de gevallen, welke aanleiding hebben gegeven tot het instellen van een onderzoek of er schade is geleden en of de betrokken landsdienaar terzake verantwoordelijk is te stellen, een lijst, die met afschriften van de noodige bescheiden ter toelichting, gevoegd wordt bij de aan het Departement van Koloniën in te dienen begrootingsrekeningen. Verder had men, naar het ons voorkomt, niet behoeven te gaan.

Wij willen thans nog de aandacht vestigen op het voorschrift, dat verzoeken om herziening, ingediend na het verstrijken van den termijn van 30 dagen, steeds eene afwijzende beschikking zullen erlangen, doch dat de mogelijkheid is geopend dien termijn te verlengen of een naderen toe te staan, een en ander wegens *bijzondere omstandigheden*. Als zoodanige zouden, naar onze meening, wel te rekenen zijn omstandigheden, die den betrokkene beletten zijn bij het verzoek om revisie eventueel te voegen schriftelijke verdediging op tijd gereed te krijgen.

In artikel 6 der nieuwe regeling wordt bepaald dat tot het gestorte bedrag, nadat de opgelegde vergoedingen betaald zijn of reeds vóór die oplegging het bedrag der schade vrijwillig is aangezuiverd, op de betrokken landsdienaren, hunne erfgenamen, enz. overgaan de rechtsvorderingen welke het Land terzake op grond van wettelijke of contractueele bepalingen tegen derden heeft verkregen of mocht hebben behouden. Door den Gouverneur-Generaal worden dan aan de belanghebbenden op hun verzoek de bewijsstukken verstrekt, welke zij noodig hebben om hun recht tegen derden geldig te maken.

Omtrent het bestaan van eene rechtsvordering der Regeering op den derden belanghebbende, zal — indien dit door dezen wordt ontkend — uit den aard der zaak door den rechter eene beslissing moeten worden genomen. Slechts in het bevestigende geval kan de landsdienaar in zijn eisch tot schadevergoeding ontvankelijk worden verklaard. Deze omstandigheid maakt het voor dezen gebiedend noodzakelijk om niet dan met de uiterste voorzichtigheid te handelen en eerst na ontvangen rechtskundig advies een proces te beginnen. Want, bij eenen ongunstigen uitslag zouden ook nog de kosten van het geding voor zijne rekening komen.

Bij voorloopige ten uitvoerlegging van het vergoedingsbesluit, hetgeen, zooals wij hebben gezien, volgens het bepaalde bij artikel 5 kan plaats hebben, wordt door den betrokken landsdienaar

het bedrag der schade ook in s'Lands kas gestort. Ofschoon de zaak bij een verzoek om herziening nog niet definitief is uitgemaakt, zou hij ingevolge het voorschrift in artikel 6, op een derde eene rechtsvordering kunnen krijgen. Of hij al dadelijk zijn recht geldig zou kunnen maken, meenen wij te moeten betwijfelen.

De besluiten, waarbij vergoeding wordt opgelegd, voeren, volgens artikel 7, aan het hoofd de woorden „In naam des Konings" en worden onderteekend door den Algemeenen Secretaris. Zij hebben dezelfde kracht en worden op dezelfde wijze ten uitvoer gelegd als de grossen van in kracht van gewijsde gegane vonnissen, dit laatste uit den aard der zaak met inachtneming van het bepaalde in artikel 5 met betrekking tot hunne herziening door de Kroon. De invordering van de verschuldigde sommen geschiedt bij voorkeur op de ten laste der Indische begrooting komende inkomsten der betrokken personen.

Behalve hetgeen reeds werd medegedeeld omtrent de in artikel 8 der regeling bedoelde lijst, is voorgeschreven, dat deze voor elk geval vermeldt hetzij de vrijwillige betaling, die heeft plaats gehad, hetzij de beslissing, die door den Gouverneur-Generaal is genomen. Wanneer tijdens de inzending van de lijst nog geen beslissing door de Indische Regeering is genomen in een geval, waarin geen vrijwillige betaling heeft plaats gehad, wordt zulks vermeld en wordt bij de inzending van de op een volgend dienstjaar betrekking hebbende stukken, de stand der zaak medegedeeld, totdat zij is uitgemaakt.

Artikel 9 regelt het vervallen der aansprakelijkheid door verjaring, en bepaalt in de eerste plaats, dat indien op den 1 ^{en} Januari 1905 wegens schade, betrekking hebbende op den dienst van een der jaren 1896, 1897 of 1898 nog geen vergoedingen zijn opgelegd, de betrokken landsdienaren ter zake niet meer kunnen worden vervolgd, op grond van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet. Voorts zal de verjaring eerst intreden na een tijdsverloop van twee jaren, te rekenen van den dag, waarop de wet, houdende vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven van den dienst, op welken de schade betrekking heeft, in het *Staatsblad van Nederlandsch Indië* is afgekondigd. In verband hiermede kan de voor verjaring gestelde termijn betrekkelijk kort worden genoemd. Het slot van rekening over het dienstjaar 1899 werd vastgesteld bij de wet van 27 April 1903, en deze in Nederlandsch-Indië afgekondigd op den 8 ^{en} Juli 1903 [*Stbl.* N°. 259],

zoodat met betrekking tot eerstgenoemd jaar de verjaring reeds zal zijn ingetreden op den 9 en Juli 1905, d.i. dus, na nog geen vijf jaren.

Het komt ons voor, dat deze termijn wel als gemiddelde zal mogen worden aangenomen, vooral nu de achterstand in de administratie als bijgewerkt is aan te merken, door de aanneming der verschillende wetten, welke in het jaar 1901 het slot van rekening vaststelden voor den dienst der jaren 1891 tot en met 1898.

Deze verjaring geldt evenwel alleen voor de schade, terzake waarvan nog geen vergoeding is opgelegd; is dit bereids geschied en dus krachtens het betrekkelijk besluit eene rechtsvordering van den Lande op den landsdienaar geboren, dan zijn te dien opzichte van toepassing de voorschriften van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië, en zal men dus ook hebben te letten op den aard der opgelegde vergoeding.

Iemand kan bijvoorbeeld met de vergoeding zijn belast van geldsommen, betaalbaar binnen zekere vastgestelde termijnen, zooals eene maandelijksche toelage, die van landswege aan een derde moet worden uitgekeerd, omdat deze — door een onrechtmatige daad van een landsdienaar — eenig ongeval is overkomen, bijv. eenig lichaamsgebrek heeft gekregen, op grond waarvan die toelage is verleend moeten worden.

Recht op restitutie wordt dan door den Lande eerst verkregen, iedere maal, dat die toelage aan den benadeelden persoon is uitbetaald, zoodat op een dergelijke vergoeding dan artikel 1975 van het Burgerlijk Wetboek van Nederlandsch Indië van toepassing zou kunnen worden geacht, en daarvoor dus een termijn van vijf jaren zou moeten gelden, instede van den algemeenen van 30 jaren, die in artikel 1967 van dat Wetboek voor alle rechtsvorderingen is gesteld.

De in de artikelen 10 en 11 vervatte bepalingen houden nauw met elkander verband. Het laatstgenoemde artikel stelt het in werking treden der nieuwe regeling vast op den dag der afkondiging van het Koninklijk Besluit in Nederlandsch-Indië en bevat dus eene afwijking van den algemeenen regel, neergelegd in de slotalinea van art. 31 van het Regeeringsreglement, omtrent het wettelijk vermoeden van het bekend zijn van eene Algemeene verordening, eene afwijking, die gelet op de urgentie van het tot stand komen der regeling. zeer gewenscht was. Het artikel bepaalt daarbij evenwel uitdrukkelijk, dat in de gevallen, waarin de betrokken landsdienaren reeds ter verantwoording zijn geroepen

krachtens de Koninklijke Besluiten van 7 Aug. 1880 no. 19 (*Ind. Stbl.* no. 198), 21 November 1888 no. 16 (*Ind. Staatsbl.* 1889 no. 41) of 26 Mei 1889 no. 31 (*Ind. Staatsbl.* no. 192), deze voor de voortzetting de aangevangen procedure moeten blijven gelden, welke bepaling vereischt was, omdat art. 10 de intrekking van die besluiten had bevolen.

Wij zijn thans genaderd tot het laatste artikel van de regeling. Onze beschouwingen terzake zullen niet zoo beknopt kunnen zijn als bij de beide voorgaande artikelen. Tot een geleidelijke ontwikkeling daarvan deelen wij eerst mede, dat het de bepaling behelst, dat het Kon. Besluit *niet van toepassing is* op de bij de Zeemacht en het Leger dienenden beneden den rang van officier, op de inlandsche schepelingen bij de Gouvernements marine, op de gewapende politiedienaren en op de tot de korpsen barisan op *Madoera* behoorende onderofficieren en minderen.

Voor hen gelden de bestaande bepalingen nopens het opleggen van vergoedingen wegens den Lande toegebrachte schade, welke ten aanzien van alle sedert 1 Januari 1896 voorgekomen gevallen beschouwd worden als door de Koningin voor Nederlandsch-Indië voorgeschreven, en die worden bestendigd totdat terzake door de Kroon op andere wijze zal zijn voorzien.

Uit deze omschrijving blijkt, dat de uitzonderingsbepaling slechts als eene voorloopige regeling is aan te merken. Eene voorziening op andere wijze wordt in uitzicht gesteld; zoolang hieromtrent nog geen beslissing is getroffen, gelden de bestaande voorschriften.

Het schijnt, dat niettegenstaande het langdurige overleg, waartoe de in de slotalinea van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet bevolen voorziening heeft geleid, en dat ruim acht jaren heeft geduurd [1] men toch nog niet tot een besluit is kunnen komen, hoe voortaan in verband met de in dat artikel nedergelegde beginselen, ten opzichte van de bedoelde personen de vervolging voor aan den Lande toegebrachte schade behoorde te worden ingericht, en toen in vredesnaam maar de bestaande voorschriften terzake heeft gehandhaafd. Wij hadden reeds de gelegenheid er op te wijzen, dat de bepalingen op het punt van vergoedingen, voorkomende in de verschillende instructies en reglementen van militair-administratieven aard bijna alle slechts bij Gouvernementsbesluit werden gearresteerd en dus eigenlijk daaraan geen dwingende

[1] Zie blz. 834.

kracht mocht worden toegekend. 's Lands financieel belang was daarbij wel behoorlijk behartigd en de toepassing leverde in den regel ook weinig moeilijkheid op. De omstandigheid, dat zij een wettigen grondslag misten bracht alleen mede, dat men slechts bevoegd was de vergoeding in te vorderen, indien de betrokken persoon zich vrijwillig daaraan onderwierp. Dat daarmede evenwel zoo goed als geen rekening is gehouden, kan veilig worden aangenomen.

Het opleggen der vergoedingen behoort o. a. bij compagnieën of detachementen tot de bevoegdheid van den commandant. Deze ontleent haar aan de op dit punt bestaande voorschriften in de „Instructie voor het voeren der administratie bij compagnieën en detachementen met daarbij behoorend bijvoegsel", gearresteerd bij Gouvernements besluit d.d. 24 Sept. 1881 No. 10 *Ind. Stbl.* No. 197. De goeden niet te na gesproken, is over het algemeen genomen de kennis der troepenofficieren omtrent bepalingen der Indische Comptabiliteit niet groot, wij behoeven dan ook niet te aarzelen met te verklaren, dat er slechts bij uitzondering een compagnies- of detachements-commandant zal zijn geweest, doordrongen van het bewustzijn, dat de vergoeding eigenlijk alleen *dan* mocht worden opgelegd, indien de betrokkene zich vrijwillig daaraan onderwierp. Men hield slechts rekening met de voorschriften in de hierboven bedoelde Instructie, een appreciatie daarvan lag overigens niet op den weg dier commandanten. Onpractisch kunnen de bepalingen niet worden genoemd. Bovendien zijn zij eenvoudig. Raadplegen wij o. a. het model n°. 35, behoorende bij bovenvermelde instructie, dan blijkt ons dat de vergoeding wordt opgelegd door den Commandant der compagnie, in gewone omstandigheden een officier van eenige ancienniteit en ervaring, en wien als zoodanig vele bevoegdheden zijn toegekend, de persoon, die blijkens het eerste artikel dier instructie belast is met de zorg, dat zijne onderhebbende manschappen overeenkomstig de voorschriften worden betaald, gevoed, gewapend en gekleed. Voorts leert ons genoemd model, dat de vergoeding wordt opgelegd *wegens verlies, tengevolge van onachtzaamheid*, dus bij het aanwezig zijn van *toerekenbaarheid*.

Toch kan het ontbreken van een wettigen grondslag voor de voorschriften op het punt van vergoedingen niet anders dan als eene leemte worden aangemerkt, eene leemte, die, dank zij de doelmatige voorschriften weliswaar weinig is gevoeld, maar waarvoor het uit een staatsrechterlijk oogpunt niet anders dan

wenschelijk kon worden geacht om er in te voorzien. Dit is thans geschied, niet alleen ten opzichte van de tot het leger behoorende personen, beneden den rang van officier, maar ook voor die behoorende tot de Zeemacht, voor de inlandsche schepelingen bij de Gouvernementsmarine, de gewapende politie-dienaren en voor de onderofficieren en minderen der barisan op Madoera Voor deze allen schijnen dus bepalingen gegolden te hebben zonder wettige ruggegraat, zoodat daarvoor de verklaring noodig was, dat zij waren voorgeschreven door de Kroon, welke verklaring overigens alleen kon worden gegeven voor alle sedert 1 Januari 1896 voorgekomen gevallen, d. i. van af het tijdstip dat — overeenkomstig artikel 2 der wet van 13 Juli 1895 — het gewijzigde artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet in werking is getreden, waaruit is op te maken, dat te voren ook het Opperbestuur niet bevoegd was over dit onderwerp voorschriften te geven, doch deze bevoegdheid eerst heeft ontleend aan de nieuwe redactie van dat artikel 82.

Het voorschrift is nuttig omdat daardoor de rechtmatigheid der opgelegde vergoedingen niet meer kan worden betwist.

De gegevens ontbreken ons om onze verdere beschouwingen uit te strekken tot de andere dan tot het Leger behoorende personen beneden den rang van officier, ook zijn wij niet zoo met de voorschriften en toestanden bij de Marine, de gewapende politie en de barisan van Madoera bekend, dat wij ons in eenige appreciatie durven wagen van de consequentie, die uit het bepaalde in de 1e alinea van artikel 12 der regeling kunnen voortvloeien. Met betrekking tot het Leger achten wij ons echter wel bevoegd daaromtrent het een en ander in het midden te brengen. En dan beginnen wij met de hoop uit te drukken, dat de door het Opperbestuur in Nederland toegezegde voorziening niet al te lang op zich zal laten wachten.

Moge het bepaalde bij de 1e alinea van artikel 12 niet weder een voorbeeld wezen van het feit, dat „voorloopige" regelingen gewoonlijk een lang leven hebben! Wij zouden dit betreuren, omdat de wijze waarop thans in het onderwerp is voorzien onze instemming niet kan verwerven.

Gaan wij de voor het Leger op het punt van vergoedingen geldende voorschriften na, dan blijkt ons — zooals reeds werd gereleveerd — dat zij over het algemeen practisch en eenvoudig zijn. Aan kortheid laat de procedure niet te wenschen over.

In vele gevallen is deze omstandigheid uit den aard der zaak zeer naar waarde te schatten. Vooral, wanneer het eene quaestie geldt van weinig belang, wanneer de toegebrachte schade zich tot een luttele som gelds bepaalt en de zaak niet ingewikkeld is, zoodat de oplossing van de vraag aan wien en tot welk bedrag de vergoeding behoort te worden opgelegd geen twijfel kan overlaten.

Een geheel ander karakter krijgt de zaak bij het ontbreken der hierbedoelde factoren, gepaard aan de aanwezigheid van elementen, die het nemen van eene juiste beslissing bemoeilijken.

Bij de ongegradueerde militairen of hen van de mindere graden van wie weinig verantwoordelijkheid wordt gevorderd, wier dienst eenvoudig is en aan wien gewoonlijk ook weinig vrijheid van handelen wordt gelaten, zullen quaesties van ingewikkelden aard zich niet voordoen en zullen in den regel de te vergoeden bedragen ook van geringe beteekenis wezen. Kort recht zal bij hen gewoonlijk ook goed recht wezen.

Voor de militairen van de hoogere graden is de korte procedure echter niet zoo goed te verdedigen. Lichten wij dit met een voorbeeld toe.

In het Indische Leger bestaat eene categorie van onderofficieren n.l. de onderluitenants, van wie behoudens eenige uitzonderingen alle diensten kunnen worden gevorderd, die door luitenants moeten worden verricht. Wordt nu door een dergelijk onderofficier eenig voorwerp van kazerneering onbruikbaar of defect gemaakt, dan is het de commandant der compagnie aan wien de beslissing is overgelaten om vast te stellen of een en ander al dan niet aan zijn schuld is toe te schrijven.

Wordt het nu, in verband met de meerdere bevoegdheden van den onderluitenant en zijn meerdere vrijheid van handelen, niet moeilijker een juist oordeel in de zaak te vellen, een vonnis uit te spreken, dat het rechtsgevoel van den betrokkene niet zal kwetsen, hetwelk uit den aard der zaak gewoonlijk meer ontwikkeld is dan bij den eenvoudigen mindere?

Ten opzichte van den eventueel bij dezelfde compagnie dienenden luitenant zou de quaestie — voor het geval die officier zich niet aan het oordeel van den compagnies-commandant wilde onderwerpen — moeten worden beslist door den Gouverneur-Generaal. Deze eigenaardige toestand spruit voort uit de omstandigheid, dat niet de aard van het feit beslist over de wijze waarop de vergoeding wordt opgelegd, maar de positie, welke de betrokken landsdienaar be-

kleedt. Waar deze positie, bijvoorbeeld voor de onderluitenants, veel gelijkenis vertoont met die van een officier, is de vraag gewettigd of het groote verschil in procedure wel te billijken is.

Bovendien is aan de gemaakte uitzondering nog deze consequentie verbonden; n.l. dat de tot het Leger, enz. behoorende personen slechts zullen kunnen worden aangesproken voor de gevallen, waarin bij de bestaande voorschriften is voorzien. Waar zulks niet is geschied, kan niet aan eene vervolging worden gedacht, omdat de in het leven geroepen regeling voor hen niet van toepassing is. Deze quaestie is niet van belang ontbloot, als men in aanmerking neemt, dat voor het in het leven roepen van die „bestaande bepalingen" niet met de in het artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet nedergelegde beginselen rekening is kunnen worden gehouden, daar de meeste reeds bestonden vóór 1896. Zoo is — voor zoover ons bekend — in geen van de voor het Leger bestaande voorschriften uitdrukkelijk sprake, van hem, die *middellijk* oorzaak was van de toegebrachte schade. Stellen wij ons bijvoorbeeld het geval, dat door een onderluitenant aan zijn troep het bevel wordt gegeven een rivier te doorwaden, ofschoon dit hem uitdrukkelijk door zijn compagnies-commandant was verboden, en bij die manoeuvre gaan eenige geweren verloren, zonder schuld van de gebruikers, moet dan — eventueel na disciplinaire bestraffing van den lastgever, het geleden verlies ten laste van den Lande worden genomen? Was hier niet door den onderluitenant „onrechtmatig" gehandeld, en was hij niet de middellijke oorzaak der schade? Toch komt het ons voor, dat er niet aan kan gedacht worden den betrokkene finantieel aansprakelijk te stellen. De voorschriften spreken alleen van een vergoeding door de *gebruikers* of *bewaarders* en als zoodanig is de onderluitenant niet aan te merken, ofschoon hij voor het feit, ten volle toerekenbaar is te achten. Door de wijze waarop de uitzonderingsbepaling is geredigeerd, is ook de mogelijkheid uitgesloten eene vervolging in te stellen op grond van de voorgaande artikelen van het Kon. Besluit, en men zal in de zaak moeten berusten omdat in het aangegeven geval niet is voorzien. Een en ander had kunnen zijn voorkomen, indien aan artikel 12 nog de bepaling was toegevoegd, dat voor de gevallen, welke bij de bestaande voorschriften niet waren omschreven, het koninklijk besluit geacht moest worden wel van kracht te zijn. Nu dit is nagelaten gelooven wij, dat onaangename verrassingen niet uitgesloten zullen zijn

Behalve de onderluitenants zijn er nog zooveel personen in het

leger, beneden den rang van officier, aan wie functiën worden toevertrouwd, waaraan eenige beteekenis niet kan worden ontzegd. Zoo vormen de adjudanten-onderofficier-kwartiermeester ook een categorie van militairen, die dikwijls denzelfden dienst verrichten als luitenants. Zij kunnen als kwartiermeester van een bataljon of van een of ander klein garnizoen optreden, en zijn dan als zoodanig o. m. ook belast met het „beoordeelen, verevenen en betaalbaarstellen" van de vorderingen, waarvan de voldoening uit de onder hun beheer staande kassen moet plaats hebben. Werd vroeger bij het nakomen van deze verplichtingen door hen wegens nalatigheid den Lande schade toegebracht, dan kon tegen hen worden geageerd op grond van het Kon. Besluit van 27 Augustus 1880, N°. 19. Hoe zal moeten worden gehandeld nu dit is ingetrokken? Voor zoover ons bekend bevatten de militair-administratieve instructiën geene bepalingen, die de bevoegdheid zouden kunnen verleenen hun voor tekortkomingen op dat gebied de vergoeding op te leggen. Zij kunnen derhalve niet aansprakelijk worden gesteld. Laten wij het geval aannemen, dat een adjudant-onderofficier-kwartiermeester de rekening van een aannemer van de levering van levensmiddelen aan het garnizoen onder zijn beheer vereveht tot een onjuist bedrag en deze fout niet verkiest te redresseeren, dan zou men hem niet kunnen dwingen om het te veel betaalde te vergoeden! Het is uit den aard der zaak niet onze bedoeling om hier te verklaren, dat er in het geheel geen middelen zouden zijn het vereischte herstel aan te brengen. Het legerbestuur zou hem kunnen overplaatsen en het redres door een opvolger kunnen doen bewerkstelligen in overleg met den betrokken leverancier. Van een finantieel aansprakelijk stellen echter, voor het geval geen redres meer mogelijk was, bijvoorbeeld bij faillissement van den aannemer, zou geen sprake kunnen zijn.

De tweede alinea van artikel 12 bepaalt verder, dat voor alle sedert 1 Januari 1896 voorgekomen gevallen de bepalingen nopens het opleggen van vergoedingen, wegens den Lande toegebrachte schade aan *officieren* [1]) der Zeemacht en van het Leger, alsmede aan de Europeesche opvarenden der Gouvernements-marine ook te beschouwen zijn als door de Kroon voor Nederlandsch-Indië voorgeschreven.

In de gevallen — zoo luidt de 3de alinea — waarin bij de in

1) Deze cursiveering is van ons.

werking treding van dit besluit die landsdienaren reeds krachtens die bepalingen ter verantwoording zijn geroepen, is dit besluit niet van toepassing en blijven die bepalingen voor de voortzetting der aangevangen procedure van kracht.

Ook ten opzichte van deze alinea, moeten wij, door onze weinige kennis van de voorschriften welke voor de Marine gelden, onze beschouwingen beperken tot het Leger. Wij beginnen dan met te constateeren, dat thans door artikel 12 ook een wettige sanctie is verleend aan de aan officieren van de landmacht krachtens de bestaande bepalingen opgelegde vergoedingen.

Hebben wij hiervoren in twijfel durven trekken, dat de mindere militairen zich altijd en immer *vrijwillig* aan de hun opgelegde vergoedingen hebben onderworpen, en trachtten wij toen te doen uitkomen, dat door het eigenaardige karakter van de militaire maatschappij van zelf aan de vergoedingsbepalingen een zekere dwingende kracht werd gegeven, een karakter, dat daaraan — door het ontbreken van een wettelijken grondslag — feitelijk niet mocht worden toegekend, ten opzichte van de officieren behoeven wij een en ander niet aan te nemen. Hoogere intellectueele ontwikkeling, meerdere kennis van bepalingen, meerdere gelegenheid om de meening van deskundigen te raadplegen, leveren voldoenden grond om te veronderstellen, dat, wanneer een officier eventueel door hem aan den lande toegebrachte schade heeft vergoed in verband met de bij Gouvernements Besluit gearresteerde voorschriften, dit steeds *vrijwillig* is geschied, omdat hij zich zedelijk verplicht gevoelde het veroorzaakte nadeel zooveel doenlijk te herstellen. Bestond deze moreele overtuiging niet, en werd tegen het aanvaarden van eenige aansprakelijkheid verzet aangeteekend, dan kon er geen sprake zijn van het opleggen van eenige vergoeding.

In verband met een en ander is het ons niet duidelijk welke waarde aan het bepaalde bij de 2e en 3e alinea's van artikel 12 moet worden toegekend.

Een kapitein, commandant van eene compagnie, is volgens artikel 2 der Instructie voor het voeren der administratie over die troepeneenheid, aansprakelijk voor alle schaden, door zorgeloosheid, onnauwkeurige administratie of door andere oorzaken, welke door hem hadden kunnen worden voorkomen, den lande of den soldaat berokkend en verplicht die schade te vergoeden, terwijl artikel 6 dier Instructie voorschrijft, dat de vergoeding van die schade geschiedt zonder formaliteiten. Daar de Compagnies-commandanten

niet als comptabel worden aangemerkt, vallen zij in de termen te worden behandeld op den voet van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet. Het bepaalde bij het hierboven aangehaalde artikel 2 heeft dus door artikel 12 van het Koninklijk Besluit eene wettelijke sanctie verkregen, zoodat een commandant, die vrijwillig dergelijke schade heeft vergoed, zeggen kan, dat hij vroeger rechtens daarvoor werd aangesproken. Hij kan nu niet meer verklaren dat bedrag onverschuldigd aan den Lande te hebben betaald. Van het voeren van eenig proces tegen hem kan evenwel nooit sprake zijn geweest, daar men eigenlijk het recht niet had hem ter verantwoording te roepen.

In artikel 11 der regeling is de zaak anders, omdat daarin sprake is van een procedure, die inderdaad kon en moest aangevangen worden, daar zij gegrond was op wettige voorschriften, n.l. de Koninklijke Besluiten van 27 Augustus 1888 N°. 19, 21 November 1888 N°. 16 en 26 Mei 1889 N° 31. Deze gaven de bevoegdheid om de betrokkenen ter verantwoording te roepen, en was dus in verband hiermede een overgangsbepaling noodzakelijk.

De voor het Leger geldende voorschriften daarentegen waren slechts als een richtsnoer te beschouwen, dat kon worden gevolgd indien de betrokkenen genegen waren de aansprakelijkheid te aanvaarden, bij weigering kon geenerlei procedure worden aangevangen. De gemaakte overgangsbepaling kan daarvoor dan ook niet gelden en het komt ons voor, dat ook in die gevallen, waarin de schade reeds is geconstateerd, doch de vergoeding nog niet opgelegd en aanvaard, aan de officieren van het Leger het recht moet worden toegekend, te worden behandeld overeenkomstig de eerste vijf artikelen van het Kon. Besl. van 1 Maart 1904 N°. 25, ook al was reeds omtrent het te betalen bedrag met den betrokkene in eenig overleg getreden.

Aan het vorenstaande moge nog het navolgende worden toegevoegd: Het heeft der Kroon behaagd in artikel 12 te bepalen, dat de bestaande bepalingen nopens het opleggen van vergoedingen wegens den Lande toegebrachte schade aan de daarin vermelde personen voor alle sedert 1 Januari 1896 voorgekomen gevallen waren te beschouwen als door Haar voorgeschreven, terwijl die — met uitzondering van de bepalingen voor de officieren van de Zeemacht en van het Leger, alsmede voor de Europeesche opvarenden der Gouvernements-marine — zijn bestendigd totdat terzake door het Opperbestuur op andere wijze zal zijn voorzien. Het is duidelijk,

dat een dergelijke maatregel niet uitsluitend gegrond kan zijn op de overweging, dat de bedoelde bepalingen practisch en eenvoudig zijn, wat — zooals wij reeds mededeelden — o. a. wel van de militaire voorschriften kan worden gezegd. Hij moet — wil het Koninklijk Besluit — in alle opzichten strooken met den wensch van den Wetgever ook steunen op de gedachte, dat de toepassing van die bepalingen niet kan indruischen tegen de in artikel 82 nedergelegde beginselen, m. a. w. dat de vergoedingen, welke volgens die bepalingen worden opgelegd alleen worden gevorderd, omdat er inderdaad *schade is geleden*, die schade *middellijk* of *onmiddellijk* is toegebracht, door *eenige onrechtmatige handeling* of *door het nalaten van de zorg waartoe de betrokkene gehouden was.* [1]) De met de toepassing van die vergoedings-bepalingen belaste personen zullen — ook in gevallen, waarin bij de omschrijving van andere bewoordingen is gebruik gemaakt of wanneer daarbij die beginselen in het geheel niet worden genoemd — er dus op hebben te letten, dat desniettemin dienovereenkomstig worde gehandeld. Anders zou het koninklijke voorschrift noodwendig met de wet in conflict komen. Om onze bedoeling beter te doen uitkomen willen wij o. a. de aandacht vestigen op het bepaalde in art. 54 der hiervoren reeds meermalen door ons genoemde Instructie voor het voeren der administratie bij compagnieën en detachementen, luidende:

„Indien blijkt, dat bij eenige compagnie de kortingen niet naar „behooren hebben plaats gehad, wordt de betrokken commandant „belast met de betaling van het te min ingehoudene, zonder eenig „verhaal op anderen. Met het bedrag wordt de rekening der mili„tairen en de algemeene rekening der compagnie te goed geschreven."

Het komt ons voor, dat het belasten van den betrokken commandant alleen heeft mogen plaats hebben, wanneer de door de Wet gestelde criteria aanwezig zijn geweest.

Voorts schrijft artikel 45 der Regelen voor het Beheer van het Materieel bij het Departement van Oorlog [gearresteerd bij Gouvernementsbesluit do. 11 Juni 1882 No. 6 *Ind. Staatsblad* No. 161] voor, dat onbekwaamheid of verlies van materieel door schuld of toedoen van gebruikers of bewaarders de opruiming van het onbekwame tengevolge heeft en de afschrijving van het opgeruimde of verlorene, tegen vergoeding der daardoor den lande berokkende schade, indien hiertoe termen aanwezig worden geacht. Die termen

[1]) Wij cursiveeren.

zouden wat de gebruikers aangaat [de „bewaarders" toch zijn onderworpen aan de voor comptabelen in de Indische Comptabiliteitswet geldende bepalingen] naar onze meening alleen aanwezig kunnen zijn, indien het geval voldoet aan de in artikel 82 daarvoor gestelde criteria, en deze zullen bij de beoordeeling der quaestie door de autoriteiten met het opleggen der vergoeding belast, niet uit het oog mogen worden verloren.

Hoe zal evenwel door den betrokkene moeten worden gehandeld, indien daarmede hetzij opzettelijk, hetzij uit anderen hoofde geen rekening is gehouden? Van eenig hooger beroep aangaande de beslissingen der autoriteiten is in de voorschriften geen sprake.

Thans nog eenige algemeene beschouwingen omtrent de in laatstgenoemd Koninklijk Besluit opgenomen regeling, ook in verband met hetgeen door ons hiervoren reeds werd aangeteekend omtrent artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet.

Zooals wij gezien hebben zal in de wijze van vervolging onderscheid worden gemaakt tusschen twee groote groepen van landsdienaren, n.l. de bij de Zeemacht en het Leger dienenden beneden den rang van officier, de inlandsche schepelingen bij de Gouvernements-marine, de gewapende politie-dienaren en de tot de korpsen barisan op Madoera behoorende onderofficieren en minderen, voor wie voorloopig de bestaande bepalingen op het punt van vergoedingen worden gehandhaafd, en alle overige personen in 's lands dienst. Deze laatsten worden aangesproken volgens de in dit besluit aangegeven regelen. Men is derhalve uitgegaan van de gedachte, dat deze laatste wijze van procedeeren voor de eerstgenoemde personen niet geschikt is te achten. Erkend moet dan ook worden, dat het proces niet van eenige omslachtigheid is vrij te pleiten; eene omstandigheid, waarvan de nadeelen zich spoedig genoeg zullen doen gevoelen, wanneer het aantal gevallen, waarin eene vervolging zal moeten worden ingesteld grooter zal blijken, dan verwacht wordt.

De tijd zal leeren, of de Regeering niet verstandig had gedaan met deze mogelijkheid rekening te houden. De ervaring, die men van de Koninklijke Besluiten heeft opgedaan, waarvan de intrekking bij artikel 10 der nieuwe regeling is bevolen, kan geen basis voor eenige berekening opleveren, daar het aantal landsdienaren, welke op die gronden kon worden vervolgd, niet alleen binnen betrekkelijk enge grenzen was beperkt, doch ook de feiten bepaald aan het criterium moesten voldoen, dat zij waren gepleegd in de door die

die landsdienaren bekleede functiën. Deze beletselen bestaan thans niet meer. Het aantal landsdienaren, dat op grond van de nieuwe regeling kan worden vervolgd is belangrijk aanzienlijker geworden, ook al is een groote groep onderworpen aan eene andere procedure. Bovendien kan de vervolging thans in één en dezelfde zaak worden uitgestrekt tot meerdere personen. Doch ook al zal achteraf eene aanzienlijke toeneming van processen niet zijn waar te nemen, dan nog zouden wij die omslachtige procedure voor zaken van ondergeschikt belang niet gewenscht hebben. Zij veroorzaakt onvermijdelijk eene belangrijke vermeerdering der werkzaamheden op de bureaux van de colleges en personen welke daarbij zijn betrokken, een vermeerdering, die niet anders dan nadeelig kan zijn voor de groote belangen, welke aan deze zijn toevertrouwd. Zouden er zooveel bezwaren aan verbonden zijn geweest indien men tot een zekeren grens, bijvoorbeeld een maximum bedrag van *f* 200, de beslissing der quaestie had overgelaten in eerste instantie aan den chef van het Departement waartoe de landsdienaar behoorde, met recht van hooger beroep op den Gouverneur-Generaal? Principieel zeker niet, gelet op de omstandigheid dat men *nu* toch een andere wijze van procedeeren heeft in het leven geroepen voor onderofficieren en minderen van de Marine, het Leger, enz. Gevaar voor verschil van toepassing der *zelfde* voorschriften blijft tot zekere hoogte bestaan, omdat die beslissing in handen is gegeven aan een betrekkelijk groot aantal autoriteiten, maar aan dit gevaar moet niet te veel waarde worden gehecht, gelet op de geringe beteekenis van de op te leggen vergoeding in verband waarmede in het algemeen eene kennisneming van de beslissingen door den Landvoogd niet noodig is te achten, doch deze alleen vereischt is, indien van een genomen besluit revisie is gevraagd. Ook hadden wij het zoowel in het belang van den lande als in dat van de landsdienaren, beter en rationeeler gevonden, indien het onderscheid in procedure ware voortgesproten niet zoozeer uit het verschil in maatschappelijke positie als wel uit het belang en den aard der door den betrokkene aan den lande toegebrachte schade.

Intusschen is het als een niet te miskennen voordeel aan te merken, dat door het uitvaardigen van het Koninklijk Besluit van 1 Maart 1904 N°. 25, de vervolging van — en het verhaal op landsdienaren, die den Lande schade hebben toegebracht, behoudens de in artikel 12 daarvan gemaakte uitzondering, in ééne regeling is samengevat, omdat daardoor van zelf de moeilijkheid

vervalt, dat men terzake verschillende voorschriften zal moeten raadplegen.

Het trekt de aandacht, dat in art. 1 van het Koninklijk Besluit de bewoordingen zijn overgenomen van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet. Meer licht is daardoor omtrent de bedoeling van den wetgever niet ontstoken. De onzekerheid omtrent de beteekenis van de uitdrukkingen „onrechtmatige handelingen" en het „nalaten van de zorg, waartoe de landsdienaar gehouden is", is blijven bestaan. Die beteekenis zal later moeten blijken uit de door de Indische Regeering en door de Kroon te nemen beslissingen, zoodat men dus in dit opzicht eene soort van jurisprudentie zal krijgen.

Voorts is ons gebleken, dat ook in de nieuwe regeling de opvatting wordt gehuldigd, dat in genoemd artikel 82 de term „landsdienaren" in den meest uitgebreiden zin moet worden genomen, zoodat onze gevolgtrekking, dat dit artikel veel verder is gegaan, dan oorspronkelijk blijkens zijne toelichting in de bedoeling van den Minister van Dedem heeft gelegen, zich heeft bewaarheid.

De quaestie evenwel of de landsdienaar alleen „als zoodanig" den Lande schade moet hebben toegebracht om in de termen van eene vervolging te kunnen vallen, dan wel of handelingen in privé daartoe ook aanleiding kunnen geven, wordt door het Koninklijk Besluit niet uitdrukkelijk beslist.

Wij zullen ook in dit opzicht eene afwachtende houding moeten aannemen.

Hiermede zijn wij aan het einde onzer beschouwingen gekomen.

De wijze waarop aan het voorschrift, vervat in de slotalinea van artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet gevolg is gegeven bij Koninklijk Besluit van 1 Maart 1904 No. 25 heeft ons niet in alle opzichten kunnen bevredigen. Wij werden in onze verwachting betreffende eene regeling, die zóó lang op zich heeft laten wachten en waaromtrent gelegenheid genoeg tot overleg heeft bestaan een weinig teleurgesteld, in het bijzonder met betrekking tot het bepaalde in artikel 12 van dat besluit.

Laten wij intusschen niet nalaten haar onze beste wenschen voor eene goede werking mede te geven!

Voorziening in de behoefte aan hout voor de Inlandsche bevolking,

DOOR

W. H. v. d. HAAS.

In den jaargang 1898 van het Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur komt een opstel van onze hand voor, handelende over de behoefte van de inlandsche bevolking op Java aan hout, zoowel voor den bouw of de herstelling harer woningen, als voor de vervaardiging van haar vaartuigen, voertuigen, landbouwgereedschappen, huisraad, ja, zelfs aan brandhout. Daarin werd aangedrongen op het *tijdig* nemen van maatregelen om in de steeds hooger stijgende behoefte van de inlandsche bevolking aan hout te voorzien, en enkele middelen aangegeven, die daartoe zouden kunnen leiden.

Naar aanleiding nu van het voorkomende in het toen verschenen verslag van het boschwezen in Nederl. Indië, en van de bespreking daarvan, door den heer A. H. Berkhout voorkomende in het Augustus-nummer van *De Indische Gids* van het vorige jaar (1904) veroorloof ik mij nogmaals op dat onderwerp terug te komen en te wijzen op de noodzakelijkheid spoedig over te gaan tot het nemen van afdoende maatregelen ter voorziening in de behoefte dier bevolking aan hout.

Hout toch, d. w. z. deugdzaam hout geschikt voor alle technische doeleinden, is voor die bevolking een ware *levensbehoefte*, en is het dus de onafwijsbare taak der Regeering om *tijdig*, d. i. lang vóór dat die behoefte zal zijn gestegen tot (hout)-nood, maatregelen te nemen ter voorziening daarin.

En aangezien nu schrijver dezes van oordeel is dat het toen verschenen verslag van het boschwezen en de bespreking daarvan door den heer Berkhout, de Regeering omtrent die aangelegenheid op een dwaalspoor zouden kunnen brengen, acht hij zich verplicht nogmaals te trachten der Regeering de oogen te openen voor de schromelijke gevolgen, die eene voortgezette verwaarloozing van den duren plicht, die op haar rust om te voorzien in de behoefte van de inlandsche bevolking aan dat, voor haar tevreden bestaan, onmisbaar materiaal, zoude na zich sleepen.

In hoe nauw verband die aangelegenheid staat tot den algemeenen welvaartstoestand van een land, moge eenigzins blijken uit hetgeen de geleerde Wilhelm Strecker zegt op bldz. 222 van zijn bekend werk, getiteld: „Welt und Menschheit". We lezen daar:

Und doch wird Kargheit an Nahrungs-und Genuszmitteln nicht das einzige Uebel sein, welches der Menschheit aus der beständigen Zunahme ihrer Menge erwachst. Schon in hundert, vielleicht schon in fünfzig Jahren wird in den meisten Kulturländern ein empfindlicher Mangel an Holz sich geltend machen. Das Deutsche Reich, von dessen Bodenfläche ein Vierteil der Forstwirtschaft gewidmet ist, vermag heute nur knapp seinen Bedarf an Nutzholz aus seinen Wäldern zu befriedigen.

Einer aufs anderthalbfache oder doppelte angewachsenen Bevölkerung kann der Ertrag der einheimischen Wälder nicht mehr genügen; aber auch das Ausland wird dann kein Holz mehr abzugeben haben.

Der Verbrauch an Holz musz dann notwendigerweise herabgesetzt werden, wiewohl wir nicht wissen, wodurch es in seinen unzähligen Verwendungen ersetzt werden soll.

Mij dunkt, ook met betrekking tot de houtbehoefte van de inlandsche bevolking onzer koloniën, — hoofdzakelijk die van Java, die geregeld jaarlijks met 3 % toeneemt — verdienen bovenstaande woorden ernstig ter harte genomen te worden, en dient de vraag gesteld: Wat is door het Indisch boschwezen gedaan, om te voorzien in de reeds bestaande en in de naaste toekomst in dreigende mate te wachten behoefte aan hout voor de bevolking in Nederl.-Indië?

Een antwoord hierop [1]) vindt men in zekeren zin in het slot van den „Open brief" van den Hoofdinspecteur van het boschwezen Bruinsma, gericht aan het Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, den heer Mr. Fock, waarin wordt gezegd:

Zoo zijn reeds verschillende complexen ingericht en van de bestaande boschdistricten afgescheiden, om voortaan als afzonderlijke houtvesterijen te worden beheerd, minder met het oog op de directe baten, als wel om zoodoende beter te kunnen tegemoet komen aan de behoeften der bevolking. Boomen, geschikt voor vaartuigen en voor prauwenhout, zoomede ander hout, dat speciaal geschikt is voor inlandsche doeleinden, mogen in deze houtvesterijen ondershands worden verkocht.

Ook de heer A. H. Berkhout geeft *in zekeren zin* een antwoord op die vraag waar hij, in zijne bespreking van het toen verschenen verslag van het Indisch boschwezen [bldz. 1187 van het Augustus-nummer 1904 van *De Indische Gids*], o. m. zegt:

Bij voortduring kostte het *groote inspanning* om de eigendomsrechten van den staat op 's Lands bosschen naar behooren te handhaven.

Diefstallen van beteekenis geschiedden in verreweg de meeste gevallen met het doel, het verkregen hout te verkoopen.

[1]) zegt de Redactie van *De Indische Gids* in haar November-nummer 1904 op bldz. 1672.

Dat de *sedert tal van jaren toegepaste vrijgevigheid*, een gunstigen invloed op den toestand der woningen van de lieden, *aan wie het hout was afgestaan*, zou hebben uitgeoefend, kon niet worden bespeurd. Het had alles zijn weg gevonden naar de woningen van de meer welgestelde lieden, die op eenige palen afstand van het bosch waren gevestigd en die het van de arme boschbewoners hadden opgekocht. [1])

Wanneer echter schrijver dezes, als oud-houtvester, met zijne ervaring, op het gebied van de „vrijgevigheid" van het boschwezen ten opzichte van de inlandsche bevolking, op Java opgedaan, te rade gaat,

wanneer hij bedenkt, dat nog voor verleden jaar, de heer W. Brooshooft in de *Locomotief* de vraag stelde:

Wat er toch gaande mag zijn? Gaan de Indische Maatschappij en de Indische welvaart zoozeer den verkeerden kant uit, dat zelfs het berustend karakter van den Javaan en zijn onderworpenheid jegens het overheerschende ras er merkbaar door veranderen..

en onder de feiten van den laatsten tijd, die daarop een ernstig antwoord geven mede genoemd worden: „toenemende diefstal van te veld staande producten voor de Europeesche markt, suikerriet, koffie, peper, tabak en *djatihout*.."

Wanneer hij nog kort geleden in het *Indisch Nieuws van den Dag* las, dat een boschopziener op wachtgeld, A Th. Nettehoven, openlijk verklaart, dat de tegen de ambtenaren van het boschwezen door den gewezen Resident van Rembang, van der Ven, ingebrachte beschuldiging van aanmatiging en misbruik van gezag ten opzichte van de inlandsche bevolking, meer dan gerechtvaardigd was. [2])

Wanneer men daarbij bedenkt, dat nog zoo heel lang niet geleden, zelfs op het verzoek van den directeur van de Witte Kruis Kolonie te Salatiga, om gratis verstrekking van een weinig djatihout voor den bouw van een loods ter huisvesting van een paar honderd van de meest behoeftige, doodarme inlanders, *afwijzend is beschikt*, zoodat die loods moest worden opgetrokken van voor bouwhout minderwaardig materiaal, met het gevolg, dat, na eenigen tijd die inlanders werden bedolven onder het dak van het plotseling instortend gebouw, —

dan kan hij een gevoel van wrevel niet onderdrukken bij het lezen van de door den Hoofd-Inspecteur van het Boschwezen gegeven verklaring en van de beweringen van den heer Berkhout, in zijne bespreking van het verslag van den dienst van het Boschwezen.

De heer Berkhout moge dan ook in zijne bespreking van bedoeld

[1]) De cursiveeringen zijn van schrijver dezes.
[2]) Zie de Handelingen der Staten-Generaal, zitting van 2 Dec. 1904 bl. 368. (Red.)

verslag al zeggen, (blz. 1185) dat men (het Boschwezen) op Java er ruimschoots op bedacht is, dat, — *ook voor de toekomst,* de aanwas der bosschen in het bereik gebracht wordt van den houtverbruiker, *dus ook van den inlandschen houtverbruiker*, een ingaand onderzoek ter zake zal leeren, dat zulks het geval *niet* is.

Dat er wel inlanders zijn, die nog de middelen bezitten, om het hout dat zij noodig hebben te koopen, wordt niet ontkend; maar die weinigen maken niet uit het gros der inlandsche bevolking.

Het gros der inlandsche bevolking heeft geen geld om het hout, dat zij noodig heeft, te koopen, en om in de houtbehoefte van dát deel der bevolking te gemoet te komen is niets gedaan.

Wil de Regeering weten, wat de „vrijgevigheid" te beteekenen heeft, die door het boschwezen in Nederl.-Indië ten opzichte van de inlandsche bevolking „sedert tal van jaren" heet te zijn toegepast, dan neme zij inzage van de strafregisters over het laatste tiental jaren van alle afdeelingen op Java, en ga daaruit eens na, hoeveel procent, — vooral in de afdeelingen waar djatibosschen voorkomen, — van de door den politie-rechter opgelegde straffen zijn opgelegd wegens houtdiefstal of boschbeschadiging.

Dat de Regeering zich dan ook eene opgave doe toekomen van de hoeveelheid djatihout in kubieke meters, die gedurende datzelfde tijdvak aan de inlandsche bevolking is verstrekt.

Zij zal dan omtrent de „vrijgevigheid" die „sedert tal van jaren" ten opzichte van de inlandsche bevolking is betracht ter voorziening in hare behoefte aan hout, tot andere gedachten komen, als waartoe de verslagen van het boschwezen en de besprekingen daarvan door den heer Berkhout aanleiding zouden kunnen geven.

De cijfers, geput uit die strafregisters zullen, in verband met de overige gegevens, uitwijzen, dat de inlandsche bevolking op Java sedert tal van jaren gebrek lijdt aan hout, doch daarin niet naar behooren is voorzien.

En toch zal die aangelegenheid spoedig ernstig ter hand moeten worden genomen.

Voor de inlandsche bevolking op Java van ± 28 millioen zielen, die jaarlijks met ca 3 % toeneemt, die *om te leven hout bijna even hard noodig heeft als rijst*, is veel en deugdzaam hout, dus djati- of eenige andere voor alle technische doeleinden geschikte houtsoort, onvoorwaardelijk noodig.

Met den houtvoorraad in de bestaande djatibosschen van den Lande kan in die behoefte niet naar behooren worden voorzien.

Al moge ook in de djatiboschrijke streken de houtvoorraad in die bosschen eenigermate kunnen bijdragen tot voorziening in de houtbehoefte van de daarvan in de nabijheid levende bevolking, daarmede in de algemeene houtbehoefte der inl. bevolking voorzien kan men niet

Daartoe zullen nieuwe bosschen moeten worden aangelegd.

Dit wat betreft de materieele zijde van de kwestie.

Doch er is met betrekking tot die zaak meer, dat ernstig de aandacht vraagt. Indien het de waarheid is wat zeker afdeelingschef mij verzekerde nl: „Dat van de overtredingen, die voor den politierechter worden gebracht in die afdeelingen waar djatibosschen zijn gelegen, zeker zestig procent uit houtdiefstalzaken bestaan", dan kan men eenigszins nagaan, welke zegenrijke uitwerking de „milde bepalingen" van het boschreglement en de „sedert tal van jaren toegepaste vrijgevigheid" ten opzichte van de inl. bevolking met betrekking tot hare houtbehoefte, hebben gehad, en van welken invloed de straffende hand van den politie-rechter moet zijn op het gemoed van den inlander, die, om te leven, hout noodig heeft, doch de middelen mist, om zich dat te verschaffen ook al leeft hij te midden van djatibosschen.

Moet dat zoo blijven?

Het zij nog eens gezegd; de djatibosschen van den Lande op Java voorzien niet in de behoefte van de inlandsche bevolking aan hout. Zij kunnen daarin ook niet voorzien, omdat zij beheerd en behandeld worden om te voorzien in de houtbehoefte van de industrie en van den groothandel.

Voor het hout dat de inlandsche bevolking noodig heeft, worden andere eischen gesteld, als die gesteld door de industrie en den handel.

Om te voorzien in de houtbehoefte van de inlandsche bevolking op Java, dienen daarom nieuwe bosschen te worden aangelegd, en die beheerd en behandeld overeenkomstig de eischen en de behoeften van den inlandschen houtverbruiker.

Datzelfde geldt in engeren zin ook voor de Buitenbezittingen.

Ook dáár lijdt op vele plaatsen de bevolking gebrek aan (bouw)hout.

Wat nu de heer Berkhout in meergemelde bespreking zegt, omtrent den toestand van de woningen der „arme boschbewoners", geldt ook voor alle arme bewoners van alle dessa's op Java, en na alles, wat er in den laatsten tijd van de armoede van de

inlandsche bevolking op Java aan het licht is gekomen, kan men nagaan hoe het er, over het algemeen, met de woningen dier inlanders is gesteld.

Men bedenke daarbij wel, dat boomen meerdere tientallen jaren noodig hebben om hout te vormen, geschikt voor alle technische doeleinden, zelfs voor die van den inlander.

Ik stel mij voor dat de ondervolgende maatregelen zouden kunnen bijdragen tot voorziening in de houtbehoefte der inlandsche bevolking op Java:

1°. Het planten van djati of eenige andere voor timmerhout geschikte boomsoort langs de paggers van de woonerven der inlandsche bevolking, dient te worden aangemoedigd, bijv. door het uitloven van premiën op het planten en onderhouden dier boomen.

In mijn bovengemeld opstel, voorkomende in het Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur van het jaar 1898, heb ik de namen genoemd van enkele inlanders, die — uit eigen beweging — in die richting reeds waren werkzaam geweest.

2°. De nietswaardige djohar-boomen die, zoowel op Java als op de Buitenbezittingen van bestuurswege langs de wegen zijn geplant dienen ten spoedigste te worden opgeruimd en vervangen door aanplantingen, — waar zulks zonder bezwaar kan geschieden — van drie of meer rijen van de eene of andere, deugdzame, zoowel schaduw als goed bouwhout leverende, boomsoort. In de residentie Palembang trof ik een boomsoort aan, — de tembesoe — die aan de bovengenoemde eischen voldoet. Het is een boom van fraaien vorm, met immergroen loofdak en zacht geurenden bloesem, en waarvan het hout, om zijn buitengewone duurzaamheid, zeer gezocht is.

3°. In overleg met de bevolking en de Europeesche en inlandsche bestuurs-ambtenaren, dienen door het boschwezen, verspreid over heel Java, nieuwe bosschen, — gemeente (djati) bosschen, — te worden aangelegd, en die behandeld en beheerd, onder leiding van den houtvester, door *uitsluitend inlandsch boschpersoneel*, (inlandsche adjunct-houtvesters of inlandsche boschopzieners), overeenkomstig de eischen van den inlandschen houtverbruiker.

4°. De zoogenaamde „milde bepalingen" van het vigeerend boschreglement met betrekking tot de verstrekking van hout aan de inlandsche bevolking, dienen te worden herzien, en voortaan bij die verstrekkingen „vrijgevigheid" te worden toegepast in den waren zin van het woord.

5°. Zoowel op Java als in de nabijheid van dichte bevolkingscentra op de Buitenbezittingen, dienen Staats-boschbouw-ondernemingen te worden opgericht, gedreven uitsluitend met Javaansch werkvolk onder de leiding van een houtvester.

Die ondernemingen moeten zijn model-inrichtingen, geschoeid op de leest van de best ingerichte der bestaande particuliere ondernemingen, verbeterd, waar verbetering noodig is, bijv. door het verschaffen van kosteloos onderwijs (huisvlijt-, vak- en landbouwonderwijs) aan de kinderen der arbeiders.

Mijns inziens zal langs dien weg krachtig kunnen worden bijgedragen tot leniging van de behoefte der inlandsche bevolking aan hout, en zullen die maatregelen tevens er toe bijdragen om de inlandsche bevolking te behoeden voor onnoodige en ongewenschte aanraking met de boschpolitie.

De Javaan steelt niet uit lust om te stelen.

De ellende, die, nu al zooveel jaren lang, over de inlandsche bevolking is gebracht, door verwaarloozing van een harer meest dringende levensbehoeften, — die aan hout, — mag niet bestendigd worden!

In die verwaarloozing van belangen, die met den algemeenen welvaartstoestand van land en volk zoo nauw samenhangen, schuilt bovendien gevaar van anderen aard, — een ernstig politiek gevaar.

Op bldz. 129 e. v. van Tropisch Nederland [Studiën en beschouwingen door Boeka] zegt die schrijver:

Blijft onze Regeering dus volharden bij haar tot heden in de Buitenbezittingen voor een goed deel gevolgde politiek van laisser-faire, dan kan het niet lang meer duren of we zullen goedschiks of kwaadschiks het moeten gedoogen dat een of meer andere mogendheden, de door ons niet naar behooren vervulde taak ter hand nemen. Daarom wordt het hoog tijd dat men in gezaghebbende kringen inziet, dat er een ernstig politiek gevaar schuilt in den toestand van volkomen verwaarloozing, waarin het grootste gedeelte van Oost-Indië verkeert.

Oost-Azië, Nederlandsch Oost-Indië niet het minst, begint zich hoe langer hoe meer in de belangstelling van vreemden te verheugen.

En hoe welwillend in buitenlandsche bladen en tijdschriften onze Indische Regeeringsdaden en verzuimen worden beoordeeld, moge o. a. blijken uit ondervolgend uitknipsel uit een der laatste Straits-bladen:

CAMPHOR.

The fact that the Japanese Government has made camphor cultivation and production in Formosa into an official monopoly calls attention to *the fact that the tree grows luxuriantly in Borneo and Sumatra. In the northern section*

of the latter island, camphor forests abound. The natives get the article in the most reckless manner, and root out the trees wholesale. The Government looks on and does nothing to check the work of destruction.

en — beter nog — uit ondervolgend epistel, voorkomend in *De Indische Mercuur* van 18 October 1904 No 42, waarin onder het opschrift: Een Engelsch pleidooi voor de noodzakelijkheid van Houtvesters in de Nederlandsche buitenbezittingen, wordt gezegd:

Hoewel geenszins als zoodanig bedoeld, mag men toch veilig zoo noemen een brief, door den houtvester (conservator of forests) A. M. Burn-Murdoch te Kuala Lumpor gericht tot de redactie van het „Agricultural Bulletin of the Straits and Federated Malay States" (Vol. III No. 7) waaraan het volgende ontleend is:

„De bewering, dat de Hollanders in de toekomst het monopolie van getah-pertja zullen hebben, is onjuist. Ik betwijfel, of ergens zulk een groote uitgestrektheid van jonge getah pertjaboomen te vinden is als in de Gefedereerde Maleische Staten. en — wat belangrijk is — van planten op hare natuurlijke groeiplaats.

In Perak hebben wij 270 en in Selangor 782 acres met gemiddeld 40 getah-pertja boomen van allerlei grootte, tot 30 voet toe. Eerstgenoemde terreinen zijn schoongemaakt en de jonge boomen vrijgezet; in laatstgenoemde hebben wij zaailingen genomen uit de aangrenzende bosschen en die 35 × 35 voet geplant. Buitendien zijn er nog duizenden acres met getah-taban (Palaquium Oblongifolium), die ik meerendeels al bezocht. Vergis ik mij niet zeer, dan zullen de Gefedereerde Maleische Staten een der voornaamste productielanden van getah-pertja worden. Wij doen bij ons werk niets anders dan de natuur helpen, wij verlaten ons niet op gewone plantages, omdat zulks niet noodig is, wegens den prachtigen en wijd verspreiden voorraad van jonge Palaquiums nu in de bosschen aanwezig.

Het eischt alleen bescherming, en hier en daar uitdunning en verplanting, wat met weinig kosten kan geschieden. In dit jaar waren de uitgaven $ 4234 voor 1052 acres, het overplanten in rijen van 20000 jonge Palaquiums inbegrepen. In Negri Sembilan zijn drie uitgestrekte getah-terreinen, een van 1536 acres, en ook in Pahang weet men al dat er opslag in overvloed is.

Maar wat die staat betreft, hebben wij nog slechts een begin gemaakt met het uitkiezen van gereserveerde terreinen".

„Nu kan men, — zegt Boeka op blz. 129 van zijn bovenaangehaald werk, — „zulke uitlatingen wel met een onverschillig schouderophalen beantwoorden, maar al zijn de stellers van die artikelen geen personen, die een vloot en leger ter beschikking hebben, hun aanhoudend hameren op datzelfde aanbeeld moet op den duur eenigen invloed uitoefenen op de opvattingen van werkelijk machthebbenden in den vreemde."

Al ware het nu niet uit vrees voor inmenging van vreemde machten, dan gebiedt ons toch een gezonde en eerlijke opvatting van onze bestuurstaak om, eens en voor goed, te breken, op elk gebied, — ook op dat van boschwezen, — met een stelsel van verwaarloozing, dat onvermijdelijk moet leiden tot naamlooze ellende voor de inlandsche bevolking onder onze overheersching en tot ondergang en verlies onzer Koloniën.

Nog eens Desaverkiezingen.

In het Avondblad van den 11en Mei jl. geeft de redaktie van het *Algemeen Handelsblad* naar aanleiding van mijn in de vorige aflevering van *De Indische Gids* voorkomenden brief over desaverkiezingen, te kennen, dat haar „op tal „van getuigenissen steunende overtuiging niet aan het wankelen te brengen" is, door één kontroleur, die zegt, dat zijn ervaring die getuigenissen niet bevestigt en verklaart zij verder, dat „in zake dessaverkiezingen zeker de „groote meerderheid (der ambtenaren) staat aan de zijde van den Heer Bodemeijer", die eenige jaren geleden het voorstel deed, de desahoofden te doen benoemen op een voordracht van twee personen door kontroleur en distriktshoofd na verplichte mondelinge raadpleging van de betrokken ingezetenen.

Ik zou in de allereerste plaats de vraag willen stellen: Hoe weet de redaktie van het *Alg. Hbl.*, dat de meerderheid der ambtenaren staat aan de zijde van den Heer Bodemeijer? Misschien bedoelt zij: van degenen, die er over schreven, maar dat zijn er maar enkelen en ik zou daartegenover namen kunnen noemen van andere ambtenaren, wier bevoegdheid tot oordeelen boven allen twijfel verheven is, die van dezelfde meening zijn als ik. Maar, waar voor hen, die er buiten staan, de meening van deskundige A volkomen gelijkwaardig is met die van deskundige B, maakt het altijd den indruk, dat men eigenlijk met de zaak verlegen zit, wanneer men zich tot bewijs van de juistheid zijner meening gaat beroepen op die van anderen, z.a. geschied is in het boven aangehaald artikel, waarvan een derde wordt ingenomen door een citaat van den Heer Bodemeijer. En die indruk wordt versterkt, waar in bedoeld artikel geen enkel zakelijk argument voorkomt, maar wel ettelijke plaatsen den lezers van genoemd blad een geheel averechtsche voorstelling moeten doen krijgen van hetgeen ter zake door den Heer Hasselman in *De Gids* en door mij in *De Indische Gids* werd geschreven.

Zoo laat de redaktie op haar bewering, dat de groote meerderheid der ambtenaren staat aan de zijde van den Heer Bodemeijer (dus verlangt finale afschaffing van de desaverkiezingen), onmiddellijk volgen:

„Laat de Regeering maar, zooals wij herhaaldelijk zeiden, eindelijk de stukken „openbaar maken, waaruit de heer Hasselman o.a. putte, toen hij, in „De Gids" „van November 1901, zijn voortreffelijk artikel schreef. De directeur van „binnenlandsch bestuur gaf zijn eindindruk van de ontvangen rapporten weer „in de volgende ondubbelzinnige woorden: „Vele Europeesche en de inlandsche „ambtenaren, die geraadpleegd werden, gaven bijna unaniem de meening te „kennen, dat aan de uitoefening van dit recht (het kiesrecht) door de gemeenten „groote bezwaren verbonden zijn, dat het aanleiding geeft tot tal „van misbruiken en dat het een verderfelijken invloed „oefent op den gang der bestuurszaken".

Nu zal toch zeker niemand hieruit opmaken, dat het door mij verdedigde denkbeeld juist het eerst werd aangegeven door den heer Hasselman, die o. a. in datzelfde „voortreffelijk artikel" schreef, dat „finale afschaffing van het „kiesrecht ongetwijfeld ontraden moet worden".

Nog sterker: de woordelijk wedergegeven woorden van den Direkteur van Binnenlandsch Bestuur hebben, zooals tot tweemaal toe in het aangehaalde Gids-artikel te lezen staat, bepaaldelijk betrekking op *het vrije kiesrecht*. Door in haar tusschen haakjes geplaatste toelichting het woord *vrije* weg te laten, geeft de redaktie van het *Algemeen Handelsblad* aan die „ondubbelzinnige woorden" een geheel andere beteekenis: De groote meerderheid is zeer zeker tegen het *vrije* kiesrecht, maar daarom nog niet tegen het kiesrecht onder zekere, noodzakelijk gebleken beperkingen.

Verder, zegt het *Algemeen Handelsblad*, dat ik „de dessaverkiezingen meen „te mogen verdedigen met de opmerking, dat „men" het Javaansche volk „binnen enkele jaren een sprong wil laten maken, waarover Europa evenveel „eeuwen gedaan heeft (??)[1] en dat dan het ontnemen van het kiesrecht een „stap achteruit zou zijn".

Dat zou zeker een zeer dwaze verdediging zijn geweest, vooral, waar ik duidelijk liet uitkomen, dat ik het in het geheel niet eens ben met dat streven. Ik wees alleen op de tegenstrijdigheid tusschen dat streven en de pogingen om ingetrokken te krijgen het kleine beetje zelfstandigheid, dat aan de Inlandsche bevolking tot nog toe gelaten is. Of is het *Algemeen Handelsblad* misschien van meening, dat ontneming van het kiesrecht — zij het dan ook naar hare meening gerechtvaardigd door misbruiken — *geen* stap achteruit zou zijn op den weg naar mondigheid en zelfstandigheid?

Verder meent het *Algemeen Handelsblad* nog het volgende tot bestrijding van mijn meening te moeten aanvoeren: „Maar wanneer ons bestuur zegt: „laat de menschen maar knoeien met die verkiezingen; als de dessa er het „slachtoffer van is, dan wasschen wij onze handen in onschuld, — dan doet „het niet wat zijn plicht is: der bevolking een zoo goed mogelijk bestuur „te waarborgen". En iets verder: „De inlander zal zeggen: als het Europeesch „bestuur niet wilde dat de dessahoofden knoeiden, zou het wel zorgen dat er „vertrouwbare dessahoofden benoemd werden!"

Zouden de lezers van het *Algemeen Handelsblad* nu hieruit niet opmaken, dat ik ben voor onveranderd behoud van den bestaanden toestand, terwijl ik toch uitdrukkelijk als mijn meening bekend stelde: „de tegenwoordige regeling „van dat kiesrecht laat veel te wenschen over". Allerminst zouden zij kunnen vermoeden, dat juist ik een maatregel voorstelde (nl. beperking van de keuze tot de desabestuursleden), waardoor — voor zoover dat binnen menschelijk bereik valt — het kiezen van ongeschikte elementen voorkomen zal worden. Allerminst ook, dat een groot gedeelte van mijn brief werd ingenomen door het betoog, dat het onze dure plicht is, om alle knoeierijen bij hoogeren en bij lageren zoo streng mogelijk tegen te gaan, zonder aanzien des persoons.

[1] Naar aanleiding van deze door het *Algemeen Handelsblad* geplaatste vraagteekens alleen deze opmerking: Liggen er dan voor Europa *niet* eeuwen tusschen de tegenwoordige ontwikkeling van wetenschap en nijverheid en een toestand als die van Java nu, dat zoo goed als uitsluitend bestaat van landbouw en waar men zelfs op hoofdplaatsen nog desaschrijvers (!) vindt, die lezen noch schrijven kunnen?

Eindelijk zegt het *Alg. Hbl.* nog:

„Aan het slot van zijn schrijven huldigt de heer Walbeehm een vreemde „theorie. Wanneer nu een dessahoofd rechtmatige ontevredenheid wekt, dan „kunnen onze ambtenaren zeggen: wel, menschen waarom koost gij zoo „iemand? Maar als het dessahoofd door ons bestuur is benoemd, dan komt „de ontevredenheid op ons hoofd neer!

„De redeneering is op zichzelve niet juist, want als de benoeming plaats „had na raadpleging van de ingezetenen, of van de oudsten der dessa, dan „zoude ons bestuur niet alleen de verantwoordelijkheid dragen, zou dus de „ontevredenheid ook *niet meer dan thans* [1]), op ons hoofd neer komen".

De redaktie houde het mij ten goede, maar ik kan mij niet voorstellen, hoe iemand in ernst kan beweren, dat de verantwoordelijkheid gelijk staat voor iemand, die een door anderen gedane, geheel vrije keuze bekrachtigt en bekrachtigen *moet*, anders dan in bepaald aangewezen gevallen en voor iemand, die zelf geheel vrij zijn kandidaat kan kiezen, zij het dan ook na raadpleging van de bevolking. Want, zoolang het Bestuur volkomen vrij blijft, om al dan niet het advies der bevolking te volgen, draagt het ook geheel alleen en ten volle de verantwoordelijkheid voor zijn beslissing. En is het Bestuur daarin *niet* vrij, dan is het ook geen raadpleging meer, maar..een verkiezing.

Maar bovendien maakt het een vreemden indruk, dat *hier* de raadpleging der bevolking de goedkeuring van het *Alg. Hbl.* wegdraagt, waar het in hetzelfde artikel, dat aanleiding gaf tot deze gedachtenwisseling, het volgende nederschreef:

„Men heeft wel eens geadviseerd, de verkiezingen te behouden omdat zij nu „eenmaal bestaan — een slecht argument voor het behoud van iets dat zoo „slecht werkt! — maar de nadeelen te temperen door aan de verkiezingen van „onontwikkelde of niet te goeder naam bekendstaande hoofden de vereischte „hoogere goedkeuring te onthouden.

„Wel, zouden wij zeggen, dan begint de verkiezingskomedie eerst recht! „Het bestuur geeft den menschen „vrijheid" van kiezen, maar vernietigt elke „verkiezing wanneer de uitkomst aan dat bestuur niet behaagt. En... hoeveel „gekozenen maakt het zich dan niet tot aartsvijand? In eene kolonie, waar „men er naar streeft kalmte, rust, tevredenheid onder de menschen te bewaren „komt dergelijke gedragslijn werkelijk niet te pas. Laat het bestuur zich doen „gelden zooals in het algemeen belang noodig is, zonder omwegen!"

Of zou men c. q. dan niet met evenveel recht kunnen spreken van een raadplegingskomedie?

Ik zou het betoog ten aanzien van een *raadpleging* zelfs nog wat willen aandikken, want òf het advies der bevolking is gevolgd, en dan was voor dat bepaalde geval de intrekking van het kiesrecht niet noodig geweest, òf het is niet gevolgd en dan draagt ons bestuur niet alleen *uitsluitend* de verantwoordelijkheid, als het desahoofd later rechtmatige ontevredenheid wekt, maar kan de bevolking zelfs met nog meer recht, dan wanneer zij niet geraadpleegd was, zeggen: Gij, Europeesch bestuur zijt de schuld van alles, want tegen onzen raad in hebt gij dien man benoemd.

Maar wat nu de hoofdzaak betreft: al moge het *Alg. Hbl.* er zich op

---

1) Cursiveering van mij, W

beroepen, dat ook de heer Bodemeijer „in elk opzicht wenschelijk acht" een voordracht van twee personen door kontroleur en distriktshoofd, ik meen in mijn brief aan den redakteur van *de Ind. Gids* aangetoond te hebben, dat zulk een voordracht niet de minste waarde heeft. Intusschen: het is een vriend, die mij mijn feilen toont en aangezien men nooit te oud is, om wat te leeren, zij het mij vergund, bij deze de redaktie van het *Alg. Hbl.* of anderen, die zich daartoe geroepen mochten voelen, vriendelijk te verzoeken, mij tot mijn leering aan te willen toonen, hoe een kontroleur de bevolking van zijn afdeeling (gemiddeld ± 200.000 zielen) individueel zóó goed kan leeren kennen, dat wèl waarde kan gehecht worden aan zijn oordeel, wie daarvan wèl- en wie daarvan niet geschikt zijn voor desahoofd.

Zoolang dat niet aangetoond is, schijnt mij een verdere gedachtenwisseling over het voorstel ten eenenmale onvruchtbaar en zal ik mij daarom onthouden van eenig antwoord op verdere bestrijding van mijn artikel.

WALBEEHM.

's GRAVENHAGE, 15 Mei 1905.

VARIA.

PENSIOENEN BIJ STAATS- EN PARTICULIERE SPOORWEGEN OP JAVA.

In de Jan. afl. 1905 van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I.* komt een uitvoerige beschouwing voor over de exploitatie van spoorwegen door den Staat en door particulieren, van de hand van den ingenieur M. Middelberg, naar aanleiding van een vroeger opstel van den heer J. Monod de Froideville, in dit tijdschrift in de laatste Dec.-Afl. (bl. 1891) besproken. Zonder dit belangrijk betoog, hetwelk eveneens ongunstig voor de denkbeelden van laatstgenoemde uitvalt, hier nader te resumeeren, moge hier op een punt in het bijzonder de aandacht worden gevestigd. Onder de argumenten, op grond waarvan staatsexploitatie boven die door particulieren te verkiezen zou zijn, had de heer Monod ook opgenomen dat „het personeel bij de staatsspoorwegen in gunstiger condities verkeert dan bij particuliere lijnen". De heer Middelberg (zelf Inspecteur der Beweging bij de Ned. Ind. spoorwegmaatschappij te Djokja) verklaart, na een onderzoek betreffende de tractements- en pensioensverhoudingen van de S.S., de N. I. S. en de Sam.-Joana-Stoomtram, geen aanwijzing te vinden omtrent de gunstiger omstandigheden, waarin de Staatsspoor-ambtenaren zouden verkeeren. Terwijl door middel van een vergelijkende tabel wordt aangetoond dat de bezoldigingen van de ondergeschikte ambtenaren met gelijksoortigen werkkring weinig uiteenloopen, deelt hij nog mede dat, buiten en behalve hun inkomen, de ambtenaren en beambten der N. I. S. en van de S. J. S. eene jaarlijksche gratificatie krijgen, evenredig aan de geldelijke uitkomsten van het bedrijf, die b. v. bij de eerstgenoemde onderneming over de laatste jaren een maand bezoldiging bedroeg.

De ambtenaren der Staatsspoorwegen betalen maandelijks 7 % van hun inkomen als bijdrage in het Weduwen- en weezenfonds en 2 % storting ter verkrijging van pensioen, te zamen dus 9 %.

Bij de N. I. S., zoowel als bij de S. J. S., wordt als bijdrage in het pensioen- tevens weduwen- en weezenfonds, door het personeel slechts 5 % van het inkomen betaald.

Bij den Staat wordt na 20 dienstjaren een pensioen verkregen gelijk aan $^1/_4$ van de laatstgenoten bezoldiging; voor elk meerder dienstjaar wordt het pensioen met $^1/_{20}$ verhoogd, totdat na 30 jaren het maximum $= {}^3/_8$ van de laatstgenoten bezoldiging wordt bereikt; aan weduwen van overleden personeel wordt *f* 16 betaald voor elke *f* 100 van het door den echtgenoot

laatstgenoten salaris, plus *f* 4 per *f* 100 voor elk kind, alles te zamen tot een hoogst bedrag van *f* 32 per *f* 100. Invaliditeit in- en door den dienst verkregen, geeft recht op vol pensioen.

Bij de N. I. S. wordt na 25 dienstjaren een pensioen verkregen, gelijk aan $^1/_3$ van het gemiddelde der over de 5 laatste dienstjaren genoten bezoldiging. Weduwen krijgen de helft van het pensioen, dat aan den overleden echtgenoot na 25 dienstjaren zou zijn uitbetaald, plus $^1/_8$ van het weduwen-pensioen voor elk kind tot een maximum van de helft van dit laatste pensioen. Het invaliditeitspensioen bedraagt $^1/_3$ van het gemiddelde der over de laatste 5 jaren genoten bezoldiging.

Bij de S. J. S. ten slotte kunnen de deelnemers aan het pensioenfonds na 20 dienstjaren of meer aanspraak doen gelden op eene uitkeering gelijk aan $^1/_{75}$ van het gemiddelde der over de laatste 5 jaren genoten bezoldiging, voor elk afgeloopen dienstjaar. Voor invaliditeit in en door den dienst wordt, ongeacht het aantal dienstjaren, $^{25}/_{75}$ van het gemiddelde van het over de laatste 5 dienstjaren genoten salaris uitbetaald. Weduwen met kinderen ontvangen de helft van het pensioen, dat aan den overleden echtgenoot zou zijn uitgekeerd, wanneer hij op den dag van zijn overlijden wegens invaliditeit zou zijn gepensionneerd. Zijn er geen kinderen, dan ontvangt de weduwe slechts $^1/_3$.

Past men het bovenstaande op een paar voorbeelden toe, dan blijkt dat de pensioenen bij de drie vergeleken administratiën slechts weinig uiteenloopen; de weduwen en weezen van personeel der S. J. S. zijn alleen in wat ongunstiger conditie, dan die bij S. S. en N. I. S. In het oog moet daarbij worden gehouden, dat bij de particuliere ondernemingen door het personeel belangrijk minder wordt gestort dan bij den Staat.

Voorts maakt de heer M. nog de opmerking dat de salarissen bij de S. J. S. wat lager zullen zijn dan bij de spoorwegen, als gevolg van de minder hooge eischen, die aan de ambtenaren en beambten kunnen worden gesteld.

DE OPSTAND IN ARABIË.

Terwijl in de Maart-afl. van dit tijdschrift (blz. 466—469) reeds het een en ander aangaande de onlusten in Arabië is medegedeeld, geeft het *Algemeen Handelsblad* van 10 April jl. een overzicht van een artikel in de *Frankfurter Zeitung* van de hand van Ali Noeri Bey, getiteld: „de strijd om het Khalifaat", waarin de toestand aldaar als zeer ernstig wordt voorgesteld. Volgens dezen schrijver is de beweging langen tijd voorbereid en heeft zij thans geleid tot een verbitterden strijd tegen de Turksche overheerschers, waarbij het doel in werkelijkheid is de herovering van het Khalifaat voor de Arabieren. Aan het hoofd van de beweging staat de heerscher van Hadramaut, Sjeich Hamid-eddin, een afstammeling van Mohammed (blijkens blz. 468 de zoon van een twee jaar geleden gestorven pretendent), die in zijn pogingen om Sultan Abdoel-Hamid de waardigheid van Khalief te ontwringen, door het grootste deel van de Arabische stammen wordt gesteund, onder medewerking van de Arabische Oelema's. De beweging begon onder de bevolking van Hadramaut en van

hier uit verbreidde zij zich langzamerhand naar het noorden en noordwesten.

In 1903 waren de voorbereidingen zoover gevorderd, dat de Sjeich zich krachtig genoeg gevoelde naar het noorden in het vilayet Jemen door te dringen en daar het eene gebied na het andere in bezit te nemen. Tot een ernstige botsing kwam het eerst tegen het einde van 1903, bij de verovering van Assyr. Van de 1000 man sterke bezetting sneuvelden de meesten, de overlevenden liepen tot den Sjeich over, wiens aanzien steeds toenam. Hij trad met zijn aanhangers ook op in het achterland van Aden en zoo kwamen enkele afdeelingen in botsing met de Engelschen. Maar te oordeelen naar de herhaalde protesten van den Sultan tegen de Engelsche regeering, schijnt het, volgens Ali-Nouri-Bey, dat de Engelschen niets anders bedoelen dan, met gebruikmaking van de gerezen moeilijkheden, hun grenzen in het achterland van Aden uit te breiden en staan zij niet vijandig tegenover de Arabische beweging. De Sjeich heeft geleidelijk het geheele vilayet Jemen aan zijn zijde gebracht; alleen de groote steden met sterke bezetting en de versterkte plaatsen liet hij tot voor korten tijd ongemoeid. Dat de Engelschen het zenden van Turksche versterkingen tegenwerkten, schijnt achteraf niet juist te zijn, ten minste half Februari zou er een gevecht hebben plaats gehad bij Menakka, een plaats gelegen tusschen de haven Hodeidah en de hoofdplaats Sanaä, waar de Arabieren de nederlaag leden. Hun hoofdmacht werd daar evenwel in geenen deele vernietigd, hetgeen blijkt uit het optreden van Hamid-ed-din, die tot den aanval overging en de steden Taiz en Kataba aan den karavanenweg van Aden naar Mekka vermeesterde en zelfs het beleg voor Sanaä sloeg. Op 29 Maart vertrok de Turksche maarschalk Riza Pasja, die bekend staat als een uitstekend officier en in Duitschland zijn opleiding genoot, uit Hodeidah om naar Sanaä op te rukken, doch heeft, volgens latere berichten (*Nieuwe Courant* 27 April), reeds den volgenden dag op 5 mijlen bezuiden die plaats een zware nederlaag geleden. Van de 6000 man Turksche troepen, bestaande uit Syrische reservisten, deserteerde meer dan de helft of gaf zich over voor dat het gevecht begon. Met een verlies van zeven kanonnen en twee honderd kameelen, wist Riza-Pasja binnen Sanaä te komen, met slechts 1000 man en 50 beladen kameelen. De chef van zijn staf sneuvelde.

Terwijl in een ander bericht het aantal opstandelingen geraamd wordt op 25,000 ruiters, bleek het wel, dat Sanaä hoe langer hoe nauwer werd ingesloten, al was de tijding der verovering door de Arabieren ook voorbarig. Wel waren Zamar, Jerim en Aneisa ten zuiden en Hadieh ten noorden van die hoofdplaats alreeds in hun handen gevallen, maar de Turksche regeering koesterde nog de hoop haar te ontzetten, als meer vertrouwbare troepen, namelijk 32 toegezegde Europeesche bataljons, in het veld werden gebracht. Intusschen schijnt de Sultan ook langs vredelievenden weg de scheuring te willen voorkomen en zou hij eenigen tijd geleden den Wali van Oeskoeb in Macedonië, Sjakir Pasja, met eenige andere ambtenaren, tot een bijzonder gezantschap vereenigd hebben, dat naar Jemen gaat om met de Arabieren te onderhandelen. Deze missie zou ook groote geldsommen, men zegt 50,000 Turksche ponden, medenemen.

Eindelijk vernam men echter uit een telegram van 26 April uit Hodeidah, dat Sanaä zich in den avond van 20 April toch aan de opstandelingen heeft moeten overgeven en dat deze op het onlangs veroverde Menakka aanrukten,

waar 5000 man Turksch garnizoen ligt, dat echter gedeeltelijk aan het muiten is geslagen. In het *Alg. Handelsblad* van 6 Mei wordt dit bericht aangevuld met de tijding, dat de Turksche generaal en zijn staf gevlucht zijn en aan boord van een Engelsch schip werden opgenomen.

De toestand is in Arabië zeer ernstig geworden en dit wordt in Constantinopel zeer goed ingezien. Blijkens berichten ontleend aan de *Frankfurter Zeitung* was men het in den Ministerraad wel eens over het aantal benoodigde troepen, maar niet over de keuze dier troepen, over het verschaffen van de noodige gelden daarvoor, het transport en andere bijzonderheden. Isset-Pasja (zie Mei-afl. blz. 758), die als secretaris van den Sultan de tusschenpersoon is tusschen den ministerraad en den Sultan, achtte het noodzakelijk dezen mededeeling te doen van de onvruchtbare besprekingen en zelf voorstellen te ontwerpen, die heel wat goedkooper uitkwamen, dan die van den minister van oorlog en dientengevolge waarschijnlijk zeer in den smaak van den Sultan vielen. De minister van oorlog bleek echter ongeneigd ze in overweging te nemen, het kwam tot een formeelen twist. Isset-Pasja beschuldigde den minister door zijn onvoldoende kennis van den toestand en zijn verkeerde maatregelen de aanleiding geweest te zijn van de opnieuw door de Turksche troepen geleden nederlaag en het gevolg was het aftreden van den minister van oorlog.

Hoewel de Turksche regeering nieuwe troepen gezonden heeft, vreest men dat deze te laat zullen komen en men leest o. a. in de *Nieuwe Courant* van 8 Mei jl., dat er voortdurend veel Turken deserteeren, zoowel omdat zij niet behoorlijk betaald worden als omdat zij niet gaarne tegen afstammelingen van den Profeet vechten.

De Turksche regeering heeft eene leening van 120 millioen francs gesloten bij de *Banque Ottomane* (tegen den koers van 81 pCt.) waarvan een gedeelte bestemd is om te trachten Arabië onder haar gezag te behouden.

Maarschalk Feizi pasja is tot opperbevelhebber der expeditie tegen de opstandelingen benoemd.

Hoe groot de nederlaag der Turken bij den val van Sanaä is geweest blijkt uit het feit, dat de opstandelingen 30 kanonnen, 20,000 geweren en veel ammunitie hebben buitgemaakt. Het garnizoen en de Turksche ambtenaren hadden vrijen uittocht bedongen, doch moesten de wapenen in handen der Arabieren achterlaten.

Nadat dit geschreven was, leverde de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Mei jl. een uitvoerig overzicht van den toestand, dat op heldere wijze het logisch verband der gebeurtenissen aantoont en doet zien op hoe treurige wijze het wanbeheer van Turkije grootendeels de oorzaak der troebelen is en hoe ernstig de slag is door het gebeurde aan het gezag van den Sultan toegebracht.

De tegenwoordige opstand heeft sinds verleden jaar zulk een ernstig karakter aangenomen door de onhandigheid van den toenmaligen Turkschen commandant en waarnemend gouverneur van Jemen, Abdoellah-pasja De mufti (de hoogste geestelijke) van Sanaä had in de laatste drie jaren herhaaldelijk voorschotten gedaan aan de provinciale kas en voor het onderhoud van het garnizoen en toen hij te vergeefs om teruggaaf dier gelden verzocht, eigenmachtig beslag

gelegd op een geldzending uit Stamboel bestemd voor die kas. De gouverneur beschouwde dit als roof en nam den mufti gevangen, die echter ontkwam, doch diep beleedigd zich aansloot bij den oproerigen Imam van Saäda, Sjeich Mahmoed bin Said, den zoon van den meergenoemde overleden pretendent Hamid-eddin. Toen de ware toedracht bekend werd en Abdoellah was teruggeroepen, bleek de mufti te zeer gegriefd om zijn functies te willen hernemen en onverzoenlijk vijandig aan Turkije. Hij wist den nieuwen Imam Saïd er van te weerhouden om op de aanbiedingen van de Sultan in te gaan.

Wat nu de troepen betreft, die van elders ter versterking moeten komen, blijkt dat de transportvloot van Turkije in zulk een treurigen toestand is, dat vreemde schepen gehuurd moeten worden, terwijl het geval wordt vermeld van een paar schepen met soldaten uit Tripoli in Syrië verscheept, die het geld niet hadden om de rechten in het Suez-kanaal te voldoen. Wat over de slechte uitrusting der soldaten en het gebrek aan geld wordt geschreven grenst aan het ongeloofelijke. Onder die omstandigheden zal de Sultan ten opzichte van Europeesch-Turkije wel wat toegevender moeten worden, want het zenden naar Jemen van een leger van 50000 man, zooals door hem bevolen is, zal de grootste inspanning kosten.

Het steunpunt der Turksche troepen is thans nog het bovengenoemde Menakka, waar zich 20 bataljons moeten bevinden, die echter geen van alle op hun normale sterkte zijn, terwijl acht Albaneesche bataljons op het terrein van den strijd zijn aangekomen; doch of dit veel helpen zal valt te betwijfelen, nu uit het slot der bedoelde correspondentie blijkt dat de Imam van Saäda zich, in zijn hoedanigheid van nakomeling van den Profeet, tot Groot-Imam (vrijwel overeenkomende met Khalief) van Arabië en beheerscher van het onafhankelijk Jemen heeft laten uitroepen. Hij heeft een soort van regeering met een ministerie gevormd, en van de aanvaarding van zijn bestuur in optima forma kennis gegeven aan den Britschen resident te Aden, onder het uitspreken van de hoop, dat de Engelsche regeering hem haar welwillende vriendschap en steun moge verleenen (eigenlijk ook verder moge doen deelachtig blijven); dit alles overeenkomstig de leus: „Arabië voor de Arabieren, en het Khalifaat aan de rechthebbenden, dat zijn de Arabieren."

Dat de Britten ook in de gebeurtenissen in Jemen de hand hebben, mag wel als zeker worden aangenomen. Het zeer gematigd, men zou bijna kunnen zeggen: correct optreden van den anders niet zeer zachtzinnigen Imam Saïd en zijne fanatieke volgelingen tegenover de Turksche ambtenaren en den maarschalk Riza-pasja in Sanaä, dien hij de vrijheid heeft gegeven, en naar de Britsche voorposten, welke op nauwelijks vier uur van de stad af staan, heeft gezonden, duidt daar ook op. Britsche en Italiaansche oorlogsschepen zijn buitendien reeds te Hodeidah en te Konfidah aangekomen en nemen de niet-Arabische bevolking van Sanaä en omliggende plaatsen in bescherming, terwijl ze zorgen voor de handhaving der orde in die havensteden, waar wel is waar de Turksche autoriteiten nog aanwezig zijn, doch geheel het hoofd schijnen verloren te hebben.

KOLONIALE GELDLEENINGEN.

Dezer dagen verscheen het gedrukte verslag van de algemeene vergadering van het *Indisch Genootschap* van 11 April jl., waarop Mr. Th. H. de Meester het onderwerp: „Koloniale leeningen" inleidde, in verband met hetgeen besproken was in de volksvertegenwoordiging naar aanleiding van de sedert aangenomen wet van 18 Maart 1905, Stbl. No. 97 (zie onze April-afl. bl. 567). Daar, afgescheiden van mogelijke tekorten op de gewone uitgaven, belangrijke sommen te besteden zullen zijn in het belang van de economische ontwikkeling der inlandsche bevolking en voor de productieve uitgaven, zal over eenige jaren op nieuw moeten worden geleend en — waar de Regeering de bedoeling heeft de rente en aflossing daarvan ten laste van Ned.-Indië te doen komen en de Minister de bepaalde toezegging heeft gedaan eene wetswijziging te zullen voorbereiden om de bezwaren te ondervangen, welke bij sommigen, onder wie invloedrijke beoordeelaars, tegen leeningen ten name van N. I. bestaan — kan het onderwerp zeker actueel genoemd worden. Nieuw is het niet, want in de alg. vergadering van 13 Nov. 1877 werd een bespreking er van ingeleid door den heer J. A. T. Cohen Stuart.

Voor de practijk der koloniale leeningen begint spr. met eenige mededeelingen over Engelsche en Fransche koloniale leeningen, welke deels ontleend zijn aan door tusschenkomst van Mr. N. G. Pierson uit Londen verkregen gegevens en wat de Fransche koloniën betreft aan aanteekeningen door den Minister van Koloniën ter beschikking gesteld, betreffende een van wege zijn departement ter zake te Parijs ingesteld onderzoek.

Omtrent Britsch-Indië verneemt men dat dit een roepie-schuld heeft, die in Indië en een sterling-schuld, die in Engeland is aangegaan. Roepieleeningen geschieden door de Indische Regeering met machtiging van den Secretary of State for India; voor sterling-leeningen is de machtiging van het Parlement vereischt; van beide soorten komen rente en aflossing ten laste van de Indische begrooting, het moederland geeft geen garantie. De uitgifte der roepie-leeningen heeft door de Regeering rechtstreeks aan het publiek plaats, een belangrijk deel (ongeveer 40 pCt. van het totaal) is in handen van Inlanders. Tot de uitgifte van sterling-leeningen pleegt de Bank van Engeland mede te werken, de geldgevers kunnen grootboekinschrijvingen of stukken aan toonder bekomen; bankiershulp wordt hierbij niet ingeroepen. Tegenwoordig worden roepie-leeningen aangegaan tegen een rente van $3^1/_2$ pCt. en sterling-dito van 3 pCt., doch er zijn er van beide soorten die een verschillende rente afwerpen. Einde 1901—1902 bedroeg de roepie-schuld 1161.913.833 roepiën, de sterling-schuld (waaronder 4 millioen pond vlottende) £ 134.307.090. Door de roepie-schuld te herleiden naar rato van 15 roepie = 1 £ komt de spreker tot een totaal schuldcijfer van £ 211.768.012 voor Britsch-Indië, waarvan in ronde cijfers $114^1/_2$ millioen voor spoorwegen, 24 millioen voor irrigatiewerken, $69^1/_6$ millioen voor andere doeleinden en 4 voor vlottende schuld zijn af te zonderen.

Omtrent Frankrijk wordt aangeteekend dat ons stelsel om te leenen ten name van het Moederland, doch voor rekening der kolonie, aldaar niet wordt gevolgd. Wel heeft het moederland verschillende leeningen van koloniën, die nog in opkomst zijn, gewaarborgd. Er bestaat een strenge afscheiding

tusschen de financiën van het Moederland en die van de koloniën. Om een beroep te doen op de geldmarkt, hebben deze alle een machtiging van het moederland noodig, die bij de wet of bij decreet van den president verleend wordt. Zonder nu alle interessante bijzonderheden over het tot standkomen dezer leeningen in de verschillende koloniën, waarvan de bestuurswijze uiteenloopt, te resumeeren, zij het genoeg te vermelden dat de officieele stukken de redenen doen kennen waarom men in Frankrijk gestemd is ten gunste van het leenen ten name der kolonie. Dit is o. a. uitgekomen bij de behandeling der leening van 65 millioen francs ten behoeve der Fransche koloniën in West-Afrika. De koloniale commissie uit de Kamer van Afgevaardigden schreef o. m. in haar rapport over dit wetsontwerp dat het klaarblijkelijk in het algemeen het ideaal behoorde te zijn om elke kolonie een eigen crediet te verschaffen, want staatswaarborg heeft ongetwijfeld zijn nadeelen. Indien de kolonies te eeniger tijd eens de losprijs mochten worden van misgrepen, begaan in de buitenlandsche staatkunde, dan zou men met een tot beginsel verheven rentegarantie het gevaar loopen de bezittingen te verliezen en slechts de schulden te behouden. Bovendien was het weinig rationeel eene kolonie te begiftigen met een kunstmatig crédiet en zou daarentegen de hoogere rente, te betalen als de Staat geen waarborg gaf, eene aanmoediging voor het particulier kapitaal zijn om zich buitenslands te wagen, terwijl men bovendien die hoogere rente later zou kunnen verminderen door conversie. Ook eene leening van 200 millioen frs., in 1898 ten behoeve van Indo-China toegestaan, gaf aanleiding tot analoge overwegingen. Hieromtrent werd in het verslag van de koloniale commissie, bij monde van den heer de Lanessan gezegd, dat men de verzekering der regeering niet wilde tegenspreken dat een leening, uitgegeven zonder garantie van den Staat, duurder zou zijn, maar men zag belangrijke voordeelen in het vrij krachtig beloonen van de kapitalen, die door de Fransche koloniën werden verlangd. Zulks scheen het beste middel de kapitalisten af te trekken van de dikwijls bedriegelijke speculaties, waarin vreemdelingen ze trachten te wikkelen en het middel was des te meer gewettigd, omdat de koloniale leeningen aan landslieden voordeelen zouden bezorgen, zonder ze nieuwe lasten op te leggen, want het grondbeginsel dat de koloniale belastingen moest beheerschen was ze zoo min mogelijk op de Europeanen te doen drukken....

Het geven van rentegarantie werkt in het algemeen in de hand dat de kolonies het nauwlettend beheer hunner financiën verwaarloozen, omdat deze op het moederland steunen om de gevolgen van misgrepen of onvoorzichtige daden te herstellen. Beter dan garantie is het in zulk een geval dan nog dat de Staat zelf openbare werken voor zijn rekening neemt, welke de kolonie niet uit eigen middelen kan bekostigen, zooals bijv. Engeland heeft gedaan met betrekking tot den Oeganda-spoorweg in Engelsch Oost-Afrika.

Bij de discussies over deze leeningwet van 25 Dec. 1898 ten behoeve van Indo-China, was in den Franschen Senaat dezelfde twijfel ter sprake gekomen over de rechtspersoonlijkheid van die kolonie, welke ten aanzien van Ned.-Indië op 30 Dec. jl. in ons Hoogerhuis werd uitgesproken.

Deze twijfel, welke wellicht op menige Indische ambtenaar een ietwat vreemden indruk zal maken, als zijn dagelijksche ervaring hem leert hoe de Indische regeering en haar daartoe gemachtigde ambtenaren schulden ten

laste van Ned.-Indië aangaan, voor den Lande schulden invorderen of overeenkomsten sluiten, in rechten optreden enz., vormt het onderwerp van eene gedetailleerde bespreking met aanhaling van verschillende autoriteiten zooals Mr. S. van Houten, Mr. J. A. Levy (*Ind. Gids* 1902, I bl. 403), prof. Buys, Mr. de Louter, Mr. Ph. Kleintjes, den heer Van der Biesen, enz., terwijl in een vergelijking wordt getreden met hetgeen terzake omtrent de West-Indische koloniën is bepaald. Spreker sluit zich aan bij het gevoelen van Mr. de Louter, die, hoewel ontkennende dat de Grondwet een beletsel zou opleveren tegen toekenning aan Ned.-Indië van eigen rechtspersoonlijkheid, van oordeel is dat Ned.-Indië niet geacht kan worden deze thans reeds te bezitten. „Rechtspersoonlijk onderstelt handelingsbevoegdheid. Alle wettig bestaande zedelijke lichamen — zegt art. 1691 B. W. — zijn, evenals particuliere personen, bevoegd tot het aangaan van burgerlijke handelingen. Die handelingsbevoegdheid bestaat alleen, waar de mogelijkheid aanwezig is om een *eigen* wil te vormen, met daaraan verbonden rechtsgevolg". Omtrent provinciën en gemeenten is de autonomie niet twijfelachtig, doch N.-Indië heeft volgens de bestaande wetten wel een eigen regeeringsinrichting met eigen organen van wetgeving en bestuur, doch deze missen eene zelfstandige bevoegdheid — welke aan de koloniën Suriname en Curaçao wel is toegekend — om, zij het onder hooger toezicht, een eigen wil te vormen en te doen gelden, daar zij in den grond der zaak niets anders zijn dan de uitvoerders van den wil der Nederlandsche wetgevende en uitvoerende macht. Van autonomie is in Ned.-Indië in het landsbestuur geen spoor en in het R. R. is er alleen sprake van in art. 71, handelende over de inlandsche gemeenten en in de bij de decentralisatiewet ingevoegde artikelen 68*a*, *b* en *c*.

Op het stuk van financiën bestaat er eene administratieve scheiding, maar Indië mist zelfstandigheid in zijn financieel beheer en de begrooting wordt aan het departement van koloniën ontworpen en door den Rijkswetgever vastgesteld. Terwijl tot 1886 nog het gebruik bestond om vóór 1 Februar van elk dienstjaar uit Nederland de cijfers der aldaar ontworpen eerste hoofdstukken der Indische begrooting over te seinen, om de hoofden der departementen van algemeen bestuur in Indië in de gelegenheid te stellen het juiste verband te bewaren tusschen de verschillende voorstellen tot nieuwe uitgaven en de meerdere of mindere urgentie van elk harer te bepalen, mist men thans aldaar een overzicht van de cijfers der begrooting in haar geheel. Als Vice-President van den Raad van Ned.-Indië spreekt de inleider uit eigen ervaring, hoe hij steeds teleurgesteld was in zijn pogingen om zooveel mogelijk een indruk te krijgen omtrent den financieelen toestand, uit de cijfers der onderscheidene begrootingsbijdragen blijkende, en deze in een Raadsadvies weer te geven. Intusschen is de Minister ook blijkbaar tot de overtuiging gekomen, dat de gevolgde werkwijze niet kon bijdragen tot versterking van het besef van verantwoordelijkheid bij de Indische regeering en hare adviseurs en voor het eerst in 1904 werd in Indië, met gebruikmaking van door het Ministerie verstrekte gegevens, ook van het eerste hoofdstuk der middelenwet en van het eerste hoofdstuk der begrooting van uitgaven een ontwerp samengesteld.

Omtrent dit deel van den begrootingsarbeid voor 1905 is de Raad van Ned.-Indië niet geraadpleegd en dientengevolge kan Spr. over die eerste proef geen oordeel vellen. Doch hij weet, dat zij dit jaar weder wordt genomen,

vermoedelijk echter op eenigszins andere wijze, daar er naar gestreefd wordt de geheele in Ned.-Indië ontworpen begrooting te behandelen in eene door den landvoogd te presideeren en door de Departementschefs bij te wonen vergadering van den Raad van Ned.-Indië, waarin dan de evengenoemde hoofdambtenaren hunne begrootingsvoorstellen mondeling zouden kunnen toelichten en verdedigen. Een dergelijke behandeling, een bespreking, met de eindcijfers van het geheel voor oogen, tusschen den Gouverneur-Generaal en zijne raadslieden zou, naar het Spr. voorkomt, van veel nut kunnen zijn, doch niettemin zal het zwaartepunt blijven op het Plein en niet verplaatst kunnen worden naar Buitenzorg, zoolang het beginsel onveranderd blijft van de Indische comptabiliteitswet, dat de Indische begrooting in eerste en laatste instantie wordt vastgesteld door den Rijkswetgever in Nederland.

Dit gemis aan zelfstandigheid blijkt ook uit art. 14 C. W., waarvan Mr. Van Nierop in de 1e Kamer de geschiedenis ophaalde. Wel zijn de bewoordingen daarvan ruim gesteld, doch ook voor Spr. blijft het een open vraag, of de wetgever, daarin gewag makende van leeningen ten laste van Ned.-Indië, wel gedacht heeft aan eigenlijke koloniale leeningen, aan leeningen, waarbij Indië en Indië *alleen* verbonden en het Moederland voor rente en aflossing niet aansprakelijk zou zijn.

Tot het gemis aan rechtspersoonlijkheid concludeert de inleider ten slotte, niet op grond van deze of die wetsbepaling, maar op grond van het samenstel der bepalingen van R. R. en C. W., van hare beginselen en haren geest. Daarom gaat hij ook niet diep in op de argumentatie aan andere wetsartikelen ontleend. Men kan tot geen andere slotsom komen dan deze, dat de wetgever zich van het verschil in de gebezigde uitdrukkingen (Rijks-, staats-, landseigendommen, rechten, enz.) niet genoegzaam rekenschap heeft gegeven, niet gedacht heeft aan de vraag, of Indië eigen rechtspersoonlijkheid bezit. En omtrent deze vraag mag geen de minste twijfel bestaan, zal men tot het stelsel der zuiver koloniale leeningen overgaan, want elke twijfel zou het met dat stelsel beoogde doel ten deele kunnen verijdelen en bovendien het welslagen der leening in gevaar brengen. Er zijn dus veranderingen in de koloniale wetgeving noodig, welke ook uit andere oogpunten wenschelijk worden geacht. In 1864 was het beginsel dat de Rijkswetgever de begrootingen van N.-I. vaststelde, vergeleken met den vroegeren toestand, zeker een stap in de goede richting, maar elke medaille heeft een keerzijde en deze komt in dit geval des te sterker uit, naarmate de behoeften van Indië toenemen en de regeeringszorg zich uitbreidt. Verreweg de groote meerderheid van de leden der 1e en 2e Kamer zijn met Indië geheel onbekend en kunnen daarom met den besten wil der wereld niet zelfstandig beoordeelen, welke de wezenlijke behoeften zijn van ons reusachtig Rijk in het verre Oosten en welke middelen de beste zijn, om in die behoeften te voorzien.

Men heeft thans een eersten, zij het nog zeer bescheiden, stap gedaan in de richting van decentralisatie van onderen op en dat men daarmede begonnen is, laat zich historisch verklaren, doch nu geschiedde iets dergelijks met decentralisatie van boven af. Spreker schetst in algemeene trekken een eerste stap in die richting met betrekking tot hetgeen noodig is om aan Indië een eigen rechtspersoonlijkheid te geven. Hiertoe ware te geraken door de Indische Comptabiliteitswet in dien zin te wijzigen, dat:

1°. daarin plaats vinde eene bepaling, in den geest van art. 1 der Fransche wet van 19 Dec. 1900, welke aan Algiers zelfstandigheid gaf;

2°. de Indische begrooting voorloopig worde vastgesteld bij koloniale ordonnantie, definitief bij de wet;

3°. worde opgenomen een artikel, in den geest van art. 205 der Gemeentewet, bepalende welke uitgaven op de begrooting *moeten* worden gebracht, m. a. w. verplichtend zijn.

In de jaren 1887 en 1888 hebben de Kamerleden Keuchenius en Levysohn Norman het denkbeeld bepleit om den Raad van Indië voor de behandeling der begrooting met eenige leden uit te breiden, doch eene aanvulling van dien Raad zal in elk geval eene wijziging van het R. R. noodzakelijk maken en de hervorming, die spreker op het oog heeft, vertragen, terwijl hij bovendien van het nut van zulk een aanvulling van dat college met eenige niet-ambtelijke leden, uitsluitend voor de behandeling der begrooting, geen hooge verwachting koestert. Beter zou hij het achten voorshands vast te houden aan hetgeen, waarnaar nu reeds gestreefd wordt, de behandeling van de ontwerpbegrooting in eene door den G. G. gepresideerde en door de Departementchefs bijgewoonde vergadering van den Raad van Indië, waarvoor geen wetsbepaling noodig is. Voor Nederlandsch-Indië, dat geen vertegenwoordigend lichaam heeft, als de Koloniale Staten van Suriname, wenscht spreker de medewerking van de Staten-Generaal te blijven vorderen tot definitieve vaststelling der Indische begrooting, maar deze behooren dan ook *volledig* te worden ingelicht omtrent hetgeen in Indië, blijkens de daar voorloopig vastgestelde begrooting noodig en nuttig wordt geoordeeld en de motieven ten gunste der voorstellen aangevoerd. Bij het ontwerp tot definitieve vaststelling der begrooting zou hij daarom behalve de toelichting nog een, liefst stenografisch, verslag gevoegd wenschen te zien van de evenbedoelde, door den G. G. voorgezeten raadsvergadering. Rationeel schijnt het verder de voorloopige vaststelling in Indië te doen geschieden bij ordonnantie, en niet bij besluit van den G. G. Wel is het denkbaar dat deze en de Raad van Indië niet tot overeenstemming geraken en dat er geen voldoende tijd zou zijn om overeenkomstig art. 30, 1e lid, de uitspraak der Koningin in te roepen, doch al wilde men de toepassing van het 2e lid van dat artikel niet toelaatbaar oordeelen, dan is zulks toch niet van overwegend belang, daar de G. G., bij de inzending der voorloopig vastgestelde begrooting aan het opperbestuur, zou kunnen mededeelen in welk opzicht zijn gevoelen afwijkt van 's Raads advies.

De opneming van eene bepaling in den geest van art. 205 der Gemeentewet wordt aanbevolen, vooreerst opdat de Rijkswetgever, bijaldien hij bevindt, dat in de voorloopige begrooting alle door de wet verplicht gestelde uitgaven behoorlijk zijn opgenomen en er evenwicht is tusschen inkomsten en uitgaven, zoo min mogelijk torne aan facultatieve uitgaven, waarvan het nut beter in Indië kan worden beoordeeld; maar bovendien omdat daardoor bij een wet mede zal kunnen worden vastgesteld, welke vergoedingen, wegens uitgaven van het Moederland ten behoeve van de kolonie, Ned.-Indië aan de geldmiddelen van den Staat verschuldigd is.

Deze regeling maakt een onderdeel uit van de tegelijkertijd beoogde wettelijke scheiding tusschen de *financiën* van Moederland en kolonie. Van eene scheiding der *kassen*, als bij de behandeling van de leeningwet in de Kamer

werd aanbevolen, ziet spreker tot dusver alleen nadeelen en geen voordeelen.

Na te hebben aangewezen hoe men op de aangegeven wijze tot het sluiten van koloniale leeningen zou kunnen komen, dient de vraag behandeld te worden, waarom men voortaan zou gaan afwijken van het stelsel om te leenen ten name van het moederland doch voor rekening der kolonie. Gewezen wordt er op hoe zelfs in Frankrijk op de mogelijkheid werd gerekend, dat in den tegenwoordigen tijd van veroveringen en annexaties de koloniën voor het Moederland verloren kunnen gaan en waar een groote mogendheid op zoo iets bedacht is, bestaat er des te meer reden daartoe voor een kleine als Nederland. Men kan zich echter stellen op het standpunt dat Nederland, na zooveel rechtstreeks en zijdelings van Indië genoten te hebben, het nu ook voor de kolonie over moet hebben, deze met zijn crediet te steunen. Al wil de spreker dit niet bestrijden, er bestaat toch reden om te betwijfelen of er wel op gerekend zou mogen worden, dat het steeds een milde toepassing zal vinden, waarbij uitsluitend de belangen van Ned. Indië den doorslag geven. Eenig scepticisme is reeds voldoende voor de stelling dat beide partijen beter gebaat zijn als ieder zijn eigen lusten en lasten draagt; de vriendschap heeft de meeste kans duurzaam te zijn, als men elkaar uit den zak blijft, en wel te meer als een der partijen zooveel zwakker is dan de andere.

Met verwijzing naar de toevallige gelegenheid, die zich in 1898 voordeed om de toenmalige Nederlandsche leening in Frankrijk te plaatsen, wordt er de aandacht op gevestigd dat ons staatscrediet niet onuitputtelijk is te achten en ook uit dit oogpunt is er voor ons land reden ten opzichte van Indië het voorbeeld van andere groote mogendheden te volgen. Voorts behoeft de mogelijkheid van eventueel voor ons verloren gaan van de kolonie niet af te schrikken van deelneming in een Indische leening, want de belangen der houders van Indische schuldbrieven zouden, naar men mag aannemen, ook in het gedachte geval geen gevaar loopen, waarbij een beroep wordt gedaan op het „Handbuch des Völkerrechts", van Von Holtzendorff (II bl. 37).

Wordt Nederland's belang gebaat door invoering van het stelsel van zuiver koloniale leeningen, naar de overtuiging van den inleider verdient deze maatregel ook aanbeveling in het belang der kolonie, althans wanneer hij zonder te zware geldelijke offers mogelijk blijkt. Dat Indië aanvankelijk wat duurder zal leenen is zoo goed als zeker, de vraag is maar hoeveel. Men kan zich niet op de buitenlandsche voorbeelden beroepen omdat Nederland niet zulk een ruime geldmarkt heeft als de Engelsche en het is de vraag of de Fransche renteniers, bij wie de Fransche koloniale schuldbrieven wegens de iets hoogere rente gewild zijn, er voor de Nederlandsche ook zoo over zullen denken. In elk geval kan zekerheid worden gegeven door in een of anderen vorm bepaald aangewezen inkomsten van Ned.-Indië voor de richtige betaling der annuïteit te verbinden. Voorts wil spreker de deelneming gemakkelijk maken, door kleine stukken uit te geven en bijaldien er een Indisch Grootboek wordt in het leven geroepen, zoowel de conversie van obligatiën en inschrijvingen als omgekeerd mogelijk te maken. De te betalen rente zal wat hooger zijn dan 3,074 pCt., welke Nederland thans voor de laatste leening betaalt (gegund tegen den koers van 94,51 pCt.), maar de zaak zal dit offer waard zijn.

Wat de jongste leening betreft, deze met bijna algemeene instemming genomen maatregel heeft beteekenis als blijk dat mildere begrippen omtrent de plichten van een koloniale mogendheid zich in Nederland baan breken, doch niemand zal beweren dat wij met 40 millioen kunnen doen wat noodig is ter verhooging van het economisch peil der bevolking. Wil men de ontwikkeling eenigszins krachtig ter hand nemen, dan zullen belangrijke kapitalen voor rekening van de kolonie zelf moeten worden opgenomen en dan is het voor haar van hoog belang: 1o daarbij niet afhankelijk te zijn van het crediet van Nederland en van de bereidwilligheid van den Rijkswetgever, om de kolonie te steunen met het crediet van den Staat en 2o in staat te worden gesteld zich een eigen crediet te scheppen, waarbij de dagelijksche koersnoteering ter beurze de thermometer zal zijn van den meer of minder gunstigen stand van zaken in de kolonie en de belangstelling van het geldbeleggend publiek daarin zal toenemen.

Wat ook in sprekers oog veel gewicht in de schaal legt is de verhooging van het verantwoordelijkheidsgevoel bij de Indische regeering en haar adviseurs. Op den aangeprezen weg, leert men Indië op eigen beenen staan. Engeland heeft hier den weg gewezen en zelfs aan de zoogenaamde kroon-koloniën een zekere mate van zelfbestuur, een zekere vrijheid van handelen gelaten. Het maken van eene deugdelijke daartoe strekkende regeling voor Ned.-Indië zal niet gemakkelijk zijn, wegens de overweldigende meerderheid in getal der Inlandsche bevolking, die betrekkelijk weinig elementen bevat, die voldoende zelfstandigheid bezitten, en de zorg om tegenover het mede-zeggenschap der kleine minderheid niet-inlanders, de bevolking tegen willekeur te beschermen. Het is daarom begrijpelijk dat men eerst de ondervinding op te doen met de plaatselijke decentralisatie wil laten spreken. Maar dit alles neemt niets weg van de noodzakelijkheid om de aangewezen richting op te gaan en met den eersten stap niet te dralen. Hetgeen de heer Waller hieromtrent onlangs in de Eerste Kamer zeide, wordt door Spr. met volle instemming herhaald (zie zitting van 17 Maart 1905, blz. 391 van het officieele verslag).

Bij de discussie die volgde, was het de voorzitter, Mr. N. G. Pierson, die vol lof over het gehoorde, verklaarde op alle hoofdpunten, eenstemmig met den inleider te denken, dat deze uiting gegeven had aan denkbeelden, die reeds jaren lang bij hem hadden bestaan, doch dat de heer P. altijd vernomen had, dat deze met de praktijk niet samengingen. Dit gold ook de voorgestelde wijze van samenstelling der begrooting, waarbij blijkbaar nog grooter openbaarheid werd verlangd, dan in de bedoeling van den inleider lag. Vooral belangrijk was echter hetgeen deze spreker over de quaestie der leeningen zelf in het midden bracht. Het eerste wat noodig is, zal wel zijn Indië rechtspersoonlijkheid te geven en verder een Indisch grootboek; doch dan rijst de vraag als eenmaal de schuld gecreëerd is, wie moet haar dan overnemen: moet Indië de schuldbrieven zelf te gelde maken? Spreker brengt hier het denkbeeld ter sprake om in dat geval Nederland als de natuurlijke bankier voor Indië te doen optreden en de geheele schuld over te nemen, tegen uitgifte van eigen schuldbrieven. Het eerste voordeel is dat, mocht het ongeluk willen, dat men Indië verloor, wij als crediteur van het rechtspersoonlijkheid bezittend Indië niet met de schuld zouden blijven zitten en in de tweede

plaats op belangrijk gunstiger condities zouden kunnen leenen. Waar de inleider wees op de gunstige voorwaarden, waarop de Britsch-Indische niet gegarandeerde schuld en die der Fransche koloniën geplaatst worden, daar moet men niet vergeten dat wat Britsch-Indië betreft, niemand er aan twijfelt dat Engeland die kolonie steeds behouden zal en wat Frankrijk aangaat, dat daar eene bijzondere predilectie is voor de *valeurs françaises*, terwijl het Fransche kapitaal in groote mate toeneemt bij den tragen aanwas der bevolking, zoodat er altijd vraag is naar nieuwe fondsen. In Nederland is dit lang niet hetzelfde en wordt steeds het buitenland te hulp geroepen. Zelfs met het plaatsen van de Nederlandsche leeningen hebben de bankiers wel eens moeite gehad en in 1898 heeft het bankiersconsortium, dat de leening toen had overgenomen, baat gevonden bij de Fasjoda-zaak. Daardoor ontstond in Frankrijk in eens de vrees voor een geschil met Engeland en behoefte om geld te plaatsen in Nederlandsche Staatsschuld. Heeft men dus al moeite met deze fondsen, deze zal nog vergrooten bij het aanbieden op groote schaal van koloniale leeningen. Voorts is er nog een punt, waar de bankiers direct naar vragen, hoe het staat met de valuta. Zoolang Nederland en Indië vereenigd zijn heeft de gulden in beide landen dezelfde waarde, doch is dit niet het geval, dan wordt dit twijfelachtig.

Verschillende andere sprekers voerden nog het woord. De heer Van Santen wees op de waarborgen, die Indië in zijn bosschen, woeste gronden, enz. als onderpand der leeningen kan aanwijzen. De heer Gerlings verwachtte weinig van de begrootingsdiscussies in Indië, zonder critiek van niet-ambtelijke leden, terwijl Dr. D. Bos de vraag stelde of juist het aanwijzen van bepaalde bronnen van inkomst ter bestrijding der annuiteiten van aangegane leeningen, het crediet niet zouden schokken en den indruk geven van slecht beheer. Wat het door den voorzitter aangegeven middel betreft, vraagt spr. of men dan niet kans heeft dat men gaandeweg dezelfde verflauwing van de verschillende rechten en verplichtingen zou krijgen, reeds vroeger zoo vaak geconstateerd en of dan niet het voordeel gemist zou worden koloniale leeningen langzamerhand populair te doen worden op de geldmarkt. Het valuta-bezwaar begrijpt hij ook niet goed. Mocht de kolonie in handen van eene andere mogendheid komen, dan zou deze hare valuta invoeren en op dat oogenblik zal zij de bestaande leeningen moeten aflossen. Ook Mr. Fock dringt aan op behandeling der begrooting in het openbaar, doch dit zal weinig te beteekenen hebben als men niet overgaat tot het stelsel van wijlen Minister Van Dedem en den Raad met niet-ambtelijke leden aanvult. Wat de koloniale leeningen betreft is spreker voorstander van speciale leeningen voor en ten name der kolonie, doch hij wil wel zeggen dat het argument, hetwelk steeds wordt aangevoerd om die te verdedigen, op hem een onaangenamen indruk maakt. Men moet niet uitgaan van de vrees de koloniën te zullen verliezen, maar van den grondslag dat de financiën van Nederland en Indië gescheiden behooren te zijn en dat men anders dezelfde praktijken zal kunnen hebben, welke vroeger zoo bij herhaling tot moeilijkheden en verwarring, hebben geleid.

In antwoord op Dr. Bos' opmerking omtrent de valuta, recommandeert de Voorzitter hem nog eens na te lezen het nader rapport aan de Kroon van de Staatscommissie over het muntwezen, uitgebracht in 1872 en 1873

en zich goed rekenschap te geven van hetgeen ten aanzien van het Indische muntwezen daarin is voorgesteld.

In zijn repliek bespreekt Mr. de Meester in de eerste plaats de vaststelling der Indische begrooting en wijst er op hoe het door hem voorgestelde een *eerste* stap is, bedoeld om zoo spoedig mogelijk haar beslag te krijgen, terwijl de ervaring omtrent de decentralisatie van onder op in den huidigen overgangstoestand nog niet aanwezig is, om te weten hoe groot de belangstelling der particulieren in de openbare zaak zal zijn. Van eene aanvulling van den Raad van Indië alleen voor de behandeling der begrooting verwacht hij toch weinig heil. Vervolgens wordt de openbaarheid besproken, waarvan hij in het algemeen een voorstander is en dan onderscheidt hij bij de behandeling der begrooting als het ware twee instantiën. Eerst de begrootingsbijdragen der departementen, waarbij 's Raads adviezen een meer intiem karakter hebben, zoodat zij voor openbaarheid minder geschikt zijn, evenmin als die van den Raad van State en dan de behandeling van het ontwerp in zijn geheel. Het denkbeeld om de vergadering, waarin dat geschiedt, openbaar te doen zijn, kan ernstig in overweging worden genomen. Kreeg men op den duur door toevoeging van particuliere leden, een soort van Koloniale Staten, dan zou dit van zelf spreken, maar voor het oogenblik heeft de inleider zich bepaald tot dingen, waarvoor het R. R. niet veranderd behoeft te worden en dan zal de G.-G. kunnen overwegen of de pers zou kunnen worden uitgenoodigd tot bijwoning der vergadering of dat men zich tot het besproken stenographisch verslag zal bepalen. Tegenover Mr. Fock repliceert hij dat het argument van het eventueel verlies der koloniën bij den inleider niet *het* argument is, doch dat hij onvolledig zou geweest zijn, als hij het onbesproken had gelaten. Wat het plan van Mr. Pierson betreft, wanneer het reeds nu niet zoo vlot gaat met het plaatsen van Nederlandsche leeningen, dan is er alle reden tot de vraag of als bijv. eens belangrijke kapitalen zouden moeten worden geleend voor de uitvoering van productieve werken in Indië, het wel zoo vast zou staan, dat als Nederland in welken vorm ook aansprakelijk zou zijn, bij de overweging van het voorstel, uitsluitend op de belangen der kolonie gelet zou worden, dat men zoo altruïstisch en ethisch zou zijn? Als Nederland de bankier wil zijn, zal men er in Indië zeker niets tegen hebben, doch, als dat stelsel wordt aangenomen, zal men dan in Nederland niet weldra zeggen: nu wordt het te kras met die leeningen. Ten slotte de rente besprekende, heeft spreker reeds erkend dat men meer zal moeten betalen, de vraag is maar hoeveel? Om dit meerdere zoo weinig mogelijk te maken, stelde hij voor, het voorbeeld van Frankrijk te volgen en bepaalde inkomsten te verbinden, waartegen Dr. Bos opkwam, doch als die maatregel werkelijk voordeel geeft, meent spreker dat men over het bezwaar desnoods heen moet stappen. Wat de valuta betreft scheen de inleider het vrijwel met Dr. Bos eens te wezen, doch hij wenschte op dit punt thans niet verder in te gaan, waarna de vergadering onder dankbetuiging aan den inleider door den voorzitter werd gesloten.

Terwijl in het bovenstaande getracht is zoo beknopt en getrouw mogelijk een overzicht te geven van hetgeen op deze belangrijke vergadering in het midden gebracht werd, kunnen wij niet nalaten het te betreuren, dat niet een of ander deskundige meer nadruk heeft gelegd op het belang, dat de Indische

maatschappij zelf heeft bij het plaatsen van geld in de koloniale leeningen of liever bij de oprichting van een Indisch grootboek. Wanneer wij vernemen dat in Britsch-Indië een schuld van bijna 443 millioen roepiën in handen van inlanders is, dan zoude men uit analogie mogen besluiten dat althans 10% van dat bedrag ook bij de ingezetenen van Ned.-Indië te plaatsen zou moeten zijn of althans dat de ontwikkelingskoers, die wij opsturen er toe moet leiden om hun langzamerhand dien vorm van sparen te leeren waardeeren.

Door een Indisch grootboek, met inschrijvingen op naam, waarbij, tenzij in bijzondere gevallen, om buitenlandsche speculatie te keeren het plaatsen van al te groote sommen op een hoofd op de een of andere wijze verboden zou moeten worden, ware toch in dien geest iets te doen en dan zoude een belangrijk hoogere rente door de Indische schatkist te betalen geen nadeel opleveren, want dit geld zou aan de Indische maatschappij ten goede komen en geen onderdeel worden van de onvermijdelijke *drain* naar het buitenland. Nu zullen de kleine particulieren, die nog op het standpunt staan van hun geld te verstoppen of in versierselen te beleggen, desnoods ook wegens godsdienstige gemoedsbezwaren niet zoo spoedig tot het koopen van staatsobligaties overgaan, doch er zijn toch grootere kooplieden, vreemde oosterlingen en blijvend gevestigde Europeanen, die bij hooger rente zulk eene belegging, die voor hen als het ware volstrekte zekerheid biedt, niet zullen versmaden. Daarnaast zijn er belangrijke kapitalen in Indië, waarvoor men met de grootste moeite naar belegging zoekt, zooals de fondsen van Weeskamers, Weduwen- en Weezenfondsen, Post- en andere Spaarbanken, enz. Voor deze lichamen kunnen onder bepaalde voorwaarden afzonderlijke inschrijvingen op het grootboek worden geplaatst, welke te zamen een aardig kapitaal zullen uitmaken. Wanneer men op die wijze voortdurend de gelegenheid openstelt om Indische schuldbrieven of grootboekinschrijvingen te krijgen, dan zal bij flinke rente het geld ruimer toevloeien, dan aanvankelijk misschien zelfs noodig is, voor het doel, waarvoor men het besteden wil. Hoe meer er noodig is hoe meer in later jaren de zaak populair zal worden en alles waarmede de welvaart en het maatschappelijk kapitaal zal toenemen, tengevolge van de te treffen maatregelen, waarvoor het geleende geld werd besteed, zal langs dien weg voor gelijksoortige doeleinden beschikbaar komen, terwijl het betalen van een hooge rente de Indische samenleving feitelijk niet zal verarmen, zoolang deze niet aan buitenlandsche geldschieters zal worden uitbetaald. Daar de verhandelbare schuldbrieven nooit over bedragen zullen loopen, groot genoeg om de groote bankiers voldoende voordeelen bij de transacties te verzekeren, schijnt het gevaar van absorbeering der Indische schuld in den vreemde, vooral als aan de rentebetaling aldaar en het overschrijven der stukken formaliteiten en bezwaren verbonden zijn, niet van overwegenden aard. Wil men Indië inderdaad ontwikkelen, dan moet het geld leeren verdienen, besparen en weder in eigen zaken aanwenden.

J. E. de M

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 16 Mei 1905.

INHOUD.

De magangs op Java. — De opening van den spoorweg in Suriname. — De Gajoelanden en hunne afvoerwegen. — Timor aan Duitschland. — De Aborigines' Protection Society. — Toestanden op Britsch-Noord-Borneo. — De regeerende koopman. — Nog iets over de Mentawei-eilanden. — Indische statistieken. — De regent van Bodjonegoro. — Opiumaanhalingen. — Vreemdelingen-verkeer op Java. — Cuba's opkomst. — De nieuwe gemeenteraden. — l'Europe Coloniale. — Onvruchtbare gedachtenwisseling. — De behandeling der koelies op Deli. — De zeemacht en de bezittingen in Azië. — De samensmelting van officierskaders. — Indië verdedigd door inlanders. — De Socialisten en de Koloniën. — Broenei en Sarawak. — Niet het rechte woord op de rechte plaats. — Handelsbalans en welvaart. — Het verslag van 's Rijks Ethnographisch Museum. — De Bantamspoorweg. — Java-Koffie naar Triëst. — Toenadering tot Duitschland. — Onze neutraliteit in Indië. — Pan-islamisme. — Een nieuw gezichtspunt over vruchtbaarheid door slib. — Waar moet het heen? — Het Institut colonial international. — Ruil van onze West tegen een deel der Philippijnen. — Het strafstelsel in Indië. — Het Verslag van het Museum Prins Hendrik te Rotterdam.

De magangs op Java. In de *Javasche Courant* van 30 Sept. 1904, No. 78, publiceerde de Regeering een Ontwerp-Reglement voor Java en Madoera omtrent de aanneming van candidaten voor de betrekking van magang en de plaatsing van magangs op de bureaux der onder het Depart. van B.B. ressorteerende Europeesche en Inlandsche ambtenaren (de bijzondere diensttakken uitgezonderd), alsmede op de bureaux der hoofddjaksa's en djaksa's, bij verkorting aan te duiden als het „Magangreglement". In verband met die bepalingen werd ook een Ontwerp-Reglement op de benoeming van Inlandsche ambtenaren opgemaakt en het is over deze beide stukken, dat de resident van Pekalongan, de heer W. F. Engelbert van Bevervoorde, in de Maart-afl. van het *Tijdschrift voor het B.B.* eenige belangrijke opmerkingen maakt, terwijl de ontwerpen met de toelichtingen en door hem voorgestelde wijzigingen er voor het gemak in extenso bij zijn afgedrukt. Zooals bekend is zijn de magangs, leerlingen, meestal zonen van inlandsche hoofden, die kosteloos werken op de bureaux van verschillende ambtenaren, in de hoop van bij gelegenheid benoemd te worden tot de een of andere betrekking. Blijkens deze stukken erkent de Regeering volmondig, dat de stand der geldmiddelen niet toelaat om de magangs te bezoldigen en de gewone toestand is dan ook, dat de magang bij zijn familie inwoont. Wat de voorgestelde bepalingen betreft, de heer E. v. B. zoude ze algemeen willen maken en dus de bovengenoemde bijzondere diensttakken niet willen uitzonderen, doch vooral rekening willen houden met het feit der onbezoldigdheid en dus de aspiranten wel op een lijst willen plaatsen, doch bij eene aanstelling tot magang, degenen die wegens

familiebezwaren een bepaalde plaats niet kunnen vervullen, vrijheid laten hun beurt te doen voorbijgaan, maar ze niet van de lijst royeeren. Op die lijst zullen degenen, die de zwaarste examens hebben afgelegd het eerste in aanmerking komen, van deze staat volgens den schrijver het diploma van de H. B. S. boven aan. Daarentegen wil hij geen candidaten, die slechts een lagere Inlandsche school der 2de klasse hebben afgeloopen, omdat de daar verkregen kennis absoluut onvoldoende is om daarop een ambtelijke carrière met vrucht te kunnen voortbouwen. Er zijn verschillende bepalingen om den toevloed bij het opmaken van de candidatenlijst wat te temperen, terwijl verder in elke categorie degenen, die van hooge geboorte zijn, den voorrang hebben. De heer E. v. B. wenscht onder die hooge geboorte alleen te verstaan zoon of kleinzoon in de mannelijke linie van actief dienende of gewezen regenten, zoomede familieleden van regeerende of geregeerd hebbende vorsten tot en met den derden graad, doch alleen in de mannelijke linie. Verder behoeft men volgens hem niet te gaan, ten einde te voorkomen dat de afkomst te hoog worde aangeslagen en kunde daarbij te schril zou afsteken.

Uit de opgaven hoeveel magangs de genoemde Resident voor elken diensttak in zijn gewest noodig acht, de mededeeling dat de meeste afdeelingschefs nu reeds om meer magangs vragen en de omstandigheid dat vooral Inlandsche hoofden nog al eens er naar streven het aantal onbetaalde werkkrachten, vaak geleverd door familieleden, uit te breiden, moet men opmaken dat een flinke regeling dezer aangelegenheid zeer moeilijk is. Vooral de laatste omstandigheid schijnt reden genoeg om niet tot eene algemeene bezoldiging over te gaan, doch nu uit de toelichtingen blijkt dat op de bureaux „aspirant-magangs" wel niet geheel geweerd zullen kunnen worden, is het de vraag of er geen aanleiding is om althans die magangs, welke inderdaad onmisbaar schrijfwerk verrichten, te bezoldigen. Het schijnt toch wel hard, om jongelui die examens hebben afgelegd, als van de H. B. S. of de opleidingsscholen voor Inl. ambtenaren, voor niets onontbeerlijke diensten te laten verrichten en zich daarbij, zooals schijnt voor te komen, ze als het ware dwingt om zich in schulden te steken, die hen de eigenlijke ambtelijke carrière doen intreden met verplichte kortingen op hun eerste bezoldiging. Wanneer dit voorkomen kon worden, dan zou zulks de onafhankelijkheid en het gehalte der inlandsche ambtenaren ten goede komen en het geld daaraan besteed zeker niet weggeworpen zijn. Hoeveel daar wel voor noodig zou zijn is vooraf niet met juistheid te zeggen, doch als men eens stelde dat in elk gewest 100 magangs een levensonderhoud van *f* 12 's maands kregen, dan zoude dit per gewest nog geen *f* 15000 en voor de 17 gewesten van Java nog geen *f* 250.000 zijn. Als men nu wezenlijk met geld eens iets in orde wil maken, dan zou naar onze meening zulk een som nog geen overmatige uitgaaf en welbesteed zijn, want zij komt geheel aan de Inlandsche maatschappij ten goede.

* * *

De opening van den spoorweg in Suriname. Volgens het uitvoerig bericht in *Onze West*, overgenomen in *De Indische Mercuur* van 25 April jl. No. 17, heeft op 28 Maart jl. de feestelijke opening plaats gehad van het eerste gedeelte van den spoorweg in Suriname, die door de districten van Benedenen Boven-Para van Paramaribo uit ongeveer in zuidelijke richting langs het Wanica-pad tot het plaatsje Republiek, gelegen aan de Coropina-kreek een

zijtak van de Para-rivier, loopt. Als men de verschillende artikelen over die streken nagaat, dan is hier inderdaad een zeer belangrijke stap gedaan op den weg van ontwikkeling van land en volk der kolonie Suriname en gaat men hier een betere toekomst tegemoet. De nederzetting langs dat pad van Wanica dagteekent van 1884 toen de eerste Britsch-Indische immigrant zich daar vestigde op domeinland en tot het jaar 1892 begonnen een 25-tal Britsch-Indiërs en 15 Creolen zich daar eveneens op den kleinen landbouw toe te leggen, doch wegens de bezwaren van het vervoer moesten zij het weder opgeven. Op initiatief van den gouverneur Van Asch v. Wijck werd de herstelling van het bedoelde pad echter in 1894 ter hand genomen en nu nam het aantal aanvragen van gronden zoo toe, dat het bestuur er toe overging dwarswegen aan te leggen en gronden van naburige plantages aan te koopen om langs het Wanica-pad een doorloopende vestiging te hebben. Einde 1902 waren aldaar 426 perceelen van 2 à 4 H.A. uitgegeven, waarvan de beplantingen meermalen ƒ 250 per H.A. opbrachten. Gouverneur Lely benoemde een commissie om advies uit te brengen over de uitbreiding dier vestiging, die thans ten deele tot stand is gekomen en zich van het kanaal van „Tout lui faut" (Santo-kreek), waarmede de gronden op de Suriname-rivier afwateren, uitstrekt tot den Pararacweg, zijnde een oppervlak van 3994 H.A. waar 1200 à 1300 perceelen elk van ± 3 H.A. worden uitgegeven. De vestiging bestaat uit een strook land van twee kilometer breedte aan weerszijden van de spoorbaan. De geheele oppervlakte wordt doorsneden door 16 tracés, waaraan de perceelen liggen, die tevens de verkeerswegen vormen; op de punten waar zij de spoorbaan kruisen komen halten. Te midden dezer vestiging verrijst het aardige nieuwe dorp Koffiedjompo, waar bij de opening zulk een luidruchtige ovatie aan den gouverneur ten deel viel. Voor den kleinen landbouw waren reeds p. m. 500 perceelen uitgegeven aan Britsch-Indiërs, Javanen, Chineezen, Barbedianen en talrijke Creolen, die voorheen een ander vak beoefenden. Op genoemd plaatsje wordt in 1906 een school geopend, een geneesheer is er reeds en in het vervolg zal men tweemaal daags gelegenheid hebben per spoor naar Paramaribo te gaan. Waar de Gouverneur bij de opening van den spoorweg er op wees, dat deze een drieledig doel had, bevordering van landbouw, boschexploitatie en goudindustrie, kon hij zeggen dat van deze de landbouw boven aan staat, omdat daarin op den duur de toekomst der kolonie gezocht moet worden en dan is het verblijdend thans reeds te kunnen getuigen dat bevordering van den landbouw stellig bereikt zal worden, en dat na enkele jaren over een groot gedeelte van het thans geopende baanvak de woeste onbewoonde boschstreek in een vruchtbare bevolkte landbouwstreek zal zijn herschapen. De directeur der Kol. Spoorwegen wees er op hoe de spoorwegaanleg reeds een gunstigen invloed op de Para-bevolking had uitgeoefend. Het zien verrichten van geregelden arbeid door honderden van allerlei rassen heeft vele verkeerde begrippen nu reeds gewijzigd. Maar de aanleg heeft haar ook de gelegenheid verschaft eens te toonen wat zij zelve kan en vooral de bekwaamheid als houtwerker kwam hier goed aan het licht. Al was het nog maar een betrekkelijk klein baanvak, dat geopend is, vergeleken bij den 300 K.M. langen afstand van Paramaribo tot de Lawa, met October hoopte men 40 K.M. meer gereed te hebben en over een jaar nog een 20-tal bovendien.

Uit het verslag van den aanleg maken wij nog op dat er dagelijks 2000 à 2500 man aan den spoorweg arbeiden, dat de afstand van Paramaribo tot Koffiedjompo is 17 K.M. en dat de geheele afstand tot Republiek ± 40 K.M. bedraagt. Onder de arbeiders bevonden zich vele kleine landbouwers en Para-bewoners, die bij tusschenpoozen voor korten tijd naar hunne woonplaatsen terugkeerden om hunne persoonlijke belangen te behartigen. In *Onze West* van 25 Maart vertelt een dame van een reisje dat zij met een trein medemaakte, die even over zevenen van voorbij de Pontewerfstraat vertrok. „Zoowel de passagiers- als goederenwagens", schrijft zij, „waren vol menschen en alleraardigst was het — telkens bij eene kromming der baan — den eigen trein te zien met zijn bonte vracht — bont zoowel door de kleurschakeering van vijf rassen als door de daarmede gepaard gaande eigenaardige kleederdrachten.

„Langs vele bewoonde grondjes, mooie weiden met goed uitziend vee, de houtzagerij van den heer Van 't Hoogerhuys Beekhuyzen met het emplacement der Kol. Spoorwegen, naderden wij het dorp Koffiedjompo, waar een drom van menschen de betrekkingen of bekenden, door den trein meegebracht, onder gezoen, gelach en gekout afhaalden.

„De mooie in aanbouw zijnde ploegbaaswoningen, op 12 K.M. afstand van elkander geplaatst, wier bewoners zeker niet rouwig zullen zijn over hun komen in de West, trokken zeer onze aandacht."

Zij stoomde zelfs Republiek, dat in de zon lag te blakeren, voorbij, tot het eindpunt der in gebruik zijnde baan, langs een terrein, waarvan de bovenste laag uit verweerd graniet bestaat, dat op het oog veel van keukenzout heeft. Men sloeg toen een boschpad in en kwam na 20 minuten loopens aan de Kleine Saramacca, waarover een brug geslagen wordt en waar men in de ingenieurswoning uitrustte en ook al een winkel met ververschingen aantrof. Langs den spoorweg werden door de bevolking allerlei versnaperingen te koop aangeboden. Ook deze brief getuigt van de ingenomenheid en dankbaarheid, die overal met betrekking tot den nieuwen spoorweg heerscht.

* * *

De Gajoelanden en hunne afvoerwegen besprak X. in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 April jl. Hij wijst er op hoe bezwaarlijk de communicatie met de kust is. Op last van het Gouvernement wordt door de bevolking een weg aangelegd van de noordkust van Atjeh naar de Laut Tawar. Deze weg begint in het landschap Peusangan, ongeveer halverwege tusschen Sigli en Lhō-Seumawé en loopt in nagenoeg zuidelijke richting naar het binnenland. Daar behoorlijke opnemingen ontbreken, weet men echter niet of de aangenomen richting de beste is en of zij niet op onoverkomelijke bezwaren zal stuiten. Er komt bij, dat door dit wegwerken de heerendiensten zoo verzwaard zijn, dat die voor de bevolking hoogst drukkend werden. „Vele officieren en minderen werden reeds gewond of gedood, terwijl zij toezicht hielden bij dit wegwerken, hetgeen getuigt, dat deze arbeid nu juist niet in den smaak van de bevolking viel". Mocht het blijken dat de terreinhindernissen te groot zijn om in plaats daarvan den toegang tot deze rijke streken door een spoorweg te ontsluiten, dan zou het volgens den schrijver aanbeveling verdienen hier een kabelspoor aan te leggen met electrische tractie, waarvoor

voldoende stroomend water beschikbaar is. Wel is volgens X. voor zoover bekend, nog nimmer een dergelijke kabelspoorweg voor het vervoer van menschen en goederen over groote afstanden gebouwd, doch het verkeer kan vrij aanzienlijk zijn langs zulk een baan en hij wijst op een dergelijke lijn in Argentinië, van regeeringswege in de Cordilleras aangelegd naar het mijndistrict La Mexicana, ter lengte van ± 35 K.M. met een totale klimming van 3500 M.

Daar men hier toch zoo hoog wel niet zal behoeven te komen en de kabelbanen voor massaal personenvervoer toch wel ongeschikt zullen zijn, zal een tandradbaan, indien de hellingen te sterk zijn, toch zeker wel doelmatiger en minder kostbaar wezen. Intusschen is het artikel van X. van waarde om de aandacht op deze verbinding te vestigen.

* * *

Timor aan Duitschland. In de *Nieuwe Courant* van 14 April j.l. werd melding gemaakt van een bericht, aangetroffen in de Brusselsche *Petit Bleu* en ontleend aan de *Rheinisch-Westphälische Zeitung,* dat er onderhandelingen gaande zouden zijn tusschen de regeeringen te Berlijn en 's Gravenhage over den afstand van het eiland Timor aan Duitschland, ten einde als steunpunt te dienen voor de Duitsche vloot in het Verre Oosten. Het bezoek van Keizer Wilhelm aan Lissabon zou aan deze zaak niet vreemd zijn. De *N. Ct.* neemt dit bericht natuurlijk onder alle voorbehoud over, doch teekent aan dat de thans bestaande grensregeling tusschen het Portugeesch en het Nederlandsch gebied op Timor berust op het den 6den October 1854 te Lissabon gesloten tractaat, hetgeen eerst vijf jaren later geratificeerd werd. Portugal zag daarbij af van van alle aanspraken op de rondom Timor gelegen eilanden, behalve Kambing tegenover Dilly. Ingevolge een nadere overeenkomst van 10 Juni 1893 te Lissabon gesloten, zou de grenslijn nader bepaald worden door eene commissie, die in 1898 ingesteld, haar rapport in April 1899 indiende; de onderhandelingen daaromtrent tusschende beide mogendheden zijn op 1 Oct. 1904 met een nader te bekrachtigen contract beëindigd. Ofschoon onze bestuursinrichting op het eiland sinds het tractaat van 1859 gaandeweg is uitgebreid, zijn onze bemoeiingen met Timor feitelijk van bitter weinig beteekenis, zooals ook blijkt uit het artikel over Timor in de *Encyclopaedie van N.-I.,* geschreven door den oud-resident van dat gewest, den heer F. Fokkens. In Nederlandsch Timor zijn een 130-tal Europeanen en voor zoover bekend een 1000-tal Chineezen gevestigd.

Het *Alg. Handelsblad* van 14 April j.l. nam hetzelfde gerucht over, doch meent het onder de April-grappen te mogen rangschikken. Naar aanleiding daarvan schrijft d. V. in het No. van 15 April jl. dat hoewel men zich kan voorstellen, dat een of ander eenvoudig man, zoo oppervlakkig op het denkbeeld kan komen, dat eene nadere aansluiting aan Duitschland voor ons, de zooveel zwakkere natie, voordeel kan hebben, hij toch van de tegenwoordige regeering geen politiek verwacht, die van zooveel kortzichtigheid zou getuigen. Het bericht moet alzoo onjuist zijn, doch bovendien als er sprake is van een steunpunt voor de vloot, dan is zulks daar zeker niet noodig, omdat Duitschland, niet ver vandaar op Nieuw-Guinea en de omliggende eilanden, reeds verschillende gunstig gelegen punten voor dat doel bezit.

* * *

De Aborigines' Protection Society is een genootschap met een eigen orgaan, dat zich bezig houdt met de behandeling van inboorlingen-quaesties in alle

deelen der wereld. Blijkens eene correspondentie in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 4 April, is in den veldtocht, welke over de behandeling der negers tegen de regeering van den Congo-staat werd begonnen, een soort van wapenstilstand in het leven geroepen, toen in België eene commissie werd benoemd om inzake de beschuldigingen onderzoek te doen. Nu deze Belgische staatscommissie te Antwerpen en Brussel teruggekomen is en naar het heet ijverig aan haar verslag werkt, zijn de tegenstanders al reeds van oordeel, dat zij haar taak onmogelijk goed verricht kan hebben. Daartoe is zij niet lang genoeg aan den gang geweest, zeggen zij; daartoe was haar terugkeer te plotseling. Zij had niet den noodigen tijd om het uitgestrekte gebied van den Congo-staat te bereizen, in nog mindere mate dan de Engelsche consul Casement, wiens ambtelijk rapport, nog steeds niet ten volle bekend, den stoot heeft helpen geven tot het uitzenden dier commissie. Het orgaan van de Aborigines' Protection Society kan zich alvast niet onthouden van de opmerking dat de Belgische Commissie blijkbaar niet bezocht heeft die gewesten, waaruit de schandelijkste geschiedenissen tot ons gekomen zijn en verder dat de commissie door haar overhaasten terugkeer een van de gewichtigste beloften der Belgische en Congo-regeering geschonden heeft, toen besloten werd haar uit te zenden. Lord Lansdowne had toch op 10 Aug. jl. aan sir Constantine Phipps, den Engelschen gezant te Brussel, verzocht haar mede te deelen, hoezeer de Engelsche regeering het noodig achtte, om aan de Belgische Congo-commissie den tijd te gunnen ook de verder afgelegen streken te bezoeken, daar een overhaast onderzoek en een oppervlakkig verslag de waarde van beide „noodlottig zouden verzwakken". Hierop antwoordde de regeering van den Congo-staat, dat zij dit alles inzag en de commissie den tijd zou gunnen ook de verst afgelegen gewesten van de Congo te bezoeken.

Op eene jaarvergadering welke de Aborigines' Protection Society op 11 April zou houden, onder voorzitterschap van Sir Brampton Gurdon zou die quaestie zeker ter sprake komen, doch ook andere zaken zullen daar zijn besproken. Hiertoe behooren de Tibet-expeditie, waartegen Sir Henry Cotton zich steeds gekant heeft, terwijl in het orgaan van de Society met ingenomenheid wordt gewezen op de verschijning van een vlugschrift van A. Macallum Scot, waarin deze de geheele Tibet-expeditie aan een vernietigende critiek onderwerpt.

Dat de Society de Congo-questie al te veel op den voorgrond heeft geplaatst, met verwaarloozing van andere naturellen-quaesties, wordt door den Secretaris den heer Fox Bourne, niet toegegeven en daarom plaatst hij in het jongste nummer ook belangrijke opstellen over andere onderwerpen, o. a. een uitvoerig overzicht van het beruchte Kaffer-rapport in Zuid-Afrika. Daarin wordt dit zorgvuldig ontleed en worden de voorstellen der commissie van onderzoek onbarmhartig aan de kaak gesteld, als vermomde pogingen om wederom slavernij in Zuid-Afrika aan te houden, gegrond op de zoogenaamde minderwaardigheid van den neger. Fox Bourne ziet hierin de hand der „Randmagnaten" en hoopt dat al degenen, die de rechten en belangen van de Zuid-Afrikaansche inboorlingen voorstaan tegen zulke snoode plannen in verzet zullen komen.

Niet minder merkwaardig en voor de Engelschen weinig aangenaam om te lezen, is het mede besproken rapport van Dr. Roth, hoofd van het inboor

lingen-departement (chief protector of aborigines) in Queensland, nopens de schandalen bij de behandeling der inboorlingen in West-Australië door de blanke kolonisten. Dit rapport moet vernietigend zijn. Voor organen als de *Times*, leest men in de *Nieuwe Courant* van 13 April jl., die er bepaald in groeien, wanneer zij naar hartelust kunnen toornen over de „onmenschelijkheid" van Boer tegen Kaffer, of van Belg tegen Congo-neger, moet het een ietwat beschamende taak zijn geweest, dit roode, bloedroode rapport te bespreken. Hoewel het blad er toch nog stof uit weet te putten tot nationale zelfverheerlijking, als het er aan herinnert hoe voortreffelijk humaan de Chineesche koelies aan den Rand behandeld worden, erkent het toch dat het publiek in Australië algemeen geroerd moet zijn geweest door het rapport gegrond op 42 getuigenissen uit verschillende kringen der maatschappij. De voornaamste aanleiding tot wrijving met de inboorlingen is het toegeven van deze laatsten aan de verleiding om — wanneer het wild schaarsch wordt — hun toevlucht te nemen tot veediefstal. Maar hoezeer daarin ook een provocatie moge gelegen zijn, het verontschuldigt toch in geen enkel opzicht de wreedaardige en schandelijke represaille-maatregelen der kolonisten. Aangevuurd door een premie, worden door de inlandsche politie en de speurders alle inboorlingen, die van veediefstallen verdacht worden, onmeedoogenloos nagezet en naar de terechtzitting medegenomen; ook de getuigen, wier verklaringen licht zouden kunnen verspreiden. Het is voordeelig voor de politie zooveel mogelijk personen mede te brengen, want daarvoor wordt per hoofd betaald en bovendien wordt op de te verstrekken kost nog een winstje gemaakt. „Onder de „getuigen", die op deze wijze worden voorgebracht, zijn, om begrijpelijke redenen, steeds veel inlandsche vrouwen. Niet enkel de beschuldigden — maar ook de „getuigen", welke uitsluitend getuigen à charge, nooit à décharge zijn — zijn op weg naar de terechtzitting, dag en nacht met zware halsboeien aan elkaar vastgeketend. De beklaagden zijn dikwijls nog heel jeugdige knapen; in een speciaal geval kreeg de beschuldigde — een kind van tien jaar — 6 maanden dwangarbeid in de boeien. De halsboeien van twee gevangenen zijn vaak slechts door een ketting van ternauwernood twee voet lang aan elkaar verbonden, wat niet alleen onmenschelijk maar ook gevaarlijk is. Het is bijna ongelooflijk, maar niettemin waar, dat deze zware ketenen den gevangenen zelfs niet worden afgenomen, wanneer dezen rivieren of kreken moeten doorwaden of overzwemmen".

Het onderzoek ter terechtzitting schijnt dikwijls oppervlakkig en wordt door de *Times* zelf een klucht genoemd, daar de inboorlingen, die bijna geen Engelsch kennen, maar wat antwoorden of met de tromp van het geweer aan de slaap tot „bekennen" gedwongen worden. De vonnissen, vooral tegen jongens en vrouwen, zijn vreeselijk zwaar. Drie jaar kan zelfs langs den summieren weg worden opgelegd, en, behalve bij ziekte, dragen de gevangenen gedurende hun straftijd halsboeien, bij wijze van disciplinaire straf, hoewel de wet die officieel niet kent.

In de Engelsche pers wordt van deze treurige zaken weinig melding gemaakt en hoewel blijkens de *Nieuwe Rott. Courant* van 16 April de bedoelde vergadering van de Aborigines' Protection Society had plaats gehad, hebben de Londensche bladen er nauwelijks gewag van gemaakt.

Volgens de *Nieuwe Courant* van 12 Mei jl. heeft de aartsbisschop van Canterbury het rapport van dr. Roth in het Hoogerhuis ter sprake gebracht en sprak deze er ook over hoe Maleiers, die naar parels visschen, wanneer zij aan land komen, dronken werden gemaakt om hen de parels te ontfutselen. De onderstaats-secretaris van Koloniën gaf toe dat de gruwelen gepleegd waren en dat de regeering haar invloed moest uitoefenen, voor zoover dat ging bij een autonome kolonie, opdat de mishandelingen ophielden. En ongetwijfeld zou de kolonie de voorgestelde maatregelen invoeren.

Lord Lansdowne zegde den aartsbisschop dank, dat hij de beschamende feiten ter sprake had gebracht, waarna men van het onderwerp afstapte.

* * *

Toestanden op Britsch Noord-Borneo. Ook in deze Engelsche kolonie hebben de inlanders niet te roemen over menschlievende behandeling. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 April neemt uit een hoofdartikel van de *Straits Times* van 4 Maart het volgende over: „Bij gebrek aan geld betaalt het bestuur van dat gewest de koelies, die het in Papar aan het werk heeft, met eten en zoogenaamde zendelingen-jenever, het bocht waarmede zoovele onbeschaafde volken na hun kennismaking met de beschaving, zich eronder drinken. Die betaling in dat soort jenever schijnt ook een voordeelig zaakje, want de foezel kost niet meer dan ƒ 1.20 het gallon (ruim 4.5 liter) in Laboean, en de marktwaarde in Papar is twee dollar de flesch. Het blad heeft nog meer ongerechtigs te vertellen van de maatschappij, die het gewest bestuurt. Zij drijft handel in vee, en doet dat aldus: van de inboorlingen worden de beesten opgekommandeerd; zij moeten ze verkoopen voor 10 dollar het stuk, terwijl de waarde gemiddeld 25 dollar is. En dan gebruikt de maatschappij nog een ruw soort volk, de Bajau's, oud-zeeroovers, voor het werk van ophalen der buffels".

Uit ditzelfde artikel vinden wij een meer uitvoerig uittreksel in de *Locomotief* van 15 Maart jl. Omtrent die veeleverancies wordt gezegd dat het Z. E. den Gouverneur der Straits-kolonie, die tevens hooge Commissaris is in het gebied der „Chartered Company" van Britsch Noord-Borneo, wel vreemd in de ooren moet klinken dat Engelsche ambtenaren onder de schaduw der Engelsche vlag en in hun hoedanigheid als handhavers der Engelsche wetten, onlangs ongelukkige inboorlingen op allerschandelijkste manier beroofd hebben van hun bezittingen. Het schijnt dat die Bajau's, overmoedig geworden, ook voor eigen rekening werkten en zich zelfs meester maakten van twee koeien, behoorende aan een niet-Engelsch Europeaan, die bij het districtshoofd zijn beklag deed. Deze wist bij den Resident een bevel te provoceeren, waarbij de klager gelast werd de kolonie te verlaten. De gouverneur van Britsch Noord.Borneo, de heer Gueritz, weigerde evenwel dit verbanningsbesluit te teekenen, doch toen de klager op Laboean kwam, was de gouverneur te ziek om hem te ontvangen en vertrok daarop voor herstel van gezondheid naar Singapore, zoodat hij met de details van dit geval wellicht nog niet in kennis gesteld is. Het geval wordt vergeleken met dat van een wederrechtelijk gevangen gehouden Chinees en in het algemeen wordt uitgeweid over de slechtheid van het bestuur. Dit schijnt toe te schrijven aan de weinige kieskeurigheid der „Chartered Company" bij het aanstellen harer ambtenaren, die

ze geen behoorlijke salarissen betaalt en ook geen pensioen verzekert, waardoor zij in verleiding komen om te knoeien, zooals in Papar met die karbouwen.

* * *

De regeerende koopman. De Jaluit-maatschappij (zie April-afl. bl. 629) is een Duitsche maatschappij, die met een kapitaal van 1.200.000 Mark handel drijft en plantages exploiteert op de Duitsche Carolinen- en Marshall-eilanden en op de aangrenzende Gilbert-groep, die tot Australië behoort. Volgens de *Nieuwe Courant* van 19 April jl. heeft zij van de Duitsche regeering eene uitgebreide concessie op de Marshall-eilanden, waar zij goede zaken maakt door het heffen van hooge scheepsrechten en van een uitvoerrecht op copra. Naar aanleiding daarvan in conflict gekomen met de door de Australische regeering gesubsidieerde firma Burn Philp, heeft de Engelsche regeering zich beklaagd dat het feitelijke monopolie dier maatschappij in strijd zou zijn met het Duitsch-Engelsche verdrag van 6 April 1886 over den handel in den Stillen Oceaan (zie Zeeman: Een en ander over Duitsche koloniale politiek bl. 30). Het wordt niet onwaarschijnlijk geacht dat de Duitsche regeering naar aanleiding daarvan, tegen schadeloosstelling der Jaluit-maatschappij, het beheer geheel aan zich zal trekken. Alsdan zal, zooals een Duitsch blad gezegd moet hebben, de „regeerende koopman", een van Bismarck's idealen, uit zijn laatste schuilplaats worden verdreven.

Het is wel merkwaardig dat het stelsel der groote maatschappijen, zooals de Nederlandsche en Engelsche O. I. Compagniën, dat in deze eeuw in het Britsche rijk door de Chartered Company en in de Duitsche koloniën door de Gesellschaften, waarvan deze maatschappij een der laatste is, nu evenals vroeger op dezelfde klippen strandt. Waar men destijds minder gevoelig was voor de eischen der humaniteit en de gemeenschapsmiddelen gebrekkig waren, konden de weinig bekende toestanden langer blijven voortduren, doch thans laat het zich aanzien dat zelfs Engeland niet in zulk eenzijdig en gebrekkig beheer kan berusten en bijv. aan het straks besproken wanbeheer op Noord-Borneo op den duur ook wel een eind zal moeten maken.

* * *

Nog iets over de Mentawei-eilanden schrijft het *Alg. Handelsblad* in zijn nummer van 18 April j.l. ten vervolge op het in de vorige afl. blz. 734 besproken artikel „Onder den rook van Padang". Na herinnerd te hebben aan het wegjagen in 1899 van den inlandschen posthouder te Si Oban op Zuid-Pora (zie *Ind. Gids* 1902 II, blz. 1111), wordt vermeld hoe in Oct. 1901 aan dezen posthouder Sawang Toengkoe, op het Zuidwaarts gelegen eiland Noord-Pagei als standplaats werd aangewezen. Eerst daarna werd aan de bevolking van Si Oban eene boete opgelegd, die echter niet betaald werd; ook niet toen de controleur in April 1902 de boete trachtte te innen met behulp van 50 soldaten. Men nam toen een paar onbeheerde prauwen mee. Eerst in Sept. 1903 kwam de controleur met het flottielje-vaartuig *Assahan* en den verdreven posthouder aan boord op nieuw te Si Oban, ontbood een viertal hoofden, waarvan er drie verschenen en stelde eenige eischen. Deze betroffen het hijschen van de vlag, het met vrouwen en kinderen onbewapend aanwezig zijn, als de gewapende landingsdivisie de plaats bezocht, geen wrok

koesteren over de medegenomen prauwen en handelaren zonder molest toelaten. Hieraan schijnt vrijwel voldaan te worden, doch al is de schijn nu gered, ontbreken er volgens het *Hbl.* toch de noodige waarborgen dat de vermaningen zullen worden opgevolgd. In Sept. 1904 had het bestuur moeilijkheden met de noordwaarts van Si Oban gelegen kampong Si Matobé over geroofde goederen en de *Assahan* kwam op 15 Sept. met den controleur en een landingsdivisie ter plaatse. Daar slechts een deel van het geroofde werd uitgeleverd, stelde de controleur een ultimatum, met bedreiging de kampong te zullen verbranden, hetgeen ook werkelijk na eenigen tegenstand geschiedde. Het was weder een ouderwetsche „tuchtiging", die ons bestuur tijdelijk misschien gevreesd maar op den duur gehaat maakt. Ook op het eiland Siberoet is op 25 Febr. j.l. een detachement van 50 man onder een luitenant gezonden, met welk doel is hier niet met zekerheid bekend. Is het vermoeden van het *Hbl.* juist, dat zulks geschiedde zonder dat strafbare handelingen der Mentaweiers daartoe aanleiding gaven, dan acht het blad dat men daar op den goeden weg is om ons gezag te doen eerbiedigen: voorkomen van euveldaden is beter dan straffen, en zeker v e e l beter dan, „tuchtiging", als in Sept. 1904.

* * *

Indische statistieken. Het *Alg. Handelsblad* van 27 April j.l. wijst op de vele waardelooze Indische statistieken, waaruit ten onrechte gevolgtrekkingen worden gemaakt. Toen de residentie Kedoe in 1868 statistisch was opgenomen, vermeerderde het aantal beplante bouws plotseling van 63.299 tot 181.463; ook de opneming in de Preanger bracht aan het licht dat de schattingen aldaar elken redelijken grondslag misten. Terwijl in alle andere residenties het oppervlak der bouwgronden betrekkelijk onveranderd bleef, ziet men het in dat gewest over 1902 vergeleken met 1892 met 150 pCt. toenemen. Daar bij de schatting van de opbrengst, natuurlijk die van de onvermelde bouwvelden ontbreekt, wordt deze ook gewoonlijk veel te laag geschat. Als men zegt dat in 15 jaar (1885—1900) de toeneming van de rijstteelt in oppervlak 16 pCt. en die der bevolking 30 pCt. bedroeg en Java dus voortdurend armer wordt, dan is dat best mogelijk, maar alle bewijs daarvoor ontbreekt. Tegenover de bewering dat Java verarmt staan de stijgende cijfers van uit- en invoer en in elk geval kan men zich hierbij niet beroepen op waardelooze statistieken.

In het *Alg. Handelsblad* van 29 April j.l. komt het blad op die statistieken terug en zegt dat er naast die „schattingen" en vernomen cijfers toch ook opgaven zijn, die volkomen juist kunnen wezen omdat men alles volkomen nauwkeurig kan weten, zoo b.v. die betreffende de legersterkte, de opbrengst van belastingen, enz. Terwijl men tot die goede statistieken ook rekenen kan, die betreffende 's lands gevangenissen, constateert het, dat op menige plaats de opgaven daaromtrent ontbreken. Volgens de statistiek over 1903 (bijl. E. Kol. Versl. 1904, bl. 19) ontbreekt bijv. hoeveel dwangarbeiders uit het beri-berigesticht te Buitenzorg ontvlucht waren. Waarom, zou men zeggen, vroegen de samenstellers niet even aan den beheerder van dat gesticht, de ontbrekende opgaaf nog te verstrekken. Nog erger zou het zijn met de opgaaf

van het aantal dwangarbeiders bij de Ombilinmijnen, waar wel gezegd is (blz. 26) dat er voor 4109 man plaats is in gevangenis en hulplocalen, doch verder niemand in de dagsterkte is opgegeven. Als men hier de overeenkomstige opgaaf van het vorige verslag naast legt, dan komt het ons voor, dat men met een slordigheid in de tabel te doen heeft en de cijfers 84 en 1567, als ruimte in de hulplocalen vermeld, in de volgende kolom onder de dagsterkte behooren. De anomalie dat in een gevangenis voor 24 hoofden er 84 geplaatst zijn, wordt ook duidelijk als men de toelichting, in het vorig jaar gegeven, er naast legt. Intusschen slordig blijft het en waar de kolommen zooveel wijder geworden zijn heeft het verslag wel aan overbodige breedte, maar niet aan gewenschte nauwkeurigheid gewonnen.

Een ander voorbeeld van onnauwkeurigheid meent het *Handelsblad* te vinden in het feit, dat er wel dwangarbeiders beschikbaar gesteld zijn voor de expeditie naar Korintji, maar dat die in de statistiek niet kunnen worden teruggevonden. (Wij vragen kan het ook zijn onder noot *pp*, daar onder noot *rr* wel van geëvacueerden uit Korintji sprake is).

* * *

De regent van Bodjonegoro wordt besproken in de *Nieuwe Courant* van 18 April jl., naar aanleiding van het bericht, dat hij bij de Indische regeering is aangeklaagd. Hoewel niet bekend met de gronden, waarop die aanklacht rust, acht de correspondent van het blad het niet van belang ontbloot mede te deelen onder welke bijzondere omstandigheden deze inlandsche hoofdambtenaar aan het hoofd van zijn regentschap is gekomen. Van lage afkomst en in 1874 nog kweekeling aan een inlandsche school, heeft hij zich door ijver en voortvarendheid tot zijn tegenwoordigen hoogen rang opgewerkt. Als opvolger van een regent, die ontslagen werd, terwijl een later titularis wegens ziekte slechts enkele maanden de betrekking in naam vervulde, kwam hij te staan voor een verwaarloosd en ontredderd regentschap, tegenover een heir van vijanden, waaronder onder hem dienende ambtenaren, die hem in geen opzicht zouden ontzien, maar er belang bij hadden hem te verwijderen en de bestaande toestanden verborgen te houden en te bestendigen. Hij heeft dan ook ingegrepen in de belangen van velen en daardoor vele en groote vijanden, die niet zullen rusten voor zij hem hebben doen vallen; meer dan bij eenig ander onderzoek zal het, volgens dezen schrijver, geraden zijn, om uiterst voorzichtig te wezen in het aannemen van getuigenverklaringen en zelfs van zoogenaamde schriftelijke bewijsstukken. Gelukkig ziet hij in den persoon van den tegenwoordigen resident een waarborg voor de nauwgezetheid en nauwkeurigheid van het onderzoek en mocht dit ten nadeele van den Regent afloopen, dan hoopt hij, dat bij de overweging van de maatregelen, die op dezen zullen worden toegepast, zijn groote en gewichtige diensten niet zullen worden vergeten.

Ook in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 27 Maart jl. is een uitvoerig artikel aan deze zaak gewijd en daarin vindt men merkwaardige bijzonderheden uit het leven van dezen energieken hoofdambtenaar. Het blijkt niet de eerste maal te zijn dat beschuldigingen tegen hem werden ingebracht, doch in 1895 werd een onderzoek glansrijk doorstaan. Het is inderdaad te hopen, dat zulks thans wederom het geval moge zijn.

* * *

Opium-aanhalingen. Met terugzicht op hetgeen in den vorigen jaargang (deel II bl. 1402) gezegd is omtrent den opium-smokkelhandel, is het opmerkelijk hoe in het *Alg. Handelsblad* van 20 en van 29 April jl. melding wordt gemaakt van twee belangrijke opium-aanhalingen te Soerabaja. Blijkens eerstbedoeld bericht, ontleend aan het *Soer. Hbl.* betrof het 600 thail opium, verpakt in 30 zoogenaamde dubbele darmen, die met het stoomschip De Klerck werden aangebracht en waarvan de politie door een spion gehoord had. Het smokkelen op die wijze moet reeds jaren plaats hebben. Komt het opium veilig binnen, dan is de weg volgens den berichtgever de volgende:

„De afnemers van den besteller, Chineezen van Bodjonegoro, Probolinggo en andere plaatsen, hebben vooraf een waarschuwing gekregen, dat de waar in aantocht is. Zij vereenigen zich op een bepaald uur op een aangewezen plaats, niet in de woning van den besteller. Het opium komt veiligheidshalve ook niet in diens huis, doch gaat dadelijk naar de afgesproken plaats. Zoo had het ook thans moeten gaan, en heden morgen kon men dan ook de teleurgestelde afnemers met den vroegtrein Soerabaja zien verlaten!"

Het tweede bericht werd uit Soerabaja aan de *Locomotief* geschreven en betreft twee beschuitblikken met de Molukken-boot van Makassar aangevoerd en als postpakket geadresseerd aan twee Chineezen te Malang. Daar de inhoud als „sarong-monsters" opgegeven verdacht scheen, wegens de zwaarte der blikken, werden zij door den verificateur onder getuige geopend en bleken 100 thail opium te bevatten. Het zal volgens den berichtgever echter moeilijk zijn de smokkelaars uit te vinden, want men vermoedt nu al dat de namen van afzenders en geadresseerden gefingeerd zijn.

* * *

Vreemdelingenverkeer op Java. In het *Batav. Nieuwsblad* van 9 Maart j.l. kwam eene belangrijke beschouwing voor over de weinige activiteit die op Java getoond wordt om het verkeer van vreemdelingen derwaarts te lokken. Dit trekt zelfs de aandacht der naburen en de *Straits Times* schreef er over, naar aanleiding der ontvangst van een geïllustreerden reisgids uit Nieuw-Zeeland, uitgegeven door het „Government department of tourist and health resorts." Deze zeide o.a.

„Het zal allen, die langen tijd in deze streken doorgebracht en de bezittingen van onze Hollandsche buren bereisd hebben, meer dan eens hebben verwonderd, waarom de Nederlandsch-Indische regeering niet in samenwerking met de stoomvaartmaatschappijen en de eigenaars van hotels, meer bekendheid geeft aan en daardoor meer welvaart brengt in die gewesten, behoorende tot de schoonste der geheele wereld.

„Geen land in de tropen biedt aan den toerist een tiende aan van de genoegens, die hij op Java kan aantreffen. . .

„Op Java kan de dwalende toerist in één woord genieten van alles wat den meest bereisde nog belangstelling inboezemt."

De *Nieuwe Courant* van 22 April jl. neemt deze woorden over en zegt dat zij stof geven tot ernstig nadenken en tot overwegen of het niet op den weg der Regeering ligt, om, nu naar middelen wordt gezocht, om de welvaart van onze koloniën te verhoogen, dit betrekkelijk weinig kostbare middel van reclame, van het meer bekend maken van hetgeen op Java te zien is,

ook aan te grijpen tot bevordering van handel en verkeer. Daarbij heeft het blad minder het oog op de directe verteringen, door reizigers gemaakt, doch vooral op de indirecte gevolgen voor de inlandsche nijverheid, op de meerdere gelegenheid, die voor den inlander zal worden geopend om geld te verdienen buiten den landbouw. Uit dit oogpunt is bevordering van het vreemdelingenverkeer een zaak van algemeen belang en dient zij als zoodanig door de regeering te worden aanvaard en aangevat, waar het particulier initiatief niet bij machte blijkt daarin voldoende te voorzien, omdat zulk eene reclame voor de particulieren nog geen directe redelijke winst belooft. In de eerste plaats ontbreekt voor Java een goede reisgids. „Wij hebben," zegt o.a. het *Soer. Hbl.* van 5 Maart jl. „een zeer kleinen, erg onvolledigen Baedeker en verder de reisgids van de *Kon. Paketvaart Mij.*, veel zaaks is het boekje niet. En wij staan voor het verschijnsel, dat de vreemdeling hier te lande (Indië) tevergeefs uitziet naar een vertrouwbaren algemeenen gids — de locale gidsen zooals die van Garoet (Doorman) en Djokdja (Groneman) zijn in het Nederlandsch geschreven — en zoodoende links en rechts moet informeeren."

Hierin kan volgens de *N. Ct.* de Regeering een grooten en toch weinig kostbaren steun verleenen. „Zij is ruimschoots in de gelegenheid om gegevens te verzamelen, waaruit zulk een gids kan worden samengesteld; met dit werk kan tegen matige bezoldiging een gepensionneerd Indisch ambtenaar worden belast, die zelf in de gelegenheid is geweest de belangrijkste plaatsen op Java te bezoeken en met de praktijk van het reizen bekend is. Zulk een werk door de Regeering uit te geven heeft nog dit voor boven een gewonen reisgids, dat men daarin ook aanwijzingen en bijzonderheden kan opnemen, minder noodig voor den pleizierreiziger maar van groot belang voor hen, die op hun reis tevens willen uitzien naar eene gelegenheid om zaken te doen of ondernemingen te vestigen.

* * *

Cuba's opkomst. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 April komt een correspondentie uit Havana voor, waarin bericht wordt hoe die haven onlangs door ons oorlogsschip, de Kortenaar, werd bezocht en hoe de commandant had medegedeeld dat hij daarheen was gezonden om de gezondheidsmaatregelen te bestudeeren, waardoor het ongezonde Havana in een der gezondste steden der wereld is herschapen. Doch niet alleen op sanitair gebied is vooruitgang merkbaar. De handelsbalans staat buitengewoon gunstig door de hooge suikerprijzen en den grooten oogst, waardoor dagelijks goud naar Cuba wordt geremitteerd. Terwijl vroeger het agio tusschen den Spaanschen en den Amerikaanschen gouddollar van 10 tot 11 pct. afwisselde, wat beteekent G. $ 100 = $ 110 à 111 Sp. goud, is op het oogenblik het agio tot 8 à $8^1/_2$ gedaald, wat voor vele importeurs en exporteurs een zeer groot voordeel oplevert, aangezien in den groothandel aldaar de Spaansche goud-dollar nog immer de standaardmunt is. Ook de vooruitzichten van den tabaksoogst zijn zeer gunstig, terwijl Havana zelden zulk een zachten winter heeft gehad als deze, in het geheel slechts 3 à 4 dagen. Het toeristen-bezoek uit de Vereenigde Staten wordt jaarlijks grooter en men schat voor dit jaar het aantal bezoekers van 1 Januari tot einde Maart op ruim 20000. Het spreekt van zelf, dat zulk een bezoek voor Havana een groot voordeel oplevert

niet alleen voor hotels en restaurants, doch ook voor winkeliers, ja voor iedereen. Staaltjes worden daarbij vermeld hoe de „smart Yankee" bij zijn bezoek aan Spaansche winkeliers niet weinig bij den neus geleid wordt, doch al is dit nu juist niet navolgenswaard, hetgeen hier omtrent Cuba gezegd wordt vormt een aardige tegenstelling met de hooger geuite klacht over het geringe bezoek aan Java.

* * *

De nieuwe gemeenteraden. Met zeer veel belangstelling is hier kennis genomen van de benoeming der leden van de nieuw opgerichte gemeenteraden van Batavia, Meester Cornelis en Buitenzorg. Verreweg de meesten schijnen vooraf reeds zijdelings gepolst te zijn en te kennen te hebben gegeven dat zij eene eventueele benoeming niet zouden afwijzen. Volgens de naamlijst der benoemden zijn onder de 25 leden van Batavia: 15 Europeanen, waarvan 7 ambtenaren, 1 officier, 2 oud-ambtenaren en 5 particulieren, voorts 7 inlanders, waaronder 2 particulieren en eindelijk 2 Chineezen en een Arabier. Te Mr. Cornelis telt men 11 leden, waarvan 8 Europeanen, waaronder 3 ambtenaren en een officier, voorts 2 inlanders, beide ambtenaar en een Chinees. Te Buitenzorg heeft men eveneens 11 leden, waarvan 8 Europeanen, 2 inlanders en een Chinees, en onder eerstbedoelde ook 4 particulieren. Omtrent deze keuzen loopen de meeningen nogal uiteen, doch de *Java-Bode* erkent dat de regeering, voorgelicht door den regeeringscommissaris voor de decentralisatie, haar lastige taak naar beste weten en kunnen heeft volbracht en daarbij zeer terecht, is afgeweken van den, anders in dergelijke omstandigheden gebruikelijken weg, om slechts aan de voormannen der Indische samenleving stem in het kapittel te geven. In den thans gekozen raad zijn alle rijen en rangen vertegenwoordigd.

De uitvoerige ordonnantiën, welke op de taak der gemeenteraden betrekking hebben, zijn gepubliceerd in de *Javasche Courant* van 28 Maart 1905.

Volgens een nader bericht ontleend aan de *Java-Bode* heeft de eerste vergadering van den Bataviaschen gemeenteraad plaats gehad op 17 April jl. en zou die te Mr. Cornelis den volgenden dag plaats hebben. Op deze plaats hadden alle leden de benoeming aanvaard, te Batavia bedankten het Arabische lid wegens zijn hoogen leeftijd en één Europeaan.

* * *

l'Europe Coloniale, het weekblad dat in onze Febr.-afl. (bl. 284) werd aangekondigd, heeft opgehouden te bestaan. Terwijl op No. 22 van 5 Maart No. 23 eerst volgde op 17 Maart, waarin o. a. het portret van Minister Idenburg voorkwam, heette het dat door verandering van drukkerij een volgend gecombineerd nummer eerst tegen 1 April zou verschijnen, doch thans laat het zich geheel wachten. Als men op politiek gebied de toenadering van Frankrijk en Engeland waarneemt, dan schijnt er in eerstgenoemd land inderdaad geen plaats voor een blad dat zoo heftig te velde trekt tegen een als „bloc anglo-yankee-australien" aangeduid schrikbeeld. Toch is het jammer dat niet in beknopten vorm een wekelijksch overzicht van hetgeen op de geheele wereld op koloniaal gebied voorvalt, blijft bestaan.

* * *

Onvruchtbare gedachtenwisseling is het opschrift, waaronder de *Nieuwe Courant* van 29 April jl. het wetsontwerp bespreekt dat op 22 Maart jl. aan de Tweede Kamer is ingediend (Gedr. Stukken no. 172) betreffende de verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië met eenige betrekkelijk geringe bedragen. Daaronder trok een suppletoir crediet voor Banka de aandacht, naar aanleiding waarvan in het voorloopig verslag (172–5), onder verwijzing naar de gedachtenwisseling omtrent de overlegging der rapporten van de heeren Winkler en Hoetink en de (in onze revue der April-afl. bl. 607 vermelde) artikelen van de *Nieuwe Courant* van 9—11 Maart, werd gevraagd of de Regeering thans wellicht in staat was ter zake eenige mededeelingen te doen. In de Nota, waarbij de Minister de vragen der Kamer beantwoordt, verklaart hij evenwel geen andere mededeelingen te kunnen geven, dan die, welke in de zitting van 1 December jl. geschiedden. Het overleggen der bewuste rapporten acht de Minister alleen van nut, wanneer de beschouwingen, waartoe zij in Indië aanleiding hebben gegeven, kunnen worden medegedeeld, zoodat het antwoord der Indische Regeering zal moeten worden afgewacht. De *N. Ct.* noemt dit een dooddoener, waarmede de belangstelling door de volksvertegenwoordiging in een belangrijke Indische quaestie getoond, wordt gefnuikt. Het verhandelde in de schriftelijke gedachtenwisseling betreffende het op Deli betrekking hebbende deel van dit wetsontwerp, toont aan hoe anderzijds de Kamer een schoone gelegenheid om zich over een zeer belangrijke zaak te doen inlichten, heeft verwaarloosd. In het verslag omtrent het afdeelingsonderzoek wordt toch niets gezegd omtrent de krasse beschuldigingen destijds in de Kamer tegen de ambtenaren op Deli ingebracht en de daarop gedane mededeeling dat aan den directeur van B. B. was opgedragen, daaromtrent een onderzoek in te stellen (zie onze vorige revue bl. 724) De *N. Ct.* vraagt of er nu bij de kamerleden, welke die beschuldigingen inbrachten, niet de minste belangstelling bestaat naar den uitslag van de overwegingen van dien directeur. Zij moeten er in de eerste plaats op gesteld zijn dat er recht werd gedaan, temeer omdat men hun buiten de Kamer het verwijt heeft gedaan de plank geheel mis te hebben geslagen en een der beschuldigden, de oud-resident Kooreman, zich vermeten heeft met aanvoering van stukken aan te toonen, dat al wat de bekend gemaakte conclusies van het rapport Rhemrev, waarop zij zich voor hunne beschuldigingen beriepen, bevatte, sedert lang alreeds door de thans wegens hun stilzwijgendheid aangeklaagde ambtenaren ter kennisse der Regeering en der justitie was gebracht, zoodat de indruk bij menigeen is gevestigd, dat hier een lichtvaardig oordeel is geveld. Het blad betreurt het dat van deze gelegenheid om van hun verdediging in de Kamer notitie te nemen, geen gebruik is gemaakt.

* * *

De behandeling der koelies op Deli. In de *Frankfurter Zeitung* van 19 April jl. is een kalm, waardig gesteld protest opgenomen van 31 werkgevers van Duitschen oorsprong, in Deli gevestigd, tegen de beschuldigingen ook in dat blad tegen de Deli-planters uitgesproken.

In hoofdzaak is dit protest volgens het *Algem. Handelsblad* van 25 April jl. aldus samen te vatten: „de critici houden geen rekening met de omstandigheden waaronder wij leven. Onze werklieden zijn voor een goed deel het

uitschot van verschillende natiën; de politie is onvoldoende; wat blijft ons dan soms over, dan onze eigen rechter te zijn? Wij zijn aan allerlei bepalingen gebonden, en loopen gevaar zwaar gestraft te worden als wij ze overtreden; de koelies, die de op zich genomen verplichtingen niet nakomen, worden door de ambtenaren gestraft met een paar maanden „ten arbeidstelling voor den kost zonder loon", wat in werkelijkheid weinig op straf gelijkt; de arbeid, door de gestraften te verrichten, is zeer gering, en zij worden door hunne landgenooten er niets minder op aangezien als zij eenigen tijd dwangarbeid hebben ondergaan"... Een voorbeeld van provocatie van een assistent door een koelie wordt aangehaald, dat bij iedereen een pak slaag zou hebben uitgelokt; de assistent komt dan ook met geldboete vrij, doch moet ook alle proceskosten ten bedrage van *f* 800 betalen. Het artikel had volgens het *Hbl.* evenwel eene betere bejegening verdiend dan het onderschrift, welke het van de zijde van den correspondent der *Fr. Zeit.* ten deel valt. Deze vermeldt dat de Regeering een onderzoek doet instellen en dat de koelies „voor een tot drie jaren als slaven verbonden zijn", maar verzuimt bij die voorstelling te vermelden dat de werkgever bij het werkcontract onder allerlei verplichtingen staat, en dat de Regeering behoort te zorgen dat die worden nageleefd, iets waaraan het te lang heeft ontbroken. De correspondent meent dat er ontzettend geranseld wordt, wat om twee redenen onjuist is: de Europeanen vreezen te zeer de justitiëele gevolgen en oproeren zouden zeker niet achterwege blijven. Meer uitvoerig wordt aangetoond dat die correspondent niet op de hoogte der toestanden is.

* * *

De Zeemacht en de Bezittingen in Azië. In *de Gids* van Mei bespreekt de oudkapitein t/zee J. P. van Rossum de verdediging van Nederlandsch-Indië in denzelfden geest als zulks in het kort in de Aprilafl. van de *Militaire Gids* geschiedde (zie onze vorige revue bl. 745) en hij vindt het opvallend dat in de programma's der verschillende politieke partijen van ons land over de zeemacht wordt gezwegen. Waar die programma's melding maken van onze overzeesche bezittingen, worden wel plannen gemaakt voor de opvoeding en toekomst van de aan hun zorg toevertrouwde kinderen, maar bij die zorg voor de toekomst, die van het behoud dier kinderen over het hoofd gezien. Het doel is daarom in enkele bladzijden te wijzen op het nauwe verband tusschen een voldoend krachtige zeemacht in Oost-Indië en onze bezittingen in Azië. Die studie, welke een ieder ter lezing zij aanbevolen, is vooral aantrekkelijk door het gezonde vertrouwen dat er uit spreekt dat onze zaak in deze niet hopeloos staat, en waar het artikel zich niet leent tot een korte resumptie, halen wij slechts deze zinsnede er uit aan, die betrekking heeft op den gewichtigsten factor die bij een vloot niet onder cijfers is te brengen, n.l. het gehalte der bemanning: „De geschiedenis heeft vrijwel bewezen dat de beste bemanning steeds overwint, ook al is deze in getalsterkte en wat materieele hulpmiddelen betreft in de minderheid. Deze ervaring behooren wij ons ten nutte te maken, omdat wij in gehalte van personeel bij niemand behoeven achter te staan. Onze materieele en personeele krachten kunnen dan ook voldoende worden geacht voor het onderhouden van een flink eskader in Oost-Indië. De sommen jaarlijks voor de zeemacht toegestaan zijn hiertoe toereikend en het

personeel is talrijker dan noodig is. Het komt er slechts op aan de beschikbare middelen doelmatig aan te wenden en te vermijden wat onnoodig of zelfs schadelijk is."

* * *

De samensmelting van officierskaders wordt in dezelfde *Gids*-afl. besproken door Mr. F. A. van Engen en op verschillende gronden ten eenenmale afgekeurd. Zonder de polemiek hierover nader te bespreken, wordt nagegaan in hoeverre de legers zelf in Nederland en in Nederlandsch-Indië zijn gescheiden en welke redenen er voor die scheiding bestaan. Terwijl in Nederland hoe langer hoe meer de richting van een volksleger wordt betreden, zal voor Nederlandsch-Indië in de toekomst het stelsel moeten zijn dat men de bevolking der koloniën weerplichtig en weerbaar maakt, desnoods onder leiding van Europeanen, terwijl dan nog bovendien een vrijwilligersleger als kern en als politieleger noodig is. Deze richtingen wijzen op de noodzakelijkheid van scheiding tusschen de legers en het is duidelijk dat dan de argumenten tegen de samensmelting hunner officieren voor de hand liggen. Ook het argument dat besparing van kosten er het gevolg van zou zijn, wordt ontzenuwd, terwijl uitvoerig wordt stilgestaan bij de vraag of verhooging der waarde van het officierscorps tengevolge van oorlogservaring in Indië zal worden verkregen. Ten slotte wordt er de aandacht op gevestigd dat waar generaal Knoop in 1861 (Verspr. Geschr. IV bl. 369) de vereeniging der beide legers zeer wenschelijk achtte, die vereeniging toen reeds feitelijk onmogelijk en evenmin als nu grondwettig zou zijn. Waar deze destijds wees op het voorbeeld van Frankrijks beproefde oorlogsscharen in verband met de krijgsondervinding, welke in Indië zou worden opgedaan, heeft de ervaring van 1870 gewezen op het minder juiste inzicht in dit geval van dien anders zoo goed zienden en deskundigen militairen schrijver. Die beproefde scharen zijn binnen één maand vernietigd, terwijl de zegevierende Duitsche legers met de als het ware uit den grond gestampte volkswapening van Gambetta, natuurlijk in 't geheel zonder krijgsondervinding, *zes* maanden, meermalen met moeite, strijd hebben moeten voeren.

De slotsom luidt dat samensmelting van officierskaders, wel verre van onze defensie te bevorderen, daaraan schadelijk zal zijn, zoowel voor ons land als voor onze koloniën. Schadelijk voor ons land, omdat het zijne weermacht niet zoo zou kunnen inrichten als met het oog op zijne belangen het meest gewenscht is. Schadelijk ook voor ons land, omdat het Indische leger in waarde zou verminderen, en daardoor zijne koloniën minder goed zouden worden beschermd.

* * *

Indië verdedigd door Inlanders. In het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 3 April jl. komt onder dit opschrift een artikel voor, geteekend Effendi, dat ook de aandacht getrokken heeft van het *Vaderland* van 2 Mei jl. Er was in eerstgenoemd blad reeds te voren een vaag bericht vermeld, dat in verband met de onvoldoende resultaten bij de werving van Europeanen in Nederland verkregen, in de toekomst eene richting zal worden ingeslagen, die ons, zoo niet geheel, dan toch grootendeels van de suppletie uit het moederland onafhan-

kelijk zou maken. Hierover iemand raadplegende, was aan Effendi de opmerking gemaakt of het zijn aandacht niet had getrokken dat het idee om wederom inlandsche officieren bij het leger aan te stellen, ongeveer gelijk komt met dat van het aanstellen van inlanders tot ambtenaren B. B., terwijl het opmerkelijk is dat het denkbeeld om dokters-djawa na aanvullingsstudiën tot officier van gezondheid te benoemen, gerezen is, toen de ondervinding had geleerd dat inlandsche opnemers bij den topographischen dienst zeer goed op hun plaats waren. Hij vraagt of het niet als een teeken des tijds moet beschouwd worden dat de marechaussee, dat zuiver inlandsche corps, de zijn eerst toebedeelde bescheiden rol, voortdurend ziet vergrooten, dat bij staats- en particuliere spoorwegen het Europeesch personeel meer en meer door Indisch vervangen wordt; in een woord dat in alles, wat tegenwoordig gedaan en gelaten wordt, het beginsel rondwaart de Inlanders naar voren en de Europeanen naar achteren te schuiven, om na 50 jaar, een eeuw of later, Indië door Indiërs bestuurd te zien, onder leiding van een minimum van Europeanen, met een zuiver inlandsch leger, wellicht tot de hoofdofficieren toe, alleen nog met afdeelings-commandanten en hoogere officieren van zuiver Europeesch ras. Verwezen wordt naar het verhandelde in het Indisch Genootschap op 14 Febr. jl. toen o.a. de heer Kielstra, die volgens Effendi, „met de heeren Fock en Van Deventer het volle vertrouwen van den Minister van Koloniën bezit en wiens meening daarom groot gewicht in de schaal legt", ongeveer het volgende zeide: „we hebben op het oogenblik een dubbel bestuur, een Europeesch en een inlandsch. Dit is te kostbaar, maar thans nog niet te veranderen. De toekomst echter zal moeten brengen: Indië bestuurd door inlanders onder Europeesch toezicht."

Effendi wil zich er niet in verdiepen in hoever wij in die koers een utopie hebben te zien, doch alleen nagaan of het leger in de naaste toekomst zijn Europeesche soldaten geheel of gedeeltelijk zou kunnen missen. Tegenover een binnenlandschen vijand zou dit met een gerust hart zijn te aanvaarden wanneer al de troepen van het gehalte waren der marechaussees, doch de ondervinding heeft geleerd, dat dit corps alleen zoo goed kan blijven als het voortdurend, zooals thans, in de gelegenheid kan worden gesteld zijn goede eigenschappen aan te kweeken en te vervolledigen, en het dit standpunt zou verliezen, als het niet voortdurend voor de heetste vuren gesteld en tegenover andere inlandsche kameraden een groote reputatie had hoog te houden. Geschiedt dit niet, dan zullen zij in garnizoen tot doodgewone inlandsche infanteristen teruggaan. Bovendien worden zij thans uit het geheele leger als keurcorps uitgelezen en zal het niet doenlijk zijn de gansche inlandsche infanterie tot zulke soldaten te vormen, zoodat zelfs wat getalsterkte betreft, van het vormen van een kern voor alle bataljons geen sprake zal kunnen zijn. Het onttrekken van het Europeesche element daaraan, of zelfs het tot veel kleiner afmetingen terugbrengen daarvan, acht schrijver daarom hoogst gevaarlijk.

Het schijnt bijna overbodig de zienswijze van den schrijver mede te deelen omtrent het denkbeeld een zuiver inlandsch leger tegen een buitenlandsch tegenstander in het veld te brengen. Het bewijs is nog te leveren, dat zelfs de marechaussees ook in een Europeeschen oorlog met al zijn hevige verschrikkingen westerlingen zullen kunnen vervangen en als dit nog de vraag

is, hoeveel te meer is het dit ten opzichte van den gewonen inlandschen soldaat. Met verwijzing naar de laatste alinea van een artikel over de opleiding van den Javaanschen soldaat door d. G. in het *I. Mil. Tijdschr.*, no. 11, van 1904, wordt nog gezegd hoe weinig wij van het gemoedsleven van de inlanders weten. Tegen een buitenlandschen vijand kunnen wij slechts hopen, dat zij ons trouw zullen blijven, doch wij kunnen niet vergen dat zij iets voor de zaak waarvoor gestreden wordt, zullen voelen; hij acht het daarom hoog spel spelen, wanneer met gelatenheid de slechte resultaten van de werving worden aangezien en wij ons troosten met de gedachte dat voor elken ontbrekenden Europeeschen soldaat allicht twee Javanen te krijgen zijn.

* * *

De Socialisten en de Koloniën. In het *Kol. Weekblad* van 13 April jl. was een ingezonden stuk opgenomen over scheiding der Financiën van Nederland en Indië, en daarin o. a. een artikel, getiteld „In de penarie" uit *Het Volk* van 12 Maart te voren aangehaald, waaruit blijkt dat dit socialistisch orgaan niet goed op de hoogte is van het vele dat Nederland in het algemeen van Oost-Indië heeft geprofiteerd. Naar aanleiding daarvan, vermeldt „Anak djawa" in de *Nieuwe Courant* van 2 April een droom omtrent een door hem bijgewoond congres van socialisten, waarin eenige zinsneden uit laatstbedoeld artikel als stellingen worden verdedigd en geprotesteerd wordt tegen de qualificatie van „onzin", daaraan in het *Kol. Wkbl.* gegeven. Geen woorden kan men vinden om zijn afkeer uit te drukken over hetgeen geschreven werd in de *Indische Gids* van 1901 deel II, bl. 1119: „wat nu dikwijls, door anderen dan Van Kol, in *Het Volk* over Nederlandsch-Indië wordt geschreven, is socialistisch schoolmeester's werk." Meejubelende met den algemeenen kreet: „wij zullen Indië nooit vergeten", werd de schrijver wakker, daarbij blijkbaar te kennen gevende dat het met de sympathie voor Ned.-Indië bij de socialistische partij slechts bij algemeenheden blijft.

* * *

Broenei en Sarawak. In de dagbladen is het bericht opgenomen dat Radja Sir Charles J. Brooke, G. C. M. G. (die in 1829 geboren is) met een gewapende macht in Lawas is binnendrongen, dat aan den staat Broenei behoort.

De *Nieuwe Courant* van 2 April vindt vechtpartijen en onlusten aan de noordkust van Borneo lastige en gevaarlijke dingen, vooral voor ons Nederlanders als naaste buren. Men schijnt hier met een familietwist te doen te hebben, waarbij de Radja zijn neef, een zekeren heer Brooke Johnson, die beweert in Lawas een handelsmonopolie te bezitten, verjagen wil. Het bedoelde gebied zou eerst kort geleden door Britsch Noord-Borneo aan Sarawak zijn afgestaan.

Blijkens een opgaaf, die wij aantroffen, ontving de eerste Radja Brooke van den sultan van Broenei in 1842 de landen, die zich van Tandjong Datoe in het westen, langs de kust tot de Samarahan of Sarawak-rivier uitstrekten. In 1861 werd een tweede afstand van grond van den Sultan verkregen, die de streken gold tusschen deze rivier en Kaap Kidorong in het oosten. Daarop volgde in 1882 de derde grondafstand van honderd engelsche mijlen kustlijn tot aan de Baram-rivier, met inbegrip van 3 mijl beoosten de monding daar-

van. In 1885 had de afstand plaats van de Troesan rivier, die uitkomt aan de noordoostzijde van de baai, waarin de Broenei-rivier, waar nog de zetel van den sultan gelegen is, uitwatert. In 1889 werd ook de Limbangrivier, de voornaamste affluent van deze verkregen. Het land zou zoodoende thans naar schatting 130.000 KM². groot zijn en een half millioen inwoners tellen.

Als men nagaat dat de Broenei-baai gedeeltelijk de westelijke grens van Britsch-Noord-Borneo vormt, dan is het duidelijk, dat van het zelfstandig gebied van den Sultan niet veel meer is overgebleven. In het oostelijk deel van de Broenei-baai heeft men een kleinere inham, de Padas-baai, waarin uit het gebied van Britsch-Noord-Borneo de Linkongan-rivier uitstroomt en aan de monding een plaats aangeduid als Sugan Lawas. Hier is misschien een goede havenplaats, waar de neef zijn bloedverwant concurrentie aandoet. In dat geval heeft Nederland echter weinig of niets met de onlusten te maken, daar de naaste binnenlandsche grens zeker wel een 150 K.M. door onbegaanbare streken er van verwijderd is en zal de quaestie meer belang inboezemen aan Broenei, Laboean en Britsch-Noord-Borneo als naaste buren.

* * *

Niet het rechte woord op de rechte plaats is volgens de *Nieuwe Courant* van 28 April j.l. gesproken door den heer Mr. P. Brooshooft in het Aprilnummer van de *Beweging* (in een opstel dat wij hoofdzakelijk terugvinden in de *Locomotief* van 3 April j.l.) en waarin deze onder het opschrift: „Niet de rechte man op de rechte plaats", tevelde trekt tegen den Gouverneur-Generaal naar aanleiding van het aan dezen toegeschreven voornemen om een uitvoerrecht op copra te heffen. Dat deze haastige rechter in enkele bladzijden tot genoemd resultaat komt, schijnt aan de *N. Ct.* heel erg oppervlakkig en heel erg onrechtvaardig. Het blad vreest en haat ook alles wat het vrije verkeer, waarvan Indië's voorspoed in zoo hooge mate afhankelijk is, kan belemmeren, doch het vindt even gevaarlijk, zoo niet meer, zekere onzichtbare vijanden, zoowel van Indië's waardigheid als van zijn welvaart, waartoe het o. a. rekent de angstvallige geheimzinnigheid, welke tot dusver bij Indische regeeringzaken werd betracht. Breekt de G.-G. met die geheimzinnigheid en bindt hij den strijd aan, met die andere vijanden, waarvan men de namen niet behoeft te noemen om ze te doen kennen, dan geeft hij reeds blijk eigenschappen te bezitten, welke bij een man, met zijn waardigheid bekleed, niet hoog genoeg te schatten zijn. En toont hij zich groot en wijs genoeg om aan de critiek, welke hij door zijn liberaliteit zelf heeft uitgelokt, te luisteren en het verkeerde van een beraamden maatregel in te zien, dan kan, in afwachting van zijn daden, de veronderstelling als gewettigd worden beschouwd, dat hier de rechte man op de rechte plaats zit.

* * *

Handelsbalans en welvaart. In de April-afl. van het *Tijdschrift voor het Binnenl. Bestuur* geeft S. Nirpa eene „„beschouwing over de mindere welvaart-fictie", welke in vele opzichten de lezing waard is, doch de eerste zinsnede geeft, naar het ons voorkomt, blijk van een minder juist inzicht in den economischen toestand van een volk in het algemeen, zij luidt: „Gedachtig aan het feit, dat alleen arbeid, onverdroten, noeste arbeid tot geluk en welvaart voert, schrijdt gij, heerlijk schoon Java, op den naar welvaart voerenden weg voort, en hebt gij wederom, zooals altijd, dank zij uw energie *meer* ge-

produceerd dan geconsumeerd. Gij zijt in 1902 tot een uitvoer gekomen van ƒ 266.000.000.— tegenover een invoer van ƒ 204.000.000.— dus tot een excedent van ƒ 62.000.000.— met welk bedrag gij uwe draagkracht hebt vergroot. Over de laatste 25 jaar genomen was een gemiddeld excedent n.l. ƒ 40.000.000.—. In die 25 jaren zijn door u dus ± ƒ 1000.000.000 met arbeid verdiend en u ten goede gekomen".

Deze redeneering moet op een dwaling berusten. Als een particulier meer voortbrengt dan verbruikt, gaat hij sparen en kan daarbij op de meest primitieve wijze zijn geld bewaren of verstoppen. Er zijn inderdaad inlanders, die uitgeholde bamboezen met rijksdaalders vullen en deze onder de dakspanten verbergen. Wanneer dit aan de circulatie onttrokken geld echter tot duizend millioen opliep, zou er gebrek aan specie voor de handelstransacties komen; geld zoude, hetzij in den vorm van zilver of van goud, moeten worden ingevoerd en het zoude in de opgaven van den algemeenen invoer voor den dag moeten komen. Wanneer dus minder wordt ingevoerd dan uitgevoerd is er wel degelijk een te kort, het verschil komt de bewoner van het land niet ten goede maar is in hun nadeel. Alleen het in absolute hoeveelheid toenemen van in- en uitvoer wijst op grooter activiteit, grooter omzet van goederen. Hoe meer invoer, hoe meer gelegenheid om behoeften te bevredigen. Die invoer kan alleen toenemen, als het land, hetzij veel voortbrengt en uitvoert, waarvoor het in ruil andere waren ontvangt, hetzij wanneer het de buitenwereld voor die ingevoerde goederen andere voordeelen biedt, zooals Zwitserland zijn natuurschoon, dat goed betalende reizigers lokt, Monte-Carlo het genot van een speelbank, of wanneer het land zoo rijk is dat het aan het buitenland groote sommen leent, waarvan de interest in den vorm van importartikelen wordt betaald. Men heeft dan naast de handelsbalans met de betalingsbalans te maken en het is ongetwijfeld een van de moeilijkste vraagstukken der staathuishoudkunde om hier een juist inzicht in te krijgen. Men dient dan te lezen wat eminente deskundigen, zooals bijv. de heer C. Rozenraad te Londen, daarvan zeggen. Tegelijk met het bovengenoemde opstel, namen wij kennis van een artikel van laatstgenoemde over „La situation économique et financière de l'Europe" in de April-afl. van de *Revue Econ. Intern.* waarin deze o. a. blz. 545/46 zegt: „Ce qui précède prouve que, si le bilan commercial d'un pays mérite d'être étudié, il faut le lire avec intelligence et ne jamais perdre de vue que le bilan n'est que la partie d'un grand tout et que ce grand tout échappe à une connaissance véritablement exacte. La statistique des importations et des exportations ignore les transactions en titres étrangers, constructions de chemins de fer, frets, commissions de banque, dépenses de voyageurs, intérêts sur les valeurs étrangères, etc. Bref, il y a une foule de choses qui sont à observer, pour établir l'actif et le passif d'un véritable bilan commercial ou balance des payements et cette véritable balance internationale demeurera toujours un secret. Il ny a que la tendance du change que fournit quelques données sur la voie dans laquelle un pays est engagé".

Geven deze woorden een juist inzicht in de samengesteldheid van het geval voor Europeesche staten, voor koloniën is de zaak misschien iets eenvoudiger en vallen een aantal posten weg; het ligt voor de hand dat de Europeanen, die er hun arbeid en hun kapitaal brengen, daarvoor een loon ontvangen,

dat juist omdat zij er vreemd zijn aan het land onttrokken en in het moederland verteerd wordt. Men mag de zoogenaamde drainage-theorie niet gaarne als zoodanig genoemd zien, als men zich diets maakt geheel in de ethische koers op te gaan, die drainage valt niet te ontkennen. Het is de prijs, aan het bezit van koloniën verbonden en deze zullen door die aftapping ook niet te gronde gaan, als men ze maar krachtig maakt en houdt. Hoe grooter de uitvoer en de invoer beide zijn, des te minder zal het verlies van een zeker verschil daarvan ten bate van het buitenland in de kolonie worden gevoeld. Men kan een gezonde koe hebben en er toch voldoende melk van krijgen. Voor alles is echter een juist inzicht noodig en waar bij een parlementairen regeeringsvorm iedereen invloed op de zaken helpt uitoefenen, zal ook een onderwerp als dit, hoezeer tot een speciale tak van wetenschap behoorende, meer algemeen overdacht en besproken moeten worden.

* * *

Het verslag van 's Rijks Ethnographisch Museum, loopende van 1 October 1903 tot 30 September 1904 is wel niet als dat van vorige jaren versierd met platen en figuren, doch de tekst behelst meer belangrijke bijzonderheden. Vooreerst zijn verschillende voorwerpen overgenomen van 's Rijks Museum van Oudheden, hetgeen tot mededeelingen aanleiding gaf, en verder behelst het verslag een rapport van een reis van Dr. H. H. Juynboll naar verschillende Europeesche musea, die gedaan werd om zich op de hoogte te stellen van de aldaar aanwezige voorwerpen uit Indonesië. In Bremen, Hamburg, Berlijn, Leipzig, Dresden, Praag, Weenen, Budapest, Frankfort en Keulen werden niet minder dan 13 musea bezocht en overal min of meer belangrijke collecties aangetroffen. Het „Museum für Völkerkunde" te Berlijn wordt algemeen voor het belangrijkste gehouden. Uit alles blijkt dat de beheerders der verzamelingen aldaar met de Indonesische talen en met de Nederlandsche literatuur over de land- en volkenkunde van Ned.-Indië vertrouwd zijn. Men vond er ook vele schenkingen van Nederlandsch-Indische ambtenaren. Dit is volgens den rapporteur wellicht te verklaren omdat men hier, meer dan bij ons te lande, bereid is de offervaardigheid der schenkers door onderscheidingen te beloonen. In Leipzig vond men o. a. eene verzameling van het Centraalgedeelte van Borneo, aan het museum verkocht door iemand, die de expeditie van Dr. Nieuwenhuis medemaakte en voor Midden-Celebes eene belangrijke verzameling, bijeengebracht door den heer Albert C. Kruijt.

Omtrent het Leidsche museum zelf, valt te vermelden dat een der conservators herhaaldelijk ziek was, terwijl ook de concierge aan de gevolgen van doorgestane ziekte leed, doch het personeel schijnt niettemin geleverd te hebben wat het maar kon. Waarom echter nog de op bl. 59 vermelde toelagen verleend werden, is voor den lezer niet duidelijk, daar bij het verrichten van werk ten behoeve van het rijk, zij het voor het een ander vak dan waarvoor de conservators zijn aangesteld, hun eigen toch zeker wel gedeeltelijk moest blijven liggen, vooral daar ziekte bovendien nog nadeelig op dien arbeid werkte. Merkwaardig is de hulp voor Japansche zaken ook dit jaar weder verleend door den heer S. Mikuriya en de belangstelling der Japansche geleerden. Op bl. 63 worden zes Japansche bezoekers vermeld, waarvan drie dokters, en nog een ander geleerde direct van Tokio.

* * *

De Bantamspoorweg. In het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I.*, waarin tegenwoordig interessante artikelen over spoorwegen voorkomen, heeft de heer A. W. E. Weyerman, in de Maart-afl. een studie geplaatst over den Bantamspoorweg, speciaal met het oog op de vraag welke verwachtingen men van die lijn koesterde, in hoever die zijn verwezenlijkt en welke men voor de toekomst mag hebben. Daartoe wordt in het kort de geschiedenis opgehaald en wel eerst met betrekking tot de aan te nemen richting, daarna tot den tegenvaller in de kosten. Aangetoond wordt dat de in dit tijdschrift destijds geuite meening (Jaarg. 1899 I, bl. 690) dat die richting op strategische gronden gekozen zou zijn, onjuist is. Men had de keus tusschen het gevolgde zuidertracé en een noorder, via Tangerang en Tjikandi naar Serang. Hoewel dit korter was, ging het niet door de streken, die het meest behoefte hadden aan een verbeterden afvoerweg voor de producten, waardoor het noodig zouden worden zijtakken van Tjikandi naar Rangkasbetoeng en over Kebajoran naar Djasinga aan te leggen, waardoor de lijn langer zou worden. Bovendien doorsneed het Noorder-tracé het terrein, waar de rivieren reeds bevaarbaar werden, waardoor concurrentie met het zeetransport zou ontstaan. Onder de indirecte voordeelen stelde men zich voor: meerdere welvaart voor de bevolking door het verschaffen van een débouché aan haar landbouwproducten, gemakkelijker vervoer naar Batavia en de Preanger, het opheffen van den staat van isolement der bevolking en gemakkelijker troepenvervoer van en naar Pesing. Volgens de aangehaalde verslagen van de betrokken Assistent-Residenten is de invloed van den spoorweg op de welvaart reeds merkbaar. (Men denke aan den inlander met *f* 80 inkomen, zie vorige jaarg. II, bl. 1728): „In de dessa's worden thans verscheidene mooie ruime inlandsche woningen aangetroffen, voorzien van goede meubelen. Pannen dakbedekking en houten of steenen omwandingen zijn hier en daar in de plaats getreden van de dakbedekking met atap of alang-alang en van de omwanding met bamboe. De inlander begint zich met meer zorg en netheid te kleeden, terwijl de scholen trouw worden bezocht".

Directen invloed op den inlandschen landbouw heeft de spoorweg nog niet veel gehad, maar wel op den inlandschen handel. Deze is: „merkbaar toegenomen, getuige het drukkere passerbezoek, de vermeerderde hoeveelheid lijnwaden en kramerijen, welke thans op de passers verkocht worden, de uitbreiding van het aantal passers, enz. Ook op de nijverheid heeft de spoorweg invloed uitgeoefend, aangezien thans meer dan vroeger de zucht bestaat *goed* werk af te leveren uit vrees voor de concurrentie met ambachtslieden uit andere streken. Op den duur kan echter nog veel verbeterd worden. Nog steeds nl. ontbreekt het den kleinen man aan den noodigen ondernemingsgeest; rivieren en bodem voorzien ruimschoots in zijn sobere behoeften. Rijst ligt in groote hoeveelheden in zijn schuren opgestapeld en tweede gewassen worden in overvloed aangetroffen, zoodat hem hierdoor een onbezorgd leven verzekerd is, waarvoor zou hij zich dan nog druk maken om meer geld te verdienen? Waar echter uit het vorenstaande blijkt dat de behoeften van den inlander langzamerhand toenemen, volgt daaruit tevens voor hem de noodzakelijkheid minder indolent te worden, zoodat de invloed van den spoorweg zich op den duur krachtiger zal moeten doen gevoelen. Wordt tevens een rechtstreeksche verbinding geschapen met de in Zuid-Sumatra

aan te leggen spoorwegen, dan zou dit de welvaart van de Bantamsche bevolking zeer ten goede komen".

Overgaande tot de directe voordeelen wordt er op gewezen dat men gerekend had op ƒ 6.60 per dagkilometer. Hoewel het personenvervoer nog niet de vlucht heeft genomen, die men verwacht had (ƒ 5.55; ƒ 5.67⁵ en ƒ 5.36 in elk der drie jaren 1901—'03), steekt de opbrengst niet ongunstig af bij die van andere lijnen. Men had op een zeer gering goederenvervoer gerekend, namelijk ƒ 2 per dagkilometer. De ontvangst beliep iets meer, namelijk ƒ 2.42 in 1901, ƒ 2.55 in 1902 en ƒ 2.09 in 1903. De oorzaak van dien achteruitgang in geld is voor een deel toe te schrijven aan eene tariefsverlaging. Of men door de toegestane reducties bewijs heeft gegeven van een goed inzicht in de belangen van den spoorweg en van het publiek, schijnt te betwijfelen als men leest: „Het is hier niet de plaats om na te gaan in hoeverre het gewenscht moet worden geacht vermindering van vracht toe te staan met het oog op het bijzonder karakter der Staatsspoorwegen, die voornamelijk moeten dienen tot bevordering van het algemeen belang en niet dat van enkele individuen, doch zeer zeker kan worden gezegd, dat door de aangehaalde Gouv.-besluiten de groot-handelaren en enkele landheeren en slechts weinig de inlandsche bevolking is gebaat geworden, want ware dit laatste in grootere mate het geval geweest, dan zoude dit ook uit een groote toename van de vervoerde artikelen moeten blijken, terwijl deze (zie rijst) juist niet belangrijk toenamen en het vervoer in 1903 z e l f s m i n d e r was dan in 1901". Hierbij valt op te merken dat rijst een artikel is, waarvan in vele streken, slechts veel vervoerd wordt als de oogst minder goed is geweest, omdat het daar geen gewoon export-artikel is, zooals men ook bij de Madoera-tram en elders schijnt te ondervinden (zie *Ind. Gids* 1904, II bl. 1120). Terwijl wij ons niet verdiepen in de beschouwing der verzonden en ontvangen goederen, zij nog slechts aangeteekend dat men gerekend had op ƒ 5.48 per dagkilometer exploitatie-kosten, hetgeen met de bovenvermelde geraamde ontvangsten vergeleken een winst van ƒ 3.12 per dagkilometer zou hebben opgeleverd. Het blijkt dat in 1901 de geraamde exploitatiekosten per dagkilometer ongeveer met de werkelijke overeenkwamen, doch dat deze laatste in 1902 veel hooger waren, hetgeen voor een deel aan vernieuwingen en verder aan meerdere herstellingen en uitbreiding van personeel wordt toegeschreven.

Voor 1903 zijn in de beschikbare gegevens de exploitatiekosten voor de Bantamlijn niet meer afzonderlijk vermeld, maar deze over alle Westerlijnen I (Bantam-, Priok-, en Krawanglijn) te zamen genomen. De schrijver tracht uit analogie voor laatstgenoemde lijnen de kosten te berekenen uit vorige jaren en komt dan voor de Bantamlijn voor 1903 tot een gegist cijfer. Als men nagaat dat het verslag over de Staatsspoorwegen van 1903, een quarto-boekdeel van 38 millimeter dikte is, met 563 bladzijden, waarop tal van tabellen voorkomen, die niemand ooit leest, dan is het toch wel jammer, dat daarin de cijfers niet zoo gegroepeerd zijn, dat men direct volledig antwoord krijgt op vragen, tot wier beantwoording de schrijver aldus door gissing moet geraken.

Het besproken artikel geeft het *Alg. Handelsblad* van 11 Mei jl. aanleiding

om o. a. op te merken dat de zwartkijkers, die het verband tusschen spoorwegen en bevolkingswelvaart ontkennen of althans te laag aanslaan, thans gelegenheid hebben tot bekeering. Wat evenwel de optimische verslagen der assistent-residenten betreft, als zou de invloed van den spoorweg in die enkele jaren reeds zooveel verandering hebben tot stand gebracht, daarvan gelooft het blad niet veel, en het betwijfelt of die ambtenaren wel voldoende in de gelegenheid waren vergelijkingen te maken tusschen het voorheen en thans, terwijl de uitspraak dat de bevolking door den spoorweg nu reeds minder dweepziek geworden zou zijn, nog al onwaarschijnlijk klinkt. Het *Hbl.* acht overschatting even verkeerd als onderschatting en de aangehaalde uitspraken bijzonder oppervlakkig, niet steunende op ernstig ondrzoek.

* * *

Java-koffie naar Triëst. In de April-afl. van de *Economist* wordt door Mercator de aandacht gevestigd op een bericht in het Consulaire verslag van Triëst, dat het wantrouwen tegen de Hollandsch-Indische exporteurs nu zóó groot is geworden, dat de eenmaal bloeiende Java-importhandel geheel verdwenen is. Terwijl men vroeger het jaarlijksche product van geheele plantages opkocht, bepaalt men er zich nu toe het noodige en détail uit Holland te betrekken. Na informatie schijnt aan Mercator de meest waarschijnlijke uitlegging deze: „Geruimen tijd van te voren kochten de ondernemende Triëster handelaren geheele oogsten van de goede Java-koffiemerken en waren dus, wat den prijs betreft gebonden, doch wat quantiteit betreft, overgeleverd aan de goede trouw van de Indische handelaren, plantage-bezitters en ondergeschikten. Wanneer de koffieprijzen nu na afsluiting van het contract stegen, hield men op de een of andere wijze een deel van den oogst terug, die men dan verkocht: hetzij onder ander merk, hetzij naar een ander land. Daalden de prijzen daarentegen, dan wist men den oogst te vergrooten door opkoop van de koffie der naburige plantages en de Triëster handelaar kreeg tot te hoogen prijs een grooten oogst van twijfelachtige hoedanigheid". Is deze lezing de juiste, dan kan de schrijver slechts zijn oprecht leedwezen uitspreken, dat door deze praktijken de handel in Triëst is afgeschrikt. Oostenrijk, het land der fijnproevers op koffiegebied, was als het ware een aangewezen afzetgebied voor Java-koffie, doch nu bestaat het gevaar, dat de smaak daarvoor geleidelijk gaat veranderen.

* * *

Toenadering tot Duitschland. In het *Algemeen Handelsblad* van 29 April jl wordt onder het opschrift: „Germaansche vrijaadje", de aandacht gevestigd op een artikel, voorkomende in het om de veertien dagen te Berlijn verschijnend *Koloniale Zeitschrift* van 30 Maart, waarin een artikel van den heer A. Herfurth, over: „Hollandsche toenadering". Daarin wordt breed uitgemeten hoe zwak wij staan bij het handhaven onzer neutraliteit, hoe wij niet letten op de sterk toenemende macht van Japan enz., in een woord, ons bestaan als koloniale mogendheid hangt aan een zijden draad en er zou ten onzent reeds druk rondgekeken worden naar hulp. Deze zou volgens hem alleen Duitschland kunnen verleenen, want hij toont aan hoe de andere mogendheden reeds elders de handen vol hebben. Het *Handelsblad* heeft er nog niet

veel van bespeurd, dat de „Hollandsche publicisten" de hand om hulp naar Duitschland uitstrekken, gelijk de heer H. dat voorstelt. Er zullen er wel zijn; kleinmoedigen vindt men overal; „maar de overgroote meerderheid, hoezeer vriendschappelijke verstandhouding met den oostelijken nabuur op hoogen prijs stellende, denkt er niet aan, de onafhankelijkheid des Rijks prijs te geven om de koloniën te behouden, die dan *in naam* Nederlandsche koloniën zouden blijven. Neen, onze indruk is veeleer, dat menigeen in Duitschland ons toetreden tot het Duitsche Rijk gaarne zou zien, om daardoor indirect in het bezit van uitgestrekte koloniën te komen: maar het zoet gefluit van den vogelaar is van oudsher gevaarlijk geweest."

Waar de schrijver het zoo doet uitkomen alsof van *onze* zijde op nauwe aansluiting wordt aangestuurd, schijnt hij zijn mond voorbij te praten als hij zegt, dat men zich van Duitsche zijde tot dusver veel moeite gegeven heeft om onze toetreding tot het Duitsche Rijk gemakkelijk te maken en hij in de beleefdheden van den Keizer tegenover ons Vorstenhuis fijne berekening ziet om den weg te effenen, die wij eenmaal op zouden moeten gaan. Wat het gevolg zou wezen, waar macht boven recht gaat, stelt het *Handelsblad* in het licht en eindigt met een woord dat Groen indertijd aan zijne vrienden te Berlijn schreef: „wij willen zelfstandig blijven" (nous ne voulons pas être annexés). Het *Handelsblad* meent uit naam van de overgroote meerderheid van ons volk te mogen zeggen, „dat het nog juist op hetzelfde standpunt staat. Bij hunne inhuldiging zweren *onze* vorsten, dat zij de onafhankelijkheid en het grondgebied des Rijks met al hun vermogen zullen verdedigen en bewaren,.... en ons volk rekent er op, dat zij dien eed gestand doen". Dat is het antwoord van het blad op het vertoog van den heer Herfurth. De aarden pot doet wijs, als hij niet al te dicht bij den ijzeren komt, en Nederland zal nooit de kleinmoedigheid zóóver drijven als de heer Herfurth blijkbaar hoopt.

In verband met de dreigende politieke moeilijkheden, wordt in het *Vaderland* van 8 Mei jl. gewezen op een bericht in de *Staatscourant* dat onze Regeering de behartiging der Nederlandsche belangen in Marokko heeft opgedragen aan den vertegenwoordiger van het Duitsche keizerrijk. Het blad vraagt waarom wij geen eigen diplomatieken agent kunnen aanstellen en waarom daartoe juist de hulp van Duitschland wordt ingeroepen. Dit land staat naar aanleiding van de Marokko-quaestie lijnrecht tegenover Frankrijk en Engeland en misschien ook wel — hoewel in mindere mate — tegenover Italië en Spanje. Er is voor Nederland geen enkele reden om in deze quaestie daadwerkelijk partij te kiezen. Wel zal die quaestie niet tot een oorlog voeren, maar het conflict staat niet op zichzelf, doch is slechts een der waarneembare gevolgen van een strijd van belangen, waarin vooral Duitschland en Engeland tegenover elkander staan. Bij dit antagonisme komt ons vaderland, dat door zijn havens en zijne koloniën voor beide mogendheden van bijna even groot belang moet worden geacht, in groot gevaar, indien niet door de Nederlandsche staatslieden angstvallig wordt vastgehouden aan de meest onkreukbare neutraliteit, niet alleen van uiterlijke vormen, maar wezenlijk in geen enkel opzicht de belangen van een van beide bevorderend.

Het blad herinnert er aan hoe sedert het optreden van het ministerie-Kuyper,

zoowel in Duitsche als in enkele organen der Nederlandsche pers, met merkwaardige frequentie artikelen opduiken die een „nadere aaneensluiting" bepleiten. Die beschouwingen gaan uit van de stilzwijgende onderstelling dat Nederland bij een Europeesch conflict zijn neutraliteit niet zou kunnen handhaven. Over die quaestie wil het blad nu niet spreken, doch het wijst er slechts op dat, indien wij eens in de noodzakelijkheid zouden moeten komen om bijv. tusschen Engeland en Duitschland partij te kiezen, wij er voor moeten zorgen, dat wij niet al vooraf door allerlei kleine en op zichzelf weinig beteekenende uitingen te kennen hebben gegeven aan welken kant onze sympathieën zijn. Vooral mogen wij niet het vermoeden wekken als zou de meerderheid van het Nederlandsche volk zich gaarne laten opnemen in het Duitsche rijk, waar het régime zoozeer in strijd is met den Nederlandschen volksaard.

In verband met dit artikel bevat het *Vaderland* van 9 Mei een communiqué dat aan het feit der waarneming van het Ned. Consulaat te Tanger door den Duitschen zaakgelastigde aldaar, ten onrechte eene bijzondere beteekenis wordt gehecht, doch dat zulks al sedert 1891 het geval is en het hier slechts eene overneming door den tegenwoordigen titularis geldt. Deze toestand vindt zijn grond hierin dat de Marokkaansche regeering ongaarne honoraire consuls te Tanger ziet en de omvang onzer belangen het aanstellen van een bezoldigd ambtenaar niet wettigt. Ook Zweden en Noorwegen worden door den Duitschen gezant vertegenwoordigd en Denemarken door den Britschen gezant.

Bij deze beschouwingen is het aan de andere zijde weder bemoedigend te kunnen verwijzen naar een artikel in de *Deutsche Rundschau* van Maart jl., waarin de gepensionneerde luitenant-generaal Geest de militaire beteekenis van Nederland voor Duitschland bespreekt en tot de overtuiging komt dat een onzijdig Nederland voor Duitschland van veel meer belang is, dan om er als onderdeel van dat rijk mede vereenigd te zijn. Daar een overzicht van dit artikel o a. werd aangetroffen in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 10 April jl., kan met deze aanduiding kortheidshalve volstaan worden.

* * *

Onze neutraliteit in Indië kwam in den laatsten tijd herhaaldelijk ter sprake en daarom is er aanleiding te wijzen op een artikel in het Weekblad *de Amsterdammer* van 24 en 30 April j.l., waarin het verkeerd geacht wordt in dezen tijd te schrijven over de onmacht, waarin wij zouden verkeeren om onze neutraliteit in ons Aziatisch koloniaal gebied te handhaven. Het is toch duidelijk dat bijaldien eenige oorlogvoerende mogendheid in het belang harer krijgsoperatiën er over denkt de neutraliteit van eene andere niet te eerbiedigen, zij rekening houdt met het min of meer ernstig voornemen van deze laatste om die neutraliteit te handhaven. Nu is het voor buitenstaanders altijd zeer moeilijk zich een denkbeeld te vormen over de innerlijke waarde van een strijdmacht, getuige het oordeel dat men vóór den oorlog over die van Japan had; doch dit wordt anders als personen, die geacht kunnen worden de mate onzer te ontwikkelen weerkracht te kennen, op de meest nadrukkelijke wijze verklaren, dat wij tot elk daadwerkelijk optreden on-

machtig zijn. Kenmerkend wordt het in dit artikel geacht, dat na hetgeen in Nederland deswege is gepubliceerd, de Fransche pers van haar gunstig oordeel over onze macht is teruggekomen. Vervolgens wordt nagegaan dat gelukkig onder de gegeven omstandigheden het gevaar voor daadwerkelijke schending onzer neutraliteit niet groot is, omdat het belang van Japan medebrengt, zooveel mogelijk interventie te vermijden. Beschouwingen omtrent onze weerkracht hadden in de tien voorafgaande jaren alle recht van bestaan, doch op het oogenblik heeft de critiek te zwijgen en is tegenover binnen- en buitenland slechts van pas een motie van vertrouwen in het beleid van hen, die tot handelen verplicht zijn of er toe geroepen kunnen worden.

Allerminst bestaat er, ook op grond van de uiteenzettingen van dezen schrijver aanleiding, om, gelijk de redactie van het *Prov. Sted. Utrechtsch Dagblad* heeft voorgesteld, aansluiting te vragen bij eenige neutrale mogendheid, waardoor uit den aard der zaak noodeloos onze positie als koloniale mogendheid tot onze schade afhankelijk zou worden gemaakt van hetgeen die, slechts met haar belang voor oogen, daarvan te onzen koste zou willen maken.

* * *

Pan-islamisme. Nadat in de vorige revue (bl. 735) het opstel der *Revue Ec. Intern.* was aangekondigd, getiteld: „l'Avenir de l'Islam à Java," bemerkten wij uit een prospectus van dit nieuwe tijdschrift voor 1905 o. a. de toezegging van een opstel uit Nederland van Mr. J. Kramers, lid in den Raad van Justitie te Soerabaja, getiteld. „l'Islamisme en Extrême-Orient", zoodat laatstgenoemde hoogst waarschijnlijk de anonieme schrijver van het verschenen artikel is. Volgens hem zou in de toekomst eene opleving van den islam stellig plaats vinden, doch hij achtte het vooralsnog onmogelijk om het middelpunt aan te wijzen van waar deze uit zou gaan en na aangetoond te hebben dat noch te Constantinopel noch te Mekka, noch in Perzië dat centrum gevonden kan worden, dacht hij aan de mogelijkheid dat het réveil zou uitgaan van Java. Hier tegenover staat een artikel over het „Pan-islamisme," vertaald voorkomende in de April-afl. van de *Wetensch. Bladen* (bl. 79), geschreven door K. Vollers, hoogleeraar in het Arabisch te Jena, in de *Preussische Jahrbücher* van Juli 1904, naar aanleiding eener studie door C. F. Becker in het *Archiv. für Religionswissenschaft* (VII bl. 169). Daarin wordt aangetoond dat men bij het Pan-islamisme meer te doen heeft met een cultuur-historische dan met een practisch-politieke quaestie, terwijl laatstgenoemde onderscheid maakt tusschen de zaak als idee en als beweging. De idee treft hij reeds in kiem aan bij de aloude Mohammedaansche gemeente, terwijl sommige juristenscholen het ideaal vormden van het vereenigd blijven daarvan onder den khalief (= opvolger). De overgang van die idee in de practijk vindt Becker voornamelijk bevorderd door de uitbreiding van het moderne wereldverkeer. Dit scherpe onderscheid tusschen het voorheen en thans wordt echter door Prof. Vollers niet toegegeven en deze gaat met zijn lezers, alle verspreide deelen van het Islam-gebied door om tot de overtuiging te komen dat, uit een politiek oogpunt, er over het algemeen vier hoofdgroepen zijn, bestaande uit de volken van Arabië, Perzië en Anatolië en de Berbers in noordwestelijk Marokko. Vestigt men echter den blik op het litera-

risch leven, dan vindt men geen vier met elkaar op dezelfde lijn staande centra, als een samentreffen van de literarische hoofdzetels met de politieke. De hoofdstad van Arabisch Egypte is daarentegen sinds eeuwen het onmiskenbaar zwaartepunt van het literarisch leven der Mohammedanen. Wel vindt men ook elders eerwaarde kweekplaatsen, vooral voor de theologische vakken, als te Fez in Marokko, te Algiers, Kairoean (Tunis), Mekka, Medina (gelijk elders in Arabië), Damaskus. Haled, Jerusalem, Bagdad, Stamboel, Broessa, Kasan, Tebriz (en andere Perzische steden), Batavia, enz.; maar alle deze halen niet bij Kairo. Onder de redenen voor deze merkwaardige concentratie wordt vooral de centrale ligging genoemd. Wat onze koloniën betreft, merkt deze schrijver op, dat de geographische ligging medebrengt, dat Ned. Indië niet de hoogste beteekenis heeft voor de groote stroomingen, die de Mohammedaansche wereld bewegen, en dit nog wel terwijl hij spreekt van de innigheid van het godsdienstige leven zijner bewoners, iets wat voor het gros wel niet van overdrijving is vrij te pleiten. Waar hij de heftige taal van Mohammedaansche nieuwsbladen bespreekt, zooals de hem bekende *Moeajad*, die in Kaïro verschijnt, ziet hij na de mislukte gebeurtenissen van 1892, daarin slechts een drang om, nu hun eigenlijke levensbodem is weggezonken, zich met holle tirades en droombeelden te vergenoegen. De taal dier bladen is die der partijen die hun rol gespeeld hebben, en die, hoe enger en doffer het tegenwoordige haar voorkomt, des te ruimer en schitterender de toekomst afschilderen.

* * *

Een nieuw gezichtspunt over vruchtbaarheid door slib. Onze aandacht werd gevestigd op een kort artikel in het weekblad *De Ingenieur* van 29 April j.l. (blz. 277), waarin de Ingenieur F. L. E. van Doorn spreekt over de „nadeelen van slib in irrigatiewater voor rijstvelden op Java". Hij betoogt dat de plant zijn voedsel ontleent aan het grondwater, waarin dit is opgelost, of aan den cultuurbodem zelf, waaruit het voedsel als vaste stof ontleend wordt, oplosbaar gemaakt door het wortelsap. De met irrigatie-water aangevoerde slib, zal aan de oppervlakte blijven en niet met de haarwortels der reeds geplante padie in aanraking komen. Als zoodanig doet die slib geen nut, terwijl zij kwaad doet, wanneer daardoor tevens de aanvoer van vrije zuurstof wordt belemmerd. Deze wordt namelijk bij een plant, die in het water staat als de rijst, niet direct uit de lucht maar uit het irrigatie-water opgenomen; daarom is l e v e n d water, welke dat gas in oplossing bevat, zoo noodig. Bevat dit water veel zoogenaamde vruchtbare slib, dus die voor bladgroenhoudende planten opneembaar is, dan moeten die slibstoffen ook oxydeerbaar zijn en de daardoor gebonden zuurstof zal aan het eerstgenoemde doel worden onttrokken.

Waar volgens deze theorie de vruchtbare slibstoffen in hoofdzaak niet de sawahs, maar de volgende gewassen ten goede komen, in vele gevallen de suikercultuur, wanneer door goede grondbewerking de tijdens het padieplanten aangevoerde slib in den bodem wordt verspreid, geeft de schrijver zelf reeds aan de hand, dat de aanvoer van slib voor verbetering van den grond dus op den duur wel nuttig moet zijn, al is zulks niet het geval voor den te veld staanden oogst, en doet zijne opmerking, gegrond op het oordeel van

landbouwkundige specialiteiten, dus geen afbreuk aan onze bewering, dat gronden, periodiek direct uit eene slibrijke rivier overstroomd, in hoedanigheid vooruitgaan en rijke oogsten geven (bl. 733, vorige revue).

* * *

Waar moet het heen? In het *Vaderland* van 11 Mei jl. wordt in extenso een artikel overgenomen, dat onder dit opschrift verscheen in het *Bataviaasch Nieuwsblad* van 14 April jl. en dat blijkbaar de aandacht trekt, omdat men niet gewoon is dat over landvoogden in functie, zoolang zij nog niet op vertrek staan, zoo onomwonden de staf wordt gebroken. Herinnerd wordt aan het bericht dat deze G. G. naar Indië kwam met de opdracht of de belofte het tekort op de Indische begrooting terug te winnen door bezuiniging. De gestie der regeering in zake bezuinigingen en belastingen wordt echter diep teleurstellend genoemd. In één stelling samengevat komt het geheele systeem daarop neder, dat de kleinen het moeten ontgelden. Na een aanval op de tractementen boven de zeshonderd gulden per maand, zooals die gewoonlijk vloeit uit de pen van hen, die niet in staat zijn den omvang van den arbeid te beoordeelen, welke daarvoor gevorderd mag worden, laat staan die zelf te verrichten, en die hier verder onbesproken kan blijven — wijst het blad op de ergernisgevende bezuinigingen op kleinigheden als daar zijn op het weekgeld van jongens weezen-pupillen, subsidievermindering voor weezen-verpleging, den last om oude postzegels ten verkoop te verzamelen en dergelijke. Daarnaast geeft een pas verschenen circulaire betreffende de inning der bedrijfsbelasting, het blad aanleiding tot de onderstelling dat het de bedoeling is *coute que coute* uit deze hoogere inkomsten te trekken. Het gold eene herinnering aan eene circulaire van 25 November verleden jaar, welke, vergeleken bij die van thans, door het blad erg tam wordt genoemd. Toch staat volgens het *Bat. Nbl.* vast dat die tamme circulaire reeds den aangegeven indruk had te weeg gebracht en dat door de ambtenaren daarnaar ook is gehandeld. Wanneer zij nu, pas vier maanden later, vóór dat de uitwerking van den uitdrukkelijken last van 25 Nov. jl. te overzien zou zijn, beticht worden te weinig aandacht te wijden aan het belastingvraagstuk, met eene bedekte bedreiging dat hun werk door de inspecteurs van financiën zal worden nagegaan en dat de wijze waarop deze uiterst gewichtige aangelegenheid door hen zal worden behartigd, van invloed zal behooren te zijn op de beoordeeling van hun geschiktheid, dan durft het blad niet hopen dat zij iets meer of iets anders zullen doen dan verhoogen. Hoe wordt niet gevraagd en het meent te weten dat voor die verhooging (nog pas gevolg van de eerste circulaire) gebruikt werd en wordt gemaakt van . . . de uitkomsten van het onderzoek naar de mindere welvaart! Maar dan mag toch gevraagd worden of men de komedie van dat onderzoek niet voor ons goed fatsoen zou staken. Het *Bat. Nbl.* wijst op de schrille tegenstelling met de mooie beloften, redevoeringen en rapporten in Nederland, de practijk zet hier de ethische politiek met de beenen in de lucht.

„Wij zijn niet verwend", zoo luidt het slot van het artikel, „ten opzichte der belangstelling voor Indië in Holland, in en buiten de kamers der Staten Generaal. Voor een groot deel zit daar humbug bij en bombast. Maar wij durven toch nog wel vertrouwen dat tegen het drijven der regeering naar

verhooging van belastingen uit het minst belastingvaardig object, den Javaan — een drijven, in flagranten strijd met al wat zoo van de regeeringstafel als van de groene banken bij herhaling getuigd werd: een drijven, zich karakteriseerend ook in de gedachte aan een uitvoerrecht allereerst op een inlandsch product: copra — krachtige stemmen zullen opgaan in de volksvertegenwoordiging. Dat, zoo men hier in zelfverblinding doorholt, nog uit Den Haag een beslissend „halt" kan weerklinken.

„Als den gouverneur generaal Van Heutsz er niets aan gelegen is zijn populariteit en zijn goeden naam als bestuurder te verliezen, behoeft Indië daarvan nog niet de wrange vruchten te plukken!"

* * *

Het Institut Colonial International hield dit jaar zijn jaarlijksche bijeenkomst te Rome. Van het daar verhandelde geeft het *Vaderland* in verschillende nummers van 1—10 Mei jl. een verslag in zeven vervolgen. Bij de openingszitting op 28 April waren, behalve Hertog Johann Albrecht van Mecklenburg (de broeder van Prins Hendrik der Nederlanden) nog uit Duitschland 6 leden, uit Frankrijk 4, uit België 6, uit Engeland 2 leden, uit Italië 6 en uit Nederland 4, de heeren Mr. C. Pijnacker Hordijk, Mr. C. Th. van Deventer, G. Eschauzier en R. A. van Sandick. Te Wiesbaden en te Londen was in 1904 en 1903 de kring talrijker, doch het verschil is niet groot en het Institut wil geen inrichting zijn met zeer veel leden. Overigens ging het bezoek met eenige bezwaren gepaard, daar men juist nog sukkelde met de afloopende Italiaansche spoorwegstaking. Op de eerste vergadering werd hulde gebracht aan de nagedachtenis van den ingenieur J. W. Post en in een op denzelfden dag gehouden tweede zitting al dadelijk het onderwerp *irrigatie* ter sprake gebracht. De taak van rapporteur over: „irrigatie in koloniën en nieuwe landen", die Post op zich had genomen, werd na zijn overlijden verdeeld over vier rapporteurs, Austin te Washington, prof. Rhebock te Karlsruhe, prof. Brunhes, te Freiburg in Zwitserland (zie *Ind Gids* 1902. II blz. 1430) en R. A. v. Sandick. Daar de drie eerstgenoemden verhinderd waren de vergadering bij te wonen, was aan laatstgenoemde de taak het onderwerp in te leiden, die o. a. een overzicht gaf van de beginselen, welke naar zijn oordeel een waterwetgeving behoorden te beheerschen. Over het onderwerp werd ook discussie gevoerd, terwijl o. a. besloten werd teksten van wetgeving op dit gebied te publiceeren en de korte overzichten van den stand der irrigatie in verschillende landen te geven, in aansluiting aan de reeds gepubliceerde.

Over de koloniale mijnwetgeving werd gerapporteerd door den heer Paul de Valroger, die niet minder dan 15 stellingen verdedigde. Een van de merkwaardigste, die eene krachtige tegenspraak van Mr. van Deventer uitlokte was, dat de voordeelen van eene speciaal voor de koloniën uit te vaardigen mijnwetgeving in beginsel aan Inlanders geweigerd moeten worden. Dit beginsel werd ook door prof. Köbner sterk bestreden en de heer Von der Heijdt gaf in overweging de stelling te vervangen door: „De exploitatie met primitieve middelen moet wijken voor de exploitatie met nieuwe middelen, zoo noodig door onteigening". De president, de heer Franchetti, keurde het eveneens af hier uitzonderingsbepalingen voor inlanders in het leven te roepen. De correspondent van het *Vaderland* wijst op het belangrijke werk, dat het

Instituut verricht heeft, door het uitgeven der teksten van de mijnwetgeving der verschillende koloniën, terwijl het besloten heeft, zoodra in eene kolonie belangrijke nieuwe wetten op dat gebied tot stand komen, ook deze opnieuw uit te geven. Zoo blijft het zich wijden aan de vergelijking van koloniale stelsels.

Het koloniaal onderwijs, waarvoor de rapporteur Dr. H. Froidevaux niet aanwezig was, werd ingeleid door den heer A. Girault, hoogleeraar te Poitiers. Deze besprak den eisch, dat in elke hoofdstad van het moederland algemeen koloniaal onderwijs in de universiteiten dier plaatsen moest gegeven worden, als oefening van hooge intellectueele beschaving. Dit onderwijs moet een zeer uitgebreide en bewegelijke omlijning bezitten en onderscheiden worden van het bijzondere, dat dient tot opleiding voor koloniale betrekkingen.

Een ander zeide echter, dat in Frankrijk aan de universiteiten een theoretisch onderwijs wordt gegeven in wetgeving, aardrijkskunde en koloniale ontwikkeling, doch dat dit slechts wordt gevolgd door personen die er eigenlijk direct belang bij hebben, terwijl er meer populaire cursussen voor handelsbedienden en leergangen in Oostersche talen bestaan, die maar een zeer matig resultaat hebben. De getuigschriften van die cursussen helpen de jongelui zelden aan een baantje. In Frankrijk zoo goed als in de koloniën, gaat alles door relatiën. Het gemis aan koloniaal onderwijs in Engeland en de wijze van recruteering voor de Britsche koloniën werd eveneens besproken, terwijl Mr. Pijnacker Hordijk een overzicht gaf van ons candidaat-ambtenaarsschap. Ook over het koloniaal onderwijs in Duitschland en Italië werden bijzonderheden door verschillende sprekers medegedeeld.

Op den derden dag van het congres kwam „de Emigratie" ter sprake, over welk onderwerp in 1903 besloten was een studie van vergelijkende wetgeving en statistiek te maken. Als eerste vrucht hiervan gaf de heer L. Bodio een naar vorm en inhoud voortreffelijke voordracht. Deze senator tot voor kort geleden chef van de afd. emigratie aan het Italiaansche Departement van Buitenlandsche Zaken, gaf hoogst belangrijke bijzonderheden over Italië, waar jaarlijks meer dan een half millioen menschen het land verlaten.

Met dit onderwerp was de tijd verstreken voor behandeling van nieuwe onderwerpen en werd besloten, op uitnoodiging van kolonel Thys, om de volgende zitting te Brussel te houden in Aug. 1906. Tot voorzitter werd benoemd de voorzitter van het Hof van Cassatie te Brussel, A. van Maldeghem, terwijl K. van der Heydt te Berlijn en Mr. C. Pijnacker Hordijk tot vicepresidenten werden gekozen.

* * *

Ruil van onze West tegen een deel der Philippijnen. In het *Vaderland* van 6 Mei jl. wordt de aandacht gevestigd op eene rede door den Amerikaanschen vice-admiraal George W. Melvill op 8 April te voren te Philadelphia gehouden, waarin deze het urgent achtte dat als het Panama-kanaal gereed was, de Vereenigde Staten in het bezit kwamen van elk strategisch punt in de Caraïbische Zee. Ware elk West-Indisch fort of maritiem station, dat thans in handen van een vreemde mogendheid, een bedreiging voor de Unie kan zijn, in haar handen, dan wordt de Amerikaansche vloot, samengesteld volgens het program van Roosevelt, sterk genoeg om het tegen elke mogendheid op

te nemen. Om dit denkbeeld te verwezenlijken acht de Amerikaansche vlagofficier het noodzakelijk om te trachten de Philippijnen te ruilen met de West-Indische eilanden, die aan Engeland, Frankrijk en Nederland behooren en alleen de Deensche Antillen tegen contant geld te koopen.

De redactie van *Harpers Weekly* van 22 April moet hier vooreerst tegen aanvoeren dat het onzinnig zou zijn de eilanden te koopen, zoolang de vreemde bezittingen, zooals de Guyana's niet tevens worden overgenomen. Geschiedde dit, dan zou men onophoudelijk grensquaesties met Venezuela en Brazilië krijgen. Zij heeft echter ook nog het bezwaar dat de openbare meening in de V. S. nimmer zou toelaten de Philippinos tegen hun wil over te doen en zij meent dat deze zouden weigeren onderdanen te worden van Frankrijk of Nederland, daar zij te goed bekend zijn met de behandeling die inlanders ondervinden in Fransch Indo-China of Ned. Oost-Indië.

De redactie van het *Vad.* wijst er terecht op, dat wij in onze Oost al meer dan genoeg hebben en het ruilingsdenkbeeld geheel onaannemelijk is. Vooral echter heeft zij een woord van protest tegen de laatste uitlating van *Harpers Weekly* en zij wijst er op hoe schappelijk op het stuk van belasting de inboorlingen op de buitenbezittingen worden behandeld en hoe herhaald de aanvragen zijn om onder ons gezag te worden gesteld; waaraan dikwijls slechts schoorvoetend wordt voldaan. Daaruit blijkt hoe onrechtvaardig de hatelijkheid van dit Amerikaansche blad is. Doch dit is slechts een ondergeschikt punt. De hoofdzaak is, dat het luide gezegd worde, dat wij in geen geval de Philippijnen begeeren te bezitten in ruil tegen de Nederlandsche West-Indische eilanden of Nederlandsch-Guyana.

* * *

Het strafstelsel in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 3 Mei jl. wordt er op gewezen hoe naar aanleiding van het bovenbesproken protest van de Duitsche Deli-planters in de *Frankfurter Zeitung*, in dat blad de klacht verkeerd begrepen is betreffende het weinige ontzag dat inlanders voor tenarbeidstelling aan publieke werken hebben en dit daaruit de conclusie trok, dat vrije koelies dus nog in ellendiger toestand verkeeren dan gestraften. Dat die gestraften, zoo zij, voor minder dan een jaar veroordeeld, hun straf ondergaan op de plaats der veroordeeling, het veel te gemakkelijk hebben, wordt door het blad met voorbeelden aan Indische dagbladartikelen ontleend aangetoond. De veroordeelden in Indië zijn niet afgezonderd van de gewone inlandsche maatschappij; op p a p i e r zijn zij gestraft, maar de straf bestaat slechts in s c h ij n. Sedert jaren is de regeering volgens prof. De Louter bedacht geweest op een hervorming van het dwangarbeiders-stelsel, doch het denkbeeld is eindelijk opgegeven. Het *Hbl.* vindt het opmerkelijk dat het juist de kosten zijn, die zich tegen de invoering der hervorming heeten te verzetten en meent dat als de straf meer afschrikwekkend was, de inlanders er meer tegen op zouden zien haar te beloopen, waardoor het aantal zou verminderen. Met ingenomenheid begroet het blad de onlangs uitgegeven regeerings-aan[illegible]ijving om als eersten maatregel ter verbetering de tewerkstelling als gratis bedienden bij ambtenaren af te schaffen. Het geheele stelsel moet echter volgens het blad eene radicale verandering ondergaan. Zij moeten dagelijks ervaren dat zij *niet* gelijk staan met den eerzamen inlander, die nooit met politie of

justitie in conflict kwam. Met het *Soer. Hbl.* wordt het bestaande strafstelsel een paskwil genoemd. Het wil ons voorkomen dat hier wel wat overdreven wordt en dat door de politierol elk eerzaam inlander wel eens voor nietige vergrijpen tot een paar dagen krakal veroordeeld kan worden. Die lieden worden dan te veel als luierende spitsboeven beschouwd, wat zij feitelijk niet zijn. Het keeren van misbruiken is goed, maar wij hoorden wel vertellen van bestuurshoofden, die gaarne nuttige openbare werken uitvoerden, waar geen koelies voor betaald konden worden en die dan maar veel menschen met enkele dagen krakal straften, wegens niet behoorlijk aanvegen van hun erf, het niet in order houden van paggers, het 's avonds loopen zonder licht enz. om met die delinquenten arbeidskrachten te krijgen en zulke dingen wisschen de grens van eerzaam inlander en politioneel gestrafte wel wat uit.

* * *

Het verslag van het Museum Prins Hendrik te Rotterdam over 1904 legt er getuigenis van af hoe deze verzameling steeds in belangrijkheid wint en zich verheugen mag in de aanwinst van enkele zeer zeldzame ethnografische zaken. Zoo lezen wij op bl. 14 dat het in het bezit kwam van rouwkleeding van Nieuw-Guinea, gezonden door de heeren P. J. F. van Hasselt te Kawi (Doreh-baai) en J. A. van Balen te Windessie (Wandamenbaai), welke bestaat uit verschillende voorwerpen, die men vruchteloos in eenig museum van Europa zal zoeken, omdat de stukken na den rouw gewoonlijk verbrand worden en verkoop verboden is. Uit eene belangrijke collectie voorwerpen van Lombok door den heer J. C. van Eerde in bruikleen afgestaan, zijn negen houten geschilderde maskers afgebeeld, die bij het maskerspel (topeng) gebruikt worden en de eerste stukken van dien aard zijn, die naar Europa kwamen. De keurige opstelling van alles en de interessante verzameling van scheepsmodellen welke dit Museum bovendien bevat, zullen zeker menigeen tot bezichtiging uitlokken.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

L'Angleterre et son empire, par Elie Halévy (Editions de „Pages libres") 8 rue de la Sorbonne. Paris. 1905.

Dit boekje is No. 1 van de serie 1905 eener bibliotheek over vraagstukken van den dag, uitgegeven door de Revue „Pages libres", welke dit jaar zal loopen over de buitenlandsche politiek der verschillende staten, terwijl de serie van verleden jaar in verschillende geschriften handelde over de politieke geschiedenis van de Roomsch-Katholieke kerk.

In de studie over Engeland en de macht door dit land uitgeoefend, ziet men een te waardeeren poging om den logischen gedachtengang op te sporen, welke sedert den tijd der restauratie de Engelsche staatkunde beheerscht en de oorzaken waaruit die voortvloeit.

Toen na den val van Napoleon in 1815 de Europeesche mogendheden zich verbonden om de bestaande toestanden tegen alle vrijzinnige aanvallen te verdedigen, was het in 1822 de Engelsche Minister van Buitenlandsche Zaken Canning, die met deze heilige Alliantie brak en aan de buitenlandsche staatkunde van Engeland een nieuwe richting gaf, door het beginsel van interventie te huldigen. Hij begunstigde de vrijmaking der Spaanschen koloniën in Zuid-Amerika en die van Griekenland. In ruil voor de bescherming, welke Engeland aan de vrijgemaakte volken verleende, vroeg het handelsverdragen, krachtens welke het zonder hindernissen zijn overvloed van nijverheidsvoortbrengselen bij hen kon invoeren. Op die wijze ontstond tegenover de feodale oude wereld met St. Petersburg, Weenen en Berlijn als hoofdplaatsen, een westersche maatschappij, gegrond op de beginselen van politieke vrijheid en vrije ruiling. Het was noodig dat Frankrijk zich bij deze laatste aansloot en de politiek van Lord Palmerston slaagde er in, om telkens als door een revolutie te Parijs een nieuw bewind optrad, dit tot concessies in die richting te bewegen, dankbaar als het was over het bondgenootschap en de bescherming door Engeland aangeboden. Die politiek bereikte haar toppunt toen Lord Palmerston Napoleon III in de Zwarte Zee tegen Rusland bijstond en het tractaat van Parijs in 1856 de verhoudingen van 1815 voor goed veranderde en alle Europeesche mogendheden onder de leiding van Engeland en Frankrijk te zamen verbond tegenover Rusland.

Met deze Europeesche politiek ging eene overeenkomstige koloniale politiek van Engeland gepaard. De lessen, welke het verlies der Amerikaansche koloniën in de 18de eeuw geleerd had, gingen niet verloren en in de eerste helft van de 19de eeuw is Engeland koloniseerende mogendheid bij uitnemendheid geweest, doch de voorstanders der koloniale beweging waren democraten en vrijhandelaren, die voor de nieuwe koloniën de grootste mate

van vrijheid begeerden, zoowel in politieken als in economischen zin. Indien zij voor kolonisatie ijveren, dan is het als middel om, zonder tot het staatssocialisme zijn toevlucht te nemen, de telkens dreigende crisissen te verzachten, waaraan de Engelsche nijverheid is blootgesteld. Er zal geen overbevolking zijn als de Engelschen, die te huis niet meer te eten hebben, ginds woestijnen gaan ontginnen en bevolken en overproductie is niet meer mogelijk als deze tot welstand gekomen landskinderen het te veel der moederlandsche industrie tot zich gaan trekken. Uit dit oogpunt zijn die koloniën het best, welke het minst kosten en dus die, welke van uit het moederland het minst bestuurd worden. Waar uit dit oogpunt de Vereenigde Staten de rijkste en nuttigste kolonie voor Engeland vormen, is er een neiging voor Noordelijk Amerika, Zuid-Afrika en Australië om ook te streven naar een onafhankelijkheid, zooals die welke de Vereenigde Staten eerst na veel strijd deelachtig werden. Het Britsche Ministerie van Koloniën was er niet op uit om controle op het beheer van de koloniën uit te oefenen en bepaalde zich er toe te voorkomen dat deze eene politiek van vergrooting van grondgebied volgden. In dien tijd was het dat het centrale gouvernement in 1853 en 1856 de onafhankelijkheid van Transvaal en Oranje Vrijstaat erkende, tegen den zin der Engelsche kolonisten aan de Kaap.

Naast de bedoelde koloniën bezat Engeland er echter ook met bevolkingen tot zelfbestuur ongeschikt, doch deze werden zoo min mogelijk uitgebreid. In Afrika bepaalde men zich er in zulke landen toe den kusthandel te beveiligen en in Britsch-Indië waren de onderkoningen uit traditie en beginsel tegen elke expansie in noordelijke richting. Zelfs in China heeft de „opium-oorlog" geen gebiedsvergrooting ten doel, doch het openen van een markt voor Europeesche nijverheids-voortbrengselen, die tot dusver stelselmatig gesloten bleef. De Britsche koloniale politiek van het midden der negentiende eeuw beoogde niet te overheerschen, maar handel te drijven, en de buitenlandsche staatkunde in het algemeen was er een van beginselen, een liberale politiek.

Het Engelsche Gouvernement komt in dien tijd in Europa tusschenbeide om de liberale instellingen te verdedigen, doch buiten Europa geeft het slechts aan die interventie gevolg, om overal het vrije ruilverkeer te verzekeren. Door de geschetste nationale staatkunde was destijds de Engelsche diplomatie in Europa evenzeer de baas, als de Engelsche handel op alle zeeën.

Onder den drang der omstandigheden komt er in de tweede helft der 19de eeuw verandering. Engeland onthoudt zich meer en meer van interventie, of om juister te spreken, het vindt daartoe niet meer zooveel gelegenheid. Daarentegen hebben dringende economische belangen het genoopt om buiten Europa telkens gewapenderhand tusschenbeide te komen, ten einde zijn koloniaal rijk te beschermen en uit te breiden. Dit drukt men korter uit door te zeggen dat de buitenlandsche staatkunde van Engeland „imperialistisch" geworden is.

De boven samengevatte denkbeelden worden in het geschrift nader uitgewerkt en in het gedeelte, dat getiteld is „de twee staatkunden", ziet men hoe de staatkunde der Engelsche liberalen onder Gladstone en die van het in 1874 opgetreden ministerie van de tegenpartij onder Disraëli zich gaan onderscheiden, nadat zij eerst door het karakter van eerstgenoemde en later door de omstandigheden bedaard en vredelievend waren gebleven.

Met Disraëli, later lord Beaconsfield, trad een hoofd van een ministerie op, dat geheel andere neigingen koesterde dan zijn voorganger, die zich uit de politiek in de theologie terugtrok. Merkwaardig is de karakterteekening van Disraëli (bl. 17): Hij beijverde zich om ten opzichte van het buitenland een meer agressieve politiek in te leiden, die meer strookt met de neigingen van het volk. Hij bezat tegen de democratie niet de vooroordeelen van de partij der whigs, welke de aristocratie van het Engelsche liberalisme vormen. Hij had tegenover het staatssocialisme niet de vooroordeelen van industrieelen en handelaars, die het gros der partij van Gladstone uitmaakten. Eigenlijk waren die zaken hem onverschillig. Zijn staatkunde was er een van indruk maken. Als geboren Jood, had hij zich sedert lang een denkbeeld gevormd over het ras, waartoe hij behoorde en over de zending, welke dit in Europa te vervullen had. Naar zijn oordeel was het Joodsche ras door zijn oostersche afkomst monarchaal en romantisch van aard en daardoor gekant tegen het burgerlijke en alledaagsche dat het westersche parlementaire stelsel kenmerkt. Dat ras had de taak om in het Westen in het bijzonder in Engeland een nieuwe absolute monarchie te herstellen, tegelijk vaderlijk en weelderig als een oostersch rijk. Het was dan ook door bij de kiezers het prestige van Engeland op den voorgrond te stellen, dat Disraëli geleidelijk aan het bewind raakte en zijn programma eindelijk omstreeks 1876 tot uitvoering kon gaan brengen. De aankoop der aandeelen van het Suez-kanaal was de inleiding tot de bezetting van Egypte, in Britsch-Indië werd in lord Lytton een romanschrijver op den troon gezet, onder wien een regime van gezag, strijdlust en speculatie werd ingeleid en als tegenhanger van het Duitsche keizerrijk, gesticht door Bismarck, werd het Aziatische keizerrijk gegrondvest. Sedert die gebeurtenis is de buitenlandsche staatkunde van Disraëli met den naam van „imperialisme" bestempeld.

Die periode wordt nu nader in beschouwing genomen. Men is getuige van de verdeeling van Afrika en van de verschillende conflicten in de koloniale politiek ontstaan, zooals die in 1897 in het Verre Oosten, de strijd in Afrika, de Spaansche-Amerikaansche oorlog en het Fasjoda-incident.

In het slotwoord wordt er op gewezen, hoe die imperialistische politiek ten slotte overwon, doch niet zonder groote inspanning en geldelijke offers. In Zuid-Afrika vielen 30.000 Engelschen, moest men een leger van 300.000 man onderhouden en het budget van 1902 steeg dientengevolge tot 180 millioen pond sterling. In Azië profiteerde Rusland van dien oorlog om zijn invloed in Perzië en Tibet uit te breiden, na de internationale tusschenkomst in 1900 ter gelegenheid van den opstand in China, sloot het bovendien een afzonderlijk contract omtrent Mandsjoerije. Wel stelde Engeland daar op 16 Oct. 1900 eene overeenkomst met Duitschland betreffende de „open deur" tegenover en op 12 Febr. 1902 het defensief verbond met Japan, maar ondanks de belofte van ontruiming bleef Mandsjoerije onder Chineesch-Russisch beheer. In Afrika breidde Frankrijk zijn invloed op Zuid-Marokko uit en was Engeland meermalen verplicht zijn eigen domein gewapenderhand te verdedigen, zooals in Benin in 1897, in 1900 door een expeditie tegen Ashanti en in 1902 door den langdurigen en weinig beslissenden veldtocht in Somaliland. Moge door een en ander zich in Engeland den wensch openbaren om de banden der buitenlandsche politiek niet te strak aan te halen, dat er een reactie tegen het

imperialisme door ontstaan zal, gelooft de schrijver niet en allerminst dat die politiek den val van het Britsche rijk zou voorbereiden; toch heeft zij in de laatste tijden belangrijke wijzigingen ondergaan. Eduard VII is Fransch-gezind en Chamberlain heeft zijn agressieve politiek van 1899 omgezet in een economisch imperialisme. De unionist wordt onder zijn leiding protectionist, terwijl de liberale partij, als omstreeks 1850, optreedt voor den vrijen handel. Deze laatste zal bij de aanstaande verkiezingen juist daarom waarschijnlijk zegevieren, doch al zal zij ook de economische omwenteling, die Chamberlain beoogt, tegenhouden, zij zal er zich wel voor wachten eene groote omkeering te brengen in de binnenlandsche- en buitenlandsche staatkunde. Beide partijen verschillen in hun oordeel over de wijze, waarop zij aan den bloei van het rijk zullen arbeiden, doch op het punt van imperialisme oordeelen zij op het oogenblik vrijwel eenstemmig.

Nog altijd is Engeland de eerste industrieele en handelsmogendheid der wereld en het Engelsche volk is volgens den schrijver in zijn aanraking met de onderworpen rassen van alle koloniseerende volkeren het minst ingebeelde en het minst geneigd tot dwingelandij. Het is zeker dat op den langen duur het Britsche rijk ten onder zal gaan, men is in staat om thans reeds de oorzaken van dien achteruitgang te gissen. Maar vooralsnog bestaat dat rijk nog. En waarom zou het onmachtig zijn om voort te duren en zich nog te vergrooten? Waarom zou het imperialisme meer moeilijkheden en gevaren voor de Engelschen opleveren, dan voor de Noord-Amerikanen, de Russen en zelfs voor de Japanners, als deze laatsten er in slagen een rijk te vestigen? Dezelfde oorzaken van wetenschappelijken en technischen aard, die de industrieele en handelsconcentratie in de hand werken, zijn ook bevorderlijk aan de militaire en politieke concentratie: de twintigste eeuw zal de eeuw der groote rijken zijn.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE MILITAIRE CARTOGRAPHIE IN NEDERLANDSCH-INDIË.

In de Maart-aflevering van het *Indisch Militair Tijdschrift* wordt door den chef van den topographischen dienst, kolonel J. J. K. Enthoven, onder bovenstaanden titel een beknopt overzicht gegeven van de geleidelijke ontwikkeling der cartographie in Ned. Indië, van de eischen waaraan onze militaire kaarten moeten voldoen en van de richting, welke tegenwoordig bij de vervaardiging van die kaarten wordt gevolgd.

Op een daarbij gevoegd overzichts-kaartje wordt de huidige stand van de cartographie in onzen Indischen Archipel aangegeven. Daaruit blijkt, dat thans topographisch zijn opgenomen en in kaart gebracht: geheel Java met Madura, van Sumatra: de Padangsche Boven- en Benedenlanden, Tapanoeli, Benkoelen, Sumatra's Oostkust en Atjeh met Onderhoorigheden, van Borneo: de Wester-afdeeling, van Celebes: Zuid-Celebes, van de overige eilanden: Billiton en Lombok. Van de overige deelen van onzen archipel bestaan slechts min of meer uitvoerige schetskaarten. Er blijft dus op cartographisch gebied nog ontzaglijk veel te verrichten, maar erkend moet worden, dat door den topographischen dienst met betrekkelijk geringe middelen, in vrij korten tijd reeds een ontzagwekkenden arbeid is verricht.

Toen in het jaar 1818 door Van den Bosch een atlas van Ned.-Indië werd samengesteld, schreef hij o. a. daarbij:

„Daar echter de meeste dezer bezittingen nog niet behoorlijk topographisch opgenomen zijn en de gedane metingen veelal op de oogmaat geschiedden, terwijl eene verbetering daarin door vele, bijna onoverkomelijke zwarigheden nog lang zeer moeielijk zal zijn, zoo blijft deze atlas, hoewel misschien het volledigste wat wij tot nu toe bezitten, nog altijd verre van de volkomenheid verwijderd.

„Van Sumatra was het niet mogelijk eene eenigszins nauwkeurige schetskaart te geven, daar de binnenlanden onbekend zijn en de kennis der kusten, al nam men alle Engelsche en Nederlandsche gegevens te zamen, ten hoogste onzuiver en onvolledig was.

„Van Celebes, dat nooit opgenomen was, kon geen bijzondere kaart worden gegeven, terwijl de uitgestrektheid van Borneo den Europeanen het indringen binnenslands heeft belet en de ongezonde lucht hen van de kusten verdreef".

In dien treurigen toestand der Indische cartographie is in de laatste halve eeuw eene hoogst belangrijke verbetering gebracht.

Eerst in het jaar 1849 werd een aanvang gemaakt met topographische opnemingen op Java en feitelijk werden de *militaire verkenningen*, waaruit later de topographische dienst ontstond, eerst ingesteld bij gouv. besluit van

25 Dec. 1853. No. 10. In 1864 werd een afzonderlijk topographisch bureau opgericht als onderdeel van den dienst der genie, dat echter in 1873 bij de oprichting van den generalen staf bij dezen dienst werd overgebracht. Aanvankelijk werden de astronomische plaatsbepalingen en de primaire driehoeksmetingen door ingenieurs van den geographischen dienst verricht, maar nadat die metingen voor Java waren afgeloopen, werd deze dienst in 1882 opgeheven en bij den top. dienst eene afdeeling voor triangulatie opgericht.

Tot 1870 werden achtereenvolgens topographisch opgemeten de residentiën: Batavia, Cheribon, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Semarang, Djokjokarta, Soerakarta, Tegal, Pekalongan, Krawang, Madioen en Japara en op de schaal 1: 10.000 in kaart gebracht. De detailbladen daarvan werden echter niet gereproduceerd, doch hebben slechts gediend voor de samenstelling van de bekende residentiekaarten op de schaal 1: 100.000. Van 1870—1886 werden de overige residentiën van Java en Batavia (op nieuw) opgemeten, doch volgens eene betere methode en met meer nauwkeurige instrumenten, terwijl bij de kaarteering eene projectie-methode werd toegepast, wat bij de vorige kaarten niet was geschied, waardoor de kaarten der genoemde residentiën, welker opname bovendien voor een goed deel zonder voorafgaande driehoeksmeting was uitgevoerd, zeer slecht aaneensloten. Tevens werden de detailbladen voortaan geteekend op de schaal van 1: 20.000, gereproduceerd en verkrijgbaar gesteld.

Daar de kaarten van de residentiën opgenomen vóór 1870, zeer verouderd en door de primitieve wijze van opneming van weinig detailwaarde zijn, werd in 1896 met eene geheele hermeting van die residentiën begonnen, welke thans voor Banjoemas, Bagelen en Kedoe is voltooid en voor Semarang en Japara in vollen gang is. Bovendien werden ten behoeve van de defensie ook de detailbladen van Batavia en van een deel der Preanger-regentschappen herzien, welke herziening voor Batavia reeds over enkele maanden gereed zal komen. Van welken omvang zulk een arbeid is, blijkt o. a. hieruit, dat de detail-kaart van Batavia, schaal 1: 20.000, uit 203 bladen bestaat, die der Preanger uit 448 stuks.

Sedert 1885 is de top. dienst ook op Sumatra met een geregelde topographische opmeting bezig, nadat te voren door de triangulatie-afdeeling aldaar eene basismeting was verricht en de vereischte driehoeksmetingen waren uitgevoerd. De geheele opneming van het gouvernement Sumatra's Westkust zal eerstdaags zijn voltooid, waarna begonnen zal worden met de topographische opneming van Zuid-Sumatra, omvattende de residentiën Lampongsche districten, Benkoelen en Palembang, in welke gewesten sedert 1897 de driehoeksmeting door het personeel der triangulatie-brigade geregeld wordt voortgezet, waar noodig verbonden met astronomische plaatsbepalingen.

Van Borneo werd van 1887—1894 een gelijksoortige opneming verricht van de Wester-afdeeling, daarna uitgegeven o. a. in 247 detailbladen op de schaal 1: 50.000.

Voor militair gebruik kan, volgens kolonel Enthoven, niet worden volstaan met eene enkele soort kaarten. De opperste leiding toch moet een uitgestrekt terrein in zijn geheel kunnen overzien om de handelingen der verschillende troepenafdeelingen naar eisch te kunnen leiden en nagaan. Hiertoe zijn noodig overzichtskaarten, waarop in groote trekken de configuratie van het terrein,

het wegennet, het riviersteisel en de voornaamste plaatsen zijn aangegeven; details behoeven op die kaarten niet voor te komen en de schaal kan klein zijn, b.v. 1 : 200.000 à 1 : 500.000. Behalve van deze kaarten moet die leiding voorzien zijn van kaarten, waarop beschikkingen voor het gevecht kunnen worden genomen en die dus nauwkeuriger de details van het terrein moeten aangeven; daarvoor eigenen zich het best de overzichtskaarten op de schaal 1 : 100.000. Eindelijk nog is een derde soort kaarten noodig tot gebruik van de onder-aanvoerders waarop alle terrein-details, die uit een tactisch oogpunt van belang zijn, goed leesbaar zijn aangegeven. Voor dit gebruik zijn de gewone detailbladen van Java, schaal 1 : 20.000 niet geschikt, de schaal is te groot, waardoor op de aan bepaalde afmetingen gebonden bladen slechts een klein terreingedeelte (6.5 K.M. in het vierkant) kan worden voorgesteld en een te groot aantal bladen in oorlogstijd en bij oefeningen in vredestijd zoude moeten worden medegevoerd en gebruikt. Daarom werd in 1899 voor militair gebruik de beschikking over detailbladen op 1 : 50.000 noodig geacht en de aanmaak daarvan bevolen, en eerst sedert dat jaar kon men dus in Ned.-Indië van eene eigenlijke militaire cartographie spreken.

In verband met dien eisch voor de z.g. „militaire kaarten" heeft men er over gedacht om voor de hermetingen op Java 1 : 50.000 als normale schaal van kaarteering aan te nemen, maar daarvan is afgezien omdat de opnemingen van den top. dienst geen exclusief militair karakter kunnen dragen, maar rekening moeten houden met de algemeene landsbelangen. En juist met het oog op die belangen — men denke slechts aan spoorwegaanleg, irrigatie, mijnbouw enz. — is de voor militaire detailbladen noodig geoordeelde schaal 1 : 50.000 meestal te klein, zoodat men wel verplicht is de *oorspronkelijke* opneming eener landstreek te doen geschieden op eene schaal, welke voor alle takken van den staatsdienst en voor het particulier belang het meest mogelijke nut kan geven Detailkaarten op grooter schaal worden dan voor militair gebruik verkleind tot de schaal 1 : 50 000.

In het algemeen wordt de keuze der schaal beheerscht door de economische belangrijkheid der op te nemen landstreek. Van een goed bevolkt terrein zal het b.v. noodig zijn de detailkaarten direct op groote schaal te vervaardigen, terwijl van een woeste landstreek zonder bezwaar de oorspronkelijke opneming op kleine schaal kan geschieden. Om die redenen is bij de, in 1896 aangevangen, hermeting van Midden-Java voor de kaarteering van de geheele landstreek en van weinig belangrijke deelen daarvan de schaal van 1 : 100.000 vastgesteld, terwijl de groote schalen 1 : 50.000 en 1 : 25.000 zullen dienen voor de afzonderlijke kaarteering van meer belangrijke terreingedeelten. Dezelfde regeling zal voor de toekomstige kaarteering van Zuid-Sumatra worden gevolgd; de uitgestrekte woeste terreinen, welke daar worden aangetroffen, zullen reeds dadelijk op 1 : 100.000 in kaart worden gebracht.

Bij de nieuwe kaarten wordt getracht de bruikbaarheid te vergrooten door eenvoud en duidelijkheid in de voorstelling der details; zoo zijn de talrijke kleuren en tinten, die de vroegere residentie-kaarten zoo mooi, maar ook zoo onleesbaar, maakten, door slechts enkele kleuren vervangen, worden de hoogtelijnen (tranches) door bruine lijnen aangegeven en worden bruine arceeringen toegepast om belangrijke oneffenheden aan te geven, die niet

door hoogtelijnen (op 25 M. afstands bij de schaal van 1 : 50.000) duidelijk kunnen worden ingeteekend.

Een bijzonder practische en fraaie kaart is o.a. de onlangs verschenen overzichtskaart van Java en Madoera, schaal 1 : 500.000 in 8 bladen, uitgegeven ter vervanging van de bekende, in 1878 verschenen etappenkaart, die, hoewel in 1897 bijgewerkt voor wat betreft spoor- en tramwegen, reeds geheel verouderd mocht worden genoemd door de belangrijke wijzigingen, welke o. a. het wegennet op Java in de laatste jaren heeft ondergaan. Ook de prijsvermindering is een vooruitgang, waarmede het algemeen belang wordt gebaat; deze doelmatige overzichtskaart kost slechts *f* 8.—.

Blijkt uit het medegedeelde reeds hoe uitgebreid de werkkring is van den tegenwoordigen topographischen dienst, als men de lange lijst inziet, die jaarlijks in den regeeringsalmanak wordt opgenomen, van de kaarten verkrijgbaar gesteld bij het top.-bureau te Batavia, dan is men verplicht te erkennen, dat door dien dienst reeds een reuzenarbeid is verricht en dat krachtig daarmede wordt voortgegaan. Zoowel wat de resultaten, als wat inrichting en werkwijze van dien dienst betreft zijn wij waarlijk niet bij andere landen ten achter.

Geene militaire excursie van eenige beteekenis naar weinig of niet bekende landstreken wordt ondernomen, of ze wordt vergezeld door opnemers, die het doorloopen terrein opnemen en in teekening brengen en wat b.v. door het personeel van den top.-dienst in Atjeh en onderhoorigheden reeds is verricht, onder meestal zeer moeilijke omstandigheden, heeft ongetwijfeld de pacificatie van dat gewest krachtig bevorderd.

Met recht mag de Indische topograaf de pionier der beschaving worden genoemd, door zijne medewerking wordt onze archipel tot vooruitgang en ontwikkeling gebracht. En wanneer, naar wij hopen, uitvoering wordt gegeven aan de plannen, welke sedert een paar jaren in voorbereiding zijn om de opnemingen en kaarteeringen, welke thans door verschillende gouvernements diensttakken (kadaster, boschwezen, staatsspoorwegen, irrigatiewezen en mijnwezen) worden verricht, te centraliseeren en aan den top.-dienst op te dragen — zooals ook in Britsch-Indië ongeveer met het „Survey department" geschiedt — dan zal de nuttige arbeid van dien dienst nog duidelijker blijken, bij betrekkelijk minder kosten nog meer voordeelen opleveren dan thans.

J. S.

DE HAVEN TSING-WAN-TAO.

In een van de laatste nummers (No. 16, bl. 125) van *Le Tour du Monde* wordt de aandacht gevestigd op de haven Tsing-wan-tao, gelegen aan den westelijken oever van de golf van Petschili, niet ver van Shaihaikoean, het station, waar de spoorweg van Tientsin naar Mandsjoerije den grooten Chineeschen muur passeert (vergelijk *Ind. Gids* 1903 I, bl. 721). De naam beteekent eiland van koning Tsing, een vorst, die reeds eeuwen dood is. Het eiland is ondertusschen door de golfwerking der zee met den vasten wal vereenigd en aan weerskanten is daardoor een veilige ligplaats voor

schepen ontstaan, welke meer en meer in gebruik kwam na het bouwen van den spoorweg. De haven werd als tractaathaven voor het buitenlandsch verkeer opengesteld en diende o.a. in 1900 als ontschepingsplaats voor de geallieerde mogendheden, wanneer de Peiho naar Tientsin bevroren was. Terwijl de spoorweg, zooals wij vroeger zagen, reeds feitelijk een Engelsche lijn is, kwam ook die haven meer en meer onder Engelschen invloed, vooral toen een Engelsche maatschappij er in slaagde om het geheele gebied in concessie te krijgen en elken dag meer rechten te doen gelden. Deze politiek, die van wege de Britsche regeering niet ongaarne wordt gezien, wekt de ijverzucht van de Franschen en mag men een bericht van die zijde als juist aannemen, dan zoude er in de laatste 6 maanden een buitengewone werkzaamheid aldaar worden ontwikkeld, aanlegplaatsen, kaaien en steigers zouden voortdurend bijgebouwd worden en het aantal stoombooten steeds toenemen. Die onverwachte en niet vermoede activiteit heeft tot doel „l'exportation de la chair jaune", den uitvoer van Chineesche koelies, waarvan men minstens een half millioen in vijf jaren tijds naar de Transvaalsche goudmijnen wil zenden. Hier nemen deze lieden dienst en hier van daan worden zij verscheept. De plaatselijk almachtige Engelsche „Mining"-maatschappij heeft de werving op zich genomen tegen één pond sterling per hoofd en het zijn hare „contractors" die China in alle richtingen doorkruisen om het voordeelige artikel machtig te worden. Vooral in Noord-China waar veel armoede moet heerschen en in Mandsjoerije, ten gevolge van de verschrikkingen van den oorlog, worden liefhebbers gevonden en dagelijks komen treinen met emigranten te Tsingwan-tao aan. Men zegt dat er reeds een 50.000 tal geexpedieerd zijn en elke veertien dagen vertrekt er een stoomschip met een paar duizend aan boord.

Wanneer deze berichten juist zijn, dan kan de werving voor Transvaal bezwaarlijk oorzaak zijn dat de werving van koelies voor Nederlandsch-Indië moeilijkheden tengevolge van concurrenten ondervindt. De koelies voor Oost-Sumatra en Banka schijnen hoofdzakelijk van Swatow en Pakhoi te komen (*Ind. Gids* 1892 I, bl. 296).

EXPLORATIE VAN HET LAWA-GEBIED IN SURINAME.

De gewezen Indische mijn-ingenieur, de heer C. J. van Loon, thans hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft, maakte in 1903 een reis naar Suriname, in voldoening aan een opdracht van den Minister van Koloniën ter voorbereiding van een onderzoek naar de delfstofhoudende terreinen in het Lawa-gebied. Bij het onlangs verschenen Koloniaal Verslag over 1904 betreffende Suriname is onder bijl. GG hieromtrent een uitvoerig met teekeningen toegelicht rapport gevoegd, waaraan het niet onbelangrijk is eenige hoofdpunten te ontleenen. Het verblijf in de West duurde van 1 Febr. tot 3 Mei. Van 18—20 Febr. werd een tochtje naar de Boven-Parastreek gedaan, doch een der moeilijkste tochten was die van 2 Maart tot 10 April naar het placer van de „Compagnie des mines d'or de la Guyane hollandaise", gelegen aan de Lawa, welke tocht gedaan werd in gezelschap van den heer Loth den toegevoegden mijn-ingenieur A. J. Gouka, den opzichter Copijn, twee politie-

beambten en een zestal roeiers. Van 18—27 April werd een reis naar de Saramacca en Mindrineti gemaakt met de heeren Gouka, Copijn en Coutinho, vergezeld van een viertal roeiers.

Van de verschillende etablissementen, die bezocht werden, wordt eene beschrijving gegeven en daarbij treedt de hoofdindruk op den voorgrond dat de bodem van Suriname in zoovele opzichten een sterke overeenkomst met die van Banka heeft, alleen de machtige stroomen van hier worden op laatstbedoeld eiland gemist. Ook het voorkomen van het goud komt geheel overeen met dat van het tinerts op Banka. Algemeen was de bewering dat de ertslaag, de gravel-laag, nergens op grooter diepte dan $4^1/_2$ M. werd aangetroffen en hoewel het niet bewezen is dat er niet ook dieper gelegen ertslagen bestaan, zoo acht de heer van Loon het voorzichtiger deze als uitzonderingen te beschouwen. De goud-ontginning in Suriname zal daardoor gekenschetst zijn door bewerking van ondiepe groeven van betrekkelijk geringen omvang, hetgeen evenwel niet wegneemt dat deze door hun talrijkheid eene ontginning op ruime schaal mogelijk kunnen maken.

De *„Compagnie des mines d'or de la Guyane hollandaise"* werd in 1895 opgericht; haar concessieterrein van circa 70000 H. A. ligt aan den linkeroever van de Lawa-rivier, doch hiervan is ter besparing van cijnskosten weder de grootste helft opgeofferd, zoodat zij thans over ruim 34000 H. A. beschikt, waarvan alleen 7000 H. A. in den Oostelijken hoek worden bewerkt. Het kapitaal aanvankelijk ruim 2 millioen frs met nog geen half millioen werkkapitaal is in 1902 tot 1.000.000 frs. gereduceerd, waarop in het verslagjaar voor het eerst een dividend van 5 pCt. is uitgekeerd. Tot dusver werkt de onderneming uitsluitend op waschgoud in de beddingen van eenige kleine riviertjes, waarvan, van het noorden naar het zuiden gaande, de ongeveer oostwaarts loopende kreken Pointu, Rufin, Roche, Antino en Maripasoela de voornaamste zijn. Het gewonnen goud is voornamelijk afkomstig uit de vier eerstgenoemde, welke behalve de Roche, die maar half zoolang is, circa 9 K. M. lengte hebben. De Lawa zelf bezit op deze hoogte een breedte van eenige honderden meters en het terrein is geaccidenteerd. Door onvoldoende gegevens was niet na te gaan in hoever het tot nu toe bewerkte gedeelte van het concessieveld als uitgewerkt mocht worden beschouwd. Hierbij kwam dat reeds uitgewerkte vallei-gedeelten later op nieuw bewerkt werden, soms tot viermaal toe, waarbij het dan niet zelden moet voorgekomen zijn dat bij de tweede en latere bewerkingen meer goud dan bij de eerste gewonnen werd, het gevolg van de gebrekkige methode van uitwasschen der kleihoudende massa's. Later heeft de ondervinding geleerd dat eene regelmatige bewerking in lange strooken, volgens de vallei-richting, beter voldoet.

Iets bezuiden de uitmonding van de op een na noordelijkste kreek, de Rufin, bevindt zich aan de Lawa het zoogenaamde „Dégrad", een complex van eenvoudige woningen voor het personeel, en loodsen voor de benoodigdheden en levensmiddelen, welke zaken door Boschnegers of Indianen te water in corjalen van Albina langs de Marowijne en de Lawa worden opgevoerd.

Deze corjalen bevatten gewoonlijk 8 à 10 vaten en zijn met 2 à 3 personen bemand. De reis duurt in den regel drie weken, bij uitzondering 10 à 12 dagen, afhankelijk van bezwaren tijdens zware regens of droogte; stroomaf duurt de reis 5 à 6 dagen, bij uitzondering 3 à 4. Onder een vat wordt verstaan een

colli van 80—100 K.G. gewicht. Worden de colli's zwaarder, dan worden zij iets hooger aangeslagen, lichter iets minder, terwijl personen tegen een vat worden berekend. Wegens schaarschte aan menschen en een grooten trek van goudzoekers naar de Inini, zijn de vrachten hoog, *f* 50.— à *f* 55 per vat, tegen vroeger *f* 17.—. De maatschappij betaalde in 1901 en 1902 bij een sterkte van 350, resp. 227 man, c.a. *f* 51000.— en *f* 48000,— aan transport. De prijzen komen overeen met *f* 1.— à *f* 1.20 per ton-kilometer. Het zware werk, dat de Boschneger bij dit transport verrichten moet in aanmerking genomen, zijn voor hem die prijzen niet overdreven, want verliest hij zijn corjaal door een ongeluk, dan krijgt hij niets. Gebeurt dit niet, dan geniet hij circa *f* 4.40 per dag, tegen een mijnwerker *f* 3.—. Die lange kostbare reizen hebben steeds een ongunstigen invloed op de financieele resultaten der onderneming gehad. Van uit het „Dégrad" worden de benoodigdheden regelmatig verzonden naar de etablissementen in het binnenland, die zelf uit hoogst eenvoudige woningen voor het personeel bestaan, waarbij min of meer groote aanplantingen van cassave en soortgelijke voedingsmiddelen worden aangetroffen. Tijdens het bezoek waren over het Dégrad en 6 etablissementen 23 arbeiders en 19 beambten verdeeld. De sterkte is verminderd sedert de Inini zooveel moeilijkheden in den weg legde. Van uit elk etablissement worden een tweetal groeven bewerkt.

Uit een statistisch overzicht blijkt, dat in acht jaar (1895—1902) ruim $1^1/_2$ millioen grammen goud zijn gewonnen, het meest (314.109 gram) in 1901, en dat de uitgaven per man en per dag in de laatste vier jaren varieerden tusschen 6.48 en 7.71 francs. Per man en per jaar wisselde in dien tijd de productie af tusschen 775 en 970 gram. (Een gunstig teeken is in die opgaaf dat dit laatste cijfer sedert 1900 geregeld stijgende is.)

Uit de door den heer Van Loon opgegeven cijfers is volgens hem omtrent enkele punten in de exploitatie eenig inzicht te krijgen als men de resultaten met die van Banka vergelijkt. Het tinerts komt op Banka, evenals het goud in Suriname, voor in een ertslaag, gemiddeld $^1/_2$ M. dik, rustende op den „kong" (bedrock) en bedekt door verschillende grondsoorten, die evenals de ertslaag, in hun aard volkomen overeenstemmen met die van Suriname. Alleen liggen de ertslagen op Banka gemiddeld veel dieper, circa 7 M. (tusschen 0 en 30 M.) en in Suriname $2^1/_2$ M. (tusschen 0 à $4^1/_2$ M.)

De aard der valleien, regenval, weersgesteldheid en begroeiing komen ook overeen, zelfs verkeert men in Suriname in gunstiger omstandigheden, want de gezondheidstoestand laat op Banka in alle opzichten te wenschen over. Malaria en beri-beri zijn er inheemsch. De langdurige droogte, soms 6 à 8 maanden achter elkaar, en de daarop volgende hevige regens verstoren den geregelden gang der werkzaamheden. De wijze van werken staat echter in Suriname verre ten achter bij die op Banka, waar men op behoorlijk onderzochte en afgebakende terreinen werkt, zoodat waardelooze gedeelten niet onnoodig behoeven bewerkt te worden. In de tweede plaats werkt men daar niet in lange strooken in de lengte der vallei, maar in strooken loodrecht daarop. De bovengrond wordt dus niet opgegraven en gedeponeerd op het later nog te bewerken terrein, doch bij de ondiepe groeven vrijwel geheel weggespoeld in de uitgewerkte strooken stroomaf. Het hoofdelijk nuttig grondverzet stijgt daardoor zeer sterk en men beschikt bovendien op

Banka over goedkoope werkkrachten. De negers in Suriname zijn ontegenzeggelijk krachtiger dan de Chineezen op Banka, doch schijnen niet zoo gewend aan inspanning en geregeld werk. Het loon van een Chinees op Banka, inclusief voeding, huisvesting, geneeskundige behandeling, enz. bedraagt ca. ƒ 0.80 daags, terwijl het loon in Suriname op ƒ 2.— gesteld moet worden. Er wordt zelfs beweerd, dat men het op ƒ 2.40 à ƒ 2.50 per dag moet rekenen, doch dit komt den heer Van Loon sterk overdreven voor.

Het goud kostte in de laatste jaren gemiddeld ƒ 1400 per K.G. en in de laatste vier jaar gemiddeld ƒ 1365 per K.G., terwijl de verkoopprijs schommelde tusschen ƒ 1530 à ƒ 1535.

Op Banka worden per man en per jaar c.a. 12 pikols tin ad 61.76 K.G. geproduceerd; dit tin kost tot Europa ongeveer ƒ 27 per pikol. De verkoopwaarde van het tin is 2 à 4 maal grooter geweest dan deze kostprijs; de winsten op Banka behaald zijn dientengevolge abnormaal hoog en kunnen dus niet ter vergelijking met Suriname dienen. De jaarlijksche uitgaven per man bedroegen over de laatste zes jaren in de Lawa gemiddeld ƒ 1260; die uitgaven komen voor Banka op ƒ 324, dat is dus viermaal zoo klein. In de Lawa wordt 10 à 12% cijns, belasting op goud, enz. betaald, voorts 22% aan transportkosten. Daar staat echter tegenover dat op Banka de smeltkosten van het tin 10 à 12% bedragen en de transportkosten naar Europa ongeveer 16%. Verder komen bij dit laatste nog de transportkosten van levensmiddelen enz. van Batavia naar Banka, en die op Banka zelf, zoodat de schrijver aanneemt dat al deze uitgaven vrij wel tegen elkaar opwegen. Daar nu de loonen in Suriname slechts driemaal hooger zijn dan in Banka en de uitgaven per hoofd viermaal, terwijl men in Banka dieper terreinen bewerkt, zoo had men mogen verwachten dat de uitgaven per hoofd meer zouden naderen tot de verhouding 2 op 1 dan tot 4 op 1. Dat dit niet het geval is, wijst er op dat het beheer in de Lawa belangrijk minder zuinig is geweest, dan op Banka en verder, dat, wanneer bij viermaal grooter uitgaven aan de Lawa geen verlies wordt geleden, de bodem daar veel rijker moet zijn.

Op Banka worden de te bewerken terreinen nauwkeurig onderzocht door boringen, die in twee richtingen op onderlinge afstanden van 10 M. in de als ontginbaar afgebakende terreinen geplaatst zijn. Ging men namelijk op Banka te werk als thans in de Lawa, dan zou dit eiland spoedig een schadepost worden, zooals blijkt uit de geschiedenis. Bij de toen gebruikelijke wijze van ontginning raakte Banka een vijftigtal jaren geleden meer en meer uitgeput. Sedert daar echter het terrein regelmatig wordt onderzocht, is de jaarlijksche productie voortdurend gestegen en de kostprijs van het tin eerder iets af- dan toegenomen. Zulke kosten van grondonderzoek, die voor de Lawa noodig worden geacht, komen niet hoog. Zij bedragen op Banka c.a. 5% van de totale kosten van het tin in Europa. Meer behoeft zulks in de Lawa ook niet te kosten. Tegen de bewering dat aldaar niet geboord kan worden en de maatschappij „Suriname" zulks te vergeefs heeft geprobeerd, wordt aangevoerd dat de door verslaggever bezichtigde boorwerktuigen van deze maatschappij erg onhandig waren, zoodat hij volstrekt niet overtuigd is van het niet kunnen boren. Doch ook al doet men dit niet dan kan men toch het onderzoek verrichten met behulp van putten, dien in ondiepe terreinen, tot 6 M., mits met overleg en de noodige hulpmiddelen uitgevoerd,

niet veel meer behoeven te kosten dan boringen. Voorts wordt er op gewezen hoe de toeneming der productie op Banka ook het gevolg is geweest van de voortdurende toeneming van het hoofdelijk nuttig grondverzet. Dit wordt bereikt door het toezicht en betere regeling der werkzaamheden, die indirect weder het gevolg is van het mijnbouwkundig onderzoek. Het uitwasschen van het tinerts, hoe primitief dit ook op Banka geschiedt, staat op een veel hooger trap van ontwikkeling dan het waschproces in Suriname, waar het voorkomt dat dezelfde terreinen in den loop der jaren drie-, viermaal met succes worden omgewerkt. Men zou daar verstandig doen aan het wasschen meer uitgaven te besteden en al het goud in eens te verkrijgen, in plaats van de terreinen opnieuw te gaan ontginnen.

De conclusie omtrent de waarde van den bodem van de Lawa is, dat deze niet gering wordt geacht en het placer der genoemde Compagnie behoorlijk winst kan opleveren, natuurlijk niet op de wijze zooals Banka dit doet bij de zoo hooge tinprijzen, maar toch meer dan voldoende om de ontginning tot een bloeiende te maken.

Bij een gedetailleerd onderzoek der verschillende etablissementen, dat hier voorbij gegaan wordt, bleek dat een 10-tal werkplaatsen te zamen minstens 457 en hoogstens 1316 gram dagelijksche totaal-productie leverden, uitgedrukt in gewicht van het amalgaam, dat met 0.7 moet vermenigvuldigd worden om het zuiver goudgehalte te vinden.

Ofschoon de productie zeer kan afwisselen, zoodat b. v. in de eene groeve in de Rufin, op eenen dag ca 11 maal zooveel werd verkregen als op een anderen, zoo is 't opmerkelijk, dat de dagelijksche productie nergens nul wordt. Dit was in het vorige jaar alleen bij hooge uitzondering voorgekomen.

De Marowijne-Company werd van uit Albina bezocht in ruim 4 uur stoomens met een barkas van die maatschappij, wier etablissement ligt aan den Nederlandschen oever van de Marowijne, iets benoorden de monding van de Aroewarwa. Het etablissement bestaat uit verschillende goede woningen, de noodige loodsen, een flinke reparatie-werkplaats en een waschinrichting. Deze Amerikaansche onderneming bewerkt den linkeroever van een linkerzijtak van de Aroewarwa-kreek, doch daar het op het terrein zelf aan voldoende werkwater ontbrak, werden de grondlagen met een excavateur opgegraven en over een spoorlijn van 1 M. spoorwijdte en 4 à 5 K.M. lengte naar het etablissement vervoerd om daar met opgepompt Marowijne-water te worden gewasschen. Intusschen is er iets geheimzinnigs over deze onderneming, waarvan het flink ingerichte etablissement in niet de minste verhouding staat tot hetgeen in het binnenland verricht is. Men bezat geen kaarten of schetsen van het terrein en voelde daaraan ook geen behoefte. De spoorweg scheen weinig gebruikt en verwaarloosd. Vervoer van grond had tijdens het bezoek niet plaats; doch men was aan het bewerken van een groeve waar over 10—15 M. breedte en ongeveer 50 M. lengte met een stoomschop de bovengrond en de gravel was verwijderd en naar de waschinrichting gezonden. De stoomschop stond gedeeltelijk onder water en scheen in langen tijd niet gebruikt te zijn. Men was bezig met een longtom den bedrock na te werken, die door de stoomschop niet voldoende scheen te kunnen worden opgegraven, wegens de vlakke golvingen in de taaie kleiachtige massa's, waaruit

de bedrock was samengesteld. De longtom bestond uit een 4 M. lange goot. In de benedenste 2 M. werd de losgewerkte grond geworpen en door elkaar gewerkt. Het goud loopt met het fijnere gruis door een zeef over in een 1 M. lange zeer ondiepe, spits uitloopende goot met 3 dwarsribben. In dit laatste gootje moet al het goud opgevangen worden. Geconstateerd werd dat bij deze bewerking nogal wat goud verloren gaat. Zonder hieromtrent verdere bijzonderheden aan te halen, zij alleen vermeld dat volgens de opgaven bij deze onderneming circa 2.8 gram goud per M³. verkregen wordt en dat dit bedrag nu en dan steeg tot 6.5 gram.

Maatschappij tot exploitatie der vereenigde goudplacers „Concessies Gros." Het concessieveld dezer maatschappij, dat tot dusverre bewerkt werd, is bereikbaar over de Saramacca of over de Suriname-rivier. Volgt men de eerste route dan heeft men ruim 24 uur te stoomen in een barkas tot Mindrineti en daarna ongeveer 9 uur te reizen in een corjaal langs de rivier van dien naam, daarna 1½ te rijden in een muilezelwagen langs een nagenoeg niet onderhouden weg dwars door de savannah. Langs den anderen weg, stoomt men 12 uur tot Bergendaal om daarna circa 7 uur te voet af te leggen langs een weg, die in den regentijd erg drassig en glibberig moet zijn, doch voor muilezels begaanbaar zou wezen als de bruggen in orde waren.

De maatschappij begon in 1899 op een veld besproeid door eenige rechterzijtakken van de Mindrineti. Behalve uit het optrekken der verschillende gebouwen, het aanleggen van eenige wegen en smalspoorbaantjes, het bouwen van een stampmolen, enz. hebben de werkzaamheden bestaan in het wasschen van goudhoudende gronden op de gewone Surinaamsche wijze, met longtom en sluice en het stampen van dergelijke gronden in den stampmolen. De maatschappij is de dupe geweest van het vertrouwen, dat zij achtereenvolgens gesteld heeft in een tweetal Amerikaansche ingenieurs die, misschien te goeder trouw, doch uitgaande van onjuiste opvattingen, de ontginning in geheel verkeerde richting hebben gestuurd en niet berekend bleken voor de exploitatie-werkzaamheden. Van onderzoekingen is geen aanteekening gehouden en kaarten ontbreken. De oppervlakte bestaat hier grootendeels uit savannahs en het bewerkte gedeelte is nog klein. Men werkt met 110 man, gedeeltelijk in de savannah ten zuiden van de administrateurswoning, waar groote pepiten werden aangetroffen. Overigens werden in de bedrock goudrijke kwartsaders en gangen gevonden, in dikte van eenige centimeters tot 1 M. en meer afwisselend. Men heeft enkele van die gangen door middel van hellende of verticale putten van geringe diepte (tot 15 M.) onderzocht, ook wel bewerkt, waarbij het bleek dat zij spoedig uitwigden. De aanwezigheid van die gangen was voor de Amerikaansche ingenieurs voldoende aanleiding om den stampmolen op te zetten. Hoe het mogelijk is, dat na maanden lang onderzoek, hetwelk het opstellen van den molen vooraf ging, de ware aard dezer gangen niet werd ontdekt, wordt raadselachtig genoemd. Een gang o.a. die bewerkt werd ter dikte van ongeveer 75 cM., bleek reeds na 6 M. in een punt te eindigen. De andere gangen waren niet eens zoo krachtig bewerkt. De productie schijnt volgens het jaarverslag circa 6 à 8 gram per M³. te bedragen, doch groote waarde is aan dit cijfer niet te hechten, wegens de onregelmatige bewerking van het terrein.

Placer van den heer Mayo. Dit ligt op ongeveer anderhalf uur gaans van de onderneming der „Concessies Gros", langs een voetpad, dat over lage heuvels en later door een moeras loopt. Men had hier eenige maanden moeten staken wegens gebrek aan water en later wegens gebrek aan hout. In den lagen heuvelrug had men hier op een drietal plaatsen over eenige honderden meters afstand met behulp van een krachtigen waterstraal de daar aangetroffen grondmassa's weggespoten. Daardoor was de witte klei blootgekomen, die wel kwartsaders bevat, doch in alle richtingen allergrilligst gebogen en spoedig te niet loopend. Omtrent het rendement waren geen cijfers te krijgen. De slappe wijze van exploiteeren wees op weinig loonend bedrijf en het kwam den heer Van Loon voor dat men hier wel wat voorbarig tot de installatie van een „hydraulic plant" was overgegaan.

Placer L. en F. de Jong. Dit ligt oostelijk van het bewerkte gedeelte der „Concessies Gros". Men heeft hier een paar linker zijtakken van de Savannah-kreek bewerkt, die zich in de Mindrineti uitstort. Men had de valleien van die kreekjes geheel schoon gespoten; daartoe was bij de uitmonding van de Charmes-kreek in de Savannah-kreek een pompstation opgericht, dat het noodige werkwater leverde. Het werd daartoe over 650 à 700 M. lengte door eene leiding opgeperst naar een circa 50 M. hooger gelegen reservoir, dat in een heuvel was uitgegraven. Van hieruit vloeide het water naar de verschillende kreeken. De hydraulische installatie had in korten tijd haar werk verricht, doch nu stond de onderneming geheel stil en was verlaten.

De Saramacca Company heeft haar etablissement aan de Saramacca bij de monding van Witiwater, hetgeen bij niet te lagen waterstand van uit Paramaribo per stoombarkas te bereiken is. Iets meer noordwaarts bevindt zich een tweede etablissement aan de monding van de Brokolonko, alwaar een electrische installatie van niet geringen omvang werdt ingericht waarmede de werkplaatsen, meer in het binnenland gelegen, van de noodige drijfkracht voorzien zullen worden. Op het etablissement bij de Witiwater-kreek bevindt zich een flink pompstation, dat het voor het hydrauliseeren benoodigde water over een 216 M. hoogen heuvel oppompt naar het kreekje dat thans bewerkt wordt. Het concessieterrein is in vroeger tijden reeds bewerkt geweest op Surinaamsche wijze met longtom en sluices, naar het schijnt met groot succes. Hiervan was echter weinig bekend en kaarten werden niet aangetroffen. Het kwam den heer Van Loon voor, dat hier op zeer voorbarige wijze zonder de noodige voorbereiding tot den aanleg van krachtige installaties is overgegaan, en dat allicht verwacht kon worden dat deze Amerikaansche onderneming alleen door puur geluk gevrijwaard kan blijven voor teleurstellingen.

Iets stroomaf van dit placer zijn proefnemingen op kleine schaal in de Saramacca gedaan met een kleinen goud-baggermolen, die voorloopig een bevredigend resultaat schijnen op te leveren. De inrichting is eenvoudig doch degelijk. Met behulp van roosterzeven werden uit de opgebaggerde specie de grootere blokken kwarts en de verschillende gesteenten afgezonderd. Het doorvallende materiaal werd door krachtige waterstraaltjes nogmaals uit elkander gewerkt en vloeide af door waschgoten, waar het goud werd achtergehouden.

Terwijl de heer Van Loon geen gelegenheid had eenige ondernemingen

aan de Sarah-kreek, zooals het Placer Van Hemert en Granplacer te bezoeken, heeft hij toch met de beschrevene de voornaamste, die aanwezig zijn, in oogenschouw genomen en komt tot het besluit dat wanneer grootere ondernemingen hier niet slaagden, dit slechts beteekent, dat dan hun werkwijze achterstond bij die van de „Compagnie des mines d'or", terwijl bovendien voldoende is aangetoond hoe deze ook hier voor verbetering vatbaar is. Men werkt niet volgens een vast plan, omdat men door onkunde daartoe niet in staat is; dit blijkt uit het op het oog bepalen van de wijze van grondverzet, zooals bij de Saramacca Company, dat nog de eenige is, die behalve de genoemde „Compagnie" niet als jammerlijk mislukt is te beschouwen. De directies werden blijkbaar slecht ingelicht. De werkzaamheden van de z.g. „ervaren prospector's" in Suriname bestaan uit niet veel meer dan het graven van ondiepe putjes, onregelmatig en onoordeelkundig over het terrein verdeeld, het uitwasschen van een deel van de gravellaag in zoogenaamde batées (waschbakken) en het schatten van de daarbij verkregen hoeveelheid goud, meestal op het oog. Betreft het 't onderzoek van gangen, dan bepalen zich hunne werkzaamheden tot het blootleggen van enkele punten van de gangmassa, door middel van afgraven met kleine tunnels en putjes. Op de met weinig oordeel gekozen punten wordt een deel der gangkwartsen weggebroken en ter onderzoek opgezonden naar een of ander laboratorium buiten Suriname. Dergelijke werkzaamheden worden bij de tin-ontginning op Banka opgedragen aan Chineesche ploegbazen, die onder controle van een opziener werken, welke tevens zorg draagt voor de opmetingen, welke in Suriname meest nagelaten worden of weinig vertrouwbaar zijn. Exploratie-werkzaamheden in den waren zin des woords zijn niet gemakkelijk. Men kan een ervaren mijningenieur zijn of een bekwaam geoloog en toch niet in staat die behoorlijk uit te voeren. Voor het exploreeren van Suriname zijn volgens het rapport de mijningenieurs van Banka de aangewezen personen, bekend met het boschleven en vertrouwd met de werkzaamheden. De maatschappij Suriname steekt zeer zeker gunstig af bij alle andere ondernemingen, die in Suriname exploratie-werkzaamheden hebben verricht. Zij heeft bekwame werkkrachten gehad, naast zeer onbekwame. Wat door Du Bois verricht is, meer op geologisch gebied, verdient alle waardeering; toch heeft deze maatschappij betrekkelijk weinig bijgedragen om de onzekerheid, die er op menig punt bestaat, weg te nemen. Haar resultaten waren noch beslist positief, noch beslist negatief, omdat zij met beperkte middelen haar aandacht over een te groot terrein moest verdeelen.

Na de bestaande toestanden geschetst te hebben behandelt het verslag de exploratie van het Lawa-gebied in het algemeen en de wijze van voorkomen van het goud in Suriname, om na eenige opmerkingen betreffende de verschillende wijzen van ontginning van goudertsen, de exploratie van het Lawa-gebied in het bijzonder te behandelen en onder overlegging van een model van een boorkaart aanwijzingen te doen omtrent het te verrichten grondonderzoek.

Het Lawa-gebied is de driehoekige streek begrepen tusschen de Tapanahony en de Lawa, uit wier samenvloeiing de Marowijne ontstaat, die zich van Poeloegoedoe, bij die samenvloeiing gelegen, vermoedelijk zuidwaarts over ongeveer 200 K. M. uitstrekt tot het Tumac-Humac gebergte. De breedte

van die streek bedraagt ter hoogte van het aanlegstation van de in den aanvang besproken „Compagnie des mines d'or" ongeveer 100 K.M. en het onderzoek zal zich voorloopig wel moeten bepalen tot den driehoek met die lijn als basis, omdat het zuidelijker gelegen deel groote transportmoeilijkheden zal opleveren. Het bedoelde stuk zal ten ruwe toch reeds ongeveer 3600 K.M². beslaan. Het is een woest begroeide streek, waarschijnlijk met niet hooge heuvels, doorsneden door de Gonini, een linker zijtak van de Lawa. In het noorden hebben kleine ondernemingen de aanwezigheid van goud geconstateerd en in het zuidoosten ligt die der meergenoemde compagnie. Overigens is het terrein onbekend, behoudens hetgeen opgemeten is langs eene kapping van uit Cottica aan de Lawa zuiver west naar de Tapanahony, door den heer W. L. Loth, onder groote moeilijkheden verricht.

Door bestudeering van den loop der Surinaamsche rivieren worden eenige gevolgtrekkingen gemaakt omtrent algemeene storingen, die daar in den aardkorst hebben plaats gehad. De kennis daarvan is niet alleen uit een zuiver wetenschappelijk oogpunt van belang, doch ook technisch zal kennis van den bouw van het land omtrent het voorkomen van goud den weg wijzen en men zal de richting weten, waarin de meeste kans van welslagen ligt. De exploratie van het Lawa-gebied behoort gecombineerd te worden met eene geologische opname, zoowel daarvan als van die gedeelten van Suriname, waar dit noodig en mogelijk mocht blijken. Ook zal het onvermijdelijk zijn de uitvoering der exploratie in één hand te houden, ten einde de waarnemingen op verschillende plaatsen met elkaar in verband te kunnen brengen.

Wat het Lawa-gebied zelf betreft is het uit het voorafgaande duidelijk dat omtrent den vermoedelijken goudrijkdom weinig zekerheid bestaat. Het bestaan van zoogenaamde goudzones is thans niet meer dan een vaag vermoeden. Dit neemt echter niet weg dat men de verwachting mag koesteren, dat het tot dusverre onbekende gedeelte van het Lawa-gebied op meerdere plaatsen werkelijk goud zal bevatten. Dezelfde oorzaken waaraan het placer der Compagnie, de noordpunt van het Lawa-gebied en andere ondernemingen hun goud te danken hebben zullen waarschijnlijk ook in het onbekende binnenland gewerkt hebben. Men zou zich mogen verwonderen, wanneer zulks niet het geval ware. De verwachtingen evenwel bijzonder hoog te spannen, zooals gedaan wordt, zoude voorbarig en ongemotiveerd zijn. Zoolang de spoorlijn van Paramaribo niet is doorgetrokken, ligt dit gebied zeer geïsoleerd, slechts bereikbaar langs de Marowijne met zijn moeielijk te passeeren stroomversnellingen of door een landverbinding bijv. van uit Kadjoe, waaraan echter wegens de kosten en bezwaren niet gedacht kan worden.

Zonder met den steller van het rapport in technische en wetenschappelijke bijzonderheden te komen, zij aangeteekend dat de verschillende werkzaamheden bij de voorgenomen exploratie neer moeten komen op: de regeling van het transport van personen en goederen naar de Lawa; het nemen van hygiënische voorzorgsmaatregelen bij het reizen naar en het verblijven in het Lawa-gebied; het topographisch opmeten van een groot deel van het onderzoekingsterrein, het onderzoek op gangen en op waschgoud, door opzichters onder leiding van ingenieurs, waarvan eerstgenoemde tegelijk detailmetingen verrichten; de geologische opname, met daaraan verbonden chemisch en

petrographisch onderzoek van gesteenten en ertsen en eindelijk het aanleggen en bijhouden van registers, kaarten, enz. die een nauwkeurig overzicht geven van de verrichte werkzaamheden. De kosten van zulk een exploratie, die circa drie jaar zoude duren, worden in hun geheel op een millioen gulden geraamd.

DE BELAWAN-HAVEN.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Mei jl. werd een artikel overgenomen uit de *Sumatra-Post* van 6 April, betreffende het baggerwerk dat plaats heeft in de monding der Deli-rivier op Sumatra's Oostkust. Van een bezoek dat de Resident aan Belawan gebracht had om dit werk in oogenschouw te nemen, had de redactie gebruik gemaakt om de volgende inlichtingen te bekomen:

„De reden waarom de voor de Oostkust ter beschikking gestelde baggermachine eerst ongeveer een jaar lang in de Asahan-rivier is werkzaam geweest, is te zoeken in de destijds grootere urgentie van den arbeid daar ter plaatse boven dien in Belawan-haven. Hoewel ingezien werd dat in de Belawan het baggeren eveneens dringend noodig was, werd gevreesd dat het werk daar zóó lang zou duren, dat ten tijde dat de machine voor Tandjong Balei vrij zou komen, deze haven reeds geheel onbruikbaar zou zijn geworden. Nu is beginnende in December j. l., tengevolge van het slechte weder, een gedeelte van de Deli-geul bijzonder slecht geworden, doordat zich daar vooral vele vaste bestanddeelen, met name klei en zand, hebben afgezet.

„De baggermolen is thans druk in de weer om het door ons genoemde bijzonder slechte gedeelte uit te diepen. Ze is tot heden daarmee omstreeks 200 M. gevorderd, en baggert per dag ongeveer 12 à 1500 M³. grond uit. Volgens berekening kan dit gedeelte binnen 3 maanden tijds tot 12 voet diepte zijn uitgebaggerd. Men is dan zoover, dat de bezwaren welke de scheepvaart de allerlaatste maanden heeft ondervonden, zijn opgeheven. Doch de toestand is daarmede nog niet definitief verbeterd. Een uitdieping van de geheele Deli-geul tot 12 voet minstens, over een lengte van 10 K.M. en een breedte van 15 M., wordt noodig geacht. Dit is een arbeid, die door de deskundigen op ongeveer $2^1/_2$ jaar tijds wordt gesteld, — een arbeid, die in de hoogste mate noodzakelijk moet worden geacht. Dezer dagen zijn door den gouverneur-generaal nadere inlichtingen gevraagd ten bewijze van het nut der uitbaggering van de Deli-geul en door ons gewestelijk bestuur wordt bij de beantwoording daarvan met klem gewezen op de volstrekte noodzakelijkheid de baggermachine hier haar arbeid te doen voltooien. De uitgaven daaraan verbonden — pl.m. *f* 37.000 per jaar — worden door onzen resident terecht volkomen gerechtvaardigd geacht, waar hier zulke groote belangen op het spel staan. Men denke aan het feit dat Belawan's invoer den uitvoer verre overtreft, zoodat, ook al zou later eventueel de export van cultuur- en boschproducten over Langsar [1] geleid worden, Belawan als invoerhaven voor

---

1) Zie *Ind.Gids* 1902 II, bl. 1094.

een zoo belangrijk gewest als Sumatra's Oostkust haar beteekenis zou blijven behouden.

„Naar wij verder vernamen, zal waarschijnlijk opnieuw een onderzoek moeten ingesteld worden naar den staat waarin de Belawan-geul verkeert. Door verschillende deskundigen wordt beweerd, dat de haven op den duur niet slechter zal worden; een autoriteit, dien onze resident nog gelegenheid had over deze vraag te raadplegen — den inspecteur Zeeman, die juist te Belawan was, op weg naar Europa — liet zich intusschen in twijfelenden zin over de quaestie uit. Hopelijk zal een onderzoek, dat naar wij vertrouwen dan ook zoo spoedig mogelijk plaats zal hebben, de noodige zekerheid kunnen verschaffen, opdat het vast sta welke gedragslijn de regeering voortaan te volgen zal hebben".

Het is een eigenaardig verschijnsel, dat, terwijl vroeger de vaargeul in en buiten deze rivier niets te wenschen schijnt te hebben overgelaten, in de laatste 20 jaren een achteruitgang in diepte wordt geconstateerd en daar geen gevolgen zonder oorzaken denkbaar zijn, komt het ons voor dat er eenige aanwijzing is dat ook hier zulk een oorzaak bestaat, die als zij niet weggenomen kan worden op den duur zal dwingen om een natuurlijke diephouding tegemoet te komen door periodiek terugkeerenden baggerarbeid.

Om dit duidelijk te maken, veroorloven wij ons eene kleine uitweiding op technisch gebied. Zooals men o. a. zien kan op een zeekaart [1]) ligt de vestiging te Belawan op een eiland, in de richting van de kust ongeveer $2^1/_2$ K.M. breed en dwars er op 3 à 4 K.M. diep, begrensd ten noorden door de uitmonding van de Belawan, ten zuidoosten door die van de Deliirivier, ten oosten door zandbanken en de zee en aan de landzijde gedeeltelijk door een bocht van eerstgemelde rivier, gedeeltelijk door een ± 150 M. breede rivierarm, die de beide rivieren verbindt en waarin nog het tusschen deze in gelegen spruitje Troesan afwatert. Het etablissement Belawan, station, douanegebouwen, steigers, enz. ligt op het eiland aan den van de zee afgekeerden oever, langs de bocht van de Belawanrvier, die verder noordwaarts langs het eiland zeewaarts het vaarwater naar buiten vormt. Vóór den aanlegsteiger ziet men op de kaart peilingen, herleid tot het laagste water van 35 tot 45 voet [2]) en in de vaargeul is de minste 19 à 20 voet, terwijl op de bank buiten 7 en 8 voet als grootste diepte in N.N.O. richting wordt aangetroffen. Vóór de aanlegsteigers en verder de Belawan af zal de breedte op den waterspiegel van 400 tot 500 M. bedragen. De Deliriver, aan de andere (Z.-O.) zijde van het eiland, heeft een veel geringer diepte, 2—5 voet en wordt niet voor de scheepvaart gebruikt. Om met de treinen, van Laboean-Deli komende, het station Belawan te bereiken, wordt deze arm gepasseerd door een lange spoorwegbrug. Prauwen, die van boven komen, kunnen door den straks genoemden arm, die al spoedig 7 tot 10 voet diepte bij laag water heeft in de Belawanrivier overgaan en bij den steiger komen, na alvorens aan de overzijde van deze links op het ontmoetingspunt van den verbindingsarm en de Belawan de kolenloodsen gepasseerd te zijn. De teekening van de

1) Oostkust Sumatra. Mond der Deli-rivier 1:40,000, uitg. in Jan. 1904 door het Ministerie van Marine Nos. 19 (prijs *f* 0.30).

2) De voeten op de zeekaarten zijn bedoeld 30 c.M. lang te zijn.

spoorwegbrug is te vinden in het weekblad *De Ingenieur* van 19 Mei 1888. Men ziet op het dwarsprofiel dat het laagste water kan dalen tot 1 M. onder Deli-peil en het hoogste water rijzen tot 1.7 M. daarboven. Dit geheele verschil in waterstand van 2.70 M. is grootendeels toe te schrijven aan de eb- en vloedwerking. Behalve uit eene opening van 4 M. aan elke landzijde, bestaat de brug uit 20 overspanningen van 18.35 M., rustende op jukken, elk van twee gekoppelde holle schroefpalen van 60 c M. middellijn, welke in 3 gedeelten, twee van 7 openingen en een middenvak van 6 openingen zijn gescheiden door twee spanningen van slechts 2.5 M. wijdte, zoodat men hier dus op $^1/_3$ en $^2/_3$ van de geheele bruglengte als het ware een gekoppeld juk van 4 palen heeft in plaats van een juk van 2. Totaal geven deze 20 groote en 4 kleine spanningen een bruglengte van 380 M., waarvan, uit een oogpunt van vrije doorstrooming, de breedte van 23 pijlers à 0.60 M. of ongeveer 14 M. afgaat, zoodat de vrije ruimte 366 M. wijd blijft. Volgens het aangehaalde artikel was de te overbruggen rivierarm ongeveer 400 M. breed. De geringe diepte maakt de Kwala Deli slechts voor visschersprauwen bevaarbaar, de oevers bestaan uit lage en drassige gronden; het rivierbed, schoon in de bovenste laag uit zuiver rivierzand bestaande, bevat op groote diepte slappe kleilagen. Door de groote breedte der Kwala Deli met betrekking tot de Deli-rivier zelf en de veel grootere diepte der andere mondingen was volgens dat artikel de invloed der bandjirs afkomstig van de bovenrivier in de Kwala Deli haast niet waar te nemen.

Om het opperwater te kunnen afvoeren heeft men destijds het vrije profiel dan ook blijkbaar overmatig ruim geoordeeld, want: „over ± 20 M. is in plaats van overbruggingen een dam in de rivier gelegd, daar een zandbank hier het inschroeven der palen zeer bemoeilijkt".

Merkwaardig in verband met den tegenwoordigen toestand is nog dit bericht: „Ook scheen deze dam van de landzijde uit, waar voldoende vaste klei te graven was, gemakkelijk te leggen, later heeft de werking van vloed- en eb-stroom, en daardoor het snelle uitschuren van de zandlaag voor den kop van den dam eene zware voorziening noodig gemaakt" (bl. 170 t. a. p.).

De getijwerking in Straat Malakka is zeer krachtig en in hoofdzaak dubbeldaagsch. De amplituden (A) van het dubbeldaagsche zonsgetij (S_2), van het dubbeldaagsche maansgetij (M_2) en van het enkeldaagsche declinatiegetij (K_1) zijn voor vier plaatsen langs de Oostkust van Sumatra gelegen, van het noorden Straat Malakka binnengaande, als volgt:

	S_2		M_2		K_1	
	A.	k.	A.	k.	A.	k.
Edi	24 cM.	11 u. 50 m.	47 cM.	10 u. 48 m.	17 cM.	21 u. 20 m.
Belawan Deli .	29 „	2 u. 32 m.	46 „	1 u.	11 „	22 u. 20 m.
Tandjong Tiram	34 „	4 u. 8 m.	71 „	2 u. 41 m.	11 „	18 u. 21 m.
Bengkalis . . .	39 „	9 u. 24 m.	77 „	7 u. 13 m.	6 „	7 u. 51 m.

Men ziet uit deze cijfers waarvan die sub k. den tijd aanduiden, waarop het hoogwater van het betrokken partieële getij intreedt, nadat de fictieve ster, waaraan het getij wordt toegeschreven, den meridiaan passeert — dat de vloedgolf zich door Straat Malakka van het noorden naar het zuiden beweegt en vrij regelmatig op de opvolgende plaatsen later intreedt en dat de beide eerstgenoemde getijden bovendien steeds in grootte toenemen. Werken

S_2, M_2 en K_1 samen, dan kan het water daardoor te Belawan 29 + 46 + 11 = 86 cM. boven gemiddeld peil rijzen of even zooveel daaronder dalen, gevende een verval van 1.72 M. De bijkomende getijden en misschien ook de bandjirs moeten dus nog een zekeren invloed hebben om het bovengenoemde verval van 2.70 M. teweeg te brengen; doch al behoort een dergelijk hoogteverschil ook tot de uitzonderingen, het is duidelijk dat te Belawan-Deli tweemaal daags eene belangrijke getijwerking plaats vindt.

Het komt ons voor dat het in den aanvankelijken toestand niet toevallig is geweest dat de noordelijke of Belawantak grooter diepte vertoonde dan de Kwala-Deli. Het vloedwater stroomde bij opkomend getij door beide monden naar binnen en zette vermoedelijk nog veel van het lage drassige terrein onder water. Het vullen van de kom gevormd door de rivieren, den verbindingsarm en de lage terreinen daarachter ging geleidelijk en zonder sterke strooming. Zoodra echter de eb intreedt, heeft dit het eerste plaats aan de Belawanzijde, want de ebstroom in straat Malakka loopt noordwaarts en de vaargeul buiten is ook ongeveer noordwaarts gericht. Het water uit de Deli-monding staat dus vermoedelijk bij de kentering van vloed tot eb iets hooger dan dat aan de Belawan-monding. er is eenig verhang derwaarts en bij het afstroomen van het ebwater van binnen naar buiten zal er altijd meer door de Belawan- dan door de Deli-monding gaan. Het water, door deze laatste binnengekomen, vloeit voor een deel door den verbindingsarm en langs de Belawan weer weg en dat wel met zulk een snelheid, dat schuring langs den bodem ontstaat en verdieping. Van daar de toenemende diepte-cijfers van af de Deli-rivier, door den verbindingsarm, langs de steigers en verder in de Belawan naar zee.

Toen men in het jaar 1887 een spoorwegbrug over de Deli-rivier bouwde en het profiel beperkte, werd de instrooming van het vloedwater eenigszins belemmerd, want de opening was 10% kleiner geworden en vermoedelijk geven de pijlers aanleiding tot stroom-ravelingen en interferentie, die het debiet nog verminderen. Het evenwicht was in elk geval verstoord en dat het water aldaar in den ouden toestand kracht bezat, getuigt de boven vermelde actie van het getij bij het leggen van den schijnbaar eenvoudigen dam. De reactie die volgde was vermindering van instrooming bij vloed, en bij eb vermindering van uitstrooming door de Belawan, minder schuring en daardoor minder verre voortzetting van de geul door de zeebanken. Het middel zou dan zijn zoo mogelijk verruiming van de Deli-monding door een langere brug te maken, tenzij men aan voortdurend baggeren de voorkeur geeft. Het geval schijnt ons, evenals in de vaarwaters van Soerabaja, een bewijs hoe gemakkelijk bestaande toestanden ten opzichte van getijwerking bedorven kunnen worden.

J. E. de M.

Een provoost-geweldiger der O. I. Compagnie,

DOOR

S. KALFF.

(*Slot*).

Brandend en verdelgend vervolgde de Vlaming zijne tochten, en trok als 't ware een spoor van vuur en bloed door dezen archipel. De dichter Jan de Marre, die hem *pour le bouquet* tot „held" proclameerde, drukte het karakter dier tochten in bijster zoete termen uit, toen hij in zijn *Batavia* zong :

> Daar viel held Vlaming met het puik der strijdbre benden
> In 't Specerygewest den Muiter op de lenden,
> Verwon de Vestingen, de stoorsters van de rust,
> Vloog als een bliksem langs de zoomen dezer kust,
> Sloeg alles neder voor het oog dier Staatsharpyë,
> Verloste d' Amboneesuit deze dwinglandyë, Enz.

Wanneer hier een ternataansch edelman, die zich aan het juk der Comp. trachtte te ontworstelen, deswegen als „staatsharpy" te boek kwam staan, hoe had de vertegenwoordiger eener christelijke natie moeten heeten die, met al de voordeelen van westersche krijgskunst toegerust, met zijne overwonnelingen te werk ging als de duivel met de takkebossen? Wreeder executies had Coen niet kunnen gelasten, die op de Banda-eilanden aanzienlijke inboorlingen met scherpe japansche klingen door midden liet hakken, noch de Vlaming's voorganger Gerard Demmer, wiens hand ook zwaar op de gele heidenen gerust had. Op Liëla en Waypoeteh werden vier inlandsche hoofden, die hollandsch bloed vergoten hadden, „na 't uitsnyden der meineedige tongen", geradbraakt. Drie anderen werden gewurgd, vijftien werden gevleugeld (gebonden) van 't jacht de *Leeuwrik* afgeworpen en door het scheepsvolk doodgeslagen; „hoedanig zy ook met de onzen gehandeld hadden". Een moorsch priester, zijn lot voorziende, sprong boven van het reduit der sterkte, waar hij gevangen zat, en brak daarbij zijn been. De Vlaming liet hem dien sprong nog eens doen, en ditmaal brak hij zijn nek. Had men 't op sommige notabelen gemunt, en zij bleken ontvlucht te zijn, de kinderen werden als

gijzelaars meegenomen. De Vlaming ontzag zich zelfs niet om amboneesche parlementairs, onder de witte vlag op de hollandsche stellingen afgekomen, nadat zij reeds ingehaald en toegelaten waren, van kant te laten maken. „En dat", vergoêlijkt Valentijn, „om hen te leeren dat men met de zoo dikwils te vergeefs van ons aangeboden genade niet spotten, nog zich inbeelden moest dat wy altyd, als 't hen in 't hoofd schoot die te verzoeken, klaar moesten staan om die te geven".

Doch v. Kampen had er een anderen dunk van toen hij, over dezen oorlog schrijvende, erkende „dat het nederlandsche volkskarakter gevaar liep om door snoodaards een onuitwischbare vlek te bekomen".

„Valsch als een Christen!" — die zegswijze onder de volken van den Indischen Archipel had reeds vroeg het burgerrecht.

Ook het proces van Jan Pays en de zijnen was een dier vlekken, den nederlandschen naam aangewreven. De bewijzen van zijne medeplichtigheid aan den opstand waren naar 't schijnt niet ruim. Meest door Chineezen en door senora Catharina, de van het fort te Amblauw ontvluchte kommandantsvrouw, was hij aangewezen als Madjira's bondgenoot. De voornaamste orangtoewa's van Hative en Tawiri hielden zich daarentegen onkundig van zijn schuld. De stelligste beloften dat hun geen moeite zou worden aangedaan, konden hen daarvan niet afbrengen. Alleen verzochten zij den landraad belast met het onderzoek, dat men hun dezen gecivili-seerden landgenoot niet meer op het dak zou zenden, „alzo hy een zeer trots man was, die hen als slaven gehandeld had en dagelyks met Madjira zamen geheuld... dus verrieden zij zich toch!

De Vlaming had hem, met zooveel stukken als er waren, naar Batavia gezonden; de regeering te Batavia zond hem weer terug naar Ambon, met last de zaak dáár af te doen. Wellicht wilde men, op vrij zwakke gronden, liever geen recht spreken over een halven dominee, vroeger met een gouden keten begiftigd, thans voor een ijzeren dito voorgedragen. En de landraad te Ambon, die hem vroeger reeds onderworpen had aan de „scherpe examinatie" (de pijniging) wist niet anders te doen dan hem een proces-verbaal voor te lezen van misdrijven, die hij vroeger al „genoegzaam" beleden had.

Maar beklaagde antwoordde ter snede dat dit alles van nul en geenerlei waarde was, aangezien die bekentenissen hem met schroeven en tangen waren afgewrongen. Eilieve! wat zou men

den heeren van den raad niet kunnen laten bekennen indien men hun met de duimschroef de vingerkootjes eens verdraaide, of hunne beenen beknelde in de spaansche laars.

Maar zonder pijniging hadden de rechters dier dagen zich niet weten te redden. Het was een rechtsgebruik, beter een rechtsmisbruik, uit het vaderland medegebracht; een nasleep uit de duistere middeleeuwen. Eerst in het jaar 1735, onder het bestuur van den gouverneur-generaal Dirk van Cloon, achtte de regeering de „tortuure ofte paleye een gebrekkelyk middel ter ontdekkinge van de waarheyd", en gaf als hare meening te kennen dat dit middel „door geene genoegsame ervarenheyd van den regter veel te ligt geappliceerd werd". Zij gelastte daarom de raden van justitie op de buitenkantoren om van te voren de goedkeuring van den gewestelijken gouverneur aan te vragen, „ten fine niet dan met de uyterste omsigtigheyt en precautie zodanige provisie in het werk gestelt werde, die vol sorge en gevaar is, mitsgaders by eene ontydige applicatie ten principalen niet kan werden gerepareert".

Natuurlijk; want welke reparatie gaf b.v. een ruim smartengeld den man, dien men op een bloot vermoeden de ledematen had ontwricht, of levenslang verminkt? Terecht schreef M. Dassen in zijn werk *De Nederlanders in de Molukken*:

„Getuigenissen, op de pijnbank verkregen en later herroepen, bewijzen weinig; en het zal in volgende eeuwen, verder van die verwijderd waarin men pijnigde dan die wij (thans) beleven, tot de ongeloofelijkste dingen behooren dat men op zulke gronden menschenlevens opofferde".

Maar in de dagen van Jan Pays was de pijnbank nog eene gevestigde instelling, berustend op een dier wetten welke, volgens de bekende dichter-uitspraak, als eene eeuwige ziekte van geslacht op geslacht overerven; en Van Kampen, die Jan Pays beschrijft als „de dapperste en bekwaamste christen uit Amboina, een man wiens talenten in de voordragt des Christendoms onder zyne landslieden bewonderd werden en die meermalen blijken van ongemeene schranderheid had gegeven", geeft toe dat hij zich met de zijnen vereenigd had om het juk der nagelverdervende Nederlanders af te schudden, maar acht zijn schuld aan den moord van zooveel Nederlanders, bij gebrek aan een vormelijk rechtsgeding, onbewezen. Ook de reden waarom deze eerste onder zijns gelijken zich bij de partij des opstands had aangesloten, bleef duister. Hij had zijne theologische dressuur, zijne positie, zijn gouden keten, alles

aan de Comp. te danken, en, onder *hare* vleugelen blijvende, had de toekomst hem nog veel profijts kunnen brengen. Waarom zou hij, tegen den wind spuwende, zich den baard bevuilen?

Er waren sommigen die meenden dat de zucht tot weelde en vertoon, tijdens zijne hollandsche leerjaren ingezogen, hem in groote geldelijke ongelegenheid had gebracht, waaruit slechts eene revolutie hem redden kon. Anderen geloofden aan eene veete tusschen hem en de Vlaming. Deze laatste zou zijne handelingen, zijn manier van doen niet vertrouwd hebben in diensten en „bezendingen", waarin hij door de Comp. gebruikt werd, en hem, door ontheffing van zijn officieel mandaat, „geen kleene krak in zyn fatzoen en beurs" gegeven hebben. Voorts waren ér lieden, die iets meenden te weten van eene nauwe ontmoeting tusschen Jan Pays en de zeelaarzen van de Vlaming. Deze laatste zou, toen hij eens beschonken een trap opkwam, den ander daar ontmoet, en een schop gegeven hebben.....

„Indien dit laatste al waar is", meent Valentijn, „zoo moet men bekennen dat die man zich zeer verkeert op de E. Maatschappy, die hem niets misdaan hadde, en niet op den Heer de Vlaming gewroken heeft; behalven dat ook die Heer noit de naam van zich dronken te drinken, maar integendeel de roem gehad heeft van altyd zeer matig en nugteren geweest te zyn".

Welnu, ook nuchteren had de Vlaming dien schop kunnen geven. De Compagnie moest het wel eens voor hare dienaren ontgelden — of was de opstand van Soerapati, welke haar schatten aan goed en bloed kostte, niet mede te wijten geweest aan de ruwheid van den vaandrig Kuffeler, toen deze den krijgshaftigen bondgenoot der Comp. een weggeloopen slaaf en balischen hond schold, en met een vuistslag aan die woorden kracht bijzette? Zou, in later tijd, niet ook het optreden van ambtenaren in de Vorstenlanden in huiselijke zaken brandstof leveren tot den opstand van Dipo Negoro? Het kon den dienaren der Comp. toch wel bekend wezen, dat inzonderheid voor den oosterling gold de uitspraak des dichters:

„L'injure se grave en métal, et le bienfait s'escrit en l'onde".

Welke dan ook de aanleiding was voor Jan Pays om gemeene zaak te maken met een zoo sluwen vijand der Nederlanders als Madjira, de raad van politie op Ambon achtte hem des doods schuldig. Den 5en Mei des jaars 1653 liet de Vlaming hem zijn doodvonnis aanzeggen. Tevens, als zou hij nog gaarne van te voren

volledig bewijsmateriaal hebben gehad, liet hij voor zijne oogen een houten kruis vervaardigen, om hem te doen zien welke pijnlijke dood hem wachtte indien hij geen schuld beleed. Doch Pays bleef ontkennen. Hij gaf wel toe dat hij van de samenspanning tegen het nederlandsche gezag geweten had, doch beweerde tevens dat hij voor zich daarin nooit had toegestemd. Maar er waren onderscheidene personen, die het tegendeel beweerden, en hun getuigenis gaf den doorslag.

Het vonnis : onthoofden en vierendeelen, werd bij de Vlaming's terugkeer van Honimoa voltrokken. Maar des nachts, omdat men anders van den kant der inlanders voor oproer vreesde. Hier geschiedde iets wat in later tijd door een Victor Hugo gebrandmerkt zou worden, toen hij gewaagde van een land „waar de wet zulk een graad van schande heeft bereikt, dat ze zich verbergt om te dooden". Maar de nederlandsche politieraad zag hierin slechts een wijzen voorzorgsmaatregel. Jan Pays gold bij hen voor een verrader, bij de inboorlingen daarentegen voor een kampioen en volksleider, en men meende zich te mogen wapenen tegen eene in verkeerde richting geleide devotie.

Hij had zich, zegt de kroniekschrijver, als een oprecht christen voorbereid. Van Troostenburg de Bruyn echter, die hem opneemt in zijn „Biographisch Woordenboek van O. I. predikanten", noemt hem op gezag van Bor, Du Bois en Dassen, „een zeer onoprecht christen". Hij was, zegt deze, „hoewel zeer bekwaam en ervaren in godsdienstzaken, een sluwe doortrapte schelm, en in zijn hart Mahomedaan". Mahomedaansch was zeker wel de doodsverachting waarmede hij zijn lot onder oogen zag. Het zwaard scheidde hem het hoofd van den romp terwijl hij nog aan 't bidden was. Een mahomedaansch of een christelijk gebed? — hierover zwijgt de kroniek. Hetzij dan dat het Kruis of de Halve Maan hem kracht gaf in deze laatste ure, hij stierf als een man. Een aantal andere orangkaja's, onder welke zekere Lessi de voornaamste was, werden bij deze gelegenheid mede onthalsd. De onverbiddelijke de Vlaming had met deze executie een voorbeeld willen stellen. De gevierendeelde lichamen van beide delinquenten liet hij, met een mat bedekt, in de zaal brengen, waar den volgenden dag eene vergadering van inlandsche hoofden beschreven was. Daar bereikte hij het theater-effect, dat hem in den zin lag. Hij hield tot de verzamelden eene nadrukkelijke toespraak, waarbij hij vergiffenis en vergetelheid voor zooveler heimelijke medewerking aan Madjira's verraad

toezeide, maar tevens met den toorn der Comp. bedreigde een ieder, die nog langer de verzenen tegen de prikkels wilde slaan. En dat de Compagnie niet met zich liet spotten (hier werd de bloedige mat weggetrokken) bewezen deze overblijfselen.....

De *coup* sloeg in. Men had de orangkaja's van vonnis en executie onkundig gehouden; nu plotseling de koppen van Lessi en Jan Pays hen aangrijnsden, sloeg hun de schrik om 't hart. Derhalve, ook deze westerlingen wisten met oostersche geveinsdheid, oostersche verheimelijking hunne daden te bedekken! En nu Madjira noch Calamatta meer in deze streek waren om het vuurtje aan te blazen, scheen de rust er wedergekeerd.

Het was de rust van een kerkhof. De Vlaming had over dit bedwongen gewest iets dergelijks naar Batavia kunnen schrijven als de fransche gezant in Rusland ten jare 1831 naar Parijs schreef, na den in bloed gesmoorden opstand der Polen te Warschau:

„L'ordre règne à Varsovie!"

Ofschoon Kaitsjili Saïdi en Jan Pays nu beiden uit den weg waren geruimd, en op Makassar prins Patingaloan was overleden, de Makassaren bleven aan Madjira's partij steeds handreiking doen. De dagen waarin Cornelis Speelman ook hen „de broek zou opnestelen", waren nog niet aangebroken. Te voren hadden zij reeds eene aanzienlijke vloot van oorlogs-korakora's afgezonden; echter kwamen zij, volgens verklaring van hun aanvoerder, juist niet om de Hollanders te beoorlogen, maar om hunne geloofsgenooten te helpen, die volgens Madjira's zeggen met het zwaard gedwongen werden zich tot het Christendom te bekeeren. Dit mocht onder de „opgeraepte excusen" gerekend worden; eene oorlogsverklaring niet aan de Hollanders, maar aan de vijanden van Madjira — en de Vlaming ving aanstonds aan met het beleg van Assahoedi op Ceram, waar zij zich versterkt hadden. Lang hielden de vijanden 't hier uit, maar werden ten laatste zoo in 't nauw gedreven dat zij de stelling prijs gaven en ten getale van ongeveer 400 naar Makassar trachtten te ontvluchten. In een daarop volgend zeegevecht werden hunne korakora's echter overmeesterd, en de bemanning werd in eene „generale massacre" omgebracht. Nederland handelde destijds met de heidenen van Celebes en de Molukken niet anders dan Israël met de heidenen van Edom en Amalek; het richtte oudtestamentische slachtingen aan, hetzij dat Coen met het zwaard de Banda-eilanden ontvolkte, of de Vlaming een makassaarschen hulptroep in de pan hakte, of Speelman een paar

duizend gevangenen tegelijk op een onbewoonde klip in zee zette. Assahoedi moest later nog eens weer hernomen worden. Ditmaal hadden de inboorlingen en Makassaren zich hier dermate versterkt, in een reeks van zeven boven elkander gelegen bentengs, dat de Vlaming het niet geraden achtte zijne betrekkelijk geringe macht voor dit bergnest te wagen. Eerst nadat Laäla, de „broodkamer" des vijands, gevallen was, en de sultan van Ternate (overigens een lauwe bondgenoot) met zijne hulptroepen de hollandsche landingsdivisie versterkt had, werd besloten den aanval te wagen. Met een algemeenen biddag werd deze ingeleid, het bondgenootschap van de Voorzienigheid in dezen kruidnagel-oorlog voor de zooveelste maal ingeroepen. Voor dag en dauw liet de Vlaming, die zelf den hoofdtroep zijner strijdmacht aanvoerde, onder bedekking der duisternis de steile klip, welke de sterkte beheerschte, door eenige klautergauwe maats van de schepen beklimmen. De vaandrig Caspar Buitendijk (aan wien de militaire kroniekschrijver Gerlach een hoofdstuk zijner *Fastes Militaires* wijdt) voerde met enkele volgelingen dit waagstuk uit, en toen zij bij 't krieken van den dag boven waren gekomen begon de trompetter, dien hij bij zich had, het *Wilhelmus* te blazen. Op dit sein begonnen de schepen, vóór de ceramsche kust liggende, het vuur te openen. De Vlaming, aan wal stappende, viel op de knieën en ontboezemde ijverig zijn gebed tot Neerlands God. „Zonderlinge mengeling van godsdienstigheid en wreedaardigheid in hetzelfde karakter!" — roept v. Kampen hier uit.

Terstond werd nu tot den stormaanval overgegaan. Maar 't behoefde niet. De vijand, zich onverwachts besprongen ziende, zocht een goed heenkomen en sprong als een troep opgeschrikte apen de steile, begroeide rotsen af. Men had slechts twee gekwetsten; maar ook de vijand, voor wien dat *Wilhelmus* zooveel als een *sauve qui peut!* geweest was, had weinig of geen volk verloren. Bij de bestorming van Laäla daarentegen waren wel 700 inboorlingen gesneuveld, en nog 400 tot slaven gemaakt. Men vond een dertigtal stukken in de veroverde positie, en luttel krijgsvoorraad. Maar vaandels waren er destemeer; eerlang kon de Vlaming vierenveertig van die bij verschillende gelegenheden vermeesterde symbolen als zegeteekenen naar Batavia zenden.

Dit wapenfeit, ofschoon bijna bloedeloos, werd van genoegzame beteekenis geoordeeld om daarvoor een dankdag te houden, die als 't ware het supplement was van den te voren gehouden bid-

dag. God had de zijnen verhoord..... Hem de eer! Valentijn geloofde 't ook, schrijvende: „men had groote reden God hierover te loven, alzoo dit een leelyk nest, en de hoofdvesting der vyanden geweest was". Te Batavia werd dit voorbeeld vromelijk gevolgd en de gemeente der hoofdplaats uitgenoodigd „sich tot alle christelycke oeffeninge op dien dag te willen ontledigen ende van alle dagelycxe handwercken aff te houden".

Later, voor Makassar komende, zond de Vlaming „om zich daarin te verlustigen", een teekening en schetskaart van het veroverde Assahoedi naar den wal, tegelijk met de gouden kris van een der gesneuvelde makassaarsche hoofden. 't Moest dienen tot een „bespottend geschenk". Het antwoord daarop bleef men hem schuldig — *Kikt niet* en *Houdt den mond* doopten de Makassaren hunne forten, en bleven die leus getrouw, zoolang zij niet uit monden van metaal konden antwoorden. Het bescheid gaven zij eerst na de Vlaming's vertrek in de reeks van vijandelijkheden, welke aanleiding gaven tot de expeditie onder Truitman en van Dam; eene expeditie waarover de bevaren chirurgijn Wouter Schouten in zijn bekend reisverhaal ettelijke bijzonderheden mededeelt.

Madjira en Calamatta hadden eerlang in de Molukken hunne laatste troeven uitgespeeld; zij vonden een wijkplaats in Makassar en waren daar vooreerst buiten bereik van den „lange Corporaal". In 't zelfde jaar 1656, waarin een voor de Comp. nadeelige vrede met Makassar tot stand kwam, werd hij na negen jaren van bestuur, die even zooveel jaren van krijgvoeren waren geweest, naar Batavia teruggeroepen om zitting te nemen in den Raad van Indië. De gouverneur van Ternate, Jacob Hustaart, kwam in zijn plaats; een kolossus van 260 pond, desniettemin „vry lugt van gang". De staatkunde der Comp. in het door hem bedwongen eilandrijk bleef dezelfde: de staatkunde van een met bloed en vuur gehandhaafden alleenhandel. De regeering drukte dit genoegzaam uit door haar in het *Ned. Ind. Plakaatboek* opgenomen besluit, reeds bij de Vlaming's optreden uitgevaardigd:

„Dat mitsdien in de gemelte quartieren (van Amboina) niet anders resteert als de saecken te houden in postuyres gelycq d'E. Gerrit Demmer deselve op syn Ed. vertreck aen d'E. Arnold de Vlamingh van Outshoorn aldaer gelaeten heeft.

„Dat ten eynde alle plaetsen, omme die natiën te beeter by ontsagh te continueeren, alsnogh vooreerst noodigh met competent guarnisoen beset sullen moeten blyven, ende scherpe wacht met

gestadigh cruyssen omtrent suspecte plaetsen gehouden dient, om geen pericul van vervoeren der nagelen te loopen.

„Dat de gemelte eylanden als diere panden voor de generaele Comp. buyten het oorlogh blyven ende de jaerlycxe vrughten uytgeven moghten, waeruyt dan te volgen staen verminderinge van jaerlycxe lasten ende vermeerderinge van proffyten, vooral mede de goede kans biedende tot de bevorderinge van de Christelycke religie aldaer, waerdoor het werck van de Comp. te beter van Godt den Heere gesegent sal werden".

Zoo bleef het groote handelslichaam zijn waar op prijs houden; zoo bleef het de boschgangers en gewapende mardijkers der hongivloot door de nageltuinen jagen, gelijk eenmaal Simson zijne vossen door het koren der Filistijnen. Kaalheid moest over Gaza komen! Ook den laatsten europeeschen mededinger, de Spanjaarden van Gamma Lamma, raakte men eerlang kwijt. Door het hoofdkwartier op Manilla slecht ondersteund en gebukt onder kerkelijke dwingelandij moesten zij hun handelsbolwerk op Ternate ontruimen, gelijk indertijd de Engelschen hun loge op Bantam. De Comp. liet hunne vesting sloopen, als om het den inboorling met nadruk bij te brengen dat naast het nederlandsche fort geen ander kon bestaan. En de inlandsche suzerein, in wiens naam al deze daden van macht of van geweld werden ten uitvoer gelegd, koning Mandarsjah, bleef tot zijn dood de marionet der Comp. in beweging gebracht door draden, welke van het bataviasche Kasteel uitgingen. Hij was een schijnkoning, dien zijne eigene sengadji's en kimelaha's met minachting aanzagen, daarom dewijl hij door de Hollanders als uit de hand gevoerd werd, hollandsche kleeren droeg en zich prat toonde op eene hollandsche lijfwacht, die men even goed een bewakings-escorte had kunnen noemen.

Het was in een toestand van gedwongen rust, de rust verkregen door een schrikbewind, dat de Vlaming het bestuur over de Molukken aan zijn opvolger Hustaart overgaf. En tot het laatst bleef hij in zijn rol als provoost-geweldiger der O. I. Compagnie. Sprekende over de heimelijke verdrinking van den vorst van Gilolo met vijfentwintig der zijnen, zegt v. Kampen:

„Dit was het laatste bedrijf van den bloeddorstigen Vlaming. In het oog van elken menschenvriend heeft hij zich naast de Verressen, Louvois, Jeffreys en De Celles een schandzuil gesticht, hoezeer men hem geen krachtig en werkzaam karakter ontzeggen kan".

Te Batavia teruggekeerd, nam hij nog een werkzaam aandeel aan den oorlog met Bantam. Het *Dagh-register* van het Kasteel Batavia vermeldt hoe hij in 1659 in commissie werd gesteld om aan de rivier Maronde een fort tegen de stroopende Bantammers „aff te steecken". Ook hoe hij in 't zelfde jaar werd aangewezen om de gezanten van het sultanshof te Atjeh te recipieeren. Vroeger was hij als regeeringscommissaris derwaarts afgevaardigd geweest; oude heugenissen en betrekkingen wezen hem voor dat mandaat als 't ware aan. Het *Register* vermeldt, onder dagteekening van 15 Juli 1659:

„Heden morgen werden door d'E. heer Arnold de Vlamingh van Outshoorn, raadt ordinaris van India, vergeselschapt met eenige voorname gequalificeerde Comp. dienaren, de gesanten van de croon Aetchien aen desen staet met eenige groote chaloupen tot besichtiginge der rhede als de schepen daarop leggende, die althans weynig minder als met 40 rhaaseylen versien is, geleyt ende voeren 't jongste aen 't schip *de Peerl*, alwaer de vlagge van de groote stenge waeyt, ende des middaghs met kost ende dranck heerlyck wierden onthaelt, alwaer tot omtrent den avont met goet genoegen verbleven ende doen weder stadwaerts keerden".

Veertig ra-zeilen, veertig schepen van tamelijk groot charter! — deze vluchtige aanteekening komt bevestigen hetgeen reeds andere schrijvers getuigden omtrent het drukke scheepvaartverkeer op de reede van Batavia onder de langdurige regeering van Joan Maetsuyker. Er viel destijds wat te kijken op die reede, voor de vreemde gasten der Comp. De dichter Jan de Marre, zelf bevaren man en die meer dan een schip der E. Maatschappij onder de voeten had gehad, verwijlde in zijne schildering van *Batavia* met voorliefde bij die reede der hoofdplaats, wier handelsgrootheid hij van nabij had gezien. B.v. waar hij de „nutte Winden" aanroept:

Dan voert gij dag aan dag uit d' omtrek dezer reê
De vloten, door den Raad geschikt naar 't schatrijk Westen.
Hoe meld ik ze allen, die dan bruischen van dees Vesten?
Naar 't handelryk Maleië of Padang, Palemban,
Of 't zydryk Persië, naar China of Japan,
Naar Siam, Mocha, en naar d' Afrikaansche stranden,
Naar 't geurig Ceilon, met all' zijn kaneelwaranden,
Bengalen, Cormandel, Suratte, Malabaar,
En andre Ryken bij des aardkloots Evenaar,
Of onder d' omtrek van den Hemelkreeft gelegen?
Dan lust het ons, als gy den vaderlandschen zegen,
De groote scheepsmagt van de Waereldstad aan 't IJ
Ziet ankren voor de stad van onze Maatschappy,

De Jakatrasche reê van 't zeegevaart te groeten,
Wat staat ons dan gewoel, wat omslag daar te ontmoeten!
Het krielt van menschen op de schoonbevrachte vloot,
Men zwerft er overal met schuiten, sloep en boot,
Men veilt, men torst, men sleept met aangevoerde waren,
Men vliegt de kielen door; 't is Jaarmarkt op de baren —

De tijd begon te naderen dat die reede, welke zooveel zeilen zag komen en gaan, ook dezen raad ordinaris naar 't vaderland zou zien vertrekken. Te voren, in 1661, schonk zijn vrouw hem tweelingen; iets wat, voor een europeesche vrouw in Indië, met een krijtje aan den balk mocht. Weer maakte het *Dagh-register* er melding van :

„12 Junius, des morgens, de klokke omtrent 3 uren, is de huysvrouw van d'heer Arnold de Vlaming van Outshoorn, raad ordinaris van India, van 2 kloeke jonge sonen in de kraem bevallen".

Vier dagen later werden ze gedoopt met de namen Samuel en Arnoud; en in 't zelfde jaar verzocht de vader om zijne „verlossing". Hij wilde die „waereldstad aan 't IJ", waarvan de dichter zong (ze was ook de Marre's vaderstad) weder terugzien en, waarschijnlijk voor altijd, het land verlaten waar zijn naam als met bloed geschreven stond. Afgaande op den ouderdom van 38 of 39 jaar, dien hij in 1647 bij zijne benoeming tot gouverneur van Ambon bereikt had, moest hij thans, in 1661, een goede vijftiger wezen. De indische dienstjaren mochten ook voor hem dubbel tellen; vooral de oorlog in de Molukken had veel van zijn lichaam gevergd. Niettemin kwam zijn verzoek der indische regeering onverwacht. Tevens ongelegen, want het college van den Raad van Indië was niet voltallig, en 't zou nog kleiner worden, d. i. de werkzaamheden zouden over een geringer aantal leden verdeeld moeten worden, nam ook de Vlaming zijn afscheid. Voorts waren er in Bantam, in Makassar, in den Oosthoek, ja ook nog in de Molukken, met name op de oostkust van Ceram, onlusten gaande, die ieder oogenblik eene expeditie en een zoo forsche hand als die van de Vlaming noodwendig konden maken. Daarom besloot de regeering om hem „op het vriendelykste en serieuste te versoeken om nog een jaer of twee alhier te willen blyven ende de Comp. in dese donkere tyden niet te verlaten". Maar toen hij bij zijn besluit volhardde, moest men zijn verzoek wel inwilligen. De gouverneur-generaal Joan Maetsuyker, die zelf de Comp. gedurende een menschenleven onafgebroken had gediend, die bijkans een kwart eeuw de indische landvoogdij waarnam en op zijn post

stierf, zou gaarne gezien hebben dat de leden van den Raad, welke hij achtereenvolgens naar 't vaderland zag trekken, wat meer zijn eigen voorbeeld gevolgd hadden. In dit geval had de kans bestaan dat redenen van huiselijken aard, nl. de onwil van de Vlaming's huisvrouw om te repatrieeren, den voormaligen superintendent nog vooreerst in Indië hadden doen blijven. Den 14en Nov. 1661 maakte de gouv.-generaal in den Raad bekend, „dat juffrouw de Vlaming huyden morgen by zyn Ed. in eygener persoone was geweest, zeer beweeglyk versoekende dat zy met hare familie alhier in Indiën mogte blyven ende haar man alleenig nae 't vaderland vertrecken, gelyck zyn E. voor desen versocht hadde".

Dit had Maetsuyker althans in zijne hand; de beschikking daarover stond aan hem en aan den Raad. En alsof men hoopte hierin een middel van contrainte te zullen vinden, het verzoek werd geweigerd. De Vlaming moest òf niet, òf met zijne familie repatrieeren. Misschien vond zijn vrouw aanleiding tot haar verzoek in de omstandigheid dat zij voorkinderen had, die haar in Indië hielden, evenals in den prillen leeftijd (pas vijf maanden) van hare twee jongstgeborenen, terwijl ook de afwezigheid van haren echtgenoot op eene tijdsruimte van slechts een paar jaar berekend kon wezen. Althans, men vindt in het *Dagh-register* vermeld dat de Vlaming, die besloten had om nu maar *met* zijn gezin te vertrekken, vergunning vroeg om zijne vaste goederen te Batavia onverkocht te mogen laten voor den tijd van twee jaren, ten einde in zijne afwezigheid door zijne gemachtigden beheerd te worden. Voorts, dat ook de middelen der respectieve voorkinderen (hij had ze dus ook) die ter Weeskamer waren gedeponeerd, in Indië mochten blijven, zonder genoodzaakt te zijn zoowel voor zich als voor die kinderen schoon schip te maken. En hiertoe lieten de heeren zich wel vinden. Kwijt was men hem toch.

Het feit dat zijn vrouw in dit officieele Dagboek steeds *juffrouw* wordt genoemd, bevestigt dat er destijds in Indië slechts één mevrouw was: mevrouw de generaalse. Eerst onder het bestuur van Joannes Camphuis, die ongetrouwd bleef, begon de vrouw van den raad van Indië Nicolaas Schagen te vinden, dat zij in de Oost niet minder behoefde te zijn dan zij in Holland geweest was. Heette zij daar mevrouw, alsdan *à plus forte raison* in Indië; en er was toch geen landvoogdsvrouw in 't Kasteel, welke zij met dien titel haar licht had kunnen betimmeren. Natuurlijk wilden

de echtgenooten der overige leden van den Raad toen niet minder zijn; en sedert daalde het praedicaat „mevrouw" al dieper en dieper langs de hierarchieke ladder. Maar in de Vlaming's tijd was de titel „juffrouw" nog in eere; en zijn echtgenoote had aan die pretentieuse huisvrouw van Nicolaas Schagen, ware zij eene tijdgenoote geweest, wellicht eene soortgelijke berisping toegediend als tante de Harde aan haar jonggetrouwd nichtje Daatje Leevend!

„Apperepo, moet je ook niet al Mevrouw hieten? Wist men in myn jeugd van dat *gemevrouw*! 't Moet onze Gerrit mooi tuigen dat zyn Vrouw Mevrouw hiet; en zyn eigen vleeschelyke Moeder hiete nooit anders dan *Lysbet uit de Wenteltrap;* want zy deed een Lakenwinkel op den Nieuwendyk, kind".

Later kwam de Vlaming nog eens weer terug op zijn verzoek om alleen, zonder zijn gezin, te mogen repatrieeren; maar 't hielp hem niet. Maetsuyker was een halstarrig man, die ongaarne op een eens gevallen besluit terugkwam. Eindelijk kwam 't zoover dat de Vlaming van zijne verschillende functies ontheven werd; o. a. van het voorzitterschap van den achtbaren raad van justitie. De directeur-generaal Carel Hartsinck kwam in zijn plaats. Hij werd nu door den gouverneur-generaal geïnstalleerd als admiraal over de retourvloot, die naar 't vaderland zeilreê lag, en den 6en Dec. 1661 gaf men hem en zijnen reisgenooten het gebruikelijke „scheymaal". De vloot was als gewoonlijk rijk bevracht, en bestond uit zeven schepen; het zijne, waarop hij zich met vrouw en kind inscheepte, heette *'t Wapen van Holland.* Denkelijk ging de spaarpot mee, waaraan zooveel alfoersch bloed kleefde; het was althans haast regel dat een man van zijne positie en zijn verleden slechts terugkeerde *après fortune faite.* Zoo was 't geval geweest met zijn voorganger, Gerard of Gerrit Demmer, van wien 't bekend was geraakt dat hij uit Oostindië „groot gelt" had meegebracht; het zou thans alleen zaak wezen dat de Vlaming zich niet, gelijk gene, door alchymisten en avonturiers in de luren liet leggen. Hoezeer ook met de streken en listen der Oosterlingen vertrouwd, in Holland kwam de indische oudgast altijd weer op een hem vreemd geworden terrein, en behoorde indachtig te blijven aan den franschen stelregel! „Le vrai moyen d'être trompé, c'est de se croire plus fin que les autres".

Kort daarop stak de vloot in zee. Twee jachten vergezelden haar tot in de straat (Sunda); de traditioneele heilwensch: „God Al-

magtig verleene zyn E. een voorspoedige, behouden reyse!" werd hier op de valreep nog eens herhaald. Er werd hem nog een gouden degen nagezonden uit zijne vroegere prefecturen in de Molukken, doch dit geschenk bereikte hem niet meer. De koning van Ternate, van wien deze gave kwam, waarschijnlijk als proeve van ternataansche goudsmeedkunst, bezat in ruime mate den „troggelagtigen aart der Oosterlingen", en benutte deze gelegenheid om aan „grootvader" (den gouverneur-generaal) de toezending te verzoeken van 't geen er nog op zijn wenschlijstje stond, nl. :

6 Macassaerse paerden en haar rytuig,
72 silver tafelborden,
6 verrekykers met verguld leer,
8 kleene achtkantige diamanties,
64 robynties, saphierties en andere steenties.

Wat dien gouden degen betrof, eerst had Zijne Hoogheid verzocht dat dit wapen, te zamen met den geleidebrief, den gebeneficeerde naar 't vaderland mocht nagezonden worden. Maar later, toen er geen tijding uit Europa kwam, bedacht hij zich (wellicht had hij zijne zilveren tafelborden en de rest reeds ontvangen) en verzocht : grootvader zou hem dien duren staatsiedegen ook maar terugzenden, nu 't niet eens zeker was of de Vlaming wel op zijne bestemming was aangekomen. Kon ook 't wezen, dat de gevaren der zee *'t Wapen van Holland* dermate geteisterd hadden dat.....

Inderdaad, er deden zich slechte auspiciën over deze retourvloot op. 't Begon met een duisteren droom van den landvoogd Maetsuyker. Den 23en Dec. 1661 was de Vlaming vertrokken, en den 11en Febr. 1662 droomde Matsukèr (gelijk de fransche reiziger Tavernier hem noemt) dat hij den gerepatrieerden raad van Indië aanschouwde op zee, in zwaren nood verkeerende, terwijl hij herhaaldelijk den gouverneur-generaal om hulp aanriep. Het verhaal bij Valentyn luidt verder :

„Zyn Ed. wierd hierdoor zoodanig ontsteld, dat hy er wakker af wierd. Hy begaf zich egter weer tot slapen ; dog geraakte weder aan diergelyken droom van dien zelven Heer, en zag hem toen in zyn droom zeer klaar met zyn schip vergaan, waar af zyn Ed., nog meer dan te voren ontsteld zynde, weer ontwaakte.

„Zyn Ed. bleef toen wakker, teekende den dag, de maand en 't jaar aan, op welke hy dat gedroomt had, verzegelde dit en gaf er daags daaraan kennis af aan de andere Heeren Leden van de Hooge Regeering, alsmede aan den Geheimschryver van haar

Edelheden, aan denwelken hy dit verzegeld briefje overgaf met last van dit wel te bewaren, totdat men van de Kaap der goede Hope tyding van deze vloot krygen zou.

„Men kreeg naderhand van 't eiland Mauritius en van de Kaap bericht, dat die Heer op denzelven dag van die zelve maand met zyn schip, genaamd *'t Hof van Holland*, en nog eenige andere, met man en muis gezonken was".

Het *Dagh-register* (dat de Vlamings schip het „Wapen" en niet het „Hof van Holland" blijft noemen) bevestigt althans de vermissing van eenige schepen der retourvloot. Het vermeldt dat de hollandsche kommandeur van de Kaapkolonie, Wagenaer, het fluitje *De Zeeridder* van Kaapstad naar Mauritius of Madagascar had willen zenden „om nae d'heer de Vlaming met de vermiste 4 retourschepen uyt te sien". Doch dit plan werd gedwarsboomd door den uit het vaderland gekomen regeeringscommissaris Huybert de Lairesse, die naar Mozambique moest en het bewuste fluitschip tot versterking van zijn flotille derwaarts meenam.

Dewijl men intusschen nooit meer iets van die vaartuigen hoorde, zoo mocht wel aangenomen worden dat ze verongelukt, en door een der beruchte kaapsche stormen te gronde gegaan waren. In Indië bleef men nog een poos twijfelen; getuige het verzoek van de Vlaming's gemachtigde te Batavia om nog een paar jaar verlenging van het besluit, waarbij was toegestaan om de vaste goederen en eigendommen der familie vooreerst onverkocht te laten. „De tyt sal 't leeren", was men gewoon te zeggen; en de tijd leerde hier dat er niets meer te hopen viel.

Was juffrouw de Vlaming onder den druk van een duister voorgevoelen geweest, toen zij den gouv.-generaal „zeer beweeglyk" verzocht om met haar kroost in Indië te mogen blijven, dan had dit voorgevoelen haar niet bedrogen. Maar ook de droom van Maetsuyker bleef een opmerkelijk geval van *clairvoyance*. Te meer omdat de Vlaming reeds de tweede persoon van aanzien was, die onder zijn bestuur om 't leven kwam op eene wijze, door een ander in een oogenblik van helderziendheid aanschouwd. Die andere was Gerard Hulft geweest, te voren secretaris van de amsterdamsche vroedschap, door Heeren Bewindhebbers als directeur-generaal uitgezonden en die door Maetsuyker (welke hem gaarne uit zijn vaarwater wilde hebben) op listige wijze naar Ceylon was getroond. Een van Hulft's bekenden, de „verzorger der pleitzaken" Abraham Pittavyn, had hem zijn dood voorspeld wanneer hij

inderdaad de leiding der krijgsoperaties op Ceylon ging aanvaarden. Hij had zich zelfs in rouwkleederen gestoken om hem de boodschap te brengen, „dat hij hem reeds als in de kist zag leggen". Hulft ging toch, en sneuvelde kort daarop bij het beleg van Colombo.

Als door wisselwerking over den oceaan kreeg omstreeks denzelfden tijd een vaderlandsch poeet *Ahnung* van dit sterfgeval. 't Was niemand minder dan Joost van den Vondel, die zeer goed de amsterdamsche regeeringsfamilie kende waaruit Hulft gesproten was. Bij gelegenheid dat zijn (Vondel's) afbeelding den laatste was toegezonden, verhaalde de dichter in versmaat van een droomgezicht dat hem verschenen was. Hij had daarin Maetsuykers dupe gezien op jacht in het kaneelbosch (Ceylon was bekend om zijne kaneeltuinen) terwijl hij ijverig een duif met schitterenden vederdos vervolgde. (Het latijnsche woord voor duif, *columba*, moest hier verband houden met die stad Colombo, welke Hulft op de Portugeezen trachtte te veroveren.)

Verder ontwikkelde zich het visioen : de duif streek neer op een kaneelboom, Hulft mikte en drukte los, maar tegelijk sprong zijn jachtroer. Het kwetste den jager dermate, dat hij machteloos ter aarde viel en hem „het hart ontzonk".

Hier verzwond het droomgezicht; de dichter ontwaakte. Maar zoozeer had het hem met bange voorgevoelens vervuld, dat hij zijn jongen vriend, ofschoon door bergen en zeeën van hem gescheiden, toch wilde waarschuwen tegen de jacht op *columbae*. En ook, in 't zelfde vers [1]), tegen „oostindische harpyen" — had de droomgod hem die wellicht getoond in de verdrietige facie van mr. Joan Maetsuyker?

'k Ontwaakte in 't bange bed,
En schoon ik mij gelukkig vond bedrogen,
Nog bleef mijn hart met schroomte en schrik bezet.
Nu wenschte ik dat hij geene Duiven langer
Belaagde op tak en boom, noch in haar vlucht,
Al gingen ze ook van een muskaatnoot zwanger
Of pijpkaneel, hij schuw' die duivenvlucht!
Hij schuwe mede Oostindische Harpyen
Een snood gebroed, bekend in d' oude tyd,
Hetwelk op strand eens anders gasteryen
Besmet, en noode een dischgenootschap lijdt. Enz.

Dit was in zoover actueel dat Maetsuyker, vermoedende dat hem in den persoon van Hulft een dwarskijker op het dak werd

1) Aan mijne Afbeeldinge, door Govert Flinck geschilderd, enz.

gezonden, hem zoo spoedig mogelijk zoowel uit de vergaderzaal als uit de eetzaal in het Kasteel trachtte weg te troonen. Doch wat Vondel en Pittavyn in hunne profetische droomen van het lot van Gerard Hulft hadden gezien, dat zag hij van het lot van Arnold de Vlaming. En hij kon niet eens waarschuwen, gelijk men gene gedaan had. Hoe zou een man te bereiken zijn geweest, die onder een onzekeren zuider breedtegraad ergens op den oceaan zwierf!

Valentijn, die Maetsuykers droom en de documenteering daarvan mededeelt, bespaart zich de commentaar. Zelf had hij zich blijkbaar nooit aan zulke droomerijen te buiten gegaan, wat gingen hem die van anderen aan! Maar na hem zou meer dan een schrijver van naam het geloof aan voorspellende droomen tot het zijne maken, en daarmee het bestaan erkennen van een waarschuwenden geest. Inzonderheid waar 't het sterven van vrienden en bloedverwanten betreft. Zoo laat b. v. Bernardin de St. Pierre de moeders van Paul en Virginie droomen van den dood harer kinderen, en roept dan uit:

„Pourquoi douter des songes? La vie, remplie de tant de projets passagers et vains, est-elle autre chose qu'un songe?

„Cette opinion, que la vérité se présente quelquefois à nous pendant le sommeil, est répandue chez tous les peuples de la terre. Les plus grands hommes de l'antiquité y ont ajouté foi, entre autres Alexandre, César, les Scipions, les deux Catons et Brutus, qui n'étoient pas des esprits faibles. L'ancien et le nouveau testament nous fournissent quantité d'exemples de songes, qui se sont réalisés. Pour moi, je n'ai besoin à cet égard que de ma propre expérience, et j'ai éprouvé plus d'une fois que les songes sont des avertissements, que nous donne quelque intelligence qui s'intéresse à nous. Que si l'on veut combattre ou défendre avec des raisonnemens des choses, qui surpassent la lumière de la raison humaine, c'est ce qui n'est pas possible".

Het schijnt dat met het vergaan van *'t Wapen van Holland*, waarbij de „bloedige Arnold" met zijn gezin de prooi der golven werd, tevens het geslachts-register der familie de Vlaming van Outshoorn in de mannelijke linie voor altijd gesloten werd. Althans, v. d. Aa noemt in zijn „Biographisch Woordenboek" een tijdgenoot van Arnold als laatste mannelijk oir van zijn geslacht; nl. Cornelis, zoon van Dirk de Vlaming van Outshoorn en Wendela van Bronkhorst. Deze Dirk, die door prins Maurits uit de regee-

ring van Amsterdam werd gezet, had onderscheidene kinderen nagelaten. Zijn zoon Cornelis was van 1649 tot 1655 hoofdschout van Amsterdam, later verscheidene malen burgemeester, en gehuwd met Nicolaa Hooft. De burgemeesters Dirk en Cornelis voerden als wapen drie zilveren posthoorns in een rood veld.

Omtrent den laatste vindt men nog aangeteekend dat hij in 1659, in zijne kwaliteit van ambachtsheer van Outshoorn en Gnephoek, aan de Staten van Holland verlof vroeg om in zijn heerlijkheid, „mits de sterke aanwas der Leedematen", een eigen kerk te mogen bouwen, en een eigen predikant te installeeren. Tot dusver hadden de opgezetenen van Gnephoek en Outshoorn kerkelijk onder de gemeente Alfen behoord; thans ging men de zaken grootscheeps inrichten en Cornelis de Vlaming van Outshoorn verscheen nu eenigszins in het licht van een engelschen landsquire, met den *reverend* als nederig dienaar achter zich. Het verzoek werd toegestaan, en de zoon des aanvragers, weer een „Dirk", legde den eersten steen van het kerkje; een feit dat, zoowel voor het geslacht der ambachtsheeren als voor de bevolking van genoegzame beteekenis werd geacht om er een gedenkpenning op te slaan. Deze penning (afgebeeld bij v. Loon, II 512) vertoonde aan de eene zijde het kerkje in effigie, aan de andere zijde een lofdicht waarbij de beginletters der regels te zamen den naam „Outshoorn" vormden. Eigenlijk was er een regel te veel, zoodat er „Outsthoorn" kwam te staan; doch hierop had de gelegenheidsdichter zich misschien kunnen verontschuldigen gelijk Langendijks meester Jochem het de dwaasheden in zijne verzen deed:

„'t Komt zoo in 't rym te pas".

Onzeker is het, of er van den geduchten bevelhebber der O. I. Comp. eenig afbeeldsel is overgebleven. Het Rijksmuseum bezit geen portret van eenig lid van het geslacht, doch op de Historische Tentoonstelling te Amsterdam van 1876 waren er twee; nl. dat van Agatha de Vlaming van Outshoorn, gehuwd met den schepen Roelof Bicker, en afkomstig van den vermaarden delftschen portretschilder Mierevelt; voorts dat van burgemeester Dirk de Vlaming van Outshoorn (die in den catalogus genoemd wordt als de echtgenoot van Wendela van Bronkhorst) door den niet minder vermaarden B. v. d. Helst. Ware Arnold niet op zee verongelukt, vermoedelijk zou zijn beeld wel op het doek vereeuwigd zijn, gelijk in de koloniale geschiedenis zijn naam. Maar vereeuwigd op een wijze, die nog heden den lezer van 's mans exploiten met huivering vervult.

Aan voorspraak heeft het hem intusschen niet ontbroken. Valentijn b.v., gehoorzaam dienaar der E. Comp. en in den regel devoot tegenover hare machthebbers, tuitert ook van dezen den lof, en keurt slechts eenmaal zijn beleid af, nl. ten aanzien van de servituten, welke hij op de kruidnagelcultuur wilde leggen. Ook Gerlach, in zijne *Fastes Militaires*, prijst hem wegens zijne integriteit, zijne standvastigheid in staats- en oorlogsbeleid, zijne persoonlijke toewijding aan de zaak der Comp. — een lof, welke hem inderdaad schijnt toe te komen. Zijne berispelijke daden in de Molukken worden door dezen militairen schrijver vergoêlijkt met het zeggen, dat de blaam daarvan in de eerste plaats terugvalt op de vicieuse instelling, welke die daden te voorschijn riep. Het monopolie der Comp., eenmaal gevestigd, moest ook gehandhaafd worden, en iedere Comp. dienaar geloofde zijn plicht te vervullen door naar vermogen bij te dragen tot de verbreiding en bevestiging van dit beginsel des alleenhandels. Enz.

Niettemin gaapt er een wijde klove tusschen het optreden in de Molukken van den beschaafden en humanen Laurens Reaal en dat van zulke hardvochtige wrekers en koloniale dwingelandjes als Coen, Speelman, de Vlaming, Demmer, en zooveel anderen. Noch de dienstbare pen van Livinus Bor, noch de verschoonende kroniek van François Valentijn, noch de opgeschroefde lofzang van Jan de Marre hebben de daadzaak kunnen verbergen, dat door dezen bewindsman negen jaren lang een verdelgingsoorlog is gevoerd, en een reeks van afzichtelijke gewelddaden gepleegd, die zijn naam onder de volken van den Molukschen Archipel tot een ontzetting en een aanfluiting zouden maken.

Arnold de Vlaming noemde men hem; Arnold de Slachter had hij mogen heeten.

En eerder dan de geschiedschrijvers en de dichters van zijn tijd zou men Busken Huet willen bijvallen, waar deze als zijne meening uitspreekt:

„De daden van geweld, waardoor men oudtijds zich van Banda en van zoovele andere punten in den Archipel heeft meester gemaakt, gaan zoozeer de maat te buiten van hetgeen ons heden ten dage toeschijnt zelfs met de hardste en minst nauwgezette staatkunde bestaanbaar te zijn, dat de toestand van uitdroging en kwijning, waarin de Moluksche Eilanden in later tijd allengs geraakt zijn, verkieslijk moet schijnen boven de vroegere vruchtbaarheid".

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

R. A. de Monchy, Jr.: De katoencultuur [Uitgave van de] Vereeniging der katoencultuur in de Nederlandsche koloniën. Hengelo, H. L. Smit, 1905. 8°. Met platen.

Verslag over de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië 1903. 's-Gravenhage, F. J. Belinfante. 1905. 4°. Met graphische voorstellingen.

Bibliothèque coloniale internationale. *3me Série.* Le régime foncier aux colonies. Documents officiels précédés de notices historiques. *Tome VI.* Colonies françaises.— **Indes Orientales néerlandaises.**— Colonies allemandes. Bruxelles, Mertens et Fils. — La Haye, Belinfante (Frères). etc. 1905. 8°.

(**J. C. van Welten**): Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië. Volledige uiteenzetting van den finantieelen toestand dezer Maatschappij. Bergen op Zoom, H. P. M. Verlinden. (1905). 8°.

Verslag van het **Mijnwezen** over het 3e kwartaal 1904. Batavia, Landsdrukkerij, 1905. gr. 8°. Extra-Bijvoegsel der „Javasche Courant" 7/4—1905 No. 28]

E. Tobi: De heer Fock en het „Algemeen Handelsblad" over het Boschwezen in Ned.-Indië. Overgedrukt uit het Soerabajasch Handelsblad van 22 en 23 Maart 1905. (Soerabaja, 1905). 8°.

R. Blanchard: Les moustiques. Histoire naturelle et médicale. Paris, F. R. de Rudeval. 1905. 8°. Avec portraits et illustrations.

A. Pressat: Le paludisme et les moustiques. (Prophylaxie). Avec 8 figures dans le texte et 11 planches hors texte. Paris, Masson et Cie. 1905. 8°.

J. A. van der Kloes en J. N. van Ruyven: Het bouwen in overzeesche gewesten. 2e vermeerderde en verbeterde uitgave. Tweede afdeeling: Onderwerpen uit de weg- en waterbouwkunde. 9e *Aflevering.* Leiden, voorheen E. J. Brill. 1904. [*lees*: *1905*]. 8°. Met afbeeldingen.

Museum voor land- en volkenkunde en Maritiem museum „Prins Hendrik," te Rotterdam. Verslag [van den directeur **Joh. F. Snelleman**] over het jaar 1904. Een en twintigste jaarverslag. [Rotterdam 1905]. 8°. Met plaat: [Midden- en West-Lombok. Houten, beschilderde maskers bij het maskerspel in gebruik].

G. **Kolff & Co.**: 8e jaarlijksche antiquariaats-catalogus (tweede-hands-boeken), bevattende de hoogst belangrijke, [grootendeels Indische] Bibliotheek, nagelaten door Z. K. H. Aquasie Boachie, prins van Ashanté. Batavia, G. Kolff en Co. 1905. 8°. Met portret.

J. Duchesne-Fournet.: La main-d'oeuvre dans les Guyanes. Avec portrait et carte. Paris, Librairie Plon. 1905. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN Enz.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 28, afl. 4. April 1905.* De loemboeng-dessa in de afdeeling Grobogan, door W. F. Lutter. — Beschouwing over de mindere welvaart-fictie, door S. Nirpa [= A. Prins]. — De hoofdelijke belastingen in de Padangsche Bovenlanden door O. P. Besseling. — Vermindering van schrijfwerk voor de ambtenaren bij het Binn. Bestuur in het bijzonder de controleurs door F. H. G. J. van Leeuwen. — Antwoord op: Nog eens onnoodige bestuursuitgaven, door D. G. Stibbe. — *Varia:* Sparen, door Nieuwenhuijs. — Het „Algem. Handelsblad" en de dessa-loemboeng.

Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardr. Genootschap. *Tweede Serie, Dl. XXII, No. 3, 1 Mei 1905.* Register op het Tijdschr. Aardr. Gen. 1873—1905 [samengesteld door W. C. Muller], door Redactie. — De verdiensten van W. P. D. de Wolff van Westerrode voor de kennis van Java, door J. F. Niermeyer. — Bij de kaart van een deel van het eiland Timor op de schaal 1 : 500.000, door L. A. Bakhuis (*met kaart*). — A. B. Meyer's doorkruising van Nieuw-Guinea op zijn smalst, door J. F. Niermeyer. — Litteratuur Oost-Indische Archipel en Ned. West-Indië.

De Gids. *69ste jaarg. Mei 1905.* De zeemacht en de bezittingen in Azië. (De verdediging van Nederlandsch-Indië), door J. P. van Rossum. — Samensmelting van officierskaders, door Mr. F. A. van Engen.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 28 Maart 1905.* Landbouwtoestanden in Achter-Indië, beschouwd in verband met Java. (Voordracht door J. Homan van der Heide, met discussie).

Id. *Vergadering van 11 April 1905.* Koloniale leeningen (Voordracht door Mr. Th. de Meester, met discussie).

Het Nederlandsche Zeewezen. *4e Jaarg. 1 Mei 1905.* Ons koloniaal bezit in Oost-Indië. — Zeemansavonturen te land, door Dr. J. B. van Leent [handelt voornamelijk over West-Ceram en zijn bewoners]. (met *afbeeldingen*) (*met vervolg in het nummer van 15 Mei*).

De Economist. *54ste jaarg. Mei 1905. Handelskroniek:* Java-thee. — Java-koffie naar Triest. — Australië en Indië.

Orgaan der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. *1904—1905. VIIIe Aflevering.* Vergadering van 27 Februari 1905. Voordracht [met discussie] over: Oorlogsgebruiken in onzen strijd met minder beschaafden [in den Oost-Indischen Archipel], door G. Nypels.

Indisch Militair Tijdschrift. *26ste jaarg. (1905). No. 4.* Nieuw berggeschut, door A. J. Gooszen (*met plaat*). — Is de kwartiermeester of de administrateur van een garnizoen voor zijn beheer van vivres en fourages comptabel aan de Algemeene Rekenkamer? door M. C. Boon (vervolg). — Infanterie-training, door D. G. — De ondervinding der Engelschen op het gebied van kleeding en uitrusting in den Zuid-Afrikaanschen oorlog, door J. H. A. van de Water. — Gymnastiek en schermen in het leger, door Tinus (vervolg). — Kampschieten, door H. — Bezuiniging [bij reizen van militairen]. — Enz.

Inspectie van den Landbouw in West-Indië. Bulletin No. 3. *Maart 1905.* 1. Schildluizen op Oranje- en Sinaasappelboomen. 2. Hoe verkrijgen wij het grootste aantal plantsoenen van onze bacoven. 3. „Bokke- of Indiaansch katoen", door Dr. C. J. J. van Hall. — 4. Twee bronwaters uit Curaçao. 5. Melkonderzoek. 6. Onderzoek van Coca-bladeren. 7. Looistofgehalte van Mangrove-bast, mededeelingen uit het scheikundig laboratorium, door Dr. J. Sack.

De Indische Mercuur. *28e jaarg. (1905), No. 17.* Onderzoek naar het Indigogehalte van Indigofera arrecta Höchst. door D Beyerinck (*zie ook No. 20*). De rol der scheikunde bij het voedingsvraagstuk der toekomst (Lezing van H. C. Prinsen Geerligs). — Soekaboemische Landbouwvereeniging. — Opening van den spoorweg Paramaribo-Republiek. — Een atlas ten dienste van handel en industrie, door M. Gr[eshoff].

Id. No. 18. Iets over de cultuur van takenten van Koffiehybriden in Oost-Java. — Katoencultuur.

Id. No. 19. Wat is de suikerindustrie voor den Javaan? — Gomvorming, door P. v. d. W[ielen]. — Het een en ander over vergiften in Nederlandsch-Indië, door Dr. C. L. van der Burg. — Goudindustrie in Suriname. — Hulp van gouvernementswege voor de Bacove-cultuur in Suriname. — Kunstmatige schaduw, door A. F. Herrmann.

Id. No. 20. Een nieuwe Caoutchouc plant. — Het Zevende Suikercongres. — Verslag van het Mijnwezen over het 3e kwartaal 1904.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederl.-Indië. *Dl. 70. Maart 1905.* De Bantam-spoorweg, door A. W. E. Weijerman. — Millioenenphantasieën van een Outsider (II), door P. J. F. van Heutsz. — Routinegeest contra speculatiegeest, door H. 's Jacob. — Elektriciteit en landbouw, door W. G. Leembruggen. — Het eiland Bawean (met *schetskaart*), door G. N. Verloop. Kickxia Elastica Preuss. — Productenmarkt en wisselkoersen over Maart 1905. — Persoverzicht.

Cultura. Uitgave van de Vereeniging van oud leerlingen der Rijkslandbouwschool. *17e jaarg. No. 201. Mei 1905.* Onderzoek naar het Indigogehalte van Indigofera arrecta Höchst, door D. Beijerinck (slot). — Indische besvruchten met lederachtige schil en vleezige zaadomhulsels (*met 2 plaatbijlagen*), door F. A. von Stürler.

Teysmannia. *16e jaarg. (1905), afl. 3.* Onze tuin, door H. J. Wigman (vervolg).— Bevordering der vruchtencultuur bij de inlandsche bevolking, door J. H. Heyl.— Eene nieuwe ziekte in de vanielje, door J. van Breda de Haan.— Pisang-cultuur, door H. J. Wigman.— *Sprokkelingen uit nieuwe publicaties:* Bestrijding der mozaiek-ziekte bij de tabak.— *Korte berichten uitgaande van het Dep. van Landbouw:* Uitkomsten van de in 1904 verrichte aftappingsproeven met Hevea Brasiliensis in den cultuurtuin te Tjikeumeuh (vervolg), door Dr. W. R. Tromp de Haas.— Id. gedurende de jaren 1900 t. m. 1904 door Id.
Id. Afl. 4. Onze tuin: door H. J. Wigman (vervolg).— Manilla-hennep (*Abaca*), door Pit. Begonia Rex (Bontbladerige Begonia's), door H. J. Wigman.— Lichtgevende planten, door J. van Breda de Haan.— Pisang cultuur (vervolg), door H. J. Wigman.— Een pisang met roode bladeren.— Hybridisatie van Ananassen.— Het draineeren van Cacao-tuinen.— Kapok als vulsel voor reddinggordels.

De Cultuurgids. Landbouwkundig Tijdschrift. *6e jaarg (1904-1905), 10e en 11e Afl.* De proeftuinen van Pondok Gedeh, door J. C. Valette.— Acarodomatiën, door Tj. W.— De slechte en goede Hevea Brasiliensis, door d. B.— Een en ander over coca, door J. Hagen.— Over coca cultuur.— Kickxia Elastica Preuss, door d. B.— De Michelia Champaca L. als middel tegen de klappertorren, door H.— Bijdrage tot de geschiedenis der getahpertja-cultuur op Java, door Dr. W. Burck. (*Ontleend aan de Indische Mercuur*)— Museum en informatie-bureau voor technische en handels-botanie te Buitenzorg.— Jaarverslag van den koffieproeftuin te Baugelan nabij Malang.— Over Helopeltis.— De cultuur en de verschillende wijzen van bewerking van de Rameh in verband met eene mogelijke cultuur op Java, door H. van Mechel.— *Diverse mededeelingen:* De palacultuur in de Minahassa.— Cacao-bericht 1904.— Hybridisatie.— Riemsdijk pulper met capaciteit van 5 tot 6 picols marktkoffie per uur.— Calciumsulfide tegen insecten.— De moeilijkheden bij 't onderzoek naar de bestanddeelen der koffieboon.— Rorako.— Hybriden van variëteiten bij de Funtumia's.

Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië. *Dl. 45 (1905), Afl. 1.* Verslag der Vereeniging tot bevordering der Geneesk.-wetenschappen in N.-I. en van het wetenschappelijk gedeelte der vergaderingen over het jaar 1904 —. De „Schüffnersche" stippeling der roode bloedlichaampjes bij de infectie met plasmodium vivax, door E. W. K. von dem Borne.— Over de termen anderdaagsche, derdendaagsche en vierdendaagsche koorts, door Dr. J. F. Terburgh.— Over den ambtseed en de verplichtingen van den geneesheer tegenover de Justitie, door Dr. F. S. Stibbe.— Kanariezaden-emulsie als toevoegsel tot voor zuigelingen bestemde koemelk, door Dr. W. G. Boorsma.— Jaarverslag der zieken-inrichting Semampir, door Dr. H. B. van Buuren.— Amaurose na uterusbloeding, door Dr. C. H. Felix (*met twee platen*).— Ooglidpterygium, door Dr. C. H. Felix (*met plaat*).— Moet de cursus voor tropische ziekten in Europa of in Indië gegeven worden, door Dr. A. J. Salm en J. de Haan.

De Ingenieur. *20e jaarg. (1905), No. 18.* Een en ander over de werken tot verbetering van de irrigatie en den waterafvoer beoosten de hoofdplaats Semarang, door H. G. baron Six van Oterleek (*met afbeeldingen*).
Id. No 17. Nadeelen van slib in irrigatiewater voor rijstvelden op Java, door F. L. C. van Doorn.

Weekblad voor Indië. *1e jaarg.* (*1904—05*) *No. 47.* Onze Hollandsche woordkunst door Missie van Meiland. — Johannes Willem Mesman, resident van Cheribon (met portret), door Delphinus. — Sport in Indië, voetbalwedstrijd te Batavia (met afb.)

Id. No. 48. Voorkoming en genezing van beri-beri [beoordeeling van D. J. Hulshoff Pol's werk over beri-beri], door H. L. Roelfsema. De wetenschappelijke expeditie naar het Lawagebied [interview van A. Franssen Herderschee], door E. E. A. van Heekeren (*met foto's*) (*zie ook No. 49*). — Sport in Indië.

Id. No. 49. Berijmde geschiedenis van Ned.-Indië. IX. (De negentiende eeuw, 1e gedeelte), door W. van Delft.

Het Koloniaal Weekblad. *5e jaarg. 1905/06 No. 7.* Oost-Indische geldleeningen. Tentoonstelling van Oost- en West-Indische Huisvlijt en Kunstnijverheid te Zutfen.

Id. No. 8. Vle Jaarverslag der Vereeniging „Oost en West".

Id. No. 9. Onze jaarvergadering. Eerste jaarverslag der Naaml. Vennootschap „Boeatan".

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond. [*Niet in den handel*]. *1905 No. 2.* Het eerste halfjaar van mijn missionaris-leven. De zeereis, door Th. Jansen (*met foto van de haven te Tandjong-Priok*). — Uit brieven [uit Palembang] van L. Jennissen (*met foto's: een slendang* (*Palembangsch weefsel*) *en gouden en zilveren lijfsieraden uit Tandjong Sakti*). — Minahassa. Wóloan, door A. van Velsen. — Uit mijn dagboek. Aardbeving te Tomohon, door P. Wintjes. — Een Theepraatje, door A. Kortenhorst (*met foto's: Theeplukksters te Parakan Salak; tak van den theeheester en Theeproevers.* — Algemeen overzicht der dienstverrichtingen van de Eerw. missionarissen en der katholieke scholen in Ned. Oost-Indië op het einde van 1904.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Mei 1905.* De zending in Posso, in 1904, door Alb. C. Kruyt. — Mijne eerste ervaringen in Posso, door Ph. H. C. Hofman.

Orgaan der Ned. Zendingsvereeniging. *Mei 1905.* Verslag over het jaar 1904, tweede gedeelte. [Batavia, door L. Tiemersma; Meester-Cornelis, door C. Albers; Buitenzorg, door A. de Haan. — Pangharëpan, door H. Müller; Bandoeng, door H. C. G. Ruttink: Garoet, door J. H. Blinde; Tjidërès, door J. Verhoeven; Cheribon, door O. van der Burg; Indramajoe, door A. Vermeer]. (*met portretten en kaartje van het zendingsveld der vereeniging*).

Berichte der Rheinische Missions-Gesellschaft. *62. Jahrg.* (*1905*) *Nr. 5.* Eine Inspectionsreise nach Engano (mit *Kartenskizze*).

Der Tropenpflanzer. *März 1905.* Mac Gillavry: Coffea robusta auf Djati Roenggo.

Bulletin de la Société d'Études coloniales. *12e Année, No. 4, April 1905.* Indes Néerlandaises. Production de la quinine, par E. D. W. — Les maladies du Cacao à Surinam, par Georges van Reyden [lees: Leyden = Mej. L. G. J. Carpentiers.]

Zeitschrift für Ethnologie. *37 Jahrg. 1905, Heft I.* Kulturkreise und Kulturschichten in Ozeanien (*mit 6 Tekstabbildungen*). — A. Maass: Ta ka-kai-kai Tabu. Ein Beitrag zur vergleichenden Kenntnis der Malaio-Polynesier.

The Journal of the Anthropological Institute. *Vol. 34, 1904. July to December.* A Sea-Dyak love philtre, by Rev. W. Howell and R. Shelford.

American Society of Civil Engineers. Transactions. *Vol. LIV Part C, 1905.* Irrigation in Java, by J. E. de Meyier (*With maps and plates*).

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. *1905 No. 4.* Beiträge zur Geologie und Morphologie der südlichen Westküste von Sumatra, von Dr. J. Erb. (*Mit Tafeln*).

Revue Economique Internationale. *15—20 Mars 1905.* l'Avenir d'Islam à Java, par ***, Conseiller de justice du Gouvernement des Indes néerlandaises.

W. C. M.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 20 April—23 Mei 1905.

In de afgeloopen verslagperiode was de aandacht op de Beurs meer op Amerikaansche waarden gevestigd dan op aandeelen Cultuurondernemingen. De baisse in de suikerprijzen werkte bovendien niet zeer aanmoedigend. Zoodoende bleef de omzet in Cultuurwaarden beperkt en bestond er slechts vraag naar enkele fondsen, waarvan geruchten omtrent dividenduitkeeringen de ronde deden. Daaronder dienen in de eerste plaats genoemd te worden de aandeelen „Nederlandsche Handel Maatschappij" waarvoor nog al kooplust bestond op het gerucht dat het dividend over 1904 11 à 12 pCt. zou bedragen. Ook voor aandeelen Cultuur Maatschappij der Vorstenlanden bestond in het midden der maand Mei nog al kooplust.

Voor Mijnwaarden bestond ditmaal slechts weinig animo. Was vóór de Paaschdagen de stemming hiervoor vrij aanzienlijk verbeterd, daarna trad de reactie in en bleven deze waarden vrijwel verlaten, terwijl de aandacht van speculanten zich meer richtte op Transvalia's.

Voor Petroleum bleef eene goede stemming gehandhaafd. De omzet was echter niet groot. De laatste week ontstond plotseling meerdere vraag naar aandeelen Koninklijke, waarop echter spoedig weder reactie intrad. Zooals meer gebeurt, werd deze rijzing en daling van aandeelen Koninklijke op wat kleiner schaal gevolgd door de aandeelen Moeara-Enim en Sumatra-Palembang.

De aandeelen van Tabaksmaatschappijen, welke vóór de Paaschdagen evenals de Mijnwaarden nog al waren opgezet, ondergingen daarvan na die feestdagen den terugslag. Deze vrij sterke reactie kwam evenwel door de gunstige taxaties en afloop van de inschrijving van 5 Mei tot staan, terwijl dezelfde gunstige omstandigheden bij de inschrijving van 12 Mei eene nieuwe rijzing in de hand werkte.

Aandeelen Stoomvaart Maatschappij „Nederland" moesten enkele percenten verliezen in verband met de uitgifte van de resteerende aandeelen dezer Maatschappij.

Hooger werden genoteerd:

Winst Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$1^3/_8$ %
5 % Oblig.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	$^1/_8$ „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	$1^1/_8$ „
Aand.	Nederlandsche Handelmaatschappij	$^1/_2$ „
Cert.	„ „	$^1/_8$ „
Aand.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	$8^1/_2$ „
4 % Oblig.	„ „ Handelsbank	$^1/_4$ „
Aand.	Java Bosch Exploitatie Maatschappij	$^1/_2$ „
„	Java Cultuur Mij.	$2^3/_4$ „
„	Mij. tot expl. der Suikerf. Kalibagor	5 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	$10^1/_2$ „
Cert.	„ „ „	15 „
Aand.	Asahan Plantage Maatschappij	3 „
„	Besoeki Tabak Maatschappij	4 „
„	Deli Padang Maatschappij	$3^1/_2$ „

Aand.	Nieuwe Asahan Tabak Maatschappij	$5^3/_4$ %
"	Padang Tabak Maatschappij	$2^1/_2$ "
" B	Serdang Tabak Mij.	$2^1/_4$ "
"	Sumatra Cultuur Mij.	12 "
"	Nederl. Gutta Percha Maatschappij	1 "
"	Rotterdamsche Lloyd	1 "
"	"	$^1/_4$ "
4 % " Oblig.	"	
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot expl. van Petroleumbr.	$14^3/_4$ "
Cert. v. Aand.	" " " " " " "	$12^1/_2$ "
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	$^3/_4$ "
"	" " Moesi Ilir	$^7/_8$ "
"	Sumatra Palembang Petroleum Maatschappij	$1^3/_4$ "
"	Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	$^1/_{16}$ "
"	"	$^1/_2$ "
Cert. v. Aand.	" " " "	$3^5/_8$ "
Aand.	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	$4^3/_4$ "
"	Oost Borneo Maatschappij	$10^1/_2$ "
Rec. v. A.	Mij. t. v. d. z. Linde & Teves	$1^1/_2$ "
Aand.	Deli Spoorweg Maatschappij	$^1/_8$ "
4 % Oblig.	" "	$^1/_2$ "
$3^1/_2$ " "	Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij	$^3/_4$ "
Aand.	Babat Djombang Stoomtram Mij.	$1^1/_2$ "
4 % Oblig.	Kediri Stoomtram Mij.	$^1/_2$ "
5 " "	Madoera Stoomtram Mij.	$^3/_4$ "
Aand.	Malang Stoomtram Mij.	$^3/_4$ "
Oblig.	" " "	$^3/_4$ "
Cert. v. 4 % Obl.	Modjokerto Stoomtram Maatschappij	$^1/_2$ "
Aand.	Passoeroean Stoomtram Mij.	$1^3/_8$ "
4 % Oblig.	Samarang-Joanna Stoomtram Mij.	$^1/_2$ "
Aand.	Semarang-Cheribon Stoomtram Mij.	

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuurm. der Vorstenlanden	$^1/_2$ %
Pref. Aand.	" "	$1^3/_4$ "
Aand.	Handelsvereeniging „Amsterdam"	2 "
$4^1/_2$ % Oblig.	" "	$^1/_2$ "
4 " "	" " '85	$^1/_8$ "
Aand.	Int. Cred. & Handelsv. Rotterdam	2 "
Cert. v. Aand.	Java Bank	2 "
Aand.	Koloniale Bank	$^7/_8$ "
"	Likwidatie Barge c.s.	1 "
Rescontre	Nederlandsche Handelmaatschappij	$^1/_{16}$ "
Cert. v. Aand.	Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	$^3/_4$ "
Aand.	Ned. Indische Handelsbank	$^5/_8$ "
"	Cultuur Mij. „Kaliw. Plantaran"	6 "
Rec. v. H. 04.	Mij. tot. Expl. der Pamanoekan- en Tjiassemlanden.	$^1/_4$ "
Aand.	" " " Suikero. Sentanen-Lor etc.	$^1/_2$ "
"	" " " Suikerf. Sindang-Laoet	$1^1/_2$ "
Gew. Aand.	Amst. Langkat Co.	1 "
Pref. Aand.	" " "	2 "
Cert.	Tabak-Maatschappij Arendsburg	$4^1/_2$ "
Aand.	Asahan Tabaksbouw Maatschappij	$^7/_8$ "
"	Deli Cultuur Maatschappij	$2^1/_4$ "
"	Deli Maatschappij	1 "
"	"	13 "
Cert.	" "	$2^1/_4$ "
Aand.	Holland Sumatra Tabak Maatschappij	2 "
Aand. serie A.	Langkat Tabak Maatschappij	$1^3/_8$ "
Aand.	Langkat Maatschappij	$1^1/_4$ "
" A.	Serdang Tabak Maatschappij	$3^1/_2$ "
"	Sumatra Plantage Maatschappij	

Aand.	Java-China-Japanlijn, 1 Serie	2 „
„	Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	3 „
„	Stoomvaart Maatschappij Nederland	1 7/8 „
Pref. Aand.	Dordt Petrol. Industr. Mij.	1 „
Aand.	Java Petroleum Maatschappij	2 „
Cert.	Panolan Maatschappij	21 1/2 „
6 % Cum. pref. Aand.	A. Perlak Petrol. Mij.	1/4 „
Aand.	Expl. Mijnb. Maatsch. „Kwand. Soemalata"	3 7/8 „
Pref. Aand.	Oost Borneo Maatschappij	3 3/4 „
Aand.	Singkep Tin Maatschappij	1 „
„	Handelsvereeniging Java	1/2 „
4 % Oblig. 1902.	Deli Spoorweg Maatschappij	1/2 „
Aand.	Ned.-Ind. Spoorw. „	1 1/8 „
„	Kediri Stoomtram Maatschappij	1 1/2 „
„	Madoera Stoomtram Mij.	1/4 „
Pref. Aand.	„ „ „	7/8 „
Aand.	Probolinggo Stoomtram Maatsch.	2 „
„	Serajoedal Stoomtram Maatsch.	4 „

DIVIDENDEN.

Nieuwe Asahan Tabak Mij.	5	%
Cultuur Mij. Tandjie en Tandjong Sarie	12 1/2	„
Eerste Nederlandsch-Indische Koffiebranderij	5	„
Preanger Telefoon Maatschappij	5	„
Semarangsch Stoomboot- en Prauwenveer	10	„
Cultuur Maatschappij Sindang Sari	28	„
Kina Maatschappij Tjimonteh	15	„
Export Maatschappij voorheen B. v. Leeuwen & Co. voorg.	6	„
Javasche Boschexploit. Mij. voorh. P. Buwalda & Co.	6 1/2	„
Cultuur Maatschappij Soember Kareng	10	„
Landbouw Mpij. Ketanen	12	„
New Singapore Dist. Water Ice Fact. Ltd. (slot)	6	„
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	15	„
Javasche Cultuur Maatschappij aandeelen *f* 88 opricht. aand.	*f* 14	
Ned. Ind. Exploratie Mij. voorg.	16	%
Surinaamsche Bank voorg.	5	„
Preanger Plantages Maatschappij	3	„
Cultuur Maatschappij Tjiogreg	3	„
„ „ Perbawatie (slot)	12	„
Assam Thee onderneming Gedeh	9	„
„ „ Wanasoeka (slot)	10	„
„ „ Singaparna	9	„
„ „ Pasir Salam (slot)	8	„
Bagelen Thee- en Kina Maatschappij	8	„
Bouw Maatschappij Kepoetran	12	„
Cultuur Mpij. Kaliwoengoe Plantaran bewijs No. 5	*f* 80	
„ „ „ „ „ „ 2	„ 5,56	
Algemeene Consignatie Bank voorgest. div.	5	%
Naaml. Vennootsch. Bataviasche Volks- en Stadsapotheek	8	„
Suez-Kanaal Maatschappij	frs. 140	
Ned.-Indische Crediet- en Bankvereeniging voorgest. div.	4	%

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende werden verhandeld:

Aand.	Administratiekantoor van Indische Fondsen .	62½	%
„	Landbouw Maatschappij Getas	85	„
„	Landbouw Maatschappij Rongga.	100¼	„
„	Preanger Koffiecultuur Mij. Tjiharoes Rahajoe	20—30	„
„	Cultuur Maatschappij Watoetoelis Poppoh . .	200	„
„	Mijnbouw Maatschappij Ketahoen	84—89	„
Eerste pref. aand.	Oost Borneo Maatschappij.	137½	„
Aand.	„ „ „ pref. cum.	179½—86	„
Gew. Aand.	„ „ „	9¾—39	„
Aand.	Nederl.-Indische Gas Maatschappij.	174	„
Opr. „	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Kalibagor . .	f 140—155	
Winst „	Suikerfabriek Poerwokerto	„ 40	
Oprichtersbew.	Nederl.-Indische Landbouwmaatschappij . . .	„ 63—73	
Aand.	„ „ „ . . .	„ 45	
„	Landbouw Maatschappij Manang.	107	„
Certif.	Pasoeroean Stoomtram Maatschappij.	71 15/16—73	„
Aand.	Cultuur Mpij. der Padangsche Bovenlanden. .	12	„
„	Guiana Goud Expl. Mpij. Mindrineti, 2e serie.	1¾	„
„	Mijnbouw Maatschappij Totok.	115—140	„
„	Hollands Export Maatschappij.	55	„
Opr. Aand.	Javasche Cultuur Maatschappij	f 65—75	
Bew. v. Deelger.	Nederl.-Indische Landbouw Maatschappij. . .	f 40	
Aand.	Oost-Indische Zee- en Brandassurantie Mpij .	35	„
„	Cultuur Naatschappij Soember Redjo	60	„
„	Billiton Maatschappij, 2de rubriek.	f 1650	
„	Koetei Exploratie Maatschappij	20	„
6 % Oblig.	Cultuur Maatschappij Gending, met winstbew.	112	„
Aand.	Ned.-Indische Houtaankap Maatschappij . . .	90	„
„	Landbouw Maatschappij Tjiseureuh	50	„
„	Nederl.-Indische Exploratie Maatschappij. . .	165	„
5 % Oblig.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda. . . .	97	„
Aand.	Nederl.-Indische Tramweg Mij.	145	„
Opr. Aand.	Algemeene Consignatie Bank	f 55.	
Winst Aand.	Cultuur Maatschappij Gending	f 125.	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Mei. 9	22
N. I. Hyp. Bank	Pbr. 4 pCt.	—	—
Borneo Sumatra Maatschappij	Aand.	103 1/8	103 1/8
Cultuurm. d. Vorstenl.	„	96	95 1/2
„ „ „ „	Pref. Aand.	175	173 1/4
„ „ „ „	Winst- „	27 5/16	28 11/16
Handelsv. „Amsterdam"	Aand.	164	162
„ „	Oblig. 5 pCt.	104 1/2	104 5/8
„ „	„ 4 1/2 „	102 5/8	102 1/8
„ „	'85 „ 4 „	102	101 7/8
„ „	'94 „ 4 „	102	102
Int. Cred. & Handelsv. Rotterd.	Aand.	120	118
Java Bank	Aand.	—	174
„ „	Cert. v. Aand.	176	174
Koloniale Bank	Aand.	67 7/8	67
„ „	Pref. Aand.	87 7/8	89
„ „	Oblig. 5 pCt.	104	104
Likw. Aand. Barge c. s.	Aand.	89	88
Ned. Handelmaatschappij	Aand.	180 7/8	181 3/8
„ „	Cert.	180 3/4	180 7/8
„ „	Rescontre.	176 15/16	176 7/8
Ned.-Ind. Escompto Mij.	Aand.	130	138 1/2
„ „ „	Cert. v. Aand.	139 1/2	138 3/4
Ned.-Ind. Handelsbank	Aand.	128 1/2	126 7/8
„ „	Oblig. 4 pCt.	100 1/4	100 1/2
Ned.-Ind. Landbouw Mij.	„ 5 „	108	108
Mij. tot expl. der Suikerfabriek Badas.	Aand.	60	60
Crediet- en Handelsver. Banda	„	50	50
Gending Cult. Mij. 1e Hyp. 6 pCt.	Oblig. met winstb.	116	116
Java Bosch Expl.-Mij.	Aand.	91 1/2	92
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Java Cult. Mij.	Aand.	112 1/4	115
„ „ „ 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	102	102
Cult. Mij. v. Jav. Oosthoek	Cert. v. Obl. 5 pCt.	—	—
Mij. t. expl. d. Suikerfabriek Kalibagor.	Aand.	125	130
„ „ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Kali Tello	Aand.	—	—
Cult. Mij. „Kaliwoengoe Plantaran".	Aand.	110	104
Mij. tot expl. der Suikerf. Karang Soew., Adiwerna en Djati Barang 1e Hyp.	Oblig. 5 pCt.	—	—
Cultuurmaatschappij „Maron"	Aand.	—	90
Landbouw-Maatsch. Melattie.	„	—	—
Mij. van Rijstlanden Michiels Arnold	„	—	—
Ned.-Ind. Cultuur Mij	Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned. Ind. Houtaankap Mij.	Aand.	—	—
„ „ „ „	Oblig. 5 pCt.	92 3/4	92 3/4
Landbouw-Maatschij. Ngoepit.	Aand.	—	—
Cultuurmaatschappij Ngredjo	„	—	—
Ned. Nieuw Guinea Handel Mij.	„	—	—
Pamanoek. & Tjiasseml. Mij. t. E. Rec. v. H. 04	Aand.	99	98 3/4
Cultuurmaatschappij Penampean	Aand.	—	—
Cultuurmaatschij. Pondok Gedeh	„	—	—
Landbouw-Maatschij. Rongga	„	—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 9	22
Mij. t. expl. Suikero. Sentanen-Lor etc. Aand.	180½	180
„ „ „ „ „ „ „ Oblig. 5 pCt.	—	101¾
Mij. t. expl. Suikerf. Sindang-Laoet...Aand.	235½	234
Cultuur-Mij. Soember Redjo..... „	—	—
Landbouw-Maatschappij Temoeloes.... „	—	—
„ „ „ ,...Oblig. 5 pCt.	—	—
Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh..... „ 5 „	—	—
West-Java Kina Cultuur-Maatschappij. Aand.	—	60
Wilhelmina Koffie Cult. Mij..... „	—	—
Mij. t. expl. van het land Wonokoijo. „	—	—
Amsterdam Deli Comp..... „	644½	655
„ „ „ .....Cert.	642	657
Amst. Langkat Co.....gew. Aand.	51½	50½
„ „ „ .....Pref. „	101½	98½
Tabak-Maatschappij Arendsburg.....Aand.	509	509
„ „ „ .....Cert.	504½	500
Asahan Plantage Maatschappij.....Aand.	42	45
Asahan Tabaksbouw Maatschappij.... „	15¾	14⅞
Besoeki Tabak Maatschappij..... „	100½	104½
Deli-Batavia Maatschappij..... „	479	479
„ „ „ .....Cert.	483	483
Deli-Cultuur-Maatschappij .....Aand.	58¾	56½
Deli-Langkat-Tabak-Maatschappij .....Cert. v. Aand.	360	360
Deli-Maatschappij.....Aand.	465	464
„ „ .....Cert.	477	464
Deli Padang Maatschappij.....Aand.	55	53½
Holl. Sum. Tab. Mij..... „	65¼	63
Kwala Pessilam Tabak Maatschij..... „	50	50
Langkat Tabak Mij. Serie A..... „	52	50
„ „ „ „ B..... „	30	30
Langkat Mij..... „	4	3⅝
Medan-Tabak Maatschappij..... „	232	223½
Nieuwe Asahan Tabak Maatschij..... „	128¼	134
Padang Cultuur Maatschappij.....Pref Aand.	43½	43½
B.....Aand.	17	17
„ „ „ Padang Tabak-Maatschappij..... „	112½	115
Rotterdam-Deli-Maatschappij..... „	256	257
Senembah-Maatschappij..... „	374	374
„ „ .....Cert.	375	375
Sérdang Tabak Maatschappij A.....Aand.	159½	158¼
„ „ „ B..... „	60	62¼
Soengei Bedjangkar..... „	—	—
Sumatra Cultuur Maatschappij..... „	253	265
Sumatra Plantage Maatschappij..... „	79½	76
United Langkat Plant.,.....Cert. v. g. Aand.	275	275
Ned. Gutta Percha Mij.....Aand.	73	74
Ned.-Ind. Electriciteits Maatschappij... „	—	—
„ „ „ „ ...Oblig. 5 pCt.	—	—
Ned.-Ind. Gas Maatschappij .....Aand.	—	—
„ „ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	—	—
IJsfabr. in Ned.-Indië Mij. t. Expl. van Aand.	—	—
Java-China-Japanlijn, 1 Serie..... „	116	114
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 9	22
Kon. Paketvaart-Mij. .....Aand.	163	160
„ „ „ .....Oblig.	100	100
„ „ „ uitg. 1903..... „	102 1/2	102 1/2
Rotterdamsche Lloyd.....Aand.	108	109
„ „ .....Oblig. 4 pCt.	101 1/4	101 1/2
Stoomvaart Maatschappij Nederland.Aand.	148	146 1/8
„ „ „ Oblig. 4 pCt.	—	101
Dordt. Petroleum Industrie Mij. ....Pref. Aand.	125 1/2	124 1/2
„ „ „ „ .... Oblig. 4 1/2 pCt.	102	102
„ „ „ „ 1903.Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Gaboes Petr. Mij. .....Aand.	16	16
Java Petroleum Maatschappij .....Aand.	15	13
Kon. Ned. Mij. t. Expl. v. Petr. bronn. „	397 1/2	412 1/4
„ „ „ „ „ „ „ Cert. v. Aand.	401 1/2	414
Petroleum Maatschappij Moeara Enim Aand.	118 1/4	119
„ „ „ Oblig. 5 pCt.	102 1/2	102 1/2
„ „ Petr. Mij. Moesi Ilir ..... „	40 1/4	41 1/8
Panolan Mij. .....Cert. *f*	385	366 1/2
Perlak Petroleum Mij. 6 pCt. Cum...Pref. Aand. A	132	131 3/4
„ „ „ 3 „ „ ... „ „ B	91 1/2	91 1/2
Sumatra Palembang Petroleum Mij.Aand.	62 1/2	64 1/4
Mijnbouw Mij. Bwool.....Pref. Aand.	5 1/2	5 1/2
Expl. Mijnb. Mij. „Kwand. Soemalata".Aand.	77 7/8	74
Ned.-Ind. Exploratie Maatschappij. . „	—	190
Ned.-Ind. Mijnbouw Maatschappij... „	11 1/4	11 5/16
„ Oblig. 1e Hyp. 1901, 10 pCt...	60	60
dito dito Cert. v. Aand.	57	57 1/2
Noord Celebes Mijnbouw Mij..... „	13 1/2	17 1/8
Oost Borneo Maatschappij..... „	35	39 3/4
„ „ „ .....Pref. Aand.	84	80 1/4
Pagoeat Expl. Synd.....Aand.	22	22
Redjang Lebong Mijnb.-Mij..... „	299	299
Singkep Tin Maatschappij..... „	80	79
Mijnbouw Maatschappij „Soemalata" „	78 1/2	78 1/2
Tjenako Steenk. Mij..... „		—
Handelsvereeniging Java ..... „	91	90 1/2
Mij. t. vrtz. d. z. Linde & Teves...Rec. v. A.	113 1/2	124
Droogdok Mij. Tandjong-Priok. .....Aand.	—	—
Mij. tot Uitvoer- en Commissiehandel, 4 1/2 pCt. Oblig.	—	—
Deli Spoorweg Maatschappij.....Aand.	186 1/2	188
„ „ „ .....Obl. 4 pCt.	102 1/4	102 5/8
„ „ „ ..... „ 4 „ 1902	102 1/2	102
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.....Aand.	212	210 7/8
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. No. 1-3000...Oblig. 4 pCt.	103	103
„ „ 4e-8e serie .. 3 1/2 pCt.	98 1/8	98 5/8
„ „ 1896 .....Oblig. 2 1/2 pCt.	89 1/2	90
Babat Djombang Stoomtram Mij....Aand.	32 3/4	33 1/2
„ „ „ „ ...Oblig 4 1/2 pCt.	—	—
Bataviasche Electrische Tram-Mij...Aand.	—	—
„ „ .....1e hyp. Obl 5	87 1/2	87 1/2
Kediri Stoomtram Mij.....Aand.	107	105 1/2
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	98 1/2	100
Madoera Stoomtram Mij.....Aand.	23	22 3/4

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 9	22
Madoera Stoomtram Mij..... Pref. Aand.	61 3/4	59 7/8
„ „ „ ..... Oblig. 5	102 1/4	102 3/4
Malang Stoomtram Mij.....Aand.	52 1/2	53 1/4
„ „ „ .....Oblig.	87	87 3/4
Modjokerto „ „ .....Aand.	23 1/2	23 1/2
„ „ „ .....Cert. v. 4 pCt. Obl.	84 1/4	85
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....Aand.	—	—
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	102	102
Oost-Java-Stoomtram Mij.....Aand.	58	58
„ „ „ ....Oblig. 4 pCt.	—	—
Passoeroean „ „ .....Aand	6 1/2	7
„ „ „ .....Obl. 4 1/2 pCt.	—	—
„ „ „ ..... „ 4 1/2 „1901	—	—
„ „ „ .....Cert. v. dito	73	73 1/8
Probolinggo Stoomtr.-Mij.....Aand.	23	21
„ „ „ .....Oblig. 4 1/2 pCt.	—	—
Samarang-Joana Stoomtr.-Mij.....Aand.	145	145
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt.	101	102 3/8
Semarang-Cheribon Stoomtr.-Mij....Aand.	158	158 1/2
„ „ „ „ .....Oblig.	102	102
Serajoedal Stoomtram-Mij.....Aand.	138	134
„ „ „ .....Oblig. 4 pCt	102	102

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN (*Vervolg*).

NAMEN:	TE BATAVIA.	
	22 Maart—4 April.	5—18 April.
Javasche Bank	182½	182½
Hollandsche Certif. Ned. Handel-Mij	178	180
Indische Certif Nederl. Handel-Mij.	—	176
N. I. Escompto Mij.	132½—133	132½
N. I. Escompto Mij. Excl. dvd 01 (cps. van af ƒ 46)	125	125
Ned. Ind. Handelsbank	131	131
N. I. Hypotheekbank 4 pCt. pandbrieven.	100	—
N. I. Effectenbank 4 pCt. pandbrieven	95	95
Koninklijke Paketvaart Mij	158	161
Int. Cr. & Hand. Verg. „Rotterdam"	—	122½
Handels-Verg. „Amsterdam"	158	160
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	70	72½
Bataviasche Volks- en Stadsapotheek	101	101
Ned. Ind. Spoorweg Mij	205	205—207½
Samarang-Joana Stoomtram-Mij.	150	148½
Samarang-Cheribon „	158½—159½	—
Serajoedal „	140	—
Bat. Zee- & Brand-Ass.-Mij	70	—
Oost-Ind. Zee- & Brand-Ass.-Mij	45	—
2de N. I. Zee- & Brand-Ass.-Mij.	—	122½
Kol. Zee- & Brand-As.-Mij.	90	—
Brand-Ass. „Ardjoeno"	—	105—107½
Bataviaasch Prauwenveer	137½	—
Nieuw Prauwenveer te Batavia	157½—158½	158½
Tegalsch Prauwenveer	168	170
Bagelen Thee- en Kina Mij.	117	—
Cultuur Mij. „Tjiogreg"	160	—
Kina Mij. „Kertamanah"	160	—
Kultuur Mij. „Perbawatie"	—	167½
Kultuur Mij. „Boenga Meloer"	94	95
Assam Thee Ondern. Wanasoeka	170	160—165
„ „ „ Singaparna	157½	—
„ „ „ Pasir Salam	137½	138
Cultuur Mij. Goenoeng Tjempaka	82½	—
Cultuur Mij. Mandaling	—	140
Assam Theeonderneming Taloen	117½	120
Ned. Ind. Telefoon Mij.	205—206	207½
Intercommunale Telefoon Mij.	130—131	130
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	115—120	—
New. Sing. dist. Water Ice Fact. Lmtd.	—	125
Mijnbouw Mij. „Totok" (aandeelen)	77½—82½	102½—104
„ „ „ (obligatiën)	106—120	132½—133
Mijnb. Mij. „Redjang-Lebong" (aandeelen)	315—317½	320—330
Mijnbouw Mij. Ketahoen (pref. aandeelen)	117½—119	117½—122½
„ „ „ (gew. aandeelen)	76½—77½	77—87½
Coupons No. 4 Redjang Lebong	ƒ 6¼—ƒ 6¾	ƒ 6½—ƒ 7
Goud Explor. Mij. Simau (aandeelen)	—	ƒ 84
„ „ „ „ claims	—	ƒ 6

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Exploitatie Maatschappij „Alas Namsob".

(Javasche Courant van 24 Maart 1905, No. 24).

Zetel. Djember.

Doel. De exploitatie der erfpachtsrechten Alas Namsob, I, II, III, IV, V, VI en VII, Trebla Sala I tot XIII, Anim Sand I tot X en het in overeenkomst met de tijdsomstandigheden verkoopen van die erfpachtsperceelen.

Kapitaal. *f* 340.000, verdeeld in 2 seriën van 240 aandeelen en 100 aandeelen, terwijl in de eerste serie wordt deelgenomen door den heer A. Bosman voor 79 aandeelen, door A. Greve voor 79 aandeelen, K. D. van der Krap voor 79 aandeelen, door D. Birnie voor 1 aandeel, door M. Sanders voor 1 aandeel, door J. E. ten Hones voor 1 aandeel, de aandeelen der 2de serie binnen 5 jaar geplaatst moetende zijn.

Inbreng. De door den heer A. Bosman genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van 7 verschillende perceelen, gelegen in de residentie Besoekie; die van den heer A. Greve door den inbreng van 13 in de afdeeling Banjoewangi, residentie Besoekie gelegen perceelen, die van den heer K. D. van der Krap door den inbreng van 10 in de afdeeling Banjoewangi, residentie Besoeki gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer D. A. Birnie; 2 commissarissen: de heeren M. Sanders en J. E. ten Hones.

Winstverdeeling. 91 % aan de aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 4 % aan de commissarissen.

Bouw Maatschappij Panaragan.

(Javasche Courant van 28 Maart 1905, No. 25).

Zetel. Buitenzorg.

Doel. Het verkoopen, inbrengen, overdragen en verhuren van onroerende goederen in de vennootschap ingebracht, dan door haar eventueel aan te koopen.

Kapitaal. *f* 9000, verdeeld in 9 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe T. Heineman voor 3 aandeelen en door Baron van Tengnagell voor 6 aandeelen.

De door vrouwe Heineman genomen 3 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het haar behoorende erf, bebouwd met huis, enz.

Bestuur. 1 directeur G. Z. M. J. F. baron van Tengnagell.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

Bouwmaatschappij De Toekomst.

(Javasche Courant van 28 Maart 1905, No. 25).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal door aanvraag, aankoop, of op welke andere wijze

ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen, of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 30.000, verdeeld in 75 aandeelen van *f* 400, waarin wordt deelgenomen door den heer E. C. C. Ament voor alle aandeelen.

Inbreng. De door den heer Ament genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het hem in eigendom toebehoorend perceel gelegen te Batavia op Salemba.

Bestuur. 1 directeur de heer E. C. C. Ament.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

Bouw Maatschappij Senen.
(*Javasche Courant van 28 Maart 1905, No. 25*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop, of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen, of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 15.000, verdeeld in 30 aandeelen van *f* 500, waarin wordt deelgenomen door den heer F. A. Veenstra voor 29 aandeelen, en door den heer D. J. der Kinderen voor 1 aandeel.

Inbreng. De door den heer Veenstra genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van het hem (zijnen lastgever) toebehoorend perceel, gelegen in kampong Manjangan, te Batavia.

Bestuur. 1 directeur de heer J. A. Veenstra.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

Vereeniging „Plantersbond Oostkust van Sumatra".
(*Javasche Courant van 4 April 1905, No. 27*).

Zetel. Medan.

Doel. De belangen van landbouw en industrie ter Oostkust van Sumatra in den meest algemeenen zin op alle gebied en met de meest uitgebreide middelen te bevorderen.

Tot leden kunnen alleen toetreden ondernemers van landbouw en nijverheid, zoowel personen als vennootschappen, mits in de residentie Oostkust van Sumatra hun bedrijf uitoefenende.

Handelmaatschappij „Seng Hien".
(*Javasche Courant van 7 April 1905, No. 28*).

Zetel. Tasikmalaja, residentie Preanger Regentschappen.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusver door Oey Lo gedreven, het drijven van import en exporthandel, het beleggen van gelden door aankoop van onroerende goederen, en het exploiteeren van zulke goederen, het koopen en verkoopen daarvan, het aangaan van en deelnemen in pachten

van 's lands middelen, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement, het aangaan van contracten voor de exploitatie van boschperceelen, het in eigendom, erfpacht, recht van opstal vragen van gouvernementsgronden, enz.

Kapitaal. *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Oey Lo voor 35 aandeelen en door Oey Djin Tek voor 15 aandeelen.

Inbreng. De door Oey Lo genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de door hem gedreven wordende handelszaak en 7 in het district Tasikmalaja, dessa Tawangsari, residentie Preanger Regentschappen gelegen perceelen.

Bestuur. 1 directeur Oey Djin Tek.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 5 % aan directeur en commissaris elk en 80 % aan de aandeelhouders.

BOUW- EN HOTEL-MAATSCHAPPIJ „LOZE".

(Javasche Courant van 4 April 1905, No. 27).

Zetel. Magelang.

Doel. Het oprichten van huizen en andere gebouwen, het exploiteeren van 9 in de residentie Kedoe gelegen perceelen en het te Magelang gelegen Hotel Centrum, alsmede van zoodanige andere perceelen als naderhand door de vennootschap in eigendom of opstal mochten worden verkregen, zoomede het koopen en verkoopen, huren en verhuren van vastigheden.

Kapitaal. *f* 140.000, verdeeld in 280 aandeelen van *f* 500, welke alle genomen zijn.

Inbreng. De uitgegeven 280 aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de in de dessa's Kemiriredjo, Pandjang, Kedongoeter gelegen perceelen, en het te Magelang gelegen Centrum Hotel en het Hotel Loze met wagenverhuurderij enz.

Bestuur. 1 directeur de heer Th. I. D. Loze, 2 commissarissen de heeren Th. J. A. Loze en E. T. Kruythoff.

Winstverdeeling: 10% tot vorming van een reservefonds; 4% aan den directeur; 3% aan de gezamenlijke commissarissen, 83% aan de aandeelhouders.

BOUW MAATSCHAPPIJ „MODJOKERTO".

(Javasche Courant van 14 April 1905, No. 30).

Zetel. Modjokerto.

Doel. Het koopen en verkoopen, huren en verhuren, het in administratie nemen en exploiteeren van woonerven en andere stukken gronds, van woonhuizen en andere onroerende zaken, alsmede het bebouwen van gronden, het verbouwen van huizen en andere gebouwen enz.

Kapitaal. *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt

deelgenomen door The Gwan Bing voor 100 aandeelen, door The Gwan Tik voor 60 aandeelen, door Lim Swan Nio voor 40 aandeelen.

Bestuur. 1 directeur The Gwan Bing, commissaris The Gwan Tik.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 10 % aan het reservefonds, 80 % aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VASTIGHEDEN „PARAPATTAN".
(*Javasche Courant van 18 April 1905, No. 31*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van het een of ander, zoomede het verkoopen of vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Kapitaal. *f* 70.000, verdeeld in 70 aandeelen van *f* 1000, welke alle genomen zijn.

Inbreng. Alle aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van een der inbrengers toebehoorend perceel, gelegen in de residentie Batavia, met alle lasten en baten enz.

Bestuur. 1 directeur de heer C. A. Rüsh.

Winstverdeeling. De zuivere winst komt geheel ten bate der aandeelhouders.

PETROLEUM-MAATSCHAPPIJ „PLANTOENGAN".
(*Javasche Courant van 18 April 1905, No. 31*).

Zetel. Semarang.

Doel. De uitoefening van het Mijnbouwbedrijf met al wat daarop betrekking heeft.

Kapitaal. *f* 100,000, verdeeld in 1000 aandeelen van *f* 100, waarin wordt deelgenomen door den heer W. F. Dijkman voor 666 aandeelen, door den heer H. Matthes voor 334 aandeelen.

Inbreng. De door beide heeren genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van alle rechten en verplichtingen, met inbegrip van het recht op de vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. Matthes.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering van aandeelhouders beslist over de verdeeling der winst.

ZAADRIETKWEEKERIJ EN ZAADRIETHANDEL L. KARTHAUS.
(*Javasche Courant van 22 April 1905, No. 32.*)

Zetel. Pakisadji, afdeeling Malang.

Doel. De overname en mitsdien de voortzetting en exploitatie van de suikerrietbibit tot nu toe door den heer Karthaus te Pakisadji en Blitar wordende gedreven.

Kapitaal. *f* 100,000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door den heer J. L. G. M. Karthaus voor 99 aandeelen en door den heer F. H. G. Karthaus voor 1 aandeel.

Inbreng. De helft van door beide heeren genomen aandeelen wordt geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de reeds genoemde suikerriet-bibitzaak enz.

Bestuur. 1 directeur de heer J. L. P. M. Karthaus.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

HANDEL MAATSCHAPPIJ LIEM KIEM LING.
(*Javasche Courant van 25 April 1905, No. 33.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken, thans gedreven door de te Semarang gevestigde firma Liem Kiem Ling & Co.

Kapitaal. *f* 500,000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Liem Tjing Kang voor 120 aandeelen, door Liem Bwam Tjioe voor 80 aandeelen, door Liem Ing Hok voor 40 aandeelen, de resteerende 260 binnen 10 jaar geplaatst moetende zijn.

Inbreng. De door Liem Tjink Kang en Liam Bwan Tjioe genomen aandeelen worden geacht te zijn volgestort door den inbreng van de reeds genoemde handelszaken, met hare agentschappen, branches, handelsrelaties en alle baten en lasten.

Bestuur. 2 Directeuren Liem Tjing Kang en Liem Bwam Tjioe.

Winstverdeeling. 20% aan het reservefonds, dan 5% aan de aandeelhouders over hun kapitaal, en na aftrek van tantièmes aan directeur enz. komt de rest aan de houders van oprichtersaandeelen.

„HANDEL MAATSCHAPPIJ HAP TIK TJIO POO NIE".
(*Javasche Courant van 28 April 1905, No. 34*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, zoowel te Soerabaia als elders.

Kapitaal. *f* 100,000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door Tjio Poo Nie voor 60 aandeelen; door Tjio Bo Sioe voor 40 aandeelen.

Inbreng. De door beide Chineezen genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de te Soerabaia gedreven wordende handelszaak met de aanwezige goederen, rechten en vorderingen, enz.

Bestuur. 1 Directeur Tjio Poo Nie; 2 commissarissen Tjio Bio Sioe en Tjio I Tja.

Winstverdeeling. Ten eerste 6% over het maatschappelijk kapitaal aan de aandeelhouders, van de rest 10% aan het reservefonds; 10% aan het personeel, van het dan nog overblijvende 1/3 aan het reservefonds en 2/3 aan de aandeelhouders.

NEDERLANDSCH INDISCHE BIOGRAPH COMPAGNIE.

(*Javasche Courant van 28 April 1905, No. 34*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het in exploitatie brengen van biographen of dergelijke toestellen om lichtbeelden te produceeren.

Kapitaal. ƒ 30,000, verdeeld in 300 aandeelen van ƒ 100, welke alle zijn volgestort.

Bestuur. 1 Directeur de heer M. Johannes, 2 commissarissen de heeren A. Johannes en M. A. Nahapiet.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist over de verdeeling der winst.

KOLONIALE EXPORT MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Courant van 29 April 1905, No. 100*).

Zetel. Amsterdam.

Doel Den verkoop van handelsgoederen.

Kapitaal. ƒ 10.000, verdeeld in 40 aandeelen van ƒ 250, waarin wordt deelgenomen door de heeren: M. Schumacher voor 2 aandeelen, A. Zon voor 5 aandeelen; J. H. Vermeer voor 1 aandeel, terwijl de overige aandeelen voor 1 Januari 1915 geplaatst moeten zijn.

Bestuur. Directeur en commissarissen zullen door de oprichters benoemd worden.

Winstverdeeling. Ten eerste 5 % aan de aandeelhouders over het bedrag hunner aandeelen, van de rest 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 15 % aan den commissarissen, 65 % aan de aandeelhouders.

SJANTOENG IMPORT COMPAGNIE.

(*Staats-Courant van 2 Mei 1905, No. 102*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het doen van import en exportzaken, en het drijven van handelszaken in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, het waarnemen van agenturen op voormelden handel betrekking hebbende en het deelnemen in ondernemingen van dien aard.

Kapitaal. ƒ 30.000 verdeeld in 6 aandeelen à ƒ 5000, waarin wordt deelgenomen door Mevrouw M. de Hessele voor 3 aandeelen, door den heer F. de Hessele en Dr. Strucksberg tezamen voor 1 aandeel, en door Mevrouw de weduwe F. de Hessele voor 1 aandeel.

Bestuur. 1 directeur de heer F. de Hessele.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds; dan 4½ % aan de aandeelhouders over hunne aandeelen vervolgens het tantième aan den directeur en de rest aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ „GESIEKAN EN MAGOEWO".

(Staats-Courant van 16 Mei 1905, No. 114).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De overname en verdere exploitatie der Cultuuronderneming Gesiekan, in het district Pandak, regentschap Bantoel en Magoewo, district Krapyak, regentschap Kalassan, residentie Djokjakarta op het eiland Java, het drijven der suikercultuur op die ondernemingen, zonder uitsluiting van andere cultures, en het voor de markt bereiden en verkoopen van de producten dier ondernemingen.

Kapitaal. *f* 600.000, verdeeld in 600 aandeelen van *f* 1000, waarin wordt deelgenomen door vrouwe J. A. H. Kläring voor 300 aandeelen: en door vrouwe W. A. D. Kläring voor 300 aandeelen.

Inbreng. De door vrouwe J. A. H. Kläring genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van de ondernemingen Gesiekan en Magoewo, met fabrieken, magazijnen, loodsen, woonhuizen en andere gebouwen, de te velde staande oogst, inventaris en alle baten en lasten.

Bestuur. 1 directrice de Cultuur Mpij. der Vorstenlanden, 3 commissarissen; de heeren C. A. Gobius, D. Hannema en mr. C. Voûte.

Winstverdeeling. Ten eerste 5% aan de aandeelhouders over het kapitaal, en van de rest 10% tot vorming en stijving van een reservefonds, 1% aan elk der commissarissen, 2½% aan den directeur, en de rest aan de aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ROERENDE EN ONROERENDE GOEDEREN IN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË.

(Staats-Courant van 20 Mei 1905, No. 118).

Zetel. Deventer.

Doel. Het in eigendom, erfpacht of opstal, dan wel in huur verkrijgen van gronden en andere rechten tot het drijven en het uitbreiden van de aan de vennootschap behoorende of door haar later te verkrijgen ondernemingen; het verkoopen, ruilen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap; het bezitten, verkrijgen en vervreemden van aandeelen en obligatiën in andere naamlooze vennootschappen, of maatschappijen in Nederland en Nederlandsch-Indië.

Kapitaal. *f* 200,000, verdeeld in 80 aandeelen van *f* 2500, waarin wordt deelgenomen door den heer D. Birnie voor 40 aandeelen, door Mej. R. A. Birnie voor 40 aandeelen.

Inbreng. De door beiden genomen aandeelen worden geacht te zijn volgefourneerd door den inbreng van onroerende en roerende goederen.

Bestuur. 3 leden van het bestuur de heeren: D. Birnie, mr. Ch. Vermeer en J. van Hoboken Azn.

Winstverdeeling. 25 % aan het reservefonds; 10 % aan het bestuur; 65 % aan de aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1905. (Voorloopig) Semarang—Vorstenlanden—Willem I. *f* 236.000 tegen *f* 240,705. Sedert 1 Jan. *f* 585,000 tegen *f* 600,979, per dagkm. *f* 31.71 tegen *f* 32.22.

Batavia—Buitenzorg *f* 89,900 tegen *f* 87,539. Sedert 1 Jan. *f* 252,100 tegen *f* 241.900, per dagkm. *f* 50.02 tegen *f* 47.47.

(Stoomtramwegen) Djokja—Brossot *f* 4300 tegen *f* 4249. Sedert 1 Jan. *f* 10,900 tegen *f* 11,745, per dagkm. *f* 5,27 tegen *f* 5,61.

Djokja—Malang *f* 26,000 tegen *f* 17,278. Sedert 1 Jan. *f* 57,100 tegen *f* 52,074, per dagkm. *f* 13.50 tegen *f* 12,18.

Magelang—Willem I (met zijtak Setjang—Parakan (in aanleg) *f* 13,200 tegen *f* 1447. Sedert 1 Jan. *f* 22,500 tegen *f* 4707, per dagkm. *f* 9,03 tegen *f* 5,17.

Goendih—Soerabaja (in aanleg) *f* 67.600 tegen *f* 61,689. Sedert 1 Jan. *f* 188,100 tegen *f* 165,390, per dagkm. *f* 8,57 tegen *f* 7,45.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst in de maand April 1905 *f* 26.500 tegen *f* 27.659 in 1904.
Opbrengst sedert 1 Juli 1904 *f* 277.000 tegen *f* 277.081 in 1904.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bedrag.	Per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1905	*f*	22.400	*f* 8.20	91
„ 1904	„	21.200	„ 7.75	
Verschil meer	„	1.200	„ 0.45	
Van 1⁰ Januari:				
1905 tot 30 April 1905	„	78.500	„ 7.20	91
1904 „ 30 „ 1904	„	71.100	„ 6.45	
Verschil meer	„	7.400	„ 0.75	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijnen Semarang Cheribon en Tegal—Balapoelang.

April 1905	*f*	76.300	*f* 9.30	274
„ 1904	„	87.300	„ 10.60	
Verschil minder	„	11,000	„ 1.30	
Van 1⁰ Januari:				
1905 tot 30 April 1905	„	298.200	„ 9.05	274
1904 „ 30 „ 1904	„	315.900	„ 9.55	
Verschil minder	„	17.700	„ 0.50	

Lijn Cheribon—Kadipaten.

April 1905	*f*	10.600	*f* 7.05	50
„ 1904	„	10.400	„ 6.95	
Verschil meer	„	200	„ 0.10	
Van 1⁰ Januari:				
1905 tot 30 April 1905	„	39.100	„ 6.50	50
1904 „ 30 „ 1904	„	40.600	„ 6.70	
Verschil minder	„	1.500	„ 0.20	

MODJOKERTO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten April 1905 *f* 6.409 tegen *f* 5.340. Sedert 1 Jan. *f* 24.499 tegen *f* 20.768.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten April 1905 *f* 9.356 tegen *f* 8.272. Sedert 1 Jan. *f* 29.063 tegen *f* 20.606.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1905	*f* 98.100	*f* 8.40	} 389	
„ 1904	„ 85.300	„ 7.30	}	
Verschil meer	„ 12.800	„ 1.10		
Van 1° Januari:				
1905 tot 30 April 1905	„ 376.200	*f* 8.05	389	
1904 „ 30 „ 1904	„ 362.400	„ 7.70		
Verschil meer	„ 13.800	„ 0.35		

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

April 1905	*f* 17.800	*f* 16.05	} 37	
„ 1904	„ 16.700	„ 15.05	}	
Verschil meer	„ 1.100	„ 1.00		
Van 1° Januari:				
1905 tot 30 April 1905	„ 71.200	„ 16.05	} 37	
1904 „ 30 „ 1904	„ 65.300	„ 14.60	}	
Verschil meer	„ 5.900	„ 1.45		

Lijn Modjokerto—Ngoro.

April 1905	*f* 4.900	*f* 4.—	} 41	
„ 1904	„ 5.400	„ 4.40	}	
Verschil minder	„ 500	„ 0.40		
Van 1° Januari:				
1905 tot 30 April 1905	„ 20.800	„ 4.25	} 41	
1904 „ 30 „ 1904	„ 18.200	„ 3.65	}	
Verschil meer	„ 2.600	„ 0.60		

MADOERA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten April 1905 *f* 31.000 (+ *f* 5000), 1 Januari—30 April 1905 *f* 138.000 (+ *f* 31.500).

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

Spoorweg Ontvangsten.

In exploitatie 92 K.M. tegen 92 K.M. in 1904.

Opbrengst April 1905	*f* 112.000	tegen *f*	118.817	in	1904.
„ per dagkilometer	„ 40.58	„ „	43.04	„	1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 480.000	„ „	515.874	„	1904.

Tramweg Ontvangsten.

In exploitatie	155 K.M.	tegen	103 K.M.	in	1904.
Opbrengst April 1905	*f* 33.000	„	*f* 21.107	in	1904.
„ per dagkilometer	„ 7.09	„	„ 6.83	„	1904.
„ sedert 1 Jan. 1905	„ 142.000	„	„ 81.560	„	1904.